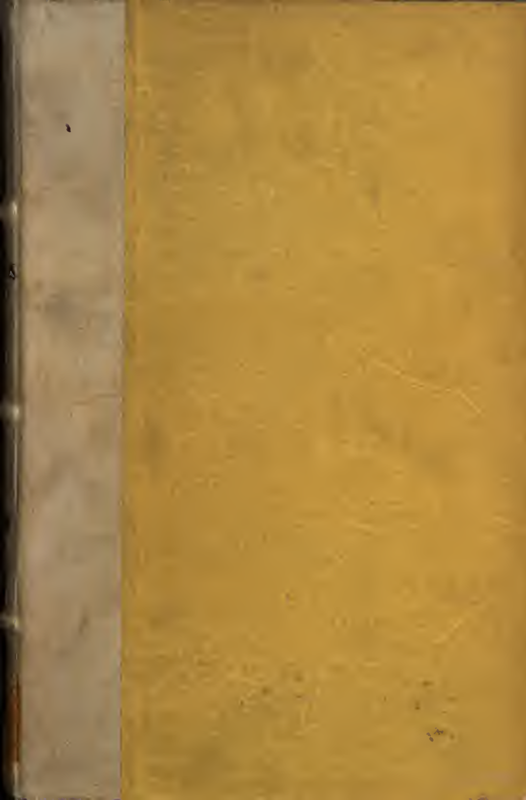

ETHICA ARIstotelis Peripateticorum principis, Cum Ioannis Maioris Theologi Parisiensis Cõmentariis.

Venundantur, cuius prelo impressa sunt Iodoco Badio, & in societatem accepto Io. Paruo.

Gersonius Jean

Reuerendissimo in Christo Patri ac domino, domino Thomæ Vulsæ Sanctæ Romanæ Ecclesiæ titulo Sanctę Cęcilię presbytero Cardinali, Eboracensium Archiepiscopo, Anglięq; Primati, atq; Apostolicæ sedis ab latere Legato, Ioannes Maior Hadyngtonanus cum omni obseruatia, Salutem.

Æpe multumq; mecum decreui animoq; concepi, Præsulum amplissime, lucubratiuncularum mearum (qualescunq; sunt) primitias, Anglorum cuipiam dicare nuncupareq; Principi: idq; iustis (vt mihi quidem visæ sunt) rationibus. Quarum primum (ne lõgus siam) sibi addicit locum communis patriæ, omnibus animãtibus innatus amor: vna enim Britannia, insularum in tota Europa celeberrima, quasi in naui quadam, Oceano magno, paruo interstitio cõcludimur. Alterum sibi proximum locum, religionis & studiorum occupat consensio. A susceptę enim pietatis Christianæ primordio, multi & magni fuerũt in vtroq; regno illustres in omni, sed præcipue in diuina sapientia viri: qui & plures sunt, q̃ vt eos hac epistolari angustia complecti valeam, & notiores q̃ vt debeam. Tertium, eumq; ne multis agam, postremum & tamen potissimum locum sibi vendicat, ingrati animi, quæ vel Persis semper odiosissima labes fuit, etiam minimæ notæ, fuga. Tam enim frequenti hospitio, tam humano comiq; colloquio, & tam amico commercio ab Anglis acceptus dignatusq; sum, vt sine immemoris animi labecula diutius tacere nequeam. Abhinc enim quadraginta annos, si iusto calculo supputaui, paternos primum egressus lares, cum per Angliam Parrhisios iter facerẽ, tanta Anglorum humanitate retẽtus & acceptus sum, vt annum integrum in celeberrimo Cantabrigiæ musæo, nunc Christi nomenclatura illustrato, prima artiũ bonarum rudimẽta acceperim: atq; ex illo quum per mare perpetuum potuissem, fere per Angliam profectionem reditionẽq; fecerim: atq; quod & recenti memoria teneo perpetuaq;, dũ spiritus hos reget artus, tenebo, iam quartus agitur annus, quo tua, Legate lõge Reuerende, maiestas inter ecclesiasticas totius Angliæ dignitates amplissima & facile princeps, exiguitatem meã istac rursum iter habentem veteri Christianorum hospitalitate suscepit: & ad literarium gymnasium tunc recentius a magnifica beneficentia tua Oxoniæ institutum, præsentia & doctrina mea vtcunq; illustrandum, oblata etiam splendidissima mercede, inuitarit: verum tãta me tenuit matris tam meæ Parrhisiorum academiæ, & studii sociorum ac coeptorum librorum quos perficere affectabam, amor, vt vltro oblatam tam honorificentissimam conditionẽ accipere non potuerim: nunc igitur ne penitus immemor tanti arguar beneficii, & vt tot annos quod parturiuerim aliquando pariã, tibi tali tantoq; in ecclesiastico ordine principi, ac theologorum, immo literatorum omnium Mecœnati, Aristotelis complurium iudicio philosophorum principis, moralium traditionum opus laudatissimum meis vtcunq; expositũ cõmẽtariis & dico & dedico. Quippe in quo opere, vt in reliquis alios, ita sese, id est naturæ vires superasse visus est: nam in omnibus fere sententiis, cum synceríssima catholicæ ac vere Christianæ persuasionis integritate concordat. Liberum enim hominis arbitrium constanter asserit. Manum sibi inferre ac necem consciscere ob rerum tristium deuitationem non vere fortis animi, sed potius meticulosi grauissime definit. Voluptatem honestam & bonis expetibilem a spurcissimis illecebris quas Turcæ sibi proponunt, seiungit. Felicitatem homini in hac vita contingentem in heroicarum virtutum operatione constituit: duplicemq; vitã & vtrãq; laudabilem, actiuam dico & cõtemplatiuam, Iudæis olim in Rachele & Lya, nobis nunc etiã in Martha & Magdalena sororibus figuratã, miro iudicio prosequitur: nã hãc etiã superis, illam tñ mortalibus accommodat. Deniq; in tanto & tam multijugo opere vix placitum vnum Christiano homine indignũ, si vt a nobis explanatũ est, legatur, offendas. Proinde, Pater magnificentissime, vt qua humanitate & beneuolẽtia me nuper suscepisti, hanc nouam foeturam, tuæ dignitati etiam si longe (quod vellem) melior esset multo ante debitam & nunc ex animo dicatam, accipias rogamus. Vale. Ex collegio literario Montisacuti in Parrhisiorum gymnasio ad Calendas Iunias. M.D.XXX.

Tabula rerũ, vocũ, & sententiarũ insignium in Ethicis & Commẽtarijs eorũdem M. Ioannis Maioris secundũ literarũ seriẽ & foliorũ numerum ac eorũ partes: nã folia in senas diuidimus particulas, priorẽ pagellam in A.B.C. posteriorem in D.E.F. Quæ vero in litera adnotata sũt, eadem in commentarijs explicantur: Et quæ in dubijs in solutionibus subsignãdis explicanť. hoc mõ.

FINIS.

Erratorum correctio.

ERRATORUM in sequenti opere colligẽdis tabellis deprehẽsorum repositio ad numerum foliorũ in sex partes vt in tabella p sex primas literas diuisorũ:facta principij lineę in qua erratum est repetione hoc modo.

Fo.1.operationõ: lege hõ facit ois.
Fo.3. in margie D.Iuuenis duplex.
Fo.xxiij.E.prompta:lege spiculum.
Fo.32.F.fert:lege inuoluntarium.
Fo.34.F lege in marg.Continens.
Fo.47.C.in marg. Adulteri for.
Fo.49.C.in marg.re a doloribus.
Fo.eodem.F.tať:simul lętetur & do.
Fo.50.D.tus dicit hasce virt.
Fo.81.E.pari.lege Iniustitia.
Fo.eodẽ.F.¶Dubitať an indigẽtia vbi impressum est indulgentia.
Fo.87.E.ptus delinquat q̃ pars.
Fo.92.E.in marg.Agatho.
Fo.94.D.ficientia & prudentia.
Fo.96.A.B.quia vtraq; legatur:opinatio & prudentia circa idem.
Fo.102.E.gũtur: lege autem partis.
Fo.103.D.partim:lege Bena dicebat.
Fo.106.C.inquam cognitu dignis.
F.110.E.F.stantes.ac molles.
Fo.113.F.¶Circa q̃ incontinentia.
Fo.114.F.clusio q̃ cõstãtia expetẽda.
Fo.117.F.in marg.morbũ pariens.
Fo.128.E.nec sunt.per bonum.
Fo.129.B.in marg.æqualitas.C.Tracta. lege conuiuere est.F.sitio.lege partam obseruant.
Fo.130.A.in marg.Senes.
Fo.133.C.siue.lege societates.
Fo.136.B.in marg.diligunt.
Fo.138.D.in dubium an potius.
Fo.139.E.in marg.vtro fiet.
F.150.B.in marg.duos annos.
Fo.157.B.in marg.Homo,dele non.
Fo.157.F.¶Circa suum effectum.
Fo.162.C.quo postea.leg. Quantum
Fo.164.F.in marg.Dubia sex.
Fo.166.F.tos vt.lege catalogo.
Fo.167.F.in marg.qui sint.
Fo.169. E.F.in margine lege politica his continuo subdenda.

Huiusmodi forsan & alia correctu facilia diligens lector offender,sed ea ipse,nobis ignoscens,reponet.

Sequitur opus ipsum.

ARISTOTELIS ETHICA

.i. opus de moribus, ad Nicomachum filium, ab Ioanne Argyropylo Bizantio traductum, & ab Ioanne Maiore Hadingtonano elucidatum: Cuius eſt Prologi & Lib. I. Cap. I.

Mnis ars omniſq; doctrina atq; actus itidem & electio, bonum quoddã appetere videtur. Quapropter bene veteres bonũ ipſum id eſſe dixerunt, quod omnia appetunt. Finium autem differẽtia quędam eſſe videtur. Quidam enim ſunt operationes, quidam præter has ipſas, opera quędã. Atq; in quibus præter operationes alii quidam ſunt fines: in iis ipſa opera ſunt operationibus præſtabiliora. Cum vero complures ſint actus, & artes, atq; ſcientiæ: fit vt multi ſint etiam fines. Medicinæ nãq; finis eſt ſanitas: artis extruendarum nauium, nauis: facultatis rei militaris, victoria: & familiaris rei gubernandæ, diuitiæ. Quæ autem taliũ ſub aliqua vna potentia ſunt: vt ars conficiendorum frenorum, cęteręq; omnes inſtrumẽtorum equeſtrium effectrices, ſeſe habẽt ad facultatem equeſtrem: & hæc cum illis, omniſq; actio bellica ad militarem facultatem: & ad alias aliæ ſimili modo. In iis omnibus fines earum quæ rationem architecturæ ſubeunt, magis ſunt expetibiles, q̃ omnes fines inferiorum: Et illi enim horum gratia expetuntur. Atq; nihil intereſt ſiue fines actuum ipſę ſint operationes, ſiue pręter ipſas aliquid aliud, vt in dictis facultatibus intueri licet.

Bonum. Finiũ differentiæ.

Finis medicinæ. Nauificatoriæ. Militię, Rei familiaris.

Architecturę.

Mnis ars &c. Hoc eſt opus Ethicorũ Ariſtotelis ad Nicomachũ filiũ qui fuit auo ſuo cognominis, quod & aliјs multis contigit. Sed quia notũ eſt Ariſtotelẽ fuiſſe Nicomachi ex Feſtiade filiũ, ſunt qui putent ad patrẽ ſcriptũ, qđ nõ placet, quia contra decorũ perſonarũ eſt. Nõ enim filij erudiũt patres in moribus, ſed erudiũtur ab eis. Ideoq; Salomon ſæpe filiũ cõpellans, quaſi ad filium ſcripſit prouerbia. Cicero ad filiũ Officia, & Cato quiſquis ille fuit, ad filiũ opuſculum illud morale. Diuidit autẽ in decẽ libros partiales. In quorũ primo de felicitate in cõmuni loquitur. in ſecũdo de virtute morali generatim. in tertio de virtutis moralis principijs. ſ. volũtario & inuolũtario, cõſilio & conſiliabili, de fortitudine & tẽperantia in ſpecie. in quarto de liberalitate, magnificẽtia, magnanimitate, modeſtia, manſuetudine, affabilitate, veritate, eutrapelia, verecũdia & earũ extremis. in quinto de iuſtitia & epiicia, quæ vulgo epicaia dicitur. in ſexto de habitibus veridicis: in ſeptimo de virtutũ gradibus. in octauo & nono de amicitia, & in in decimo de voluptate & felicitate. Rurſus hũc primũ librũ in quatuor tractatus deducũt, in primo enim inquirit vtrũ felicitas ſit, & an quiſpiã poſſit eã adipiſci, queſtio ſi eſt, queſtionẽ qđ eſt antecedit, primo poſterioꝝ. In ſecũdo tractatu felicitatẽ deſcribit & cõtẽplatur quidnã ipſa ſit, in qbus rebus exiſtat, & in qbus non. In tertio a quo ſit felicitas tãq̃ a cauſa, & in quo, tãq̃ in ſubiecto. In quarto ſpeculatur in qua animę potentia felicitas collocetur. Primus tractatus eſt totius libri exordiũ, q in tria capita ſeiugatur. Et in eoꝝ primo tria diuulgare proponit. Primũ, ꝙ in rebus humanis eſt aliqs finis bonus intẽtus. Secũdũ, aliquẽ finem eſſe alio pręſtãtiorẽ. Pro tertio dubitationẽ ex dictis immergẽtẽ diluit. Secũdũ ibi. finiũ aũt differẽtia. Tertiũ ibi, atq; nihil intereſt. Prima cõcluſio huius primi capitis eſt hæc. Omnia bonũ appetũt. probatio, nã omnis ars omniſq; doctrina atq; actus ſimiliter & electio q̃ ſunt res humanę, bonũ appetere videtur. proinde & finẽ, idẽ enim eſt bonũ & finis. deductio eſt perſpicua, qa per hoſce fines humanarũ operationũ homo facile omnia q̃ facit. Per artẽ intelligit auctor habitũ recte faciendi, vt eſt domũ aut nauẽ extruere. Per doctrinã, ſcientiã, intellectũ, & ſapiẽtiã. Per actũ, actũ exteriorẽ & imperatũ. Per electionẽ, actũ elicitũ, vt volitionẽ & nolitionẽ intelligit. Nã quędã a natura emergunt, & illa in ipſum bonũ boniq; aſſimilationẽ toto conamine, ſecluſo obice, tẽdũt: qa ab agẽte infallibili. ſ. a deo dirigunt vt araneia in cõponẽda tela, formica in colligẽdis granis, graue leue, & cætera id genus in petẽdo locũ cõuenientem. Quędã bona ab humana mente variabili emanãt, & ſi illa vt ars, doctrina, actus, & electio bonũ appetãt. & agẽtia naturalia q̃ a ſupremo bono dirigũtur, in bonũ tendunt continuo. ergo a fortiore illa bonũ appetũt. & p cõſequẽs recte dicit ꝙ omnia bonũ appetũt. Triplici vita mortales viuũt. Prima eſt effectiua, qua viuũt mechanici, victũ induſtria ſibi cõparãtes. Secũda eſt actiua, qua viuũt prudẽtes in republica pręcipue alios regẽtes. Tertia eſt cõtẽplatiua qua ſapiẽtes & deo dediti viuũt. Prima vita q̃ eſt infima, deũ inquãtũ eſt creator imitatur. Secũda q̃ mediocris eſt, deũ mundũ a ſe cõditũ gubernãtẽ quadã tenus imitatur. Tertia, q̃ eſt excellẽtiſſima (vt. x. Ethicoꝝ lucebit) deũ in ſe ociantẽ atq; in tranquillitate beatũ repręſentat. Si itaq; iſtoꝝ triũ tẽdẽtia fertur in bonũ, multo magis rationis expertia a deo directa in bonũ ferũtur. Solidat philoſophus hãc cõcluſionẽ priſcoꝝ authoritate dicẽtiũ, omnia appetũt bonũ, ac omnia ars, doctrina, actus & electio ſunt entia, quãobrẽ appetũt bonũ, at

bonū & finis coincidūt, proinde ista omnia appetūt finē. Itaqȝ est aliquis finis in reb⁹ humanis. ¶ No-
tato q̄ electio aliter in tertio libro accipit̄ vt suo in loco deo bene fortunāte videbit̄. Vtraqȝ acceptio
est vulgaris. Nōnulli hic indagāt an de moribus sit scientia, & verū practica an speculatiua: sed tales
Dubia qnqȝ. quisquilias huic loco minime cōgruere cēseo: idcoqȝ alia ad rē magis ptinētia q̄ro. Primo qd est subie-
ctū attributionis moralis philosophię. Secūdo quomodo monastica, oeconomica & politica doctrina
differāt. Tertio dubitat̄ an mulierosi, veneficiqȝ q sibi mortē cōsciscūt, & praui malū appetant. Pari for-
ma obijcit̄ qa plante nō sentiūt, ergo nō appetūt, qa appetit⁹ i appetibile nō fert̄ sine cognitione p̄uia.
Quarto quō sese habēt hęc tria, bonū oia appetūt: & oia bonū appetūt: oīa appetunt bonū. Quinto
Ad primū. dubitat̄ quare a felicitate librū exorditur & in ea decimū claudit. ¶ Circa primā dubitationē nota q̄
qdā nō solū i hac arte, sed etiā in alijs de lana caprina fusius insudāt, vt patet de subiecto attributio-
nis logices: sed breui dicimus q̄ homo felicitabilis est subiectū moralis philosophię siue homo liber
ad opa studiosa & eoꝝ habitus. Veluti eñ medicina circa corporis curā negociat̄: ita ethice hois animā
Ad secūdū. flosculis virtutū ornare ac depingere laborat. ¶ Ad secūdā dubitationē respōdet̄, q̄ liber Ethicorum
ordinat hominē in ordine ad se primo: siue bene se habeat cū alijs, siue nō: liberalitas iustitia & cęterę
virtutes de qbus hic est sermo ordināt hominē ad se: & si bene instituat̄ ad se, bene ordinabit̄ ad alios.
In oeconomicis docet̄ homo decēter viuere in familia sua. In politicis aūt bene & comiter in ciuitate
Ad tertiū. inuersari. ¶ Ad tertiā dubitationē & aliud qd cōsequēter subiūgit̄ simul respōdet̄. Pro cuius solutione
Appetitus. presupponat̄ q̄ triplex est appetitus: quidā naturalis, & is nihil aliud est q̄ inclinatio rei ad suā perfe-
ctionē. Hic appetitus cuilibet rei cōuenit nec actū distinctū ab appetēte ponit: siqdē materia prima appe
tit formā q̄ nullū actū a se distinctū habet. Appetitus sensitiuus soli animali cōuenit. Et dicit̄ sensi-
tiuus, qa sensationē obiecti p̄supponit: sicut eñ volūtas est ceca, lumē ab intellectu capiēs, & nō fertur
in incognitū: ita nec appetitus sensitiuus fert̄ in obiectū nō sensatū. Tertius est appetitus intellectiu⁹
agēti libero cōpetēs. Hoc p̄supposito, respōdet̄ q̄ omne ens appetitu naturali suā pfectionē appetit .s.
esse, & illud sine quo esse nequit: propterea graue descēdit & leue ascēdit, & mixtū secūdū naturā elemē
ti p̄dominātis mouet̄ vt in suo loco naturali cōseruet̄. Vnde arbor posita inter terrā lętā, & sterilē, ra-
dices in solū pingue extēdit: & ab illo alimētū radix sugit: & sic rami a trūco, & truncus ab radice nutri
mētū: sicut hepar a stomacho, ab hepate venę, & a venis singula mēbra trahūt: si res sit impfecta pfe-
ctionē acqrere, & si sit pfecta suā pfectionē tenere gliscit. Appetitus sensitiuus psequit̄ illud qd sensa-
tū est appetēti cōueniēs, & discōueniēs refugit. Sed appetitus intellectiuus ob suā libertatē nō semper
fert̄ in bonū, verū in psequutione satis est si in bonū apparēs: bonū eñ verū vel bonū apparēs est eius
obiectū in volēdo: sibi malū inferēs se ab angustijs qbus p̄mit̄ exonerare intēdit, hoc apparet ei bonū.
Idētidē libidinosus, speciosam foeminā ardēs, licet cēseat se peccare, in bonū tñ apparēs fert̄. est enim
agēs liberū, permittit̄ abutēdo sua libertate in malū simpliciter ferri: inanimata aūt in verū eis bonū
tēdūt: qa a deo dirigūtur. Et p hoc soluit̄ obiectio in oppositū. Hic quoqȝ sciscitari poteris, an volūtas
in obiectū, qd nec est verū bonū, nec apparēs ferri potest: sed de hoc postea fusius loqui pponimus. Se-
cūda ratio est etiā soluta, q̄ solū pbat plantas nihil appetere appetitu sensitiuo aut intellectiuo: nō aūt
Ad quartū. appetitu naturali. ¶ Ad quartā dubitationē respōdet̄ q̄ illę ppositiones late differūt. Hęc a plerisqȝ ne-
garetur: bonū oia appetūt. diceret eñ q̄ nec hoc bonū nec illud, & sic de singulis, oīa appetūt, & si de
deo insistes: cōtra lapides nō cognoscūt deū, ergo nec deū appetūt: sed dico cōsequētiā esse nullam de eius
appetitu naturali, vt ex dictis liquet. dico eñ q̄ appetit esse & cōseruari, quę sunt q̄dā pprietates pri-
Obiectio. mę causę. ¶ Insultas, bruta nō cognoscūt deū, ergo eoꝝ appetitus in deū nō fert̄ in pticulari: ergo in
Responsio. deū nō omnia ferūtur. ¶ Dicim⁹ belluas in deū suo ipsarū modulo ferri. siqdē oia secūdū naturas ipsis
inditas in deū tēdūt. Aristoteles dicit q̄ eādē voluptatē oēs appetūt in penultimo capite. vij. Ethicoꝝ.
& dū de hominib⁹ loquit̄, dicit eos instinctū ad eādē voluptatē habere a deo supne impressum. & hoc
est ad felicitatē, de qua in decimo loquit̄. Aristotelis placitū est, & verū est, q̄ bonū oia appetūt : sed vt
videam⁹ q̄ enūciationes hic cōcedēdę veniāt sequēdo cōmunē viā nullū bonū oia appetūt: sed oia bonū
appetūt: saltē quodlibet ens bonū appetit, in plurali numero siue collectiue siue distributiue capiatur
potest negari illa loquēdo de appetitu pticulari oia appetūt bonū. Appetere eñ vt sensualitati & ap-
petitui naturali cōuenit suā rationē nō appellat: sed vt intellectui cōuenit suā pprīā rationē appellat.
Ergo licet in vtraqȝ stat cōfuse tñ, qa verbū aliter in vna q̄ in alia appellat: enūciationes illę nō parū
(vt ex logica nosti) defferūt. Aliqua logicalia logicā enucleantia sine cauillis nō aspernamur: sed sub
epitome illa pcurrimus. ¶ Ad quintā dubitationē respōdet̄, q̄ beatitudo est finis virtutis & hominē
Ad quintū. ad virtutes allicit: & qa cū sudoribus virtutes acqrunt̄ & in earū cōsequutione laboramus: propterea
ab his auspicat̄ & his claudit Aristoteles ethica: sicut Psaltes Regius de beatitudine in Soliloquiorū
fronte meminit: & Saluator in cōcione in mōte a beatitudinibus prefat̄. Citharoedus autē Dauid, &
Christus dominus, sicut Aristoteles sermonē faciūt de beatitudine huius vitę: quę pxime ad superos
Dub. sextū. dirigit, vel de beatitudine supma in spe. ¶ Finaliter dubitat̄ quāti momēti sit virtus cum a felicitate
Responsio. Aristoteles auspicet̄, & ea cōcludat opus hoc tāq̄ ad alliciēdū auditorē ad virtutes. Respōdet̄ oēs feli-
citatē maximope exoptāt: Quis eñ est tā hebetis sensus q beatitudinē nō percupiat: at sine virtutib⁹
felicitas minime inuenit̄. virtutibus eñ itur ad astra: fortuna vero est vndis fugacior: boni aūt mo-
res assuetudine prognati hominē pene naturaliter ad bonū impellūt. Trita est historia Licurgi, q cū
vnū catulū in coquina, alterū in sylua nutriendū curasset, praeposito corā publica corona Lacedaemo-
niorū spectaculo, leporē in illorū catellorū medio collocauit: assuetusqȝ culinę ad lebetē citus cucurrit:
quia in popina alitus erat: alter citius fugiētē lepusculū insequebat̄. Si igit̄ canis assuetudine coquina

leporē ad quē declinaꝛ reliquit:virtutū cōsuetudine homo preditus,carnis illecebras ad quas est propē-
sior deseret:Nōne anachoritę in atris specubus deserti,& reliqui ecclesię cōfessores in tēperātię ramis
eniture:Nōne fortitudo martyres a tyrānorū fulminibus & tonitruo tenuit infractos.in tortutis eñ
eoꝝ patiētia germinabat:oppssione ecclesia stercorabaꝛ,flagellis frōdebat:morte fœtabat, in angustijs
fructus mitificos ꝓferebat.Quid de liberalitate eoꝝ memorabo q ad pedes Apostolorū in principio
nascētis ecclesię oēs suas opes posuerūt:Illoꝝ misericordia haudquaq̄ marcescet:summa rerū sequēdo
virtutibus tāq̄ solidissimis fulcris preditus firmissimū meritoꝝ ædificiū suꝑ ædificabit. A bono non
flectiꝛ:via regia q̄ nō declinās ad sinistrā aut dextrā,tēdit ad beatitudinē virtutū scopū: promptecꝗ ac
delectabiliter agit,& animi pturbationibus haud inquietaꝛ.Modo voluptas opationi incidēs eā ma-
gis atqꝫ magis coalescere facit. Atqꝫ vt Aristoteles cōformiter ad experiētiā lib. decimo Ethicorum
refert,spurca coinquinamēta extremoꝝ virtus expūgit:& tanq̄ latrinas sordiumqꝫ sentinas prorsus
expuit. ⁋Finiū aūt differētia q̄dā esse videꝛ. Hæc est secūda pars huius capitis in qua vnū finē alio p̄- Finium
stātiorē esse demōstrat.In prima pte ostēdit omniū artiū & doctrinę aliquos esse fines: Iam vero finiū differētię:
discrimē enodat,dicēs:Finiū qdā est opatio, vt artis citharizandi finis est,fidiū ordinata pulsatio : &
quidā opus ipm,vt domificationis finis est ipsa domus.Hoc est,tūc opatio est finis,quādo opatione fi-
nita effectus nō relinquiꝛ,vt cū citharœdus,aut choreā ducēs, a fidiū tactu tripudioqꝫ quiescit , nullū
artificiū relinquiꝛ:secus est qn̄ res opata est finis. Si aliqua qualitas, vtpote gaudiū aut huiusmodi in
audiēte harmoniā relinquaꝛ:nihil refert:nec hic insistas de opatione actiua q̄ manet post melodiā,&
sic passiua,sat est q̄ nullū artificiū relinquiꝛ cessante opatione . Et si domus nullā formā artificialem
ponat,hoc ꝓpositū nō inficit,qa post artificij structurā manet domus.⁋Atqꝫ in qbus. hæc est tertia Finiū cōpa-
pars huius capitis que cōparat finē operatū opationi : & dicit q̄ quoꝝ opa sunt fines, ipsa opera suis ratio.
opatiōibus sunt prestabiliora.Patet exēplariter.domus eñ est p̄stātior ipsa opatione ad domus stru-
cturā ordinata,licet opatio actiua q̄ est homo operās,sit re ipsa domo p̄stātior:& opatio passiua sit ipsa
domus q̄ nō est se ignobilior. sufficit opationē ipsam cū ad domus structuram ordineꝛ ipsa domo esse
deteriorē. Semp eñ in finibꝰ ordinatis p̄stātior est posterior. Comedimus vt viuamus:viuimꝰ vt bene
operemur:bene operamur vt salutē æternā cōsequamur:postremus finis est ceteris prestātior. De no-
bilitate rei nō cures,sed finis prestātiā q̄re. Vnde fit q̄ cōseruatio frigore,calore& hoste,est in ratione
finis domo melior,cū ad hęc domus ordineꝛ.⁋Dubitaꝛ an opatio potest esse finis vltimus.Respon- Dub.
detur q̄ licet deus sit finis vltimus quē beatitudinē obiectiuā theologi nūcupāt , attamen opatio im- Responsio.
manēs est beatitudo: & in creaturis finis vltimus est beatitudo formalis . Cum vero cōplures sunt Finiū mul-
actus.Hęc est quarta pars huius capitis:in qua dicit q̄ multarū artiū & sciētiarū multi sunt fines:nam titudo.
arithmeticę finis est numerus & eius cognitio . Geometriæ finis est magnitudo. Medicinæ finis est
sanitas:artis extruēdarū nauiū,nauis:& facultatis rei militaris,victoria:& rei familiaris gubernandæ,
opes. Exēplariter hoc ponit:Exēplorū autē nō requiriꝛ veritas,primo priorum. Ponit diuitias instru-
mēta rei familiaris in œconomicis & primo Politicoꝝ. Vel loquiꝛ hic scdm alioꝝ opinionē,& exēpla- Finiū coor-
riter insup opes sunt finis subordinabilis ad altiorē finē . ⁋Quę autē taliū sub aliqua vna potentia dinatio.
sunt,vt ars.Hæc est quinta portiūcula in qua dicit q̄ aliquādo varię artes sub vna architectonica p̄-
cipuaqꝫ arte cōtinētur: ipsius architectonicę finis aliarū artiū finibus principalior est. Semp eñ nobi-
lioris rei prestātior est finis. Exēplificat, vt artes,quarū hęc frenoꝝ factiua est,hęc ephippiorū hoc est
sellarū qbus equis insideꝛ,hæc phalerarū,sunt autē phalerę equorū ornamēta,sub arte equestri cōtinē-
tur.Hę autē pariter & ars equestris sub arte militari,vt sub architectonica continentur:quocirca artis
equestris finis principalior est finibus artiū frenorū factiuarū,ephippiorum atqꝫ phalerarū. Et artis
militaris finis principalior & appetibilior finibus artis equestris, & artium frenorum factiuarum re-
liquorūqꝫ apparatuū equoꝝ. Semp eñ fines earū q̄ rationē architecturę subeūt, magis sunt appetibi-
les q̄ fines inferioꝝ:qa illi artiū horū gratia expetunꝛ. Ars militaris inuasionē,fugā,cūctationē,& re-
liqua stratagemata amplectiꝛ. Sicut in natura cōtingit:gramina eñ sunt ob pecora, pecora ob homi-
nes,& homines ad deū laudādū. Et nihil refert siue finis architectonicæ artis opatio sit siue sit opus:
nā vbiqꝫ finis architectonicę est p̄stabilior fine artiū q̄ illi famulantur, vt apparet in dictis facultatibꝰ.
In artibus enumeratis,cōtingit nōnūq̄ q̄ finis sciētię superioris est opatio, & finis sciētiæ inferioris
est aliqd opatū p̄ter opationē:quādoqꝫ oppositū cōtingit. Exēplū primi.ars equestris est superior arte
frenifactiua:& finis equestris est opatio:& finis frenifactiuę est aliqd operatū. Exēplū secūdi. Medicina
est principalior q̄ ars exercitatiua:& finis medicinæ est nōnihil operatū, vt sanitas:& finis exercitati-
uæ est operatio vt ambulatio vel purgatio. Finis est prestabilior ijs quæ ad finē ordinātur,siue sit ope-
ratio,siue res opata. Domificatio est vilior domo, sed præseruari a frigore,calore,& ab hoste,est domo
nobilius,quia ad hoc ordinatur.

⁋Secundū caput Prologi docet in rebus humanis esse aliquē finem vltimū: & q̄ cognitio
finis vltimi est ad humanæ vitæ directionē oppido accōmoda,& huiuscemodi consideratio
ad scientiam politicam potissimū attinet,ea propter est præcipua.

I igitur quispiā rerū agendarū est finis,quē nos propter seipsum,cætera aūt
propter hūc volumus:neqꝫ fit vt omnia propter aliud expetamus (esset eñ
hoc modo sine vllo fine semper abitio,atqꝫ hinc noster appetitus inanis va-
nusqꝫ resultaret) constat hūc talē finem summū bonū : ipsum optimū esse. Summū
Et ad hmanā igitur vitā , magnā huiusce cognitio opem affert . Nam vt bonum:

Architectura. Ciuilis sciētia.

sagittarii, signū habentes, magis id quod oportet attingere possumus. Quod si ita sit, enitendū est hūc ipsum figura quidnam sit comprehendere, & cuius sit scientiæ vel facultatis percipere. Videbitur autē eius esse quæ maxime dominatur: maximeq; rationē subit architecturæ. Talem autē sese offert ipsa ciuilis facultas. Hæc enim & quas scientias in ciuitatibus esse, & quales quęq; discere, & quousq; oportet, instituere solet. Eas prætera facultates, quæ summis afficiūtur honoribus, vt rei militaris, reiq; familiaris facultatē, ac oratoriam artē, huic subesse facultati videmus. Cū igitur cæteris actiuis scientiis hæc vtatur: & leges ferat atq; instituat quid quisq; agere & a quibus abstinere debeat: huius finis, cæterarum omniū facultatū continet fines. Quo fit vt hic finis sit bonum ipsum humanū. Q; q̄ enim vnius hominis idē & ciuitatis est bonū, ciuitatis tamen cōparare conseruareq; bonū maius atq; perfectius esse videtur. Nam amabile est, & si vni soli: maius autem atq; diuinius est si genti ciuitatibusve acquisitum, partumq; conseruetur. Hęc igitur appetit hęc doctrina, cū sit facultas quædam ciuilis.

Finis bonū commune pręstat.

Finē esse.

SI igitur quispiā rerū agendarū est finis. Primo dicit q; in humanis rebus est aliquis finis vltimus & optimus. Probatio, qa si est quispiā finis, q̄ nō desideratur ob aliquid aliud, sed alia ob ipsum expetūtur, est finis vltimus atq; optim⁹: at in reb⁹ humanis aliqs talis finis est huiuscemodi. igiť. Cōsequētia tenet a tota cōditionali cū positione antecedentis ad positionē cōsequētis. Probať maior. Nā si finis ad quē aliqd ordinať sit melior illo q̄d ordinať ad ipsum, ergo finis ad quē omnia alia ordinātur si ipse nō ordinať ad aliqd aliud in illo genere, erit finis vltimus & optim⁹ in illo genere. Iam probať minor, vnus finis ob aliū (ex p̄cedēti capite) ordinať: aut ergo in rebus humanis est deuenire ad finē q ob aliū nō expetiť. aut nō est ad talē finē deuenire. si primū, ppositū habemus, & p̄bata est minor: si secūdū, hoc ad impossibile syllogisare nō est difficile: qa tūc in finibus erit pcessus in abyssum: & sic hominis expetitio esset irrita & vacua, cū illum vltimū finē expetibilissimū attingere nequeat: sed hoc est falsum: quoniā deus & natura nihil incassum & ociosum faciūt, primo cęli. ¶ Deinde dicit q;

Bonī summi notitia q̄ sit vtilis.

plurimū ad nostrā vitā cōducit sūmi boni notitia: nā ex bonitatis suę vbertate duo bona nobis suppeditat. Primo allicit appetitū vt ex ei⁹ flagrāti desiderio magis ac magis inflāmemur ad bonorū operū incremētū. Secūdo intellectū, eius notitiā apprehēdēdo, dirigit, vt eius operationibus illū finē attingat. Fige in beatitudine scopū, facile discernes quę ad illā orbitā & cōpēdia pducūt, vt virtutū opa, & q̄ ab illo fine auocāt aufugies. Atri ditis carcer in terrę sinu recōditus cū Olympo ex diametro pugnat. vt tu ipse nosti in tartarea regna vitijs itur: bonis opibus itur ad astra. Fige itaq; obtutū agibiliū in beatitudine: tū si beatitudinē assequi anniteris, pijs opib⁹ insudabis, atq; a malo auerteris. Itaq; agnitio finis vltimi est nobis p̄q̄ vtilis. Probať sic. Ad nihil qd̄ difficile acquiriť potest homo recte & certitudinaliter se dirigere, nisi cognoscat illud i qd̄ dirigēdū est. Patet de sagittario scopū p sagitta ponētes sed operationes humanę dirigūtur in finē vltimū: ergo ad hoc vt hō suas operationes dirigat oportet finē vltimū cognoscere: sic q ab extremis virtutū se elōgare cōcupiscit, oportet obtutū ad finē honestū prestituat. Corollariū ppterea infert inquiēs. q; si ita est, enitēdū est hūc ipsa figura & rudi Minerua quidnā sit cōprehēdere, & ad quā facultatē attinet. Ad hoc autē explanādū ordine p̄postero vtiť. Primo explanat ad quā facultatē attineat id cognoscere, deinde in secūdo tractatu huius primi libri docet id qd̄ primo pposuit. s. quis est nouissimus finis humanus, ipsum graphice depingēdo. ¶ Sequiť in litera. Videtur autem eius. Hic ostendit ad quā scientiam attineat considerare de cognitione vltimi finis: & intendit in hac parte probare q; maxime pertineat ad scientiam ciuilem siue politicam. Probatur sic. Ad scientiam principalissimā & maxime archetectonicam pertinet consideratio de vltimo & nobilissimo fine hominis: at scientia ciuilis est maxime architectonica. igitur. Maior patet ex dictis: quia fines scientiarū superiorū sunt præstātiores q̄ inferiorū: ergo finis sciētiæ nobilissimæ quæ est de rebus humanis est finis nobilissimus rerū humanarū. Probādo minorē tāgit duas cōclusiones appropriatas scientiæ maxime architectonicę. Prima est q; ipsa pręcipit arti ipsi famulanti quid operari debeat: sicut equestris frenifactiuę præcipit. Secūda, q; ipsa vtitur arte & officio artis inferioris ad suū finē: vt nauita vtitur naui quā faber lignarius fecit: modo hæc duo, arti politicæ competūt. Nēpe ciuilis docet quales scientias discere oportet. Plato ab vrbe poetas eiecit: quia irritamenta libidinis sub Venere dicendi cultæ tractant, vt de Iuuenale est videre qui vitia carpens ea docet. Sicut Naso in arte amandi, & in epistolis docet. Præterea ciuilis facultas quam scientiam iste vel ille addiscet. Hic ad artes mechanicas aptus, ad literas forte est ineptus. Vnus ad carmē natus, ad prosam est inidoneus vt Ouidius qui de se dicit, Quicquid conabar dicere versus erat. Et præter hęc prodit quousq; discere oportet, signanter quousq;. Argutiolę enī sophisticę & captiūculę grāmaticę, atq; alia sophismata tirūculos decētia prouectiores dedecēt: sicut crepitacula, ensiculi, & cętera id genus pueris cōueniūt, senib⁹ sunt indigna. Seniores ad capulū vsq; hęc facultas sane honestat. Circa mores anxie desudat ciuilis facultas. Artē amādi, magicas artes suētionesq; Sathanicas reiecit, salutares admittit. Insup huic arti eas facultates q̄ sūmis afficiunť honorib⁹ parere & obseq cernim⁹, vt sūt ars militaris, œconomica, & ars oratoria. Pręterea ipsa artib⁹ iferiorib⁹ ad suū finē vtiť, quēadmodū sit ars militaris q̄ pacē cōseruat in ciuitate: œconomica, q̄ necessaria p̄parat: & rhetorica, q̄ emergētes causas enodat, lites cōponit.

Finis vltimi cognitio ad quā sciētiā ptineat.

Vlterius q sit principalissima argumēto probatur tali. Illa sciētia est principalissima cuius intētio est
procurare & conseruare bonū humanū, hoc est bonū cōmune: sed ciuilis sciētia est hmōi, qa procurae
bonū cōmune: licet aūt idē sit bonū vnius hominis & ciuitatis, bonū tñ cōmune est diuinius: illic eñ
procuraē bonū cōmune, deū omniū cōditorē & directorē æmulādo. ¶ Post hæc vnū corollariū infert
inquiēs. Hęc igiē appetit hęc doctrina: hoc est ad ethicā ptinet de pdicto vltimo fine opationū huma
narū tractare: qa circa hęc indefesse insudat. Probaē, qa hęc sciētia ciuilis qdā facultas est, hoc est pars
ciuilis sciētię ¶ Circa hāc literā dubitaē. Primo, videē nō esse incōueniēs appetitū frustrati suo fine: sę Dubia.vi.
pius eñ intēdimus aliqd quo nūq potimur: volūtas eñ est impossibiliū. 3. Ethicoꝝ. & tñ Philosoph⁹
probat statū in finibus p hoc, tāq rationi dissentaneū. ¶ Secūdo dubitaē qd intelligaē p sciētiā politi-
cā. ¶ Tertio, ipsa nō est sciētia, ergo falsum supponit. Antecedēs patet, qa ipsa debet rudi minerua tra
ctari scdm philosophū: & hoc sciētię nō cōuenit. ¶ Quarto, illud nō est necessariū ad vitę humanę di-
rectionē cū quo stat vitę malignitas, sed vltimi finis agnitio stat cū vitę peruersitate: ergo male dicit
philosophus. ¶ Quinto, quid est ars militaris. & videē ipsa inutilis vtpote circa bellū insudās, in quo
multa flagitia cōmittunē. ¶ Sexto, qd facit ars oratoria i politia ad res defendēdas. Aduocati inopū
bona suis cauillis depopulanē: quoꝝ eñ paucos pter beatū Iuonē dicūt in sanctoꝝ numerum relatos. Ad primū.
¶ Ad primā dubitationē respōdeē q appetitus naturalis nō frustraē a tota specie, signāter in fine p-
cipuo rationabilissime intēto. Licet natura in aliqbus deficiat: nō tñ in oib⁹: modo desideriū naturale
est ad vltimū finē. Et si volūtas sit impossibiliū, nō tñ electio, vt suo loco (deus cepta secūdet) dicetur. Ad secūdū.
¶ Ad secūdā dubitationē respōdeē. Doctrina ethicorū est politicę potissima ps, & sub ea includiē. sicut
philosophus in fine huius capitis expresse ait: & in antiqua tralatione in hoc prologo ait. Iuuenis nō
est idoneus auditor politicę, vbi alij huius sciētię, loco politicę ponūt. Nā moralis philosophia docet
hominē honeste scdm se viuere ad quęcūq statū deuenerit, & ex morali philosophia, tāq ex principijs
accipiunē cōclusiones in politicia. Ergo politica stricte sūpta est subalternata ethicę. Hāc materiā fusi⁹
tāgere pponimus in. 8. cap. sexti libri: qa idē philosophus illic tractat. Cōtra. cōsideratio hmōi finis Obiectio.
spectae ad sciētiā maxime architectonicā, vt dicit philosophus in lr̄a: sed metaphysica est hmōi. Re- Responsio.
spondeē. Philosophus loquiē inter architectonicas practicas & nō speculatiuas: & suo more naturali-
ter loquiē ¶ Ad tertiā diciē q sciētia capiē late p arte & omni assensu euidēte: & nō semp posterioristi- Ad tertium.
ce. Et ad obiectionē dicētē philosophiā moralē sub rudi minerua debere tractari, respōdeb' ē in capite
sequēti: sed pro nūc diciē q hoc est ppterea q hic sunt analogię & figurę intelligēdę p exēpla applicā-
dę, ad singularia q maxime mouēt. ¶ Ad quart⁹, nego maiorē illius argumēti. Nō eñ loqmur de ne- Ad quartū.
cessitate simpliciter dicta, sed de necessitate ad bene beateq viuendū, & maxime vtili. ¶ Ad quintam Ad quintū.
dubitationē respōdeē, q militia nihil aliud est q ars docens arcere hostē, rebelles fures castigare p in-
sontiū tranqlla vita. Ad militiā aūt debite exercēdā, vires, exercitatio, & Minerua requirunē: & licet
vitia i militia cōtingāt: ipsa tñ est iustitia aut iustitię ps, si eā bene exerceāt in sontiū poenā, & ad in-
nocuorū ptectionē. ¶ Ad sextā respōdeē, q p oratores tranqllitas ciuiū procuratur: orator phaleraeis Ad sextum.
verbis animos audiētiū ad bonū allicit, & incēdit: & a tetris vitijs deterret. Hic est finis artis oratoriæ
verus. in ea tñ p malos aduocatos sępius cōtingūt abusus. De hac materia fusius in qntū loq ppono.
¶ Septimo dubitaē, an bonū cōe sit bono priuato pferēdū, sicut philosophus in lr̄a dicit. Et videē q Dub.vii.
nō: qa citius debeo in me peccatū vitare, imo veniale in me q mortale in proximo aut tota ciuitate
scdm ordinē charitatis: qa anima mea in manib⁹ meis semp: ergo bonū pticulare est bono cōmuni
pręferēdū. ¶ Postremo dubitaē an aliqua sciētia sit inutilis quā nescire pstaret. ¶ Ad septimā dubita- Dub.viii.
tionē respōdeē, q si bonū pprium in cōmuni includaē siue sit spirituale ad animā, siue tēporale ad corpus Ad.vii.
principaliter attinēs, illud est bono pticulari cęteris parib⁹ magis pcurādū: sed iā loquēdū est qñ vnū
in alio nō includiē, si vtrūq sit bonū spirituale: vbiq spirituale pticulare est pponēdū cōmuni. Satius
est mihi me a culpa seruare, & habere beatitudinē. & reliquos dānari, q ipsos saluari me dānato. Licet
sit maior gloria dei in oppositū. Etiā modicū meritū meū ob æternitatē pmij nō negligā ob grande
meritū cōmunitatis. Et ex isto sequiē q si meū bonū sit spirituale & bonū cōe tēporale: magis debeo
rē meā curare. Si eñ pmouere debeo bonū meū spirituale, neglecto alioꝝ spirituali: a fortiore amisso
eoꝝ tēporali, qd est spirituali min⁹. Si vero alioꝝ cōe sit spirituale, & meū ppriū sit temporale: tūc vel
ego multū egeo tēporali, vt pane, alioqui occūbā: aut nō multū illo bono tēporali egeo: si secūdū, bonū
cōe pferā & sic bonū spirituale mihi pcuro: si primo modo, aut cōe nō pcuratū redūdat in iacturā pu-
blicā ecclesię in fide & moribus, aut nō, sed aliquoꝝ hominū pcise: si primo modo, magis est pmouēdū
bonū vulgare, etiā si defectu pprij tēporalis debeat qa mortē obire: si secūdū, bonū meū pticulare pro-
mouebo: si vtrūq bonū est tēporale, & bonū pticulare mihi admodū vtile, vt necessariū, etiā necessi-
tatē extēdēdo, & nō est tale cōmunitati: tūc meū pticulare bonū cōmuni pponā. Sed si cōmunitas illo
bono plurimū eget, nō autē ego, tūc illud bonū cōmunitati relinquā: & sic studiose ago. semp eñ mihi
spirituale bonū adipiscor. Ex his potes paucis membra colligere, vel vtrūq bonum est spirituale, aut
vtrūq temporale, aut vnū tēporale & alterū spirituale: & hoc dupliciter, vel mihi spirituale erit, & cō-
munitati temporale, aut contra, etiā loquēdo quādo bonū particulare meū nō includitur in cōmuni-
tatis bono. Regis tamē munus est bonū cōmune bono priuato anteponere. Ipse enim est persona pu
blica, cuius animus ad salutē cōmunē intētus esse debet, vt pater patrię merito dicaē. ¶ Ad vltimā Ad.viii.
dubitationē diciē q licet quęlibet sciētia sit bona in genere qualitatis & notitię: tamē aliqua est per
accidēs sciēti inutilis, quādo est ei occasio propinqua inquinamēti futuri. Aliquæ cōtra sunt artes, vt
nostra moralis philosophia, quæ plurimū conducit ad bene beateq viuendum.

Prologi. CAP. III.

Icetur autem satis, si declarabitur perinde atq; subiecta materia postulat. Ipsum enim exactum non est in omnibus simili modo rationibus flagitandum: sicut nec in iisce quę per artem conficiuntur. Honesta autem & iusta de quibus ciuilis considerat, tantam differentiam errorem q; habẽt, vt lege tantum esse videãtur, & non natura. Talem etiam quendam errorem habent & ipsa bona, quia compluribus ex ipsis accidũt detrimẽta. Iam enim quidam ob diuitias, quidam ob fortitudinem periere. Amabile igitur est de talibus atq; ex talibus dicentes, grosso modo figuraq;, verum ipsum ostendere: & de iis quæ sunt plerũq;, atq; ex talibus dicentes talia & concludere. Eodem modo & vnũquẽq; auditorem ea quæ dicuntur acceptare oportet. Est enim eruditi exactũ ipsum eatenus in vnoquoq; genere flagitare, quatenus fert ipsius rei natura. Simile nãq; videtur esse mathematicũ suadentem probare, & ab oratore demonstrationes exigere. Atq; bene quisq; iudicat ea quæ cognoscit, & ipsorum bonus est iudex. Is ergo in vnaquaq; re bene iudicat, qui in illa est eruditus. Absolute aũt qui est in omnibus eruditus. Quapropter iuuenis ciuilis disciplinę non est idoneus auditor. Est enim rudis actuum vitæ. Ex his autem, & de his ipsę rationes efficiuntur. Præterea cum perturbationes sequatur: vane, sineq; vtilitate audiet: quippe cũ finis non cognitio sit, sed actio. Interest autem nihil iuuenis sit ætate, an moribus iuuenis similis. Nõ enim defectio est ob tempus: sed quia viuit & persequitur singula cum perturbatione. Talibus enim inutilis fit ipsa cognitio: perinde atq; incontinẽtibus ipsis. Iis autẽ qui suas rationi subiiciunt appetitiones, cum ratione q; agunt, magnam afferre potest vtilitatem. De auditore igitur & quonam modo rationes sunt acceptandæ, quidq; proponimus: tot exordii loco sint dicta.

Quatenus exigẽdũ in scientijs. Iudicare bene de cognitis. Iuuenis ad ethica inidoneus.

Finis est actio iuuenis duplex.

Dicetur autem satis. Ob facilitatem huius capitis argumẽtum non præpono. In hoc capite duo intendit: vnũ ex parte doctoris, alterum ex parte audientis. Dicit ergo in hac tradenda disciplina non est demonstratio aut certitudo expetenda: ipsum enim exactum & certum nõ est in omnibus simili modo rationibus efflagitãdum, sicut nec in ijs quæ per artem conficiuntur: ac si sic argumentaretur. Modus manifestandi veritatem in qualibet scientia debet conuenire rei subiectę quã considerat: quia scibile est mensura scientiæ, quinto Metaphysicę: at materia de qua scientia moralis loquitur est variabilia & incerta. Itaq; modus enucleãdæ veritatis in morali non est demonstratiuua. Minorem probat, quia modus diuulgandę veritatis in moralibus est persimilis ijs quæ per artem fiunt, quæ sont plurimũ variabilia, nam artifex secũdũ materiam subiectam operatur. Aliter enim Dædalus atq; Typhis carpentaria arte celebres. Aliter Apelles pictor, aliter statuarius Phidias aut Polycletus operãtur. Item aliter in ferro, ære, auro, atq; alijs solidis metallis q̃ in vitro & materia fragili & fusili, vt Alchimia operãtur. Eã ob rem in artificũ materia magna est varietas: sic in moralibus: excessiuus cibus Hilarioni Antonio atq; Paulo primo eremitæ est modicus miloni: & quod est regi abunde iustũ, militi gregario est iniustũ. Secũdo pleraq; honesta & iusta circa quę moralis insudat tãtũ discriminia & erroris habẽt, vt lege tãtũ, supple positiua, humana ab hominũ volũtatibus pendente, & nõ natura cõstare videãtur: & in varijs locis eodẽ tempore circa talia cõtrarietas inuenitur. Nam q; in vno loco nõ expedit vt mulierem in regno succedere in Francia, in alio conuenit, vt in Hispania & Britannia. Et opposita varijs tẽporibus in eadẽ politia ordinantur, vt de cõsanguinitatis gradibus, in materia matrimonij videre potes. Errorem nõ capit hic philosophus pro ignoratione, sed pro vago atq; amplo circuitu. Circa enim multã materiã diffunditur philosophia. Nã bona naturæ & fortunæ circa quę versatur moralis sciẽtia nõ vidẽtur omnibus bona: sed plerisq; exitiale malum. Nam multi ob immensas opes vt Crœsus rex Lydorum periere. Siquidẽ immodicis fortunis inflatus: Crœsus bellum in maiorẽ Cyrum excitauit. Et contra vt dicit Iuuenalis: Cantabit vacuus corã latrone viator. Multi etiã ob fortitudinẽ & robur corporis & animi periere, vt patet de Milone qui per syluã transiens & quercũ vi ventorũ semiscissam vidẽs, vt eam penitus discenderet brachiũ in fissuram iniecit: illa autẽ cessante vento se claudens & brachiũ inclusum tenẽs, Milonẽ feris diluniãdum continuit, itaq; perijt. Et plerisq; alijs solum in fortitudine bellica sperãtibus mors cita accessit. At fortitudine vera redemiti, tam in martyrio q̃ extra martyrium perbelle obierunt. Hę virtutes animæ ornamenta, iuuabant eas habentes & conspicue vitam finiere, nec eis obfuerunt verum valde profuerũt. Quisnam precor ita mente captus est, vt dicere auderet Sebastianum & Laurentiũ, ex cõstãtia malũ acceptasse? Vita est eis erepta quã nõ perdiderũt, postq̃ grande emolumẽtũ ex suo interitu sunt consequuti. Virtutes intellectuales de per se etiã sunt bonę: peruersis tñ officiũt. Patet etiã de sciẽtia quę supstitiosis cornua ministrat: sic q; nõnũq̃ in hereses ptinaciter incidũt. Et cõtra patet de his qui ea modestius vtunt, vt Cicero sua eloquẽtia: de qua Iuuenalis carmina recitãs ait, O fortu-

natā natā me consule Romā, Antoni gladios poterat contemnere si sic, Omnia dixisset. Igit̃ in taliū
inquisitione nō exacta certitudo explorāda est. & de talibus.s.cōclusionibus atq; ex talibus principijs
grosso modo rudiq; figura verū ostēdemus. Satis fuerit in talibus ruditer verū puestigare, & ex his q̃
vt plurimū sunt similia, & q̃ vt plurimū cōtingūt cōcludere. Hinc ob auditorē notatiūculā subnectit.
Hoc eñ pacto quēlibet auditorē q̃ dicunt̃ oīa secūdū eoꝝ naturā recipere oportet. Est eñ eruditi exactū
ꝑm eatenus in vnoquoq; genere efflagitare quaten⁹ ipsius rei natura requirit. Simile nāq; videt̃ esse
mathematicū & quadriuialē, hoc est musicū arithmeticū geometrā & astrologū suadētē ꝓbare & lauda-
re, & ab oratore demōstrationē logicalē exigere. Porro vnū est ita ridiculū sicut alterū. Per hoc philo-
sophus intēdit neminē debere placari minore ratione, vel maiorē indagare q̃ materia sinat. mathe-
matica demōstratione nō vacat, ꝓinde suasio in ea nō sufficit, sicut nec demōstratio logica ab orato-
re q̃rēda est. Demōstratio eñ talis mētē auditoris captiuat ad assentiēdū: suasio aūt nō, quę ex veri simi-
libus aut ex veris vt in pluribus ꝓcedit. Sequit̃ litera q̃ vulgo dicit̃ textus. ¶ Atq; q̃sq; bene iudicat
ea q̃ cognoscit, & ipsoꝝ bonus est iudex. Hic ad ꝓbādū intētū p̃mittit quoddā notabile dicēs, Quia q̃s-
libet est bonus iudex eoꝝ q̃ cognoscit, & alia indigeste iudicat, req̃rit̃ notitia p̃uia ad bene iudicādū:
& quāto pfectior erit notitia, tāto iudiciū eius erit clarius. Vidēs Ægyptū & aggeres Nili melius de eis
iudicat, q̃ hęc chartis plegens, nec potest notitiā tā pfectā in auditorē trāsfundere, sicut eñ intuitiua
abstractiuę a toto genere p̄stat, ita iudiciū cōsequēs. Sequit̃ in lr̃a. Is ergo in vnaquaq; re bene iudi-
cat. q in illa est eruditus, qd medicoꝝ est Promittsit medici, tractātq; fabrilia fabri. Absolute autē qui
in oībus hoc est cūctis est eruditus. sed hi rari sunt sicdē diuerbio cōmuni dicere solemus, in singulis
multi in oībus vero pauci floruerūt. Sicdē in arte oratoria Tullius singularis, in procudēdo carmine
aliqn̄ ineptus. Propterea corollariū inferēs ait. Quapropter iuuenis ciuilis disciplinę non est idoneus
auditor. Rudis eñ est earū rerū q̃ in vita versant̃. de q̄bus tñ in hac morali disciplina insudat̃. Nempe
scientię moralis rationes ꝓcedūt ex his principijs q̃ attinēt ad vitę humanę actus, & etiā sunt de his
cōclusionibus q̃ ptinēt ad humanā vitā tāq̃ de materia circa quā, & q̄a iuuenis nō recte iudicabit, nō
erit huius sciētię aptus auditor. Amplius dicit q̄ sequax pturbationū non est huius doctrinę idoneus
auditor: & id rationis est, quia istius facultatis finis nō est cognitio sed actio, & talis inutiliter operat̃.
Etiā delirus senex inutiliter hāc doctrinā audit, & q circa obscœna vitia vtpote venerea luxū & cō-
messationes inuidiā & odiū æstuat, inutiliter i his laborat. Iste eñ est iuueni similis, q̄a sane hic nihil
interest an ætate iuuenis sit an moribus incōpositis iuueni similis. Maledictus puer centū annorū.
Christina atq; Margarita virgines, teneris ānis erāt mente canę. Nō enim ob tēpus est ista difficultas
senib⁹ prauis, sed q̄a persequūtur singula cū pturbatione, & talib⁹ ista cognitio sicut incōtinētib⁹ erit
inutilis. Incōtinēs est q sensualitatis instigationis & titillationē insequit̃. Illi q sciētię finē nō cōsequnt̃
hæc sciētia est inutilis, at iuueni hæc disciplina est hmōi. igit̃. Iis aūt q suas rationi subijciūt appeti-
tiones hęc est q̃ vtilissima. Nūc ostēdēs q̄b⁹ hęc doctrina est vtilis: dicit q̄ his in lr̃a numeratis, q suas
appetitiones p rationē regulant grādeemolumētū ex hoc studio cōsequūtur. Et patet. Ille eñ q potest
cōsequi finē moralis sciētię est eius idoneus auditor, sed ille q secūdū rationē viuit est hmōi: igit̃ Epi-
logat deinde ordine retrogrado, vt crebriter facit dicēs. De auditore, qua via rationes sunt capiendæ,
quidq; proponimus hoc est quē finē ꝓponimus & intēdimus, tot exordij loco sint dicta, hoc est non
amplius profabor. ¶ Finaliter hic dubitat̃, quia videt̃ q̄ modus sciēdi nō debet hic determinari, quia
Cōmētator.ij. Metaph. dicit q̄ logica est cōmunis modus cuiuslibet sciētię: ergo videt̃ q̄ in logica de- Dub. seu
bet determinari de modo sciēdi & nō hic. ¶ Secūdo dubitat̃ an sit discrimē inter incōtinētē, & sequacē obiecta. vij.
perturbationū: & videt̃ q̄ sic, quia Aristoteles posteriorē priori in lr̃a cōparat. ¶ Tertio videt̃ q̄ hæc
sciētia nulli auditori sit accōmoda, nō iuuenibus & malis p philosophū, nec senibus bonis q̄a hac do-
ctrina nō egēt. Iusto scd̄m Apostolū nō est lex posita. ¶ Quarto mali p hāc sciētiā ad bonū flecti pos-
sunt quāobrē sunt idonei auditores eius. ¶ Quinto aliq iuuenes probe viuūt. Itaq; hi hui⁹ doctrinæ
sunt apti auditores. Et in. ij. libro dicit nō parū refert iuuenes sic vel sic assuefieri. ¶ Sexto finis sciē-
tiæ est scire & speculari: hoc aūt possunt incōtinētes & iuuenes facere. ¶ Insup geometriā & speculabi-
lia scire possunt ergo & hanc artē. ¶ Septimo hęc sciētia est de virtute q̃ scd̄m philosophū. 2. Ethicoꝝ Obiectio.
est certior arte & sciētia, ergo ipsa est de materia certissima, ergo male dicit philosophus q̄ ꝓcedit cir-
ca variabilia. ¶ Ad primā dubitationē respōdet̃ q̄ logica vocat̃ modus sciēdi eo q̄ ex eius arte in cęte-
ris sciētijs ꝓcedimus, syllogistice ac enthymematice, ex logice anfractibus ꝓcedimus. sed sciētię cuius Ad primū.
libet est in pticulari suū modū ꝓcedēdi enodare. ¶ Ad secūdā dicit̃ q̄ sic: incōtinēs eñ post peccatū cō-
missum dolet sup perpetrato. hunc sentem a malo retractiuam habet, sicut poetæ de Medea fingūt, & Ad secūdū.
hoc nō est de ratione sequacis pturbationū. potest eñ quispiā esse prauus, conscietia nō remurmurāte;
vt patet de intēperāte. ¶ Ad tertiā dicit̃ q̄ moralis sciētia est tā bonis q̃ malis bona. bonis vt in bo-
nitate cōseruētur solidēturq;, sicut cōstat de medicina cōseruatiua. Nā q̄a bonus est ad malū suapte na- Ad tertium
tura flexibilis, p̄stat vt bene habituet̃ ne in vetita labat̃: & malis modo sint corrigibiles est vtilis, q̄a & quartum.
per hāc speculationē paulatim ad rectitudinis iter alliciētur. si autē sint incurabiles quēadmodū sunt
deploratę malitiæ longo tempore inquinamētis inuoluti, eis non prodest, sicut concio circūspecti cō-
cionatoris nōnullis est frugi, aliquibus vero nihil prodest. sic est de medicina corporali, aliqui sunt in
malo inueterati qui ægerrime a flagitijs euelli possunt, qui sordidus est sordescit adhuc, et si mutare
potest Æthiops pellem suam secundum prophetam &c. sic homines ab adolescentia in sceleribus edu-
cati, incurabilibus scientia politica est inutilis. quoniam sæuissima est iniustitia habēs arma vt dicit
philosophus primo politicæ, quia est gladius in manu furiosi. Ex his patet solutio ad quartam.

Ad quintū.

¶ Ad quintam dubitationē cōcedo de aliquibus iuuenibus. Nam Christifera virgo, diua Catherina, beata Agnes, Timotheus & Titus in iuuenta ætate erant huius lectionis idonei auditores. In talib⁹ senectus nō cōputatur inanis: sed frequentius iuuenes corporis illecebras sequūtur, pro augmēto corporis magno cibo aut sępius sumpto egent: quare ad libidinē sunt procliues, nec super fœdis vulgo verecūdantur. Item licet aliqui verberibus & monitionibus huic arti vacent, solū habēt fidē in morali philosophia, pręceptorum assertionibus fidem impēdūt: & sic raro habent euidēs iudiciū & scientificū. Prouectę autē ætatis vir ad animę & corporis crasim nouit frugalitatē plurimū cōducere, quia ꝑ ingluuiē & crapulā experimento didicit morbos tā in mente q̄ in corpore pullulasse, & ita de multis alijs. Alia ratio ex .ij. Ethicorū deprōpta cōcludit plurimū expedire iuuenibus a vitijs arceri ad bonū.

Ad sextum.

¶ Ad sextam dubitationē dicitur ꝙ finis immediatus huius scientiæ est speculari secūdū hāc sciētiā, sed finis mediatus & vtilior est operari. non enim vt quid sit virtus sciamus scrutamur, sed vt boni efficiamur secūdo Ethicoꝝ.

Ad obiect.

¶ Ad obiectionē cōcedo pueros posse geometriā & speculabilia prompte capere. quia nihil habēt speculationi cōtrariū, secus est de temperātia & alijs virtutibus propter obices quos habent in eis.

Ad septimū.

¶ Ad septimā dubitationē respōdetur ꝙ hęc sciētia est certissima certitudine impulsus ad bonū. In hac enī arte acquiritur prudētia, quæ sine alijs virtutib⁹ moralibus nō habeť sexto Ethicorū. bonis hęc ars est certa. materia bonaꝝ operationū est in quotidiano vsu. Itaq; probi circa suā materiā anxie insudāt. Nihil ergo est bonis hac arte certius, malis & sequentibus suas cupiditates atq; ꝑturbationes hęc sciētia sane est parū vtilis aut exacta. sciētiæ mathematicæ sunt in primo gradu certitudinis in tra quē gradū oēm artē colloco, cuius principia sunt certa. Ex principijs aūt & illatione certis cōclusionē incōcussę veritatis sequi est necesse. In secūdo gradu sunt disciplinæ quarum principia sunt vera, sunt tñ impedibilia, vt de philosophia naturali. Nā licet hæc sit necessaria, calor est calefactiuus, tamen ista, calor calefacit impedimēto est obnoxia, tā respectu passi q̄ respectu obicis, s. algoris. Sic est de multis principijs astrologicis. experiētia enī cognoscimus aliquē erronū aspectū caloris siccitatisq; esse procreatiuū, qui ꝑpediri potest, vt potest in signis humidis præsentia contrariæ influētiæ cōtingat, quocirca in talibus astronomi nōnūq̄ sunt falsi, & quanto pluribus impedimentis sunt obnoxij tanto incertius iudicāt. Hinc de actibus humanis a libertate arbitrij pēdētibus ineptissimi iudiciarij perinde atq; superstitiosi circūueniūtur. hoc in secūdo gradu moralis disciplina in pennato collocabitur. in rudi nullum gradū certitudinis sortietur.

Tractatus Primus. Cap. I. & LIB. I. Cap. IIII.

Foelicitas in quo sit.

Vnc autem repetentes dicamus: cum omnis cognitio atq; electio bonum quoddam affectet, quidnam sit id quod ciuilem appetere dicimus facultatem: & quid omniū rerum agendarum supremum sit bonum. Nomine igitur omnes fere de ipso consentiunt. Nam & vulgus & elegantes fœlicitatem inquiunt esse. Atq; bene viuere, bene agere, & fœlicem esse eadē esse putant. De fœlicitate autē quęnam sit dissentiunt: & non similiter vulgus, ac sapientes eam assignant. Quidam enim vnū quid eorum quæ clara, manifestaq; sunt, ipsam esse putant: vt voluptatem, aut diuitias, aut honorem. Quidam aliquid aliud: persæpe etiam vnus, idemq;, diuersum. Nam cum ægrotat, sanitatem: cum pauper est, diuitias. Ignorationis vero conscii suæ eos admirātur qui magnum aliquid & vltra vires ipsorum dicunt. Quidam autem præter hæc plura bona: aliud quoddam per se esse putabant, quod quidem & his vniuersis vt sint bona censuere causam esse. Omnes igitur opiniones scrutari superuacaneum est fortasse. Satis autem erit, si eas scrutabimur quæ maximę extant: aut rationem aliquam habere videntur. Atenim ne lateat nos eas inter sese rationes differre quæ a principiis proficiscuntur: & quæ ad principia pergunt. Recte enim & Plato dubitabat atq; quęrebat: verum a principiis, an ad principia sit ipsa via: vt in stadio ad calcem extisse qui præmia ponunt: an contra. Enimuero semper est a notis incipiendum. Hęc autem duobus modis talia sunt. Alia nāq; sunt nobis, alia simpliciter nota. Nobis igitur forsitan ex iis incipiendum est, quæ nobis sunt nota. Quo bene circa institutum moribus eum esse oportet, qui de honestis & iustis & omni ciuili ratione est sufficienter auditurus. Est enim principium esse. Atq; si hoc satis constet, non opus erit ipso cur est. Talis autem aut habet principia, aut accipere facile potest: cui vero neutrum horum inest, is Hesiodi sententiam audiat hisce carminibus explicatam,

A notis inchoādū. Nota duplicia.

Optimus ille quidem est, ex sese qui omnia nouit:
Perceptis quæ post & semper sunt meliora.
Is rursum bonus est, paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit: nec cuiq̄ porrigit aures
Vt bona percipiat: demens & inutilis ille est.

NVnc autem &c. Hoc loco tractatum aggreditur, totus autem tractatus decem libros ab hac ptē continet. Primus tractatus huius primi libri quinq; capitulis completur. In primo loquitur de beatitudine ſecundum opiniones antiquorum: in ſecundo opiniones allatas reſumit, eaſdē q; retundit: in tertio Paradoxum Platonicum de ideis refellit: in quarto ſummū bonum diffinit: in quinto pręfata placita ad ſuum propoſitum trahit. Cęterum hoc caput in duas partes pręcipuas diuidit: in priore opinationes narrat generatim de ipſa felicitate. In ſecunda docet ordinē inueſtigādi diffinitionem beatitudinis, illic. At enim ne lateat nos. Prior pars duas particulas cōtinet, in priore repetit aliqua dicta vt dicendis antedicta conſuat: in ſecūda opiniones ponit. Dicit ergo primo ſic. Nūc enodandum venit quod eſt illud ſummum bonum quod eſt omnium homanarum operationum finis vltimus, cuius conſideratio ad ciuilem (hoc eſt ad moralem philoſophum per ſynecdochen) ſpectat, & gratia illius repetit ſuccincte quod prius dixit, inquiens. Nunc autem repetentes, quia omnis cognitio bonum quoddam, vt in procemio explicauimus affectat, quidnam ſit id quod ciuilem facultatem appetere dicimus. Per cognitionem autem & doctrinam, per electionem interiorem & exteriorem actum includit. Quidnam ſit, hoc eſt quis eſt ille finis quem ciuilis doctrina appetit. ℭ Sequitur litera. Nomine. Hic ponit tria dicta quorum primum eſt, ferme de ipſo nomine felicitatis omnes conueniunt: dicit ferme, ob ignorantes quid per nomen ſignificetur. Nam omnes nominant finem vltimum & ſummum humanorum actuum bonum, felicitatem, licet Hebręi Græci & Latini, alijs vocabulis vtanť, ſynonymis aut conuertibilibus vtuntur, & id ſatis eſt. Nam vulgus hoc eſt popellus, & elegantes ſiue ſapientes putant idem eſſe dictum felicem eſſe bene degere, & bene agere, & licet in quid nominis conueniant, in quid tamen rei plurimum diſcrepant. Propterea ſequitur ſecundo, de felicitate quęnam ſit, hoc eſt quę res eſt. non capimus beatitudinem collectiue, Boetiano more tertio de conſolatione, vbi dicitˀ q; beatitudo eſt ſtatus omniū bonorum congregatione perfectus. Conſonat Auguſ. quinto de ciuitate dei, dicens, beatitudo eſt omnium rerum optandarum plenitudo, vbi de beatitudine patrię loquitur. Philoſophorum autem turba de ea beatitudine ſermocionatur quæ in hac via obtineri poſſit. & de ea ſic capta digladiantur, & plebs & elegantes non ſimiliter eam aſſignant, quidam. hoc eſt plebei ponunt felicitatē in bono manifeſto conſiſtere. cuiuſmodi ſunt bona ſenſibilia. vt opes, voluptates, honores, inſenſibilia vulgus ignorat. Et adhuc vulgares inter ſe diſcrepant, quia vulgarium auari felicitatē in fortunę bonis collocāt, vt Mydas phrygius Crœſus lydius a Solone riſus. Alij qui in voluptatibus vt voluptuarij in Epicuri ſchola edocti putarunt, ſic Ariſtippus Cyrenaicę ſectę conditor ponebat, & Eudoxus tam philoſophiæ q̃ aſtrologiæ conſultiſſimus, vt in decimo libro perliqueſcet. Non paucos ſectatores hæc poſitio habuit, in quorum numero erat Philoxenus: cuius meminit philoſophus in tertio, & Sardanapalus Aſſyriorum rex, qui crapulę deditiſſimus ad nauſeam edebat atq; potabat inter ſcorta. Multiq; alij helluones aſotiæ erant mancipati. de qua re Tullius ſecundo libro de finibus ait. Noli mihi fingere aſotos qui in menſam vomant. Iſtorum gulonorū deus venter eſt ait ſacer Paulus. Quidam felicitatem in honore ſitam putant: vt Alexan. Philippi macedonis filius gloriæ eſurientiſſimus, qui cum Anaxagoras authoritate Democriti infinitos mundos decerneret, inquit, heu me miſerum qui ne vno quidem mundo adhuc ſum potitus. Pœnorum ſtrēnuiſſimus dux Annibal laudem ſitiebat, qui apud Silium in pugna cannenſi ait, mihi magna ſatis, ſat vera ſuperq; Bellandi Martis ſit gloria cętera vobis Vincantur. Myltiadis tropheū Themiſtocli ſomnū ſurripuit, ſicut Alexandri picturis in templo Herculis in Hiſpania lectis a Cęſare ſecorditā ſuam deteſtatus eſt Cęſar, q; nihil tale adhuc geſſiſſet. Et quia virtutibus aliqui ſplendeſcere nequeūt, popularem auram ſcelerum perpetratione ambiunt, vt Heroſtratus cuius Valerius & Gellius meminere, qui Dianę epheſinę templum exuſſit vt per omnia ora volitaret. Nec minus quidam parricidę factitant qui poſt vnam atq; alteram cædem perpetratam animoſi pędicantur. Deum, proximū, atq; regem, offendunt, vt ſuaui gloriolę pabulo paſcantur. Quidam aliquid aliud, vt habere ſciētiam, habere conſanguineos claros. Sæpeq; vnus in diuerſis felicitatem ponit: vt cum eſt ęger in ſanitate, & cum eſt ſanus, & inops in diuitijs, & illic eſt, tertium diſcrimen vnius a ſeipſo. Conſcij ignorationis & ignari, quia demirantur eos. Qui vero magna vltra eos capiunt in eminēte ſcientia beatitudinem collocant, nunc in hiſtoria, nunc in geometria, aut aſtronomia, ſi eam ardenter expetant. Quidam præter hæc plura bona iam commemorata, aliud bonum quod eſt cæteris cauſa eſſendi vt ſint bona curant, quod eſt felicitas, vt Platonici de quibus Paulo mox dicetur. Verum omnes opinationes indagare fortaſſe eſſet inane. ℭ Sequitur ſecunda pars principalis capitis de modo procedendi in ſcientias quæ particula ſic dicit. Ne lateat nos eas rationes inter ſe differre quæ a principijs & cauſis ad effectus proficiſcuntur, ab his quæ ab effectibus ad principia procedunt. Exemplum prioris rationis: vt, Terra interponitur inter ſolē & lunā, diametraliter ergo eclipſis lunę eſt. Exemplum ſecūdi, deliquium lunę eſt, proinde terra aliqua inter ſolē & lunam interſeritˀ. Recte ergo Plato dubitabat & indagabat vtrū a principijs an ad principia ſit ipſa via in diſciplinis: quemadmodum in ſtadio currentibus, vtrum ad calcem, hoc eſt ad finem exiſſe animaduertant qui pręmia ponunt, an contra. Accommodum eſt exemplum Platonis. Licet enim idem ſit ſpatium currēdi, tamen principiū, hoc eſt terminus a quo a fine ſiue termino ad quem diſcrepat. Pręmia aūt ponunˀ & decernuntur interdum in fine & interdū in fronte. Curſus enim eſt nonc a principio & nunc ad principium. Nam qui exierūt a principio ſuo vt capiant inſultantes, ſi perſequendo neq; capiunt neq; capiuntur, non minore arte & virtute recurrunt ad ſuos q̃ ab eis exierant. Quocirca palma decernitur nunc exeunti a principio & capienti aduerſarium, nunc redeunti libere ſine ſui captione. Verum huic Platonicæ dubitatiunculæ ſatiſfacere

promptū est vbiq; est a notioribus inchoandum. Bifarium autem aliqua notiora dicuntur. vno modo simpliciter, hoc est quo ad naturam. in talibus a causa ad effectum & a priori ad posterius procedit. Talia simpliciter sunt notiora, sicut causa effectū precedit, ita parilis in talibus est demonstratio. Alia sunt nobis nota: & nobis principia nota nō sunt, a nobis notioribus ad principia discurrimus. In Mathematicis aūt eadem sunt nobis nota & naturæ. In naturali & morali philosophia frequenter principia sunt ignotiora. hinc corollarium suboritur, inquiens, proinde moribus educatū esse oportet eum qui in hac arte de honestate, iustitia & omni ciuili ratione, hoc est morali, est auditurus. Est enim principium: esse supple bene educatum in moribus. Nam principia ex se & non per alia principia cognita esse debent. Et cui hoc sufficienter constiterit inquirit in cassum cur principia vera sint. Sufficit tibi cognoscere reubarbarum esse purgatiuum cholerę, esto q; te lateat quomodo choleram purgat. Idētidem satis est cognoscere concupiscentiam effrenem per abstinentiam esse domabilem, licet causam a priore minime cognoscas. In mathematicis, dignitates a seipso iuuenis geometra capit vt omne totum est sua parte maius. Petitiones ab ipso monitore percipit. at qui bene moribus institutus est, aut iam huius doctrinę principia tenet, aut facillime a recte docēte recipiet. Qui autem neq; principia habet, neq; ea facile a tradente recipit, audiat Hesiodum qui inquit, Leonardo interprete,

Optimus ille quidem qui per sese omnia noscens:
Præceptor suus ipse sibi meliora peregit.
Ille bonus rursum: monitus qui recta sequatur.
Qui neq; recta videt, neq; credit recta monenti:
Hic solus nulla parte vtilis esse probatur.
Quidam sic interpretantur hæc Hesiodi carmina.
Optimus ia sese qui nouit cuncta magistro,
Prospiciens rerum fines: meliora sequutus.
Dignum laude virum parentem recta monenti
Credimus: ille autem sibi qui non consulit, & qui
Alterius pręcepta fugit nulli vtilis est vir.

Dubitatur. Responsio. ¶Dubitatur an in fortunis consistat beatitudo. Respondetur q; duplices sunt opes, vt patet primo politicę, scilicet naturales & artificiales. Per opes naturales homini subuenitur ad defectus naturales tollendos, quēadmodū sunt cibus, potus, amictus, & cætera id genus. Opes artificiales ab humana arte ob facilem rerum venalium commutationem inueniuntur. vt pecuniæ. Hoc prælibato respondetur per hanc conclusionem. Hominis felicitas non consistit in opibus. Ostenditur hæc conclusio. Nam si in eis consisteret, potissimum in naturalibus haberetur: sed hoc non, ergo beatitudo non habetur in opibus. Tenet consequentia a tota conditionali cum destructione consequentis ad destructionem antecedentis. Probatur iam minor, huiusmodi opes quęruntur ad hominis manutenentiam, & ob eum tanq̃ ad finem ordinantur: proinde non possunt esse eius finis. Et ex illo sequitur q; opes artificiales non possunt felicitatem constituere. porro illę non queruntur nisi propter naturales. Pecunia enim emuntur res ad humanam vitam necessariæ.

Obiectio. Responsio. ¶Contra hoc argumentor. Opes in hominis affectu dominantur: at beatitudo in tali consistit, Igitur. Maior patet, Ecclesiastes decimo. Pecuniæ obediunt omnia. Respondetur q; opinione stultorum nummo omnia parent saltem corporalia, & eius illecebræ, nō tamen spiritualia. Prouerbiorum decimoseptimo Quid prodest stulto diuitias habere cum sapientiam emere non posset? Sapientes non plus iusto extollunt pecuniam: quorum iudicium in hac parte solum est trutinandum. Sicut in saporum discretione eligendus est ille qui habet eorundem gustum moderatum.

Dubita. ii. Responsio. ¶Dubitatur an in corporis forma consistat beatitudo. Respondetur negatiue. fluxus enim & caducus est hominis decor: & non est in potestate habentis. aliqui studiosi sunt defoeto corpore & lāguidos nec possunt opem illi afferre. Beatitudo est in hominis facultate sita. Item scdm beatitudinē homo beluas transcendit: sed eas in corporis pręstantia non anteit: homine enim elephantus aut ceruus est viuacior & robustior, & homo in pernicitate a timido lepore: in robore a leone vincitur: quia tamen bona corporis ad animam immediate conducunt, fortunis pręstant. Secundum illud ecclesiastici trigesimo. Non est census supra cēsum salutis corporis. Etiam sępicule corpus speciosum, est occasio ruinæ, patet in vtroq; sexu.

Dubita. iii. Responsio. ¶Dubitatur an beatitudo in honoribus consistat. Respondetur negatiue. Honor enim est quid extrinsecum in honorante: & alicui exhibetur ob excellentiam, & est signum excellentiæ ipsius honorati: modo hominis præconium potissimum attenditur circa beatitudinem, quæ est hominis perfectum bonum, non enim appetitur honor nisi propter excellentiam. Quęrunt enim homines honorem a sapientibus, quorum opinatione sese credunt excellentes & felices.

Obiectio prima. Cōtra istud argumētor. Beatitudo est premium virtutis, ex hoc primo: at honos est virtutis pręmiū vt in quarto libro enucleabitur.

Secunda. ¶Secundo. Illud quod conuenit deo & excellentissimis, maxime videtur esse beatitudo: at honos est huiusmodi. igitur. Consequentia tenet cum maiore. Minor patet. primę ad Timotheum primo vbi dicit Doctor gentium. Soli deo honor & gloria, vt in prima horarum quotidie scdm vsum Romanum legimus.

Ad priorem. Priorem obiectionem quarto Ethicorū diluit philosophus. Honos nō est pmiū sufficiens virtutis, ob quod studiosi operantur, ac honorem ab hominibus loco præmij acceptāt, quia prestantius conferendum non habent.

Ad secundā. ¶Ad secundum respondetur q; caducus honor debetur superbis in excellentiæ testimonium, nō q; honor exhibitus eos excellentiores eficiat.

Tract.I.Cap.II.Et Lib.I.Cap.V.

Ed nos eo redeamus vnde digressi sumus.Summum enim bonum fœlicitatéq; nõ sine ratione ex viuendi modo videntur existimare:vulgus quidem & importunissimi,voluptatem.Quapropter & deditã voluptatibus vitam amant.Tres enim sunt maxime quę pręcellũt:ea quę nũc dicta est,& ciuilis,& contemplatiua tertia.Vulgus igitur mancipii simile penitus esse videtur:pecorum vitam diligẽdo.Habet autẽ rationẽ,ꝙ cõplures eorum qui sunt in potestatibus constituti,perinde atq; Sardanapalus viuunt.Elegantes autem & ad agendũ idonei:honorẽ.Honos enim finis fere ciuilis est vitę. Videtur autẽ ab eo distare quod quęrimus. Nã tã in iis qui afficiunt,q̃ in iis qui afficiũtur honoribus:esse videtur. Sũmum autẽ bonũ proprium quid taleq; esse vaticinamur:vt auferri facile nequeat.Pręterea honorẽ persequi videntur:vt seipsos bonos esse credant.Itaq; a prudentibus,& apud eos qui ipsos cognoscunt,& ob virtutem honoribus affici quęrunt.Cõstat igitur secũdũ hos ipsos; honore pręstabiliorem esse virtutem.Atq; forsitã & finem quispiam ciuilis vitę magis hanc esse putauerit.Verum & ipsa videtur imperfectior esse.Videtur enim posse virtutem habẽtem,& dormire:aut non agere quicq̃ per vitam & insuper in maximis malis atq; aduersitatibus fortunæ positum esse.Eum vero qui ita se habet:nemo fœlicem dixerit:nisi qui positionem obseruat.Sed hęc hactenus.Satis enim de his est & in conuersionibus dictum.De contemplatrice autem vita:quam tertiam diximus:in sequentibus considerationem faciemus. Ea vero quæ pecuniis incumbit,violenta quædam est vita:ipsęq; diuitiæ non sunt id quod quærimus,bonum.Vtiles enim sunt & ob aliud.Quapropter ea quæ prius sunt dicta:potius quispiam fines esse existimauerit:quippe cum propter se expetantur.At neq; etiam illa videntur:q̃q̃ ad ipsa complures iactæ sunt rationes.Hæc igitur missa faciamus.

Voluptas nõ est fœlicitas.

Sardanapal⁹ Honor in hõnorante.

Diuitiæ non sunt summũ bonum.

SEd nos eo redeamus.In hoc capite secundo huius tractatus,philosophus carpit opinatiões ponẽstium felicitatem consistere in aliquo bono manifesto & sensibili. Sed quia de modo procedendi a causa ad effectum & contra digressus est:dicit redeundum esse vnde digressi sumus. Et dicit ꝙ quidam felicitatem in voluptate collocant:& non sine colore,quia ex viuendi modo,ita existimãt: & hi sunt vulgus,homines importunissimi atq; abiectissimi.Vetus tralatio habet grauissimi,hoc est verũ. Patet de Epicuro voluptuario & de Aristippo Cyrenaicæ sectę principe.hoc ipsum Eudoxus astrologię consultissimus ac vir grauissimus pariterq; modestus vt videre est decimo Ethicorum tenuit ve etiam nos superius meminimus:in hanc quoq; sententiã turmatim pedibus eunt docti pariter & indocti.Hæc secta haud dubie sectatores prope innumeros inuenit . hinc Xerxes Persarum imperator opulentissimus nouę voluptatis inuentori stipendium constituit.Quid memorem vitellianam intẽperiem aut Neronem humani generis fæcem?Hic helluo inter cæteras sordes biduum epulando (vt idonei scriptores memorant) consumpsit.Si mihi ferrea esset vox,nequirem luxu diffluentum multitudinem verbis consequi,qui frugi homines suiq; dissimiles aspernantur & rident . Itaq; tres sunt maxime ex felicitatis procedentibus opinionibus quę pręcellunt. Prima in voluptatibus beatitudinem ponit:nec sine colore vt dictum est cum omnes bonum appetant,& agminatim voluptatem sequantur.Secunda in honoribus,& dicitur ciuilis vita.Tertia vero est idea.Sequitur in litera.

¶Vulgus igitur mancipij simile.Hic primam opinionem refutat,inquiens. In illo non est ponenda felicitas in quo cum pecoribus conuenimus:sed hoc est in voluptatibus: non igitur in ea consistit felicitas.Mancipiũ est penes nos qđ emptũ manu capi solet. Attamẽ hęc positio ꝓbationẽ capit ex principũ voluptuaria & fœda vita,q̃a plurimi in magistratibus cõstituti hãc vitę mollitiẽ sequũt. ¶Verũ elegãtes & ad negocia publica idonei felicitatẽ in honorib⁹ collocãt:quorũ motiuũ ponit,inquiẽs.Ciuilis vitę finẽ honorẽ p̄stituũt. Hãc aũt opinationẽ bifariã refellit,primo q̃a honos a felicitate quã q̄rimus lõge distat,felicitas eñi est ꝓpriũ bonũ ipsi⁹ felicis,& est difficulter ab eo auferibilis, honor aũt quiddã externũ bonũ est,& facile tolli põt:nã honor est magis in honorãte q̃ honorato:q̃a a ptãte honorãtis honor depẽdet,siue capiaẽ honor ꝑ magr̃atu quo hoies afficiunẽ,siue ꝑ reuerẽtia extrinsec⁹ exhibita. Sc̃da rõ,q̃a appetẽtes honorẽ ip̃m,eũ ob virtutẽ expetũt,vt ꝓbi existimẽẽ,hinc a prudẽtib⁹, vt ab ijs q̃ eos norũt,honore affici maximi ducũt,ꝑinde scd̃m hos ipsos virt⁹ ẽ honore p̄stabilior:cũ virtutis gr̃a honorari q̃rãt,at ꝓpter qđ vnũqđq; tale & illud magis.Prio posteriorũ.Ac si sic argumẽtareẽ. Felicitate meli⁹ est nihil.honore aliqđ est meli⁹:vt pute virt⁹,igiẽ.Maior ex nois significato claret . Minorẽ in lr̃a ꝓbat.Sed fortasse hac rõne mot⁹ q̃spiã existimabit virtutẽ esse sũmũ bonũ,& eã esse ciuilis vitę finẽ. Hoc soluens ait sic in valore rõcinãdo.Felicitas nõ est cõis vigilãti & dormiẽti,opãti & ociosso.Insup (hoc est scd̃o) maximis ęrũnis durissimisq; calamitatib⁹,cõtigit eũ q̃ virtutib⁹ p̄dit⁹ ẽ eẽ vallatũ,at nullus talis est felix:igiẽ,nisi q̃s positionẽ obseruãs dixerit.hoc ẽ nisi ceruicose ꝓteruiat: sed de his hacten⁹.Nã de his affati sum⁹ loquuti i gymnasticis cõgressiõib⁹ vel i q̃busdã carminib⁹ circularib⁹ q̃ Aristoteles de felicitate cõposuit, vt nõnullis placere video.De cõtẽplatrice vita quã tertiã retulim⁹

partim sequenti capite, partim in Ethicorum decimo loquendum est. Sequitur litera, Ea vero.i. In opibus fortuitis ac pecunijs non consistit felicitas: probatur, bona felicis non possunt per violentiam perdi: sed bona fortunę per violentiam perduntur: igit. Minor iam millies practicatur.

¶ Secundo probatur idem sic. Felicitas non est ad aliud vtilis, nec alterius gratia queritur: pecuniæ sunt ob aliud vtiles, videlicet ob honores, potestatem, aut vitæ necessitatem. igitur.

¶ Tertio sic, si illud quod magis videtur inesse non inest, nec illud quod minus videtur inesse inhęrebit, sed magis videtur honos & voluptas quæ propter se quæruntur, esse felicitas q̃ pecunia, sed illa non sunt felicitas ex dictis, igitur.

Tract.I. CAP.III. & LIB.I. CAP.VI.

Amici Platonis.
Veritas amicitię præferenda.
Ideę bonum in multis.

Restat autem fortasse de vniuersali bono considerare, & quonam modo dicitur dubitare, q̃q̃ hæc quęstio perardua nobis est: propterea ꝙ amici sunt qui formas ipsas introduxerunt. Verum melius forsitan & oportere videbitur sua quoq; presertim philosophos, pro veritatis salute refellere. Nã cum ambo sint amici, sanctum est honori veritatem pręferre. Qui igitur hanc attulerunt opinionem in iisce non faciebant ideas: in quibus prius & posterius esse dicebant. Idcirco neq; numerorum ideam conficiebant. At bonũ & in substantia dicitur, & in quali, & in eo quod est ad aliquid. Atq; id quod est per se substantia ve, prius est eo natura quod est ad aliquid. Est enim hoc propagini & accidenti eius quod est simile. Quibus efficitur, vt non sit in omnibus cõmunis quędã idea. Pręterea cum bonũ æque atq; id quod est dicatur: (Nam in substantia dicitur bonũ, vt mens & deus: & in quali, virtus: & in quanto, mediocre: & in relatione, vtile: & in tempore, occasio: & in loco, mora: & alia istiusmodi.) constat non esse cõmune quicq̃ vniuersale ac vnũ. Non enim in omnibus prędicamentis: sed in vno tantummodo diceretur. Praeterea cum eorum quę vnam habẽt ideã: vna sit & scientia, bonorum etiam omnium vna scientia quædã esset. Nũc aũt plures sunt & eorũ quę sub eodem prędicamento sunt collocata: vt temporis, in bello quidẽ militaris facultas. In ęgritudine aũt ars medẽdi. Et mediocris in alimento quidẽ medicina. In laboribus autẽ ars corporis exercẽdi. Dubitauerit aũt quispiam quidnã & velint dicere ipsum, quodq; si vna & eadẽ hominis est ratio: & in ipso homine & in homine. Nam quo vterq; est homo, hoc differentiã inter sese nullã habebunt: quod si ita est, neq; quo vterq; est bonũ. At vero neq; quia perpetuũ est, ideo magis erit bonũ: siquidẽ neq; diuturnũ albũ magis est album, q̃ vnius albũ diei. Probabilius autẽ de ipso videtur dicere Pythagorici: ipsum vnũ in bonorũ serie collocãtes, quos secutus videtur & Speusippus. Sed de his quidẽ alius erit sermo. In iis autẽ quę dicta sunt cõtrouersia quędã videtur, ꝙ rationes nõ de omni bono sunt dictę. Dicũtur aũt vna specie bona, ea quę amanť per se. Ea vero quę hęc efficiũt, aut aliquo modo cõferuãt, aut cõtraria prohibent: propter hæc ipsa, modoq; alio, bona dicũtur. Cõstat igitur bona bifariã dici: alia per se, alia propter illa. Seiunctis igitur per se bonis, a bonis vtilibus: cõsideremus si ea quę sunt per se, vna idea bona dicãtur. At quęnã quispiã posuerit per se bona? An ea quę & sine aliis ꝑsequimur: quale est sapere, & videre, & voluptates nõnullæ atq; honores? Hęc enĩ tametsi propter aliud quippiã persequimur: tamẽ ex iis esse posuerit quispiam quæ sunt per se bona. An nihil aliud pręter ideã ponẽdũ est? Quare forma res quędã erit inanis. Quod si hęc quoq; per se sunt bona, eandẽ in his oĩbus ipsius boni rationẽ inesse oportebit: perinde atq; albedinis ratio eadẽ est in niue atq; cerussa. At honoris, & prudẽtię, & voluptatis hoc ipso quo bona sunt, diuersę sunt rationes ac differẽtes: ipsum ergo bonũ nõ est quid cõmune vna idea. At quonã modo dicũtur? Non enĩ iisce similia sunt quę noĩe eodẽ fortuito nũcupãtur. Dicũtur ne igitur: quia sunt ab vno, aut ad vnũ oĩa cõferũtur? An cõparatiõe potius rationũ? Etenim vt est in corpore visus: sic est in aĩa mens: & aliud itẽ in alio. Sed hęc in pręsenti forsitan omittẽda sunt. Nam exacte ipsa discutere ad aliã magis spectat philosophiã. Et de idea similiter. Cõstat enĩ & si est aliquod vnũ bonũ quod cõiter prædicatur: aut separatũ quid ipsum per se: nõ tamen aut agi, aut acquiri ab homine posse. Nũc autem tale queritur. Fortasse autẽ cuipiã melius esse videbitur cognoscere ipsum ad ea bonorũ quę possideri ac agi possunt. Nã velut exẽplar id habẽtes magis ea quę nobis sunt bona sciemus. Et si scierimus: assequemur. Hęc igitur ratio habet quidẽ quandã probabilitatẽ. A sciẽtiis autẽ discrepare videtur. Vniuersę nãq; bonũ affectãtes quoddã: idq; quod deest perquirẽtes, huius pręteremittũt cognitionẽ. Tantã tamẽ opẽ vniuersos artifices ignorare, & nõ perquirere nõ est cõsentaneũ rationi. Dubiũ autẽ est & quidnã ad suã artẽ, aut textori cõfert aut fabro:

Perpetuum bonum non est melius.

Bona duplicia.

Cerussa.

Mens.

si ipsum scierit bonum, aut quonam pacto vel medicus vel dux euadet peritior, qui ideam ipsam asperexerit. Neq; enim valetudinem hoc modo medicus, sed hominis: immo vero hu9 fortasse considerate videtur: quippe cū singulis hominibus medeatur. Sed de his hactenus.

PRęstat autē fortasse. Postq̄ Aristoteles ꝓbauit felicitatem non consistere in voluptatibus, honore, diuitijs, & in bonis a nobis cognitis, hoc consequenter probat ꝙ non consistit in bonis incognitis & in cōtemplatione idearum, dicens: Præstat autem de vniuersali bono, hoc est satius est de illo q̄ de opinionibus nuperrime reprobatis loqui. Addit ꝙ hęc materia absoluenda, est nobis perardua & difficilis, quia illi qui ideas introduxerunt nobis perq̄ amici sunt, quia pręceptores: modo superis seu dijs, parentibus & magistris nemo faciet satis vnq̄. Verum satius esse videbitur etiam ꝓpria male dicta reglutiendo retractare q̄ vt veritas lędatur. Itaq; decens est philosophos veri professores per veritatis inquisitionem etiam amicos reprobare. Quapropter librum retractationum diuus Augustinus edidit, & pleriq; sapientes inconsiderate emissa dicta sua reuocant, proinde a fortiore amicorum opiniones pro veritate habenda refellere congruit. Consequentia tenet, quia nemo est sibi secundus. Perpende, dicit, pium & sanctum: veteri adagio tradunt ꝙ amicitia ad aras solum durat. Sequitur in litera. Qui igitur. Hanc opinionem attulerunt &c. Hoc est, nō est ponenda aliqua cōmunis idea omnium bonorum. Hanc positionem multifariam probat. Primo quia eorum quæ se habent scdm prius & posterius non est ponenda vna communis idea: & id rationis est. Siquidem si posterioris esset idea, ipsa prioris ideam participaret, quamobrem non esset idea, verum potius illa prioris quæ esset in participata, sed bona sunt huiusmodi, igitur. Maior est Platonis, proinde nō ponebat aliquā cōem ideā oim numerorū. Varię eñ sunt numerorū species, vt binarius, ternarius, quoꝝ alius est alio prior, ob hanc prioritatē nō posuit ipse Plato vnā ideā oibus numeris cōem. Et minorē ꝓbat in litera, quia bonū dicit̃ de bono qd est in substātia, & de bono qd est in ad aliqd, & in quali, & sic in alijs: sed bonū scdm seipsum, quod est substantia, est prius alijs scdm naturam, cum se habeant vt eius accidētia. Est autem hoc propagini & accidēti eius quid simile: quia sicut propago a vitę emanat & in ea fundatur, sic accidentia a substantia emergunt, & relatio respectu substātiæ est accidēs, secunde intētionaliter diceret nominalis. Hoc est clare dicere secundū omnes, tametsi aliqua relatio cum substantia identificatur, ad aliquid tamen accidentaliter substantię conuenit, qd satis est ꝓ nostro instituto. Porro substantia est bonū, qualitas bonū, ad aliqd bonū, & ita bonū reliqs p̄dicametis inest. Primū autē est Socrates hō, deinde pater doct9, agēs, & sic de silib9, & prius, natura saltē, est hō q̄ quāt9: nā scdm corporis habitudinē & alimentū quātitas conseq̃t. Pręterea (hoc est scdo) quorū est vna cōis idea, est vnū cōe p̄dicamentū: sed bonorū nō est vnū cōe p̄dicamentū, ergo nec vna cōis idea. Si mauis sic dicito, Illa q̄ sunt ĩ diuersis p̄dicamētis, nō dicunt̃ scdm vnā rationē, neq; eorū est vna cōis idea: vel sic ducat̃ illa rō ad literā, bonū dicit̃ tot modis quot dicit̃ ens, qa cū eo cōuertit̃. (Nō loqt̃ de bono scdm mores iā) sed ens ĩ diuersis p̄dicamētis ponit̃, nā in substātia dicit̃ bonū vt mēs de9: tametsi aūt termini ꝓprie ĩ p̄dicamēto locant̃ more noialiū, res tñ ad extra ponit̃ in illo tanq̄ res significata: & certe ianis est aliorū rō negantiū deū in p̄dicamēto. Spūs eñ est genus respectu vocabuli deus. Nulla aūt finitas nec aliud aliqd incōueniēs ꝓpterea deo attribuit̃. Illud Aristoteles ĩ lr̃a seqt̃, & theologi pleriq; in p̄io sentētiarū, sed quia hoc est alterius speculationis iam ipsum pertranseo. In quali virtus, in quanto mediocre, quod neq; maius neq; minus q̄ deceat est, in relatione vtile, & in tempore occasio, in loco naturali mora, ergo & bonum. Tertio, eorum quæ vnam habent ideam vnicam scientiam faciunt. Patet, quoniam ipsi ponunt ideam esse causam scientiæ, sed non omnium bonorum est eadem scientia (scientiam hic multum extendit ad artem prudentiam & similia) ergo non omnium bonorum est vna idea communis. Minor patet, nam non est vna scientia omnium bonorum quæ ponuntur in vno prædicamento, & multo fortius non est vna scientia bonorum quæ sunt in diuersis prædicamentis. Antecedens patet, quia multæ scientiæ considerant tempus quod est vnius prædicamenti, temporis in bello scientia militaris est, temporis in ægritudine scientia medendi. Physicus enim inceptionem morbi venatur. Periodum tertianarum febrium a principio cognoscit, sic de ephimera & alijs morbis. In alimento vnum est tempus curandi infirmum, aliud tempus de cibo & potu quo vtitur & sanitatem partam conseruant. Sic in laboribus est tempus corpus exercendi, vt in ludis gymnasticis, & ambulatio fortis antemeridiana, & lenta post pastum, ne cibi corrumpantur. nam stare erectum a coena & ambulatio lenta post pastum facit cibum ad stomachi fundum descendere. Sequitur litera.

¶ Dubitauerit autem quispiam, si talis idea esset, ipsa non pręstabit bonis ipsam participantibus aliquid: proinde est superflua. hoc probat, quia si sic, hoc ideo esset quia talis idea esset bona secundum se, & aliter nō, sed per participationem, aut quia esset bonum perpetuum, alia autem nō. Non primum, quia in homine & in ipso homine est vna ratio, scilicet ratio hominis, ergo etiam in bono & in ipso bono est eadem ratio boni. Plato ideam hominis vocabat hunc hominem, & ideam equi hūc equum, & ita in cæteris eiusmodi. ¶ Sed circa literā dicit. Dubitauerit aliquis qd Platonici dicere velint cum ipsum, vnāquamq; rem nūcupāt, vt ipse hō est hō cōis scdm platonicos, ipse equus, equus cōis. Q̄ñ hoc ꝓnomē ipse alicui dictioni apponit̃ exprimit ideā rei significatę p talē dictionē. vñ p ipm hoiem, ideā hois intellexere, p ipm equū ideā eq. & ita in cęteris. Eustatio & nōnullis alijs placere video, Platonē p ideā bonorū primū opificē intellexisse: & si sic, incassum & nō ad p̄ceptoris mentē Aristo. Platonē impugnat, qbus vix crediderim. forte effinxerat Plato nōnullas naturas cōes quas ideas somniabat. Nam

quãdoq; bonus dormitat Homerus. Has ideas Diogenes ridebat, cũ semel in academia Plato de ideis dissereret, & mẽsalitatẽ & scyphietatẽ in abstracto ideis attribuisset, tũc Diogenes vir nuſq̃ satis laudatus, qui forte tũ aderat, O Plato, inq̃t, mẽsam & scyphũ cõspicio, mẽsalitatẽ tuã cũ scyphietate minime pcipio. Et Speusippus, Platõis ex sorore nepos auũculo in Isario ludo successor, hasce ideas renuit. Difficile est hoc caput, cuius difficultas ex Platonis positiõe nõ intelligibili puenit: quã Plato iplexe posuit: sic q̄ egre ipm Aristoteles itellexit. Seq̃tur in lr̃a. Probabili⁹ aũt &c. Iã cõparat positionẽ ipsi⁹ Platonis positioni Pythagorę. dicitq; Pythagoricos pbabilius locutos, nõ q̄ illorũ paradoxa sequaſ: nã iter opiniões, etiã refutãdas vna est alia magis extranea. Pythagoras duas coordinatiões, quas principia rerum dixit, ponebat. quarum seriem subnectimus.

Bonorum coordinatio.	¶Malorum coordinatio.
Impar.	Par.
Finitum.	Infinitum.
Dextrum.	Sinistrum.
Masculinum.	Fœmininum.
Quietum.	Motum.
Rectum.	Curuum.
Quadratum.	Altera parte longius.
Intellectus.	Opinio.
Vnum.	Multa.
Lumen.	Tenebræ.

¶Hic poniſ vnũ in eadẽ coordinatiõe cũ bonis. Satius est ponere bonitatẽ rei in vnitate p quã res est vna. In vnitate regnũ cõseruaſ, in dissensione vero perit. Cõcordia eñ paruę res crescũt, discordia vero magnæ dilabunſ. Numerus ternarius apud mathematicos est sacer, nã de tribus eñ dicimus oẽ. primo de cęlo, & Maro in Bucolicis. Necte tribus nodis, numero deus impare gaudet. Binarius prim⁹ ab vnitate discedit, pinde vna glossa Geneseos prio haud iuria reputat numerũ binariũ infamẽ. Propterea in coordinatiõe malorũ poniſ. Nã qñ ptes vniunſ totũ cõpositũ emergit, qñ vero ptes separanſ, cõpositũ euertiſ. Masculus fœminã in corporia valetudine mẽte & virib⁹ superat, hinc qñ sunt duę herbę affines, pstãtiorẽ masculinã, deteriorẽ fœmininã, appellam⁹, de dextrę corporis ptis vigore in ordine ad sinistrã liquet. Tetragono felix in hoc prio cõferſ. Nã vbicũq; locorũ ceciderit illic q̇escit, & ita in reliq̃s. Quare Pythagoras tales coordinatiões posuerit facile est rõnes assignare, verũ parũ cõducit: Pythagoras aũt oĩa bona in vnũ bonũ reduxit, q̄d est apud nos, & nõ ad vnũ bonũ a nobis separatũ, vt est idea boni. Et q̄a Speusippus Platone relicto Pythagorę adhesit, ignoscẽdũ est Aristoteli pceptorẽ postponẽti. In iis aũt. Hic poniſ effugiũ Platonicorũ q̄ ad pfatas rõnes cauillũ inducũt, dicẽtes eñ q̄ dũ poniſ vna cõis idea bonoꝝ nõ intelligiſ idifferẽter de oib⁹, sed de bonis scd̃m vnã speciẽ, q̄. s. sunt appetibilia ppter se. Nã bonorũ q̄dã sũt p se q̄ ppter se amãſ & q̄runſ, vt felicitas: q̄dã sunt p se bona, q̄ q̄runſ ppter se & ppter aliud, vt sanitas: alia sũt pprie ob aliũ vt potiões amarę in medicina, & alimẽti tẽperãtia, ista sanitatẽ efficiũt vel cõseruãt vel cõtraria remouẽt, hoc est sanitatis ipedimẽta. ¶Diceret q̄spiã Platonis sectator, dñe Aristoteles tu loq̄ris de bono indistincte & indeterminate, & nõ distinguis bonũ vti opportunũ est: ppterea philosophus bona diuidit & distinguit dicẽs, bifariã bona dicũſ, q̄dã dicũſ p se, & q̄dã ppter alia, q̄ & vtilia dicunſ: circa hoc dicit philosophus, Nõ eñ oĩm bonoꝝ scd̃m se est cõis idea. Probaſ sic, q̄a aut Plato ponit oĩa q̄ ppter se appetunſ vt scire, videre, & voluptates q̄sdã, & q̄sdã honores, esse bona scd̃m se, aut nihil dicit esse bonũ scd̃m se, nisi ideã boni: si scd̃m, idea hois inanis. q̄a nõ est exẽplar alicuius, cũ nihil ei assimileſ, & iñ ob illã causam a Platone ponebaſ. vel sic. Si alia bona ob ideã boni quã pticipãt appetunſ, & p seipsa appetunſ. tũc idea erit ociosa: q̄a pter eius appetibilitatẽ quã hęc bona hñt, q̄a cũ ea pticipãt, hñt pprias appetibilitates, q̄ eis ex ideis nõ insunt, sed ex eisipsis. Si primũ, tũc in oib⁹ illis erit vna ratio speciuoca, siue vna ratio boni scd̃m Platonẽ q̄ẽadmodũ in cerussa & niue est vna ratio albedinis. Cerussa est fuci genus ad dealbãdas facies ordinatũ, mulieres eñ q̄dã cerussatas vocãt qñ plus ęquo viris placere studẽt. Sed hoc nõ est verũ in pdictis, q̄a honos, prudẽtia, & voluptas hñt diuersas rõnes, nõ solũ pprias, sed etiã inquãtũ sunt bona. Nõ eñ est eadẽ ratio q̄re sunt bona. Sed q̄a altera est obscura enodem⁹ eã paucis. Seiũctia igiſ p se bonis (hoc est sepatis) a bonis vtilib⁹: cõsiderem⁹, si ea q̄ sunt p se, vna idea bona dicanſ: aut q̄ sunt illa q̄ q̄s appellauerit p se bona, an sint illa q̄ sine aliis psegmur, q̄le est sape videre & voluptates nõnullę. Et licet hęc bona ob alia expetamus, nihilo tamen secius hæc ob seipsa appetimus: sunt enim per se bona. An nihil aliud præter ideam est ponendũ bonũ, & si sic, idea erit manis vti diximus. Seq̄tur litera. ¶At quonã modo dicuntur. Diximus bonum non dici de omnibus secundum vnam ideam siue rationem, qualiter igitur de ipsis dicitur? Responsio, non simile videtur iis quibus tenere idem nomen obtigit, quę ęquiuoca a casu dicuntur, an bona dicuntur, quia ab vno emergunt, an quia in vnum tendunt, an in analogia potius. Vt in analogia & proportione, quod est visus in corpore est mens in anima. Et sic per analogiam intellectus, aut mens est oculus animæ. Et aliud item in alio: vt q̄ẽadmodum os est in animali, ita radix in arbore: quia sicut alimentum per os recipitur, ita per radicem arboris alimonia capitur. verum imprę̄sentiarum forsitan hæc relinquenda veniunt. Nam ipsa exacte discutere ad aliam magis spectat philosophiam, hoc est ad metaphysicem & similiter de idea.

¶Sequitur litera. Cõstat enim. Si esset aliquod tale, aut esset commune bonum quod communiter prædicaretur, aut esset quid separatum per se quod de omnibus diceretur bonis. Palam aũt est ipsum tale non esse, quod ab hoibus agi atq; in hac vita possideri possit: tale autẽ in hoc locò quęrimus.

¶Sequitur in litera. Fortasse autem. Platoni fortasse dicent, licet idea non sit bonũ possessum & operatum ab homine, est tamen exẽplar operandi boni. proinde eius cognitio vtilis est. Nam si hoc tanq̃ exemplar nobis figamus, citius intelligemus quæ bona a nobis agenda sunt: intelligentes vero meli⁹

us adipiscemur. Licet hoc effugium quandam probabilitatē habere videatur, tamen a scientia discer
pare videtur. ideo hoc confutat, inquiens, Ideę cognitio perparum conducit ad bonorum consequu
tionem. Vniuersę enim artes bonum quoddam affectant, & quod deest ipsis necessarium perquirūt, &
ideo cognitionem prætermittunt. Tātam autem opem & præsidium vniuersos artifices ignorare, &
non perquirere, non est rationi consentaneum. Ambiguum autem est quid textori, fabro, aut medi-
co illud scire conducat. Medicus enim non per se sanitatem, sed hominis. Immo & huius hominis sa-
nitatem inquirit, cum singulis medeatur, hoc est circa singularia est medicina.

¶ Dubitatur primo quare dicit, particulares voluptates quæruntur per se, similiter & honores. Dubita.iiij.
¶ Secundo, quare Aristoteles hic se excusat de præceptoris impugnatione, cum sæpius id faciat nec
veniam petat. ¶ Tertio, bonum diuturnius est bono non diuturno nobilius secūdum philosophum in
topicis. ¶ Quarto dubitatur, an vbiq; veritas est amico pręferenda. Ad primum

¶ Ad primum dubium respondetur, q aliqua voluptas, sed non omnis est honesta: quandocūq; cau-
sa effectrix voluptatis est honesta, ipsa voluptas emergens est licita. Identidem de honore. Ad secundū.

¶ Ad secūdum dicitur, q more cōditionatoris equi vitia in templo insectatur, Aristoteles hic loquitur.
Quia enim nonnulli dicerent eum procaciter in pręceptorem inuehi, & ideo bonos mores transilire:
propterea hic de moribus tractans se excusat. Et quia falsa opinatio potest multis esse causa male opi
nandi, consulto præceptoris positionem impugnat.

¶ Ad tertium dicitur q regula topica intelligitur In bonis diuersarum rationum. vt bona animæ Ad tertium.
sunt præstantiora bonis corporis.

¶ Ad quartum dicitur q ob nullum amicum, falsum notū, aut putatum talē (extra reflexiua) est as- Ad quartū.
serendum, quia hoc est mendacium. vt paret quarto Ethicorum. Possumus tamen cōniuere nōnunq̄
ob amicum de veritate. Veritas enim odium parit, obsequium amicos: teste comico. Dicere verum, est
præceptum affirmatiuum non semper & pro quolibet tempore obligans, sed quando tempus & locus
efflagitant. Attamen veritas vitæ ob nullam amicitiam est postferēda. Sed opinionum veritates sus-
pectas cribrare ne cęteri fallantur non est inutile.

¶ Propter ineruditos qui iuuenes ab Aristotelica doctrina auocant, eo q asserunt eum damnatum, Quæstio.
alienum non fuerit inquirere an Aristoteles sit de numero saluandorum: quærimus hic hāc quęstio-
nem tum ob eos qui Aristoteli plurimum afficiuntur, tum ob illos qui illum allatrant, eius succosam
doctrinam ob eius damnationem reijcientes. Ioannes Buridanus ex varijs passibus Aristotelis, niti-
tur ostendere ipsum potentiā supernaturalem agnouisse, & se plurimum ex hoc gaudere. Falsus & de
ceptus Ioannes rebatur neminem nisi supernaturalia ponentem saluari posse. Paucis hanc quæstio-
nem absoluerimus. Ponamq; propositionem hanc. Gentiles ante legē euāgelicā promulgatā nō erāt Responsio.
obnoxij ad Mosaicā legē seruādā. Ad Romanos.ij. Hoc sacer Paulus monstrat. Gētes q̄ legē nō habēt
sibi sunt lex, si seruarēt legis naturę scita, hoc eis sufficiebat, & eis peccātibus sufficiebat pctōrū detesta
tio & nō reqrebat ea tēpestate pctōrū denudatio sacerdoti. Hoc em̄ solū tēporę euāgelici discursus req-
rit, satis erat Aristoteli ponere vnitatē Dei, curā rerū humanarū hūtis. Hoc aūt .xij. Metaphysicę non
obscure ponit: & decimo Æthicorū. & cū hoc, boni post interitum p̄miabunt: mali vero torq̄bunt, nec
deuinciebat scire de particulari loco p̄mij, aut de elysijs campis, nec de ditis antro punitiuo circa cen-
trū terrę. deos aūt cū vulgo nominat. Modus eiꝰ loquēdi ē loqui vt plures, extra materiā qua veritatē
indagat. Etiā scriptura heroes deos appellat. In his aūt libris Ethicorū diuiniꝰ de moralibus virtu-
tibus loqtur, cōsone ad orthodoxā fidē, nulloq; modo ab ea discrepat. Nō ignoro qdnā Iacobꝰ a vora-
gine in quodā sermone de Aristotele dicat: q videlicet cuidā discipulorū appuit dicēs se nihil scire, p̄
ter pœnā quā cogebat cognoscere. Sed vide & ex qua officina id ille sumpsit: & an prima origo asserti,
est aurētica. glosa sup illos. Absorpti sunt iūcti Petrę iudices eorū Psalmo. cxl. ait, Plato, Aristoteles,
Pythagoras iūcti Petrę. i. Christo absorpti sunt, q̄libet em̄ creatura collata Christo modici est momē-
ti, aut nulliꝰ. Ab ipso suā bonitatē capiūt. Verū Plato, Aristoteles, Seneca, Tulliꝰ & plerīq; philosopho
rū visi sunt mihi viri in vitę bonitate celebres, naturā ducē optime secuti: propterea iprudētis est il-
los vituperare, sed quicqd sit de illorū salute frugiferū illorū dogma discutiētes colligamus.

¶ Finaliter dubitat an iuste Aristoteles Platonē i ideis oppugnauit. Sane a me ambigit. Vterq; enim Dubita.v.
scilicet & Plato & Aristoteles Minerua excellēti erat p̄ditus, vero simile est Platonē multa arcana ha- Ad quintū.
buisse q̄ Aristoteli & reliqs auditoribꝰ ad vnguē haud explanauit. Et Platōe Ægyptū & alias oras pe-
tēte eiꝰ ingeniū nō qeuit aliq̄ interea cōcepit & scripto reliqt in qbꝰ Arist. ambigere poterat. Sīle in
Guilelmo Ockam & in doctore subtili eiꝰ p̄ceptore offēdis q̄re recte dicit Ockā iterdū, hęc est opinio
Ioānis si bn̄ capio, & qd Arist. dubitauerit hoc est argumētū, q ingsitiue cū Platone hic disceptat vti
bacchalaureius i sorbona cōtra respōdētē. Seneca i eplis ad Luciliū, Epla. 66. & Aug. lib. 83. q̄stionū, Pla
tonē i mō loquēdi sunt imitati. Vide Augustinū. q. 46. illiꝰ libri. Et magr̄ sententiarū dist. j. secdi lib. ait
Platonē tria posuisse ab ęterno Deū exēplar siue ideā, & materiā. Veroq; sīle est Platonē velle ideā vo
care exēplar creaturarū i mēte diuia theologorū more. Nā de idea nōnihil Theosophi. digladiāt, Verū
ideo sit creatura cognita a deo. an diuia cognitio. Scdam viā imitor qa Aug. in p̄allegato loco & ali-
ubi de ideis loquēs, dicit eas stabiles & ęternas in mēte diuina: sūt em̄ rōnes atq; exēplaria ad q̄ Deus
respiciēs oīa creata p̄duc: t, oēmq; creaturā pręcedūt. Dicō ergo q mēs diuina siue itellectꝰ diuinꝰ ē eiꝰ
cognitio, & est respectu oim possibiliū. Et qa p̄ducibilia sūt plura, & ordinate ac distincte dn̄s deus illa
cognoscit, idcirco ideę plures dicuntur. Idea Socratis in deo est intellectus diuinus. Vocabulum au-
tem connotat Deum habere notitiam Socratis. quocirca idem est idea Socratis & Platonis: sed alia &

bitur: ſi ſit ipſius aliquod opus. Fabri ne igitur & ſutoris opera ſunt quædam actioneſve:
hominis autem nullum eſt opus ſed eſt ocioſus? An vt oculi, manus, pedis, & cuiuſq; omni-
no partis aliquod opus eſſe videtur: ſic & hominis præter hæc omnia quiſpiam aliquod po-
ſuerit opus? Quid igitur id fuerit tãdem? Viuere enim homini commune videtur eſſe cum
plantis. Opus autẽ proprium quæritur. Segreganda eſt ergo nutriendi augendiq; vita. hanc
ſentiendi ſequitur vita. At ipſam etiam homini cum equo, ac boue, omniq; animali conſtat
eſſe communem. Reſtat igitur actiua quædam rationem habentis. Huius autem aliud eſt vt
obediens rationi, aliud vt eam habens atq; intelligens. Sed cum hæc etiam bifariam dica-
tur: ea ponẽda eſt quæ eſt actu: hæc enim magis proprie dici videtur. Eſt igitur opus homi
nis, operatio animę per rationem: aut non ſine ratione. At vero opus huius, ac ſtudioſi hu-
ius, idẽ eſſe genere dicimus vt citharœdi: ſtudioſiq; citharœdi. Et hoc in omnibus abſolute,
exceſſu qui eſt a virtute ad ipſum opus adiũcto. Citharœdi namq; opus eſt citharam pulſa- Opus homi
re, ſtudioſi vero bene pulſare. Eodem modo cum hominis opus vitam quandam eſſe pona- nis.
mus & hanc ipſam operationem animę, atq; actus cum ratione: ſtudioſi profecto viri hæc ip
ſa ſunt: cum bene, recteq; fiunt. Singula autem bene, per propriam virtutem efficiũtur. Quæ
cum ita ſint: fit vt bonum humanũ animæ ſit operatio per virtutẽ: & ſi plures ſint virtutes,
per optimam nimirum & perfectiſſimam: Et inſuper in vita perfecta, Ver enim nec vna fa- Ver.
cit hirundo, nec vnus dies. Et beatum eodem modo, fœlicemve, nec vnus dies, nec breue effi-
cit tempus. ſummum igitur bonum hoc circunſcriptum ſit modo. primum namq; forſitã vt
figuram quandam deſcribere, poſtea depingere ipſum oportet. Videtur autem cuiuſlibet
eſſe ea quæ bene ſunt circũſcripta producere & explicare atq; exponere. Tempuſq; taliũ in-
uentor eſſe atq; adiutor bonus: vnde & artium facta ſunt incrementa. Eſt enim cuiuſlibet
id quod deeſt ſupplere ac addere. Oportet autem & ea quę ſupradiximus in memoria habe-
re: & ipſum exactum non in omnibus eodem modo, ſed in ſingulis vt patitur ſubiecta mate-
ries: & euſq; quouſq; ad doctrinam attinet, flagitare. Nam faber & geometra diuerſo modo
angulum rectum inquirunt. Alter enim quantum vtilis eſt ad opus: Alter quidnã ſit, & qua-
le quidem ipſum inquirit. Contẽplator enim eſt veritatis. Idem modus & in cæteris eſt ſer-
uandus: ne iiſce quæ inſtituimus agere plura fiant ea quæ fines illorum egrediuntur. Nec in
omnibus ſimili modo cauſa poſtulanda eſt. Sed ſat eſt in quibuſdam ſi bene demõſtrata fue-
rint eſſe: quod quidem & in ipſis principiis ſit. Atq; hic modus primus eſt & principium. Principiorũ
Principiorum autem alia inductione, alia ſenſu, alia aſſuetudine quadam, alia alio modo per- cognitio.
ſpiciuntur. Enitẽdum eſt autem ſingula pertractare vt ſuapte natura percipi poſſunt: & ad-
hibenda eſt diligentia vt bene diffiniantur. Nam magnam ad ea quæ ſequuntur afferunt
opem. Principium enim pluſq̃ dimidium totius eſſe videtur: & eorum quæ quæruntur cõ-
plura per ipſum manifeſta fieri ſolent.

NVnc rurſus. In hoc capite continuat Ariſtoteles dicta dicendis, quia per Platonis opinionẽ ab inſti-
tuto parum digreſſus eſt, dicit: redeamus iterato ad quęſitum bonum, ſcilicet ad felicitatem: & videa-
mus quidnam ſecũdum veritatem ſit. Hoc caput trifariam tractat. In prima parte felicitatẽ depin-
git per quaſdam proprietates competentes ei, non exacte quęrendo eius propriam diffinitionem, verum
monſtrando eam eſſe ſummum bonum humanum. Secundo illud eſſe perfectiſſimum bonum oſtendit
& tandem q͏̃ eſt ſufficienſiſſimũ: quibus infertur q͏̃ felicitas eſt ſupremum bonum humanum omnium
perfectiſſimum & ſufficientiſſimum. Quãtum ad primum ſic argumentatur: finis omnium rerum agen-
darum eſt ſupremũ bonum humanum: at felicitas eſt ſcopus & finis rerum agendarum: igitur. Porro ple-
riq; ſunt fines atq; diuerſi in varijs operationibus atq; artibus, & vnus eſt propter alium quouſq; ad ſu-
premum peruentum eſt qui non eſt ob alium, ſed alij fines ſunt propter ipſum: & ille erit excellentiſſimũ
bonum humanum, q͏̃ potiſſimum expetitur: ſin vero ſunt multi fines huiuſmodi, pleraq; erunt ſumma
bona. Quia nõdum explicuit an ſit vnum ſummum bonum, & vnus nouiſſimus finis & ſcopus an plu-
res, ideo ſub diſiunctione præcedens in effectu ratiocinatur. In vnaquaq; arte ſupremum bonum gratia cu-
ius alia fiunt eſt finis vltimus omniũ quæ ſunt in ea: hoc exemplariter oſtendit in medicina, et in re mili-
tari: Ita in operationibus humanis illa operatio gratia cuius alia fiunt eſt finis: & ſi ſint plures ſubordinatæ
optima, cuiuſmodi eſt felicitas, erit finis. Porro aliquid propter ſe tantum expetitur, vt felicitas: aliquid pro-
pter ſe, & aliud tertium propter aliud tãtum: vt potio abſynthij aut amaræ pilulæ ſumptio, poſt primum
noctis ſoporem. Exemplum ſecundi. vt virtutes quas propter ipſas expetimus: licet nihil aliud ex eis ſe-
querẽ, virtutum enim poſſeſſio eſt honeſta. vt magiſter in prima diſtinctione primi ſententiarum ex ſan-
ctis colligit: qui ariſtotelicam philoſophiam imbiberãt. & tamen ad alia bona conducunt, vt ad felicitatem.
Inſultas, felicitas propter nos expetitur: vt felicitate felices euadamus, ſicut albedine albi. Reſpondetur, feli- Quęſtio.
citas eſt nouiſſimus finis quẽ exquirimus. nam illo fine habito alium vlteriorẽ minime venamur: veri-

tamen indefesse insudamus illum finem nobis acquirere:vt frigens hyberno tempore calorem quęrit quatinus calefiat.Beatitudo est finis qui acquiritur,& homo cui acquiritur.Sequitur in litera.Idem & ex sufficientia.Postq̃ enucleauit felicitatem esse summum bonum atq; perfectissimum,nunc explicat illius sufficientiam:& sic in valore ratiocinatur.Quicquid est perfectissimum est ex se sufficiens: at felicitas est huiusmodi,igitur.Vel si mauis hoc pacto discurre.Omne bonum per se sufficiens est simpliciter perfectum: sed felicitas est bonum per se sufficiens:igitur.Minorem probat per proprietates boni sufficientis,quæ felicitati conueniunt:quarum prima est ꝙ ipsa sufficit homini etiam ciuiliter non tm̃ solitarie viuenti. Et ostendit modum quo debet sufficere viuenti ciuiliter.ꝙ sufficiat parentibus vxori & similibus si tales habeat:sed est ponendus limes:alioqui suas vires transcendit nec erit felix. Cui quadrat illud quod Marcus Tullius primo officiorum recitat.Non solum nobis nati sumus,sed ortus nostri partem patria sibi vendicat,partem amici.Quandoquidem homo est animal ciuile primo politicæ. Secunda est quia id sufficiens esse ponimus,quod solum a cæteris segregatum vitam expetibilem reddit . id autem est felicitas:igitur. Opes ad partem similiter & honorem aut voluptatem capias,& felicitatem ipsam separatim : qualibet earum immo omnibus illis ipsa est expetibilior. Imperfectiora autem ob perfectiora fiunt. primo politicorum.ob bruta enim hærbæ,& ob homines bruta,creantur:& homines ob felicitatem.dicit tamen,si felicitas alteri bono vt diuitijs sanitati aut etiam minimo aut paruo iungatur,totum est expetibilius.In minimo naturali,& in talibus cauillis non insudabis.tales quisquilias in hac arte negligas quas obuiis manibus in naturali philosophia leges. Insuper dicit ꝙ excessus bonorũ fit secundum id quod adiungitur, hoc est crementum tantum erit quantum additur.si paruum bonum felicitati iũgas vt denarium vnũ aggregatum est paulo maius felicitate:secus est si magnum bonum vt centum ducatos illi indigenti addideris. Loquitur Aristoteles in hoc libro,& in septimo libro,& fere vbiq; ante decimum de felicitate politica,in decimo autem de felicitate contemplatiua perbelle philosophatur. Ex hisq; concludit ꝙ felicitas est quid perfectum per se sufficiens & finis operatorum:tum sit rerum agendarum omnium finis. Sequitur in litera.Sed felicitatē.Dicit ab vniuersis conceditur hoc quod diximus de felicitate, ꝙ est summũ bonum & perfectissimum,& reliqua prætacta ei tribuendo:attamen per illa non explanatur essentia felicitatis.proinde eminentius a nobis,exquirendum est de ea:quod fiet si accipiamus operationem propriã hominis qua homo est.In valore sic ait.felicitas est hominis operatio qua homo est:probatio quia cuiuslibet cuius est aliquod opus summum bonum in opere consistit:at hominis est aliquod opus:ergo hominis summum bonum,quod est felicitas,in opere consistit.Maiorem probat inductiue sic:ille dicitur optimus tibicen qui optime in tibia canit:& ille optimus statuarius qui statuam optime facit:similiter optimus calcifex qui optime calceos facit:& sic de reliquis.Minorem probat:quia fabri & sutoris,qui sunt solum ab arte, est aliquod opus:proinde hominis quia natura est metrũ animalium est aliquod opus.tenet consequentia: alioqui enim erit ociosus & inanis.Secundo oculi,& pedes & partium aliarum hominis est aliquod opus: vt videre,& ingredi:& hoc patet ad sensum.Itaq; totius hominis præter hæc erit aliquod opus.tenet consequentia:inconueniens est hoc parti & non toti assignare . Hic argumentatur a notioribus, alioqui peteret principium.Manifestius enim est partium opus,q̃ totius opus. Sequitur in litera.Quid igitur id fuerit tandem.Nunc monstrat quod sit illud opus,& dicit:est opus animæ secundum rationem . Hoc ipsum sufficienti diuisione roborat sic.Viuere non est propria operatio hominis:patet quia viuere non est homini peculiare:sed cæteris animantibus commune.bruta enim pecora vitam nobiscum transigunt : modo hominis proprium opus indagatur,saltem proprium secundo modo, quia illud etiam angelis conuenit. Deo autem sua felicitas ad partem segregetur:ergo in vita nutritiua indiuiduum conseruare in esse,& augmentatiua ipsum quoad coalescat manutenente non est hominis propria operatio.huiusmodi etiam operatio non consistit in vita sensitiua quæ vegetatiuam sequitur:sicut inferius suum superius,aut nobilius ignobilius:quia illa est omnibus animalibus communis.Illis membris diuisionis sufficientis repudiatis:superest hominis felicitatem in vita rationali atq; intellectiua locare.Nam neq; in vegetatiua,nec in sensitiua,ex prætactis rationibus consistit:& non est in alia q̃ in rationali,cum nulla alia sit vita.igitur. Et hæc vita est homini peculiariter addicta.sic autem literam cape:Restat igitur actiua ferme operatiua quædam vita,habentis rationem,hoc est animæ rationalis:verum huius pars vna est rationi obsecundans: vt appetitus: altera pars est rationem in se habens,vt intellectus:voluntas cum intellectu reipsa coincidit. sed non habet rationem primo,aut ea ratione qua voluntas est:sed ratione qua intellectus est. non refert: loquimur semper de his perinde ac si essent potentiæ inter se distinctæ:licet hæc consequentia sit bona: hic intellectus intelligit,& hic intellectus est voluntas:ergo voluntas intelligit:vt antecedens sit verum:& ex consequenti ipsum consequens:tamen non solemus in communi modo loquendi admittere consequens. loquendũ autem est vt loquuntur plures,sentiendum vt pauci secundo de cælo. Sed cum etiam hæc,scilicet vita rationalis bifariam dicatur vno modo vt potentia,cum prorsus nihil agit:altero modo ponitur cum actu:potius eius actus dicitur vita rationalis:& hæc est vita hominis,& felicitas:est igitur totius hominis opus actus animæ rationalis:quia illa est hominis potissima pars, & hoc innuit dicens . Est igitur opus hominis operatio animę per rationem,aut non sine ratione. Ecce tres potentiæ homini tribuuntur,scilicet potentia vegetandi,sentiendi,& ratiocinandi. Cum brutis pecoribus in duabus prioribus cõmunicamus:in tertia ab illis dispescimur.Et iterum pars rationalis scinditur , nam quædam est rationalis per essentiam vt intellectus.illa primo ratione sui intelligit: altera pars ,scilicet appetitus tam sensitiuus q̃ intellectiuus rationi paret.Itaq; vita hominum propria est cum ratione intelligendo vel non sine ratione volendo atq; nolendo.Per hoc ostendit vitam per rationem secundum essentiam,& vitam ipsius rationis participatiue hoc est non sine ratione. Sequitur litera philosophi. At vero opus huius ad studio-

si huius idem esse genere dicimus. hoc est specie. Nam sepenumero extra dialecticam per genus speciem etiam specialissimam intelligunt. Vult dicere ꝙ opus hominis & studiosi hominis specie non discrepant. sunt enim in eadem potentia, & habent idem obiectum interdum & eodem modo in ipsum tendunt. Idem est de opere citharoedi & periti citharoedi. Innuit autem felicitatem esse operationem hominis secundum virtutem: sicut opus citharistae est citharisare, & boni citharoedi bene citharisare, & peritissimi citharoedi sublimem harmoniam in chordis efficere, ita est in proposito. Operatio huiusmodi pecullaris est operatio secundum rationem: & operatio optimi hominis est excellenter operari secundum rationem. at homo felix est praestantissimus: & optima operatio secundum rationem est operatio virtutis. Itaq; operatio hominis felicis, est operatio secundum virtutem: opus huius & studiosi huius, est idem in genere: nam solum differunt secundum virtutem appositam, vel virtutis excellentiam. immo est idem actus in specie specialissima. Et si homo possit eundem actum diu continuare, idem actus a virtute emergit, qui primo sine virtute eliciebatur. sed pro quanto a virtute elicitur est felicitas, quia actus studiosi hominis: quapropter felicitas est opus animae virtutis, & hominis, sicut actus bonus a virtute emergens. Itaq; studiosi hominis consummatum opus erit bene atq; recte secundum rationem operari. Hoc autem ab habitu & virtute est. Porro singula secundum propriam virtutem perficiuntur. Est ergo felicitas vitae rationalis actus qui virtute operatur. Ex his colligitur diffinitio felicitatis quae est. Humana felicitas est hominis secundum virtutem operatio, & in vita perfecta. Et si plures sint virtutes, ponimus felicitatem esse operationem secundum optimam & perfectissimam virtutem. Et additur in vita perfecta: quod vno modo sic intelligitur, ꝙ homo sit immaculatae vitę: eo pacto quo homo vitam secundum communem cursum naturae bene agere quit. Alio modo per vitam perfectam, longaeuitatem bene operandi accipe, quia nemo repente fit summus. nam prouerbialiter dicitur: vna hirundo nō facit ver: nec vnus calidus & pulcher dies aestatem. licet autē hirundo verno tempore ad frigidas regiones non aduolet: graeciam tamen regionem magis calidam in vere dum calet visitat: sub frigore in locis calidioribus victitat. Identidem tempus exiguum non facit felicem, a vulgo felicitas in breui mora haud percipitur: verum cum quispiam diutino tempore virtute redimitus vitam agit, illius felicitatem ambigit nemo. semper de felicitate politica in hoc primo loquitur. Propterea theologi dicere solent, ꝙ tametsi Paulus & Moyses raptim deum in vita viderint, non tamen erant beati. temporaria enim erat ea visio. Verum illa beatitudo, felicitatem philosophicam longissimo interuallo praecedit. Obiectio prima.

¶ Contra dicta instatur primo. Felicitas est accidens: homo est substantia: accidens autem est substantia imperfectius: qua de re felicitas non est finis hominis. Secunda. ¶ Secundo, videre & ingredi est hominis opus. Si dicas est opus partis primo. Contra intelligere est actus animae intellectiuę, quamobrem hominis. Tertia.

Quarta. ¶ Tertio, eadem est in nomine anima intellectiua, sensitiua, & vegetatiua: Itaq; si felicitas est in anima rationali, est etiā in sensitiua & vegetatiua. ¶ Quarto instatur de hoc quod dicit: paruum bonum felicitati annumeratum, reddit totum melius: quia bonum additum bono facit totum melius. Contra opes opibus additae non reddunt summam viro magis expetibilem: cum sapiens petat mediocriter bona fortunae, & non eorum excessum nec defectum. Quinta. ¶ Quinto hoc modo, expeti propter aliud, non est malum nec actus indifferens, ergo est bonum: ergo quando additur alicui quod est expetibile propter se, totum est melius: & sic quod propter se expetitur non est optimum. Ad primam. ¶ Ad primam instantiam respondetur ꝙ non inconuenit finem etiam gratia cuius, esse minus praestantem entitatiue ipso cuius est finis, si tamen est habenti melior: sicut panis est melior esurienti mure, primo coeli. Cuius est aliquod opus, ipsum est gratia illius operis. Si non esset equi vectura atq; equitium, superuacaneus esset equus. Secundum regulam topicam: cuius vsus bonus, ipsum quoq; bonum. Et per oppositum: cuius vsus malus ipsum quoq; malum. Quamobrem venenum est exitiale, necromantia & caeterę malę & superstitiosę artes sunt perniciosę. Noli venari nobilitatem rei, sed honestam vtilitatem. Pulex est substantia: beatitudo formalis est accidens. Secundo dicitur ꝙ homo felicitabilis est finis hominis. Ad secūdam. ¶ Ad secundam dicitur ꝙ actus animae est actus supremae partis in homine. proinde est actus hominis totalis eum studiosum denominans. Nam si bonam voluntatem habeat quispiam, is absolute est bonus. pariter si bonam sortitus est animam, dicimus illum bonum non tamen si videat vt Linceus, & currat vt Asael: aut vt Aiax Oilei, propterea est probus. Et videre est primo actus oculorum & consequenter actus hominis. nec eum bonum propterea denominans. Ad tertiam. ¶ Ad tertiam dicitur ꝙ assumitur dubium multis: sed illud concedo tanꝙ rationi magis consentaneum: sufficit philosopho ꝙ est actus intellectiuae inquantū huiusmodi: vel ipsam a ratione sensitiua separando: per intellectiuam enim & eius actus a pecoribus differimus. Ad quartam. ¶ Ad quartam dicitur ꝙ si b opes additae a opibus viro noceant. quia sunt occasio propinqua male agendi: iam non est bonū bono additum: illud enim quod vni est bonum, alteri est nociuum. Medicina etiam in excessu propinata nocet. Ad quintam. ¶ Ad quintam respondetur, quod illud quod expetitur ob aliud bonum, bonitatem ab illo alio mendicat, & non habet ex se: propterea puritas mentis est temperantia melior: quia ob eam temperantia ordinatur. Quod solum propter se expetitur habet bonum ex se, & est purissimum bonum. Secundo dico ꝙ licet illud aliud esset melius ob varias bonitates superadditas: potissima tamen illius bonitas est quia est propter se. Sexto. Dubitatio. ¶ Sexto dubitatur vtrum felicitas consistat in actu intellectus an voluntatis. Responsio. Respondetur ꝙ principaliter in actu voluntatis: licet enim multos alios actus intellectus importat & cōnotat, felicitas tamen est hominis actus optimus. sed ille est actus voluntatis qui hominem bonum absolute denominat. Habens enim actus voluntatis requisitos & sufficientes est bonus simpliciter: sed per actus intellectus homo est bonus cum adiecto, vt bonus rhetor, bonus causidicus, bonus artista. qui hominem absolute bonum non denominant. Epilogus. ¶ Epilogando circa hanc literę partem, dicimus si a finis ordinetur ad b a quo

bonitatem suscepit,b finis est prestantior:Nam propter vnumquodq; tale & illud magis. primo posterio-
rum,& 7 polincæ:semper deterius est gratia melioris. Quare sanitas et puritas mentis est finis temperan-
tię:& non contra.Nec manducare est finis viuendi.Et est sermo de fine secundum primariam intentionē.
Vnde secundum cōmentatorem. secundo cæli cōmento.17.finis primaria intentione est prestantior ordi-
natis in finē. Ex eius bonitate alia bona feruntur.finis autē secundū intentionem secundā est res inferio-
ris ordinis ex largitate nobilioris procedēs:quo pacto deus,intelligentiæ.& corpora cælestia ob terræ nascē-
tia fiunt,quod est ob talem secundariū finem,bonitatē ab illo non sortitur.Caeterum scientia moralis est bo-
na & honesta propter se & propter opus:mathematicę artes pulchræ sunt a iunioribus addiscendę,demum
ad defęcatos mores sese totos cōuertant, memores sint illius hieronymiani dicti,Sciētię mathematicę veri-
tatis sunt,pietatis nō sunt.Nūc ad literę explanationē reuertamur.Posita finitiōe felicitatis siue descriptio-
ne,narrat philosophus qualiter post hac est insudandū nō modo in pręsenti diffinitione,sed & alibi:& or-
dinem doctrinæ,& procedendi ponit.Itaq; primo dicit. Finitio data felicitatis est sufficiens.hoc sic probat.
Primo quia felicitas debet primo sub rudi minerua discribi : postea oportet eam in singulis eius particulas
depingere:sed ita factum est assignando predictā diffinitionē felicitatis,igitur ipsa est conuenienter assigna-
ta.Maiorē probat:quia proprium est cuiuslibet artificis suum artificium describētis de imperfecto ad perfe-
ctum procedere,& tēporis interuallo descriptionis particulas explicare,quia cuiuslibet artificis est apponere
quod deficit . Nam artiū crementa cum tempore coalescunt:tempus enim talium inuentor & cooperator
est bonus.Non est ergo festinandum,sed mature procedēdum.lege omnes ethicorum libros vni ingenioso
adulescenti vna hebdomada , vel duabus , & retinebit nihil in anni curriculo:iusto labore operam nauan-
do non nihil proficiet:in angustū vasis orificium multum liquoris simul infundas,& parum liquoris vas
ipsum recipiet:q̄ si totum sensim iniectū fuerit,vas ipsum implebitur.Quodā modo se excusat subindicās
se plurimum in hac parte primo insudasse,et q̄ postea nonnihil superaddet:sicut facit in calce elēchorum
de logica.Et si Isocrates moralem philosophiā e cęlis vt produnt euocauerit , rudius eā primo tradidit:non
parū enim adiumenti philosophus adiecit.Quādo autē dicitur q̄ tēpus est taliū inuētor & adiutor bonus:
nō ideo dicitur non q̄ tempus id efficiat,quia tempus aut est cęlum aut eius motus secundū varias philo-
sophātium positiones neutrum istorum scientiā cōfert,verū diuturnitate & perpetuo labore artes parātur.
Nam vt maro dicit:labor omnia vincit improbus.Secundū documentū est : q̄ certitudo nō in omnibus
est pari modo eflagitanda,sed in singulis vt ipsa materies expostulat:sed sic factum est circa felicitatis diffi-
nitionē.Maiorem probat.Nam faber & geometra diuerso modo angulum rectum considerāt : alter enim,
puta faber,vt vtilis est ad ędificium:geometra vero vt suę speculationi subseruit:quis sit & qualis sit inda-
gans:contemplator enim est geometra,speculatur enim ipse quomodo omnes anguli recti sunt ęquales &
quomodo angulus rectus inter obtusum & acutum est intersites,& ita de similibus theorematib9.Et ita in
omnibus artibus seruandus est traditionis modus. ¶ Tertiū documentum q̄ demonstratio propter quid
non est similiter in omnibus querēda:nam in aliquibus sat est monstrare quoniam vera sunt: & hic mo-
dus cognoscendi primus est atq; initiū,vt in principiis,quorū quędam inductione,quędā sensu, quędam
consuetudine atq; experientia cognoscuntur.Exēpla seriatim subnectemus.Quęcūq; sunt ęqualia vni ter-
tio,inter se sunt ęqualia.Per discursum breuem & experientiam in particularibus hoc deducitur. Paradig-
ma secūdi.Calor est calefactiuus,& quia nō perceperunt albedinē albefacere, sciebant q̄ albor non est albefa-
Agaricum. ctiuus:hoc etiā artificio medici profecerunt. Agaricum flegma purgare nouerunt experimento . Cassiam
aluū soluere & fabā,& quod vocāt risū vulgo ipsam stringere nouerūt.Et abstinentia insultus petulantis car-
nis domari,assuetudo huic experientię suppetias tulit: quare physicus iam annosus,si ratio in eo adhuc flo-
reat,est eligēdus: tēpus vt philosophus prodit in hisce est adiutor:sed diffinitio felicitatis est vnū principiū
huius scientię:quas ob res,eius non est quęrendū propter quid: & per consequens est sufficienter descripta.
Enitendum autē est pertractare singula vt suapte natura percipi possunt : & diligentia est adhibenda vt so-
lerter diffiniantur. Nam id ad sequentia magnū habet momentū.Principium enim(vt prouerbialiter di-
ci solet)plusq̄ dimidiū totius esse videtur.Cōsonat Flaccus,dimidium cępti qui cępit habet sapere aude. Ple-
riq; lente ad extructionem ardui operis eriguntur:sed cum ipsum aggrediūtur viriliter sese accingunt. &
ipsum consummāt,vel posteris perficiendi viam aperiunt,& eorū quę quęrūtur cōplura per ipsos sunt per-
spicua:vt Dauid in structura templi,qui magnam materię molem pręparauit quam Salomon peregit.
Dub. ¶ Dubitatur primo de veritate huius.Principium videtur plusq̄ dimidium totius.Et probo q̄ sic,prin-
cipium enim est forte vigesima pars domus aut alterius operis.quæ,non est maior medietate totius ope-
Ad priorem. ris.In oppositum est philosophus.Secūdo quid sit vita. ¶ Ad priorē dubitationem respondetur q̄ prin-
cipium diffinitiuum non parum momenti ad sequentia confert. In proposito per principium virtutem
intelligit,quę est felicitatis effectrix,aut potius diffinitionē felicitatis.Diffinitio plurimum ad sequentia cō-
ducit.Porro ait philosophus primo posteriorū:diffinitio subiecti tantum , predicati tantum aut vtriusq;,
est tota demonstratio,positione differens.Hanc authoritatem horatiano more ad alia extraria opera con-
cinne accōmodabimus:In quibus dicimus principiū nō est maius quantitatiue q̄ dimidiō totius:sed prin-
cipiis appositis cōmuniter multō materię apponitur.prudens non incipit construere ędē quoad lapides, cę-
mentū & cętera id gen9 habeat parata.Etiā multi tarde incipiūt extruere,sed cū inchoauerint celeriter secū-
dum exigentiā negocij perficiunt.Verentur ne a vicinis structurā imperfectā videntibus irrideantur. Pul-
chrum enim operis imperfecti initiū cernentes aiunt:imprudens erat huius structurę dominus , suas vi-
res nō considerans,nec cū opificibus gnaris conferens.hinc est hominibus fabula.In doctrinis ad propositū
philosophi principia in quantitate sunt parua,secundo elenchorum. magna tamen in valore : quia ex eis
multa facile inferuntur : & sic vtroq; modo verum dicit. ¶ Ad secundam dubitationem respondetur

q̄ vita bifariam capitur. Vno modo pro actu primo qui corpus viuificat: & illud est cū anima corpus informat & dum informare est desitum, est mors. Et sic vita erit mors, licet vitam esse mortem est impossibile. Alio modo capitur pro actibus animæ, & pro actu secundo, & sic sepius capimus dicētes Socratem esse probæ & præclaræ vitæ: Sardanapalem sordidæ vitæ, si coinquinamentis implicitus degat.

Vero vera quadrant.

Tractatus. I. Cap. V. & Lib. I. Cap. VIII.

Onsiderandum est igitur de ipso non ex conclusione solum, & iis ex quibus est ipsa ratio: sed ex iis etiā quę de ipso dicuntur. Vero nāq; omnia quæ competunt consona sunt. A falso autem cito ipsum discrepat verum. Cum igitur bona in tria sint diuisa: & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus bona dicantur: ea quæ sunt circa animam, propriissime maximeq; dicimus bona. At actus & operationes animæ circa animam esse ponimus. Quare hac opinione cum antiqua, tum a philosophantibus concessa: bene dicitur finem ipsum actus quosdam & operationes esse. Sic enim fit, vt sit ex ipsis animæ bonis, & non ex bonis externis. Consonum est etiam ipsi rationi, & id quod dicitur: foelicem inquam bene viuere beneq; agere, fere enim bona quædam vita, bonaq; actio dictus est. Cuncta præterea quę circa felicitatem quæruntur, ei quod dictum est, inesse videtur. Aliis nanq; virtus, aliis prudentia, aliis sapientia quædam, aliis hæc aut horum aliquod cum voluptate, aut non sine voluptate foelicitas esse videtur. Sunt & qui externam etiam affluentiam simul accipiunt. Atq; hæc partim multi & antiqui, partim pauci, viriq; dicunt præclari: quorum neutros tota via aberrare, sed aliquid ex parte & in plurimis verum attingere consentaneum est rationi. Eorum igitur sententiæ: qui vel omnem vel aliquam virtutem foelicitatem afferunt esse, ipsa ratio consona est. Huius est enim ea operatio, quæ per ipsum efficitur. Interest autem fortasse non parum, in possessione, an in vsu, ac in habitu, an in operatione summum consistere bonū putare. Fieri enim potest vt habitus, & si quidem inest, nullum efficiat bonum: vt in dormiēte: vel etiam alio modo quodam ocioso facto. Vt operatio autem nihil efficiat boni, fieri nequit. Qui nanq; operatur, aget vtiq; necessario: & bene etiam aget. Atq; vt in olympia, non ii qui sunt elegantissimi forma præstantissimiq; robore: sed ii qui decertāt, coronis afficiuntur (ipsorum enim aliqui vincunt) sic & qui bene agunt, eorum quę sunt in vita pulchra bonaq; compotes fiunt. Est autem & vita ipsorum per se iucunda. Nam voluptate quidem affici, ex iis est quæ ad animam pertinent. Id autem est cuiq; voluptati, cuius amator dicitur quisq;: vt equus equorum amatori: & spectaculum spectaculorum identidem amatori: eodem modo & amatori iustorum iusta: & omnino virtutum amatori, ea quæ per virtutem efficiuntur. Quæ igitur voluptati sunt vulgo, ea repugnantia sunt: propterea q̄ non naturalia sunt, sed amatoribus honestatis ea sunt voluptati, quæ sunt natura iucunda. Tales autem eæ sunt actiones quæ a virtute emanant. Quare & his ipsę sunt voluptati, atq; per seipsas iucundæ. Ipsorum igitur vita non indiget voluptate, tanq̄ aliqua foris adiungenda, sed habet in seipsa voluptatem. Præter enim ea quæ dicta sunt, neq; bonus is est qui honis a...ionibus non delectatur. Nam neq; iustum eum quisq̄ dixerit, qui iustis non gaudet: neq; liberalem eum, qui liberalibus actionibus non delectatur. Et in cæteris eodem modo. Q; si hæc ita sint actionū, eæ quę a virtute proficiscuntur, per seipsas sunt voluptati atq; iucūdæ. At vero bonę quoq; sunt, & etiam pulchrę: atq; horum vnumquoq; maxime ipsis competit, si recte de his ipse iudicat studiosus. Iudicat autē vt est dictum. Optimum ergo & pulcherrimum & iucundissimum est ipsa foelicitas: & non seiunguntur hæc perinde atq; in illo deliaco carmine separantur.

Habitus.

Olympia.

Foelicitas

Deliacū carmen.

Astræa iustitia.

Summe est pulchrum, ex astrea quod gignitur alma.
Optima si valeas res est, quod quilibet optat,
Summe est iucundum si re potiaris amata.

Hæc enim operationibus omnia competit. Has autē ipsas, aut vnam ipsarum quæ sit optima, foelicitatem ipsam dicimus esse. Videtur tamen & externis indigere bonis, vt diximus. Fieri enim non potest aut non facile fit: vt is res agat præclaras, cui facultates desunt. Multa nanq; per amicos, per diuitias, per ciuilem potentiam, tanq̄ per instrumenta agitur. Quibusdam autem carentes, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinē maculant. Non enim satis ad foelicitatē idoneus est, qui penitus est deformis, aut ignobilis, aut solitarius sine

Difficile est indigentem bene operari.

prole.Et minus etiam fortasse:si cui perprauí sint filii , vel amici,aut boni mortui sint. Vt
igitur diximus,videtur fœlicitas & talis indigere prosperitatis.Vnde quidam prosperita-
tem fortunam,quidam virtutem fœlicitatem esse dicunt.

Consíderandum est igitur.Istud est octauum caput & nouissimum huius secundi tractatus in quo
philosophus veterum bene dicta suis dictis accommodat.Peculiare autem est illi ante omnia mate-
riam in medium afferre de qua dicturus est:deinde priscorum opiniones citare, illorum maledicta
retundere:& tandem suam doctrinam expulsis vrticis afferre,eam rudius primo lineando:deinde particu-
lariter eandem depingendo:demum aliorum bene dicta ad suam sententiam trahere.Primo autem sic di-
cit.Considerandum est igitur de ipso,hoc est de ipsa felicitate.non ex conclusione solum,hoc est non solũ
sententia nostra conclusa,& nostris rationibus eam considerabimus,sed etiam de his quæ antiqui posuere.
Hoc probat,quia si sua dicta cum antiquis conueniant,signum est sincerioris veritatis.vero nanq; omnia
quæ competunt consona sunt:falso verum cito dissonat.Hinc quidam philosophus dicebat . Mendacem
esse bonæ memoriæ oportere:quia falsa multa relata licet prima fronte inter se non repugnare videantur,
sæpicule diaphoniam construunt.Antiqui dicebant triplicia esse bona.scilicet animæ,corporis,& fortunæ:
sed bona animæ a philosophantibus censentur esse bonorum potissima:& bona externa infima.Ponebant
autem antiqui felicitatem consistere in potissimis bonis scilicet animæ:& ita ponit Aristoteles:quia actus
immanentes animæ,operationes animæ dicuntur & fines.Secundo consonum est etiam rationi quod ab
eis dicitur.Dixerunt antiqui bene viuere & bene agere idem esse.Pene enim bona quædam vita, & bona
actio felicitas dicta est.Reuera cuncta quæ de felicitate quæruntur felicitati,vti difiniuimus,cõuenire vidẽ
tur.Post hęc narrat ea in quibus antiqui circa felicitatem constituendam differebant. Nam quidam anti-
quorum felicitatem virtutem moralem ponebant:& illi felicitatem in potentia appetitiua animæ colloca
bant.Quibusdam videtur felicitas in prudentia.Alijs in sapientia consistere.Prudentia est perfectio intel
lectus actiui:& sapientia perfectio intellectus speculatiui:vt deo duce in sexto libro fusius monstrabitur. Alij
vero ponunt horum aggregatum.Alij aliquod horum cum voluptate:puta sciẽtiam cum voluptate, aut
prudentiam cum voluptate,aut non sine voluptate.Hoc est aliqui voluptatem partem essentialem felici-
tatis scribebant,aliqui vero dixere voluptatem esse perturbationem felicitatem concomitãtem. Hoc ma-
gis cum Aristotele quadrat.vt ex decimo est perspicuum . de decora voluptate & non fœda semper loqui
tur.Sunt alij qui externam affluentiam ponunt.Et qui id dicunt partim sunt multi & antiqui : partim
vero pauci & pręclari: quorum neutri in vniuerso peccãt:sed eos in plurimis verum attingere rationi est
consentaneum.Postea dicit q; sua opinio in aliquo conuenit cum eis qui felicitatem in virtute collo-
cant : quia ipse ponit felicitatem in operatione virtutis , siue eius vsu consistere : non autem in ip-
sa virtute , quæ est solus habitus . Vsus enim est finis habitus & possessionis:sed tamen non parum ab
his discrepat. Fieri enim potest vt virtutem habens nihil boni operetur,hoc autem in actu fieri nequit.
Qui nanq; operatur,agit vtiq; necessario necessitate consequentiæ,non autem necessitate consequentis,
sed contingentia consequentis:& bene etiam agit,cum operatio eius a virtute ipsa emanet . Et hoc trifa-
riam munit:primo sic in valore argumentatur.Vsus siue operatio rei est præstantior ipsa possessione siue
habitu:at felicitas ponitur in sublimissimo,proinde opinio ponens felicitatem in actu est præstabilior opi
natione ponente eam in virtute.Secundo sic,stat habitum virtutis nõ exercere aliquid boni:patet in dor
miente.hoc in vsu fieri nequit,igitur. Tertio sic,sicut in olympiadibus non ii qui sunt elegantissima for-
ma, aut viribus pollentissimi coronantur.sed qui certant & vincunt:sic non qui virtutem habent , sed
qui secundum virtutem agunt in vita pulchrorum & honestorum compotes sunt, & præmia sumunt,
vnde inepte Altisiodoren.virtutem eius actui præfert.Sequitur in litera.Est autem & vita ipsorum per
se iucunda.Hic probat q; sua felicitatis descriptio quadrat cum positione ponentium felicitatem consistere
in virtute cum voluptate.Vult probare q; felicitas non est sine voluptate,per hoc q; operatio virtutis
non caret oblectamento,supponit tamen q; delectari est solum animalium.quia ratione animæ sensitiuæ
id conuenit alicui.plantæ enim non delectantur. Vnicuiq; enim est delectabile quod amat. vt equorum
amatori equus est oblectamento.Identidem spectaculum est voluptati,amatori spectaculorum. Itaq; iusta
delectabilia sunt iusto:ergo opus studiosum est delectabile amanti virtutem.At quę vulgo iucunda sunt
repugnant sæpius inter se,eo q; natura talia non sunt,sed honestatis amatoribus iucunda sunt natura
atq; secundum se delectabilia: illa autem sunt virtutis operationes , quare & his ipsæ sunt voluptati,atq;
per sepsas iucundę,proinde ipsorum vita non indiget:voluptate tanq̃ aliqua foris & extrinsecus adiun-
genda:sed in se ipsa voluptatem continet.Præterea nec is est bonus qui bonis actionibus non delectatur.
hoc in iustitia in liberalitate & cæteris declarat.Insuper operationes secundum virtutem sunt bonę & pul
chrę.Primo maxime bonæ & pulchræ:si studiosus de ipsis rectum affert iudicium, iudicat recte vt dictũ
est:igitur felicitas est optima operatio iucundissima atq; pulcherrima. Et hæc tria abinuicem non sepa-
rantur vt habetur in deliaco carmine:cuius est hęc sententia.

Summe est pulchrum ex Astræa quod gignitur alma.
Optima si valeas res est:quod quilibet optat,
Summe est iocundum si re potiaris amata.

In insula Delo erat templum Apollinis. Est autem Delos Insula in ægeo mari,omnium cycladum claris-
sima,Apollinis alumna,templo & oraculo,& etiam mercatu,insignis.Hinc Apollo delius dicitur & delia-
cus.vt in proposito deliaco carmine.in quo hæc tria diuidebantur.virgo astrea pro iustitia ponitur . vnde
primo Metamorphoseos.Vltima cælestum terras astrea reliquit.Astreus eius pater erat iustissimus, eam

ob rem ſolent poetæ Aſtream pro iuſtitia accipere. cf.q; ſumme pulchrum quod ex aſtrea virgine gigni-
tur,hoc eſt ex iuſtitia.Optima ſi valeas res eſt,hoc eſt corporis valetudo eſt res optima,id autem quilibet
optat,& illud eſt maxime iucundum ſi re potiaris amata.Dicit vlterius ℞ externa bona ad felicitatem
conducunt.Iam capit nonnihil de opinione vulgi,felicitati per ipſum deſcriptę id attribuens.Fieri enim
non poteſt aut non facile fit , vt is agat præclara cui facultates deſunt:vt extruere vrbes & extinias ar-
ces:ſed quia poteſt nonnunq̃ contingere in heroico viro non multa habente,vt faciat multa excellenter
in omni æuo memorabilia:propterea adiecit,non facile fit.Poſſeſſiones felicitatem politicam ornant. Nam
illa eſt felicitas actiua quæ eſt ad alterum.vt nobilium principum qui rempublicam egregie regunt . Iſta
felix contemplatiue non indagat vt ingenue in decimo libro explanat.felicitatem actiuam contemplati-
uę in decimo confert:& hanc illi anteponit:nunc autem de actiua felicitate ſermocionatur:quam politiſan-
tes & hominum vulgus cæteris præponit:quorum loquendi modo vtitur.Ille enim eſt eius modus fami-
liariſſimus:quando loquitur de diuerſis placitis ante ſuam determinationem,viam communiorem inter
loquendum ſequitur.Nobilitas ſanguinis felicitatem extrinſecus ornat:verum hæc fumoſa nobilitas pa-
rum eam decorat. Cicero enim nouus homo pater patriæ a libera vrbe prædicabatur,Catilina nobilis ci-
uis Romæ natus perniciem conſpirauit: & Saluſtius genere patritius maiores ſuos turpi vita maculauit:
Bona proles item felicitatem ornat.Ioachim & Anna in opprobrio aliquandiu vitam egerunt,quia libe-
ros non ſuſtulerunt in Iſrael:ſic Eliſabeth & Zacharias,Anna mater Samuelis,& ſimiles. Pari modo cor-
poris pulchritudo felicem venuſtat.de Saule legimus ℞ ab humero ſurſum reliquos Iſraelitas tranſcen-
dit.& ſpecies Priami aut prima digna eſt imperio inquit porphyrius phœnix . Et poeta,Gratior eſt pul-
chro veniens in corpore virtus.Ille enim qui penitus eſt deformis,ad rem publicam miniſtrandam inep-
tus cenſetur:ne illi dicatur:monſtrum in corpore monſtrum in anima.Aliqui tamen tales heroici ſunt
viri.ratio enim corporis influxum moderatur.Et Seneca ad Lucillium in epiſtola ad Claranum dicit.Na-
tura ſub deformi corpore Clarani animum collocauit perfectiſſimum.Improbitas pręterea liberorum feli-
citatē obfuſcat.Addatur etiam ſecūdum vulgus impudica cōiunx,quam hiſpani ignominioſe animal cor-
nutum nominant. Ecce varijs modis felicitas actiua & ciuilis labefactatur.ab multis enim extranijs de-
pendet:propterea eſt minus nobilis.❡Dubitatur primo quomodo illud intelligendum venit:Omne ve- Dub.ij.
rum omni vero conſonat.❡Secundo quomodo dicit multorum delectationes eſſe contrarias : cum dele-
ctatio triſtitiæ contrarietur,ſeptimo ethicorum:& tñ vnum vni ſit contrarium decimo metaphyſicæ, &
primo cæli.❡Tertio quid ſit certamen olympicum.❡Ad primam dubitationem aliqui dicunt ℞ per cō-
ſonare intelligitur antecedere:per diſſonare non antecedere: modo omnes propoſitiones includunt ve- Ad primam.
rum:nulla enim eſt propoſitio ita falſa, quin inferat diſiunctiuam ex ſeipſa & ſuo contradictorio confla-
tam.quia talis eſt neceſſaria.illud autem nihil eſt dicere:nec prolixus ero hoc oppugnādo.vult Ariſtoteles
dicere ℞ nunq̃ verum vero repugnat:bene autē falſum falſo:impoſſibile cuilibet propoſitione repugnat.
Logicus inſolubilibus implicitus hic inſultabit.hęc propoſitio ſecundum hanc ſignificationi repugnat
vero,per pronomen demonſtrando propoſitionem cuius eſt pars:non eſt neceſſe dicere illam ſe falſificare.
Q; vero aduerſetur patet:capiendo illam mentalē,ſi non poteſt ita eſſe ſicut ipſa ſignificat,ipſa eſt impoſſi-
bilis,& vero repugnat:ſi poteſt ita eſſe ſicut ipſa ſignificat,& nō poteſt habere aliam ſignificationē: iam ita
eſt ſicut ipſa ſignificat.& ſic verum vero repugnat.Dicimus quando ita eſſet in reflexiuis nihil ad nos.inſo-
lubilia in propoſito parui facimus.ex logica illa ſupponenda ſunt.Verum vt ſomnolenti a graui ſopore ex-
citentur,hoc in pręſentia mouemus.❡Ad ſecundā dicitur.delectationes formaliter non contrariantur: Ad ſecundā.
nonnunq̃ tamen obiectiue & originaliter,ſi ſint circa eandem materiā:ſicut eſt de prodigo cui pecuniam
profundere eſt voluptuoſum:auaro autem eſt oblectamentum pecuniam auide legere,lectamq; cuſtodire.
& hęc immenſa diſſipatio & inanis coaceruatio ex vitiis oppoſitis emanāt.❡Ad tertiam dicitur ℞ olym- Ad tertiam.
pias,adis,eſt ſpatium quinq; annorum quod Romani luſtrum dixere.de quinquennio in quinquennium
certamen olympicum Græci in honorē Iouis olympici celebrarūt.olympia eſt vrbs inter Oſſam & Olym
pum montem,mercatu celebris,ſed certamine q̃d quinto quoq; anno illic fiebat multo celebrior.Gręci tē-
pora per olympiades ſicut Romani per conſules vel luſtra poſt vrbem conditam ſupputarunt. Quinqua-
geſimo Ozię hebręorum regis anno olympiadis initium(ſi Euſebius recte colligit)habuere.Africanus ta-
men quem Beda in de tēporibus inſequitur dicit Olympiadem primā quarto anno Ioathan regis Iuda
fuiſſe inſtitutam.hoc eſt poſt quadringētos ſex annos troiani excidij a Gręcis.❡Quarto dubitatur inſtan-
do quia videtur ℞ liberalis poteſt dare pecuniam cum nauſea & triſtitia.Quinto dubitatur quare dicit ℞ Quartum.
amatoribus honeſtatis ea ſunt voluptati quę ſunt natura iocunda:& quę ſunt vulgo voluptati non natu- Quintum.
ra talia ſunt.❡Ad quartum reſpondetur ℞ qui cū tędio dat,nondum eſt liberalis.licet initiū ad liberali-
tatem habeat:longo dandi vſu oblectamentū capiet.& ante voluptatē habitā nunq̃ eſt liberalis.dicere ſole- Ad quartum.
bam quādo adhuc cum triſtitia vbi ratio expoſtulat dedi,indubie liberalitatis pulchrū campū vix olfeci.
Illa enim non ſimul ſtant,vt quis liberaliter quippiā largiatur,& non ſit dandi voluptas:ſicut nemo eſt bo-
nus qui bonis operibus nō oblectetur.dicente Ariſtotele.Pręter enim ea quę dicta ſunt neq; bonus is eſt
qui bonis actionibꝯ nō delectatur.❡Ad quintū dicitur ℞ voluptates ab honeſtate prodeūtes ſemper ſunt
circa idē,quia circa mediū:nec eorū vnq̃ ſubit pœnitudo:& nō modicā ſuauitatē eorū recordatio ſtudioſo Ad quintum
prębet:proinde vniformiter atq; naturaliter fiūt.Oppoſito modo de oblectamētis vulgaribus in vſu eſt.
❡Ambigit̃ finaliter an ſummū bonū in virtute aut in eiꝯ opere ſeu actu cōſiſtat.eſt ſermo ſolū de actu eli- Dub.vi.
cito virtutis q̃ ſua efficacia exteriorē operationē efficit ſecluſo obice.Reſpondet̃ in actu.vt elegāter Ariſto-
teles in litera probat.Et patet aliter,Actibus em̃ meremur,nō autē habitibus:proinde actus pſtāt.Secūdo Reſponſio.
q̃a opus ē magis i pt̃ate nr̃a ſitū q̃ virtꝯ,vt tertio libro pſpicuū eſt.Tertio opatio ē cā virtutis,virtꝯ aūt nō ē

fons operis igitur. Refellis hanc probationē, q̄a quum primum virtus est producta, actum efficit: hic est cir-
Obiectiones sex. culatio causalitatis secundū speciē. Quarto opus est finis virtutis: modo finis est eminētior iis quæ ad finē ordinantur. Insultas: dirigens est melior directo, virtus autem actum suum dirigit. Secundo, summum bonum nullo alio perficitur: sed operatio alio perficitur scilicet voluptate superueniente: vt in decimo dicetur. ¶ Tertio virtutes sunt connexę ob perfectionem non autē bona opera. ¶ Quarto, si felicitas in opere cōsistit: quādo homo cessat ab opere, cesset esse felix: & ex consequuo miser efficiatur. Quinto. Tullius in paradoxis summū bonum in virtute ponit. subscribit illi Seneca in libro de beata vita dicens. Erras cū interrogas quid sit illud propter quod virtutes petantur, quæris enim aliquod supra summum. In pluribus
Responsio ad primam. epistolis idem sequitur. Sexto, operatio potest esse in malo non autem virtus ob connexionem. ¶ Ad primū dicitur q̄ felicitati cooperatur virtus & prudentia sed nō propterea est præstātior ea: actus enim intel-
Ad secundā. lectus est volitionis effector non tñ propterea melior. ¶ Ad secundum respondēdo maiorem interimo. par-
Ad tertium. uum enim bonū summo bono adiunctum, totum præstabilius efficit vt philosophus ait. ¶ Ad tertium dico q̄ maior est falsa. Aristoteles enim in illa connexione nihil aliud prætendit, nisi q̄ nemo absolute dicendus est studiosus nisi omnium virtutum generibus illustratus. Titubantē in cōmunibus logicæ esse logicum inficiantur. Successiue virtutes acquiruntur: sicut dialecticæ rhetoricæ: sed tempore acquisitionis nec est rhetor nec dialecticus nec studiosus. Etiam habens felicitatem multis aliis bonis operibus stipatur.
Ad quartam. Non est sermo de felicitate aggregatiue more Boetij. ¶ Ad quartum dico q̄ non sequitur, felix cessat a felicitatis actu: ideo est miser. Nam solum mortali crimine irretitus est miser: & qui plurimis inficit est miserrimus. Sed an felix incipiens dormire definit esse felix, ambigis: dico ex bono doctorum vsu negatiue: tametsi enim qui venialibus solis implicatur dormit, non tamen definit esse felix. Ad felicitatem enim sat est habere felicitatis habitum, cum carentia mortalis delicti: quo superueniente felicitas pessumit & cōtritione renouatur. Summus actus letiferæ noxę conglutinatus, eum felicem minime denominat, felicitas auctore aristotele est in vita perfecta. Non pono miseriam priuatiue ob cessationem ab actu. miserum theologice diff nivi & consonat peripateticorum doctrinæ. ¶ Dicis felix a misero per medietatem vitæ nō discrepat: verum est in sopore a malitia miser cessat: interdiu perperam operatur: verum miser interdum ærumnosus fertur, qui penuria atq̄ calamitate premitur iuxta illud catonianum, miserum noli irridere.
Ad quintū. sed non ita impręsentiarum miserum dicimus. ¶ Ad quintum dicitur Tullius & Seneca si recte intelligātur ab aristotele nō discrepant in hoc: virtus enim & actui atq̄ habitui cōuenit, nec inter illa ipsi discernūt.
Ad sextam. ¶ Sexta ratio ducitur ad oppositum: studiosus potest habere actum letiferum immo multos malos: felix aut est bonæ conscientię, ac contritione perperam acta abolet: igitur &c.

Tractatus. II. Cap. I. &. Lib. I. Cap. IX.

Nde & dubitatur: vtrum disciplina, an assuetudine, an alio quodā modo per exercitiū acquiri possit: an aliqua diuina sorte: an & ob fortunā proueniat. Si igitur & aliquid aliud deorum est munus hominibus, consentaneum est rationi & fœlicitatem a diis ipsis dari: & eo magis, quo cæteris humanis bonis est præstabilius. Verum hoc ad aliam magis considerationem forsitan pertinet. Videtur tamen & si non a diis immortalibus mittitur, sed virtute disciplinave quadam vel exercitio comparatur: diuinissimum esse. Præ-
Fœlicitas diuinū est quiddam. mium enim finisq̄ virtutis, optimum & diuinum quiddam ac beatū esse videtur: fuerit etiā & multum commune. Fieri namq̄ potest vt disciplina quadam ac diligentia ab vniuersis iis comparetur, qui nullo principio labefactato, idonei sunt ad consequendam virtutem: quod si melius hoc modo q̄ ob fortunam fœlicem esse, rem ita sese habere consentaneum est rationi. Siquidem ea quæ sunt secundum naturam, vt q̄ optime sese habere possunt sic se habent suapte natura: & ea similiter quæ per artem conficiuntur, atq̄ a quacūq̄ proueniunt causa: & ea maxime quæ a præstabilissima proficiscitur: id autem quod maximum atq̄ pulcherrimum est fortunę tribuere: valde erroneum est. Patet etiam ex ipsa ratione quod quæritur.
Optima non sunt fortuna. Dicta est enim operatio animæ per virtutem. Cæterorum autem bonorum alia inesse necessarium est: alia adiuuant, suntq̄ vtilia: vt instrumenta hæc & iis consona sunt quæ in principio diximus. ipsum enim finem facultatis ciuilis optimum ponebamus. hæc autē magnā
Fœlicitas in pecude non est nec in puero. adhibet diligentiam: vt ciues ipsos disponat, bonosq̄ faciat: & ad honestas res agendas idoneos reddat. Merito igitur nec bouem: nec equum: nec aliud quicq̄ animātium diximus fœlix. quippe cum fieri nequeat vt ipsorum quicq̄ talis sit particeps operationis. Hanc autem ob causam neq̄ puer est fœlix. nondum enim est idoneus ad res tales agendas propter ætatē qui dicunt fœlices: ob spem dicunt: est enim opus (vt diximus) & perfecta virtute & perfecta etiā vita. Multæ namq̄ mutationes in vita fiunt: variæq̄ fortunæ: atq̄ fieri potest vt is
Priamus. qui maxime bonis abūdat: in magnas incidat in senectute calamitates: vt i heroicis de Priamo dicitur. eum autem qui tali fortuna est vsus: & miserabiliter obiit: nemo fœlicem dicet.

VNde & dubitatur. Superius philosophus felicitatis descriptionē inuestigauit. & sufficientiam descriptionis ostendit: & tertio suam opinionem partim cum omnium opinatione conuenire monstrauit: modo tertium tractatum aggreditur qui tribus capitibus impletur. In primo subiectum & felicitatis causalitatem venatur: quaestionem trimembrem secundum tres opiniones ea de re mouens. falsa refellit, vera approbat roborat q; Materia aliorum duorum capitum suis locis explanabitur. Dicit itaq; vnde, id est ex quo loco vel deinde dubitatur, siue quaeritur. an felicitas disciplina. i. per doctrinam sicut aliae scientię, an consuetudine hoc est exercitio & sudore, vt virtutes procurantur, aut alio quopiam exercitio acquiri potest: an potius sit diuina forte: an fortunae sit munus secundum illorum viam qui eam in externis bonis ponunt. Si igitur (.s. pro quia) aliquid aliud deorum est munus hominibus concessum, vt esse, & viuere. cum deus sit prima causa ex qua dependet coelum & tota natura duodecimo metaph. & primo coeli. ab eo communicatum est omnibus esse & viuere. His quidem clarius, illis vero obscurius. Et nono ethicorum: dijs, parentibus & magistris nemo potest ad cōdignum gratias referre: rationi est consentaneum & felicitatem a dijs ipsis dari: quia nobilissimus effectus, est a nobilissima causa. Et hoc tangit cum ait. Et eo magis quo caeteris bonis est praestabilius. Est argumentum a minori ad maius, quemadmodum diceres si fides infusa a deo creatur: valentiori ratione charitas illa superior: sed hoc ad aliam magis considerationem attinet scilicet primam philosophiam, vbi de prouidentia diuina tractatur. Subdi videtur tametsi felicitas hominibus superne non conceditur, hoc est totaliter a deo non demittitur, sed disciplina, & virtute, & quadam exercitatione paratur, diuinissimum esse. Hoc trifariam probat. Nam pręmium & finis virtutis optimum quiddam & beatum esse videtur: hoc autem est felicitas. hoc enim pacto felicitas erit multum communis. quia potest fieri, vt disciplina & diligentia ab vniuersis paretur. qui nullo principio labefactato idonei sunt ad virtutem consequendam. Quum quis desipiens siue delirus fuerit principium habet coinquinatum, & per consequens quum est rationis compos non habet principium maculatum: satius est hoc pacto dicere q̄ fortunam felicitatem posse vendicare. tā intendimus felicitatem a causa per se produci: rem ita sese habere est rationi consentaneum. Vult dicere ꝙ aliqua in nos producuntur sine nobis: vt anima quae a deo creatur, ipsa est perennis, foris educitur tertio de anima. Nostra vita sicut & existentia prima a deo dependet felicitatem partialiter nobis coöperantibus producit. Stolidus cui sensus exteriores aut interni lęduntur, habet principium coinquinatum: quia intellectus in via citra ministerium sensuum suas operationes non exercet. ¶ Secundo argumentatur ad idem & rationis valor in hoc consistit. Ea quae secundum naturam aut artem fiunt optime fiunt, Cum ergo felicitas sit summū bonū, eius causa optime sese habebit: sed fortuna deterius se habet q̄ natura aut ars: igitur litera est perspicua. ¶ Tertio ex ratione quod quaeritur est manifestum. Hoc illud quod quaerimus, ex felicitatis diffinitione est perspicuum. Felicitas enī est operatio secūdum virtutem: virtus autem disciplina & exercitatione paratur: igitur. Hac via felicitas acquiritur. Quomodo casus & fortuna non sunt causae per se sed per accidens: & quo modo inter sese dispescuntur, quia in quaestionibus secundi physicorum haec scripsimus: nolumus aliquid super hoc nunc commentari. Sequitur in litera. Caeterorum autem bonorum, necessium est reliqua praesto adesse felicitatis. Alia felicitatem stipant, & sunt felicitatis instrumenta. & hoc consentaneum dictis nostris superius in hoc primo. vbi detulimus summum bonum ciuilis facultatis esse scopum ac finem. Haec autem ciuilis facultas plurimum desudat vt ciues suos praeparet, probosq; efficiat. vt honesta munia opportuno tempore obeant. Ex quo sequitur ꝙ neq; bos neq; equus neq; animantium quodcunq; aliud felix est: quia nullum tale est particeps operationis a virtute emanantis. & propter eandem causam puer incapax rationis non est felix. Si ob spem puellus quando est bona indole, felix laxato vocabulo dicatur, non diglandiabor: talis sperata felicitas non est felicitas in re. Ecce multa subiecta felicitatis incapacia. Belluae enim pronae terram spectantes summi boni sunt exortes. deest enim illis ratio licet appetitum habeant. Et a valentiore ratione plantae huius muneris non sunt participes. Neq; pueri etiam prima lanugine in hac sorte ponuntur: innuit enim semper neminem felicem nisi annis maturum & vita perfecta. Quantum ad prouectos adhuc negatiua dicta prosequitur, de his qui calamitatibus obruuntur, quos beatos non existimat: Et cęteris praetermissis Priamum Troianorum regem florentissimum nominat. Propterea dicit in litera, felicitas potest impediri. nam crebrę mutationes in vita fieri possunt. Fieri enim potest vt putatus faustus in iuuenta, in magnas aduersitates incidat. vt in heroicis carminibus de Priamo dicitur. sunt autem heroica carmina quae heroum gesta canunt vt aeneis virgiliana, rapsodia homerica. achilleis & Thebais Statij. Priamus primo numerosa prole parens, gloria, opibus, & Ilio vrbe pene inexpugnabili gloriosus fuit, sed cum temerario consilio pacem bello praetulisset misere occubuit. De morte Maro secundo aeneidos, vbi Pyrrhus eum interficiens ait.

Nunc morere, hęc dicens altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuitq; comam lęua, dextraq; coruscum
Extulit: ac lateri capulo tenus abdidit ensem:
Hęc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit: Troiam incensam, & prolapsa videntem
Pergama: tot quondam populis, terrisq; superbum
Regnatorem Asię, iacet ingens littore truncus
Auulsumq; humeris caput, & sine nomine corpus:

In parua autem Asia regnabat. Asiatici cuncti hac tempestate assyriis obsecundauere. Nam maiorem &

minorem Asiam babylonica arma subegerũt : & cum ipse Priamus misere obierit eum felicem dicit nemo.
Dubitatur quomodo est felicitas bonum humanum & diuinum,& quomodo est ita mutabile . Respondeo
est opus humanum.vt latius expositum est : est etiam opus diuinum . deus enim quedam sine hominis
ope confert : vt esse, viuere . quedam cum hominis cooperatione , vt felicitatem:sicut enim theologi po-
nunt,nullum opus potest a creatura produci deo non concurrente ope generali, & in bonis operibus auxi-
lio peculiari.sic philosophi est sententia,ꝙ dei cooperatio prerequirit ad opera eximia.Hoc ita ex Aristotelis
litera est perspicuum vt qui id inficiatur eius literam tortuose exponat.Quãtum ad mutabilitatem,felici-
tas contemplatiua quam ipse egregie actiue in decimo libro praefert , est immutabilis.non enim mutatur
nisi felicis ignauia & socordiamam licet interdum foede labatur,potest contritione mendarum resurgere,&
fortius operari q̃ antea. Summum autem bonum vite actiue que est ad alios, in opinione populi partim
consistens,facilius variatur.In vera felicitate priscis in aliquibus contradixit : noluit in principio in omni-
bus,eis refragari,ne inopinabilia scribere videretur,& sic sua doctrina sperneretur:Pedetentim autem ad re
ctae felicitatis intelligentiam processit : que humana via procurari valet . Fide autem nobis innotescit ꝙ
suauior verior & certior est beatitudo quam expectamus:quam nobis ab hoc exitu concedat, qui beatos in
patria celesti secundum proportionem meritorum & facit & conseruat.

Tractatus.II. Cap.II.& Lib.I. Cap.X.

Foelix ante obitum nemo, Solonis sententia.

St ne igitur nec vllus hominum foelix q̃ diu viuit dicendus : sed Solonis
sententia finem spectare oportet! Quod si & ita ponẽdum est:tum ne felix
est cum e vita discesserit!an id absurdum est penitus nobisipsis praesertim
qui foelicitatem operationem quandam dicimus esse! Q; si mortuum foe-
licem non dicimus:neq; Solon id vult,sed tunc dici beatum hominem tu-
to posse:quia iam est extra omnia mala, calamitatesq;.Habet quidẽ & hoc
controuersiam quandam.Mortuo nanq; bonum & malum videtur aliquid esse : siquidem &
viuenti:non autem sentienti:vt honores,infamia, & filiorum, posterorũq; omnium prospe-
ritates,atq; aduersitates.Dubitationem autem & haec afferunt. Ei nanq; qui ad senectutem
vsq; beate vixit:secundumq; rationẽ decessit:multas circa posteros accidere mutationes con
tingit:& alios ipsorum esse bonos,vitamq; consecutos esse pro dignitate,alios contra:cõstat

Defunctorũ foelicitas an mutetur.

autem & distantiis ad parentes,multis variisq; modis ipsos sese habere posse.Absurdum igi
tur est,si defunctus simul etiam mutaretur:& nunc foelix fieret, nunc miser . Absurdum est
etiam,& minime nec aliquod ad tempus,posterorum ad parentes res pertinere. Sed redeun-
dum est ad id quod prius est dubitatum Ex illo nãq; & id quod nunc quaeritur fortasse per-
spicietur.Si igitur finẽ spectare oporteat:& tunc beatum dicere quenq̃ : non quia beatus tũc
est,sed ꝙ prius erat : quo pacto non est absurdum,si cum est foelix , non vere de ipso dicetur
quod inest.Quia viuentes dicere beatos ob mutationes nolumus:& quia foelicitatem quidẽ
stabile quiddam nulloq; modo facile mutabile esse putamus,fortunam autem in iisdem saepe
reuolui:nam si fortunam sequamur,saepe numero foelicem ac miserum eundẽ dicemus:Cha
meleontem quendam ostendentes ipsum foelicem esse ac debiliter collocatum.An fortunam

Chameleon.

sequi nullo modo est rectum ! Non est enim in ipsa bene vel male viuere situm: sed indiget

Operationes a virtute.

humana vita ipsius vt diximus . Operationum autem eae quidem quae a virtute proficiscũ-
tur,foelicitatis:eae vero quae sunt,contrariae:contrarii dominae sunt.Attestatur huic senten-
tiae & id quod nunc dubitauimus.Etenim nullis in operibus humanis tãta est firmitas quã-
ta est in operationibus iisce quę a virtute proficiscuntur:hae nanq; stabiliores & scientiis ip-
sis esse videntur . Harum autem ipsarum , eae quae ceteris antecellunt maxime stabiles sunt,
propterea ꝙ in his ipsi beati,& maxime & continuatissime viuunt.Hoc enim simile est cau-
sae,vt ipsarum non fiat obliuio.Id igitur quod quęritur,competet ipsi foelici:& erit talis per
vitam.Nam semper aut maxime ea aget & contemplabitur quae prodeunt a virtute: fortu-
nãq; feret pulcherrime:& omni ex parte concinne ac aequabiliter:quippe qui vere bonus atq;
quadratus est sine vituperatione.¶Cum autem a fortuna multa eueniant, & magnitudine,
paruitateq; differant , parua quidem siue sint secunda siue aduersa , constat non facere vitae
momentum:grandia vero ac multa si secunda sint,beatiorem vitam efficiunt : quippe cum
ad decorandum sint apta,& vsus ipsorum pulcher studiosusq; fiat. Sin aduersa,premunt lae-
duntq; vitam beatam:afferunt enim dolores & multas operationes impediunt: attamẽ & in
iis ipsis perlucet ipsa honestas cum multas quispiam ac magnas aduersitates facile perfert:
non ob insensibilitatem,sed quia generosus est atq; magnanimus. Quod si operationes do-

mine sunt, vt diximus, vitæ: nemo beatorum fuerit miser. Nunq̃ enim odiosum quicq̃ atq; improbum aget. Eum enim qui vere bonus atq; prudẽs est fortunã omnem decore perferre; pro facultateq; rerum semper res pulcherrimas agere, vt & ducem bonum præsentibus vti castris ad optime gerendum bellum: & bonum itẽ sutorem ex sibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceum, cæterosq; omnes identidẽ artifices arbitramur: quæ cum ita sint, miser quidem nunq̃ fuerit ipse fœlix. Beatus tamen non erit, si in Priami calamitates inciderit, nec igitur varius facileq; mutabilis erit: neq; enim fœlicitate facile aut a quibusuis, sed ab ingentibus & multis aduersitatibus dimouebitur: & ex talibus non in paruo sed in longo quodam perfectove tempore rursus fuerit fœlix, magnas in eo res præclarasq; nactus. Quid igitur obstat eum fœlicem dicere: qui per virtutem operatur perfectam: & bonis externis satis abundat: non quouis in tempore: sed in vita perfecta? An est addendum: & ita est victurus & secundum rationem moriturus: quippe cum futurum quidem incertum sit nobis: fœlicitatem autem finem, & omnino perfectam omni ex parte ponamus? Quod si ita sit, viuentium eos quibus ea quæ diximus & insunt & inerunt beatos dicemus, beatos autem homines. Sed de his quidem eousq; sit diffinitum.

Improbum non aget bonus.

Fœlix non est miser.

Est ne igitur. Istud est secundum caput huius tertij tractatus in quo duas dubitationes tangit. Prior est an quis potest dici felix dum viuit, & an quis potest dici felix post mortem. Occasionem istud inuestigandi ex dictis in fine capituli præcedentis accepit, vbi dicebatur, si quispiam in calamitates Priami incidat is non est felix. Posterior & quam secundo indagat, an amicorum viuentium infortunium & prosperitates in mortuos redundent. Quantum ad priorem dubitationem, perquirit an aliquis sit dicendus felix in vita. Dicit ergo in principio sic, Quæstio incidit an aliquis dum viuit dici potest felix, an iuxta Solonis atheniensis sententiam spectare oportet finem vitę. Hoc cõtrouersiam & dubitationem habet & potest bifariam intelligi. Vno modo q̃ quando est mortuus, est felix, quia positus extra mala. Secundo modo, quia tunc verum est dicere certitudinaliter iste est aut fuit felix. Hæc prior via est aliena a philosopho aut ponente felicitatem in humana operatione virtutis consistere: defunctus enim non operatur secundũ virtutẽ. dicitq; q̃ hunc modũ conuellere nõ opus est: quia id nõ voluit legislator Solon, sed secundo modo: quem modum sic oppugnat, mortuus non est positus extra mala, quia mortuo accidũt mala & inhonorationes, honores: infortunia, & fortunia amicorũ viuentium: nam viuenti etiam non sentiẽti hæc contingunt: sicut sæpius in vita contingit mihi in gallia commoranti, sic in effectu arguit, homini viuenti licet non sentienti potest bonum vel malum contingere, proinde & mortuo: tenet consequentia; quia non est discrimẽ, nisi sicut differt nõ sentiens a sentiẽte, & per consequens si homo dũ viuit ob infortunia contingẽtia non potest dici felix: sequitur etiã ob talia contingentia post mortẽ non erit felix. Quæstionẽ prædictorũ occasione interponit, ad quã vtrinq; disputat. Potest enim fieri vt quispiã ad vitæ periodũ p̃be vixerit fatisq; concesserit humanis, & magnã circa natos varietatẽ cõtingere. perspicuũ enim est filios longa post intercapedine multifariam posse a parentum tramite & vita degredi: & absurdum est si felix modo miser modo felix fieret. quod tamen accideret si ipsum ponerent felicem. Post hęc ad alteram partem disputat inquiens. Absonum etiam videtur si posteriorum res parẽtibus non essent curę, pro aliquo saltem pusillo tempore. Hanc quæstionem obiter incidentem in sequenti capite absoluit, nunc vero eam relinquens ait. Sed redeũdum est ad id quod prius est dubitatum & ex hoc forte veritas elucebit. Porro & si exitũ expectare oportet & tunc dicere quenq̃ beatum, non q̃ tunc beatus sit, sed tunc recte dicimus iste fuit beatus, quomodo absurdum non videtur tunc cum est felix, nos non posse vere felicem appellare: hoc autem est absurdum, igitur dum viuit dici potest esse felix. Vult dicere q̃ absonum est dicere de aliquo q̃ fuerit felix, de quo nunq̃ præsentialiter verum erat dicere iste est felix: cum quælibet propositio de præterito vera prius habuit vnam de præsenti veram, vel habuisset si fortuna fuisset: cum in morte socratis, hoc est in primo instanti non esse eius verum est dicere socrates fuit felix, prius verum erat dicere Socrates est felix & hoc non nisi in vita, igitur. Sequitur. Quia viuentes. dicere hic remouet motiuum Solonis, quod fuit, contingit fortunas sæpius circulariter moueri circa quempiam, qui nunc est locuples, nunc inops: at felicitas est quoddam permanens & stabile. Probat, q̃ nemo est felix per respectum ad bona externa, quia bona & mala fortunæ sunt sæpicule variabilia instabilia & incerta: ergo si ex bonis externis felicitas dependeret, ipsa esset instabilis & variabilis instar comeleontis. Cameleon autem circa phasin amnem atq; in India crebriter gignitur, animal figura & magnitudine lacerti, tardi motus, ad cuiuslibet circũstantis colorem mutatur, & quia in paucis alijs id inuenitur eo mirabilius putatur: idem de cancro tradunt. aere pascitur, si Plinius est verus relator, quod & Ouidius sensit sic canens,

Id quoq; quod ventis animal nutritur, & aura,
Protinus assimulat tetigit quoscunq; colores.

Cæterum felicitas est bonum firmum & solidum. Nam est rationi dissentaneum felicitatem fortunam sequi, in qua probe aut improbe viuere non est situm q̃uis opus sit in humana vita bonis externis, sed respectu felicitatis ipsa sunt accidẽtaria, Secũdo, operationes secundũ virtutẽ dominę sunt felicitatis, & cõtra

tiæ contrarii, hoc est contrariæ operationes, sunt dominæ miseriç (per dominam hic causalitatem & rectricem accipito) Eam ob rem fortuna non dominatur felicitati. Attestatur huic sententię & illud quod nunc ambigimus. Nulla est maior in rebus humanis constantia q̃ in operationibus quę ex virtute manant. Enimuero virtutes & earum operationes stabiliores ipsis scientijs esse videntur: & maxime eæ quæ cæteris antecellunt, hoc est felicitates. propterea q̧ in virtutum operationibus beati continuatissime & iugissime viuunt. Et illud est causæ quare minus illatum obliuio fiat: Recte igitur id quod quæritur ipsi felici competit. Erit igitur felix fixus & inconcussus per vitam. Nam semper aut maxime ea aget & contemplabitur quæ a virtute emergunt. Fortunam etiam pulcherrime feret: & ex omni parte concinne, eleganter aut æqualiter (cum sit patiens) æquanimiter aduersa tolerabit, quoniam ipse est bonus atq; quadratus. Quod dupliciter exponendum venit. primo de quadrato geometrico, quod est corpus cubicum habens sex superficies quadratas. vt alea seu tessera (quidam taxillum alij adhuc ineptius decium vocant) quod corpus quoquouersum in altum proiectum semper super costam stabilem s tãta altitudine cadit. Solemus prouerbialiter dicere cum sors futura non potest homini male cõtingere, is non potest nisi super pedes cadere. Possunt istæ sex superficies moraliter assignari. vt superficies suprema sit in lege superioris obsequendo superiori: superficies inferior q̧ est in lege inferiori. q̧ homo rationabiliter suis quibus præest præcipiat. anterior superficies est opus futurum. posterior, opus præteritum. dextera prosperitas siue potiora bona. De Christo enim dicimus, sedet ad dexteram patris. hoc est in potioribus bonis: & cadent a latere tuo mille, a dextris tuis decem millia. vbi per latus aduersa intelliguntur: per dextram prospera. Felix positus in medio non conscendit super se, non ambulat in mirabilibus super se, sed superioribus vbi ratio efflagitat patet. non præcipitanter irruit in sub se constitutos. sed humanitate in eos vtitur. non ante se improuide more stultorum temere aliquid tentat. prouidet futura ex præteritis ex quorum collatione futura presagit. non a dextris frangitur, sed tunc cautius incedit, sciens aduersas calamitates sępius rebus lętis incidere. Non in sinistris frangitur, sed patientia more patientissimi Iob reluctatur. Secundo de quadrato arithmetico intelligitur: ponendo formulam quadratorum more Pythagoræ.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
7	14	21	28	35	42	49	56	63	70
8	16	24	32	40	48	56	64	72	80
9	18	27	36	45	54	63	72	81	90
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

Numerus quadratus ex ductu alicuius numeri in seipsum oritur. vt 4 16: quaternarius in se in effectu denarium continet qui est numerorum limes, amplius ascendendo sunt numerorũ multiplicationes. quaternarius seipso est quadratus. partes habet tria duo & vnum, quę quaternario iunctę decem procreant.

Sequitur in litera. Cum autem a fortuna multa eueniant. dicit q̧ nulla fortuna transmutat felicem. Enucleatur sic, aut illa fortuna est exilis aut magna. si exigua. siue fuerit secunda siue aduersa apud felicem non est magni momenti, nec eius vitam variabit: si magna extiterit & prospera, felicitatem auget & non attenuat, vsus talis eufortunij studioso est perbellus: sin leua fuerit, licet beatum lædat & dolores afferat, & aliquas eius operationes impediat, attamen in iis ipsis ipsius honestas perlucet. Quia tales aduersitates felix leniter & inuicto perfert animo. Non est Aristoteles huiusce sententiæ cum stoicis q̧ in studiosum aut felicem non cadat tristitia. non enim fert æquanimiter ob insensibilitatem more agrestis: sed quia est generosi & magni animi vir. Q̧ si operationes dominæ sunt (vt retulimus) nullus felix facile fiet miser aut contra. Hoc duplici ratione roborat. Prima, operationes secundum virtutem sunt dominæ felicitatis: & contrariæ operationes miseriæ, vt dictum est: sed operans secundum virtutem nunq̃ odiosum aut improbum aget. Secunda, vere bonus & sapiens fortunam omnem generose perferet: & pro rerum facultate optima aget. exemplum dat de principe militiæ, qui castris optime vt bello conducunt vtitur, sic bonus sutor siue alutarius ex optimis datis pellibus q̃ optimum potest calceum conficit: sic vestiarius: hoc est vestium opifex, & ita vestium resartor, & ita in alijs omnibus. Quæ cum ita sint, miser quidem nunq̃ fuerit ipse felix. Patet, quia vnus actus felicitatis felicem non denominat, sed temporis longitudo: felix est homo heroicus, proinde a vitijs abhorret. quare miser non fiet: beatus tamen nõ erit si in Priami calamitates incidat: hoc est perfecte felix, & cum splendore, etiam iudicio populari, non propterea sequitur, non erit felix. Primo apud sapientes si æquanimitatem teneat plurimum laudabitur, & perfecte felix iudicabitur: vt Iob. opinione vulgarium in felicitate actiua Aristoteles autem accommodat, natura duce eius principia tenendo. Non cum eo responderem, sed dicerem Socratẽ, Iob, & viros alios

qui masculino pectore cruciatus tulerunt,& non foemineo more eiularunt,fuisse perfecte felices,& sic beatos. Sed medium ponerem inter felicem & miserum, non ponens more multorum, q Priamus ob disfortunia fuisset non felix,etiam si inuicto mansisset animo. Sed sic dico q felix est vir heroicus in vita perfecta:miser vitijs sordet : mediocris vir inter hos est intermedius. Sequitur. Igitur obstat eum felicem dicere qui per virtutem operatur. Secundum virtutem emunctam & exactam & exteris bonis sufficienter est locuples, non in quantolibet tempore scilicet minuto,sed in vita perfecta, hoc est longa, potissimum circa exitum cum animam efflat. An alia cauda aducienda est, ita victurus atq consentanee supremum diem clausurus : loquitur de facilitate ciuili:quippe cum futuritio sit nobis anceps : & felicitatem omnifariam perfectam dicimus. quare cum hæc recta sint, quibus hæc nupertime tacta insunt & finaliter merunt,beatos illos diximus,beatos inquam homines,hoc est dicemus eos felices humana forte. Qui superiorem beatitudinis sortem inter nos expiscatur , inaniter laborat:quasi diceret non possimus beatitudinem dei & supercælestium intelligentiarum adipiscisatis itaq erit nobis posse venari beatitudinem,quam homines caduco corpore adipisci valent.

Dub.iiij.

Dubitatur primo an virtutes sint permanentiores scientiis. Secundo an positio hæc Solonis sit sustinibilis. Nemo est beatus in vita. Tertio an quælibet propositio de preterito vera habuerit vnam de presenti veram. Quarto an beatus aliquid mali patiatur.

Ad primum.

¶ Ad primam dubitationem respondetur . q scientia habitus , sicut & quilibet habitus animi , non corrumpitur nisi per applicationem contrarij,& stat illud nunq̄ applicari:sic erit de habitu virtutis. Loquitur enim de operatione & actu virtutis.quem dicit esse permanentiorem actu scientifico : quia enim semper materia circa quam est virtus,felici occurrit & est bene habituatus:iugiter in actus virtutum exibit:nunc inopibus stipem elargiendo,nunc frugaliter & caste viuendo,etiam inter dapes & foeminas. quia bene habituatus est in multis virtutum obiectis:quare non succumbit. Non ita cōmuniter exit quis in actum scientificum. Dixi cōmuniter. regens enim & docentis officium tenēs in geometria tota vita,vel in grammatica,sepius in actus scientificos geometricos aut grammaticos exit q̄ ille probus in actus virtutum.

Ad secundū.

¶ Ad secundam dubitationem potest dici q nemo est beatus in hac vita certitudinaliter. Ouidius enim Soloni tertio meta.subscribit inquiens.

Sed scilicet vltima semper
Expectanda dies homini est:diciq beatus
Ante obitum nemo, supremaq funera debet.

Hæc Solonis sententia partim Croesum lydorum regem liberauit,Cyrumq Maiorem cautiorem reddidit. Croesus enim opibus exuberans se omnium beatissimum falso prædicabat : & quum Solon in regnum hospitaliter receptus circa thesauros eius ductus esset,petiit Croesus,quem omnium felicissimum censeret,& an quenq̄ ipso feliciorem nosset. Eo tempore Solon ab omni adulatione (vt philosophum decet)sequestratus, Stellum Atheniensem beatum prædicat. deinde Cleobem Bythonemq exiguæ fortunæ homines faustissimos obiisse prodidit:& Croesum ne priuatis quidem æquiparauit, asseruitq neminem ante vitæ exitum,dici debere beatum. Croesus autem postea a Cyro Persarum imperatore victus & tamiamq tradendus flammis , Solonis dictum expendens maximopere illud laudauit. Qua re quidem & ad Cyrum delata Croesum non exussit,humanam sortem miseratus, Solonisq sententiam trutinauit.

Cui astipulatur Iuuenalis inquiens.

Et Croesum quem vox iusti facunda Solonis
Respicere extremæ iussit spatia vltima vitę.

Eidem sententiæ alludit gregoriana sententia in homilia de confessore pontifice,qua dicitur, Lauda ergo post periculum,prædica securum,lauda nauigantis felicitatem,sed cum peruenerit ad portum: lauda ducis virtutem cum perductus est ad triumphum. Sicut est de hac Socrates perseuerat:vel de hac Socrates est martyr:tenendo q de ratione martyrij est mortem pro veritate , aut honesto opere subire . Tales enim dependent ex propositionibus contingentibus de futuro: sic loquendo saluatur dictum Solonis, nec oppositum probat philosophus,licet ipse probet hanc veram:In vita Socrates est felix, supposito q belle obeat. illa de futuro est anceps,ob illud quod in posterum contingit.

Ad tertium.

¶ Ad tertium dubium dicitur,si deus in qualibet parte proportionali horæ preteritæ crearet vnum angelum,minoribus nos versus terminatis. iam in instante horam finiente,verum est dicere quilibet istorum angelorum prius fuit. Etiam hæc est vera,primo quilibet istorum angelorum primo est. Similiter. istæ sunt simul veræ,Socrates homo fuit:Socrates homo est. In aliis autem prius ita est in re sicut per illam de presenti significatur,q ita sit sicut per illam de preterito importatur.

Ad quartum.

¶ Ad quartam dubitationem respondetur q duplex est felicitas,quædam meritoria,de qua Matthei.v. Christus loquitur , beati pauperes spiritu &c. Tales possunt aduersitates pati:propterea illic Christus dicit,beati qui lugent:beati qui persecutionem patiūtur. Et de tali beatitudine solum Philosophus loquitur. Alia est beatitudo præmiatoria de qua theosophi loquūtur,quę nullam aduersitatem aut culpam admittit,de hac dicit psalmographus regius. Beati qui habitant in domo tua domine:in secula seculorum laudabunt te. Sed quia hæc modum Aristotelis transcendit,eam missam facio.

Dub.v. Responsio.

Dubitatur quinto,an vnus felix sit alio felicior. Respondetur affirmatiue theologice loquendo Ioannis . xiiij. In domo patris mei mansiones multæ sunt:sic secundum Aristotelem vnus est altero præstantior,licet vterq sit felix.

Tractatus.II. Cap.III.&. Lib.I. Cap.XI.

Ortunam autem posterorum amicorumq; omnium nihil conferre, longe ab amicitiae finibus discedere & opinionibus contrarium esse videtur. Cum vero multa sint ea quae eueniunt, variasq; differentias habeant, & alia magis alia minus conferant: in singula quidem ipsa diuidere prolixum & infinitum esse videtur. sat autem erit fortasse, si de his ipsis vniuersaliter, figurataq; dicetur. Vt igitur aduersitatum earum quae beatis eueniunt aliae pondus aliquod momentumq; habent ad vitam, aliae sunt leuiores: sic sese habent & ea quae circa amicos accidunt omnes. Viuentibus autem, an mortuis calamitas accidat, multo magis refert: q̃ res nefandę grauesq; agantur: an in tragoediis recitentur. Animaduertenda est igitur differentia hoc etiam pacto: immo vero considerandum forsitan est, si cuiuspiam boni vel mali participes sint defuncti. Videtur igitur etiam si quippiam ex his ad ipsos perueniat siue bonum siue contrarium, exile quid ac paruum, aut simpliciter aut illis esse: si quidem tantum ac tale vt neq; beatos eos efficiat qui beati non sunt: neq; beatitudinem auferat a beatis. Videntur igitur tam prosperitates q̃ aduersitates amicorum aliquid defunctis afferre: tale autem ac tantum, vt nec foelices haud foelices, nec aliud quicq̃ huiuscemodi faciat.

Foelicitas nõ mutaĩ defunctis.

FOrtunam autem posterorum. Istud est tertium caput huius tertij tractatus, siue vndecimũ primi libri, quo monstratur quomodo posterorum amicorum fortunae ad felices attineant. Cuius declaratio quaestionem capitulo praecedenti motam diluit. Caput est argutum & trifariam diuisum. Primo enucleat q; posterorum calamitates ad defunctos redundant. Secũdo q; non tamen eo modo quo ad superstites. Tertio q; non habent tantum momenti vt eos a felicitate in miseriam aut contra moueant. dicitq; q; illa quae sunt aliena ab officio amicitiae, non sunt tribuenda feliciat dicere fortunas posterorum & amicorum nihil ad felices attinere, alienum videtur: proinde non est affirmandum q; talia nullo modo ad felicem pertineant. Esset praeterea contra communem hominum opinationem: cum pleraq; sint quae eueniũt & varias differẽtias habeãt: alij enĩ sunt filij, alij pronepotes, alij abnepotes, alij trinepotes, aliqua magis aliqua vero minus conferũt: quae in singularia deducere prolixũ & tediosum foret: sat est fortasse de his ipsis summatim nec nõ rudi minerua dicere. Nupertime denarrauimus si felix muteĩ, a magnis variatur. Prospera felicitatẽ augmẽtant, aduersa tam laedunt atterũtq;, nisi adfuerit patientia. Pusilla felicitatem minime variant. Pari modo diceremus de his ipsis quae viu veniunt posteris amicis aut sodalibus ipsius felicis. ¶ Sequitur in litera. Sic sese habent & ea quae circa amicos accidunt omnes, hoc est tam amicos viuos q̃ mortuos. Verum enimuero an sic circa mortuos & viuos contingunt, id multo plus refert q̃ in tragoedijs scelera vt iam patrata narrari, vel quasi nunc patrentur. Breui vult dicere, mala amicorum quae recitantur superstitibus atq; defunctis, plus differunt q̃ ea mala quae patrantur & quę in tragoediis acta recitantur. Porro dum aguntur oppido torquent tam agentes q̃ patientes. Paricidae cor, ante opus, in opere, & post opus, ardet, & a spina pungitius eius conscientia torquetur: interemptus vtcumq; torquetur. Recitatio enim talium minus angit q̃ opus. Perinde acsi diceret. Nepotũ aduersitates parum defunctos molestant, plurimum tamen viuos cruciant: & cum orthodoxa fide non parum cõuenit. Beati enim ob amicorum diffortunia non tinguntur: immo forsitan, inquit, speculandum est vtrum defuncti sint prosperitatum & aduersitatum amicorum participes. Quasi diceret, proprium syntagma haec indago expostulat. Postea concludens ait. Prosperitates atq; aduersitates amicorum parum ad defunctos pertinẽt, sic scilicet q; illorum statum mutare nequeũt. Achillis interitus Patroclo relatus eius statum variare non poterat.

Dubium.

HAEsitas quid sit tragoedia: & an mortui sciant illa quę hic tractantur natura duce. Apud priscos erãt tragoediarum scriptores, qui gesta heroum infelicium memorabant. faustum enim principium, & sinistrum exitum tragoedia continet: stilus tamen erat grandiloquus canente Nasone.

Omne genus scripti grauitate tragoedia vincit. Diciturq; a tragos graece q; est hircus Latine: cui applaudit carmen horatianum in Arte.

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircũ &c. Pleriq; scriptorum ruri se continebant hirco pro praemio contenti. Quantũ ad secundã partem dubij. Natura duce anima est immortalis, quae in gratia & meritis decedens perenniter munere dei gaudet, calamitatibus posterorum non dolet. Peccatores aũt faece lapsuum oppleti in tartarea regna perpetuo cruciandi descendunt. Suadetur. Pleriq; vitae immaculatae a saeuis carnificibus atq; tyrannis hic torquentur: & non omnes malefactores vtpote impune grassantes hic puniuntur: quamobrem alubi mulctantur vt Maro sexto aeneidos philosophorum dogma sequutus hoc ipsum scribit. Istud est de lege naturae, omnes adultos rationis capaces obligans, & signanter philosophantes ita assentiri astringit, qui noctes atq; dies talium contemplationi vacabant, q; ita assentiri erant obnoxii. Patet ad hebręos vndecimo. Credere enim oportet accedentem ad deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Omnes generose philosophantes agminatim id tenuerunt, vt Thales, Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles: Poetę etiam, Homerus Virgilius & Seneca: Homerus enĩ manifestat viuẽtum negocia defunctis esse curae. Patroclum ad Achillem dicentem hoc modo introducens.

Num dormis oblite mei, nunc neglegis orbum?

Luce modo viuum quem sic curaueris ante.
Me sepeli propere quo inferni Ditis Achille
Transuehar ad portas amnis nam me eminus arcent.
Extincti populi: secum tranare vetantes.
En vagor & frustra manes peto porrige dextram.
Imploro. Idem virgilius in sexto canit.
Idemq; iuuenalis sentit: q̄uis innuat esse qui aliter credant, inter quos videtur & Cicero fuisse negans sępe supplicia defunctorum. Dicit itaq; Iuuenalis satyra secunda.
Esse aliquos manes. & subterranea regna.
Et contum, & stigio ranas in gurgite nigras,
Atq; vna transire vadum tot milia cymba
Nec pueri credunt nisi qui nondum ære lauantur.
Sed tu vera puta. Curius qd sentit & ambo
Scipiadę quid Fabricius, manesq; Camilli?
Quid Cremerę legio & cannis consumpta iuuentus
Tot bellatorum animę? quotiens hinc talis ad illos
Vmbra venit? cuperent lustrari &c.

Tractatus Tertii. Cap. I. Quod Lib. I. Cap. XII.

Is autem determinatis: de felicitate consideremus. vtrum laudabile quiddam sit an potius honorabile. Constat enim potentiam non esse. omne autem laudabile ex eo laudari videtur, quia est affectum aliqua qualitate & aliquo modo sese habet ad aliquid: Iustum enim & fortem & bonum omnino virum: atq; virtutem ob opera laudamus ac actiones: robustum etiam idoneumq; ad cursum hominem & cęterorum quemq; similiter laudam⁹, q affectus est aliqua qualitate: & ad bonum aliquod studiosumq; refertur. Id ita esse patet & ex deorum laudibus: nam cum ad nos referuntur: ridiculæ sane videntur. Q quidem ex eo fit quia laudes (vt diximus) per relationem efficiuntur. Quod si laus talium est, constat optimorum non esse laudem: sed maius aliquid præstabiliusve: quemadmodum & videtur. Nam & deos beatos fœlicesq; dicimus: & virorum etiam eos qui maxime sunt diuini: & rerum bonarum simili modo, Nemo namq; fœlicitatem laudat: vt iustitiam: sed vt diuinius quiddam præstabiliusve: rem dicit esse beatam. Videtur autem & Eudoxus recte voluptati primas defendisse partes: id enim (voluptatem inquam quæ quidem est bonum) non laudari: indicare putabat præstabiliorem ipsam esse rebus laudabilibus vniuersis. Talem autem deum & summum bonum esse dicebat. Ad hæc enim cætera vniuersa referri: etenim laus quidem virtutis est. Hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt: commendationes autem operũ sunt simili modo: tam corporis q̄ etiam animæ. Verum hæc quidem exacte discutere: magis ad eos forsitan pertinet qui circa commendationes versantur. Nobis autem perspicuum ex iis quæ diximus fuerit: fœlicitatem ex iis esse quæ honorabilia sunt & perfecta. Videtur autem ex eo sic se habere quia principium est: cætera enim gratia eius agimus omnes: principium vero causamq; bonorum honorabile quiddam & diuinum dicimus esse.

Eudoxus. Deus.

His autem determinatis. Hic quartum & nouissimum tractatum huius primi libri auspicatur: qui duobus capitibus completur. In priore capite tria facit. In prima parte proponit illud quod inuestigaturus est. In secunda parte monstrat felicitatem non esse laudabilem. In tertia eam esse honorabilem enucleat. Itaq; primo quęrit An felicitas sit laudabilis & honorabilis. Et video plerosq; multa verba inaniter hic effundentes. est enim solum verbalis difficultas: eapropter primum vocabulorum significantias ne de caprina lana fusius luctemur explicemus. Honor est quid sublimius q̄ laus secundum eum in litera. honor enim nõnunq̄ significat premium. vnde Vergilius ęnei. v. Ipsis pręcipue ductoribus addit honores. Interdum pro obseruantia & cultu sumitur vt apud eũdẽ. Semper honore meo, semper celebrabere donis. Vtraq; acceptio cum litera quadrat. Laus vero, vt eo philosophus vocabulo vtitur, est ratione alterius, atq; minoribus bonis attribuitur. sunt enim tria, in quorum vno quispiam felicitatem collocauerit; scilicet potẽntia, tum bona laudabilia, postremo bona honorabilia. Perspicuum autem est q non in potẽtia, quia operatio non est potentia: at felicitas ex prænarratis est operatio: igitur. Præterea potentia & facultas nonnunq̄ ad malũ dirigũtur: felicitas nõnunq̄ non est bona: itaq; nõ ẽt de numero potẽtiarũ vel facultatũ. Nec est de numero laudabilium quod ostẽditur sic. Omne laudabile alterius gratia est laudabile: & omne qd laudaẽ ob aliquid aliud efferẽ, qa est aliqua qualitate affectũ, & aliquo modo se habet ad aliud hoc qa referẽ ad aliqd aliũ: hoc est dicere, ex eo aliqd ẽ laudabile, qa ex sua ꝓprietate est natũ se habere ad aliud

bonum præstantius atq; sublimius.at felicitas cum sit finis vltimus non laudatur ob aliud:igitur.Conse
quentia tenet cum minore.Et maior probatur dupliciter.primo inductione,& tam in corporis q̄ in ani-
mæ bonis id exemplis ostendit:Iustum enim & fortem & bonum omnino virum,atq; virtutem ob ope
ra & actiones laudamus.quia referuntur ad bonum aliquod & studiosum.Hoc ponitur licet virtutibus ne-
mo male vtitur.Cursus & fortitudo non habent bonitatem nisi pro quanto ad bonum ordinantur. Se-
cundo probat hoc ipsum:quia si dij laudentur per comparationem ad nos.i.his laudibus quibus nos lau-
damur,potius videbuntur rideri q̄ laudari:quia quod est laus respectu vnius, est ridiculum respectu alte-
rius.Infert corollarium inquiens.Constat optimorum non esse laudem,sed aliquod maius & dignius,quā-
doquidem deos felices dicimus,& virorum eos qui maxime diuini sunt similiter beatos appellamus: &
eodem modo de bonis.Nemo enim felicitatem vt quid iustum laudat:sed vt honorabilius quiddam. Se-
cunda ratio probatur auctoritate Eudoxi,aut a signo.Non probat paradoxum Eudoxi ponentis volupta
tem esse summum bonum:sed consequenter loquendo,proprietatem summo bono scilicet honorabile,&
non laudabile bene applicuit.Fuit Eudoxus Cnidius Architæ auditor,in mathematicis anxie eruditus:
tenuis fortunæ,frugalis vitæ,Platoni singulari amicitia iunctus.Hunc commemorans Lucanus sub per-
sona Iulii Cæsaris hoc modo cecinit.

Nec meus Eudoxi vidétur fastibus annus.

Qui ponens voluptatem esse summum bonum ducebat ipsam non esse bonum laudabile : existimans eā
esse bonum præstantius laudabilibus vniuersis:qualem deum & summum bonum esse dicebat:ad hæc au-
tem cætera omnia referri,non autem hæc ad alia:laus tamen virtutis est,qua homines sunt idonei ad res
honestas agendas.commendationes vero tam corporis q̄ animæ existunt , sed hoc exacte discutere magis
ad oratores & poetas(qui circa laudationes versantur) q̄ ad nos attinet . Felicitas igitur nō est laudabilis.
Sequitur tertia pars.s.felicitas est honorabilis.Hoc ex alijs repudiatis & his quę diximus est perspicuum:&
patet dupliciter.Felicitas enim aut est de numero laudabilium,aut potentiarum,aut honorabilium. non
duo prima ex dictis:relinquitur igitur tertiū.Secūda ratio.Principium & causa omnium bonorum est bo
num honorabile & quid diuinum: sed felicitas est huiusmodi:igitur.Minor patet quia felicitas supremū
fastigiū in hac mortali peregrinatione tenet.Causa finalis hic est principiū:nā gratia illius cętera diriguntˀ,
estq; primū in intentione,omnes enim alias causas ad agendum disponit.Et finis dicitur,quia exequendo
illius desiderium iam completur.Hinc Aristoteles ipsum in physicis causam causarum dicere assueuit.

Dub.ii. Dubitatur circa dicta primo,quia dicimus magnus dominus & laudabilis nimis. ❡Secundo dubita-
Ad prius. tur quid est potentia in proposito. ❡Respondetur ad priorem dubitationem q̄ deus non est laudandus
in significantia qua Aristoteles capit.quā fusius in litera explanat.Illum in præsentia laudamus qui a cu-
piditatibus nō vincitˀ, sed bene operatur,se perficiens,vt dignior efficiatur.Hoc deo minime conuenit.& si
esset vocabulū in latino ei appropriatū difficultas esset nulla.Satis est q̄ laudabile est quod effertˀ ob nobilitˀ
expetibile.Hoc enim modo deus non est laudabilis:laus tamē deo attribuitˀ,in alia significatione qua eccle-
Ad.ij. sia vtitur.Et sic capiendo ab honorabili hauquaq̄ dispescitur.Ad secundum dubium dicitur q̄ potentia
est nobis insita:de qua Aristoteles in prædicamento qualitatis memorat:& est naturalis potentia vel im-
potentia quā pro qualitatis secunda specie ponit.Item non inepte per potentiam habitum intelligere po
tes, quo facile possumus in actum exire.Aliter secundum Eustathium dicitur,q̄ bonorum quędā sunt
diuina,& illa sunt honorabilia:quædam sunt determinata ad bonum . vt virtutes & earum actus: quędā
sunt indifferentia ad vtrumq; oppositorum,vt artes quæ dicuntur potentiæ operatiuæ.

Tractatus tertii. Cap.II.& Lib.I. Cap.XIII.

Vm autem fœlicitas animę quædam per virtutem perfectam sit operatio,
de virtute consideremus oportet.Hoc enim pacto melius fortasse de fœli-
citate etiam contemplabimur. Videtur autem & is qui vere ciuilis est cir
ca hanc maxime elaborare:vult enim ipsos ciues bonos efficere legibusq;
obtemperantes.Atq; horum exemplum legum latores tum Cretensium.
tum lacedæmoniorum habemus & si qui alii tales fuere . Q; si hæc consi-
deratio ciuilis est facultatis,constat inquisitionem hanc perinde vt ab initio proposuimus
ac instituimus fore.De virtute autem humana considerandum est.Bonum enim humanū
ac fœlicitatem quærebamus humanam. Virtutem vero humanam dicimus non eā quæ cor
Ciuilis. poris est:sed eam quæ animæ.& fœlicitatem enim operationem animę dicimus. Quæ cum
ita sint:patet ipsum ciuilem aliqua ex parte de anima scire oportere: quemadmodū & eum
qui curaturus est oculos totumq; corpus:de ipsis scire oportet.Et eo magis:quo facultas ci
Ciuilis præ- uilis honorabilior est atq; præstabilior medicina.Elegantes etiam medici multa plane cir-
stat medico. ca cognitionem corporis tractant:& ciuilis igitur ipse de anima contempletur oportet.ho-
rum autem gratia & quo ad satis est ad ea quæ hic quæruntur:nam vlterius exactiusve cō-
siderare:maius est opus difficiliusve fortasse q̄ ea quæ proponuntur.Dicuntur autem & in
externis sermonibus aliqua de ipsa sufficienter:& vtendum est ipsis. Vt partium eius aliam
ratione vacare : aliam rationem habere:atq; nihil in præsenti refert distinctæ sint hæ per-
inde atq; corporis partes & omne partibile:an ratione quidem sint duæ, re vero seiungi nō

possint:vt in circunferentia sese habent concauum & conuexum. Partis autem ratione vacantis alia quidem communis est & vegetatiua. Loquor autem de ea quæ causa est: vt id quod ipsam habet nutriatur incrementaque suscipiat:talem enim animæ potentiã in vniuersis quæ nutriuntur quispiam posuerit,& in foetibus,& hanc eandem etiam in perfectis. Est enim magis consonum rationi hanc eandem q̃ aliquam aliam ponere. Huius igitur virtus communis quædam & non humana videtur. Nam hæc pars & potentia in somnis videtur maxime operari. Bonus autem & malus minime in somno discernitur. Quapropter inquiunt a miseris foelices in dimidio vitę nihil differre. Hoc autem recte accidit. Somnus enim ocium est animæ tam studiosę q̃ viciosę:nisi parumper motuum perueniant aliqui:atque ita modestorum meliora:q̃ quorumuis visa fiant. Sed de his quidem hactenus.& nutriendi potentia,cum expers sit humanæ virtutis,omittenda est. Videtur autem & alia quædam esse natura animæ vacans ratione aliqua,tamen ex parte particeps rationis. Continentis enim & incontinentis rationem, idque animæ quod rationem habet,laudare solemus. Recte namque & ad optimas res inuitat. In ipsis autem & aliud quid præter rationem inesse videtur:quod quidem repugnat resistitque rationi. Nam vt dissolutę corporis partes si ad dexteram eas mouere velis, in sinistram feruntur:sic plane fit & in anima. ad contraria enim incõtinentium appetitiones feruntur. verum in corporibus quidem cernimus ea quæ ad contrariam partem feruntur:in anima vero non cernimus. Fortasse autem non minus & in anima putandum est esse aliquid præter rationem,quod huic aduersatur,& obuiat:dicere vero quo modo est diuersum nihil refert. Videtur autem & hoc rationis (vti diximus) particeps esse. Paret enim in ipso continente rationi,& in temperante ac forti magis forsitan eidem obtemperat: omnia enim in illis sunt consona rationi. Pars igitur animæ ratione vacans,duplex esse videtur. Vegetatiua namque nullo modo rationis est particeps:sed cupiendi vis,& omnino appetendi,rationis est quodammodo particeps,ea ratione qua obedit ipsi atque obtemperat,sic & patris & amicorum,& non vt rerum mathematicarum: dicimus rationem habere,hanc autem partem ratione vacantem rationi obtemperare:admonitiones & increpationes & cohortationes etiam indicant. Q; si oporteat hanc quoque partem dicere rationem habere:duplex & ea pars erit quæ rationem habet,& vna quidem proprie & in seipsa:altera vero,vt is qui obtemperat patri. Diuiditur autem & virtus hac differentia. Virtutum enim alias intellectiuas,alias morales dicimus esse:sapientiam quidem & prudentiam & sagacitatem intellectiuas:liberalitatem autem & temperantiam,morales. Nam cum de moribus cuiuspiam loquimur:non sapientem illum aut sagacem, sed mitem aut temperantem dicimus esse. Laudamus autem & sapientem ob habitum,ac habituum eos qui laudabiles sunt, virtutes appellare solemus.

Rationi obsistens in homine.

Vegetatiua.

Virtutis diuisio.

CVm autem. In hoc capite Aristoteles de virtute loquitur:& eam in moralem & intellectualẽ scindit:rationi posterior,appetitui prior attribuitur. Et gratia illius de anima & eius partibus nonnihil loquitur. Itaque ait de virtute loqui incumbit. Probatio,felicitatem dicimus virtutis operationem,ergo si virtutem nouerimus melius felicitatem cognoscemus:perinde acsi sic diceret. Si ad hanc scientiam de felicitate considerare spectat,ad eam de virtute loqui conuenit:sed ad hanc scientiam attinet de felicitate loqui,igitur. Maior patet. Quia non cognoscitur diffinitum nisi cognoscatur eius diffinitio. Secundo, Ciuilis maxime circa virtutem insudat, proinde ad hanc scientiam spectat de virtute loqui. Consequentia tenet,quia hæc scientia est ciuilis vel ad ciuilem ordinata. Sæpius eñ moralem philosophiam ciuilem facultatem appellat. Vult enim ciuilis facultas ciues efficere probos & legibus obsecundantes. Nobis exemplo sunt Cretensium & Lacedæmoniorum legislatores, qui tales fuere. Cretensibus Minos,& Lacedæmonijs Lycurgus leges dedit. Fuit & Solon salaminius Atheniensibus legislator. Sub rudi minerua hoc etiam,venabimur perinde vt ab initio proposuimus.

¶ Sequitur in litera. De virtute autem humana. Vult dicere in hac arte solum determinãdum esse de virtute humana,quia hic solum quęrimus bonum humanum & humanam felicitatem,deorũ enim felicitatem non exploramus. Præterea in hac arte determinandũ est de virtute humana quæ est animæ,non autem corporis. Plerique sunt neruoso corpore & deiecti animi,& plerique debiles corpore animo fortissimi. vt martyres in suprema senecta pro fide interempti. Quia vero in bonis animę consistit felicitas,ideo corollarie sequitur q̃ moralis disciplinæ studiosus de anima considerare habet:nãque curaturus oculũ,etiam integrũ corpus eo modo cognoscere debet. acsi diceret,sicut se habet medicus ad corpus & partes eius,ita moralis ad animã:& tãto magis,quãto ciuilis facultas medicina est præstabilior. Elegantes etiã medici multa circa corporis agnitionẽ tractãt.ac nõ ęquũ est. Propterea moralẽ

virũ aiam negligere. Ad eandẽ scientiã de subiecto & eius accidẽte spectat cõsiderare. Propterea medi-
cus qui scientiã corporis humani curat, corpus humanum cognoscere laborat: verũ hactenus aiam co
gnoscere sufficit, q̃tenus satis fuerit ad ea q̃ hic q̃rimus: Nã fusius & exactius hoc cõsiderare ipræsentia-
rũ onerosius esset q̃ hoc institutũ exigat. In externis sermõibus, hoc est in libris de aia, locupleti⁹ sup
hoc loquuti sumus, q libri sunt externi ad hãc artẽ. forte modũ ita loquẽdi ab Aristotele mutuati sũt
canonistę antiq, cũ eñ ex legibus aut extra canones quicq̃ allegãt, dicere solẽt extra. Partiũ aię q̃dam
ꝑsus est irrationalis, q̃. s. pœnit⁹ ratiõe vacat: alia rationẽ habet. Et hic nõ est discutiendũ an ptes illę
re ipsa distinctę sint, quẽadmodum corporis, & cuiuslibet diuisibilis ptis, an sint sola rõne duę. quẽad-
modũ circũferẽtia ratiõe duo est, cõuexũ & cõcauũ. Hoc ob Platonẽ ponit. siqdẽ ipse Plato potẽtias aiæ
subiecto distinguit, irã in corde, cõcupiscibile in hepate ponẽs, vt Tulli⁹ in Tusculanis ꝓdit. Elegãtius
loqtur philosophus. Nã re ipsa potẽtię aię cũ aia cõspirãt. vt ascẽsus & descẽsus in scala. vel sicut cõue-
xum & cõcauũ in circulo, imaginare lineã latitudinis & crassitudinis expẽtẽ. Seqt. ¶ Partis aũt aię ra-
tione vacãtis alia quidẽ potẽtia cõis est, vt vegetatiua: cõuenit eñ plantis, embrioni & hoi. Voco eã ve
getatiuã q̃ est causa nutritionis & augmẽtatiõis, cũ aialia crescãt. Nihil eñ pfectionũ in aialibus pfectis
est negandũ, earũ q̃ in impfectis ponũt. Est etiã magis cõsonũ rõni hãc eandẽ vegetatiuã q̃ aliquã aliã
ponere. Vbicũq eñ aia rõnalis ponit, illic sensitiua & vegetatiua ponit: & aialia pfecta signãter crescere
videmus, ergo citius hãc aiam q̃ quãcũq aliã in oib⁹ ponemus. Sequit. Huius igit virtus cõis. hoc est
virtus huius. s. vegetatiuę est cõis & nõ hũana, hoc est nõ est homini ꝓpria. Hoc ꝓbat, quia talis virt⁹
aię reperit in embrionibus & in aialib⁹ impfectis, & in oibus q̃ nutriunt, ergo illa assimilat virtuti cõt
& plãtatiuę. Secũda ratio est. Hæc pars irrationalis maxime in somnis opat: expimur eñ digestiuã bñ
suã opationẽ in somno exercuisse, pinde eodẽ modo exercet nutritiua: sed bon⁹ & malus p somnũ nõ
cognoscunt, igit. Quapropter inquiũt felices a miseria nihil in dimidio vitę distare, hoc est tpe somni,
quo aliq in media vita vtũt. Secũdo sic Dormiẽs aliquos actua vitę exercet, vt dictũ est, & etiã p phã-
tasiã tunc opatur, nõ enim habet actus liberos, nec actus sensuũ exteriorũ, ergo tẽpus somni est tẽpus
dimidiatę vitę, quia somnus est quies sensuũ interiorũ & intellectus. Nec id irrationabiliter ponit, nã
somnus est q̃dã ociositas aię tã studiosę q̃ vitiosę, nisi parũper motiuũ ꝑueniãt aliquãdo, sed modesto-
rũ visa ꝑstãtiora sunt q̃ reliquorũ. Probus eñ de virtute & pbitate somniat, flagitia in somno incidẽ-
tia a bono habitu mox repellit, sed aliqbus vitijs inquinatus in illorũ materia somniat: scdm illud
Catonis. Somnia ne cures &c. Et sæpe a corporis habitu eueniunt. Nam ad phlegmata lapsus, se sub-
mersum aut aquarum marginibus hærentem somniat, cholericus de bello, atra bili pcit⁹ de laruis
& atris visa habere solet. Etiam tempus anni, & influentiæ cælestes, non parum momenti ad somnia
habere consueuerunt, aliquo enim tẽpore anni nocturni somnij in crastino sumus immemores. ali-
quo autem somniorum sumus memoratiui. sed de his hactenus. Et nutriendi potẽtia cum humanæ
virtutis sit immunis, omittẽda est. Sequitur in litera. Videtur autem & alia quędam esse natura ani-
mæ vacans ratione, aliqua tamen ex parte particeps rationis. Illa autem est sensitiua. Et tam in con-
tinente q̃ in incontinente rationẽ & animæ partem rationalem laudamus, nec ab re quidem. Nam
ratio ad optima semper hortatur & prouocat, tam autem continens q̃ incontinens habet rationem
stimulantem eum ad rectum, & retrahentem a malo: verum illi rationi, appetitus reluctatur. Conti-
nens autem illicitum motum surgentem cohibet, & nõ vincitur, incontinens vero succumbit. Et in
ipsis eisdem est aliud quiddam quod rationi aduersatur & reluctatur. Perinde enim & sicut cum para-
lyticas resolutasq seu luxas corporis partes in dextram mouere optamus, reluctantur & feruntur in
læuam: sic plane est in anima incontinentis, appetitiones enim eius in aduersa rapiũtur. Verum hoc
interest q in corporibus quæ ad partem oppositam mouentur, motus cernimus, in animo abstrusos
motus cernere non quimus. Fortasse autem non minus & in anima existimandum est, esse aliud præ
ter rationem, quod huic reluctatur, vt appetitus sensitiuus, aut intellectiuus. Comparatio est idonea
de incontinente & paralytico. Nempe sicut in corpore paralytico partes corporis non subduntur vir-
tuti motiuæ, quia dum quis vult eas ad vnam partem mouere, ex vehementia & motu morbi mouẽ
tur in aliam contra impetum motus & appetitus: sic q inibi est quoddam duellum inter appetitum
intendentem mouere ad vnam partem, & impetum morbi mouentem ad contrariã. Sed dicere quo
pacto sit diuersum, ꝑsentis curę & cõtẽplatiõis nõ est. Videt aũt & hoc ratiõis ꝑticeps esse vt patet i cõ-
tinẽte q rationi paret, & tẽperãte atq forti magis q rõni obtẽperat. Nã oia in illis sunt rõni cõsenta-
nea. Pars igit aię altera q̃ irrationalis est, hoc est q̃ vacat rõne duplex est, q̃dã est vegetatiua, nullo mo-
do rõnis ꝑticeps, vt dictũ est: alia est vis cupiẽdi & oino appetẽdi nõ hñs rõnẽ in se inquãtũ est hmõi.
verũtamẽ est quodã modo rõnis capax & rõni obedit, quẽadmodũ & patris & amicoꝝ rõnem hẽre dici-
mur, qñ patri & amicis morẽ gerim⁹, & nõ vt mathematicarũ rerũ dicimur hẽre rõnẽ. Illę eñ hñt rõ-
nẽ speculatiuã de agibilib⁹ nõ dictantẽ, sed nos rõnẽ habem⁹ prĩs iperãtis, & amicoꝝ suadẽtiũ, & dictã-
tiũ, qd sit agẽdũ. Hãc eñ partẽ rõne vacantẽ rõni obtẽpare admonitiões ac increpatiões & cohortatio-
nes indicãt. Admonitiões sunt amicorũ suasiões, maiorũ sunt increpatiões, cohortatiões sunt iferioꝝ.
Si hãc appetẽdi partẽ dixerim⁹ hẽre rõnẽ, duplex erit aię pars q̃ rõnẽ habet, vna ꝓprie & in seipsa. s. in-
tellectus, altera vero in se nõ gra sui, vt q̃ obtẽpat pinde atq fili⁹ prĩ, vt appetitus. Posthæc qa partẽ i-
tellectiuã aię & appetitiuã posuit, incidẽtaliter de eoꝝ virtutib⁹ loqt. Virtutũ aũt q̃dã est intellectualis:
vt sapiẽtia, prudẽtia, sagacitas: q̃ si intellect⁹ ab appetitu distingueret, ei & nõ appetitui ihęrerẽt. Alię sũt
morales q̃ sunt ipte rõnẽ audiẽte. Habit⁹ itellect⁹ sũt laudabiles & pulchri, pinde sunt virtutes. Loquẽ-
tes de moribus non vocamus sapiẽtes aut intelligentes, sed mites aut liberales.

Dubia.viij. ¶Dubitaꝛ primo quare virtutes appetitus dicanꝛ morales & non intellectuales. Secũdo an virtus sit in anima vegetatiua, & argumentor ꝙ sic. In hac anima intellectiua est virtus humana, & hæc anima intellectiua est vegetatiua. Itaq; in anima vegetatiua est virtus humana.

Argu.sextũ. ¶Tertio an appetitus sensitiuus rationi aduersetur & obedit eidem, sicut dicit philosophus. Et probo ꝙ non. Homo est minor mundus octauo physicorum: quamobrem assimilatur maiori mundo, sed in maiore mundo inferiora superioribus obtemperant. qua de re & in inferiori mundo.

¶Quarto dubitatur an virtutes sint ponendæ in appetitu sensitiuo, & quomodo generẽtur in ipso virtutes. ¶Quinto, an moralis philosophia medicinę præstat. ¶Sexto quare felicitas speculatiua in fine decimi Æthicorum post virtutum materiam ponitur, & felicitas politica in principio.

¶Septimo. An conuexum & concauum in perisphęria solum ratione distinguãꝛ sicut philosophus velle videꝛ. In oppositum enim argumentor sic. Superficies conuexa cæli lunæ a superficia concaua loco & situ distinguitur, igiꝛ &c. ¶Octauo an anima intellectiua sit in embrione.

Ad primũ. ¶Ad primam dubitationem respondeꝛ ꝙ ratione earum homines dicunꝛ simpliciter boni, ratione autem intellectualium dicunꝛ solum boni cum addito, vt bonus logicus, bonus grammaticus, assuetudine ambę acquirunꝛ, proinde morales a consuetudine non præcise dicuntur.

Ad secundũ. ¶Ad secundum diciꝛ ponendo vnã animã in homine, ꝙ in aĩa vegetatiua est virtus humana, propterea illam de virtute sermonis cõcedo. Aristoteles aũt loquiꝛ perindeac si illę aię re ipsa distinguanꝛ. Vel dic ꝙ virtutes non sunt in aĩa vegetatiua, ea ratione qua vegetatiua est: quia tunc cuilibet vegetatiuę inhęreret, quod est falsum (licet enim sit in facultate viri cibum potentię vegetatiuę applicare aut non applicare, tamen cum semel applicaꝛ siue velit siue nolit dormiens aut vigilãs illa anima suas operationes exercebit) sed ea ratione qua est rationalis per essentiam, aut rationalis participatione est libera.

Ad tertium. ¶Ad tertium diciꝛ ꝙ sępius continens & incontinens in se inuenit rebellionem. intellectus enim syllogisat abstinendum esse ab hoc nobili scorto & formoso: sed facultate habita appetitus aduersaꝛ & quęrit coniungi obiecto delectabili: quamobrem rationi interdum temere reluctaꝛ. primo politicę, voluntas & ratio principatu politico sensualitati dominaꝛ, & sa habet respectu appetitus sensitiui sicut herus respectu subditi, quem tenere diligit, & cuius incõmodis compatiꝛ, & cuius delectationibus gratulaꝛ. In homine est rebellio & contraluctamen, vt in mercatore preciosas merces tempore naufragij in mare eijciente, merces familię vtiles diligit, & inclinatur eas conseruare per se: accidentarie tamen ob circunstantiam periculi, illas fortunæ applicare & eijcere inclinaꝛ. Itaq; cum tristitia, & tędio nauium exonerat. Idem vides in cana fame confecto ante quem carnes proijcis, mota eñi cauda ad illarum assecutionem tendit, verũ te in manu tenente baculum super eius caput, quo solitus es eum ferire, reniltiꝛ, & sic quasi distrahiꝛ, & a fortiore motiuo vinciꝛ. Ita sensus per se delectabile ipsi aspicit, & ad fugam gratia imperij superioris potentię inclinaꝛ. Certe si domina voluntas oppositũ efficaciter valit appetitũ sensitiuum parere necessum est, & si appetitus non sit virtutibus fultus cum tædio & difficultata a per se delectabili abstinet. Si enim solida virtute orneꝛ cum voluptate rationi obsecũdat. Tantę efficacię aut maioris est virtus trahendo ad bonum, quantæ conatus appetitus ad malum impellens, dixi aut maioris, quia ipsa virtus potest esse pusilla, mediocris ingensve subiectum ad probitatem promptificans. Ab adami pręuaricatione hoc ciuile bellũ in nobis insitũ est, si eñi ipsa opifici deo suo & creatori obeduisset, originalis iustitia illũ regulasset, ita ꝙ caro siue lex mẽbrorũ, spiritui nõ insultasset. Nẽpe appetitus noster suapte natura obstinata atq; irreuocabiliter (quãtũ est ex ꝑte eiꝰ) triste fugit & voluptates q̃rit, nunq̃ seipsum a delectatione reuocat, quẽadmodũ bos famescẽs in plaustro caput in lætum gramẽ intorquet, verum a bubulci stimulo punctus a graminis esu reuocaꝛ. Et quẽadmodum nouã sphęre inferiores a decima (quę est primum mobile) ab ortu ad occasum quotidia rapiunꝛ: sit lex membrorum per rationem a malo reuocaꝛ, licet in principio a recto refugiat, assuefactione ad bonum promptificatur, cum ex continenti fit temperatus in gradu.

Argu.iij. ¶Contra hoc argumentor primo sic. Parere, & aduersari rationi sunt contraria, igiꝛ non cõueniunt eidẽ. Secũdo sic. Appetitus non est capax rõnis: proinde nõ obtẽperat rationi. antecedẽs patet, quia opposito dato appetitus syllogisaret & ratiocinareꝛ: quod non est dicendũ. Tertio sic. Sensus exterior nõ parat rationi, quia nõ est in potestate nostra magis clare vel minus clare videre quãtumcunq; id ratio ꝑcipiat: qua da re eodem mõ, nec appetitus sensitiuus rationi obsecũdabit, conuenienti similitudine.

Ad primũ. ¶Ad primum diciꝛ ꝙ non conueniunt eidem, eodem tempore. *Ad secundũ.* ¶Ad secundum diciꝛ ꝙ licet appetitus sensitiuus nõ est capax ratiõis intrinsice, põt tamẽ rationẽ audire, & sic est capax rationis.

Ad tertium. ¶Ad tertium dicitur ꝙ sensus exterior obedit rationi quantum ad exercitium actus. dictãte enim ratione possum videre aut non videre, non tamen quãtum ad determinationem actus, quia ita intẽsa & clare videt sicut potest, stante pręsentia obiecti & medio disposito.

Quar.argu. ¶Quarto argumentor sic. Si appetitus est capax rationis, quia rationi obedit, sequeretur ꝙ corpus ipsum esset rationis capax & participatiue liberum, ꝙ morales non concedunt.

Quintum. ¶Quinto sic, vel hoc intelligiꝛ de appetitu intellectiuo tm̃, aut sensitiuo & intellectiuo simul. Nõ primum, quia tunc semper esset rebellio in temperato sicut in continenti. Si de vtroq;, contra hoc diciꝛ sic, tunc plures essent animæ partes rationis participes.

Ad quartũ argumentũ. ¶Ad quartum nego sequelam, appetitus enim sensitiuus potest rationem audire & ei reluctari, non autem corpus quo ad motum, si habeat musculos neruos & spiritus ad motum sufficientes. Propterea primo politicę dicit philosophus ꝙ anima principatur corpori principatu despotico, & sensualitati principatu politico, modo in politia subiecti sępius superiori repugnant.

Ad quintū argumentū.

¶Ad quintum reſpondetur ꝙ intelligitur de vtroq; appetitu. ¶Ad argumentum ante poſitum in dubitatione quod eſt ſextū. Reſpondetur ꝙ poteſt eſſe defectus ex parte materię, vel medij, ꝙ nō ſemper in inferiori mundo ſuperiori obediatur, ſic hic.

Ad. vj. argu.

Ad. iiij. dub.

¶Ad quartum dubium reſpōdetur primo ꝙ eſt difficultas an idē ſit appetit⁹ intellectiuus, & ſenſitiuus: & ſane ſi ponerel aīa intellectiua eſſe vtereq; appetitus, hos habitus minime multiplicarē, ſed appetitū ſenſitiuū aggregatū ex organo & aīa crediderī, & appetitum intellectiuum ipſam animam ſiue voluntatem. Intellectus qui eſt potētiā cognitiua cū ſit alterius generis ab appetitu, habet actum alterius rationis latum in idem obiectum cum appetitu. Hoc pręſuppoſito, dico virtutes eſſe tam in appetitu ſenſitiuo q̄ intellectiuo. Nam in quacunq; potentia habituabili ſunt actus, in eadem ſunt habitus producibiles ab eis, ſed in vtraq; potentia ſunt actus. Inſuper in omni potentia aſſuefactione ducibili circa aliquam materiam, ponendus eſt habitus. ſed ſic eſt de vtroq; appetitu igitur. Item ſpeciatim de appetitu ſenſitiuo argumentor. Appetitus ille ſępenumero rationi renititur, nam ad voluptates inconceſſas inclinationem habet: in iuuenta enim delectatiōes effrenes inſequunt iuuenes, eapropter cum anxietate ratione parent: & hoc tam continēs q̄ incontinens nouit. In ſtudioſo eſt tranquillitas, omnia enim rationi conſonant: proinde aliquid ipſum promptificans bonum habet, quo vitioſus ipſe vacat, & hoc nō eſt niſi magnus habitus in appetitu ſenſitiuo inhærens, ipſum rationem verſus trahens. Eodem modo de voluntate deducere poſſum. Ipſa enim eſt nata ſenſualitati condeſcendere, niſi virtutum floſculis ornetur ad rationem conſentaneis. Itaq; par eſt tam in hoc q̄ in illo habitum ſtudioſum collocare. Verum eſt tamen ꝙ appetitus intellectiuus poteſt habere ſuum actum, latum in aliquod obiectum, in quod non poteſt appetit⁹ ſenſitiuus habere: quia enim appetitus ſenſitiuus eſt extenſus, non poteſt habere ſuum actum latum in obiectum ſpirituale, ſed ſolum in ſenſatum. Sed de aliquo actu & habitu, appetitus ſenſitiui nulla eſt difficultas, circa cibum, potum, & illa quæ ſunt appetitui ſenſitiuo conuenientia aut diſconuenientia, quia poteſt habere actum poteſt habere habitum inclinantem eum conformiter ad inclinationē ſuam naturalē. Sed maior eſt difficultas quomodo ex imperio voluntatis, appetitus ſenſitiuus poteſt habere habitum contrarium ſuę inclinationi: quia naturaliter proſequitur obiectum ſenſatum conueniens, ſicut bellua. Reſpondetur tamen ꝙ ſuſcipit habitum conformiter ad appetitum intellectiuum, qui poteſt impellere appetitum ſenſitiuum & elicere actum conformem appetitui intellectiuo & rationi. Ipſumq; mouet ſicut ſphęra ſuperior inferiorem. Tertio de anima. Et illud exemplo patet. Imprimitur enim quædam qualitas in membris quæ hominem non animaduertentem mouet: ſimiliq; modo ſcd̄m Ariſtotelem intelligentia orbis motrix mediante voluntatis imperio & ſuo vigore motum producit in orbem, quo mobile perpetua vertigine mouetur, tenendo motum localem a mobili diſtingui. Certe non ambigitur quin voluntas poteſt virtute intranea habituari: quæ quidem virtus cooperatur cum voluntate ad impetum appetitus refrenādum. Vnde ſolum extrinſece, hoc modo appetitus ſenſitiuus regularetur & non intrinſece per aliquid ei inhærens quod ipſum ad oppoſitū ipellit, cur⁹ nos nec oppoſitū dicim⁹, & ad illud manutenēdū inſudam⁹. Et iſtud eſt volūtatē ceteras potētias mouere. Nec ābigitur, quin potentias inferiores mouere poteſt, eis illarū obiecta p̄ſentando, a quibus per ſe mouentur. Hac autem via omnia in temperato erunt tranquilla, qui in morē continentia non agoniſat, habitus magis appetitum ſenſitiuum aut æqualiter conformiter ad rationem prouocabit, q̄ erit impulſus ſenſualitatis in oppoſitum, & ſic ſine rebellione & murmure rationi & voluntati obſecundabit. Et verificabitur illud Geneſeos. iiij. Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Nec in continente id ſolum cum nauſea, quia ad culpam nunq̄ neceſſitatur homo: ſed in temperato illud fit cum harmonia: immo pecus ipſum timore verberum & mortis habituatur ne prodeat in obiectum ſecundum inclinationem naturalem. Teſtimonium affert, canis in popina altus qui lepore viſo ad lebetem perniciter cucurrit. Et ex illo patet ſolutio ad quartum.

Ad quintū dubium.

¶Ad quintum dicitur ꝙ ſic. Et patet aliter. Nam qualis eſt proportio animæ ad corpus, talis eſt proportio moralis philoſophiæ ad medicinam, quia per obiecta, nobilitatem ſcientiæ nanciſcuntur. Primo de anima. Verum moralis minus lucri & appreciatiōis apud vulgus q̄ medicus acquirit, quia vulgus corporis morbos & eius defectus, non autem animæ nouit, & magis circa corporis caduca æſtuat q̄ circa animæ potiſſima bona ipſi incognita, ſicut de theoſophia & legibus contingit.

Ad ſextum dubium.

¶Ad ſextam dubitationem reſpondetur ꝙ felicitas ſpeculatiua eſt vera felicitas, quę ſine virtutibus non acquiritur: propterea de ea poſt virtutum determinationem loquutus eſt. De felicitate tamē politica quæ non eſt vera felicitas, ſed eius appellationem habens in principio vt homines ad virtutum culmina incenderet mentionem fecit.

Ad ſeptimū.

¶Ad ſeptimam dicitur, ponēdo periſphęriam latitudinis & profunditatis expertem, linea enim nō habet vnam illarum ſuperficierum, ſed eas imaginari oportet: & hoc pacto non diſtinguntur niſi ratione. Item exemplorum non requiritur veritas. Superficies conuexa & concaua cuiuſcunq; realiter diſtinguntur.

Ad octauū.

¶Ad octauū dicit quidā ꝙ ſi nō eſſet anima intellectiua in embrione, ſed ſolum vegetatiua, & poſtea ſenſitiua, & demum intellectiua, tunc indiuiduum de ſpecie in ſpeciem migraret, quod eſt falſum. Sed prorſus hoc nihil valet, ſed eſt inconſiderate dictum. Eſſet quidem aliud & aliud indiuiduum ſpecie diſtinctum. Tamen quadrageſimo die vt phyſici perhibent in fœtu eſt anima intellectiua, quæ in principio, operationes animæ intellectiuę non exercet, ſed vegetatiuæ, pro quanto in materno vtero embrio coaleſcit.

¶Hactenus de his quæ tractantur in Æthicorum libro primo.

SECVNDI LIBRI TRACTATVS PRIMI, CAPVT PRIMVM.

VM AVTEM VIRTVS SIT DVPLEX, intellectiua inquam atq; moralis: intellectiua quidem plurimum ex doctrina generationem habet, & incrementum. Quapropter experientia indiget, temporeq;. Moralis autem ex consuetudine comparatur. Vnde & nomẽ habuit tale, Ex quo patet nullam fieri virtutem morum in nobis natura. Nihil enim eorum quæ sunt natura, aliter assuescit: vt lapis, cui quidem natura competit ferri deorsum, nunq̃ assuescit ferri sursum, non si millies ipsum assuefaciendi causa, quispiam sursum proiiceret. Simili modo: nec ignis ferri deorsum: nec aliud quicq̃ aliter q̃ ipsi natura cõpetet assuefcet. Neq; igitur natura: neq; præter naturam in nobis virtutes efficiuntur. Sed idonei quidem ad ipsas suscipiendas sumus natura. Suscipimus autem ipsas atq; perficimur per consuetudinem. Præterea eorum quæ in nobis fiunt natura, potentias prius accipimus, deinde reddimus operationes. Quod quidem in ipsis sensibus intueri licet. Non enim ex eo q; vidimus vel audiuimus sæpe, sensus accepimus: sed contra, habẽtes vsi sumus: nõ vsi accepimus. At virtutes accepimus operati prius, quemadmodum & in artibus. Quæ namq; postea q̃ didicerimus facere oportet, ea facientes discimus. Ædificatores etenim ædificantes: & cytharœdi pulsantes cytharam fiunt: pari modo iusta agentes iusti, & modesta modesti, fortiaq; fortes efficimur. Testatur hoc & id quod in ciuitatibus fieri solet. Legum namq; latores ipsos ciues assuefacientes bonos efficiunt. Atq; omnis quidem legumlatoris hæc est voluntas. Qui vero non bene id faciunt, peccant. Atq; hoc ipso respublica bona a mala republica differt. Insuper ex iisdem & per eadem, omnis virtus & ars similiter & fit & corrumpitur. Ex eo namq; quia pulsant cytharam, & boni & mali fiunt cytharœdi. simili ratione & ædificatores, & cæteri omnes. Nam ex eo q; bene ædificant, boni: & ex eo q; male, mali fiunt ædificatores & fabri. Quod nisi ita sese haberet, non esset opus docente, sed omnes boni fierent aut mali. Sic igitur & in virtutibus res sese habet. Agẽtes enim ea quæ sunt in commerciis hominum, alii iusti, alii iniusti fiunt. Agentes etiam ea quę sunt in terribilibus rebus timereq; assuescentes aut confidere, alii fortes, alii timidi fiunt. Idem & circa cupiditates & iras euenire videtur. Alii enim temperati ac mites fiunt: alii intemperati ac iracundi: ex eo plane, q; hoc in ipsis aut hoc modo versantur. Atq; (vt breuiter dicã) omnes habitus ex operationibus similibus fiunt. Quapropter tales quasdam operationes reddere oportet. Ipsarum namq; differentias habitus ipsi sequuntur. Non igitur parum, sed plurimum quin potius totum refert: sic, an non sic, homines ab adolescentia consuescant.

Moralis virtus.

Fabricandõ fabri fimus.

Habitus ex operationibus similibus fiunt.

Consuetudinis vis.

Vm autem virtus. ¶ In hoc secundo libro philosophus loquitur de virtute generatim. Et in tres tractatus diuiditur secundum tria principaliter in eo consideranda. In primo ostendit ex quibus & qualibus generatur virtus. In secundo quid est virtus. In tertio docet de virtutis & vitij oppositione. Dicit itaq; primo. Cum duplex sit virtus, videlicet intellectiua intellectum perficiẽs, & moralis affectum illustrans, vt in calce primi dictum est: intellectiua vt plurimum ex doctrina generationem sui habet atq; augmentum. Dicit vt plurimum: interdum enim inuẽtione procuratur, sed illud est perrarum. A docente enim vulgo acquiritur: proinde experientia & temporis interuallo indiget. Moralis autem ex assuetudine comparatur, vnde & nomen habet tale, scilicet a moribus. Aliæ translationes dicunt: vnde nomen habet parumper a more declinans: & Argyropilus & alij parum in hoc discrepant. Infert corollarium tale, Nulla virtus moralis inest nobis a natura: probatur. Nam omnis virtus moralis ex consuetudine comparatur, sic q; possumus eam acquirere vel eius oppositum, sed illud quod est a natura non est huiusmodi, igitur. Vel sic, Virtus moralis non inest nobis a natura. Probatur. Nihil enim quod naturaliter nobis inest potest verti in oppositum, sed sumus ad opposita virtutum moralium & intellectualium flexibiles: igitur. Maiorẽ in litera declarat de lapide & alio graui sępissime in altũ proiecto, quod nunq̃ sursum mouebitur. Nec præter naturã hoc est cõtra naturã aut violẽte habitus acqrũt, sumus enĩ ad illos suscipiẽdos natura ꝑni ac idonei, & cõsuetudine ꝑficim᷒. Intẽdit phũs nec virtutes iesse nobis a natura: nec iesse nobis violẽte

& contra naturā. Scđo, cū aliqua nobis natura assunt, prius potentias & postea oṗationes suscipimus, sed virtus moralis q̄ est potētia ad bñ oṗandū non inest nobis prius q̄ oṗatio, qa ex oṗationib⁹ acqritur. Maior patet exēplariter in sensibus. Non eñ qa videmus aut audimus frequēter, sensus accipim⁹, sed contra, qa sensus habemus illis vtimur. Videre eñ audire & alioq sentire sunt fines potētiarū sensitiuarū. Sicut nō viuimus vt comedamus, nec pacē habemus vt bellemus: sed contra comedimus vt viuamus, & bellamus vt deniq bona reqe potiamur. Dicit itaq. Nō eñ ex eo q̄ vidimus vel audiuimus sepe, sensus accipimus, sed cōtra habētes sensus eis vsi sumus, hoc est habentes sensus vtimur eis, non vsi accipimus eos, hoc est nō accipimus sensus vsu. At virtutes acqsitas accipim⁹, infusas aūt virtutes celitus, vix dignouit philosophus. Illas vero nostris oṗib⁹ nō accipimus nisi meritorie, quēadmodū in artibus cōtingit. Nā in artibus postq̄ accepimus q̄ facere oportet ea faciendo addiscimus. vt ædificando ædificatores efficimur, & citharā pulsando citharœdi. Vetus est diuerbiū. Fabricādo fabri fimus, qđ ex hac lr̄a originē traxit. Pari modo iusta agētes iusti, & modesta modesti, & faciētes fortia fortes efficimur. Hoc p legūlatores declarat, q ṗborū oṗum assuefactione ciues bonos reddūt. Hæc eñ est cuiuslibet legūlatoris volūtas, si eñ secus fecerint peccent. Non aliā ob rē ad p̄ceptores scholastici in ætate tenella mittunť, & licet non mereanť, quodāmodo cū renisu bona faciētes, bñ tñ habituanť, & ad bene oṗandū sunt ṗpensiores. Et p hoc republica bona a mala seiungiť, qa in mala republica mores negligunt, in bona vero malos pœnis afficiunt, vt cæteri timeant. Bonos ad virtutes vt cæteri animētur promouēt, non sic aūt in mala republica. ¶ Seqtur, Insuper ex iisdem & per eadē oīs virtus & ars similiter & fit & corrūpiť. Quia visum est p quid virtus moralis genereť, quia p bonas oṗationes, vult nunc ostendere p quid virtus corrumpať. scilicet p malas operationes, & per consequēs est ab eis recedendū, cū vltra peccata q̄ deū irritāt, virtutes euertant. Dicit ergo per easdē oṗationes non numero, sed contrario modo factas generatur virtus & corrumpiť, sed virtus moralis per bonas operationes (vt dictum est) generatur, ergo per malas operationes corrumpiť. Maior patet per similitudinem in artibus. Nempe ex frequēti citharæ pulsu prompti fiunt citharœdi. simili modo ædificatores, & cęteri artifices. Nam ex eo q̄ bene ædificant, boni: & ex eo q̄ perperam ædificant, mali fiunt ædificatores, & fabri: si vero ita res sese non haberet, non opus esset docente, sed omnes boni fierent aut mali etiam in sensu disiunctiuo, sic erit in virtute. Nam & agentes ea quæ in hominū cōmercijs sunt iusti aut iniusti euadimus. sic circa discrimina & in terribilibus rebus assueti timere, timidi, & consueti confidere fortes euadunt. Idē circa cupiditates hoc est concupiscētias & iras euenit. Alij eñ circa cupiditates tēperāter viuētes, tēperātes fiūt, & irascēdo solū qñ ratio efflagitat hoies fiūt faciles & mites: & p actus oppositos intēperātes, & iracūdi euadūt, ex eo plane, hoc est qa oṗanť hoc modo aut illo in actibus. Hoc est bñ vel male. Atq vt breuiter dicā, hoc est paucis cōprehēdā, vel vt paucis qđ dicere cœpi absoluať. Oīs habitus ex silibus oṗationib⁹ gigniť. ¶ Sequiť breue documentū haud spernēdū. Quapropter tales quasdā oṗationes facere oportet: hoc est quales actus facimus tales habitus naturaliter sequuntur. Operationum enim differentias habitus sequuntur. Corollarium. Non parum igitur, sed plurimum quin totum potius refert sic ne hoc est probe, an non sic. i. improbe homines a pueritia cōsuescere. Ludouicus francorū rex sanctissimus a religiosis viris p̄dicatorij ordinis & minoritis sancte institut⁹ talis euasit: & Alexāder macedo vt plerisq placere video, a tumido p̄ceptore institut⁹ supciliosus euasit. Et ita est vbiq qui improbos mores ab adolescētia imbiberint, ferme sunt incurabiles, dicēte ṗpheta. Si mutare potest æthiops pellem suam & pardus varietatem suā: sic vos poteritis cū malum ab adolescentia didiceritis. quocirca delira est huius versiculi sentētia. Angelicus iuuenis, sathan senibus fit in annis. Cum nihil sit fructuosius q̄ a teneris annis defæcatos haurire mores, q habentē ad bñ oṗerādū facilitātē. Quidā deliri p̄ceptores ṗpter hūc versiculū iuuenes bona indole p̄ditos a virtute ad vitia auocant: ignorātes quātū momēti obtineat ṗba educatio ab vnguiculis teneris & primis annis.

Dubia. vj. ¶ Dubitatur circa hanc literam. Nam in brutis & in actibus intellectus, vt in sciētia & in intellectu, circa principia generantur habitus, & tamen naturaliter ista contingunt. Secūdo, generatio virtutis non est violenta, itaq est naturalis. Tertio aliqui sunt naturaliter casti ab influxu cæli, aut a progenitoribus, alij econtrario.

¶ Secundo dubitatur, quomodo virtutes intellectuales indigeant experimento & longo tempore.

¶ Tertio dubitatur quomodo intelligitur hæc propositio virtus fit ex operationibus, quam circunstantiam dicit illic prępositio ex. ¶ Quarto hęres forsan a quo emanet ipsa operatio. ¶ Quinto an actus sit ex habitu, & eodem modo sicut habitus ex actu. ¶ Sexto ambigitur an ex eisdem actib⁹ secundū speciem specialissimam fiant virtutes & vitia. ¶ Ad primā dubitationē respondeť q̄ in agēte

Ad primum & ad ratiões. naturali non cognitiuo aut appetitiuo non generať habit⁹. Ratio habit⁹ poniť ob act⁹ prōptitudinē & facilitatē: sic q̄ hō est ṗnior ad actus elicitionē post habitū q̄ prius, sed lapis in altū ipulsus millies, eadē difficultate a terra erigiť sicut a principio, in volūtate tñ & intellectu ponēdus est habitus, tā respectu principiorū q̄ cōclusionū. Et licet homo non possit propositioni p se notę dissentire, tñ promptius exit in actum assentiendi & crebrius q̄ ante actuum elicitionē, & hoc est habitus indicium.

¶ Ad primam rationem concedo q̄ bruta habitibus possunt assuefieri ad hos actus ant illos.

¶ Ad secūdā cōcedo antecedēs & cōsequēs q̄ est naturalis, capiēdo naturale vt distinguiť cōtra violētū, sed hoc mō nō capit philosoph⁹, sed illud est naturale in ṗposito qđ nobis a natiuitate inest, vt Plato de sciētia dicebat. Naturale contra casuale, contra supernaturale, contra artificiale, distinguitur, sed illę acceptiones sunt nobis alienę. ¶ Ad tertiam rationem concedo aliquos ad virtutem aptos, aliquos vero ad vitia dispositos sine habitu vllo. Hoc a causis in argumento tactis originem capit.

Ad secūdum

¶ Ad secundam dubitationem respondetur, q̄ experientia longo tempore eget, & experimēto similiter multorum scibilium scientia. vt circa astronomiam & multa alia.

Ad tertium.

¶ Ad tertiam dubitationem respondetur q̄ illic particula ex nō dicit circunstantiam causę materialis. Quēadmodum dicimus cultellum ex ferro fieri: nec circunstātiam termini a quo solum, vt ex die fit nox, sed dicit circunstantiam causę efficientis. Actus generat habitum naturaliter, nec est in potestate hominis habere actum non habendo habitum, si actus ille sit habitus generatiuus. Q̄z actus generat habitum vult Aristoteles in litera expresse in capite sequenti, & q̄ naturaliter habitus ab actu emergat expresse dicit in tertio, attamen notitia intuitiua non producit habitum. vbiq̧ habitus inclinat in similes actus in specie specialissima actibus a quibus emanauit. Similiter actus voluntatis a notitia intuitiua dependens non producit habitum. vt delectatio beatifica. Quemadmodum notitia intuitiua remota obiecti pręsentia corrumpitur, sic actus voluntatis intuitiuus remota notitia intuitiua illius obiecti euanescit. Habitus autem sine concursu voluntatis, aut alterius potentię non producit actū. Aliter ergo habitus ad actus ꝓductionē, aliter vero act⁹ ad habit⁹ causalitatē cōcurrit. Cōtra illud sic instat. Causa debet esse firmior effectu, sed opatio nō est firmior habitu, igit̄. Scdo, habit⁹ ꝓducit actū, ergo act⁹ nō ꝓducit habitū, tenet cōseq̄ntia, q̄a inter causam & effectū nūq̄ est circulatio. Ad priorē rōnē, nego añcedēs. Ad scdām nego cōseq̄ntiā. Solū eñ seq̄t, ergo habitū nō ꝓducit, puta illū habitū q̄ ipsam opationē ꝓducit.

Ad quartū.

¶ Ad q̄rtā dubitationē rñdet̄ q̄ opatio volūtatis ab itellect⁹ actu & potētia ꝓducit̄, nō.n. volūtas pure passiue ic h; respectu volūtatis quā theologi volitionē discrimis gr̄a appellāt. Opatio iuitiua potētię cognitiuę ab obiecto & potētia ꝓducit̄, & ituitiua ꝓducit notitiā abstractiuā, & illa ꝓducit habitū.

Ad quintū.

¶ Ad q̄ntā dubitationē pt; rñsio ex iā dict;.

Ad sextum.

¶ Ad sextā rñdet̄ q̄ idē act⁹ nūero pōt esse act⁹ virtutis & vitij, & sic virt⁹ & vitiū sūt eiusdē speciei i gn̄e naturę. hoc est entitatiue, nō aūt in gn̄e moris. Sępi⁹ tñ virt⁹ & vitiū differūt i gn̄e naturę, cū crebri⁹ habeāt obiecta specie distincta.

Tractatus.I. Lib.II. Cap.II.

CVm aūt pręsens tractatio nō contēplatiōis sit (vt cęterę) gratia, nō eñ vt sciam⁹ quidnā sit virt⁹, sed vt efficiamur boni cōsideramus (nā nulla ipsi⁹ esset vtilitas) de actib⁹ quonam modo sint agēdi cōsiderare necesse est. Hi nāq̧ sunt auctores, vt tales q̄dā ipsi habit⁹ fiāt quēadmodū dixim⁹. Agere igit̄ ratiōe recta cōmune est, & supponat̄: posterius aūt de ipso dicet̄, & q̄d est ipsa recta ratio, & quō ad cęteras sese habet virtutes. Illud aūt antea cōfiteamur oportet, omnē sermonē q̄ est de reb⁹ agēdis figura, & nō exacte fieri debere. quēadmodū & ab initio dixim⁹, ratiōes inquā vt materia postulat semp esse efflagitādas. Actiōes aūt & ea q̄ prosunt nullā hn̄t stabilitatē, quēadmodū neq̧ salubria. Atq̧ cū talis sit sermo vniuersalis, multo min⁹ is sermo certitudinis habet, q̄ de singularib⁹ est. Nā neq̧ sub artē, neq̧ sub ꝓceptionē vllā cadūt. Sed oportet ipsos agētes ea semp cōsiderare, q̄ ad tp̄s accōmodant̄: quēadmodū & in medicina fit, & in gubernādi etiā arte. Verū & si p̄sens sermo talis est vti diximus, enitendum est tamen opem ac auxilium ferre. Primum igitur hoc contemplemur oportet, res istius modi tales esse, vt ab exuperatione defectioneve corrumpantur: vt in viribus videmus, ac valetudine fieri. nam pro rebus obscuris, claris iudiciis vtamur oportet. Exuperatio nanq̧ laborum defectioq̧ vires corrumpunt. Similiter potus cibiq̧ exuperantes atq̧ deficientes valetudinem auferunt: moderati vero faciunt, augent, & conseruant. Sic igitur & in fortitudine ac temperantia, cęterisq̧ virtutibus res sese habere videtur. Qui nanq̧ cuncta fugit, atq̧ formidat, neq̧ quicq̄ subire perferreq̧ patitur, is timidus fit. Qui nihil omnino timet, sed aggreditur omnia, is audax nimirum efficitur. Simili modo qui voluptate omni potitur, nec excipit vllam, intemperans: qui cunctas fugit, perinde atq̧ agrestes homines, insensatus euadit. Etenim tam temperantia q̄ fortitudo ab exuperatione quidem & defectu corrumpitur: a mediocritate autem conseruatur. At enim non solum ortus & accretiones corruptionesve ex eisdem & ab eisdem efficiuntur: sed & operationes in eisdem etiam erunt. Nam & in caeteris quae sunt manifesta magis, res ita sese habere videtur, vt in viribus. Vires enim tam copia cibi q̄ multorum laborum tolerantia comparantur, & robustus ipse multum sumere cibum, & multos labores tolerare maxime potest. Sic fit & in virtutibus ipsis. Nam abstinendo a voluptatibus efficimur temperati, & facti iam temperati, maxime ab ipsis possumus abstinere. Idem & in fortitudine fit: & enim assuescendo formidolosas res paruipendere, subireq̧ ipsas atq̧ perferre, fortes euadimus, factiq̧ fortes maxime res formidolosas poterimus ferre.

Timidus audax.
Intemperās
Insensatus.
Temperati quomodo fiant.

CVm autem. In priore capite philosophus ostendit virtutes nō inesse nobis a natura, sed ab operationibus nostris: nunc consequenter ostensurus est speciatim quales sunt operationes ex quibus virtutes prodeunt. Et hoc caput trifariam scindit. In prima parte tria preambula ponit. In secunda parte monstrat que operationes sunt virtutis generatiuę. In tertia ostendit qualium ope

rationum sunt productiuę virtutes. In principio sic infit. Cum autem praesens tractatio, siue negocium non contemplationis gratia suscipitur, vt pleraq; suscipiuntur alia. vti videre est in mathematicis & in scientijs speculatiuis, quae veritatis sunt, non autem pietatis secundum Hieronymum. Non enim vt sciamus quid sit virtus, sed vt probi efficiamur, huiusmodi arti insudandum est. alioquin huius operis nulla erit vtilitas. Finis minus principalis est virtutis agnitio, illa autem non est negligenda. In sorbonicis actibus plerunq; de illo disceptant. Praecipuus autē finis est belle operari. Haec ars ad hoc ordinatur vt bene beateq; vitam agamus. Postea subdit. Actus enim sunt authores hoc est causę effectiuę habituum. Quemadmodum autem in praecedenti capite & in libro primo significauimus, quales ipsi actus sint tales esse & habitus oportet. Conducit igitur ad parandas virtutes contemplari quales sunt operationes agendae. Mirum est ergo de Ioanne Buridano & nonnullis hęsitantibus an actus sint habituum causae, cum Aristoteles id in litera expresse dicat & possit illud per artem inueniendę causalitatis ostendi. Sequitur in litera. Agere igitur ratione recta &c. Vult dicere q̄ commune est omnibus moralibus virtutibus, ex operationibus quae ex recta ratione emergunt, nasci. De recta autem ratione posthac in sexto fusius loquendum est. hoc pro nunc supponatur, q̄uia omnis sermo de operabilibus humanis debeat sub rudi minerua tradi. (Propterea dat analogias more concionatoris in templo,) tamen tentandum est in hac arte de ipsis operationibus nonnihil dicere, vt auxilium his detur qui studiose degere gliscunt: dicitq; q̄ vniuersus sermo de rebus agendis sub figura & non exacte fieri debet. Rationes enim secundum materiam subiectam (vt sępius libro primo diximus) sunt efflagitandę, actiones & ea quę prosunt non habent firmitatem, quemadmodum neq; salubria etiam in vniuersali, ergo a fortiori in particulari: quēadmodum singularis neq; sub artem neq; sub praeceptionem cadunt vllam. In talibus iubet Plato quiescere, teste Porphirio. Saepius scimus indefinitam & vniuersalem cuius singulares ambigimus. Has enim non ambigo, homo est in area collegij montis acuti. & omnis homo in area est in area. Attamen singulares omnes dubitamus: sed necesse est operantes accommodare se temporis cursui, quēadmodum in medicina & gubernādi arte. hoc est nauigatione. Medicus aliter curat grauem annis, aliter iuuenem, etiam febre tertiana, cōtinua, aut quotidiana, laborantes. Aliter verno tempore, aliter in hyeme, & ęstu: sic in proposito, aliter tempore carę annonę & tpe fertilitatis viuimus. Cū iuuenibus aliter q̄ aetate prouectis est procedendū. Sequitur. Primum igitur hoc contemplemur oportet, vt excessus & defectus mores corrūpāt. vt in valetudine fieri videmus. Vult dicere q̄ operationes medię inter excessum & defectum procreant virtutem. Hoc ipsum sic probat. Quaecūq; corrūpūtur a superabūdantia & defectu, illa generātur & seruantur a medijs inter defectū & superabūdātiam: sed virtutes morales corrumpūtur per excessum & defectum, itaq; generātur & seruātur ab operationibus medijs. Maiorē facilibus exēplis explicat. Nā fortitudo corporalis corrumpitur per excessum gymnasij & exercitij, & etiā ob defectū exercitij. Nā ob excessiuū laborem vires corporeę resoluūtur & attenuātur: & exercitationis poenuria homines fiunt molles, & putridi humores in eis generātur. Similiter in cibi & potus redūdātia aut parcitate plures gula & crapula pereunt. Moderati cibi valetudinem faciūt augent & cōseruāt. Et qui in morbum cibi exuperantia incidit, opus est abstinentia, quae sanitatem procreat paruā, postea eam auget. Alius enim est alio sanior, sicut alius est alio melior: & sanitatē moderatus cibus conseruat. Vt plurimū morbus per os sumit initium. Idem est in defectu: nam corporis vires a calore naturali resoluūtur, nisi p̄ humidū cibale fiat restauratio, perit homo. Et quia probatio est ignotum per notius explicare: Aristoteles per corporalia nobis magis cognoscibilia animae virtutes explanat. Qui nihil timet, sed in omnia praeceps ruit, temerarius & audax efficitur. Et qui omnia formidat, sic timidus efficitur, vt soricis strepitū, & bubonis nocturnū sonū formidet. Et qui omni voluptate potitur & a nulla abstinet, is intēperās est. Et qui omne oblectamētum horret atq; refugit ad modū agrestium, insensibilis est. Quocirca fortitudo, temperantia, & quaelibet virtus ab excessu & defectu corrumpitur, & a mediocritate seruatur.

¶ Sequitur tertia pars huius capitis principalis. At enim nō solum. In qua ait, nō solum ex medijs operationibus inter superabūdātiā & defectum virtutes generātur, & ex operationibus secūdū superabūdātiam & defectum corrumpūtur, sed etiam ex virtutibus genitis fiūt operationes cōmensuratae & mediae inter excessum & defectum. Hoc sic ostendit similitudine facta per habitus corporales tā q̄ magis notos. Sicut est in corporis virtutibus, ita est in animae virtutibus: sed virtutes corporales p̄ducūt tales operationes ex quibus producūtur: igitur. Maior tenet conuenīēti similitudine: & minor declaratur sic, Fortitudo corporalis causatur ex hoc q̄ aliquis sumit cibum sicut oportet: & ex hoc q̄ quispiam in actibus fortitudinis sese exercet: & cū factus est robustus tum multum cibi sumere & multos labores tolerare potest. Et sic est in virtutibus ipsis: nam abstinēdo a voluptatibus tēperantes efficimur: & facti iam tēperātes maxime possumus ab his abstinere. Nō alia via in Thebaide Aegypti & in alijs plerisq; locis anachoritę se ad arctitudinē viuēdi redegerūt, & sensim magnam latitudinem ad paruam deduxerūt. Videmus enim aliquos multū bibentes aut comedentes non parum viuere dū modo exercitētur: & tūc assuetudine, eorū natura manducare & bibere est potēs. Si habituatus tenuiter comedere tantūdem consumeret, laboraret morbo. In animae autē vitijs non minus percipimus. Difficile enim est petulanti iuueni superiorum praeceptionibus arctam regulam seruare: sed cum aliquantulum a voluptatibus abstinuerit, abstinere non est difficile.

Dubitatur.

DVbitatur primo, an ex vnica operatione, habitus qui est virtus, generari potest. Secūdo, an ex solis actibus elicitis siue imperatis potest virtus generari. Tertio, an actus habitū pręcedens & illum sequēs specie distinguantur. Quarto dubitatur, an virtus per excessum &

defectū corripatur. ¶ Ad primā dubitationē respondetur, q̄ sunt qui illud negāt, sunt qui concedūt; sed strictim respondemus. si quis fuerit vnico vitio aut pluribus coinquinatus, opus est actuū repetitione ad hoc vt virtus generetur. Patet, quia nō prius virtus generatur q̄ vitium ei aduersum corrūpitur: sed illud actuū bonorū multiplicationē efflagitat: igitur. At loquēdo de virtute nō habente oppositum: dico q̄ ex vno actu etiam remisso generatur habitus qui est virtus. Patet, quia intēsus actus intensum habitū generat, qui est virtus: ergo pars actus partē virtutis generat. Praeterea vel primus actus nōnihil in potentia generat, vel nihil, sed tātū disponit: sicut guttę in lapidum cauatione. Non secūdū, Anima enim est disposita ad virtutis susceptionē: ergo primū: & illud est eiusdem speciei cum virtute, & erit pars virtutis. quare iā nō erit virtus. ¶ Ad secūdam dicitur q̄ sic: immo a solis actib⁹ elicitis a volūtate, intellectu, aut sensu elicitur virtus. Insuper quis potest habere actū bonū circa aliquam materiā & nō exire in actum ob impedimētum. Ego reor me habere in crumena quā enodo stypem inopi daturus sacculū pecuniarū, & hoc efficaciter volo, & licet, quia sacculus abest nihil inopi daturus sim, tamē elicio actū dādi qui est bonus & nō minus meritorius q̄ actus dantis. paritate hinc inde seruata: cum actus exterior nihil boni, actui interiori superaddat: prout nunc supponitur. At si facultas adsit ex sola volūtate interiori sine exteriori nō generatur virtus. Si enim homo in actum exteriorē nō exit tempore praeceptionis, perperā agit: ergo tūc actus eius nō generat virtutē: possum tamen crebriter actū habere virtutis generatiuū sine exteriori actu: vt volo dare quando oportet: vel volo dare perendie a, licet non sequitur vnq̄ actus dandi ad extra: isti actus eliciti virtutes procreant. | Ad primā.

| Ad secundā.

¶ Ad tertiam dubitationem respondetur, q̄ aliqui effectus eiusdem speciei a causis specie distinctis emergunt, id est perspicuū de calore a sole & calore ab igne productis. In actibus animae distinctionē nō solum ab obiecto arguimus, verūetiā a causa effectrice: propterea sciētiam & opinionem eiusdem conclusionis specie differre dicimus. Et cum virtus habitus sit actus sequentis effectrix, operatio sequēs habitū ab alia causa proficiscitur q̄ prima operatio virtutis generatiua. Qui huic rationi vsquequaq; inniteretur. diceret cōsequēter, actū habitum antecedētē & illum sequētem specie differre. Sed cōtra hoc iosultabimus. Quando actus successiue elicitur, si non separabis actus partem quę ab habitu non proficiscitur, aliam speciem in partibus habitus atq; actibus explorabis. Omnibus consideratis dicimus actum habitum sequentem & eius productiuum esse eiusdem speciei. Nec semper a causis speciē distinctis habituum speciuoca distinctio requiritur, in effectu, signanter quando est habitus qui est actus vestigium & director, ad omnino similem actum a quo emanauit inclinans. | Ad tertiam.

¶ Ad quartum dicimus affirmatiue, patet authotitate philosophi in litera. | Ad quartū.

¶ Ad partem negatiuam arguitur, eliciat Socrates a actum dandi plusq̄ oporteat, postea b actum nō dandi quando oportet, hoc est ad vnum diem. eliciat vnum actum prodigalitatis, & postea actū illiberalitatis, & sic magno tempore alternatim, tunc sic quātū vna latitudo addit super ambitum medij, tantum alia congeries illiberalitatis subtrahit, ergo relinquunt medium in quo stat virtus. Et patet per simile. Sit latitudo medij pedalis, adde semipedale, postea medium pedem subtrahe, & sic consequēter semper tantum auferas quātum addis, semper habebis pedale. ¶ Respondetur q̄ latitudo medij non prouenit a dato sed ex modo dandi & dato. Patet exēplariter. Sint Socrates & Plato aeque opulenti, sit ita q̄ circunstantijs omnibus eisdem paribus det Socrates viginti toto hoc die liberaliter, det Plato totidem quibus nō oportet, non dando etiam multis quibus oportet, tantū dat Plato quātum Socrates, & Plato multis peccatis delinquit, ergo analogię non sunt ad propositum. | In oppositū.

| Responsio.

Tract. I. Lib. II. Cap. III.

Tqui signum habituum sit oportet ea voluptas, quae ipsis actionibus aduenit, & idētidē dolor. Qui nāq; a corporis abstinet voluptatibus, si hoc ipso gaudet, temperās est: sin moleste fert, intemperans. Rursus qui pericula subit & gaudet, aut saltem non dolet, fortis: qui vero dolet, timidus est. Moralis nāq; virtus circa voluptates, doloresq; versatur. Ob voluptatem enim res improbas agimus: ob dolorem vero res posthabemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adolescentia (vt inquit Plato) ita institutos esse oportet vt iis gaudeant, doleantq;: quibus gaudere dolereq; oportet: haec est enim educatio, ac eruditio recta. Praeterea si virtutes sunt circa actiones atq; effectus, omnem vero affectum & actionem omnem voluptas sequitur aut dolor: virtus ob idipsum etiam circa voluptates, doloresq; versatur. Indicant id ita esse & poenę: quippe cum per ipsas fiunt dolores: sunt enim medicamenta quaedam: medicamenta vero per cōtraria fiunt. Praeterea omnis habitus animi (vt & antea diximus) ad ea, & circa ea, naturam habet a quibus deterior meliorq; efficitur. At ob voluptates doloresve praui habitus fiunt: ex eo sane quia persequitur homines atq; fugiunt aut quas & quos non oportet, aut cū non oportet, aut quemadmodū non oportet, aut quot modis aliis a ratione talia definiuntur. Quapropter & sunt qui diffinientes virtutes affectuum ipsas inquiunt esse vacuitates, tranquillitatesve quasdam: sed non recte, quia simpliciter dicunt, & non addunt vt oportet & quando oportet, & caetera quae adduntur. Vir-

Virtus delectat bonū bene operātē

Medicamēta per cōtraria fiunt.

Praui habit⁹ quō fiant.

tus ergo talis supponitur circa voluptates atq; dolores, optimarũ esse rerum actiua. Vitiũ autem contrarium. Fuerit autem nobis de ipsis & ex his etiam manifestum. Nam cum tria sint ob quæ quispiam experit, honestum, vtile, iucundum: & tria illis contraria ob quæ fugit, turpe, inutile, atq; molestum. Bonus quidem vir circa hæc omnia recte agit. Malus autẽ peccat, & maxime circa voluptatẽ. Hæc enim & cõmunis est animalibus, & oĩa quæ in expetitionem cadunt comitari videtur: quippe cum honestum & vtile videatur esse iucũdum. Præterea cunctis vna cum hominibus ab ipsis incunabulis est enutrita. Quapropter arduũ est hũc affectum insitum vitæ extrudere. Iudicamus etiam & actiones ipsas alii magis alii minus, voluptate atq; dolore. Idcirco totum ipsum negocium circa hæc esse necesse est. Nõ enim parũ potest ad actus, bene aut male, gaudere aut dolere. Difficilius est etiam (vt Heraclito placet) voluptati repugnare q̃ iræ. At circa difficilius semper & ars fit & virtus. Id enim quod in hoc efficitur bene, præstabilius est. Quare propter hoc etiam circa voluptates doloresq; totum negocium est & ipsius virtutis, & ciuilis etiam facultatis. Qui nãq; bene his vtitur, bonus erit: qui vero male, malus. Dictum sit igitur virtutem circa voluptates doloresq; versari: & ex quibus fit ab iis ipsis augeri, & cum non eodem modo fiũt corrumpi, & circa illa etiam operari ex quibus est orta.

Voluptatis illecebræ.

Voluptati repugnare.

Ars & virtus circa difficile.

ATqui signum habituum. In hoc capite philosophus ex aliquorum opinione dicit virtutes circa voluptatem & dolorem versari obiectiue. Id autem mihi non arridet. Raræ enim sunt operationes in voluptates ac dolores obiectiue tendentes. Intendit hoc vnum in præsentia. indicium acquisiti habitus vel non acquisiti est voluptas vel dolor. Voluptas concomitans est efficax argumentum habitus iam geniti. Quando opera cum nausea & tędio eliciuntur, signum est nondum geniti in nobis habitus. sicq; primum sit. Signum virtutis acquisitę est delectatio & tristitia tam in bonis q̃ in malis habitibus. Probat hoc Aristoteles inductiue: quia q recedit ab oblectamẽtis corporalibus & in hoc delectatur, temperans est habitu: sin tristetur, intemperans habitu est. Et id rationis est: nam ante habitum genitum homo patitur difficultatem ad bene operandum ab intrinseco vel extrinseco. Sępe abstinere a formosa muliere & cibo delicato, oblata opportunitate, est difficile ob carnis impulsum nobis congenitum. Similiter conseruare actum iustitię ob metum est difficile, sed cum habitus est iam acquisitus, naturaliter mouet ad actum, & ad eum impellit. Habitus se habet ad modum naturæ, & si magnus extiterit, vna eius portio resistit sensualitatis impulsui, & reliqua pellit in actum licet homo non necessitetur. Cum ergo aliquis operatur circa materiam moralem, & in sua operatione delectatur, signum est virtutis acquisitę: & si tristatur, adhuc virtute vacat, saltem est in bona intentione quę hominem ad bonum propensum reddit. ¶ Aliter expono literam & forte clarius, dicitur q voluptas identidẽ & dolor ipsas habituum comitantur operationes, & quales ipsi sunt habitus certum prębet indicium & significationem, vt qui iam experto habitu a corporalibus abstinet illecebris & illo gaudet, temperans est: sin vero ęgre fert, intemperãs est. Pari iure qui pericula suscipit & his ipsis gaudet aut saltẽ non dolet, fortis est: qui vero dolet, timidus est. Qui in magnis cruciatibus vulnerũ non gaudet, si non dolet, is dicendus est fortis. At dicis talis gaudet spiritualiter licet corporaliter doleat. Etiam dicitur ad fortitudinem sufficit neutro modo gaudere. satis est non dolere. ¶ Secunda pars principalis huius capitis quę dicit. Ob voluptatem enim res improbas. Hic probat propositum per rationes ex virtutis parte sumptas: hoc est ex habitudine delectationis & tristitiæ ad virtutem. Multiplici ratione hãc probat. Primo sic. Ob delectationes operamur mala. & ob tristitias res omittimus honestas: sed per prius contra preceptiones affirmatiuas, per posterius contra precepta negatiua delinquimus. Infert corollarium, Quocirca homines a crepũdijs (vt inquit Plato) its institutos esse conuenit, vt secũdũ rectam rationem gaudeant & doleant. Hęc est recta educatio, vt pro bene actis gaudeant, & pro vituperabilibus doleant. Secundo sic, Virtus moralis est circa actus & affectus quos passiones vulgo vocitant: sed omnem actum & affectum dolor aut voluptas cõcomitatur. Tertio sic, Omnis medicina per cõtraris nata est fieri: morbi enim sanãtur contarijs, calidæ febri medicina frigida, & languori frigido medicina calida applicatur in corpore: sic & in anima, qui delectationem in vitio cepit, opus est tristitia. Nam secũdũ mensuram delicti, fiet & plagarum modus. sed malis actibus adhibentur pœnæ a legũlatoribus tãq̃ cauteria & medicinæ: proinde huiusmodi pœnæ sunt cõtrariæ ipsis actibus: & non nisi gratis delectationũ & tristitiarum ipsis actibus annexarũ: igitur. Quarto sic. Omnis habitus circa illa versatur. a quibus melior aut deterior efficitur: sed a voluptatibus & doloribus mali fiunt habitus prosequẽdo aut fugiẽdo oblectamenta & dolores quos nõ oportet, quãdo nõ oportet, aut nõ quemadmodum oportet (lubricus enim ob voluptatem est deterior, & probus ob oblectamen in actum bonũ incidens vti videmus efficitur melior) vel aliquo alio modo q̃ a recta ratione præscriptum sit: igitur moralis virtus versatur circa voluptates & dolores. Hoc ipsum authoritate Stoicorum probat, dicentium virtutes esse impassibilitates quasdam & affectuũ vacuitates, & quietes, & tranquillitates quasdam. Existimabãt enim erronee studiosum virum nihil a passionibus his dolore & tristitia pati. Per hoc dictum, signum est q voluptates & tristitiæ hominem a virtute

auertunt.& per consequens ipsum afficiunt: sed ne Stoicorum opinionem approbasse videatur interloquendo raptim eam carpit inquiens: sic dicentes nõ dicunt simpliciter verum quia absolute loquuntur & sine modificatione perinde atq; ita semper eueniret. quod est falsum. Studiosus enim non est simpliciter impassibilis a voluptate & tristitia: sed est impassibilis & passibilis vbi & quando oportet. Postea subdit. Ex his supponatur q̈ virtus est talis habitus circa vuluptates & tristitias optimorum operatiuus: sicut malitia est cõtrariorum operatiua scilicet pessimorum. ¶ Sequitur tertia pars principalis huius capitis. Fuerit autem. Hic probat conclusionem principalem per rationes ex parte hominis sumptas: & quinq; particulas continet secũdum numerum quatuor aut quinq; rationum. Primo sic argumentatur. Circa illud habet virtus fieri quod est omni bono humano commune: sed delectatio habet fieri circa omne bonum humanũ: & tristitia circa malum oppositum: igitur. Maior patet, nam virtus circa omne bonum humanum & ei oppositum habet fieri. Minorem ostendit sic. Triplex est bonum, honestum, vtile, & iucũdum. Et omne bonum honestum est bonum voluptuariũ. & nõ ediuerso. Idẽtidem omne bonum vtile est bonum delectabile, & non contra. Et ita bonum delectabile est commune omni bono humano. Pari modo tria sunt mala his cõtraria ob quæ quicq̃ fugimus: turpe, inutile, & molestum siue graue. Bonus quidẽ recte hæc omnia cõsequitur & malus ab eis aberrat, & signanter circa ipsum voluptarium qđ est cæteris bonis cõmunius. Virtus igitur versatur circa dolores & voluptates. ¶ Secundo sic, Omnibus animalibus cõmunis est voluptas: & omnia quæ expetuntur comitatur, nam & honesta voluptaria esse videntur: igitur virtus versatur circa dolores & tristitias. ¶ Tertio sic. Cunctis hominibus ab ipsa pueritia & a crepũdijs vna enutrita est ipsa voluptas: igitur est arduum hanc affectionem insitam penitus quando oportet & vbi oportet extrudere & reiicere. ¶ Quarto sic. Circa illa maxime fit virtus circa quæ homines maxime regulant siue iudicant suas actiones: sed per delectationes atq; tristitias homines maxime suas operationes regulant: homines enim illa intendunt an bona sint, an delectent: & ab illis abstinent a quibus molestantur. Regimus autem actus nostros, alij magis, alij minus per voluptatem & dolorem. Dicit Leonardus, & antiqua translatio haud discrepat dicens, Regulamus autem. Argyropylus dicit, Iudicamus etiam: perparuum in sententia est discrimen. Negocium igitur hoc totum dicit philosophus circa voluptates & dolores non immerito est implicitum, & virtus circa ea versatur. Non parum est enim ad res agendas bene aut male gaudere aut dolere. ¶ Quinta ratio est hæc. Circa difficile est ars & virtus: & si quid est circa difficilius, bene operamur, præstantius est, sed difficilius est voluptati q̃ iræ (authore Heraclito) contraire: perdifficile autem est iram compescere: igitur. Epilogando dicit. Non igitur immerito totum hoc negocium, & virtus ipsa moralis, immo & tota ciuilis facultas circa voluptates & dolores inuigilat. Et sane qui his bene vtitur bonus erit: & qui praue, malus. Verum dictum est iam sic sufficienter ex quibus fit virtus, ab illis eisdem seruari atq; augmentari: & ex dissimilibus corrumpi, & similia ejs operari ex quibus parta est, atq; ipsam circa voluptates & dolores versari.

¶ CIRca hoc caput dubitatur. Primo videtur q̈ nonnunq̃ sine dolore & tristitia affectum habeamus, ergo male contrarium dicit Philosophus. ¶ Secundo dubitatur, vtrum resolutio Aristotelis sit vera qua probare satagit virtutes esse circa voluptates & dolores, & argumentor q̈ non. Plereq; enim sunt operationes & virtutes quę non habẽt delectationem aut dolorem pro obiecto: ergo male dicit. Tertio dubitatur, an virtus potest corrumpi per cessationem ab actu. Quarto dubitatur, an virtutes sint impassibiles, hoc est an non patiantur passionem vllam in oppositum. Et probatur q̈ non, authoritate philosophi in litera. & ratione: quia a nullo secluditur delectatio & dolor. In oppositum argumentor: quia quanto virtus moralis excludit passiones, tanto est melior: ergo perfectissima virtus omnem passionem in ipso felici excludit. Quinto dubitatur, quod istorum bonorum est cæteris cõmunius, & quod nobilius est bonum. ¶ Respondetur ad primam, q̈ delectatio ad corporalem & spiritualem extenditur. prior generatur in appetitu sensitiuo ab obiecto sensibili mediante cognitione sensitiua: posterior producitur in volũtate mediante cognitione intellectiua. pari forma dolor tristitiam amplectitur: hoc notato dicitur q̈ in omni affectu est delectatio aut tristitia intẽsa & illa percipitur, aut remissa quæ non percipitur: nonnunq̃ tamen est mixtio delectationis cum dolore: & illic lætitia confunditur, & non appparet. ¶ Ad secundum dicitur, q̈ rarissime virtus est circa voluptates & dolores obiectiue: video enim hic plurimos errare: succincte tamen loquens, notum est omne illud esse obiectum potentiæ in quod ipsa fertur, dirigitur & tendit: sed potentiæ sæpissime tendunt in obiecta ad extra: in cibos, potus, vestes, bonos equos, pecuniam, & nullo modo in voluptates & tristitias. Homo potest tamen velle nonnihil facere ob voluptatem: vel nolle facere ob dolorem: in tali casu & nunq̃ aliter voluptas aut dolor est virtutis aut eius actus obiectum. Idem enim vbiq; est obiectum virtutis & eius actus. Delectatio & dolor per modum sequelæ in omni operatione incidunt. Cum enim quis bene concionatur, erudite legit, aut stipem inopi erogat, delectatur: sicut in omni opere virtutis. quia scit illum actum esse bonum: & tristatur in malo. Prauus tamen nonnunq̃ in perperam actis gaudet. Delectatio autem operationem auget & durare facit: nam si quis in opere bono molestiam ceperit in bono non perseuerat. ¶ Ad tertium inficiatiue respõdetur de virture proprie dicta, quæ est in anima. Omne enim accidens quod corrumpitur ad corruptionem subiecti corrumpitur, vel a suo contrario, vel ob desitionem causæ affectum conseruantis. Sicut est lumẽ lunæ quod producitur a sole & eius præsentia: nõ pluribus modis corrumpitur accidens. Modo per cessationem ab actibus nullo istorum modorum corrumpitur. igitur. ¶ Ad quartam dubitationem

Dubia.v.

Ad primũ

Ad secũdũ

Ad tertiũ.

Ad quartũ.

negatiue respondetur. Nam qui nullam passionem haberet esset agrestis. secundum philosophum: habet enim & felix passionem conformiter ad rectam rationem.

Ad quintũ. ¶ Ad quintam, respondetur q̄ bonum delectabile est nobis cum belluis commune. Delectatio est tam secundum sensum q̄ secundum intellectum. Bonum autem vtile & honestum solum nobis & superis conuenit. Secundo, ex parte rerum delectantium sumitur communitas. Nempe delectatio sequitur ad omnia quæ sub electionem cadunt. Bonum enim honestum est delectabile prout est conueniens secũdum rationem: & sic de alijs bonis. Solum autem bonum honestum est bonum simpliciter & nunq̄ fit malum. Bonũ vero quod vtile vocatur, si segregetur a bono honesto non est bonum, sed malum. Potest enim & bene & male fieri. Ordinatur tamen semper in probo ob bonum honestum, vt pecuniam prudens colligit vt sibi & pauperibus prouideat. Bonum autem delectabile sępius a bono honesto superatur & reuera tũc non est bonum sed malum, & non faciendum. Et id rationis est: quia delectatio est momentanea (vt ita dixerim) & cruciatus ei respondens perpetuus, si pœnitudine nõ obliteretur.

Dub.vi.&.vii. ¶ Sexto dubitatur, an difficilius sit voluptati reluctari q̄ iræ. ¶ Septimo, an virtus & ars sint circa difficile.

Ad sextũ. ¶ Ad sextã, dubitationem respondetur, difficultates affectibus aduersari ex multis prouenire potest: vna causa est ex eo q̄ affectionis impetus est maior, & iræ obsistere est difficillimum: quia ob sanguinis ebullitionẽ circa præcordia, ira est impetuosissima. Alia difficultas prouenit ex eo q̄ affectus est sensui magis cõueniens: & sic producit delectationem quæ operationem perficit. Ira vero tristitiam annexam habet. Alia difficultas potest esse ob diuturnitatem: affectus est nobis insitus: & ex parte modi commouẽdi, quia furtim insidiatur, & sub velamine boni, est periculosius: aut quia aperte insurgit, & sic minus periculose ferit. His modis omnibus primo dempto difficilius est voluptati obsistere q̄ irę.

Ad.vii. ¶ Ad septimam affirmatiue respondetur: Difficile enim est tenere medium & facile est labi, quemadmodum sagittario perdifficile est bene sagittare & auem ferire: aberrare auem a tactu auis est facillimum. Item in multis virtutibus habemus fomitem & inclinationem contra actiuitatem virtutis impellẽtem: proinde est difficile studiose agere, præcipue ante partam virtutem. Item actus reputatur melior & ex consequenti habitus qui & virtus, eo q̄ est circa difficilius obiectum: non enim alia de causa fortitudo temperantiæ præstat. Etiam difficultas prouenit ex parte nostra, siue socordia paritate ex parte materiæ data. Nonnunq̄ tamen licet raren ter virtus est circa non difficile: nec ex parte obiecti, nec ex parte agentis, vt propriam vxorem cognoscendo temperanter: aut comedendo tempore licito: aut in actu eutrapeliæ, licet tenere omnes circũstantias in his nonnunq̄ sit factu difficile. Cæterum celsitudo virtutis est circa difficile, vt in vehementibus voluptatibus propinquis abstinere, vt Ioseph ab vxore Phutufaris quẽ bella & potens mulier clanculum ad mœchiam rapuit. sic Bellerophontis castitas quem Stenobea de coitu interpellabat. In talibus est virtus suo in apice, ita in arte qui citharam artificiose celerrime pulsat insignis citharœdus iudicaũ, exiguam virtutẽ ac artẽ haud magnipendunt, in fastigio nobilitatur.

Lib. II. · Tract. I. Cap. IIII.

DVbitauerit autem quispiam, quonam modo dicimus iusta agentes iustos: & temperata temperatos fieri oportere. Nam si iusta temperataq̧ agunt iam iusti sunt & temperati: perinde atq̧ si grammatica, musicave faciunt grammatici sunt atq̧ musici: an nec in artibus res ita se habet? Fieri nãq̧ potest vt grammaticum aliquid quispiam faciat, & fortuna & alio admonente: at tũc erit grammaticus cum & grammaticũ quippiam & grammatice faciet. i. secundum eam quæ est in ipso grammaticam artem, pręterea nec simile in artibus & in virtutibus est. Nam ea quæ ab artibus fiunt, bonum ipsum in seipsis habent. Sufficit igitur si ipsa aliquo modo sese habentia fiant.

Bene agentis circũstantię. At ea quæ a virtutibus fiunt, non iuste aut temperate aguntur si sint iusta, aut temperata. Sed si & agẽs sit sese habens, agat. Primo quidem si sciens, deinde si eligens propter ipsa, tertio si firmo animo ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidem cęteros habendos non requiruntur pręter ipsum scire. Ad virtutes autem scire quidem parum aut nihil potest. Cætera vero non parum, sed totum possunt. Quæ quidem & ex eo quia persępe tes iustę temperatęq̧ agũtur prouenrũt. Res igitur iustę temperatęq̧ dicuntur, cum sunt tales quales vir iustus ageret aut temperatus. Iustus autem ac temperatus est non is qui has agit, sed qui sic etiam agit vt iusti temperatiq̧ agunt. Recte igitur dicitur iustum fieri agentem iusta, & temperatum etiam temperata. Qui vero hæc non agit, nunq̄ euasurus est bonus. Verũ plerîq̧ hæc quidẽ non agunt.

Philosophãdũ est ope nõ lingua sola. Ad sermones autẽ confugientes sese philosophari putant, & studiosos hoc fore modo. Atq̧ perinde vt ægroti faciunt qui medicos quidem diligenter audiũt: nihil autẽ eorum agunt, quæ præcipiuntur ab illis. Vt igitur illis corpus non bene sese habebit si ita curantur: sic nec his animus plane, si ita philosophantur.

DVbitauerit autem. Hic ponitur vna dubitatio circa prædicta,& eius solutio. Dictum est supe-
rius q̄ ex operibus bonis virtus generatur: & ex iustis operationibus quis efficitur iustus.
Contra illud non videtur verum, pro eo q̄ sicut est in artibus, ita est in virtutibus: sed in
artibus, sic est q̄ nullus facit opera artis, nisi ipse artifex: nullus enim facit grammaticalia aut
logicalia opera, nisi grammaticus aut logicus: ergo pari ratione nullus facit opera iustitiæ nisi
iustus. Et ex consequenti sequitur q̄ nemo ex operibus iustis iustus efficitur: quia eo ipso q̄ quis
iuste operatur ipse est iustus. cum ergo iuste operari est iustitiæ effectus, non erit iustitiæ causa. Ac
si sic argumentaretur. quicunq; operatur opera grammaticalia est grammaticus: ergo quicũq; ope-
ratur iusta est iustus. Hanc obiectionem bifariam diluit. in primis negando q̄ nullus facit opera
artis nisi artem callẽs. Aliquis enim orationem congruam proferre potest fortuito,& alium gram-
maticum imitando. hoc est alio præmonstrante aut præeunte: ille autem talis operatur grammati-
cus,& non est grammaticus. Ille enim est grammaticus qui grammaticum grammatice loquitur.
hoc est ex habitu & arte grammatica. Itaq; aliquis grammaticum semonem profert & nõ est gram-
maticus, sic aliquis agit iusta & non est iustus. Secundo negat similitudinem. Nam ea quæ ab arte
fiunt laudem in se habent: quare sufficit illa sic existere, hoc est non requiritur bonitas in faciente
sed in re operata. Modo artificium nemo potest facere recte nisi ipse artifex. Sufficit, hic scire &
operari pro virili: opera vero virtutis non habent simpliciter suum bene esse in seipsis: sed oportet
operantem determinatis modis se habere ad opera. At ea quæ a virtutibus fiunt, nõ iuste aut tem-
peranter agentur, si sint iusta aut temperata, supple ex parte obiecti vel materiæ: quemadmodum est
de re operata ab artifice. Ad opera iusta & bona multa requiruntur, quæ possunt conuenire ei qui nõ
habet habitum virtutem. Et tria enumerat. Primum scire, quod intellectui competit, vt non a for-
tuna & ignoranter sed scienter, hoc est cum prudentia (ad sensum in sexto explicandum) faciat. Se-
cundum ad appetitum pertinet vt ex electione & nõ ex impetu naturali operetur, hoc est ob ipsum
opus bonum & non aliud vtile. Si enim ex affectu vt ex ira aut timore operetur non est opus vir-
tutis. Similiter si quis ob emolumentũ tẽporale, aut inanem gloriã operetur, non est actus virtutis:
Tertium, vt operetur firmiter ac constanter: ita vt a nullo impediatur si posset quin operetur, hoc est
ab habitu qui secundum eum in prædicamentis est difficulter auferibilis. Scire est potissimũ in arte,
ad virtutis autẽ actum scire quidẽ parum comparatiue, aut nihil potest. Cætera vero non parum sed
totum posse videntur. Cæterum operationes fiunt simul bonæ quando sunt similes operationibus
studiosis. Patet inductiue. Tunc actus est iustus quando est similis actui quem iustus ratione iustitię
habet: & ita in aliis. Et hoc est verũ in actibus, iustitiã, temperantiã,& alias virtutes generantibus. Illa
conclusio tangitur in litera illic, quę quidẽ & ex eo. hoc est dictu, quæ quidem virtutes, q̄ frequenter
hoc modo bene fit res, iuste,& tẽperanter proueniũt. Res igitur iustę (inquit) tẽperatęq; dicuntur cũ
sunt tales quales vir iustus ageret, atq; ipse tẽperãs. Nõ igitur male assertũ est agendo iusta quẽpiã iu-
stũ fieri,& tẽperata tẽperantem: qui vero hæc non agit, nũq̃ euasurus est bonus. Nam sine actibus vir-
tutum generatiuis, virtutẽ acquirere est impossibile. Et reuera pleriq; sunt qui hæc non agunt: sed ad
sermones cõfugiunt, qui ampullosis & sesquipedalibus verbis ratiocinantes sese philosophari putãt,
& fieri hoc modo studiosos: & rem ægrotis persimilem faciunt, qui medicos diligẽter audiunt, faciũt
autem nihil eorum quæ ab ipsis pręcipiuntur: vt autem illis corpus non recte valebit, qui ita curari pa-
tiũt, sic nec his animus plane, si ita philosophãtur. Quia vero philosophus in hoc quarto capite hu9
secũdi ait, quonã modo dicimus iusta agentes iustos,& lęta. Vbi insinuat ex operibus habitus emer-
gere: & ab habitibus rursus actus emanare, vltra superius allata queritur: An actus ipsi habitus gene- Questio.
rent & ediuerso. ¶ Affirmatiue respondet: patet p philosophũ in litera,& superius. ¶ Cõtra hãc respõ- Responsio.
sionẽ argumẽtor. ex ea cõsequẽs est effectũ producere suã causam. at hoc est incõueniẽs, igit. sequela pa- Obiectio.
tet. sic. hoc vltimũ instãs nõ esse horę futurę, in qua Socrates elicit successiue actũ p totã horã: sit act9
ille totalis a,& habitus generãdus b,a generat b,& cõtra, nõ dat pars actus a, quin illã pars habitus
b antecesserit in eadẽ potẽtia. proinde concurrit ad generationẽ actus. Non potes dare partem a suc-
cessiue genitã quin illã, pars b. pręcesserit: quia quęlibet pars actus habitũ generat,& cõtra. ¶ Secũdo Secunda.
tũc nõ erit status in actu & habitu. Probatio. eliciat Socrates actũ a, vt duo in momẽto a producit b
in illo momẽto.& b cõcurrit ad intẽtionẽ a, proinde actus erit intẽsior per habitũ b, q̃ esset sine habi-
tu b,& intẽsio actus a facit habitũ intẽsiorẽ,& intẽsio habitus actũ intẽdit. proinde erit reciprocatio
cõcursus, nec cessat actus quoad capacitas animę oppletur citra infinitũ: qd non est dicendũ. Forte di-
ces q̄ habitus ille nihil actus pducit, nisi conatus potẽtię augeat. Insto, habitus b si nihil actus esset in
potẽtia cũ cõcursu potẽtię pduceret actũ.& nõ est minus actiuus nũc b p pręsentiã a, q̃ a sublato: igit.
Tertio, Habitus nõ semp producit aliquid actus: quãobrẽ nũq̃ aliqd actus pducit. cõsequẽtia tenet: qa Tertia.
est agẽs naturale eodẽ modo se habẽs. sicut intellect9 est agẽs naturale. Forte dices q̄ aliter act9 pducit
habitũ & aliter habitus actũ: hic eñ sine concursu potẽtię nihil efficit: ille vero se solo habitũ pducit.
Potẽtia est causa solũ mediata habit9, qa est imediata cã act9: & act9 est cã ppinqua & imediata habit9.
¶ Insulto: habit9 interdũ cõcurrit ad act9 pductionẽ,& nõ põt assignari aliud ab habitu: nõ ipsa volũ-
tas, patet i brutis volũtatis exptib9. Itẽ nos eximus in actũ iterdũ sine cõcursu actus volũtatis. igitur.
Quarto ex dictis infert habitũ esse qualitatẽ actiuã, pariter & actũ. hoc aũt est icõueniẽs: qualitates eñ Quarta.
actiuę vulgo ponũtur in tertia specie qualitatis. habit9 vero in prima specie. ¶ Ad primũ respõdet q̄ Ad primã.
nulla est ps a actus qn pducit a b habitu & ediuerso. de scda pte haud quaq̃ ambigis. de priore parte
patet. Quia q̃ cito est aliquid a actus in potentia, tam cito est aliquid b. nec est possibile naturaliter

habere aliquid de actu sine habitu, nisi habitus contrarius habitui producendo sit in potentia, in hy-
pothesi autem nulla pars a actus concurrit ad productionem cuiuslibet partis habitus . Pari modo
nec aliqua habitus portiuncula, ad cuiuslibet partis actus productionem concurrit . Quapropter a
actus non præcessit b habitum. His non obstantibus concedo hunc actum totalem, hunc habitum
totalem produxisse.& e diuerso, nunq̃ tamen habitus ab actu vllo productus illum actum produxit.
Circulatio enim inter causam & effectum secundum indiuiduum est impossibilis: secundum speciem
Ad secūdā. contingit: vt impræsentiarum . ¶ Ad secundum nego sequelam: nec capacitas animæ implebitur.
nec sequetur infinitas ipsius actus: quas ob res disiūctiua illata pro vtrauis sui parte repudiatur. Cre-
mentum reciprocum tandem finietur. Patet sic. Actus vt duo producit habitum, vt vnum vel duo,
eodem instanti quo est. Habitus est actu imperfectior. hinc minus actiuus: conatus potentiæ non cre-
scit : modicum de actu ponetur ratione habitus, fit medius gradus. ille medius gradus vix forte
quartam partem gradus habitus ponit: & rursus quarta pars gradus minus de actu coefficit. Appo-
sitio partium inæqualium etiam infinities facta infinitum non constituit. Ecce ad oculum a pedale.
Diuido horam sequentem proportione dupla. capio pedale b. in prima parte proportionali horæ a
capio medietatem b,& addo a . in secunda capio secundam partem proportionalem b corporis, &
addo a. & ita per totam horam. ex infinitis partibus inæqualibus additis nunq̃ resultat infinitum.
Ad tertiā. Et si crescat conatus ipsius potentię: postq̃ ille est finitus, talis erit effectus in reciproca productione.
¶ Ad tertiam concedo assumptum. Pro cuius vberiori intelligentia non pigebit repetere aliquid
in primo capite dictum. Aliter actus habitum producit, aliter vero actum ipse habitus: si quispiam
actum eliciat habitum sequi necessum est. secus est de habitu. Habitibus enim vtimur cum volumus.
non autem semper voluntas imperat actum talis habitus . patet in bellua vno habitu,& non alio
vtente. variæ sunt causæ exeundi in actum talem, vel talem. exemplo id explanare haud grauabi-
mur. habeo mille habitus. exeo in habitum a,b,c,d,& non aliarum rerum nonnullis aditibus &
ianuis. occurrit mihi liber ipsius a in bibliotheca, visio illius libelli me in notitiam a ducit: fra-
ter b ingreditur, cuius intuitio est apertura ad notitiam actualem b, inimicus c me compellat,
cuius aspectus recordationem c, excitat. ecce varias fenestras quibus exeo in actus, habituum recō-
ditorum. nempe ipse habitus citra concursum potentiæ nullius sunt energiæ, cum potentia actu
in suos actus inclinet . Inclinare in præsentia est efficere. Sine concursu potentiæ aptitudine incli-
nant. Inclinatio habitus est ipse habitus inclinans, qui nunq̃ actualiter inclinat, nisi quando reli-
quæ omnes causæ quas præexigit ad cooperandum cū eo ponuntur: id temporis eius inclinatio est
Ad quartā. prompta. ¶ Quartum speculum modici est momenti. Vocamus qualitates actiuas eas quæ sibi simi-
les in specie producunt, vt calorem frigus. Ecce nonnihil de habitu, cuius diffinitio est, Habitus est
qualitas difficulter a suo subiecto remouibilis in similes actus ex quibus emersit inclinans imme-
diate: in actus enim alterius rationis mediante suo actu elicito inclinat, vt habitus præmissarum
respectu actus conclusionis, immediate in assensum actualem præmissarum inclinat : & actus præ-
missarum in actum conclusionis. Et quicquid est causa causæ in genere causæ effectricis naturalis, est
causa causati. Quocirca sanitas & ægritudo non est habitus, in ea significantia qua procedimus. Ad
Ad Aristot. Aristotelem in prædicamentis dicimus, q̄ exemplorum non requiritur veritas: & habitus capitur
pro corporis dispositione, quam complexionem vocant. Cæterum delectabiliter inclinat in similes
actus operibus a quibus fluxit, hoc est facilitat potentiam. Assuetus enim sæpenumero currere non
illibenter currit. Assuetus hora quarta surgere citra grauamen ea hora excitatus surgit : inassuetus
surgere cum excitatur caput corpusq; non pruriens scalpit. Appetitus sensitiuus dolorosa fugit, re-
nisum appetitus habitus superat: habentem ad studiose operandum promptificat: quia est hilariter
operatur . Interdum tamen sed rarentius tristitiam habitus excitat, vt habitus inuidentiæ aut odij.
Isti habitus sunt tormenta stultis: qui sua stultita tales matres nutriuerunt pestilentes filias produ-
centes. Cæterum habitus quidam sunt corporales, vt habitus citharizandi in dextera citharœdi:
qua amputata fides suauiter pulsare nequit : sic in pedibus textoris: & in currenti . Ista apparenter
motum localem a mobili distingui arguunt: sed non sufficienter probant . Dicetur enim cum co-
lore, q̄ motus localis qui est substantia qualitatem permanentem producit, scilicet calorem: sic cur-
sus successiuus quendam alium actum producit successiuum tam quantum ad esse q̃ quantum ad
fieri. Et ille actus a habitum stabilem relinquit . Ne vero illud extraneum videatur, sonus campa-
narum Osnan prope Oxonniam auditiuam notitiam, successiuam efficit: quæ a suo principali obie-
cto dependet: & rursus illa notitia successiua intuitiua abstractiuam producit : & illa abstractiua habi-
tum inclinantem in huiusmodi abstractiuam, a qua emersit. Notitia intuitiua, vt superius primo ca
pite retulimus, nullum habitum producit: inanis siquidem foret habitus ille, postq̃ in absentia ob-
iecti intuitiuam elicere nequit: abstractiuam tamen in absentia obiecti alias sensati elicimus . Ita
intuitiua notitia abstractiuam similem produxit: & iterato illa abstractiua habitum efficit. Itaq; in
sensu exteriori non est habitus, plusq̃ in vegetatiua potentia. Et licet quilibet sensus sit
suus appetitus respondens reipsa , in tali appetitu non pono habitum . In
appetitu tamen interriori, intellectu,& voluntate ponendus est habitus
quæ sunt appetitus diuersarum rationum. Sensus extensus est,
etiam in homine aggregatum ex corpore & anima intel-
lectiua, modo hoc totum est ex-
tensum.

Tract.II. Cap.I. quod eſt Lib.II. Cap.V.

Rectus quid ſit affectus. Affectus.

POſt hæc autem quidnam ſit ipſa virtus conſideremus oportet. Cũ igitur tria ſint quæ fiunt in anima, affectus, potentiæ, habitus: horum aliquid ipſam virtutem eſſe neceſſe eſt. Atq; affectus quidem voco cupiditatem, iram, metum, fiduciam, inuidiam, gaudium, amicitiam, odium, deſideriũ, æmulationem, miſericordiam, & ea omnino quæ voluptas ſequitur aut dolor. Potentias autem eas quibus ad hos affectus ſuſcipiendos idonei dicimur eſſe: vt quibus dolere poſſumus vel iraſci vel miſereri. At habitus eos, quibus bene vel male nos ad affectus ipſos habemus, vt ad iraſcendum ſi vehementer aut remiſſe ſumus diſpoſiti, male habemus. Si mediocriter, bene: & ad cæteros affectus ſimili modo. Virtutes igitur vitiaq; non ſunt affectus. Nam affectibus quidem ſtudioſi vel vitioſi non dicimur: virtutibus autem & vitiis dicimur. Et ob affectus neq; laudamur neq; vituperamur. Non enim qui metuit aut iraſcitur, laudatur. Neq; qui ſimpliciter ſed qui modo quodam iraſcitur, vituperatur. At ob virtutes vitiaq; laudamur atq; vituperamur. Præterea iraſcimur quidem & timemus ſine electione. Virtutes autem electiones ſunt quædam: aut non ſunt ſine electione. Inſuper affectibus quidem moueri dicimur. Virtutibus autem aut vitiis non moueri, ſed aliquo modo diſponi. Propter hæc eadem neq; potentiæ ſunt. Nam neq; boni vel mali dicimur: neq; laudamur aut vituperamur: quia poſſumus iraſci, vel timere ſimpliciter. Et inſuper potentes quidem ſumus natura: boni vero non efficimur, aut mali natura: quemadmodũ antea diximus. Q; ſi virtutes neq; affectus ſunt, neq; potentiæ: reſtat ipſas habitus eſſe. Quid igitur ſit ipſa virtus, genere diximus.

Potentia. Habitus. Virtus electio.

POſt hæc autem. Hic ſecundũ auſpicatur tractatũ quem in duo capita diſtrahit. In priore capitẽ genus virtutis venatur: in poſteriore vero illius differẽtias, vt completa finitio virtutis habeatur. Ecce eius ordinem continuũ. Superius oſtendit virtutem non eſſe nobis a natura inſitam: ſed nos eam per operationes nanciſci: deinceps oſtendit quanam via percipiemus nos eſſe virtutibus inſignitos. Præterea monſtrauit virtutes eſſe dolores & voluptates, ſenſibus anteactis. Nũc vero virtutis diffinitionem tradere parans ait hoc pacto. Poſt hæc autem quæ dicta ſunt a nobis, quidnam ſit ipſa virtus contemplemur oportet. Et cum ipſa ſit in anima, ex calce primi libri: & tria ſint in ea, quod illorum trium ſit virtus rimabimur. Porro hæc tria ſunt quæ circa animam contingunt, affectus potentiæ habitus, virtutem horum eſſe aliud neceſſum eſt. Affectus eſt motio appetitus ſenſitiui ad proſequendũ aut fugiendũ aliqd a nobis agendũ. Iſti appetitus ſunt in corporeo inſtrumẽto. interdum enim cor & ſpiritus ad internas partes mouẽtur, vt in timore. interdum e diuerſo, vt in rubore. Hi appetitus vocantur cupiditas, ira, metus, fiducia, gaudium, amicitia, odium, deſiderium, æmulatio, zelus ſiue inuidia (Æmulatio nonnunꝗ imitationem ſignificat, vt illic, ſtimulos dedit æmula virtus: ſed imitatio liuorem non imbibit: æmulatio liuorem ſæpius admittit, vt Carthago Romæ æmula) miſericordia, & vniuerſaliter appetitus, quos voluptas aut dolor ſequitur. Potentiæ ſunt innatæ vires quibus ad prædicta ſuſcipienda ſumus proni: vt potentia qua poſſumus dolere, iraſci, miſereri: & non modo ad dicta ſuſcipienda, ſed conſimiliter ad habitus ipſos nobis comparandos. Habitus enim ſunt acquiſitę qualitates quibus nos bene aut male habemus ad ipſos affectus. Vt habitus quo impetuoſe & remiſſe iraſcimur ſunt vitia, hic deficiendo, ille vero excedendo. Ille vero ſecũdũ quẽ mediocriter iraſcimur, & vt ratio efflagitat, eſt virtus. Sequitur in litera. Virtutes igitur vitiaq; non ſunt affectus. Primo, nam affectibus neq; ſtudioſi neq; vitioſi dicimur. Secundo, ob affectus nec laudamur nec vituperamur. Non enim qui formidat & iraſcitur, laudatur aut vituperatur: ſed qui certo modo metuit & iraſcitur: hoc eſt bene vel male. Sed ob virtutes & vitia laudamur & criminamur. Proinde virtutes & vitia non ſunt affectus. Tertio, quia iraſcimur & timemus ſine electione. affectus enim rationẽ pręuenit: ſed virtutes & vitia nõ ſunt ſine electione: igitur. Quarto, quia ſecũdũ affectus mouemur, ſecũdũ virtutes non mouemur. Sequitur. Propter hæc eadem, virtutes & vitia nõ ſunt potẽtia. Probatur. Nã a potentijs nõ dicimur boni aut mali: nec laudamur aut vituperamur. quia iraſci poſſumus. Inſuper ſumus natura potẽtes, nõ autẽ boni vel mali natura, igitur virtutes & vitia nõ ſunt potentiæ. ecce dicit virtutes neq; ſunt affectus neq; potentiæ. & probationes eius innituntur huic baſi. Illa non ſunt eadem quibus non competunt eadem: at affectibus, potentijs & virtutibus non conueniũt eadem: igitur. Poſt hæc illationem infert a ſufficienti diuiſione. ſ. virtutes & vitia ſunt habitus. Patet, ſunt aliquid in anima, aut circa eam: & non ſunt in anima, niſi tria hæc: & nõ ſunt potentiæ, neq; affectus, per dicta: proinde ſunt habitus.

Dub. 4.

¶DVBitatur primo, quid intelligat Ariſtoteles per potentias & effectus. Secundo, quia actus eſt in anima, & ſub nullo iſtorũ membrorum a philoſopho enumeratorũ continetur: ergo non bene diuidit illa quæ ſunt in anima. Tertio, quid intelligat in quarta ratione per motũ. Quarto, qđ dicit non laudamur aut vituperamur affectibus, non videtur verum. nãq; eo ipſo auctore verecundia eſt affectus quo laudamur, vt in quarto libro dicemus. ¶Ad primam dubitationẽ reſpondetur, potentia

Ad primũ.

ipſa anima diſpoſita ad ſuſcipiēdum. Ex eius modo loquēdi tā hic q̄ in libris de anima, aliqui dixere potentias animæ ab ea diſtingui: quorū placito renitimur vt fuſius alibi explanauimus, & præter dicta de affectibus dicimus q̄ affectus ſunt prauitates naturales quibus ſumus ad aliquid propenſi. Aliqui ſunt cholerici ſuapte natura, qui facile ſuccenſent. Aliqui ad inuidentiā, vt oculis cōcauis, facile mouentur. Ob talia dummodo ipſi nō notabiliter paſſionis limites prætergrediātur, viros nec deprimimus nec efferimus. Ingenioſum virum in choleram præcipitem prudentes vtcūq; excuſant, dummodo perturbationem inſurgentem pro virili ſedare laboret.

Ad ſecūdū. ¶ Ad ſecūdam dubitationē, fateor aliquid eſſe in anima qđ ſub nullo iſtorū trium membrorū cōtinetur. loquitur autem philoſophus ſolum de iis quæ ſunt in anima, principia operationis humanæ.

Ad tertiū. ¶ Ad tertiā dubitationē reſpondetur, q̄ per moueri poteſt intelligi ſurreptio & motus quē theologi motū primo primū appellant. Dicimus enim q̄ iracundus facile ad bilem mouetur. Vtrum affectus ab actu elicito diſtinguatur, declarabitur quando locus cōmodior offeretur.

Ad quartū. ¶ Ad quartam dicimus, q̄ ob affectū naturalem nemo eſt efferendus aut deprimendus tāq̄ ſtudioſus aut exorbitans & peccator. Bene natos aliter laudamus q̄ ſtudioſum. Hūc extollimus ob acquiſitam probitatem ex laudabilibus actibus: illum vero cū addito, dicentes eſſe bona indole, & habere quādā probitatē ad virtutes innatam. Modo ſuas pronitates ad virtutes ac vitia, facile ſectantur homines.

Tract. II. Cap. II. & Lib. II. Cap. VI.

OPortet autem non ſolum ita dicere virtutem habitū eſſe, ſed etiam qualiſnam habitus ſit. Dicendum eſt igitur omnem virtutem & idipſum cuius eſt virtus bene ſeſe habere facere: & opus ipſi⁹ reddere bene. Oculi nāq; virtus, & oculum, & opus ipſius ſtudioſum facit: quippe cū videamus virtute oculi bene. Virtus itidem equi, ſtudioſum efficit equum: & bonum ad currendum, portādūq; equitem: & expectandum etiam hoſtē.

Virtus qualis ſit habitus. Q; ſi idipſum ita ſeſe habet in vniuerſis: & virtus ipſius etiā hominis habitus is erit, a quo bonus efficitur homo, & quo bene ſuum opus ipſe reddet, efficietq;. Quomodo autem id erit, & antea quidem diximus, & nunc etiam magis patebit, ſi contemplabimur qualiſnam

Medium. ſit ipſius virtutis natura. In omni itaq; re cōtinua diuiſibiliq;, aliud plus, aliud minus, aliud æquale, vel ex parte ipſius rei, vel reſpectu noſtri accipi poteſt. Æquale autem medium eſt quoddam inter exuperationem, atq; defectum. Atq; rei quidem ipſius medium id eſſe dico quod æque ab extremorum vtroq; diſtat. Idq; eſt apud omnes vnum & idem. Reſpectu autē noſtri, quod neq; exuperat, neq; deficit. Idq; non eſt apud omnes vnum & idem: vt ſi decem ſint multa, & duo pauca: ſed ipſius rei media capiuntur: æque nāq; excedunt & excedūtur. Atq; hoc in arithmetica comparatione rationum medium eſſe cōſtat: at id quod eſt noſtra ex parte medium, non eodem ſumendum eſt modo. Non enim ſi cui decem quidem minas comedere nimiū eſt, duas autem parum, ſex ei minas ludi magiſter præcipiet. Eſt enim & hoc fortaſſe multum ei qui accepturus eſt, aut parum. Miloni nāq; parum, incipienti vero ſeſe exercere nimiū eſt. Simili modo res ſeſe habet in curſu ac in palęſtra. Hoc igitur modo quiuis artifex exuperationem quidem fugit atq; defectum. Medium autem quęrit & expetit, nō quidem rei, ſed quod ad nos medium dicitur. Q; ſi omnis ſcientia ſuum hoc modo bene conficit opus, ad medium ipſum reſpiciens, & in hoc ſua redigens opera: vnde & dici ſolet in iis quæ bene ſeſe habēt operibus, nec auferri quicq̄ nec addi poſſe: propterea q̄ exuperatio quidem & defectio bonum ipſum corrumpunt, mediocritas vero conſeruat. Atq;

Virtus eſt exactior arte. boni artifices ad hoc reſpicientes (vt diximus) operātur: virtus autem omni arte exactior eſt & præſtantior, quemadmodum & natura: ipſa profecto virtus medii ipſius eſt coniectatrix. Loquor autem de morum virtute. Hęc enim circa affectus actuſq; verſatur. in quibus

Virtus moralis circa mediū eſt. eſt exuperatio & defectus & medium. Fit enim vt magis & minus quiſpiam & metuat & confidat, & cupiat, & obhorreat, & iraſcatur, & miſereatur, & omnino delectetur ac doleat, & vtroq; modo nō bene, & etiam quādo oportet, & pro quibus, & ad quod, & cuius gratia, & vt oportet. Hoc autem medium eſt & optimum quod eſt ipſius virtutis. Similiter circa actus, exuperatio eſt & defectus & medium. Virtus autem circa affectus actuſq; verſatur. In

Medium laudatur. quibus exuperatio quidem peccatum eſt, & defectus vituperatur: medium autem laudatur, & recte conficitur, quorum vtrūq; virtutis ipſius eſt. Virtus igitur mediocritas eſt quædā

Malum. Bonum. cum ſit ipſius medii coniectatrix. Præterea peccare quidem multis modis cōtingit. Malum enim eſt infiniti vt Pythagorici putant: bonum vero finiti. At recte, agere vnice. Quapropter & alterum facile, alterum difficile eſt. Facile quidem non attingere ſignum. Difficile

autem illud attingere. Et ob hoc igitur exuperatio quidem atq; defectio vitii est. Mediocritas vero virtutis, vno nāq; modo bonus est, multis q; nefandus. Est igitur virtus habitus electiuus in mediocritate cōsistēs, eaq; est ad nos diffinita ratione: & vt diffinierit ipse prudens. Mediocritas autem duorū est vitiorū, vnius per exuperationē: alterius per defectum. Et ex eo etiam: quia illa quidem partim deficiunt, partim exuperant id quod oportet: & in affectibus & in actibus: virtus autē medium ipsum & inuenit & expetit. Quapropter ipsā virtus, substantia quidem & ratione quid est dicente, mediocritas est: at optimi respectu & bene sese habentis extremitas. ¶ Non autē omnis actus nec omnis affectus suscipit mediocritatem. Sunt enim affectus nōnulli qui continuo nomine suo sunt cū prauitate connexi. Vt maliuolentia, imprudentia, inuidentia, & actus idētidem. Vt adulterium, furtū, homicidium. Hæc enim vniuersa, & talia ita dicitur: quia ipsa sunt praua: sed nō exuperationes ipsorū atq; defectiones. Circa igitur talia nullum est tēpus recte agendi: sed semper delinquitur. Neq; fit vt quisq; bene vel male talium quicq̄ agat quicū oportet, & quando, & vt oportet adulteriū cōmittēdo: sed simpliciter quicquid istorū efficiatur delinquitur. Simile igitur est & circa iniustitiā timiditatem, & luxuriam: mediocritatem ac exuperationem & defectionē esse censere. Hoc enim pacto exuperationis, & defectionis erit vtiq; mediocritas: & exuperationis exuperatio: & defectionis item defectio. Sed vt temperantię fortitudinisve non est exuperatio atq; defectio: quia mediū ipsum est modo quodā extremū: sic nec illorū est mediocritas nec exuperatio & defectio: sed vtcūq; agantur semper delinquitur. Omnino nāq; nec exuperationis & defectionis est mediocritas: nec mediocritatis exuperatio & defectio.

Virtus diffinitur.

Mediocritas.

Mediocritas nō in omnibus est.

OPortet autē. In hoc capite philosophus vestigat virtutis moralis differētiā, & integrā eius diffinitionē concludit. Et caput hoc quatuor partes principales continet. In prima docet q̄ virtus hominis perficit hominē & eius opus bonū reddit. In secūda quędā pręambula ad ppositū ostendēdū pręmittit. In tertia oēm virtutē in medio cōsistere mōstrat: & moralis virtutis diffinitionē cōcludit, explicās quorū extremorū medietas sit virtus. In quarta docet q̄ nō in omnibus affectibus & operationibus est medietas quę est virtus. Secūda pars ibi. Habet exordiū. Et nūc etiā. Tertia pars illic. Qz si oēm scientiā. Quarta pars ibi. Nō autē omnis actus. ¶ In prima igitur parte docēs virtutē hominis hominē perficere, dicit. Oportet nō solū ita diffinire virtutē habitū esse vti nuperrime iam significauimus: puta vitiū etiā est habitus: sed mōstrare qualis sit habitus operęprecio est. Vtraq; hominis virtus est habitus qui hominē probū efficit, & eius opus bonū reddit. Sane omnis virtus perficit illud cuius est virtus, hoc est habētē & eius opus bonū reddit, quāobrē virtus hominis hominē pficere & opus eius bonū reddit. Antecedēs probaŧ inductiue. Oculi enim virtus oculū perficit & facit oculū bene sese habere videndo. Idētidem virtus ęqui facit ęquū bene se habere vt opus suū bene efficiat vt impigre currat & equitē bene vehat, & vt idoneus sit qui pinde ad expectādū impauide ipm hostē qui equestri bello decertatur: & ita vbiq; cōperitur. Non immerito igiŧ virtus hominis is erit habitus p quē homo efficiŧ probus, & quo bene suū opus ipse reddet. quomodo autē id erit dictū est superius. s. in pręcedēte capite, & in secūdo capite. Sequiŧ secūda pars principalis. Nū etiā &c. In quo philosophus inuestigat secūdā diffinitionē virtutis dicēs, Omnis virtus cōsistit in medio, siue est coniectatrix medij. Pro cuius fœcūdiore pbatione quinq; pręambula pręmittit. Primo q̄ in omni cōtinuo & ptibili plus, minus, & æquale reperitur. Maioris autē dilucitatis gratia poniŧ ptibile: quoniā omne cōtinuū est diuisibile. Secūdū pręambulum, q̄ æquale bifariā diciŧ. Vno modo respectu rei: alio modo respectu nostri. Æquale est mediū inter exuperationē & defectū. Æquale rei est mediū qd̄ ab vtroq; extremo ęqualiter distat, & apud oēs vnū, & idē est: & p cōsequēs habet determinata extrema, vt datis extremis decē tāq̄ extremo maiore: & duobus tāq̄ extremo minore, sex est æquale mediū rei: nam ab extremis æqualiter distat: quia sex æqualiter exuperātur a decē, atq; excedūt duo: qa vtroq; fit excessus quaternario. Hoc mediū arithmeticū ferŧ: qd̄ superat minus, & a maiori æqualiter superaŧ. Hoc est æqualis est distātia quātitatiua ab vtroq; extremorū vt in nostro paradigmate iam dato, senarij a decē & duobus æq̄liter distātis. Mediū quātū ad nos potius accipiŧ scdm pportionē gemeotricā, hoc est scdm eādē proportionē ad subiectū sicisex est mediū inter nouē & quatuor: quia quę est pportio sex ad quatuor ea est nouē ad sex, quia vtrobiq; est pportio sesquialtera. Sed in exēplo philosophi intelligiŧ pportio geometrica: quia sex ad duo est pportio multiplex quia tripla: decē ad sex pportio suppartiēs. Quę est proportio digestiuę virtutis vnius ad digestiuā alterius, eadē pportio in cibo serueŧ. Accedēdo ad literā: si alicui decē minę sint mediū, vt Miloni: tūc alteri cuius pportio ad Milonē est, sicut proportio sex ad decē. erūt sex mediū inter supfluū & diminutū. Istud mediū quātū ad nos nō est idem apud oēs. Etenim si comedere decē minas, hoc est decē libras est supfluū alicui, & mādūcare duas minas sit nimis parū, nō tū ppterea est cōsequēs q̄ comedere sex sit simpliciter mediū & bonū simpliciter. Sex enim minas ludimagister pcipiet, est enim id fortasse ei qui accepturus est multū: forte Miloni Crotoniati pugili robustissimo parū, quoniā Milo si vera perhibēt historici, manus ictu taurū prostrauit: quē hu-

meris impositũ p stadiũ retēto spiritu portauit,& eũ vno die comedebat. Et illud rudi tyroni incipięti sese exercere nimiũ est. Similiter res se habet i cursu & in palęstra. Palęstra est luctatio qua luctatores currēdo & luctādo certare & se exercere solēt. & deniq; in omni arte: ois eñ artifex exuperationē & defectũ fugit,& mediũ quęrit. Nõ mediũ rei sed rationis. ¶ Dubitatur, an affectus sit diuisibilis. Voluptas eñ in momēto tēporis elicitur. x. Ethicorũ. Et dicit hic omne quãtũ ptibile: ideq; videt velle de affectu. Respondet, q affectus corporeus est ptibilis subiectiue, sicut eius subiectũ, vt albedo quę est eius quãtitas secũdũ comuniorē viã. Voluptas mētis est partibilis intēsiue. ¶ Sequit tertia pars principalis huius capitis, q virtus moralis est coniectatrix medij. Hęc probat p locũ a minore sic. Omnis sciētia opatiua siue omnia ars cũ bene perficit opus suũ, attingit mediũ: at virtus moralis est certior & pręstãtior arte: sicut natura est arte pręstãtior. Maior declarat e signo. Artifices eñ & vniuersaliter omnes operibus bene se habētibus dicere cõsueuerũt qđ nihil est operi addēdũ aut subtrahēdũ: p hoc significãtes excessum & defectũ operia bonitatē corrũpere, & mediocritatē inter excessum & defectum artifici bonitatē seruare. De morali virtute quę dicta sunt intelliguntur: quę circa affectus opationesq; insudat: in quibus exuperatio, defectus & mediũ reperitur, vt cũ quis metuit, cõfidit, concupiscit, cõtemnit, irascitur, miserescit: & cũ quis delectatur aut dolet. Potest eñ vnũquodq; istorũ & amplius & minus fieri q̃ oportet: & vtroq; istorũ modorũ perperã fiũt. Similiter & vnũquodq; istorũ potest fieri quãdo oportet, & vt oportet: cũ cęteris circũstãtijs: & hoc est assequi mediũ: qđ est in virtute pręstabilissimũ. Et sicut circa affectũ declaratũ est, ita circa actus exuperatio, defectus, & mediũ inueniuntur. Siquidem virtus circa affectus & actus inuigilat. in quibus exuperatio vitiosa est & defectus similiter vituperatur: mediũ vero probat & rectũ fit. Sed hęc duo probari & recte perfici virtutis sunt: nõ ergo mirũ si virtus mediocritas quędã ponat cũ ipsius medij sit coniectatrix. ¶ Sequit. Quapropter virtutē assequi est difficile: facillimũ autē in vitia incidere. Multifariã eñ deuiare cõtingit, solũ autē vno modo bene agere. Cum enim malũ vt Pythagorici tradũt, infinitũ. Malum siquidē in eodē ordine cũ infinito, & bonũ cũ finito ponũt. Facile igit in vitiũ prolabimur, & in vitia ruimus: in bonum vero difficile peruenimus. Dat analogiã de sagittario. Facile enim ei est signum non attingere sed ipsum attingere, perdifficile. Et hoc est quod Maro sexto Æneidos dicit,

Facilis descensus auerni.
Noctes atq; dies patet atri ianua ditis.
Sed reuocare gradum superasq; euadere ad auras:
Hoc opus, hic labor est &c.

Et Saluator, Lata est, inquit, via, quę ducit ad perditionē: & arcta est via quę ducit ad vitã: & pauci ingrediũtur p eã. Et patet similitudine corporis cuius turpitudo multifariã euenit: sane ex iniquo colore aut mēbri vnius indispositione, cęteris omnibus bene dispositis. Pulchritudo autē plurimã harmoniã efflagitat, scilicet decētē colorē & mēbrorũ omniũ bonã dispositionē. Sic & sanitas omniũ humorũ bonã proportionē exigit. vna eñ ruente mox in morbi latitudinē incidit: sic ad actus bonitatem cõgruitas obiecti cũ omnibus circũstãtijs requisitis exigit: obiecto eñ existēte in debito aut vna circũstãtia debita deficiēte, actus est malus: imo si obiectũ cũ circũstãtijs debitis omnibus ponat & inuoluatur vna circũstãtia mala cadens in rationē obiecti, totus actus malus efficit. Bonũ eñ est ex integra causa, vt dicit beatus Dionysius. Etiã mediũ est vnũ, & extrema sunt duo. Itaq; vno modo aliqs est bonus, multisq; modis nefandus, quia multifariã in quolibet extremo vitioso prolabi in vitium cõtingit. Postea virtutis diffinitionē infert, dicēs, Virtus est habitus electiuus in mediocritate cõsistēs, ea ratione qua est ad nos diffinita, hoc est in medio rationis quãtũ ad nos, & nõ in medio secũdũ rē, & vt diffiniret ipse prudens & moralis. Virtus est mediocritas duorũ vitiorũ, vnius p excessum, & alterius per defectũ. Et etiã quia alia excedũt, alia deficiũt magis q̃ oportet, tã in affectibus q̃ in actibus: virtus autē mediũ inuenit per prudentiã, & eligit p volũtatē. Sed quia quispiã diceret, q virtus est bona & actũ bene circũstantionatũ elicit, sed bonũ malo cõtrariũ est. Itaq; virtus est extremũ nõ autē mediũ. Hoc soluēs dicit virtutē esse & mediũ & extremũ, aliter tñ & aliter. Nã secũdũ substãtiã & rationē diffinitiuã dicētē quid est, medietas est: sic tenet mediũ, substãtia est diffinitio, patet in anteprędicamētis. Æquiuoce dicunt quorũ nomē est cõmune, & ratio substãtię est diuersa. Cape ergo literã. Quapropter virtus substãtia quidē & ratione dicente, hoc est diffinitione, ratio exponit substãtiã mediocritas est, quia diffinitur, est habitus electiuus in mediocritate cõsistēs inter supabũdãtiã & defectũ, tamē aliter cõsiderat, tãq; optimũ aut bonũ & respectu actus bene sese habētis sic opponit vitio tãq̃ extremũ. Dicit litera ac optimi respectu & bene sese habētis extremitas. Sub clarioribus verbis dicamus sic. Virtus bifariã cõsiderat, vno modo inquãtũ bonũ qđ malo aduersat, quo respectu est extremũ. Sunt eñ duo extrema opposita bonũ & malũ: in altero est virtus in altero sũt vitiũ. In geminos ramos distrahitur. s. excessum atq; defectũ. Alio respectu cõsideratur virtus secũdũ essentiã suã siue diffinitionē siue rationem formalem, qua cõsideratione est mediocritas inter duo extrema intersites. Nihil sane absurditatis est dicere, idem vno respectu extremũ, & alio mediũ. ¶ Sequit quarta pars capitis principalis. Nõ autē omnis actus. Hic vnũ dubiũ remouet. potest eñ dubitari, an cuiuslibet operationis vt perturbationis esset mediũ, dicit q nõ, dictũ suũ limitans: trifariã istud probat. Primo aliquorũ nõ est mediũ, sunt eñ affectus nõnulli qui cõtinue nomine suo sunt cũ prauitate cõnexi. Exēplificat, vt inuidētia maliuolentia imprudētia. Et actus similiter, vt adulteriũ, furtũ, homicidiũ. hęc eñ vniuersa ita dicũtur praua nõ ob idipsum q ipsorũ sunt excessus aut defectiones, nec circa similia tēpus vllũ vnq̃ est recte agendi sed simpliciter in quolibet istorũ delinquitur. Non eñ in furto licet furari quantum

oportet & quādo oportet.certe omne furtum est prauū.❡ Sequitur in litera. Simile est. Probat istud conuenienti similitudine habitus vitiosos assignans in quibus nō inuenitur mediū. Simile est circa iniustitiam,timiditatē & luxuriam,mediocritatē,& exuperationē & defectionē esse censere. Secūda ratio est,ducens ad impossibile ac si sic argumentaretur,quia operationes & affectus præfati secūdū se important malitiam sicut & vitia. extrema quorū medietas est virtus,ideo qui in huiuscemodi operibus & affectibus medium inuestigat persimilis est illi,qui in extremis vitiosis quęrit mediū, & circa quod est iniusta facere,timere & incōtinētem esse & luxui deditū esse,sed incōuenit quęrere mediocritatem circa extrema,vt circa defectionem & exuperationem : quia sic excessus haberet defectum & medium,& defectio medium & exuperationē,quod est impossibile:ergo impossibile est vt in actibus & affectibus qui secūdū se importanr malitiā,sit mediū laudabile.Tertio probat per simile in virtutibus sic.Sicut virtutes quæ sunt secūdū se bonæ se habēt ad extrema, sic se habent vitia quæ sunt secūdū se mala ad mediū:sed palā est ꝙ virtutis in sua latitudine nō est excessus & defectus:Temperātię enim & fortitudinis nō est exuperstio & defectio:quia cum secundū se importent mediū,si earū essent extrema,sequeretur ꝙ extrema essent in medio,& mediū in extremis:quod est impossibile. Litera est, sed vt temperantiæ fortitudinisve non est exuperatio atq; defectio : quia mediom ipsum esset modo quodā extremū,quomodo virtus est in medio & quomodo in extremo nuperrime in hoc capite enucleauimus:non quin virtus extrema fortiatur,sed illa latitudinē medij haud contingūt,sed eius fimbrias prętergrediūtur:sic nec illorum quæ nominauimus est mediocritas exuperatio aut defectio:sed quomodocūq; agātur semper peccatur omnino,nec excessus & defectus est mediocritas : nec medij est experatio,sunt enim latitudines omnino diuisę sese minime ambientes.

Dub.v.

❡ DVbitatur primo,quomodo intelligitur illud,virtus est omni arte exactior & præstātior quemadmodū & natura. Secūdo,an virtutis diffinitio sit bona. Tertio,de virtutis mediatione: extrema enim sunt infinita,vt authoritate Pythsgore philosophus probat, & patet ratione: nam quocunq; intemperāte dato,datur intemperantior,& quocūq; meticuloso oblato timidior dari potest, & sic in insensibilitate & in audacis: sed inter infinita non est dare medium. Quarto dubitatur, an omnis virtus sit in duarom malitiarum medio. Quinto, an latitudo virtutis sit diuisibilis.

Ad primū.

❡ Ad primā dubitationē dicitur,ꝙ virtus est præstantior arte:nempe per eam homines sunt boni nō autē per artem:sed boni secūdū quid,vt boni geometrę,periti artifice,boni oratores. Auro quoq; virtus prębat secundū illud Horatianū.Vilius argentū est auro,virtutibus aurū.Est etism virtus arte exactior:natuaraliter enim sd suū actū elicitū impellit. Artē autē habēs potest ea abuti & secūdū srtē minime operari.

Ad secūdū.

❡ Ad secūdā dubirationē respondetur,ꝙ non quęrimus hic diffinitionē quę datur per essentialia.Primo enim Topicoꝝ solius substantiæ est diffinitio quidditatiua,hoc est termini de prædicamēto substātiæ rem compositā significantes: sed loquendo de descriptione quā habere potest, est bona.Ponitur enim genus virtutis habitus:& ponitur suus actus implicite,per hoc ꝙ dicitur electiuus, reliquæ particulæ discriminis gratia ponūtur: in medietate consistēs per hoc ab extremis seiūgitur.Prout determinat ipse prudens,antiqua trānslatio habet sapiens improprie. Quonā pacto autem prudens & sapiens distinguātur, in sextum librum deus cepta secūdet latius aperiemus. Quia vero innumerę circūstantiæ sunt pro tempore & loco circa materism virtutis variandæ, propterea vna regula virtutis dari nequit:proinde cōtinue philosophus adiūxit,prout determinat ipse prudēs.

Ad tertiū.

❡ Ad tertiam dubitationem,licet non detur limes possibilis in vitijs:tamē nō inconuenit dare medium inter vitia:& si extrema essent infinita ascendendo & descendēdo nō incōueniret inter illa esse medium. Patet,sint duæ lineæ infinitæ:a occidentē versus,b ad orientem solem terminatæ ad pedem meum: inter illas potest poni mediū.Vnus paulo plus q̄ oportet bibit alius amplius:& sic cape asotos ascendendo in mensa ingurgitstos ad vomitum,calices coronātes. Assuetudine gastrimargi venter distenditur & appetit alimenta vorare ad nauseam vsq;. Aristoxenus enim Cyreneus omniū nepotum altissimus gurges,lactucas vesperi mulso irrigauit,quo luxuriosius crescerēt & delicatioris saporis essent.Et si illic in excessu nō ponatur limes,in medio tamen homo manducat bibitq; prout ratio postulat,quocirca nulla est ambages quin inter hęc extrema infinita,hoc est indeterminata medium detur.

Ad quartū.

❡ Ad quartā dubitationē affirmatiue respōdetur.Omnis enim virtus naturaliter acquisita est in duorum vitiorū meditullio:& sic de theologicis dici potest. In deficiendo enim potest esse defectus,& sic in excessiuo actu:qui homini in caso officit,quādo est quiescendum orare & circa diuina meditari. Sic & sperare potest esse contra conscientiam rectā vel erroneam.

Ad quintū.

❡ Ad quintā dubitationē respondetur,ꝙ latitudo medij est diuisibilis. Porro si esset imptibilis a viatore non cognosceretur, vel saltem ægerrime deprehenderetur. Præterea possum a panē comedere qui mihi sufficit,sed paulo maior mihi nō nocet: sic in potu,carne,piscibus,& cæteris id genus.Et quicquid alij de iustitis loquātur id idem censeo : nam in plerisq; eius speciebus non est adequatus valor precij ad mercem. Est enī precium rigorosum gratūq;,& inter illa mediocre: sic ꝙ stando in latitudine medij venditor vnam vlnam holoserici,4.scuta vni vēdit,& illud est supremū precium atq; rigorosum,latitudinem tamē medij tenet. Secūdo per gratū precium alteri euipsm tribus scutatis cū duabus tertijs vnius scutati commutat. Tertio mediocre precium assignat. Potest etiam iudex pro mutilatione vel alio crimine hāc pecuniæ summā aut illam paulo minorem imponere. Pro mutui restitutione in aliquibus quoq; valor est adequate notus opus est tenere medium ei,quod cum medio rationis coincidit.

Dub.vi. rationes.v.

❡ Sexto dubitatur circa ista quæ inuolutam malitiam habent,videtur enim ꝙ quis possit dormire cū vxore tyranni,vt ipse intereat & ciuitas aut patria liberetur. Iccirco tunc adulterium est licitum. Insuper ex ignorantia nonnunq̄ inter veros coniuges diuortium celebatur. Sit talis Socrates qui cognoscit

postea aliam cum qua in facie ecclesiæ contrahit:& hoc facto argumentor sic. Socrates cum hac adul-
terium committit:patet quia non est vxor eius cum coram deo non sit separatus a priore:quos cũ
deus coniunxit homo non separet. Matthęi.xix. Ergo Socrates cum secũda adulterium committit:
& est copula carnalis inter vxoratum & Bertam aliamve solutam vel matrimonij vinculo adnexam
non refert. Tertio medicus infirmo mentitur dicens eum sanandum proximo quẽ arbitratur mo-
riturum,hoc est pro alterius vita seruanda. Quarto iudex hominem iuste occidit,ergo homicidium
est in casu licitum,ergo potest bene fieri. Quinto,si deus præciperet Platoni dormire cum vxore Ci-
Ad primam rationem. ceronis,ille actus est licitus,& est adulterium. igitur. ¶ Ad primam rationem dicitur,ꝙ perperam ia
agit qui cum tyranni coniuge ob expetibilem finem adulterino coitu commiscerut. Non enim fa-
Ad secũdã. cienda sunt mala vt inde eueniant bona. Ad Romanos.3. Ad secundum argumentum dicitur,ꝙ
si casus datus ex ignoratione inuincibili proueniat,illa carnalis copula est coniugalis castitatis actus.
Ad castitatem enim coniugalem sat est matrimonium inuincibiliter putatum. At si vni ignorãtia
vincibilis extiterit is a toto excusaudus non venit,alter tamen ob probabilem ignorantiam est pec-
cati immunis. vnde fit ꝙ in eadem cõmixtione alter aut altera castitatis coniugalis actum, alter vel
Ad tertiam. altera vero mœchiam committit. Ad tertiam dicitur,ꝙ sinistre agit medicus mentiendo. Bene
autem agit si laborantem veritate ad sanitatis spem erigat,eum hortando vt in domino confidat:
& ꝙ pleriq; in deteriori statu existentes q̄ ipse laborans,dei adiutorio & medicorum solertia bene se
habuerũt,esto ꝙ eum arbitratur animam efflaturum. hoc enim modo verum dicit. Pleriq; enim lã-
Ad quartã. guentes supernaturaliter aut medicorum solertia incolumes euaserunt. Ad quartam respondetur,
ꝙ sermo est de nece,authoritate propria. homicidium enim in cõmuni potest & bene & male fieri.
Ad quintã. Ad quintam respondetur,si deus præciperet Platoni dormire cum hac muliere quæ est Ciceronis
Dub.vij. ille actus non esset adulterium,sed ad castitatem coniugalem spectaret. ¶ Dubitatur septimo,an vir-
Responsio. tus potest augeri & minui. Respondetur affirmatiue. Aliquis enim est temperans, & alius temperan-
tior,non solum extensiue secũdum plures actus specie distinctos extensiue,sed etiam intensiue:vnus
est fortis vt vnum,alius vt duo,tertius vt tria. Item vnus est peior alio,proinde est vnus alio etiam
melior. Præterea vnus est alio sanior in corpore,& illo debilior:ergo pari iure sanior & debilior in
Obiectio. mente ¶ Contra hoc arguitur. Virtus determinatur secũdũ excellentiã termini. primo cęli,sed talis
Responsio. excellentia in indiuisibili consistit. igitur. Dicitur ꝙ excellentia virtutis cognoscitur secundũ extre-
mũ potentię,hoc est secũdũ maximũ in quod potest:siquidem Milonis vires per arietis portationem
Dub.viij. non cognoscerem,sed per immania tauri portationem,quẽ cũ magna difficultate portat. ¶ Octauo
Responsio. dubitatur,an virtutes distinguãtur per obiecta,an per affectus & perturbationes. Respondetur ꝙ vir-
tutes distinguũtur per obiecta adæquata & totalia,eadẽ caro numero potest esse obiectum partiale li-
beralitatis & illiberalitatis, temperantię & intemperãtiæ,iustitiæ & iniustitiæ. Volo dare hãc carnem
vero domino,est actus iustitiæ, restituendo alienum:& si postea sit mea,volo ipsam liberaliter alterĩ
dare est materia liberalitatis. Nolo eam indigenti dare,est materia illiberalitatis: temperanter eãm
comedendo erit materia temperantiæ,intemperanter intẽperantię. Si quis in naturali philosophia
imbutus fuerit de intellectus aut voluntatis obiecto hic nulla est difficultas. Illud est obiectum potẽ-
tiæ in quod potentia tendit vt intellectus intelligendo,voluntas volendo & nolendo:& sub nolitio-
nem & volitionem generatim particulares actus cadunt: quare impertinens est virtutes aliquas per
passiones & alias per operationes seiũgere. Rarenter enim aliqua virtus habet effectum pro obiecto,
potest tamen ipsum pro materia habere,vt ego volo expectare vt timorẽ mihi innatũ abolere discã.
Dub.ix. ¶ Hęres forsan quare dicat philosophus,ars confert opus suũ redigẽdo ad mediũ. Dico hoc intelligi
Responsio. de medio inter excessum defectũq; non de medio inter bonũ & malum. ¶ Dubitas,quomodo virtus
Dub.x. inter extrema intermediat. Respondetur,ꝙ aliquid est medium participatione,cum extremis con-
Responsio. ueniens,vt colores interstites inter alborem & nigredinem,aliquid est medium per extremorum ab-
negationẽ vt in præsentia:tametsi enim magnanimitas circa extrema obiectiue desudet: locũ tamen
medij inter excessum & defectum tenet.

Tract.III. Cap.I. & Lib.II. Cap.VII.

Tenim idipsum solum vniuersaliter dicere: sed ad ipsa singula etiam
accommodare oportet: sermonum enim eorum qui circa actus ver-
santur vniuersales quidem magis cõmunes: particulares vero magis
sunt veri. Actus nãq; circa singularia sunt, quibus oportet sermones
consentaneos esse. Hęc igitur ex descriptione sumenda sunt. Circa
Timor. Fidutia. timores itaq; fidutiasq; mediocritas quidem est fortitudo. At exu-
perantium is quidem qui non timendo exuperat nomine caret: sunt
autem complura quę nominibus vacant. Is autem qui confidendo exuperat,audax est. At
Audax. Timidus. is qui timendo quidem exuperat,confidendo autẽ deficit timidus. Circa voluptates atq;
Tẽperantia. dolores,non omnes quidem & minus circa dolores, mediocritas quidem est temperantia:
Intẽperãtia. exuperatio autem intemperantia. At deficientes circa voluptates perpauci fiunt. Quapro-
Insensati. pter nec his est positum nomen, sed insensati vocentur. Circa dandas,capiẽdasq; pecunias

mediocritas quidem est liberalitas: exuperatio autem & defectio prodigalitas,atq; illiberalitas.Quibus contrario modo exuperant & deficiũt homines.Prodigus enim in erogando exuperat: in capiendo deficit.At illiberalis atq; auarus in capiendo exuperat, in erogando deficit.Atq; de hisce nunc quidem figura loquimur & in summa,hoc ipso contenti.Postea vero exactius de ipsis determinabimus.Sunt & aliæ circa pecunias dispositiones & mediocritas quidem est magnificentia. Differt enim hoc a liberali magnificus, q; hic circa magna: ille circa parua versatur.Exuperatio autem ruditas circa decorum,atq; sorditas & defectus circa decorum pusillitas.Atq; hæc differũt ab his quæ circa liberalitatem diximus esse & differentiam posterius explicabimus.Circa honorem & eius oppositum : mediocritas quidem est magnanimitas, exuperatio vero lentitudo quædam,& defectio pusillanimitas dicitur.Vt autem ad magnificentiam sese habere diximus liberalitatem:hoc differentem ab illa q; circa parua versatur,sic sese habet & ad magnanimitatem quæ quidem circa honorem magnum versatur, alia quædam dispositio,quæ circa paruum versatur.Fit enim vt appetatur honor vt oportet,& magis q̃ oportet,& minus. Atq; is quidem qui in honorum exuperat appetitione,ambitiosus vocatur. Is autem qui deficit appetitione vacans honoris,& medius,nomine caret. Dispositiones etiam ipsę præter vnam nomine carent. Ambitiosi nãq; ambitio vocitatur.Quocirca fit,vt extremi de medio loco decertent. Nos quoq; medium hunc modo ambitiosum,modo vacantem honoris appetitione vocamus. Et nũc ipsum ambitiosum,nunc alterum laudamus: quam autem ob causam id facimus, in sequentibus explanabitur.Nunc de cæteris eundem seruantes modũ dicamus. Est igitur & circa iram mediocritas,& exuperatio & defectio.Atq; cum fere nominibus careant: medium mansuetum dicentes,mediocritatem mansuetudinem appellabimus. Extremorũ autem is quidem qui exuperat,iracundus.Et vitium,iracundia vocitetur.Is vero qui deficit,ira vacans,& defectio,irę vacuitas nuncupetur. Sunt & aliæ tres mediocritates , quæ tametsi similitudinem quãdã & conuenientiam inter sese habent,differunt tamen.Omnes enim sunt circa verborum , actusve cõmunem vsum.Sed differunt q; earum vna circa verum quod est in ipsis,cæteræ circa iucundum versantur: quod quidem partim est in ioco partim in cæteris congressionibus vniuersis.Et de his igitur est dicendum vt magis cernamus in vniuersis mediocritatem quidem laudabilem esse , extrema vero neq; recta neq; laudabilia,sed vituperabilia esse.Atq; horum etiam pleraq; nominibus careãt. Verum enitendum est & his perinde atq; cæteris,ponere nomina diluciditatis gratia vt facile sequi possimus.Circa verum igitur medius verax quidem & mediocritas veritas appelletur. Fictio vero si ad maiora pergat,arrogantia,& arrogans q ipsam habet dicatur.Sin ad minora dissimulatio nuncupetur & qui habet ipsam,dissimulator.Circa iucundum quod in toto consistit medius quidẽ comis ac vrbanus: & dispositio comitas atq; vrbanitas appelletur. Exuperatio autem scurrilitas,& qui ipsam habet,scurra:& qui deficit, rusticus quidem, & habitus rusticitas nuncupetur.Circa vero reliquum iucundum quod est in vita, is quidẽ qui est vt oportet iucundus amicus dicatur,& mediocritas amicitia. Is autẽ qui exuperat si nullius gratia rei,placidus: sin sui emolumenti causa,adulator est appellandus.At is qui deficit & in cunctis est iniucundus contentiosus quidem,difficilisq; dicatur.Sunt & in affectibus & in iis quæ sunt circa affectus mediocritates. Verecundia nãq; virtus quidem non est.Laudatur tamen & ipse etiam verecundus.Nam & hic dicitur esse medius & exuperans atq; deficiens. Et exuperat quidem is qui in vniuersis verecundatur,qualis est ipse pauidus.Qui vero deficit,aut nulla in re verecũdatur appellatur impudens. Medius vero dicitur verecũdus.Indignatio autẽ mediocritas est inuidia & maliuolentia: versantur autẽ circa dolorem & voluptatem,quę oriũtur ex iis quę proximis accidũt.Indignãs enim dolet cũ aliqui prosperitate fortunæ indigne fruũtur. Inuidus autẽ hũc exuperans de omnibus dolet.Sed maliuolus adeo deficit in dolẽdo vt gaudeat. Verũ de his erit & alio loco tẽpus dicendi.De iustitia vero postea pertractabimus. Atq; cũ nõ dicatur simpliciter distiuguemus ipsam,& de vtraq; dicemus quomodo mediocritas est. Et similiter de rationis virtutibus.

Liberalitas. Prodigus. Auarus. Magnificẽtia Respondet pusillitas. Magnanimitas. Ambitiosus Mansuetus Mãsuetudo. Iracundus. Iracundia. Mediocritas laudabilis est. Arrogantia. Dissimulatio. Vrbanus. Scurra. Rusticus. Amicus. Adulator. Difficilis. Verecũdus. Pauidus. Impudens. Indignatio. Inuidus. Maliuolus.

ETenim idipsum.Hic tertium tractatũ huius secũdi libri auspicatur:quẽ in tria capita diuidit. In primo virtutẽ tãq̃ genus in species distrahit. In secũdo extrema adinuicẽ & ad mediũ cõparat,illorũ contrarietatẽ enodans.In tertio nõnullas normas affert cõducibiles pro virtutũ

acquisitione. In hoc item capite ostendit in speciali virtutē inter vitia mediare: & continet hoc caput tres partes praecipuas. In prima ponitur causa quare opus est loqui de virtutibus speciatim. In secūda virtutes speciatim enumerat. In tertia ostendit in passionibus mediū esse bonū & laudabile. Secunda ibi. Circa timores itaq; fiduciasq;. Tertia ibi. Sunt & in affectibus. In prima igitur parte dicit, ꝙ nō solū vniuersaliter & generatim dicere, sed ad singularia sermonē aptare oportet. Et sequitur causa in litera. In sermonibus enim quos de actibus agitamus: vniuersaliora quidē inaniora sunt particulariora vero veriora existūt. Sermones vniuersales sunt manes qui nō cōsequūtur finem suū qui est directio operationū singulariū. Etiā deficiūt in aliquo particulari ob materiae varietatē: ergo sermones particulares sunt efficaciores: sicut in medicina corporali dicere febrientē debere frigidis curari parum est, sed oportet dicere hūc cholericū huius regionis, huius aetatis &c. hoc modo curari debere. Sic in virtute & vitijs animę, procedere oportet. Expedit igit̃ hoc modo virtutē duorū hincinde deficientum extremorū mediocritatē ostendere. Hęc igitur ex descriptione, hoc est ex virtutū partitione & diuisione ostēdēda sunt. Sequitur secūda pars principalis. Circa timores atq; fidutias mediocritas est fortitudo. Verūenimuero qui nō formidando excedit nomine caret: sunt enim pleraq; quae nominibus carēt, & ille qui cōfidēdo exuperat audax & temerarius dicitur: qui timēdo exuperat & cōfidēdo deest, timidus est. Circa voluptates & dolores non omnes, sed circa suā materiā, hoc est gustus & tactus, est intēperātia quae est magis circa voluptates, minus vero circa dolores inuigilat: quia solū ob voluptatum carentiā excessus est intemperātia. Et quia perpauci circa voluptatē deficiūt: iccirco defectui nomē nō est impositū: sed interim insensati aut insensibiles vocentur. Circa erogandas & accipiēdas pecunias mediocritas est liberalitas. Exuperatio autē & defectio prodigalitas atq; illiberalitas. His tamen contrario modo exuperant & deficiūt homines, quippe prodigus in erogando exuperat & accipiēdo deficit: illiberalis & auarus opposito modo in capiendo est inexplebilis, & in erogatione deficit. Atq; de his nūc ruditer & in figura loquimur, summa solū nūc cōtenti: postea autē de ipsis exactius atq; emūctius docebimus: & signāter in quarto libro. Sunt etiā & aliae circa pecunias dispositiones, hoc est virtutes & vitia, quae hominē ad bonū vel ad malū disponūt, & mediocritas est magnificētia. differtq; a liberali magnificus: quia hic circa magna, ille vero circa parua versatur. Exuperatio est ruditas circa decorū, atq; sorditas, & defectus pusillitas: sed quo differāt extrema huius ab extremis liberalitatis, posterius dicetur .s. in quarto. Circa honorē & inhonorationē mediocritas est magnanimitas, excessus lentitudo, defectus vero pusillanimitas. Et magnanimitas circa magnos honores, quēadmodum magnificentia circa magnā pecuniae erogationē versatur. Liberalis circa paruā pecuniarū erogationē insudat. Et similiter quēadmodū circa paruas erogationes mediocritas est liberalitas: ita & circa exiguos honores quaedā virtus & mediocritas est, quae nomine vacat, & excessus est ambitio: & defectus, honoris vacuitas. Interdū huiusmodi honores expetūtur vt oportet, interdum plusq̃ oportet, & interdum minus q̃ oportet. Et qui huiuscemodi honoris auiditate excedit, ambitiosus appellatur: qui deficit, honoris appetitione vacuus: medius innominatus est: nā habitus ipsi in medio & extremis nomine vacant, praeterq̃ in ambitioso cuius dispositio ambitio nominatur. Vnde fit vt extremi de media regione certent. Hinc nos mediū quādoq; ambitiosum, interdū honoris appetitione carētem dicimus: & nōc hūc nūc illum efferimus. Verū quare illud in vsu est ex dicendis est considerandū: quia de hoc, in libro quarto, capite quarto futurus est sermo: & etiam in hoc secūdo. Iam ad reliqua pergamus, & de caeteris quae restant declaremus. Circa iram mediocritas est mansuetudo, exuperatio, iracūdia, crudelitas, atq; seueritas. Defectus, irae vacuitas. Et medius mansuetus dicitur: & extremus iracūdus & irę vacuus, ac ferme nomina desunt. Sunt & aliae tres mediocritates, vt affabilitas, veritas, comitas: quae inter se affinitatem habent, diuersę tamen sunt. Similitudinem habēt, quia omnes circa verborum & actuū humanorum cōmunicationem & congressum insudant: differunt tamen ꝙ vna earum circa verum existit: aliae vero circa delectabile, haec in ioco, illa vero in vniuersis quae ad vitā attinent: quae enucleatius sunt explicandae vt in singulis medium laudabile deprehendamus. Extrema vero constat neq; recta neq; laudabilia esse sed reprehēsione dignissima: & q̃q̃ in multis nomina desunt, licet tamen vt in reliquis explicationis causa & facilis sequentium [illegible]prehensionis, vocabula effingere. Circa verum mediocritas veritas nominetur, excessus arrogantia, defectio dissimulatio. Medius verax: extremi arrogans & dissimilator. Circa delectabile in ioco, medium comitas & vrbanitas dicitur excessus scurrilitas, defectus rusticitas. Medius comis & vrbanus: extremi scurra et rusticus. Circa reliquum iucundum quod est in vita mediocritas amicitia quaedā est, excessus placiditatis adulatus defectus contentio atq; inhumanitas. Medius vt oportet iucūde consuetudo est amicus extremi, qui nullius gratia exuperat, placidus lucri gratia adulator: qui autē deficit iniucundus, contentiosus et difficilis fertur. Sunt aliqui adeo deprauato ingenio vt inter deliberandum in hominū cōsessibus semper alijs cōtradicere studeāt, hosce ambitiosos crediderim. Pudet eos semita communi, quae tamē est tutior, incedere. Hinc methodos intētatas excogitant, et sibi solis videntur sapientes.

¶ Sequitur tertia pars principalis capitis, quę dicit ꝙ non modo in virtutibus mediocritas est efferenda, sed etiā in ipsis affectibus: & extrema in his vituperanda. Vt verecūdia quę virtus nō est, vt in quarto dicetur, sed affectio, extollitur. Verecūdia mediocritas quaedā est: & verecūdus medius. Sed pauidus exuperat: quia is in vniuersis verecūdatur: qui vero deficit & in nullo verecūdatur is est effrons impudens, inuerecūdus. Itidē indignatio est affectio media, & inuidia excessus, maliuolentia defectus: quae versantur circa dolorē & voluptatē ex ipsis prouenietē quae accidūt vicinis. Et indignās medius est, qui dolet cū inidonei ad honorū culmina euehūtur: inuidus exuperat: de omnibus dolens, hoc est

de successibus tā bonoꝝ q̃ indoneorū. Inuidia torquet exossatq; inuidētes vt quidā tortor ex tarta-
reis vltoribus ad hominū interniciem missus. Pallidus & macer est iste hominū osor: nō ridet nisi in
aliorū aduersitate Maliuolus deficit etiā de bonorū aduersitatibus gaudēs. Sed de his & iustitia & de
rationis virtutibus, hoc est de intellectualibus virtutibus posthac habendus est sermo.
¶DVbitatur an habēs habitū virtutis potest declinare in casu a vero, hoc est mentiri. Quidā dicūt Dubium.
ꝙ sic: quia in mēdacio iocoso & officioso licet declinare a vero propter maius bonū cōsequēdum q̃ est Responsio.
tale verū a quo declinat: vel maius malū fugiēdū q̃ est tale mēdaciū iocosum vel officiosum: mēdaciū
autē secūdū se, dicūt simpliciter nūq̃ esse cōmittēdū, nisi in tali casu in quo fit recōpēsatio p maius bo-
nū vel minus malū. Totū illud dico esse falsum, & cōtra doctrinā philosophi quarto Ethicoꝝ, & cōtra
veritatē. Licet quidē tacere verū in casu: veritas enim odiū parit, secūdū comicū: mentiri nullo modo
licet. In quartū & alibi sup hoc fusior habēdus nobis est sermo: ne vero talibus credat nūc solū illud
raptim diximus. ¶Dubitat secūdo quare de hisce virtutibus nominatis & nō omnibus, Aristoteles Dub. 2.
loquitur: vtpote de humilitate, virginitate, sapiētia, & alijs intellectualibus. ¶Respōsio Aristoteles lo- Responsio.
quutus est de cōmunioribus de qbus postea est dogmatizaturus Nec est petenda ratio quare de forti-
tudine ante tēperantiā, & sic cōsequēter de alijs loquutus est: ad libitū eñi id fecit. Hoc dico ob multos
qui in talibus inanib' sese & alios fatigāt. Sed ordinē virtutū in speciali posuit ferme eodē modo quo
posthac in tertio, quinto, sexto, & in sequētibus loquuturus est. Possumus tñ cōgruētias dare. Primo
virtutes affectuū regulatrices posuit. s. fortitudinē & tēperantiā: deinde tractat virtutes que res exter-
nas cōsiderāt: demū, eas que respiciūt quosdā actus exteriores in cōuersatione humana. ¶Tertio du- Dub. 3.
bitatur, quid est inuidia. Respondet ꝙ cū ob effectus, teste Aristotele, nec laudamur nec vituperamur: Responsio.
& inuidia vitiū etiā capitale a Theosophis ponat, aliter de ipsa est loquēdum propter eos qui hac lu-
rida tabe inuidie suapte natura coinquinātur. dico inuidiā esse actū electiuū volūtatis: & in primis cō-
formiter ad philosophū dico ꝙ possum nolle prospera cōtingere malis: qa hoc eis & reipublice offi-
cit nolo hūc illiteratū aut vitijs sordētē ad sacerdotioꝝ culmina euehi. Et qa ad nolitionē dolor sub-
sequit, ex talis promotione tristior & recte in medio teste Aristotele. Sub inuidia maliuolentiā alterū
extremū theologi intelligunt. De inuidia quo ad actū iam in secūdū Sententiarū scripsimus.

Tract. III. Cap. II. & Lib. II. Cap. VIII.

Vm autē tres sint dispositiones, & due quidē sint vitia: quorū alterum in
exuperatione, alterū in defectione consistit: vna autē virtus quæ quidem
est mediocritas: omnes īter se & si nō æque suscipiūt oppositionē. Extre-
mæ nāq; cū mediæ tū inter se contrarie sunt. Media vero extremis: nam
vt æquale maius quidē est, cū cōparatur ad minus: minus autē cū cōpa-
ratur ad maius: sic & habitus medij respectu quidē defectionū exuperant: respectu autem
exuperationū deficiūt, tam in affectibus q̃ etiā in actibus. Fortis enim cū ad timidū com-
paratur, audax: cū ad audacē, timidus esse videtur. Pari modo tēperans respectu quidē in-
sensati intēperās: respectu autē intēperātis, insensatus videtur. Liberalis etiā prodigus vide-
tur si ad illiberalē: illiberalis si cū prodigo cōferatur. Quapropter & extremorū vterq; me-
diū ipsum a se cōpellit ad alterū. Atq; fortē audax quidē timidū, timidus autē audacē ap-
pellat, & in cęteris simili modo. Hęc cū hoc pacto inter sese opponātur: maior est vtiq; cō-
trarietas extremorū inter sese q̃ ad mediū. Longius enim hæc inter sese q̃ a medio distāt. Cōtrarietas
Et perinde atq; magnū magis a paruo paruūq; a magno q̃ ab æquali vtrūq; distat. Extre- extremorū
mis insuper nōnullis ad mediū similitudo quędā esse videtur, vt audaciæ ad fortitudinē: & inter se ma-
prodigalitati ad liberalitatē. At extremorū inter sese maxima est dissimilitudo, atq; ea quę ior.
plurimū īter se distāt diffiniētes cōtraria dicūt. Quo fit vt ea quę magis distāt, magis cō- Medio con-
traria sint. At vero medio in quibusdā exuperatio: in quibusdā defectio magis opponitur. traria.
Fortitudini nāq; non audacia quæ est exuperatio, sed timiditas quę est defectio, magis op-
ponitur. Tēperantiæ vero nō insensibilitas quæ quidē est defectio: sed intēperantia quæ est
exuperatio magis opponitur: id autē ob duas accidit causas. Atq; vna quidē est ex ipsius
rei natura. Nā quia propinquius atq; similius est extremorū alterū medio: ideo nō hoc ipsi,
sed cōtrariū oppositū esse magis asserimus, vt cū audacia quidē similius fortitudini videa-
tur atq; propinquius esse: timiditas autē dissimilius: hanc illi magis oppositā esse cense-
mus. Etenim ea quę plus a medio distant, eidē cōtraria magis esse vidētur. Hæc igitur vna
est causa: quæ quidē est ex ipsius rei natura. Altera autem ex nobis sumitur ipsis. Ea nāq;
medio contraria magis esse vidētur: ad quę nos ipsi quodāmodo natura sumus propēsio-
res: Nos enim ipsi quia magis ad voluptates sumus proclitres, iccirco facilius ad intēperā-
tiā q̃ ad modestiā inclinamur. Hæc igitur magis cōtraria dicimus ad quę fit magis accre-
tio. Et propterea intēperātia quæ est exuperatio magis est contraria temperantiæ.

CVm autem tres sint dispositiones. In hoc capite ponit philosophus expositionem extremorū & medij ad extrema. Et tres conclusiones ponit: quarum Prima est. Et medium extremis & extrema inter se aliquo modo aduersantur: sunt enim, vt dictum est, tres dispositiones, hoc est qualitates ad bonum & malum disponentes, quarum duæ vitia sunt, vnum in excessu, & alterum in defectione, & tertia virtus, quæ & mediocritas quædam est: sed media dispositio extremis contraria est: nam æquale quando confertur ad minus, maius esse videtur. ℂNota ꝙ virtus bifariam consideratur, vt superius diximus: vno modo vt est quedā mediocritas: alio modo vt est quoddam bonū: quomodo ex vna parte extremis simul sumptis tāq̄ pesti ac malo. Vt autem est mediocritas duobus extremis opponitur, quorū vnū est ex vna parte vt excessus, alterū ex altera parte, vt defectus. Et sic medium quādam relationem subit & cōparatū ad maius, minus apparet: sic medij habitus respectu defectionum exuperant in habitudine excessuū, deficiūt tam in affectibus q̄ in operationibus. Exēplariter illud propalor fortis: cum ad timidum cōfertur audax, cum ad audacem formidolosus esse videtur. Item temperās respectu insensati temperās: respectu autem intemperati insensatus putatur. Et si liberalis ad illiberalem & auarū cōferatur prodigus apparebit: si vero ad prodigū illiberalis: & ita in similibus. At extrema illa vt audax, timidus, intemperans, insensibilis, palam inter se contrariātur. Igitur & medij illi habitus extremis cōtrariantur. Reijcit enim a se vnum extremorum ipsum medium, alterum extremū versus potius in alterum extremū & contra: & hoc non est nisi quia medium vtriq; extremo aduersatur: hinc audax fortem, timidū: & timidus fortē, audacē appellat. & ita in reliquis. Mediū propterea extremis & extrema inter se quodāmodo opponūtur. ℂSequitur secūda conclusio quæ dicit. Hæc cū hoc pacto inter sese opponantur, maior est extremorū contrarietas inter se q̄ ad medium. Hanc conclusionem bifatiam probat, primo sic. Illa contraria quæ magis distant magis aduersantur: quemadmodum magnum & paruum magis inter se distantq̄ ab æquali, hoc est a medio rei inter illa. Secundo sic. Illa inter quę nulla est similitudo magis cōtrariātur, q̄ illa, inter q̄ est aliqua similitudo: sed medij ad extrema est aliqua similitudo, nam liberalitas aliquam affinitatem cum illiberalitate, aliquā cum prodigalitate habet: magis igitur inter se extrema distant. Nam diffiniātur contraria per plurimū distare: siquidem contraria sunt, quæ sub eodē genere posita maxime a seinuicem distant: & eidem subiecto vicissim assunt a quo mutuo sese reijciunt. Ex postpredicamētis. Extrema igitur quæ maxime distant maxime inter se sunt cōtraria. Ipsorū igitur maior est oppositio q̄ extremorū ad mediū. ℂSequitur tertiā cōclusio. At vero medio in aliquibus excessus, in aliq̄bus defectus magis est ipsi medio oppositus. vnde timiditas magis fortitudini q̄ audacia cōtrariat: & intēperātia magis temperātiæ q̄ insensibilitas opponitur. Et istud ob duo contingit. primū ex parte rei, secūdū ex nostra parte sumitur. Ex parte autē rei, nā quando vnū extremorū medio est similius & propinquius, tūc non ipsum sed eius oppositō est ipsi medio magis oppositū: vt quia audacia similior est fortitudini: timiditas autē quę est defectus dissimilior & remotior, propterea timiditas magis fortitudini opponitur. Secūda causa ex parte nostra est hęc, extrema illa magis cōtraria vidētur ad quæ natura propensi & inclinati sumus: vt nos ad voluptatē proniores sumus q̄ ad voluptatum abstinētias: proinde intemperātia est magis cōtraria temperātię q̄ insensibilitas: quia ab illo ad quod sumus naturaliter inclinati, cum maiori difficultate recedimus tendendo ad medium: & facilius a medio ad illud recedimus. Hæc igitur magis contraria dicimus, inq̄t, ad quæ magis sit accretio, hoc est augmētum, & ipsa hominis inclinatio. Modestiam in litera pro insensibilitate ponit.

Dub. iij. ℂDVbitatur Primo, an extrema plus opponantur sibi mutuo q̄ ipsi virtuti. Et probatur ꝙ non: virtus enim non opponitur vitio: ergo dubitatio falsum supponit. Antecedens patet. Non opponitur relatiue nec contradictorie, vt notum est: nec videtur ꝙ ipsis priuatiue, aut contrarie opponātur cum non maxime distent: igitur. Secundo vitium vitio contrariatur: ergo non contrariatur virtuti: tenet consequentia, quia tm̄ vnum vni est contrarium. primo cęli. Tertio genere differentia maxime a seinuicem distant: sed extrema vitia sunt in eodem genere: virtus & vitium sunt in diuersis generibus. In oppositum est Aristoteles. ℂAd primum dicitur. ꝙ virtus non est vitij virtus: ergo non opponuntur relatiue nec alter terminorum in priuatiuis: & non opponūtur contradictorie: relinquitur igitur ꝙ contrarie opponuntur: non enim sunt plures species oppositionis incomplexe, ex postprædicamentis. Quomodo voco hic incomplexionem ex artibus liquere reor. Et licet virtus maxime a vitio non distet: non tamen sequitur quin cōtrarient: solum sequitur non contrariantur contrarietate propriissime sumpta. Album enim & puniceum cōtrariantur, sicut candidum & pullum in eodem genere contrarietatis. ℂAd secundum nego consequentiam. Probatio verū habet de contrarietate propriissime dicta & de contrarietate rerum. ℂAd tertium dicitur, ꝙ aliquam affinitatem extrema habent quam medium non habet cum aliquo extremo, quia continentur sub eodem genere vitij: sed quantum ad bonum & malum virtus & vitium plus contrariantur: vnum enim sub genere boni, alterum sub genere mali includitur. Et quia est difficile attingere medium: forte facilior est transitus de extremo in extremum q̄ de extremo in medium: tamen de extremo in medium rei prius q̄ in extremū transitur: quinto physicorum: sed de medio ratione dico id non oportere: sed aliam conueniētiam virtus habet cum extremo, sicut Aristoteles in litera dicit, vt sesquipedale plus cum bipedali & pedali conuenit q̄ bipedale cum pedali. De conuenientia secundū substantiam hinc & illinc nūc est maior, nūc vero minor. Duo actus eiusdem speciei, immo idem actus numero sensim sub virtute & vitio implicatur: vt volo dare decem minas huic, & volo dare decem minas huic: vnus actus potest esse liberalitas, alter vero pecuniæ profusio, & prodigalitas.

Ad primū. (margin note beside "uersis generibus. In oppositum est Aristoteles. ℂAd primum dicitur")

Ad secūdū. (margin note beside "& pullum in eodem genere contrarietatis. ℂAd secundum")

Ad tertium. (margin note beside "bet de contrarietate propriissime dicta … ℂAd tertium")

Tractatus.III.Cap.III. & Lib.II.Cap.IX.

Irtutem igitur moris mediocritatem esse:& quomodo sit:& vitiorũ duorum mediocritatem esse:Vnius per exuperationem,alterius per defectionem:& talem esse propterea q̃ coniectatrix est eius medii:quod in affectibus est atq; actibus, satis iam diximus. Quapropter difficile est studiosum esse.Est enim difficile in vnoquoq; medium capere.Vt circuli medium inuenire non cuiuslibet,sed scientis est tm̃: pari modo irasci quidem & dare argentum sumptuseue facere cuiuslibet est,& facile: sed cui, & quantum,& quando, & gratia cuius oportet,non cuiuslibet est,neq; facile.Quod quidem est ipsum rectum,& est perrarum,& laudabile,& perpulchrum. Idcirco eum qui medium ipsum cõiectat. Primum quidem a magis contrario discedere oportet & perinde atq; Circe monebat.

Studiosum esse difficile est.

Extra vndam & fumum longe compelle carinam.

Extremorum enim altero magis altero minus delinquitur. Cum igitur consequi medium summe sit difficile, secunda (vt inquiunt) nauigatione minima malorum sunt capienda. Idq; erit hoc maxime modo quem diximus.Considerare autem oportet ad quid nos sumus propensiores.Nam alii ad alia natura sumus procliues.Quod quidem ex voluptate doloreve inde prouenient e percipietur. Atq; nosipsos ad contrarium oportet retrahere. Longe nanq; a delinquẽdo recedentes ad ipsum tãdem medium accedemus:vt solent ii facere qui lignorum ea quæ sunt obliqua ad rectitudinem redigunt.In vniuersis autem cauendum est maxime a voluptate. Non enim incorrupti iudicamus de ipsa: vt ergo Troianorum senes erga Helenam sese habuerunt:sic & nos ad voluptatem ipsam esse affectos: in omnibusq; illorum dicere vocem oportet:hoc enim pacto remouentes a nobis ipsam,minus peccabimus. Hec igitur facientes (vt in summa dicam) maxime medium attingere consequi ve poterimus. Id autem ipsum difficile est fortasse & in singularibus maxime:non enim facile determinari potest quomodo & quibus & pro quibus:& quanto in tempore irascendum est. Etenim nos interdum eos qui deficiunt laudamus & mites dicimus esse.Interdum ipsos infensos appellamus viriles. Verum qui parum a recto exorbitat, non carpitur: siue ad defectionem siue ad exuperationem se flectat. Qui vero multum, vituperatur. Non enim latet egressus.Facile autem non est excipere ratione quousq; & quantum a recto quispiam egressus carpendus est. Neq; enim aliud quicq̃ sensibilium determinati facile potest. Talia vero in singularibus sunt, & iudicium est in sensu. Verum illud est manifestum medium habitum in vniuersis laudabilem esse.Oportet autem nunc ad exuperationem, nunc ad defectionem declinare:hoc enim pacto facillime medium ipsum & rectum attingemus ac assequemur.

Circes admonitio.

Senes circa helenam.

Parum exorbitans non vituperatur.

VIrtutem igitur.Repetit quędam dicta,inquiens dictum est virtutem moralem duorum vitiorum esse medium,vnius per excessum,alterius per defectum: idcirco virtutem esse coniectricẽ medij,sed tam in affectibus q̃ in actibus.iam super hoc diximus. Inde duas conclusiones cum quatuor documentis ponit.Prior conclusio est.Difficile est hominem esse studiosum.Probatio:quia q libet studiosus habet tenere medium tam in actibus q̃ in affectibus,sed hoc tenere est difficile:igitur. Minorem similitudine probat,vt circuli medium capere non cuiuslibet est,sed scientis tm̃,hoc est geometræ.Similiter irasci, pecuniam erogare,& sumpt⁹ facere cuiuslibet est & facile est factu,sed cui,quãtum,quando,quomodo,& gratia cuius,non amplius est cuiuslibet,neq; id est facile factu.Quod enim rectum est,hoc rarenter in vsu est,sed est laudabile & præclarum.Rari quippe boni, numero vix sunt totidem quot Thebarum portę vel diuitis ostia nili.

¶Sequuntur tria documenta attingendi medij.Primum documentum.Volenti mediũ assequi summe elaborandum est magis euitare vitium quod ipsi medio magis opponitur.Perinde atq; Circe vt in litera dicitur monebat inquiens Vlyssi.Extra vndam & fumum lõge compelle carinam.Versus est Homericus,quo poeta perbelle comminiscitur Circen admonẽtem Vlyssem post Troię excidium varijs nauigationibus nantem vt extra fluctum & fumũ carinam adigat. Hoc est extra Syllam & Charybdim,tradens indicia quibus ea discrimina notentur,scilicet q̃ ex fumo atq; reciprocis fluctib⁹ in nonnullis locis periculosis mare vndabundum vento agitatur & vicinum aera fumosum reddit, sicut nosipsi in Britannico oceano notauimus.Et cum vno cõtrariorum magis q̃ altero peccetur, vt in timore magis q̃ audacia,& cum medium consequi sit interdum summe difficile, in secunda nauigatione minima mala vt inquiunt sunt capienda. De duobus enim malis minus est eligendum: in malis quidem pœnæ non culpæ,& a maiore malo est magis fugiendum. Hoc autẽ maxime erit per modum quem retulimus.¶Secundum documentum.Considerare oportet vitia ad quæ natura procliuiores sumus:siquidem alij ad alia natura feruntur,& nos ad opposita retrahere,& demum remote ab his in quibus transgredi solebamus declinãtes,mediũ inueniemus, more eorũ qui flexa & obliqua

ligna retorquent & rectificant.Vitia autem ad quę procliues sumus voluptate & dolore percipiemus. Nam plerūq; in quibus est alijs voluptas alijs dolor adest.¶ Tertiū documentū. In vniuersis summo pere esta voluptate cauendum.Non enim incorrupti & incontaminati de illa iudicamus.Hoc est nos nondum de voluptate tentati rectam sententiam ferimus. Non enim putamus eam esse tantę difficultatis quantę est & apparet in obiecti præsentia:sicut senes Troianorum erga Helenam sese habuerunt,sic ad voluptatem nos esse affectos oportet,in omnibus illorum imitabimur vocem.Nolebāt eīn Helenam (quæ omnes suo aspectu ad libidinem trahebat) videre.Dicere solemus de mediocriter formosa muliere,hæc non rapit videntes in sui amorem:acsi per locum a contrario sensu diceremus,aliquę sunt quarum aspectus signanter cum tempore fiunt periculose,in amorem sui trahunt. Sic autē a nobisipsis voluptatem repellentes minus peccabimus,& has præceptiones obseruāres, medium vel maxime consequemur.Sequitur tertia pars principalis huius capitis.Id autem ipsum difficile fortasse &c.Hic ponitur secunda conclusio dicens pro omnibus his documentis est difficile attingere medium in particulari.Probatur,Non enim est facile determinare quomodo, & quibus & pro quib⁹ & quāto tempore irascendum sit.Nam nonnunq̄ eos qui deficiunt laudamus,& mites dicimus esse.Interdū ipsos infensos & excandescentes viriles dicimus . Sed animaduersione dignum est q̄ qui parum a recto exorbitat in alterutram partem,non carpitur:qui vero plurimum deuiat vituperatur,talis enim egressus non latet,attamen non est facile sermone consequi quousq; & quantum a recto egressus vituperandus est,nec aliud quicq̄ sensibilium prompte determinari potest.Nam talia in singularibus collocata sunt,quorum iudicium est in sensu.Nihil igitur mirum videatur,si difficile est esse studiosum. Illud duntaxat clarum est,q̄ medius habitus in cunctis laudatur,& q̄ declinare oportet nunc ad excessum nunc ad defectionem. Sic enim facillime medium adipiscemur.

Dubia.iij. ¶ Circa literam dubitatur.Primo an est bonum documentum,irretitum in vno vitio aliud intrare, vt demum in medium redeat.Videtur Aristoteles hoc velle per flexum lignum vel ensem,qui in oppositam partem flectitur vt tandem in medium redeat . ¶ Secundo an quilibet q̄tumcunq; paruus ingressus in extrema sit vitium.videtur Aristoteles dicere q̄ non,inquiens,qui parum a recto deuiat non carpitur.In oppositum argumentor.Is est extra rationem medij:ergo in extremis,& per consequens in vitio.¶ Tertio an possum aperire viam minoris peccati viro quem video in maius peccatum lapsurum quatenus eum a maiori peccato retraham.

Ad primū. Respondetur ad primum negatiue.Aristoteles enim intelligit vt vno genere vitij coinquinatus , in extremum medij aliud extremum versus pergat,& sic sensim ad medium venire potest.Vt prodigus ad partem liberalitatis illiberalitati vicinam primo pergat,postea circa totam latitudinem liberalitatis insudabit.Liberalitas enim sicut & q̄libet alia virtus non consistit in impertibili,sed quandam latitudinē sibi vendicat.Maior autem vni q̄ alteri latitudo medij temperantiæ est . Minor siquidem debili q̄ robusto:& minor infirmo q̄ sano. Qui ab altero extremorum etiam peiori in minus malum prosilit inconsulto agit cum medium in manu habeat secūdum illud Flacci in arte.In vitium ducit culpæ fuga,si caret arte.Et in sermo. Nō ego auarum Cum veto te fieri vappam iubeo ac nebulonem.Dum vitant stulti vitia in cōtraria currunt.

Ad secundū. ¶ Ad secundum dicitur q̄ quilibet egressus extra latitudinem medij est peccatum & actus malus,sane opposito dato nō esset latitudinis medij egressus. Cui quadrat Flaccus inquiens in sermonibus.Est modus in rebus,sunt certi deniq; fines.Quos vltra citraq; nequit consistere rectum . Sed qui parum medij cancellos transgreditur is non carpitur , quia error est permodicus & nō a quouis percipitur:Quando vero excessus est magnus,tunc non latet,sed vbi est pręcisus limes non est facile cognitu,quēadmodum in aliqua intercapedine panem triticeum sacerdos consecrare potest & in aliqua ob grande interuallum nequit.Sed vbi sit adæquatum confinium , fortasse plerosq; etiam sapientes fugit.Cęterum si tota latitudo medij quæ deo est nota nonnihil extremorum ex ignoratione inuincibili includat,iam illud totum est operanti medium.Ego enim si ex pręteritis me posse tantum mā ducare & bibere probabiliter reor,& tamen ex tali comestione in morbum labor non feci intemperātię actum,sed temperantiæ cum hac circunstātia notitię qua comestionis tempore fungebar.vbi alius mihi omnino parilis,hoc dempto q̄ pręcise limitem inter excessum & defectum nouit,ille intemperāter mecum tantundem manducabit potabitq; non autem ego.

Ad tertium. ¶ Ad tertiam dubitationem negatiue respondetur.Nam consulere alicui perperam agere,malum est:veteri enim prouerbio dicitur, Malum consilium consultori pessimum est.Attamen possum sine peccato dare ei pecuniam in bursa aut in capsa inclusam vt me incolumem abire sinat,hoc enim est mihi licitum:ei tamē illicitum recipere,& hæc extorta datio illi non pręstat rei datæ completum dominiū,quare acceptum refundere astringitur .¶ Pro affirmatiua responsione discepto sic.Possum consulere Socrati meam pecuniā quā habeo in antro conseruatā cape quatenus meū iugulū nō abscindat qd̄ scindere iam euidēter deliberat,obice non pręstito:& tamen ipse peccat meā pecuniā sic capiēdo cū eam nō mea pura spōte erogē. Itidē do pecuniā Socrati ne Platonē occidat,aut vt Ciceronē simoniace ad dignitatē eligat:igit hortelorū solutiōes in fine primi sentētiarū q̄re.

Dubiū. iiij. ¶ Dubitat quarto vtrū est q̄ aliq̄ sunt ꝓpēsiores ad vnum vitiū q̄ ad aliud.

Responsio. Respōdet q̄ aut mores ac influētię celestes ad hoīm habitudines non parū momētī habēt:natus eīn in tali horoscopo est audax, ac in alio natus more leporis timidus ꝓpriā vmbrā metuēs,& nocturnas laruas in tenebris excogitās.Nōne vides ad oculū q̄ in tali vel tali aere nasci ad hūc affectū vel illū inclinat? A via solis remoti sunt aiosi & bellipotētes plerūq;:apricis in locis editi astuti. Pœni erāt astuti atq; versipelles.Cōcauis oculis nati inuidi ferunt.Verūtamē vir circūspectus inclinatronē corporis malā minime insequt,rōnē enim audit atq; illi innitit.Nā sapiens dn̄abit astris, inquit

Ptolemæus Alexandrinus gentilicio errore imbutus. Hoc experientia hausit. Idem innuit philosophus in Ethicis & vbiq;,& diuina eloquia. Sub te erit appetitus tuus & tu dominaberis illius. Stultior inclinationem citra reluctamen insequitur vel ex malis actibus se ad malum promptificat, quia ex malis actibus ingratissimę filię oriuntur, scilicet habitus. Exempli gratia Adrianus Imperator Traiani Cæsaris laudem adeo ægrę tulit, vt Armeniam, Assyriam, Mesopotamiam, ab illo acquisitas Parthis cõcesserit. Pontem supra Danubium ab illo extructum diruerit. Asinius Pollio adeo infensus fuit Ciceroni vt eius laudes audire nequiret. Cum enim Sextilius poeta inciperet canere in mensa. Deflendus Cicero patriæq; silentia linguæ: cunctis spectantibus adeo est commotus, vt silentium vati imperaret. Aliqui sunt in choleram pronissimi. Aliqui constantes atq; patientes in disfortunijs vt Iob, Socrates, Licurgus, Aristides. Et Stephanus aliiq; martyres ecclesiæ. Breui in omnibus his, ratio & voluntas imperium tenent: quacunq; calamitate opprimaris cladem in bonam partẽ accipe, patientiam per voluntatis imperium conserua: & omnia leuentur. Propterea de inclinatione siderum parum est curandum.

LIBRI TERTII TRACTATVS PRIMI, CAPVT PRIMVM.

CVM AVTEM VIRTVS CIRCA AFFECTVS, actusq; versetur: & in iis quidem quæ sua sponte quis agit, laudes & vituperationes: in iis autem quæ inuitus facit, venia nonnunq̃ & misericordia locum habeat: eos forsitã qui de virtute considerant, de eo quod sua sponte quis facit atq; inuitus, determinare necesse est. Vtilis est etiam legum latoribus hæc sane consideratio ad præmia pœnasq; instituendas. Videtur itaq; ea inuitus facere quispiam, quæ violentia vel per ignorationem facit. Id autem est violẽtum cuius principium est foris, in quod nihil is qui agit aut patitur confert, vt si ventus aliquo tulerit, aut homines potestatem habentes. At ea quæ ob maiorum metum malorum, aut ob aliquod bonũ agun tur: vt si tyrannus quempiam aliquid agere turpe iuberet, habens in potestate & parentes & liberos, hac lege: vt si illud agat illi sint incolumes: si non agat, dispereant, controuersiam habere videntur vtrum hæc inuiti an sponte faciant homines. Tale etiam quid accidit & circa iactus eos qui in tempestatibus fiunt. Simpliciter enim nemo suas fortunas eiicit sponte. Sed omnes propter suam cæterorũq; salutem eiiciunt, modo sint mentis sanę. Tales igitur actus mixti quidem sunt. Ijs autẽ magis sunt similes quos sponte homines agunt. Expetuntur tunc enim cum aguntur: atq; finis actionis in temporis conditione consistit. Et sponte igitur & inuitum vnumquemq; dicendum est agere cum agit. Agit autem sua sponte. Est enim in ipso principium mouendi partes eas quæ sunt in huiusœmodi actibus instrumenta. At quorum principium est in ipso ea agere vel non agere in ipso est situm. Talia igitur sua sponte quisq; agit. At simpliciter fortassis inuitus. Nemo nanq; talium quicq̃ per se expeteret vnq̃. In actibus autem huiusœmodi nonnunq̃ homines & laudantur cum pro magnis & honestis rebus aliquid turpe ferunt aut molestum: si vero contra faciunt vituperãtur. Est enim improbi pro nulla re honesta vel mediocri, res turpissimas ferre. In quibusdam autem laus quidem non fit, sed venia locum habet: cum ea quæ non agere oportet quispiam egerit ob huiusœmodi res, quæ naturam humanam superant, nemoq; perferret. Sunt autem quædam, ad quę forsitan non licet quẽq̃ esse compulsum. Sed potius oportet summa perpessum tormenta mortẽ obire. Ridicula nanq; vidẽtur ea quæ ad necem matris, Alcmeonem Euripidis compulerunt. Est autem interdum difficile quale pro quali sit expetẽdum, & quid pro quo sustinendum: discernere. Difficilius etiam est posteaq̃ cognoueris, in sententia permanere. Fit enim plerunq; vt ea quidem quæ expetuntur molesta, ea vero ad quæ cogimur turpia sint: vnde laudantur atq; vituperantur ii qui fuerunt aut non fuerunt compulsi. Quænam igitur dicenda sunt violenta? An ea quidem simpliciter inuitus quispiam agit quorũ externa est causa, & ipse agens nihil omnino confert: quæ vero per se quidem inuitus facit: sed nunc & pro his expetuntur, principiumq; est in ipso agente: ea per se quidem inuitus facit, nunc autem & pro his sponte agit. Magis autẽ his similia sunt quæ sua sponte quis agit. Actus enim sunt circa ipsa singula quę quidem sponte facit. Qualia vero pro qualibus ex-

Inuite & spõte agentis cõsideratio.

Violentum.

A tyrannis coactio.

Alcmeon.

Violenta.

Actus circa singula.

petenda sint non facile assignare possumus, quippe cum in ipsis singulis complures sint differentię. Q; si quispiam ideo iucunda & bona violenta dixerit esse, quia & extra sunt & cōpellunt: omnia erunt eius sententia violenta: horum enim gratia omnes omnia agunt. Atq; qui violētia, inuitiq; agunt, ij cum dolore: qui ob iucundum, ij cum voluptate agunt. Est autem ridiculum externa quempiam accusare, sed non seipsum, qui quidem ab huiusmodi rebus facile capitur. Et honestorum quidem se, turpium autem ea quæ afferunt voluptatem cēsere causam esse. Id igitur violentum esse videtur cuius principiū est foris, nihil prorsus eo

Ignorata.

cōferēte cui vis est allata. Omē aūt quod ob ignorationē est actū, nō spōte qdē est actum.

Vm autē virtus &c. Supiori libro Aristoteles de virtutē generatim docuit, illius originē mōstrās quo a fonte virtus pficiscit virtutis diffinitionē tradēs ac illi' ramos & nōnulla alia scitu non indigna vt in processu vidimus. Nūc autē hoc tertio libro cōsequēs videbat vt speciatim de qualibet virtute loqui auspicaret, ea pticularius pingendo, quorū antea generatim meminit, vt exacta virtutū agnitio deprehēdat, quia virtutibus tanq̃ p cōpēdia ad felicitatē pcedit, illa eñ est virtutū scopus. Sed aliqua ad cōpletā illarū doctrinā remāserāt, q̄ in primis tractare ppōnit virtutes, quia ex nostris opationib' scatēt: Cōsiderandū venit ex quibus principijs opationes scaturiāt. Talia sunt spōtaneū & non spōtaneū, cōsultatio, electio & cętera id genus de quibus merito primo habendus est sermo. Cęterū liber iste tertius trifariā distrahit. In primo tractatu de oībus principijs operationū nostrarū edisserit. Fortitudinē secūdus tractatus enodabit. Tēperantiā terti' absoluet. Rursus primus tractatus .i. quinq; capita diuidit. In primo de spōtaneo ac inspōtaneo docet. In secūdo de electione. In tertio de cōsultatiōe. In quarto de volūtate. In quinto hęc principia virtutib' ac vitijs applicat, ostēdēs ea oia in nostra facultate esse sita. Rursus hoc caput trifariā seiugat. Primo enarrat qd inuite facimus p violētiā. Secūdo qd inuite patramus p ignorationē. In calce quid nostra spōte agimus. Tandē prima pars aliquot cōclusiōib' absoluit, quarū pria est. Ad moralē philosophū de volūtario pariter ac inuolūtario loqui attinet. Hāc cōclusionē duab' rōnibus fulcit. Prior ratio est hęc, qa virtus circa affectus actusq; insudat, atq; in hisce nīa spōte agimus, laudamur carpimurve, in his vero q̄ inuolūtaria sunt venia & nōnunq̃ misericordia locū hñt, ppterea forsan philosophi munus est de spōtaneo ac inspōtaneo tractare. dixit forsan, qa moralis exactā certitudinē nō efflagitat. Vel sic. Non qa ipse dubitaret, sed qa alijs multis aliter videret, forsan adiecit: vt in euāgelio dñs pp̄ter liberū arbitriū, forsitan & mihi crederetis. Et Psal. Forte viuos deglutissent nos. ¶ Caeterū quacūq; de causa id faciat, in reb' certis. Aristoteles, forsitan & forte iterū atq; iterū vtit. Scdo de ijs q̄ legū latorib' sunt ppi tia ad p̄mia atq; poenas instituēdas moralis phūs cōsiderare habet, qa spōte malefactū punire ac inuite tale factū remittere hñt. Per hāc cōclusionē ac ei' roborationē mōstrat se in ptinēs minime lapsurū cōtra m̄ltos hoc seculo dogmatisantes, & ita vsu venit Aristotelicis dieb' Athenis. Et satyrici erāt tetrice tales sugillātes, q̄ re in materia vacui loci, & sexcētis locis suę doctrine Aristoteles id p̄libat. Cęterū tū venia alicui debet qñ multū de vitupio minuit, vt Oresti q matrē interemit, cuius dolo inclytus Agamēnon pater ei' occubuit. Tūc est misericordia qñ ois culpa est ablata atq; afflicto cōpatimur. Misericordia eñ alienę miserię cōpatimur. Nō opinor cū Stoicis misericordiā culpātib' vt Augustinus nono de ciuitate meminit. Seqt. Videt itaq; inuit' facere q̄spiā &c. Bifariā inuiti opamur, vtpote violētia aut ignorātia. Prio nō spōtaneū p vim, secūdo nō spōtaneū p ignorationē explanat, a nō spontaneo auspicat vt priuatiōis explicatiōe positiuū .s. volūtariū notū euadat, oppositorū eñ eadē est disciplina. Notitiaq; vni' ad alteri' cognitionē nō parū momēti hre cognoscit. Spōtaneū appetitū rationalē cū cognitiōe p̄uia copulatiue icludit, qa inuolūtariū duob' modis fit sub disiūctione .s. p vim aut p ignorationē. Volūtariū vtrūq; copulatiue includit. Porro si aliqd sit volūtariū ipsum nec est ignoratū nec coactū. Dicis tantū vnū vni opponit prio de cęlo & q̄rto topicorū, quō ergo spōtaneū duobus opponit? Hoc iaculū facile repellit. Volūtariū nō volūtario in gñe aduersat, & rursus nō spōtaneū i duos ramos deducit: vt sanitas egritudini cōtrariat prio, & ex cōsequio specieb' ægritudinis opponit. Deinde violētū sic discribit. Violentū est cui' principiū est foris, hoc est principiū est extrariū in qd is qui agit aut patit nihil auxilij cōfert. Idē diuersis respectib' agit atq; patit. Porro ea rōne q̄ violētiā suscepit patiēs dicit: vt si lanceolam in manu tenēs a robustiore cogat illa quicq̃ ferire, inquātū cōpulsus agit, agēs dicit. Exēplo gemino id mōstrat, vt si vētus aliquo hoc est ad aliquē locū te tulerit iam tu a spiritu violētiā fers: si ad oriētē cōtēdere destinabas, & si flatu vēti in occasum impellaris vim pateris, & qa tuis pedib' musculis ac tibijs pgis, agere diceris. Aut si robust' vt Milo tuā manū moueat. Si autē quispiā aliquo migrare voluerit & a vēto iuuamē suscipiat, is vim suscipe nō dicit qa sua spōte ad destinatū terminū festinātius pgit. ¶ Seqt in lr̄a. Et ea q̄ ob maiorū metū malorū &c. Hæc q̄stio obiter oc-

Questio de metu.

currit, an illa q̄ ob maiora mali metū fiāt aut ob bonū aliqd: volūtaria sint an inuolūtaria. Verbi gr̄a tyrānus hñs alicuius parētes & liberos in sua potestate, cogit illū turpe aliqd cōmittere, hac lege seu cōditiōe pposita, vt si id nō admittat, interficiant. sin illi pareat, seruent. Talis inq̄sitio cōtrouersiā & dubitatiōnē hre videt an hoies talia spōtanei an inspōtanei agāt. Tale etiā qd hoc est talis ambiguitas cōtingit circa iactura merciū q̄ fiūt gratia exonerandę nauis. Nam nemo simpliciter hoc est solitarie sine timore ac piculo suas opes in aquā eijcit: verū oēs suā salutē ac aliorū fortunas in mare deuoluunt modo rōnis sint pticipes. ¶ Seqtur scd̄a cōclusio. Tales igit opatiōes mixtę qdē sunt, nō sūt oino vo-

luntarię:nō mixtę ex volitiōe ac nolitiōe respectu eiusdē. Possum enī nolle peccatū ꝓpter dei volitū: sed hoc in ꝑsentia haud cōtingit. Ille actus participatiue mixtus dicit̄, quia cum illo quod inuite fit & cum illo quod voluntarie fit, partim conuenit. ¶ Sequitur tertia conclusio. Tales operationes potiꝰ ad voluntarium q̄ ad inuoluntarium attinent. Hoc in valore sic probat. Quoniam omnis operatio censenda est talis qualis est tempore operis, quia operationis finis est secundū tēporis & singularis conditionis exigentiam, at tales operationes tempore operandi sunt sponte elicitę, siquidem ipse operās spontanee operatur: omnis autem ille operatur volens, in cuius potestate est organicas partes mouere quibus operatur: at iste suas fortunas deijciens hunc motū in sua potestate situm habet: igitur. Vel sic. Omnis actio ad finem terminatur, itaq; si iacere cistam auro aut purpura repletam in oceanum est ꝓpter salutem, salus quoq; erit finis qui illo tempore actu desideratur. Item arcam proiiciens, iacturā ac circunstantias apprehendit, igitur fontes spontaneę operationis non impediūtur. Nam illa principia sunt notitia & appetitus quę hic contingunt. Ecce iam literam perspicuam, quę dicit: ijs autem magis sunt similes quos sponte homines agunt: expetuntur enim tunc cum aguntur, hoc est desiderantur tempore periculi instantis, atq; finis, hoc est complementum & denominatio actionis in tempore, conditione & circunstantia consistit, & sponte agitur, & inuitum vnumquodq; dicendum est agere cum agit, quia tunc operatio est in actu: & vnūquodq; est iudicandum magis secundum q; est in actu, q̄ secundum illud qd̄ est in potentia: agit igitur sua sponte, & nemo eum ad agendum impellit. Est enī in eo principium mouendi partes eas, hoc est voluntas organica membra mouet, quę sunt huiusmodi actibus instrumenta. Et quorum principium est in aliquo ea agere vel non agere in eo collocatum est. ¶ Sequitur in litera. Et simpliciter fortassis inuitus. Simpliciter hoc est solitarie sibi relictus sine timore instātis periculi, fortassis dicit: Democritus enim (vt produnt) suas fortunas in mare deiecit vt liberius ocio literario vacaret. ¶ Sequitur in litera. In actibus huiusmodi. Tertiam ponit cōclusionem dubitationis solutiuam & est talis. Illę operationes quarum causę laudantur aut vituperantur sunt spontaneę, sed actus qui ob metum fiunt sunt huiusmodi: igitur. Minor ostenditur, quosdā gradus eorum qui fiunt adducendo, primus est illorum qui pro re honesta consequenda turpe ferūt aut molestum: non turpe flagitium imputabile eis sed laudabile coram oculatis, coram indocta plebicula turpe frequenter putatur: vt protulit Socrates qui pro vnitate dei mortem tolerauit, ac martyres in primitiua ecclesia, vel in exilium gratia honesti operis missi vt Thomas Cantuariensis. Plerīq; censura vulgi turpia tolerarunt. Aliquot paradigmatibus id explicemus. Dionysius iunior Syracusis expulsus Corinthi ludi magistrum egit. Similiter Perseus legitimus Macedonię regis filius artem ferrariam exercuit, ea propter neuter eorum a bene consideratis est vituperandus, sed solum a fęce vulgi. Sin contra faciunt vituperātur. Est enim improbi pro nulla re honesta etiam mediocri talia turpia ferre. Secundi sunt illorum qui pro re exigua vel mediocri probrosa tolerant, vt citius fero grassatores aut lictores me ducere contemptim ad carceres anteq̄ dem denarium. Vel potius permitto me flagellari anteq̄ dicam viuat burgundus, quemadmodum de leodiensibus ferunt qui in ripa fluminis adacti libentius contemptibilem mortem tolerarunt q̄ dicerent bene valeat burgundus. Sic literam cape. Est enim improbi pro nulla re honesta turpitudinem apud homines pati, hoc est pro minima re sic est pro re mediocri inhonesta pati. Tertij, laudem non promerentur quibus venia danda est, vt mentiri ratione vitę conseruandę quę sine mendacio amitteretur, illic mortale in veniale permutatur. Et ex eo loquendi modo veniale peccatum emersit. Aliquis lapsus temporarie mulctatur, siue Aristotelica loquutione laudem minime promeretur quia exorbitat. Sed quia humanam naturam superat id agere, nemo mortem eo casu pręferret: hoc est pauci. In hoc membro est difficultas, cum mendacium inuolutam malitiam habeat videtur ad quartum ramum attinere: hoc paradigma tanq̄ inutile resecantes aliud exemplum ponemus: vtpote quando homo plus ęquo se demittit propter cruciatum quem alioqui tolerare oporteat, vt Pazaites attauus huius Turcę, fero Tamburlano caballum inscensuro humeros subinclinauit ac scabelli vsum ministrauit. Pari modo egit Rom. Valerianus Imperator ante eum, tumido Sapori regi Parthorum. Si metu mortis id facerent, nullo modo video eos vituperandos: sin minore cruciatu apprehenso, vtpote flagellatione ac verberibus indecenter se submitterent, tunc eis ignoscendum: attamen sunt laudis expertes, quia plus q̄ ęquum est sese demittunt. Philosophus id supponit. Tunc sic cape literam. In quibusdam autem laus non est sed venia locum habet cum ea quę non agere oporteat aut deceat, quispiam egerit ob huiuscemodi res quę naturam humanam superant hoc est hominum maiorem partem, & fere nemo perferret, alij qui tamen cordatissimi id tolerarunt. ¶ Sequitur quartum membrum. Sunt autem quędam ad quę forsitā nō licet quēpiā esse cōpulsum, sed potius summa tormēta ferre oportet ac interitū obire: quēadmodū de oībus pctis cognitis talibꝰ cōtingit. Ridicula enī sunt illa Euripidis poete alcmeonē ī materna nece excusantis. Vocat̄ Alcmeon Euripidis, vti Dido vel Æneas Virgilij. Vxorio suasu pr̄ Alcmeonis ad Thebanū bellū ꝓdijt in quo letal̄r vulneratꝰ post letales plagas Alcmeoni filio iussit matrē ꝑ iniquo cōsilio occidere. Paricidiū aūt priuata authoritate nō est cōmittēdū. Maior erat color, Orestē excusās q̄ Clitēnestrā matrē iteremit. Ea enī ꝓpter adulteriū securiꝰ cōmittēdū inclytō Agamēnona occidit. Fuit enī Orestes ꝑsona publica, iudiciario tñ ordine ꝓcedere debuit. ¶ Seq̄t i lr̄a. Est aūt interdū difficile itellectu iudicare q̄le malū est eligēdū ꝓ q̄li malo vitādo, & difficile est cēnere qd̄ malū ē sustinēdū ne hō a recto deuiet. Hęc difficītas ex pte itellectꝰ iudicātis emergit. At maior difficultas ex pte affectꝰ orit̄, difficiliꝰ est etiā postq̄ cognoueris ꝑseueranter in iudicio intellectꝰ ꝑmanere, q̄a ea quę expetunt̄, sunt sępe tristia ac afflictiua: illa ad quę cogimur sunt turpia, interdum delicta interdum infamantę

afferentis: propterea turpia non committentes efferuntur, in eo discrimine succumbentes culpantur:
& in hoc quarta cōclusio hui⁹ capitis poni pōt. Sed de cōclusionū numero nō est vis q̄rēda, q̄a nō oēs in
ea multitudine cōueniūt, sed nihil inexplanatū in lr̄a p̄terire est pulchri⁹. Posthac iter epilogādū aliq̄
dicta strictim resumit. Queñā igit̄ sunt violēta, an ea iuit⁹ simplr̄ agit quorū extraria est causa: an. i. nō
ne & ipse agēs minime coopat̄, ea p se & solitarie sine respectu ad aliud dānū euitādum inuit⁹ facit, sed
nūc p circūstātijs occurrētib⁹ expetūt: hoc est istāte discrimine q̄d aliter euadi neqt, nauim iactu rerū
exonerat. Actus sūt circa singula, hoc est singularia incidētia q̄ multa cōtingūt, nec est facile assignare
gnatim q̄lia p q̄lib⁹ sūt expetēda, vt mulier a mulieroso iuasa dubitat an iuasorē interimat vt suam
castitatē cōseruet. & Marcus Regul⁹ dubitare poterat an ad vaferrimos pœnos rediret, sacrū iusiuran-
dū ex altera pte ipellit, quo irretitus captiuus iuste erat: ppterea scītē obseruauit iusiurādū, ipsumq; vio
lare nefas duxit. Et plerīq; theologi i multis casibus dubitāt an sit eis iusta causa martyrij in ancipi-
ti causa p q̄ taxant̄, & patet authoritate scripturę expīsę de illis bonis Macchabeis primi Macchabeo
rum. ij. Illi eñ ob sabbatinam religionem credebant nefas esse hosti reniti aut loca spelūcarum opilare,
q̄a nō p quolibet vita est extremo piculo exponēda. ¶ Seq̄r in lr̄a. Qz si q̄spiā ideo iucūda &c. Fuit opi
nio Cyrenaicorū, hoīem sua spōte agere, q̄ a recta rōne pueniūt. Turpia quoq; inuitus agit quorū ho-
minē causam esse nō dixere, sed res externas iucūdas ad malū pelliciētes ac inescātes. Hæc positio libe
rū arbitriū ac cōsultationē adimit, & breui oēm moralē philosophiā labefacit. Bifariā eā nūc confutat.
Prior ratio est. Si iucūda aut pulchra vim afferāt: dubio pcul oīa q̄ patram⁹ essent violēta: hoc illatū cō
cedere est absurdū. Cōsequiū tñ patet, oēs eñ ob iucūda ac pulchra opamur. Scd̄a rō est. Quicq̄d violē-
te opamur cū moestitia & angore agimus, at opatiōes circa iucūda & venusta cū dolore nō agimus, sed
potius cū oblectamēto: pinde tales opatiōes sunt oīs violētię exptes. Hinc bñ instituit ecclesia vt met⁹
in cōstātē virū aut fœminā cadēs cōnubiū p̄pediat nō aūt iucūda, plus Tāburlani sęuitia quēpiā ad opā
dū ipulisset, q̄ Demosthenis facūdia aut Tulliana eloquētia. Infert postea corollaria. Ridiculū est exter-
na incusare & nō seipsum potius q̄ facile ab hmōi externis illaqat̄. Ridiculū est etiā seipsum honesto-
rū causam dicere, turpium autem voluptatem. Talia igitur violenta non sunt. Postea diffinitionem
violenti subnectit inquiens. Violētum est cuius principium est foris, nihil omnino conferente, ac co-
operante eo cui vis est illata. Trifariam violentum describēs, primo dixit in quo agens vel patiens
nihil confert. Secundo nec agens quicq̄ confert, nec patiens omisit: quasi diceret multum tolerat, sed
nihil cooperatur. Tertio dixit nihil conferente eo cui vis est illata, & verbum agens omisit, quia pa-
rum aut nihil agit, sed multum patitur.

Dubia. iij. ¶ Circa hanc partem capitis dubitatur. Primo quid est naturale, quid violentum. Secūdo dubitatur
an proiectio bonorum fortunæ in mare gratia exonerandę nauis sit voluntaria aut nolita. Tertio an
aliquo casu cedere timori sit laudabile.

Ad primū. ¶ Circa primam dubitationem potest esse difficultas verbalis in acceptione violenti, sed peregrinis
dictis pretermissis in actione naturali principium est intrinsecum, & non est situm in facultate agen
tis non agere vel passum, ad id inclinatur vt materia ad formā ferrum ad magnetem. Illud est violē-
tum cuius principium est extrarium passo reluctānte & inclinato ad oppositum. Prior particula est
philosophi in litera. Secundam particulam intelligit Aristoteles per nihil prorsus eo conferente cui
vis est illata, & suppleatur passo repugnante, quia si intelligatur illud sine pluri: dealbatio superficiei es-
set violenta ipsi superficiei, & introductio formę ignis in materiam quæ sint stupæ erit violenta. Pa-
tet. principium est foris hoc est causalitas actiua est ab igne & materia non confert vim, quia ipsa nul-
lius actiōis physicę est, ipa naturaliter formam recipit: sicut ferrum ad magnetem suapte natura mo-
uetur, & si ventus te ferat quo tendis violentiam non pateris. Intellige diffinitionem philosophi cir-
ca principium capitis sic. Violentum est cuius principium est foris in quod nihil is qui agit aut pati-
tur confert. Ille qui patitur in vulgari modo loquendi agere dicitur licet proprie non agat, vt si ro-
bust⁹ manu Socratis Platonē percutiat, manus Socratis pcutere dicitur cui vis & violentia est facta.
Et patet de exemplis philosophi in litera de vento ferente te ad vnum locum: tu diceris te mouere,
quia pedes, tibię, & musculi te illo ferunt. Ex his corollaria infero. Graue proiectum in altum violen-
tatur. proiectio est extrinseca & graue tendit ad oppositum: illa actio sursum respectu lapidis est violē
ta, respectu vero proijcientis est spontanea. Secundo sequitur q̄ aqua violente calefit, licet ignis natu
raliter actiue eam calefacit. Tertio seq̄r q̄ qñ Socrates mouet manū in altū, ille motus nō est violēt⁹,
patet q̄a pricipiū mot⁹ nō est ab extrīseco, sed pōt dici quodāmō vel ex parte alteri⁹ violētus, q̄a graue
mouet̄ i altū. Vel pōt dici motus animalis naturalis & motus corporis violētus, cū ascēditur a volun-
tate quę est potissima animalis pars: totus ille motus est animalis spontaneus, quia animalis perfecti
est se quoquouersum mouere. Pari iure dicatur, si Socrates ipso nolente descēdat. Quarto sequitur q̄
voluntas ad nullum suū actū elicitū cogit̄. Patet. Actiue ad tales actus volūtas concurrit vt proxime
dicere pponimus, & si aliqui a solo deo pducerent̄ cū quibus volūtas in obiecta extrinsecus tēderet, tūc
ille act⁹ cū sint salus aię, cōtra ei⁹ iclinationē nō erūt violēti volūtati. iplicat eñ sic capiēdo terminū vo
lūtatē cogi & violētari ad suos act⁹ vel habit⁹. Quito seq̄r, q̄ volūtas nō pōt cogi pprie ad suos actus i-
peratos. Si tu me fortior manu mea Platonē ferias, ille nō est actus me⁹, sed tuus: ergo nō est me⁹ act⁹
impat⁹. Sexto seq̄r q̄ hęc cōsequētia est nulla, hic act⁹ de necessitate cōtinuat̄ aut pducit̄, ergo volūtas
per illū cogit̄. Patet, aliquis actus per tempus de necessitate continuat̄. Similiter deus potest volunta-
tem necessitare ad actū perpetuo cōtinuandū, vt pz de btitudine in patria. Cor regis i manu dei est, &
quocūq; voluerit vertit illud. Septimo sequitur hanc cōsequentiam nō valere, voluntas nolendo ha-

bère,a,habet a:ergo voluntas cogitur. voluntas tam a deo q̄ a creatura potest habere multa nolendo in affectibus habitib⁹ & etiā in actib⁹. Octauo seq̄t q̄ motus cęli non est violentus. Patet,nō inclinat̄ ad oppositū suapse natura plusq̄ ad hūc motū. Volūtas vulgariter loquēdo cogit̄ hoc est inducit̄ p timorē & assentationē ad hoc vel illud faciendū. ¶ Ad secundā dubitationē respondet̄ q̄ dubitatio pōt multifariā formari. Vno modo sic. An stantibus his circūstātijs singularib⁹ tēpore piculi eijcere merces gratia salutis sit voluntarium an nolitū. Et dicat̄ ad hāc quęstionē affirmatiue q̄ sit volūtariū. Si autem petatur vtrū illud esset volitū an nolitū hac conditione non interueniente, palam est id esse nolitum. Si petatur,siue pluri dicat̄ illa piectio est mixta,nō ex duobus contrarijs ex volito & nolito, sed participatiue qm̄ eijcit fortunas habet volitionē & plus cū volito q̄ cū nolito participat. Vel iste habet velle efficax & categoricū eijciēdę mercis,& inefficax & cōditionale de nō pijciēdo:vt nolim nauim deonerare nisi hæc necessitas eueniret:vel distinguat̄ in sensib⁹ pdictis,nec alioqui est difficultas vlla.

Ad secundū. Subdubitatio.

Subdubitas,si quispiam suas merces in mare proijciat angit̄,quo modo ergo vult. Respōdet̄ angit̄ talis & dolor a nolitione solitaria pficiscit̄:qa extra periculū merces eijcere nolit & a nolitione cōditionata moeror profluit:vellē si possim euadere & meas fortunas seruare.

Responsio. Ad tertium dub. princi.

¶ Ad tertiū dicit̄ vel timor ad bonū stimulat & inducit vt timore culpę cōmittendę homo seruat p̄cepta,& hoc est laudabile,etiā timore poenę euitandę in gehēna,aut in hoc mundo sine pluri est bonū,sed minus bonum q̄ p̄cedens, sed si nollet seruare præcepta aliquo mō,sed hoim sola formidine id facit,ille actus est mal⁹,vel timor ille inducit ad malum,& tunc distinguo de illo vel est facilis & nō cadens in cōstantē virū aut cōstantē foeminā,& tūc cedere timori est vituperabile,& non cedere laudabile. Vel est ex magna causa, sic q̄ cadit in virum cōstantem & tunc vel malū ad quod inducit est pusillę turpitudinis vel mediocris vel insignis:si primum,tūc cedere timori,nō solū habet veniā,sed etiā misericordiam cōpatiēdo tali,vt si duo putati ęqualiter animosi occurrant obuij,& vnus sit mutilatus,tunc nō lesus timore mortis cogit illum misericordiā implorare & arma reddere. Si secūdū,tunc venia locū habet & nō misericordia. Si tertium, vt fidem abiurare aut matrē occidere,tunc cedere timori est probrosum & nō cedere laudabile,& metus meriti magnitudinē auget,quia est circa difficile. Et potest esse sermo hic de malo poenæ & nō culpę,quia malū culpę nō cadit reuera in virū cōstantē ob quodcūq̄ suppliciū. Potest etiā esse sermo de malo culpę paruo in quod si quis ob magnum metum incidat adhuc a numero constantiū non est segregandus a vulgo licet is metus iustus nō fuerit. Inter duo mala poenę quorū alterū est ineuitatabile semper minus vir constans acceptat,& quolibet malo culpę quantumcunq̄ paruo postposito malum poenæ etiam atrocissime subit, anteq̄ enim peccet moriendum est.nec ad vllum malum culpæ necessitari potest,semper enim patet ei noua via omne tale euitandi. Opposito dato reipsa esset perplexitas in lege,q̄ nulla est. Potest tn̄ qs esse pplexus secūdū suā opinionē delirā,existimans falso q̄ quicqd agat peccet. Si eñ sit in cōpedibus ligatus,fame cōfectus,habēs ferrū ad manus qm̄ tibiā, digitū,aut manū abscinderet vt habeat vitę succurrere est excusatus, licet & ad vitā & ad mēbra ptegenda oblriget̄,in casu incōpossibili maius p̄ceptū a p̄cepto minori deobligat. Et si abhorreret sibi tibiam amputare vel timet mortem illam tibię sectionem sequi,moriendo fame eo in casu illi non imputatur,& si ad manus sacerdotem cui peccata detegat non habeat licet sit censuris ecclesiasticis innotatus non refert. Sufficit male acta detestari & efficaciter velle reddere Cęsari q̄ Cęsaris sunt,& deo q̄ dei sunt.

Violentum.

Ab inuito tamen id effectum est omne pro quo dolet qui egit,ipsumq̄ poenitentia subit. Qui nāq̄ ob ignorationē aliquid agit & nō fert moleste se illud egisse: sponte quidē sua nō egit quod nesciebat,nō tamen erit inuitus:quippe cum non doleat ob idipsum. Qui igitur ob ignorationem quippiam egit,si ipsum poeniteat,inuitus fecisse videtur:Si non poeniteat cum is alius sit,non sponte dicatur egisse:cum enim differat: melius est vt proprium habeat nomen. At eñ hęc etiā ipsa,ob ignorationē inquā agere,& ignorātē agere, diuersa esse vidētur. Nā ebrius aut iratus nō videt̄ ob ignorationē agere,sed ob aliquid eorum quę dicta sūt,nō sciēs,sed ignorās. Omnis igit̄ prauus ignorat quę agere oportet:& a quib⁹ est abstinēdū. Et ob huiuscemodi errorē iniusti hoīes maliq̄ oīno fiūt. Inuit⁹ aūt dicit̄ qspiā agere,nō si ignorat id qd̄ cōducit:nō eñ ea ignoratio q̄ facta est electiōe, causa est vt aliqd inuit⁹ qspiā faciat,sed prauitatis. Nec etiā ea q̄ est vniuersalis,hoīes eñ propter hāc ipsam rephendūtur: sed ea quæ est singulorū in quibus,& circa q̄ est ipsa actio. In his eñ & cōmiseratio locū habet & venia,qui nāq̄ aliquid eorū ignorat inuitus agit. Forsitā igit̄ nō ab re fuerit:si quæ & quot sunt ipsa determinabimus. Quis itaq̄,quid,& circa quid,vel in quo agit, nonnunq̄ & quo,vt instrumento:& cuius gratia,vt salutis:& quō, vt sensim vel vehemēter. Vniuersa igitur hæc nemo ignorauerit,modo non sit insanus. Patet aūt,neq̄ enim ipsum agentem,quo nāq̄ pacto se ignorabit? Ignorauerit autem quispiam id quod agit:vt inquiunt dicentes excidisse sibi aut nescisse arcana esse:quemadmodum Æschylus ipsa arcana cęteris,aut ostēdente volentes immisisse,vt qui telum immisit. Putauerit autem quispiam & filium hostem esse, vt Merope putauit,& hastam cuspidē habentem ea carere,& lapidem, punicem esse. Et interfecerit quispiam salutis percussum causa & monstrare volens (vt faciūt q manibus extre-

Prauus oīs ignorans.

Æschylus. Cæteris arcana.

Merope.

mis luctantur) percusserit. Cum igitur circa hæc omnia in quibus eſt ipſe actus ſit ignoratio, qui horum aliquid ignorauit, is inuitus egiſſe videtur, & maxime in præcipuis, hæc autem ea videntur eſſe in quibus eſt ipſe actus & id cuius gratia. Eius igitur quod ab inuito ob ignorationem talem dicitur eſſe factum: oportet actionem dolorem inſuper pœnitentiamq; afferre. Cum autem id inuitus quiſpiam agat: quod vi & ob ignorationem agitur, id ſua profecto ſponte quiſpiam videbitur agere: cuius principium eſt in ipſo agente ſciente ſingula, in quibus eſt ipſe actus. Forſitan enim non recte dicitur, ea fieri ab inuitis, quæ per iram aut cupiditatem aguntur. Primo nanq; nulla belua ſponte aget, neq; pueri. Deinde vtrum nihil eorum ſponte agamus quæ cupiditate vel ira agimus: an honeſta quidem ſponte, turpia vero inuiti? An ridiculum eſt: cum vna ſit cauſa? Abſurdum eſt etiam forſitan ea ab inuitis agi cenſere, quæ oportet: oportet autem & iraſci pro quibuſdam, & cupere nonnullas res: vt ſanitatem atq; diſciplinam. Videntur etiam ea quidem quæ ab inuitis fiunt, dolorem: ea vero quæ cupiditate aguntur, voluptatem afferre. Præterea quid intereſt inter ea quæ per rationem & quæ per iram peccantur, hoc ipſo quod ab inuitis agantur, etenim fugienda quidem ſunt ambo. Affectus autem rationis expertes non minus humani eſſe videntur, & actus ipſius hominis ab ira cupiditateq; fiunt. Abſurdum eſt igitur hæc ab inuitis agi cenſere.

Beluæ & pueri non agunt ſponte. Iraſcendum interdum.

¶ Sequitur in litera. Omne autem quod ob ignorationem eſt actum &c. Superius philoſophus de inuoluntario per metum, nunc autem de inuoluntario per ignorationem ſcribit, & eſt ſecunda pars ꝑcipua huius primi capitis & prima cōcluſio huius partis, ſiue ſexta totius ponitur capitis, & eſt hęc. Tametſi omne quod fit ob ignorationem ſit non voluntarium, non tamen omne tale inuite fit ſiue eſt inuoluntarium. Probatur ſic. Quicquid a nobis inuite per ignorantiam fit poſtq̄ deprehenditur pœnitudo atq; angor ſequitur, ſed certe aliquid per ignorantiam fit vbi pœnitentia & dolor non comitatur: proinde aliquid fit per ignorantiam quod ab inuito haud quaq̄ emergit. Verbi cauſa ſi pro plūbo mihi debito ignoranter argentū accepi, & cū illud a me reſcitur non angor, non dicor inuitus accepiſſe, nec mea ſponte quia non cognoui. voluntas enim non fertur in incognitum, decimo de Trinitate ſcd̄m Auguſtinum, & Ariſtotelem in litera. Si non pœniteat, cum is alius ſit a pœnitente, nō ſponte quidem ſiue voluntarie egit, & tamen ab inuito differt. Satius eſt vt peculiare nomen ipſi indatur. Nomineq; generis appellitabitur, hoc eſt non ſponte agens, ſiue non voluntarie agens, ſed nō dicetur inuoluntarium ſiue inuite fieri. Ex hac doctrina trahitur ꝙ cum ancilla quam liberam credebat contrahens minime connubium init: contra cum libera contrahens quam ſeruam ſuſpicabatur, vinculum nuptiale firmum manet: in hoc enim caſu pœnitudine nō ducitur, illa vero pœnitudo eſt ſubit. ¶ Septima concluſio. Non eſt prorſus idem ignorātem agere & ꝑ ignorantiā agere. Id bipharïam fulcit. Prior ratio eſt, quia temulentus ac iratus non videtur propter ignorātiam agere, ſed potius dementem ob temulentiam ac ſanguinolentam iram, attamen ebrius necnon iratus non ſciēs, ſed ignorans agit, itaq; non eſt prorſus idem queq̄ per ignorantiam & ignorantem agere. Secunda ratiocinatio eſt hæc. Non omnis malus per ignorantiam operatur, attamen malus operatur ignorās. Itaq; non omnis ignorans per ignorationem operatur. Maior oſtenditur, quia ſi per ignorantiā ageret eſſet venia dignus, & tamen malus agit ignoranter, quia ſcopum propter quem agere debet ſua prauitate ignorat, & iam habet iudicium corruptum. prauus enim vt plurimum tortuoſum finem ſibi inſtituit. Nam qualis vnuſquiſq; eſt talem ſibi finem pręſtituit, ac propter huiuſcemodi errorem agibilium finis flagitioſi ac iniuſti homines fiunt, de mediocriter malo non loquitur, ſed de prauo, & de errore ſpeculatiuo haud falletur. Prauus Euclidem aut almageſtum Ptolemei legere poteſt, ſed in agibilibus cęcutiet. ¶ Sequitur concluſio octaua huius capitis hęc. Nec ignoratio illius quod confert ſiue ignorantia vniuerſalis, ſed ſolum ignoratio ſingularium voluntarium facit. Porro ignorantia quę facta eſt ex electione ac deliberatione non eſt origo vt quiſpiam inuitus agere dicatur, ſed eſt cauſa prauitatis. Etiam nec ignorantia vniuerſalis eſt cauſa inuoluntarij. ob talem enim neſcientiam homines iure carpuntur, at ignoratio quæ eſt circa particularia & quę ex electione non emergit, locum veniæ ac miſericordię habet. Ignorantia vniuerſalis eſt neſcientia illius ad quod omnes talis ꝓfeſſionis ſunt obnoxij, vulgo ignorantia iuris appellatur. Neſcientia illius quod ſcire deuinceris te a lapſu non alleuiat. Non pręteribat Iacob dormire, cum nō ſua eſſe lapſum, ſed an Lia intempeſta nocte oblata eſſet non ſua ignorabat, illic erat ignoratio particularia circunſtantiæ. Sic literam cape, inuitus autem dicitur quiſpiam agere non ſi ignorat id quod conducit, hoc eſt quod agere vel vitare oportet. ¶ Sequitur forſitan igitur non ab re fuerit ſi quę & quot &c. Non ab re non extraneum non impertinens fuerit ſi ſpeculemur quot & quę ſunt circunſtantię quas ſingulas nominitat. Prima circunſtantia eſt quis, hoc eſt ipſe agens: Nam ſi ſit homo grauis, plus alios ſcandaliſat, ſi canus domita carne turpe eſt venereorum meminiſſe vel illa effutire. Secunda quid, actus quem patrat. Tertia circa quid. Materia circa quam inſudat. Quarta in quo: & hæc circūſtantia deducitur, ſcilicet quo loco an in tēplo ſeu alio loco ſancto. Quinta quo .i. in quo inſtrumento agit. Sexta gratia cuius, hoc eſt finis propter quem agit. Septima quo modo ſenſim an vehementer. Ecce ſeptem circunſtantias operatio-

nem circũstantes. Aliquę istarũ circũstãtiarũ actũ quãdoq; informãt & cadũt in rationẽ obiecti, vt vo-
lo orare in phano atq; festo. Nunq̃ informãt nisi qñ sunt volita. Interdũ assistũt actui. Quãdoq; effici-
unt & sunt actus accidentia, vt Ethici loquunt. Patet paradigmate. Ob inanẽ gloriã eleemosynã dare
volo, hic vana gloria actum vitiat, quia cadit in materiam indebitam & actum malum ex genere red
dit. Quandoq; incitat & coefficit actum & tunc non oportet actum alioqui licitum esse illicitum, vt
volo dare eleemosynam propter deum. Obiectum hic est debitum & finis laudabilis. Superbia regina
vitiorum peccata interdum extrudit vt spurcam venerem quę habentem maculosum reddit. Tertio
modo actum extrinsece terminat: quandoq; est scopus non actualiter volitus, tunc etiam opus macu-
lat. Quarto modo vana gloria est extranea & actui impertinens quando nec illum coefficit, nec termi
nat extrinsece, nec ipsum informat, & tunc nec actum decorat, nec dedecorat, me scribente aut orante
inanis gloria furtim irrepsit oratio per assistentiam illius maculę minime deprauatur. cum peccato
veniali letali ve opera de genere bonorum sępenumero assistunt. Interdum tamẽ circunstantia sup-
ueniens actum maculat. Abdito loco comedo in die ieiunabili rationabili causa inductus, ob superue
nientes si illam causam non explano delinquo. Similiter ob erroneam conscientiam superuenientem
alias licitum in prorogatione illicitum emergit. Non potest vna norma tradi quãdo operatio ob cir-
cunstantiam coinquinatur. ¶ Quæritur an metus mortis instantis excusat quempiam a crimine su Quæstio.
as fortunas in mare deijcientem ac eas perdentem. Constructiue respondetur. Homo enim iniuste de- Responsio.
tentus in compedibus, sic scilicet ꝙ mortem obibit nisi tibiam qua detinetur amputet, tibiam abscin
dendo non delinquit. Minus enim malum est corporis partem amittere q̃ totum. Et præstabilius est
mutilum corpus circunferre q̃ mori. Vt vitam redimas ferrum patieris, & ignes. Proinde valentio-
re ratione opes in pontum eijcit: quod enim alias esset illicitum, necessitas licitum reddit. Vulgariter
enim dicitur, necessitas non habet legem. ¶ Initatur, ergo pari modo Machabęi poterant carnes su- Obiectio.
illas in mortis articulo comedere, id autem non fecerunt, sed mortem tolerarũt quorum mors in ec-
clesia laudatur. Fortasse dicis iure diuino vetitum erat porcinas carnes mandere: cõditio autem mor
tis a diuino iure haud deobligat. Obiecto, Dauid panes propositiõis in necessitate comedit prophanis
vetitos qui in hoc nõ deliquit: cuius exemplum saluator noster ad excusandos discipulos in medium
adduxit. ¶ Dicis Dauid diuina inspiratione id fecisse sicut fecit & Sanson com alienigena cõtrahẽs.
Hoc sic impugno. Seruare vitam est iuris naturalis. Omne autem tale ius diuinam sanctionem no-
stris pręcordijs insitam reputo: itaq; Dauid poterat tales panes in necessitate capere. Secundo, si boni
illi Machabæi fuissent in occulto fame perituri nisi suillas carnes comedissent, poterant illas sumpsis-
se, vt Carthusiẽsis nunc post votum de abstinẽtia a carnibus in occulto. Multa sunt hic inculcata in-
ter arguendum. Pro omnibus autem telis allatis dicimus ꝙ Antiochus in legis Mosaicę cõtẽptũ im
perauit eis tyrãnice esitare carnes, cui parere noluerũt, strenui in hoc ꝓpugnatores legis. Carnes tamẽ
in occulto poterãt impune edere sicut Carthusiensis in occulto, licet expresse se carnes non mandu
caturum vouerit. Nec excuso Dauidem ea via qua Ioannes gerson: qm̃ ipse de illa inspiratione docere
nequiret, & inaniter (vt mea fert opinio) ad eã volitat. ¶ Insultas. Tunc in diuino iure ignorantia in
uincibilis locũ haberet. Oppositũ affert oim cõcors sentẽtia, vt Gerson affirmat. Sequela tamen sic ro
borat. Abstinere ab esu suillarũ carniũ pro legis decursu erat diuinę sanctionis: at seruare vitã secũdũ
dicta, quia est iuris naturalis, arctius seruandũ est. Quicquid asit Gerson dicat cum Guillelmo parisiẽ-
si, concedo ignorãtiam inuincibilem in diuino pręscripto locum habere. Sunt duo quorum vtrinq;
separatim contingens est diuinæ legis. Opposito modo euenire prima fronte vident, tũc vtrãuis par-
tẽ faciẽdo hõ minime legẽ ꝑuaricat, & tñ altera ps solũ est diuinæ legis. Patet de alijs Macchabæis pri-
mi Macchabęorũ. ij. q in sabbato non reluctabant immani hosti, nec ostiõ spelũcæ obturabãt vigore
legis deterriti: attamen ꝓpositum saniore consilio mutarũt. Cõcedimus itaq; ignorationẽ inuincibilẽ
in diuino iure occurrere, in his q̃ nõ tenet hõ scire. Ægrot⁹ quispiã in eo discrimine ponit, nisi picu-
losam medicinã ceperit iudicio medicorũ supmũ aget diẽ repẽte. Ex opposito medicina assumẽda est
periculosa, hic vtrinq; de nõ peccato agit. Insup alibi hoc expssius dixim⁹ & summa rõnis est. Bapti-
smus hierosolymis sufficiẽter ꝓmulgat⁹ erat diuini iuris anteq̃ Indis declararet tale, ꝓinde remotio-
res illud ius inuincibiliter ignorarũt. ¶ Cõsequẽter postq̃ vnus finis de illicito licitũ facit, ambigit an Dubium.
finis bon⁹ culpã attenuet, vt si furer rẽ diuitis vt paupis inopiã leuẽ. ¶ Affirmatiue respõdemus. Pro- Responsio.
batio. Multiplicatio finis laudabilis facit actũ laudabiliorẽ, pari modo culpa culpę supaddita totũ dete
rius reddit, ꝓinde bonũ malo adiectũ eius malitiã tẽpat, sicut algida aq̃ feruẽti adiuncta cõgeriẽ tepi-
dã facit. ¶ Sed obijcio his. Primo sic. Vnus finis bonus adiectus vnũ gradũ malitię adimit: secundus Obie. j.
adit finis nõ est minus bonus q̃ ꝑcedẽs: itaq; tantũdẽ subducit, & tota imputabilitas criminis nõ est i-
mẽsa, ergo additio bonorũ finiũ totã prauitatẽ subtrahit, & ex cõsequẽti dabis furtũ & opus p se ma-
lũ bonis finibus fultũ nullius noxę, qđ liquet esse falsum. ¶ Secũdo, Socrates sua auaritia inexplebili Secunda.
a Crœso opulẽto clãculũ tres oues subducit. Plato totidẽ simili conatu ab alio furat. vt indigo succur
rat, quo supposito sic argumẽtor. Quicqd malitię est in actu Socratis est in actu Platonis, itaq; actus
Platonis nõ est minoris culpę q̃ actus Socratis. ¶ Ad prius. Obiectũ dicit, ꝙ a maiore culpa sis cir- Ad priorem
cũstãtia plus malitię subducit, ac a minore noxa minus aufert vbi supabũdat delictũ illic misericor- Ad secundã.
dia locũ habet, & si ponas multas bonas circũstãtias simul allatas illę mutuo prauitatẽ attẽperãt vni-
ca subtractione totius. Secundũ iaculũ nõ mouet nisi plus in authoritate sumat. s. nõ est circũstãtia in
posteriori improbitatẽ minorãs, qđ liquet esse respuẽdũ. ¶ Cõsentanee ad hoc, ambigis an actus duos Dub. j.
bõs fines simul, bonũ atq; malũ, simul sit bonus ac malus. Nullo mõ de actu nullo elicito, ille eñ totus Responsio.

categoreumatice est malus, quia rectę rationi difformis & nulla via duobus actibus sepatis quorũ vn⁹ est bonus & alter malus æquiualet. At tamẽ nõ est absurdũ eundẽ actũ impatũ bonũ atq; malũ vocitare, quia ille actus talibus denoiationib⁹ gaudet qbus vt actus interiores a qbus pficiscit, denoiatione extrinseca bon⁹ ac malus dicit. At ille exterior a bono ac malo separatim scatet. ❡ Fortasse insultas: tunc idẽ actus erit meritorius vitę æternę ac supplicij perẽnis, & cõformis dictamini recto ac difformis dictamini recto, & ita p pctõ habet vitã æternã. Habet eñ p isto actu vitã æternã aut habebit, & hic actus est pctm̃: igit. ❡ Alicui dictamini rõ est cõformis ac alio respectu alteri dictioni erroneo ẽ cõsonus, scd͂m illatum nõ incõuenit qñ pctm̃ est meritũ nõ tñ cõcedat cõclusio absolute, pcipue corã inexercitatis. ❡ Sequit in lr̃a. Vniuersa igit hęc. Ponit alia cõclusio. Nemo, nisi idẽ sit ratiõis inops, vniuersas circũstãtias ignorauerit. Vniuersa in plurali semp collectiue dicimus; ppterea nõ inepte iurisconsulti scribũt vniuersis & singulis. Nemo ipsum agẽtẽ: hoc est seipsum ignorabit, in alios aũt ignoratio cadit. Hoc sic ostẽdit. Circũstãtias afferendo a secũda circũstãtia auspicat. Vt si dicat se ignorare quidnam agat vt de Æschylo cõtigit, qui in sua poesi tradit arcana edidisse qbus in sacris Cæreris vtebant, & cũ ad ariopagũ in ius vocaret, dicebat se ignorare, hęc esse arcana. Fuit Æschylus ãtiquus poeta Gręcus carmine tragicus: cui⁹ Horatius in prio lib. sermonũ meminit. Floruit Athenis teste Gellio tpe Miltiadis anno ducẽtecimo sexagesimo ab vrbe cõdita. Illius autẽ mors nõ fuit vulgaris. Nã cũ aprico in loco sederet aqla desup volitãs illius caluitię elusa (caluitiẽ eñ lapidẽ putabat) testudinẽ quã vncis pedibus gestabat, fractura demisit in caput, & capiti pinde atq; lapidi testudinẽ illisit vt fractę testudinis carne vesceret, quo ictu inaudita morte poeta fato cessit. Secundũ exẽplũ dicentiũ se ignorasse est, qui excusantes ignorationẽ suã dicũt se ostẽdere voluisse arcanã vim machinæ bellicæ, telũ emittẽtis, quã dũ oñdere pararẽt, telũ pter spem ipsorũ esse emissum: vt q colubrinę lapide & puluere istructę vsum ostendere volẽs ignẽ imittat, & añ eã astãtẽ interficiat, dicẽs se putasse eã fuisse vacuã. Tertia circũstantia est circa qd͂. s. materiã, vt cõtigit Meropæ circa filiũ Trasipõtẽ, quẽ interemit hostẽ esse rata. Sicutĩ in fabulis Agaue Pẽtheũ filiũ bacchico furore vitulũ esse putãs. Põt etiã quarta esse circũstãtia. s. quo ignorari, vt si quispiã, Sarissam seu hastã habentẽ cuspidẽ ferreã dicat se putasse illã ea carere. Vel taculãs lapidẽ durũ dicat se putasse q esset pumex aut tofus. Pumex est lapis leuis & spõgiosus, poliendis libris accõmodatus quo pgamenarij vtunt. Itẽ põt ignorari scopus, vt accidit si chirurgic⁹ venã scindat sanitatẽ allatur⁹ & enecat. Sicut cõtrariũ euenit apud Valeriũ Maximũ, ei q volẽs inimicũ pugiõe occidere, incurabile alioqui vulnus eius in latere aperuit & sanitati restituit. Potest insup modus nos latere, & hæc est sexta circũstantia, vt si magister ludi gladiatorij docere volẽs, sensim seieagere existimans, vehementer percusserit, vt faciunt illi q extremis manib⁹ luctant. Põt quispiã illic colluctantẽ rigide pręter spem aliõ cędẽdo pimere. Ex his ignorationẽ circa tẽpus ac locũ notã reliquit. Põt etiã quempiã latere vt an locus sit sacer an pphanus, & dies tali loco sit festus an non. ❡ Post hæc ait Aristoteles ignorans aliquam istarum conditionũ pticulatim inuitus agere dicitur, pręcipue si circa materiam atq; finem aberrauerit, nemo enim illas circunstantias nescire optat: proinde si casu cõtingat vt ista ignoret dicet inuitus fecisse. Itaq; circa singulas circunstãtias nescientia cadit pręter opantem. ❡ Sequitur. Eius igit. Nunc explanat philosophus q ignoratio alicuius circũstãtiæ est fons & origo, quare quispiam inuitus operat præcipue si angor præteriti operis comitetur. Vt vero nihil obscuritatis maneat dicamus eius illius quod ob talem ignorationem ab inuito dicit esse factum, necesse est actionem dolorem afferre, ac vt pœnitentiam præteritam actionem auersetur oportet. Hoc enim pacto inuitum per ignorantiam fecisse explicatum habemus. ❡ Sequitur in litera. Cũ aũt id inuit⁹. Hęc est tertia pars principalis in qua philosophus ostendit quid est spontaneum, cuius agnitio sine pręteritia inuito per vim ac ignorationẽ capi nõ poterat. Et sic ait. Cum id inuitus quispiã agat quod violentia, ignoratione ve agit (vt ex ante enarratis est pspicuũ) id spõte fit cuius principium est in agẽte, singula cognoscente: ppter eñ geminas causas inuoluntariũ emergit. Prior ps diffinitionis inuoluntariũ per vim excludit, illic principium est extrariũ. Hic aũt fons agẽdi intrinsecus pdit. Deinde addit sciente singula, hoc est singularia, ad discrimen inuoluntarij per ignorãtiã. ❡ Sequit. Forsitan eñ non recte dicitur. Nunc confutat placitum dicentium ea quę per iram aut cupiditatem fiunt ab inuitis emergere. Aliquot rationibus id euellere satagit: & dicit forsitan, quia ira oppilãdo quodammodo libertatem voluntatis præcedit, ac concupiscentia rationem quodammodo obnubilat. Primo sic procedit. Ex aliorum placito infertur, nec belluas nec pueros volũtarie agere, hoc illatum est falsum: proinde ea quæ propter iram aut concupiscentiam fiunt, non sunt inuoluntaria. Valor illationis sic ostẽditur. Pueri & bruta omnia his duobus affectibus, scilicet ira & concupiscentia operantur, pecora suis operationibus sibi placent, ac in sua obiecta cum voluptate feruntur. Dicimus enim gradatius mens incessanter vult comedere, murilegus semper in lecto decumbit, & sic in illis est voluntas, nomen voluntatis ad appetitum sensitiuum extendendo. Non tamen sunt suorum actuum domini. Nec infantes nisi in potentia remota, quibus sensim ratio accrescit, in quo tempore sunt periocundi: quorum societate nonnulli locupletes viri moribus graues inter prandendum gaudent vt a serijs rebus leuentur, eo decursu sunt in precio stulti. ❡ Secunda ratio. Aut tam bona q̃ mala quæ ob iram, aut cõcupiscentiam fiunt inuoluntaria dicuntur, aut sola bona voluntaria putantur, & mala inuoluntaria. Non secundum, quia tam bonorum q̃ malorum est vna causa, scilicet voluntas, ergo hæc non sunt inuoluntaria, illa vero voluntaria. Nec primum, quia absurdum est asserere illa inuoluntaria quæ appetere oportet: at in nonnullis subirascendum est, vt contra vitia, & quędam sunt concupiscibilia, vt sanitas, disciplina, proinde non omnia quę ob iram concupiscentiam ve fiunt sunt inuoluntaria.

¶Tertia est. Omnia inuoluntaria sunt tristia & anxietatis plena: sed quæ a concupiscentia prodeunt
haud sunt tristia, sed delectabilia: igitur. ¶Quarta ratiocinatio est. Nihil interest inter illa quibus p
deliberationem peccatur, & inter illa quę ab ira proficiscuntur. Sunt enim ambo fugienda: nec diffe- Obiectio.
runt eo ipso q quis vnum inuitus faciat. ¶Alterum vero voluntarie. Fortasse dices. Illi affectus sunt
in parte brutali animę. scilicet parte sensatiua: nam mens semper est cum ratione. Hoc non valet, ta- Responsio.
mersi enim essent in parte irrationali animę tamen illa rationi obedit, & est libera participatiue. Ab- Quæstio.
surdum igitur est cēsere hosce affectus ab inuitis proficisci. ¶Quęritur de veritate illius. Omnis ma- Responsio.
lus est ignorans. Respondetur multum malus circa scopum malum quem sibi præstituit iniqua quæ-
rit media: q vt incubones pecunię iniquo lucro student, libidinosus pro sua libidine explenda & fines
& media perprava venatur: sicut infirmitas in febriente gustum corrūpit, vt philosophus in hoc ter-
tio ostendit: vt enim ægrotis dulcia amara videntur, sic malitia intellectum corrumpit, sexto Ethi-
corum. Malitia intellectum a recto dictamine auertit: & habentem ad sophistica media implicat. Lo-
quimur de errore in agibilibus & non speculabilibus. Diuina eloquia & experientia hęc roborant. De
sacra pagina ostenditur sapientię secundo. Excęcauit enim illos malitia eorū. Et sapientię quarto scri- Quæstio.
bitur. Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius. ¶Cæte- Responsio.
rum cum ignorantiæ materia sua sponte incidat, quærimus an ignorantia sit peccatum. Responde-
tur per enunciationes quarum prima est. Ignorantia inuincibilis non est peccatum. Secunda ignorā
tia vincibilis eorum quæ quispiam scire est obnoxius est peccatum: siue sit ignoratio prauę dispositio
nis siue purę negationis. Tertia propositio. Tametsi ignorantia ex electione culpam non attenuat:
ignoratio tamen crassa ac supina culpam attenuat. Prima enunciatio cognitis vocabulis in fontibus
est perspicua. Tunc autem est ignoratio inuincibilis quando quispiam facit illud ad quod est obnoxi9:
attamen scientiam illius adipisci non valet propria industria, sed humano præsidio vtitur atq diui-
num auxilium vbi opus est implorat. Vnde omnis ea ignorātia quam homo vincere nequit est illi in-
uincibilis, nemo autem ad impossibile deuincitur. Secūdo dilucidum est aliquam esse ignorationem
inuincibilem, quam homo vincere potest. Patet in casu, si quispiā non suam loco suę se ingerentē in
tenebris cognosceret. ¶Secunda propositio ostenditur sic. Contrauenio pręceptioni puta scire illius
oppositum, præcepto affirmatiuo quo aliquid pręcipitur illius oppositum prohibetur, itaq si illud sci
re astringor hoc ipsum ignorare prohibeor. Tertia quo ad ei9 priorem partē sic enucleatur. Illa igno-
rantia est volita & sponte elicita: hanc ignorantiam affectatam vsitato vocabulo theosophi nomini-
tant. Hic additur peccatum peccato volendo nescire ea quę conducunt. Secunda pars eiusdem enoda-
tur depctō Lamech Cain occidentis Genesis. iiij. Prę senio eius oculi caligabāt & ferā interimere puta
bat. iuuenis errore illudebat. mihi ab homicidio nō excusabat teste glossa. Vn̄ perspicuū est, culpā culpā
attenuare nō rōne qua culpa, sed ea ratione qua volūtariū attenuat. Idē facit timor etiā culpabilis. Im
mo si quispiā ex crapula in fronte quadragenarij ieiunij in ęgritudinē notabilē incidat a ieiunio de-
obligat, nō aūt ratione culpę sed qa iam aliunde p aliud pceptū maius ad ieiuniū minime astringitur.
¶Cōtra primā cōclusionē argumētor primo sic. Cognoscēs nō suā cū ignorātia inuincibili facit actū Obiectio. 1.
diuina lege phibitū. s. mœchiā, itaq peccat. Scdo Abimilech abducēdo vxorē Abrahæ ac eā volēdo Secunda.
cognoscere peccauit vt Aug. ait: & tamen fuit illi ignoratio. In Genesi enim scribit. Ego scio q in sim
plicitate cordis feceris: & ideo custodiui te ne peccares in me. ¶Prius iaculū eluit. qa ignorantia illum Ad priorem
actō excusat ne iterea peccet. nō est mœchia, sed actus castitatis cōiugalis: sufficit em̄ inuincibiliter puta-
tō cōiugiū in tali copula. ¶Scdm telū sic frangit, si Abimilech fecit indaginē ad quā deuinciebat nō Ad secundā.
peccauit saltē adulterio, ignoratiōe eū excusante: Nā pctm̄ nō semp cum culpa cōuertit scdo Physicor:
mōstra sunt pctā in natura & motus primo primi sunt pctā cōtra naturā hois primo instituti añ la- Obiectio.
psum. ¶Cōtra secūdā cōclusionē argumētor. ex ea sequit hoiem cōtinuo peccare cū ignorātia purę ne- Responsio.
gationis cū semper maneat in illa. Hæc catapulta sic retūdit. Credere est pręceptū affirmatiuum, pro-
inde non pro quolibet tempore obligat: ignorantia purę negationis imputatur homini illo tempo-
re quo actualiter credere tenetur. Mahometanus non continuo peccat non credens Christum esse de
um, sed pro illo tempore quo tenetur huię assentire. proinde altercantur tres de illa Iudæus discredit
& peccat: non credens qui iam credere tenetur, minus peccat q̄ discredens. Ignorantia purę negatiōis
est nescientia rei, secundo priorum. Illa beatis alijs ab anima Christi respectu multorum cōuenire po-
test. Ioannes enim euangelista in superis non omnia possibilia scit. Ignorantia prauæ dispositionis
est patrię aliena. Error est assensus falsi extra reflexiua aut dissensus veri: hoc adieci ob assensum talis Contra pri.
hæc est falsa cuius pronomen demonstrat propositionem cuius est pars. ¶Contra priorem partem partem tert.
tertiæ conclusionis sic argumentor. Non adeat Socrates tēplum die dominica quatenus ignoret. Oc-
currat festum aut ieiunium in Hebdomade cuius curatus est inscius aut non meminit dum ea indi-
cit. Plato templum petens illo die laborans non peccat, quia ignorātia inuincibili laborat: ergo & So
crates eo die suam artem exercens aut non ieiunans non delinquit plusq̄ Plato, quia si ad templum
tempore debito contendisset non peccasset: proinde idem est iudicium nunc. ¶Dicitur q probabili- Responsio.
tate haud vacat dicere q Socrates bifariam peccat. primo ignorare proponit. ¶Secundo non labo- Contra secū
rat suam ignorantiam vincere. vbi si Basilicam adiuisset minime deliquisset. ¶Contra posteriorem dam partem
partem obiecto sic. Actus intellectus nō est liber, itaq error crassus nō imputat. ¶Dicimus q est liber Responsio.
mediate. Volūtas em̄ est primo libera, cęterę aūt potētię in hoie q̄ sunt volūtati & rōni natę parere, sūt
liberę interptatiue. Talis ignorātia est volita postq̄ hō eā diligentiā ad quā astringit nō apponit. Quæstio.
¶Quęrit an sit idē ignorātē agere & ob ignorationē agere. ¶Dicim9 cōformiter ad Aristotelē q lō- Responsio.

go interstitio hęc discrepant. Agere enim ex ignorantia vel propter ignorantiā est sic agere q̄ si hō-
mo sciret, non operaretur, & si opus patet illum penitudo subit. Vt ego facio spiculum in vineā prę-
ter spem viticolam occido, meam vicem cum cędem rescio doleo. Interdum est ignorantia vincibilis
vt imprætentisrum, & tunc est locus venię: nonnunq̄ cum ignorantis inuincibili cōcurrit & tunc est
locus misericordię. Ignorans facit aliquid quando casum non pręcognoscit non minus acturus si id
pręsciuisset: & qui factum non auersatur vt iactu lapidis extra murum occidens hostem, is non agit
ex ignorantis vel propter ignorationem, sed ignorans occidit. Accipe analogiam in non multum
dissimili de absentia naucleri qui est causa priuatiua submersionis nauis, posito q̄ eius præsentia fuis-
set causa salutis & non aliter: si enim eo prętente nauis perijsset, nulla via est ipse submersionis causa.
Dubiom. ¶ Dubitatur an circūstātia personę opus melius deteriusve efficiat. Respondetur q̄ bonitas elicientis
Respōsio. actum non reddit melius. Eliciat Socrates bonus vt duo actum, & Plato bonus vt vnum actū: simili
conatu oībus paribus hoc dempto q̄ vnus est alio melior, tum si actus Socratis esset melior actu Pla-
tonis, crescēte bonitate Socratis, bonitas opis cōformiter cresceret. ¶ Scdo opposito dato annosus ba-
culo innixus plus merebit ieiunādo vnū diē, q̄ sexagenari⁹: & rursus sexaginta annos natus plus me-
Obiectio. rebit q̄ vndeuigenti annos nat⁹, cęteris semp parib⁹, sed ista nō sunt rōni cōsentanea: igit. ¶ Contra
cōclusionē argumētor. religiosus ex voto nōnihil faciens plus meret q̄ alter similis tale opus ex con-
Secunda. silio faciens vt cōmuniter dicitur. Pari iure existens in sacris & habēs sacerdotiū horas canonicas di-
Tertia. cēs plus meretur q̄ vnus non obligatus liber horas celebrans: & nō nisi per bonitatē igitur. ¶ Tertio
cui plura talēta a dño cōceduntur plus peccat nihil boni opando pitate data q̄ ille cui pauciora tradun-
tur dicente Gregorio in homilia: Cum crescunt dona, rationes crescunt donorum. De confessore pō-
tifice quotidie id recitamus: proinde talis plus meretur. Alioqui qui omittendo plus peccabit, opādo
Ad primā. non plus merebit. ¶ Hęc iacula neminē stringunt. Prima argutia explorat an opus pcepti sit pstan-
tius q̄ simile opus consilij. Vt semel finiam semp intelligo paritate data. Et pars affirmatiua est vero
similis. si cadat pręceptio in ratione obiecti, animū elicientis promptificat supiori parere: bonū obedie-
tię actū adiuuat. Maior est etiā consonātia atq; dissonātia ad prudētiam. de difformitate nulla prorsus
est ambiguitas. quanto plura præcepta circa idem concurrunt tanto lapsus est grauior. Minorita plus
exorbitat veneris diem quadragenarij ieiunij primæ hebdomadæ integræ frāgēs q̄ diem veneris ex-
tra quadragesimam non ieiunans contra solam constitutionem regulæ. Non me præterit hoc con-
sequium esse inualidum contraueniens a peccat & non contraluctans b. proinde a est magis merito-
rium. Sit a exile opus præceptionis, b grande opus consilij. Nihilotamen minus puto opus pceptiōis
esse ope cōsilij pstabilius. Et quāto plura sunt pcepta tāto bonū actum facere, est laudabili⁹ signāter qn
Ad secundū. mādatū in ratione obiecti cadit: a nobiliori enī virtute. s. iustitia pficiscit. Nec non idē puto si pceptio
Ad tertium. nō sit actu volita. ¶ Ad scdm cōcedo q̄ plurib⁹ pceptorijs nexib⁹ innodat⁹ plus meret q̄ paucorib⁹.
¶ Ad tertiū assumptū cōcedo signāter qn bñficiū est cognitū. Si qspiā cētū scuta mihi dederit me in-
scio, pptērea illū offēdēs nō magis pecco q̄ aliū lędēs. Sic est de bñficijs diuinis q̄re pdestinatiōis & grē
munera scdm legē cōem nos ptereūt. si enī nobis detegeret tū culpā aggrauarēt: verō vnū bñficiū non
aggrauat ea pportiōe qua aliud trāscēdit: alioqui donū gratię plus incōparabiliter aggrauaret q̄ donū
sanitatis aut viuacitatis ingenij, quęlibet pportio gratię est his pstabilior ac infinitas portiōes ampl-
ectit, sed obligatio est penes diuinā volūtatē pēsanda, quā cōstat in nobiliori bñficio esse maiorē, sed in
Dubi. qua adęquata pportione nos fugit. ¶ Dubitat quō colligit sufficiētia circūstātiarū. Rnsio. Omnis cir-
Responsio. cunstātia sic se habet: aut substātiā actus cōtingit, aut eā mēsurat, qualificat, aut illius est causa: si primū
simul est circūstātia qd. Si scdm est circūstātia loci ac tēporis. Actus enī a sacro loco ac sacro die mali-
tiā cōtrahit. Si actū qualificet vt sensim aut vehemēter pulsando, sic est circūstātis quomodo, & sic qua-
tuor circūstātias ppalatas habes. Si vltimū, si illa est causa efficiens principalis est circūstātia quis, si in-
strumētalis quo instrumēto, sin sit causa materialis est circūstantia circa quid, sin gratia cuius est cau-
sa finalis. Ecce circunstantias octonario numero completas.

Lib. III. Tractatus. I. Cap. II.

Eterminatis autem his, eo inquam quod sponte, & eo quod inuitus quis-
Electio. piam agit, consequens est vt de electione dicamus. Ipsa nanq; virtuti esse
familiarissima & magis q̄ ipsi actus diiudicare mores videtur. Electio ita-
q; sponte quidem nostra videtur fieri. Non tamen est idem quod illud
quod sponte fit. Sed quod fit sponte ad plura sese extendit. Est enim cum
pueris & animalibus cæteris nobis commune: electio vero non est com-
Electio nō fit repente. munis. Et ea quæ a nobis repente fiunt, sponte quidem nostra fieri dicimus, electione vero
non dicimus. Qui vero dicunt ipsam esse cupiditatem vel iram vel voluptatem, vel opinio-
nem quandam non recte dicere videntur. Etenim electio non est commune homini cum ra-
Incontinēs. tionis expertibus: At cupiditas est & ira. Et incontinens cupiens quidem, nō tamen eligens
Continens. agit. Continens autem contra eligens quidem, at non cupiens agit. Et cupiditas quidem ad
Cupiditas. uersatur electioni: cupiditati vero cupiditas non repugnat, Cupiditas præterea iucundi est

& molesti,electio vero neqꝫ molesti neqꝫ iucundi. Ira etiam minus esse videtur,quippe cum Ira.
ea quæ fiunt ira,minime per electionem fieri videantur. At vero neqꝫ voluntas est tametsi
finitima hæc esse videntur,Electio nanqꝫ non est eorum quę fieri nequnt.Quod si quis eli- Electio voluntas.
gere dixerit ea:amēs esse videbitur. Voluntas autem est vt immortalitatis,& voluntas quidē
est & circa ea quæ per ipsum qui vult nequaq̃ agerentur. Volumus enim histrionem aliquē
vincere certamen:at elegit talia nemo:sed ea quæ per seipsum existimat fore posse. Præterea
voluntas quidem magis est finis ipsius,electio autem eorum quæ ferunt ad finem. Vt sani
quidem esse volumus: eligimus autem ea quibus erimus sani. Et fœlices quidem esse volu-
mus,atqꝫ ita dicimus.Eligimus autem non cōuenit dicere.Atqꝫ omnino circa ea versari vi-
detur electio,quæ in nostra sunt potestate.Opinio quoqꝫ non est:opinatio namqꝫ circa vni- Opinio
uersa videtur esse nec minus circa æterna & ea quæ fieri nequæunt,q̃ circa ea quę in nostra Opinatio.
potestate sunt collocata,et falso,veroqꝫ diuiditur:non malo bonoqꝫ:electio autem hisce ma-
gis.Electionem igitur idem esse & opinationem omnino,nemo forsitan dicit.At nec etiam
est idem quod opinatio quædam.Eligendo nanqꝫ bona vel mala quales quidem sumus,opi-
nando autem non sumus.Et eligimus quidem capere aliquid aut fugere,aut aliquid talium:
opinamur autem quidnam sit vel cui conferat:vel quo pacto conducat: sed capere aut fuge
re non nimium opinamur.Et electio quidem laudatur ex eo,quia est eius quod oportet ma-
gis:vel quia est recta.Opinio vero ex eo quia est vera. Quia eligimus quidem quæ maxime
scimus esse bona:opinamur autem ea quæ non nimium scimus. Videntur pręterea non iis-
dem homines eligere optima,atqꝫ etiam opinari:sed quidam opinari quidem melius: ob vi-
tium autem non ea quę oportet eligere.Nihil autem refert si antecedat electionem an comi
tetur opinio: non enim idipsum nunc perscrutamur, sed an idem sit electio quod opinatio
quædam.Quid igitur aut quale quid sit electio,cum nihil sit eorum quæ diximus. Videtur
itaqꝫ sponte quidem a nobis fieri:attamen nō omne quod sponte agimus est eligibile: sed id
cuius consultatio antecessit. Electio nanqꝫ cum ratione est atqꝫ mente. Subsignificare autē
id & nomen videtur,innuens ipsum ex aliis legibiles esse.

DEterminatis autem his &c. Superius de voluntario & inuolūtario loquutus est philosophus
nunc consequenter de electione mentionem facit,& in primis dicta dicendis nectit. Et ponit
prima conclusio huius capitis quę dicit. Post sermonem de voluntario inuoluntarioqꝫ abso-
lutum,cōsequens est loquutio de electione suscipienda. Et ne imperitorum more tam in cōcione q̃ in
scribendo in impertinens labatur illius determinationis geminam causam ostendit. Et hanc conclu
sionem bifariam stipat. Primo quia electio est virtuti familiarissima, hoc est virtuti maxime propria
atqꝫ coniuncta. Porro electio in eius diffinitione ponitur,& ab ea proficiscitur. In valore sic argumen
tatur. Cōtemplatio illius quod est virtuti familiarissimum,ad moralem philosophum attinet,at ele-
ctio est huiusmodi:igitur. Ipsa enim magis virtutes q̃ actus exteriores diiudicat: sed virtutem actus
exterior crebriter manifestat. Lingua enim tua manifestum te facit qualis es intrinsecus:cum ex abū
dantia cordis os loquatur,sed hypocrita per actum exteriorem nō cognoscitur, quia sanctitudinem
similat. Virtus est habitus electiuus vt in secūdo diximus. Secundo electio sponte nostra fit,sicut vo-
luntarium:itaqꝫ non est extraneum,post determinationem voluntarij & inuoluntarij doctrinam ele-
ctionis suscipere. ¶ Sequitur secunda conclusio in litera. Non tamē est idē. Indagat primo qd est ele-
ctio secundū genus. Secūdo quid est secūdū speciem,licet ꝑ negatiuas ꝓpositiones aliquas hoc deducit.
Postea affirmatiuā cōcludit. Aristoteles artificis ingenij vir sępenumero hac manerie procedit,vnum
supponit tanq̃ notum ꝙ electio est volūtaria. Aliud qa ignotū ꝓbat, ꝙ nō cōuertibilr se habet cum
volūtario. Secūda igit̃ cōclusio est hęc. Electio & volūtariū nō prorsus idē sunt, hoc est nō cōuertibilr se
habēt. Quod ꝓbat̃ primo sic. Illa nō sunt idē cōuertibilr,quorū vnū lati⁹ se diffundit q̃ aliud,sed sic est
in ꝓposito. Nā volūtariū lati⁹ se effundit. gen⁹ em̄ fere lati⁹ fundit̃ q̃ ei⁹ spēs, lꝫ em̄ discretū spēs quāti cū
quāto i supponēdo cōuertat̃:& idē sit trāscēdēs,hoc ē ꝯrarū in qb⁹ rō supior etatis & inferior etatis ob-
seruat̃ in significatiōe & nō in suppositiōe:vt aliūde videri debet. Spōtaneū belluis & pueris nobiscum
cōe est,at electio solis hoīb⁹ est adiecta:& sic ex pte subiecti cōclusionē ostēdit. Scd̄o ex pte obiecti mō-
strat ingens. Et repētina q̃ ꝑ irā cōtingūt volūtaria dicimus,electiōe vero nō dicim⁹,qa nō fiūt ex de
liberatiōe ratiōis. In logicali tn̄ materia cōsequētiā bonā malā ve dicimus ꝓpositionē verā ac falsam,&
tamē ois cōsequētia est ꝓpositio. ¶ Seq̃t tertia cōclusio q̄ ē. Nō recte sentiūt q electionē i cupiditatē,irā
voluptatē vel quādā opinionē diuidūt,& in eis referunt esse. hoc ꝓbat̃ quadrifariā. Primo quia electio
nō est cōis hoībus cū rationis expertibus, electio em̄ rationē p̄supponit: sed cupiditas & ira cōis belli
habet̃. Scd̄o sic, Incōtinēs cupiēs agit & nō eligēs,is enim cōcupiscētiā insequtur:& e diuerso continens
electione non cupiditate agit:igitur. Tertio sic. Electioni cupiditas aduersatur,& cupiditas cupiditati
non repugnat,si cupiam diuitias aut paupertatē nō cupio:ergo electio nō est cōcupiscētia. Quarto sic.
cupiditatis est ꝓsequi iucūdū & delectabile,& molestum fugere:hæc autem non sunt electionis:igitur.

Nam concupiſcentia eſt delectabilis,quando res cupita eſt pręſens: & triſtis,quando deeſt. Sed electio nec eſt iucunda nec triſtis,cum electio in rationis deliberatione conſiſtat. ¶Sequitur quarta concluſio. Et tanto minus electio eſt ira,cum illa quę irę motu perpetrantur non emanent ab electione, vt liquet. Cõcupiſcẽtia aũt eſt cũ deliberatione:ergo ſi electio nõ eſt cõcupiſcẽtia a fortiori nõ eſt ira. Nã ſi id qđ magis videẗ ineſſe non inſit,nec illud qđ minus videẗ ineſſe inerit. ¶Seqẗ quinta cõcluſio. Electio nõ eſt volũtas,licet volũtati ſit finitima:patet primo quia electio nõ eſt impoſſibiliũ & eorũ quæ fieri nequeũt. Q: ſi qs eligere dixerit ea,demens reputabiẗ,volũtas aũt eſt impoſſibiliũ vt immortalitatis. Secũdo probaẗ hęc concluſio. Nullus eligit ea quæ non poſſunt per ipſum fieri:electio enim eſt ſolũ eorũ q̄ ſunt in nr̃a poteſtate,ſed quiſpiã põt velle ea q̄ i ſua poteſtate ſita nõ ſunt,vt volumus plerunq; aliquid vt hiſtrionẽ,aut gladiatorẽ quẽpiã in certamine vincere,qđ i noſtra facultate collocatũ nõ eſt:at eligit talia nemo,ſed q̄ per ſeipſum exiſtimat poſſe fieri. Inſuper volũtas potius eſt ipſius finis,electio autem eorum quæ ſunt ad finem:vt ſani quidem eſſe volumus,eligimus autem ea quibus erimus ſani,& beati eſſe volumus atq; ita dicimus. Eligere autem dicere nõ congruit: electio enim eſt finis conſilijs vt poſthac patebit. Omne eligibile eſt conſiliabile,conſilium autem non eſt de fine. Medicus enim de coporis ſanitate recuperanda minime conſultat,ſed de his quæ ad corporis incolumitatem promouent,& potiſſimũ eſt ei ſermo de fine principali ſiue vltimo i ſuo genere: in alijs autem finibus vnus ob alium ordinatur. ſicut vna concluſio demonſtrata,patet in Euclide, per totum poteſt eſſe principium alterius demonſtrationis,ſic de finibus minus principalibus. Dignitates tamen ſunt indemonſtrabiles : ſic finis præcipuus in conſultatione non ponitur:vincere enim in conſultatione non ponitur:ſed quo pacto melius vincere poſſimus. Atq; omnino circa ea verſari videtur quę in noſtra ſunt poteſtate. Hanc repetit,quia inter reliquas rationes eſt pręcipue memorię mandanda.

Obiectum. ¶At forte dicis hac electione medium ad finem eligimus,hęc electio eſt volitio, ergo hac volitione
Reſponſio. medium ad finem eligimus,expoſitorie. ¶Reſpondeo id eſſe verum, ſed dicit,communiter dicimus electionem eſſe mediorum ad finem:& quia velle eſt cõmunius ad vtrunq; & ſtatum finis in conſultationem non ponimus,velle deſcriptionem fini accommodamus.

Dub.iiij. ¶Dubitatur primo circa dicta. Videtur enim q̄ electio inſit belluis:nam bos hanc hęrbam acceptat illa repudiata. Et electio eſt duobus propoſitis vnius pręalio acceptio:ergo male dicit philoſophus in principio bruta non eligere. ¶Secundo dubitatur de veritate illius,concupiſcentia non contrariatur concupiſcentiæ. Nam Socrates concupiſcit gloriam & pecuniarum cumulum,ſed ſine pecunię cõſumptione perit gloria,vt pecuniarum abundantia indiget retentione pecuniæ. ¶Tertio dubitatur an voluntas poteſt velle impoſſibile,vt ſe eſſe immortalem, quod eſt impoſſibile naturaliter loquendo. ¶Quarto dubitatur an voluntas ex libertate ſua poteſt acceptare minus bonum maiore relicto.

Ad primũ. ¶Ad primam dubitationem reſpondetur q̄ electio proprie dicta non ineſt pecoribus: nam de ratione illius eſt libere hoc relinquere,hoc accepto:qđ pecudibus nõ conuenit. Equus enim fame perteſus pabulum vndiq; in circunferentia habens accipit illud quod ſentit conuenientiſſimum, & optime a fronte ei applicatum,quod tale ſentit proſequitur:nec poteſt aliud. Si duo auenã equo fameſcẽti æqualiter a fronte pręſentent,illud ad quod obtuitum primo affigit proſequitur,paritate data, ſi enim alter ſit ei notus,& cibum ei aſſuetus miniſtrare,illum quia plus in illo ſperat protinus adit: ſed quemcunq; adit hoc naturaliter facit,nec in eius voluntate eſt oppoſitum ſitum. Percutimus tamen belluas ſine earum culpa, vt ſic vel ſic habituentur quando ſunt diſciplinabiles. Quo pacto canis lanij integrum bouem occiſum minime attingit,fruſtellum ei proiectum iubẽs acceptat. Verbera enim timet.

Ad ſecundũ. licet fame adigatur cadauer contingere. ¶Ad ſecundam dubitationem reſpondetur,q̄ concupiſcentię contrariæ non competunt eidem: poſſibile eſt tamen concupiſcere nummorum aceruum & cum hoc gloriam. Pecuniarum adminiculo gloriam aſſequi proponit, inops & apud homines inglorius cenſetur. Et prudens ſecundum rectam rationem competentes expetit opes. Nemo autem ſimul paupertatem & amplas opes concupiſcere valet:& licet gloria ad pecuniæ conſumptionem ſequatur : ſtat

Ad tertium. velle antecedens & non conſequens. ¶Ad tertiam dubitationem reſpondetur per propoſitiones quarum prima eſt. Impoſſibile Socrates poteſt velle. Patet Socrates poteſt velle Iouem perditum hominẽ eſſe ſua natura immortalem & deum:& id eſt impoſſibile. Sed quiſquilijs, & appellatiõe rationis ſecluſa,notetur q̄ duplex eſt actus voluntatis:quidam efficax,id eſt actus operationis exequutiuus obi ceſecluſo,hanc volitionem habens quærit media ad finis optati cõſequutionem, quemadmodum eſt deſperante ſanitatem qui doſes,enemata,ſirupos & ſimilia ſibi pro incolumitate appropriata quęrit. nolitio efficax pari paſſu diffinienda venit. Volitio inefficax oppoſito modo diffiniatur. De ſanitate recuperanda deſperans, vult & velle poteſt categorice ſanitatem vt reor:conditionaliter non cadit in dubium, & differũt iſti duo actus in idem obiectum vel in ſimilia ſpecie lati,penes diuerſum modum in obiecta tendendi:vt notitia intuitiua & abſtractiua eiuſdem obiecti nec inter illos eſt incompoſſibilitas. Hoc pręmiſſo reſpondetur voluntas inefficax eſt impoſſibilium talium putatorum. Hoc vult Ariſtoteles in litera de aliqua volitione:hoc vult hoc modo. Primus angelus æqualitatem dei appetere potuit,& hoc ad peccatum ſufficit. Secundo hæc conſequentia eſt nulla:apprehendo Nabuchodonoſorem eſſe bouem errantem in ſylua:ergo Nabuchodonoſor poteſt eſſe bos: & nullus eſt error niſi qa a magis ãplo ad min⁹ amplũ ꝓcediẗ:igiẗ. Tertio itellectus põt itelligere multa poſſibilia vt hoiem & aſinũ,& vnire illa adinuicẽ ſic q̄ illorum vnio eſt impoſſibilis,vt hõ exiſtẽs aſinus,& intellectus ad

Obiectio. illud totũ terminaẗ:& qcqd intellectus intelligit volũtas velle põt:igiẗ. ¶Cõtra illud arguiẗ volũtas non põt ꝓſequi illud qđ nõ eſt iudicatum ab intellectu eſſe ꝓſequẽdũ:ſed intellectus non poteſt aſſen-

tire huic ergo possum esse deo aequalis:igif.¶Respõdef nõ reqrif iudiciũ ad illud volendũ,sufficit uñ Responsio.
notitia simplex apprehensiua non iudicatiua.Omnẽ autem notitiam non iudicatiuã simplicẽ appel-
lo siue fuerit cõplexa cõplexiõe distãte,siue idistãte.¶Secũdo argumẽtor cõtra vnã pbationẽ cõclusio- Obiect. scda.
nis.Si ponenda esset ampliatio ad aliquas temporum differentias,hoc esset ob concessionem huius &
similium,Socrates imaginarie est brunellus,sed illa est falsa:extrema enim non supponunt pro eodẽ
cum socrates brunellum non significet.¶Tertio subiectum mentalis istius, Socrates existens asinus Tertio.
imaginarie currit,pro nullo impossibili supponit,Patet,quia vel ille conceptus a rebus impossibilibus
producitur & hoc non:nulla enim talis est:nec a rebus possibilibus,illę enim potius conceptus sui p-
ducunt.¶Ad secundum concedo illatum,Socrates enim brunellum significatione aduentitia signi- Ad secundã.
ficat cum copula amplissima:in qua significantia est transcendens, tamen hoc nõ satis est ad significa-
tionẽ pprie dictã.In cõi modo loquẽdi extra hãc materiã de significatiõe absoluta loqmur quã termi- Ad tertiam.
nus habet suapte natura vel ex ipositione.¶Ad tertium dicitur q pro re impossibili subiectum acci-
pi:impossibilitas illius totius a rebus possibilib' pducif.habeo in intellectu cõceptũ Socratis & asini,
mens mea mediante aliquo cõiungibili illos cõceptus vnit,dicẽdo Socrates existẽs asinus,illud p re i-
possibili accipif.¶Ad quartã dubitationẽ respõdẽt aliq q stãte iudicio rõnis in vniuersali & in ptic- Ad quartũ dubiũ prin-
lari q vnũ est altero maius bonũ, volũtas p tũc non põt velle minus bonũ maiori bono icõpossibile. cipale.
Iudiciũ in vniuersali in pposito est iudiciũ quo iudicamus vnũ esse simpliciter mai' bonũ altero,& iu-
diciũ pticulare est iudiciũ quo iudicam' scdm oẽs circũstãtias apparẽtes vnũ p tũc esse maius bonũ al-
tero,qa illud cõtra volũtatis libertatẽ cẽseo.¶Contra illud sic arguo.Volũtas põt velle minus bonum Argumẽtũ.
anteq̃ ab intellectu ei maius bonũ p̃sentaf, & maius bonũ non necessitat volũtatem in sua p̃sentia ad
eius volitionem:ergo adhuc voluntas potest continuare suam volitionẽ circa min' bonũ. ¶Secũdo
argumentor sic.Stante casu dubitationis voluntas est libera respectu vtriusq̃,libertate cõtradictiõis,
potest elicere actum vel non elicere circa maius bonũ:pone q nullũ actũ circa mai' bonũ eliciat: tunc
quaero q̃re non põt elicere vnũ actũ circa minus bonũ,& nõ est necessariũ circa ipsum elicere nolle,er-
go circa ipsum potest elicere velle.¶Item plerique consulto ex volũtatis libertate maius bonum respu-
unt & minus acceptant:igitur. Item illud est contra philosophum probantem electionem nõ esse opi-
nionem circa agenda.Dicit enim,quidam vere opinanf quod est melius,sed ob malitiam illud non eli-
gunt,& patet de incontinente,vide eum.Pręterea non idem homines eligere optima atq̃ etiam opi-
nari dicit philosophus,& sequitur in eius litera ad ppositũ.Sed q̃dam opinari,q̃dã melius ob vitiũ au- In oppositũ.
tem non ea q̃ oportet eligere.¶In oppositũ argumẽtor.Minus bonũ respectu maioris habet rationẽ
mali:sed nemo põt velle malũ sub ratione mali:oĩa enim bonũ appetũt primi huius capi.primo. Ad
maiorẽ rationis in oppositũ nego eam:quia sćit minus bonũ p̃eligẽs vtrũq̃ esse bonũ:idq̃ quod respu-
it scit bonũ maius,sed ex voluntatis imperio vt eius libertatem experimento cognoscit minus bonũ
pro acceptat:sed an malũ potest esse voluntatis obiectum in volendo alias indagabimus.
¶Dubitaf quinto an electio sit ipsius finis.Respondef negatiue,patet in litera.Contra illud arguif p- Dub. quintũ
pter quod vnũquodq̃ tale,& illud magis:sed ea quae sunt ad finem ob finẽ eligunf igif. Secundo,feli- Respon.
citatem ob seipsam eligimus,primo Ethicorum,modo felicitas est finis etiam supremus . Ad priorẽ Obiect. j.
ratiocinationẽ respondetur q regula illa primi Posteriorum intelligitur quando illud in quo est cõ- Secunda.
paratio vtriq̃ comparabilium conuenit:non enim sequitur,Socrates est temulentus ob temetum,er- Ad priorem
go temetum est magis ebrium. Ad secundum dicitur q eligere interdum & satis cõmuniter capitur Ad secundã.
pro actu voluntatis deliberato,quando homo nec ignoratione nec affectu delinquit.Electione trans-
gredi dicitur & esse peccatum in spiritum sanctum.¶Seqtur in lr̃a.Opinio quoq̃ non est &c. Proba-
uit electionem non esse concupiscentiam aut iram,iam probat eam nõ esse opinationem,& sic in va-
lore argumentaf.Opinio circa vniuersa videtur esse & circa aeterna,& ea quę fieri nequeũt,& q̃ i nostra
sunt potestate sita:electio autẽ est circa contingentia.Secundo sic.Opinio vero & falso seiungitur ,ele-
ctio bono & malo:sed illa quae diuersis differentijs diuiduntur non sunt idem,igitur. Sed forte nemo
electionem & opinionem omnino esse idem censeat,hoc est conuertibiliter, sed q est eadem cum opi-
natione quae est de his quę sub nostram potestatem cadunt, hoc improbat conclusionem ponens op-
positam illi assertioni , quam quintupliciter probat. Primo sic. Eligendo bona vel mala quae in no-
stra potestate sunt dicimur quales,hoc est boni vel mali,sed in bonorum & malorum opinatione nõ
dicunf boni aut mali:igif.Non enim qui opinaf tẽperãtiã esse bonã,est bonus: nec q opinaf ingluuiẽ
esse foedã est malus.Secũdo electio vsq̃quaq̃ nostras opationes respicit:nos eñ eligimus vt p̃seq̃mur,
aut fugiam':sed opinio res ipsas & nõ nr̃as opatiões respicit . Nõ eñ opinamur vt aliqd p̃seq̃mur vel
fugiamus,sed vt dep̃hendamus aliqualiter cui aliquid conferf.Tertio.Electio laudaf & eo ampli' quo
magis qd oportet eligere eligit:& qa recte eligit,& opinio nõ ppterea,sed ppter verũ laudaf:ergo opi-
nio & electio nõ sunt idẽ.Quarto.Electio est circa maxie certa,& q̃ maxime scimus bona:q̃ aũt opina-
mur nos nõ ea scim'.dicif eñ.In modio rendi,nõ est vola plena sciẽdi,qa opinio habet annexã formi-
dinẽ.Quinto.Nec videnf idẽ hoies eligere & opinari optima,sed opinanf meli', ob prauitatẽ aũt dete-
riora sequũf.Patet i icõtinẽti.Proide electio nõ ẽ eadẽ cũ opiniõe vniuersali,nec etiã cũ opiniõe q̃ ẽ de
opatiõib' hũanis.¶Sz rẽanet difficultas quõ opinio & electio se habeãt iter se , an opiatio electionẽ p̃ce-
dat an cõtra:dicit q quãtũ ad ppositũ attinet nihil attinet nec id hoc loco idagaf. Sz an electio sit opi-
nio q̃dã est difficultas. Act' intellect' actũ appetit' p̃cedit,ppterea opinio ãtecedit electionẽ sępi'.Electio
eñ nõ semp pręreqrit opinationẽ, satis eñ est de alijs notitijs in obiectũ volũtatis latis . Sed qa aliqs
diceret,cũ electio nõ sit cõcupiscẽtia,ira,volũtariũ,aut opinio vniuersal' aut pticularis, qd ẽ ipsa electio?

Ostendit quid ipsa est, tam secundum genus q̃ secundum differentiam suam dicens, cum electio non sit aliquod istorum quæ ante dicta sunt, si efflagitetur quidnam & quale ipsa sit: dari potest responsio q̃ est voluntarium, sed non omne, sed id voluntarium cuius consultatio præcessit. Est enim electio cum ratione, & ad hoc nomen ipsum electionis alludit & applaudit, quasi ratione vnum ex alijs seligeretur & ab alijs separaretur.

Lib. III. Tractatus. I. Cap. III.

Consultatio non est de æternis.

T est ne de omnibus consultatio: & omne quoduis est consultabile: an de quibusdam non est consultatio? Atq; dicendum est fortitan consultabile non id esse de quo quispiam insipiens, vel mente captus: sed id de quo sanæ mentis quilibet consultaret. De æternis autem nemo consultat, vt de mundo: vel de diametri laterisq; incommẽsurabilitate. Sed neq; de iis quę consistunt quidem in motu: semper autem fiunt eodem modo: siue necessitate, siue natura, siue propter aliquam aliam causam: vt de solstitiis atq; ortu. Neq; de iis quæ alias aliter sese habent, vt de siccitatibus imbribusve, nec item de iis quæ eueniunt a fortuna: vt de thesauri inuentione. sed neq; de humanis omnibus rebus, nam quonam pacto respublica Scytharum optime gubernatetur: nemo Lacedæmoniorum consultat. nihil enim horum per nosipsos fieri potest. Consultamus autem de iis rebus agendis, quę in nostra sunt potestate. hę etenim testant. Causę nanq; videntur esse: natura, necessitas, fortuna & mẽs insuper, ac omne quod per hominem efficit. Hominum autem quisq; de iis consultat quę agi per ipsum possunt. Atq; circa exactas quidem scientias & sufficientes, non est consultatio, vt de literis, non enim ambigimus quonam pacto literæ sint scribendæ. Sed de iis consultamus quæ fiunt quidem a nobis, non tamen semper eodem modo, vt de agendis per medicinam vel pecuniariam artem, & eo magis circa gubernandi facultatem, q̃ exercendi artem deliberamus, quo minus exacta est, & de cæteris simili modo. Atq; magis circa artes q̃ circa scientias, nam circa ipsas magis ambigimus. Consultatio autem in iis versatur, quæ plerũq; quidem fieri possunt, incerta tamen sunt quonam euenient pacto, & in quibus est indeterminatio. Atq; cũ magnis de rebus deliberare volumus, sumimus & alios ad consilium, diffidẽtes nobisipsis, tãq̃ nõ sufficiẽtibus ad discernẽdũ. Cõsultamus aũt nõ de finib⁹, sed de his q̃ ad fines ipsos pducũt. Nec enĩ medicus si sanabit, nec orator si persuadebit, nec reipublicæ gubernator, si bene recteq; legibus ciuitatem instituet, nec deniq; cæterorum quisq̃ de fine deliberat. Sed omnes posito quodam fine: quemadmodum & per quæ fiet ille, considerant, atq; si per plura posse fieri videntur, per quod illorum facillime, optimeq; fiet, perquirunt. Sin per vnum quonam pacto per illud fiet, & illud item per quid efficietur considerant. Idq; faciunt, donec ad primam perueniunt causam, quæ quidem in inuentione est vltimum. Qui nanq; consultat, is quærere videtur dictoq; modo perinde atq; designationem linearum resoluere.

Consultatio de quibus sit.

E St ne de oib⁹ cõsultatio &c. Est enĩ electio q̃si qdã finis & effectus cõsultatiõis, ppterea ad cognoscendã electionẽ adamussim opus est medullitus cape ipsam cõsultationẽ. Quęstio est an oia in cõsultationẽ cadãt & an quoduis sit cõsultabile, an quorũdã potius nulla sit cõsultatio. Istud caput trifariã scindit. In pria pte explanat illud qđ sub cõsultationẽ cadit. In secũda modũ, effectũ ac terminũ eius mõstrat. Tertia particula cõfert cõsultationẽ cũ electiõe. Primo diuulgat ea in qbus nõ est cõsultatio vt illis eiectis, ea relinquant de qbus cõsultãt. Seq̃ pria cõclusio. Nõ oim est cõsultatio. Patet primo, qa cõsentaneũ nõ est illi⁹ cõsultationẽ facere de quo insipiẽs vel mẽte captus q̃reret, sed tñ de illo de quo rõnis cõpos cõsultabit. Seq̃, de ęternis aũt nemo cõsultat, vt de mũdo vel de diametri laterisq; icõmẽsurabilitate. Nulla eadẽ mẽsura adęq̃te costã q̃drati & ei⁹ diametrũ metit. Intẽdit aũt pbare cõsiliũ esse de opatiõib⁹ hũanis q̃s nr̃a spõte facim⁹. Probatio. Cõsiliũ ordinat ad opationẽ, ergo op; cõsiliũ esse de opabilib⁹ ab aliq̃ causa effectiua, sed causę effectiuę sunt q̃tuor. s. necessitas, & illa est necessariorũ: natura, & illa est causa eorũ q̃ frequẽter sunt: fortuna, & ea est eorũ causa q̃ prraro fiũt. Sub fortuna casum intelligit. Quarta causa est intellectus siue hõ p intellectũ. His cõstãtib⁹ arguit sic. Cõsultabile est de opabilib⁹ ab aliq̃ causa effectiua, & nõ est de opabilib⁹ a necessitate, nec de opabilib⁹ a natura, nec a fortuna, ergo est de opabilib⁹ ab hoie, & nõ de qbuscũq; opabilib⁹ ab hoie, sed solũ de his q̃ penes nos collocant, ergo cõsiliũ est de opib⁹ hũanis q̃ in nostra facultate sitę sunt. Cõsequẽtia claret cũ maiore. Ostenditur minor, quantum ad quãlibet eius partẽ, cõsiliũ enĩ nõ est de his q̃ sunt de necessitate, quia talia sunt ęterna & de ęternis consultat nemo, vt de mũdo, de diametri & costę quadrati incõmẽsurabilitate. Mundũ enim totum necessarium in se & necessariũ, prime intẽtionalr putabat, diameter est incõmẽsurabilis costę, est necessariũ secũde intentionaliter, hoc est dictu est ppositio necessaria tam-

etsi propositio in se sit res contingens, consilium enim est de his quę per consiliũ possunt immutari ergo consiliũ non est de æternis quæ semper vniformiter se habent: nec etiã est de æternis quoq; substantia motu est subiecta. Nec de his quæ sempiterno motu eodẽ tenore iugiter manent siue necessitate, siue natura, siue propter aliquã aliam causam, hæc sunt ortus atq; cõuersiones siderum nũc citra æquatorem, nũc vltra æquidialem circulum. Dixit siue necessitate, siue a natura, aut propter aliam causam, ob varia philosophorũ placita. Quidã enim dixerũt cęlum necessitate circũuolui: alij natura, vt enim ignis suapte natura ad suũ locũ conscendit: ita dixere cęlum circulo agitari. Vnde in libris de cęlo ait Aristoteles si pars cęli ablata inferius poneretur illa nec ascender nec descendet, sed in circulo mouebitur. Alij dixerũt cęlum a sua forma circũtorqueri: propterea secũdũ varia philosophãtũ placita varias causas attulit, sed quicquid sit de solstitijs & ortu signorũ non cõsultamus. Nosti duplex esse solstitiũ. æstiuale cũ sol est in primo pũcto cancri: in illo enim incipit recedere a nobis, cõtinuo irrequietoq; cursu ab ingressu in capricornũ ad nos mouebatur & cũ omne quod reflectitur in pũcto reflexionis quiescat: videbatur illic stare. Sic de solstitio hyemali in primo gradu capricorni dicatur: cũ sol a nobis maxime recedit, illud est astronomicæ considerationis: proinde hoc missum facio. Nec est cõsultatio de his quæ a natura proueniũt, vt de siccitate aut imbre, licet bene cõsultemus quonam pacto nos habebimus tali tempore. Nec de fortuna, vt de inuentione thesauri cõsultamus. Fortuna fit ab agente a proposito præter eius intentionẽ, vt fodiens terrã vt sereret arborem, thesaurũ insperatũ offendens. Casum sub fortuna cõplectitur qui ab agente naturali proficiscitur. Nec cõsilium est de omnibus operationibus humanis, nã Lacedæmonij siue Spartani non consultant quonam pacto respublica Scytharũ optime gubernari valeat: sunt autẽ Scythæ Męotidis paludis accolæ ad borealem polum siti. Nihil enim horũ per nos ipsos fieri potest. Cõsultamus autẽ de his rebus agẽdis quę in nostra facultate sunt. Hę solum reliquæ post negatiuã respõsionem supsunt, hoc est a sufficienti diuisione sequitur hoc membrũ, scilicet q consultamus de his rebus agendis. Et in hac minore variæ sunt conclusiones, quarũ Prima, Consilium nõ est de æternis. Secũda. Cõsilium nõ est de his quę fiũt frequenter a natura. Tertia. Consilium nõ est de his quæ fiũt a fortuna. Quarta. Consilium nõ est de omnibus operationibus humanis. Quinta affirmatiua. Quia cõsilium est de aliquo, & de nullo prędictorũ, est de operationibus humanis quæ sunt in nostra potestate. Quatuor primas cõclusiones p idẽ medium probat. Sequitur in litera. Atq; circa exactas quidẽ scientias. Hic ponitur alia cõclusio quæ vult q nõ de omnibus quæ a nobis agi possunt, & quæ in nostra potestate collocantur, consultamus. Primo, quia circa exactas & sufficiẽtes scientias nõ est cõsultatio, vt de literis. Non enim dubitamus quo pacto literæ sunt scribendæ: ac si sic argumẽtaretur. Consilium nõ est nisi de dubijs, at illa quę determinata sunt ab aliqua certa arte nõ sunt dubia sed certa: igitur. Verum de his cõsiliũ capimus q̃ a nobis sunt, sed nõ semper vniformiter, vt de his quæ ad medicinã & rẽ pecuniariã attinẽt: & eo magis circa gubernãdi facultatẽ q̃ exercendi artẽ deliberamus, hoc est circa gymnasticam palęstrã siue luctationẽ. Subditur ratio, quia minus exacta est. Conclusio ergo erit. Non æqualiter consultamus de operabilibus a nobis. Argumenti valor in hoc pẽdet. De inæqualiter certis inæqualiter cõsultamus: sed nõ omnia quæ per nos fiunt, sunt æqualiter certa: igitur. patet. Vbi est minor certitudo illic plus cõsultãdũ est. vbi nulla est ambages, ibi cõsultatio est inanis: ergo vbi res est anceps, ibi est opus maturo cõsilio, & in re magis ancipiti potius opus est cõsultatione. In medicina & in arte gubernandarũ nauiũ minor est certitudo q̃ in palęstra. In medicina, vbi est indagare patientis ætatem, patriam, educationem, & cõsuetudinem viuẽdi, aspectũ planetarum, & siderũ, & in quo signo est luna. Potes enim cauterio membrũ humani corporis attingere vagante in signo aduersario, & laborãtem nõ curabis. In nautica arte obtuitũ ad ventos, syrtes, charybdim, syllam, & ponti discrimina dirigere maximope oportet. Paucis opus est in lucta: sufficit illic cũ corporis agilitate exercitationis vsum habere. Vides Aristotelem natura duce pestilens dogma Vvitcleff ac huius Lutheri damnare, q omnia de necessitate eueniũt. Sequitur alia cõclusio. Atq; magis circa artes q̃ circa scientias est cõsultãdum. Ratio est, nam circa ipsas magis formidamus. Ars est circa cõtingẽtia, sicut ipsa prudentia, sexto Ethicorum. Scientia est circa necessaria ex eodẽ sexto. Possumus tamen cõsultare de modo procedendi aut studẽdi aut scribendi in tali scientia: quia hoc est cõtingens nobis incertum. ¶ Sequitur cõclusio. Consultatio autem in his versatur quæ plerũq; eueniũt, ambigua tamen sunt, quonã pacto euenient. Et in quibus est determinatio: aliqua semper sunt, aliqua vero frequẽter, aliqua vero raro secũdo Physicoꝝ. Consilium est de his quæ sępius eueniũt, & incertus est illorũ euentus. Ratio est. Quia illa quæ semper eueniũt, nullam ambagem relinquũt, vt homines cupiũt honores. Circa illa quæ rarenter contingunt, nemo cõsultat, vt de parricidio patris a filio, sed famuli dominorũ opes subtrahant, quia hoc pluries in vsu est, cõsultant. Sequitur. Atq; cũ magnis &c. Conclusio. Cum de arduis rebus deliberare volumus nobis diffidentes alios ad cõsiliũ asciscimus: ea propter oculati reges prudentes viros asciscũt ad sibi cõsulẽdũ: quia de rebus arduis, quę pondus habẽt, vt de reipublicæ salute discernere cum multis oportet. Plura enim vident oculi q̃ oculus. Non aliter Argos centũ luminibus pręditus a poetis fingitur, vaccę Iunonis custos. Ille autẽ nõ est imprudens qui consilio acquiescere nouit: qui vero sibi plus q̃ aliorũ ingenio confidit crebriter in perplexitates incidit Ludouicum vndecimũ Francorum regem Brescus heros in hoc cauillo carpsit asserendo paruũ gradarium super quẽ rex equitaret immanem: & cũ rex illius inopinabilis dicti enodationẽ efflagitaret, dixit equũ illum totius regni cõsilium ferre. Diuus Bernardus, cũ beatam animã efflarat fratribus coram dixit se plus alienę sentẽtiæ q̃ suæ acquieuisse. ¶ Sequitur conclusio. Cõsultamus autẽ nõ de finibus, sed de his quæ ad fines ipsos

conducunt. Hoc inductiue per aliqua loco vniuersalis probat, inquiens: Nec enim medicus si sanabit nec orator si persuadebit, nec reipublicę gubernator si bene & trāquille ciuitatē legibus instituet, neqꝫ cęterorꝫ quisq̄ de fine deliberat: sed oēs posito fine quemadmodū: & per quę fiet cōsultāt: quo pacto an vno, an pluribus mediis, & quo illorū facillime ad finē deuenietur. Et si vnico ad cū deueniēdū est medio. qua via id fiet, & per quid hoc assequemur mediū quo ad primā deueniamus causam, quę inuētione vltima est. Qui enim consultat quęrere videt atqꝫ resoluere, perinde atqꝫ ille qui lineas designat, vel resoluere quasi diadragma: vt Leonardus & antiqua trāslatio dicūt. Aliquādo eñ plura media occurrūt per quorꝫ quodlibet homo finē attingere potest: & hocqꝫ mediō certius & facilius eligēdū est. Interdū vnū mediū est reperibile, & ita tādiu q̄ritur, donec perueniat ad primā causam, a qua incipieodū est. Quēadmodū in geometria cū volumus probare triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, per pręmissas notiores id ostēdimus: & illas pręmissas ad dignitates indemōstrabiles & ad principia resoluimus, in quibus standū est. Cū enim illę sint per se notę eis assentimus terminorꝫ significatione intellecta. Sic omnino est in operabilibus: nā finia in operabilibus est sicut principiū in speculabilibus, vt dicit secūdo Physicorꝫ. Sine supposito media indagamus, & procedimus ad vltimum. Quod est primū in operatione, hoc est nouissimū in resolutione. Et quod est vltimū in inuētione, est primū in operatione. Patet exēplo. Supposita sanitate medicus inquirit media, & inuenit enema (vt cōmuniter fit) maxime pro cura accōmodū. Ad conficiēdū enema hęrbas diureticas explorat, vtpote maluā, bismaluā, mercurialem, paritariā, & cętera id genus: postea inquirit vbinā crescunt & cū in his cāpis has sitas esse cognoscit, hęc arua primo adit vt hęrbas legat, has hęrbas esse in hoc territorio

Dubia. vj. est vltimū in inuentione, & primū in operatione. ¶ Circa literā dubitatur. Iura & leges non sunt in nostra potestate sita, attamen de hisce cōsultamus cū iurisconsultis, quorū opinionē venamur postq̄ hincinde cōsultauerint. ¶ Secūdo, an pręstabilius est habere principem rudē qui peritorū cōsilio vtitur, q̄ regem Minerua pollētem & inflatū qui suopte ingenio nimis cōfidit. ¶ Tertio dubitatur, quo modo consulimus alios circa artē, cū ars est vniuersaliū quæ sunt necessaria. ¶ Quarto, hęc diameter quadrati est incōmēsurabilis costę, est falsa. si nullū sit quadratū aut diameter: ergo ipsa nō est necessaria. ¶ Quinto, cōsultamus de re amici, ergo nō solum de operabilibus a nobis. ¶ Sexto, nauigaturus

Ad primū. consultat de vento futuro qui nō est in eius potestate. ¶ Ad primā dubitationē respōdetur, q̄ ius est in potestate legislatoris cuius mētem iuriscōsultus interpretatur mihi explanans, an lilia cōtestatio-

Ad secūdū. ne reum vincam necne. ¶ Ad secūdū responsamus affirmatiue. Nā rudissimus quisqꝫ regni habenas optime moderabitur modo prudētum cōsilium sibi asciscat, eorūqꝫ iudiciū insequatur: & si sint prudentes in vnā sentētiā cōuenient vel eorū maior pars. Salus autem vbi cōsilia multa. Iuuenile consiliū, ipsum Roboam pręcipitauit. Tres hic signo in republica principes, Socratem ingenio sublimem & tumidū sibiipsi nimis placētem. Platonem rudem & mitem, parua de sua Minerua putātem, qui alios cōsulit & eorū cōsultationē imitatur. Ciceronem mēte pręstāti tumore vacātem. Horum infimus est Socrates & regū pessimus, qui aulicorū assentatione afficitur tādē regum fęx & mōstrum. Medius est Plato, q̄ optimus Cicero prudētū cōsessum euocat, quos in re ardua cōsulit quorꝫ deliberationes maturas audit, nemini suam mētem quidnam facturus sit explicās: sed recte sentētiatum a saniore parte, vel a toto conuentu exequetur. Verūenimuero animaduertēdū est, vt in asciscēdis consulibus sit magna & maturissima deliberatio. Ratio, q̄ eis habitis omnia sunt facilia circūspectorū consilio rex eos

Ad tertium. seligat. ¶ Ad tertiā dubitationē respōdetur, q̄ intelligatur illud de opere artis quæ plurimū diuersificatur, vt in exemplis philosophi: circa res leuis momēti, vel vbi est vniformitas nō oportet alios

Ad quartū. cōsulere. ¶ Ad quartū dicitur, q̄ exemplorū nō requiritur veritas. Secūdo, q̄ posita æternitate mūdi (quā ipse falso ratus est, sed ad fidem Mosaicam non tenebatur) difficile est factu quin alicubi erit aliquod quadratum: licet enim quodlibet quadratum cōtingenter est, tamē necesse est esse aliquod quadratum, & diametrū sicut dicere solemus: Nullus homo necessario est animal, & omnē hominem esse animal est necesse. Tertio, hęc negatiua est necessaria, diameter non est cōmēsurabilis costæ: etiā nō sto

Ad quintū. in ampliatione dictionis commensuralis. ¶ Ad quintū dicitur, q̄ negocium amici meum iudicatur: est enim amicus meus alter ego, nono Ethicorꝫ. Hōc postea philosophus tāgit: & idem est de negocio

Ad sextū. serui. ¶ Ad sextum dicitur, q̄ non consultamus de euentibus futuris, sed qualiter nos tūc operabimur, an secunde tunc nauigare valeamus.

Perquisitio. Non autem omnis perquisitio consultatio esse videtur. Mathematicę nāqꝫ perquisitiones, consultationes non sunt. Omnis autem cōsultatio est continuo perquisitio: idqꝫ quod

Resolutio. vltimum est in resolutione, primū esse constat in generatione. Atqꝫ si consultantes in ali-

Generatio. quid inciderint, quod quidem fieri nequeat, desistunt: vt si sit pecuniis opus, has autem habere non possint: quod si videatur fieri posse, tunc agere aggrediuntur. Ea vero dicimus

Quę p amicos per nos possumus. fieri posse, quæ per nosipsos fieri possunt. nam ea quæ per amicos fiunt, per nosipsos quodammodo fiunt, quippe cum principium sit in nobis. Quęruntur autem quandoqꝫ quidē instrumenta, quandoqꝫ autem vsus ipsorum: & in reliquis simili modo. Interdū per quod, interdum quomodo, aut per quem modum. Videtur igitur (vt dictum est) homo prin-

Finis nō cōsultabilis. cipium actuum esse, & de iis esse consilium quæ agi ab ipso possunt: & actus aliorum esse gratia. Finis igitur non erit consultabilis, sed ea quæ ducunt ad fines. Nec etiam singula-

ria,vt si panis sit hoc,vel cõfectum sit vt oportet: hæc enim sensus ipsius sunt. Q3 si sem-
per quispiam consultauerit,in infinitum abibit .Consultabile autem & eligibile idem est:
ipsum tamen eligibile iam definitum est: quod enim cæteris ex consultatione prætulimus
id eligibile est.Definit enim tunc demum vnusquisq3 perquirere quonam aget pacto,cum
in seipsum principium redigit,& in id suiipsius quod antecedit:hoc est enim quod eligit.
Patet hoc ita esse & ex vetustissimis rebus publicis,quas imitabatur Homerus: quæ nãq3
reges eligerent,ea populo renunciabant. Cum igitur ipsum eligibile sit consultabile appe-
tibile ex iis quę in nostra sunt potestate: & ipsa electio deliberatiua appetitio rerum erit,
earum quæ in nostra sunt potestate.Nam simulatq3 diiudicauimus ex consultatione : af-
fectamus deliberatione. Quid est igitur electio,figura sit dictum , & circa quæ versatur &
eorum esse quibus ad ipsos fines acceditur .

¶Sequitur in litera. Non autem omnis perquisitio,cõsultatio videtur. Hic ponit cõclusionem hy-
poteticam. Tametsi omnis consultatio perquisitin quædam est,non tamen omnia perquisitio con-
tinue & vbiq3 consultatio est.Nam mathematici & quadriuiales perquirũt: huiuscemodi autem per-
quisitiones consultationes non sunt,attamen vt supra retulimus, omnis consultatio inquisitio est ,
& quod in huiuscemodi resolutione per indagationem vltimum est , hoc in conficiendo negocio
primũ est. Superius,vt res sit apertior exemplo detegimus,& si cõsultantes resoluendo in aliquid in-
ciderint(vt sunt pecuniæ)quod haberi nequit,consultare desistunt. Verbi causa : pacem regna vici-
na petant, pacis autem medium accommodatissimũ matrimonium inueniũt sed sufficientẽ pecuniæ
summã pro dote inuenire nequeunt,illic quiescũt,& nõ vlterius resoluẽtes pergũt. Si autẽ pecuniam
habere possunt ab illa opus aggrediũtur,pecuniã promittẽtes & eã dantes . At dicis gigantes arcem Obiectio.
extruere volebãt, vt Iouẽ cęlo extruderẽt,quod impossibile censebãt . Responsio.Id faciebant vt se a Responsio.
cataclismo præseruarẽt, ne simili alluuione sicut tempore Noe cõtigerat,perirent.& id erat possibile.
Et dicimus nos posse,quæ per nosipsos possumus.& quæ p amicos & patrueles,consobrinos,vel alios
nobis necessarios possumus,per nosipsos posse reputamur: nam principiũ in nobis est. Et in hac con-
sultoria perquisitione interdũ instrumẽta quęrũtur,& an machinæ bellicę equis an bobus sint vehẽ-
dæ.Nõnũq̃ instrumẽtũ vsus,an plaustro,an alio vehiculo. Hoc persimile in aliis probat,puta in quæ-
stionibus scientiarũ in quibus interdũ quęritur per quid, id est causa efficiẽs:interdũ qualiter .i.causa
formalis: interdũ propter quid,hoc est causa finalis:quãdoq3 per quid sit quod intẽditur,interdũ quo
modo fit & per quẽ modũ,& quo mediãte fit,& homo (vt supra est mõstratũ) est suarum operationũ
principiũ: & de his cõsultat quę sunt alior3 causa: ea propter rursum ipsius finis nõ est consultatio,sed
eorũ quæ nos in finem perducũt.¶Sequitur in litera cõclusio. Singulariũ nõ est consultatio . Nam
taliũ est sensus,vt nemo cõsultat an id sit panis,& an sit bene cõfectũ & concoctũ vt oportet. ¶Sequit
in litera,qd si semper &c.dicit hæc conclusio.Cõsultatio est finitor3.Nã si in abyssum cõsultetur,id in
infinitũ abibit: hoc autẽ esse nequit.Cõsultabile enim & eligibile idẽ sunt.Ostendit nũc in quo cõsulta-
bile & eligibile ex parte obiecti cõueniũt,atq3 differũt.Ex obiectis operationes splendescũt: itẽ ex ope-
rationibus potentiæ,& a potentiis essentię cognoscũtur. Vt Aristoteles in de anima scribit : & id ra-
tionis est,quia obiecta actibus sunt notiora.Pari modo actus q̃ potentiæ. Similiter potentiæ essentiis
sunt manifestiores.Obiecta scilicet cõsultabile ac eligibile sunt idem in re : differũt autẽ sola ratione.
Porro cõsultabile inquãtũ cõsultabile eligibile antecedit. Idem iam cõsultatum ac determinatum est
eligibile.quid tamẽ est eligibile superius dictũ est.Quod enim cęteris ex cõditione prętulimus,illud
est eligibile. Si cõsultatio in immensum sine termino progrederetur,nihil esset eligibile, quia nihil
esset cæteris prælatũ,igitur finitorum est cõsultatio: & tũc desinit vnusquisq3 consultare qua via aget
cũ principiũ operãdi in seipsum cõsulentẽ redigit: & cũ reducit id in antecedens, hoc est in rationem
actiuã suiipsius,hoc est ipsiusmet eligentis:quia ratio actiua & electiua collectionẽ hęrbarũ antecedit .
Alio modo sic definit consultatio cum homo principiũ agẽdi in seipsum, hoc est in suã potestatem
redigit,tũ principiũ operãdi penes eũ ipsum est situ: & rursus redigit id principiũ operãdi.s. colligẽdi
hęrbas in suũ antecedẽs, hoc est in suũ principium decoquendi eas: & sic deinceps ad mediũ fini pro-
pinquissimum.Vel sic paucioribus hoc explanabimus. Definit homo tũc consultare,cum in seipsum
principium redigit.hoc est in suam potestatem & in id,hoc est illud suiipsius eligentis quod antece-
dit in operãdo quod est principium in processu operatiuo: legendo hęrbas, eas decoquẽdo,ac decoctã
aquam ęgroto ministrando.Quod patet a signo ex vetustissimis institutis quæ Homerus vates in-
sectatus est: vbi reges inducit qui quæ ipsi elegerant populo denũciabant vt ipsi etiam eligerent, & sic
regium consilium plebis electionem præcedebat,& hoc est signũ cõsilium electionem pręcedere.Vnde
fit q cum eligibile rursus deprehenditur esse cõsultabile quoddam affectabile eor3 quæ in nostra po-
testate sunt :electio erit quædam cõsulta affectio eorum quæ in nostra potestate sunt: per locum a cõ-
iugatis.Ex consultatione enim iudicãtes affectamus secũdum cõsilium.Quid igitur est electio,figura
& typo sit dictum: & circa quæ versatur & eorum esse consilium quibus ad ipsos fines acceditur .
¶Circa ista dubitatur, vtrum consilium sit ipsius finis: & videtur q sic , quia finis est quoddam ope- Dub.vi.
ratum a nobis,vt domus quæ est finis ædificationis: sed de operabilibus a nobis quæ in nostra pote-
state sita sunt est consilium: igitur.Item de fine vltimo,consultamus quanam via possumus assequi

beatitudinem. In oppositum est Aristoteles. ¶ Secúdo dubitatur, vtrum omnis inquisitio consilij sit
resolutoria, vt philosophus dicit, & argumentor probando q̄ non: consilium enim est inquisitio ra-
tionis, sed ratio a prioribus incipit, & ad posteriora procedit, vt a principijs ad principiata: sed ille
nexus est compositus & non resolutorius. ¶ Tertio dubitatur, quomodo se habent cõsultabile & eli-
gibile. & quid est consilium. ¶ Quarto, quid est electio. ¶ Quinto vtrum inquisitio consiliatiua pro-
cedat in infinitum. Videtur enim q̄ sic, quia cõsilium est de singularibus operabilibus a nobis quorũ
non est numerus. Item consilium est de omni illo per quod remouetur obiex a consequutione finis:
Ad primũ. sed talium est abyssus: igitur. ¶ Ad primũ negatiue respondetur, & patet responsio vltra dicta: si quẽ-
piam consulas, abs te efflagitat de quo fine, ipsum finem tãq̃ suppositum ponit: postea de medijs de-
liberat: alioqui tibi cõsulere nequit. Sed idem potest esse finis & medium, vt patet de quolibet fine nõ
vltimato: ergo finis est consilium: sed non est sub ratione finis sed medij ad finem vlteriorẽ ordinati.
Ad secũdum concedo, consultamus quonam pacto assequi possumus finem vltimũ: & sic finis est cõ-
silium tãq̃ eius de quo queritur per consilium: quia quod queritur est ambiguũ: finis vltimus non est
Ad secũdum dub. anceps sed praesuppositus in oĩbus operationibus. finis est premissi in intẽtione & vltimũ in exequu-
tione. ¶ Pro secũda dubitatione scito q̄ inquisitio resolutoria incipit ab effectu procedẽdo ad causam
proximam: & ab illa ad causam priorem quoad deueniatur ad causam primam in esse quae est vltima
in inuentione. Perquisitio consiliatiua est huiusmodi via compositiua siue compositionis: ecõtrario
est quando proceditur a causa ad effectum. Insuper in inquisitione cõsiliatiua est duplex processus &
duplex principium, vnus processus speculatiuus, alter autẽ processus operatiuus. Hic processus est cõ-
positus, quia in eo a causa ad effectũ & a simplicibus ad compositũ proceditur. Patet, in domus stru-
ctura, in cuius aedificatione a causis domus incipitur, vt cumulando pecuniam, ligna, lapides cęmẽtũ
& cętera id genus ad domus factionem: sed in speculatione domus est principiũ. quia primo domum
intendimus erigere, deinde lapides & ligna: & vltimo precium argẽtũ in domus structura. principiũ
actionis est numisma & principiũ speculationis, proximũ est aedificiũ. Adhuc scito q̄ duplex est finis:
vnus operationis, & est illud quod vltimate per totã operationem in esse producitur. alter est finis rei
operatę qui potest toti operationi praeexistere. hoc est finis gratia cuius, & finis quo: more cõmẽtato-
ris secũdo Physicorum loquendo. Sed nos de fine operationis imprę sentiarũ loquimur. Hic autẽ finis ad
sua pręcedẽtia bifariã cõferri potest: vno modo secũdũ perfectionis ordinẽ, & sic habet rationẽ primi,
& per cõsequẽs habet rationẽ causę omnium aliorum: alio modo secũdũ ordinẽ generationis, & sic rationẽ
vltimi vsurpat, & sic habet rationẽ effectus omniũ aliorum quae ad ipsum antecedũt: ideo secũdo Physi-
corũ dicit philosophus, q̄ causę sunt sibiuicẽ causae, hoc est causa alicui in vno ordine est effectus illi
in alia consideratione, & respectu: & sic vterq; discursus potest vocari resolutorius aut cõpositus diuersi
mode secũdũ operationẽ aut bonitatẽ & dignitatẽ: propterea in hoc nõ seriose insudabis. Ad ratio-
Ad ter. dub. nem in oppositũ dicitur, q̄ nõ vsquequaq; ratio a prioribus capit primordiũ. ¶ Ad tertiũ dicitur, q̄
cõsultabile bifariã accipitur: vno modo pro omni illo qd in cõsultationẽ ponitus, & qd in cõsilio in-
quiritur: & sic nõnũq̃ vtraq; pars cõtradictionis est cõsultabilis: vnus enĩ capit hãc partẽ pro medio:
alius oppositã, & stat hoc & illud esse elegibile. Nõnũq̃ vtraq; pars cõtradictionis capitur, sed vnus solũ
partẽ suã capit vtiliter, alter inutiliter: & sic nõ omne cõsultabile est re ipsa eligibile. Alio modo capit
cõsultabile proprie, & sic vtile ad finẽ cõsequẽdũ. de quo inquirit per cõsiliũ est cõsultabile, & eius oppo-
sitũ inutile. Omne cõsultabile taliter acceptũ est eligibile: quia cõsiliũ est alicuius qd est vtile ad finem
bonũ cõsequẽdũ: sed omne tale est eligibile: igit. Sed nõ omne eligibile est cõsultabile: ratio est quia ele-
ctio est de omnibus quę a nobis nostra sponte agũtur ad finis cõsequutionẽ: sed nõ de omnibus talibus
Ad secũdũ. est cõsiliũ: quia cõsiliũ est inquisitio de rebus ambiguis & nõ de manifestis. ¶ Ad aliã dubitationis ptẽ
respondet q̄ cõsiliũ bifariã accipit, vno modo pro iudicio capto ex tota ratiocinatione consultãtiũ: &
sic dicimus habeo ex cõsilio maiorũ taliter esse operãdũ, hoc est quãdo iudicabãt omnes regẽ daturũ
filiã hosti cũ dote vt habeat pacẽ. Tale iudiciũ regis cõsiliũ dicitur esse. Interdũ capit pro tota ratioci-
natione & discursu ad tale iudiciũ & cõsiliũ, hoc modo assumptũ ordinato, & sic dicimus adhuc sunt
Ad quartũ. Senatores in cõsilio & de ambiguo cõsultãt & ratiocinãtur. ¶ Circa quartã dubitationẽ aliqui fusius
q̃ par sit, insudãt vtrũ electio actũ intellectus an volũtatis importet. Respõdetur cõsequẽter ad dicta
in pręcedẽtis capitis calce in recto pro actu volũtatis supponit & intellectus actũ vel actus in conno-
tato importat. electio est acceptio vnius boni alio illi incõpossibili relicto. hoc vis vocabuli denotat.
inter incompossibilia syllogisamus vtrũ est nobis cõducibilius, & id nobis assumimus per volũtatis
actũ: talis actus est electio. vt familiariter dicã vocabulũ electio est cõnotatiuũ, in recto pro voluntatis
actu supponẽs cõnotãdo intellectus discursum pręuiũ inter bona incõpossibilia dictãtis vnũ esse pręs-
stabilius altero & acceptãdũ: & sic electio est desideriũ, vt Aristoteles dicit. Et volũtariũ latius se habet
q̃ electio: est eius genus. Moraliter loquẽdo, hoc est loquẽdo vt sufficit morali, & extra artes laboranti:
cũ volitio has cõnotationes nõ vendicet, & electio inuolutã multifariã cõnotationẽ sortitur, non est
volitio quidditatiuũ superius ad electionẽ: & ex cõsequẽte nõ est eius genus, sed est denominatiue supe-
rius sicut homo ad homo albus. nec stes in in pręd icatione indirecta huius, homo albus est homo.
Vltra dicta dicitur q̄ eligibile est bonũ possibile, expetibile alteri bono incõpossibili collatũ: si vtrũq;
bonũ habere potes iam nõ esset electio. Nõnũq̃ qui a certo proposito sciẽter delinquit, electione pec-
Ad quintũ. care dicitur. ¶ Pro quinta dubitatione respondetur, q̄ singularia non sunt infinita actu licet bene
potentia vel infinita syncategorematice. impedimenta finis perficiẽdi occurrere possunt: sed posteri
secundum q̄ tempus efflagitat consultabunt.

Lib. III. Tract. I. Cap. IIII.

Oluntatem autē finis quidē ipsius esse, iam paulo antea diximus. Sed vi-
detur aliis quidē esse veri boni, aliis apparētis boni. Atq; sit sentētia qdē
eorū qui verū bonū id esse censent quod est affectabile volūtate: vt id nō
sit affectabile voluntate quod is qui nō recte expetit vult. Nā si sit, erit &
cōtinuo bonū, at erat forte malū. Sentētia autē eorū q bonū apparens in-
quiūt esse quod est affectabile volūtate: vt nihil sit prorsus quod suapte
natura sit affectabile voluntate: sed id quod vnicuiq; videtur. At aliud alii videtur: & repu-
gnātia forte. Q; si hęc nō placēt, dicendū est simpliciter quidē & reuera verū bonū est affe- Affectabilē
ctabile volūtate, vnicuiq; vero id quod vnicuiq; videtur. Studioso igitur id esse affectabile volūtate.
volūtate, quod vere est bonū, vitioso vero quicqd cōtigerit. Fitq; hoc perinde atq; in corpo-
ribus ipsis. His enim quorū corpora bene sese habēt, salubria sunt ea quę vere talia sunt: iis
autē quorū corpora sunt ægrota nō hęc ipsa, sed alia. Similiter & amara ac dulcia, & calida
atq; grauia, & singula cęterorū. Studiosus em̄ homo recte singula iudicat, & singulis in re- Studiosus.
bus idipsū videtur quod vere est tale. In vnoquoq; em̄ habitu sunt propria quędam honesta
atq; iucūda, atq; in singulis plurimū fortasse pręstat vir studiosus in dignoscendis quę vere
talia sunt, propterea quod est vt norma quędā atq; mēsura ipsorum. Multitudo vero decipi
videtur ob voluptatē. Ipsa nāq; bonū quidē nō est: bonū tamē esse videtur. Persequūtur igit̄
ipsam tāq̄ bonū, dolorem autem fugiunt tāq̄ malum.

VOluntatem autē &c. In hoc quarto capite Aristoteles de volūtate & eius obiecto determinat.
Volūtatē autē pro suo actu elicito crebriter ponūt: discriminis gratia hāc volitionē atq; noli-
tionē moderni theologi dicūt. Duas opinationes erroneas circa volūtatis obiectum recitat:
quarū vna tenet q̄ p se bonū siue realiter bonū est volūtatis obiectū adæquatū. Alij vero tenēt bonū
solū apparēs esse volūtatis obiectū. Per tres cōclusiones difficultatē soluit. dicit ergo in primordio sic.
Volūtatē esse ipsius finis tāq̄ obiecti, iam dictū est: sed eius duę sunt positiones: vna est ponētiū volun-
tatē esse solius veri boni. idcirco hi verō bonū diffiniūt, q̄ est volūtate affectabile: & volūt nos ea non
velle quę nō recte cupimus: nā ea mala sunt: Nos autē vt illo℞ fert opinatio. nihil nisi bonū volum⁹:
& cōtinuo si id volumus bonū est, at erat forte malū. Ponatur esse tale. Ac si sic argumētaretur. Solū
verū bonū est affectabile a volūtate: sed malus vult aliquid qđ est malū: ergo malū est bonū. Vel sic for-
malius. Omne affectabile a volūtate est verū bonū: sed hoc (demōstrādo malum) est affectabile a vo-
luntate: igit̄ hoc est verū bonū. In darij. Cōclusio est falsa, & minor nota p experientiā: ergo maior est
falsa, & p cōsequēs prior opinatio pessumit. ¶ Secūda cōclusio. Volūtas nō est solū apparētis boni. Pro-
batio, quia secūdū eos nihil suapte natura erit bonū, sed vnicuiq; illud est affectabile qđ ei videt̄ bonū:
ac vni hoc videt̄ bonū, & eius propositū alteri bonū: ergo cōtraria sunt bona, qđ est incōueniens: nā cū
vnū alicui appareat bonū eo℞ sentētia bonū est, & cū idē alteri appareat malū eorundē opinione malū
est: idē igitur est bonū & malū, quæ absurda existūt atq; nimirū audiētibus displicēt: diffiniri ergo po-
test reuera bonū qđ simpliciter volūtate affectabile est, secūdū quid vero est vnicuiq; bonū qđ cuiq; vi-
detur. Postea ponit cōclusionē hypotheticā. Studioso illud est a volūtate affectabile qđ vere est bonū:
vitioso autē secūdū quid, quicquid cōtigerit, hoc est qđ apparet bonū. Sic in valore hāc copulatiuam
probat. Quēadmodū se habēt boni cibi in corporibus, sic affectabilia in animia (sicut em̄ per esculenta
corpora aluntur, sic affectabilia rationi cōsentanea, sunt volūtatis pabulū: sed corporibus bene dispo-
sitis cibi illi sunt salubres, qui reuera sunt tales, quibus dulcia, dulcia, & amara amara apparēt: iis autē
quo℞ corpora sunt ægrota & inualetudine languent, nō hęc ipsa sed alia quæ in rei veritate nō sunt
salubria, sed secūdū gustū praue dispositō dulcia amara, & cōtra suspicātur. Febre em̄ correpť ob hu-
morū copiā a stomacho descendētē habet linguā & palatū infectum, & saluberrimus cibus assumptus
hia crudis humoribus miscetur, quare bonū malū censet ob congeriem assumptā malam: cibū salu-
tiferū inutilem putat, vinū acre quia intus penetrat, qđ reuera est malū, bonū arbitratur. sic de graui-
tate suo more dicatur. Debilis paruō onus graue existimat: sed robustus & in corpore incolumis bene
id diiudicat. Et sicut est in corpore, ita est in animo: quia argumētū a notiore ad ignotius procedit.
Proinde ab his quę corporis sunt nota, occultiora animę mōstrat. Studiosus singula recte iudicat, &
in singulis rebus qd vere tale est cognoscit. Habitus eius secūdū rectę rationis dictamē est pcreatus, &
delectabiliter in actus sui habitus quilibet progredit̄. In vnoquoq; em̄ habitu sunt ppria quędā bo-
na & iucūda: at in veritate habēda studiosus antecellit quasi regula & illo℞ mēsura existens. Iustus em̄
est lex animata, quinto Ethico℞. Voluptate multitudo imperita decipit̄: quæ licet nō sit bona, tamē
bona apparet. Multi & signāter praui, voluptatē sequūtur tāq̄ bonū: dolorē vero tāq̄ malū exhorrent
& aufugiunt. ¶ Circa voluntatem dubitatur, Primo, per quid agens a proposito ab agente naturali
differat. Secundo, per quid voluntas in actum suum exit. Tertio, an malum potest esse voluntatis
obiectū. Quarto, an voluntas cuilibet iudicio rationis se conformare & cuilibet se difformare potest.
¶ Ad primam dubitationem respōdetur, q̄ potentia rationalis est agens potens suapte natura actū Dub. 4.
elicere & non elicere, omnibus causis positis ad actum requisitis, deo parato ad productionem actus Ad primū.

concurrere. Ignis enim potest calefactibile calefacere, atq; non calefacere si deus non coöperetur, vt
de pueris in camino regis Babylonis contigit : sed illud ab extrario euenit . Deo parato cooperari,
ignis non potest non calefacere obiectum approximatum obice secluso, secus est de voluntate : Deo
enim parato ad coagendum, voluntas potest suum actum producere atq; ipsum suspendere: est enim
libera libertate contradictionis, vt diligendo ac non diligendo: item contrarietatis, vt diligendo ac
Ad secūdū. odiendo. ¶ Ad secūdum dicitur, q̃ voluntas seipsa & sine actu elicito preuio actum producit, alioqui
si quilibet actus priorem praesupponet, non habebitur vnus actus elicitus sine infinitis precedētibus:
Ad tertium. quo nihil est absurdius. ¶ Ad tertiam dubitationem respondetur, q̃ vltra opiniones duas erroneas
ab Aristotele recitatas theologorum sunt opinationes his apparentiores : quarum vna tenet volū-
tatem esse liberam respectu cuiuslibet obiecti libertate contradictionis, & etiam libertate contrarie-
tatis, nisi respectu duorum. Non enim potest nolle deum esse & velle miseriam . Ponantur proposi-
tiones: Prima. Malum potest esse obiectum voluntatis. Patet in nolendo. Secūda propositio. Malum
potest esse obiectum voluntatis in prosequutione, hoc est volendo. Patet, quando est adulterinum &
sophisticum bonum, vt aliena coniunx circa libidinosum actum . Tertia propositio, voluntas regu-
lariter non fertur prosequutiue, nisi in bonum verum vel apparens . Bonum enim omnia appetunt
primi huius primo: & hoc in litera innuere videtur: consonatq; Dionysius in libro de Diuinis no-
minibus inquiens, Nullus operatur ad malum aspiciens. Quarta propositio. Malum voluntas potest
velle in quo nulla ratio boni est ostensa. Patet, voluntas potest velle obiectum in quo non est ostensa
ratio boni vel mali, ex libertatis plenitudine. Socrates enim de hoc malo notitiam habere potest per
quam nec bonitas nec malitia huius rei ei ostenditur, quare non potest id tunc velle. Ostēditur mihi
regem esse in prandio, sine consideratione vlla bonitatis: dico, opto illi bene esse. Quinta propositio.
Voluntas potest velle malum ostēsum esse malum, & nō ostēsum per aliquam rationem boni, ex sua
libertate. Patet, respectu aliquorum obiectorū. potest volūtas elicere actus cōtrarios : & nō videtur ne-
gādum quin potest illud respectu cuiuscūq; obiecti, cum libertatem volōtatis id stipet. Secūdo. Volū-
tas potest velle impossibile, ex superius annotatis, & pari iure nolle necessarium (appellationem ra-
tionis secludo) ergo potest velle illud in quo nulla occurrit ratio bonitatis , vltra bonitatem quam
auet in suae libertatis experimēto. loquimur de obiectiua bonitate. Apprehēdat illud obiectū sub vna
notitia mali, quare nō potest velle illud. Tertio. possum nolle deum esse, quia possum necessariū nolle
esse, in quo nulla ratio mali apparet: ergo pari iure possum velle miseriā esse i qua nulla est ratio boni.
Obiectio. At dicis est ratio displicibilitatis in deo eo q̃ punit, & sic malitia sophistica in eo est causa odij, secūdū
Responsio. eius verba, odio habuerūt me gratis. Et, Ascendit fumus eorū qui te oderūt semper. Quicquid de illo
sit, probabile est vt bonū transcēdēter sumptū est entis passio, sic est obiectū voluntatis in volendo: &
quācūq; rem miserā ponis, pœnā aut culpā vel harū congeriem, volūtas illam potest velle: nō autem
Ad quartū dubium. regulariter nec ita facit, sed ex sua fœcūditate id ei repugnare nō videtur. ¶ Ad quartum dicitur, q̃
potest velle qualiter dictatur, sed interdū nō erit ita in re sicut vult: patet hic. Habeat intellectus hoc
dictamē: nihil est volitū: volūtas potest habere hūc actū, nihil est volendū: licet nō exequatur id quod
intellectus dictat : tamē vult qualiter intellectus dictat. & si intellectus habeat hoc iudiciū, nulli iudi-
cio se conformat: voluntas potest velle nulli iudicio se cōformare: licet nō sit ita, in re finaliter uelit ,
Dub. quintū. ob reflexionē. ¶ Ambigis quare dicit in exordio huius capitis: voluntas est finis: videtur enim nō
Responsio. esse propterea mediorū in finē. Respōsio. Volūtas ad actū suū elicitū hic extēditur quem Neoterici vt
nuperrime retulim⁹ volitionē atq; nolitionē nūcupāt. Et volūtas cōtra electionē distinguitur, & tūc
est solius finis. Electio enī est mediorū in finē, & sic capite precedēti vocabulum Aristoteles cepit. Ser-
mones aūt secūdū subiectā materiā sunt sumēdi. Alio modo pro omni actu potētię volitiuę accipit:
& hoc cōmunius, & sic ad mala ac impossibilia extēditur.

Lib. III. Tract. I. Cap. V.

Vm igitur finis quidem sit affectibilis voluntate : ea vero quibus itur
ad finem cōsultabilia sint atq; eligibilia, fit vt actus ii qui circa haec ver-
santur ab electione proficiscantur, nostraq; sponte efficiantur . At opera-
Virtutes & vitia sunt in nostra potestate. tiones virtutum circa hęc ipsa versantur. nostra igitur potestate ipsę vir-
tutes, & idētidem vitia collocantur. Quibus enim in rebus nostra, in po-
testate situm est agere: in iis & non agere: & in quibus nō agere, in iis est & agere. Quare
si agere bonum, quod honestum est in nobis est situm: & non agere quod est turpe in no-
bis est collocatum. Et si non agere malum quod est honestum, in nostra est potestate: agere
quod est turpe, in nobis est situm. Quod si in nobis est situm tam honesta q̃ turpia agere,
& simili modo non agere : hoc autem erat bonos & malos esse: in nobis certe est situ nos
probos & improbos esse. Dicere autem sua sponte neminem prauū, nec inuitum queq̃ bea-
Beatus nemo inuitus vel prauus. tum esse: Alterum falso est simile, alterum vero. Nā beatus quidē nemo est inuitus . Sponte
autem nostra prauitas comparatur. Vel obstandum est iis quae modo sunt dicta, & hominē
non esse principium est dicendum, neq; procreatorem actuum perinde ac liberorum. Q; si
haec vera videntur, nec in alia vlla principia actuū q̃ in ea quae sunt in nobis reducere pos-

sumus, quorum principia sunt in nobis: ea quoq; in nobis sunt sita, sponteq; a nobis fiunt. Hęc ita esse testes sunt & priuati singuli homines, & ipsi legislatores. Nam eos quidem qui praua faciunt (si modo non vi nec ob ignorationem eam cuius ipsi non fuerint causa: illa agant) castigant ac puniũt: iis autem qui honesta agunt, honores instituunt, vt homines partim hortentur, partim prohibeant. At ad ea agenda quæ nec in nostra sunt potestate, nec nostra sponte efficiũtur, nemo prorsus hortatur: quippe cum vanum sit persuasum esse cuipiam non calere, aut non dolere, aut non esurire, aut quiduis aliud tale: nam nihilominus hæc ipsa patietur. Etenim pro ignoratione etiam ipsa, pœnas instituunt, si quispiam ignorationis esse sibi videretur. Ebrios nãq; duplici pœna afficiendos esse putarunt. Principium enim in ipsis est: quippe cum in ipsarum sit potestate ebrietatem vitare, quę quidẽ ignorationis est causa, puniũt autem eos qui aliquid eorum ignorant quæ legibus continentur, quæ quidem scire oportet, nec sunt difficilia cognitu: similiter & in aliis quęcunq; per negligentiam homines ignorare videntur: ex eo plane, quia in ipsis est non ignorare. Est enim in ipsorum potestate diligentiam adhibere. At fortasse tales sunt quidam vt diligentiam non adhibeant. At vt tales fierent, aut iniusti, aut intemperantes: ipsi sunt sane causa dissolute viuentes, & res iniustas agentes: & potui & rebus talibus indulgentes. Operationes enim quæ sunt circa singula, tales efficiunt. Quod quidem ex iis patet qui cuiuis ludo vel actui student: perseuerãt enim in operando. Ignorare igitur ex operationibus quę fiũt circa res singulas, habitus ipsos emergere, nimiũ hebetis hominis est. Prætereâ metas rationis egreditur iniurias facientẽ hominẽ aut intẽperate agẽtẽ: nolle se iniustũ aut intẽperatũ esse: ꝙ si quis nõ ignorãs agit ea ex quibus erit iniustus, is sua spõte erit iniustus.

Ebrij dupli ci pœna ple ctendi.
Leges scire oportet.

CVm igitur finis quidem sit affectabilis voluntate &c. Superius philosophus de principijs virtutis & vitij: vt voluntario, inuolũtario, electione, consilio & voluntate loquutus est: nũc virtutes & vitia in nostra potestate esse sita mõstrat, & cõtrarie opinãtes nõ ab re redarguit. Quadrifariamq; caput hoc distrahit. In prima parte virtutes ac vitia in nostra facultate sita ostẽdit. In secũda placitũ recitat dicẽtium virtutes in nostra facultate collocari, non autem vitia, quod confutat. In tertia radices illius monstrat quas extirpat. In quarta epilogat supratacta de virtutibus. Prima conclusio. Virtutes morales sunt in nostra potestate. Probatur hæc conclusio sic. Voluntas est finis, & consilium & electio sunt de his quæ ad finem conducunt: hoc supposito, sic fit argumentũ. Quorum principia ꝓductiua sunt in nostra facultate, illa sunt in potestate nostra: sed primordia virtutis productiua penes nos sita sunt: igitur. Maior patet, quia cuius causa est penes nos, illius effectus etiam est penes nos: quando illa causa est pręcisa ex qua sola potest huiusmodi effectus produci. Minor patet quia bonæ operationes virtutũ productiuę sunt ab electione nostra, & ipsa est circa illa quæ sunt ad finem. Ex his litera est perspicua quã repeto vt nihil obscuritatis inueniatur. Quia igitur finis est affectabilis volũtate, hoc est cũ finis sit hoc qđ volumus, ea vero quibus ad finẽ itur cõsultabilia atq; eligibilia sint: sequitur vt actus qui circa hęc versantur ab electione prodeant & nostra sponte efficiãtur. Sequit̃ secũda cõclusio. Virtutes & vitia in nostra potestate sunt sita. Primo, quia virtutes & vitia ex operibus secũdũ electionẽ eorũ quæ sunt ad finem oriũtur: sed illę sunt in nostra facultate: igit̃. Secũdo, in potestate nostra est operari bona vel mala. Nam in quibus rebus sitũ est agere, sitũ est etiã non agere: & quibus nõ agere & omittere cõuenit etiam agere cõuenit. Loquitur respectu operabiliũ a nobis. Possum quidẽ nõ euertere cęlum: nõ autẽ cęlum euertere: sed hoc nõ est ad propositũ. Sequit̃ tertia cõclusio, Virtutes & vitia voluntaria sunt. In hac cõclusione refellit quãdã deliram opinatonẽ eorũ qui dicebãt sua sponte neminẽ prauũ nec inuitũ quẽpiã beatũ esse. Dicit itaq; ꝙ dicere neminẽ sua voluntate prauũ esse neq; inuitũ quẽpiã esse beatũ, primũ sane est falsum, & secũdũ vero consonũ. Nemo enim est inuitus felix, sed sponte nostra ipsa prauitas cõparatur: alioquin reclamandũ & resistendũ his quæ nuperrime adduxim⁹. Et est dicere hominẽ non esse principiũ & procreatorẽ suorum actuũ, perinde ac liberorũ. Ex illo sequitur ꝙ voluntas effectiue ad suos actus concurrit, cũ illum concursum liberorũ generationi a parente cõparat: q· si pro quia, hæc vera videtur, nec in alia vlla principia actuũ q̃ in ea quæ sunt in nobis reducere possumus. Postea omniũ causam ponit inquiẽs. Quorum principia sunt in nobis, ea quoq; in nostra facultate sunt, & voluntarie a nobis fiunt. Secũdo. Harũ rerũ testes sunt cũ priuati homines tũ legũ administratores: nã publici viri eos qui praua perpetrant (si non vi aut ignorantia id fecerint) corripiũt & pœnis afficiũt: & eos q honesta agũt, pręmijs & honoribus donant, tãq̃ hos ad perpulchra prouocãtes: illos autẽ a malis coercẽtes. Atqui ad ea facienda quę in nostra facultate nõ sunt, nũq̃ hortarentur: quippe cũ vanũ sit persuadere velle nõ calere non dolere, nõ esurire: nã siue quis hortetur siue deterreat, nihilo secius hęc omnia quilibet patiet̃ si causæ naturales sibi relinquant̃. Vnde patet toxicũ hęreticorum nostri tẽporis asserẽtiũ oẽs bonos actus totaliter a deo produci. Insulsa sane est illorũ cauillatio, aĩa totaliter a deo ꝑficiscit̃, proinde & illi⁹ actus. Frigida ꝑfecto est hęc illatio: oppositũ eñ cõsequẽtis cõcedo cũ antecedẽte. Ostẽdit hoc esse verũ etiã vbi est quodãmodo inuolũtariũ ꝑ ignorationẽ, vbi sum⁹ in ignorãtia causę. Dicit etenĩ pro ignoratione

ipſi peccant,ſi ignorantiæ ſunt cauſæ.Probaſ: quia nullus punitur niſi pro actu qui eſt in eius facul
tate ſitus:ſed homo pro talibus punitur:igitur.Cõſequẽtia patet cum maiore.Minorem probat in
quiens,temulentos duplici pœna afficiẽdos leges decernũt:principiũ enim in ipſis eſt, cum in ipſorꝫ
ſit facultate ebrietatẽ vitare,q̃ quidẽ ignorantia eſt cauſa perperam agendi . Similiter puniũt eos qui
delinquũt ignorantia eorũ quæ ſcire ſunt obnoxij,vt ſunt aliqua eorꝫ quæ in legibus includũtur , &
quæ cognitu facilia ſunt:& cõſimiliter in alijs in quibus per negligentiam ignoratione delinquũt : ſi
quidem in eorꝫ poteſtate eſt diligẽtiam adhibere: & ſunt tales qui diligẽtiam legibus cognoſcẽdis nõ
adhibent.Proinde hæc opinio eſt falſa quę dicit:nemo eſt in alijs voluntarie.Inſuper qui cuius ſtudio
ſeſe addicũt,& in eo perſeuerãt operãdo ſic diſſolute viuẽtes vt tales euadant & iniuſti & intẽperãtes,
ſibiipſis cauſa ſunt delicta faciẽdi potui ac ſimilibus rebus indulgẽtes: quales enim ſunt operationes
circa ſingula tales euadunt.Hoc eſt opationes circa ſingula faciũt tales habitualiter qualia ſunt ipſorꝫ
opera:vt ſi citharam pulſarẽt,citharœdi euadũt.Quod perſpicuũ eſt his qui ludo aut alicui arti ſtu-
dent:perſeuerãt enim in operando,deinde habitus in eis genitus eos ad ſimilia opera promprificat ı
ita vt cum voluptate perſeuerent,vt videre eſt in hominibus deploratę malitiæ, quia alea totos dies
ludunt ac patrimoniũ prodigũt.Ignorare autẽ habitus ex actibus fieri,nimis hebetis eſt hominis &
obtuſi.Pręterea a ratione alienũ eſt dicere actu iniuriantẽ nolle eſſe iniuſtũ, neqꝫ intẽperãter viuẽtem
eſſe intẽperatũ habitualiter,ei ſi quis nõ ignorãs agit ea ex quibus eſt iniuſtus voſũtarie ſit iniuſtus.
Dub.tria. ¶Circa hanc partem literæ dubitatur,Primo,an ebrietas ſit peccatũ.Secũdo,an facta ebrietatis tẽ-
Ad primũ. pore ſint homini imputabilia.Tertio,an voluntas ſuorũ actuũ ſit effectrix & domina.¶Ad primam
dubitationẽ reſpondetur, ꝙ ſi homo ebrietatem ex ignorãtia inuincibili incurrat,non peccat. Sed
pro illius ampliori enodatione ponuntur propoſitiones,quarũ Prima eſt. Aliquis interdum efficitur
ebrius ſine ſua culpa.patet ex præcedente propoſitione.Secũda propoſitio, Aliquis ſcienter incurrit
ebrietatem ſine ſua culpa.probatio.Quiſpiã eget euacuatione,vt vomitu,aluo qui eſt incurabilis ob
venenũ pręſentaneũ ab eo ſumptũ vel aliũ morbum aliter incurabilem.Caſus eſt cõtingens vt ſup-
pono,his ſtantibus argumẽtor ſic. Socrates eſt poſitus inter duo,vtpote de vita ſeruãda & de temu-
lentia euitanda,quæ locum alteri parti in caſu dat.igitur.Tertia propoſitio.Incurrere ebrietatem ex
ignorantia vincibili vel ſcienter ſine rationabili cauſa eſt peccatũ,& exprobabile.Qꝫ ſit peccatũ patet
quia eſt intemperãtia.Qꝫ ſit exprobabile patet,quia ab omnibus vinoſus abominabilis & flagitioſiſſi-
mus a vulgo reputatur. Contra ſecũdã propoſitionẽ obijcitur, Primo ſic.Talis facit actum intẽpe-
rantiæ,cũ ſit extra menſurã ſobrietatis.Secũdo,ſi homo priuaret aliũ ratione plus peccaret q̃ eũ pe-
cunia priuando:& nõ minus quoqꝫ peccat ſe ſua ipſius ratione priuãdo:igitur . Ad priorem rationẽ
reſpondeo negãdo ꝙ faciat actũ intemperãtię.Bene quidẽ eſſet extra mẽſuram ſobrietatis niſi ratio-
nabilis cauſa excuſatoria occurreret Moraliter itaqꝫ loquẽdo in materia ſobrietatis manet: ſolum ꝙ
vulgariter loquẽdo eſt ebrius.Ad ſecũdam rationẽ dicitur,ꝙ dormiens priuat ſe ratione ad tempus
ſine peccato:ſic & iſte,ſignanter ſi inter amicos maneat qui eũ ab exequutione mali impediũt.Cęterũ
quicũqꝫ extra latitudinem ſobrietatis eſt ebrius moraliter,licet ſit mentis compos.Poteſtqꝫ eſſe mo-
Dubitatio. dicus exceſſus,& ſic eſſet veniale peccatũ,aut magnus ad mortale crimen ſufficiens. ¶At dubitas,an
Reſponſio. aſſiduitas ex veniali letale efficiat.Reſpondetur,ꝙ neutiq̃ paritate data: ſi prę[illegible]ia parua temulentia
ſit venialis,ſecũda pariter talis erit & tertia,& ſic cõſequẽter . Verum ſi debilitatẽ cerebri cognoſcat &
Ad ſecũdum promptitudinẽ ad temulentiam: iã ratione nouæ notitiæ veniale in mortale conuertitur. ¶Circa
dub.princi- ſecũdam dubitationẽ ponũtur propoſitiões,quarum Prima eſt. Occidens in ebrietate quã ſine culpa
pale. incurrit,nõ peccat.Patet,quia talis actus eſt inuoluntarius & nullo modo in poteſtate viri: ergo ei ad
culpam nõ imputatur. Secũda propoſitio.Occidens in ebrietate culpabili quam per pœnitudinem
emendauit,nõ peccat.probatur,talis ante homicidium cõmiſſum culpam præcedẽtem quę ad homi-
cidium eſt antecedẽter caſtigauit:ergo nõ peccat. Tertia propoſitio,loquẽdo de ebrio qui nihil ratio-
nis habet qui temulentiam ex culpa nõ emẽdata incurrebat eſt maior ambages . Beatus enim Tho-
mas partem affirmatiuã inſequitur,quæ mihi nõ placet.Propterea ad partem negatiuã argumẽtor,
Primo ſic.Homicidiũ in ebrietate factum nõ eſt volũtarium,ergo nõ eſt imputabile. At dicis eſt vo-
lũtarium in ſua cauſa:poterat enim illud euitaſſe.Replico, illo dato ſequitur ꝙ actus exterior aliquid
malitiæ vel bonitatis ſuper actũ elicitum poneret.Conſequẽs eſt falſum,cũ ſolum naturaliter ad actũ
elicitum ſequitur.Conſequẽtia tamẽ patet:quia actus operatus eſt volitus in ſua cauſa:igitur.Secũdo
ſic.Sequitur ꝙ dormiens & ad matutinũ officiũ ad quod tenetur nõ ſurgens,peccat : cõſequẽs eſt fal-
ſum,quia nõ eſt ſitum in eius poteſtate ſurgere.Et forte dicis dedit operam rei licitę dormiens. nec
in hoc peccauit.Contra,ſaltem ſequitur ſi ibat dormitum tempore indebito & ſic nõ ſurgens ad ma-
tutinũ peccabit.Tertio,nullus vnico peccato irritatus,duobus peccatis peccat per aliquid mere natu-
rale quod nõ eſt in facultate ſua ſitum:ſed iſte ante necem erat peccator ſolum vnico peccato temu-
lentię,poſtea non plus vtitur ratione q̃ bellua:igitur.Roboratur maior.Non enim alia de cauſa pol-
lutio nocturna homini,nõ imputatur in ſomno,nec actus libere elicitus in continuatione naturali.
Propter has & multas alias rationes quæ facile adduci queũt partẽ negatiuã teneo, videlicet ꝙ ebrius
nihil rationis habens temulentiam ex culpa nõ emendata incurrens tempore ebrietatis,non peccat.
¶Contra cõcluſionem ſecũdam argumẽtor.Licet doleam de temulentia aut eius cauſa anteq̃ ebrie-
tas accedat,nihilo tamẽ minus peccatũ eſt futurum.ſ.homicidiũ cuius ipſe ſum actor,propterea talis
occiſio mihi imputabitur.Secũdo,ſi ſeruũ meũ mittam occidere Platonem, et me facti pœniter,cele-
rem equitem poſt illum mittens ne flagitium perpetret,& interim ipſe occidit , innocens occiditur

& iniuste,cuius iniustitię ego sum fons & origo:proinde culpabilis. Amplius meo famulo mãdo pulsare Ciceronẽ districte vetando ne illũ trucidet:famulus illũ interficit,ego sum irregularis. itaq; mãdatarij scelus mihi fonti scęleris imputabitur. Hęc nõ stringũt:fateor pro futuro scelere cõmittẽdo cõtritio est insufficiẽs,sed cũ auerser & execrer causam ebrietatis meę futurę, feci qđ potui futura mors quicquid cõtigerit mihi haud imputabiꝛ,tametsi innocens occidaꝛ:illius mors mihi eã detestãti nõ imputabiꝛ ad nouã culpã. Attamẽ forẽsis iudex capitali supplicio me pro illo homicidio puniet,quia illius erã author. Simili modo si emiserim piculũ ex arcu & anteq̃ sagitta Socratẽ occidat doleã siue occidat siue nõ in crimine nõ sum.

Obiecta.

¶ Contra.hoc est cõtra Aristotelẽ in litera dicẽtẽ ebrio debentur duplices increpationes. Secũdo,ex cõclusione sequiꝛ homo q̧ p peccatũ a pcepto diuino deobligabiꝛ. Cõsequẽs est incõueniẽs. Tertio argumẽtor cõtra probationẽ de actu exteriori. Ille malitiã & bonitatẽ actui interiori superaddit,esto q̧ naturaliter ab eo imperaꝛ. Assumptũ patet quadrifariã. Primo,diuersi decalogi pręceptionibus illi actus prohibẽtur,Non furtũ facies,& nõ concupisces rem proximi. Tũ secũdo,melius est illi qui capit Eucharistiã q̃ illi qui capere vult,nõ capiendo. Tum tertio,tũc nõ esset necesse celebrare matutinũ aut vesperas,tum actus interior sit ita bonus sicut binarius vtriusq; actus. Tũ quarto, Socrates faciẽs interiorẽ cũ exteriore facit duo mala, quorũ actus interior est ęqualis actui Platonis vt supponitur:ergo Socrates plus peccat q̃ Plato.

Respõsiones.

¶ Ad primũ respõdetur,q̧ illud dictũ ex Pitaco vno septem sapiẽtũ Aristoteles recitat. patet secũdo Politicoꝝ. Secũdo est sermo de ebrio vulgari nõnihil rationis habẽte qui in loquela blaterando delirat vel nutat,parieti aut baculo adhęrendo. Tertio,interdũ minores culpę acerbius reprimũtur. fures enim in trino furto repertos patibulo suspẽdũt,nõ autẽ simoniacos,moechos,& cętera id genus: propter procliuitatẽ ad mala illã noxã acriter Pitacus sapiens puniuit. Nusq̃ gentiũ maior offendiꝛ vinolẽtia q̃ in Lesbo,cuius Mytilene est ciuitas potissima,si alicũde crimina inualescãt maiori acrimonia atq; vigilantia sunt arcẽda.

Quarto,diciꝛ magis ad propositũ distinguẽdo illã:ebrio debentur duplices increpationes. vnus eñ sensus est: Carpendus est pro temulentia & etiã peccat in opere tẽpore ebrietatis facto,& illũ sensum nego. Alius sensus est,arguẽdus est dupliciter. Primo p ebrietate,& nõ solũ p ea sed pro damno qđ verisimiliter potest proximo inferre. Sunt eñ aliqui qui ebrij porcorũ more dormiũt. De his nõ est timendũ,solũ vno peccato peccãt. Sed si illo tẽpore quis rabiem quãdã incurrere solet secũdũ verisimilem iacturã eius peccatũ in ebrietate mẽsurandũ est. Effectus sequẽs ad actus pręcedẽtis grauitatem nihil operaꝛ:sed damnũ verisimiliter sequẽs,iudicio prudẽtũ actũ praecedẽtẽ aggrauat. In quo mẽbro iste nũc libens ad primã ebrietatem includereꝛ.scit ad suã temulentiã iacturã posse sequi,quẽadmodũ est de proijciẽte lapidẽ per fenestrã in vicũ,siue occidat siue nõ.ęqualiter peccat coram deo. Quinto, expono illã propositionẽ sic.dupliciter increpanꝛ & puniunꝛ,ab hominibus. Legũlatores eñ possunt tales actus punire vt homines deterreãtur a talibus flagitijs cũ tales actus sint spõtanei antecedẽter. Ad secũdũ cõcedo sequelam:& patet ad oculũ de illo qui p intẽperãtiã morbũ incurrit in fronte quadragenarij ieiunij,ratione cuius a ieiunio deobligatur. Ad tertiũ,nego assumptũ.fit prohibitio ob aliquos existimãtes actũ interiorẽ nõ esse malũ. Ad secũdã pbationẽ,cõcedo assumptũ,hoc est virtute operis operati in sacramẽtis:etiã est relaxatio poenę in venijs ponẽdo inesse cõditionem in venijs inclusam. Ad tertiã nego sequelã. Non stat virũ habere actũ efficacem celebrãdi quin celebret secluso impedimẽto. Potest tamẽ habere actũ inefficacẽ etiã categoricũ qui nõ sufficit celebrationẽ imperare vt piger vult & nõ vult.vult quidẽ inefficaciter & nõ vult efficaciter,sicut de pigro scholastico mane conãte surgere. Ad quartũ diciꝛ,q̧ cũ actus exterior naturaliter imperetur ab interiore non plus illi imputabiꝛ quoad culpã q̃ si solus interior ponereꝛ paritate data. Si actus elicitus ratione actus exterioris intẽdaꝛ. Iam cętera sunt imparia:quocirca si quispiã in mortali existẽs mẽte perpetim capiaꝛ ppetuo in culpa manebit.

Ad tertiũ dubium.

¶ Ad tertiã dubitationẽ respondeꝛ affirmatiue. Patet authoritate philosophi in litera:alioqui volũtas nõ esset libera & suoꝝ actuũ domina.

Obiectum primũ.

¶ Cõtra illud obijciꝛ Primo,intellectus actus ad volũtatis actũ actiue cõcurrit,ergo actus volũtatis ab agente naturali producitur:ergo talis actus nõ est liber.

Secũdũ cui⁹ sex sunt propositiones.

Secũdo sic.aliquis actus volũtatis est mere naturaliter elicitus siue cõtinuatus,quod quintupliciter ostẽdiꝛ. Primo de actu elicito in instãti quem volũtas nõ potest subito resecare,alioqui meritũ aut demeritũ haberet in quolibet tẽpore quãtũlibet paruo, cũ in libera cõtinuatione in quolibet instãti post primũ nõ minus mereret aut peccaret q̃ in primo. Tũ secũdo,si Socrates efficaciter velit aliquẽ finẽ,vtpote sanitatẽ:& intellectus iudicet solũ tale mediũ,vtpote potionẽ amarã, necessariũ pro talis finis cõsequutione,volũtas de necessitate vult tale mediũ. Tum tertio,si efficaciter volens vnã vniuersalẽ,subsumat sub illa minorẽ p intellectũ:volũtas necessitatur ad cõsequẽtis volitionem. Vt volens efficaciter oẽm peruersum esse bonũ,& iudicãs Socratẽ esse peruersum,voluntas de necessitate cõsequẽtię vult Socratẽ esse bonũ. Tũ quarto,ex connexione volũtatis cũ appetitu sensitiuo, in volũtate surripit actus subito qui est malus,primo primus actui sensualitatis pportionatus,quẽ actũ volũtas habet actui sensualitatis respõdentẽ,vt vulgo diciꝛ. Tũ quinto,dei intuitiua notitia volũtatẽ in eius amorẽ rapit. Tũ sexto,vnus actus volũtatis imperaꝛ ab alio naturaliter.

Ad primũ obiectum.

¶ Ad primum (licet ab aliquib⁹ an intellectio ad actus volũtatis cõcurrat dubitetur) cõcedo illud:sed nõ sequiꝛ propterea actũ volũtatis esse naturalẽ. Nã actus volũtatis a charitate infusa & ab habitu acquisito pducitur,qui sunt agentia naturalia:nec propterea sequitur q̧ tales actus nõ sunt liberi.

Ad primam rationem secundi.

Ad secũdi argumẽti singulas obiectiones strictim respõdero. Cõcedendo illã cõtinuationẽ pro tẽpore,actus naturaliter liber erat a principio. voluntas est libera sub limitibus certis cõstituta. Non potest ad eius nutũ suos actus resecare, nec habere actũ cuiuscũq; intẽtionis in gradu.

Ad secũdã & tertiam.

Ad secũdũ & tertium cõcedo tales actus esse

naturaliter productos: sic de volitione cõsequentis cuius antecedēs est volitum & consequentia volita esse bona. sed antecedenter sunt liberi primi actus illorum productiui & ipsa voluntas libere agit.

Ad quartā.

¶ Ad quartū de potentiarū antecedēter cõnexione cõcedo. illud est cõmune: & de opposito mihi non cõstat: quicquid a sensu est sensatū, intellectus nõ impeditus intelligit: quãobrē pari iure quicquid appetitus sensitiuus prosequit, volūtas id suapte natura vult: & in hoc non peccat si sensualitatē atq; se pro viribus a talibus actibus remoueat, qd est in eius facultate situ: cõuertēdo sensum ad alia obiecta vel faciēdo sensualitatē proportionabiliter ad rationē moueri, imprimēdo in appetitu sensitiuo actū cõformē ipsi voluntati, vt volūtas imprimit impetū in mēbris motiuis, q hominē distractū mouet.

Ad quintā.

¶ Ad quintū, de opposito nõ doceor & ita existimo. Suadetur. Solent de formosis aliquibus mulieribus traderet, vt de Helena, qp rapiebãt aspiciētes in sui amorē, hoc est multū impellebãt. nõ autē necessi tabãt: quare ergo negabit id cõuenire creatori, in quo omnis ratio bonitatis eminēter includit?

Ad sextā.

¶ Ad sextum cõcedo vt ego volo diligere deū, hæc dilectio a volitione imperatur, sublata volitione ipsa euanescit: & sic est libera. Sic vnus actus volūtatis sicut seta in alluta ad filum facilitat, vt dilectio probi amici, ad hoc qp velim ei sacerdotium aut aliud bonū spirituale aut corporale. E diuerso vnus actus ad aliū difficultat: cū aliquē peruerso odio prosequeris, ægre ei vis bonū. Omnia ista sunt in facultate nostra sita. licet vnus actus ex alio naturaliter sequatur. Patet. habitus enī teste philosopho in litera, mere naturaliter ex actu emegit, s tamē est in potestate nostra actū admittere non habendo habitum quem in nostra potestate philosophus quãtū ad eius generationē, nõ autem ad eius corruptionem collocat: quem e uestigio in litera audiamus: sequitur enim

Ægritudo & vitia per nos acquiri possunt sanitas & virtus non potest.

Non tamen si vult, cum est iniustus, definit esse talis, ac iustus erit. Nec enim qui ægrotat, si vult erit sanus: & forte sua sponte ægrotat, si incõtinēter viuebat: & præcepta medicorū negligebat. Tunc igitur licebat ipsi nõ ægrotare: sed posteaq̃ valitudinem prodidit suam, nõ licet. Sicut neq; fit vt quisq̃ resumat lapidem quē proiecit: erat tamē in ipso situ sumere ipsum atq; proiicere: principiū enim erat in ipso. Modo eodē, & iniusto, & intēperãti, licebat quidē ab initio talem nõ fore: quapropter sua spõte est talis: sed postea q̃ talis est factus, nõ licet ipsi nõ esse talem. Non solū autē animi vitia nostra sponte fiũt, sed corporis etiã interdū a nõnullis idētidē cõparantur: quos quidē & increpamus. Eos enim qui natura sunt turpes, reprehendit profecto nemo: sed eos qui per inertiam tales atq; ocium euaserũt. Idem & circa imbecillitatē eueniri videtur: & cū quispiã mēbris est captus. Nemo nãq; exprobabit cuiq̃ id ipsum, si sit aut natura, aut ægritudine, aut vulnere cæcus: sed potius miserebitur. Q; si ebrietate, vel aliquo alio flagitio captus sit oculis: omnes vtiq; carpent, ac increpabũt. Vitiorū igitur corporis, ea quidē quæ in nostra sunt potestate, reprehendũtur: ea vero quę nõ sunt, nõ increpãtur. Hæc cū ita sint: & in cæteris, ea vitia quæ increpãtur, nostra in potestate sunt collocata. Sed fortassis quispiã dicet vniuersos quidē homines id affectare semper, quod bonū apparet. ipsius tamē apparentiæ dominos ipsos non esse. Sed qualis tandem vnusquisq; est, talem & finem ipsi videri. At si habitus ipsius aliquo modo sibi quisq; est causa, erit & apparētiæ ipse sibi quodã modo causa. Sin vero nemo est sibi mala agendi causa, sed hæc ob ignorationē finis ipsius agit, putans per ea se summū bonū consecuturū, affectatioq; finis nõ in nostra est potestate: sed ita natū esse oportet, vt habeat quasi visum: quo quidē recte discernet, & id expetet quod vere est bonū, atq; is est ingenio bono, cui idipsum bene sese habet natura (id enim quod maximū est atq; pulcherrimū: & quod fieri nõ potest vt ab alio accipiat atq; discat, quale est ortū natura: tale habebit) atq; hoc recte natura beneq; ortū esse ipsa est habilitas perfecta, veraq; naturę. Si igitur hæc vera sunt, cur magis virtus sponte nostra q̃ vitium cõparabitur. Ambobus enim similiter tã bono q̃ malo finis ipse natura, aut quouis modo videtur ac ponitur: cętera aũt agũt, quouis modo, ea ipsa referētes ad illū. Siue igitur finis nõ natura talis vnicuiq; videatur, sed fit aliquid etiã apud ipsum: fuit quidē finis sic naturalis: quia vero sua sponte vir studiosus cętera agit, virtus sponte cõparetur ac acquiratur: vitiū quoq; nõ minus cõparabitur sponte. Et homini nãq; malo eadē cõpetũt, & actuū, & finis respectu. Si igitur (vt dicitur) nostra sponte cõparãtur virtutes (ipsorū enim habituū nos ipsi concausæ quodã modo sumus: finēq; talē ex eo ponimus, quia nos tales sumus) vitia quoq; spõte ab hominibus acquirentur: similes enim subeant modos. Cõmuniter igitur dictū est de virtutibus & genus ipsum figura: mediocritates inquã ipsas esse ac habitus. Et a quibus fiũt & principia esse illa per se agendi: nostraq; in potestate collocatas esse & nostra fieri sponte: atq; ita vt ipsa recta ratio iubet. Verū nõ similiter nostra sponte actus ac habitus fiũt. Actuū enim a principio vsq; ad finem domini sumus, ipsa singula cognoscentes: habituum vero

Natura turpes reprehēdit nemo.

Vitia corporis reprehendenda.

Epilogus.

principii. Singulorum autẽ additio nõ est nota: quemadmodũ in aduersa fit valetudine: sed nostra spõte ideo fiunt, quia nostra erat in potestate sic aut non sic agere atq; vti. At nunc repetentes de singulis dicamus virtutibus, quænam sint, & circa quæ versentur, & quo etiam modo. Ex quibus & illud simul emerget quot sunt ipsę virtutes, atq; de fortitudine primo dicamus.

Non tamen si vult cũ est iniustus, desinet esse talis: ac iustus erit, hoc est comparato habitu iniuste, homo nõ efficietur iustus pro suo arbitratu: sed mora ad id requiritur. Patet p simile, dicit, Nec qui ægrotat si vult erit sanus. Et forte sua sponte languet medicorũ pręceptiones cõtemnens. Cũ sanus erat, licuit non ægrotare, sed valetudine bona perdita incolumitas non statim recuperatur. Morbus (vti referũt) eques accedit sed pedes & pedetẽtim discedit. Ac si sic argumẽtaret̃ pcedit philosophus, Sicut est in corporis morbo, ita est in animę lãguore: sed sic est circa corpus q̃ quispiã potest ad nutũ in morbũ incidere, sed incidẽs exire nequit pro arbitrio suo: ergo ita est in animi morbo. Aliã manuductionẽ dat inquiẽs. Sicut nõ fit vt q̃spiã resumat lapidẽ proiectũ, erat tamẽ in eius facultate collocatũ lapidẽ illũ sumere atq; proijcere: similiter de iniusto & intẽperãti dicat̃. Aliũ cõclusionẽ ponit. Non solũ vitia animi sunt in nostra potestate, verũ etiã corporis vitia. Probatur sic. Nullius corporis turpitudinẽ exprobramus nisi eã quã inertia homo acqrit, vtpote ingluuie ac bibacitate: sed aliquas corporis labes increpamus, igit̃. Dicit cõclusio corporis vitia a nõnullis cõparãtur quos increpamus: eos autẽ qui a natura sunt turpes profecto reprehendet nemo. sed eos qui p socordiã & inertiã tales euaserũt. Nisi quis imprudẽs litigando excãdescat: tũc enim quicquid ad aduersariũ spectat, ad laudes vsq; exclusiue recitabit: vocãdo eũ monstrũ in corpore, mõstrũq; in anima, coclitem monophtalmũ, & sic de reliquis quicquid in buccam primitus occurrit effutit. Verũ dicaculorũ ineptias signãter quãdo bili cõcitãtur nos floccifacimus. Idẽ circa corporis imbecillitatẽ euenit, vt cum quispiã membris est captus, vt gulę & luxui indulgẽdo. Profecto nãq; nemo prosequet̃ cõtumelia aut opprobrio illũ q ex plaga in bello iusto, aut a natura, aut ægritudine naturali cęcitatẽ incurrat: sed potius eius miserebitur: q̃ si temulẽtia imputabili vel aliquo alio flagitio captus sit oculis, vniuersi carpent & increpabũt. Vt vero paucis cõcludã, vitia corporis quę in nostra potestate sita sunt carpũtur, nõ autem alia. Post hęc vnũ errorẽ reijcit Philosophus. Dixerũt eñ quẽlibet expetere id qđ sibi bonũ apparet: qualis enim vnusquisq; est talẽ ipsi finem videri: sed nõ est in nostra facultate sitũ vt aliquid nobis appareat bonũ aut malũ: proinde nõ est penes nos collocatũ vt expetamus bonũ aut malũ: & sic nõ est in hominis potestate vt sit bonus aut malus. Hoc delirium refellit philosophus, duo probãdo. s. q̃ illa apparitio est volũtaria & in nostra facultate. Insuper q̃ finis expetitio homini non inest a natura. Probat ergo primo apparitionẽ habitus esse in facultate nostra sitã, hoc pacto. Habitus morales in nostra potestate sunt siti, ex prędictis: sed talis apparitio habitũ moralẽ insequit̃: proinde talis apparẽtia est penes nos sita. Quicũq; eñ habet dominiũ sup antecedẽs, dominiũ sup cõsequẽs sibi vendicat: igitur. Litera est. Sed fortasse quispiã dicet: vniuersos quidẽ homines id affectare semp qđ bonũ apparet, ipsius apparentię dominos ipsos nõ esse. Sed qualis tãdem vnusquisq; est talẽ & finẽ ipsi videri. Huic obiectioni respõdẽs ait. At si habitus ipsius aliquo modo sibi quisq; est causa, erit & apparentiæ ipse sibi quodãmodo causa. Replicat pro aliorũ errore adhuc p ignorantiã causæ finalis, diceret enim quispiã: nemo est causa malitiæ, sed q̃ sic operet̃, hoc est ob finis ignorationẽ, quia existimat aliquod optimũ per suã operationem assequi: nec affectatio finis debiti est volũtaria, sed potius naturalis qui optimũ bonũ appetiturus est: sic naturã institutum esse oportet, quasi visum habeat quo discernat & id expetat quod est vere bonũ: ita sicut organũ visus habens a natura bonũ de coloribus recte cẽset: sic habens visum intellectus acutum, desiderat illud quod reuera est bonũ: atq; is est generoso ingenio cui talis intellectus limpidus feliciter obtigit rem optimã atq; pulcherrimã qualem nec ab alio accipere nec discere potest. sed quale quid ortum est, natura & tale habebit. & hoc recte natura beneq; ortum, est natura ipsa habilitas perfecta veraq; naturæ. Hoc est talis est bene natus & vere bonũ appetit. Male natus non potest verum bonũ appetere. Qualis vnusquisq; est talis sibi finis videtur: bifariam intelligitur. Vno modo sic. qualem quisq; habitum acquisiuit talis ei finis videtur. Secũdo sic, qualis est quispiam a natura natus: talis sibi finis videtur. hoc est qualem virtutem cognoscẽdi a primo ortu sortitur, talis illi videtur finis, priorem expositionem primo impugnat, deinde posteriorẽ illam friuolam excusationem cõfutat, dicẽs. Si igitur hæc vera sint, cur magis virtus nostra sponte q̃ vitium comparabitur: cuius oppositum ipsi dixerunt. ambobus similiter bono & malo finis ipse natura aut quouis simili modo poni videtur. Clare sic dicit quia desiderium finis tam in bonis q̃ in malis vel est naturale vel spontaneum: si secũdũ, ergo tam virtus q̃ malitia sunt voluntarię: sin primũ, tunc virtus dicitur voluntaria, ob media in finem ordinata quę sunt voluntaria secũdũ omnes: sed etiam media in malum finem ordinata sunt voluntaria: proinde malitia erit voluntaria sicut & ipsa virtus. Literam iam pono. Ambobus enim tam bono q̃ malo finis ipsa natura aut quouis modo hoc est spontanee ponitur. hoc est natura vel non natura, qualitercũq; videtur & ponitur. reliquos homines quouismodo agunt propter finem, hoc est suo arbitratu ea ipsa medio in illum finem referentes. Siue igitur finis non natura, hoc est spontaneus, talis vnicuiq; videatur: sed sit aliquid etiam apud ipsum facientem spontaneum ac liberum: siue finis sit naturalis, quia vir studiosus cætera, hoc est media ad finem spontanee patrat. Profecto virtus sponte cõparabitur a nobis: nec minus sponte

vitium parabitur. Probatio, quia etiã homini malo eadem competunt tam respectu actuum q̃ finis
Si igitur nostra sponte virtutes habeantur ipsorum habituũ nos quodãmodo concausæ sumus: quia
actus efficimus: finemq; ex eo ponimus talem quia nos tales sumus. Vitia sane sponte ab hominibus
parantur. Similes enim sunt vtrorũq; modi. Postea facit epilogum, dicens, cõmuniter igitur dictum
est de virtutib⁹: & genus ipsum, hoc est virtutis est mediocritas & habitus. Et a qbus virtutes emer-
gunt & principia agendi nostra esse in potestate collocata, & sponte fieri vt ratio efflagitat. Verũ non
similiter nostra sponte habitus & actus fiunt: quia horum sumus domini (modo circũstãtias noueri-
mus) semper: illorum vero post generationem minime, habituũ vero principij, hoc est clare dicendo
sumus domini principij, hoc est originis principij habituũ, hoc est sumus domini actuũ qui sunt ha-
bituũ principia. Singulorũ additio non est nota, hoc est additio partiũ habitus, nõ est nota. quemad-
modũ & in aduersa valetudine, & in hominis aut quercus cremento. At nunc repetentes de singulis
dicamus. hoc est in particulari quęnã sunt & circa quę obiecta versantur, & quo etiã modo. Ex quibus
& illud simul emergit & fluet, quot sint ipsę virtutes. Atq; de fortitudine primũ dicamus. aliqui nõ
inepte tertiũ librũ hic claudũt & speciatim de virtutibus in quarto loquũtur. At nealij libri super se-
cũdum turgeant cõmunior via in liberalitate quartum inchoat. Et quia in hoc non est magna vis,
communiorem viam imitabimur.

Dub. iiij. ¶ Dubitatur circa finẽ huius capitis. Primo, nõ possumus remouere a nobis habitus vitiosos, sicut
nec ipsum morbũ, secũdũ philosophũ: ergo semp in eis manebimus: qd est incõueniẽs. Secũdo, non
possumus actũ ad nutũ resecare. Patet de actu ex dictis superius pro tẽpore naturalis cõtinuationis:
ergo nõ habet discrimẽ ab habitu, cõtra Aristotelẽ. Tertio dubitaẽ, an semper volens causam vult
effectũ, vt Socrates vult indulgere gulę: ergo vult esse intẽperãs, & vult esse malus. Quarto dubi-
tatur, an homo negligẽtia sit malus nullũ actũ eliciendo. Pars negatiua coloratur sic: nullũ actũ volũ-
Ad primũ. tatis tũc habet, ergo nõ erit volũtarie malus. ¶ Ad primũ respõdeẽ, ꝙ homo habet dominiũ super
actus oppositos sui habitus, quos si iugiter & efficaciter eliciet p actũ volõtatis in tertio tẽpore suũ ha-
bitũ euacuabit. Item post pœnitudinẽ quinimo ante pœnitẽtiã malorũ actuũ habitus nulli imputaẽ,
nec est amplius malus imputabiliter. At si quis in gratia discedat illi habitus inutiles a deo in patria
euellunẽ. tãetsi puerũ habitus in stygia palude siue i inferno maneãt: nulli tñ mali habitus in patria
manebũt, quoniã ibi quisq; est in gratia & bonus. Nõ est totaliter idẽ de corporis languore & habitu
malo: at habitus vitiosus si non remoueaẽ homini officit, bono resist t: sicut virtus vitio, inclinat ad
malũ sicut virtus ad bonũ, & excęcat intellectũ in agibilibus. Supius eñ mõstratũ est ꝙ omnis malus
Ad secũdũ. est ignorãs. ¶ Ad secũdã dubitationẽ respõdeẽ, ꝙ citius possumus actũ q̃ habitũ euellere, nec ipse tẽ-
Obiectio. pore naturalis cõtinuationis est nobis imputabilis. ¶ At dicis, si homo incidat in odiũ dei, nõ est in
eius facultate sitũ pœnitere & deũ diligere: & sic est cũ extra statũ merẽtiũ tẽpore quo ratione potitur.
Responsio. Respõdeẽ, ꝙ cõtinuatio naturalis repugnat actui opposito, sicut actus liber: a principio idẽ actus nu-
mero q in primo instãti erat liber, tẽpore cõtinuationis est naturalis. Nolitio dei esse nõ cõpatiẽ voli-
tionẽ eiusdẽ naturaliter: sed homo potest mox habere actũ reflexum ꝙ illud odiũ ei displicet, & velle
Questio. ipsum nõ esse, & sic pœnitẽtiã subit, & pœnitudine sceleris imputabilitatẽ abolet. ¶ Quęris quare ne-
Responsio. quimus actũ subito resecare, sicut ipsum pducere. Ratio est, ꝙ ille suę corruptioni renitiẽ: cuilibet eñ
rei insitũ est corruptioni sui reluctari: at eius pductioni nullũ est reluctamen. Anima cuiuslibet actus
Ad tertium. est capax. ¶ Ad tertiã dubitationẽ respõdeẽ negatiue. Nemo enim respicit ad malũ volens, hoc est cõ-
muniter bene sequiẽ de lege dei ordinata, Socrates cognoscit nõ suã ergo peccat: vult antecedens cũ
opposito cõsequẽtis. Similiter Thomas Britãnus pergit in cõtinentẽ, ergo nauigat æquor. antecedẽs
vult & nõ oportet velle cõsequẽs: sicut in exẽplo cõmuni Socrates pœnitet, ergo peccauit: antecedens
est volitũ & nõ cõsequẽs. Sed si cõsequẽtiã velit esse bonã vult cõsequẽs. Similiter efficaciter volẽs an-
tecedẽs licet solitarie nolit cõsequẽs anteq̃ derelinquat antecedẽs vult etiã cõsequẽs: vt ego sum in lu-
to pro centũ scutis: ergo ego sum in luto. licet Socrates nolit esse in luto absolute, tamẽ adiecto ma-
gno emolumẽto vult totũ aggregatũ. Pari modo sequiẽ Socrates occidit hominẽ authoritate ppria:
ideoq; deũ offendit. Antecedẽs est volitũ & cõsequẽs nolitũ: nihilo tamẽ minus anteq̃ antecedẽs con-
cupitũ deserat vult cũ ipso indirecte cõsequẽs. Hic autẽ Socrates pœnitet ergo deliquit: cõsequẽs fuit
Ad quartũ. ab eo volitũ qđ iam auersaẽ. antecedẽs obuijs vlnis amplexatur. ¶ Ad quartã dubitationẽ cõcedo ho-
minẽ posse esse malũ per purã omissionẽ, licet nullũ actũ volũtariũ eliciat. Poterat enim elicere & nõ
elicere. propterea libere omittit. Si inferiori superior nõnihil operandũ præceptorie iniungat, potest
inferior elicere actũ hũc, nolo id facere: & tũc p positiuũ actũ delinquit. potest tamẽ voluntas ex sua li-
bertate nullũ actũ elicere pro tempore quo est obnoxius actum elicere: & tũc pure omissiue delinquit.
Dub. quintũ ¶ Dubitatur quomodo totus habitus est notus & nõ partiũ additio vt in aduersa valetudine. ¶ Du-
Sextum. bitatur itẽ quomodo intelligiẽ illud: habituũ sumus quodãmodo cõcausę. ¶ Ad priorẽ harũ dubita-
Ad quintũ. tionẽ respõdeẽ ꝙ a posteriore p effectus habitus magnus innotescit, p impulsum ad actus, sicut mor-
bus: sed licet hęc caro grossa sallita difficilis digestionis semel esa nõ pcipiatur morbũ est ingerere, vel
huius fructus comestio: tñ successu quãdo est notabilis discrasia illud deprehẽdeẽ: Parua ablatio a bo-
na valetudine sanitatis non percipiẽ: si quis fuerit robustus, cuius sanitatis latitudo est magna, paruũ
nociuũ est illi impceptibile vt mihi in viridi ætate de fructuũ ampla comestione cõtigit: quãdo vero
sanitatis latitudo est pusilla paruũ nociuũ mox valetudinẽ (quia est parua) extinguit, & paruũ mor-
Ad sextũ. bũ creat. ¶ Ad posteriorẽ dubitationẽ, tenẽdo potẽtiã nõ cõcurrere immediate ad habitum, quod est
probabile. dicetur ꝙ sumus concausæ mediatæ: quia causæ effectus.

Tract. II. Cap. I. & Lib. III. Cap. VI.

Ortitudinē itaq; circa metus mediocritatē esse fiduciasq; perspicuū iā euasit. Metuimus autē ea quę terribilia sunt. Atq; hęc simpliciter dicēdo sunt mala. Quapropter & veteres metū diffinientes, expectationem inquiūt metus esse mali. Metuimus igitur omnia mala, vt infamiā, paupertatē, morbos, inimicitias, mortē. At nō circa hęc omnia vir fortis esse videtur. Sunt etenim nōnulla mala, quę quidē metuere oportet & honestū est, & nō metuere turpe. Infamia nāq; qui timet est probus & verecūdus: qui non timet impudens. Fortis tamē translatione dicitur a quibusdā: quippe cū aliquid simile videatur habere. Est enim & ipse fortis interritus quidē, paupertatē autem metuere fortsitan non oportet: nec morbū, nec omnino quicq̄ eorū quę nec vitio, nec a nobisipsis proueniūt. Nec tamē is est fortis q hęc nō metuit: sed hūc etiā fortē similitudine quadā vocamus: nonnulli enī homines in bellicis quidē periculis meticulosi sunt. Liberales autē sunt, & ad erogandas pecunias animose se habēt. At neq; siqs pro filiorū atq; vxoris pudicitia timet, aut inuidiā metuit, aut aliquid tale, timidus est. Neq; etiā fortis, si cū est verberibus cędendus, confidit. Fortitudo;

FOrtitudinē itaq; &c. Aristoteles generatim in secundo de virtutibus est loquutus, nūc specia tim de eisdē loquit quatinus mediocritate homines ad virtutes alliciat, & a vitijs retrahat. Nō enī aliter a Socrate Ethica sunt inuēta, dicēte Marco Tullio. v. Tusculanarū Questionū: Socrates aūt primus philosophiā deuocauit e cęlo, & in vrbibus collocauit: & in domos etiā introduxit: & coegit de vita, moribus, rebus bonis & malis q̄rere. A fortitudine auspicat hic Aristoteles. Nō autē a corporis neruis hęc virtus emanat, nec truces carnifices quos vulgus affert in fortiū coetum (vt ex dicēdis liquebit) adnumerādi veniūt. ¶ In quatuor aūt capita hic secūdus tractat⁹ distrahit. In primo obiectū circa qd fortitudo versat mōstrat. In secūdo de eius opationibus ac extremis. In tertio quas species simulatę fortitudinis verę fortitudini affines tractat. Quartū caput ppietates viro forti cōgruētes numerabit. Caput hoc est breue. quocirca si ipsum in suas ptes ptirer lectori tędiosus forem, eā ob rē ad literę explanationē accingor. Hic ostēdit virū fortē versari circa mortē in bello. Prima cōclusio huius materię est hęc. Et si fortitudo circa timorē & fiducias tāq̄ inter affectus versat, non tū circa metus vniuersos atq; fiducias insudat. Hic tāgit obiectū ipsius fortitudinis siue viri fortis. Nā prius in secūdo fortitudinē esse mediocritatē circa motus & fiduciā mōstrauimus. Metuimus enim ea quę terribilia sunt: licet in re terribilia ausibilia sint, vocabula tū in significato formali discrepant. Terribile enī difficultate obiecti pauorē inducit: oppositū cōnotatio ausibilis implicat. Atq; vt simpliciter & apte dicamus: metuim⁹ mala & culpę & poenę. Quocirca veteres metū diffiniuere expectationē esse mali. Metus est respectu mali futuri: metuimus ergo omnia mala vt infamiā (quia cura habenda est de bono nomine) paupertatem, morbos, inimicitias, amicoꝝ interitum, & ne nobis hostes parent (Capit inimicitia tā priuatiue q̄ cōtrarie) mortē & id genus similia. Sed nō circa hæc omnia fortitudo insudat. Nēpe istoꝝ sunt quędā vt infamia quę semp metuere decoꝝ est & nō timere turpe. Qui enī infamiā timet probus & verecūdus est: qui vero nō formidat impudēs & frontosus est. Dicit tū talis a nōnullis trāslatitie fortis, q simile aliqd habere videat. Nā vterq; est impauidus: attamē imprudētis est nimis ardēter famā gliscere. Nec putet quispiā suā famā lacerari posse ab ęmulis siue mala vita. nō negat: immo ingenue pfitet infamiā esse metuēdā. cōtra eos qui frontē meretriciā iā perfricuerūt loquit: sed dicit q apud aliquos tales trāslatitie fortes appellant: forte nō apud cū. Itā cōtingere potest, vt inopia metuēda nō sit. neq; langor: ita vt summatim dicat, neq; prorsus q̄ neq; ab improbitate neq; a nobis proficiscunt, at sine culpa sua aliquis & paupertatē & morbos incurrit, & id nō est timēdū: sed si qs sua ignauia pauperiē incurrat, vt patrimoniū dissipādo, vituperādus est. Similiter si indulgēdo genio morbū cōtrahat. attamē q hęc nō metuit nō est fortis nisi trāslatitie talis appellet. Nā pleriq; in discriminibus bellicis meticulosi inueniūtur qui liberaliter pecuniā erogant. Ergo signū est eos paupertatē nō timere. At neq; si quispiā pro liberoꝝ atq; vxoris pudicitia timet aut inuidētiā metuit, aut aliquid simile timidus est. Neq; fortis certe si virgis cędēdus nō terretur. Patet, quia nullus multū laudatur talia nō timēdo: sed fortē oēs efferūt plurimū, igit & hoc intellige si verberib⁹ nō repēte intereat. Si enim lapidibus obrutus aut scorpione cęsus moriatur sustinendo, in fortitudinis actus incidit. Elatos scholasticos offendimus qui verberum diritate nō mouentur plusq̄ statue.

¶ Dubitatur Primo, quare Aristoteles a fortitudine & actibus voluntatis initium scribendi in hoc tertio sumpsit. Secundo, an fortitudo est virtus cardinalis, & quot sunt virtutes cardinales, & cur tales appellitentur. Tertio quæritur, an quilibet actus fortitudinis sit virtus cardinalis: & si sic, multo plures erunt q̄ quatuor, cum centies mille sint fortitudinis actus & numero & specie distincti: tum distincti specie actus sese minime intendant. Quarto, quomodo hæ virtutes distinguantur. Dub. 4.

¶ Ad primū dicitur, q vt significauimus, id partim ad libitū fecit philosophus. Sicut enim intellectus officiū volūtatis actū antecedit, de intellectus virtutibus potuit nō incōtinue prius loqui: sed cōgruentiam dare potius hoc modo. Appetitus est intellectu prestātior, necnō eius virtus laudabilior: propterea a virtutibus ipsius appetitus materiā auspicat. Fortitudo etiā est temperantia prestabilior: Ad primū.

difficultas materię id iudicat, quocirca de fortitudine orsus est. Nomen a virtute & viro sumit. Iustitia est id aliud, atq; propriũ syntagma requirit: quas ob res ipsam ad partẽ reseruauit. Nõ minus etiã prudẽtia cęterarũ uirtutũ auriga suũ expostulat syntagma. Alias virtutes quas potẽtiales nũcupant post has cardinales annectit, vt eis absolutis reliqua liberius seriosiusq; prosequat. Amplius fortitudo circa affectus versaẽ, scilicet circa iracũdiã moderãdã, modo prius affectus regulare cõducit anteq̃ de virtutũ actibus doceamus. Prius enim est homo interius mitigãdus anteq̃ externas operationes producat. Ad hęc circa affectũ vehementẽ negociatur, vtpote circa irã ac partẽ irascibilẽ. Etiã fortitudo est nota ac eius perturbatio quã moderaẽ. s. ira. Excellẽtia fortitudinis hoc argumẽto splẽdescit: historiographi prę stãtiũ ducũ elatos animos pleno ore laudant, quos ad cęlũ vsq; extollũt: ac illorum gesta cum sanctis ac eruditis exarare solent. Degeneres vero tanq̃ moliebres terrice vituperant.

Ad secũdũ. ¶ Ad secũdã dubitationẽ respõdeẽ affirmatiue Numeratur eñ cũ alijs tribus Iustitia, quę fortitudinẽ a toto genere excedit: sed ipsa est in ordine ad alterũ, quocirca de virtutibus volũtatis quę sunt ad se prius loquutus est tẽperantia. s. & fortitudine. Ita Tullius & Seneca, & morales alij loquẽtes has quatuor cardinales nũcupãt. Sed quare ita nũcupãtur? Respõdeẽ. Cardinale est principale: quatuor autẽ sunt signa cardinalia. s. signa zodiaci, & cęli cardines vt astronomi dicũt: vt oriens, occidens, meridiei angulus, & angulus ei oppositus. Istę sunt pręcipue cęli partes in quibus motus & effectus solares emicant. sic sunt istę. 4. vitrutes. prudẽtia est rectũ iudiciũ agibiliũ, sine quo alię appetitiuę virtutes in tenebras cõuertũtur: nec virtutis appellationẽ sibi vendicãt. Pro fide, pro patria, pro liberis, cõiugibus, fortunę bonis & omnibus quę mortalibus sunt cara, fortitudo versaẽ. Authore eñ Iob. Militia est vita hominis sup terrã. Crebro fortitudo occurrit, & pluries tẽperantię materia circa cybũ potum & venerea: & ob prauorũ cõsuetudines probos inquietãtes, pnecessaria est iustitia. Circa harũ virtutum materias tota humana vita versaẽ. Alię autẽ inferiores ad has reductionẽ tãq̃ ad pręcipuas habent. Nec de humilitate philosophi in significãtia (qua theosophi vtũtur) verbose loquũtur. Nec id quod humilitatẽ appellamus, vsqueadeo vt Christianorũ solidissima schola sic magnopere extulere. De ea in quarto suo in loco. circa magnanimitatẽ fortasse nõnihil, si tẽpqris augustia patiãtur & deus cœpta secũdet loquemur.

Ad tertium. ¶ Ad tertiũ respõdeẽ q̃ sic, extẽdẽdo virtutes ad actus. Alias oporteret dicere q̃ virtus cardinalis capiẽ collectiue: & tũc genus virtus de virtute cardinali non pręedicabiẽ, qd est rationi dissonũ. Quęlibet ergo pars subiectiua tẽperãtię est tẽperãtia, & q̃libet pars subiectiua virturis cardinalis est virtus cardinalis: & licet nõ tota vita humana in illo actu aut eius habitu tãq̃ in cardine versetur, tñ est pars virtutis in qua vita humana insudat: & hoc satis est. Licet aũt mille tales sint actus aut habitus & multo plures etiã specie distinctę sub harũ. 4. virtutũ denominatione includunẽ. Nec maior est hęc ambiguitas q̃ illa quã in artibus de pręedicabiliũ aut pręedicamẽtorũ numero tractare solem⁹.

Obiectio. ¶ Insultas hic actus sub nulla istarũ cardinaliũ virtutũ imbibitur: Volo bene agere, volo cõsentanee ad prudẽtiã operari. Pari modo iste actus, Volo fortiter agere ad fortitudinẽ nõ spectat: patet, nec ad expectationẽ, inuasionẽ, fugã, aut cũctationẽ: proinde sub fortitudine nõ includiẽ. Et cõformiter de habitu est dicẽdũ.

Responsio. Prior ratio nõ mouet, quia virtutes quas alij potentiales vocitant sub nulla istarũ implicanẽ. Et sunt aliquę virtutes ex parte obiecti excelsę quę sub nulla cardinea virtute subduntur. Talis aũt actus volo fortiter agere ad fortitudinẽ spectat: & nullã specierũ eius quę p materiã particularẽ diuidũtur. Hęc autẽ materia est omnibus fortitudinis ramis cõmunis. Et sic in tẽperãtia atq; iustitia dicẽdũ est.

Ad quartũ. ¶ Ad quartã dubitationẽ respondetur, q̃ prudẽtia subiecto a reliquis distinguiẽ. Nã intellectui realiter inhęret, & nõ volũtati inquãtũ huiusmodi licet intellectus & volũtas re ipsa coincidãt, eorũ tñ actus & habitus in idẽ obiectũ lati specie distinguũtur. Propterea de intellectu & volũtate tãq̃ de distinctis loquimur. Ad illũ ergo sensum loquẽdo dico prudẽtiam ab alijs differre, quia aliud habet subiectũ. Iustitia autẽ est ad alterũ, & per hoc ab alijs duabus seiũgitur. Tẽperantia gustus & tactus impetus regulat, non autẽ fortitudo. Tria etiã haec per obiectorum totalium distinctionẽ seiũgantur. Rarissime vlla virtus (vt ante meminimus) affectum pro obiecto habet: sed res ipsas circa quas negociatur. Ingenue tamen fatebor voluntatem posse velle pręstituere sibi affectum pro partiali obiecto.

Circa quæ igitur terribilia vir fortis versatur. An circa ea quæ sunt maxima? etenim nemo tolerantior est malorum homine forti.

Mors. Mors autem maxime omniũ est terribile. Est enim vltimũ vitę: & nihil post homini mortuo, aut bonũ, aut malum esse videtur. Atenim neq; circa omne genus mortis, vir fortis esse videtur. Non enim circa mortem eã quæ fit in mari, aut euenit morbis. Circa quã ergo mortem vir fortis erit? An circa eã quę est pulchertima?

Mors pulchertima. Talis autem est ea quæ fit in bello: in maximo nãq; fit & pulcherrimo profecto periculo. Eodẽ accedũt & ipsi honores, qui tum a ciuitatibus, tum a regibus sunt instituti. Is igitur homo fortis proprie dicitur, qui circa honestã mortẽ, & ea omnia quæ repente eueniũt atq; afferũt ipsam, interritus est. Huiusmodi vero sunt ea quę in bello cõtingunt. Quinetiã & in mari, & in ipsis morbis vir fortis timore vacat: non tamen ita vt nautæ: fortes eñ & de salute sua desperãt & genus tale mortis moleste ferũt: illi vero spe propter experientiã sunt freti. Simul autẽ & viriliter fortiterq; agũt in quibus vires habent locum, aut honestũ est mori quorum neutrum est in tali genere mortis.

¶Sequitur litera, secunda conclusio huius capitis quæ est hæc. Fortitudo circa intempestiuę mortis
discrimina insudat. sane viro forti nullus malorum tolerantior est: Terribilissimum autem omniũ
malorum insperata mors est: omnes enim ob ipsum terrentur. est enim vitæ nouissimũ: post mor-
tem enim homini aut bonum aut malum nihil esse videtur. ¶Sequitur tertia conclusio. Non circa
omne genus mortis, sed circa eam quæ est in bello, fortis dicitur esse. Nam non appellabitur fortis
circa mortem in naufragio quando nauis est a scopulis semilacera aut fracta: aut si morbo in lecto
decumbat, bene confidendo: quia hoc non est multum gloriosum cum euadere nequeat: sed vir for-
tis est circa elegantissimam mortem: talis autem ea quæ est in bello in maximo & pulcherrimo pe-
riculo. Quod testãtur honores tum a ciuitatibus, tum a regibus instituti illis qui talia pericula glo-
riose aggrediuntur. Post hæc viri fortis diffinitionem ponit inquiens. homo fortis proprie dicitur
qui circa honestam mortẽ & ea omnia quę repente cõtingunt, ipsamq; afferunt, interritus est: hoc est
imperterritus. Si homo terribilia repente venientia sustinet, in hoc eius fortitudo splendet. huius-
modi autem sunt ea quæ in bello emergunt: Et in mari, & in morbo, timor, secundum q; ratio ef-
flagitat, vacat: non tamen sunt propter peritiam nauigandi securi vt nautæ: sed fortes de sua salute
desperãtes, tale genus mortis moleste ferũt, ꝑeligũt in bello mortẽ oppetere. Pontiuagi enim nautæ
ob spem euadendi bene sperant, ac ego confidẽter cum a magnis oceani fluctibus pluries mare sulcã-
do euasi, ratus sum consequenter me tunc quoq; euasurum, & metum pręconceptum seposui. Insuper
fortes viriliter agũt in quib⁹ vires habent locũ, & honestæ mortis præbetur occasio: quorũ neutrũ in
hmõi mortis genere existit. puta nec exercere vires, nec pulchrũ est in tali casu mortẽ oppetere. Dicit
viriliter & fortiter agũt: in qbus vires habent locũ propter bellũ cõmune: addit aliã particulã ad So-
cratẽ q potu cicutę ꝑpterea q; ꝑdicabat dei vnitatẽ passus est: aut honestũ est mori quoꝝ neutrũ in
tali genere mortis putatur. Neq; enĩ est multũ decoꝝ in aquis mori nec illic vires locũ vẽdicãt vllũ.
¶Dubitaꝶ hic primo de veritate illius. Nihil videꝶ bonũ aut malũ post mortẽ: videꝶ enĩ q; velit di- Dub. quæ-
cere animã esse mortalẽ. ¶Secũdo dubitaꝶ, quõ hic bellũ capiꝶ, an requiraꝶ contrapugnatio viribus, tuor.
sicut in litera innuere videꝶ: q a si sic, Socrates & martyres q mortẽ ꝑ fide tolerarũt non erant fortes.
¶Dubitaꝶ tertio, an fortitudo sit vna virtus specie. ¶Quarto dubitaꝶ, an requiraꝶ mors ad fortitu-
dinis actũ. ¶Respõdeꝶ ad primũ, q; Aristoteles, Tullius, & bene philosophantes in lumine naturali Ad primũ.
animã hominis immortalẽ ponũt, licet vulgariũ aliqui cũ nõnullis obscuris philosophis aliter opi-
nati sint: propterea Aristoteles addidit caudam, videꝶ. tertio de anima, cũ de ea in particulari loquiꝶ
suãq; opinionem circa hanc materiã ponit. Circa quã materiã Tullius in de Senectute, Pythagoricos
Socratem, Platonem, Zenophontẽ, & eos omnes q generose philosophati sunt adducit. secũdo ad
Aristotelem dico q; de loco composito loquutus est. In mortem enim tota compago soluitur, qua
soluta bona fortunæ, coniunx, liberi, ac reliqua abolentur. opinor q; resurrectionem ignorasse: & ita
Pythagoram, Socratem, Platonem, cum Zenophonte bonorum animas in Elisijs campis vel amœ-
nissimis locis a deo manuteneri credebant multo sublimius q̃ nos de animabus paruulorum in ori-
ginali decedentibus dixere. Aut potissimum dico eum locutum de felicitate & infelicitate huius vi-
tæ, quæ quia mors vltima linea rerum finitur hac vita: & ita ad mortuum non pertinent bona aut
mala huius vitæ pro felicitate aut infelicitate in ea habenda, sed bene quãtum ad statum vitæ æter-
næ: opera enim illorum sequũtur illos. Hęc fuit philosophorum opinio natura duce perbelle instru-
ctorum. ¶Ad secundum respondetur, bellum in proposito capitur pro pugna aut prælio sicut satis Ad secũdũ
cõmuniter capitur, & non pro toto tempore quo homines sunt in militia. Et sic quoq; bifariam ac-
cipitur. Vno modo quando est contrapugnatio hominũ. Alio modo quando nõ derelinquitur actus
bonus, non obstãte mortis discrimine: puta nec cõmittiꝶ turpe nec cõmittitur honestũ ob imminẽtẽ
necẽ, vt in martyribus. Fortitudo virtus est in maximo & optimo periculo secũdũ philosophũ. Prę-
clarũ est sane ꝑ iustitia & fide inistãter ad mortẽ vsq; stare: quare martyres in apice fortitudinis cardi-
nalis existũt. Sic Marcus Regulus a Pœnis interemptus erat fortis. Nec est de ratione fortitudinis,
q; ꝑ fugã se seruare possit. Patet de illo qui in cuneo hostiũ circũuẽtus occidiꝶ. Hoc prenotato respõ-
detur, q; bellũ capiꝶ secũdo modo ab Aristotele Probaꝶ, quia Aristoteles dicit fortitudinem esse circa
mortẽ pulcherrimã: & talẽ dicit esse in bello. In maximo nãq; fit & pulcherrimo periculo. Sane mar-
tyres corporeis viribus nõ cõtrapugnãtes steterũt in pugna terribiliori, q̃ cõtropugnãtes. Nã ꝑ fide
& iustitia mortẽ obierũt: proinde Marcus Attilius Regulus a Tullio tertio Officioꝝ, in materia for-
titudinis maxime efferꝶ inter fortes. Et nõ minus laudandus est Socrates aut alius quispiã philoso-
phoꝝ mortẽ patiẽs ꝑ dei vnitate. Cõtrapugnãs calefit & minus metuit: habetq; spem euadẽdi sępius:
& gaudet nocere corporaliter hosti. Illud nõ cõtingit in patiẽte martyriũ: ergo martyres erãt heroice
fortes, & in excellẽtissimo fortitudinis gradu: ergo hic nõ capiꝶ bellũ primo modo. Martyr & si verbo
& ratione cõtra hostẽ pugnat. Morbus insup in pabulo est hostis, & patiẽs sustinẽs est fortis si apparẽ-
ter semp & ꝓbabiliter expectaꝶ. Cũ vehemẽti affectione citra æstimationẽ mortis placabilitatẽ animi
tenere, est secũdario fortis, hoc est affinitatẽ cũ forti magnã habet. Periculũ in marinis vndis, nõ est
atrox: leuiter enĩ illic homo mortẽ sustinet. Acerba quoq; est afflictio in nephrisi, quę est sęuus hostis,
cui si gratiose renitiꝶ cũ animi placabilitate apparenter est fortis. Ob Martinũ magistrũ hęc paululũ
prolixius explanauim⁹. ¶Cõtra hoc instaꝶ sic. Fortitudo est cũ cõtrapugnatione vt Aristoteles dicit, Instantia.
& vbi vires locũ habẽt: sed hoc martyres nõ habuerũt. Rñsum est, q; erat i eis cõtrapugnatio intrin- Responsio.
seca cõtra carnẽ & spiritũ. Nemo enĩ carnẽ suã odio habet. Secũdo martyres carnificibus reluctabanꝶ
verbo & nõ corporis viribus: propterea ab Apostolo ad Ephesios & ab alijs sanctis verissime dicitur

Replica. fortes. At dicis capiēdo bellū secūdo modo, licet secūda acceptio sit priore multo latior: Plerique heroici viri fortitudine hoc modo sumpta vacabāt. Patet de eremicolis, cœnobitis & plerisque alijs gloria dignis: ergo circa has virtutes nō voluitur tota humana vita.

Responsio. Respōsio: voluitur in tota multitudine, nō autē in quolibet supposito. Alij magis se circa vnā virtutē exercent, alij vero circa aliā. Nec opus erat exercere se circa actus interiores materiæ nūque occurrētis. Paulus enim primus eremita circa orationē, Christi passionē, & cœlestia iugiter meditabatur, corporis insultus cohibuit & in seruitutem redegit: sic beatus Antonius & ingens sanctorū chorus pro iustitia & fortitudine excellentiora acceperūt. Nec virtutū cōnexionē aliorum more pono, vt circa huius sextū patebit. Milites circa fortitudinē & eius prudentiā negociātur: iudices circa iustitiā, & alij circa alias virtutes. Alienū est ab Aristotelis mente quod Buridanus dicit, ieiunium, vigilias, & huiusmodi afflictiones ad fortitudinem attinere.

Ad tertium dub. prin. ¶ Ad tertiā dubitationem respōdetur negatiue. Nā quot sunt actus specie distincti fortitudinis, tot sunt habitus eius idētidē separati: sed centies mille sunt tales, igitur. Nec dubitationē istā mouissem nisi propter Buridanū & antiquos qui secus senserint. Fateor Buridanū sequi Altisiodorēn. Thomā, & reliquos veteres, quod in via nominaliū est peregrinū. Educatis enim in artibus nostro seculo sine vlteriore probatione istud est persuasum: quare vela cōplico. Talibus enim nenijs lectorē remorari est tędiosum.

Ad quartū. ¶ Ad quartū respondetur negatiue: sufficit enim & requiritur nolle deserere honestū, vel velle prosequi quod est rationi cōsentaneū in verisimili iudicio mortis, vt in bello cōmuniter dicto si iusta causa pugnæ incidat, & cętera ad virtutē requisita. Ex hoc corollarie infero. Primo, quod velle pati cōfidēter verbera sine mortis colore nō est actus fortitudinis. Hoc Aristoteles in litera innuit. Secōdo sequitur per locū ab oppositis, quod si mors verisimiliter protinus sequatur, est actus fortitudinis. Tertio sequitur, quod occidere inuasorē pro vitæ tuitione, moderamine inculpatę tutelæ seruato, est actus fortitudinis. Nec probatio Buridani oppositū opinātis valet. dicit enim, quod hoc est naturale & nō morale: sic enim in bello se haberet canis ad canē. Et ad hoc Aristotelē citat dicētē: boni vtique. s. honesti gratia fortis sustinet & operatur: nō propter necessitatē, sed quoniā bonū est. Illic est bellū proprijssime dictū & laudatur, tāque fortis qui se sic tuetur. Quarto sequitur, quod falsum est illud quod Buridanus dicit in eadē quęstione de muliere percussa vt cōsentiat adultero, vbi nō eminet mortis periculum, quod ille actus est fortitudinis. ¶ Contra primū corollariū ex Aristotele depromptū, dubitatur vtrū mors sit bonū an malū. dicimus mortē ex operationibus retroactę vitę cōsiderādā: si vita in dei religione transacta est mors nō est malum. Mala, inquit Augustinus, mors putāda nō est quā bona vita pręcessit. Sin scelerate finaliter vixit mortē esse malum est necesse. Non terribilis est mors his authore Tullio quorum laus emori nō potest. Cęterū illius fugis memoria reprimit a peccato dū memoratur homo quod quocunque ierit mors eius capiti semper imminet. Ludat quispiā, epuletur, lasciuiat, illi insidiatur: mille casibus exponitur: impręmeditatę ægritudines occursant: senectus certissimus nūcius senis fores cōtinuo pulsat, fatales sorores secū comites adducit, quę insperato fila secant. Hinc poetę acerbā mortē noctis & erebi filiam produnt: quia ipsa quasi e tenebris emergens inexpectato ferit ictu. Non me pręterit illud Catonianū. Linque metū leti. Idē suadeo, vt letū plus æquo minime formides: sed dicere volo tēpore occurrētis coinquinamēti mortē in mētē reuoces: & quo post ęrūnosam mortē ibitur.

Dubium. ¶ Heres quā ob causam ait, quod fortes moleste ferūt in mari mortē oppetere.

Responsio. Respōdetur, quia nec vires inibi locū habēt: ignaui secū in salo animā efflant. pulchrūque mori succurrit in armis, ait Maro. & rursus, O terque quaterque beati. Quis ante ora patrū Troię sub mœnibus altis Contigit oppetere? Graui Æneas ferebat animo inter remos, transtra atque pręruptū aquæ mōtē fato cedere, quod & alij fecisse leguntur. Propterea Herculē tradūt cęlū lamentationibus implesse quod toxico summū ageret diē: furens enim virus rabie anhela eius artus extra pugnā exussit. Hydrę se tabe extingui, aut a Centauris occidi optabat. Inclytū enim in bello exitū eligibilissimū rebatur, & post tot exantlatos labores a fœmina occidi fœdū censebat. Epilogādo capio Laurētiū martyrē, & Pānonē cū Turca decertātē persistere in bello, quo aufugere potest. Socrates est a Cuneo hostiū inclusus, euadere nequiēs, persistitque dimicādo. Plato mirabili cholica aut valēter calculo affligitur ad desperationē vsque medicorum: verū æquanimiter reluctatur morbo hilaritatē vultu simulās: tūc Pānoni in hac materia secūdū locū a Laurētio tribuo. Socrates autē est fortis extra cōtrouersiā penitus. Nec Platone fortiū numero repellēdus. secus est de morte in mari, aut per lentū morbū, vel vbi est spes euadēdi. De Platone sum topice loquutus: sed indubitatū tenent beatum Laurentium atque martyres reliquos heroice fortes extitisse.

Tract. II. Cap. II. & Lib. III. Cap. VII.

NOn est autem idem vniuersis terribile. Et dicimus etiā aliquid esse quod facultatem superat hominis: id igitur vnicuique terribile est homini sanæ mentis. At ea quæ metas facultatis non egrediuntur humanæ, magnitudine differunt, & intentione remissioneque. Similiter autem & ea quibus cōfidimus. Fortis itaque impauidus est vt homo, atque timebit quidē & huiuscemodi res formidolosas, verū vt oportet: & vt dictat ratio tolerabit, honestatis causa. Hæc enim ipsius virtutis est finis. Fit autem vt hęc & magis & minus timeant homines, & etiā vt ea quæ non terribilia sunt, vt terribilia metuāt, atque delinquitur, cum metuūt aut ea quæ non oportet metuere, aut non quemadmodum oportet, aut non

quando oportet, aut aliquid talium. Similiter peccatur & circa ea quibus confidimus. Qui igitur & ea quæ oportet, & gratia cuius oportet, & vt oportet, & quãdo oportet: fert & metuit (& identidem confidit) is homo est fortis. Fortis enim pro dignitate, & vt ipsa ratio Fortis. iubet, tam patitur q̃ etiam agit. Finis autem operationis omnis est, qui accommodatur habitui, & viro etiam forti honestum est ipsa fortitudo. Talis igitur & ipsius est finis. Singula namq; suo fine desfiniuntur. Fortis igitur honesti causa subit & agit ea quę ad ipsam fortitudinem pertinent. Exuperantium autem is quidem qui in non metuendo exuperat, nomine caret: atq; dictum est antea nominibus complura vacare. At vocari potest insanus quidem vel stupidus: si nihil omnino neq; motus terrę, neq; fluctus (vt de Celtis dicitur) metuat. Celtæ. Sed is qui circa res formidolosas exuperat confidendo, audax est. Videtur autem ipse audax & arrogans esse & fortitudinis simulator. Qualis igitur est fortis circa res ipsas formidolosas: talis & ipse videri vult. Itaq; imitatur illum in quibus potest. Quapropter & complures ipsorum audaces sunt simul & timidi. In his enim audentes, res formidolosas non sustinent. Is autem qui metuendo exuperat, timidus est. Nam timet ea quæ non oportet: & non vt oportet. & omnia talia ipsum sequuntur. Deficit autem & in confidendo. Sed in doloribus exuperans magis est manifestus. Meticulosus igitur male sese Meticulosus habet circa spem quippe cum vniuersa metuat: fortis vero contra sese habet. Confidere nãq; confidere. bene sperantis hominis est. Circa igitur hæc versatur & audax, & meticulosus, & fortis. Sed diuerso modo ad hæc sese habent. Illi namq; exuperant & deficiunt: at hic mediocriter sese habet & vt oportet. Et audaces quidem præcipites sunt ante ipsa pericula & volunt ea, sed cum in ipsis sunt tergiuersantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus feruidi sunt: antea vero quieti. Vt igitur dictum est. fortitudo mediocritas est circa ea quibus confidimus, & ea quæ terribilia sunt in iis quæ diximus: & eligit atq; fert ipsa: quia est honestum, & quia est turpe non subire atq; perferre. Mortem autem sibi consciscere ob fugiendam paupertatẽ, aut amorem, aut molestum aliquid non fortis est hominis, sed potius timidi. Est enim mollitudinis laboriosa fugere, atq; non quia res est honesta appetit mortem, sed quia malum fugit. Fortitudo igitur tale aliquid est.

NOn est idem vniuersis terribile &c. Actus viri fortis audacis & meticulosi comparat. declarans fortem semper seruare medium. Prima capitis conclusio est. Terribilia nõ in omnibus vniformiter existunt: terribile enim puero pumilioni & decrepito non est robusto viro tale. Nam terribilium aliud hominis facultatem transcendit, & illud cuilibet sanæ mẽtis est terribile: vt terrę motus, maris seua procella, tonitruum. Aliud facultatis humanę mensuram non supergreditur. Et hęc intensione & remissione, hoc est magnitudine & paruitate, differunt. Terribilia igitur non omnibus vnomodo existunt. Paritq; iure ausus differunt. ¶ Secũda cõclusio. Fortis omnino impauidus nõ est: Probatur: vir fortis impauidus est vt homo: timet enim humana terribilia vt ratio effligitat, eaq; tolerabit honestatis causa: is enim virtutis finis est, proinde fortis non est omnino impauidus. ¶ Secũdo argumentor ad idem sic. Aliqui metuunt terribilia plusq̃ oporteat, aliqui vero minus & deficiũt, immo fit vt ea quæ minime terribilia sunt perinde atq; formidabilia metuãt: & sic delinquunt cum formident ea quæ metuere non oportet vt debiliorem, aut non quemadmodum oportet: hoc est plus æquo: aut quando non oportet, cum sim in puerorum cœtu, aut aliquid talium. Et similiter confidẽdo & non metuendo, hoc est audendo, etiam peccatur. Qui igitur ea quę oportet terribilia, gratia cuius oportet, & vt oportet, & quando oportet, tolerat, metuit & confidit, vir fortis est. Fortis enim ꝑ dignitate & vt ipsa ratio iubet tam patitur q̃ etiam agit. ¶ Tertia conclosio. Viro forti finis decorus est. Nam omnis operationis talis erit finis, vt suo habitui cõsentaneus sit in decoro. Et forti viro fortitudo honesta est: nam singula a suo fine determinantur & modificantur: cum operatio fortis sit decora, finem esse decorũ honestum & æquum est: immo opposito admisso, operatio fortis non esset bella. Quicquid agunt homines intentio iudicat omnes vt adagialiter aiunt. Stoici fortitudinem diffinientes dixerunt eam virtutem esse pugnantem pro æquitate. Neminem itaq; iniuste aggreditur. si itaq; secus feceris temerarius es. Fortitudo in viro forti est habitus bellus, postq̃ est sublimis virtus, quare finis cuius gratia fortis sustinet & operatur erit decorus. Ne cum aliquibus hallucineris putando omnes actus eundem finem habentes eiusdem esse speciei specialissimę, singulariter de fortitudinis honesto fine loquitur, ob multos putãtes fortem in vitæ discrimine non posse sibi finem honestum prę̃stituere. Quocirca & aliena iniuste rapientes. Vt sua augeant non sunt fortes, sed fortium inimici, cum fortitudini repugnanter operentur. Nec alium iniuste inuadens est fortis. Proinde hi carnifices quos imperitum vulgus vt fortes extollit, non sunt fortes. ¶ Dubitatur primo de causalitate causæ Dub. duo. finalis actui malo superuenienti. ¶ Secundo quę relatio in finem vltimum in actum moraliter bonum requiratur. ¶ Ad priorem dubitationem respondetur q; nihil aliud est q̃ volitionem aut noli- Ad prius.

tionem finis causare actus medios in finem. Finis autem mouet agentem ad operandum: hoc est volitio finis mouet partim operantem ad agendum, vt volitio sanitatis est partialis causa volendi habere medicum. Non oportet finem aliquid efficere, stat ipsum nō esse in rerum natura. Vt si quisq̄ vult gladium aut vestem pro filio qui est in bello efficere, quē stat inscio patre esse e medio sublatū. Actus intellectus & voluntatis ampliant: sed an terminus finis & efficiens similiter amplient ad logicū attinet. Multa concedimus vera quæ sine ampliationibus de virtute sermonis seruari nequeunt, licet talium communiter in ampliationibus regulę non ponantur. Potest dici talis ad bonum sensum concedi: vt Aristoteles dicit hoc. Oēs apostoli Dei sunt duodecim. Finis gratia cuius mouet me ad agen-

Ad secundū. dum, loquendo ac si talia essent. ¶ Ad secundum respondetur, q̄ si requireretur relatio actualis in finem vltimum, aut habitualis ex charitate infusa aut acquisita sicut Gregorius putat, purus infidelis nullum actum moraliter bonum habere potest, quod est durō, nec probari potest. Mihi autem id placitum non placet: sufficit relatio in aliquem finem creatum honestū. Non enim in quolibet actu studioso tenetur homo de deo cogitare, & si de eo cogitet, non tenetur propterea illum actum in Deum

Obiecta. referre. ¶ Contra hoc argumētor primo sic. Non summū in mentibus non est propter se diligendū & volendum: nulla creatura siue finis creatus est summum bonum. quâobrem non est diligendum propter se: proinde propter aliud, & non nisi propter Deum: igitur. Item August. negat veram virtutem pure infidelibus inhęrere. Et glossa ad Romanos. xiiij. dicit: omnis infidelium vita est peccatum.

Ad primū. ¶ Prior ratio solum probat q̄ ille finis non est vltimatus simpliciter, nec in illum tenetur homo referre: sat est q̄ est finis sufficiens in illo: vt volo resistēdo pugnare ne Socrates authoritate propria me

Ad august. interimat. Vel pro patria. ¶ August. intelligit de virtutibus & earum actibus quæ ad vitam æternam

Ad gloss. immediate promouent. Glossa intelligit quando ex infidelitate agit, vel semper infidelis est in peccato capiendo infidelem contrarie, & etiam priuatiue si se ad bena agendum non disponat: nam si se disposuerit, tunc Deus ei fidem infunderet. ¶ Ex dictis diffinitiones extremorum colligere possumus. Insanus & stupidus est ille qui omnino non timendo exuperat, vt qui non metuit terrę motus & succussiones, neq̄ fluctus, vt de celtis perhibent. Hispaniam celtę ex gallis descendentes incolunt. Gallorum celtę miscentes nomen Iberis dicuntur celtiberi. Audax est qui circa humana discrimina confidendo superat, & is inflatus & arrogans insolenter sibi tribuens quæ in eo non sunt, est viri fortis simulator siue simia: falso simulat sibi inesse fortitudinem. qualis enim est ipse fortis circa pericula, talis videri desiderat: & sic fortem quantū potest imitatur: hoc est eius mores insequitur. Ex quo sequitur vt multi audaciū sua temeritate sic magnę stragis authores, & pro gloria dedecus reportent. Alexāder macedo saliendo in oppidum Sardeacarum seu Mallorum temere egit: multis plagis acceptis pene inglorius occubuit. citra prudentiam non est fortitudo. Præterea audaces plerūq̄ sunt timidi: nam temere sperantes pericula adeunt, & vbi difficultas ingruit res formidolosas non sustinent. Timidus est qui metuendo excedit & spe destituitur. Qualis fuit Xerxes Persarum rex, qui primus in fuga, & nouissimus in prælio, numerosissimum ductitauit exercitum, ita vt flumina diceretur exiccare: inconsulto tamen bellum gessit & in feruore conflictus minime perdurauit. Nulla est repugnantia quempiam esse temerarium in aggressu, & periculo ingruēte esse pauidum. Timet quē non oportet, puta aliquem esse ei hostem, eum inuasurum qui ei non nocebit: & plus æquo, & non pro dignitate pauet. Omnia talia eum sequuntur. Proinde esse audacem non infert quempiam esse non timidū. Deest autem in confidendo. Posthæc ponit philosophus doctrinam cognoscendi timidu, indicēs q̄ in doloribus exuperans multum est manifestus: male sperat & cōfidit cum vniuersa metuat. Nocturnis in tenebris arborem esse spectrum falso existimat. Laruas ianes occursuras sibi fingit demisso animo atq̄ abiecto ambulat. Contrario modo sese fortis habet. Confidere est hominis bene sperātis. Deinde quarta conclusio ponitur. Audax, fortis & timidus circa eandem materiam, sed vario modo laborant. Quia circa timores & fiducias negociantur, licet sępius res ipsas quæ hæc inducunt pro obiectis habeant. Fortis medium locū tenet: Audax abūdat, timidus deficit. Audaces ante pericula sunt pręcipites & animo valenti: sed cum pericula assunt, minus valent, tergiuersantur & terga vertunt. Fortes autem in pugna feruidi sunt & ante prælium quieti. Dictum est q̄ fortitudo est mediocritas circa terribilia & metuendo & confidendo ea eligens, & persistens honestatis gratia, quia indecorū est ea subire & non perferre. ¶ Sequitur quinta conclusio & finalis. Mortem sibi consciscere ob inopiam fugiendam aut amorem, aut molestum aliquid non fortis est hominis, sed mollis & timidi. Hanc cōclusionem bifariam probat. primo, quia effœminatio est laboriosa deuitare, & non fortitudo, tales autem sunt huiusmodi igitur. Secundo, mortem non subeunt decoris causa, sed vt fastidientem molestiam deuitent. Hac via sibi manus infligere non est fortitudo, quæ vsquequaq̄ est honesti causa, sed mollities quędam & longioris mali formido. ¶ Ex his sequit̃ q̄ Annibal poenus alioqui dux ferocissimus & Cato vticensis, Mitridates, Nero, Saul sese interimentes aut facientes se occidi, & Cassi⁹ iugulum feriendum prębens, non erant fortes in sui nece. Nec ipsa Lucretia ad infamię notam abolēdā. Nec mulieres q̄ se ob amorē (vt poeta de Didone fingit) sese occidētes fortes erāt. Idē de Pyramo ac Tysbe Babylonijs dico. Putabat enī Pyramus amicā suam a leone deuoratā & ideo se pemit, & stultum autem erat propterea mucrone se transfodere. Nec minus stolida erat puella quę cęco amore inebriata vbi amicū ob sui amorē interemptū agnouit sese eodē mucrone interemit. Idē de Ero censeo.

Quæstio & Argu. xj. Leander abit magis excusandus est. Natādi enī peritia fretus helespōtici maris traiectum breuē tranare sperabat. Stolidiores sunt ob exterorū bonorū iacturā sibi mortē cōsciscentes. ¶ Queritur an hō possit licitę sibi manū inferre: & q̄a Aristoteles in huius capitis fine partā negatiuā tenet, ad partē affirma-

tiuam argumētabor primo sic. Sanson occidit se. Iudicum.xvj.& non peccauit cum inter sanctos ad
Hebreos.xj.numeretur. ¶ Similiter damnatus ad mortem vt se occidat potest se occidere. Patet, iu-
dex potest alteri præcipere occidere reum, ergo hoc ipsum ipsi reo imperare potest. Tertio capiens ci-
cutam aut helleborum letiferū, quod arbitratur esse salubre, se interficit sine culpa. ¶ Quarto mulie
res in altum flumen se præcipitantes gratia seruandę castitatis vt se a tyrannis seruarent se occidunt
sine peccato, quia quasdam tales ecclesia martyrum adscripsit catalogo. ¶ Quinto, damnatus ad mor
tem prope quem ponitur panis non comedens se occidit, & non peccat. ¶ Sexto secundi Maccabæo-
rum.xiiij. Rasias seipsum interfecit eligens nobiliter mori potius q̄ subditus fieri peccatoribus. ¶ Se
ptimo offerens se ad martyrium est causa suę mortis, ergo occidit se. At dicis, & bene, deobligatur a
sua vita seruanda ob materiam præcepti oppositi occurrentis. ¶ Contra ergo ad minus vbi non est
materia præcepti, sed consilij solum, homo est causa suæ mortis, & non peccat: ergo cuipiam licet occi-
dere se sine culpa. ¶ Octauo Marcus Tullius Catonem Vticensem excusat a suo interitu primo Offi-
ciorum. Nono rex qui est persona publica potest occidere malefactorē, at ipse est huiusmodi: ergo po-
test sese interimere. Decimo habens pedem in compedibus & habens prope se ferrum quo potest pe-
dem abscindere, alioqui fame periturus potest abscindere pedem, & licet in eius abscisione moriatur
est sine culpa. ¶ Vndecimo obsidentes ciuitatem letum omnibus minitantur nisi detur eis talis, vt
Ioab Sybam petijt. Addatur q̄ si ciues nolunt ob suam humanitatem talem tradere occidendum:
talis potest se perimere, vt salui sint omnes in ciuitate vt Codrus Atheniensium rex fecisse scribitur.
¶ Ad primom dicitur q̄ Sāson instinctu diuino sese interemit, Deus enim ei supernaturaliter tam Ad primum
immensas vires contulit, vt se cum hostibus interemerit. Deus est causa vitę quam potest pro libito
tollere, Deo imperante quispiam potest se aut alium letaliter ferire. Sed vbi de Dei imperio non con
stat, non est faciendum. Quousq; Abraham esset extreme certioratus noluit Isaac filium insontem
occidere, quando dicebat Deus tolle filium tunc, dixit duos filios habeo nec acquieuit innocentem oc
cidere: & cum adiungeret vnigenitum respondit vtrunq; genitrici suæ esse vnigenitum, & cum ap-
poneretur quem diligis, ait vtrunq; diligo, & cum ab oraculo singulariter apponebatur Isaac, diuino
imperio acquieuit, dans exemplum non credendi phantasię pro innocente occidendo quousq; certis-
sime doceatur. ¶ Ad secundum dico illud non licere, sicut nec debet seipsum damnare: sed alijs suum Ad secundū
casum committere, & ita executionem mortis reus in seipsum non committat. ¶ Ad tertium respō Ad tertium
detur q̄ ignorantia inuincibilis potest quempiam ab homicidio excusare. ¶ Ad quartum responde Ad quartū
tur q̄ si ex instinctu diuino id ꝑpetratū fuit, patet solutio ex primo. Secundo q̄ nesciebant flumen
fuisse tantę altitudinis & ob repētinū tyrānorum insultum & flagrans seruandę castitatis desiderium
a culpa excusantur in toto, & pro castimonia plurimum extolluntur. Mulier tamen non debet se oc-
cidere ne cognoscatur. Nec ob ꝑnitatem futuram in peccatum potest hoc facere. Patet quia ipsum
violari ipsa pro virili reluctante non est ipsi peccatum. Tolerāda est mors potius q̄ peccetur, sed ipsa
sic se habendo non peccat. ¶ Ad quintum respōdetur q̄ potest homo damnari vt non comedat vt Ad quintū
opinor. & tunc potest panem appositum nō mandere. Et probabiliter idem poto si dānetur ad mor-
tem, q̄ ita facere potest, sed an teneatur alibi inquiretur. ¶ At dicis laudatur hæc mulier quæ suo la
cte parentem in carceribus coniectum pauit: ergo probe egit. Ergo pater comedendo bene etiam
egisset & lactendo. ¶ Respondetur primo q̄ ob pietatem in patrem laudatur. Secundo q̄ probabile
est vtrunq; recte egisse, sed si filia id non fecisset non deliquisset. ¶ Ad sextum respondetur q̄ Rasias Ad sextum
non excusatur. ¶ Ad septimum inter arguendum responsum est ad calcem vsq; de consilio: & illic di Ad septimū
citur per opus consilij quis deobligatur a vita seruanda, & cum opus est licitū non dat his qui eum
occidunt causam peccandi. Intēdit enim in fide vel moribus eos inducere, & si alij ex sua malitia qui
eum occidūt peccant. nihil ad eum: quia nemo faciens quod iuste potest occasionem culpabilem alijs Ad octauū
ministrat. ¶ Ad octauū respondet q̄ Cicero erat ꝓpensior æquo in Catonis laudē qui in sui nece nul
la via (ignoscat mihi Tullius) valet. primo Officiorū cæteros Romanos qui se Cęsari probari dedide
runt excusat, immo inquit vitio datū esset si illi se interemissent: quia eorū vita leuior & mores erāt
faciliores. Catoni aūt cū natura incredibilē tribuisset grauitatē, eāq; ipse ꝑpetua cōstātia roborasset sem
perq; in eo ꝓposito ꝑmāsisset, moriendō cēsuit potius fuisse q̄ tyrāni vultū aspicere. ¶ Ad nonū dici Ad nonum
mus q̄ qm̄ sentētia esset taliter lata ac ipse ita ageret, nihil id cōtra cōclusionē. Auctoritate enī priua-
ta nulli fas est seipsum occidere. Lex enī talē malefactorem mactat. ¶ Ad decimum dicimus q̄ talis Ad decimū
ignoratione inuincibili est sui homicida. ¶ Ad vndecimū dico q̄ casu admisso, dicta non infirmenť. Ad vndeci
¶ Dubitatur an ad martyriū actualis tolerātia mortis reqrať. Respōdeť affirmatiue. ꝓbať. cōcinit ec- mum.
clesia, hic est vere martyr qui pro Christi noie sanguinē suū fudit: itaq; p opposito si sanguinē nō fude Dubita.
rit nō erit Christi martyr. ¶ Secūdo ratiōe sic. opposito dato sequiť q̄ martyr pōt dānari in sensu cō- Responsio
posito, cōsequēs est incōueniēs, qa iniuriā facit martyri q̄ orat ꝑ martyre. Seq̄la tn̄ patet, qa opposito
dato p solū actū interiorē licet nō sequať mors qs efficiť martyr signāter in piculorū ꝑ̄sentia. Tūc sic,
talis pōt nō mori & ꝑperā agere & in mortali discedere, & tn̄ p te est martyr: igiť. Tertio sic aliqs plu-
ries nō resuscitat⁹ pōt esse martyr, qa pluries pōt adduci martyriū. Sed hāc rationē nō pōderas qa ad
ductus corā tyrāno p actuū interruptionē pōt sequi mors & qlibet illoꝝ actuū denoiabit eū martyrē,
cū hic erit tēpus totale, nō est idē scđm viā hāc & alios. ¶ Cōtra istā rńsionē argumētor sic. Ex cōclusio- Argumētū
ne sequiť q̄ duo equale faciāt qđ in eis est ad patiēdū martyriū. & vnus possit fieri vt sit martyr nō au- contrarium
tē alter: vt Ioānes euāgelista, & ali⁹ q in doliū feruētis olei iniectus fuisset: ille ali⁹ moriēs fuisset mar-
tyr nō aūt Ioānes, sed hoc est incōueniēs. ¶ Ex illo vlteri⁹ seqť q̄ duo equalr merētes inequalr ꝑmia-

buntur,quia vnus martyrū aureolam,nō autē alter habebit. Secūdo martyr est testis veritatis,sed tam coram deo q̄ coram hoibus,isti sūt duo equalr veritati testimoniū pbent.igiẽ. ❡Tertio. actus mar-
Ad primū. tyrij non est post mortē nec in instanti mortis,ergo ante mortē:& ponaẽ q̄ nō moriaẽ. tūc habeo op-
positū.❡Ad primū cōcedo seq̄lā,sed qa de pręmio pōt esse difficultas, dico q̄ si vterq; decedat in gr̄a,
vterq; habebit pmiū accidētale aureolā:sicut corrupta violēte q̄ desinit esse virgo, habebit aureolā vir
ginū.nō em̄ incōuenit martyrē & nō martyrē hr̄e pmia essentialia ęqualia. Plericq; em̄ sunt cōfessores
ęqualē beatitudinē & maiorē hn̄tes q̄ iste martyr aut ille. Vt patet de illo Bonifacio Rōano viro he-
brico,q oriente petēs celesti rore aspsus p fidei integritate subito martyrij palmā adeptus est:& ita de
similibus. Secūdo dico q̄ ad martyriū satis est applicatio actualis causę mortē inferētis ad martyriū.
Ad secundū. Hac via Io. euāgelistę martyrium saluabimus. ❡Ad secundū diciẽ q̄ licet deo notū est an pateretur
mortē nec ne,adhuc tn̄ hoibus nō sufficiēter cōstat. Multi em̄ in cruciatuū perceptiōe aut applicatiōe
retrocesserōt,& si Deus id reuelaret adhuc nō est martyr etiā durante tortura exteriori. Ille q̄dē actus
interior est excellēs,& nullus minor ad martyriū sufficit citra mortē siue sit eiusdē speciei essentialis,
Ad tertium. siue nō. ❡Ad tertiū dico q̄ illū actū dici martyriū depēdet ex vno de futuro cōtingenti,ex hac.s.iste
Dub. duo. morieẽ,& si moriaẽ & a deo resuscitẽ nō desinit esse martyr. ❡Dubitaẽ secūdo p quo est ferēdū mar-
Ad prius. tyriū. Vlterius dubitaẽ,an occisus p fide aut iustitia sit fortis. ❡Respōdeẽ ad priorē dubitationē q̄ ex
quolibet actu virtutis dū est talis,pōt quispiā mortē subire, verū pati mortē est pceptū affirmatiuū p
tēpore & loco solū obligās.at circūstātis mortis facit aliqd de pcepto desinere esse de pcepto. Sed quan
do manet pceptio & qn̄ nō,hoc est ad singularia descendere,in quibus iubet Plato quiescere, qa certa
regula dari nequit. Sapientis est circunstantias actus considerare, an actus talis sub pręcepto aut con-
silio maneat,an illorū cancellos supergrediatur. Quapropter non solum pro fide toleranda est mors,
sed etiam pro alijs vt pro iustitia Matthęi quinto. Beati qui persequutionem patiuntur propter iusti
tiam. Iustus iudex potius mortem obibit q̄ iustitiam relinquet. Et Ioannes baptista nō pro fide mor
tem tolerauit,sed quia mœchiam carpsit. Martinus magister in de fortitudine tenet q̄ martyriū est
actus illius virtutis. In gradu tamen heroico,ad quam attinet ille actus,pro cuius persistentia patitur
& non fortitudinis si pro iustitia patiatur, est actus iustitię, si pro temperantia est actus temperantię
in gradu tamen heroico hoc a viginti exactis annis impugnauimus. Vide. xlix. distinctionem quar-
ti. Nunc lectorem non remorabor. Raptissime tn̄ aliqua dixero. Dilectio Socratis propter Deum,est
vsus ac fruitio,sic idem actus est iustitię & fortitudinis. Surripiēs alienum vt mœchetur est fur atq;
mœchus quarto Æthicorum,magis tamen mœchus. Q: martyrium sit actus fortitudinis,autumat
beatus Cyprianus in epistola ad martyres & confessores in sequentem modum scribens. O beati mar
tyres,quibus vos laudibus prędicem? O milites fortissimi,robur corporis vestri quo pręconio vocis
explicem? Vides q̄ eos a fortitudine laudat, proinde eos fortes existimabat. Martinus tenens opposi-
tum nonnulla spicula adducit. Acriora afferimus,hebetiora postponentes. Sicq; argumentatur. Oēs
actus habentes idem obiectum commune,spectant ad eandem virtutem, sed volo iuste agere & volo
iuste agere non obstante conditione mortis,habent idem obiectum commune,scilicet iuste agere,pri
or actus est solius iustitię,ergo & secundus. Forte dicis,& apparenter, nō omnes actus habentes idem
obiectum partiale spectant ad eandem virtutem,nam quandoq; actus capiunt obiecta duarum virtu
tū aut triū ab illis obiectis denoiationē capiūt. ❡Cōtra hoc argumētor. Ille actus est vnus & simplex,
ergo est vnius simplicis virtutis. Itē est cōtra oēm moralē philosophiā dicere actū ratione pluriū cir-
cunstātiarū ad plures virtutes spectare. ❡Secūdo illa virtus est iustitia,ergo nō inclinat immediate in
actum fortitudinis,sed ois habitus fortitudinis inclinat immediate in actū fortitudinis. ❡Ad priorē
rationē inter arguendū respōsum est dēpto vltimo enthymemate, Ille actus est vnus & simplex,ergo
spectat ad vnā virtutē,illā cōsequentiā nego,antecedēs q̄dē est verū. Actus enim est simplex & eiusdē
ratiōis ac si esset vnius virtutis tm̄,nec incōuenit eundē actū ratiōe pluriū circūstātiarū ad plures vir-
tutes attinere,signanter qn̄ circūstātię in rationē obiecti cadit,& etiā qn̄ nō ponunẽ in ratiōe obiecti.
Nōne libido in tēplo cōmissa q̄ est intēperātia,ratiōe delubri est sacrilegiū:sic hoiem in fano interime
re vltra iniustitiā est Basilicę coinqnatio. Nec ita dicere est cōtra Æthicā doctrinā ex Aristotelica of-
ficina atq; theologorū scitis deprōptam. Et si quispiā p veritate fidei mortem ppetiaẽ,ille actus quo
vult nō resilire a fide nō obstāte cōditiōe mortis est actus fidei fortitudinis atq; charitatis. Maiorē em̄
charitatē nemo habet q̄ vt aiam suā p amico ponat. Logicę cōsiderationis est modos ineuidētes syl-
logismorū p reductionē ad euidentē patefacere. Ac oratoris munus est sermonē cōcinnū ab illepido se
gregare,sic christiani est catholicā veritatē tueri ac pro illa mortem oppetere,ad fidē attinet, tametsi
Ad secundū dubium. habitus fidei ad actus intellectus credendi immediate inclinet. ❡Ad secūdum dicitur q̄ habitus sim
plicis virtutis nunq̄ inclinat immediate in actum alterius virtutis,sed immediate inclinat in suum
actum elicitum,& mediante illo in actum alterius virtutis, sicut habitus pręmissarū mediate in actū
cōclusionis inclinat,quia vbiq; habitus acquisitus inclinat immediate in similes actus a quibus emer
sit,sed quia est habitus genitus ex actibus mixtis quo ad virtutes illę immediate actus mixtos coeffi-
cit,inclinare enim est efficere. Insuper scito q̄ actus potest esse vnius virtutis elicitiuę & alterius im-
peratiuę. Charitas enim habens Deum finem vltimum pro obiecto actus aliarum virtutum & toti'
vitæ humanę opa imperat,sicut in primō diximus. Ars militaris q̄ est supior imperat equestri,ordo
virtutis supioris est inferiori impare:vt charitas supma virtus alijs impat, tn̄ ex parte operātis vir-
tus inferior nōnunq̄ superiori impat,vt tēperātia fortitudini. vbi inuasa mulier a tyrāno est in peri-
culo castitatis pdendę,actū fortitudinis impat,hoc est volūtas eius cū recta ratione & actu elicito cha-

ritatis actum fortitudinis imperāt. Eodem modo in vitijs vnum alteri imperat, vt cum Socrates ob intemperantiam & amorem mulieris ardenter amatę est in bello, timet & fugit, tunc intemperantia actum timiditatis imperat, quia fugere est actus metus elicitiue, & actus intemperantiæ imperatiue, cum ea fuga ad intemperantię finem ordinetur. ¶ Circa ista subdubitas, an cum habitus vnius virtutis mediante suo actu elicito inclinat in alterius virtutis primum actum, an habitus concurrit efficienter ad illum primum actum: & est similis quæstio an habitus præmissarum concurrat effectiue ad assensum conclusionis, sicut assensus actualis pręmissarum vel vtrum est solum causa causę. ¶ Respondetur, videmus auum non concurrere ad nepotis productionem, sed solū esse causam causę si homo nullam formam educat de brutis intellige, forma tamen ignis aut aquę substantialis calorem & frigus producunt. Potest ergo non inconuenienter dici habitus effectiue cum actu suo elicito cōcurrit & potentia & non erit ociosus. Allata de auo ac nepote minime stringunt: nam auita virtus inibi sane esset superuacanea inibi enim omnis causalitas nisi mediate deesse cognoscitur, cum separetur auus & eius applicatio ab effectu: secus est de habitu.

Subdubitatio.

Responsio.

Tractatus.II. Cap.III.& Lib.III. Cap.VIII.

Dicuntur autem & aliæ fortitudines quinq; modis. Atq; prima est ipsa ciuilis, maxime autem similis est. Ciues enim ob increpationes quæ sunt ex legibus, & opprobria honoresue, pericula subire videntur, & propterea fortissimi videntur esse: apud quos timidi quidem infames sunt, fortes autem afficiuntur honore. Tales & Homerus affert, vt Diomedem ac Hectorem: dicit enim Hector.

Fortitudo ciuilis.

Nam me Polydamas ante omnes ipse reprendet. Et Diomedes.
Inter enim dicet Troianos optimus Hector.
Tytides metuens puppes confugit ad altas.

Hector Polydamanta timet.

Hæc autem ex eo maxime similis est ei de qua supra diximus, quę fit ob virtutem. Ob pudorem enim & appetitionem honestæ rei: honoris inquam, & ob fugiendam repræhensionem, quæ quidem est turpis. In eodem posuerit quispiam & eos qui compelluntur a magistratibus. Verum deteriores eo sunt, ꝙ non ob pudorem, sed ob metum id faciunt, & fugiunt non rem turpem, sed rem molestam, cogunt em̄ ii qui potestatem habent. vt Hector.

Fortitudo ob metum.

Quem procul a pugna trepidantem forte videbo,
Ille canum fiet, fiet quoq; vulturis esca.

Idē faciunt & qui aliis imperāt & si recedūt, verberib⁹ afficiūt: & qui añ muros, fossas & huiuscemodi cōstruūt aciē, oēs enim cogūt. At nō necessitate, sed quia res est honesta, fortē esse oportet. Videt̄ etiā & ipsa singularū rerū peritia fortitudo esse. Quapropter & Socrates fortitudinē scientiā esse putauit. Tales aūt alii quidē in aliis sunt, in rebus aūt bellicis milites, sunt em̄ in bello cōplures res vanę, q̄ quidē maxime ipsis sunt notę atq; ideo fortes vidētur: quia quales sunt illę, alii nesciūt. Deinde & aduersarios offendere, & seipsos tueri maxime ex peritia possunt & euitare hostis conatus, & illū pcutere, cū armis vti possint, & talia habeant, vt & ad faciendū sint & ad nō patiēdū aptissima: quibus efficit̄, vt ipsi tāq̄ aduersus inermes armati, & tanq̄ aduersus rudes ludi magistri decertēt. Etenim in huiuscemodi certaminibus nō ii sunt pugnacissimi, q fortissimi sunt, sed ii q vires amplissimas hn̄t, & optime sese hn̄t corporibus. At vero milites tūc timidi fiūt cū excrescit periculū, & inferiores sunt copiis ac apparatu. Primi nāq; fugā arripiūt, vrbanę vero copię manēt, atq; intereūt, qđ q̄dē & in Hermeo accidit. Hę nāq; turpe fugere, & mortē tali saluti p̄ferendā esse cēsent. illi vero vt supiores ab initio sese obiectāt piculis: re aūt intellecta, fugā arripiūt, mortē magis q̄ dedecus formidātes. Sed vir fortis nō est talis. Atqui irā etiā ad fortitudinē referūt. Fortes em̄ & ii vident̄ q ob irā ferunt̄ pinde atq; feræ, in eos q ipsos vulnere affecerūt, qa & fortes cōcitant̄ ira. Et em̄ ira res ipetuosissima ad aggrediēda pericula. Quapropter & Homerus dixit. Vires iniecit irę & animū ira cōcitauit. & acuta p nares vis, & efferbuit sanguis. Hęc em̄ vniuersa iræ cōcitationē impetūve significare vident̄. Fortes igit̄ ob honestatē agūt, & ipsa ira subministrat. Ferę autem ob dolorē, quia nāq; vulnus acceperunt, vel quia timent, nam si suis in lustris sint non inuadunt: non igitur sunt fortes. Propterea ꝙ a dolore concitati ac ira ad periculum irruunt, nihil præuidentes malorum. Nam hoc pacto & ipsi asini cum esuriūt fortes essent. Non enim a pabulo verberibus dimouentur. Adulteri quoq; propter libidinem multa audent. Non igitur fortes sunt qui ob dolorē ac iram ad pericula cōpellūtur. Maxime autem naturalis ea esse videtur, quę est ob iram & esse fortitudo electione sumpta, finoq;

Fortitudo scientis.

Hermeus.

Ob iram.

Ira.

Adulterii fortitudo.

& ipsi etiam homines cum irascuntur dolent, cum vlciscuntur capiunt voluptatem. Qui autem propter hęc agunt pugnaces quidem sunt, at non fortes: non enim ob honestatem agũt nec vt ratio pręcipit, sed ob ipsum affectum: aliqua tamen ex parte sunt similes fortibus.

Ob spem. Nec etiam ii qui sunt spe freti, sunt fortes: nam ex eo ꝙ sępe multosq́; vicerunt, fiduciam in periculis habent. Sunt autem similes fortibus, quia vtriq́; confidunt: sed fortes quidem ob eas res quas paulo antea diximus: illi vero quia se superiores esse putãt, & nihil vicissim suscepturos mali.

Ebrij. Tale & ipsi ebrii faciunt: sperant enim omnia sibi prospere euenire. cum vero non eueniunt ipsis talia: fugam arripiunt. At viri fortis erat, res eas quę sunt hominibus & videntur formidolosę, ferre: quia honestum est ferre, & turpe est non ferre. Quamobrem & magis fortis esse videtur subitis potius in terroribus interritum esse ac sine turbatione: q̃ in pręuisis. Est enim ab habitu magis aut minus ex apparatu. Nam antea visa cogitatione & ratione quispiam eliget: at ea quæ repente eueniunt, habitu. Fortes etiam esse videntur &

Ob ignorantiam. qui ignorant. Et sunt non longe ab iis, qui spe freti confidunt. deteriores autem sunt, quoniam dignitatis nihil habent: illi autem habent. Quapropter & aliquo tempore manent, hi vero decepti, si cognouerint vel suspicati fuerint aliud esse q̃ putabant: fugiunt. Quod quidem argiuis contigit, cum in Lacedæmonios tanq̃ in Sicyonios incidissent. Dictum est igitur qualesnam sint ipsi fortes: & ii rursus qui fortes esse videntur.

Dicuntur autem &c. In hoc octauo capite quinq́; modos non verę fortitudinis ponit. Primus est fortitudo ciuilis, secũdus est militaris, tertius furoris, quartus fortitudo ꝓpter spem, quintus ob ignorantiam. Quantum ad primã speciẽ literam accedo. Fortitudo politica seu ciuilis est cum ciues audacter pericula subeunt, increpationis & opprobriorũ metu, quæ ex ciuitatum legibꝰ ꝓueniũt, & honorũ cõsequendorũ spe: & ꝓpterea videri q̃ fortissimi auent: apud quos meticulosi infames, fortes vero in precio habentur. Quales affert Homerus Diomedem & Hectorem, hunc Troianum, illum vero Etolum: ita enim introducit Hectorem loquentem.

Nam me Polydamas ipse ante coarguet omnes.

Polydamas fuit Troiani sanguinis vir, panthei filius, socius Hectoris. Hunc eloquentia, Hectorem armis valuisse. xviij. libro Iliados Homerus dicit. Istum Troiam prodidisse Dares phrygius asserit. Ad Græcorũ eñ castra nocte ꝓfectus patriã prodidit. Ex aduerso Homerus vates citat Diomedem hortantẽ seipsum ad pugnã, ne ab Hectore iactabunde ad Troiam vituperetur sicq́; dicit.

Inter Troianos dicet fortissimus Hector.

Titides metuens puppes confugit ad altas. fuit Diomedes rex Ætholiæ Tidei filius, Danaum quinq́; fortium (authore Homero) vnus. Et hęc fortitudo maxime similis est fortitudini quã ob virtutem fieri diximus. Vult dicere ꝙ inter quinq́; species fortitudinis similitudinarie hęc prima est verę fortitudini propinquissima, sed ipsa non ob virtutẽ prouenit, sed ex dedecore euitando, & honoris consequendi gratia. Vt enim viros ad fortitudinem pellicerẽt, statuis perẽnibus eos allectarũt, cuius rei testes etiã sunt militares coronę. hastę, torques, armillę, pedestres equestresq́; statuę, trophea, ouatiões, triumphi, & cætera genus id multa, quibus viri virtute præstantes in pugna honestabantur. Hinc Milciadis Atheniensis triumphus Themistoclem insomnes ducere noctes impellebat. Et huic speciei annumeramus fortitudinẽ coactam quę est eorũ qui a magistratibus compellunt̃, quæ propterea deterior est ꝙ non pudore, sed timore fit: & non ad dedecus, sed ad pœnam fugiendam. Vrgentur eñ ab ijs qui superiores sunt in bello persistere, quẽadmodũ Hectora Homerus inducit dicẽtẽ hoc modo.

Si procul a pugna quemq̃ trepidare videbo.

Ille canum fiet, fiet quoq́; vulturis esca.

¶ Vultur est carniuora auis pigre volitãs. Hoc est ꝑfecti & duces bellorũ verberibꝰ militẽ cogũt ꝑsistere. Sic cogũt eos q añ muros hoc est dũ obsidione vrbẽ cingũt aggeres faciũt & fossas & cisternas a tergo ne retrocedãt, vt ꝑdurẽt. Ita fecit Astyages, vt eñ Iostinus memorat, cõtra Cyrũ nepotẽ pugnans, partẽ exercitꝰ posuit ac terga vertẽtes ferro agi in hostẽ impauit, atq́; suis denũciauit ni vicerint non minus fortes etiam post terga inuenturos q̃ a frontibus viros: qua cautiõe ingẽs pugnãdi necessitas Astyagis excercitui accessit. Sed nõ coactiõe & necessitate, sed qa res est honesta fortẽ esse oportet. Ecce tres modos primę speciei, pugnare ob honores habẽdos, ob vituperia fugiẽda: & p coactionẽ. Scd̃s modus fortitudinis metaphorice est fortitudo militaris, q̃ est cũ milites stipẽdiarij q mercedẽ merent ob peritiã rerũ singulariũ q̃ in pugna eueniũt pericula aggrediunt̃. Quapropter fortitudinẽ sciẽtiam esse Socrates credidit: vt quẽadmodũ in alijs sunt aliq q singula cognoscũt, ita & in bello ipsi milites. Bellũ eñ multos & varios habet terrores vanos, quos milites norũt: & ideo fortes videt̃, qa alij q̃lia sunt illa q̃ timet̃, ignorãt. Fortes etiã apparẽt, qa hostes ferire & seipsos ꝓtegere expiẽtia docti potissimũ pñt, & hostis conatus euitare didicerũt: & illũ ꝑcutere ac armis vti pñt, & cũ talia habeãt ad percutiendũ & nõ ad patiendũ sunt aptissimi. Non ꝑstant tpe cõflictus in eodẽ loco. itaq́; difficilꝰ lędunt̃. Itaq́; fit vt ipsi tanq̃ armati aduersus inermes, & tanq̃ ludi magistri & athletę aduersus rudes tyrũculos decertẽt. In arte gladiatoria Parisij, oxonię & in meridionali Anglia sũt ludi magri, tyrones edocẽtes sicut sũt

in cantū & grammatica ludi magistri melodiam grammaticamq; docentes. Et sane in huiusmodi digladiationibus non illi bellacissimi sunt, sed quia prępotentiores habent vires & corpora robustissima. Non enim in morali philosophia fortem pro neruoso & lacertoso capimus: sed pro illo qui habitum fortitudinis habet. Quintupliciter ergo exuperant tyrunculos. Primo sciunt varios strepitus bellicos inanes quos inexperti multi faciunt. Secundo modum pulsandi norunt. Tertio modum repellendi ictus nō ignorant. Quarto sciunt armis vti sine grauamine. Dauid inassuetus armis armatus progredi nequibat. Demum non fugit eos quo pacto noceant alijs: & tutari se sciunt ab aliorum ictibus. Sed isti milites de quibus in secunda specie loquuti sumus non sunt fortes, sed fugaces: fugitant enim tanq̃ meticulosi, cum p̄iculum increbrescit, & inferiores sunt, & sunt deiectiori animo. Vrbanæ autem copiæ se hostem pręstolantur & intereunt: quod apud Hermeum contigit. Hermeus est nomen loci in Eubœa: quę est Ægęi maris insula euboicum mare a se denominans. In ea olim fuit Coronia ciuitas, quam Athenienses duce Phereo obsederūt, qui arcem proditione cępit. Charon Thebanorum dux in obsessorum auxilium missus ea pugna occubuit: cuius cęde milites consternati qui antea viriliter manus conseruerant, fugam arripuere: ciues ac vrbanę copiæ fortiter pugnantes omnes prope interierunt. Est enim vrbanis aciebus indecorum fugere: & mortem tali saluti pręferendā censent. Milites vero mercenarij, a principio vt superiores sese discriminibus obiectant, Difficultate vero intellecta fugam corripiunt, interitum potius q̃ pudorem formidantes. Talis autem vir fortis non est. Tertius modus est fortitudo quę ob iram obuenit: quę est quando ira perciti infrenium beluarum more in eos feruntur qui ipsos aliqua plaga affecerunt: qui propterea fortes videntur. Irascentia enim est cos fortitudinis: quia ira s̄quiores sunt. Reuera furoris concitatio ad aggredienda pericula res est impetuosissima: hinc illud apud Homerum de Hectore legimus. Et vires addit irę.

Ira animum mox corripuit, vis ferbuit acris
Naribus, & sanguis iamq; ebulliuit &c.

Hæc enim omnia irę concitationem significare videntur: sed isti nō sunt fortes. Nam fortis propter honestatem operatur, & illos ira coaduuat. Quapropter ira fortem ad fortiter agendū iuuat. At ipsa est moderate post iudiciū rectū induenda. Taurus enim cornua, & vnicornis suum cornu ante cōgressum cum elephanto pręparat: & leo terram cauda ferit, & villi cani, setæq; porco dimicaturo erigūtur. Ferę autem ob dolorem & timorē dimicant, sed frequētius ob dolorē agunt, vt quia vulneratę sunt, aut vulnerari formidant, tentant an eorum inuasione possint alijs timorem incutere, & se conseruare. nempe si in suis latibulis in nemore essent nullū inuaderēt. Igiť a simili fortes non sunt q doloræ perciti & ira in discrimina irruunt, nihil mali pręuidentes. Secūdo, hac via asini fortes dici mererentur, qui esurientes vix a pabulo dimouenť. scripsi vix, acerba verbera plus mouēt q̃ fames, & mœchi ob tetrā libidinē multa audēt. ¶ Tertio fortitudo ob irā maxime ei vicina est q̃ fit secundum naturam electionem p̄ueniēs: sed vera fortitudo nō est sine electiōe & fine, quia est honesti gratia. ¶ Quarto cū homines irascunť ob paruipensionē dolēt, & cū vltionē ceperint voluptate afficiuntur, & propter hęc agunt. propterea pugnaces sunt: fortes autem non sunt, non enim agunt ob honestatem & vt ratio monet. fortis more probi iudicis nō capit voluptatē in vindicta. Diligit hoiem, odit eius culpā & gaudet in actu iustitię ministratę. Licet iustitia suspendio annectatur, potest quispiam de vno voluptate affici & mœrore de alio. Isti tertij agūt ob pturbationē & affectū. Nō sunt ergo fortes: sed aliquomodo sunt fortibus siles, nā p̄icula cōtēnūt. Porro si electio p̄cedat & debitus finis gratia cuius oparef, qn̄ furor seqť, est vera fortitudo. In fortitudine ex ira duo p̄ueniūt. s. dolor ob iniuriā illatam, & nondum vindictam & delectatio cum corripuerunt eum qui in eos iniuriam commisit, tunc delectātur, quia desiderium suum iam cōpleuerūt. Quadruplex est differentia inter hos & vere fortes, primo quantū ad cognitionē, quia pericula non p̄uidēt. Secūdo p electionē, qa ista fortitudo ob irā est naturalissima & subita nō expectās cōsiliū & electionē. Tertio quātū ad ītētionē: cū ei finis fortitudinis dei sit. Quarto p delectationē, cū isti tristenť. Fortis eñ nō capit oblectamentū in vindicta, sed qa belle operať. Loqtur ira moderata & assumpta. Quart⁹ modus sophisticę fortitudinis est fortitudo p spem. Isti spe freti, quia secunda fortuna eis alias sępius arrisit sunt fortes, & in periculis fiduciam habent. Hoc cōtingere potest in vna integra gente aliam sępius domātē: & p̄pterea in spem erigiť. Ille enim qui aliquos tales vicit, cæteros se superare posse arbitratur. Sōt autem fortibus similes, quia vtriq; bene sperant: sed fortis alium finem sibi vendicat, vt sępius iam est significatum. Isti fiduciam habent, quia se superiores esse rentur, & arbitrantur nihil mali suscepturos. Simile aliquid temulenti faciunt. Putant enim omnia prospere sibi cessura: quæ cum dextre non cedunt, fugam corripiunt. In temulentia (vti Ouidius in arte ait) pauper cornua sumit. Temeto calefacti multa sibi pollicentur. Vina parant animos, redduntq; caloribus aptos. (Non est sermo de pure ebrijs) & vinum ad prelia trudit inermem. At viri fortis est terribilia honestatis gratia ferre: quia illa ferre est decorum, non ferre indecorum. Posthæc corollarium infert inquiens, Potius fortis esse videtur qui in repentinis terroribus interritus & incōcussus sine perturbatione manet q̃ qui præuisis. Quia virum stare intrepidum in subitis terroribus magis ab habitu emergit q̃ præueniendo. Acsi sic argumentaretur. Ille est magis fortis qui ex habitu fortitudinis, q̃ ille qui non operator ex habitu: at qui resistit in repentinis periculis operatur ex habitu. qui autem pericula præuidet, potest se armare & animum figere ad suam moram: si efficaciter expectare voluerit expectabit. Suam præuisa minus ledere tela solent. Alter autem qui impræmeditate est inuasus, expectans solum a fortitudinis habitu moratur: modo habitus per modum naturæ mouet & impellit. Nec ille ramus cum secūdo coincidit. Nam multi bene

sperant ob victoriam habitam siue rei militaris peritiam. Post hæc ponit quintam speciem siue mo-
dum fortitudinis adulterinæ, & est fortitudo ob ignorantiam, cum pericula ignorantes sese discrimi-
nibus obiectant. Et isti sunt multum affines his qui propter spem & fiduciam audēt. Verum illis sunt
tanto deteriores, quanto hi minus honestatis habent. Illi enim dignationem habent, ꝙ alios inter-
dum vicerunt. Sane hi non existimatione, vt illi, sed sola ignoratione audent. Hinc fit vt illi aliquā-
tisper sustineant. Sed cum hi aliud q̄ ipsi arbitrati sunt capiunt, fugitant. Quod argiuis contigit cū
in armipotentes lacedæmonios hoc est spartanos tanq̄ sycionios timidos incidissent. Sed qui fortes
sunt & fortibus similes fusius iam dictum est. Argos est Achaiæ oppidum, a quo argiui siue argolici
dicuntur. Sycionij erant imbellsces, Argiui rebantur cum meticulosis Sycionijs decertare, sed cum
secus intellexerint terga dedere. Sycionis est regio inter Corinthum & Achaiam sita. Per vnum ex-
emplum hanc quintam speciem vt secundam probat, & ita esse docet & exemplificat de nōnullis quæ
ex Græcorum monumentis innotuere.

Dub. tria. ¶ Dubitatur primo an fortitudo habeat partes subiectiuas. ¶ Secundo an in repentinis actibus ma-
xime fortitudo reluceat sicut philosophus dicit. ¶ Contra hoc enim argumentor. Actus fortitudi-
nis debet esse deliberatus & cum electione: illud quod ex inaduertentia euenit non imputatur ad mor
tale, esto ꝙ sit de mortalium genere, vt periurium indeliberatum: ergo nec in bonis actibus ex gene-
Ad primum re, indeliberatio facit actum moraliter bonum. ¶ Tertio dubitatur an quinq; species sophisticæ forti
tudinis sint peccata. ¶ Ad primum dubium affirmatiue respondetur. Probatio. Non est species infi-
ma ergo habet inferius. Secundo, istę sunt eiua species & inferiora: fortitudo aggressiua, expectatiua
fortitudo, fugitiua. cūctatiua more Fabij Maximi, de quo poeta sexto Æneidos ait. Vnus homo no-
bis cunctando restituit rem. Pœnum ducem alia via censuit non esse atterendum.

Ad secundū. ¶ Ad secundum dubium etiam affirmatiue respondetur. Ad rationem in oppositum concedo talem
fortitudinis actum esse deliberatum. Habituatus enim propere circa suam materiam deliberat. Et si-
cut habet habitum fortitudinis, ita habet habitum prudētię, fortitudinis regulatiuę, & citius eligit.
Et sic obiectio non procedit. Iuramentum indeliberatum, quod non esse peccatum aiunt, nō est actus
humanus, inaduertentia enim periurium excusat, tunc autem inaduertentia est periurij causa, quan-
Ad tertium. do si aduerteret minime peieraret. ¶ Ad tertiam dubitationem respondetur ꝙ pugnare propter ho
norem, præmium, aut infamiam vitandam, non est malum, vt multi falso arbitrantur. Licet enim
cōfligere pro fortunis protegendis. Itaq; a fortiore ob ignominiam euitandam aut ob honorē in vi-
ro quem certare decet. Nam quilibet talis honorem opibus præponit: clericus autem precationibus
decertat cum deo & non armis militaribus. Et quia hi actus sunt boni, virtutes generant: timore poe
næ manus conserere, vbi nō patet elapsus, nō est culpa: & si alia mala circunstantia non inuoluatur nō
est peccatum sed est inferioris ordinis q̄ duo primi gradus primi rami. ¶ Secunda species ponit pro-
cliuitatem ad fugam vbi ratio mouet esse manendum, & in hoc est culpa. Tertia species potest exerce
ri sine crimine. De quarta sicut de secunda dicatur. Sed omnes isti rami deficiunt a vero fortitudinis
fine cum non ponantur finis ipsius virtutis propinquus aut remotus. Pax & commune bonum est
finis belli remotus. Pugnamus enim vt pacem habeamus, dicit Tullius primo officiorum, & Augu.
xix. de ciuitate dei. De fine propinquo superius nō nihil retulimus. Honestum fortitudinis finē Ari-
stoteles ponit. Nec tertius ramus primę speciei qui alijs duobus est deterior vel minus bonus est pecca
tum. Timore enim pœnę bellare non est malum, sicut nolle peccare timore pœnæ gehennę non est
peccatum: nec timor seruilis est malum nisi culpa in ratione obiectiua implicetur.

Dubi. quar. ¶ Quarto dubitatur quis sit ordo specierum fortitudinis. Respondetur. Fugere est fortitudinis infi
Responsio. ma species. Ipse enim fortia nonnunq̄ celeritate pedum sibi succurrit: discrimini non temere sese inij
cit, cui conrectatione pensiculata est prorsus impar. Animo circunspecte versat hostis vires atq; suam
imparitatem. Si in suo conflictu plus incommodi q̄ boni timet euenturum, minime congreditur.
Dum quidam Demostheni fugienti exprobraret dicens. Fugis o Demosthenes. Scite respondit. Qui
fugit, iterū pugnare potest. Nam sępe etiā victis redit in p̄cordia virtus. Semel autē confectus haud-
quaq̄ contra pugnat. Supra quā est cunctatio, & licet in casu inuadere sit difficilius q̄ expectando reci
pere, non interest, quia aggressor mouetur, alter quietus stat. Si dicas motum ad hāc prouinciam cō-
ducere, stat tamen ob loci opportunitatem & alijs adminiculis in casu aggredi esse difficilius: tamen
resistere communiter est difficilius. Aggressor enim se superiorem censet. Nam vix aliter hostem in-
uaderet. In pharsalico bello Pompeiam inconsulto stetere immobiles. Cæsariani mouebantur.
¶ Contra dicis fugere non est actus fortitudinis. Fortis enim suam vitam exponit fortunę anteq̄ fu
giat. Respondetur in casu, viri fortis est pedum celeritate suā vitam protegere: pleriq; meticulosi tur-
piter fugiunt: consternati succumbunt, pernicitate vti nescientes. Scire ordinate fugere cum locus ēt
flagitat non est indecorum. in bello Rauennatico Hispani a Gallis meo tempore victi animose au-
fugerunt. comitem Fuxium iuuenem cordatissimum Ludouici duodecimi ex sorore nepotem super-
uenientem intrepide expectantes occiderunt. fugam turpem nō laudamus. ¶ Quinto dubitatur an
Dubita. tria. vir fortis in acie belli iusti bene agat stando: esto ꝙ reatur se casurum si manserit. ¶ Sexto vnde san-
guis viri fortis per nares ebullit. ¶ Septimo an licet vti insidijs ac occulto marte in bello. Tullius
enim primo Officiorum insidias vituperare videtur. ¶ Ad quintum constructiue respondemus. Nā
Ad quintū etiam in lumine naturali non potest fortis pulchrius mortem obire q̄ manus conferendo: vbi pro-
babiliter putatur sua expectatio salutem reipublicę allatura. Renuit molliter in culcitra animam ef-
flare. Christianus miles pro religione in primis, pro regni salute, ac alijs honestis causis in statiōe pere

durat,& casus occurrere potest vt vestigiũ retrahere nequeat. Ante cõflictus feruorẽ cõsciẽtię satisfacit, ac cõmissa scelera sacerdoti denudat. Et potest casua occurrere.q ppositum cõfitendi si euadat,iudicit. ℂ Ad sextũ dicimus illud a cordis calefactione & interiorũ cõmotione puenire. ℂ Pro septima dubitatione dicimus in iusto bello insidias esse licitas. Ita em̃ fecit Iosue,Iudicũ.viij.impante dño. verũ tẽpestiue occultare nõ est nephas. Multi pclari duces insidijs gaudebãt vt philippus macedo sua cautiõe militẽ discrimini haud quaq̃ exposuit,propterea laudabat. Plano etiam Marte eius filius Alexander manua conseruit,nec imprudenter, fuit enim ille miles longo armorum vsu in bello assuetus,ferire atq ictus euitare iam paterna militia didicerat. Tullius insidias cum verborum deceptione taxat. Sic eum intelligas,alioqui cum eo non opinamur. Secundo indecorũ est potẽti regi stratagematibua militaribua & insidija cũ inferiori vti,tametsi em̃ sine delicto id fieri queat gloriosum minime reputatur. Finaliter hęres,quanã via homo fortis euadit. Dicimua q aliqui ab influentia siderum & horoscopo atq parentibus sunt meticulosi,sic etiam a patria. Apricis em̃ oria orti minus sunt bellicosi q̃ frigidia regionibus orti paritate data. Insup hebetiores duriores sunt vulgo milites , vt de Achille, Aiace Thelamonio & cęteris cõtigit. Ditiori aũt Minerua pollentes frequẽtius & degeneres in opere sunt nothi martis,nihilotamen secius & hi & illi marticolę fiunt. Ratio, volũtas,ac honesti cupiditas hominẽ ad mauortios pulueres sustinẽdos impellit,quare ingenio pollentes longa militia strẽnuissimi duces euadunt,acumẽ em̃ intellectus circunspectionem pręuidet,imminentia mala pręsagit. Iam habitu parto ignauiam socordiamq profligauit,quare imperio est dignissimus, vt strẽnuissimus Annibal,impigerrimua Cęsar,& similes. ℂ Cęterũ circa quartã speciẽ in qua dicit feras ob dolorẽ inuadentẽ reprimere. Scito q leoni generosus est mos pcussorẽ sui diligentissime obseruare,quẽ in quantalibet multitudine appetit,em̃ aũt q telo ipsum ferire studuit at nõ lesit, pstratũ resupinat nec vulnerat,equa trutina iniuriã cõpensans. ℂ Simplr supius diximus actũ esse finẽ fortitudinis,porro habitus est ppter actum,propterea actus est finis naturalia virtuti accõmodatus . Finis fortis est honestũ, hoc est pugnat fortis cõsonãter ad rationẽ, nõ aũt aliter. si aliũ finẽ ei pstituit,tam gyrũ fortitudinis transilit. Demũ tametsi hominibua insitum est vitam tueri secundum dictamen rectę rationis, ipsa est pro gloria Dei ac vtilitate reipublicę exponẽda. Homo inter duo ponitur, dedecus est ex vna parte si fugã arripiat,pulcher interitus altera ex parte. Hic autem est capessendus, illud vero tanq̃ aconitum aut aspia fugiendum. Et si in pace,quæ est finis iustus belli, aliqui lasciuiant,ac in ocio marcescãt, deteriora tamen damna mauortio strepitu contingunt, vt templorum direptio,religionis conculcatio,stupratio virginum ac matronarum,teterrimę cędes,fortunarum direptio. hæc enim sunt detestabilissima. at in pace salutaria bona accidunt ac pauca incommoda,quare alma & togata pax est luctisicoso bello anteferenda.

Margin: Ad sextum | Ad septimũ. | Dubit. octa. | Responsio.

Tract.II. CAP.IIII. LIB.III. CAP.IX.

QVamq̃ autem circa fiducias metusq fortitudo versatur:tamen non simili modo circa vtrunq,sed magis circa res formidolosas versatur . Qui naq in hisce non turbatur,atq se habet circa has vt oportet,magis est fortis q̃ is qui circa ea in quibus cõfiditur, se habet vt oportet. Fortes igitur ex eo dicunt,q res (vt dictum est) inferentes dolores tolerant . Idcirco fortitudo dolores affert,& nõ iniuria laudatur. Difficilius enim est dolores ferre q̃ a voluptatibus abstinere. Enimuero fortitudinis finis iucũdus esse videtur, verum ab euenientibus doloribus obfuscatur, vt & in certaminibus fieri solet , nam pugilibus finis quidẽ ipse iucundus est,gratia cuius certant:coronæ inquã atq honores:sed cędi molestũ est cum sint e carne:doloresq affert,& omnis omnino labor. Atq quia hęc sunt multa , ideo id gratia cuius certant,cum sit res parua,nihil iucũdi videtur habere. Q; si tale & circa fortitudinem est:mors quidem atq vulnera forti viro molesta erunt,atq inuito. Feret tamen q honestum est ea ferre:vel turpe non ferre. Atq quo omni virtute pollet magis & fœlicior est,eo magis ob mortem sane dolebit. Vir enim talis maxime dignus est vita,maximisq bonis priuatur,id ipsum sciens,quod quidem dolorem affert:verum nihilominus est fortis. Et eo magis fortasse q honestatem quę est in bello his anteponit . Nec fit vt omnibus in virtutibus cum voluptate operemur nisi quoad attingitur finis. Nihil autem fortasse vetat nõ eos qui tales sunt præstantissimos milites esse,sed eos qui minus quidem sunt fortes,nullum autem aliud bonum habent. Hi nanq parati sunt sese periculis obiectare,vitamq pro paruo emolumẽto perdũt. De fortitudine igitur hactenus dixisse sufficiat. Quid autem est, ex iis quæ diximus non est difficile compræhendere ac assignare figura.

Margin: Dolores ferre difficilius est q̃ abstinere a doloribus.

QVãq̃ aũt &c. Sex fortitudinis pprietates hic ponit. Prima est fortitudinis opus magis relucet ferẽdo terribilia q̃ ausibilia aggrediẽdo. Scda. Opus fortitudinis est molestũ. Tertia eius opus est laudabile. Quarta est difficile,ac est cũ voluptate attingẽdo ei⁹ finẽ. Vltima pprietas est,for-

titudo dolorosã ob grãde bonũ tolerat.¶Prima cõclusio huius capitis est.Quãuis fortitudo circa me-
tus& fiducias versẽ,magis tñ circa terribilia insudat.Probatio , fortitudo est magis circa illud circa
qd fortis magis laudaẽ,& in quo eius virtus elucet.ac fortis magis extolliẽ in hoc φ bñ se habet circa
res formidolosas,hoc est circa terribilia,q̃ in hoc φ bñ se habet circa ausibilia,& in his in qbus cõfidi
tur.Scđo,Fortes ex eo appellanẽ,qa res asperas atq; tristes sustinẽt,idcirco graue fortitudo affert,ta
lia fortitudinẽ sequunẽ,& merito laudaẽ,id magis circa timores hoc est terribilia emicat q̃ circa fidu-
ciam.Tertia,difficilius est dolores pferre q̃ a voluptatibus abstinere.Patet ex scđo libro,& ad sensum
in brutis quę verberibus arcentur a voluptatẽ ꝓsequutione.Et nõ aliter fortitudo est tẽperãtia præ-
stabilior & virtus magis circa difficile versaẽ: igiẽ fortitudo magis circa terribilia insudat & q̃ dolorẽ
afferunt,q̃ circa fiducias q̃ voluptatẽ afferũt. ¶Seqtur secũda conclusio.Enimuero finis fortitudinis
iucundus esse videẽ,tametsi a supuenientibus doloribus abstinereẽ.Nã quẽadmodũ in gymnicis certa
minibus euenit vbi pugilibus finis gratia cuius certãt est iucũdus,coronę.s.& honores,sed illis cædi ẽ
molesti cũ carnei sint,nemo eñ carnẽ suã odio habet,pariter & quicquid dolorẽ affert,& labor ois res
molesta est,& cũ hoc vulnera dolorẽ afferẽtia, & hæc multa sunt & finis exiguus,voluptas obfuscaẽ,&
nihil iucundi habere videtur.Consimili modo circa fortitudinem contingit.Nam interitus & plagę
dolorosę sunt,& eas simpliciter noller,suffert tamen fortis,quia decorum est eas perferre,aut foedum
non sustinere.¶Sequitur tertia cõclusio huius capitis. Quãto magis vir fortis virtute poller,& quã-
to virtute faustior est,eo ob mortem magis dolebit,quia talia maxime est vita dignus, propterea in
naui periclitanti cum inessent philosophus,& vir nebulo:doluit philosophus,& causam reddens,vti
litates sui in repubIica ostendit,nebulonemq; qui se non timuisse iactitabat,illusit dicens, nõ mirum
esse cum non sit pro submersione talis viri dolendum,vt graphice scripsit Aulus Gellius.Pro alijs &
pro se vir doctus & bonus probe agit,& est alijs norma viuendi, & maximis in interitu priuatur bo-
nis,& hoc scit:igitur mors est illi molesta & dolorem affert,Nihilotamen minus,fortis decus & glori
am belli his anteponit,ac si sic argumentaretur. ¶Quanto alijs id sciens maiori priuatur bono quo
dignus est,tanto magis tristatur.Multum facit scienter,veritatem enim defendens, putans mortem
euenturam est martyr,non tamen mortis inscius quoniam non est opus heroicum.Futuram mor-
tem baptista in sua reprehensione ignorasse non creditur,sed quanto quis est studiosior tanto maio-
ri priuatur bono quo est dignus:igitur. ¶Quantum ad secũdam partem vult dicereq; fortitudo ta-
liter cum tristitia morientis non minuitur,sed potius augetur. Virtus enim non minuetur , sed po-
tius augetur cum studiosus maius bonum propter minus eligit.Corollarium infert.¶Quocirca nõ
in omnibus virtutibus vbiq; cum oblectamento operamur nisi quatenus finem attingimus,nec vir
tus in studioso ob inuidiam,minuitur,sed famam acquirit.Hoc,paradigmate tali ostendo. Demetri-
us phalereus Theophrasti discipulus rem Atheniensem sub Cassandro Macedoniæ rege moderaba-
tur strennue,propterea trecentas statuas Athenienses ei erexere. A Cassandri autem obitu in ægyptũ
fugere coactus est,& Atheniẽses æmuli inuidia agitati statuas deiecerũt atq; eas in matulas per igno-
miniam conflarunt.Cum hæc Demetrius resciret prudenter aiebat. Virtutes ac pręclara gesta statua
rum causas abolere nequeunt.¶Quarta conclusio & vltima huius capitis est.Nihil prohibet eos qui
fortes non sunt validissimos esse milites,sed eos qui minus quidem sunt fortes moraliter loquendo
de virtute nullũ aliud bonũ hñtes.Isti si milites nõ essent nihil essent,puta sunt inopes.Hi citi⁹ sese pi-
culis obiectãt q̃ alij,vitãq; puo emolumẽto pdũt.Paup ego ludo (etiã pugno) dũ tu diues meditaris.&
Nos tuti loqmur dũ vos timidi taceatis.Vel nullũ aliud bonũ virtutis ab hoc actu moriẽdi p patria
hñt.Paradigmate tibi id enodare minime grauabimur. Itamus vn⁹ oĩm q cũ Antigono rege milita
bãt p̃stãtissim⁹ cẽsebaẽ miles.Aduersa valetudine eadẽq; occulta laborabat, ppterea vitã cõtẽptui ha-
bebat.Regia ipẽsa curat⁹ cũctatior atq; ignauior habit⁹,iter postremos versabaẽ hostilẽ cõgressum de-
tractãs.rege causã explorãte eã nõ clam deprõpsit.Opes,cõiũx liberi,ac vitę cupiditas ignauos faciũt.
Dub.tria. Sed de fortitudine hacten⁹.Et qd ipsa voceẽ nõ est difficile ex ijs q̃ dicta sũt typo recolligere.¶*Dubi*
taẽ primo an fortis simul tristeẽ & doleat. Scđo an delectatio mẽtalis sit corpea delectatione p̃stãtior.
Ad primũ. Tertio dubitaẽ de itelligẽtia corrolarij.Rñdeẽ ad primõ φ qa põt hñe dolorẽ q est in pte sensitiua,ha-
bẽdo delectationẽ spũalẽ q̃ est in aĩa,sicut patiẽdo plagas & vincẽdo in bello.Propterea Eleazar⁹ secũdi
Maccabęorũ.vij.dixit,Diros corpis sustineo dolores:scđm aĩam vero ppter timorẽ tuũ libẽter hęc pa
tior.Diminuiẽ (vti meminim⁹) delectatio aię ob corpis cruciat⁹ in se aut in pceptiõe,nisi Deus aĩam
eleuet in diuina & eã coadiuuet,sicut multis martyrib⁹ fecit,vt patet de Laurẽtio Vincẽtio Tyburtio
& talib⁹.Tyburti⁹ cũ sup carbones ignitos incederet,dixit sibi visum esse se sup rosas incedere . Deus
põt ipedire ignẽ ne in corp⁹ agat cũ ignis actiuitate nõ cõcurrẽdo,& tunc nihil igniet aut calefaciet.
Scđo põt tristari de vno obiecto puta de amissiõe vitę & gaudere de bono qd cõseqẽ p illã vitę amis-
sionẽ,delectatio & tristitia de varijs obiectis nõ aduersanẽ,licet vna earũ aliã obfuscet.Itẽ p varias app
Ad secundũ bẽsiões põt qs de eodẽ obiecto hñe delectationẽ & tristitiã.¶Ad scđam dubitationẽ rñdeẽ affirmatiue.
Ad tertium. Nã ob dolorẽ corpalẽ fortis nõ desistit ab ope virtutis,licet corpalis sit nobis sensibilior.¶Ad tertiã
dubitationẽ vbi diciẽ.Nõ in oib⁹ virtutib⁹ lętamur:nisi q̃ten⁹ finẽ attingim⁹.Rñdeẽ φ opus fortitu-
dinis põt accipi vt hñs finẽ q est victoria vel expectare terribilia vel honestũ. Primo mõ fortitudo ẽ
magis iucũda q̃ molesta.victoria eñ inter hui⁹ vitę bona est iucũdissima. Bone De⁹ quot exantlatos
labores hoies cordati p victoria subeunt: Sane est difficile relatu.Scriptura biblica ꝓborũ gaudiũ cũ
deo cõfert exultationi q̃ in victoria contingit,inqens,lętabimur corã te sicut q lętanẽ in messe,sicut
exultãt victores capta pda qñ diuidũt spolia.In suis epitaphijs ac triũphalib⁹ arcub⁹ claras suas victo-

rias tanq̃ splẽdidissimas ponunt vt Scipio maior Affricanus sequẽtẽ in modũ deuicto Annibale & do
mita Carthagine. Qualiscũq; alius finis relat⁹ ponit semp est lętitia in illo,& in illius memoria.horũ
meminisse iuuabit si euadat,sin autẽ in hoim æstimatiõe vt Homer⁹ viuit vt poeta.¶ Dubitat fina- Dub. quartũ
liter. Martyres spõte & cũ gaudio passi sunt & pro Christo, vt de apostolis in actis eorũ scribit Lucas.
Ibant apostoli gaudẽtes &c. Sic Agatha, Vincẽtius & alij.¶ Respõdet gaudebãt de Christi noie tollen-
do ad astra,sed nolebãt has plagis fuisse sibi applicatas,ita erat de Christo vt in. xv. distinctionẽ tertij
sentẽtiarũ iam diximus. Ecce fortitudinẽ pleno ore ab historiographis celebratã,nec imerito: diffici-
lẽ eñ circa materiã insudat. Nã cũ hoies carnei sint ęgre diras plagas tolerãt,sautio corpe tediosum ẽ
in cõflictu manus cõferẽdo stare,nihilotamẽ minus vir fortis honestatẽ cõiugi, liberis,ac proprię vi-
tę anteponit. Opes,vxor,nati,ac cętera q̃ mortalibus solẽt esse cordi a periculosa pugna deterrẽt,alte
ra ex parte turpis socordia,infamis ignauia ac honesti cupiditas ad prelium alliciunt. Hæc fortem ad
certamẽ impellunt,illa vero nihili ducit. Non ob honorẽ finalr istud patrat.sed religionis ac boni cõ
munis gratia. Homo attamẽ honorẽ succedere non ignorat. Annaliũ eñ idonei scriptores heroũ for
tia gesta celebrãt,ac vapparũ ignauiã tetrice admodũ taxãt. Id pauc exẽplis enodabim⁹. Portẽtosę mo
lis Golias inter allophylos armipotẽs ad singulare certamen israeleticã gentẽ ꝓuocabat,nec in eo po-
pulo inuẽtus est vnus q cũ eo gigãte dimicare auderet, quoad Dauid adolescẽs oim filiorũ Iesse natu
minimus monomachiã nõ detractaret. Ia circũgyrata circa caput funda excusso lapide gigantẽ inter-
emit. Pariforma Iudas Maccabęus strẽnuissime cũ ꝓphanis belligerabat,honesta morte, fortiter ma-
nus cõferẽs,supremũ egit diẽ. Nec minus laudãdi sunt Maccabęi illi fratres q citra reluctamen ꝓ pa-
trijs sacris institutis mortẽ ppessi sunt.ꝑelegerũt eñ mortẽ q̃ porcillas carnes in sanctionis cõtẽptum
mãderẽt. Multo plures in euãgelica Luce,heroica fortitudine ꝑditi mortẽ intrepide tolerarũt. Diocle
tiani sęuitia sic christiani affligebant vt septẽdecim milia paucis dieb⁹ trucidarent. Christianũ nomẽ
ea sęuitia abolere ac ꝓrsus eradicare studuit,at deceptus carnifex est:nã ea afflictiõe res ecclesiastica ma
gis floruit,vno eñ cadẽte centũ de nouo pietatẽ sumpsere:scdm parabolã Christi vno grano in terrã
deiecto multorũ est illud seminatiũ atq; origo. Horũ memoriã quotãnis ecclesia celebrat,vltraq; bea-
titudinẽ in patria qua insigniunt ab hoibus in terra honestant. Ethnici in talib⁹ scriptorũ laudibus
cõmemorant vt Cynegirus post Athenienses Medos ac Persas aiose ad rates cõpulissent nauim fugiẽ
tiũ numero onustã Cynegirus dextera remorari nitebat,qua amputata,lęua nauim tenuit eaq; abscis
sa ea mordicus retinuit:nã dẽtib⁹ ac morsu ablatis manib⁹ pugnauit: nullaq; accepta clade factus est
remissior,sed poti⁹ feruẽtior. Nec minore fortitudine. Sceuã Cesarianũ cõmemorãt. vno eñ oculorũ
excusso,femore atq; humero trãsfixis.scutũ centũ ac viginti ictib⁹ pforato nõ deferbuit. Ex opposito
Asdrubal nouissimus Carthaginẽsiũ ducũ Carthagine a Romano duce capta cũ magna transfugarũ
caterua Æsculapij phanũ ingressus turpiq; formidine pculsus, suæ salutis auidus solus ad Romanos
trãsfugit:cuius infamiã virago cõiunx ptesa filios in terrã ꝑcipitauit ac turpe mariti effugiũ puerorũ
nece mulctauit. Haud dissimilr Heliogabalus interijt q militari tumultuatiõe poene consternatus in
feculẽtę cloacę latebris diffugiũ q̃siuit,eo in secessu multis plagis trãsfodiebat. Maculosę illius vitę ma
culosus exitus respõdebat. Turpẽ vitã añ egit,quã ignominioso decessu finiuit. Debebat concitato mi
liti sese in tumultu obiectare,ac insurgentẽ motũ auctoritatiue mitigare,ita eñ Alexandrũ Macedo-
nẽ ac alios strẽnuos duces fecisse legimus. Duos socordes post egregios subiunxi,vt illorũ exangui for
midine heroicorũ armipotẽs fortitudo eluceat. Opposita eñ cõmin⁹ sita magis elucescũt:cęlestis vir-
tus tetrum vitium sua generositate foedat:ac spurcũ vitiũ candidam virturem nobilitat: semper eñ
emicat incorrupta virtus,ac vitium obscuratur.

Tract.III. CAP.I. & Lib.III. CAP.X.

POst hanc autem de temperãtia dicamus. Hæ namq; virtutes partium ea- Temperãtia:
tum esse videntur quæ sunt rationis expertes:atq; temperãtiam circa vo-
luptates mediocritatem esse iam antea diximus. Minus enim & non simi
liter circa dolores versatur. In eisdem autem & intemperantia esse videt:
sed nunc circa quas est voluptates determinemus oportet. Diuidãtur igi
tur animę atq; corporis voluptates,vt honoris cupiditas,& auiditas disci
plinę. Nam tam ambitiosus q̃ auidus disciplinę eo gaudet cuius est auidus,& corpus nihil,
sed mens potius patitur,atq; ii qui voluptatibus huiuscemodi alliciuntur:nec temperantes,
nec intemperantes dicuntur. Pari modo neq; qui circa cęteras voluptates,quæ non attribu-
untur corpori occupantur,eos enim qui fabulis & narrationibus delectantur , & circa talia
dies consumunt verbosos quidem atq; deliros:intemperantes autem non consueuimus ap-
pellare. Nec eos etiam,qui pecuniarum vel amicorum causa dolent. Temperantia igitur nõ
circa animę,sed circa corporis voluptates versatur. Non tamẽ & circa has ipsas omnes. Qui
nãq; rebus iis gaudent quæ visu percipiuntur:vt coloribus,figuris,pictura,nec temperãtes
nec intemperantes dicuntur,& si vidẽtur & his homines & vt oportet, & magis q̃ oportet,

& minus etiam gaudere. Simili modo, neq; qui rebus iis gaudent quę auditu percipiuntur. Nemo enim aut eos qui cantu vel histrionis gaudent voce plusq̃ oportet, intemperantes, aut eos qui vt oportet eisdem gaudent, temperantes appellat. Nec etiam ii qui circa odores gaudent, nisi per accidens, nõ enim eos qui malorum aut rosarum aut vaporum, sed eos potius qui vnguentorum aut epularum odoribus delectantur, intemperantes dicimus esse his enim intemperantes ex eo gaudent, quia per hos ipsis rerum earum quas cupiunt recordatio fit. Videre etiam licet & cæteros, cum esuriunt: epularum gaudentes odore. at his delectari intemperantis est, quippe cum eius hæc obiiciantur cupiditati. Atqui neq; cætera animalia voluptatem, nisi per accidens, per hosce capiunt sensus. Neq; enim odore leporum, sed esu gaudent canes, odor autem sensum ferit. Neq; voce bouis leo, sed esu. Per vocem autem sensit illum esse propinquũ, atq; hoc ipso gaudere videtur. Pari modo neq; si vidit aut inuenit ceruum, aut feram captam, hoc ipso gaudet, sed quia cibum habebit.

Odore leporum nõ gaudet canis, sed esu.

POst hãc aõt de tẽperãtia dicam⁹ &c. Pria cõclusio, Postq̃ de fortitudine exactũ est supest de tẽpantia loq; hę nãq; virtutes ptiũ irrationaliũ esse videt. Diuus Thomas pria scdę verbis Aristo. motus dicit hasce virtutes esse solũ i appetitu sensitiuo cũ quo nõ opinor, verũ sic illud itelligo quãtũ ad tẽperãtiã. In sensu gust⁹ & tact⁹ cõicam⁹ cũ belluis, in venereis: pabulo, & potu, cũ pecudib⁹ pticipam⁹. Silr i fortitudine circa met⁹, audacias & mortẽ pecora nobiscũ cõueniũt, vt i tertia specie fortitudinis similitudiarie fusi⁹ p bruta disseruim⁹. Cũ pecorib⁹ i prudẽtia, iustitia & aliis virtutib⁹ minime cõicam⁹. Nõ aliter has virtutes i appetitu sensitiuo q̃ iustitiã pono, nec iter vi cõcupiscibilẽ & irascibilẽ illud discrimẽ quorũdã approbo. Est eñ eadẽ aia q̃ diuersis respectib⁹ has denoiatiões sibi vẽdicat, vt pri⁹ in scdm dictũ est, vel sic & parũ iterest. De tẽpantia phũs i lra explanat quõ intẽpantia ẽ brutale vitiũ ob sensũ tactũ, s; de fortitudine res ẽ magis iplexa. Declarat: nã circa tactũ sũt flagella & vibices. pinde circa illõ sensõ fortitudo relucet: eã ob rẽ ptiũ irrõnabiliũ hę virtutes dicũt eẽ. Tẽpantiã circa voluptates mediocritatẽ eẽ atq; tristitias dicim⁹, l; min⁹ circa tristitias isudet. Nõ ẽ sermo de dolore plagarũ qa ille ad fortitudinẽ attinet, s; loqt de tristitia q̃ fit ex absẽtia delectabiliũ. Et qa delectabile efficacius agit p̃sẽs q̃ absẽs, hic magis isudat circa voluptatẽ q̃ tristitiã. ¶ Circa eadẽ etiã itẽpãtia versat. Cõtraria eñ sũt circa idẽ, sed diuersimode, & circa q̃s ẽ voluptas determinemus op;. ¶ Seqt scda cõclo. Nõ oim voluptatũ siue dolorũ tẽpantia ẽ. Nã voluptatũ q̃dã sõt aię, q̃dã sũt corpis. Tẽpantia nõ ẽ circa mẽtis voluptates, s; circa corpis aliq̃s. Voluptatũ ptitionẽ ponit. Voluptates eñ aię q̃ aiales apd ãtiquos & antiquã trãslationẽ vocãt, sũt delectatiões q̃ cõsequũt opatiões virtutũ iteriorũ nihil patiẽte corpe, cuiusmodi est delectatio q̃ emergit ex honoris aut disciplinę amore. Voluptates corpales dicũt delectatiões q̃ cõsequũt delectatiões aię & corpis aliqd patiẽte corpe cũ corpis mutatiõe: vt sũt delectatiões gustus & tactus q̃ fiũt cũ imutatiõe & alteratiõe corpis, & rursus delectatiões aiales trifariã seiugãt. Quędam eñ sunt mẽti delectabiles ex honestate, vt honos, virt⁹, disciplina, sciẽtia, & circa tales delectatiões nõ ẽ tẽperãtia. Quędã sunt mẽti iucũdę ex nouitate, vt rumores, fabellę, in qb⁹ aliq tp̃s inutilr terũt, tales nec sunt tẽpati nec intẽpati, sed garruli, & verbosi: cũ plus ęquo talib⁹ indulgeãt. Ingeniosi & lrati viri solẽt signãter tpe pastus noua explorare, qa taliũ est noua & mirãda, & de oib⁹ q̃ fiũt velle audire. Dicit beat⁹ Lucas in actib⁹. Erãt Atheniẽses attẽti semp audire aliqd noui. Et ppter admirari, incepũt philosophari: prio Metaphysicę. Historias ędificatiuas aut delectabiles dicere tpe lõgi pastus vel gra tędij euitãdi. Nã aut pdesse volũt, aut delectare poetę. Hi & psunt & voluptatẽ afferũt. His voluptatẽ capiẽtes nõ sunt verbosi. Quędã sunt mẽti iucũdę ex vtilitate vt pecunię & amici. Si quidẽ tã ambitiosus q̃ disciplinę auidus eo gaudet cuius est auidus, vbiq; id habet verũ. Trahit sua quẽq; voluptas. Et corpus in talib⁹ nõ patit, sed ipsa mens. Et circa hęc adhuc nõ est tẽperãtia & intẽperãtia. Hęc aũt vniuersa ex cõi loquẽdi mõ pbat. ¶ Seqt tertia cõclo. Tẽperãtia circa corpis voluptates, & nõ oẽs, versat. Prior cõclusionis ps pbat. Nã tẽperãtia est circa aliq̃s delectatiões, & nõ circa oblectamẽta aię, ex dictis ergo circa oblectamẽta corpis Scda ps pbat, qa nõ ẽ circa sensũ visus, audit⁹ & olfact⁹. Qui nãq; his rebus gaudẽt q̃ visu percipiũt, vt colorib⁹, forma, picturis, tales nõ dicũt tẽpãtes aut intemperãtes, qa isti sont boni aut mali & exprobrabiles, nõ ãsit illi. Igit nec si qs oblectet i his q̃ ab auditu hauriũt, vt in modulatiõe, aut histriõis cãtatiõe etiã suaui, talis nõ dicit tẽpat⁹ aut intẽpat⁹. Nec etiã ij q circa odorũ suffitionẽ gaudẽt. In ęstu & calore vehemẽti aq̃ rosacea aut olfactu gaudẽt rosis. nos suffimus, ęgri suffitu interdũ leuãt hoc est in olfactu, s; nõ oisi p accidẽs: vt q dulciter fragrãtiũ malorũ, vaporũ, siue suffituũ. ẽ eñ vapor exhalatio calida, tales nõ dicũt itẽpati, s; illi pott⁹ q vnguẽtoꝝ & epulaꝝ nidorib⁹ delectãt. Vnguẽtũ nõ ẽ illd medicamẽtũ tenax q̃ chirurgic⁹ vtit ad curãdas plagas, s; diuersoꝝ odoꝝ conflatio, addito oleo aut balsamo ad corpa vngẽda, delitiarũ aut luxurię gra. Iuxta illd i Cãticis cãticoꝝ, Odor vnguẽtoꝝ tuoꝝ sup oia aromata. Per accidẽs & relatiue ad aliud i his sẽsib⁹ gaudẽt, & i his sẽsib⁹ p accidẽs ẽ tẽpãtia vel itẽpãtia, p q̃to odores ordinẽ ad sapores hñt. Quia p hos tres sẽsus earũ reꝝ q̃s intẽpãtes cupiũt occurrit recordatio, videre l; aliq̃s cũ esuriũt, epulaꝝ odore gaudere, signãter cũ esuriunt. Nam cũ saturati fuerint nõ gaudẽt tali odore. His autẽ gaudere epulis intẽperãtis est, quippe cũ eius intẽperati hæc obijciunt cupiditati, & hoc si plus æquo his gaudeant. Postea phũs ponit aliam conclusionem incidẽtaliter dicens. Alia aialia ab hoie nõ delectantur in visu, auditu & olfactu. Probat hoc in quolibet istorum triũ sensuũ. Idem in ope de sensu & sensato, & in problematis dicit. Vt canis

odore leporũ nõ gaudet per ſe, hoc eſt propter ipſum odorem, ſed propter cibũ, odor aũt ſenſum ferit. Probat hoc in auditu de leone, inquiens. Neq; mugitu bouis leo, ſed ipſius bouis laniatu & paſtu gaudet, niſi quãtũ ſuo mugitu bos proditur vicinus. Idem de viſu oſtendit inquiens. Pari modo neq; ſi videt aut inuenit ceruum aut capream ſeu agreſtem captam, hoc ipſo gaudet, ſed quia cibum habebit. Dicam⁹ itaq; ſic. Tẽperãtia & intẽperãtia verſanť circa voluptates corpis, at nõ circa voluptates, q̃ percipiũť viſu, auditu & olfactu: relinqť igiť ꝙ verſenť circa eas q̃ in guſtu & tactu cõſiſtũt. Inter q̃nq; ſenſus hoïs externos, tactus eſt oïm cõmuniſſim⁹. Nã nullũ eſt aïal guſtu ac tactu orbatũ cõfuſo aut diſtincto, multa aũt aïalia alijs ſenſib⁹ carẽt. Viſus eſt ſenſus pfectiſſim⁹, prio Metaphyſicę. In quocũq; aïali eſt viſus, in illo ſunt reliq ſenſus. Momẽto tpis opať & valde ſpũalr. Guſtus eſt tactus q̃dã quẽ hõ pfectiſſime habet, in reliqs vero ſenſib⁹ ab alijs aïalib⁹ ſupať. Bonitas tact⁹ ingenij acumẽ arguit. Molles carne ſunt apti mente. Per acutiẽ viſus ingeniũ nõ pbať, ſed p carnis teneritudinẽ. Oſtẽſis manuũ volis iuuenes ingenioſos a rudi minerua torpentibus protinus diſcernas. ⁋Dubitať circa prędicta. Primo in harmonię auditiõe & in pulchrorũ colorũ viſu, quibus viſus paſciť, & ſimiliter in olfactiõe cõtingit excedere & deficere: ergo illic dabiť mediũ, & nõ ſpectat id mediũ ad aliã virtutẽ q̃ ad tẽperãtiã: igiť. Forte dicis ꝙ iſta extrema nõ ſũt multum apud vulgus exprobrabilia. impugno, quia cupiditate ſciendi aliqui inflanť qua intumeſcẽs Eua Deo parificari voluit, & hoc ſcelus eſt grande: igitur.

Dub. tria & tertij ſex argumen.

⁋Secundo dubitatur quare hominibus datũ eſt quinq; ſenſibus exterioribus gaudere, non autẽ brutis. ⁋Tertio de veritate illius ſolutionis philoſophi in litera, videtur enim ipſa eſſe falſa: nam pauo in erectione caudę contra ſolem delectatur, & dolet in pedum fœdorum aſpectu, & depoſitis pennis p anni vices cauda amiſſa pudibundus quęrit latebram, quę cum renaſcuntur, hilaris in publicum progreditur. ⁋Item de auditu: auctore Plinio delphin ĩ cantu capit voluptatem. Et vulgo dicitur illud Catonis: Fiſtula dulce canit volucrem dum decipit auceps. ⁋Tertio canes odore nõ relatiue ad cibũ gaudẽt, patet quia cũ ſibi occurrunt mutuo odorant & ſeipſos olfaciunt. ⁋Quarto holor moriturus ſuauiter canit. ⁋Quinto canes delectanť in olfactu magiſtrorũ aduenientiũ. ⁋Sexto gallus cantat & in hoc delectať. Silr gallina poſtq̃ ouũ poſuit cantat. ⁋Ad primã dubitationẽ, aliorũ modo loquẽdi nõ impugnato, ſed per aliã ſolutionẽ, dico ꝙ aſſumptũ eſt verũ. Illic eñ põt exceſſus & defectus & mediũ inueniri, ſed illud rarẽter in vſu eſt: nec eſt multũ laudabile mediũ, nec extremũ multũ exprobrabile: cuius oppoſitũ in tẽperãtia & in intẽperãtia cõtingit. Sicut aũt lex datur de his q̃ vulgo eueniũt: ſic virtutũ noïa, talis aũt virtus ad tẽperãtię gyrũ reduciť. Nec expedit cuilibet virtuti ſpeciatim nomẽ indere: ſatis eſt noïata a philoſophis ac theologis euentilare. ⁋Ad ſcdam dubitationẽ reſpondeť ꝙ hoïbus quinq; ſenſus danť ob ſenſibiliũ cognitionẽ, & ad ipſum roborandũ, ſuauis citharę luſus & ſymphonia auditũ cõfortat, hęrbarũ odores cerebrũ coadiuuãt. Minor fuit cura deo in belluis, quarũ appetitus a ſolo inſtinctu naturę moueť, ideo nõ delectanť niſi in his ſenſibus q̃ ad ſuſtẽtationẽ naturæ ordinantur. ⁋Ad tertiam dubitationem reſpondetur ꝙ Ariſtoteles expientia ad ſic loquendũ mouebať. Nã a fœtore bruta nõ aufugiũt, & ſi appones pulcherrimos colores equo, aſino, boui aut cani tuo, non mouebiť, ſic nec de cantu & odore. Ab alui itẽ fœda pluuię aut excrementis pecora non aufugiunt. ⁋Ad primam obiectionem in oppoſitum, nego pauonẽ gaudere in viſu plumarũ, quia eo ipſo in pẽnis alterius pauonis gauderet, quod non percipimus, delectatur autem quia habet illas pennas. Sicut referunt fœminã non gaudere in viſione pulchrę fœminę, ſed viri, ſed ſi ſeipſam pulchrã in ſpeculo contemplatur, quia pulchritudinem habet gaudet. Licet homines in obiecto viſus etiã nõ relatiue delectentur, valeat analogia partim ad manuductionem. ⁋Ad ſecundam rationem dicitur ꝙ odoratio canum videtur referri ad tactum, olfactio ad venerea explenda. ⁋Ad ſecundum dicitur & hoc ſufficit pro omnibus ꝙ raro illud euenit vt bruta in hiſce tribus ſenſibus non referẽdo ad alios ſenſus delectenť. ⁋Ad tertiũ etiã diciť ꝙ auis eſt diſciplinabilis & ab inſtinctu naturę canit, & nõ quia voluptatem in ſuo cantu capit, ſic ſturnus, pſittatus, coruus & aues diſciplinabiles canũt & loquũtur. ⁋Ad quartum concedo holorem moriturum ſuauiſſime canere: iuxta illud Naſonis. Sic vbi fata vocant vdis abiectus in vndis. Ad vada Męandri concinit albus holor.

Ad primũ.

Ad tertium.

Ad .j. argu.

Ad ſecundũ

Ad tertium.

Ad quartũ

⁋Circa voluptates igitur tales temperantia intemperantiaq; verſatur, quę quidem & cęteris animalibus ſunt cõmunes. Quocirca ſeruiles & ferales eſſe videntur, hę autem ſunt quæ tactu guſtuq; ſuſcipiuntur. At enim & guſtu intemperantes parum, vel minime vti videntur. Guſtus enim officium, ſaporum iudicium eſt. Quod quidem ii faciunt qui vina pbãt, & epulas condiunt. Non nimium autem hiſce gaudent intemperantes, ſed voluptate, quæ fit omnis per tactum, & in æſculentis ac poculentis, & in iiſce quæ venerea nuncupantur. Quapropter & quidem voluptatibus deditus epularum (Philoxenus quidã Erycius) precatus eſt, vt longius ſibi guttur q̃ gruis fieret, propterea ꝙ tactu delectabatur. Senſuum igitur maxime cõmunis eſt is, circa quem intemperantia verſatur. Atq; propterea iure vituperanda eſſe videtur, ꝙ hominibus non ratione qua homines ſunt, ſed qua animalia, accidit. Talibus igitur gaudere, maximeq; talia amare, ferale eſt. Etenim liberaliſſimę voluptates quę per tactum proueniunt, exceptę ſunt. Vt ea quę in ludis ac certaminibus per fricationẽ caloreq; fiũt. Nõ eñ intẽperãs tactus circa vniuerſum eſt corpus, ſed circa quaſdã corpis partes.

Philoxenus collum gruis optauit.

¶ Sequitur in litera, Circa voluptates igitur temperantia & intēperantia versantur, quæ cęteris ani-
mantibus sunt cōmunes, hoc est temperātia & intēperātia sunt circa voluptates gustus & tactus. Pro
batur hęc cōclusio sic. Tēperātia & intēperātia sunt circa aliquas voluptates, ex p̄dictis, & nō sūt circa
delectationes hoi p̄cise addictas, vt aiales & triū aliorū sensuum: igitur temperantia & intemperantia
sunt circa delectatinnes, in quibus reliqua animalia communicant, quæ sunt gustus & tactus. Et pro-
pterea corollarium lepidum & notatu dignissimum infert dicens. Quocirca intemperantiæ volupta-
tes seruiles sunt & brutę, quia illud cum quo in pecoribus cōmunicamus est nobis seruile & vita pecu
dum. Deinde ponit aliam conclusionem dicens, Gustus ad intemperantiam perpaucus aut nullus est
vsus, tactus autem plurimus. Nempe gustus officium est sapores discernere, vt faciunt pitisando vinū
probantes, & qui epulas condiunt vt sunt archimagyri in popina, sed in his rebus in sapore solū non
plurimum intemperantes delectantur. sed ea voluptate quę in esculenti & potus contactu habetur &
in rebus venereis. quapropter voluptatibus defluens Philoxenus ericius deos precatus traditur vt
longius sibi guttur q̄ grui fieret, ob idipsum q̄ tactu delectabatur, linguam latiorem bouilla non pe-
tijt. quia voluptas gustus est exigua nisi pro quanto ad tactum ordinatur. Erix est mons Siciliæ & ci-
uis etiam eiusdem. Iste vappa erat siculus genere, hūc inter cupediuoros gulę proceres antiquitas po-
suit: ergo conclusio vera, quæ dicit q̄ gustus perparum ad intemperantiam conducit, hoc est signum
q̄ iste pultiuorax magis delectabatur in suorum pultium tactu q̄ gustu. Temperantia & intemperā-
tia sunt in gustu secundario & minus principaliter, quia in lingua est discretio cibi aut potus si sit
delectabilis tactui, & tunc homo tali alimento & potu vtitur. Postea ponit conclusionem finalem hu
ius capitis, quæ est hæc. Intemperantia est vitium maxime ferale, vile & exprobrabile, & ab hominis
natura extraneum. Probatio. Illud vitium quod spectat ad sensum communissimum, in quo cum
belluis communicamus, est latissimum, sed sic est de intemperātia, quia est circa sensum tactus qui in-
inter omnes sensus est communissimus, tum quia omni animali cōuenit, gustus solum linguam ha-
bentibus conuenit, tum quia cuilibet corporis parti inest. Non ergo ab re est vitium reprehensibile
& ab hominis natura (qua homo est) alienum. Non cōuenit hominibus eo q̄ homines sunt, hoc est
per aliquid præcise hominibus addictū, vt est rationale & risibile quo a pecudibus seiungitur, sed quia
sunt animalia competit. Talibus ergo vitium inuolutum esse est brutum & ferale. ¶ Remouet deinde
dubitatiunculam qua ambigi potest an temperantia & intemperantia sint circa omnem delectatio-
nem quæ in sensu tactus euenit. Et negatiue respondet inquiens. Liberalissimas corporum volupta-
tes quæ per tactum eueniunt, semper excipimus, vt quæ in ludis & certaminibus quæ per fricationē,
& quæ per calefactionem fiunt. Dicit has delectationes liberalissimas hoc est comparatiue ingenuas,
licet brutis conueniant. Alię voluptates circa quas sunt temperantia & intemperantia sunt seruiles &
vilra Vel hic ponit conclusio in qua reddit causam cuiuidā dicti. s. Gaudere sensu tactus est ferale. Po-
nit cōclusionē quomodo id intelligi debeat Hę partes corporis determinatas vēdicāt, illę vero p totū
corpus expādunt. Has enī ptes os & mēbra pudibūda cōsulto nō noiauit, qa fœda sunt & inhonesta &
ideo cum circūloquutiōe depromēda. Verborū obscœnitatē etiā in sugillādis vitijs cōsulto deuitam⁹,
eapropter puerorū p̄ceptor Alexāder pedo verbū nō noiauit, sed circūloquēdo dixit, qd turpe sonat fit
in edi. Si alibi dixerit Mando cō pedo tudo caruere supinis, nihil ad nos. Quia ruditer ad vulgus hac
manuductiōe vtimur. Nec nobis q̄ has ptes noiamus erit indecorū cū scripto & explicationis gratia
Dub. duo. (quia lucidi esse laboramus) id depromamus. ¶ Circa literā dubitat̄ primo, quare voluptas innata sen
sui tactui & gustui sit maior q̄ alijs sensibus. ¶ Secūdo an intēperātia sit vitiū maxime exprobrabile
Ad primum sicut philosophus dicit. ¶ Ad priorē dubitationē rñdet̄ q̄ hoc est ad cōtinuationē indiuidui & speciei.
Nā ob veneris fœditatē nulli plis p̄pagationi operā darēt, teste Auicēna, nisi voluptas concomitaret̄
Ad secundū. actū, sicq3 est in cibo & potu. ¶ Ad secūdā dubitationē rñdet̄ affirmatiue patet auctoritate phi̅ i lr̄a. Si
in brutales voluptates hō descēdat belluis cōfert̄, secūdū illud Psalmistę, hō cū in honore esset, nō in-
tellexit, cōparatus est iumētis insipiētib⁹, & similis factus est illis. Viri decus & rationis acumen obfu-
Obiectiones duę. scat tollitq3. Vocaturq3 vitium puerile vt in vltimo capite huius tertij videbitur. ¶ Contra illud ar-
gumentor. Peccata magis vulgaria minus sunt exprobrabilia, hinc latro inter latrones infamię no
tam non incurrit, sed intēperātia est cōmune peccatū: igitur. Secūdo, blasphemia, homicidiū, & inui-
Ad priorem dia sunt grauioria culpę q̄ intemperantia: ergo sunt vitia magis exprobrabilia. ¶ Ad priorē obiectio
nē respondet̄ q̄ cōsuetudo peccati diminuit infamiā apud improbos, nō tn̄ apud sapiētes & illo vitio
Ad alteram. nō irretitos, nec secundum naturam vitiorum. ¶ Ad secundam dicitur q̄ vitia carnalia quæ sub in-
temperantia continentur licet sint minoris culpę (vt dicit Grego. in moralibus) sunt tamen maio-
Quęstiones tres. ris infamię. ¶ Circa materiā ieiunij quęrit̄ an quoties homo in die ieiunabili comedit vltra vnā re-
fectionem toties peccat. Secundo circa illam materiā quis pōt in ieiunij fractiōe dispēsare, in causa an-
Ad primam cipiti. Tertio an vitam abbreuiās volēs corpus mortificare peccet. ¶ Ad primū rñdet̄ negatiue, quia
cū ieiuniū est fractū iam nemo pōt id ieiuniū seruare, q̄re postea comedens nō peccat, nisi comedat ci-
Ad secundā. bos toto illo die veritos, vtpote carnē aut oua in q̄dragesima q̄ p̄cepto negatiuo vetant̄. ¶ Ad secūdū
respōdet̄ q̄ licet hęc lex sit sūmi pōtificis, nō tn̄ est hō obnoxius eū p dispēsatione semp adire, qa tē-
pus ita faciēdi aduersat̄, & cōsuetudo est inducta ad hoc. Et licet lex ieiunij sit vniuersal̄r lata, tn̄ multę
psonę euidēter excipiunt̄, de qb⁹ minime ambigit̄. In casu dubio sufficit adire supiorē, vt episcopū, cu
ratū, vel aliū circūspectū in arte eis deficiēte. Nec ille eos ad eorū cōsciētias remittet, dando eis scrupu-
lū. Permutet ieiuniū in septē Psalmos legendos aut in eleemosynā dandā, si opulētia sit. Eodē modo
episcopus in qualitate ciborū dispēsat admittēdo butyrū in quadragesima, qn̄ est olei pœnuria.

Ad tertiam.

¶Ad tertiã dicit̃ q̃ si fiat ex ignorãtia inuincibili corpus volẽs castigare,nõ est peccatũ vllũ:sin aiaduertat se excedere in vitę abbreuiatiõe notabiliter,licet credat se bñ agere,peccat saltẽ venialr,a mortali aũt pia intẽtio & aliq̃lis ignorãtia eũ excusant.In aliqb⁹ vita repẽte exponit̃ morti, vt i bello iusto:actus eñ ille morã nõ patit̃,aliud aũt est in his actibus.Adde etiã q̃ cũ plures gula q̃ gladio pereant, paucos sic deficere videt̃,& ita est eis bona ignoratio.Hilarion in frugaliũ schola celebris se macilentũ ieiunio fecit,sed cũ impetiginẽ & corporis squalorẽ ob abstinẽtiã incurrisset, illi pastui nõnihil adiecit vt a labe pcti caueret. A posteriori morbo superuenięti edoctus erat se nõ posse ita durare:& si vlterius in hac arctitudine vitę pcessisset,peccasset.

Dubium.

¶Dubitat̃ an circa latitudinẽ alicui⁹ virtutis pot dari extremũ nõ vitiosum.

Responsio.

¶Respõdet̃ q̃ sic,qñ ex actib⁹ cõsilij habitus emergit,tota latitudo tẽperãtiæ regularis ponat̃ esse a duob⁹ ad octo,ita q̃ licet Socrati in die tãtũ comedere,ita q̃ si citra duos gradus comederet esset insensibilitas.& si plusq̃.viij.esset intẽperãtia, tũc abstinẽtia capit p sua latitudine ptẽ illius toti⁹ latitudinis,vtpote a duob⁹ ad.v.gratia exẽpli,si plus comedat Socrates q̃ qnque trãscẽdit totã latitudinẽ abstinẽtię,& nõ peccat,ergo abstinẽtię extremum erit cõflatum ex nõ vitio & vitio. A quinq̃ ad.viij.est virtus,qa est mediũ alicuius virtutis,& sup hoc est extremũ & nullo mõ mediũ.Epilogando dicim⁹ Aristotelẽ pbelle in hac materia philosophari & gñosum ordinẽ tenuisse.Primo eñ aiebat q̃ tẽperãtia ac intẽperãtia circa voluptates insudãt nõ dolores.Scdo q̃ circa corpea oblectamẽta & nõ circa oia,sed solũ illa q̃ tactu & gustu pueniũt,& magis circa tactũ q̃ gustũ,imo nõ circa gustũ vt gustus est,sed tactus est quidã.& circa voluptatẽ tactus in determinatis partib⁹ corporis,& nõ circa totale corp⁹,vt in pruritu scalpẽdo & sudãdo.In cibo abstinẽtia,in potu sobrietas,in venereis castitas, in oculis pudicitia dici põt.

Dubium.

¶Heres de illo qd in principio capitis tãgit̃ vbi dicit̃.Fortitudo ac tẽperãtia sunt in appetitu sensitiuo.Diuus eñ Thomas prima secũdę q̃stione.50.&.56.ponit fortitudinẽ ac tẽperãtiã in parte irrationali tñ.s.in appetitu sensitiuo.

Responsio.

Sine ei⁹ cõfutatiõe respõdet̃ q̃ tã in pte rõnali q̃ in appetitu sensitiuo istę duę virtutes inueniunt̃,nec hñt affectus p obiecto plusq̃ iustitia aut liberalitas.Stat eñ nullã pturbationem hoi inesse,sed oẽm esse penitus sedatã.& esto q̃ insit, voluntas pro suo arbitrio suos actus in cibum,potum,pugnam & cætera id genus applicat.

Tract.III. Cap.II.& Lib.III. Cap.XI.

Cupiditates varię.

Vpiditatũ autẽ alię cõmunes esse vidẽtur,alię pprię atq̃ adiunctę. Alimẽti nãq̃ cupiditas,naturalis est:oẽs enim cũ indigẽt nutrimẽto,siccũ aut humidũ alimẽtũ,& nõnunq̃ vtrũq̃ cupiũt,cubile etiã cupit(vt inqt Homerus) iuuenis atq̃ vigẽs.Nõ aũt oẽs tale vel tale,vel eadẽ cupiũt: quocirca nostrũ idipsum esse videtur:habet tamen & aliquid naturale.Alios enim alia delectant,& quędã quibusdã magis (q̃ alia quæcunq̃) sunt voluptati.Hæc cũ ita sint,in naturalibus quidẽ cupiditatibus pauci peccãt,& ad vnum,ad ipsum inquã plus. Cum enim quispiam quęuis comedit,aut bibit donec impleatur,superfluo fit tum rei naturalis exuperatio multitudine.ipsa nãq̃ naturalis cupiditas,indigentię est repletio.Quapropter hi furẽtes circa ventrẽ dicuntur,quia vltra q̃ oportet ipsum implent atq̃ refarciũt.Tales aũt ii fiunt qui mãcipiis sunt psimiles. At circa pprias cupiditates,complures hominũ, multisq̃ modis delinquunt.

Intemperantes.

Nam cum talium amatores ex eo dicantur,quia vel gaudent q̃bus nõ oportet,vel magis q̃ vt ipsi multi vel non vt oportet:in vniuersis intemperãtes excedunt.Gaudẽt enim quibusdã quibus nõ oportet gaudere,quippe cum sint odio digna,& si talium quibusdã oporteat gaudere:magis illis gaudent q̃ oportet:& q̃ vt ipsa gaudet multitudo.Eam igitur exuperationẽ quę est circa voluptates, intẽperantiã esse & vituperabilẽ, constat.¶Circa vero dolores:nõ vt in fortitudine,sic in ipsa temperantia fit , vt temperans quidem dicatur quispiam ferendo dolores,intemperans autem non ferendo.Sed intemperãs quidem ex eo dicitur,quia dolet magis q̃ oportet,cũ voluptate non potitur,atq̃ ipsum dolorem affert ei ipsa voluptas.temperans autẽ ex eo,quia absentia rerum earum quę efficiũt voluptatem non dolet,illisq̃ abstinet.Intemperatus igitur ea oĩa quæ afferunt voluptatem, vel ea quę maxime concupiscit,& a cupiditate adeo ducitur,vt illa cęteris omnibus anteponat,quapropter & non adipiscens & cupiẽs dolet,cupiditas enim est cũ dolore. Absurdo autem est persimile ob voluptatẽ dolere.Atqui deficientes in voluptatibus & minus gaudentes homines q̃ oportet,non nimiũ fiunt. Non est enim insensibilitas talis humana: etenim animalia cætera cibos discernunt,& quibusdam quidem gaudent,a quibusdam vero abhorrent.Q; si quis sit cui nullus prorsus est voluptati,nec vllus ab alio differt,is longe ab homine distat.Nomen autem nõ habuit talis,quia non facile fit. Vir autem tẽperans in his mediocriter sese habet.Nec enim iis gaudet,quibus intemperans maxime delectatur , sed potius moleste fert. Nec iis omnino quibus delectari non decet,nec vehementer vllis rebus hu-

iuscemodi delectatur: neq; si absint, dolet, neq; cupit: nisi mediocriter semper, nec magis q̃ oportet, nec quando non oportet: vlla res omnino talis ipsum delectat. Mediocriter autem & vt oportet, eas res appetit, quæ voluptate quidem afficiunt, ad sanitatem autem & bonam corporis habitudinem conferunt, & res cæteras voluptatis effectrices identidem, si nec impedimento sint dictis habitibus corporis, nec honestatis cancellos, nec facultatum metas egrediantur. Nam qui ita sese habet magis q̃ dignum est, eiusmodi voluptates amare videtur, at temperans non est talis, sed ita sese habet, vt ipsa ratio recta præscribit.

CVpiditatum aliæ sunt communes & naturales, aliæ vero sunt propriæ & appositæ. Exemplum primi: Vt naturalis cibi cupiditas. Omnes enim alimento sicco, qui cibus, aut humido, qui potus est, nonnunq̃ indigent: et aliquando vtrunq; auent. Et cubile etiam cupit (vt Homerus ait) iunior atq; florens: hoc est lectum ad dormiendum in cubiculo. Quia enim tales plus mandunt ob sustentationem & crementum, eos plus dormire est necessum. Nec inter hoc cubile & illud ea tempestate discernunt, prouectæ vero ætatis de cubili tempore loco q; discernunt. Cupiditates propriæ sunt, quas non omnes cupiunt: sed quod vnicuiq; tale esse videtur, licet aliquid naturale contineat: nō enim singuli tale vel tale vel eadem desiderant, sed hic perdite amat gruem, hic phasianum, ille carnē bubulam suillamve. Quocirca nostrum particulare id ipsum esse videtur: naturale tamen est indiuiduo, & non toti speciei. Deinde ponit primam capitis conclusionem dicens. Circa cōmunes cupiditates pauci peccant, & vno modo dicit litera, & ad vnū ad ipsum inquā plus, hoc est solū vno modo capiendo plus q̃ par sit. Ventrem nimis referciendo, aliqui primo apposita more lupi deuorant ad facietatem, mandant quo ad ventrem distentant. Circa vero proprias multi delinquunt & multis modis. Cum enim quisq̃ bibit & comedit quæcunq; quoad excessu repleatur, fit exuperatio cupiditatis communis plusq̃ par sit accipiēdo. Porro repletio naturalis indigentię quędam communis cupiditas est: propterea qui se hac via plusq̃ æquum sit referciunt ventri addicti, circa ventrem furentes, & gastrimergi dicuntur: & qui tales sunt mācipija persimiles sunt aluum sine discretione replentes. Tales autem sunt perpauci & circa maiores nutrimenti copias delinquunt. ¶ At qui proprias cupiditates sequuntur & eas amant, peccant gaudentes quibus non oportet, & sic de alijs circūstantijs. Gaudent inquam quibus non oportet gaudere, quippe cum sint odio digna gaudent, vtpote cum intemperāter, & splendidius æquo comederint: & illud est suapte natura odio dignum. Prælatum pingue sacerdotiū habentem laudat dilirium vulgus, si mēsam Sardanapali regis luxu perditi, aut alterius diuitis epulonis teneat. Et si talium quibusdam gaudere oportet magis gaudent q̃ liceat, & plus gaudent q̃ multitudo hoc est nimis intense in gradu & ardenter. Licet de gradu est difficultas. De istis dicitur. Quorum Deus venter est. Quidam delicatos pisces, rombos, lupos, soleas, non esitant nisi butiro & salsamentis gulę irritamentis pręparentur, vt dicebat ille lurco, perdicis obesę pectus mandens siue salsamēto. Ecce quāta patimur p amore Christi. Alij frugalioris instituti, famē cōdimētū gratissimū, solā adhibēt. ¶ Seq̃ scda cōclusio. Dissimiliter tēperātia & intēperātia sunt circa dolores, & ipsa fortitudo. fortis est patiēdo dolores, quos meticulosus abhorret. Sed qs nō est tēperās ferendo dolores, intēperās tñ nō ferēdo, sed intēperās citius ex eo dicit̃, qa magis dolet q̃ par sit quoties voluptate nō potit̃, atq; dolorē affert ei ipsa voluptas. Et cōtra tēperās eo ipso q voluptatū absentia nō torq̃tur. & q p̄sentib⁹ abstinet. Intēperās vero cōcupiscit voluptuaria oīa, vel ea q̄ maxime: & a cupiditate adeo ducit̃ vt illa cęteris oīb⁹ anteponat, q̄propter cōcupiscēs & nō adipiscēs torq̃tur, cū dolore em̄ cupiditas est. Hoc est tota ęius vita est anxia & ęrūnosa. Postea dicit. Absurdo aūt est p̄sile ob voluptatē dolere, nihilo tñ secī⁹ est verū q voluptas habita nō generat dolorē, sed sua absentia est causa priuatiua tristitię: vt absentia naucleri est causa submersiōis nauis in vndis. Duplici pœna hi lurcones afficiunt̃. Ex vētris em̄ ingluuie vel crapula ¶ Seq̃ morbus & dolor, qa vt dicit Horati⁹, nocet empta dolore voluptas, & si nō potiat̃ cōcupito torq̃tur. Masinissa Numidarū rex centū annos natus corā tabernaculo stās in meredie frugaliter vel stans vel ambulās comedebat, vt suos ad temperantiā inuitaret. Cyrus maior Darius & Pōpeius Romani duces a tēperātia plurimū laudant̃. Ebrias mulieres morte Romul⁹ plectebat, cogebatq; mulieres viuere ita abstemias ac si bibissent de clitorio fonte Arcadiæ, de quo si quispiā biberit (vt poetę fingūt) vinū oīe oderit. Dicēte Nasone. Clitorio quicūq; sitim de fonte leuarit. Vina fugit, gaudetq; meris abstemi⁹ vndis. ¶ Seq̃ tertia cōclusio. In voluptatib⁹ deficiētes & in ijs minus q̃ oportet gaudētes vix repiunt̃. Hoc est sunt rari. nō est humana hmōi insensibilitas, cū cętera aīalia cibos discernāt & qbusdā gaudeāt alijs nō gaudeāt. Pinguib⁹ nō vescit̃ feles seu murilegus, q̄ canis capit, & mītas hęrbas equus aspnat̃, q̄s auide bos legit. Tāto magis discernit cibos hō. Qz si qs repit̃ cui nullus cib⁹ oblectamēto sit, & q vnū alimētū alijs nō p̄ponat, hic lōge ab hūano viuit ritu. Nomē nō habuit talis, qa nō facilę iuenit̃. ¶ Ex his qs tēperās sit nō difficile est dep̄hēdere. Tēperās aūt mediocriter se habet circa hęc, hoc est circa dolores & voluptates. Siqdē oīno nō gaudet qb⁹ gaudere nō decet, vt qb⁹ intēpat⁹ potissimū delectat̃, verū poti⁹ moleste fert, & si gaudēdū ē nō vehemēter i illis oblectamētū capit, nec ampli⁹ q̃ rō dictet: nec si absit, dolet: nec cupit nisi mediocriter: nec vlla res p̄rsus talis ipsum delectat sec⁹ q̃ op;, & voluptates q̄ ad bonā valetudinē corpis cōducūt appetit, & res cęteras voluptatis effectrices appetit, mō corpis valetudini nō aduersant̃, eiusq; ipedimēto nō veniāt, nec honestatē offendūt, nec honestatis limites trāscēdāt, nec facultatū metas trāsgrediāt̃. Porro q i his se habet magis q̃ dignū sit, voluptatē plus q̃ ęquū est amplectit̃, sed tēpans neq̃q̃ talis est, s; talis vt ipsa recta

ratio pſcribit. ¶ Circa hãc literã dubitatur, Primo, quare dicūtur cõcupiſcētiæ cões, & quare propriæ. Dub. v.
Secũdo quem cibũ appetitus ſenſitiuus appetit in abſentia. Tertio, quomodo cognoſcitur latitudo
temperantiæ. Quarto, an viris perfectis & ſanctis neceſſitas ſit regula viuendi. Quinto, an voluptas
in cibo incidens ſit peccatum. ¶ Ad primã dubitationẽ dicitur, ꝙ ſunt cõmunes quia naturales, totũ Ad primũ.
genus aut ſpeciem cõſequẽtes, vt cibi & potus concupiſcentia ad ſubueniendũ indigentię naturę. Eſt
vnũ peccatum in hoc plus capiendo q̃ natura requirat, proprię concupiſcentiæ cõſequũtur ſolum in-
diuiduũ, ſiue ab habitudine naturali, ſiue electione, ſiue cõſuetudine, & in hoc homines non parũ di-
uerſificantur, ſecũdũ mores hominũ, qui vbiuis gentiũ variantur. Mille hominũ ſpecies & rerum diſ-
color vſus. Aliqui boleton, tubera, ranũculos, aut teſtudines auide comedunt, & humanas carnes ſcy-
thæ quidam, nõ aſpernãtur. ¶ Ad ſecũdã reſpondetur, ꝙ brutum appetit cibum illum cuius recor- Ad ſecũdum
datio ſenſitiua habitualis eſt in eius ſenſu: quælibet enim potentia appetitiua eſt ſua cognitiua, po-
tẽtia guſtatiua appetitiua appetit auenam cuius ſpecies eſt in guſtu equi. Senſus eſt ſingulariũ. Prima
fames vel ſitis in animali nõ eſt appetitus cibi aut potus, cum nullus ſit ſenſatus: ſed ſi producatur
animal cibi nõ indigum temporis interuallo animal ipſum quãdã tędioſam alterationem in ſtoma-
cho ſentit: & in illius reuelamẽ remedium procurat, & cibo aut potu habito poſt ei appetit vti ſupe-
rius retulimus. ¶ Ad tertiam dubitationẽ reſpõdetur, ꝙ capitur cibus ſufficiens corpus augmẽtare Ad tertiũ.
ad cremẽtũ vſq;: poſtea capiatur paſtus ſufficiens ipſum manutenere & alere, paucis & minimis natu-
ra cõtenta eſt. Tam cibi defectu q̃ eius exceſſu corporis harmonia diſſoluitur. Ex præteritis quando
quiſpiam bene ſe habuit & in morbum ob intemperãtiam & inſenſibilitatem lapſus eſt, poteſt illud
apprehẽdere. Habeat reſpectum ne cũ corporis incolumitate anima infirmetur vitijs. Caro eſt hoſtis
domeſticus quẽ oportet in ſeruitutem redigere, ſi inſolens fuerit: & ſi id temporis infirmitate labo-
retur, prudenter actũ eſt. Dicit enim Apoſtolus. Cum infirmor, fortior ſum. Infirmus corpore ſanus
mente: & illa eſt hominis prę̃ſtãtiſſima valetudo: ſed quia corpus eſt animæ inſtrumẽtũ & equus, ſine
quo homo non viuit: ſuper quem (vt ita loquar) anima equitat: nutriatur ita vt non recalcitret: &
tũc erit bona politia in toto homine. Non hortor corpus in nihilũ redigere: quia ille non eſt bonus
politicus, qui ciuem occidit ſine quo viuere nequit. Ea propter mentem ſanã in corpore ſano, quidã
ſapiens optauit. Ex corporis & partium eius diſcraſia a nobiliſſimis ſuis affectibus anima impeditur.
Non comedat cibos in patria ſua abominabiles habitos extra neceſſitatem: vt in Britannia non
comedunt teſtudines, ranũculos, boletos, carnes humanas, & cętera id genus: quia hoc eſſet honeſtatis
cancellos tranſcendere. Nam illi cibi conſuetudine ſunt vetiti. Idẽq; eſt ac ſi aliqua lege prohibeãtur.
Ergo eſt intemperãtię carnibus diebus venerinis veſci, vel abſtemijs merum bibere: quia oppoſitum
voto emiſerunt. Quarto, ſuas vires in ciborum præparatione nõ tranſcendat. Nã inops & ignobilis
etiam opulentus perperã agit opipare more opulenti nobilis comedẽdo. Si quis tamẽ morbo laborat
iam caſus neceſſitatis occurrit, quæ legem non habet. ¶ Ad quartam dubitationem, Martinus affir- Ad quartũ
matiue reſpondet. ¶ Contra hoc argumentor. Cuicũq; ad temperantię latitudinem ſufficiũt illa quæ
retulimus: ſed ea perfectis ſicut imperfectis cõueniũt. Perfectus inquam habet latitudinẽ diuiſibilem
in qua ſi manet, nec animæ nec corpori oberit &c. ¶ Contra illud obijcitur. Sãcti & perfecti viri hoc
habent pro regula quod alij nõ habent niſi pro conſilio: ſed neceſſitas eſt imperfectis viris de cõſilio,
ergo eſt perfectis de præcepto. Secũdo ſecũdũ diuũ Bernardum in via morum nõ progredi retroce-
dere eſt: igitur nõ procedendo cõtinuo ad mediũ ſtrictioris latitudinis peccat. Has rationes Martinus
in ſuo libro de temperantia facit ad cõcludendam cõcluſionem oppoſitam reſponſioni noſtræ. Ad
priorem igitur reſpondeo, vtrãq; præmiſſam negãdo: primo maiorem. Stat enim aliquẽ hypocritã
& malum, habere minorẽ latitudinem q̃ hũc ſanctũ aut illũ: ex parua enim comeſtione quotidiana
ipſe redigit ſe ad paruam latitudinẽ: ita ꝙ ſi multũ comederet ei noceret. Secundo, minor eſt falſa:
cõſilium eſt de meliori bono, & ſtat ꝙ capiendo ſolum ſecũdũ neceſſitatẽ non eſt ei de meliore bono.
Secũdũ argumentum eſt nullum: ipſum probaret ꝙ homo perfectus teneretur adire nõ gradum
latitudinis: & ſic de nihilo viuet. Bernardus intellexit nõ procedere quando homo tenetur, eſt retro-
cedere per omiſſionem. Adhuc inſtatur pro eo. Perfectus & eremicola ſi tãtũ comederet quantũ intẽ-
perans male ſe haberet in corpore: ergo latitudo temperantiæ eius eſt anguſtior q̃ latitudo alterius.
Quarto, veniale in imperfecto eſt mortale in perfecto: ergo latitudo temperãtiæ eſt ſtrictior perfecto
q̃ imperfecto. Reſpondetur, ꝙ hoc prius argumẽtum eſt nullum. Fateor enim aſſuetum multum
comedere & habere ventrẽ diſtẽtum, & hũc poſſe plus manducare q̃ alium, nec poſſe ita paruo ſatiari.
Conſuetudo enim comedendi in naturam cõuertitur. ſicut aſſuetus quotidie iter facere poteſt plus
itineri facere q̃ nõ aſſuetus ſine iactura. ſemp loquor de latitudine medij quæ in varijs variatur. Nõ
eſt idem mediũ in Milone & in ludi magiſtro: ſic nec eadẽ in robuſto aut intemperato & valde tẽpe-
rato: ſed illud nõ prouenit a ſanctitate & perfectione. Ob memoriam paſſionis dominicę feria ſexta
carniũ eſus eſt vetitus: qui illo die niſi natalis dominicus eo venerit carnes ſciẽter manducãs, peccat.
Propter intemperantiã introductus eſt ciborum delectus ab eccleſia, impij dogmatiſtę iam pullulant
Paulinas epiſtolas in oppoſitum (vt aiunt) introducẽtes. Dicit enim ſacer Paulus ad Timotheum:
non eſſe abſtinendum a cibis quos deus creauit. Omnis enim creatura dei bona eſt: & nihil reijciẽdũ
quod cum gratiarum actione percipitur. Reſpondetur ad hoc ꝙ Paulus euangelii tuba loquitur cõ-
tra eos qui ſtudioſe delectum ſeruabant ciborum more legis Moſaicæ. Inſudabat enim diuus Paulus
ad antiquandam legem Moſaicam legis gratiæ vmbram. Proceres autem eccleſiæ alijs de cauſis dele-
ctum ciborũ introduxere, vt diebus venerinis ſabbatiniſq; & in quadrageſima, vt homines laſciui

carnem macerent. Ad quartum, nego q̄ veniale in imperfecto faciat mortale in perfecto.

Dub. ¶Dubitatur, in quibus stet latitudo tẽperantiæ. Respõdetur, ea latitudo a quatuor dependet. Primo a corporis incolumitate vt capiatur ad eius alimoniam & nõ vltra: proinde charissime fili alimento temperate vtitor. Secũdo, a bona animæ cũ corpore harmonia, si fuerit inter hęc diaphonia, cõpescat corpus, vt animæ pareat. Tertio, vt honestatis cancellos nõ trãsilias. Multifariam id expono omnem coitum nisi vxorium vitato. Nempe omnis talis honesti cancellos egreditur: nec casum admitto quo carnalis cõmixtio ad vitæ conseruationem requiratur. Enucleo casum sic. Sanus abstinentia corpus macerabit necnõ mortificabit, atq; infirmo coitus valde nocet. Secundo, locupletẽ mercatorẽ ita opipare pasci atq; principẽ est indecorũ: honestatis enim cancellos ea mãducatio transilit: nec mediocris in fortunis potest ita opipare refici vt opulẽtus. Talis enim in se in vxorẽ, in liberos, in amicos, ac in rẽpublicã exorbitat. Talis enim heluo extra infirmitatẽ si suas opes in mare pręcipitaret sane delinqueret: nam extrariis suis bonis cũ discretione eũ vti oportet: expedit enim reipublicę vt re suã quisq; decenter vtatur. Sic qui carnes in vigiliis ac festis nostræ dominæ in Britannia manderet decori gyrum transgrederetur: est enim cõtra patriæ cõsuetudinẽ. Nec honeste ageret nũmosus boletos aut ranũculos præter cõsuetudinẽ regionis esitans. Insuper cibũ tali tempore vetitũ ne tangito: quocirca comedentes carnes quadragenario ieiunio, cancellos honesti transgrediũtur: sic omnis comestio ea tẽpestate incõcessa. Quarto, nõ supergrediaris metas opũ tuarũ. Pauper enim intẽperãter agit ita laute exponẽdo in escis sicut locuples: & ignobilis sicut illustris. Plerisq; videt ieiuniũ ecclesiæ abiiciẽdũ esse sicut nũc nõnulli deprauati moliũtur: asserentes ob quadragenariũ ieiuniũ homines bonã corporis valetudinẽ perdere, & ipsum esse a Neotericis inuentũ. Respõdetur illis, q̄ hoc ieiuniũ longa vetustate augmentũ assumpsit. In quadragenarii ieiunii fronte in canonicis horis hoc ex Augustino legimus qui dicere videtur ipsum ex institutione domini fuisse institutum: hoc intelligo quoad typum, quia quadraginta dies & noctes in deserto Iudęæ ieiunans mãducabat nihil. Hieronymus de eo etiã facit mẽtionem in epistola ad Marcellam, vbi reprobans Montanos, ait nos vnã quadragesimã secundum traditionẽ Apostolorũ toto anno, tẽpore nobis cõgruo ieiunamus. Et beatus Ignatius episcopus Antiochenus Apostolis cõtemporaneus tradit quadragesimã circa Apostolica tempora fuisse institutã. Patet in quarta eius epistola quæ est ad Philippẽses vbi sic ait. Dies festos nolite inhonorare: quadragesimam vero nolite pro nihilo habere. imitationẽ enim cõtinet dei cõuersationis. Aliqui Thelosphorum ipsum instituisse prodũt. sed quo iure illud ieiuniũ sit institutũ alibi locupletius diximus. Ex his liquet eius antiquitas: vtilitas autẽ patet, nã ieiuniũ est laboriosum & corporis insultus nobis intraneos compescit: eiusq; petulantiã refrenat. Carnalis lasciuiæ cõpressio & carnis subactio spiritui, maximopere nobis cõducit. Et opus quãto pœnosius paritate data tanta est deo acceptius. Itaq; ieiuniũ carnis petulantiã spiritui subigens, & laboriosum est magni pręmii meritoriũ: iccirco Epicurei piscium & vitę frugalioris osores frenõ labiis imponãt & virulẽtã linguã in ecclesiã exacuere desistãt. Ecclesia autem inopes, languidos, cæterosq; imbecilles ad ieiunium quadragesimale haud astringit.

Dub. ¶Ambigitur an insensibilitas sit possibilis & deterius vitium q̄ intẽperãtia. Respondetur, q̄ insensibilitas vix est humanũ vitiũ. Bellue enim cibos salutares ab insalubribus discernũt: inclusa vacca vrticas ac alias hęrbas edit: quas caballus minime comedit. Cardones stolidus asellus comedit quas alia pleraq; bruta recusant: ac homines in gustu tactuq; satius iudicãt: nobilissimus enim tactus homini inest, at gustus est particularis tactus. Nihilo tamẽ minus insensibilitas tẽporibus quibusdam haud deest, crimine hypocriseos paratur: si superior arctam temperiẽ magnipendet, inferior cautus & ambitiosus in id vitiũ ad tẽpus vt exaltetur incidit. Secundo, mala habitudine corporis eã incurrit, vt morbo ore ac poris tetris humoribus replatis cibi interea sunt illi nausęæ atq; fastidio. Tertio, erroneo iudicio insensibilitatẽ incurrũt. Natura enĩ paucis authore Boetio est cõtẽta: iste autem omnis parũ, sufficiẽs censet, ac paulatim sic morbum cõparat. At ignorantio potest esse vincibilis, & tũc nõ a toto excusat: sin aliter, prorsus lapsum eleuat. Ad secũdam partẽ quęsiti dicimus, q̄ exprobrabilior insensibilitate cũ intemperãtia atq; cõmunior malarũ filiarũ parens: & signãter spurcę libidinis. Strictam tẽperãtiã cũ insensibilitate vulgus hominũ ad sidera tollit, attamẽ illa est homini perniciosior: iudiciũ enĩ percutit atq; inflat, insaniẽ demũ inducẽs vt in vitis patrũ abũde cõmemorat. Tales solẽt esse turgidi & se prę aliis pręferre. Ab intẽperãtia facilius ad gyrum medii proceditur: illa enim rationem non omnino deiicit: eam tamen lędit atq; hebetat.

Tract. III. Cap. III. & Lib. III. Cap. XII.

NOstra autem sponte, magis intemperantia, q̄ timiditas comparatur. Hæc enim ob voluptatem, timiditas fit ob dolorem: quorum alterũ expetimus, alterum fugimus. Et dolor quidem distrahit atq; corrumpit naturã eius qui habet ipsum: voluptas autem nil tale facit. Magis igitur intemperãtia nostra sponte, q̄ timiditas comparatur: quapropter & reprehensione magis esse digna: Nam ad res afficiẽtes voluptate facilius est assuescere. Sunt enim complures tales in vita: & assuefactio fit sine periculo. In rebus autem formidolosis, contra. Videbitur etiam timiditas non perinde atq; singula sponte agendi principio subiici. Hæc enim non affert dolorẽ: sed illa adeo dolore distrahunt, vt & arma proii-

cere,& cætera contra decus agere compellant: quapropter & violenta esse videntur. At intemperantia fit contra. Singula nanq; sponte agendi principio magis subiiciuntur: quippe cum intemperans ea percupiat atq; affectet. Totum autem minus, nemo enim cupit intẽperans esse. Nomen autem intemperantię, & ad puerilia delicta ferre solemus: habent enim similitudinem quandam. Vtrum autem ab vtro dicatur, nihil ad præsentem refert sermonem: cõstat tamen a priore, posterius dici: atq; non absurde videtur esse translatũ. Est enim castigandum & temperandum id omne, quod turpia concupiscit, & incrementum suscipit magnum atq; luxuriat. Talis autem est ipsa cupiditas maxime, atq; puer. Nam & pueri cupiditate viuũt: & in hisipsis maxime viget appetitio rerum earum, quæ voluptate afficiũt. Si igitur non obtemperet, neq; subiici patiatur, nimiũ effeteturi: est enim voluptatum appetitio insatiabilis, & operatio cupiditatis omni ex parte ipsi amenti, id quod est sibi affine exauget: q̃ si magnę sint, vehementesq; cupiditates: rationem quoq; extrudũt, atq; eiiciũt. Quamobrem mediocres sint ipsę & perpaucæ, & rationi non aduersentur oportet. Atq; id quod est tale, obediens & temperatum, castigatũq; vocamus. Vt viuere autem puerum sub pędagogi præceptis oportet: sic & cupiẽdi vis cupere debet, perinde atq; ratio iubet. Idcirco temperati vim cupiendi, cõcordem esse cum ratione oportet. Nam vtriusq; propositum est honestas. Atq; vir temperans ea cupit quæ cupere oportet, & vt oportet, & quãdo oportet. Hoc autem pacto, & ipsa ratio dictat. Hæc igitur sunt de temperantia dicta.

NOstra autem sponte &c. Prima conclusio huius. xii. & vltimi capitis est. Intemperãtia magis q̃ timiditas nostra sponte cõparatur. Probatur hæc cõclusio. Primo, quia intẽperãtia est ob voluptatem quã cupimus: & metus est ob dolorẽ quẽ fugimus. Secundo, dolor retrahit & naturam corrũpit habẽtis: voluptas autẽ nihil tale facit, sed potius saluat, igitur. ¶ Secũda cõclusio. Intẽperãtia est vitiũ reprehẽsione dignius q̃ ipsa timiditas. Probatio, nã scelus quo magis est voluntarium eo magis paritate data vituperatione dignũ est: intẽperãtia aũt est metu magis volũtaria, ex dictis, igit. Secũdo, illud quod facilius potest euitari est exprobrabilius: sed intẽperãta citius euitari potest q̃ timiditas, igitur. Consequentia tenet cũ maiore. Declaratur minor: quia vitiũ qđ facilius & sine discrimine p̃ assuefactionẽ ad cõtrariũ fit potest facilius vitari: sed intẽperãtia est huiusmodi, igitur. Porro facile & sine periculo potest quispiã assuescere bene operari in his circa quæ est tẽperãtia & intẽperãtia quia earũ obiecta crebriter occurrũt in vita, vt cibus & potus, sed timiditatis obiecta in potẽtia propinqua & actu rarenter eueniũt. Item bene assuefieri in materia temperantiæ nõ est periculosum: sed assuefieri in actibus bellicis circa quæ est timiditas, est periculosum. Tertio, illa circa quæ est timiditas sunt volõtaria in vniuersali & in particulari sunt inuolũtaria: sed illa circa quæ est intẽperãtia sunt volõtaria in particulari, & inuoluntaria in vniuersali. Id vno verbo dicitur. Aggredi cõflictũ in cõmuni in quo timiditas exercetur, est magis spontaneum q̃ hãc acrem pugnã cũ feroci hoste adoriri. hoc enim pacto timor est magis in vniuersali spontaneus q̃ in singulari. Opposito modo de intẽperantia: esse mœchum ac intẽperatũ prorsus ab omnibus ratione vtentibus est respuẽdũ: sed hãc mulierem, demõstrãdo Helenam, cupere est voluntariũ. Vel breui dicatur sic. Nemo vellet intẽperatus esse, vincitur tamen a singularibus instãtibus: quocirca potissimũ est remediũ circa intemperãtiã cogitationẽ singulariũ abolere: cogitatũ igitur ab hac speciosa fœmina auerte, si sapis, hanc normã notato.

Contra est in timiditate, singularia sunt minus volũtaria vt ignominiose clypeum abiicere: verũ ipsum in cõmuni est magis voluntariũ vt fugiendo saluari: & quia litera est paululum scabra eã enucleabo. Videtur autem timiditas. nõ perinde atq; singula sponte agendi principio subiici, hoc est videtur timiditas in cõmuni siue obiectũ cõmunitatis generaliter cõsideratum nõ sic voluntati subiici atq; singularia: hæc timiditas in generali dolorem nõ affert, sed illa singularia dolore animũ stupefaciũt, vt arma abiicere cõpellant: at cõtra fit in intemperãtia. litera est ita perspicua, vt ingeniosus me carperet si vlterius eã enuclearem. ¶ Sequitur in litera alia cõclusio. Intemperãtia vitiũ puerile est: cũ puerorũ enim delictis quãdã similitudinẽ habet: at vtrũ ab altero hoc est an intemperans a puero, an ab intemperãte pusio intẽperati nomen primũ pullulauerit ad præsentẽ sermonem hoc nihil refert: hoc est ad moralem philosophũ nihil interest. Tales enim etymologię potius ad grãmaticũ spectãt. Posterius a priore emergere palam est: sed hic ab intemperãte puerilia peccata intemperãtiæ dicũtur: nec absurde quidẽ eo modo nomen translatũ est. Nam castigandũ & temperãdũ id omne est qđ fœda cupit & mali incrementũ capit, atq; luxuriat, & abũdat: talis nanq; est libido: & ipse puer. Nam pueri secũdũ cõcupiscẽtiam viuũt: magnaq; est in illis voluptatũ cupido. Si igitur moderatori puer nõ obtẽperaret, neq; se subiici illi patiatur, nimiũ efferetur, & serpet, & longius pręceps in vitia abibit: quia ad delectationẽ ad quã pronus est, habitu malo parto vallabitur. Est enim voluptatũ appetitio insatiabilis. appetitus sensitiuus quãto plus delectationẽ experitur, tãto magis eam prosequitur & immergitur. Patet ad oculum, Da puero cerasa, pyra ve matura comedere ad corpus discrasiam & ventris infrigidationẽ quẽ distentat. alioqui vix quiescet. Et patet amplius, corpus pruriens scalpendo, pruritus luxuriat: & scortationibus assueti rarentius abstinent: de gulosis & assuetis immodice bibere, & cũ

fœminis se cõmiscere,& vndiq; delectationibus furenti voluptatũ appetitu insurgunt:& concupiscẽtiæ exequutio & actus ipse exterior innatam cupiditatẽ luxuriare facit. Qꝫ si perturbationes vehementes sint, rationẽ extrudũt atq; eijciũt,hoc est rationẽ offuscant,vt in septimo libro videbitur.Infert postea corollariũ dicẽs. Quapropter oportet vt cõcupiscentiæ mediocres sint & perpaucę rationi non aduersantes:tale quid temperatum castigatũq; vocamus . Nulla voluptas nisi ea quæ est rationi conformis est admittenda.Quidam de honesta voluptate librum inscriptũ emisit. In cibo & moderato potu est innata voluptas:sic & in studio & in alijs voluptatum actibus si quis studiosus extiterit. Vt viuere autem puerũ sub pędagogi præceptionibus oportet,ita cupiditas parere debet rationi . Id enim solum cupiendũ est,qd ratio recta efflagitat.Ex quo iterũ fit vt temperatus a ratione nõ discrepet.Honestũ enim est ad quod vterq; s.& pędagogus & ratio tãq̃ ad scopum prospicit.Propositum pędagogi est honestas:sic propositũ rationis rectę vt appetitus delectationẽ omnem honestam respuat.
Dicebat perbelle sæpenumero Agesilaus:Pulchrũ est hostiũ mœnia expugnare, sed multo pulchrius
Dub.duo. fœdas voluptates continere. ¶Circa solutionẽ huius capitis per modum dubitationis argumentor
Primo,Fortitudo est temperantia præstabilior:ergo timiditas est intemperãtia deterior.Tenet cõsequentia,quia semper meliori peius opponitur,septimo,octauo & nono Ethicoꝝ. ¶Secũdo dubitatur
Ad primũ. de speciebus temperantię. ¶Ad argumentum dico,ꝙ maiori virtuti vitium oppositum est peius, paritate data:modo timiditas circa magis difficile insudat,vt in litera philosophus dicit:modo intẽperantia habet aliquas malas partes annexas:& est magis in nostra sponte sita.Modo vitium quanto
Ad secũdũ. magis est in nostra facultate situm,tanto est exprobrabilius.¶Ad dubitationem respondetur,ꝙ species temperãtiæ sunt sequentes,sobrietas circa potum,cuius oppositũ est temulẽtia:hoc est excessiua potatio cuius;vna pars est ebrietas omnẽ rationem alienans:& hæc est humillima seu abiectissima,& virũ ad statum brutalem deijcit.Mulieres Romanæ tempore Romuli temulentia maculatæ morte plectebãtur.Circa esibilia sunt temperãtia regularis & ecclesiæ ieiuniũ:cuius quadragenariũ in verno tempore est antiquissimũ:& ratione diutinę cõsuetudinis maxime seruandũ.Circa venerea sunt tres castitatis species,virginalis,vidualis,& coniugalis,cũ earum oppositis,fornicatione simplici,mœchia,
Dub. de virginitatis loco. incestu,stupro,raptu,infando scelere,& reliquis.¶Verũ hic ob Hęresiarchas & eorũ affectatores virginitatem exterminãtes qui candida denigrant & atra dealbant ambigitur:quem locũ inter has castitates virginalis nitor sibi vendicet:& videtur ꝙ infimũ,in lege enim Mosaica rarentius erat in vsu. Filia Hiepte virginitatem suã in Montanis.quia semen in Israele non suscitauit,deflebat,vt in libro Iudicum memoriæ est proditum.¶Respondetur,ꝙ de multiplicando populo dei tunc copulæ erat indulgendum,& ea lex fuit vmbra solum & typus legis gratiæ. In noua autem lege Christipara virginitatis tesseram explicuit,ad cuius vexillum multæ virgines ocyus conuolarũt.Ioannes Zebedei, Ioannes Zacharie,Agnes,Agatha,Vrsula,nostra Britanna agmen virginũ agens dẽium: hi sequũtur agnũ quocũq; ierit,vt Ioannes in Apocalypsi scribit causam subiũgens:quia cum mulieribus nõ sunt coinquinati,sed virgines permanserũt.Luculenter contra Iouinianũ Hieronymus virginitatẽ cõnubio præferẽdã monstrat.Et patet ratione Abdicare enim in vniuersum venerea est splendidius q̃ partem eorũ abijcere.Inter hasce ergo castitates virginitas absolute apicem sortitur:licet ex circũstantijs viduitas hanc vel illam exuperet.Sic Annę,de qua Lucę secundo, viduitas vsq; annos. 84.& Magdalenę cęlibatus & vitę puritas post cõuersionẽ triginta annis rigorose seruata, Agnetis virginitatem perbreuem exuperãt.Et castitas cõiugalis Abrahę ob singularem prærogatiuam in ea relucentẽ æquatur huic virginitati aut illi:simpliciter tamen virginitas reliquos duos castitatis ramos supergreditur.Itaq; cõnubialis castitas absolute inter has tres species infimũ sortitur locum:quæ tamen est pulchra facilisq; si vir probam nactus fuerit fœminam:sed si impudicã,morosam & turture loquaciorem inuenerit,est magna calamitas: ꝓpterea nõ ab re sancti virginitati primas dedere ptes.
Dub.de gula ¶Dubitatur,an gula intemperantię filia sit mortale delictum.Respondetur,ꝙ gula est appetitus inordinatus cibi vel potus sæpius venialis : quando nõ est notabilis excessus a latitudine medij:quãdiu enim quispiã gyrum medij vere vel inuincibiliter tenet minime exorbitat:si plurimũ a latitudine medij deuiet in corporis discrasiam,gula est letalis:cõmunius tamen iam venialem suspicor. Si vero quispiam voto contraeat qui ecclesiæ præceptioni deliberate,formaliter,interpretatiueve,mortaliter delinquit.Ieiuniũ tamen ecclesiæ ad corporis dispendium minime hominẽ deuincit:quãdo esset ieiuniũ in corporis læsionẽ notabilem,in occulto mãducet ne alios malo exẽplo scandalizet . Obscœnitatem ac exprobrabilitatem intẽperantiæ cõcludentes, dicimus ꝙ bruta est intemperantię fœditas. Stãte enim litera Aristotelica semper in diatribis Philoxenus siculus infamẽ appellation subibit. Ecquid asoto Nerone detestabilius? A meridie ad mediam vsq; noctem epulas cũ bellarijs protrahebat:omniũ nepotũ altissimus gurges:inexplebilem ventris ingluuiem ceu deum colebat: inter scortorum atq; ambubaiarũ ministeria cœnitabat, vino largius hausto tetram in libidinem horrẽdãq; dictu ruebat.Hoc Suetonius detegit. Nõne Sardanapali inaudita intemperies Assyriorum imperiũ magna industria partum prorsus euertit,asinus bipes inter homines nõ cõnumerandus.Eius epitaphium in Tusculanis quęstionibus Cicero cõmemorat: qd enim potius cornutũ bouem q̃ hominẽ fuisse indicant. De moribus deprauatis nõ de natura loquor. Polyphagi eum & edaces vitam abbreuiant,& ad bellicos sudores sunt ineptissimi.obesis enim ventribus ingenij acumen atq; memoriam hebetant:de patinis plusq̃ de philosophia cogitãt. Gulosis,Epaminũdas Thebanus æquissimo iure infestus fuit:qui quẽdã portentoso aqualiculo ab acia reiecit,affirmans tres clypeos talem vẽtricosum tegere nõ posse.Mensas dapsiles diuitijs affluentes sicut cicutam spernebat,gastrimargosq; insimula-

bat anxie. Inuictū Annibalē Campana luxuria eneruauit. Miles eius bellico strepitu assuetus nullis Romanorum viribus vinci poterat:sed post ea in Capua ac circūuicinis locis tripudijs, cantionibus ac scortationi deditus, prorsus elanguit, sicq; crapula seu luxus vigilantissimū atq; strenuissimū ducem cum armipotēte exercitu superandū tradidit. Non sic Helias vixit, qui coruorū ministerio pastus est. Pari modo Paulo primo eremicolæ dimidiatū panem coruus quotidie afferebat. Socratis, Platonis ac Diognia victus in Ægypto parsimonia est omnibus nota. Tymotheus dicere consueuit bene cum his fore quos Plato cōuiuio accepisset. Frugalissime enim cœnauit, oliuis paucis, pane item & aqua cōtētus delicaciores epulas & opipara cōuiuia aspernabatur. Quid de ipso Daniele & socijs scribā, qui regali mensa contēpta cœnam præferebāt, ne cibis lege violatis cōtaminarēt? Et quid de Ioanne Baptista omniū frugalissimo scripsero? Magdalene, Maria Ægyptiaca, ac plerīq; alij in frugalitate ac parsimonia incridibili totam vitam egerunt: petulanseq; corpus seruitutem sanctā seruire coegerunt, paulatim ad arctitudinem sese redegerūt: quo circa eis haud quaq̄ obfuit. Deniq; præfatam regulam de singularium cogitatu aureis literis notaueris ac tēpus vnius diei deperditū minime putabis. Quid dixi vnius diei? Dicam audacter integræ septimanę. Norma est hęc. Cum cogitatio formosę mulieris quā alias amasti in mentem succurrit, illam citius dicto amputabis: et si illam antea nō adamaueris cū si perniciosa fuerit cancellabis. Sis memor illius cōsiderati Anachoritę quem Romana fœmina opulenta, prestantiq; forma deuotionis gratia inuisebat, quæ abiēs aiebat: sancte vir tuis precaminibus mei memoriam facito, cui scite syluicola respōdit: deus faxit vt e scrinio meę memorię prorsus euellaris, atq; funditus extirperis. In priscorū eremitarum annalibus multa similia lectitamus. Pari modo lapsibus particulatim considerādis nō immoreris: si tibi in mētē occurrat an posthac peccabis nec ne, potissimū in singulis hūc scrupum rescinde: mētaliter dicens: mea pro virili ab omni excessu defectuq; cū dei præsidio cauebo. Et hoc dogmate hunc tertium claudo.

QVARTVS LIBER
TRACTATVS PRIMI, CAPVT PRIMVM.

EINCEPS autem de liberalitate dicamus. Videtur autem mediocritas circa pecunias esse. Nō enim bellicis in rebus ipse vir liberalis, nec in quibus laudatur vir temperās, nec etiam in iudiciis: sed in dandis capiendisve & magis in dandis pecuniis laudatur. Atq; pecunias ea dicimus vniuersa quorū æstimatio mēsuratur nummo. Est autē & circa pecunias exuperatio quidē prodigalitas: defectio autē illiberalitas. Et illiberalitatem quidē ac auaritiam iis semper accommodamus, qui magis q̄ oportet pecuniis student. Prodigalitatem autē nectentes nōnūq̄ afferimus. Nam eos homines qui sunt incontinentes, & ob intemperātiā pecunias profligāt: prodigos vocitamus. Quapropter & flagitiosissimi tales homines esse videntur. Multa nāq; vitia simul habēt. At nō proprie tali nomine nūcupātur. Est eīn prodigus qui malū vnū aliquod habet: corrūpere inquā patrimoniū. Prodigus eīn est qui ob seipsum perditur. Videtur autē & patrimonii dissipatio interitus quidam ipsius esse: propterea q; patrimonio ac facultatibus viuitur. Hoc igitur modo prodigalitatem accipimus. Rebus autē his quarū est aliquis vsus, & bene vti & male etiā possumus. At diuitiæ res sunt tales. Is autē optime re quauis vtitur qui eā virtutē habet quę ad tē illam accōmodatur. Et diuitiis igitur optime is vtetur qui virtutem eā habet, quæ ad pecunias attinet: hic aūt est ipse vir liberalis. Atqui sumptus quidē datioq; pecuniarum vsus earū: acceptio vero conseruatioq; possessio potius esse videtur. Quocirca viri liberalis est potius dare quibus oportet q̄ capere vnde oportet, & non capere vnde nō oportet. Est enim ipsius virtutis beneficia potius cōferre q̄ suscipere. Et honesta potius agere q̄ nō agere turpia. Non est autē obscurū cū das quidem, sequi vt beneficia cōferas, honestaq; agas: cū capis vero, vt suscipias, aut nō turpia agas. Gratia preterea sequitur eū qui dat, nō eū qui capit. Et laus etiā magis. Facilius est etiā nō accipere q̄ dare. Homines eīn multo minus erogāt sua, q̄ nō accipiūt aliena. Ii quoq; q dāt, liberales dicūtur: sed qui nō accipiūt, nō ob liberalitatē, sed ob iustitiā potius laudātur: qui vero capiūt, nō laudātur valde. Liberales insuper homines, maxime omniū fere studiosorū amantur, prosunt eīn, at id cōsistit in dādo. Omnes autē actus virtutū, honesti sunt, & honestatis causa fiūt. Et liberalis igitur honestatis causa dabit: & recte, dabit eīn quibus oportet, & quot oportet, & cū oportet, cęteraq; oīa obseruabit, quę

Pecunia.

Prodigus.

Liberalis.

dandi actum rectum sequitur. Et etiam cum voluptate vel sine vllo dolore. Id enim quod per virtutem efficitur afficit voluptate: aut fit cum indolētia sane: minime vero affert dolorem. At is qui dat quibus non oportet, aut nō honestatis gratia, sed ob aliquam aliā causam: non liberalis, sed alius quidā dicetur. Et itidē is qui dando dolet: honestis enim actibus talis pecunias anteponit: quod quidem non est liberalis. At vero neq̄ capiet vnde non oportet. Talis enim acceptio non est eius qui pecunias non magnifacit. Nec etiā ad postulandum propensus erit: facile nāq̄ suscipere beneficia, nō est hominis beneficia conferentis. Verum vnde oportet accipiet: ex propriis inquā rebus: non quia idipsum honestū sit, sed q̄ necessariū vt donare possit. At neq̄ res suas negliget: quippe cū per illas quibusdam auxilio opem afferre. Neq̄ quibusuis dabit, vt quibus oportet, & quando, & vbi est honestum, largiri possit. Attinet etiam nimirū ad hominē liberalem: vt in dando adeo exuperet, vt sibiipsi pauciora relinquat. Est enim liberalis nō ad seipsum respicere. At enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur: liberalis enim actio non in multitudine terū quę dantur, sed in habitu dantis cōsistit. hic autē pro facultatibus erogat, nihil igitur prohibet, cū magis esse liberalem qui pauciora largitur: si modo minores ei sint facultates. Magis autē illiberales esse videtur, qui nō cōpararunt sibi facultates, sed ab aliis acceperūt. Nec enim experti sunt indigentiam: & opera omnes sua amant, vt parentes atq̄ poetæ. At vero facile nō est

Liberalis nō est diues. liberalem diuitē esse. Quippe cū non sit ad capiendū & cōseruandum, seu ad erogandum procliuis. neq̄ magni per se faciat ipsas pecunias: sed causa dandi. Quapropter & accusatur fortuna, q̄ homines ii qui maxime sunt digni, minime sunt locupletes. Accidit autem id ipsum nō sine ratione. Fieri enim nō potest vt is pecunias habeat, qui non adhibet diligētiam vt habeat ipsas: quēadmodū & cæteris in rebus fieri solet. Attamen nō dabit quibus non oportet, neq̄ quādo non oportet, & de cęteris talibus simili modo. Non enim ageret liberalitatis ipsius lege, & cōsumptis ad hæc ipsa fortunis, ad ea quæ oportet, & cū oportet,

Liberalis. sumptus facere, dateq̄ non posset. Etenim is est (vt paulo ante diximus) liberalis qui pro facultatibus erogat, & in quibus oportet. Qui vero exuperat, prodigus est. Quocirca tyrannos prodigos nō dicimus: non enim facile videtur esse dando, ac erogando tātā terum quas habent copiam exuperare. Cum igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas capiēdasq̄ pecunias, liberalis dabit in quibus oportet, & quod oportet: tam in paruis q̄ etiā in magnis: atq̄ cū voluptate: & accipiet vnde oportet, & quod oportet. Nam cū virtus circa vtrūq̄ sit mediocritas, vtrūq̄ faciet vt oportet: sequitur enim dationem bonā talis acceptio: ea vero quæ nō est talis, contraria est. Ea igitur quæ sequūtur, fiunt in eodem simul, contraria vero nō fiūt. Q̄ si pręter id quod & bene sese habet, contigerit, ipsum pecunias

Dolor. erogare, dolebit sane: moderate tamen & vt oportet. Ad virtutē enim pertinet, vt pro quibus oportet, & vt oportet voluptas fiat ac dolor. Est etiam in rebus pecuniariis lenis socius ipse vir liberalis. Potest enim iniuriam pati quandoquidem pecunias non multifacit: magisq̄ moleste ferr: si quid cū oporteret non erogauerit, q̄ dolet si quid eum non oporteret,

Liber a dol. erogauerit. Simonidisq̄ sententiam non probat. Prodigus autem & in hisipsis delinquit: nec enim lætatur nec dolet pro quibus oportet, & vt oportet. Atq̄ hoc magis patebit per ea quæ deinceps dicemus.

Deinceps autem de liberalitate dicamus. Prima huius primi capitis quarti libri cōclusio est. Liberalitas est mediocritas in erogādis & accipiendis pecunijs. Patet. Vnaquęq̄ virtus est tm̄ circa illā materiā circa quā operatio respōdēs laudatur. Quādo dicit liberalitatē esse circa pecuniā generale dat documētū ad deprehendēdū circa qd̄ obiectū est quęlibet virtus. Quia em̄ virtus est circa bonū laudabile, ideo quęlibet virtus est circa illa circa quę operatio virtutis laudatur. Q̄ laudetur circa pecuniā probat per aliqua negatiua in quibus alię virtutes ēserūtur & dicit deinceps, vt dicēda dictis in calce tertij assumat. Nō em̄ in bellicis rebus vti ipse fortis: nec in ijs in quibus tēperās puta in gustu aut tactu, nec rursus in iudicijs laudatur ipse liberalis: sed iustitia in hoc laudāda venit: sed in dandis & capiēdis pecunijs laudatur. Capere etiā interdū est liberalitatis. Pecunias hic vocamus omnia quorū æstimatio pecunia mēsuratur, vt bos, equus, vestis, liber. Pecunia

Obiectio. a pecore denominaē, quia omnis pecunię pecus fuit radix. Adhuc in quarta ætate post orbē cōditū regibus Israel Moab centū millia arietū annus p̄sdebat. 4. Regū. 3. Apes, oues, boues, capras, & præter hominē, omne animal qd̄ in hominis est peculio pecus vocitamus: sed etiam fucos qui sunt apes nō mellificantes dixit Virgilius pecus. Ignauū fucos pecus a presepibus arcent. Hicanteq̄ vlterius progrediamur videē liberalitas nō esse solum circa ea quę pecunia mensurātur: quontā donum doctrinę

nõ poteſt pecunia æſtimari, teſtẽ Sapiente, & tamẽ doctrinã doctor liberaliter dare poteſt. Item corpus
hominis nõ poteſt numiſmate mẽſurari: & tamẽ liberalitatis eſt corpus tuũ alicui gratis exhibere in
ſeruitutis obſequiũ. ¶ Ad iſta reſpondetur. Datur liberaliter qđ dantis eſt ſiue quo ad vſum rei, ſiue quo Reſponſio
ad eius dominiũ. Doctor nõ dat ſcientiã diſcipulo, ſed dat auditori ſuũ laborẽ, quẽ habet in docendo,
nõnũq̃ gratis, nõnũq̃ mercede: ſic homo dat corporis ſui vſum indigẽti liberaliter aut pro pecunia,
& nõ corpus ſuũ. ¶ Sequitur ſecũda cõcluſio. Circa pecunias exceſſus eſt prodigalitas, & defectus eſt illi-
beralitas ſemp mediũ, & extrema ſunt circa eãdẽ materiã, aliter & aliter. Vult dicere q; cũ liberalitas
ſit circa pecuniã prodigalitas & illiberalitas etiã ſunt circa pecuniã: quia mediũ & extrema ſemp ſunt
circa idẽ. Illiberalitatẽ & auaritiam ijs accommodamus qui plus pecunijs q̃ par ſit inhiant & ſtudent.
¶ Sequitur tertia cõcluſio. Prodigalitatẽ autẽ interdũ alijs vitijs nectimus atq; inuoluimus vt intẽpe-
rãtię: nã eos qui incõtinẽtes viuũt & p luxũ patrimonia profundũt, prodigos vocamus. Ea propter
flagitioſiſſimi eſſe videntur: multa enĩ vitia ſimul cõmittũt. ¶ Sequitur quarta cõcluſio. Tales multis
vitijs impliciti nõ ſunt proprie prodigi. Nã proprie is eſt prodigus qui vnico vitio eſt irretitus: quale
eſt patrimoniũ profundere. Eſt enĩ prodigus qui ſeipſum perdit dũ fortunę bona ex quibus viuit, diſ-
ſipat. Et propterea p rebus ſuis ſeruãdis poteſt homo in vitę periculo cum raptore dimicare. Et hoc
modo prodigalitatẽ ꝓprie capimus. ¶ Quinta cõcluſio. Diuitijs cõtingit & bene & male vti. Probatur
ſic. Quorũcũq; eſt aliqua vtilitas, illis cõtingit & bene & male vti: opes ſunt huiuſmodi, igitur. Virtutib⁹
nemo male vtitur: vitijs nemo bene: fortunę bonis & bene & male. Atqui is omnibus optime vtitur
qui virtutẽ ad bene vtẽdũ illis rebus habet: talis autẽ eſt liberalis, igitur. ¶ Sexta cõcluſio. Viri libera-
lis potius munus eſt erogare illis quibus oportet, q̃ vnde oportet accipere, & nõ accipere vbi nõ opor-
tet. Hanc moltifariã probat. Pirmo, quia cõſumptio & datio pecunię eſt eius vſus: & acceptio & cuſto-
dia magis ſunt poſſeſſio q̃ vſus: ſed benefici magis eſt vti pecunijs q̃ eas in arca reconditas poſſidere:
quãobrem liberalis magis eſt erogare quibus oportet q̃ accipere vnde oportet, vel non accipere vnde
nõ oportet. Secũdo ſic. ad virtutẽ magis ſpectat beneficia cõferre q̃ bene pati: beatius enĩ eſt dare q̃ ac-
cipere, vt dicebat dominus noſter Ieſus, cuius nomen eſt ſuper omne nomen. Item bene operari q̃ a
fœdis abſtinere, eſt pulchrius: ſed bene elargiri eſt bene operari: accipe vero eſt bene pati & nõ accipe
vbi accipere nõ oportet eſt nõ operari turpia, ſiue ab inquinamẽtis abſtinere. Tertio, bene dãti gratiæ
debẽtur quæ nõ debẽtur nõ accipienti. Quarto, dantẽ magis laudamus q̃ nõ accipientẽ. Quinto, vir-
tus eſt circa difficile: multo autẽ facilius eſt nõ accipere q̃ dare, igitur. Sexto, dantes liberales dicũtur &
ob idipſum laudantur, ergo. Septimo, liberales potiſſimũ omniũ ferme ſtudioſorũ amantur: id ideo
eſt quia proſunt erogãdo. Vult dicere q; inter omnes virtute redimitos potiſſimũ liberales diligim⁹,
quia nobis cõferũt, hoc eſt a vulgo ob bonũ vtile, ſed iuſtitia & fortitudo ob bonũ honeſtũ magis di-
ligũtur. Nec propterea ſequitur liberalitatẽ eſſe nobiliſſimã virtutem. Mirabilis eſt modus in vulgo
nõ diligente conſanguineũ niſi eis eroget. dicũt enim de ſacerdote, eſto q; ſua (potius ſacerdotij bo-
na quæ dei ſunt dicam) in pios vſus cõferat: vellem talem eſſe mortuum, quia mihi nihil dat. Quid
enim mihi is prodeſt? Prudenter loquẽdo dicere habẽt: Placet enim mihi q; probe viuat, & domino
citra fucũ inſeruiat. Proinde liberalis dignius eſt officiũ, dare quibus oportet: q̃ vnde oportet accipe,
aut vnde nõ oportet nõ accipere. ¶ Dubitatur, vtrũ poſſimus bene vti pecunijs: & an liceat opes oẽs
abijcere, vel vt religioſi faciũt abdicare & relinquere. Reſpõdetur, q; pecuniæ ſunt inſtrumenta bene
agendi vt liberalitatis & magnificentiæ bene vtenti. Bene enim prudens & liberalis pecunia vtitur.
In caſu tamẽ precioſę merces tempore periculi proijciũtur in mare. Si vero Crates aut alius quiſpiã
philoſophorũ ſua in mare proiecerit, in hoc carpendus eſt. Poterat enim ea inopibus dare, & ſeruare
de quo ipſe poſtea viueret. Satius eſt habere mediocritatẽ opũ, teſte Sapiente q̃ omnino pœnuriã, qa
erit anxius ad viuẽdũ. Secus eſt in religione, vbi viro prouidetur mendicitate in fide nota licita & ho-
neſta, vel aliter. ¶ Alia cõcluſio. Liberalis honeſtatis gratia erogat. Cuiuſlibet enĩ virtutis actus ſunt
honeſti: liberalitas autẽ eſt virtus, igitur. ¶ Alia cõcluſio. Cum voluptate aut ſine moleſtia liberalis dat.
Probatur. Eius datio ab habitu emergit: nec plagę interea occurrũt voluptatẽ prępediẽtes vti in for-
tudine: id enĩ qđ p virtutẽ efficitur voluptate afficit: aut ſane fit cũ indolentia. ¶ Alia cõcluſio. Is qui
erogat quibus nõ oportet aut nõ honeſtatis gratia, ſed ob aliquã aliã cauſam, non liberalis: ſed alius
quidã denominabitur. Supple a fine propter quẽ erogat: ſi vt maius habeat, illiberalis: ſi vt laudetur,
vt multa adulatoribus & hiſtrionibus dando, iactabundus & ambitioſus: ſi ob luxum, incontinens.
¶ Alia concluſio. Is qui dando dolet, nõ eſt liberalis. Patet, non recte cenſet in intellectu: ergo prudẽ-
tia vacat, ſine qua non eſt liberalitas nec vlla virtus. Talis enim honeſtis actibus dandi pecunias an-
teponit. ¶ Hactenus poſuit Philoſophus cõcluſiones de datione, nũc cõſequẽter ponit quatuor pro-
prietates liberalis: quę ſunt, nõ accipe indebitũ, nõ petere alienũ, accipere de ſuo, curare de ꝓprio emo-
lumento circa acceptionem. Et dicit primo. At vero neq; liberalis capiet vnde nõ oportet: nã huiuſ-
modi acceptio nõ eſt eius qui pecunias magni impẽdit, nec ad poſtulãdũ eſt proclius: facile nãq; be-
neficia ſuſcipere nõ eſt hominis beneficia conferentis. Et ſic liberalis duo vitat: recipere. ſ. beneficia ab
ijs a qbus nõ oportet, & nõ importunus eſt ab alijs petitor. Sicut in naturalibus, in qualitatibus pri-
mis ea quæ eſt potiſſimũ actiua vt calor, eſt minime reſiſtiua, & contra. ¶ Alia concluſio. Verum libe-
ralis accipiet vnde oportet, ex proprijs inquam rebus, hoc eſt dominus ex ſuis agris aut colonis. Sa-
cerdotium habens ex ſibi ſubiectis. Iuxta illud, Sumite pſalmum & date tympanum. Et dignus eſt
mercenarius mercede ſua. Non quia honeſtum eſt ex ſuis capere, licet in hoc non peccet ſed meretur,
glorioſum non putatur, ſed vt viuat & alijs eroget.

¶ Alia conclusio. Liberalis est adeo propensius sua exuperãter dare, vt sibiipsi pauciora relinquat. Non congregat pecuniam in immensum pro filiæ dote, aut arce struenda, pro fabrica tamẽ tẽpli sacerdos liberalis nõnihil colliget, nec quibusuis dabit hoc est dignis & indignis: sed solum dignis, vt habeat quibus elargiri oportet. Est enim liberalis nõ ad seipsum respicere & ad suũ cõmodũ temporale, sed ad aliorũ indigentiã: & pauperum inopiã pro virili releuare. Sitientes potat, famelicos cibat, nudos operit, mortuos sepelit & similia misericordię opera facit. Liberalitas est pia & prudens dispensatrix: minora bona (quæ sunt fortunæ) q̃ alijs erogat: bona virtutũ q̃ p̃stãtissima sunt, sibi seruat: nõ impinguabit pinguem porcũ, vt aiunt, nõ dabit locupletibus nisi vt tãtũdem recipiat amicitię gratia: nisi ratio efflagitat iacturam nõ dando euitabit. ¶ Alia cõclusio. At enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur, hoc est habet respectũ ad substãtiam suã: si pauca habeat, pauca dare est necesse: quia liberalitas nõ cõsistit in multitudine rerũ quæ dantur, sed in habitu dantis, hoc est in animo, vel potius in habitu proprie dicto, puta q̃ habitus liberalitas ex actibus suis bonis emerserit. Laudatur mulier illa euangelica apud Lucam, quæ æra minuta duo in gazophylacium posuit super alijs: alij enim ex superfluis, hæc ex sibi necessarijs posuit & sibiipsi subtraxit. Et sic actus mulieris æqualia dando cum locuplete plus meritorius est ob difficultatẽ operis prouenientẽm sine culpa sua. Infert Aristoteles corollariũ. Nil prohibet eũ esse magis liberalem qui pauciora largitur, si modo minores sint ei facultates. Patet de vidua præfata, si tãtũdẽ ponit cum Crœso, Tantalo, aut Myda. Postea ponit aliquas cõditiones liberalis. Circa possessionẽ magis liberales sunt qui nõ cõpararũt sibi facultates, sed ab alijs acceperũt, siue dono ab amicis, parentibus aut dominis: tales enim nõ sunt experti indigentiam, quę est obex liberalitatis. Pręterea opera sua amant omnes, vt filios parentes & opera sua poetę. Gloriantẽ enim mortales in vrbibus cõstructis aut in diuitijs a se congestis vt poetæ in poematibus suis. Terẽtium Comœdiarum scriptorẽ produnt quidã se in flumen præcipitasse ob comœdias quæ in mare ceciderant: tãtũ ille imprudens sua adamabat scripta. Similia circa tempora sua vel antea poetis alijs Aristoteles accidisse intellexerat. Et addo q̃ quæ quis facile lucratur, facile exponit. Patet de emolumento per aleam quęsito, & talium lucrionũ, ac filiorũ diuitũ nihil operantiũ, & vrbes incolentium, qui parentũ bona in tertio hęrede sæpe profligãt. Non sic agricolę: quia indisciplinate in ocio & luxu a multis viuitur in vrbiũ delicijs: nõ sic autẽ in ruris tugurijs & laboribus. ¶ Ponitur alia cõclusio. Liberalis nõ facile ditatur, cũ nõ sit ad capiendũ & cõseruãdum pronus: sed ad erogãdum propensus. Neq; pecunias propter ipsas, hoc est gratia earũ magnipendit sed causa dandi: quocirca fortuna accusatur, q̃ homines bonis fortunæ digni nõ sunt opulenti. Contingit idipsum nõ ab re facile, vt is q̃ nõ adhibet diligẽtiam vt habeat pecunias & eas teneat nõ sit locuples: attamen nõ dabit quibus non oportet. ¶ Alia cõclusio. Tyranni nõ facile sunt prodigi. Patet: qui exuperant in dando suas facultates transcẽdendo sunt prodigi: tyranni nõ sunt huiusmodi: quia cõmune bonũ in suũ emolumẽtum cõuertũt. Postea resumit aliqua eorũ quę de liberalitate dicta sunt. Quia oppositorũ eadẽ est disciplina, vt prodigalitas cognoscatur dicit. Cũ igitur liberalitas sit mediocritas circa dandas & accipiendas pecunias, liberalis dabit in quibus oportet & quod oportet tam in magnis q̃ in pusillis. Et per hoc a magnifico differt qui solum versatur circa magna. Et quia cũ voluptate exponit per hoc ab illiberali seiũgitur, qui tristatur in dando. Nam virtus circa vtrũq; scilicet acceptionẽ & dationẽ versatur, licet principaliter circa dationẽ, & secũdario circa acceptionẽ. Vtrũq; facit vt oportet: sequitur enim dationẽ bonã talis acceptio: quia enim sua dat, oportet vt capiat ab eisdem quibus dedit aut ab alijs: ea vero quæ nõ est talis acceptio sicut oportet est cõtraria. Ea quæ sese cõsequũtur simul stant, cõtraria non se cõpatiũtur in eodẽ subiecto. ¶ Ponitur alia cõclusio. Q; si pręter id quod oporteat liberalis nõnihil cõferat, dolebit sane cũ mediocritate & nõ multũ: ad virtutem enim attinet vt pro quibus oportet & vt oportet voluptas fiat ac dolor. ¶ Alia conclusio. In rebus pecuniarijs liberalis est leuis: nam pecunias non multi facit: propterea in eis iacturã facile tolerabit, immo magis moleste fert si quid cum oportuerit nõ det q̃ doleat si quid dederit cũ nõ oportuerit, neq; Simonidis poetæ sentẽtiam oppositum asserentis probat. ¶ Ponitur alia conclusio. Prodigus in ipsis delinquit non solum in dando & accipiendo, sed etiam in delectatione & tristitia. Non enim lętatur nec dolet pro quibus oportet, hoc per ea quæ dicturi sumus, patebit.

Prodigalitas
Illiberalitas.

Diximus autem exuperationem quidem esse prodigalitatem: Defectum autem illiberalitatem: & in his duobus, in datione atq; acceptione, & sumptum enim in datione ponimus, prodigalitas igitur in dando quidem: & non in capiendo exuperat: in capiendo autem deficit. At illiberalitas, ac auaritia, deficit quidem in dando: exuperat autem in capiendo: in paruis tamen. Prodigalitatis igitur illa duo non nimiũ simul persistunt. Non est enim facile, nulla ex parte capientem, cunctis largiri. Cito nãq; deficiunt patrimonia priuatorum

Prodigus.

hominũ erogãtiũ. qui quidem & prodigi esse videntur. Atq; talis nõ paulo melior videbitur esse illiberali. Et ab ætate enim & ab egestate facile curari: & ad mediocritatem accedere potest. Nam habet ea quæ sunt hominis liberalis, dat enim & non accipit: q̃q̃ neutrum facit vt oportet ac recte. Q; si ad hoc assuescat, vel aliquo alio modo mutetur, euadit vtiq; liberalis: etenim dabit quibus oportet: & capiet vnde oportet. Quapropter & videtur nõ esse moribus prauus: non est enim improbi nec ingenerosi tam in dando q̃ in nõ capiẽdo

Prodigus p̃stat auaro.

Auarus nemini prodest

exuperare, stolidi tamẽ. Qui vero hoc modo est prodigus, multo melior videtur esse illiberali atq; auaro. Cũ ob ea quæ dicta sunt, tum etiã quia prodigus quidẽ cõpluribus prodest: illiberalis autem nemini, ne sibi quidẽ ipsi. Sed plerıq; prodigorũ (vt dictum est) & accipiunt, vnde nõ oportet, & sunt hoc ipso liberales: ad capiendũ autẽ proni sũt, quia cupiũt quidẽ erogare: hoc autẽ facile nequeũt facere, cũ cito facultates ipsis deficiũt. Itaq; ex alienis dare coguntur, & simul quia nulla est eis honestatis cura, sine vllo discrimine, & vndiq; capiunt, dare nãq; percupiunt: quonam autem modo, aut vnde nullum est apud ipsos discrimen. Quapropter nec dationes ipsorũ sunt liberales: non enim sunt honestę, nec honestatis gratia, nec vt oportet efficiuntur: se interdum quos oportet esse pauperes, eos diuites faciunt: & iis quidem qui moderati sunt moribus, nihil dant: adulatoribus autem multa, aut quampiam aliam afferentibus voluptatem. Quamobrem & plerıq; ipsorum intemperantes sunt: nam cum facile erogent, proni sunt & ad sumptus in flagitiis faciendos, atq; quia non ad honestatem viuũt, ad voluptates declinant. Prodigus igitur si nullam prorsus habeat emendationem ad hæc transgreditur: cura vero diligentiaq; adhibita, ad medium & id quod oportet tãdẽ deuenerit. At illiberalitas ac auaritia, incurabilis est. Etenim & senectus, & imbecillitas omnis, auaros videtur efficere. Estq; hominibus insita magis q̃ prodigalitas. Plerıq; nãq; cupidi sunt magis pecuniarũ q̃ ad dandũ procliues. Extenditur præterea longe, & plures species subit. Cõplures enim esse vidẽtur illiberalitatis ac auaritię modi. Nam cũ in duobus hisce consistat, in defectione inquã dandi, & exuperatione accipiẽdi, nõ omnibus inest tota, sed interdũ seiũgitur. Et quidã in capiendo exuperant; quidam in dando deficiũt. Qui nãq; talibus appellationibus nũcupãtur parci, tenaces, aridi, omnes in dando deficiũt: aliena vero nõ appetũt neq; accipere volũt. Quidã enim in dãdo deficiũt propter modestiã quãdam, turpiũq; rerũ cautionem. Vidẽtur enim nõnulli, vel saltẽ aiunt, ob eã tẽ sua cõseruare: ne cõpellerẽtur aliquãdo turpe aliquid agere. Ex iis est & ipse cymini sector: & quiuis talis: qui quidẽ ab exuperatione nõ dandi cuiq̃, nomen habuit tale. Quidã vero ob metũ abstinent alienis: quippe cũ nõ facile sit ipsos aliena, & nõ alios res ipsorum accipere. Itaq; nec accipere ipsis, nec dare placet. Quidã autẽ in capiẽdo exuperant, vndiq;, & quiduis capiẽtes. Quales sunt ii qui operationes illiberales exercent, vt lenones, & omnes tales, & fœneratores, & qui dant parua pro magnis. Hi nãq; omnes, vnde non oportet & quãtũ nõ oportet, accipiũt. Cõmune autẽ ipsis omnibus esse videtur turpis cõparatio lucri: vniuersi nãq; gratia lucri, & huiusce quidẽ parui probra sustinẽt. Eos enim qui grandia vnde nõ oportet. & quę non oportet accipiũt, vt tyrãnos ciuitates expugnãtes & templa spoliantes, nõ illiberales, sed perniciosos, sed impios, sed iniustos potius appellamus. Aleatores tamen, & fures atq; latrones, illiberales sunt. Turpi enĩ versantur in lucro omnia nãq; causa quęstus agũt & sustinẽt probra. Atq; fures quidem capiendi gratia maxima pericula subeunt. Aleatores autẽ ab amicis quibus dare oportet, lucrantur: vtriq; igitur vnde non oportet lucrari volentes, turpi in lucro versantur: & omnes tales accipiẽdi actus, illiberales sunt. Merito autẽ illiberalitas liberalitati cõtraria dicitur. Nã & maius est malum q̃ prodigalitas, & homines magis hac ipsa peccãt, q̃ ea quã diximus, prodigalitate. De liberalitate igitur & vitiis ipsi contrariis hæc dicta sufficiant.

Prodigi vita.

Auaritia incurabilis.

Illiberalitatis species.

Perniciosus.

Aleator.

Postea de vitijs loquens dicit sicut prędictũ est prodigalitas & illiberalitas opponũtur secũdũ superabũdantiam & defectũ in duobus, is dando scilicet & accipiẽdo. Illę superabũdãtiæ & defectus cõtrario modo sumũtur & sub datione impendia insumptusq; facere cõprehendimus, vt amicũ meis magnis impensis alereq; autẽ opposito modo sumãtur, patet: nam prodigalitas in dando & nõ in accipiendo superat. at capiendo & retinẽdo deficit. Auaritia vero contra, in dando deficit, in capiendo & tenendo excedit. In paruis tamẽ ne obnoxius dare videatur nõ deuiat: parua imperceptibiliter capit, non aũt magna. ¶ Alia conclusio. Hæc duo puta excedere in dando, & deficere in capiendo, non multum in prodigo perseuerãt. Nam difficile est ex nulla parte capiẽtẽ magno tẽpore sua profligare: cito deficiũt sic erogantiũ priuatorum patrimonia: qui autem id agũt, sunt prodigi. ¶ Alia conclusio. Atq; nõ paulo melior est prodigus illiberali & auaro, immo est multo melior. Abusiue cõparatiuũ capiendo: nam proprie est minus malus, vt melius est perdere digitũ q̃ manũ. Probatur hæc cõclusio Primo. Nam prodigus & ab ætate & egestate curari potest, & se ad medium reuocare: non autẽ sic auarus. Ac si sic diceret. Ille cuius malitia cito curatur est minus malus, q̃ ille cuius malitia non facile curatura sed sic est de prodigo, & non sic de auaro, igitur. Consequẽtia est nota cum maiore. Minorem in litera ostendit duobus modis, & per inopiam, & per ætatẽ. Minor vallari potest de filio prodigo qui ad pa-

trem opibus cõsumptis rediit. Et patet ratione, Cum Prodigus sua profligauerit manet indigus, nec potest habere mutuo: dicereq; solet cum gemitu: si mea haberẽ, vel si opes habere possem imposterũ cautior ero. Themistocles in iuuenta ita perditę vitę fuit vt Neocles eius pater eũ exhęreditaret, sed postea vitę suę errata optime emẽdauit. Idẽ de Fabio maximo & Sylla legimus. Viridis ętatis errores optime castigarũt: & pia mater vitę tędio sese laqueo mortẽ sibi cõsciuit: & tamẽ Themistocles post ea vix cuiq̃ Grecorum in gloria cessit. Iuuenes perditę vitę nõnũq̃ resipiscũt. Secũda ratio ad cõclusionẽ. Prodigus habet ea quę sunt viri liberalis, vt dat & nõ accipit: q̃q̃ neutrũ facit vt oportet. Ac si diceret, qui facilius reducit ad mediũ, est facilius curabilis: sed sic est de prodigo: & nõ de illiberali. igitur. Minorẽ in litera probat: quia maior est peruia cũ cõsequẽte. Si enĩ prodigus ad illa recte faciẽda assuescat vel a suo mutetur modo fiet liberalis: nõ autẽ est sic de auaro, igit. Quapropter nõ prauis est moribus prodigus. Nõ enĩ ingenerosi est in dãdo excedere, & nõ capere imprudẽtis est atq; stolidi, & hominibus erit fabula. Insup qui multis prodest nõ est ita malus sicut ille qui nemini prodest. Prodigus plerisq; prodest: auarus asit nulli, nec sibi: cũ pecuniã in arca recõditam inutiliter teneat: nec eã in sibi necessarijs exponat. Thesaurizat enĩ & nescit cui cõgreget ea: sed hęc de prodigo simplici dicta sunt. Postea de prodigo illiberalitati mixto loquit, inquiẽs. Sunt plerique prodigorũ (vt dictũ est in fronte huius capitis) alijs vitijs mixti: qui accipiũt vnde nõ oportet, & hoc ipso sunt illiberales: ad capiendũ autẽ sunt pręcipites: quia erogare cupiũt, & quia cito eis facultates desunt, facere nequeũt. Itaq; ex alienis dare cogũtur. Et quia nulla est eis honestatis cura, sine vllo discrimine vndiq; capiũt. nũc mutuo nõ soluturi: nũc dando obligationẽ de soluẽdo in a termino quẽ negligenter pręterẽũt: nũc ponendo vadimonia adulterina, quę videntur aurea, & est in eis aurũ sophisticum. Nũc cũ cautione vadimonij visum ad mediã diẽ quęrũt quod nõ reddunt, vt patet de cratere argenteo, zona, annulo, & cęteris id genus: quapropter nec dationes ipsorũ liberales sunt neq; honestę, sed nõnũq̃ quos expediat inopes esse (quia diuitijs abutũtur) locupletes faciũt: dant enĩ meretricibus, lenonibus, histrionibus, & adulatoribus: at ijs qui moderatis sunt moribus & etiã indigi dant nihil. assentatoribus aut aliã talẽ voluptatẽ afferẽtibus dant multa: quamobrẽ & plerique ipsorum intẽperãtes sunt, cũ enĩ facile dent procliues ad sumptus in flagitijs faciẽdis sunt, quia meretrices auere eis facilẽ luxus occasionẽ ministrãt. Et q nõ ad honestatẽ viuũt ad voluptates declinant. Hoc summopere notato: qui nõ viuũt ad honestatem ad voluptates tẽpus transigere declinãt. Nũc latrũculis seu scacarijs tessellis, nũc alea ludũt, nunc alia capiũtur illecebra: honeste autem viuentibus tẽpus deest, tẽpestatis pœnuriã causantur: quẽadmodũ sunt ocio literario dediti, opifices laboriosi, Ruricolę agros arant, dulcedine cantionis aut fistulationis linguę ad labia capiũtur. Reges & principes oculati de republica bene disponẽtes bonã vitę partẽ transigunt. Alij oscitantes & veterno torpẽtes ad inhonestas cõfugiũt voluptates. Cęterũ duo hominẽ ab intẽperãtia retrahũt. s. amor pecunię ne inutiliter exponatur, & amor honestatis. His duobus loris fractis, homo ad intẽperiẽ pręceps declinat. ¶ Alia cõclusio. Prodigi emendatio magna sollicitudine procurari debet: nã si diligentia negligatur in superiora mala recidit, at diligẽtia adhibita ad medium redit. ¶ Sequitur de auaritia, & ponitur hęc cõclusio. Auaritia est morbus insanabilis. Probatur, Vitiũ cuius causa vitari nõ potest, est insanabile: sed causa illiberalitatis euitari non potest, igit. Consequẽtia tenet cũ maiore: & minor patet in litera. Etenim senectus & imbecillitas oẽs auaros efficit. Secũdo, toti speciei humanę magis est innata auaritia q̃ prodigalitas. Fiũt enĩ plures pecuniarũ cupidi q̃ ad dãdũ proni: quid ergo mirũ, si difficilius curet. Tertio, longe auaritię vitiũ extẽditur, multosq; nodos habet qbus hominẽ irretit: & cũ in duobus (vt summatim dicat) cõsistat, vt in defectu dandi & in excessu capiẽdi: nõ tñ omnibus integra adest, sed nõnũq̃ discindit. Nã sunt qui tñ in capiẽdo exuperãt, & alij in dando deficiũt: & ij oẽs quos vocamus parcos, tenaces, aridos in dãdo deficiũt: sed neq; aliena capiũt nec accipere volũt. Quidã enĩ in dando deficiũt ob quãdã modestiã & turpiũ rerũ cautionẽ. Vidẽtur aliqui vel saltẽ sic dicũt sua, propterea cõseruare ne interdũ ob rerũ pœnuriã cogãtur aliquid turpe facere: & de his est ipse cymini sector & quiuis talis. Cyminũ est legumen qd stomachi torminibus, oculorum morbis, & comitiali morbo medetur. Quidã hic locũ sic exponũt. Dũ ferme mẽsurã hęrbarũ impleret & medietas cymini poterat cõplere mẽsurã, vilem eã hęrbã vir auarus secuit, propterea probrose cymini sector dictus est. Alij quia sectores sunt qui spe lucri res cõdẽnatorũ emũt & diuendũt: interpretant sectatorẽ cymini emptorẽ rerũ quarũlibet damnati etiã cymini qd ille ad condiendũ cadauer suũ seruauerat: aut rei vilis propolã. i. pręemptorẽ vt pluris vendat. Iste ab exuperatione nõ dandi nomẽ habuit tale: quidã vero ob metũ alienis abstinẽt q facile nõ arbitrãtur se aliena capere & alios nõ capere sua. Ideo nihil accipiũt ab ipsis nec eis quicq̃ tribuũt. Alij sunt q in capiẽdo exuperãt vndiq; capiẽtes, quales sunt illi qui illiberalia exercẽt opera, vt lenones (leno est scortorum vtriusq; sexus prostitutor & venditor, ex turpi illo quęstu victitans.) Et fœneratores qui ad fœnus siue ad vsurã dant, quorum nũmi nũmos fœde (vt Aristoteles primo Politicorum ait) pariunt: & qui dant parua pro magnis. Hi homines accipiunt vbi non oportet: cõmune est his omnibus turpis lucri cõparatio. In hoc omnes cõueniũt & oẽs gratia lucri & eiusce quidẽ parui probra sustinent. Nam illos qui grandia vnde nõ oportet accipiũt, vt faciũt tyrãni hostiliter regna inuadẽtes & spoliãtes tẽpla, nõ illiberales sed perniciosos, impios, iniustos, sceleratos, & sacrilegos appellamus. Vt Dionysium Syracusanũ, qui deorum gentilium fana spoliabat, cachinno dictitãs deos oportere locupletare egentes.

Dub. 5. ¶ Circa dicta dubitat, Primo, an idẽ potest esse prodigus & illiberalis, vt Aristoteles dicit. Argumẽtor enĩ, q nõ, quia tũc cõtraria eidẽ cõpeterẽt: prodigalitas enĩ illiberalitati cõtraria est. Secũdo, si Socrates elicit nũc actum prodigalitatis, nũc illiberalitatis & alternatim, an erit liberalis. Videtur q sic:

tantũ enim deficit quantũ exuperat:ergo stat in medio. Tertio,quomodo auaritia est incurabilis,&
an potest curari in senibus. Quarto,sub qua virtute cardinali liberalitas includit̃.Quinto,an oĩa
sua dans egenis & religionẽ ingrediẽs sit prodigus.¶Ad primã dubitationẽ respõdetur affirmatiue: Ad primũ.
nulla est cõtrarietas inter actũ prodigalitatis & illiberalitatis nisi fuerint circa idẽ obiectũ cũ eisdem
circũstãtijs & pro eodẽ tẽpore.¶Ad secũdũ dicitur,ꝙ talis nũq̃ erit liberalis. ¶Ad tertiũ dicitur,ꝙ Ad secũdũ.
difficulter est curabilis.Cõmuniter eñ dicit̃,Omnia vir vitia dimittit quãdo senescit,pręter auaritiã Ad tertiũ.
quę sola senescere nescit.Multorũ indiget senex,plenus pollicitoꝝ quibus nõ credit,quia toties se fal-
sum & deceptũ expertus est:vult propterea sua seruare vt vitam calamitosam cõseruet meliori via ab
ærũmna qua potest.Pleriq; eius bona subtrahũt:propterea sollicitus est circa cõseruationẽ suorum:
aliqui tamẽ sunt senes liberales.¶Ad quartã dubitationẽ respõdet̃,ꝙ sub nulla virtute cardinali li- Ad quartũ.
beralitas includit̃ tãq̃ species alicuius virtutis cardinalis:est pars potẽtialis,tamẽ cũ iustitia& cum ea
habet maiorẽ affinitatẽ & cõuenietiã q̃ cũ aliqua alia virtute:& hoc est ipsam ad iustitiã tãq̃ ad partẽ
potẽtialem reduci.aliqui ob vnã proprietatẽ in hac virtute repertã eã ad vnã cardinalem virtutẽ,alij
ad aliã ob aliã proprietatẽ reducunt.Sed vt discrimen inter liberalitatẽ & iustitiã plenius intelligas:
scito ꝙ iustitia & liberalitas,Primo i hoc cõueniũt,ꝙ vtraq; virtus est ad alterũ. Secũdo cõueniũt,ꝙ
sunt circa bona fortunæ ambę,ac inter se dispescũtur. Auaritia interdũ iniustitiã cõplectitur queãd-
modũ Ezechielis.22.scribit̃.Principes eius in medio eius,quasi lupi rapientes prædã ad effundendum
sanguinẽ,& auare lucra sectãdo.Interdũ nomẽ auaritię cum illiberalitate coincidit,& tũc illiberalitas
est vitiũ quo quis magis ardẽter q̃ oportet,aut plus æquo fortunis afficit̃:esto ꝙ nolit capere alienũ.
Ecce quid est illiberalitas & est semper vitiũ:non tñ teterrimũ,quia inhiat suis plus q̃ ratio dictat,in
quibus voluptatis plus q̃ ratio expostulat accipit.Vnde auaritia nõ semp est mortalis: patet quando
liberalitati opponit̃. nõnũq̃ iustitiæ aduersatur,& sic est deterior.Tũc eñ furtũ,rapinã, & huiusmodi
mollia implicat:& sic est ex suo genere mortalis:nõ autẽ vt liberalitati opponit̃, sed sępius venialis:
Inordinatus amor pecuniarũ nõ est mortalis,nisi præponat̃ charitati dei & proximi. Cæterũ cumu-
lare opes in immẽsum licitis medijs est illicitũ. Sufficit fortunas pro se& suis sufficiẽter habere. At-
tamen quispiã inferioris sortis vt negociator,agricola ve,dignus superiore statu, potest ad eũ nũmos
cumulare:verũ sciat iste inferioris status,ꝙ cũ suã humilẽ sortem mutauerit non sic viuet tranquille
& sub modio positus. Liberalitas mouet hominis affectũ vt hic teneat mediũ & illiberalis pręter ra-
tionẽ colligit,vbi nõ est colligendũ:& retinet quãdo dandũ est. Colligit stricte ab inopibus quibus est
subueniẽdũ:& habet superflua quę indigẽtibus amicis non cõmunicat. Immo est ita sibi & suis peius vt
eis sępius necessaria desint.Iniustitia est in ordine ad alterũ,vt qui inordinate aufert ab altero vel re-
tinet alteri⁹ rẽ quã nõ restituit.Stat virũ nullũ habere affectũ ad pecuniã sibi applicãdã,& esse iniustũ
vt sola causa nocẽdi,occido porcos vicini mei aut eius domũ incendo , in his sum iniustus , nullo tñ
modo illiberalis aut auarus sum. Auaritia est cõtra liberalitatẽ & iustitiã.Contra liberalitatẽ,ꝓ quãto
homo inordinatũ affectũ habet ad pecuniã colligendã & seruãdã:sine tali affectu homo nũq̃ dicet̃ aua-
rus,licet sit iniustus,vt in cõbustione domus dictũ est.Si rem vicini mei accipiã pro quãto tollo alie-
nũ,sum iniustus.Accipiũt morales auaritiã tãq̃ genus ad illiberalitatẽ & ad iniustitiã & ad cõflata ex
his:huiusmodi sunt fœnus,simonia,furtũ,rapina.¶Ad vltimã dubitationẽ dicit̃,ꝙ talis nõ est pro-
digus,sed generose liberalis:cũ omnia sua relinquit inopibus propter deũ, & frugẽ sanctioris vitę ca- Ad quintũ.
pit.Prodigus pręter rationẽ erogat sicut illiberalis, pręter rationẽ retinet, vt cũ multũ diues inopi
nõ succurrit.¶Redeo ad literã.Alia cõclusio est. Aleatores,fures,& latrones illiberales sunt. Aleator
enim iactibus aleæ operã pręstat vel rem suã fortunę cõmittit:quilibet talis fortuitus ad aleam extẽ-
ditur:dicimus iacta est alea.Fur clanculum res aufert alienas. Latro,qui tenebrarum opportunitate
fret⁹ aliena capit. Latro per vim capit,nõ autem fur:sicq; hic capitur.Nam hi omnes in turpi lucro
versantur:cuncta causa quęstus agũt,ob quęstum talia probra tolerant,sane aleatores ab amicis q̃bus
potius dãdum est lucrãtur.Fures& latrones similiter ob lucrum extrema pericula sustinẽt & in sor-
dido lucro occupantur. ¶Vltima conclusio.Non ab re illiberalitas est magis liberalitati contraria q̃
prodigalitas. Probatio. Illiberalitas est maius flagitium q̃ ipsa prodigalitas,& vbiq; peius vitiũ ma-
gis virtuti aduersatur q̃ minus malũ.Secũdo probat hoc ipsum,quia homines pluries illiberalitate
q̃ prodigalitate delinquũt:& illud vitiũ in quo homines crebrius peccãt , magis virtuti aduersatur.
Et illud intelligitur de prodigo simplici,qui non cum prodigalitate illiberalitatis labe est aspersus:
& illud est cõmuniter.Stat tamen dare illiberalem venialiter, & prodigum simplicem in casu mor-
taliter peccantem:sed hoc solum est in casu.

¶Dubitatur hic primo,quomodo liberalis moleste fert nõnũq̃ suã dationẽ vt in litera philosophus
dicit,Secũdo,quę sunt leges ipsius liberalis.Tertio,quod vitiũ est maxime odiosum.Quarto,an alea- Dub.6.
tor teneatur restituere id quod in vero ludo aleæ iactu lucratur.Quinto,an vsura est peccatũ,& quo-
modo cõmittit̃.Sexto,an Plato liberali dono aliquid capiens a Sorte sit obnoxius tãtũdẽ restituere.
¶Ad primã dubitationẽ respondetur,ꝙ liberalis nũq̃ ægre fert ꝙ erogat inquãtum est liberalis:sed
si deceptus det plus q̃ oporteat, vel cui nõ oportet, vt locupleti & hypocritæ nebuloni qui se simulat Ad primũ.
inopem aut probum.cũ oppositum sciuerit indigne fert quod egit,licet in agendo nõ peccauerit, sed
in rei veritate bene egit,& reuera etiã a liberalitate tenebrose cognita. Si ego hominẽ ex ignorantia
inuincibili trucidem cum id nescio,doleo: nõ ꝙ peccauerim ita faciendo:sed quia talis casus obuenit
mihi.¶Ad secũdam respõdetur,ꝙ eius leges & proprietates sont,vel ad has anhelet qui liberalis cu-
pit esse:cibare fame affectos,potare sitientes,operire nudos,mortuos inhumare more Tobiæ,egenos Ad secũdam.

in hoſpitium ſuſcipere,& indifferēter omnes vbi aliūde hoſpitium habere nequeunt, vt Abraam qui
in conualle Mambre expectauit hoſpites. Inopibus ſuccurrere, ſignanter his qui mendicare rubore
verētur. Hi eñ magis inter oēs egenos affligūtur. Si extremā neceſſitatē habētē quēuis nouit, vel no-
ſcere debuit talē, pręterea, charitas dei in illo nō manet: etiā honeſtate propria poſthabita Martinus
chlamydē tali pauperi putato generoſe ptiuit. Si ipſe in neceſſitate conſtitutus fuerit ſibi primo ſuc-
currat niſi alter reipublicę ſit multo vtilior. Omnia ſunt cōmunia exiſtenti in extrema neceſſitate,
immo ſi antiquus poſſeſſor rei quę eſt mihi neceſſaria ęque cito ad hāc neceſſitatē mecū peruenerit
probabiliter nō illi dabo, licet duplici iure ad eū pertinere videat. Neceſſitas cū poſſeſſione ius duplicāt.
¶ Quantū ſpectat ad beneficiatorū ſtipem erogādā id notetur. Si ſacerdotiū habeat extra omnē litē
in pacifica patria ſufficit reddit⁹ trimeſtriū ſumptuū, hoc eſt quartę partis anni, habere prę manib⁹,
reliquū pie exponēdo nō fingat ſibi caſus mathematicos deliteant bello qd incidere poteſt, de quo co-
lor eſt nullus. Cito det indigēti vel qui meruit. Qui cito dat bis dat, male dat qui munera tardat, vt
veteri prouerbio dicit. Moleſta eſt verboſa promiſſio. Qd pręſtare potes (inquit Cato) ne bis promi-
ſeris vlli. Ne ſis verboſus dū vis vrbanus haberi. Non ſis prodigus verbi, ſępius promittens: fac quod
ſemel promiſeris. Talis eſt liberalis. Pollicitis diues quilibet eſſe poteſt, Ouidius tamē dicit, vtere cau-
tione cōtra talem. Pręſtat retinere ſimulatū amicū q̄ ei exprobrādo facere eū hoſtē. Hoc facies ſi eius
fucū te ſcire intelligat. Detur res iuſte poſſeſſa, alioqui ad reſtitutionē dans eſt obnoxius. Tertio requi-
ritur donō eſſe ſtatui eius cui datur cōueniēs, vt liber aut ęquiualens ſcholaſtico, militi arma militię,
vt arcus, pharetra, romphea. Nō detur nociuū illi cui datur, eſto q etiā petat, vt gladiō amenti & vi-
nū temulēto dabis nūq̄, nec pecuniā iuueni amico tuo, aut alteri quā putas fore ei occaſionē propin-
quā peccādi. Requiritur locus & tēpus. Quędā in propatulo honeſte dātur, vt militaria dona, equi &
eleemoſyna ab habētibus patrimoniū crucifixi, vt cęteris ſit exēplū. Similiter ſua ſacerdotia exponē-
di: & ipſe dans inani glorię nō eſt ſubiectus re ipſa. licet alij falſo eū prędicēt id ob inanē gloriā facere.
Quędā dabis clanculū vt honeſtis inopia preſſis, nullo ſciente. nonnūq̄ dabis & neſcietur vnq̄ a quo
illud prouenit vt diuus Nicolaus magnā auri molem pauperi vicino ne filias proſtitueret, ſic fecit
vt Archeſilaus philoſophus qui ſacculū plenō nūmis ad caput Creſebij ęgrotantis & penuria labo-
rātis cū eū viſitaret clam ſub puluinū iecit. volebat eñ gratiā latere. Alter tamē haud ingratus dixit
alijs pecunia inuēta: hic Archeſilai (vt noſco) eſt ludus. Dicebat accipiētē honeſtū furem (vt ita lo-
quar) prodere, vt ad ſimilia alij animarētur ne ſua laude etiā apud homines fraudāretur. Officiū alte-
rius multis narrare memento. Ne videaris ingratus & immemor beneficij accepti: ſed dātis ſępius eſt
diſſimulare. At vereor ne hic Ethnicus noſtros pioguia ſacerdotia habentes & ſimilia non facientes
Ad tertiū. cōfundat. ¶ Ad tertiū reſpōdet, q ſicut paulo ante recitauimus, inter oēs ſtudioſos liberalis maxime
amat. Inter morales virtutes liberalitate nō eſt alia faciēs magis habētē diligi. Cōſequēs eſt illiberalē
odij nexibus eſſe implicitū & tādeo q̄ hominibus odibilē, eſſe ſignū tyrānis & graſſatoribus ad ſagit-
tā: vt eius bona auferāt, eū iniuſte vexent, & ſępius interimāt. Nihil aūt eſt abſurdius auaritia in ſene.
Quid per deū immortalem eſt ſtultius q̄ quo minus vię reſtat eo plus viatici colligere. Licet iuuenis
vita eſt incerta, grādis tñ natu omnino diu viuere nequit: ſicut eñ bulla aquę euaneſcit. Nimirū ty-
rāni generis eſt fęx. Hic nebuloſus circa caduca ſupputāda anxius inſudat. Quātū opes excelſiuę cre-
ſcūt, tātū earū ſine freno etiā coaleſcit amor. ſecūdū illud Iuuenalis, Creſcit amor nūmi quātum ipſa
pecunia creſcit. Thomyris Maſſagetarū regina cuius filiū Cyrus interemerat, Cyro p inſidias capto &
eius capite in vtrē ſanguinis plenū cōiecto dixit, Sanguinē ſitiſti Cyre, ſanguinē bibe. Sōt q Craſſo
Romanoꝝ ferme ditiſſimo a Parthoꝝ rege qui eū ceperat dictū: Aurū ſitiſti Craſſe, aurū bibe. Craſſo
igit opes erāt exitiale & pſentaneū venenū. Ad multa flagitia hęc lues auaritię impellit: ſecūdū illud
Virgilianum, Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? Pecuniæ obediunt omnia inquit
Eccleſiaſtes. Et auaritiam omniū malorum radicem altiſonus Euangelij pręco Paulus dixit.
Ad quartū. ¶ Ad quartā dubitationē reſpōdetur negatiue, poſito q nō cōmittatur fraus in ludo: quia ſi ſic eſſet
furtū, & ſi vterq; ſua ſponte ludat, puta neuter eſt coactus p metū. Si Socrates requirat Platonem lu-
dere, qui libere poteſt ceſſare & ludere, quia Socratē nō metuit: iā vterq; ſua ſpōte in ppoſito ludit: &
metu ludere nō cogit, & ſic ludētes & lucrātes habēt dominiū pecunię lucratę vel vſum ad exponēdū.
Quādo recreationis gratia duo etiā ſacerdotes ludunt & parū in aleā collocāt vt vigilātius animad-
uertāt, nulla eſt reſtitutio fienda, & minus quādo deperditū in potū aut piſciculū cōmunē exponitur:
illic eñ amittēs partē rei pditę acquirit, illudq; honeſte fit. Pari iure ſi aliquis ocioſus nō poteſt abſti-
nere a ſomno & ei dormitio officit, luditq; ne dormiat & lucrū eſt exiguū, talis ludus eſt meritorius.
Cauēdū tñ eſt a ſequela ne ſcholaſtici & iuuenes ex hoc malū ſugant exēplū. Probatur tñ non requiri
reſtitutionē. Ex torneamētis, ſcaccario ludo & ſimilib⁹ cōtractibus ambiguis. Probat etiā hęc cōcluſio
negatiua aliter, vterq; eſt dominus pecunię ſuę vel habet vſum pecuniæ ad ſic exponēdū ſuppoſitoe
poſſunt cōuenire q victor alterius pecuniā habeat. Tertio ſic argumētor ad idē, in Scaccario ludo p
tractū regis, reginę & alioꝝ lucrans habet dñiū pecunię lucratę: ſic in iactu retis emēdo piſces incer-
tos: in haſticis ludis ſeu torneamētis, ludēdo ſpherula, & alijs ludis ābiguis: ergo & in aleatū ludo. Di-
cis q nō eſt ſimile, qm aleatū ludus eſt vetit⁹: & cōcedit repetitio ad.50. annos. C. iſto titulo aleatū. l. ſi.
¶ Contra hoc argumentor: In pleriſq; locis nō viuitur legibus imperialibus ſed municipalibus, quā-
obrem leges imperatoris illic nō habent robur. Secūdo, illa lex eſt abrogata etiā vbi leges imperiales
ſunt in viridi obſeruantia. Modo cōſuetudo veniens poſt humanā legem eam euertit. Vbiq; cōſue-
tudo tātū facit poſt humanā poſitiuā legem, quātū facit vnū vis ſcriptū poſt aliud. At dicis aliquorū

more,nõ vſus nõ inducit cõſuetudinem:ſi quis eſt paſſus damnũ & agere noluit non eſt abrogata lex
cõcedens tali poſſe agere actione legis Aquiliæ: nec cõtra illã eſt inducta cõſuetudo, quia lex ad vſum
non neceſſitat:ſed dat agendi facultatẽ.¶Contra hoc argumentor.Licet hoc ſit verũ per non vſum
in cõtrariũ tamen lex eſt abrogata per vſum cõtrariũ inquãtũ aliquãdo repetentibus nõ eſt ius datũ,
quia repetenti deperditũ in foro tituli & cõtradictorio modo nõ datur actio nec ſententia reſtitutio-
nis debere fieri perdenti.Nõ eſt vero ſimile quin in tãto ludentiũ cœtu iſtud nõ ſemel ſit practicatũ.
Inſuper oppoſito dato omnes nõ reſtituẽtes tale lucrum damnabis:quod nõ videtur concedendum.
Ex hac cõcluſione ſi vera eſt,ſequitur ꝙ ludens nõ tenetur ad reſtitutionẽ lucri.verũ vbi lex imperia-
lis aut municipalis nõ eſt abrogata ꝑ oppoſitã cõſuetudinẽ, ſed lex in ſuo robore perdurat reſtitutio
eſt facienda.qui perdidit ob legem & ludere & rei acceptionẽ prohibentẽ.Forte ais,cũ turpitudo ver-
ſetur vtrinq; potior eſt cõditio poſſidẽtis.ff.de condi.ob.tur.ca.l.3.Reſpõdetur,hoc eſt verũ niſi ius cõ-
tractũ irritat.Ad iuſtam tranſlationẽ dominij requiritur vt contractus nõ irritetur a lege vltra par-
tiũ cõſenſum.¶Contra hoc inſtatur. Hac via alea ludentibus cornus aperiũtur qui ſic ludentes pec-
cant,quod eſt incõueniens. Reſpõſio,multa retrahũt virum a luſu,plerię alea ludentes depauperã-
tur,iurant ſine cauſa,ſignanter cũ perdũt ob impatientiã qua agitãtur,& omnia ꝑdita amittens dare
cogitur cũ lucratur matrifamilias & familiæ,candelæ & conuiuiolum medietatẽ lucri abſumũt & res
ſic acquiſita nõ ꝑdurat. Quãdo vides aleones,aut aleatoria detinẽtes locupletes?Vir talis tãꝗ ſtolidus
notatur qui omnia quæ habet profligat.Si autẽ quis ob iſta nõ arceatur neſcio quo freno a ludo re-
trahetur.Ipſum peccare inter ludẽdũ nihil probat de reſtitutione.Patet de queſtu ſordido meretricis
& lenonis.Meretrix turpiter ſuũ corpus locat pro cuius vſu capit pecuniã quã reſtituere nõ tenetur,
modo capiat ab habẽte dominiũ ſic tranſferre,vtpote quãdo eſt dominus rei.Nõ video religioſum qui
habet vſum rei,poſſe in meretricẽ hac via trãſferre dominiũ:attamen in operariũ pecuniæ dominiũ
qđ nõ habet transfert. Similiter ad taxillos abbas parũ recreationis gratia ludit & in victorem do-
miniũ transfert:quando lyricini recreationis gratia nonnihil dat lyricon dominiũ habet. Sed abbas
in caſu ſolatij plus capit inter ludendum qui recreatione eget:ergo concedi poteſt illud eſſe licitum.
¶Ad quintũ reſpõdetur,ꝙ vſura eſt peccatũ,patet per Ariſtotelem hic in litera, & primo Officiorũ Ad quintũ.
ex Tullio in lumine naturali loquentibus.Et Luc.6.Mutuũ date nihil inde ſperantes. Et laudatur
qui pecuniã ſuã nõ dedit ad vſuram,vtq; cognoſcatur eius natura præmittatur eius diffinitio.In hoc
Panetiũ qui id prętermiſit Tullius.1.Off.carpit.Vſura eſt volitio capiẽdi lucrũ vltra ſortẽ,vi mutui.
Vt do Socrati mutuo decem,capio ab eo ratione illius mutui,quia ſolutionẽ expecto duodecim.Ecce
hic capio duo vltra decẽ quæ ſunt mea ſors.hæc volitio propterea eſt vſura. Idem eſt ſi nollem dare
mutuo niſi lucrũ vltra ſortẽ haberẽ.Et ſermo eſt de tẽporali lucro,& nõ ſpirituali qđ homo cõſequit
ratione mutui dati mutuatario,ita ꝙ vſurarius ſemper eſt opulentior ꝗ fuerit ratione mutui:ſi ſolũ
habeat ſuũ vel alias ei debitum vel tãtũ quantũ ex ſuo lucrari poteſt pręciſe vltra labores impenſas &
periculum nõ eſt vſura.Do tibi decem mutuo qui iam pridẽ mihi octo debebas quæ ſoluere recuſas:
do inquã decem quatenus habeam.18.Non cõmitto vſuram:nõ enim habeo lucrum vltra ſortem cũ
nõ ſim opulentior poſt cõtractũ ꝗ eſſe debeam etiã ex te,nõ cõmitto vſuram.Pari forma do Platoni
ſcholaſtico decem mutuo principaliter,volo eius inopię ſuccurrere intendẽs ꝙ lectionem meã viſita-
bit,& ſic lucrabor.4.nõ eſt vſura.nõ enim ſum pecunioſior ꝗ eſſe debeam & ratione mutui & ratione
laboris.Capio.4.quæ capio a quolibet alio in mea claſſe.Hoc iure molitor piſtori dat centum mutuo
principaliter propter deum,ſecũdario vt id ſuũ molendinũ ille frumentũ molendum curet ,alioqui
nõ daturus,ſine labe vſuræ.Secluſa enim cauſa minus principali,ſępius totus effectus ſecluditur. Ca-
nonicus ad matutinũ ſurgit habiturus pecuniã,alioqui nõ iturus nec id eſt ſimoniacũ . Pari forma
ſacerdos celebrat habiturus pecuniã,alioqui nõ celebrabit ſine omni ſimonię ſorde. Si iſti mutuato-
res habeant lucrum vltra ſortẽ,nõ eſt vi mutui ſed ratione laboris. Vlterius patet,ꝙ ratione damni
emergentis id mutuo homo poteſt capere tãtũ quãtũ iacturę ipſe incurrit,ratione illius mutui:& po-
teſt paciſci,vel iudex hoc ſtatuere ſi nõ ſoluatur ei in tali termino,habebit nonnihil vltra ſortem:&
qualibet ebdomada qua nõ ſoluerit pretermiſſo termino habebit duo:& hoc ſuppoſito ꝙ libentius
aut ita libẽter haberet ſuã ſortẽ ſicut illud quod in pactum deducit vel iudex imponet.Nã illud,capit
ratione pœnę iuridice inflictę:quia imponit mutuatario limes ſoluẽdi mutuanti: & eo termino trãſ-
greſſo dabit & ſortem & nõnihil vltra:quia ratione pœnę illud incremẽtũ infligitur ob cautionẽ ne
iacturã mutuator incurrat , & vt mutuatarius ſit ſollicitior pecuniam in termino ſtatuto reponere.
Etiã poteſt capere ratione lucri ceſſantis tãtũ quãtũ lucretur iudicio prudentũ defalcatis,labore,impẽ-
ſis & periculo.Res enim nõ tãtũ valet in periculo quãtũ extra diſcrimen,etiã impenſas maiores face-
ret in campis ꝗ domi.Etiam nõ haberet tãtũdẽ mei labore quãtum ipſo laborante.Conſulat tamen
ſuæ famæ iſte taliter mutuo tradens cenſeatur fœnerator. ¶Ioannes Buri. mouet queſtionẽ vſuræ: Queſtio.
quia mos eſt in aliquibus ciuitatibus vt ait, ꝙ primores ciuitatis accipiunt pecuniam orphanorum
ad certos annos quibus nonnihil orphanis miniſtrant:& iterum in fine totum reſtituũt, videturq;
vſura. Ioannes circa hoc varia tãgit & nihil ad ſolutionem dubitationis motę. Dico ꝙ iſti orphani Reſponſio.
emũt ius leuandi quotãnis tãtã pecuniæ ſummã a cõmunitate,vel cõmunitas loco tutorũ curatorũve
hoc eis facit,& licitũ eſt pleriſq; ita facere,vt alias in.15.diſtinctionẽ.4. Sentẽtiarũ fuſius diſſerimus.
¶Dubitatur,Si quiſpiã mihi nõnihil liberali dono cõtulerit, an ſim obnoxius tãtũdẽ illi reſtituere. Dubium.
Reſpõdet,ꝙ ſolũ debito honeſtatis ad hoc deuincior:& ſi omiſero quicꝗ ei refundere nõ pecco . Mere Solutio.
gratis mihi illud prębuit:nõ intẽdẽs me obligari ad ſimilia verbo aut facto: in eũ tñ peccãs grauius

delinquo ob beneficiũ mihi collatũ. Et si ei nõ succurro in casu pręcepti, magis pecco. Collatio enim muneris in me meã transgressionẽ auget: quẽadmodũ ille qui a deo gratiã gratis datã suscepit grandiorẽ labem trãsgrediẽdo incurrit q̃ alter talia nõ acquirẽs. Dũ em̃ augent̃ dona, rationes crescũt donorũ, vt inqt Gregorius in Homelia, & in horis canonicis de cõfessore põtifice id dicimus. Et hoc si beneficiũ sit notũ: si vero sit occultũ inuincibiliter vt est speciale auxiliũ nõnũq̃, magnitudo gratię gratũ faciẽtis. prędestinatio, aut simile, nõ aggrauat peccatũ. secus est vbi vincibiliter ignoretur. Hinc dicim⁹ in quartũ Sẽtẽtiarũ, ꝙ recidiuãs plus peccat ob ingratitudinẽ, quia deus ei suã offensam ignouit, & æquiualẽter facit duo peccata, licet ratione ingratitudinis sępius nõ attingat grauitatẽ alterius actus, vt in festo peccãs vnico actu bifariã peccat & duo peccata facit: terminus numeralis illic cadit

Obiectio.

in cõnotatũ peccati, vnico actu binas difformitates facit. ¶ At dicis. Non sequit̃: Iste est vituperabilis quia fornicator, & vituperabilis quia ingratus, ergo duo sunt peccata: quẽadmodũ nõ sequit̃. Iste est vituperabilis quia fornicator, & vituperabilis quia trãsgressor: ergo fornicatio & transgressio duo sunt

Responsio.

peccata. Respõdeo, ꝙ prior cõsequẽtia est bona: posterior vero mala. Nec vllo modo est simile transgressio est superius ad fornicationẽ nec cũ ea ponit in numerũ. ¶ Dubitat̃ finaliter quas cautiones obseruabat ipse beneficus. Respõdet̃, benefici nõ est gratificari malis ad eorũ facinora fouẽda ea propter Marcus Crassus nõ benefice egit Cæsari pecuniã suppeditãdo. hoc Cęsarẽ insolẽtiorẽ reddidit. Secũda cautio est. det beneficus sua pro facultate: si facultatẽ trãsiliat est stolidus, det honesti gratia, & non ob ostẽtationẽ, interdũ in publico inopibus in aliorũ ædificationẽ, timidus in occulto pauperibus erogabit ne turgeat.

Lib. IIII. Tract. I. Cap. II.

Onsequẽs autẽ esse videtur & de magnificẽtia pertractare. Videtur enim & ipsa virtus quędã circa pecunias esse: nõ tamẽ sese extẽdit vt liberalitas ad omnes pecuniarios actus, sed ad sumptus tm̃. Atq; in hisipsis liberalitatẽ exuperat magnitudine. Nã vt ipsum nomẽ subsignificat, decẽs fit per ipsam in magnitudine sumptus. Magnitudo autẽ est ad aliquid. Non em̃ idẽ sumptus triremis, & spectaculorũ præfectũ decet. Decens igit̃ est & ad ipsum, & in quo, & circa q̃ fit. Qui vero paruis in rebus: aut mediocrib⁹ pro dignitate sumptus facit (qualis est ille qui dicit, Atq; ego sæpe dedi peregre veniẽtibus vltro) non dicitur magnificus: sed is qui in magnis. Nã magnificus quidẽ liberalis est: at liberalis nõ

Pusillitas.
Ruditas.

cõtinuo magnificus est. Talis autẽ habitus defectio qdẽ circa decorũ pusillitas nũcupatur: exuperatio vero sordiditas. & circa decorum ruditas appellatur, & quot sunt tales, nõ circa quę oportet exuperãtes magnitudine, sed in quibus nõ oportet & quẽadmodũ nõ oportet, quęrẽtes sibi splendorẽ, de quibus posterius dicemus. Magnificus autẽ sciẽti similis est. Non decorũ ipsum cõtẽplari potest & magnos cõcinne facere sumptus. Vt em̃ in principio diximus, habitus operationibus, & iis quorũ est definitur. Sumptus igitur magnifici magni sunt & decẽtes: talia autẽ & opera sunt. sic em̃ magnus erit sumptus & decens ad opus, Vt sumptu quidẽ opus: opere vero dignus fit sumptus, vel etiã exuperet. Atqui magnificus honestatis causa tales faciet sumptus. hoc em̃ omnibus est cõmune virtutibus. Est etiã cũ voluptate, & sine parsimonia erogãdo. Exacta nãq; ratio ad pusillitatẽ nimirum attinet. Atq; potius quonã pacto pulcherrimũ, maximeq; decens fuerit ipsum opus cõsiderabit: q̃ quãti cõstiterit: & quonã modo cõfectum fuerit: q̃ quo per minimos sumptus. Necesse est igitur ipsum magnificũ liberalẽ etiã esse. Etenim liberalis sumptus faciet quos oportet, & vt oportet. In his autem est magnũ ipsum magnifici, vt magnitudo circa hęc liberalitatis. Et ab æquali sumptu magnificẽtius faciet opus. Non enim eadem est virtus rei quæ possidetur & operis. Etenim illa quidem est ea quę q̃ plurimo precio digna est, & preciosissima, vt aurum: opus autem quod magnũ est atq; pulchrũ: talis enim operis aspectus est admirabilis. At quod est magnificũ est admirabile, atq; virtus operis est magnificẽtia in magnitudine.

Impensę honorabilia.

Sunt autem impensę quas dicimus ipsa honorabilia, vt ea quæ deorũ, heroũq; causa fiũt. dedicationes inquã & extructiones, ac sacrificia & circa omne diuinũ. Et ea quę ad rempublicam liberaliter fiũt, vt si aliquo in loco ludos splendide facere oportere putãt, aut pręfecturas subire nauiũ, aut etiã epulum publicũ exhibere, atq; in vniuersis (vt diximus) & ad agẽtẽ habetur respectus quisnã sit & quas habeat facultates: digna enim his esse oportet & nõ solum opus, verũ & ipsum faciẽtem decere. Quocirca pauper nõ erit magnificus: quippe

Pauper non erit magnificus.

cũ ei nõ sint ea e quibus multos decore faciat sumptus. Qui vero aggreditur, fatuus est. Nã pręter dignitatẽ facit & id quod oportet. Id vero quod recte sese habet a virtute emergit. Decent autẽ & eos quibus talia antecedunt aut per seipsos, aut per maiores, aut per eos ad quos ipsi se referũt: propinquitatis aliqua ratione. Et nobiles etiã, & gloriosos, & quotquot

sunt huiuscemodi. Hęc enim vniuersa amplitudinē habent & dignitatem. Maxime igitur talis est ipse magnificus: & in talibus impensis versatur ipsa magnificētia: quemadmodū diximus, & maximę enim, & honorabilissimę sunt. Priuatarū autē eæ pertinēt ad magnificū quæ semel fiūt, vt nuptiæ & si quid aliud tale. Et si circa aliquid tota ciuitas, aut qui sunt in dignitatibus studeāt, & circa hospitū susceptiones, & missiones, & munera. Non enim ad seipsum, sed ad publica sumptus facere magnificus solet. Ipsa autē munera simile quid habent iis quę diis dedicātur. Ad magnificū etiā pertinet & domū a se extructā (vt diuitias) decētet habere. Est enim quoddā & hęc ornamentū. Et item in iis magis operibus sumptus facere, quę diuturno tēpore persistere possunt. Hęc enim sunt maxime pulchra. Atq; in singulis decorū ipsum seruare. Non enim eadē diis & hominibus, & ad templū, atq; sepulcrū, accōmodantur. Est autē vnusquisq; sumptus magnifici suo in genere magnus, & magnificētissimus quidē is est, qui est magnus in magno: hic autē is qui est in his magnus. Et differt magnū quod est in opere a magno quod est in sumptu. Pila nāq; pulcherrima aut pulcherrimus vrceus, puerilis quidē muneris magnificentiā habet: preciū autē eius pusillū est, atq; illiberale. Quapropter magnifici est quocūq; in genere faciat, magnifice facere. Tale nāq; neq; facile superari potest: & sese habet vt sumptus dignitas postulat. Talis est igitur ipse magnificus. Is autē qui exuperat, atq; sordidus, sumptus faciēdo vltra id quod oportet, exuperat, vt dictū est. Nā paruis in rebus multa cōsumit: & splendorē incōcinne captat: nūc iis qui pecunias cōferunt ad cōuiuia sibi paranda nuptiali apparatu epulum prębens: nūc subministrās comœdis, exhibens in eorū transitu purpurā, vt facere Megarenses cōsueuerūt. & alia talia nō honestatis, sed ostētationis diuitiarū causa facit: & vt admiratione propter hæc (vt putat) afficiatur. Atq; vbi quidē multos facere sumptus oportet, paruos facit. Vbi vero opus est paruis, magnos. Pusillus autē in decoro circa vniuersa deficit: & maximis factis sumptibus in paruo perdit decorum: & quicquid facit, tarde differēdoq; facit. Consideratq; quonā pacto q̄ minimos faciat sumptus. Et etiā queritur, cunctaq; maiora q̄ oportet, se facere putat. Sunt igitur hi duo habitus vitia quidē, non tamen afferūt probra: propterea q; neq; detrimento sunt aliis, neq; nimiū sunt deformes.

Magnum in opere & in sumptu.

Megarenses.

Sordidus & pusillus sunt circa probrū.

COonsequēs est de magnificentia deinceps discutere, quia grandē habet affinitatē cū liberalitate propterea vt dicēda dictis cōtinuētur est hic agitāda. Quia est quedā virtus circa pecunias vti liberalitas: sed non ad omnia pecuniaria, ad quæ liberalitas, diffunditur. Liberalis nūc dat nunc etiā accipit: nulla autē acceptio, nec pusilla datio est magnifico curę: verū circa sumptuosa rationi cōsentanea insudat: nō eīn facit magnos sumptus circa vana, nec circa immanē nauim scopulorū ictu frangendā (talis tamen facit secūdū exigentiā negocij sufficienter) sed magnas impensas circa sublimes structuras, ita q; opus sumptus transilire videtur, vt de regia solis Naso loquitur,

Regia solis erat sublimibus alta columnis
Clara micante auro flammisq; micante pyropo.
Cuius ebur nitidum fastigia summa tegebat:
Argenti bifores radiabant lumine valuæ.

Et sequitur cōtinuo, Materiam superabat opus. In sumptibus liberalitatē magnitudine transcendit. Nam vt nomen significat, per magnificētiā decens est magnitudine sumptus. Et dicit q; sumptus est decens in ordine ad aliquid siue relatiue. Primo est decens sumptus in ordine ad ipsum qui facit. Nō enim idē sumptus triremis & spectaculorū pręfectum decet: ergo relatiue fit. Triremis inuentor fuit Amocles Corinthius. Vnde fit vt triremes non sint nuper excogitatę: vt patet Deuteronomij. 34. Multa exponūt pręfecti ludorū theatraliū, hoc apud Romanorū annales videre est, de Pōpeio & reliquis. Decens ergo erit in ordine ad faciētē, & decentia circa id quod fit, pro quo fit, an pro deo optimo maximoq; an pro rege an priuato homine, vt de tēplo Salomonico vbi quotidie septuaginta virorū milia pro oneribus deportādis insudabant, & octoginta milia latomorū extruebāt. Templū erat Augustū & in vniuerso orbe nominatissimū, & ob dei gloriā, hæc regem præpotētē decebāt. Qui viginti boues cōmunes & decē saginatos cū centū veruecibus siue venatione in quotidianos sumptus dabat: triginta choros similę & sexaginta choros farrinę in dies etiam singulos cōsumebat. Atqui in rebus paruis p̄ dignitate sumptus facit, qualis est ille q̄ dicere cōsueuit. Atq; ego sępe dedi peregre venientibus vltro. Nō est magnificus: talis eīn minutā stipē egenis erogauit. Licet tātū tēporis successu quātū alter breui exponit. Nēpe magnificus quilibet est liberalis: beneq; sequit̄, est magnificus proinde liberalis: & nō cōtra. Aut liberalis nō cōtinuo & vniuersaliter est magnificus. Liberalitas eīn est dispositio ad magnificētiā: modo dispositio ad aliud crebriter stat sine illo. Defectio magnificētię circa decorū vocat̄ pusillitas: excessus vocat̄ sorditas, & circa decorū ruditas. Paradigma primi, de illo qui opus insigne inchoauit & defectu magnificentię ipsum nō cōsummat. Exēplū secundi, vt de pyramidibus

ventoſorũ regũ Ægypti:& vnionis Cleopatræ Ægypti reginæ abſumptę in obſonio vno præſenti Marco Antonio. Precioſiſſimã enim margaritam aceto liquefactã, quę inæſtimabile aurũ valere dicebatur, lubrica mulier cõſumpſit. propterea Plinius recte ſordidũ Cleopatrę cõuiuiũ appellauit, quo morſu vno regni cõſumpſit opes. Poſtea ponit ſex ꝓprietates magnificẽtię: quarũ prima eſt. Magnificus ſcienti ſimilis eſt. Nam quid decens quid decorũue ſit capit:& ante cũ libramine digerit quibus impẽſis tale opus perficere valeat: & magnos cõtinue facit ſumptus. Magnifici enim opera magna ſunt & decentia. Dictũ eſt in ſecũdo libro, ꝙ habitus operationibus determinãtur, & ijs operabilibus quoꝝ eſt habitus: ſed magnifici habitus magnus eſt & decens, & ſumptus magni & decentes: taliaq; ſunt eius opera: nã magnũ magna decent, ſicq; ſumptũ magnũ eſſe oportet vt operi cõgruat, & opus ipſum decens vt ſumptus ſit opere dignus, vel opus ſumptus tranſcẽdat: ſatius eſt pecuniã ſuperfluã cũ opere ꝑfecto relinquere q̄ pecuniã opere incõpleto deeſſe. Secũda magnifici proprietas eſt ꝙ honeſtatis cauſa id faciet. Hoc eñ cuilibet virtuti eſt cõmune. Tertia, ꝙ cũ iocunditate id faciet: hoc item omni virtuti eſt peculiare. Et ſine parſimonia, hoc eſt cũ pecunię copia: quia exacta ſumptuũ ratio & ſupputationis diligẽtia ad puſillitatẽ attinet. Quarta ꝓprietas eſt, ꝙ potius conſiderabit quonã pacto pulcherrimũ erit opus q̄ quãti cõſtiterit, & quomodo erit cõfectũ q̄ vt ꝑ minimos ſumptus. Quinta proprietas quę eſt & alia cõcluſio. Neceſſe eſt magnificũ liberalẽ eſſe: per quã cõcluſionẽ remouet dubiũ ne quiſpiã credat magnificũ prodigũ. Nã liberalis ſumptus facit quos oportet:& qđ in ſumptibus magnũ eſt ipſius magnifici eſt Decẽs magnitudo ſumptuũ ſine liberalitate nõ eſt. proinde in ſuis agẽdis eſt liberalis, cũ liberalitas circa eadẽ verſet̃. Sexta proprietas eſt, ꝙ magnitudo eſt liberalitatis. hoc eſt nõ eſt ſine liberalitate. Vnde extrahit̃ alia cõcluſio. Sũptuũ paritate magnificẽtius facit opus q̄ quiuis nõ magnificus. Non eñ eſt eadẽ virtus poſſeſſionis & opis, hoc eſt nõ eſt eadẽ perfectio poſſeſſionis ſiue pecunię quę expẽditur, & ipſum opus. Virtus poſſeſſionis eſt illa quę plurimo precio eſt digna & precioſiſſima vt aurũ, opus qđ magnũ eſt atq; pulchrũ. Talis eñ opis aſpect⁹ eſt admirabilis, & qđ eſt magnificũ eſt admirabile. Ex his cõcludit, ꝙ virtus opis magnifici cõſiſtit in opis magnificẽtia: ſunt autẽ impẽſę quas dicimus eſſe ipſa honorabilia, hoc eſt quas dicimus honorabiles, vt ea quę dei aut heroũ cauſa fiũt qualia ſunt tẽploꝝ dedicationes, cõſecrationes, extructiones & ſacrificia:& circa omne diuinũ. Licet eñ vnũ poſuerit deũ. 8. Phyſicoꝝ, &. 12. Metaphyſicę, quẽ dicit adorandum primo cęlũ: tñ hic loquit̃ cũ vulgo de deoꝝ pluralitate, & circa publicã magnificẽtiã, vt ſi in aliquo loco publico ludi ſunt inſtituendi, eos ſplendide facere oportet, ſicq; cenſendũ eſt de nauiũ pręfectura, ponte, hoſpitali, aut epulo & publice dando ceu Salomon fecit Reginę Saba, & magis magnifice poſt tẽpli perfectam ſtructurã. Et Ioſias de celebratione Phaſe. 4. Regũ. Atq; in vniuerſis (vt diximus) ad agentẽ reſpectus habeat̃, quiſnã ſit & quas habeat facultates. Nã opa facultatibus digna illiſq; reſpõdẽtia eſſe oportet:& nõ ſat eſt opus dignũ eſſe verũ etiã auctorẽ decere requirit̃. ¶ Infert corollariũ inquẽs. Ex quo fit, vt pauper magnificus eſſe nõ poſſit, niſi prius opulentus magnificẽtiã acquiſiuerit, nũc ꝑ infortuniũ factus inops. Talis eñ eſt magnificus, ſicut dicimus ꝙ cęcus nõ habet diſtinctã notitiã colorum niſi prius viderit. Quippe pauperi haud ſuppetũt ea quibus multos decore faciat ſumptus. Et patet ſic. Omnis magnificus habet multas opes quibus poteſt decẽter operari: ſed nullus pauper habet multas opes: itaq; nullus pauper eſt magnificus. In cameſtres. Inops tñ poteſt habere volitiones latas ſicq; cõditionatas: ſi haberẽ opes ſic magnifice facerẽ vel volitiões categoricas inefficaces quę ad magnificẽtiã nõ ſufficiũt, & poteſt habere nolitiones vitijs oppoſitas. Et licet opes cõgeſtę ſint inſtrumẽtũ magnificẽtię: tñ inopia ſiue mediocritas quę eſt imprę̨ſentiarũ paupertas, eſt ſtatus nõ minus ſecurus ad bene beateq; viuẽdũ:& hoc ſat eſt. Si pauper ſupra vires talẽ prouinciã aggrediat̃ fatuus & deſipiens merito reputetur, cũ pręter dignitatẽ & decentiã illud aggrediat̃. Id vero qđ recte ſeſe habet a virtute emergit, virtus eſt rectę rationi ſemp concors: ea ratio eſt eius regulatrix ſexto Ethicoꝝ. ¶ Alia concluſio. Magnifica aggredi opa eos decet qui ex anteceſſoribus tales facultates habuerunt per manus, aut ſua induſtria, vel ꝑ eos qui ad ipſos ptinẽt. & ſummatim nobiles & claros & eiuſmodi. Nã hi oẽs amplitudinẽ habẽt & dignitatẽ ſufficiẽtẽ. Magnificus igit̃ pręcipue in huiuſmodi rebus erit: ac in huiuſmodi ſumptib⁹ magnificẽtia vt dictũ eſt. Porro hęc maxima & honoratiſſima ſunt. Hoc eñ pacto opulenti reges & antiſtites magnificas domus in gymnaſijs cũ pręđijs perpetuis ſtudẽtibus ordinarũt vt in nauarrę collegio Pariſij, in nouo collegio Oxonię aut diuę Magalenes, in ſancti Saluatoris muſeo in diuo Andrea. & Aberdonię. In literario ludo caſſes doctrinę acquiruntur quibus aſtuti hęreſiarchę irretiũtur. ¶ Alia cõcluſio. In priuatis rebus ſemel inſtar magnifici feciſſe ſufficit, vt cum fiũt nuptiæ aut aliquid tale:& circa hoſpitũ ſuſceptiones retributiones & munerationes, vt cũ Themiſtocles Domitis Perſis Spartã inuiſeret. Regũ legatis honeſtatis & amicitię gratia munera ampla vt celata argentea vaſa tribuũtur. Magnificus ad ſeipſum nõ eſt ſumptuoſus, ſed ad publica. Et magnifici munera ſimile aliqđ habẽt ijs quę deo ſacrãtur. Deus noſtroꝝ nõ eget: quoniã bonoꝝ noſtroꝝ nõ eges dicit Pſalmographus, ſed ob eius reuerentiã ampla in eũ exponimus: ſic in reges magna pręſtamus. licet reſpublica non plurimũ egeat, ſed ob reuerentiam talia facimus. Munera quę in tempublicam exponũtur ſimilitudinem quandam ſortiũtur cum ijs quę dijs dedicantur. Bonum cõmune eſt quid diuinũ vt in primordio primi retulimus. Per deos primũ opificẽ & eius ſanctos qui illibate in hac valle lachrymarũ vixerunt intelligimus. His qui in diuoꝝ cœtũ relati ſunt magnifici principes templa auguſta ædificant. ¶ Alia concluſio. Magnifici eſt domum ſuis diuitijs congruentem habere, & in eis magis ſumptus facere quæ diutius facta manere poſſunt. faciat columnas marmoreas quia durabiliores ſunt. & feneſtras non tales, quia caducæ & vitreæ ſunt. Plus exponere

in scholę structura, q̃ in ędificatione fragilis nauis quæ scopulis illiditur & vndis obruitur: siquidem domus pręclare a se aut maioribus constructa cuiq; ornamento est:& omnia quæ diuturniore tempore persistere possunt optima sunt, respiciet etiam magnificus ad locum.

¶ Alia conclusio. Magnificus in singulis dignitatem & honestatem conseruat. Non enim eadem dijs hominibus, delubro & cippo accommodari debent, sed cum quilibet magnifici actus in suo genere sit magnus: magnificentissimus q; is est qui est magnus in magno. Hoc est dicere in magno genere rerũ facit opus magnificentissimum. Non enim est idẽ simpliciter magnũ & in tali genere magnũ. Quandoq; enim differunt magna respectu operis ab eis quæ sunt simpliciter magna in expensis. Pila nãq; siue sperula lusoria pulcherrima, aut pulcherrimus vrceus puerilis siue lechitus aut ãpulla capsulave magnum habet in opere & ad puerile donum magnificentiam, precium est exiguolum & illiberale, hoc est non amplum. Qui enim talis est facile superari non potest, in singulis se habet vt sumptus dignitas exigit. Ex his qualis est ipse magnificus agnoscere vales. ¶ Alia conclusio circa magnificentię extrema. Circa decorum ruditas & pusillitas duo hi habitus vitia sunt, excedens & ventosus sumptus præter dignitatem facit, epulones & comedones insigniter pascit, nam in rebus futilibus multa exponit ventosus, & splendorem cõtra honestatem aucupari proponit, ceu si histrionibus nuptiali apparatu epulum paret. Mimus aut Histrio est qui aliorum dicta aut facta sine reuerẽtia fingit, nũc comœdis sordide tribuẽs. Comœdus est qui comœdias repræsentat. Comœdia est facetia quam iuuenes quęstus gratia facere solent, & in eorum trãsitu purpuras substernere, vt Megarenses facere solẽt. & hæc vniuersa non honesti, sed ostentationis opum gratia faciunt, vt hæc faciendo homines eorum delira opinione in admirationem trahant & alliciant. Atq; vbi multos sumptus facere decet, paucos faciunt, vbi vero opus est paruis magnos. Et pusillus in omnibus deficit & in maximis sumptibus propter (nescio quid) paruum, honestatem amittit. & quicquid cunctantius atq; differens est moras prorogans, semper commemorans quo modo in illo quod parat q̃ minimum expendat. Et etiam causatur & murmurat, cunctaq; maiora q̃ oportet se facere arbitratur. Sunt igitur hi duo habitus vitia quidem non tamen magnam vituperationem afferunt, cum neq; alijs damnosa sunt, neq; nimium deformia, quia tenere medium in magnis sumptibus est perdifficile, & declinare a multum difficili non est multum turpe. Et de magnificentia quo ad literam hactenus. ¶ Pro literæ vberiore intelligentia dubitatur primo quomodo magnificus negligit supputare sumptus in opere expositos: videtur enĩ hoc esse contra praxim omnium prudentum & contra literam, quia eum scienti comparat. Secundo dubitatur corollario philosophi dicentis Pauperem non posse esse magnificum. Cõtra, capio Cręsum magnificum, cuius opes omnes a Cyro Persa tolluntur, adhuc habitus ille magnificentię nõ definit esse, ergo is est magnificus. Tertio an liberalitas est magnificentia, & si non quo modo differunt. Quarto an magnificentia sit præstabilior liberalitate.

Dub. iiij.

Ad primum

¶ Ad primam dubitationem respondetur q; si magnificus fidelem ministrum habeat non opus est ratiocinatione: supputat tamen vtrum oporteat, mensurat suas vires ad opus anteq̃ ipsum incoat an ipsum perficere valeat, sed non supputat auide vt tenaciter pecuniam teneat operis decore neglecto. Summatim, magnificus p̃fectis operis extruendi imperat magnificum opus extruere neglectis sumptibus, licet præfecti impensas quotidie scribant rationem redditurι, scit se tamen potentem illud opus perficere. ¶ Ad secundum respondetur q; talis in casu erit magnificus ab actibus magnificentię tempore diuitiarum acquisitis, secundum illud Boetij primo libro de consolatione metro primo quod enim de musis canit, idem de virtutum actibus canere potuit. Has saltem nullus potuit. pręuertere terror. Ne nostrum comites prosequerentur iter. Sed tempore inopiæ non exit in actus exteriores magnificentię. Potest tamen habere nolitionem extremo oppositam, puta nolo esse pusillus circa decorum, nec sordidus, sicut ipse inops qui nunq̃ fuit opulentus.

Ad secundũ.

Ad tertium.

¶ Ad tertium respondetur negatiue. Patet quo ad priorem partem, quia cum opposito magnificentiæ stat liberalitas: non autem cum opposito liberalitatis stat magnificentia. Item quis potest esse liberalis circa materiam occurrentem liberalitatis omnem, non autem magnificus, quia nullum actum magnificentię adhuc habuit. Liberalitas tamen est dispositio pręuia ad magnificentiam. Qui in minoribus deest in maioribus non prosperabitur. Contra magnum & paruum non faciunt discrimen. Secundo, liberalitas extẽditur circa oẽm pecuniã. ¶ Ad priorẽ concedo in eadem specie, in alia obiecta formalia tendunt. ¶ Ad secundum cõcedo illam si sit distributio pro generibus singulorum non autem vt sit distributio pro singulis generum. Potest enim quispiam non incontinue dicere liberalitatem esse circa omnes contractus pecuniarios & pusillos & grandes, magnificentiam solum circa grãdiores, & sic erit pars subiectiua liberalitatis, sicut eius materia circa quam est pars respectu obiecti liberalitatis, nec in hoc est seriosius stentoria voce disceptandum, cum Aristotelica litera vtriq; vię minime refragetur. Sed viam oppositam sequendo consequenter, ad secundam partem dubitationis dico q; differunt in sumptuum multitudine. Liberalis enim successiue potest tantum exponere in pios vsus quantum magnificus in hoc opere magno. Liberalis capit & dat, sed circa magna quæ sunt admiratione digna non insudat, sed ipse magnificus. Non est ita difficile viro sensim suam pecuniam erogare sicut magnam molem repente, hoc experientia teste notum relinquo. ¶ Ad quartum dicitur q; magnificentia liberalitatem transcendit. Nam circa diuina & publica insudat, & multo difficilior est liberalitate. Item liberalitas est dispositio pręuia ad magnificentiam, sicut qualitatiuę dispositiones ad formam substantialem.

Obiectiones duę.

Responsio.

Ad quartũ dubium.

Tract. II. Cap. I. & Lib. IIII. Cap. III.

Magnanimitas.

Agnanimitas autem circa magna quidem vel ex ipso nomine versari videtur: circa quæ vero versatur, primum accipiamus oportet. Atq; nihil refert, siue habitum ipsum, siue eum consideremus qui habitum habet. Videtur itaq; magnanimus is esse, qui magnis est dignus, & dignum sese magnis esse censet, qui nanq; non pro dignitate hoc facit stolidus est. At eorum qui prædici sunt virtute: nemo demens, nemo stolidus est. Is igitur quem diximus, magnanimus est. Qui nanq; parua meretur, & hisce dignum seipsum cēset, modestus quidem, at non magnanimus est: magnanimitas enim in magnitudine, sicut & pulchritudo corpore in magno consistit. Parui vero vrbani quidem sunt, & membris appositi, sed non pulchri. Is autem qui est indignus, & magnis dignum seipsum censet, est lentus. Non est autem omnis lentus, qui maioribus q̄ meretur, dignum seipsum censet. At is qui se dignum minoribus q̄ dignum sit censet, pusillanimus est, siue magna, siue mediocria mereatur: siue parua quidem, minoribus vero seipsum dignum esse existimet. At maxime videbitur is qui magnis est dignus. Quid enim faceret, si tantis non esset dignus? Est igitur ipse magnanimus magnitudine quidem extremus, ratione autem eius quod oportet medius. Dignum enim eo seipsum censet, quod ad dignitatem suam accommodatur: illi vero exuperant, & deficiūt. Q; si magnis se digni censeat, & sit dignus, & maxime maximis: circa vnum maxime versabitur ipse. Dignitas autem ad externa dicitur bona, maximum vero id asseuerant omnes esse, quod diis ipsis tribuimus, & quod maxime homines qui sunt in dignitate affectant: quodq; dari præmium ob res pulcherrimas solet. Tale autem est ipse honor, hoc est enim bonorum maximum, sed externorum. Circa igitur honores & inhonorationes, magnanimus vt oportet versatur. Et sine etiam ratione, magnanimi circa honores esse videntur. Viri nanq; magni, maxime seipsos dignos esse honore pro dignitate censent. Sed pusillanimus deficit tam ad seipsum, q̄ ad ipsius magnanimi dignitatem. Lentus autem respectu quidem sui exuperat, non tamen ipsum magnanimum. Atqui magnanimus ipse, cum sit maximis dignus, fuerit optimus sane. Melior enim maiora semper meretur, & optimus maxima. Eum ergo qui vere magni est animi, bonum esse oportet. Atq; magnanimi videbitur id esse quod est in vnaquaq; virtute magnum: nulloq; pacto magnanimo competit aggresso pericula fugam ob timorem arripere, aut iniuriam facere. Gratia nanq; cuius is aget turpia, cui nihil est magnum? Singula vero consideranti magnanimus si non sit bonus, ridiculus omnino videbitur. Nec etiam dignus erit honore, si prauus sit. Quippe cum honor præmium sit virtutis, ac bonis hominibus tribuatur. Videtur igitur ipsa magnitudo animi, tanq̄ ornamentum quoddam esse virtutum: nam maiores efficit ipsas, & sine illis ipsa non sit. Quamobrem difficile est vere magnanimum esse, non enim esse potest, si non omnis probitas assit. Magnitudo igitur animi, maxime circa honores & inhonorationes versatur. Atq; magnanimus pro iis quidem honoribus qui & magni sunt & a studiosis hominibus offeruntur, moderate lętabitur, tanq̄ accommodatos sibi vel minores etiam adipiscens. Virtute enim accumulata, nullus dignus honor fieri potest. Acceptabit tamen, quia maiora nequeunt exhiberi. Sed eos honores quos quiuis homines & paruis tribuunt parui pendet omnino: non est enim his dignus. Similiter & id quod est honori contrarium: non enim iure fuerit circa ipsum. Vt igitur dictum est, vir magnanimus, maxime circa honores versatur. Et circa tamen diuitias, & potestatem & omnem prosperitatem, aduersitatemq; fortunæ, quocunq; euenerit modo, moderate sese habebit. Et neq; vehementer in prosperitate lætabitur, neq; nimiam in aduersitate dolebit. Neq; enim circa honorem ita sese habet, qui quidem maximum bonum est. Potestates enim diuitiæq; propter honorem expetuntur. Itaq; qui hæc habent, per ipsa honoribus affici volunt. Cui igitur & honor est paruum: huic & cætera parua sunt. Quapropter ipsi magnanimi, contemptores esse videntur. Videntur autem & prosperitates fortunæ, ad magnanimitatem conducere. Nobiles enim & ii qui sunt in potestatibus constituti, vel diuites, digni censentur honore. In excellentia nanq; consistunt, atq; omne bonum quod excellit, dignum est magis honore: quapropter & talia, magis magnanimos faciunt. A quibusdam enim honorantur, re autem vera, solus bonus est honorabilis. Atq; ii quidem quibus insunt ambo: digni magis honore censentur. Qui vero sine virtute talia bona habent, ii non iure seipsos dignos magnis hono-

Modestus.
Parui non sunt pulchri.
Lentus.
Pusillanim⁹.
Dignitas
Honor.
Pusillanim⁹.
Lentus.
Magnanim⁹ si non sit bonus ridiculus est.
Virtute accumulata nullus homo cō dignus.
Solus bonus honorabilis.

tibus censent, neque magnanimi recte dicuntur. Non enim sunt hæc, sine accumulata virtute. Contemptores autem petulãtesque fiunt. Non est enim facile, sine virtute moderate res ferre secundas. Atque cum æquabiliter ferre non possint, putentque se cæteris antecellere, illos quidem despiciunt: ipsi vere quicquid contigerit, agunt. Imitantur enim, etsi similes ei non sunt. Idque faciunt in quibus possunt. Ea igitur quę a virtute proficiscuntur, non agunt. Despiciunt autem cæteros. Sed magnanimus iure despicit: opinatur enim vere, vulgus autem vt contingit. Non autem parua pericula subit, nec periculorum est cupidus, propterea quod res paucas multifacit. Sed subit magna, atque cum in periculo versatur, vitę suę non parcit: quasi non sit dignum omnino viuere. Est etiam talis, vt beneficia conferat. Et pudeat ipsum, si suscipiat beneficia. Illud enim superioris est, hoc inferioris. Et in retribuendo, maiora beneficia conferat. Hoc enim pacto debitor insuper fiet is, qui primus contulit, atque suscipiet beneficium. Videtur etiam & eorum quidem meminisse, in quos beneficia contulit: eorum autem non meminisse a quibus ipse suscepit. Est enim is qui suscepit, inferior eo qui contulit beneficium. Ipse vero vult superior esse. Et cum voluptate quidem audit ea quæ contulit, sine autem voluptate ea quæ ipse accepit. Quapropter & Thetis non enarrat beneficia Ioui: nec Atheniensibus Lacedæmonii quæ contulerunt in illos, sed quæ susceperunt ab illis. Est etiam magnanimi, nemini, aut vix indigere: subministrare autem prompte. Et ad eos quidem homines qui in dignitate sunt constituti prosperitatibusque vtuntur fortunę, magnum esse, ad medios autem mediocrem. Illos enim superare difficile est, & gloriosum: hos autem facile. Et inter illos quidem gloriari, non est ingenerosum: inter humiles autem est importunum: quemadmodum viribus contra imbecillos contendere. Est etiam magnanimi, non adire ea quę afficiuntur honore, & vbi alii primas occupant partes, & ociosum esse ac tardum, nisi vbi magnus est honos, vel opus: & paucas quidem agendas res aggredi, magnas autem & præclaras. Necesse est etiam palam ipsum, tam odisse, quam etiam amare, quippe cum metuentis sit occultare. Et magis ipsi curæ veritatem quam opinionem esse, & aperta loqui ac agere, est enim hoc contemptoris: quapropter vtitur libertate, est enim & libertate vtentis. Quapropter contemptor est & etiam verax, nisi dissimulatione vtatur, qua quidem ad multitudinem vtitur. Et non posse ad alium viuere nisi ad solum amicum: est enim seruile. Quapropter & omnes adulatores seruiles sunt & omnes humiles adulatores. Nec est prociuis ad admirandum. Nihil enim apud ipsum est magnum nec est sibi mali memor illati. Non est enim magnanimi meminisse præsertim mala, sed potius despicere. Nec de hominibus loquitur. Etenim neque de seipso, neque de alio dicet. Nec enim vt laudetur ipse nec vt alii repræhendantur, est ipsi curæ. Nec rursus est laudator. Idcirco nec maledicus, ne in inimicos quidem nisi ob contumeliam. De necessariis præterea rebus vel paruis minime est querulus: & ad precandum procliuis. Est enim studentis circa hæc ita sese habere. Est etiam talis, vt res magis pulchras, sineque fructu, quam fructuosas vtilesque possideat: est enim magis sufficientis. Insuper ipsius magnanimi motus tardus esse videtur, & vox grauis, & locutio tarda. Non enim properat is qui circa pauca studet. Nec est vehemens qui nihil existimat magnum. Acumen autem vocis & celeritas, propter hæc ipsa fieri solent. Talis est igitur ipse magnanimus. Is autem qui deficit, pusillanimus est, qui vero exuperat, lentus. Nec igitur hi mali esse videntur (quippe cum mala non faciant) sed aberrare. Pusillanimus enim meretur quidem bona, iis tamen seipsum priuat quibus est dignus. Atque malum quoddam habere videtur: quia bonis seipsum dignum non censet, & seipsum ignorare. Appeteret enim ea quibus est dignus, cum sint bona. Non tamen stolidi tales homines, sed pigri potius esse videntur. Talis autem opinatio videtur & deteriores ipsos efficere. Singuli namque appetunt ea quibus sunt digni. Demouent sese & a præclaris actibus & officiis quasi sint indigni, & a bonis externis simili modo. At lenti, stolidi sunt, & seipsos ignorant, & etiam clare. Nam quasi sint digni res eas aggrediuntur quæ honorantur. Deinde redarguuntur. Vestituque se, & gestu, & similibus ornant, & prosperitates suas manifestas esse volunt. de ipsisque etiam dicut, vt ob ipsa afficiantur honore. Magnitudini autem animi pusillanimitas opponitur magis quam lentitudo. Fit enim magis, & peior est. Magnitudo igitur animi circa honorem (vt diximus) magnum versatur.

Referre beneficia magnanimi.

Thetis Lacedæmonij.

Adulator Humilis.

Magnanimus circa iniurias.

Magnanimi motus. Vox loquela.

Lentus & pusillanimus an mali.

MAgnanimitas quidem &c. In exordio huius quarti libri primum de liberalitate philosophus est loquutus, deinde magnificentia liberalitatis apice, aut virtute condistincta nobilioreque mentionem fecit, nunc vero magnificentiæ magnanimitatem eximiam virtutem & cæterarum

virtutum fastigium assuit, vt excellentes virtutes circa exteriora nectat. Primo sic inquit. Magnanimitas circa magna versatur, vt vel ex ipso nomine cognoscitur, at circa quæ magna insudet consideremus oportet. Nec sane interest siue de magnanimitate & habitu, siue de magnanimo in concreto loquamur: quia loquimur impręsentiarum de magnanimo inquantum magnanimus est.

¶ Prima cõclusio. Is est magnanimus qui se magnis dignatur: aut qui est magnis dignus & dignum se esse magnis censet. Qui nanqꝫ pro dignitate id non facit, stolidus & insipiens est, ac magnanimus esse nequit, quia eorum qui virtute præditi sunt nemo amens, nemo stolidus est, eum itaqꝫ esse prudentem oportet. Prudentia est virtutum directrix, sexto Ethicorum. Qui parua meretur, & paruis se dignũ existimat, modestus & non magnanimus est, quippe magnanimitas in magnitudine sicut pulchritudo in magno corpore consistit. Pulchritudo omnium membrorum iustam mensuram cum vultus venustate tenet. Parui quidem appositis & compositis membris vrbani & formosi, sed nõ pulchri dicuntur. Et sicut pulchritudo cum membris magnis corporis iustam mẽsuram exigit, sic magnanimum sublimem virtutem habere oportet. Lentus est qui cum sit indignus magnis, dignum illis sese iudicat. Vnde fit vt non omnis turgidus sit, qui se maioribus q̄ ipse meretur dignum putat: stat enim ꝙ sit bene dignus & tamen censeat paulo maiora de se q̄ habeat. Vno modo sic exponitur. Ob paruum ei tributum non solemus talem lentum dicere. Ratio est, quia lentus est perprauus & stolidus, non autem qui parum a medio discedit. Talis non est magnanimos, & cum exuperat est lentus, vel oportet dare quartum membrum. Vel satius id expono per ignorantiam inuincibilem. Alios cõsulendo potest se maiorem q̄ sit existimare sine lentitudine. ¶ Quinto capite exponetur iste passus vbi materia directissime occurret. Pusillanimus est qui iudicat se minoribus dignum q̄ ipse sit, siue hæc magna sint, siue mediocria, siue parua, & signanter si sint magna, cum magnis sit dignus, quid enim tum faceret si tantis dignus non esset? ¶ Alia conclusio. Magnanimus magnitudine extremus est, ratione autem medius. Tenet enim medium rationis licet extremũ ex parte obiecti tenere videatur. Dignum seipsum censet quemadmodum oportet, & in omnibus rationi obsecundat. Lenti autem & pusillanimi superant ac deficiunt. Qꝛ si magnanimus magnis se dignum putat (censet ita) & dignus est maxime magnanimus se dignum putabit maximis, circaqꝫ hoc vnum insudat.

¶ Alia conclusio. Magnanimus pręsertim circa honores inhonorationesqꝫ versatur. Probatur hæc conclusio bifariam. Primo, Magnanimus circa id vnum maxime versatur quo dignum se facit. Dignitas autem ad exteriora bona sese diffundit. In hoc omnes conueniunt illud esse maximum externorum bonorum quod deo attribuimus. Vult dicere ꝙ cum dicimus aliquis aliquibus est dignus talis dignitas ad bona exteriora refertur quę homini pro præmio conceduntur. Inter omnia exteriora bona honor primatum obtinet. Patet. Honos alit artes & omnes ad studia incendimur gloria. Herostratus enim templum Dianæ in Epheso vt suam dilataret famam incendit. Et hoc aliunde patet, honor enim deo attribuitur: & honorem maxime affectant hi qui sunt in dignitate constituti, honorqꝫ ob res præclarissimas pręmium dari solet. Pro annibale victo & Carthagine subacta, honore triumphi Scipio decoratus est, eaqꝫ duo suo epitaphio in conditorio coniunxit.

¶ Secundo argumentor ad idem sic. Magnanimitas est circa illa quibus maxime viri illustres se dignificant: at illa sunt honores, igitur. Capiendo honores pro honore proprie dicto vel pro officijs honorificis, quę homo capit ratione honestatis, tamen magnanimus nec quantum ad se nec quantum ad suam dignitatem exuperat. At pusillanimus tam quantum ad se q̄ quantum ad suam dignitatem magnanimi deficit. Et lentus quantum ad se excedit non tamen quantum ad magnanimum ex parte obiecti. ¶ Alia cõclusio. Magnanim⁹ optimus fuerit. Nam vbiqꝫ qui melior est maiora meretur, & qui optimus maxima. Ex hoc liquet philosophum velle dicere. Peccatum esse conferre sacerdotium aliam ve dignitatem bono, prætermisso meliore.

¶ Alia conclusio. Magnanimo conuenit quod in vnaquaqꝫ virtute est magnum. Virtutum summitatibus magnanimus est pręditus. Hoc in duabus pulchris virtutib⁹ fortitudine iustitiaqꝫ explanat, & si his sit redimitus a fortiore inferioribus decoratus est. Nullo modo magnanimo conuenit cum pericula aggressus sit ob timorem fugam arripere, nec iniuriam facere, & ita de talib⁹. Nam quo modo magnanimus admitteret aliqua inhonesta cui magnum nihil est. & qui singula considerat & metitur. Ridiculum sane est magnanimum non esse bonum. Nec etiam dignus erit honore si prauus sit, quippe cum honor sic pręmium virtutis & bonis tribuatur.

¶ Alia conclusio. Animi magnitudo virtutum est ornamentum, maiores efficit virtutes & sine ipsis ipsa non est. Quapropter difficile est vere magnanimum esse, non enim esse potest si non omnis probitas hoc est omnis virtus assit. Non ꝙ omnes virtutes habeat (tunc enim alij nihil haberent) nec habet omnes in summo, sed est dicere est valde excellens, nec alijs virtutibus ad suam prouinciam requisitis vacat. ¶ Alia conclusio. Magnanimus in honoribus non effertur, aliquos honores acceptat, aliquos vero floccipendit. Quia maxime magnanimus circa honores & inhonorationes insudat, & pro honoribus qui magni sunt & qui a dignis offeruntur hominibus moderate lętabitur, ceu honores sibi debitos vel suis meritis inferiores assequutus. Nec ab re, virtute enim accumulata nullus honor dignus fieri potest. Honorem oblatum tamen acceptabit, quia prętiõtiora exhiberi nequeũt. Paruas autem honores indifferenter a quibusuis habitos nihilipẽdit omnino. Non enim est his dignus adęquate, sed maioribus. Parui honores ob opes nobilibus & grassatoribus nõnũq̄ (vt euitetur eorũ malũ) exhibet. Etiam inhonorationes & subsannationes si incidant magnanimus contemnet. Nouit enim se iniuria lacessitũ, eapropter si ob iniurias illatas dolet non est magnanim⁹ nisi cũ modera-

minie saltem doleat. Postea ostendit quo modo magnanimus se habet circa materias secundarias & non præcipuas, quemadmodum sunt potestates & diuitiæ, & ponit conclusionem dicens. Non modo circa honores & inhonorationes, sed etiam circa opes & potestatem & secundam atq; aduersam fortunam magnanimus moderate sese geret. Hoc ipsum ostenditur. Qui moderate sese habet circa maius bonum & maius malum, moderate se habebit circa minus bonum & minus malū, sed magnanimus moderate se habebit circa honores & inhonorationes, honor autem est maius bonum q̃ bonum fortunę, & inhonoratio est maius malum q̃ infortunium, igit. Q; honor sit prestabilius bonum q̃ bona fortunę, patuit superius: quia deo tribuitur. Et patet aliter quia potestates, opes & similia ob honorem expetuntur, & per eas qui expetunt honorari volunt: igitur cui honor paruum est, & cętera talia ob honorem quæsita, parua sunt: quapropter magnanimi contemptores esse videntur.

¶ Alia conclusio. Secundę fortunę magnanimo conducunt. Patet: quia nobiles & locupletes ob illas honorantur, ergo ob opes magnanimus magis saltem a vulgo efferetur, sed secundum veritatem solus bonus est honorandus, quia honor est præmiū virtutis, sed ij quibus ambo insunt bona fortunæ & virtus, magis honore digni censent. Aliquis tamen non ob virtutē ꝓpriā, sed alienā laudat, vt qui pręest, pro quanto gerit vicem dei & p̄lati. Quicūq; sunt subiugo seruitutis dominos suos honore dignos arbitrentur, primę ad Timoth. sexto. Et patrem etiam malum laudabo a quo habeo esse. Exodi vigesimo. Honora patrem tuū & matrem tuam. Et senem venerari decet Leuitici. xix. Coram cano capite consurge, honora personam senis. Diuites enim non honorantur ratione precisa opū, hoc enim esset peccatum, sed quia altiorem locum obtinent, vel vt euitetur eorum malum: vel ne inflati videamur. Et sic intelligatur illud Iacobi secundo. Si introiret in conspectu vestro vir habens annulū aureum, in veste candida, & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste p̄clara & dixeritis ei: tu sede hic bene, pauperi autem dicatis tu sta illic, aut subsede sub scabello pedum meorum. Pauperes in fortunę bonis virtute micantes ꝑdiuitibus etiā ꝑponunt, sed cōmunius opulēti inopibus ꝑponunt, sed nō ratione opū: & hoc voluit diuus Iacobus in canonica epistola sua.

¶ Alia cōclusio. Qui sine virtute talia bona hn̄t nec iuste seipsos magnificiūt, neq; ratione magnanimi dicunt. Non enim sunt hęc sine accumulata virtute, vt supius meminimus. Opulēti sine virtute sunt cōtemptores & petulātes, hoc est tumidi in ꝓposito. Non em̄ est facile sine virtute res ferre secundas, & quia ęquabilr ferre nō possunt arbitrant se cęteris antecellere. Illos qdē despiciūt & contēnūt si obliqs vijs, amicorū medijs, aut aliter male eas opes adepti sunt gloriant se cęteris ꝑstātiores, ꝓbitate & industria se pollere gloriant, ipsi igit quicqd cōtigerit agūt imitant magnanimū q alios iure cōtemnit, & eius similes nō sunt attamen faciūt id vt ei assimilent in qbus pn̄t. Insup tales q a virtute ꝑficiscunt non agūt, & vtcūq; cęteros floccipēdūt. Magnanimi sola agūt q̃ ipsa virtus affert, neq; vtcunq; sed iure aspnāt alios. Vere iudicāt q paruipēdēdi veniūt: vulgus aūt vt cōtingit ita cito puipēdit ꝓbos sicut improbos. Hic ponit ꝓprietates q̃ accipiunt secūdū dispositiones magnanimi. Et duas ꝓprietates ponit quæ accipiuntur per comparationem ad exteriora pericula. ¶ Et sequitur alia cōclusio. Magnanimus non parua pericula subit, nec talium periculorū est auidus, sed magna vt oportet fortiter aggreditur: parua non aggreditur, quia pauca admodum sunt quę magnifaciat & digna existimet, vt ea aggrediatur, magna subit, quia ea se digna opinatur. Quę cum subit & in ipso discrimine insudat vitę suę minime parcit, quasi omnino nō sit dignum viuere: sed in hoc egregio actu mori appetit, aut probe vincere, pro diuino cultu, iustitia communi, & huiusmodi magnis decertat. Consequēter ponit quinq; proprietates magnanimi, acceptas per comparationem ad beneficia quę sunt liberalitati propria. ¶ Et sequitur alia conclusio. A prefatis magnanimi est beneficia conferre & pudet eum beneficia suscipere, q̃ si primo susceperit, cum fœnore reddit, vt primo conferentem sibi deuinciat. Tertia proprietas est. Magnanimi est meminisse eorum quibus beneficia contulerit, non autem ab alijs se beneficia suscepisse. Nempe is qui beneficium recipit inferior est illo qui beneficium dedit: sed magnanim⁹ appetit conferendo esse superior, & cum voluptate magnanimus audit se beneficia contulisse: sine iocunditate audit se beneficia accepisse, quia vnum est decorum, excellens & honorificum, alterum vero non tale. Ea propter Thetis aquarū dea vt fingit Homerus vates, non narrat beneficia sua Ioui: neq; Atheniensibus lacedęmonij, quæ in illos contulerunt, sed quæ ab ipsis acceperunt. Non q; magnanimus obliuiscatur beneficia ipsi facta, quia studet ea exuperare, sed cum voluptate suam dationem & facta honore digna capit. Hercules enim quando fatalibus flammis cremabatur, sua egregia facta in mentem (vt poetæ produnt) reuocauit, vnde Ouidius. Ergo ego fœdantem peregrino templa cruore, Busirem domui, & quæ sequuntur. Prudentis est dum tristitiam immergentem excutere vult, mētis aciem in honesta delectabilia conuertere, quæ sunt ei cordi. Ex ista proprietate edocemur si quippiam ab alio expetere volumus, enarremus beneficia eius aut maiorum nobis aut amicis nostris concessa. Hac enim via multo facilius eius animum mulcebimus nobis condescendere, Thetis & Lacedęmoniorum exemplum imitantes. ¶ Alia eius proprietas est. Ostendit se nullius aut paucorum indigere, indigentibus tamen libenter suppetias fert, non neglectis inopibus. Ita facit ad eos qui in dignitate constituti sunt. Magnanimi est eos beneficijs vincere: reuera ad mediocres mediocriter se habet, secundos superare non est difficile, primos vero gloriosum, & inter illos gloriari nō est ingenerosi. Sacerdotij ꝓuētus sacerdotis est in pios vsus cōferre, qa illorū bonorū pbr̄ nō est absolut⁹ dn̄s, sermo est de illo qui plenū dominium rei habet. Humiles superare nō est pulchrū, & est quasi robustum viribus contra imbecillos cōtēdere. Humilis est abiectus & humilitas abiectio. In abiecta tamen significatione theologi vtuntur, de qua acceptione dubitatione paulopost indagabimus. Non est magnanimi ad hos

nores properare, & illa in quibus alij primos occupant accubitus, verum ad hæc piger est nisi vbi est magnus honor aut grande opus incumbit. Non enim ad parua agenda accedit, sed solum ad magna & decora. Palam odit aut amat, metuentis est occultare, sed magnanimus non est timidus. Est magis ipsi curæ veritatem q̃ opinionem esse, & aperte loqui ac agere. Nam magnanimus est contemptor eorum quæ vere bona non sunt, & ideo sua libertate vtitur. Non enim probos contemnit, nec quempiam honore suo fraudat, sed nõ plus reueretur q̃ par sit. Et verax est nisi dissimulatione nonnunq̃ ad multitudinem vtitur, qua dum ipsi conniuendum est, tum cupit semper inniti veritati, & veritas interdum odium apud imperitam plebeculam parit. Vtitur ad eam Ironia, & veritatem non semper illi nudat. Non posse cum alijs nisi cum amico viuere est seruile, quapropter omnes adulatores seruiles sunt, & omnes abiecti assentatores non habent cum quibus viuunt, nisi cum solo amico. Argyropilus ita procedit, duæ aliæ translationes hunc passum opposito modo intelligunt, scilicet magnanimum non posse nisi cum amico viuere. Humiles & adulatores cum omnibus conueniunt, sed hoc est seruile. Et hoc quadrat cum his quę Aristoteles magnanimo attribuit, quia est aliorum contemptiuus & non est obsequiosus, cum paucis conuenit. Alia conditio. Magnanimus non est procliuis ad mirandum. Ob nouitatem & arduitatem miramur, at magnanimus nihil arduum censet, nec refricat iniuriam illatam. Cęsarem in hoc laudant, ꝙ nullorum nisi iniurię eum immemorẽ prędicabant. Iniurias vile pependit, solum magna prosequitur, nec de hominum factis aut proprijs loquitur, signanter alios reprehendendo & seipsum efferendo. Non est laudator, neq; maledicus, nec de inimicis loquitur nisi ob quędam vitia in ipsos inuehit, eosq; reprehendit, nec de necessarijs hoc est bonis vtilibus vel paruis minime est querulus, neq; ad precandum pronus, nõ pro alijs aut pro se intercedit. Nam hęc facere est eius qui circa talia insudat. Res pręclaras sine fructu citius eligit possidẽdas, q̃ fructuosas abiectasq;. Citius scholasticus magnanimus mathematicas curat artes q̃ iura lucratiua. Et eques auratus potius pulchros equos & decoram structuram q̃ boues aut oues cum agnis in quib[us] plus est emolumenti, quia hoc est magis sufficientis. Eius motus est tardus, loquutio grauis & stabilis. incessus celeritas & linguæ volubilitas est ob aliquod quod homo ardẽter cupit attingere, hoc magnanimo non conuenit. Pusillanimus & lentus citius aberrare vidẽtur q̃ esse praui: nulli mala inferũt. Sed pusillanimus cũ bona mereatur seipsum dignũ non existimat, & sic sua bona ignorat, si seipsum cognosceret vtiq; appeteret ea bona quibus dignus est. Non tamen stolidi tales homines sunt, sed resides & morosi, digni sunt, & opinio eos deteriores facit, singuli nanq; appetunt ea quibus sunt digni. Dimouent enim se a pręclaris exercitijs officiorum quasi essent indigni & ab externis bonis, & sic pigri videntur. Intellectus erroneum iudicium est eis causa male agendi. Appetitus actus & habitus est pusillanimitas, sicut est magnanimitas. Opposita sunt in eadem potentia. Omnia mala docuit ociositas. Cato dicere solebat: ꝙ homines nihil agendo male agere addiscunt. Et gymnosophistę ocij rationem strictius q̃ negocij exegerũt. Et mellificę apes fucos ignauum pecus a pręsepibus arcent. Nec diui Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Grægorius, & cæteri patres cęlo digni sacerdotia recusarũt, fugiter in vinea domini sabaoth siue sacerdotijs laborarũt. Et quia homines ambitiose se ad magnos honores ingerunt, in aliorum scandalum & iacturam animarum tam ex parte pastoris q̃ gregis, ab his caducis honoribus sese retraxerunt, more Aaron. Honorem oblatum & nõ petitum finaliter ceperunt, sciebant enim cathedram plerisq; esse pestilentię sedem & exitialem: eapropter securius pręelegerunt in humiliore loco q̃ in excellentiore stare. Non fixerunt cogitatus super bona sua sed super mala. Non dubium est nonnunq̃ ipsos perperam egisse, propterea tamen non erant pusillanimi. Turgidi autem & stolidi sunt & seipsos ignorãt. Tanq̃ digni res honorificas aggrediũtur, deinde redarguuntur. Vestitu, gestu, annulis & similibus se ornant, prosperitates suas iactant voluntq; manifestas haberi: seipsos etiam prędicant vt propter sua verba honorentur, ignorantes illud. Laudet te os alienum, & laus proprio in ore sordescit. Magnanimitati pusillanimitas magis q̃ lentitudo aduersatur, tum quia homines magis ad pusillanimitatem inclinantur, itaq; est deterior ex regulis malitiæ vitij in secundo, tum secũdo pusillanimitas est lentitudine deterior, quia prodesse renuit, alter autem pręesse his cupit quibus vires suę sunt impares. Non erant pinguia sacerdotia apud Ethnicos, sicut sunt inter veræ pietatis cultores. Propterea nunc magis lentitudine laboratur q̃ pusillanimitate. Sacerdotia cum ocio quod homines quærunt, tenent, id autem apud Ethnicos facere non poterant propterea in hoc non miraberis.

Dubium. CIrca hanc materiam multę dubitationes siue quæstiones formandæ sont. Primo dubitatur an magnanimitas sit specialis virtus.
Responsio. ℭRespondetur est specialis virtus. Habet enim specialem materiam circa quam insudat, scilicet honores & inhonorationes. Honor est exhibitio reuerentię in signum virtutis.
Obiectio. ℭContra hoc arguitur. Secundum Aristotelem in litera, ad magnanimum pertinet illud quod est in vnaquaq; virtute magnum, ergo non est specialis virtus. Secundo non licet appetere honores: ergo maledictum est. Antecedens patet, quia laudantur ij qui honores aufugiunt. Saul Israelitarum primus rex honorem refugiebat, cum enim ad celsitudinem regiam eueheretur sese occulit. Et sacer Ambrosius cum mediolanensibus antisties deligendus esset aufugit. Et de Catone maiore narrat Liuius ꝙ quanto magis honorem recusauit tanto magis illum insequebatur. In principio nascentis ecclesiæ, cum eadem opibus floreret, plerіq; heroici viri cælo digni a sacerdotiorum culmine sese retraxerunt præeligentes delitere sub modio q̃ concionatoris munus, in suggestu declamandi sumere. Isti sane non erant pusillanimes, nec lentiatsq; magnanimi.

¶Ad priorem rationem respondetur q magnanimitas presuppositiue est circa omnem aliam vir- Responsio.
tutem, quia illae presupponuntur ad hoc vt quis sit vere magnanimus. ¶Ad secundum responde-
tur q licet appetere actus virtutum qui sunt honoris causa: Primo ardua opera magnanimus expe-
tit & secundario honores. Secundo quis potest expetere honorem. Patet, potest expetere pecuniam,
amicitiam & alia bona tam externa q̃ interna, modo inter externa bona honos magnum locum oc
cupat. Honos enim alit artes & omnes ad studia accendimur gloria, secūdum Tullium in tusculanis.
Non petit quis honorem vltimate pro se, sed illum finem in altiorem resoluit pro salute rei publi-
cę & gloria Dei. Placet viro vt honoretur. Id enim est signum virtutis in eo, & hoc eum in virtutis
via alit. Virtus laudata crescit. Hac via alij ad virtutes stimulantur. Reprobantur illi qui suum hono-
rem negligunt: hoc est quando perpetrant turpia tunc inhonorem incurrunt, quos dedecus non ar-
cet a vitio. Et ad probationem antecedentis concedo. Homo enim potest rationabiliter contemnere
etiam honorem, ipsum enim importune petere est vitiosum. Inhonorationem euitat magnanimus
quae nec ad se valet & rarissime ad aliud valet, erit tamen sapienti materia patientię. Dubi. secūdi.
¶Dubitatur secundo, an prestabilius sit honorare q̃ honorari. ¶Respōdetur per propositiones qua- Responsio.
rum prima est. Esse dignum honorari est prestabilius q̃ esse dignum honorare. Nam melius est meru
isse aliquid laude dignum q̃ illi debitum soluere. Honorans enim debitum & praemium aliquod acci-
dentarium tribuit ei qui bene operatus est. Secundo solus studiosus est dignus honorari, quilibet in-
differenter est honorare dignus igitur. Secunda propositio. Accipere honorem sibi debitum est actus
bonus. Patet quia accipit debitum. Secundo, quia placet illi q alius exercet officium suum. Tertio,
quia placet ei q Deus in eo honoretur & virtus ipsa: ipse enim ob Deum & virtutem honoratur. Ter
tia propositio. Actus honorandi hoc est volitio honorandi alium est melior volitione honorem ac-
ceptantis. Patet, quia actus quo soluitur debitum est melior actu quo illud debitum suscipitur. Stu-
diosum honorans debitum soluit, alter probus solutionem capit & vult illam solutionem capere. Itē
honoratio actiua est difficilior & suapte natura laboriosior q̃ honoratio passiua.
¶Contra illud argumentor: illud est melius quod conuenit Deo & caeteris maioribus q̃ illud quod Obiectio.
conuenit minoribus, sed Deo & maioribus conuenit honorari. Secundo illud quod conuenit soli pro
bo est prestantius illo quod & bono & malo conuenit, sed honorari conuenit soli bono nō autem ho-
norare. ¶Ad priorem dicitur q non omne id quod conuenit meliori & superiori extrinsece est me- Responsio.
lius. Secunda ratio probare satagit ponere meliorem conditionem in eo cui conuenit q̃ aliud ad aliū
sensum. Maior vniuersaliter intellecta est falsa, puta si intelligaẽ melius aut actus melior in vtēte. Pre-
terea argumentor. Opulentos etiā malos honoramus, ergo honor nō est signum virtutis. Respōdeẽ
q interdum aliquos honoramus malos superiores ob bonum obedientię, interdum vt eorum mali
uolentiam euitemus. Oportet enim incendere candelam vnam vt aiūt vel coram cacodaemone non
vt prosit, sed vt non obsit. ¶Tertio dubitatur an magnanimitas est pars fortitudinis. ¶Respondeẽ Dub. tertiū.
non est pars subiectiua eius, sed eius pars potentialis. Aliqui partē potētialē noie principalis virtutis Responsio.
appellāt: etiā aliqui vocabula cōfundunt. ¶Quarto dubitaẽ an quis potest inordinate honorē petere. Dub. iiij.
¶Respondeẽ affirmatiue, vt petēdo honorē p se finaliter nō referēdo in aliū vlteriorē finē, vt ambi- Responsio.
tiosus vel si quis appetit excellentiā de aliquo qd nō habet, psumptuosus est in ambiēdis magistrati-
bus. Et ambitio in appetēdis honoribus magnanimitati aduersaẽ, secundū diuersas cōsideratiōes. Vni
virtuti in genere multa vitia opponunẽ. Mille sunt magnanimitates specie distinctę & multo plures,
sic de extremis. ¶Cōtra, honor est pmiū virtutis scdm philosophū, sed virtutis pmiū est appetendū. Obiectio.
Secūdo honor retrahit semp a malo, ergo nunq̃ inordinate appetiẽ. ¶Respondeẽ q honor est pmiū Responsio.
quod alius hō pōt studioso dare, sed beatitudo est pmiū virtutis aut eius actus, scdm fidē & vtilitas cō
munis scdm philosophū. ¶Ad scdm nego maiorē. Multis eñ fuit & erit occasio male agēdi. Hoc sti-
mulo dictaturā perpetuā Cęsar rapuit, & Aristocraticā politiā in Monarchiā euertit. Vnde Salustius in
Catilinario, Gloriā honorē & imperiū bonus & ignauus eque sibi optant, vnus dolo & fallacijs, alius
autē virtutis via. ¶Quinto dubitaẽ quare Hugolinus hanc Aristotelis magnanimitatē theologorū Dub. quintū
superbiā vocarat. ¶Respondetur q inscite hoc fecit. Verū ppter affinitatē ad timiditatē sic vocabat.
In multis cōditionibus exterioribus cōueniūt, re ipa tū differūt. ¶Sexto dubitaẽ: q̃ virtus sit humili Dub. sextū.
tas. ¶Responsio, apud exteros humilis est humi deiectus scdm illud Virgilij. Atq humiles habitare Respōsio.
casas. Et dicimus nebulonē aut ignobilē humili loco & obscuro esse natū. Theologi i virtute nō multū
ab hac significātia dissona accipiūt. Matthęi. xj. dicit seruator: discite a me qa mitis sū & hūilis corde. &
de Christifera virgine canit ecclesia, Quia respexit hūilitatē ancillę suę. Ex his patet humilitatē esse
virtutē q̃ est pulchra, cū virginia humilitas tacita virginitate impēse eleraẽ. Et Aug. in lib. de virgi-
nitate ait humilitas pene tota disciplina Christiana est. Humilitatis actus, p quē habitus cognoscit, ē
nolle tēdere inordinate in ardua, & nolle ire in mirabilibus sup se. Licet intellectus iudiciū sicut aliae
virtutes morales psupponat, ad volūtatē ptinet secūdū dicta. Astipulatur diuus Augu. in lib. de poe-
nitentia. Humilis est qui eligit abijci in domo domini magis q̃ habitare in tabernaculis peccatorū.
¶Septimo dubitatur an sub magnanimitate includaẽ, sicut species sub genere. ¶Respondetur nega Dub. septi.
tiue. Magnanimus enim appetit honores & potestates honorificas, quibus est dignus, vt sese in virtu Responsio.
tis materia exerceat: sed humilitas refrenat animum ne in excelsa tendat & altiora pro virili euitat.
¶Sed contra illud argumentor: Eadem virtus inclinat hominem ad appetendum honorem quo di Obiectio.
gnus est & ad recusandum honorem quo indignus est, ergo humilitas est pars magnanimitatis, im-
mo est magnanimitas. Antecedens patet inductiue de fortitudine, temperantia & caeteris omnibus.

¶Respondetur, hic aliqui seriose & non de maximo negocio luctatur. Dico autem primo ꝙ in mul-
tis oportet capere sapientum vsum, & non dare aliam rationem: sic in materia temperantię dixi, cir-
ca sensum gustus & tactus virtutem poni & non circa alios sensus. Sic apud pueros dicimus de nume-
ro quinario prædicabilium differre de pluribus differentibus specie in eo ꝙ quid: & numero duo præ-
dicabilia constituunt & non sic de quali. Sic impręsentiarum dico ꝙ sancti in disciplina Christi edu-
cati sciūt vltra philosophos Ethnicos humilitatem esse commendatam quam ad partem a magna-
nimitate separarunt, quia magnanimus auet cum ratione: sancti non ita late ad vtrumq; scilicet
velle & nolle magnanimum extendant. Sic autem capiendo humilitas sub magnanimitate in-
cluditur, nec alia ratio ad argumentum danda est nisi quia sancti & philosophi isto modo loquendi
vtuntur. Si quis ita late magnanimitatem caperet sicut in alijs absq; periculo humilitatem sub ma-
gnanimitate inuolueret, tamen quia sancti & sapientes non ita loquuntur, & multa humilitati rectis-
sime attribuunt quæ Ethnici philosophi negarent, quia ad tam sublimia non deuenerunt. Vnde ad
Epheseos tertio scribitur. Alijs generationibus non est agnitum filijs hominum sicut reuelatum est
Dubib. viij. sanctis apostolis. Eius aliam causam post hac tangere curabimus. ¶Octauo dubitatur. An humili-
Responsio. tas inclinet se habentem omnibus subijcere. ¶Respōdetur affirmatiue. Probatur ad philip. secundo
In humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes, sic scilicet ꝙ Socrates Platonem se superiorem &
contra censeat. Et diuus benedictus in sua regula inter humilitatis gradus ponit vnum, credere & p-
nunciare se omnibus viliorem & ad omnia indignum & inutilem se confiteri & credere, & omnibus se
Obiectio. subdere. Ecce prima fronte extranea & sane ab Aristotelis schola tanq̄ peregrina. Sed veracissima, so-
lidissimaq; sunt quæ reuelauit Deus paruulis suis. Sed contra illud obijcitur. ¶Primum sequitur ꝙ
mendacium in lege gratię esset licitum: quod nephas est dicere. Patet, sine mendacio magnanimus
non potest se dicere viliorem hoc nebulone. ¶Secundo sequitur ꝙ Socrates consummatus theolo-
gus male facit capiendo sacerdotium in præsentia Platonis, quem se dicit esse præstantiorem. ¶Ter-
tio, nemo debet facere illud quod vergit in detrimentum salutis alterius, sed si consummatus theolo-
gus diceret se imperitiorem hoc bacchalaurio currente aperiret ei cornua superbię. Propterea Augu.
in regula dicit, ne dum nimium seruatur humilitas regendi frangatur authoritas. Ergo homo non
Solutio. debet se subdere omnibus per humilitatem. ¶Pro horum argumentorū solutione scito ꝙ in homi-
ne duo sunt, scilicet donum dei .s. gratia gratis data & illud quod hominis est. Prius est bonum &
perfectionis: secundum imperfectio & sępe culpa, secundum illud Osee. xiij. Perditio tua ex te Israel, ex
Ad primam me tantum auxilium tuum. Etiam sine dei speciali auxilio non possumus quicq̄ boni agere, hoc ad
materiam pręlibato, ad formam deuenio. ¶Ad primum argumentum nego sequelam comparando
hoc quod habeo ex me ad donum dei in illo ipse me in hoc transcendit. Etiam difficilimum est dare
quoscunq; duos: quin inferior illorum in moribus nonnihil boni habeat quod alteri deest. Magnani-
mus non contemnit studiosos viros virtute decoros, simias studiosorum contēnit vt principes opu-
lentos & malos. Dicis opus virtutis est in studioso, at honos est in honorāte & non honorato vt ait.
Respondetur magnanimitas versatur immediate circa cupiditatem honorum, cuius ipsa est modera-
tio, & hæc est in eius potestate, secundario & remote est circa honores. Magnanimus sententiam Mar-
ci Marcelli probat, qui cum ex manubijs Syracusanę prędę nonnihil templo Honoria voueret, ea ra-
tione illud statuit vt nemo ad Honoris templum peruenire posset nisi prius per virtutes ædem in-
grederetur. Erat enim illa templo honoris quasi pro vestibulo coniuncta. Iste est melior scriba, inge-
niosior, prudentior, meliorq; musicus innocentior, vel in aliquo te transcendere (si inflatus non fue-
ris) dices. Nescis te esse in gratia nec humilem, & si humilis fueris hoc ipsum cum Iob ignorabit
anima tua. Conuerte intellectum in mala tua culpæ aut pœnæ, & obiecti solutio non defue-
rit. Si alius quispiam pridem hominem occidit, fortasse pœnitudine culpam aboleuit. & fratris am-
bigua facta in meliorem partem interpretaberis, assentatoribus fidem non impertias. Plus alijs de te
q̄ tu tibi credere noli. Et licet in donis dei & gratuitis absolute loquendo eum superaueris, dicas te es-
se alio viliorem infirmiorem & indignum pane quo vesceris, tunc humiliter secundum doctrinam
sanctorum de teipso senties. Si aliquid bene agis ex gratia Dei est, in quo ergo tua iactas, cum so-
lum mala ex dictis tua esse colligas: & cum tuam infirmitatem nosti quo ad occultos cogitatus &
omni, ne forte plus auxilij specialis Dei habes q̄ proximus, & semper interpretaberis eius facta in
meliorem partem: ergo sine mendacio dicis te ipso viliorem: si enim diceres te ipso meliorem menti-
reris, vel forte falsum diceres, & si verum, fatue & tumide pronuncias. Nec opus est te dubitare an sis
eo vilior. Et si erres in intellectu iudicando te deteriorem q̄ ipse sit de quo dubitas, Illud iudicium fal-
sum non est malum, sed bonum. Verę assentire interdum est inflati proprietas: & falsę assentire humi-
litatis est. Huiusmodi enim assensus non sunt humilitas aut eius actus, vt patet ex dictis: sed sunt bo-
Ad secundū. ni vel mali cum subiaceant voluntatis imperio. ¶Ad secundum nego sequelam Socrates recte iudi-
cat de se ꝙ est altero literatior & ad concionandum aptior & ad hierarchilandum in hac cura magis
idoneus, licet Platonem in aliquo excellere existimet, quod pro huius curæ prouincia nun sufficit.
Ad tertium. ¶Ad tertium respondetur ꝙ mentaliter superior se inferiorem, vbi non constat de opposito, existi-
mabit bonum, & qualiscunq; sit, iudicabit ipsum in aliquo pollere. Exterius tamen hoc non ostēdet,
& eius vitia arguet castigabitq; prout ratio efflagitat. Hoc enim cauterio se ab inflatione seruabit, vt
caro per salem a putrefactione præseruatur. Et hęc est causa quare humilitas a magnanimitate segre-
gatur. Multo profundius latitudinem recusandi honoris sancti deijciunt q̄ pure philosophi. Didice-
rūt enim plerosq; ex dignitatis culminę in peccati faces incidisse, & sub modio existētes conspicuis

virtutibus enituisse. Ergo tota latitudo humilitatis non includitur sub recusatione honesta hono-
rum apud Aristotelem, & si aliqua sub ea includeretur quæ impuriorem humilitatem induit, no-
lebant humilitatem partire, sed eam ad partem segregare. Quanto autem maior est recessus
ab honorum appetitione, sine pertinacia censetur semper purior humilitas. Hinc sancti, præ-
sulatus & sacerdotia pro virili recusarunt propter periculum in regimine, regnum dei lucrifa-
cere studebant, impulsus carnis & incendia vitiorum etiã sancti erant in seipsis experti, immo Ioan-
nes euangelista ingenue id fatetur cum dixit, si dixerimus q peccatum non habemus nosipsos sedu-
cimus, & veritas in nobis non est. Ergo sancti pleriq mille gradibus ipso inferiores hoc perceperunt.
Quocirca seipsos malos vel procliues ad malum etiam sub modio censebant. quare cathedram pesti-
lentie conscendere recusarunt. Plerosq alios tam in particulari q̃ in vniuersali probos iudicabant, p
pterea q non erant pusillanimes, sed niuea humilitate redemiti. ¶ Nono dubitatur quid est superbia Dub.noni.
quę humilitati aduersatur. ¶ Respondetur secdm August. xiiij. de ciuitate dei. Superbia est peruerse Respõsio.
celsitudinis appetitus: hoc est inordinat⁹ appetitus celsitudinis. Pręsumptuosus appetit iniquã subli-
mitatem in operibus, & ambitiosus in honoribus, inflatus in celsitudinem sui tẽdit obiectiue, sed ca-
pi potest superbus communiter, vt hæc tria pro obiectis habeat. Inanis gloria peruerse appetit glori-
am: est enim gloria clara cum laude notitia. Gloriosus vult suam excellẽtiam manifestare & esse alijs
notam: propterea ea est superbię filia quam Alexander Macedo & Iuli⁹ Cęsar habuerunt, & pleriq ta-
les quos imperitum vulgus magni facit, qui pro suis flagitijs in tenebris damnantur. Gloria tamen
potest appeti sicut honor pro quanto conducit ad ædificationem & salutem proximi. Vnde scriptum
est. Curam habe de bono nomine. Sed quando inordinate appetitur est inanis. ¶ Dubitatur decimo Dub.vij.
an quis potest sacerdotium pro se petere. ¶ Respondetur affirmatiue. Probatur sic, quilibet magnani Responsio.
mus vel modestus potest petere honorificum officium suis humeris non impar, sed hoc sacerdotium
sit illud est respectu istorum, scilicet Socratis & Platonis tale: igitur. Insuper quilibet dignus merce-
de honesta potest eam petere pro laboribus suis, sed Socrates consummatus in literis & moribus, nõ
habens prouisionem est huiusmodi, igitur. Tertio opposito dato innumeros viros etiã probos gra-
tis damnabis, si eos propterea improbos reputabis. Pręterea nec lege natura, nec diuina nec humana
id probare potes, itaq inscite oppositũ tenes. ¶ Dubitaĩ finaliter seu vndecimo de eo, Aristoteles di- Dubita.xi.
cit pusillanimum esse crebriorem deterioremq turgido. Videtur enim oppositũ vsu venire. Huic ob- Responsio.
iectui respondetur q pleriq per pusillanimum intelligunt eũ qui bene operatur & honores renuit, &
per lentum indignum honores appetentẽ. Sane ia turgidus est pusillanimo tali crebrior deteriorq,
quinimo talis pusillanimus non est licet vocetur pusillanimus, cum enim non sit vitiosus nõ est pu-
sillanimus. Pusillanimus enim ille est qui honore dignus est & renuit bene operari in honoribus,
si laborabet honoraretur. Patet multi sunt eruditi negligẽtes satyrice aut tragice arguere principum
malefacta, vt enim in tranquillitate viuant oblectamentum cum placidioribus musis captãt. Pleriq
sunt tales, qui si aliorum perperam acta arguerent honorarentur. Aristotelicus lentus multis dignus
est. at iudicio suo deceptus, cẽset se digniorem q̃ par sit, ea propter magistratus suos humeros transcẽ-
dentes assumit. Inflati sacerdotes sacerdotiorum aceruum importabilem quærentes supra lentitudi-
nem vitia immania aggregant. Falso existimant se posse more laicorũ omnes opes congerere, opesq
ecclesiasticas vti prophanas exponunt. Gloriantur prouentus ecclesie in ceruices subditorum auxisse,
sicut multi episcopi & abbates inique faciunt qui se dicant & subiectos misere affligunt, sub prætextu
ecclesię id facientes. Certe hę fortunę sic auctę ecclesię officiunt, aulicis enim & malis sagittarijs sunt
signum. Inquietantur religiosi, marcescunt ruricolæ. Coloni tempore pueritiæ meę erant ad bellum
strennuissimi aptissimi ad hostium iniuriam propulsandam, armis, equis phalerisq abundabant, hac
tempestate prælatorum auri sacra fame oppressi plangunt. ¶ Verum ne omnino in theologicis dispu-
tationibus hic implicer, nolo amplius in hac materia imorari. Veruntamen nõ videor mihi imper-
tinenter loquutus.

Tractatus.II. Cap.II.& Lib.IIII. Cap.IIII.

VIdetur aũt circa honores (vt antea diximus) & alia q̃dã esse virt⁹ q̃ q̃dẽ p-
inde sese habere videtur ad animi magnitudinem, atq sese habet ad ma-
gnificentiam liberalitas. Hę nanq virtutes ambę a magnitudine quidem Ambitiosus
discedunt. Circa vero mediocria, paruaq nos vt oportet, disponunt. Atq Vacuus appe-
vt in capiẽdis dãdisq pecuniis mediocritas est, & exuperatio, & defectio, titionis ho-
sic & in honorum appetitione fit, vt magis q̃ oportet & minus & vnde notis.
oportet, & vt oportet, appetantur honores. Repræhendimus enim ambitiosum hominem,
atq honoris appetitione vacantem. Illum quia plusq̃ oportet & vnde non oportet honorem
appetit: hunc quia ne ob res quidem honestas honoribus affici vult. Interdum autem illum
tanq̃ virilem & rei cupidum pulchre. Interdum hunc tanq̃ moderatum, modestumq lauda-
mus, quemadmodum & antea diximus. Constat autem cum pluribus modis quispiam alicu-
ius cupidus rei dicatur, non ad idem nos semper ambitiosum ipsum referre, sed cum lauda-

mus,ad plerosq;:qa magis q̃ plerıq; honores cupit,cũ rephẽdim⁹, ad id qđ oportet,qa magis q̃ oportet honores affectat.Cum aũt noie mediocritas careat,contẽdere de ipsa tanq̃ regione vacua,videntur extrema. In quibus vero exuperatio est,& defectio,in iis est & medium. At honores & magis q̃ oportet affectantur,& minus.Ergo fit vt affectentur,& vt oportet. Laudatur igitur hic habitus quo vt oportet affectantur honores:cum sit mediocritas circa honorem nomine carens. Atq; ad ambitionem quidem vacuitas appetitionis honoris, ad vacuitatem autem appetitionis honoris ambitio, ad vtrumq; autem vtrumq; quodammodo esse videtur.Quod quidem & in cæteris videtur esse virtutibus.Extremi autem hic opponi videntur,quia medio nullum est positum nomen.

Videtur autem &c. Prima huius capitis quarti conclusio. Circa honores (vt antea dictum est) quędam alia est virtus quæ ad magnanimitatem perinde se habet vt liberalitas ad magnificẽtiam.Nam ambę hę duę virtutes a magnitudine discedũt,& nos circa mediocria & parua, vt oportet disponunt.¶Secunda cõclusio.Vt in capiendis dandisq; pecunijs mediocritas est & excessus & defectio,sic & in honorum appetitione,sic vt honores appetantur vt oportet,& vnde oportet, & magis & minus q̃ oportet.Carpimus enim ambitiosum hominem pariter & honoris appetitiõe vacuũ. Illum quidem quia honorem plusq̃ par sit appetit, hunc vero quia non cupit honeste honorari. Et nonnunq̃ ambitiosum tanq̃ virilem & cordatum & rei decorę auidum laudamus, interdum contra remissum laudamus,quasi moderatum quendam & modestum.¶Tertia conclusio. Ambitiosum interdum efferrimus,interdum incusamus,q; non semper ad idem ipsum referimus,cum constet multis modis aliquem dici honoris cupidum.Cum ad quosdam vt deficientes ambitiosum comparam⁹, ipsum q; amplius q̃ ipsi honores cupit extollimus,cum aotem conferimus ipsom ad id quod oportet,vituperamus,eo q; plus q̃ oporteat honores ambit. ¶Alia conclusio. Cum media virtus nomine vacet, ambitio & honoris vacuitas extrema vitia de ipsa media virtute (quasi media regione vacua) certant. Proculdubio in quibus est excessus & defectus in ijs est & medium. In honorum appetitione est excessus & defectus,appetuntur enim honores plusq̃ par sit & minus q̃ oportet. In illis igitur est medium.Medius igitur habitus laudatur quo vt oportet honores expetuntur.Qui quidẽ mediocritatis habitus circa honorem,nomine vacans cum ad ambitionem confertur videtur honestatis vacuitas,& cum ad honoris vacuitatem,iterum videtur ambitio, & ad vtrunq; collatus quodammodo vtrunq; videtur.Quod idem in reliquis virtutibus videre potes. In secundo huius liberalitas illiberalitati collata videtur prodigalitas,& semper opposita hic videntur extrema, extremorũq; nomina subeunt,quia medio nomen nullum inditum est. Hinc certatur q; medię virtuti nullum no-
Dubi.tria. men sit,de media virtute extrema vitia & illi vicissim suas appellationes dant.¶Circa hoc caput dubitatur primo an circa paruos honores sit ponenda virtus.Et probatur q; nõ, quia circa honores est magnanimitas ergo non est ponenda alia virtus circa eandem materiam. ¶Secundo honor qui respectu vnius est paruus,respectu alterius est magnus, ergo penes magnum & paruum in honoribus non sunt ponendæ distinctę virtutes. Antecedens patet.quod enim est paruum filio regis est magnũ filio agricolę.¶Tertio nullus debetur hominibus honor ergo nulla est virtus ponenda circa honores.Antecedens patet per apostolum primæ ad Timotheũ primo.Soli honor Deo & gloria in secula
Ad primum seculorum amen.¶Ad primum nego consequentiam. Difficillimum est tenere medium circa maximum honorem, propterea circa talem ponitur vna virtus apud homines rara. Et quia mediocres
Ad secundũ. honores sunt vulgares ad quos homines afficiuntur,ponitur etiam circa eos alia virtus.¶Ad secun
Ad tertium. dum nego consequentiam. Ad tertium dico q; deo & homini debetur honor, huic referibiliter illi
Dub.iiij. autem irreferibiliter & propter seipsum.¶Dubitatur quarto an ambitio ad multa impellit.¶Respõ
Ad quartũ. detur affirmatiue,& ad virtutes & ad vitia.Non incõuenit scelua esse principiũ virtutis & ab alio scelere euadẽdo.Inflatus eñ suę famę laudem acupari studẽs luxum, auaritiam & cętera id genus fugitat, quia eius gloriam maculant laudis auiditas factorem bene agere incitat. Ac nõne trophea Miltiadis Themistoclem noctes insomnes ducere cogebant. ¶Cęterum Pausanias Hermoclem percunctatus quanã via subito clarus euadere q̃at,cũ ille r̃ñderet si aliquẽ virũ famigeratum trucidaret,mox Pausanias,Philippũ Macedonẽ militię fulgur interemit.Licet illius necis alię intercesserint causę ambitionis flãma ad eã tñ inuitabat.¶De Ioãnis capistrani facinore alias retulim⁹.Nulla est tãta humilitas q̃ glorię dulcedine haud tãgit. Hoc Iuliũ Cęsarẽ in rẽpublicã stimulauit. Alexãdrũ magnũ ad subigẽdũ orbẽ armauit.Pyrrũ epirotã inflãmauit ad bellũ multis etiã Rõanis inferẽdũ, cui scite Cynias Thessalus a bello qescere consuluit rogãs,qd victis Rõanis agem⁹ illustrissime Pyrrhe? cui pyrrhus vincemus Italiã.At Cynias qd inde? Siciliã iqt ille & Carthaginẽ domabim⁹. Et Cynias vniuerso orbe domito qd facies o rex? Ocio fruemur infit epirota,iferebat cum belle Cynias. Et nũc ocio frui phas est. Stultũ est profecto cæde & sanguine ocium incertum quærere,non fortasse ante quietẽ adeptam horrido cades bello.Nec salubriter monenti cum non acquiesceret,euentus dicti defuit.

Tractatus tertius. Cap.vnicum quod est Lib.III.Cap.V.

MAnsuetudo autem est quidem mediocritas circa iram. At cum medium & extrema fere nomine careant, ad medium quidem mansuetudinẽ ipsam adducimus,declinantem ad defectionem vacantẽ nomine. Exuperatio vero,quadã iracundia dici potest,

Etenim affectus quidam est ira. Ea vero quę ipsam efficiunt, multa sunt, & diuersa. Is igitur
qui pro quibus & quibus oportet, & vt oportet, & cū oportet, & quanto in tēpore oportet
irascit, laudat, estq; hic māsuetus, siquidē laudat ipsa māsuetudo. Māsuetus enim ac mitis, p- Irascens laudabiliter.
turbatione vacare, & nō ab affectu duci, sed pro his, & tāto in tēpore irasci solet, perinde atq;
ratio iubet. Peccare aūt circa defectionē magis videt. Non est eñ vindex ipse māsuetus, sed Non irascens vituperabilis
potius clemēs, & ad veniā dandā ꝓpēsior. Defectio aūt siue sit q̄dā irę vacuitas, siue aliqd ali-
ud, vituperat. Qui nāq; nō irascunt pro qbus oportet, & vt oportet, & cū oportet, & quibus
oportet, fatui esse vident. Nam neq; sentire, neq; dolere vident. Atq; q nō irascit, nō videt es-
se aptus ad vlciscendū. Perferre aūt contumelias, & suos negligere: seruile est sane. Exupera-
tio vero per oīa quidē fit. Nā fit & in quibus nō oportet, & ꝑ quibus nō oportet, & magis
& velocius, & maiore in tēpore q̄ oportet. Nō tñ vniuersa eidē insūt, quippe cū esse nō pos- Iracundus.
sit. Malū enim & seipsum perdit, & si integrū sit, intolerabile fit. Iracūdi igit cito quidē ira-
scunt, & quibus nō oportet, & pro quibus nō oportet, & magis q̄ oportet, at cito desistunt:
quod quidē & optimū habēt. Hoc autē ideo fit, qa nō detinēt irā, sed reddūt. Quo pacto &
manifesti sunt ob celeritatē, deinde cessant. Exuperatione aūt sunt celeres, & ad quiduis, & ꝑ
quouis iracundi, qui summę sunt bilis. Vnde & summę bilis homines appellant. Amari aūt Summębilis homines.
cum difficultate placant, & lōgo tēpore sunt sub ira, detinēt eñ ipsam. Sed vbi reddiderint,
cessant. Vltio nāq; ponit irę modū, pro dolore voluptatē efficiēs, ꝙ si hoc nō fiat, hñt ipsum
pondus. Etenim quia nō est manifestū, nemo ꝑsuadet ipsis. Vt in se aūt concoctio fiat irę, tē-
pore opus est. Sunt aūt tales homines & sibiipsis, & amicissimis permolesti. Infensos autem
eos dicimus, qui pro qbus nō oportet, & magis q̄ oportet, & longiore tēpore irascunt, sineq;
vltione vel poena, non reconciliant. Mansuetudini autē magis exuperationē opponimus, fit Infensi.
enim magis, quippe cum humanius sit punire: & ipsi infensi, difficiliores sunt ad vitā simul
agendā. Atenim (quod & antea dictū est, & ex iis quę dicunt emergit) nō est facile determi
nare, quonā mō, & quibus, & ꝑ quibus, & quāto tēpore irascendū sit, & quousq; iratus recte
faciat quis, aut peccet. Qui nāq; parum transgreditur, non reꝑhenditur, siue ad exuperatio-
nem, siue ad defectionē se flectat. Nōnunq̄ enim deficientes, laudamus, mansuetosq; vocam⁹:
& ipsos infensos, tāq̄ aptos ad dominandū viriles dicimus esse. Facile igitur non est assigna Quatenus irascendum.
re ratione, quantum & quomodo quispiam egressus, vituperandus est. In singularibus enim
& sensu iudicium est. Illud tamen est manifestū medium quidem habitum, quo quib⁹ opor-
tet, & pro quibus oportet, & vt oportet irascimūr, & simili modo de cęteris, laudabilem esse.
Exuperationes autem defectionesq; vituperandas: atq; si parum distent a medio, leuiter: si Si nimium.
plus, magis: si nimium, vehementer esse carpendas. Constat igitur habitum medium conse
quēdum esse ac amplectendum. Sed de habitibus qui sunt circa iram, satis iam diximus.

MAnsuetudo aūt est &c. Superius Aristoteles in duobus primis capitibus huius quarti loquut⁹
est de honesta & inhonesta expositione pecunię, tam in paruis q̄ in magnis, postea de honori-
bus magnis & mediocrib⁹: nūc aūt loquit de his q̄ mala exteriora. s. irā respiciūt, ostēdēs man-
suetudinē inter iracūdiā iręq; vacuitatē esse mediū. dicit itaq;, Māsuetudo est mediū circa irā, irę vacui
tas est circa iram defectus, quę & nomine proprio & particulari caret. Iracundia est circa iram excessus.
Pene hic & medium & extrema innominata sunt, sed mansuetudinem ad defectum declinantem &
peculiari appellatione orbam ad medium adducimus. Vult dicere ꝙ mansuetudo imponebatur pri-
mo ad significandum defectum irae, & postea translata ad mediocritatem ipsam, siquidem affectus qui
dam est irā. Eam efficientia sunt varia. Mansuetus solum irascitur quando oportet. Mansueti proprie
tas est perturbatione vacare, & affectu non duci. Potius deficere in puniendo q̄ exuperare videtur, qa
non est vindex, sed clemens & ad concedendam veniam pronus. ¶ Sequitur vna conclusio, Defectio
autem totalis irae siue sit irę vacuitas siue quiduis aliud vituperatur. Probatur haec cōclusio: qui enim
non irascitur cum ratio efflagitat est fatuus & stupidus. Nam non videtur sentire nec dolere. Perpe-
ram agit praeceptor si non irascitur in petulantes & effrenes scholasticos. Itidem & rex si non ira-
scitur in enormes qui aut insontes lędunt aut alienas opes furantur. Omnis insipiens est vitupera-
bilis, qui non sentit neq; dolet. de iniuria illata est huiusmodi, igitur. Secundo omne seruile est vitu-
perabile, sed non irasci quando par est, est huiusmodi, igitur. Minor patet, quia qui nullo modo vlciscū
tur iniurias sibi & suis illatas est seruilis. ¶ Alia cōclusio de irę exuperatione huiusmodi est, Irę exces-
sus per omnia fit, non tamen singula eidem simul insunt. Prior pars patet, contingit irasci pro qui-
bus nō oportet, vt ꝑ causis futilibus, & magis & citius & quibus nō oportet vt parētibus & sic de aliis
circūstātiis. Scda pars patet, qa tunc ꝑderet habentē, multę ęgritudines ab ira emergūt. Totū corpus
alterat inflāmatq; & nōnūq̄ ad dementiā perducit. Per Lucium Syllā hoc ipsum patet, qui totā Italiā
ciuili sanguine inundauerat suiq; in auctorē postremo exitiale virus euomuit. Postq̄ eñ in puteolano-

rare grauiter ægrotaret audiſſetq; pecuniam pro reficiendo capitolio a decurionibus cunctantius pô
ſitari, præcipiti ira mox excandeſcens, violento impetu ruptis præcordijs animam efflauit. Irę incom
moda ex ſequentibus diſce. Alexander ira accenſus Clitum Philippi patria Alexandri, ſub quo diu
ſtipendia fecerat, laudes recitantem & filio pręferentem, telo tranſegit: qui ante Alexādri vitā ſub pri
mū acceſſum Aſię ſeruauerat. Periāder etiam Corinthius hac ꝑturbatiōe caleſcēs grauidam vxorem
interemit, deinde mētis compos effectus poſtq̄ per calumniā pellicū id actum comperiſſet, denuo ira
excandens, imperat ſubito eas omnes rogo cremari. Filium quoq; ſuum pro matris interitu eiulantē
abdicauit. Cato iunior irę non erat expers, & ſi ad illam tardior eſſet, tādem tñ cōmotus implacabilis
atq; inexorabilis fuit, immeditabilis hęc ira eſt quæ ea laborāti dura tabe ac moerore vitales ſpiritus
cōficit, nec talis poteſt cum alijs viuere. difficulter enim cum iracundis hoies victitant. Eapropter Ma
cedo poſt Clitū infurore ꝑemptū nō tantū irę indulſit. ¶ Alia cōcluſio in ira exuperātiū, eſt diſcrimē,
nēpe qdā cito iraſcūt citoq; iraſci deſiſtūt qđ eſt optimū, ſicut fumus ſubito creſcit nec diu durat, & pa
lea facile incendit faciloq; ea cōſumpta ignis extinguit. Extinctionis ſubitarię cauſa eſt, reddunt vindi
ctam ac ꝓpter acuitatē eā exterius effundūt, ſumme biloſi iracūdi ſūt: eſtq; bilis cholera. ſunt q ad qđ
libet etiā caducū diſplicibile indignantur. Deinde ſecundā ſpeciem iracundorum ponit dicens. Ama
ri autem cum difficultate placant, & irā longo tempore retinent, comprimunt eam & non effundūt,
ſed vbi reddiderint vindictam ceſſant, quia ratione vindictę voluptatē capiunt & triſtitia ex paruipē
ſione accepta euaneſcit, donec vltionem habuerint, pondus ſuſtinent. Quia iſtorum ira non eſt mani
feſta, nemo ſuadet eis iram mitigare. Sed vt ira in ſe occluſa decoquatur & dirigatur mora opus eſt.
Sunt iſti ſibi & ſuis amicis cum quibus conuiuunt permoleſti. Temporis ſucceſſu ira tepeſcit & deco
quitur. Iſti ſunt melancholici qui ob groſſitiem humorum iram ſuſceptam pigre digerunt. Sicut fer
rum ægre calorem admittit quem admiſſum diu retinet. Iſta ergo ira bifariam extinguitur, vno mo
do ab extrinſeco ſi vindicent, alio modo per concoctionem affectus in magno tempore. Poſthęc ter
tiam ſpeciem iracundiæ ponit dicens. Tertij ſunt infenſi & acerbi, qui ſine vindicta non reconcilian
tur. Cōſulto hi retinēt irā quo ad ſupplicium de eo q iniuriā fecit habeāt. Et ſic iram hi duo fouēt, ſicut
ignis cineribus optus noctu. Hi tertij ſecundos in malitia trāſcēdūt, cū iræ cauſam foueāt: ſecundi aūt
eam ſuę remiſſioni naturali relinquunt. Tertij paruis canibus cōparant qui nunq̄ acceptæ ꝑcuſſionia
obliuiſcūt, nec a ꝑcuſſoris adueniētis latratu quieſcūt. Primi irati hoies ſummę bilis cōiter nō ſūt ma
li, quia ſunt apti, reputant tñ a circūſpectis ſtolidi, quorū ſocietate nō gaudēt. ¶ Alia cōcluſio. Irę exu
peratio magis māſuetudini q̄ irę vacuitas aduerſatur. Probatur, quia illud vitium ad quod hō magis
inclinat magis virtuti opponitur, ſecundo Ethicorū, ſed hoies magis ad puniendum iniuriantem q̄
ad remittendum inclinantur: igitur. Secundo exceſſus irę eſt defectu deterior, ergo plus virtuti oppo
Dub. quartū nit. Antecedēs patet, infenſi & etiā amari ſunt ad vitę cōſuetudinē difficiliores ¶ Alia cōcluſio. Nō eſt
facile cognitu qñ eſt mediū & qñ eſt lapſus in extrema. Hoc dictum eſt in fine ſecundi libri. Nam qui
parū trāſgredit nō vitupat ſiue ad exceſſum ſiue ad defectū ſe flectat. Interdū deficiētes laudamus & mā
ſuetos eos dicimus. Similiter infenſos & iracūdos aptos ad dominādū dicimus. & viriles: q ꝓ punirēt
ſontes vt inſōtes i pace viuere q̄ant. Igit ſignare rōne vbi ſit limes, eſt difficile, ſed aliq̄ ſūt ꝑuia: medi
um eſt laudabile, extrema vituperabilia. Verūtamē ſi parū a medio deceſſerit, parū ac leuiter carpēdi ſūt.
(Tunc eñ eſt ira venialis) ſi pluſculū magis, ſi maximū vehemēter, ſunt increpādi. Aliq̄ vt Martin⁹
magiſter decepti exiſtimāt deceſſum a tota latitudine medij eſſe virtutē, aut nō eſſe vitiū. Sono verbo
rū Ariſtotelis mouent, ſed eius verba intrutinate legūt, cū dicat pro cōperto ſatis haberi extrema eſſe
vitioſa, ſed q ad parū latitudinis medij cancellos ꝑtergredit, parū arguēdus eſt. Vulgus nō vocat virū
q parū a ſobrietatis via deceſſerit ebriū: nec q paulo plus expetit in honorib⁹, nō arguit vt lent⁹, ſicut
Ariſtoteles ſupius dixit, cū lētos tanq̄ ſtolidos carpamus, nō aūt talē, ſed tñ talis moraliter loquēdo eſt
lentus. ¶ Circa hanc literā dubitat primo an ira ſit in caſu aſſumenda. Secundo quomodo ſe habeāt
manſuetudo & clementia. Tertio quid ſit ira. Quarto quare aliqui citius iraſcuntur q̄ alij, & quo mo
do iracundia ſit pręcauenda. ¶ Ad primam dubitationem reſpondetur ꝙ Tullius & Seneca irā oēm
Ad primum vituperabilem autumant. Verum philoſophus eius eſt propugnator. Ipſamq; aſſumendam Homerus
ingeniorum fons (vt Ariſtoteles Ethicorum tertio recitat) ſuſpicatur. In veteri teſtamento pſalmo
graphus iram non vituperat ſic canens, Iraſcimini & nolite peccare. Eas ob res affirmatiuē ad dubita
tiunculam reſpondemus etiam loquendo de ipſa ira affectu, quia coadiuuat virum ad exercendum
actum honeſtum, & a recta ratione imperatur vt eum adiuuet. Seneca aliquas mancas rationes facit.
¶ Contra hoc argumentor. Impedit ira animum ne poſſit cernere verum.
¶ Reſpondetur ꝙ non ſemper ira eſt aſſumenda, ſed ſolum quando homo apprehendit reſiſtentia
am vel timore ſuum officium non exercet, tunc aſſumere iram ſolum moderatam, ſiue in bello, ſi
ue extra bellum eſt licitum. Illud dictū Catonis intelligitur quando eſt ira immoderata: modo Ari
ſtoteles de moderata intelligit, quæ fortitudinis aut alteri⁹ virtutis actum acuit ſicuti coſcultellum
& ſeta filum ſecū inducit. Itaq; cū prudentia pręuia moderata ira eſt aſſumēda, tunc ſolū quādo acuit ad
Ad ſecundū. punitionem rationi conſentaneam ſenſum non obnubilans. ¶ Ad ſecundū reſpondet ꝙ hñt diuer
ſas materias totales. Clemētia eñ eſt circa diminutionē poenarum, ſicut ſeueritas eſt circa ipſarū infli
ctionē ex integro. Act⁹ clemētię eſt velle poenā legalē attenuare, & ſeueritatis actus eſt velle illā itegrā
infligere. Et crudelitatis eſt i poena īfligēda excedere, ſicut Alexāder exceſſit i Beti Gazæ ꝑfecto, ad cu
ius talos lorū ligabat qđ ad currū fixit vt trucē hoſtē imaniter lapiaret. Clemens legales poenas atte
nuat, manēdo tñ in latitudie iuſtitię, aliog peccaret. Māſuet⁹ tenet mediū iter iracūdiā & irę vacuitatē,

Insup mãsuetudo est ad oẽs. Clemẽtia ꝓprie est supiorũ ad iferiores. Possunt tñ ambæ illæ virtutes ad eundẽ effectũ cõcurrere in casu, sicut iustitia & liberalitas vt nolle cõmittere furtũ ob inordinatũ amorẽ ad pecuniã, & nolle alienũ capere. itaq; vna illarũ nõ est circa actũ interiorẽ & altera circa exteriorẽ. Ad tertium.
¶ Ad tertiã dubitationẽ respõdet̃ q̃ ira est passio nõnunq̃, & fit cũ accẽsiõe sanguinis circa cor, dũ eñ quispiã ꝑturbat̃ sanguis ad pręcordia, vt homo fortificet̃ confluit, sic q̃ homo exterius est pallidus & calefit, ita q̃ nõnũq̃ est causa febris illa ebullitio aut aliarũ infirmitatum. ¶ Alio modo capitur qñ est vitium vel virtus, tunc est actus volũtatis aut eius habitus. Scḋm Aristotelẽ scḋo rhetoricę est appetitus punitionis apparentis cũ tristitia ob paruipẽsionem eius aut suorũ. Multa ergo ad irã reqrũtur. Primo appetitus punitionis. Secũdo q̃ illa sit manifesta vt alijs vel illi q̃ iniueiã fecit constiterit. Tertio est tristitia vt pote dolet Socrates de iniuria Platõis sibi aut suis (hoc est valore sibi) illata. Quo circa vult Socrates Platonẽ illius iniurię putatę factorẽ ferire verbere vel alia aĩaduersiõe punire. Hic autẽ capimus iram vt sit qḋ cõmune ad mansuetudinẽ & vitiũ. ¶ Ad quartã dubitationẽ respondet̃ q̃ ex corporis habitu hoĩes summę bilis & melãcholici irascunt̃ facile. Corporis eñ habitudo ad hoc plurimũ facit, & nasci sub Marte vel influẽtia ad punitionẽ inclinãte, & mali habituari, & sinere corpus exire infrene ad hoc ad qḋ est ꝓcliue, sic aũt sunt duo mala ad iracundiã stimulãtia. Sed si quis se muniat circa materiam displicibilem occurrentem patientia, non irasceturm, & sic male natus ex cholericis parentibus aut ex influxu siderum per patientiam potest habituari: sic q̃ non facile exibit in actũ iracundię. Per patientiam tristitię obuiam ibit quę impedit hominem sępius in morum via. Ecclesiastici. xxx. Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa. Patientia est virtus qua æquanimiter vel nõ plurimũ inique aduersa tolerant̃. Et sic tristitia ad actũ irę nõ impellet si patientia more Iob quis valletur. ¶ Ad secundam partem illius dubitationis respondetur, irę fœditatem mentem excęcantis consideret. Alexandri magni q̃ ira Lisimachum leoni obiecit, Clitum hasta transfixit, Calistenẽ cum summa Macedonum displicentia occidi iussit. ¶ Cęterũ homo est muniendus sępius in materia patientię per actus æquanimis tolerantię in aduersis. Secundo cõsideret irę fœditatẽ. Cum Plato ira percitus quendam suorum baculo esset percussurus, inter percutiendum baculũ cõtra ꝓpriũ caput vibrauit, & cum rogaretur cur illud fecerit, Respondit, percutio hunc iracũdum qui pœnam tempore iracundię est inflicturus. Et Athenodorus Philosophus ab Augusto Cæsare discedere in patriam volẽs ab eo rogatus est aliquid salis & egregij consilij post se relinquere, tunc Athenodorus scite respondit: Cæsar si tibi irasci contigerit, nihil prius dixeris nec feceris q̃ quatuor & viginti literas græcas aut ore aut mente percurras. Si id Alexander fecisset, Clitum non ita fœde trucidasset. Quidam a Philippo patre Alexandri prouocauit: & cum ille indignatus sciscitaretur ad quem appellaret, probe respondit, A Philippo irato ad Philippum placatum: aut vt alij volunt, a Philippo poto ad eundẽ sobriũ. Idẽ fecit gymnosophista Alexandro quęrenti, qua via imperãs gloriã cõsequeret̃, dicens, ne sis terribilis. Item conuertat se ad clementes & mãsuetos qui summam laudem in hisce virtutibus adepti sunt. Quid enim dixerit Christus nosti. Pater ignosce his scilicet tortoribus, quia nesciunt quid faciunt. Quod & Stephanus protomartyr strẽnue eum sequutus cum gloria peregit. Dub. quintũ.
¶ Quinto dubitat̃, qñ ira est peccatũ mortale. ¶ Rñdet̃ q̃ ira vt est peccatũ, est actus volũtatis cũ appetitu vindictę ob paruipensionẽ & iacturã alicui factã. Si fuerit hic appetitus cõformiter ad rationem, volẽdo hunc a ministro iustitię puniri ꝓ reipublicę vtilitate, vt cęteri trãquille viuãt, iã nõ est pctm̃, sed zelus iustitię. Si autem authoritate ꝓpria illã pœnã inferre studuerit aut inordinate eam coram iudice incompetẽti prosecutus fuerit, iam peccat, & si pœna ab ipso illata vel quam ꝓcurat sub iudice sit notabilis & notabiliter delictum commissum transcendit, iam est mortale, nisi fuerit actus indeliberatus ob mentis pręcipitationem, vt in materia primi motus dicitur. Si autem parua sit vltra debitum supplicium vindicta aut pœna iam est veniale peccatum, vt si leclam suum pro modica causa paulo durius q̃ ratio postulet feriet. Responsio.
¶ Dubitat̃ sexto cuius ira facile desistat? ¶ Respondet̃ q̃ cholera fulua ꝑdominãs, acuta, igneaq; ratione anteueniẽs repẽtinas iras excitat, & velut æstiuus nimbus statim extinguitur. Si vero atra cholera iram concipiat illa est pertinax & sero se refrenat, illamq; patientes iracundos dicimus. Sunt eñ amari & acerbi. Sunt denique tertij fuluam cum atra miscentes, qui humorum diuersorum sunt participes, ex humorum autem mixtura morum mixtio consurgit. Aliqui tamen bona cautione iram haud promulgant quod partim concoquitur, & illi approbe perturbationem operiunt. Dubita. vi. Responsio.
¶ Septimo dubitatur, an mansuetudo sit melior in cholerico q̃ in phlegmatico. ¶ Respondetur per propositiones. quatuor prima est. Actus ex quibus mansuetudo emanat in viro summę bilis est melior q̃ actus in phlegmatico. Patet. quia est difficilior. Secunda propositio. Mansuetudo in tali est melior priuatiue: priuat enim peiora vitia: nulla enim essent fortasse in phlegmatico & essent in cholerico. ¶ Tertia propositio. Actus emergentes a mansuetudine cholerici præstant alterius actibus. Probatio, sunt difficiliores, ergo præstantiores: patet ex secundo. Nec valet quod alij concedunt difficultate proueniente ex parte obiecti. Idem enim est ex difficultate intrinseca non acquisita per culpam. Plus enim in viridi ætate hominem castitatem seruantem laudamus q̃ senem ac annis iam grauem propter difficultatem. Dub. vii. Responsio.
¶ Quarta conclusio ex his sequens est. Mansuetudo est pręstantior in cholerico q̃ phlegmatico, posita hincinde paritate habitus quantum ad intentionem ¶ Contra id obijcit̃. Primo sic. Vtraq; virtus est in summo vel vt quatuor, itaq; vna non est alia maior. Item fœlicitas cum minimo bonorum est eligibilior se sola ex primo lib. hui?, & ꝓbus & pecuniosus est magis honorãdus q̃ solus tali probitate

probus,ex quarto huius,sed flegmaticus cum sua virtute bonitatem habet cum impulsu cholerę vacet:igitur.Dico non omnia ad minima in conuiuijs computant secundo Metaphysicę.

Tractatus.IIII. Cap.I.& Lib.IIII. Cap.VI.

IN cōgressionibus aūt & cōuictu,& vsu cōmuni verborū ac rerū,quidā placidi esse videnť.Qui quidē ꝑ voluptate afferēda,laudāt oīa,& nihil aduersanť,putātes haud q̄q̄ sese molestos cuiq̄ esse oportere. Quidā cōtra,in oībus aduersantes,neq; curā vllā habētes,si dolorē afferēt,difficiles,cōtentiosiq; vocanť.Patet igiť hos qdē duos habitus esse vituperādos, mediū autē inter hos laudandū.Quo quidē quispiā ea quę oportet,& vt oportet,acceptabit,& similiter ægre feret. Verū ipsi nomē nullū est positū. Persimilis aūt est amicitię.Talis est eñ is qui mediū hūc habet habitū,qualē probū hominē,amicū dicere solemus,sumpta dilectione.Sed differt ab amicitia,ꝙ est sine affectu,dilectioneq; eorū quibuscū is cōgrediť,q hunc habitū habet.Nō eñ amore,vel odio,sed qa talis est ipse,ꝓbat singula vt oportet.Nā similiter tā ad notos,q̄ ad ignotos:tā ad familiares,q̄ ad nō familiares idipsum aget,in singulis tñ vt cōuenit.Non eñ ęque familiariū & externorū curā habere,neq; dolore similiter eos afficere oportet. Vniuersaliter igiť dictū est,ipsum cōgredi vt oportet.¶Respiciēs aūt ad honestatē,vtilitatēq;:coniectabit dolorē nō afferre,vel delectare. Videť eñ hic circa voluptates doloresq; eos versari,q in cōgressionib⁹ fiunt,atq; qbus voluptatibus nō est honestū ipsi,vel affert dānū delectare,eas moleste feret, & eliget dolorē inferre si faciēti deformitatē nō paruam afferat,aut dānū,opposito vero paruū dolorē,nō probabit,sed ægre feret.Diuerso autē modo cū iis qui sunt in dignitatibus & cū priuatis,& cū magis minusve notis,& cū aliarū idētidē differētiarū hoībus cōgredieť,singulis tribuēs id qđ decet. Et ꝑ se quidē expetēs delectare,cauēs aūt dolorē afferre,& sequēs ea q̄ eueniūt si sint maiora,honestū inquā & id qđ cōducit.Atq; voluptatis gratia magnę q̄ eueniet,dolorē affert paruū. Talis est igiť ipse medius,sed nomen nō habet. Is aūt q delectat,si id agit studēs esse iucūdus,nō ob aliud quicq̄, placidus vocať,sin emolumēti causa sui,vt inde sibi ꝓueniat in pecuniis,& in iis q̄ pecuniis

Cōtentiosus. cōpātanť vtilitas:adulator.Eū vero q moleste fert oīa,difficilē, cōtēsiosumq; quēdā dicimus esse. Videnť autē extrema inter sese oppositionē suscipere,quia mediū nomine caret.

IN cōgressionibus &c.Hic determinat Aristoteles de virtutibus quę hominem disponunt in cōuictu & primo quātum ad actus seriosos. Secūdo quātū ad actus ludicros.Quātum ad seria duo cōsiderant.s.voluptas honesta,& veritas.Et primo agit de virtute q̄ est circa delectatiōes & tristitias. Primaq; cōclusio capitis est.In hūanis cōicatiōib⁹ i cōuictu verborū & rerū vsu est qdā habit⁹ laudabilis.Siqdē in hmōi cōgressiōib⁹ nuprime recitatis qdā videnť placidi q ꝑ afferēda voluptate oīa efferūt & in nullo prsus aduersantes,putātes oportere minime se molestos esse cuipiā,laudātesq; sic male acta vt bñ gesta.A qb⁹ ꝓseruari cupit Psalmista ingens. Oleū pctōrū nō ipinguabit caput meū. Alios isti laudātes peccāt & cū hoc eos ad peccādū stimulāt de his dicit ꝓpheta.Vęh q dicūt bonū malū,& malū bonū.Alij cōtra sunt ab his oīb⁹ dissidētes,nec offendere queq̄ vitātes. Et hi difficiles & cōtētiosi sūt. Atq; hos habit⁹ cōstat esse vitiosos,medi⁹ aūt q inter hos cōtineť laudādus.Hic habit⁹ magnificabit ꝓba:at iproba vitupabit.Hinc habitui nomē nō est inditū:frequēti⁹ vocať affabilitas,hūanitas,vrbanitas,comitas,curialitas. Sed qa nō oēs in appellatiōe vna cōueniūt nō est ei nomē peculiare iditum. ¶Scđa cōclusio hmōi habit⁹ psil'a est amicitię a q̄ tñ differt:nā si hūc mediū habitū hñs dilectiōis affectū ad eos cū qb⁹ degit assumeret,& oino talis esset,q̄lē bonū amicū dicim⁹,attamē ab amicitia differet,qa affectu caret.Nō eñ eos cū qb⁹ cōgrediť amore vtiť,sed qa talis est puta affabilis.singula ꝓut oportet ꝓbat,cui⁹ qdē rei argumētū ē.Ipse eñ id ē erga notos & ignotos,familiares & nō familiares & idifferēter erga oēs facit:in singulis tñ facit vt cōuenit. Dedecet ęque curā familiariū & ignotorū hře,nec prudēs vtrosq; silř dolore afficiet.Sūmatim igiť dictū est ipm cū alijs cōuersari vt rō efflagitat,deinde ei⁹ cōditiōes ponit.Quarū pria ex mō colloquēdi sumiť de q̄ dicit. Vniuersalř loq̄ť oībus sicut op;.Scđa ꝓprietas ex pte finis sumiť.Hūc virtutē hñs intēdit cū alijs delectabilř viuere,referēs ad bonū honestū & vtile,& dolorē nō afferre aut delectare si posset.Nā circa voluptates & dolores isudat q in cōgressionib⁹ sunt. Tertia ꝓprietas.In q̄tuor casib⁹ nō afferet voluptatē illi cū quo cōuiuit, sed potius dolores duos casus ex pte affabilis adducit.s.si inhonestū alter dicat ac indigna auditu vtpote alijs detrahit,q̄ audire est huic audiēdi pctm.Vel affert nociuū audiēti,tūc secū cōuiuētē & talia turpia dicētē arguet,& ei dolorē & nō voluptatē afferet. Silř si cōuiuēs secū recitet aliqd fœdū qđ in ore loquētis fœtidū fecit vel qđ ē ei nociuū,tūc tristitiā afferet saltē puā,magnū aūt dolorē ꝓ virili euitabit.¶Quarta ꝓprietas. Scđm exigētiā ꝑsonarū cōuersabiť cū sūmis & īfimis. Seniorē ne arguas igt aplus. Ac magis & min⁹ notis varie cōuersabiť. Pari forma scđm alias differētias debitū cuiq; dabit.¶Quita ꝓprietas.Per cōpatiōnē voluptatis ad dolorē hac affabilitate ꝓdit⁹ ꝑ se expedit voluptate cōuiuētē afficere,& dolorē renuit,simplř tñ seqť maiora,puta si sit hōesti⁹ dolorē afferre q̄ voluptatē,illā voluptate relicta seqť,& signāter si ex puo dolore magna seqť voluptas. Vt ꝑcutiēdo petulātē iuuenē q verbera molestē

fert,sed cum bene habituatus fuerit in fine gaudebit dicetq; cũ Ænea hor&olim meminisse iuuabit. Æneidos.j.
Et qđ vulgo dicit̃ dulcia nõ meruit qui nõ gustauit amara. Et gaudẽtes ferulę supposuere manus. Ta
lis est igit̃ ipse medius,sed noie vacat,vti supius retulimꝰ. Posthęc de vitijs affabilitati oppositis loqt̃
dicẽs. Is aũt q delectat si id agat studẽs esse iucũdus nõ ob aliđ vocat̃ placidus,sin emolumẽti causa sui,
vt in re pecuniaria,adulator est. Qui oibꝰ se opponit,cõtẽtiosus,inhumanus & discolus est, iste oia em̃
improbat. Deide cõcludẽdo infit. Videt̃ quoq; extrema iter sese solũ aduersari & nõ ad ip̃m mediũ,qa
ip̃m appellatiõe vacat. At nõ est ita,& extremũ extremo & medio vti in alijs opponit̃. Nec est aiaduer
siõe indignũ,ꝙ agrestis ipse loq̃cissimꝰ est deterior placido,eapropter Aristoteles duplici noie hoc de
testãdũ vitiũ nõcupat,cũ talibꝰ cõtẽtiosis difficillimũ est cõuiuere. ❡ Dubitat̃ an cõtẽtio sit pc̃m̃. Rñdet̃. Dubium:
Cõtẽtio est veritatẽ agnitã clamore ipugnare. & sic notũ est esse pc̃m̃. Etiã est pc̃m̃ si falsitas cũ clamo Responsio:
re & inordinate ipugnat̃: sępe em̃ est ad aliorũ scãdalũ. Vñ Aplus scdę ad Timo.ij.ait. Noli verbis cõ
tẽdere,ad nihil em̃ vtile est,nisi ad subuersionẽ audiẽtiũ. Põt esse cõtẽtio de illo de quo nõ est cõtẽdẽdũ,
& adhuc est pc̃m̃ vt de primatu cõtẽdere. Vñ Lucę.xxij. Facta est cõtẽtio inter discipulos Iesu qs eoꝝ Questio.
esset maior. Et qa ex cõtẽtiõe sępius discordia orit̃,q̃rit̃ an discordia est pc̃m̃. ❡ Rñdet̃ ꝙ cõcordia con Responsio:
iungit multos in vnũ bonũ diuinũ,vel ad ꝓximi ędificationẽ: discordiaq; illi opposita, est malum &
grãde pc̃m̃. Prouerbiorũ.vj. Sex sunt q̃ odit deus,& septimũ detestat̃ aia eius.s.ponere discordiã inter
fratres. Et discordia põt esse ex intẽtiõe, qñ qs sciẽter & a ꝓposito trahit hoies a bono diuino vel bo
no ꝓximi,& hoc & grãde pc̃m̃,& charitati aduersum. Nõnuñq̃ aũt est cõtrarietas ꝑter intẽtionẽ,vt cũ
duo intendũt honorẽ Dei & ꝓximi,sed aliter censent in intellectu,vnus opinat̃ inuincibilit̃ vno mõ,
alius aũt alio modo,& talis discordia põt esse sine pc̃õ,talisq; inter sc̃tõs cõtingit, sicut contigit inter
Paulũ & Barnabã. Actuũ.xv. Facta est dissensio inter eos ita vt discideret ab inuicẽ. Barnabas em̃ vole
bat vnũ tertiũ accipi ad ipsorũ comitatũ quẽ abnuebat Paulus. Silr̃ hoc inter angelos etiã bonos cõ
tigit,Danielis.x. Et doctores probi sępe sine peccato dissentiunt. ❡ Contra primum membrũ obijci
tur sic. Paulꝰ Actuũ.xxiij.posuit discordiã inter Saduceos & Phariseos,vt liberaret̃,sed si discordia est
peccatum,quia non sunt facienda mala vt inde eueniant bona,Paulus male egit, quod non est dicen
dũ. Rñdet̃ ꝙ facer Paulꝰ intẽdebat aliqua licita vtpote sui liberationẽ,& vt Pharisęi ad suã opinionẽ
immo fidẽ de resurrectiõe excitarent̃ id fecit,existimabat n̄ Saduceos sua placita defensuros.& sic iter
hos sectatores discordiã quã nõ ꝑ se intẽdebat sparserat,sicut in insidijs,& de facto Iacob sepius dixi
mus,illud licet facere inter pc̃õres. Matthęi.x.nõ veni pacẽ mittere,sed gladiũ. ❡ Tertio dubitat̃ an Dub.tert.
pax & cõcordia coincidãt. ❡ Rñdet negatiue. Sicarij em̃ sunt cõcordes hñtes vnũ cor in malũ, sed hoc Responsio.
ad pacẽ nõ satis est. Nõ em̃ est pax cũ impijs. Vltraq; cõcordiã,pax bonã trãquillitatẽ cõ[illegible]cat. ❡ Quar Dub. quartũ
to dubitat̃ an assentator tenet̃ restituere illud qđ adulatiõe acq̃siuit. ❡ Quinto an audiẽs det[illegible]actorem Quintum.
peccet. ❡ Ad quartũ dicit̃,ꝙ nõ: si a prudẽte aliqđ dono habeat aliũ inani gloria ꝓ suo emolumento Ad quartũ
pauit. Sed adulator adulatiõe semp peccat. si em̃ hoiem ꝓ tuo bono honesto laudaueris aut vt eius sę Ad quintũ.
uitiã euites,iam est affabilitas cũ sit rationi cõcors,& nõ adulatio. ❡ Ad quintũ dicit̃ ꝙ si g[illegible]udiat de
tractorẽ,& eũ inducat ad illote loquẽdũ de ꝓximo quẽ odit nõ minus peccat q̃ ipse detrah[illegible] imo ma
gis:cũ eũ ad detrahendũ inducat. Alio modo qñ detractio ei displicet, sed nõ resistit quãtũ & vt ratio
exigit,& sic etiã peccat, ꝑponit em̃ timorẽ humanũ charitati dei,& ꝓximi. Obiter q̃ris qđ est detra
ctio. ❡ Respõdet̃ detractio est alienę famę occulta denigratio,ponitur occulta ad discrimen contume
lię quę fit in pręsentia.

Tract. IIII. Cap.II. & Lib.IIII. Cap.VII.

Irca eadem fere versatur & arrogantię mediocritas:quæ quidẽ & ipsa no
mine caret. Atq; non inutile fuerit de iis etiam pertractare. Nam & ea ma
gis quæ ad morem pertinent percipiemus,si de singulis fuerit pertractatũ.
Et virtutes etiam ipsas mediocritates esse credemus,si id in omnibus fue
rit ita sese habere perspectum. De iis igitur qui in conuictu ad volupta
tem congrediuntur atq; dolorem, iam diximus. Sed nunc de veracibus, Arrogans.
mendacibusq; similiter & in verbis & in actibus,& in fictione dicamus. Arrogans itaq; pręs
clara,& ea quæ non insunt,& maiora q̃ insunt,fingere sibi videtur. Dissimulator autem cõ Dissimula
tra,negare quæ sibi insunt,aut imminuere solet. At medius,cum sit talis:vt vnũquodq; qua tor.
le est ipsum dicat,atq; ostendat,tam vita,q̃ verbis est verax,ea sibi inesse confitendo quæ in Verax.
sunt,& neq; maiora neq; minora. Fit autem vt horum vnumquodq; quispiam & alicuius &
nullius rei causa faciat. Atq; qualis est vnusquisq; talia tam dicit q̃ agit,& ita viuit,nisi ali Qualis q̃sq;
cuius gratia agat. Per se autem mendacium improbum est,& vituperabile. Verum autem est talia dicit
probum,ac laudabile. Itaq; verax quidẽ cũ sit medius,est laudabilis. Mẽdaces autem ambo vi & agit.
tuperabiles sunt,sed arrogans magis. At enim de vtroq; dicamus oportet:prius aũt de vera Mendacium.
ci. Atq; nõ de illo nũc dicimus,qui in stipulatiõibꝰ verũ dicit,& in iis q̃ ad iustitiã & iniu
stitiã ꝑtinẽt (hęc em̃ ad aliã accõmodant̃ virtutẽ) sed de eo qui in quibus hoc nihil refert,&
in verbis & in vita ex eo vera dicit,qa habitu talis est,atq; talis æquus & bonus esse videbit̃.
Qui nãq; verũ amat,& in q̃bus nil refert,vera dicit,is multo magis vera dicet in quibus re

fert,vt turpe enim mendacium fugiet,quod & per se fugiebat. Talis vero laudabilis est.
¶Magis autem ad defectionẽ veritatis declinat,hoc enim æquabilius esse videtur, propterea ꝙ exuperationes sunt permolestæ. Sed qui res sibi maiores q̃ insunt fingit, si nullius causa
Vanus mal⁹. sa rei prauo quidem est similis. Non enim mẽdacio gauderet. Vanus tamen magis,q̃ malus esse videtur. Sin alicuius gratia,si gloriæ & honoris,non nimium est vituperandus,vt arrogans,sin argenti,& eorum quę ad argentum rediguntur,deformior est. Arrogans autem,non in potentia,sed in electione consistit,habitu nanq;, quia talis est,arrogans est,sicut & mẽdax, quidam ipso mendacio gaudens,quidam gloriam aut lucrum affectans. Qui igitur gloriæ causa sunt arrogãtes,ea simulãt pro quib⁹ hoĩes laudanẽ aut beati esse dicunẽ. Qui vero gratia lucri,ea quorum vsus ad proximos transit,& quæ non inesse latere possunt. Fingunt enĩ
Modicum simulans. se medicos,vel vates egregios. Quapropter plurimi hominum talia simulãt,& arroganter sibi assumũt. Sunt enim in ipsis ea quæ dicta sunt. At dissimulatores,attenuãtes sua,elegãtiores moribus esse videntur. Non enim id lucri causa facere videntur,sed fugientes tumidita
Socrates Malitiosi. tem. Maxime autem hi negant ea quę sunt pręclara, vt & Socrates faciebat. Sed qui parua, manifestaq; dissimulant,ii delicati simul,maliciosiq; dicuntur,& facile sperni possunt. Atq; idipsum arrogãtia videẽ interdũ,qualis est Lacedęmoniorũ vestit⁹. Nã & exuperatio,& nimia defectio,ad arrogantiam pertinet. Sed qui moderate dissimulatione vtuntur,nec ea dissimulant quę minus ante oculos sunt & extant,gratiosi esse videntur. Aduersari autem arrogans ipsi veraci videtur:est enim dissimulatore deterior.

Circa eadem ferme est arrogantię siue ostentationis mediocritas,quæ quidem & ipsa est innominata sicut pręcedens. De ea transigere expedit,siquidem si de singulis transigamus & pertractemus magis ea quæ circa morem sunt cognoscemus. Et simul mediocritates esse virtutes meli⁹ putabimus,cum in cũctis ita cernamus esse. Et quia de ijs qui in conuictu ad voluptatem doloremq; congrediuntur,iam dictum est:nunc consentaneum est de veracibus & mẽdacibus similiter & in verbis & in operibus illorum & in fictione dicamus. Deinde diffinitiões ponens dicit. Arrogãs siue ostẽtator videtur effingere speciosa quæ nõ insunt,vel maiora q̃ insunt. Dissimulator ea quę insunt inficiatur aut minuit. Dissimulare est astute tegere. Dissimulamus vera & ea non esse quæ sunt. Simulamus autem falsa. Medius vero cum sit talis vt vnumquodq; quale est ipsum dicat atq; ostendat,& vita & sermone verax,ita viuit qualiter loquitur,& fatetur quæ sunt circa se nec maiora aut minora facit. Philocratemq; veriuerbio superat. Vnum quodq; istorum trium cõtingit bifariam facere, Primo propter aliquid aliud vt timorem quia negat se talem qualis est. Secundo modo contingit vnumquodq; istorum facere & non propter aliud sed propter hoc ꝙ in tali actu delectetur,& hoc est specialiter habitui addictum. Quia vnusquisq; secundum qualitatem sui habitus & loquitur,& operatur,& vitam suam ducit. Ex abundantia cordis os loquitur,inquit seruator. Nisi aliter operetur propter aliquid emergens vt ob magnum emolumentum consequendum,aut malum euitandũ,cuius causa est, quia oĩs forma q̃ est principiũ operandi prius dat esse q̃ opari. Et quale esse cõicat tale opari p̃bet,qd a posteriore dinoscit,qa opationes similes generãt augmẽtãt,& saluãt ipsum habitum,quare qualis est vnusquisq; scd̃m habitũ,taliter opabiẽ si scd̃m habitũ illũ opeẽ,etsi aliter aliqua de causa opeẽ, scd̃m illũ habitũ minime insudabit. Ponit aliã cõclusionẽ inquiẽs. Per se mẽdaciũ iprobũ est & vitupabile, verũ aũt ꝓbũ & laudabile:ergo oẽ mẽdaciũ est peccatũ. Nẽpe p se p̃supponit de oĩ. primo posteriorum. Veritas ꝓprie ad intellectũ ptinet,sed hic sic nõ capiẽ ꝓpterea Aristoteles dicit eã innoĩatã. Est enĩ appetitus habit⁹ quo qs se talẽ exterius ostẽdit,q̃lis est scd̃m rectã rõnẽ. Sicut aũt dicere verũ, est p̃ceptũ affirmatiuũ obligãs ꝓ loco & tpe,sic ver⁹ in appetitu ostẽdit se exteri⁹ talẽ q̃lis est intrinsec⁹, dũ ratio efflagitat,nõ oẽ verũ ꝓpalat,sua enĩ delicta occulta haud pãdit nisi vbi rõ exigit,nec sua p̃conia laude digna diuulgat,ne turgidus & inflatus sui buccinator videaẽ. Mediũ ipsum ęqua lance metiẽ loquendo tacẽdoq;. ¶Alia cõclusio. Mẽdaces arrogãs & dissimulator ambo sunt vitupabiles,sed magis arrogãs. Dissimulator est mẽdax sicut & ipse arrogãs,& semp in vitiũ capiẽ. Vñ dissimulare est astute tegere q̃ insunt. Licet aũt velare sepius nõ sit culpa,tñ cũ vaframẽto celare est malũ. Mẽdaciũ est falsa significatio exterioris ostẽsio siue p sermonẽ siue p aliũ signũ exterius. Nec semp reqriẽ intẽtio fallẽdi ad mẽdacẽ, licet sępius id in vsu fuerit,sępius est intẽtio falsũ dicẽdi q dicit vnũ vel sermo aliquo exteriore vnũ ostẽdit & oppositũ habet in mẽte,vel dubitat de illo quod dicit mẽtiẽ. Vnde mentiri est contra mentẽ ire. dicens enĩ falsum & putans dicere verum,licet mendacium dicat,non tamen mentiẽ. Ambo mẽdaces sunt in extremo,pinde vitupabiles,sed prius de verace dicendũ est. De verace in hoc loco sermonem non agitamus qui quæ in stipulationibus & interrogationibus & cõfessionibus fiunt,& in his q̃ ad iustitiã aut iniustitiã attinẽt,verũ dicit. Hæc enim ad aliã virtutẽ accõmodanẽ,scilicet iustitiã,sed de verace hic loquimur q in quibus hoc nihil refert cũ in verbis tũ in vita ex eo vera dicit & agit,qa habitus ipse est talis,& ipse verax & talis æquus & bonus esse videtur. Sane qui verũ amat & in quibus nihil refert vera dicit,tãto magis is vera dicet in qbus aliqd refert,vt vir bonus ipse facit,& vbi refert,vt turpe mendacium fugiet quod & per se ipse fugiebat. Nam tale est laudabile.

¶Alia conclusio. Si verax a latitudine medij deuiet magis ad dissimulationē & veritatis defectionē
declinabit. Siquidē id æquabilius esse videtur quia excessus sunt vituperabiliores & magis molesti.
Dum fastuosus sese effert videtur alios cōtemnere:propterea cōtemptui ab alijs traditur. ¶Alia cō-
clusio, in qua de triplici arroganti loquitur, scilicet de puro glorioso & auaro. Dicit ergo primo. Qui
res & maiores reuera insint fingit, est prauo persimilis: nō tamē est malus, cū alijs nō noceat: sed poti⁹
est dicēdus vanus q̄ malus, quoniā si aliquo pacto nō esset malus mendacio nō gauderet: nūc autē in
inhonesto gaudet. ¶Alia conclusio. Non omnes arrogantes æqualiter vituperandi veniūt. Nam qui
maiora q̄ assunt, alicuius causa fingit, vt gloriæ aut honoris: nō plurimū carpendus est vt arrogans:
quia honor & gloria a studiosis & magnanimis appetūtur: & cū virtute affinitatem habent. Sin ar-
gentum & eorū quæ ad argentum rediguntur immoderate cupit deformior est. Viles enim & abiecti
circa pecuniam inordinate insudant. Arrogantē accipimus nō a potentia naturali. s. ab inclinatione
sed ab electione & habitu. Vnde nō dicitur aliquis arrogās eo q̄ habet aliquid de quo potest se iactare
& efferre, sed ex eo q̄ hoc eligit dicitur arrogans secundū habitū, ad quē sequitur talis electio, sicut est
de mendaci qui propterea dicitur mendax q̄ mentiri eligit, vel q̄ mendacio gaudet, vel quia men-
titur ob appetitū gloriæ aut emolumenti. Quocirca solus iactator, puro est arrogans & simpliciter:
alij ad alia peccata scilicet lucrū vel inanem gloriā transeūt. Qui autē gloriæ causa sunt arrogantes,
illa sibi simulant & fingūt, pro quibus homines laudantur & beati dicūtur. Qui vero lucri aucupio
inhiant ea fingūt quorū vsus ad proximos transit: & quæ latere possunt an ea nō insunt: vt qui fin-
gunt se esse medicos aut vates & aruspices. Difficile est hos de mendacio arguere. Multis enī modis si
astuti fuerint (licet in artibus illis periti nō sint) euadent incogniti. Propterea graues annis, & qui
loca remotissima visitarunt, licenter multa falso similia dicunt: q̄ plurimi hominū talia simulant, &
ostentāt hæc in seipsis esse. ¶Alia cōclusio, in qua tres gradus dissimulatorū ponit: dicit ergo primo.
Dissimulatores qui sua attenuāt vrbaniores sunt: nam nō lucri causa id facere videtur, sed ob timi-
ditatem fastūq; fugiendū: & maxime hi qui gloriosa negant, vt Socrates scientiā. Dicebat enī se nihil
scire: dempto illo scio me nihil scire. Sic in valore dicit. Illi sunt minus vituperabiles, qui ob causam
minus vituperabilem operantur: sed sic est de dissimulatore: igitur. Nam minora q̄ insint ostentat:
nec dicit emolumenti gratia. Est autē audientibus permolestū audire inflatū: sua magnificantē. Hinc
Clitus difficulter temulentū Alexandrū sese ad cęlum vsq; laudantē audiuit. Qui parua & manifesta
dissimulant delicati & maliciosi sunt. & tales facile spernūtur & idipsum ad arrogātem attinet: vt La-
cedæmoniorum amictus, vestitus despectos more cæterorū deferebāt, vt meliores apparerēt. Isti sunt
astuti & hypocritæ qui vnū verbo in paruitatem tendēs dicūt, & tamen oppositum operātur. Breui-
ter isti simulant se meliores q̄ sint. Tertij sunt qui moderate hoc vitio vtūtur, qui nō negant de se
gloriosa, nec etiā asserūt nimis parua: & hoc vitio vtūtur in his quæ nō sunt manifesta. Isti sunt gra-
tiosi. ¶Finalis huius capitis cōclusio est. Hæc arrogantia plus veritati aduersatur q̄ dissimulatio. Pa-
tet: quia vitiū peius plus virtuti cōtrariatur, sed ostētatio est dissimulatione deterior, ex dictis, igitur.
¶Circa dicta, plurimæ dubitationes occurrūt, quarū præcipuas formabimus. In primis videtur veri- Dub. duo.
tas nō esse virtus. Scribitur enim Prouerbiorū. 27. Laudet te alienus & non os tuum: ergo probo viro
suā probitatē enucleare nō licebit. Secūdo, male agit occultus peccator peccata sua publicās in aliorū
scandalum. Contra cuiusmodi homines innehitur, sicut propheta. Peccata sua quasi Sodoma prædi-
cauerūt nec absconderūt. Respōsio, dicere verū est bonū ex genere, sed hoc ad actus moralis bonitatē. Ad primū.
non sufficit: requirūtur enim & aliæ circūstātiæ quæ cōpleant bonitatē integrā. Veritas enī odium
parit: secūdū comicū. Et tria hominū imprudētum genera vsquequaq; dicūt vera. Nam, ebrius, in-
sipiens pueri dicūt tibi verum. Peccatū occultū sacerdoti pro tēpore & loco est denudandū, & vbi cō-
ducat bono spirituali audiētiū & nō sit alijs tędio, vel occasio ostentationis potest homo dicere bona
quæ deus per ipsum operatus est. Sic sancti fecerunt. Virtutem primā (dicit Cato) esse puto cōpescere
linguam. Proximus ille deo est qui scit ratione tacere. Per se sic suos instituere solet vt potius mortē
oppetere q̄ secreta denudare maluerint, & Pythagoras auditores prius tacere q̄ loqui docebat. & dica-
ciores quinquēni vocis exilio damnauerat. Sancti sępius vero sepulto ad audiētiū intelligētiā, verū
in alio sensu proferūt. Hac enim via Abraam Saram esse sibi sororē affirmauit. Sic enim Syri licet
nō Ægyptij loquebantur. & primo Regū, Samuel veniens ad Bethel principaliter vt Dauid in regē
inungeret, & a secūdario ad sacrificādum de causa secūdaria (quia alia fuit odiosa) respondit. Pari for-
ma si carnifex quęrit perimere innoxium & interroget me an hac transiuerit, dicam nō transiuit
hac aliū locum mentaliter mōstrando, aut dū hic fui mutato per me loco. Vel nō est in hac domo in-
telligens tertiā personā. Id edo, quia materia est inuisa. Raphael angelus a Thobia quis esset interro-
gatus respondit, Ego sum Azarias Ananiæ magni filius: quod est verū secūdō illorū vocabulorum
interpretationē. Hac etiā via Christus nō negauit se Samaretanū. i. custodem secūdū nominis inter-
pretationē. Et summatim potest quis sic respōdere quando nō expedit nude alium sensum detegere,
etiā aliquid interdū subintelligēdo, vt Ego sum filius tuus primogenitus Esau, intelligendo quantū
ad primogenituræ, quia deo volente emerat primogenituram. Hoc modo apud Marcum filius ho-
minis dicitur nescire tempus extremi iudicij, hoc est alijs reuelandum. Per hoc aliquas ratiūculas de
mendacio eluere potes. Accusatus tamē coram iudice competēti de crimine quādo est illius suspicio
vel semiplena probatio veritatē dicere tenetur. Alias aūt veritatē occultā minime cōfitebitur, saltem
sponte & vltro. ¶Dubitatur secūdo, an mendaciū potest bene fieri. Respōdetur affirmatiue, prout Dub. secūdū.
proponitur quęstio, vt iacet est modalis diuisa in æquiualentia. Patet, hoc potest bene fieri demōstrā- Responsio.

do volitionem qua volo proferre hanc: rex sedet quē iudico sedere, & hoc est vel potest esse mēdaciū igitur. Minor patet, ipso surgente & me habente iudiciū oppositū, tūc est mēdaciū. Igitur mēdaciū est actus volūtatis sicut alia etiā peccata cōmissionis. Sed aliud connotat terminus mendaciū, scilicet ꝙ imperet signū exterius & nō sit cōformitas in mēte illi signo: attamen impossibile est mendaciū bene fieri. Cæterum interdū est difformitas fixa quādo assentio opposito intrepide & sine fluctuatione: interdū est ambiguitas, nec assentitur nec dissentitur: interdū mētiens intēdit & fallere & falsum dicere, interdū vnū solū & sic vnū mendaciū est alio grauius: etiā ex parte obiecti grauitatē capit, vt mēdacium in religione & bonis moribus, nonnunq̄ falso testimonio, in dispendium fortunarum.

Obiecta. ¶ Contra dicta videt̃ ꝙ mendaciū potest fieri sine peccato, quia deus potest in homicidio tāq̄ in maiore dispēsare, ergo & in mēdacio, qđ cōstat esse peccatū min⁹, saltē regulariter. Secūdo, Ob grāde bonū mēdaciū est licitū, secūdū Eustratiū, cui cōsentit Robertus Lincolniensis & Ioannes Cassianus in collationibus suis. Tertio, pleriq; viri etiā graues inter suos vtūtur salibus & iocis falsis: ergo mēdaciū iocosum nō est peccatū, & tñ est mēdaciū. Quarto, Mendaciū ironicū est mendacium, vt dicēdo male studentē esse optimū & literis deditissimū: & homines illud nō iudicāt peccatum. Quinto, nō implere promissum est mendaciū: sed sępius prudēs nō adimplet pollicitū, igitur. Sexto, cōmissarius a tyranno inuasus prodere peccatū occultū negat se tale peccatū audiuisse sine peccato & mentitur: quia tale audiuit vt suppono. ¶ Ad primū nego cōsequētiā, vnū habet inuolutam tā malitiam, nō autem aliud. ¶ Ad secūdū, nego antecedēs, & ad authoritates omniū illoꝝ viroꝝ illustrium dicitur: & quādoq; bonus dormitat Homerus. Nec Raab Hiericuntina de mendacio laudatur, sed de pietate in Israelitas & de vera religione capienda: sic Ægyptię obstetrices ob pietatem pręmiū a dño cōsequebātur de salute paruuloꝝ, nō autē pro mēdacio pręmiū vllū susceperūt, & si Dauid corā rege Achis, Regū. 21. excusef, dicere cōsequēter necessum est nō mētiebatur, sed fecit nōnihil amphibologicū ꝙ prudenti & insano cōmune fingēs sic stultū & epilēticū. Prudens nōnūq̄ stultū agit. agebatur ibi loci de eius morte & in tali angustia carmē vtrū habet stultitiā simulare loco prudētia summa est. Facta semp sunt magis ancipitia q̄ verba in tātū vt Altisiodorus theologicus haud ignobilis suspicabat̃ gestib⁹ & factis nullo modo mēdaciū cōsistere: cui si in hoc refragamur dicimus hic Dauidē excusari a mēdacio posse occultādo verū qđ iam retegere erat illi odiosum, sicut iniuste incarceratus in habitu minoritani aufugit. ¶ Ad tertiū dicitur, ꝙ falsi homines eutrapelia vtentes nō mētiūtur: mēdaciūq; sic iocosum nō est mēdaciū. ¶ Ad quartū similiter dicit̃ ꝙ ipsum nō est mēdaciū ex platione & circūstātijs repręsentat oppositū verboꝝ absolute. ¶ Ad quintū dicit̃, si quispiā intēdat implere pro tēpore promissionis nō mētitur, licet ob rationabilē causam ꝓpositū mutet. Promitto Socrati suū mucronē reddere, furere incipit crastina luce hodie post prādiū, qđ est amēs nō tenebo ꝑmissum. vel si iniqua ꝑmisi, cōtractū rescindā sine peccato: immo peccarē hoc ipsum adimplens. Promittit medicus visitare infirmū cras sed obligat̃ aliūde ꝑmittēs strictiori vinculo ad oppositū, tūc nō adimplebit promissum. vel patronus Edinburgum incolens pollicetur clienti Hadingtonensi suam opem postero die in pretorio alioqui cliens dispēdium incurret: sed plus iacturę patronus ob superuenientem & vrgentem causam habebit q̄ lucri assecutus fuisset cliens patrono adueniente. eo casu aduocatus non delinquit, verum si sine rationabili causa defuerit plurimū delinquit pollicitationem haud seruans & resarcire damnū inde prouenięs est obnoxius: nā eius culpa illi cōfidens alter circūuenitur. ¶ Ad sextā ratiocinationem respondetur, ꝙ confessarius dicet nescio, intelligēdo inter dentes ad tibi significandum.

Dub. tertiū. ¶ Tertio dubitat̃, quomodo veritas declinet in vitiū minus. ¶ Quarto, ad quā virtutē cardinalem

Quartum. veracitas reducatur. ¶ Ad tertiā dubitationē respōdet̃, ꝙ habitus veracitas immediate in suū actum

Ad tertiū. elicitū solū inclinat: sed prudens pręelegit descēdere in extremū minus, quia minus fœdū est q̄ descēdere in extremū maius.

Ad quartū. ¶ Ad quartā dubitationē respōdet̃ veracitas est in ordine ad alterū. ad iustitiā reducit̃, qa cū ea inter cęteras cardinales maiorē affinitatē vsurpat: sed nō cōtinet̃ sub iustitia tāq̄ pars subiectiua eius. Ecce perniciosum mēdacem nō satis sibi cōstantē, hunc prodūt eū esse memorē oportere ne sibi cōtradicat cuius inuētor erat. tortuosus coluber Diabolus enim est mendax & pater eius ait scriptura. hoc aūt mendax lucratur ꝙ illi vera ꝓferēti haud credit̃. Nihil est mēdace vanius. Cretēsibus hęc mala nota est inusta. veritati oīa cōsonāt. Deus est veritas. Pulchra sane virtus & signātęr in magnis. Hinc ortū est q̄si prouerbiū de verbo regio: quasi pestilētissimū est regi mētiri. si fidē falsitate violauerit oībus est cōtēptui. Assentatores ablegat: sane illi placēdi studio male acta regis laudāt, eūq; suapte natura forte meticulosum Achillē faciūt, & de stulto insanū reddūt. Dion Prusensis malitiā adulatorū malitia falsorū testiū perniciosorē cēsuit: nā hi solū iudicē fallunt, minime corrūpūt: illi vero laudatū corrūpūt. Reges blandientiū delicijs deliniti vitiū ipsum virtutē putant.

Tract. IIII. Cap. III. & Lib. IIII. Cap. VIII.

Vm autem sit & requies in vita, atq; in hac ipsa, ioco sese recreent homines; videntur & hic esse quædam æquabilis congressio & dicendo, & audiendo ea quæ oportet, & vt oportet. Differt autem & dicendo inter tales, & audiendo tales. Atq; patet & in his exuperationem esse medii, & defectionem. Qui igitur in ridiculis exuperant, scurræ videntur esse ac

Scurræ importuni, affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, q̄ honeste

loqui,& non afficere eũ dolore,in quem facete dicunt. Qui vero neq dicerent quicq̃ ridi-
culi,neq alios dicere paterẽtur:rustici,duriq esse vidẽtur. At is qui cũ moderatione ioca- Rustici & duri.
tur,comis atq vrbanus vocatur:talem sane moris iam habitũ assecutus:vt ad bene recteq
iocũdũ sese flectere possit.Huiuscemodi nãq motiones,mores ipsius esse vidẽtur. Atq vti
corpora,sic & ipsi mores,motionibus discernũtur.Cũ autẽ exundet ipsum ridiculũ,pluri-
miq ioco salibusve magis q̃ oportet gaudeant:scurræ quoq eodẽ nomine nũcupantur,vt
gratiosi elegãtes.Sed eos differre,atq nõ parũ: ex iis quæ diximus constat. Accõmodatur
autẽ huic habitui medio,& ipsa dexteritas. Atq ipsius est dexteri ea dicere & audire,quę
ad modestũ virũ liberalemq accõmodãtur.Sunt enim quędam,quæ ioco dicere & audire,
talem hominem decet. Atq ipsius liberalis iocus & eruditi a seruilis ioco rudisq differt.
Licet hoc tã in antiquis,q̃ in nouis comœdiis intueri.quibusdã enim verborũ obscœnitas, Comœdi.
quibusdã potius subintellectio, ridiculũ erat: atq hęc nõ parũ honestatis differũt ratione.
Is ne igitur dicẽdus est recte facetiis vti,qui dicit ea quę liberũ hominẽ decet: an is qui eũ
qui audit dolore nõ afficit,vel etiã delectat? An & hoc indefinitum esse videtur? Est enim
aliud alii odio & iucũdũ.Talia autẽ & audiet,quæ nãq fert audiẽdo, ea videtur & facere.
At nõ quiduis faciet:etenim facetię cõuicia quædã sunt.Et legũlatores nõnulla cõuicia di
cere vetãt.Fortasse autẽ illos nõnulla prohibere facete dicere oporteret. Vir itaq gratiosus
ac liber: ita sese habebit quasi sibiipsi lex sit in ioco.Talis est igit̃ ipse medius siue dexter Dexter.
siue vrbanus,siue comis dicatur. Scurra autẽ ridiculo superatur. Et neq sibi neq aliis par- Scurra.
cit,modo moueat risum,eaq dicit,quorũ nihil prorsus gratiosus ipse diceret:& aliqua quæ
ne audire quidẽ perferret.Sed rusticus ad tales cõgressiones inutilis est.Quippe cũ nec ipse Rusticus.
quicq̃ afferat salis,& cũ afferũt alii,ægre molesteq ferat. Requies autẽ & iocus,in vita ne-
cessaria esse videntur.Tres igitur eę sunt quas diximus mediocritates in vita. Sunt autem Mediocritates.iij.
omnes circa verborum quotidiam actuumve communem vsum.Sed differunt,ꝙ vna circa
veritatem,ceteræ circa voluptatem versantur.Atq harum altera quidem est in ioco,altera
autem in congressionibus reliquę vitę consistit.

CVm autẽ &c.Prima cõclusio.In cõgressionibus humanis est quædam altera virtus media circa iocos dicẽdo & audiẽdo quæ oportet. Multo difficilius est bene dicere q̃ bene audire: & aliquis audire potest,quæ facete dicere nequit. Et licet iocus sit in verbis & ludus in factis, vt ludere aleam:vocabula tamẽ vel apud oratores cõfundũtur,& vtrũq in proposito intelligimus.Probat̃ hæc cõclusio,quia interdũ vita quiete relaxanda est in qua ioco recreãtur homines, cõsentaneũ est ergo hũc cõgressum æquabilem esse Quod caret alterna requie durabile nõ est. Redditur inualidus nimiũ dũ tẽditur arcus:nã oportet eũ rectitudini suæ naturali relinquere,vt vires acquirat:sic hominis animus circa speculationẽ semp intẽtus deterioratur: opus enim est nõnũq̃ honesto ludo vt in psalterio,cithara,cymbalo in palmali sphęrula, ad brauiũ ludendo,spicula ex arcu iacere: & sic homo recreatus auidius ad studia reuertetur.Hac enim via dies Aristotelici studentibus assignãtur: sic enim ipse suis facere consueuit.Et licet iuuenes catti,vituli,catelli & agni ludo gaudeant,nõ tamen cũ sint graues natu:secus est in hominibus ratione vtentibus, qui cũ sint grandęui solamine maximopere egent salibusq solantur.Ergo tũc honestus ludus eos decens est expetendus:quia sicut corpus hominis aut equi summo labore atteritur, & opus est requie ad restaurãdum deperditum: a fortiore ita faciendũ est in exercitatione mentis quæ plus deijcit appetitum & vires q̃ corporalis exercitatio:& hęc requies fit per honestũ ludũ.Post vires corporales defatigatas natura ordinauit somnũ in quo sensus nõ laborant sed fortificãtur.Per mentis iugem meditationẽ altãq speculationẽ ipsa hebetatur, quocirca eget quietis & recreationis,& somnus nõ sufficit:sopor enim post assiduam animi agitationem nõ habetur,dormitat enim solũ tunc quispiã: proinde prudẽs omnibus curis & animi anxietatibus pacatis cũ voluptate se ponat ad somnũ:alioqui noctem pene insomnem ducet vti pluries expertus sum.Mens optime per ludũ ociũq refocillatur. Anacharsis scite dicere solebat:nõ turpe esse aliquãdo modestis lusionibus oblectari vt alacrior ad philosophiã reditus fieret. Atq Scipio aiebat se repuerascere cum relicta republica apud Caietã cocleas aut conchulas legeret: vna cum Lęlio amico suo. Cessatio laborũ nõ erit finis quæ erit modica,veluti instauratio quædã ad feruidũ laborem. Lusiones laxandi animi causa fiunt, vt ad res serias fiat reditus. Pilæ lusum Galenus multifacit quo Publius Scęuola vir grauissimus ludebat,cũ a forensi labore fessus esset: quo lusu Lycon philosophus etiam delectabat̃. Dũ Alexandro magno a militia & rebus serijs nõnihil ocii dabatur pila lusit:collusoresq nõ semel muneribus donauit.Vnde sic argumentor: omne illud nullo iure vetitum per quod vires corporis & animæ recreãtur est bonũ,vtile & honestum:sic est de ludo honesto:stat eruditũ virũ egere corporis exercitatione sagittando vbi moris est,equitando & colloquendo cũ iocũdis sic quoq faciti si enim solus equitaret mens fortasse interim laboraret.Ex quo patet,ꝙ nõ est actus eutrapelię ludere

ad scaccatium trahendo regem & reginã signanter in his qui quietis egent. Patet, quia in illis est motus occupatio vehemens, & per consequẽs nõ releuatur a labore. ¶ Secũdo sequitur, ꝙ pernox & malesuada alea, parasitorũ prurientis cãtus, & similia, ab eutrapelia sunt aliena. Postea ponit philosophus diffinitiones aliquas dicens. Scurræ sunt qui plus æquo risum mouere student, & hi importuni & onerosi sunt alijs atq; molesti: affectãtes omnino ridiculũ. Magis enim coniectant facere risum q̃ honeste loqui & sua dicacitate scurrilitateq; tristitia afficiũt ipsum de quo iocantur. Peccat talis oĩs in eũ in quẽ iocatur, in seipsum quẽ delirium censent ad eius dicacitatẽ rident. peccat etiã in eos qui sępius plus nimio rident. Qui vero nec dicũt ipsi aliquid iocũdum nec alios dicere ferunt, rustici & agrestes, agelasti .i. sine risu & moesti sunt, vt auus Crassi in Parthia interempti, qui semel tñ in vita risit cum vidisset asinum carduos comedentem, dixissetq; Similem habent labra lactucam. Comis vrbanus & Eutrapelus moderamine in iocis & ludis vtũtur. Vrbanus erga aliquos risum excitat honestũ, cauẽdo ne illum in quẽ iocatur tristitia afficiat. Nec iniuria cum talem moris habitũ habeat vt facete loqui possit. Et quẽadmodũ corpora suis motibus discernuntur, ita quoq; & animi mores ex operationibus discernimus. Per ordinatum inter manũ & brachium pulsum sanitatẽ: & per inordinatum spirituũ saltũ infirmitatem cognoscimus. Sic per loquelã hominũ mores cognoscimus. Solus prudẽs mediũ tenet: ad extrema vagantes ex suis tumidis scommatibus aut taciturnitate deprehẽdũtur. Sed cum nõnũq̃ ridiculum exundet & rationis modum transcẽdat, plures plus æquo iocantur salibus gaudentes, & scurras vrbanos nũcupãt ipsosq; vt gratiosos & elegantes habẽt. Aliqui bomoloquos Eutrapelos falso appellant. Proinde putãt scurrilitatẽ esse vrbanitatem. Hoc diluit in litera in qua affirmat eas plurimũ differre. Sed & eas differre non parum ex ijs quæ diximus constat. ¶ Alia conclusio est. Dexteri est ea dicere & audire, quæ liberalem & ingenuum virum decẽt. Medio enim habitui dexteritatis nomen accõmodamus. Et sunt ea quæ decet liberalem virũ audire. Comis obscœnũ nõ audit: perinde a fortiore nec illote loquitur. Plus enim est esse maledicũ q̃ illota audire. Viri liberalis iocus a ioco cerdonis & illiberalis differre debet. Qđ plane licet tam in antiquis q̃ in recẽtioribus comœdijs cõspicere. Nam in his verborũ & gestuũ obscœnitas ridiculo erat: illis etiã obscœnitate expressa probis displicuit: quinimo nasutioribus suis intellectio obscœna erat detestata. Et hoc multũ ad honestatẽ referre arbitrandũ est. ¶ Post hęc mouet questionẽ quæ talis est. Recte ne is salibus vtitur qui dicit ea quæ liberũ hominẽ decent, an is qui audiẽtes dolore nõ afficit, sed citius in voluptate mulcet.

¶ Ad secũdam partem quęstionis respondet. Primo, s. ꝙ audientem voluptate afficere indefinitum & indeterminatũ est: cũ alius aliud oderit ametq; alius: ergo regula Eutrapeli ex parte audiẽtiũ sumi nequit. Ponitur regula ex parte dicentis hæc. Dicat talia qualia libẽter ipse Eutrapelus audit: taliaq; audiet: quæ nãq; patitur audiendo talia dicere potest. ¶ Tertia conclusio huius capitis. Dexter non omnibus facetijs vtetur. Primo, quia facetię quædã conuicia sunt: legũlatores cõtumelias dicere prohibent, & fortasse cõducit legũlatoribus prohibere quędã facete dicere: proinde facetię nõ vsquequaq; in bonam accipiũtur partem: sed aliqua facetia labem implicat & reipsa est conuicium & maledictũ. Sic ex Argytopylo dicere oportet. Leonardus autem dicit, ꝙ iocus aliquis est cõuicium, & hoc magis placet. Facetiam enim vulgo in bonã partem cũ elegantia capiũt. Vir itaq; gratiosus ac liber ita sese habet quasi sibiipsi sit lex in ioco. Ipse nouit quãdo & vbi est iocãdũ, & vt dicit. Displicet imprudens quando placere putat. Quando quis est imprudens caueat pro virili a iocis. ¶ Alia conclusio. Scurra autem a ridiculo superatur, neq; sibi neq; alijs parcit modo risum moueat. Dicit de alijs confusibilia & etiam de seipso, vt alios ridere faciat dicit: videmus aliquos ridiculos alios afficientes probris, mouentes alijs risum & sibiipsis rident dicuntq; aliqua quæ vrbanus nunq̃ diceret, sed ne audiret quidem: vt de libidine & talibus monstris quæ viri famam denigrant. ¶ Alia conclusio. Rusticus ad vrbanos congressus inutilis est. In primis nihil salis affert, & cum alij afferunt indigne fert, & huiusmodi congressus relaxationis fiunt causa. Sunt enim iocus & requies in vita necessaria.

¶ Vltima conclusio quæ fit epilogando. Tres igitur sunt virtutes hæc cum duabus nuperrime dictis inter se conueniũt: quia circa cõmunicationem sermonũ & operum sunt, at differunt ab inuicem: nã vna circa veritatem & duæ alıæ circa voluptatem versantur. Hæ in ioco: illa vero in reliquis vitæ congressionibus versatur.

Dub. duo. ¶ Dubitatur, Primo, an Eutrapelia sit virtus, & probatur ꝙ non. Virtus est circa difficile, sed ludere non est difficile: igitur. Secundo, puerorum est ludere, ergo ludere non est adulto dignum.

Ad primũ. ¶ Ad priorem rationem negetur minor. Perdifficile enim est iocando tenere medium: & solus circũspectus & quodammodo ad hoc natus illud perbelle facere potest. ¶ Ad secũdum dicitur, ꝙ pueri ob

Ad secũdũ. inconstãtiam exercent se circa ludum corporalem, qui maxime conducit eis propter humorũ cruditates, quæ eis insunt: sed de Eutrapelia parũ aut nihil norũt. In hac materia Augustus Cæsar nõ erat abiectus. Nam cũ de more diu inter Virgilium & Horatiũ sederet, & amicus quidã quęreret ab eo quid faceret & vbinã sederet, scite respõdit: sedeo inter suspiria & lachrymas. Maro enim erat vbiq; tristis: hoc autẽ atram bilem & sublime ingeniũ in viro arguebat, & Horatio admodum studioso doluerunt oculi lippientes & plorantes fere semper. Sic Marcus Tullius salibus abundabat: & soli prudentes.

Dub. tria. ¶ Tertio dubitatur, an contumelia sit peccatum: & an ei resistendum est. ¶ Quarto, an ludere in torneamentis in festo vel hastis ludere sit violare festum. ¶ Quinto, quæ circũstãtiæ ad ludũ requirãtur.

Ad tertiũ. ¶ Ad tertiam dubitationem respõdetur, ꝙ conuiciũ potest esse citra contumeliam dũ modo aliquis iocatur in aliũ, vt alij ad risum prouocentur sine alterius iniuria & tristitia in quẽ iocatur, vt Tullius dicebat suum fratrem ensi esse alligatũ cũ perlongus esset mucro & frater corpore paruus. Sed cõtu-

melia est peccatum vsquequaq;, quando homo dicacitate vel alijs signis proximi honorem tollit. Si honorem aut famam attenuet iam honorem subtrahit, licet nõ tollat honorem proximi: & interdũ est mortale. Matthei. 5. Qui dixerit fratri suo racha, reus erit gehennę ignis. ¶ Ad secũdam dubitationis partem respõdetur, q̃ nõnũq̃ contumelia ob conuiciãtem reprimẽda est, vt a sua linguacitate arceatur, ne talia imposterum attentet, iuxta illud prouerbiorũ. 26. Responde stulto iuxta stultitiã suã ne sibi sapiens videatur. Secundo, arcendi sunt ob bonũ illius qui irridetur, cui honor aut fama irrisione detrahitur, ne eius frugifera doctrina alias pręstita diminuatur, alioqui patientiam indues & non facies alium deteriorem. Vnde Eccli. 8. Ne litiges cum homine linguato & non struas in ignem illius ligna. Iuxta illud Psalmistæ. Qui inquirebant mala mihi loquuti sunt vanitates. & paulo post sequitur. Ego autem tanq̃ surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Præterea aduerte q̃ hi scurræ si malum illi cui contumeliã inferunt, intendant plus peccãt & grauius q̃ furto delinquant: cum honorem & famam quæ opibus pręstant, quãtũ est in ipsis subtrahant: & licet id nõ intendant, possunt tamen grauiter delinquere, vt percutiens & interimens perimere nõ proponens.

¶ Ad quartum respõdetur, q̃ interdũ in hasticis ludis seu torneamẽtis probabiliter periculum vitæ incurritur, & ad illud vitandũ lata est C. de gladiatoribus. l. vnica, interdũ obtusis hastarũ capitibus res geritur quasi sine periculo, vt in tota vita hominis vix vnus talibus hastis seu lanceis trucidetur: & tale genus hastici ludi potest fieri in gratiã principis post vesperas citra culpã aut violationẽ festi. Ad quartũ.

¶ Ad quintam dubitationẽ respondetur, q̃ cõsiderãdæ sunt circũstantiæ tertio libro recitatę: quisnã est ille qui ludit: puellus enĩ ludit crepitaculis & arũdine loco equi phalerati equitat: talis autẽ ludus grauem annis dedecet. Pari modo, lituus, tuba, cornu & tibia militibus in conflictu bellico cõueniũt: sacerdotibus & viris religionem professis non conueniũt. Facit etiam discrimen circũstãtia tẽporis. Nam ea tempestate qua diuinis est operandum, nõ licet indulgere ludicris. Sic & loci. Nam templum diuino cultui dedicatũ, indecens est receptaculum populi ad ludum theatralem spectandũ. Propterea inter ludendum maximopere est curandum vt libidini fenestrę nõ aperiãtur, & vt nullius famę detrahatur: se enim aut alios probrosis dicterijs proscindere scurrarum est mos a probis cõpescendus. Et vt summatim dicam, ludentes aut facetas fabulas agentes placere populo studeant citra alicuius offensam: & ludos seu facetias suas prius q̃ eas agunt circũspectis & prudentibus viris ostendant: & ab illis repudiata aut improbata deleantur, admissa modeste agantur & publicentur. Epilogantes dicimus ludos esse honestos his qui in serijs rebus versantur, non autem alijs: admittuntur tamẽ ne deteriora contingant. Sunt nonnulli nobilium qui totos dies in aucupio aut venatione consumunt. nec id insimulamus modo illa ad quæ alioqui astringũtur non omittant: alioqui remittẽdo animos delinquunt, vt fecit Domitianus imperator qui stilo ferreo muscas quotidie in cubiculo certo tempore ab alijs secretus occidit. Vnde & scommate cubicularius eum taxauit: Dum enim quidam interrogaret, esset ne quispiam intus cum Domitiano, respondit cubicularius, ne musca quidem: insinuãs inertẽ, aut crudelem oblectari transfixione muscarum. & hominem tempus terere incassum in capiendis muscis. Dedecet ingenuos scurras admittere qui nihil norunt nisi excitare cachinnos in aliquorum displicentiam. Placidi & assentatores reijciantur. Grauitatem Catonis posteri extollunt. Nam in theatralibus ludis lasciua eo pręsente recitare haudquaq̃ audebant: eius enim grauitas atq; tetricus gestus indecentes ludiones terrefecit.

Tract. V. Cap. vnicum. & Lib. IIII. Cap. IX.

DE verecundia autem vt de aliqua virtute dicere non oportet. Est enim affectui magis q̃ habitui similis. Itaq; diffinitur timore, timorq; dicitur dedecoris quidam, & fit perinde atq; circa res formidolosas timor fieri solet: nam qui verecũdãtur erubescunt, qui timent mortem, pallescunt. Verũq; igitur ad corpus quodãmodo accõmodatũ esse videtur, quod quidẽ magis ad affectũ videtur, q̃ ad habitũ pertinere. Non autẽ ad quãuis ætatem hic affectus, sed ad iuuenilem accõmodatur. Cẽsemus enim eos, qui hujus ætatis sunt, verecũdos esse oportere, vt cũ nõ sine perturbatione viuãt, multũq; ob hoc peccẽt, a verecũdia prohibeãtur delinquere. Atq; laudamus quidẽ iuuenũ eos qui sunt verecundi: sed nemo ex eo seniorẽ hominẽ laudabit, quia est verecũdus. Nihil enim eorũ ipsum oportere censemus agere, pro quibus emergere verecũdia solet. Neq; enim homini probo verecũdia cõperit: quippe cũ pro rebus improbis fiat. Nõ enim sunt res tales agẽdę: q̃ si quędã reuera, quædã opratione sunt turpes. Si nihil refert, neutræ nãq; sunt agendæ: quare nõ est verecũdandũ. Sed improbi est & talẽ esse, vt aliquid turpe agat: probũ autẽ ideo quẽpiã esse putare, quia ita se habet, vt si turpe quid egerit verecũdetur: absurdũ est sane. Verecundia nãq; fit pro iis quæ sua sponte quispiã facit: sed nũq̃ sua sponte vir bonus res aget turpes. Fuerit autem verecundia probum ex suppositione: nam si egerit verecundabitur. Hoc autẽ in ipsis virtutibus non est. Q; si impudentia, & quempiam non res pudere turpes agẽtem

improbum est: nihilo magis ob idipsum probum erit quempiam res turpes agentem vere-
Cōtinētia. cundari. At vero neq; continentia virtus est, sed est quædam permixta. Ostendetur autem de ipsa posterius. Nunc de iustitia dicamus oportet.

DE verecūdia autē &c. Prima cōclusio. Verecūdia non est virtus: estq; similior affectui q̄ habitui qui est genus virtutis. Probatur hæc cōclusio per diffinitionē verecūdię. Diffinitur enim per timorem qui est affectus sic: Verecūdia est quidā dedecoris timor: sed timor est affectus & est ille timor circa dedecus ferme, similiter vt circa res formidolosas timor esse solet. Nam qui verecūdātur erobescūt: qui vero interitū inhorrescunt pallent. Ex quo fit vt vtrūq; ad corpoream passionem accōmodetur: ergo magis ad affectū q̄ ad habitū pertinet. Probatur facile eadem cōclusio. Omnis virtus est in potestate habētis: nō autē verecundia. Secūdo, omnia virtus est habitus, nō autē verecūdia. Tertio, virtus nō est cū corporis motu, sicut philosophus dicit: rubor autē fit cū corporis motu: igit. ¶ Secūda conclusio. Non omni ætati sed iuuenili verecundia cōgruit. Hāc affirmatiuam cōclusionē circa pudorem ponit. Erubescit, salua res est: secūdō Comicum: signāter in iuuene. Sane eos qui iuuenilem viuūt ætatem putamus verecūdos esse opōrtere: quia non degunt sine perturbatione & propterea plurimū delinquūt. Per verecūdiam autē arcentur a peccatis. Secūdo, nos iuuenes verecundos laudamus, cum Xenophontis iuuenis speciosissimi verecūdiam Socrates intellexit eū ad literas allexit. Pudor & laudis studiū sunt iuuenib⁹ necessarię: hoc calcar ad virtutes, illod frenū, a sordib⁹ arcēs. ¶ Ponitur tertia cōclusio negatiua. At senem nemo laudabit q̄ verecūdus sit. Nihil eīn eoꝝ ipsum oportere putamus agere pro quibus emanare verecūdia solet. Affectus sunt iā in senibus sedati & experientia & ratione iam norūt peccata esse detestāda ¶ Quarta cōclusio. Homini probo verecūdia nō cōgruit. Probatio. Nā verecūdia pro rebus improbis fit: atq; viro probo talia agēda nō sunt. Verū eīn quædā in rei veritate sint mala, quædā vero hominū opinatione turpia: nō refert. neutra enim sunt agēda: quare nō est ei verecūdandū. Mouet illic dubitationē qua quispiā dubitaret de turpi secūdū hominū opinionē, qd reuera nō est tale. Respōdet, abstinebit etiā ab illo. Siquidē a specie mali abstinebit: sicut iubet Apostolus. Secūdo, improbū est talē esse vt aliquid turpe agat: nō aget igitur vir probus aliquid turpe & absonū. Reuera est existimare quempiam: ideo probum esse quia ita sesehabet vt si turpe quicq̄ commiserit verecūdetur. Nā pudor est pro his quæ quis sua sponte facit: at vir probus nūq̄ res turpes faciet. At dicet aliquis viro bono est verecūdandū ex suppositione, hoc est si perperam egit, verecūdabitur. Hoc nihil est: in virtutibus nihil est verecūdia dignū. Non sequitur, verecūdari ex suppositione cōuenit probo: ergo verecūdari ei cōpetit: cū nihil maligne saltē i magnis peccatis agāt: minora autē peccata nō sic erant ab Ethnicis sicut a Christianorū schola nota. Etiam talia in tertio Ethicoꝝ venia digna censuit. Nullus studiosus sine his minimis degit secūdū legem communē vitę. Postea refellit aliā cauillationē ibi: q̄ si pudentia. Obiectio est, hæc impudētia de turpi est prauum, ergo pudor de malo est bonū, per locū ab oppositis. Responsio, nō opponūtur. vtraq; enim est circa materiā quæ virtuti aduersatur: vtrūq; istoꝝ vitiū imbibit: non pudere de peccato perpetrato si aliqd perpetretur: & pudere de peccato cōmisso. Postea dicit. At vero neq; cōtinentia est virtus. Quęreret aliquis ab eo quādoquidē ad bonū verecūdia allicit, quare nō est virtus. Respondet. Pene vnū simile dabitur: cōtinētia nō est virtus, cū adhuc passionū insultus vehemētes patiatur in suo subiecto, sicut verecūdia cū qua affinitatem habet. differūt tamē quia cōtinētia q̄ est virtuti permixta est bonus habitus & virtutis initium, & virtus etiā nisi valde stricte loquendo: sed de hoc a nobis in septimo locupletior sermo (si superi sinent) fuerit.

Dub. primū. ¶ Dubitatur, an inhorrescēs & verecūdus timore eodē modo secūdū corpus moueantur. Respōdetur
Responsio. q̄ nō, hic enim rubescit, si est extra aleam mortis formidat ingloriationē: propterea sanguis exteriora petit ne homo colore destituat: ille pallet quia calor petit interiora vt cor roboret periculo imminēti resistere: & tūc homo est animosior & hoc si ad partes superiores moueat, si ventrē & partes inferiores petat aluū dissoluit, & tūc homo est metu perculsus.
Dub. ¶ Secūdo dubitat, qa Aristoteles dicit q̄ solū verecūdandū est de vitio. Contra, verecūdatur quispiā si aluū exonerās inueniat, vel cū propria coniuge rem habens. similiter de caluitie sua vt Cęsar & alij de alijs corporis difformitatibus, de amicoꝝ furto & probro, similiter si mēbra pudēda inueniātur discooperta homo erubescit, more protoplasti, qui sibi perizomata ex frōdibus ficulnis post peccatū assumpsit, vt pudibūda mēbra operiret. Hoc tetigit Aristoteles. 2. Rhetoricę inducēs disceptationē Antiphontis & Dinoysij sup quibusdā proximo mortuis contra verecūdiam reuelatis. Et patet de facto Can circa verenda patris nudi dormientis,
Responsio. qui propterea maledictionem tetram a patre audiuit. ¶ Pro harū obiectionū solutione dicas, q̄ verecūdia vera apud prudentē & cōstantē solū prouenit pro peccatis a nobis cōmissis, cum in hominū notitiā deuenūt: circūspectus syllogizat vxoris impudicitiā, filioꝝ malitiā sibi nō imputari: quare se ab illo affectu preseruat. Pleriq; autē sunt incōstātes & aliqui sunt nimiū pudētes qui gratis hoc corporis motu notātur: quibus si occultō peccatō imponatur cōmouētur, licet sint insontes perinde ac si essent noxij. Vel dicat q̄ verecūdia bifariā capitur. Vno modo, pro hac passione cōnorando q̄ a vitio emergat, hoc est a culpa cōmissa, vel ab ea ne cōmittatur: & sane ea apud prudentem maximū corporis motū facit. Alio modo capitur pro tali affectu etiam sine culpa proueniēte: at hæc oculatū parū nisi cū primo motu turbat. Sic etenim sibi intrinsecis: quare tristis es anima mea & quare conturbas me? Non peccasti. Hoc modo martyres hūc affectū pati poterāt, qui coram multitudine cōfusibiliter ducebantur ad immerita supplicia & tormenta.

LIBER QVINTVS

TRACTATVS PRIMVS. CAP. I.

E iustitia autem & iniustitia cōsideremus oportet, circa quales actus versentur: & qualis nam mediocritas sit ipsa iustitia: & inter quæ iustum ipsum mediū est, atq; hæc consideratio eūdē seruet modum doctrinæ quo antea dicta cōsiderauimus. Videmus itaq; omnes talem habitum dicere iustitiam velle, quo homines apti sunt ad res iustas agendas, & quo iusta agūt, & volunt iusta. Eodem modo talem habitum & ipsam iniustitiā dicere, quo iniurias agunt homines, resq; volunt iniustas. Quapropter & nobis hæc primū vt in figura subiiciātur. Non enim in scientiis & potētiis atq; habitibus res sese habet eodē modo. Eadem nāq; potentia scientiaq; contrariorum esse videtur. Sed contrarius habitus non est contrariorum: nempe a sanitate sana dūtaxat, & non contraria fiunt, dicimus enim quēpiā ambulare sane, cum perinde ambulat atq; sanus. Sępe igitur contrarius habitus ex cōtrario cognoscitur: sępe etiā habitus ex subiectis. Nam si bona corporis habitudo sit nota, & ipsa mala corporis habitudo fit manifesta. Ex iis quæ bonam habitudinem efficiunt corporis ipsa bona habitudo fit nota, & ex ipsa rursus ea quæ faciunt ipsam. Si enim habitudo bona sit spissitas carnis, & malam habitudinem raritatem esse carnis, & id quod efficit habitudinem bonam, efficere spissitatem in carne, necesse est. ¶ At vero plerūq; sequitur si alterum pluribus modis dicatur, & alterum pluribus dici, vt si iustum, & ipsum iniustum. Videtur autem tam iustitia q̄ iniustitia pluribus modis dici: sed quia propinqua est ipsarum æquiuocatio, latet: & non ita vt in iis quæ longe distant, est manifesta. Multum enim talia differunt forma. Patet enim clauem æquiuoce dici & eam quæ sub collo est animaliū, & eā qua ostia clauduntur. Sumatur igitur quot iniustus dicitur modis. Atq; videtur iniustus esse & qui a legibus exorbitat, & qui plus capit, atq; iniquos. Quare patet & iustū esse eum qui legitime facit: & eum qui æquus est. Iustū ergo est quod legitimū, & quod est æquum. Iniustum vero quod est contra leges, & quod est iniquum. Cum autem iniustus, & pluris sit auidus: non erit ipse circa omnia bona: sed circa ea dūtaxat in quibus consistit prospera fortuna, atq; aduersa, quæ simpliciter quidem semper sunt bona: alicui vero non semper: homines autem illa sibi optant, atq; persequūtur: at non oportet. Sed optare quidem ea quę sunt simpliciter bona, & sibiipsis esse bona: expetere autem ea quę sibiipsis sunt bona oportet. Iniustus autem non semper plus, sed minus etiam expetit in iis quæ sunt simpliciter mala. Sed quia videtur & minus malum quodam modo bonum esse, & plus habendi cupiditas ipsius est boni, fit vt pluris ob idipsum videatur auidus esse. Est autem iniquus (hoc enim cōtinet, & est cōmune) & legum transgressor: hoc enim, legum inquam trāsgressio .i. iniquitas, omnem iniustitiam continet. Et est ad iniustitiam omnem commune.

Iustitia. Iniustitia. Potentia. Scientia. Habitus. Iustitię acceptiones. Clauis. Iustus. Iniustus.

E iustitia &c. Philosophorum princeps miro ingenio exacte docuit de omnibus virtutibus moralibus quas secūdo libro explicandas nominauit: nūc autem de iustitia virtutum præclarissima ac cognitu difficillima loquitur. Ipsa autem, vt ait, virtutes omnes in se complectitur: quare cōueniēter alias ante eam scripsit, & integrū librum huic vni virtuti accōmodauit: quem in tres partes principales distrahit. In quarum prima de iustitia proprie dicta cōmentatur: in secunda de æquo & bono. In tertia de iustitia translatiua. Prima pars duobus tractatibus nodatur: duę posteriores totidem expediūtur. Rursus in quinq; capita prima pars seiugatur. In primo de iustitia in cōmuni edocet, describendo & diuidendo ipsam iniustitiam legalem siue legitimā, & in iustitiam particularem. In secūdo capite materiā iustitię particularis explanat, ipsamq; in iustitiam cōmutatiuā ac distributiuā scindit. Tertium caput monstrat quo modo mediū in iustitia distributiua est sumendū. Quartū mediū iustitiæ cōmutatiuæ ostendit. In quinto errorem Pythagoricorū conuellit. Primo hic a quodam confuso & generali auspicatur, postea particulatim procedit. Talis est motus Aristoteli peculiaris. Accedo citra verborū prodigalitatem ad literam. Prima conclusio. Nūc de iustitia & iniustitia est cōsiderandū, circa quales actus existant, & qualis sit inter eas mediocritas: &

inter quæ iustum sit mediū,eūdem seruantes modū,scilicet figura & rudi Minerua procedentes,sicut in præcedētibus libris fecimus.Postea ponit diffinitionē iustitiæ inquiens.Videmus vtiq; omnes illū habitū dicere iustitiam velle,quo homines prompti sunt ad res iustas agendas, & qui iusta agunt & volunt efficaciter iusta.Primo habitū iustitiæ genus,detegit;iusta agunt propteractum imperatū:res iusta est obiectū iustitiæ,& iusta volunt ob actū elicitū.Hęc ergo est bona diffinitio iustitiæ cū ponatur quidditatiuū eius genus,obiectū actus eius elicitus & imperatus.Parū discrepant ab hac diffinitione, sed minus philosophice Iurisconsulti loquūtur,vt.ff.de iustitia & iure.l.iustitia,dicitur.Iustitia est cōstans & perpetua animi volūtas ius suū cuiq; tribuens.Quia habitus est difficulter mobilis perpetuitas cū genere quidditatiuo ponitur.Iniustitia est habitus quo iniuriam agūt homines, resq; volunt iniustas.Et omnes ita esse cōsentiūt,Iniustitia capitur hic contrarie & nō cōtradictorie. Puer nec est iustus nec iniustus isto modo:bene autē cōtradictorie.Diffinitionem quid nominis siue termini acceptionē per cōmunē vsum probat.Quapropter dicit,Et nos hic figura quadā & nō aliter probata ita esse (vt par est) supponamus.¶Secūda cōclusio.Iustitia & iniustitia nō emergūt ab eodem habitu.Nā in scientijs potētijs & habitibus dissimile est.Nam eiusdē scientiæ totalis est sanitatis & ægritudinis traditio:similiter eiusdē potentiæ vt visus,est videre albedinem & nigredinē.Loquitur hic de potentijs quæ sunt corporis partes.Calor qui est potentia calefaciendi est respectu vnius,sed actus cōtrarij ab eodem habitu nō proficiscūtur.Et ponit probationē exemplariter in habitu corporis,quia ille est clarior animæ habitu,& in corpore sano sanitatē imaginare,sicut in anima est habitus sic erit: habitus currendi in corpore ac prompte ambulandi,dicit a sanitate nō emanāt illa quæ sunt sanitati cōtraria,sed solum ea quæ sanitati conueniūt.A sanitate enim est,ꝙ aliquis bene ambulet.Sane enim ambulat aliquis quādo perinde ambulat sicut ille qui est sanus.Igitur iusta & iniusta nō ab eodē habitu proficiscūtur.Et cū scientia sit habitus de habitu speculatiuo non loquitur nec practico,sed de habitu appetitiuo.

Obiecta. Hæ res in præsentia,Primo propter ea ꝙ temperantia est circa voluptates & dolores: fortitudo.circa timores & audacias,quæ sunt cōtraria:itaq; habitus est cōtrariorū.Secūdo,scientia est

Responsa. contrariorū,at scientia est habitus,igitur.¶Respondetur,ꝙ fortitudo & temperātia est cōtrariorum obiectiue,quia versantur circa timores & fiducias quæ sunt cōtraria:nō tamē actiue & operatiue,quia operationes quas fortitudo producit semper sunt fortes & nō cōtrarię:nūc fortes,nūc metus & non fortes.¶Ad secūdū dicitur,ꝙ scientia est habitus speculatiuus qui est cōtrariorū. Aristoteles autē de habitu elicitiuo ac productiuo loquitur.Potentia visiua albedinem,nigredinem,atq; colores medios videt.Potētia auditiua sonū grauem atq; acutū audit.¶Tertia cōclusio.Ex iustitia potest deprehēdi iniustitia,& iustitia ex subiectis,hoc est obiectis deprehenditur. Q; subiectū valeat obiectū patet per carmina.obiectum verna positum sub cui quod inhaeret.

Quod prius est copula proprie logicaliter infra

Quod simul ara & habet bis sunt subiecta quaterna.

Potest litera etiam exponi pro subiecto nō capiēdo ipsum pro obiecto,vt si bona corporis habitudo sit nota,protin⁹ & ipsa corporis indispositio innotescit.At bona corporis habitudo ex ijs quę ipsam efficiūt cognita est:& nō tm̄ illud est verū,sed cōtra ex bona corporis habitudine cognoscūtur illa quę ipsam efficiūt:si enim bonā corporis habitudinē appellaueris spissitudinem & carnis densitatem, notū erit e vestigio malam habitudinē esse carnis raritatē .et si cognita sint quæ bonā efficiūt habitudinē & ipsa carnis spissitas nota erit.Licet carne molles sint apti mente,secūdo de anima,tamē ob pororū raritatem tales sunt passibiles: & suscipiunt facile morbos. ergo habere carnes spissas magis ad corporis incolumitatem cōducit.Licet autē exemplorū nō requiratur veritas,tamē in exemplis est hæc apparentia quā dedimus.Nihil prohibet ita in iustitia esse & in iniustitia vt alterū ex altero & ex rebus,subiectis cognoscatur.¶Alia cōclusio.Iniustitia & iniustū nō vno modo dicūtur.Nā vt plurimū sequi videmus si vnū oppositorū multipliciter dicitur,alterū etiā multipliciter dicitur,vt si iustum multipliciter dicatur & iniustū,& contra,sed alterū istorū dicitur multipliciter.Sed multiplicitas latet quia eorū significata habent propinquitatem,propterea eorū multiplicitas nō est manifesta ,sicut in his quæ multū distant:qualia sunt illa quæ secūdū speciē & similitudinem differūt. Vt clauis æquiuoce significat illud quod est sub collo animaliū quod aliqui dicūt anginam hominē strangulantem quā Galenus Synanchen appellat,vulgus Squinantiā vocitat. alij tradūt,ꝙ est instrumentū carneū quo arteria vocalis tēpore sumptionis cibi clauditur ne aliud subintret & in vocis formatione aperitur nō magnopere refert.Alio modo significat instrumentū ferreum quo ostia claudūtur aperiunturq;,sed hæc æquiuocatio est valde manifesta, cū sit rerum differentiū specie . Sumatur igitur quot iniustus dicatur modis &c.Iam probat ꝙ iniustus multipliciter dicatur.Est enim primo aliquis iniustus qui a legibus exorbitat & contra eas cōmittit .Secūdo.qui plus ꝙ par sit accipit,& hic appellatur auarus, & iniquus qui inæqualiter diuidit ptiēda, vnde fit vt iustus bifariam proportionabiliter dicatur.Primo modo qui legitime facit ac secūdum leges degit.Secūdo,qui æquus est nihil amplius ꝙ par sit accipiēs:illud est legitimū hoc vero æquū:& iniustorū similiter illō cōtra leges atq; hoc iniquū. ¶Alia conclusio. Cū iniustus plus nimio sit auidus,hoc illi nō circa omnia bona cōtingit.Nam illa habendi sitis est solū circa illa in quibus prospera atq; aduersa fortuna cōsistit , hoc est externa bona, quæ simpliciter sunt bona,nō sunt aūt simpliciter mala,nec indifferentia quātū est ex pte illorū.Probis sunt bonū instrumētū, malis vero præcipitiū ex illorū stultitia. Virtutes sunt simpliciter bona & sibiipsis improbis.Virtutibus nemo male vtitur.Quocirca nō dicimus opes mala absolute,sed mala abutenti.Multi ob opes vt dictū est primo huius perierūt,secus est de virtutibus quibus nō cōtingit

male vti ideo semper & omnibus sunt bonę. Homines autem illa sibi optāt scilicet bona fortunę atq; persequuntur, at non oportet: sed oportet optare ea quę sunt simpliciter bona, & etiam q̄ sibi sunt bona. Ac si dicere vellet a deo debemus categorice & sine conditione petere ea quę sunt simpliciter bona & bona nobis hoc est virtutes: non autem alia nisi conditionaliter puta si nobis sunt bona. Et eodem modo de corporis incolumitate aut fratris. Alia conclusio. Iniustus non semper plus sed interdū minus expetit, vt in simpliciter malis, in expensis & laboribus minus appetit. Est dubitatio incidēs q; iniustus non semper petit plus: Respondet philosophus minus de malo comparatum maiori malo videtur bonum: sic dicimus melius est perdere digitum q̄ brachium: & quanto minus de malo appetit, tanto plus appetit de bono: & sic est iniustus quia semper pluris auidus. Dubitatur circa dicta primo. Iniustū dicitur tripliciter, & iustum solum dupliciter: ergo pluribus modis dicitur vnum oppositorum q̄ reliquum. Secundo quo modo se habeāt illa tria, illegale auarum & iniquum. Ad priorem hæsitationem respondetur q; illa regula primi topicorum intelligitur quando vnum oppositorum alteri extremo in omni acceptione aduersatur. Secundo dicitur q; iustum, cum suo contrario etiam bifariam dicitur. Vno modo iustus est animus aut homo qui legibus paret. Secundo modo qui est æquus tam in accipiendo q̄ in diuidendo. Itidē iniustus bifariam deducitur scilicet in iniustum illegalem ac in iniustum inæqualem. Iniustus illegalis est sanctionis spretor. Illegalis vlterius distrahitur in habendo plus de bonis minus de malis. Iustus est ęqui obseruantissimus, ęqualitatem tam in bonis q̄ in malis quærit. Quoties ergo dicitur vnum oppositorū, toties reliquum dicitur: loquendo de oppositione primaria ac immediata. Subdiuisione neglecta. Etiam dicitur iniustum non trifariam, sed solum bifariam capitur. Illud quod tertium membrum videtur, secundum membrum speciatim solum enucleat. Ad secundam dubitationem respondetur q; omnis auarus est inęqualis & non contra. Auarus semper appetit plus debito in bonis, & minus in malis, vtpote laboribus & impensis quas mala reputat: sed iudex innocentem condemnans sui odio aut alterius partis amore, non est auarus: est tamen iniquus.

Dub.

Ad secundū.

Cum autem legum transgressor fit iniustus, qui vero legitime facit iustus: cōstat omnia legitima esse quodam modo iusta. Ea namq; quę a facultate ferendarum legum sunt de finita: legitima sunt. Et horum vnumquodq; iustum dicimus esse. Ipsę autem leges de omnibus dictant, coniectantes aut communē omnium vtilitatem, aut optimorum, aut principū, vel virtute, vel aliquo alio tali modo. Quare vno modo dicimus iusta ea quæ fœlicitatem, eiusq; partes societati ciuili efficiunt & conseruant. Precipit autem lex & ea agere, quæ ad virum pertinent fortem: vt non deserere locum in acie, non fugere, non abiicere arma. Et item ea quæ sunt temperantis: vt non committere adulterium, non libidine vti. Et etiam ea quę sunt mansueti: vt non pulsare: non conuicia dicere. Et in cęteris identidem virtutibus atq; vitiis: alia iubens alia vetans: recte quidem ea quæ recte posita est, deterius autem ea quæ inconsulte est exarata. Hęc igitur iustitia perfecta quidem est virtus: at non absolute, sed ad alium: Atq; ob idipsum iustitia preclarissima persæpe virtutum esse videtur. Et neq; est hesperus ita, neq; lucifer admirabilis, Et prouerbio dicere consueuimus.

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Legitima omnia iusta.

Iustitia virtutum preclarissima.

Atq; perfecta maxime virtus est: quia perfectę virtutis est vsus: idq; ex eo quia non ad se solum, sed ad alium etiam is qui ipsam habet, vti virtute potest. Cōplures enim in propriis quidem vti possunt: sed in iis quæ sunt ad alium nequeunt. Et propterea sententia Biantis illa bene sese habere videtur: magistratus virum ostendit. Ad alium enim est: & in societate iam ipse magistratus consistit. Ob id autem ipsum & alienum bonum ipsa iustitia sola virtutum esse videtur: quia ad alium est. Agit enim ea quę alii vel principi, vel reipublicæ conferunt. Pessimus igitur est qui ad seipsum & ad amicos vtitur prauitate. Optimus autem non qui ad seipsum, sed qui ad alium vtitur ipsa virtute. Hoc enim est opus difficile. Hęc igitur iustitia non pars virtutis: sed tota est virtus. Similiter & iniustitia huic contraria non vitii pars sed totum vitium est. Quid autem intersit inter hanc iustitiam & virtutem ex iis quę diximus, innotescit: sunt enim idem: esse autem nō est idem, sed quo quidem est ad alium, est iustitia: quo vero talis est habitus, simpliciter virtus.

Biantis sententia.

Alia conclusio. Cum autem legis transgressor sit iniustus, qui legitime facit est iustus: omnia legitima sunt quodam modo iusta. Dicit quodammodo quia omnis lex positiua datur in ordine ad aliquam politiam: sed quod est iustum in politia aristocratica non est iustum in timocratica. In priore est respectus ad optimates & patricios: in posteriore vero ad omnes. Patet tertio politicorum. Ea que fiunt a facultate, & authoritate ferendarum legum sunt definita & decreta, legitima sunt: & vnumquodq; horum dicimus iustum. Ipsę enim leges de omnibus decernunt coniectantes ad omnium vtilitatem aut optimorū in politia aristocratica, aut principum in monarchia, vel tyrannorum: vel virtute. hoc est respicit vtilitatem sua

diosorum vt in Taprobana vbi prestantissimũ senem non habentẽ liberos in regem eligere solent:cui etiã connubium erat vetitum vel aliquo tali modo nobiliũ aut opulentorũ,sed purissima est ea lex quę omniũ commodũ metitur. Iustitia imperat actus aliarum virtutum, sed homo aliis virtutibus vacuus illud imperium non facile exequitur.quare non sunt inanes:quapropter vno modo dicimus ea iusta quę efficiunt & conseruant felicitatem felicitatisq; partes in ciuili societate. Exemplificat quo modo lex pręcipit in multis virtutibus primo in fortitudine non deserere locum in acie,non fugere,non abiicere timore arma, non cõmittere adulterium & nõ diffluere ad libidinem scortando:non pulsare proximũ aut in eũ iurgia dicere:& similiter in cęteris virtutibus & vitiis:aliqua in affirmatiuis pręcipiens aliqua in negatiuis vetans. Et recte qdẽ si lex recte posita est quę omniũ vtilitatẽ respicit:deterius autẽ pcipit & vetat si inconsiderate exarata & posita est. Iã Solon Atheniẽsibus & Lycurgus Lacedęmoniis sanctiones tradidere. Itẽ Socrates, Plato,ac alii scita tulere. Legẽ positiuã ad bonã & quodãmodo malã extẽdit,qa tales homines nonnũq cu-

Dubium. Responsio. dũt leges. ¶ Dubitaᷣ quot requirãtur ad iustã legẽ. Respõdeᷣ primo eã esse iustã oportet:si eñ est iniusta nõ habet vim legis,& in foro animę nõ obligaret:quare nullũ statutũ cõtra ius naturę aut diuinũ est lex. Secũdo requiriᷣ eius publicatio. Tertio vt sit ab inferioribus suscepta. Multitudo eñ potest tollere legẽ humanam currentem,si in lege non scribatur non obstante cõsuetudine:ac illius particulę oppositio totum humana a sanctione haud quaq̃ adimit. Ergo a fortiore multitudo potest reluctari ne superioris lex imponatur. Quarto requiritur ꝙ sit ob bonũ commune,licet hoc in prima conditione intelligi possit:& si ob bonum cõmune institutũ sit & non nunc militat,non videtur ꝙ obligat. vt soluere pedagia ad securitatem & cõmoditatem itinerum: & vię non custodiuntur integrę & pontes nõ reficiũtur:nec fures arcentur. Ex quo fit ꝙ capere merces ex naufragio est iniquũ.cũ sit contra rectam rationẽ capere bona nõ derelicta fratris:secus est quãdo merces aut thesaurus habeᷣ pro derelicto. Et fortasse lex ea est iniqua qua vicecomes capit equum quãdo iuuenis excussus interimitur. Stat dominũ equi ponẽdo iuuenem super equũ non peccasse. Nec video quonam pacto id ad cautelam imposterum valeat. Hoc addo quia quis sine sua culpa sed nõ sine causa puniri potest. ¶ Alia conclusio. Iustitia est perfecta virtus:at nõ absolute,sed ad alterũ & relatiue. Absolutũ hic contra relatiuũ & non contra connotatiuũ distinguitur:& vt Euripides inquit, neq; hesperus neq; lucifer,vsq; adeo admirabilis est. Post hęc authoritatem theognidis poetę in adagium conuersam affert inquiens,vt prouerbio dicitur, Iustitia in sese virtutes continet omnes,dicit ꝙ iustitia perfectissima virtutum est. Persępe dabiles sunt actus exiguę laudis iusti,& heroicę in aliis. verum frequentius oppositũ euenit. Venus vltra duos gradus a sole non elongatur:sub noctẽ post solẽ apparens dicitur hesperus:secũdum illud maronianum. Ite domũ saturę venit hesperus,ite capellę. Et idem sidus solem pręueniẽs mane lucifer appellatur. Agesilaus interrogatus, Vtrũ fortitudo pręstaret an iustitia:scite respondit fortitudine nihil opus esse si iuste viueremus omnes. Istius sententia est ponderanda:fuit bellica virtute suo tẽpore inter gręcos omniũ longe princeps,& fortis atq; iustus. Sanctã iustitiam sequenti modo Chrysippus discripsit vt.xiiij.libro Gellius cõmemorat: Imaginẽ integrę iustitię fingebat forma virginali, aspectu vehemẽti,luminibus oculorũ acrioribus. Ex imaginis aũt significatione intelligi voluit iudicem qui iustitię antistes est esse oportere grauẽ,sanctũ,seuerum,incorruptũ,inadulabilem,contraq; improbos nocentesq; immisericordem atq; inexorabilẽ. Virgo est incorrupta:sicq; virginitas cõtracta fronte,aspero vultu depingitur. Cęterum Nigidius cognomento figulus astronomię inter Romanos peritissimus scribit virginẽ in zodiaco esse iustitiã:& non ab re inter leonẽ atq; libram in signifero collocatã. Hęc quondam mortales reliquit & ad superos remeauit. Quarto de ciuitate dei inquit Aug. Tolle iustitiã,regna quid sunt nisi latrocinia? Iustitia Cęsari quę Cęsaris sunt tradit,atq; deo quę dei sunt. In alios est beneficus,cuius munus est arduum. liberalis de suis vicino succurrens est laudandus:nihil tamẽ collatione iusti. Insuper cuius virtutis perfectissimus vsus est,ipsa quoq; perfectissima virtus est:iustitię autem vsus est perfectissimus igitur. Maior patet quia est circa difficile:sunt enim cõplures qui in propriis virtute vti possunt vt temperantia,mãsuetudine:sed in his quę sunt ad alios vti nequeunt. Ea propter id Biantis venuste dictũ videtur verũ. Magistratus virum ostendit:quia celebris magistratus ad alium est,& in boni cõmunis administratione geritur. Vnde fit vt sola virtutũ iustitia bonũ alienũ esse videatur:ob idipsum ꝙ ad alterũ ea virtus est. Agit enim ea quę alii conducunt,tu principi vel reipublicę. ¶ Alia conclusio sine probatiua conclusionis precedentis est. Pessimus est qui ad seipsum & ad amicos sibi subditos prauitate vtitur. Nam optimus & perfectissimam virtutem habens (vt dictum est) ille est qui non solum ad seipsum sed etiam ad alium virtute vtitur:quia tale opus est difficile factu. Ergo oppositum est pessimum:optimo autẽ pessimum & contra opponitur. Alia conclusio. Iustitia non est pars virtutis,sed tota in ordine ad aliũ & imperatiue:& iniustitia illi aduersa non vitii pars sed vniuersum complectitur vitiũ. Nam iustitia legitima siue legalis de omnibus dictat,vt diximus:& virtutes in se ambit omnes,non est propterea virtus particularis sed tota & vniuersa:& ex opposito iniustitia legitima vniuersum vitiũ amplexatur. Si roges quid ergo interest inter totam virtutẽ & legitimã iustitiam:Ex prędictis facilis est vtcũq; responsio. Nullũ inter illa reipsa est discrimen,bene autẽ ratione. Nam tota virtus & iustitia legitima reipsa idem sunt,esse autẽ siue cessa denomi-

Dub. natio non est idẽ:sed quo quidẽ est ad aliũ,est iustitia,quo vero ipsa talis est habitus,habentem perficiens, simpliciter virtus dicitur. ¶ Dubitatur quo modo finis huius capitis est intelligẽdus. Licet enim philosophus dicat,ex prędictis solutio patet,ob varia tamẽ eius dicta manet tenebrosa aqua in nubibus aeris. Aliqui enim dicunt iustitia legalis est aliarũ omniũ virtutũ aggeries:sed sic non esset virtus sed multę virtutes collectę: sine multiloquio illũ modũ relinquo. dico ergo aliter ꝙ iustitia est virtus in ordine ad alium & specialis virtus & generalis. Specialis,quia habet propriam materiã scilicet bonum cõmune quod vult seruare. Iustus legalis rectitudinem ad alium ob bonum commune custodit:non tamen est vniuersalis per

predicationē & eſt generalis quia actus aliarū virtutum dirigit in bonū. Idē propterea dicitur generalis ergo per cauſalitatem, ſicut ſol eſt cauſa vniuerſalis multorū effectuū ab eo producibiliū: ſicut ſecundū theologos dicitur charitas eſt virtus generalis, pro quāto actus aliarū virtutū ordinat ad ſuū finē ſcilicet bonū diuinū. Tunc reſtat exponere vltima verba literę quę tranſcurrenter detegimus incipiēdo vbi eſt difficultas. hęc igitur iuſtitia nō eſt pars virtutis. Hanc diſtinguo, aut ꝙ nō ſit pars ſubiectiua virtutis & ſic nego, immo eſt: aut ꝙ nō eſt via de virtutibus precedētibus, & hoc eſt verū. Nec eſt earū vna aut oēs ſimul ſumptę: ſed eſt omnes per quandā æquiualentiā. Alius ſenſus ſed eſt tota virtus imperatiue cū lex actus omnium virtutū precipiat, vt dicit in litera. & facinora vitiorū vetat: proinde cōparatiue eſt quoddā totū. ſicut charitas ſed elicitiue eſt vna virtus. Et quia fortitudini imperat vt fortiter agat ob cōmune bonū, fortitudo dici poteſt: ac pari iure tēperantia ſicut actus aliarū virtutū, & alię virtutes charitati propter eius imperiū applicantur. Dicēte Apoſtolo primę Corinth. xiii. Charitas patiēs eſt, benigna eſt. &c. Et vocatur bonū alienum iuſtitia in recto quia eius finitio eſt maximopere circa alienū bonū deſudare: & in hoc iuſtitia operātis ſplendeſcit. Similiter & iniuſtitia huic contraria nō vitii eſt pars ſed cū omniū vitiorū actus imperet totū vitiū eſt. Sequitur in litera: Quid autē intereſt inter hanc iuſtitiā quę omnibus aliis imperat & virtutem abſolute, quę non eſt ad alterū, ex dictis innoteſcit. Quia aliarū virtutū actus imperat & eorū eſt cauſa: ſunt enim idē hoc eſt idē actus eſt elicitus a virtute abſoluta. hoc eſt tēperantia aut fortitudine, & imperatus a iuſtitia. Vel ſic & melius iuſtitia & virtus ſunt idē: eſſe autē non eſt idē. hęc eſt diſtinguēda, aut ꝙ eſſe eſſentię puta ipſa res exiſtens nō ſit eadē, & hoc repugnat nuperrime dicto, & per conſequēs ſenſus ille eſt negādus. Alius ſenſus eſt, eſſe nō eſt idē, alia ratione habet hoc eſſe ſcilicet virtutis & denominationē alia rationē ſcilicet iuſtitię: & hoc patet per verba ſequētia, quę hūc ſenſum exponūt. Eſſe quo eſt ad aliū eſt iuſtitia: hoc eſt pro quāto a iuſtitia imperātur tales actus dicūtur iuſtitia, & iuſtitię actus imperati, quo verò eſt talis habitus ſimpliciter eſt virtus: & hoc vno modo exponēdo ſimpliciter. i. abſolute non in ordine ad aliū: ſicut cū iuſtitia precipit ſobrie viuere ob bonū cōmune, & vetat mœchari ob diſturbium in republica. Pro quāto hi actus imperantur a iuſtitia legali denominationē iuſtitię merito ſibi vendicāt: pro quāto a tēperantia eliciūtur ſunt tēperātię actus. Alio modo: ea ratione qua talis eſt habitus, eſt virtus, quia habentem perficit & eius opus bonū reddit: ex diffinitione virtutis, ſecūdo ethicorū. Et ille actus inquantū legalis iuſtitię eſt actus, perfectionē habet ſuper tēperantiā inquantū huiuſmodi. Alio modo ſic intellige. Iuſtitia legalis ſiue legitima bifariā cōſideratur. Vno modo pro quāto actus aliarū virtutū imperat: & ſic nō eſt vna virtus ſed tota: alio modo cōſideratur in ſe & ſic eſt vna ſpecialis virtus: & realiter virtus, ratione tamē differens. Virtus dicit habitudinē ad ſubiectū & ipſius opus perficit: ſed iuſtitia eſt ad aliū. Nec eſt magnum diſcrimē inter haſce expoſitiones. Iſta iuſtitia legalis tamē virtus cardinalis nō iudicatur. Ob eius raritatē perpauci ſuas actiones ad bonū commune referunt.

Obiectio. Contra nō eſt idem virtus boni viri & boni ciuis tertio politicorū: ergo idē actus non eſt ob bonū publicum & bonū priuatum.

Reſponſio. Reſpondetur concedendo antecedens: plerique enim heremicolę bene ſolitarie viuere ſciebāt qui nō erāt aſſueti cū aliis viuere, ſed cōſequētia eſt nulla.

Dubium. Dubitatur quo modo iuſtitia preclariſſima eſt virtus: difficilius enim eſt perſiſtere in acie vbi venitur in apertū diſcrimen vitę ꝗ exercere actū iuſtitię: ergo eſt nobilior virtus.

Reſponſio. Reſpōdetur ꝙ tempore pacis & tēpore belli neceſſaria eſt iuſtitia: talem ſicarii inter ſe & latrones vtcunque ſeruant. Tolle iuſtitiā quid ſunt regna niſi latrocinia? dicit Aug. iiii. de ciuitate dei. Nobilitatē ex obiecto iuſtitia legitima quę & legalis eſt, ſibi vēdicat. Rationē in oppoſitū nō mouet. Capio optimū indiuiduū iuſtitię vt nolle deſerere actū iuſtitię in vitę aperto diſcrimine. Hęres de ſublimitate iuſtitię. Reſpondet ꝙ de actiua virtute & nō ſpeculatiua loquitur. Nā fœlicitas eſt ea praeſtātior, decimo ethicorū.

Dubiū ſecūdū. ¶ Dubitatur quo modo intelligitur illud. Magiſtratus virū oſtendit.

Reſponſio. Reſpōſio, Plerique in vita monaſtica & œconomica ſeſe bene regūt, quia illa vita paucioribus indiget ꝗ vita politica & regitiua: & cū magiſtratus conſtituūtur deficiūt, eorūque vires frequēter ad hanc prouinciā haud ſufficiūt. Secundo cū quis eſt poſitus in ſpecula & vitia & virtutes illius deprehendūtur: nō autē in inferiori ſubſellio. Regū, antiſtitū & aliorū authoritatem habentiū, & virtutes ſi quę ſunt ſplendent & vitia ſordidiora ꝗ ſint cēſentur. nā in omniū ore ſunt. Simia ſummo loco collocata incaudata ab hominibus cernitur: in area a paucis cōſpicitur.

Dubiū tertiū. Tertio ſic. Dantur duo ſub modio equaliter prudentes: vnus ad dignitatē vtpote cancellariā aut preſulatū euehit, alter ſine ſacerdotio deliteſcit: prior authoritatis gratia vbi ſua prudentia & virtus emicat omniū horarū vir reputatur: alter autē in humili loco degens non effertur & ob opum pœnuriam tanquā ſtultus floccipenditur, & ſic per hunc maxime modū magiſtratus virum oſtendit.

Reſponſio,

Lib. V. TRACT. I. Cap. II.

QVærimus autē eam iuſtitiam quæ virtutis eſt pars, eſt enim quædam, vt diximus. Et item iniuſtitiā eam quæ pars vitii quædam eſt. Eſſe autē hāc iniuſtitiam, hoc indicat ſignum. Qui nanque cæteris vitiis operatur, iniuriam quidē facit: at non plus capit: vt qui clypeum timiditate proiecit, aut qui conuicia ob iracundiam dixit, aut qui non attulit ob illiberalitatem per pecunias opem. At cum quiſpiā ſæpe plus capit: nullo tū eiuſmodi vitiorum is operatur, nec etiam vniuerſis, aliqua autem prauitate. Vituperamus enim illum, atque ob iniuſtitiam. Eſt ergo alia quædam iniuſtitia, vt pars totius iniuſtitia quędam. Et iniuſtum itidem quoddam vt pars totius iniuſti quod quidem eſt pręter legē. Praeterea

Iniuſtitię pars.

si quidam lucrãdi causa facit adulterium,atq; pecunias accipit:quidam erogat, damnumq; patitur ob cupiditatem:hic quidem intemperans potius q̃ pluris auidus,ille autem iniustus sed non intemperans esse videbitur.Patet ergo talem illum videri,quia lucratur.Insuper alię quidem omnes iniurię ad aliquod semper vitium rediguntur:vt si commiserit quispiam adulterium,ad intemperantiam,si deseruerit in acie socium,ad timiditatem:si pulsauerit quempiam,ad iracundiam:sed si auare lucratus fuerit,ad nullam aliam prauitatem, q̃ ad iniustitiam ipsam refertur.Quare perspicuum est præter totam,aliam esse quandam iniustitiam vt partem vniuocam quia diffinitio genere est in eodem:ambę nãq; id possunt, vt sint ad alium.Verum hęc quidem circa honorem versatur,vel pecunias: vel salutem : si quo vno nomine complecti hęc vniuersa possumus,& ob voluptatem quę fit a lucro.Illa vero circa omnia ea,in quibus studiosus versatur.Iustitias igitur esse plures,& aliam quandã esse præter ipsam totam virtutem perspicuum iam euasit.Sed quęnã sit,& qualis finiamus deinceps oportet.Determinatum est itaq; iniustum quidem esse quod est contra leges,& quod est iniquum.Iustum autem quod est legitimũ,& quod est æquum. Iniustitia igitur antea dicta est:a qua proficiscitur id iniustum,quod contra leges dicimus esse.At cum iniquum & iniustum,quod contra leges est,non idem sit,sed alterum ad alterum sese habeat vt pars ad totum,nam iniquum omne,iniustum quod contra leges: iniustum autem quod contra leges non omne iniquum: plus nanq; omne iniquum, iniquum autem non omne plus:iniustum etiam & iniustitia,non eadem sunt,sed diuersa ab illis.& hęc sunt vt partes illa vt tota.Hæc enim iniustitia,totius est iniustitię pars:& iustitia, iustitiæ simili modo. Quare de iustitia quę quidem est pars,& de iniustitia similiter est dicendum , & de iusto etiam & iniusto.Ea igitur iustitia quę perinde atq; tota virtus est ordinata:& ea iniustitia quę aduersatur illi,quarum altera virtutis:altera vitii totius ad alium vsus est, omittatur. Et iustum id & iniustum quod ad has attinet ,patet quonam sit modo diffiniendum.Etenim pleraq; legitimorum ea fere sunt,quæ a tota virtute aguntur.Lex enim iubet vniuscuiusq; virtutis viuere ratione & vetat vitii cuiusuis viuere modo.Atq; legitimorũ ea quæ ad publicam pertinent disciplinam,ea sunt quę virtutem totam efficere possunt.Sed de singulorum disciplina,qua quidem vir bonus est absolute,vtrum sit ciuilis.an ad aliam facul-

Vir bonus ciuis bonus. tatem pertineat,determinandum posterius est.Non est enim idem fortasse virum esse bonum,& ciuem bonum.Iustitia autem eius quæ est pars,& eius quod ad ipsam attinet iusti, vna quidem species est,ea quę in distributione consistit,aut honoris,aut pecuniarum, aut cęterarum rerũ:quæ inter eos diuidi possunt,qui in eadem ciuili societate versantur.In his enim fit,vt quispiam & non ęquum habeat ad alium & etiam ęquum.Alia autem ea,quę in

Commercia. commerciis est hominum emendandis, cuius sunt duę partes.Commerciorum nanq; quędam sua sponte faciunt homines,quædam inuitis ipsis efficiuntur.Et ea quidem quæ spõte faciunt ,talia sunt,venditio,emptio,mutuatio.vadimonium,locatio,depositio, mercede cõductio.atq; propterea sponte hæc fieri dicuntur ꝙ principium ipsorum sponte procedit ac agitur.Eorum autẽ quæ inuitis fiunt quędam clandestina sunt,vt furtum,adulteriũ, veneficium,lenocinium,seruorũ seductio,cędes cum dolo,falsum testimonium.Quædam violenta:vt verberatio,vincula,mors,rapinæ,membrorũ captio,conuicium,contumelia.

Q Værimus autẽ &c.Hic philosophus de iustitia particulari determinat,primoq; ostẽdit p̃ter iustitiã legalẽ ponẽdã esse iustitiã particularẽ.Prima cõclusio hu⁹ capitis. De iustitia q̃ pars est virtutis, similiter & de iniustitia q̃ est pars vitii indagãdũ est.siquidẽ talẽ esse iustitiã iniustitiãq; hoc indicat signũ ꝙ qui cęteris vitiis operat̃ iniuriã quidẽ facit,sed nõ plus hoc est nõ magis auide q̃ dignũ est accipit: hoc est peccans secundũ alias malitias facit iniuste secũdũ iniustitiã contra legẽ quia facit quod lex ꝓhibet: & tamẽ nõ facit auare,quia nõ capit alienum inuito domino.Exemplificat.Per cętera vitia ea intelligas de quibus superius mẽtio in fine tertii & quarti habita est,ceu q clypeũ ob formidinẽ abiicit:q cõuicia ob iracũdiã dicit,aut qui ob auaritiã per pecuniã auxiliũ nõ prestat:nõ plus q̃ dignũ sit capit. Verũ sępius cũ aliquis auare capit nullo aliorũ vitiorũ operat̃ neq; vniuersis simul. Dicit̃ ipse plus capit:infrequẽs enĩ captio pluris eũ iniustũ apud alios nõ patefacit:sed aliqua malitia operat̃. Sane hũc vituperamus,hęc autẽ iniustitia est.Est igitur alia quędã iniustitia q̃ totius legalis iustitię pars quędã est.Etiã & aliquod iniustũ qđ totius iniusti(qđ quidẽ p̃ter legẽ est)pars quędã existit.Etiã ediuerso aliqs potest peccare tollẽdo alienum per auaritiã, & tamẽ nõ peccat secundũ aliquam aliarũ malitiarũ,neq; omnes simul:& tamen peccat secundũ aliquã malitiã:quoniã vituperatur tanq̃ iniustus.Et sic habetur cõclusio,ꝙ est quędã alia iustitia q̃ est sicut pars totius virtutis,& est virtus specialis. Similiter est quoddã iniustũ qđ est pars iniusti legalis qđ est omne iniustũ.Nũc enucleat iustitiã esse particularẽ q̃ est pars iustitię legitimę:& hoc per iniustitiã tanq̃ notiorem

probat sic. Habitus ex habitibus cōtrariis cognoscūtur vt superiore capite meminimus:tametsi in logicalibus techniis negationē per affirmationē vulgo deprehēdimus, in morali tamē philosophia extrema sunt medio certiora:latius enī extēdunt. Assumptū itaq; enucleatur sic. Si est aliqua iniustitia vt pars toti⁹ iniustitię,erit aliqua iustitia quę erit pars totius iustitię legalis:at est aliqua iniustitia particularis,proinde est iustitia particularis. Iniustitiā particularē monstrat per illud ꝙ quispiā plus appetit vt nupertime enucleauimus. Secūdo idē probat sumendo eūdē actū cū diuerso scopo,& vt lectorē nō remorarer breui sic in valore rationaš. Illę malitię sunt distinctę q̄ ordinātur ad distinctos fines:at auaritia quę est particularis iniustitia,ordinatur ad aliū finem q̄ iniustitia illegalis:igitur sunt malitię distinctę. Maior est nota Habitus enī distinguūtur & ex parte obiectorū & finium intrinsecorū,quia illi sunt obiecta partialia & etiā finiū extrinsecorum. Minorē ponit in litera inquiens. Pręterea si quispiā lucrandi causa cū vetula caperata frōte adulterium patrat,vt pecunias accipiat,quidā contra bona sua erogans formosę,damnū ob concupiscentiā patitur:hic quidē intēperans magis videtur esse q̄ plus appetens,ille autē iniustus quidē sed nō intemperans. Prior ille auar⁹ ob lucrū facit iniustitiā: alter libidinosus est quia finē venereū voluptatē intēdit. Tertia ratio est. Quicūq; facit contra aliquā virtutē specialē facit contra iustitiā legalē,q̄ pcipit operationes omniū virtutū moraliū,vt in capite priore est dictū:at nō quicūq; facit contra aliquā virtutem moralē facit iniustitiā particularem:ergo praeter malitiā illegalē est alia malitia particularis,quę est iniustitia particularis,scilicet auaritia. Litera tertię rationis est. Omnis alia iniuria in aliquod particulare vitiū refertur:vt moechia in intemperantiā,socii in bello desertio ad timiditatē:si quis quēpiā pulsauit ad irā redigatur. At si plus habeat ad nullū aliud peculiare vitiū relatio fit q̄ ad iniustitiā:quare perspicuū est ꝙ pręter iniustitiā quae est tota malitia,est aliqua iniustitia particularis:& per cōsequēs pręter iustitiā legitimā est aliqua iustitia particularis:tenet cōsequētia:quia quot modis dicitur vnū oppositorū tot modis dicitur reliquū:ex primo capite huius libri. ¶ Dubitaš an moechans ob emolumentū sit & moechus & auarus. Respōdetur affirmatiue. Nā dilectio Socratis propter deū,actus vnus est vsus pximi & fruitio dei,ergo actus latus in vnā materiam obiectiuā & in aliū finē signanter cadentē in ratione obiecti denominationē,vtriusq; sortieš. Et idē est si finis nō sit actualiter volitus. Fortasse insultas. Aristoteles ait si quis lucri causa moechetur ille est iniustus & nō intēperās,proinde ab vltimato fine actus solā denominationē suscipit. Secundo opposito dato vnus actus simplex erit duorū vitiorū & eius oppositū duarū virtutū aeque primo,quod est rationi dissentaneū. Dico te Aristotelicā literā trūcare:relinquis enim aduerbiū potius:antea enī dixit.hic quidē intēperans potius q̄ pluris auidus:repete etiā potius ad alterū qđ sequitur. Ad secūdū,illatū cōcedo:nec ipm quoquo pacto est rationi dissentaneū. Aliubi cōtra Martinū magistrū ostēdim⁹. Et vno verbo patet. Pone plures fines eiusdē actus,vt casta mulier vult suā castitatē cōiugalē seruare ppter tēperātię iustitiā,nō obstante cōditione mortis:quia recta ratio dictat. Hic actus quatuor virtutes cardineas pro fine nāciscitur. Alia conclusio. Tota iniustitia & ea quę pars est inter se differūt,& itidē de iustitia. Hic ponit cōuenientiā & differentiam quę est inter iustitiā totā legalem siue legitimam & particularē. In primis cōueniūt quia vniuocātur in genere,dicūtur enim ambę iustitiae. Insuper in quadā ratione cōmuni generis cōueniūt:sunt enī ambae ad aliū. Cape habitū hisce duabus iustitiis cōmunem(& diuidatur in legitimā ac particularē, tamē ex parte materię differūt:quia iustitia particularis est circa determinatā materiā moralē,vt circa honorem,pecuniam,salutē,& circa hęc vniuersa si quo vno nomine hęc cōplecti possemus:& circa voluptatē lucri causa prouenientē,illa vero quę tota est est circa oīa,in quibus studiosus versatur. Et cōsimiliter dicendū est plures esse iustitias:vnam totam & legitimā & alteram partem:& hoc ex dictis est perspicuū. Sed qualis ea sit deinceps dicendū est. Postea subdit epilogum,determinatū est quoddā iniustum esse totū & contra leges, & quoddam speciale dictū iniquū. Similiter & quoddam iustum esse legitimū:& quoddā quod appellaš ęquū: & iniustitia de qua supra dictū est ea quę est tota illegitima pręter legem appellatur a qua iniustū praeter legem emanat. Tertia conclusio. Non est prorsus idem iniquum & iniustum pręter legem:siue iniustū inaequale & iniustum illegale nō sunt penitus idem. Nec iniustitia inaequalis & iniustitia illegalis. Priorē partem probat:quia sicut se habēt plus & inęquale,ita inaequale & illegale:sed plus & inaequale nō sunt idē, sed se habent vt pars & totū:quia omne plus est inaequale,& nō contra vniuersaliter:aequū enī est cū neq; plus neq; minus q̄ par sit tribuiš. Iniquū ergo erit nō solū plus sed etiā minus. Plus igiš est pars iniqui.minus de malo est iniquū,& nō plus. Similiter iniustitia inęqualis & iniustitia illegalis nō sunt simpliciter idē:sed se habent sicut totū & pars:quia iniustitia inęqualis est pars iniustitię illegalis:sicut iustitia particularis est pars iustitiae illegalis.quia omne inaequale in hominū commutatione est etiā illegale,& contra sanctiones legum:sed non contra. Temulentia est quid illegale,quia legi contrariū:& tamen nō est inaequale in hominum cōmutatione:perinde iniustū & iniustitia vtroq; modo sumpta nō sunt eadē sed altera:quia se habēt sicut totū & pars. Quia iniustū inęquale & iniustitia inęqualis sunt partes,& iniustū illegale & iniustitia illegalis sunt quasi tota, vt in fine capitis praecedētis diximus. Capio traductionē argyropili quā aliqui intricatam censent sed animaduertenti est perspicua. At cū iniquū & iniustū quod contra leges est non idē sunt supple cōuertibiliter:sed alterū se habet vt pars,alterū vt totū. Nā iniquū omne iniustū est,ꝙ cōtra leges est q̄ illud vetāt.si enī est iniquū vetaš a lege,iniustū aūt qđ est cōtra leges nō oē iniquū vt temulētia,iniquū est iniustitia particularis solū.plus oē est iniquū.habere plus q̄ par sit est iniquū,sed nō oīne iniquū est plus habēs. Minus in malis habēs q̄ ratio dictat iniquū habet,& nō habet plus:iniustū etiā & iniustitia nō eadē sunt sed diuersa ab illis.s.a pluri & iniquo. Hęc sūt vt partes,illa vt tota. Sūmatim oē plus est iniquū,at oē iniquū iniustū illegale. Supuacaneū reor vltra dicta aliqđ exponere,imo vt clari⁹ fiā sępi⁹ pter meū modū in legēdo sū verbosus exarādo. Verū hic insultas. In pcedēti capite aū illi⁹ mediū dicebat:est autē iniquus,hoc cōtinet & est cōmune. Paucis verbis interiectis subdidit: Iniqtas oēm iniustitiā cōtinet,illic iniquū ad oēm

Dubium.
Responsio.

iniustitiam diffundit & nõ ab re,omne enim quod nõ est ęquũ iniquũ est:propterea dicũt Leonardũ cũ Ar
gyropilo insulse Aristotelẽ in hoc transtulisse,vetustam translationẽ imitantes.Nos vero Ioannem Ar
gyropilum quẽ interpretandũ suscepimus exponimus:nec vlla est magni momẽti difficultas,tametsi pro
Aristotelica sentẽtia laborẽ,ac eius intentionẽ depromere enitar,nõ tamen sic exacte vt in euãgelio: hu
mana diuinis longissimo interstitio a tergo postponitur.¶ Ponit aliam conclusionẽ quę est.Iustitia & in
iustitia vniuersalis relinquatur de particulari fiat sermo.Sic dicit illic.Igitur.iustitia q̃ secundũ vniuersam
virtutẽ ordinata est & quę vsus toti⁹ ad aliũ existit omittatur.Itidẽ & ipsa iniustitia quę totius vitii vsus
& iustũ & iniustũ quãtũ ad has attinet ex superiorib⁹ deprehẽdũtur.Et enĩ pleraq; legitimorũ ea fere sunt
quę a tota virtute emanant.Nã lex pręcipit viuere secundũ omnẽ virtutẽ: & vnũquodq; vitiũ prohibet.
Effectiua siue factiua vniuersę virtutis sunt illa omnia iura quę ad publicã pertinent disciplinã. Sed vtrũ
priuata singulorũ disciplina qua vir bonus absolute dicitur,hoc est in ordine ad se vt sit bonus vir ciuilis,
sit pars,ad aliã attinet facultatẽ scilicet tertiã politicorũ.Nã non idẽ fortasse est esse bonũ virũ & ciuẽ bonũ
esse.Pleriq; enĩ soli vbi in domo dominãtur bene viuunt quicum ęqualibus & coętaneis viuere nequeũt.
¶ Dubitatur quo modo id intelligitur,pręcepta a lege sunt a tota virtute.Respondetur hoc potest intel
Dubium. ligi in ratione causę effectiuę & principii mouẽtis secũdũ q̃ virtus legislatorẽ inclinat ad pręcipiẽda stu
Responsio. diosa opera.Et si sit circa fortunas adhuc virtus illas distribuit & eis vtitur si in bono sint vsu. Alio modo
in ratione finis,secundũ q̃ legislator intẽdit ciues suos facere bonos per opera virtutũ. Alia cõclusio.Quę
dam est particularis iustitia q̃ est cõmunium partitiua,quã distributiuã dicũt,& quędã rerũ cõmutatiua.Simi
liter quoddã est particulare iustũ & in distributione cõsistit:quoddã vero in cõmutatione. In distributione
vt honoris & pecuniarũ vel aliorũ quę talia sunt & diuidi possunt inter eos qui in ciuili societate versant̃.
In his enĩ fieri potest vt ęquũ habeãt vel iniquũ.In cõmutatione vero similiter vt in hominũ cõmercĳs
rite peragẽdis.Verũtamẽ cõmercia bipharia diuidunt̃.Nã quędã sponte fiũt quorũ principiũ spõte procedit
in vtraq; parte: quędã vero inuolũtaria,& quę fiunt ab inuitis ex vna saltẽ parte. Sponte facta sunt hæc:
emptio,venditio,mutuatio,vadimoniũ,quod est sponsio cõparendi in iudicio ad diem pręstitutũ,locatio,
depositio,mercede cõductio.Inuolũtaria & quę inuitis fiunt,sunt quę clandestina & violenta sunt. Clande
stina vt furtũ,moechia,veneficium,lenociniũ seruorũ seditio,mors dolosa,falsum testimoniũ. Exempla de
violentis sunt verbera,vincula,mors,rapinę,membrorũ delaniatio:cõuiciũ,cõtumelia & similia. Fide ius
sor est qui alienã obligationẽ in se recipit iussu alterius fidem suã ponens. Locationi mercede cõductio re
spondet:illic traditur vsus rei retento dominio.Pro pecunia in emptione & vẽditione dominiũ trãsfertur.
Mutuatio est rerũ quę numero pondere & mensura mẽsurantur.vt sit in pecunia,tritico,vino:& in illo cõ
tractu gratis dominiũ transfertur.si aliquid gratia mutui capitur est vsura,sic accõmodatio gratis dat rei
vsum.depositũ est alicuius fidei creditũ.Veneficiũ actus venenandi a venefico intentus. Lenocinium ipse
Dubium. actus lenocinãdi,lenociniũ facere est foedo corporis alieni vt ancillę vsu quęstũ facere.¶ Dubitat̃ quo mo
Responsio. do adulteriũ est species iniustitię:cũ sit species actus venerei & intẽperantię.Respõdet̃ Moechia bipharia cõ
sideratur,vno modo vt est inordinata copula circa tactũ cũ coniugata,& sic ad intemperantiã spectat. Alio
modo pro quãto iniuria fit viro mulieris occulte rẽ habẽdo cũ eius vxore,& si ipse adhuc cõsentiat nõ re
Dubiũ secũdũ fert.Lęditur enĩ respublica malo exemplo.& lex naturę quibus iniuria fit.¶ Secũdo dubitatur an sit ali
Responsio. qua iustitia particularis.Ad negatiuã partẽ breui argumentabor,Iustitia legitima siue legalis ordinat ho
minẽ sufficienter in ordine ad alterã,ergo particularis iustitia est inanis.Respõdetur.Iustitia legalis sufficiẽ
ter ordinat hominẽ circa suã propriã materiã scilicet bonũ cõmune:sed oportet esse vnã iustitiã q̃ ordinat
Dubiũ tertiũ hoiem in ordine ad psonã singularẽ hãc vel illã:sicut oportet habere tẽperantiã,fortitudinẽ & similia. Ter
Responsio. tio dubitatur:an iustitia distributiua & cõmutatiua specie differũt,& vnde illa distinctio prouenit. Respon
tur q̃ aliqui delire existimãt omnẽ iustitiã esse eiusdẽ speciei specialissimę,cũ alia hę duę iustitię specie dif
ferant,quinimmo multę distributiuę inter se differũt:& multę cõmutatiuę eodẽ modo inter se discrepãt.
Ex distinctione obiectorũ totaliũ & diuerso modo tendendi ea distinctio sumitur.sed licet distributiuę va
rie inter se specie differãt quia conueniũt in vno modo seruandę iustitię,qua de re quatenus ad distributi
uam attinet,stat dare duos actus plus entitatiue cõuenire inter se quorũ alter est tẽperãtia alter iustitia,q̃
duos actus iustitię:sed quia nõ conuenienter in hoc q̃ est ad alterũ,ad iustitiã nõ pertinẽt. Exẽpli causa:
volo dare tibi hũc bouẽ:ad liberalitatẽ & tẽperantiã attinet,si gratis eũ tibi dem & vt eo tẽperãter vescaris.
Et volo dare tibi hũc bouẽ,demõstrãdo tuũ quẽ restituere sim obnoxi⁹,iste est actus iustitię. Quia quilibet
in philosophia naturali & logica eruditus hęc nouit nõ est opus explicatione prolixiore. Alii sese nõ intel
ligẽtes,cisternas obliquas fingũt.Dũ hic de iustitia particulari loquimur,an ipsa sit potissima inter omnes
cardinales:de legali non vertitur in dubium. Affirmatiue respõdemus:& sufficiãt probationes capite prę
Obiecta. cedenti allatę ex Agisilao & reliquis.Obiicitur tamẽ sic primo.Misericordia est ipsa iustitia nobilior. Tul
lius enĩ vt Aug.nono de ciuitate recitat inter omnes Cęsaris virtutes misericordiã laudat. Et primæ ad
Timo.quinto.Pietas ad omnia vtilis est.Vbi glossa Ambrosii.Omnis summa disciplinæ christianæ in mi
sericordia & pietate est. Secundo sic.Quod necessitatis est non est meritorum:actus enim virtutum sunt
meritorii in habente gratiam.at iustitia est necessitatis:ferreẽ enĩ iustã sententiam, & reddere alienum ne
cessitatis sunt, ergo iustitia non est meritoria,proinde nec virtus optima. Ad priorem rationem dicimus
q̃ non poterat Tullius bene laudare Cęsarem in iustitia cum politiam aristocraticam multitudini conue
nientem sibi vsurpasset. Nec sequitur, clementia fuit summa aut pulcherrima in Cęsare virtus:ergo est
simpliciter & in omnibus summa virtus.Clemẽtia tamẽ sępe est eximia virtus:& de supremis deo in fon
te conueniens:qui omnium indigentias congruentissime supplet.Propterea misericordia illi tanq̃ decus
proprium est applicanda.In precatione enim canimus:deus cui proprium est misereri &c.In creatura vero

charitas illi supereminet: scribente doctore gentium ad Colo.iii. induite vos sicut dilecti dei viscera miseri
cordiae: & paulo post. Super omnia charitatem habete. Item misericordia est ad alium nonnunquam de prae
cepto: & sic est iustitiae actus. ¶ Ad secundum dicitur quod tametsi iustitiam ministrare sit necessarium ne
cessitate praecepti, est tamen spontaneam ex libertate arbitrii & hoc non tollit meritum. gloriam tamen su
pererogationis subducit dicente diuiniloquo paulo. i. Corinth. ix. Si euangelizauero non est mihi gloria:
necessitas enim mihi incumbit. Caue autem lector ne circumueniaris a putantibus opus praeceptionis non
esse meritorium. ¶ Ambigitur a quibusdam primo pro qua culpa depositarius ad restitutionem est obno- Dub primū.
xius si depositum pereat. Scito quod depositum est aliquid custodiendum alicuius fidei traditum. nostra non Responsio.
nisi apud putatos bonos deponimus. Quo prelibato dico depositarium regulariter non teneri nisi ad do
lum vel ad latam culpam. depositio enim est deponentis gratia & non depositarii: si depositarius pro custo
dia rei mercedem acceperit: vel si inter se conuenerint de leui atque leuissima culpa, contractus ei est obser
uandus. Siquidem contractus ex conuentione non iniqua robur vsurpant. dixi non iniqua: conuentio enim
vt depositarius de dolo malo non obligaretur esset, iniqua & lapsuum spelunca prorsusque rescindenda. Ce
terum non potest depositarius vti deposito nisi consensum depositoris expressum aut presumptum verosi
militer habeat: si tamen deponens nullo modo consensisset, me verosimiliter ita presumente nihil interest:
hoc mihi satis est ne a giro medii exorbitem. Si enim depositum sit pecunia, possum impune illa vti nec
lucrum aut eius partem illi refundam: sat enim est depositum illi integrum restituere. si vero mihi pecuniam
clausam in sacculo custodiendam tradat, indicium est quod cupit illam pecuniam non distrahi. Nihilo tamen mi
nus in ea distractione parum aut nihil pecco: mihi enim in vsu pecuniae prosum, nec illi obsum dummodo
sum semper paratus depositum ipsi petenti restituere. Haec est lex depositi vt depositarius deponenti semper
restituat etiam si deposuisset vt certo tempore restitueret. Hoc enim est lege cautum L. i. si deposuero. ... ti
tulo minus materiam strictim agitamus. Interdum depositarius depositum minime depositori reddet: hoc
quod ipse rationabiliter velle est obstrictus: vtpote si deponens est factus amens per id temporis mucronem de
positum minime illi exigenti restituam. Nam verisimile est quod seipsum aut alium quempiam mucrone
transfoderet: etiam si iureiurando affirmauerim me semper mucronem illum eo petente restituturum. xxii.
q. ii. cap. ne quis. Illum casum ius naturae excipit. Secundo quando verus dominus cum fure deponente Dub. secundū
in repetitione conueniunt, tunc dominus rei furi anteponitur. ¶ Secundo dubitatur quid est accommo- Responsio.
datum & quae eius natura. dicitur quod vsus rei gratuito in accommodatione praestatur, retento dominio
penes accommodantem. Suboritur auctarium: si commodo accipiens pro vsu rei nonnihil tradat, desinit
esse accommodatio, tuncque est locatio. Accommodatum accommodantis esse non definit quare accommodatum
in manu accommodantis perit, patet: quia ipse est dominus rei: & hoc nisi commodo accipiens in culpa extite
rit. Nec potest commodo dans accommodatum ante vsum rei expletum reuocare: nam interim commodo acci
piens dispendium incurreret nisi commodans in similem iacturam etiam simul incideret. In mea enim re
meae indemnitati potius consulam quam tuae, licet enim grauamen interea patiaris, mea non interest. Nec propterea me
inuito potes alioqui rem meam accommodato capere. Si gradarium tuum mihi accommodaueris diuum Fiacrium visen
di gratia, tum de dolo lata culpa, leui atque leuissima tenebor: nam ad vsum meum gradarium suscepi, de for
tuito tamen casu minime obligabor: & similiter si illum per nuncium remitto, nisi in illo paciscat, vel
in mora restituendi fuerim, siue equus sit precio aestimatus siue non, aestimatio enim vltra naturam contra
ctus obstringit neminem. verum id operatur si sonipes mea culpa perditur deterioretur ve, quid refunde- Dub. tertiū.
re astringit. ¶ Hic incideret haesitas. Limitaneus habet caballum accommodato: hostilis insultus de omnibus Responsio.
rapiendis occurit an commodatarius potest suas opes potius quam caballum seruare. Responsio si accommodatio gratia
accommodantis fiat, accommodatarius res suas etiam viliores preciosioribus accommodantis in seruando preferat:
secus est si accommodatum sit gratia sui factum: seipsum paritate alteri preponet: sin res accommodata sit preciosa,
accommodatarii vilis tunc non omnia sunt paria. Dubitatur etiam de furto, an omne tale sit mortale. Respon- Dub. quartū.
detur quod furtum est contractio rei alienae clanculum inuito domino. Suboritur auctarium. Qui inuentum non restituit
furtum committit: patet per diffinitionem furti. Affirmatiue ad quaesitum respondetur Nam in praeceptis decalogi
prohibetur: nisi tamen ob paruitatem ablati, ac in deliberationem id proueniat. Exemplum primi vt pomum
aut cerasum pendens extra hortum furari. Ablatum enim non est notabilis bonitatis. Etiam datur actus indelibe
ratus circa materiam letalem. Ob talem indeliberationem stat dare furtum quod sit veniale peccatum. Deliberatio for
malis est iudicium intellectus interdum completum de omnibus circumstantiis quandoque incompletum. Deliberatio inter
pretatiua est quando habetur tempus sufficiens ad deliberandum, & mora pretermittitur. ¶ Aliquot iaculis con
clusionem pulsabimus. Diximus quod ablatio pomi aut cerasi non est letalis: ponatur quod successiue auferatur omnia
cerasa ab horto per volitiones distinctas singulis cerasis respondentes: si prima volitio non est letifera, pari iure
nec secunda, tertia ac quarta & sic in abyssum. Respondetur quod octaua aut nona volitio virtute precedentium
est mortalis, iam enim alienum contrectans non ignorat se habere alienum notabilis bonitatis. Si successiue
siue plures cerasa singula adimant nullo aliquid sciente de alio, nullus letaliter delinquit: sin id sciant, vnusquisque
letifero crimine innodatur. Vnde fit vt si idem habeat. viii. distinctas volitiones quibus velit subducere
haec. viii. cerasa, quaelibet illarum volitionum ob presentiam & similitudinem alterius sit mortalis. Dissentaneum est
affirmare illic mortale ex venialibus vel non peccatis componi: attamen tota congeries non est multo deterior
quam vnus actus quo vult omnia haec cerasa surripere. Haesitas super veritate istius: Aliquis iniuriam facit & non
est iniustus. fieri enim potest vt quispiam coeat cum muliere sciens cum qua coit, sed non ob electionis Dub. quintū.
principium sed ob affectum iniuriam agit, sed iniustus non est, & quae sequuntur. In exordio capitis
Aristoteles solum disputat, dubitationem excitat interrogans qui fieri queat vt quispiam iniuriam
faciat & non sit iniustus. Quonam pacto illa iniuria oritur ex qua homo iniustus euadit: secundum

multas iniustitiæ species paradigmata ponit vt fuit adulter & latro.postea rogando hanc dubitationem rite motam innuit:quasi diceret nō parum interest quempiam iniuriam ex habitu patrasse an ex affectu & perturbatione.Inter soluendum indicat,qui facit iniuriam sine electione & deliberatione præuia non est dicendus iniustus.Cęterum bifariam quispiam aliquid facit.Vno modo eligens atq; id volens:& hoc est illud per se intendere.obiectum per se actum specificat vt electione occidens,furans, mœchansve talis dici debet homicida,fur,mœchus.Obiectum per accidēs operantem haud denominat,quando illud præter illius intentionem euenit.dirigo spiculum in campo inter diuum Marcellum ac Gentiliacum iuuenculus ouium custos in rubo mihi incognito latet:cadens sagitta illum perimit:ea hypothesi stante homicida non appellabor:potest enim esse ignoratio ita inuincibilis, vt nullo modo peccem si scrutinium sufficiens inter sagittandum fecerim. Ille tamen est occisus quem occidi: at non est peccatum homicidii. Et si Iacob Liam loco Rachelis lecto suo impositam prima nocte cognouisset,ignorantia inuincibilis contingere poterat.Sed an debeat dici castitas matrimonialis:an scortatio,an vero adulterium, est de nomine contendere.Soleo illam copulam matrimonialem appellare.Sic si inuenio alienum meis mixtum quod meum reor,non sum propterea fur,licet alienum cepero. Rursus potest esse ignorantia vincibilis non in toto excusatiua & tūc in omniū istorum operatione exorbito:& adhuc cum ex electione hęc non facio non sum dicendus fur latro aut homicida,tametsi peccato homicidii peccem.Obiectum per accidēs hoc est nō intentū vix quempiā minus imputabiliter denominat.Subito ita commotus sine maliuolentia præuia sane delirat atq; peccat,& tñ quia sine electione ac deliberatione id patrat,in truculētorū homicidarum numero est collocandus.verum totius difficultatis cardinem Aristoteles octauo capite locupletissime diluit.in eo plenam dilutionem cum his paucis expecta.

Lib.V. Tracta.I. Cap.III.

CVm autem iniustus sit iniquus,& iniustum iniquum,constat & aliquod medium esse iniqui:atq; hoc est ipsum æquum. Quo enim in actu plus est & minus,in eodem est etiā æquū.Si igitur iniustū iniquū est, iustū est æquum. Quod quidem & absq; ratione cunctis ita esse videtur. At cū ęquum sit medium,iustum medium quoddam erit:ipsum autem æquum in minimis est duobus.Necesse est igitur ipsum iustum,& medium esse, & æquum:& ad aliquid,& quibusdam. Atq; quo medium quidem est, hoc aliquorum est,

Minima quatuor.

quæ quidem plus sunt & minus:quo autem æquum est,duobus est: at quo iustum est quibusdā est.Ipsum ergo iustum in minimis quatuor cōsistat necesse est.Quibus enim est iustum duo sunt:& res in quibus & ipsę duę sunt.Atq; eadem est ęquitas quibus atq; in quibus.Nam vt sese habent ea in quibus:sic sese habent & illa. Si enim non sunt æqui, non æqua habebunt:sed hinc pugnę nascuntur & incusationes atq; querelę:cum æqui nō ęqua, aut ęqua non æqui habent ac potiūtur.Id ita esse ex eo quod pro dignitate fit,constat.Iustum enim quod in distributionibus est,omnes vno ore pro dignitate quadā oportere esse dicunt.Ipsam tamen dignitatem non eandem omnes inquiunt esse:sed populares quidem libertatem,pauci vero potentes opulentiam,nonnulli nobilitatem,optimates vero virtutē. Iustum ergo rationum quandam comparationem subit.Comparationem namq; rationum subire:non absoluti numeri solum,sed numerabilis etiam omnino proprium est.Etenim cōparatio rationum æqualitas est rationum & in quatuor minimis est:& seiunctam quidem in quatuor esse constat.An non & continua in quatuor est?Vno nanq; termino vtitur vt duobus,& bis illum sumit.Hoc pacto,vt A.sese habet ad B.sic B.sese habet ad C.

Pugnarum causæ.

xii.	vi.	iii.
A	B	C

Bis igitur dictum est ipsum B.quare si B bis positum fuerit quatuor erunt ea quæ comparationem subeunt rationum.Est autem & ipsum iustum in quatuor minimis:& ratio eadem est.Sunt enim seiuncta similiter & quibus & quæ. Erit ergo vt est A terminus ad B terminum:sic C terminus ad terminum D.Et mutato ergo ordine vt A sese habet ad C, ita B sese habebit ad A.Quare & totum ad totum,quod quidem distributio ipsa coniungit.Et si ita compositum fuerit,iuste coniungit.Coniunctio igitur A termini cum C,& B cum D:iustum est id,quod ad distributionem accommodatur:& est medium eius quod cōparationem rationum non subit.Quod enim subit ipsam,medium est.Iustum autē subit.

xii	vi	viii	iiii.
Achilles	Aiax	Munus Achillis.	Munus Aiacis
A	B	C	D

Talem autem rationum comparationem, mathematici geometricam vocant. In geometria nanque fit, vt & totum ad totum perinde se se habeat, atque ad vtrunque se habet vtrunque. Non est autem continua hæc comparatio rationum: non enim fit terminus vnus numero, cui, & quod. Iustum igitur hoc, in comparatione rationum consistit. Iniustum autem est id, quod a comparatione ratione exorbitat. Fit igitur aliud plus: aliud minus. Quod quidem & in ipsis operibus accidit. In bonis enim qui iniuriam facit, plus habet: qui iniuriam patitur, minus. In malis autem contra. Boni nanque rationem subit minus malum maius malum. Minus enim malum: magis q̃ maius est expetibile. At quod expetitur bonum est: & quod magis: maius. Hęc est igitur vna species iusti.

Iniuriam facientes.

CVm autem iniustus &c. Superius philosophus diuisit iustitiam particularem a legitima, et iustitię particularis duas posuit species subalternas, scilicet distributiuam & commutatiuã. hic autem consequenter de distributiua loquitur, aliquot conclusiones ponens: quarum prima est hęc, Iustum est medium iniustorum. Hanc sic probat. omne ęquum ęquale est medium iniustorum: sed iustũ est illud ęquale, quare iustum est mediũ iniustorũ. Maiorem sic probat. In quacunque oppositione est plus & minus ibi est & mediũ: sed in oppositiõe iniusta, viri iniusti est plus & minus, ergo in tali potest esse ęquale quod est mediũ inter plus iniustum et minus iniustũ. Huius prosologismi primo ponit minorem dicens. Sicut superius dictum est, iniustus est inęqualis inęqualiter operãs et opus iniustum iniquum: & per consequens in tali oppositiõe iniusta est plus & minus. Insuper iniustũ est iniquũ, ergo iustũ est ęquũ. Consequentia tenet. cõtrariorum contraria sunt consequentia. Accedo ad literã positurus explicationem prolixiorẽ circa difficilia: circa facilia autẽ paucis materiam absoluturus. Cum iniustus sit iniquus & iniustum iniquum, patet aliquid esse medium iniqui: id autem est ęquũ. In qua enim re est plus & minus, in eadem est ęquum. Si ergo iniustum est iniquum, iustum est ęquum. hæc sine probatione est clara per regulam topicam: si oppositũ de opposito et propositum de proposito. ❡ Secunda conclusio. Iustitia distributiua mediũ quoddam est & ęquum et ad aliud: & quibusdam eadem res est mediũ ęquitas iustitia & mediocritas, licet sit rationis discrimen, & etiam quibusdam: atque quo medium est, hoc est aliquorum quę quidẽ sunt plus et minus: ergo medium siue mediocritas est respectu excessus et defectus. Quo autem ęquum est, duobus est, hoc est duabus rebus. At quo iustũ est quibusdam, hoc est duabus personis ad minimũ. Proinde ipsum iustũ existit in. 4. minimis. Sunt enim duo ad minimum quibus ipsum iustũ exhibetur, & duę res munera aut dignitates in quibus iustũ consistit. Hoc est, sunt duę res et duę personę et sic. 4. minima. Tertia conclusio. Eadẽ est ęquitas rerum & personarum quæ distribuuntur. Probatur hęc cõclusio primo sic. Sicut se habent res in quibus consistit iustitia distributiua, ita & illa quibus partiũtur. Opposito dato, si non sunt ęqui quibus fit distributio, non ęqualia accipient. Hinc pugnę, incusationes & querelæ insurgũt: igitur est cõsimilis ęquitas rerũ personis quibus res ipsę dantur. Secundo illud ita cõstat ex eo q pro dignitate fit. Nam vno ore confitentur omnes iustũ in distributionibus pro dignitate quadã, & vt quilibet dignus sit vt & mereatur esse oportere. Qui plus igitur meretur plus recipit: & qui minus in republica profuit, minus pręmii habebit. Propterea rite dicit conclusio: est personarum & rerũ quę partiuntur cõsimilis ęquitas, sed ipsam dignitatem & rem eam quę pro dignitate dari debet non omnes eandẽ inquiũt esse: sed populares eã libertatem aiunt esse, & pauci potentes, quidã opũ affluentiam, quidam generis nobilitatem. Optimates qui sunt pauci & studiosi virtutẽ. de hisce videto decimũ caput octaui huius operis ethicorum. ❡ Quarta cõclusio. Iustũ subit quãdam cõparationem rationum. Rationũ comparatio est proportionalitas siue proportionũ similitudo. Et proportio est duarum rerum vnius ad alteram in aliquo in quo conueniunt certa habitudo. Proportionalitatem subire nõ solum est monadici numeri. Numerus formalis est abstractus ab omni materia secũdũ rationem suam. Ex vnitatibus constat absolute nulli materię applicatis. Dicitur cumulus vel acervus vnitatum. Non pono numerum formalem more realizantiũ. Hoc enim pacto loquitur arithmeticus de numero vt numerus est, materiã negligendo. Numerus materialis in rebus numeratis inuenit, in p̃mijs & cęteris id genus. Quid de numeris sentiam⁹ in primũ physicorũ olim scripsim⁹. Similitudo rationum non est solum monadici numeri, sed etiam in rebus numeratis istis bobus ac caballis. Q iustũ in proportionabilitate consistit probatur. Nam proportionabilitas est duarum proportionum ęqualitas, secũdũ Euclidẽ quinto geometrię. Et, vt paulo ante me minimus, in. 4. minimis est. In disiuncta siue discreta proportionalitate liquidũ est: quia illic nullus idem terminus bis sumitur. Sed etiam in coniuncta proportionabilitate siue continua quę vno termino bis vtitur. Exemplum primi, vt quẽadmodũ se habent. 8. ad. 4. sic se habent sex in ordine ad tria. Exemplum secũdi, vt quẽadmodum se habent. 16. ad. 8. ita se habent. 8. ad. 4. propterea iustum in. 4. minimis consistit. ❡ Quinta conclusio. Iustitia distributiua in proportionalitate disiuncta consistit. Tametsi in altero arithmetices libello olim a nobis edito omnia quæ pro hac litera sufficiũt ostendimus: tamen vt nihil tenebrosi maneat pauca ex speculatiua arithmetica dicenda veniunt. Medietas geometrica est medietas cuius termini differentia neglecta ęquas seruant proportiones. differentia est excessus, vt. 1. 2. 4. 8. Vbique hic proportio dupla seruatur. Sed iniquus est excessus cũ. 4. 8. in. 4. transcendant, & duo vnitatẽ in sola vnitate superant. Æquę proportiones sunt quę sunt eiusdem denominationis. Omnes duplę sunt ęquales inter se: sic triplæ atque sesquialterę inter se. Huius medietatis aliquę sunt proprietates proposito deseruientes: quarum vna est. Permutato ordine rite proceditur. si fuerit primus ad secundũ sicut tertius ad quartum: erit permutatim sicut primus ad tertium,

ita secundus ad quartum.Patet exemplo.Sicut se habent.10.ad.5.ita se habent.8.ad.4. Ideo permutatim sicut se habent.10.ad.8.ita se habent.5.ad.4.In primis erat proportio dupla,in posteriore ac illatione est proportio sesquiquarta. Demonstrationem istius ex.3.secundi Iordani accipito pro negocio nostro sat est ad oculum paradigmate istud explanare quo argumentandi modo Aristoteles in calce secundi peri hermenias,3.topicorum.& impraesentiarum vtitur.¶ Alia proprietas huic proportionalitati geometricae conueniens est.Et rursus sicut primus ad secundum,& tertius ad quartum:ita se habet primus cum tertio simul ad secundum cum quarto simul.Cum hoc propter rudiores literam enucleabimus.Iustum ergo rationum quandam comparationem subit,hoc est dictu iustum est proportionale:comparationem rationū subire,non est absoluti numeri a rebus numerabilibus abstracti,sed cuiuslibet rei numerabilis est propriū. Etiam comparatio rationum hoc est proportionalitas,equalitas est rationum,hoc est proportionum:in.4. minimis est ad minimum:quia in duobus premijs,aut supplicijs:& in duabus personis quando est collatio inter multos vt communius fit.)Potest enim rex strennuo militi citra alterius collationem salarium eo dignum prebere.Et est hoc ex illatis perspicuum cum res distinctae sicut ipsae personae,omnia sunt lucida: quousq; dicit vt a sese habet ad b &c.elementorum vice prelibatis est notiora exempla caperesit Achilles meriti ac dignitatis vt.12. Aiax Thelamonius vt.6.sint duae res ab Agamemnone illis partiēde,vt pote vnus caballus a,vt.8.alter b.vt.4.talentorum.tunc sic. Sicut se habet Achilles vt.12.ad Aiacem qui est vt.6.ita se habet a caballus ad b caballum:proinde permutato ordine sicut se habet Achilles ad.8.ita Aiax ad.6.Est proportio sesquialtera:iterum Achillem cum suo premio,iunge viginti.Habes aiacem vt.6.cum suo premio caballo vt.4.nexo,sunt.10.iterum totius ad totum est proportio dupla subduplaq;. tunc fit ipsum iustum:& totum negociū iustitię distributiuę perficitur.Breui nihil aliud vult dicere nisi quę est proportio multiplex supparticularis suppartiēs aut mixta inter aliquos,homines eadē inter premia seruetur:& illud est medium eius scilicet iniqui quod comparationem non subit,quia est extremum:sin alter fiat distributio,puta achilli dentur.4.& Aiaci.3 iniqua est distributio.Alia cōclusio in operibus accidit iniustum:porro iniuriam faciens in bonis habet plus ęquo:atq; ille qui iniuriam patitur minus habet q̄ par sit.Et contra in malis,qui iniuriam facit alium pulsando vel fortunas surripiendo minus habet mali(de malo culpę nō loquitur:quia id malum in foro dei abdito punitur.)Dubio procul aliū lędens prius animo ringitur,ira aut odio torquetur,atq; post illatam iniuriam resipiscit,stimulans conscientia eum remordet:vt de perpetram perpetrato doleat.Qui scelus commissum non auersatur christianismum minime redolet ¶ Ambigitur an personarum acceptio distributiuę iustitię aduersetur.Responsio. Acceptio personarum est vnam alteri indebite preponere.Et capitur indebite contrarie.Hoc supposito affirmatiue respondetur. Deuteronomij primo.Non accepteris cuiusq̄ personam:et Iacobi.2.Nolite in personarum acceptione habere fidē.

xii	vi	xx
viij	iiii	
a	B	xx

Dubium.

Responsio.

Obiectiones. Contra deus prę acceptat personam personę:& non peccat:igitur.consequentia tenet cū minore. Probatur aūt maior per illud quod scribitur.Matthei.24.duo erunt in lecto: vnus assumetur et alter relinquetur. Secundo preponere minus idoneum magis idoneo ad curam animarum est acceptio personarum,cum non insit causa debita quare magis idoneus posthabeatur.Tertio,maximus pontifex potius cum principibus in gradibus prohibitis dispensat q̄ cū inopibus:ergo est acceptator personarum:& non

Responsiones videtur in hoc peccare.Ad primum dicitur q Deus nihil indebite facit,capiendo indebite contrarie ad debite.Dominus deus nulli est obnoxius.Insuper huic beneficium prędestinationis dando et non illi,alteri non facit iniuriam & nō gratis reprobat.Doctor gentium ad Ephesios sexto scribit personarum acceptio non est apud deum.Ad secundum,concedo collatorem sacerdotii eo in casu delinquere,cum personā accepter & negligat procurare optimos ministros in vinea domini. Nullus non argueret illum qui in mari ęstuanti inter Scillam et Charibdim caperet nauclerum minus idoneum,vbi potest habere magis idoneū.Non tū semper sanctior est magis idoneus neq; doctior:sed doctrina semper exigitur:quando ipsa prudentię copulatur,hominem ornant.Cōtaminatus est imprudens sexto ethicorum. Illustribus quando sunt bonę literaturę.& morū probatorū sacerdotia sunt conferēda vt possessiones ecclesię manuteneāt, sed spiritualis profectus est magis ponderandus.Sane plerique pręlati exorbitant fructus ecclesię augendo, quis in subditorum onus sepenumero sub pietatis pretextu id factitant. Ad.3.dicitur. q summus pontifex id sine peccato facit:quia pro pace in republica habenda facit,quę melius & vniuersalius per principes q̄ p inferiores procuratur:ergo id non facit indebite ¶ Quarto obijcitur:opulentos ratione opum honoramus sine labe:alioqui plurimos lapsibus innodabis:& si id non liceat,nec regem malum honorabimus,

Ob.quartam & illos ratione maiestatis & timoris honorare,et non ratione virtutis est accipere personas igitur.Respōdetur q honoramus regem atq; alios superiores ratione virtutis quam habent,vel ratione pręlationis in qua sunt dei vicarii et ministri.Patrem & matrē licet iniustos honoramus:quia ita lege cautum est Exodi.20.honora patrem tuum et matrem tuam:sunt enim nostri origo & nobis benefactui:rationeq; beneficiorum illos veneramur.Graues annis iubemur revereri,leuitici vndevigesimo. Coram cano capite cōsurge.& honora personam senis:Licet enim aliquibus vitijs madeant.nonnullis tū virtutū flosculis sunt prediti : gratia quorum illos salutamus atq; senes plerūq; sunt considerati. Non itaq; diuitiarum gratię locupletē honoramus.Glossa iacobi.2.id asserit esse peccatum:sed aliqua alia ratione quia magistratum gerit & plerisq; benefacit:nostram item modestiam sine supercilio ostendemus,nec illi bilem concitabimus.

Estat autem id iustum, quod fit in emendis commerciis: tam iis quæ sua sponte faciunt homines, q̄ iis quę inuitis ipsis efficiũtur. Hoc autem aliam habet speciem a priore. Iustum enim distributiuum communium, in dicta semper comparatione rationum consistit. Nam si e pecuniis publicis distributio fiat: eadem fuerit ratiõe quam habent inter sese ea quę in rempublicã sunt collata: & iniustũ quod huic opponitur, id est quod a comparatione rationum exorbitat. Iustum autem quod est in commerciis, est quidem ęquum quoddam: & iniustum, iniquum. Sed non illa comparatione rationum, sed arithmetica. Nihil enim refert, si probus prauo detraxerit: an prauus probo: neq̃ si adulterium probus, an prauus commiserit: sed ad differentiam nocumenti, lex respicit tantum: & vtitur vt ęqualibus: si hic iniuriam facit, ille patitur: & si hic nocuit, ille est lęsus. Quare iniustũ hoc cum sit iniquum, iudex æquare conatur. Nam cum hic quidẽ percussus est, aut occisus: ille vero percussit, aut occidit: passio atq̃ actio diuisa est in partes non ęquas: sed ad ęqualitatem auferendo lucrum respectu damni, redigere nitetur iudex. Dicuntur enim hæc in talibus, absolute dicendo: atque q̄q̄ hęc nomina quibusdã accommodata non esse videntur: vt ei qui percussit, lucrum, & ei qui passus est, damnum, cum tamen mensurata fuerit passio, hoc damnum: illud lucrum vocatur. Quare æquum quidem inter plus & minus medium est. Lucrum autem atque damnum plus sunt & minus: contrario modo: plus boni & minus mali lucrum: contrarium autem damnum: quorum medium est ipsum æquum, quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendatiuũ medium est inter damnum & lucrũ. Quapropter & quum controuersiam habent, ad iudicem ipsum confugiunt. Ire autem ad iudicem, & ire ad ipsum iustum: iudex enim vt iustũ est animatum suaptæ natura. Et quęrunt iudicem medium. Et vocant nonnulli mediatorem: vt ipsum iustum assecuturi: si medium iustum consequatur. Medium ergo quoddam est ipsum iustum: siquidem & iudex medium est. Iudex autem ad æqualitatẽ redigit. Et perinde atq̃ si linea in duas inęquales partis diuisa, id quo maior pars dimidium excedit abstulerit: minoriq̃ addiderit parti cũ etiã totum diuisum fuerit duas in partis inęquales: tum suum aiunt habere cum æquum acceperint. Aequum autem medium est inter maius & minus: in arithmetica comparatione rationum. Nam si sint duo ęqualia, & ablatam ab altero quãtamuis partem addideris alteri, talibus duabus excedit partibus alterum: si enim ablata fuisset, & non addita, vna sola parte excederet. Excedit ergo medium vna, & ipsum mediũ excedit id a quo est ablatio facta, vna. Hoc ergo cognoscemus & quidnam auferendum ab eo sit qui plus habet: & quid addendum sit ei qui minus habet. Id autem auferendum a maximo est, quo exceditur mediũ. Sint æquales lineę tres, A.b.C.d.E.f. atque ab A b pars auferatur Ag: & addatur ipsi linea Ef: sitq̃ illa He: quare tota linea h e f excedit g b lineam parte h e, & parte c K. Excedit ergo mediam c d lineam h e parte.

Legis respectus.

Iudex.

A H B
C D
H E K

Est autem hoc & in cęteris artibus. Etenim e medio tollerentur: nisi agẽs ageret, & quantum: & quale: & patiens pateretur hoc: & tantum & tale. Nomina autem hęc (damnum inq̄ & lucrum ex iis contractibus quos sua sponte faciunt homines tracta sunt. Qui n. emẽdo, vendendo, cæteraq̃ agendo quæ lege concessa sunt, plus habent q̄ suum, lucrari, qui minus q̄ in principio, ii damnũ pati dicũtur. sed qui neq̃ plus neq̃ minus habent sed sua per seipsa sunt facta, ii se sua inquiunt habere & neq̃ dãnum pati, ne lucrari. Quare iustum medium est: inter lucrum quoddam & dãnum (quod fit inuitis hominibus) ęquale, inquã & prius, & posterius habendo.

Damnum
Lucrum.

Estat autem &c. Hic de iustitia commutatiua loquitur, & iustum hoc quod in commerciis & rebus emendis consistit ostendit esse aliud a iusto distributiuo communi, & q̄ hoc iustum in proportionalitate arithmetica & non geometrica consistit, et q̄ mediat inter lucrum & iacturam. Et auferendum docet a plus habente id quo medium exceditur, & minus habenti apponendum. ¶ Prima conclusio huius capitis. Superest nunc de iusto quod in emendandis commerciis tam voluntariis q̄ inuitis constituitur loqui. Hoc autem aliam habet speciem a priore scilicet distributiua: hoc est specie ab illa distinguitur: siquidem iustum quod in communium distributione versatur semper in proportionalitate

geometrica versaẽ & iniustũ quod huic iusto opponitur ab hac cõparatiõe rationũ exorbitat. At iustũ q̃ in cõmerciis est ęquũ est: sed nõ in illa cõparatiõe. Verũ in arithmetica cõsistit. Quęnã illa sit superius ostẽdimus Non enĩ in huiuscemodi iusto dispensando merita inter se considerantur: nihil enim refert vtrũ bonus a malo abstulerit an prauus a bono. Neq̃ vtrũ adulterium probus an prauus commiserit sed ad differentiam damni lex respicit: tantum differentiis vt ęquis vtitur. Discrimen ad ęqualitatem reducere elaborat. Nẽpe cũ hic pulsatus est ille percussit, aut hic occisus est ille occidit: passio actioq̃ inique sunt. & vtraq̃ diuisa non ęqualiter habent quia vnus dãnũ in rebus aut in persona patitur: alter autem id lucri habet: hanc inęqualitatem conatur iudex ad ęqualitatem redigere subtrahendo q̃ plus est lucri secundũ exigentiam iacturę. Et lucrum & dãnum simpliciter in talibus nominamus loquentes vt plures, q̃uis hęc nomina quibusdã minus accommodata videantur. Alium inique pulsans reuera nihil lucri habet, sed dãnum in cõscientia, ei tamen, qui lęsit lucrũ accommodamus, & illi qui passus est dãnũ, verũ cum passio mẽsurata fuerit hoc damnũ, illud vero lucrũ in cõmuni sermone vocatur: istud totum in proportiõe arithmetica consistit. Patet, Sint Socrates & Plato ęqualiter opulenti, vt sex, Socrates emendo decipiat Platonem vendẽtẽ in duobus: tũc Socrates erit diues vt. viii. et Plato diues vt. iiii. tollet iudex duo a Socrate q̃ dabit Platoni, & tunc vterq̃ erit diues vt sex. Sic tantũdẽ aufertur lucri ab vno et alteri applicatur, & ęqualitas excessus capitur: & sic seruatur proportio arithmetica: & sex est mediũ arithmetice inter. iiii. & viii. & inter. iiii. & vi. quia per binarium senarius ab. viii. superatur: & per eũdẽ excessum quaternariũ superat. sed non manet eadẽ proportio geometrica. Sex quoq̃ ad. iiii. est proportio sesquialtera: et. viii. ad. vi. est proportio sesquitertia. ¶ Secũda cõclusio. Æquum in cõmutatione inter plus & minus est: iustum commutatiuum est mediũ inter dãnũ & lucrũ contrario modo. Nam lucrũ plus boni & minus mali est. Ecõuerso dãnũ est plus mali & minus boni: quorum medium est ęquum quod dicimus esse iustũ. Quocirca iustũ emẽdatiuũ est mediũ inter dãnũ & lucrũ. Secũdo, quia iustum est quoddã mediũ. Qui enĩ cõtrouersiam habẽt ad iudicem confugiunt: ad iudicem enĩ ire est ad iustũ ipsum contendere. Est enim iudex vt suapte natura iustũ animatũ: ipse enĩ recta intelligentia leges in pelle mortua scriptas quando ratio efflagitat interpretabitur: & casum immergentẽ de quo fortasse non est lex scripta, secũdũ bonam ęquitatẽ ad medium diriget. Et quęrunt litigantes iudicẽ mediũ: quẽ quidẽ mediatorem nõ ab re vocant, quasi iustũ assequuturi si medium assequantur. Iustum igitur commutationum castigatiuũ inter plus & minus mediũ est.

Dubium
Responsio

¶ Hęres an iudici sit licitum secundum suspitiones iudicare. Hic nota q̃ Iudicium est discussio iudicis sua cum sententia definitiuà. Iudex ius dicens. Suspitionem tripertiuntur: vnãq̃ violentã appellant, vt si nudus suspectus cũ nuda in lecto reperiatur, hęc suspicio probationem inducit sufficientem: gratia cuius iudex ad sententiã definitoriam procedit. Alia est suspicio probabilis, quãdo est infamia alicuius etiam inter viros probos: quę tametsi sufficientem probationem nõ efficit, purgationem tamen inducit quã prȩlatus exigere potest. vndecima. q. iiii. presbiter. Temerarium iudicium ex leuiũ p̃sonarũ loquacitate suboritur, lingua quorũ suspicio est restringenda nã probos sua prodigalitate verborum taxant. Quo supposito resp̃sio trimẽbris de se clarescit. Sine forensi strepitu multi fortunis suis orbarentur: proinde iudicium sua cum suspicione respondente est licitum. Non me fugit quin post litis cõtestationem multę sint tricę, dilationes atq̃ libellorũ prolationes plus iusto verum pro istis paucis malis grande bonum reipublicę cõseruatiuũ minime est negligendũ. Quare insulse hi nouelli hęretici omnem forensem strepitũ euellere contẽdunt & legisperitorum volumina exurũt. Aristoteles naturali lumine duce de iudice & iudicio loquitur: & deuteronomii. xvi. iudices & magistratus constitues in omnibus portis tuis ¶ Insultas, Matthei. vii. Nolite iudicare & non iudicabimini. respõdeo q̃ illic prohibetur iudiciũ temerarium fratris: eius enim opera ancipicia in meliorem partem interpretabimur. Tertia conclusio, Iustũ commutatiuom mediũ inter maius & minus in arithmetica ratione consistit. Patet primũ. nam sit iustũ cõmutatiuũ perinde atq̃ si linea in binas partes iniquas partita, illud quo pars grandior totius linę dimidiũ euertit minori parti adiecerimus illud totũ q̃d cõmutatur, in geminas partes inęquales partitũ sit, tũ suũ quilibet habebit, cũ eo recepto quo maior pars totius medietatem transcendit, & adiecto parti minori vterq̃ vnã medietatẽ accipiet. patet ad oculũ: vt si tripedale in duas partes diuidatur quarũ vna est bipedalis secũda pedalis. oportet semipedale subtrahere & alteri parti addere, tunc relinquetur ęqualitas. At tale medium inter huiusmodi maius & minus in arithmetica medietate consistit. vult dicere q̃ iustum cõmutatiuũ tantũ vincitur ab eo qui plus habet, quantũ excedit illũ qui minus habet, hoc est mediũ ipsum ęqualiter excedit minus, et vincitur a maiore. ideo inuentio huiusce medii est auferre ab eo qui plus habet quantum mediũ transcendit & illud subtractũ apponere minus habenti: & sic peruenietur ad mediũ iustitię cõmutatiuę. Secũdo. si sint duo ęqualia de quorũ altero partem quãcũq̃ subtraxeris subtractãq̃ adieceris alteri ęqualiũ, totum ex adiecta parte & altero ęqualiũ effectũ transcẽdit quod reliquũ est in duabus partib⁹. parti scilicet subtractę, ęqualibus. Patet ad oculum. Sint. A. B. & C. tria quadrupedalia: tolle ab. A. pedale & adde. C. iam. C. est quinque pedale, extendens. b. in vno pede sicut. b. ipsum. a. in vno dũtaxat pede transcendit: hac enim via cognoscemus quidnã auferendum est ab eo qui plus habet: & quid addendũ est ei qui minus habet. Illud enĩ quo excedens mediũ transcendit addendũ est illi qui minus habet. Et patet in numeris: cape tres binarios a b c, tolle vnitatem ab a & adde, b inuariato: iam c excedit a per duas vnitates p subtractũ ab a & additum ipsi C. & b in ea proportione arithmetica transcendit a, qua a C superatur. Ista exempla sunt philosophi exemplis lucidiora, in quibus a maiore parte denominationem haud vario. voco C post pedale additũ adhuc C a maiore parte sit a licet subtrahatur eius nonnihil, proinde est sicut in lineis in commutatione iniusta, aliũ decipiens significatur per C & falsus p a quia sui aliquid amisit, quod C acquisiuit. B tenet medium qui nec fefellit nec falsus est: iste tenet medium sicut stateram per quam exorbitationes pluris & mi-

noris castigandę veniunt.oportet adimere,a C pedale in quo excedit b mediū & addere ipsi a quod b exuperat in pedali:& tunc est rectificatio. Q; hęc rectificatio est arithmetica patet,quoniam in eadem differentia qua C transcendit b.ipsum b superat a,quoad suū abstractū reciperet. Alia conclusio.hoc iustum seruandum est in omnibus artibus:quippe si non custodiretur artes demū corruerent. Nisi enim quantum & quale artifex ipse agens ageret tantūdem & tale in commutatione reciperet minus ipsa tandem e medio tolleretur dicit quātū & quale Polycleti:ac Apellis statuę ac lineamēta quātitatē calceorum nō ęquāt, sed inequali multis calceis ęquantur. Alia conclusio:lucrū ac dānum circa cōmutationes locum habent. Porro hę appellationes lucrū ac dispendium ex his contractibus emanarent,quos homines sua sponte celebrant,vt in venditione,emptione ac reliquis commerciis lege concessis. At illi qui in fine contractus sunt locupletiores q̄ ab exordio,lucrari dicuntur:qui contractu celebrato sunt pauperiores dispendium passi. At qui neq̧ plus neq̧ minus habent commercio celebrato quorum mercimonia sunt per seipsa hoc est ęqualia facta,illi nec se perdere neq̧ lucrari dicunt:qua de re illud est intersles inter lucrum damnūq̧. At damnum quod inuitis hominibus enascitur, vt in furto restituendo arbitrio iudicis in fine tantum quantum est subductum ęquale enascitur.

Dub.
Responsio.

❡Dubitatur an percussio cuius meminit litera sit peccatum. Respondetur quod circa non subiectum est letale crimen, nisi verberis modicitas excuset. In subditos etiam excessiua verberatio est vituperabilis, nonnunq̄ letifera, nonnunq̄ propter exiguum excessum venialis. Erat mihi pręceptor Georgius tinctor hadingtonus vir alioqui circumspectus,in cędendis iuuenibus acrior iusto: timore perculsus scholasticum ociū prope modum obhorrui:& nisi pientissima mater reluctata esset literarium ludum penitus deseruissem ad laicum statum me conuertendo:& licet illi obsequerer,tamen verberum formidine deterritus,sophisticos discessus comminiscebar. Hęc scripserim. vt pręceptores sint in beneuolos leniores. Hi enim verborum dulcore potius q̄ virga teguntur.nō ignoro seditiosos atq̧ effrenes acerbo verbere reprimēdos. verum imprudētis est equū sua sponte currētem calcaribus stimulare.

Dub.ii.
Responsio.

Ambigitur secundo vtrum in ipsa iustitia capiendum est medium rei an rationis. Respondetur q; in aliquibus in quibus notus est rei valor,medium rei et rationis coincidunt. Socratres abstulit mihi viginti scutatos quorum valorem omnes norunt:tenetur ipse restituere omnino paria & ita vbicūq̧ rei valor innotescit. At in valore ancipiti sufficit tenere medium in bona latitudine secundum iudicium prudentium. Exemplis hoc ipsum retexo. Mercator vlnam panni quadraginta quinq̧ vni.xlvi.alii & fortasse tertio.xlvii.vendit:& circūspecti mercatores asseuerabunt eum in latitudine iusti precii manere. Vnum precium scilicet nouissimum iustum sed rigorosum appellabunt,addētes emptorē, omnia fila illius panni emisse. primum preciū est gratiosum & secundū mediocre & competens. At vbi res plus valet vt ęgri aut ędes magnificę,latitudo iusti illic est maior:sic in iustitia punitiua & p̄miatiua in poenitētia iniūgēda in foro interiori,vni maior & alteri minor poenitudo pro simili flagitio imponitur,& vero simile est deū illas poenas cum sint in latitudine iusti medii punitiui acceptare,ad peccaminum deletionem.& siue deus acceptet siue non,qui pręcisam pęnam peccatis respondentem nouit infligendā sacerdoti sat est multam poenitenti imponenti. Poenitudo vnius verosimiliter sacerdoti apparet maior q̄ alterius. Itidem vnus sita sponte austerius ieiunium subit q̄ alius:& hoc est sacerdoti notum:sat est illi medium rationabile tenere: quia medium rationis siue secundum nos(vt retulimus)est illud quod non est plus debito neq̧ minus q̄ par sit:& istud in medietate geometrica consistit.qualis est proportio digestiua inter varios,talis erit cibi potusq̧ proportio. Si ipse triduo tantum deuorarem quantum neruosus athleta mortem indubitato incurrerem:attamen ea cibatio illi haud quaq̄ officit,qualis enim est proportio mea cōsumptiua ad Milonem Crotoniensem,talis erit etiam nutritiua. Et sicut medium hic plurifariam diuersificatur,ita quoq̧ extrema diuersificabuntur. Sic multa exteriorem poenitentiam diuersificant:contritio intēsa remissaq̧, libenti animo austeritatem subire aut cum murmure,& ita de cęteris id genus.

Ad.tertium.

❡Dubitatur.iii. an restitutio quę est pars iustitię commutatiuę,sit facienda integre,vbi rei valor est notus,sicut pars dubii precedentis innuere videbatur Responsio.dubium vnum supponit & aliud querit:supponit enim restitutionem esse partem iustitię commutatiuę,quod esse verum ostenditur: Subtrahere enim alienum est actus iniustitię circa rerum commutationes siue rapina:siue furto aut fraude:ergo restitutio ei opposita est actus iustitię,illam iniquam commutationem rectificantis.

Responsio.

Ad dubitationem respondetur affirmatiue. Quisquis enī habet alienum inuito domino,id restituere tenetur:et nedum id si res inuito habeatur domino,verum etiam si eo consentiente ad commutationem si non fuerit donatio requiritur restitutio,vt in deposito & mutuo. Nam licet mutuum honestum initium vēdicet,& finem iniquum,tamen quantum detentionem inuito domino sicut ipsum inuentum,parificantur in culpa. Et in hoc plurimi delinquunt, vnum optime sacerdoti notificantes & confitentes,de reliquo conscientiam sępius nullam facientes.

❡Contra illud obiicitur. Si Socrates abstulit nonnihil Platoni puta aliquod esculentum si simul ambo ad extremam inopiam deueniant, Socrates non tenetur restituere alienum, quia iure naturali & gentium in extrema necessitate omnia sunt communia:ergo dominium ciuile Platonis adueniente hac necessitate est sopitum:& legis naturę dominiū superuenit:sed in tali casu potior est conditio possidentis. Secūdo restituere alienum est pręceptum affirmatiuum,sed illud non obligat pro semper. At dicis est vnum negatiuum scilicet non detinere alienum. Contra Titius non potest satisfacere Sempronio sine grandi iactura bonorum suorum licite possessorum. vendendo dominium pro non competēti precio:stat hoc in casu:ergo in illo casu restituere non tenetur. Tertio. A. furatur. C. equum. B. quē emo in foro: tunc

ſic.ergo non teneor reſtituere equum C.cum dedi pecuniam pro eo & tamen eſt res aliena igitur.Quarto episcopus & pingue ſacerdotium habens prodige exponens non tenetur reſtituere profuſe delapidatum, & tamen iniuſte rem alienam ſcilicet bonum commune pauperibus debitum exponit:igitur.

Ad primũ. Ad primũ reſpondetur probabile eſſe q Socrates nõ tenetur illud ablatum refundere quia in extrema neceſſitate omnia ſunt cõmunia et per poſſeſſionẽ Socratis antiquus titulus dominii huius rei eſt ſopitus,& penitus extinctus. At ſi Plato non ſimul incidiſſet in neceſſitatem Socrates nulla via teneretur refundere iam conſumptum,eſto q ad pinguiorem fortunam deuenerit.

Ad ſecũdũ. Ad ſecundum dicitur q Titius in extrema neceſſitate ſoluere non tenetur,vt patet ex precedenti:ſed an teneatur citra extremam neceſſitatẽ, dato q mendicet alteri nolenti expectare dilationem,nimis durum eſt affirmatiue reſpõdere. Dico aũt q ſufficit illic petere dilationem ad tempus:quando Titius in rebus propriis grandem iacturam incurreret ſoluendo nunc,& Sempronius eſt locuplex,ſat eſt q Sempronius dominus rei debet velle differre ſolutionem,& debet nolle q tunc ſolueret. Probatur illud per ca,ſi quis propter de fur.ſecus eſſet ſi Sempronius ſimile incommodum ex rei ſuę neglecta ſolutiõe incurreret:quia tunc Sempronius dominus rei ſuę poteſt rationabiliſſime velle habere ſuum. Contra illud obiicitur. Creditor non debet eſſe deterioris conditionis q̃ ſi rem ſuam puta debitum in manu propria haberet,puta mille aureos nũmos:ſed in illo caſu poteſt ſinere illum quin debito accepit pecuniam agros ſuos vendere minoris q̃ ſit. Poteſt velle vti re ſua non curando de damno alterius Reſpondeo primo q deberet in tali caſu dare fratri mutuo. Secũdo q cum dedit illi mutuo creditor habet differre ſolutionem. Pluribus verbis iterum tangatur caſus quia ſepius occurrit, ſi creditor eſt locuples & debitor ſi ſoluat in die ſtatuto cogetur agros valentes bis mille,vendere mille octingintis aut mille quingentis,creditor etiam impeditur a conſequutione partialis lucri,quia ei non ſoluitur:nihilo tamen ſecius manet pecunioſus,iam illud mẽbrum eſſet apud varios ambiguum:& in hoc membro ego reor ſolutionem differendam,aut q creditor ei mutuo dare tenetur,in hoc caſu de nouo habita ſecuritate de ſolutione:aut q poſt mutuũ datum cũ expectare cõuenit et alter ad tempus ſoluere non eſt obnoxius. A fortiori ſi ſoluendo iam ſtatim in extremam inopiã aut mendicitatem incideret,vel impotens eſſet ſoluere,iam non eſt deuinctus perſoluere. Non auſim tamen excuſare debitorem vbi modicam iacturã ex ſolutione incurreret. Id ſepius cõtingit etiã ni debet ſeruare creditorem a iactura immunem:alioqui debitor eſt in mora et peccat,a fortiori plures peccãt alentes ſublimẽ ſtatum cum iactura aliena.

Ad tertium. Ad tertium dicitur q ſiue emo equum quem credo furis vendentis bona fide ſiue mala fide,ſemper equus eſt veri domini capiet equum ſuum vbicũq inuentum probatum ſuum:& actionem in furem habebo.q ſi euaſerit:impoſterum diſcam cautius negociari.plus valet empta ſatis ſapientia q̃ data gratis vt referunt. At ſi bona fide aliquid emi equũ aut aliud,credens a vero domino emere cũ veritatem agnouero equum vero domino reſtituere ſum obnoxius,nec poſſum a domino precium equi petere C.de fur.L.inciuilem.durante bona fide tamen tenendo alienum non pecco,ex ignorantia inuincibili:credo enim eſſe meum,& ſic moriens cũ alieno non pecco,nec teneor fructus conſumptos bona fide reſtituere.ff.de acqui.re.do.L.bonę fidei:ſed fructus extantes vel quanto factus ſum locupletior reſtituere ſum obligatus. At ſi res mea in manũ pereat,non reſtituam quia propter bonam fidem nõ erã in mora et ſi rem alienam non reddam neq pretium:quia pretium rei furtiuę nõ eſt furtum.ff.de fur.L.qui vas. Inſuper poſſum retinere expenſas factas ad cõſeruationem rei vel eius meliorationem. A fortiori ſi rem furtiuam mala fide emi quam ſciebam vel opinabar eſſe furtiuam,tenebor illã vero domino petenti conferre,vel eo non petente ei dare,cũ eũ eſſe dominum ſciuero. Et illud eſt verũ de primo,ſecundo, tertio emptore et q̃tũcũq remoto:dato q in foro communiſſimo equus ſit emptus. Et ſi res empta a me violentia aut furto auferatur,tenebor rem ipſam reſtituere ſecũdũ optimũ ſtatũ in quo erat.de reb.ſpoli.ca.grauis. Fur ſemper eſt in mora.ff.de condi.fur.niſi vero dño rei rem furtiuam obtulerim quam ipſe recuſauit recipere:tũc eñ purgaui morã & tũc ſi equus ſiue mea culpa pereat eũ reſtituere nõ tenebor,nec preciũ loco eius:nõ eñ pecco in mora. Inſup omnes fructus perceptos et qui percipi poſſunt reſtituam. Patet p.ca.grauis nominatim nec precium vllũ a dño rei petere poſſunt.

Ad quartũ. Ad quartum dico q bona ecclesię partim miniſtris ſeruientibus dantur pro eorum alimonia,partim dãtur eis tanq̃ fidelibus diſpẽſatorib9, vt res eccleſię in pios vſus exponant,vt in ędis deo dicatę reparationem ſtructuram,aut in eleemoſinam inopibus,quorũ patres eſſe debent.ſicut a principio erant cũ dotes eccleſię creuerunt:tũc dico q licet peccent in parte bonorum quę ſufficit miniſtro pro ſua & ſuorum ſuſtẽtatione competenti,tamẽ profuſe expoſitum reſtituere vt reor non eſt obnoxius. In reliqua parte quę eſt vltra ſufficientẽ vſum non ſolũ peccat prodige exponẽdo,ſed profuſe expoſitum reſtituere deuincitur.hoc.a.14.annis elapſis in ſententiarũ quartũ oſtendi ſerioſius.quare nũc raptim pertranſeo.vnde fit vt aliquando quiſpiã ad reſtituẽdũ prodige expoſitũ nõ ſit obligatus:patet cũ ſacerdotium eius nõ ſufficit plus q̃ ipſum etiam cõpetẽter alere.vero ſimile enim eſt tale ſacerdotiũ mediocre eſſe collatum pro famulatu & ſuſtentatione talis viri.

Lib. V. Tract. I. Cap. V.

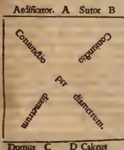

Idetur autem nonnullis & ipſa repaſſio ſimpliciter eſſe iuſtum,vt Pythagorici cenſuerunt. Qui quidem abſolute diffinientes iuſtum,repaſſionẽ eſſe dicebant:verum repaſſio nec ad diſtributiuum iuſtum,nec ad emendatiuum accommodatur. Cũ q̃ eam ipſam & Rhadamanti ipſius iuſtũ aſſerunt eſſe.

Si quæ fecerit,hęc etiam patietur & ipſe.

Iudicium fuerit perfectum,atq; exitus ęquus.

¶Persępe enim discrepat.nam si qui magistratum gerens percusserit quempiam: non decet eum repercuti.Et si quispiam eum qui magistratum gerit percusserit:is non solũ repercutiendus est,verum etiam supplicio afficiendus.Prӕterea multum inter se differunt,id quod sponte:& id quod inuitus quispiam fecit.Sed in societatibus commerciorum,tale iustum(repassio inquam)per comparationem rationum,& non per ęqualitatem continet ciuitatem.Ciuitas enim tum conseruatur:cum retributio fit vt comparatio flagitat rationum.Nam homines aut reddere malum quӕrunt,quod ni faciant seruit⁹ esse videtur: aut retribui sibi bonum,quod nisi fiat,actus dandi,beneficiumq; non fit.At ciuitates his conseruantur.Quamobrem & Gratiarum templum in ciuitate media condunt,vt retributio fit:hoc enim gratiӕ proprium est.Nam is qui suscepit,subministret vicissim:& qui minus contulit,& ipse rursus incipiat conferre oportet.Coniunctio autem quӕ per diametrũ est, facit eã retributionẽ quę per comparationem rationũ efficitur:hoc pacto.Sit ędificator quidem a,sutor autem b.domus in c.&calceus collocetur in d. Cõseruatio ciuitatis.

¶Aedificatorem igitur ab sutore accipere opus illius,& ipsum illi suum dare oportet.Si igitur primum fit id iustum quod comparatione rationum est ӕquum:deinde repassio fuerit:erit quod dicitur.sin minus,nõ erit ӕquum: neq; constabit societas.Nihil enim prohibet vnius opus alterius opere prӕstabilius esse:hęc igitur ad ęqualitatem redigantur oportet.Est autem hoc & in cӕteris artibus. Etenim e medio tollerentur,nisi agens ageret,& quãtum & quale:& patiens pateretur hoc & tantum,& tale.Non enim duobus ex medicis fit societas,sed ex medico atq; agricola:& ex diuersis omnino,ac inęquabilibus.Verum hi redigãtur ad ӕqualitatem oportet.Quapropter ea vniuersa quorum est permutatio inter sese comparabilia quodammodo esse oportet.Pro quo nũmus in vsum hominũ venit.& fit quodammodo medium.metitur enim cuncta:quare & excessionem atq; defectionem : quotnam calcei domui vel victui sunt ӕquales.Oportet igitur quot est ӕdificator ad sutorem:tot pro domo,vel alimento calceos esse.Q; si hoc non fuerit,non erit permutatio,neq; societas.Hoc autem non erit,si non ӕqua quodammodo fuerint, oportet ergo aliquo vno mensurari cuncta:sicut & ea antea diximus.Hoc autem est reuera quidem indigentia ipsa:quӕ omnia continet.Nam si non indigeant,aut non similiter:non erit permutatio:aut non eadem erit.Nũmus autem ex instituto factus est:vt pro indigentia fit & propterea nomen hoc habet,quod non natura constat:sed lege.Et in nobis est situm ipsum mutare atq; inutilem facere.Erit igitur tunc repassio:cum redacta fuerint in ӕqualitatem: vt quod est ad sutorem agricola,id sit opus sutoris ad agricolӕ opus.Oportet autem in figuram comparationis rationum ducere,cũ permutare voluerint:sin minus alterum extremum excessus habebit vtrosq;.Sed cũ habent sua,sic ӕquales & socii sunt:quia hӕc ӕqualitas in ipsis fieri potest.Atq; sit agricola quidem a,& alimentum c.Sutor autem b.& opus ipsius quod in ӕqualitatem iam est redactum d.q; si hoc pacto non esset repassio,non esset sane societas.

Societas ex diuersis artificibus fit.

Indigentia : Nũmus.

Agricola	A	Sutor	B
Alimentum.	C	Calcei	D

¶Ipsam autem indigentiam continere,vt quiddam vnum,hoc sane declarat . Cum enim aut ambo sese non indigent mutuo,aut alter:non fit permutatio,sicut fit,cum eius quispiam indiget quod habet ipse:vt vini,pro quo dat ille triticum exportandum. Oportet igitur hęc redigi ad qualitatem,quod si nunc non indigeat:nũmus quasi vas intercedit pro permutatione futura:eam si ipsa,indiguerit fore.Liceat enim oportet hunc afferenti accipere.Patitur igitur idem & ipse.Non enim semper ęquale potest:attamen magis ipse persistere solet.Iccirco diffinite sint precio res omnes oportet:sic enim erit permutatio semper:quę si si erit,societas erit.Numus igitur(vt mensura)res ipsas metiendo,redigit ad

Vas.

Precio ęstimãda res.

Permutatio.

equalitatem.Et enim neq; societas fuerit sine permutatione:neq; permutatio sine aequalita
te:neq; equalitas sine communi mensura.Atque re quidem vera fieri nequit vt ea que ad
eam differunt,conueniant communi mensura:attamen ratione indigẽtia satis fieri potest.
vnum quid igitur esse oportet atq; hoc ex suppositione.Quapropter nũmus vocatur,Hic
enim facit vt omnia mensura conueniant,mensurantur enim omnia nummo.Sit domus
Numus. quidem a,vncie autem decem b:& lectica collocetur in c.Atq; a quidem dimidium sit ip-
sius b:vt precium domus quinq; vncie sint:aut equale:c autem id est lectica sit pars deci-
ma ipsius b.Patet igitur quod lectice domui sunt equales,sunt enim quinq;.

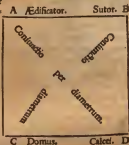
A	Domus	B	Vncie decem	C	Lectica.
	Vncie.V.				Vncia.i.

Hoc autem modo permutatio erat,anteaq̃ esset nũmus.Nihil enim interest siue lecti-
ce quinq;,siue precium quinq; lecticarum detur pro domo. ¶Dictum est igitur quidnam
sit iustum atq; iniustum.His autem determinatis:constat iuris actionem medium inter
hec esse:agere inquã ac pati iniuriam.Alterum enim est plus habere:alterum minus.Iusti
tia autem non eodem modo quo priores virtutes mediocritas est:sed quia medii est:hoc est
Iusticia. equi.In iustitia autẽ extremorũ.Et iustitia quidem est qua iustus dicitur electione actiuus
iusti:atque distributiuus:& sibiipsi ad aliũ:ac alii ad aliũ:non hoc pacto vt cõmodi quidẽ
plus sibi tribuat & proximo min⁹:in cõmodi autem contra:sed equi,quod ex cõparatione
rationũ emergit:& alii simili modo ad aliũ.Iustitia autẽ contraria iniusti.Hoc autẽ est exu
peratio & defectio cõmodi vel incõmodi cõtra comparationẽ rationum.Quapropter iniu
stitia exuperatio est & defectio,quia est exuperationis & defectionis:in se quidem exupera
tionis eius quod est incõmodum:in aliis autẽ in toto quidem similiter:eius profecto quod
a cõparatiõe rationũ exorbitat:vt contigerit.Iniuria autem minor quidem est iniuriam pa
ti:maior autem iniuriam facere.De iustitia igitur ac iniustitia : quenam sit vtriusq; natu-
ra,sit dictum hoc modo.Similiter & de iusto vniuersaliter atq; iniusto.

Videtur autem &c.Prima huius capitis conclusio.Pythagorici non bene diffiniunt iustum simpli-
citer repassionem.Repati autem est omnino simile pati illi quod alteri feceris vt est lex talionis
moysaica lege.Probatur hec conclusio,primo,nã repassio nec ad iustitiam distributiuam nec ad iu
stum emendandi gratia accommodatur,tametsi repassionem rhadamãti iustã esse dicãt.Fuit autẽ rhada-
mantus rex Lycie Iouis ac Europae filius seruãtissimus aequi,hinc a poetis fingitur apud inferos culpas
nocentũ explorare.Postea hesiodica carmina memorat que sunt.
Si que quis faciat,eadem patiatur & ipse.
Iudicium rectum fuerit vindictaq; recta.
Probat q; nec contrapassi lex valet in iustitia distributiua aut commutatiua:licet ille legislator rhada-
mantus eiusdem sententie fuerit cum Pythagoricis vt Hesiodus vates canit.Nam si quis magistratũ ge-
rit & quempiã percusserit,nõ equũ est eum repercuti.Pari forma,hoc est cum secundo si aliquis magistra-
tum gerentem pulsauerit,is non modo repulsandus est,verum etiã extremo supplicio afficiendus.Tertio
similiter si quis sua sponte aliquid cõmiserit,& alter simile inuitus commiserit:non ambo repati debent
similiter.Plurimum enim refert quempiã sponte sua vel inuitũ quic q̃ committere:illic repassum ma-
net idem si similiter puniantur , et iustum non manet idem:ergo iustum & contrapassum siue repassum
Dubi. nõ sunt idem conuertibiliter.propterea ciuitates refugij erant in terra promissionis pro ijs qui inciden-
ter ac calefacti occiderant: ac qui odio cõcitati,deliberato animo acciderunt , a cornu altaris auellebantur,
Deuteronomij.19.Et cõsentanee ad hoc immunitatẽ ecclesie pontifex maximus stabiliuit Dubitat.Nã in
capite precedẽti philosoph⁹ dixit q; in iustitia cõmutatiua nõ cõsiderat diuersa cõditio psonarũ, & q; nõ re
fert si prauus studiosum rebus suis priuauit an e diuerso,nũc aũt oppositũ docet.Respõsio.In illis mẽsurat
Rñsio. nocumẽtũ secũdũ rẽ substractã.In fortunis enĩ idem est si nobilis a me subtraxit centum aut ignobilis:sed
cum iniuria est personalis tunc quãtitas nocumenti considatur secundum circũstantiã persone.Vel dicas
q; licet punitio sit inequalis,satisfactio cũ in hac iniustitia potest esse equalis.Plus punitur subtrahens cali
cem a templo,q̃ inueniens & non restituens tantũdem argenti a pertranseunte perditi:hi tñ duo ad equa
lem restitutionem arcentur & inequaliter puniuntur.In principis percussione tota respublica,cuius ipse
est caput,leditur.Postea declarat quomodo iustum commutatiuum & contrapassum sunt idem.Ibi sed
in societatibus commerciorum &c.Intendit dicere q; iustum commutatiuum continet in se contrapassio
nem non secundum equalitatem,sed secundum proportionem.Et si dicas.In iustitia commutatiua me-
dium accipitur non secundum proportionem geometricam,que in proportionis equalitate consistit:sed
secundum proportionem arithmeticam,que in quantitatis equalitate consistit.Respõdetur sicut nuper-
rime responsum est,q; circa iustitiam que est circa res exteriores,semper oportet esse equalitatem rei ad
rem,sed non actionis & passionis,quod contrapassum denotat.vt vnius artificis actio est maior q̃ alterius.
Hec actio sicut domificatio est maior q̃ ferrum super equum tuum imponere.Conclusionem propositã

sic probat. Iustum commutatiuũ continet illud per quod ciues tranquille cõuiuũt: sed hoc fit secũdũ conclusionem quam probare satagimus: igitur. Consequẽtia liquet cum maiore. Minor sic probatur. Si vnus ciuis nonnihil pro alio ciue facit alius elaborat facere pro eodem proportionabiliter. Ecce literam. Sed in societatibus cõmerciorum, hoc est commutationum tale iustum est repassio per cõparationem rationum & non per æqualitatem continet ciuitatem: quia vnius opus est alterius opere præstabilius, vt pater de portãte grossos lapides ad ædificium & de lapides preciosos præparante. Tũc optime cõseruatur tranquillitas in ciuitate cum retributio fit vt comparatio flagitat rationũ: nam homines reddere malum quęrunt, hoc est homines lęsi malum pœnę lędẽtibus infligi optant, quod nisi fiat videbitur seruitus & plus q̃ seruitus. Sic de beneficis dicatur, hoc est qui beneficia in alios cõtulerunt, quærunt sibi reddi & rependi beneficium. Et illud est æquum. quod iusti rependant seruitus videtur esse, vt beneficia alijs conferentes alia non recipiant. His, scilicet mulctando sontes ac beneficis rependendo vices, ciuitatum concordia conseruatur. Veteri deuerbio dicunt. Manus manum fricat. Sine recompensatione beneficia e medio tolluntur. Famulus salarium capiens gratuitum beneficium haud accipit: at si beneficium susceperit maiore sedulitate atq; promptitudine eum famulari addecet: si secus fecerit amicitię cõditionem violat. Quamobrẽ Gratiarum templum in media ciuitate & non in suburbijs construũt, vt beneficiorum meminerint, hoc enim Gratiæ peculiare est. Nam is qui suscepit beneficium subministret vicissim oportet: & qui minus contulit rursus auspicetur conferre. Illam retributionem valoris facit quædam coniunctio sumpta secundum diametrum.

Fac vnũ quadratum cũ duplici diametro: ponatur A ædificator in vno angulo quadrati, & super eandem lineam in angulo respondente ponatur B sutor: & domus C respõdeat B in angulo contradictorio, & sic D calcei ipsi A, vt patet in hac figura marginea. Tunc dicas, sicut se habet faber tignarius ad sutorem, ita domus ad calceum: at faber ad sutorem habet rationem duplã: proinde talis proportio inter domos calceosq; est obseruanda. Tunc si vnius artificis opus sit alterius æquale seruatur iustũ, nõ secundum quantitatem rei ad rem: quia centum calcei fortasse non valent constructionem huius domunculę: tamen secũdum proportionalitatem æquari possunt. Tot ponentur calcei quot ad ædificatoris operã valebunt: & tũc erit iusta repassio. Alioqui neq; est æquum, neq; constabit societas. Nihil enim vetat opus vnius esse pręstabilius opere alterius. Aduocatus aut scriba pro literis signandis plus lucri in die consequitur q̃ sutor fortasse in mense. Oportet tamen illa æquare, vt sit proportionabile lucrum hincinde. Est autẽ hoc & in alijs artibus. Nam artes vtiq; interirent nisi faceret faciens quãtum & quale ac patiens patietur, hoc est tantũ & tale. Dicamus clarius sic. Nisi agens ageret tãtũ & tale per seipsum vel per alium quantum & quale ipse patiens passus est, id est recepit hoc, artes e medio tollerentur. Conferens artificium est dans: & ille idem recipiens est patiens. Duo enim eiusdem artis non permutant sua opera mutuo, vt medici inter se: sed medicus & agricola, & ex diuersis omnino ac inæqualibus, verum hæc redigantur ad æqualitatem oportet. Posthæc ponit corollariũ dicens. Quęcũq; permutantur ad inuicem debent quodammodo adæquari inter se, secũdum proportionem valoris ipsorum. ¶ Alia conclusio. Commerciorum gratia nummus in hominũ vsum inductus est, vt sit medium commutandi. Primo enim omnia commutabilia mensurat nũmus, quare excessionem & defectionem. Vt si calceus valet duodecim nũmos & liber. 24. cognoscitur liber in proportione dupla melior calceo. Hoc etiã numismate inuenire potes, quot calcei valeant opus domificatoris in hac domo extruenda. Si enim domũ constructam quatuor aureis habeam & quingenti calcei. 4. aureis habeantur, concludo illum calceorum numerum æquiualere domus structuræ. Est enim communis animi conceptio. Quæ æquantur vni tertio, æquantur inter se: at hæc duo opificia talibus nummis æquantur: proinde inter se æquantur. Successu temporis nũmorum vsus est introductus. Nummo æreo populus Romanus vsq; ad dies Pyrrhi regis vsus est: tũc argenteum cudit & post victam Carthaginem aureum signauit nũmũ. ¶ Alia conclusio. Indigentia humana quæ omnia continet commutabilia, & cuius gratia omnia commutantur, est vera & naturalis commutabilium mẽsura. Tempore messis sub falce annona est carior q̃ granis de nouo lectis. & tempore belli arma cara, pacis tempore minoris veneunt. Probatur primo hæc conclusio. Nam si non indigeant homines aut non similiter egeant, vel nõ erit permutatio vel nõ eadem, sed aliorum quibus egẽt. Tempore belli artifex eget tritico & agricola armis, similiter egent suis operibus. Si nõ esset hæc mutua indigẽtia nõ fieret hæc permutatio. Secũdo, propter cõmutationem causa necessitatis nũmus ex instituto factus est, vt pro indigentia cõmutabilium fieret, & propterea nomen hoc habet q; nõ a natura constat, sed positiua lege. Nũmus a nomo vacabulo græco legem significãte nomen accepit. Et in nobis est sitũ ipsum mutare & inutilem facere, vt sępius fit. Et cõmutabilium repassio tum erit iusta cũ ipsa cõmutabilia redacta fuerint in æqualitatem, vt si quod fuerit sutor ad agricolam, hoc sit agricolę opus ad sutorẽ. Simile erit sutoris opus ad agricolam: & cum permutare voluerint, cõducit vt cõmutabilia in figura comparationis rationum ducant: & ipsum medium venentur: alioqui cõtinget alterum extremorũ vtrũq; excessum habere in nobilitate & caritate. Aliquis est artifex rarus propterea carus: nã omnia

rara (vt inquiũt) cara. Vt politor lapidum preciosorũ, quia de suo artificio degit & rarenter ei operis locatio occurrit, vt operam suã carius vendat necesse est. Similiter opus rei arduę est carum, vt opus aduocati qui pro dominijs & amplis possessionibus litem arcere solet. Requiritur enim illic ingeniũ cum literia: quare carus est. Vult philosophus ergo dicere ꝙ nisi sit cõparatio rationũ alterutrũ extremũ habebit excessum in raritate & preciositate: sed dum sua habent sic socij & æquales sunt. In litera ponit quadratum cum duplici diametro locando artifices, vt superius ex priore figura res est peruia.

¶ Alia cõclusio. Indigentia est quid vnũ præcipuũ quo cõmutatio cõtinetur & cõseruatur, hoc sic declarat. Nam dum ambo se mutuo nõ egent, aut alter altero nõ eget, nõ fit permutatio, quẽadmodum fit quando aliquis eius indiget cuius copiã alter penes se habet, vt vini proquo cõmutet triticũ exportãdum si alter egeat. Verũtamẽ oportet hęc ad æqualitatem redigi. Q: si nũc nõ egeat sed in posterũ egebit vt ipse in Iunio emo ligna pro hyeme, & cõmutationẽ facere sit opus: nummo quasi vas siue fideiussor pro cõmutatione futura faciẽda intercedit. Pecuniæ obediũt oĩa, ait Sapiens, & oportet, vt liceat afferenti nũmũ accipere illud quo eget. Post hæc incidẽtem quæstionem euacuat. Diceret quispiã: nõ semper est indigẽtia, nũmus enim tãq̃ fideiussor pro futura indigẽtia mediabit: nummus autẽ variatur sicut emenda. Hoc soluens ait. Plus tamen eius valor q̃ aliarum rerum persistit.

¶ Alia cõclusiu. Res omnes quæ in cõmutationẽ cadũt precio & nũmi æstimatione præfiniri debent quippe sic permutatio permanebit: quę si durauerit, societas erit, & nummus vt mensura res ipsas ad æqualitatẽ rediget. ¶ Alia cõclusio. Æstimatio rerũ in vna cõmuni mẽsura nõ fit pro veritate rerũ, sed ex instituto & suppositione, hoc est dispositione & hominũ ordinatione: pro modo & indigentiæ ratione. Nam reuera fieri nequit atq; secũdũ veritatẽ, quæ adeo differũt, vt pãnus, vinũ, libri, cõueniãt cõmuni mensura, sed indigentiæ ratione satis illud fieri potest. Aliquid igitur vnũ, qd̃ cõmunis mẽsura sit esse operęprecĩu est: sed hoc quidẽ ex hominũ instituto atq; suppositione progreditur: & propterea nũmus vocatur. Facit enim nũmus vt omnia mensura conueniãt. Mensurãtur enim omnia nũmo. Æstimatio igitur rerũ fit eodẽ modo quo dictũ est. Vt verbi causa, sit domus A, B decem vnciæ siue minæ. C vero lectica. Sit A medietas ipsius B, ita vt precium domus quinq; sint vnciæ siue minæ, & quinq; vncijs æquale, C autẽ hoc est lectica sit pars decima ipsius B, ex cõmuni mensura B, protinus deprehẽditur quot lecticę domui sunt æquales: sunt enim quinq;. Hac enim via permutatio fiebat anteq̃ percussus esset nũmus. Et nihil interest siue lecticæ quinq; siue quinq; vnciæ, preciũ quidẽ quinq; lecticarũ pro opificio domus tribuitur. Lectica est sedes aut cathedra in qua olim opulenti deferebãtur. Sed quid iustum quidve iniustum dictum est hactenus.

¶ Alia conclusio. Iusta operatio mediũ est inter iniuriã facere & iniuriam pati. Nam mediũ est inter plus & minus: alterum est plus habere, & alterum minus: iuris autem actio inter illa versatur.

¶ Alia cõclusio. Iustitia nõ ea via qua priores virtutes mediũ est, sed mediocritas ideo dicẽda est, ꝙ sit medium ipsius æqui ad sensum vnius dubitationis sequentis. Iniustitia autẽ sub vno nomine extremorum vocatur. In alijs extremis sunt peculiaria nomina, atq; diuersa indita: hic autem vnica iniustitiæ appellatio persuasit. Et iustitia virtus est, qua iustus dicitur, actiuus iusti secũdum electionem, & sibiipsi quidẽ in ordine ad alium: & æquũ alij tribuit in ordine ad alium, sese in hoc habituat vt iuste agat tam inter se & alios, q̃ inter alios & inter se. Non enim hoc pacto, vt compendij & lucri sibi plus applicet ac vicino minus, dispendij autem contra: sed æquitas quæ a ratione comparationũ enascitur pari modo facit alij respectu alterius. Iniustititia in commodis sibi excessum retinet, vt de molitore carstairs nostri produnt. Is molitor partem molendino debitam largam sibi assumere consueuit, ita ꝙ illius auiditas in prouerbium sit versa. In tributo soluendo minus sibi desumit. In alijs autem in toto, nunc vni parti exuperationem, alij defectionem applicat, & sic a vera rationũ cõparatione exorbitat, vt cõtigit ei gratia lucri, odij, amoris, aut alterius praui affectus. Iniuriam pati est minus malũ immo est solum malum pœnæ, nisi ipse sit culpabilis causa quare minus habeat. At iniuriam facere est deterius. Pati dispendium est materia patientiæ. Nemo in bonis animæ læditur nisi a seipso.

Dub. ¶ Dubitatur, an indulgentia sit mensura commutabiliũ, sicut dicit philosophus. Ex illo enim sequitur ꝙ pauper carius emet frumẽtum q̃ locuples, cum plus egeat. Secũdo, multa sunt cara quibus parum

Responsio. indigemus, vt lapides preciosi: ergo indigentia nõ est mensura cõmutabilium. Respõdetur ad prius ꝙ indigentia cõmunis & nõ istius vel illius hominis metitur valorem commutabilium, vinũ post destructas vites carius venit Parisij q̃ alio tẽpore. Pari iure pœnuria frumenti triticũ carũ efficit nõnũq̃ mus carissime vẽnditur. Cassilinatũ vnus arcta obsidione pressus inualescẽte fame murem ducẽtis drachmis emit. vẽnditor cuius præ fame mortuus est, emptor autẽ incolumis euasit, ita Strabo libro. 5. cõmemorat. Belliger Hannibal id tẽporis Cassilinũ arcta corona circũcinxit: itaq; annonę caritas ac copia rerũ vẽnaliũ mercatũ variũ totius multitudinis reddit. Ad secundũ dicitur, ꝙ opulenti his preciosis lapidibus egent pro voluptate nõnũq̃ honesta, & plures anxietates sane habent q̃ inopes, quia talibus etiã egent: nõ ad luxum vt Cleopatra quæ vnionẽ vna cœna aceto liquefactum

Dub. vorauit, multa milia valẽtẽ. ¶ Secũdo dubitatur, an pecunia sit mutabilis quo ad depressionẽ aut eleuationẽ vel diminutionẽ sine peccato. Tertio, an iustitia habeat extrema. Quarto videtur ꝙ Aristoteles impugnãdo cõtrapassum legem talionis quõdam in Mosaica lege licitam prohibeat. Quinto dubitatur, quoniã nũmus est mediũ cõmutationis, an vendens exorbitãs a latitudine iusti precij pec-

Ad secũdum dub. cet, & teneatur ad restitutionẽ. ¶ Ad secũdã dubitationẽ respõdetur, ꝙ diminuẽs pecuniã sic ꝙ sit iniusti ponderis peccat: & restituere tenetur lucrũ inde prouenĩẽs pauperibus, loco cõmunitatis. Peccat etiã scutũ iniusti põderis loco iusti põderis dãdo, & supplere qđ deest tenet. Et licet tale scutũ tãq̃ iuste

mensure acceperit nõ potest ipsum alteri dare tãq̃ iustũ. Licet eñi ego sim deceptus ab vno nõ tamen
possum circũuenire proximũ ipsum decipiẽdo. Tn fariã aũt in pecunia cudenda exorbitãt. Primo so-
phisticã imaginẽ regis insculpẽtes,& tũc in forma deuiãt. Secũdo,in materia exorbitant cuprũ argẽ-
to immixtũ pro syncero argẽto fabricãtes. Tertio,in mẽsura põderis delinquũt. Superiores & princi-
pes preterea conẽtur pecuniã seu monetã inusitatã manutenere. Illius eñi notabilis ascẽsus est indi-
ciũ futuri descensus qui est ascẽsu nociuior. In ascẽsu habẽtes scutatos aut alios aureos suplucrantur:
descensus autẽ aliquibus est perniciosus nulli commodus. immo multis dispẽdiosus: quocirca eius in
nihilũ reductio reipublicę plurimũ obest. Inter reliquos Anglorũ politiã in hoc laudo qui nullã pe-
cuniã diuersam ab auro atq; argento puro admittũt etiã in iusta quãtitate,ita q̃ huiusmodi metallũ
in moneta nõ multo carius venditur q̃ ipsum sine forma artificiali. ¶ Ad tertiã dubitationẽ affir- Ad tertiũ.
matiue respondet: Habet eñi iniustitiã in excessu notũ est: sed q̃ habeat etiã defectũ probat sic. Episco-
pus potest cõferre potiꝰ sacerdotia suis cõsanguineis q̃ extraneis & æqualiter supposita æquali idonei-
tate personarũ ad inseruiẽdũ in vinea domini Sabaoth: & potest dare minꝰ suis etiã idoneis q̃ extra-
neis etiã secluso scandalo. In vltimo mẽbro a latitudine iustitię deficit,sicut in primo mẽbro iustitiã
trãscẽdit. In secũdo mẽbro iuste operat: ergo in iusto distributiuo dãtur extrema vitia. Hoc ipsum in
iustitia cõmutatiua & cõmerciorũ emẽdatiua probo. Primo diuidẽdo inter Socratẽ & Platonẽ deceptũ
a Socrate in decẽ: nõ facio Socratẽ resercire damnũ totaliter.s.decẽ,sed solũ quinq;: ergo illic deficio.
Insup possum minus mihi accipere q̃ ratio efflagitat & cõtra rectã rationẽ,sic.s.q̃ nõ habeo fortunas
mihi & meis necessarias: & quia in hoc sum nimis lenis do occasionem alijs me meosq; inquietandi.
Item omissiue in iustitia sicut in liberalitate peccare possum. Item homo potest nõ reprimere iniuriã
quãdo ratio flagitat eã esse abolendã: & tũc peccat. Propterea Aristoteles in fine huius capitis ait, in-
iuriã pati est minꝰ q̃ iniuriã facere. Preterea rex aliquos cõsentanee ad rationẽ punire potest, aliquos
plus aliquos vero minus q̃ oporteat. Cõtra. Aristoteles innuit oppositũ in fine literę nec nominat
vitiũ in deficiẽdo,sicut fecit in liberalitate & in alijs. Respõsio nõ cõtrariaf illis duobꝰ.s.iniuriã pati &
iniustũ facere tãq̃ vitijs cũ iniuriã pati sit poena nõ culpa. Et quia raro mediũ in deficiẽdo est in vsu
saltẽ erga hominẽ,sumus eñi nimis nobis indigẽtes, ideo illud vitium rarẽtius est nominatũ, sicut
de insensibilitate cõtingit. Possumus tñ extremũ in deficiẽdo parũ fodiendo inuenire. Insuper nõ est
mediocritas hic sicut inter alias virtutes: quia est ad aliũ, nõ aũt pcedẽtes virtutes ante quintũ librũ.
¶ Ad quartũ dicit,q̃ nõ absolute philosophus cõtra passum impugnat,sed ad mentẽ Pythagoricorũ.
Hebrei eñi ex lege circũstãtias personarũ librabãt. Si eñi quis a Salomone aut Dauide alterũ oculorũ Ad quartũ.
eruisset, nõ fuisset solo lumine orbatus,sed diris cruciatibus affectus. ¶ Ad quintã dubitationẽ respõ-
detur affirmatiue: sed bene cape latitudinẽ iusti precij quę nõ est indiuisibilis vt superiꝰ meminimus. Ad quintũ.
Eiusdẽ pãni vltra triginta.31.&.32.venit. Suppono peritos mercatores dicere quodlibet horũ preciorũ
nõ recedere a medio: & vltro citroq; dicũt exorbitationẽ: tũc notũ est q̃ recedẽs ab illa tota latitudi-
ne iniuste agit,& alter est falsus,sed iudicis est lucrum a circũueniẽte capere, & ipsum dare grauato &
redigere ad æqualitatẽ: ergo secũdũ Aristotelẽ requirit restitutio: & illud est verũ vbiq; in foro cõsciẽ-
tię. Si ignorãtia excuset tũc remanet latitudo precij in valore ad tẽpus quousq; ratio illius deceptio-
nis cõstiterit: tũc eñi nõ est amplius ignoratio pbabilis,sed vincibilis ignorãtia: licet in foro cõtradi-
ctorio nõ est restitutio nisi fuerit vltra medietatẽ iusti precij. Matthei.7. Omnia quęcũq; vultis vt fa-
ciãt vobis homines & vos facite illis. Nemo est qui vellet iustũ preciũ nõ seruari & decipi: ergo nec de-
bet aliũ decipere. ¶ Cõtra hãc resolutionẽ argumẽtor sic. Aliquis est mercator domiciliũ mutaturꝰ, ac- Obiectiones.
cedit ad te offerẽs pãnũ minoris q̃ similis valet in foro,quia est pecuniarũ indigus & noceret ei rẽ suã
venalem secũ deferre vt negociatores faciũt post nũdinas: tunc sic. Tu minus das pro hoc pãno q̃ in
foro valet,& tñ nõ teneris ad restitutionẽ,cũ multi etiã probi in hoc cõscientiã nõ faciãt. Secũdo, vẽn-
dens equũ illius errorẽ vel defectũ nõ propalat,& tñ in veritate capit vltra latitudinẽ iusti precij, igit.
Maior patet.3. Officiorũ. Quid vero stultius q̃ venditorẽ eius rei quã vendit vitia narrare? Quid autẽ
tã absurdũ q̃ si domini iussu preco prędicet domũ pestilẽtẽ vendo. Tertio,pro equo meo in foro ægre
decẽ aureos haberem,cuius probitatẽ iã magno tẽpore noui,nũq̃ cadit,rarissime nutat,est gradarius
molliter ingrediens,licet mihi tenere me indemnẽ,nollẽ eo carere pro viginti, quẽ tua importuni-
tate me cogis vendere,tũc capio vltra latitudinem iusti precij & tñ nõ teneor restituere. At fortasse
dicis,& recte,licitũ est mihi cõsulere indẽnitati meę. Contra: ergo pari ratione aromatarius pro dosi
potest capere viginti aureos cũ emptoris vita ea seruetur. ¶ Ad primã harũ triũ rationũ respõdet,q̃
res oblata videtur hominũ iudicio minus valere,dũ igit do tibi tãtũ quãtũ habere potes cõmuniter Ad primã.
ab alio,nihil mali est: quãdo res est subhastata & clamatur publice in foro vt fit Parisijs & in alijs locis
tũc minus datur pro te ipsa q̃ si expeteret. Solutio in venditione sufficit dare secũdũ preciũ tũc currẽs
impositũ a iudice vendẽte: nec interest si illa bona sint pauperis in necessitate positi, qui difficulter &
cũ dolore talia vendit: sat est mihi dare preciũ q̃d alius daret cũ tali circũstãtia. Displicet viro vendere
agros a maioribus relictos,mihi autẽ sufficit dare preciũ cõmune currens in regione illa pro illis: nõ
eñi cogo eũ ita vendere ¶ Ad secũdã respõdet,q̃ debeo defectus equi occultos manifestare & patentes
si nõ aduertat: signãter si nõ esset rẽ empturus si defectum cognosceret. Vnde Ambrosius in libris de Ad secũdã.
Offi. In cõtractibus vitia eorũ quę veneunt prodi iubẽtur, aut nisi intimauerit venditor q̃uis in ius
emptoris transierint,doli actione vacuãtur. si eñi esset empturus equũ cum errore quẽ habet & nimis
diminuturus de precio si errorẽ cognosceret, nõ est necesse ei erratũ detegere: modici vitij tacitũ per
depressionẽ solutionis diminuã: immo nõ cõdemno virũ qui occultat defectus equi dũ scit equũ tãtũ

emptori valere & ꝙ tātū dabit ei iterato in foro. Nō mihi placet claudicatio aut aliud vitiū equi mei propterea volo cōsulere indemnitati meæ, alij nō faciēdo iniuriā. dūmodo tantūdē habere potest in foro. Illud dictū in.3. Officioꝝ nō est Marci Tullij, sed Diogenis Babylonij sentētia. quā Tullius non sequitur.

Ad tertiam. ¶ Ad tertiū argumētū sufficiēter inter arguēdū ad finē vsqꝫ respōsum est. Licet enī vendenti cōsulere indēnitati suę, & nō alienare rē quā sic diligit nisi leuato precio vt habeat ita acceptabile sicut displicibile est ei allatū. Nō tamē in illo trāscēdat. De emēte nō est verū, ad emētis enim cōmodū nō habebit respectus, sed ad forū. Nec etiā quoad vēdētā nisi cōsulēdo iacturę suę. Ex isto sequitur ꝙ negociatio est admodū periculosa quādo res vēditur sine mēsura. Et iterū alia est peccatoꝝ implicatio dū vēdit mala mēsura. Vlterius sequit iniuste esse dictū res tāti valet quāti vēdi potest, nisi subintelligat quāti iuste vēdi potest.

Dub. sextū. ¶ Sexto dubitat, quia videt ex litera sequi, ꝙ omne peccatū in deū cōmissum est infinitę grauitatis: patet, quia peccare cōtra superiorē semp est grauius q̄ in inferiorē: & quolibet homine dato, deus infinitos illū in nobilitate & bonitate trāscendētes creare potest: hoc supposito, tūc percutiēs superiorē semp, magis peccabit tūc vnūquēqꝫ istoꝝ pulset aliqs: quo facto in infinitū grauiter aliquis istoꝝ peccabit. Nō datur maximū peccatū inter pulsantes sicut nō datur suprem⁹ istoꝝ percussoꝝ: & percutiēs Christū plus peccat q̄ istoꝝ aliquis: ergo infinite peccat eū pulsans: ergo debetur tali pulsationi infinita pœna: cōsequēs est falsum, ergo & antecedens.

Responsio. Respondeo breuiter admittendo omnia quæ ponūtur & tm̄ negādo cōsequētiā: cōcedo enī ꝙ infinite grauiter aliquis in illa multitudine peccat, & pulsans Christū quia est deus, grauius q̄ aliquis istoꝝ peccat ob personæ nobilitatē: sed nō sequitur ꝙ infinite peccet capiendo infinitum categoreumatice.

Tract. II. Cap. I. & Lib. V. Cap. VI.

CVm autē fieri possit, vt iniuriā quispiā faciat, & nondū sit ipse iniustus: qualesnam iniurias quispiam faciēs vnaquaqꝫ iniustitia iam est iniustus: fur inquam vel adulter, vel latro. An hoc modo nihil interfuerit. Etenim fieri potest vt quispiā coeat cū muliere sciens cū qua coit, sed non ob electionis principiū: sed ob affectū. Atqꝫ iniuriā quidē agit, sed iniustus nō est: veluti neqꝫ fur, furatus est tamen: neqꝫ adulter, adulteriū tamen fecit: & eodē de ceteris modo. Quemodo igitur sese habet ad ipsum iustū repassio: dictū est antea. Oportet autem nō latere: iustū quod nūc queritur, id esse quod est simpliciter iustū: ipsum inquā iustum

Iustū ciuile. ciuile. Hoc autē est inter socios vitæ, vt sit sufficientia liberorū, atqꝫ æqualiū, aut in cōparatiōe, ratione cōsistens aut in numero. Quare in quibus hoc nō est inter eos ciuile iustum nō est: sed quoddā iustū & per similitudinē quādā. In iis enim est iustū, quibus inter se ponitur lex. Lex autē iis poni solet, in quibus est iniustitia. Iudiciū enī diiudicatio est iusti atqꝫ iniusti. In quibus vero est iniustitia in iis est etiā iniuriā facere. Sed nō in omnibus est iniustitia, in quibus est iniuriā facere. Hoc autē est plus qdē ex simpliciter bonis: minus autē ex simpliciter malis, sibi tribuere. Iccirco nō sinimus hominē dominari, sed rationē: quia sibi ipsi id facit: & fit tyrānus. Magistratus autem custos est iusti, & si iusti, & æqui. Atqꝫ quia nihil sibiipsi plus tribuēdū esse cēset, si est iustus (ex simpliciter enim bono plus sibi non tribuit nisi comparatione rationū sit ad ipsum accōmodatū) ideo alii nō sibiipsi laborat. Atqꝫ ob idipsum: alienū bonū inquiūt iustitiā esse, sicut & antea diximus. Merces ergo qdā tribuēda est ipsi honos inquā & premiū. Sed quibus hęc nō sufficiūt, ii fiūt tyrāni. Herile autē paternūqꝫ iustū nō idē, sed his est simile. Non est enim iniustitia ad sua simpliciter: id autē quod possidetur, & filius quādiu sit tantillus & nō separatus, vt pars ipsius est patris.

Filiusfa. Iniustitia nō est ad seipm. Se vero nemo vult lędere. quapropter nō est ad seipsum iniustitia. Neqꝫ ergo iustum, neqꝫ iniustū ciuile. Est enim lege atqꝫ in iis est, in quibus lex esse potest. Qui quidē ii sunt qbus inest æqualitas imperādi atqꝫ parendi. Iccirco magis ad vxorē iustū esse videtur q̄ ad filios, & ea quę possidētur. Hoc enim est rei familiaris iustū: verū & hoc aliud est a ciuili.

CVm autē fieri possit. Hic de subiecto iniustitię loquitur docēs quis sit iniustus: & proponit quæstionē cū causa dubitandi. Quęstio est hęc. Quoniā fieri potest vt iniuriā quis faciat & nondū sit iniustus: ob quas igitur iniurias quis est iniustus? Et hoc quęritur vniuersaliter circa vnāquāqꝫ iniustitiā: puta quādo faciēs quis furtū est fur: stat enī capere alienū in necessitate, & tamē talis non est fur: & quale latrociniū quis faciens dicetur latro. Potest etiā cōiugatā cognoscere ex ignorātia inuincibili, aut vincibili cū parua culpa: & tūc nō erit adulter: licet adulteriū cōmittat. An id quidem nihil refert qualitercūqꝫ sit factū ipsum denominabit iniustū, furē, latronē, & adulterū. ¶ Prima conclusio. Quas iniurias quis faciat vt iniustus dicatur aut nō dicat interest. Nā fieri potest vt quis cū muliere dormiat sciens cū qua venerem exerceat & nō ex electione, sed ex affectu ac perturbatione faciat: quare

talis iniustus nõ est:sed iniuriã agit. Pari forma nec fur est cõtinuo quilibet qui altero inuito clanculũ rem surripuit. Neq; omnis est adulter qui alterios thoro se implicat, sed solũ ille qui istas iniurias ex habitu & electione committit, is iniustus est. ergo interest quas quis admittit iniurias vt iniustus aut nõ, dicatur. ¶ Secũda questio quã absoluere cũ eis cõuenit. s. qualiter cõtra passum se habeat ad iustum superius diluta est. At nũc de iusto simpliciter quid ipsum sit queratur. Diffinit ipsum dicẽs simpliciter iustũ siue absq; addito est iustũ ciuile & politicũ: & est iustũ quod inter socios vitę atq; coequales versatur, vt bonorũ sit copia inter eos qui liberã viuũt vitã & in vita sunt ęquales. quia dominorũ ad seruos nõ est politicũ iustũ, sed dominatiuũ, vt paulo mox dicet: nec est personarũ inequaliũ quarum vna naturali ordine vel ciuiliter alteri est subiugata, sicut filius patri. Tale enĩ nõ est politicũ iustũ, sed paternũ. Iustũ politicũ nũc in geometrica rationũ cõparatione quãtũ ad iustũ distributiuũ, aut in numero, hoc est vbi est ęqualis numeri excessus, hoc est arithmetica proportionalitate, vt in iusto cõmutatiuo: quocirca in quibus nõ inuenitur libertas & ęqualitas, inter eos nõ est iustũ ciuile: licet in illis inueniat iustũ p similitudinẽ, vt dominatiuũ vel paternũ. ¶ Alia cõclusio. Iustũ ciuile inter eos est in quos lex & iustitia cadit: nã ijs iustũ ciuile ordinat quibus ponit lex. Lex autẽ ponit ijs in quos iustitia cadit. Est enim iudiciũ qd a lege prouenit diiudicatio siue vindicta iusti & iniusti: sed vbicũq; iniustitia est illic est iniuriã facere: licet nõ cõtra vniuersaliter. Est enim iniuriã facere plus ex simpliciter bonis, minus vero ex simpliciter malis sibi tribuere: & pari forma alij ad alterum. Hoc est clare dicere, lex solũ datur inter eos inter quos cõtingit esse iniustitiã: quia vindicta legis est legale iudiciũ iusti & iniusti, quare vindicta legis presupponit litẽ inter eos ad quos fertur sup iusto & iniusto sub iure & iniuria: & inter eos qui nec liberi nec ęquales sunt nõ est talis iniustitia, nec cõtentio de iusto & iniusto. ¶ Corollariũ. Quapropter nõ sinimus hominẽ dominari in ciuitate bene recta sed ratione. Nam si hominẽ secũdũ suas affectiones dominari & principatũ gerere permitterem⁹. plus sibi de simpliciter bonis, hoc est de honoribus & fortunis, & minus de simpliciter malis daret, & in illo dominatu foret tyrãnus. Magistratus autẽ vt Praetor, Consul, qui sic dominatur, custos est iusti & ex consequẽti ęqui. ¶ Alia conclusio. Magistratus alijs nõ sibi laborat, cui honor & gloria in sua functione pro mercede sufficiũt. Probat. Nihil enĩ plus sibi dãdũ esset q̃ cõpartione rationũ suę sorti obtigerit: ergo prorsus alijs q̃ sibi isudat. Et hic nõ ab re iustitiã alienũ bonũ appellat sicut primo capite hui⁹ libri retulim⁹. ¶ Alia cõclusio. Herile iustũ hoc est dominicũ atq; paternũ nõ coincidũt cũ iusto politico, sed similitudinẽ cũ eo habẽt. Probat. Ad sua nõ est absolute iniustitia: seruus qui abs te possidet est tuus: sermo est de seruo qui totaliter est in potestate domini qualem nullũ Britãnia, nec qd sciã, Francia nũc habet. At in cõtinẽte pleriq; sunt tales pro quibus multi tituli in legibus ponũtur. Seruus ergo & filius q̃diu sit paruulus & nõ separatus a patre est aliquid ipsius patris. Se nemo vult lędere nec sibi nocere. Si enĩ quispiã ptẽ inficiẽtẽ totũ abscindat in morbo, nõ intẽdit sese lędere sed sibi sospitatẽ quã potest vult tribuere: quapropter nõ est ad seipsum iniustitia, & si esse potest iniustitia nõ est iustũ aut iniustũ ciuile. Probat. Iustũ ciuile est secundũ legẽ vbi nata est esse lex. Tales sunt scita quibus ęqualitas cõpetit, quãtũ ad subijci & imperare. Loquit semper de ęqualitate libertatis & authoritatis saltẽ vicissim, nec sensim est talis subiectio, sicut heri ad seruũ, aut patris ad filiũ. Nõ autẽ de ęqualitate generis aut opũ. Propterea dicit litera. Neq; ergo iustũ nec iniustũ est ciuile: est enĩ lege atq; in ijs in quibus lex esse potest, qui quidem ij sunt qoibus ęqualitas imperandi atq; parendi inest.

¶ Alia cõclusio. Viri ad cõiugẽ magis videtur iustũ ciuile q̃ ad liberos. Probat. Vbi est minor subiectio vnius sub alio, ibi est maior ęqualitas, & p cõsequẽs magis iustũ: sed vxor est minus subiecta suo viro q̃ filius patri aut seru⁹ domino. Hinc ait in Postpredicamẽtis, q̧ virũ possidere vxorẽ est alienissimus modus habendi quõ ab ea iterũ habeatur: at viri ad vxorẽ est iustũ oeconomicũ, quia vir in sua familia sicut princeps in ciuitate praeest. Illud autẽ iustũ si oeconomicum est aliud a iusto politico.

¶ Dubitatur, quid interest inter iustũ ciuile, herile, & paternũ. Respõdet, q̧ in multis differũt. Primo, quãtũ ad materiã & ob ectũ: nã iustũ ciuile est inter partes ciuitatis & inter ciues, hinc ciuile & politicũ dicit. Alia dominia sunt inter ptes domus primo politicę dicit Aristoteles, primę & minimę ptes domus sunt dominos & seruus, vir & vxor, pater & filius: modo ciuitas & domus nõ parũ discrepãt. Secũdo iustũ ciuile est inter diuisos in pprietate & fortunarũ vsu, & inter psonas ęquales: opposito modo est de alijs vti ipse in promptu siue relatione vlteriore vides. Legislator princeps nõ solet regulariter punire facta inter patrẽ & natos, virũ & vxorẽ, inter dominũ & seruũ: ppterea lex nõ ponit inter eos. Dubium. Responsio.

Tract. II. Cap. II. & Lib. V. Cap. VII.

Ciuilis autem iusti aliud est naturale, aliud legitimũ. Et naturale quidem est quod vbiq; vim habet eandẽ: & nõ quia videtur, vel nõ videtur. Legitimũ autẽ quod a principio qdẽ nihil refert, sic se an aliter habeat, cũ vero positũ fuerit, refert. Quale est, mina captiuos redimi, vel capram diis, sed non duas oues mactare: & etiã ea quae de singulis lege iubentur, vt sacra Brasidę facere, & quę publicis decretis instituũtur. Videntur autẽ quibusdam omnia talia esse. Propterea q̧ omne quod natura constat immobile est, & vim eãdẽ habet vbiq;. Sicut ignis hic & apud Persas vrit: iusta autẽ moueri vident. Verũ hoc nõ ita sese habet: sed aliquo modo. Atq; apud deos quidem, nihil vllo modo forsitan est quod ita Naturale. Legitimũ. Ignis.

sese habet: apud nos autē est quidē aliquid, etiā natura cōstans mutabile, verum nō omne. Attamē aliud est natura aliud nō natura. Patet autē quidnā eorū quæ possunt & aliter se habere, natura cōstat, & quid nō: sed lege ac instituto: si ambo mutari similiter possunt & ad cętera, eadē accōmodabitur diffinitio. Dextera nāq; manus validior est lęua, natura. Et tamē fieri potest, vt omnes euadāt apti ad vtēdū manu sinistra perinde ac dextera. Iustorū autē ea quę ex instituto sunt & ob vtilitatē, similia sunt mēsuris. Nō enim omnibus in locis æquales sunt vini triticiq; mēsuræ: sed vbi quidē emūt maiores sunt, vbi autē vęndūt, minores. Similí modo & ea quę nō naturalia sunt sed humana iusta: nō eadē sunt vbiq;. Nam neq; respublicę, sed vna tātū vbiq; secūdū naturā est ipsa optima. Vnūquodq; autē iustorū, & legitimorū vt vniuersale sese habet ad singula: etenim ea quę agūtur sunt multa. Vnūquodq; autē illorū est vnū: est enim vniuersale. Interest autē inter iniuriā & iniustū, & inter ius & iustū. Iniustū enim est natura vel instituto. Id autē ipsum cū actū fuerit iniuria est: antea vero q̄ sit actū, nullo modo est iniuria, sed iniustū: pari modo & ius. Vocatur autem magis iusti actio ipsum cōmune: ius autem iniuriæ emendatio. Quæ vero, & quot species vniuscuiusq; ipsorū sunt, & circa quæ versantur considerandum est postea.

Humana iusta.

Ciuilis autem iusti &c. Primo ponit diuisionē iustorū ciuilium, nam aliud naturale est, primoq; naturale per effectū & postea per causam manifestat. Dicit ergo est iustū qd̄ vbiq; vigorē habet eūdē. Secūdo, per causam qd̄ oritur ex natura rei & nō quia videatur ex, hominū opinatione: si sint opiniones nō est iustū naturale. Aliud vero legitimū & est iustū qd̄ a primordio quidē nihil interest (vt pręscriptio in decēnio) an sit an secus se habeat: cū vero latū fuerit interest vt captiuos mina hoc est duabus vncijs cū semis redimere: hoc lege cautū erat inter Lacedæmonios atq; Athenieses dū inter se bella gererēt, vtq; capra immoletur nō duę oues: & singula quę lege lata sunt, vt sacra Brasidę facere pariter & publicis decretis instituta. Brasidas Lacedæmoniorum dux diuinos ob bene merita (vt Thucydides ait) meruit honores. Sępius Ethnici delusi suis ben meritis diuinos post obitū tribuerūt honores, vt eos fama ppetuarēt qui tēporis curriculo a posteris dij putati sunt. Hoc p̄libato ponit huius capitis Prima cōclusio, quę est hęc. Non omnia iusta lege & instituto cōstāt, omnia iusta lege positiua & instituto cōstare falso putātur, ob idip̄m q; omne qd̄ natura cōstat immobile pmanet, & eādē vim vbicūq; locorū seruat. Velut ignis hic & apud Persas ardet: iusta autē mouētur. Patet. Nihil enī est magis naturale q̄ oratores in sua legatione esse tutos, & tamē Tyrij legatos Alexandri interemerūt. Pari quoq; modo naturale est reddere depositū, sed furioso nō reddit mucro, nec proditori patrię sua pecunia qua in patriā hostes excitet. Sed hæc ratio est inualida nec vbiq; verum cōtinet, q; omne qd̄ natura cōstat variabile nō est: sed aliquo modo apud deos & corpora cęlestia nequaq̄ se habēt aliter. Licet vnū ponat deū, vt patet. 12. Metaphysicę: loquit tñ hic vt plures de dijs. Sic scriptura loquit, Ego dixi dij estis & filij excelsi omnes, excellētes homines significās. Dijs nō detrahes in lege, scribit. sed recte de deo loquit, q; est immutabilis. Iuxta illud. Tu autē idē ipse es, & anni tui non deficiēt: & ipse nō veterascit. Dei notitia est deus. 12. Metaphysicę: quare hæc cū deo coincidēs, est imutabilis. Sed apud nos est aliquid natura cōstans mutabile: vt in casu pręcedēti ob hominis sani mutationē in amentiā, mutatur ius restituēdi depositū: immo iam nō est ius. Sed nec omne ius est mutabile vt lex pręceptorū negatiuorū necessariorū, vt nō incassum iurare. propterea non oportet si iustū naturale aliquod mutet, ipsum lege & instituto cōstare. Et propterea adhuc stat iuris partitio q; quoddā sit naturale quoddam vero legitimum: & non omnia instituto & lege positiua constare oportet.

¶ Quęstionē post hęc mouet, Quod igit iustorū mutabiliū natura cōstat, qd̄ nō natura sed lege: si ambo similiter variari possunt? Respōdet dicēs, ad cętera eadē diffinitio & determinatio accōmodatur. Dextera nāq; manus regulariter est lęua validior: & tñ cōtingere vsu potest vt homines ambi dexteri vt Aioth euadāt: ita in pluribus iusta naturalia sunt immutabilia, vt reddere depositū est iustū, licet in casu oppositū cōtingit. Sūma solutionis in hoc stat q; lex naturalis per paucas exceptiones suscipit. Alia sanctio eā interpretat. Amēti depositū ensem reddere est deponēti perniciosum. Iustū vero humanū plerūq; variat: quia iustorū ea quę ex instituto sunt & ob vtilitatē fiūt similia sunt mensuris. Nō enī omnibus in locis æquales sunt vini triticiq; mēsurę, sed vbi quidē emūt maiores sunt, vbi aūt vęndūt minores. Pinta apud diuū Dionysiū prope Parisium multo plus q̄ Parisiensis cōtinet: & tres quartę vlnę Gallicę vlnā Anglicanā cōtinēt. Pari forma mēsura tritici Gallici Scoticæ respōdēs est Scotica maior: quod ex eo percipitur, quia nōnūq̄ ex Gallię oris triticū in Scotiā venale defert. Hūc in modū iusta q̄ nō natura sed quę humano cōstāt arbitrio nō vbiuis locorū eadē sunt. Patet de successione hęreditatis: nā in Hispania & in britānia mulier in regno succedit, & bene. Hac enī via regna vicina in amicitiā coeunt & ex duobus vnū cōflat. Alij alias leges oppositas habēt. Neq; respublicę sunt oēs similes: sed vna tñ secūdū naturā est optima q̄ ad legē naturæ accedit si homines scirēt ita viuere. Alia conclusio. Vnūquodq; iustorum tum naturaliū tum legitimorū perinde se habet vt vniuersale ad singulare: nā quæ ab vnoquoq; agūtur multa sunt, vt colere sanctos præcipitur in vniuersali: sed executio præcepti est circa singularia contenta sub vniuersali, vt Deiparam virginem aut Ioannem magnū Zachariæ filiū colere: & ita circa diuos in particulari quibus cultū impendimus ratione prę

cepti vniuersalis. Dicit litera vnũquodq; autẽ iustoꝝ & legitimorũ vt vniuersale se habet ad singula,
hoc est singularia: etenim ea quæ aguntur sunt multa. Exequutio preceptionis est circa multa, vnũ
quodq; autem illorũ est vnũ. Est enim vniuersale vt reddere depositũ est vnũ: succurrere indigenti est
vnũ: quia circa vniuersale, sed impletio & exequutio illius iuris est circa singularia, quæ sunt multa.
Vel sic. Iusta naturalia siue instituta bifariã cõsiderãtur, vel vt precepta & sic sunt vniuersalia, vt red
dere depositũ in vniuersali: nõ loquẽdo de deposito Socratis aut Platonis, & ita de alijs legũ pceptis.
Vel possunt cõsiderari vt operata & preceptionũ exequutiones, & sic sunt multa: quia sunt circa singu
laria. Patet adhuc exẽplo: nõ precipitur Socrati reuereri parentes neq; Socrati tñ, sed preceptũ est
vniuersalis. exequutio est singulariũ: alioqui vniuersali nũq̃ satisfaceret. Post hec ponit differentiam
inter iniustũ iniuriã, iustũ, & ius. Nã iniustũ dicitur illud aut natura aut instituto alteri nõ faciẽdum.
hoc est per legẽ naturæ aut positiuã vetitũ, etiã anteq̃ operatum est. Dicimus enim ante hominẽ in
teremptũ, iniustũ est authoritate priuata occidere hominẽ: et dũ factũ est iniuria dicitur. Nõ enim di
cimus cuipiam iniuriã factã nisi post operis cõpletionẽ. Opus fieri debitũ etiã nõ factũ dicitur iustũ.
Dicimus enĩ iustũ est hoc facere anteq̃ ipsum feceris. ipsum aũt factũ dicit̃ ius. Ius iustũ p̄supponit nõ
aũt cõtra: iustũ ad opus redactũ dicit̃ ius. Iustũ est dimittere legatos, postq̃ dimittũtur vocatur ius. At
tamẽ pro omni iusto actu hoc modo dicẽdi vtimur. Cũ iudex iniuriã emẽdauit dicim' eũ ius fecisse.
Sed quę & quot species vnicuiq; istoꝝ sint, & circa quę versentur, post futurus est sermo in politicis.
¶ Circa hoc caput interrogam' quomodo cõueniũt & differũt lex naturę & lex positiua. Respõdetur. Questio.
præceptũ morale in lege siue lex naturę est in creaturarũ rationaliũ cordibus insculpta. Ad Roma Responsio.
nos. 2. Gentes quæ legem scriptã nõ habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciũt &c. Nã sicut in specu
labilibus sunt aliqua principia p se nota, ita etiã in agibilibus. Vt nullũ turpe est faciẽdũ. Nulli est fa
cienda iniuria. Istud est ius gẽtiũ apud legistas de institu. de re. di. §. singuloꝝ. Interdum ius naturale
extẽditur ad instinctũ naturæ omnibus animalibus cõueniẽs: vt foetus suos alere & procreare. Ius gẽ
tium a iure naturæ minime discernitur. Ociosum est illa mẽbra scindere. Lex positiua siue humana
cõsuetudo, est lex legitima siue legalis a philosophia data, communius positiua a theologis vocatur.
Ad hãc legem sat est eã in populi vtilitate honesta cudi, & q rationi nõ aduersetur: quia sic nec esset
honesta nec vtilis. Nũq̃ enim verũ vtile ab honesto segregatur. Nõ deducitur hæc lex ex lege naturę
tãq̃ cõclusio ex principio: quia si sic esset lex naturæ. Licet illatũ est minus euidens q̃ principiũ, præ
missis euidẽtibus & illatione euidente cõclusionẽ esse euidẽtẽ est necesse, primo Posterioꝝ. Hæc positi
ua lex diuiditur. Nam quędã est diuina (magna autẽ pars iuris diuini est positiua) quędã est humana
canonica, ciuilis, municipalis, vel cõsuetudinalis, & nulla est lex quin sub vna istarũ cõtineatur. Con
suetudo est naturalis vel positiua. Differũt aũt hæ leges: qa positiua est mutabilis cõtra quã est dispẽ
satio, & nõnũq̃ reuocatio: & p cõsuetudinẽ oppositã abrogatio. Hęc uia legi naturę aduersant̃. Nũq̃ cõ
tra eã dispẽsat̃. Nihil est qđ Gratianus in. 13. distinctiõe dicit. Aduersus ius naturale nulla dispẽsatio
admittitur, nisi forte duo mala ita vrgeant vt alterũ eorũ necesse sit eligi. Nullum malũ signãter cul
pę est eligendũ. Nec in vlla lege est reuera perplexitas. Bene autẽ secũdũ stultam opinatiunẽ hominis,
& sicut nõ sunt faciẽda mala vt inde eueniãt bona, ita nec faciẽdũ est minus malũ vt euitetur maius.
¶ Ambigitur, An habitus legis naturę sit nostris cordibus insculptus? Respõdetur negatiue, ex eui Dubium.
dentia ipsius obiecti complexi ac inclinatione intellectus assensus talis proloquij statim elicitur, illiq; Responsio.
assentitur iuuẽculus absq; habitu vnius anteloquij. Illi proponatur anteloquiũ, primo talis illi assen
tietur sine vllo habitu preuio. Sed an ex actu postea habitus generetur, non altercor.
¶ Subdubitas, an licite vinũ minore pinta & mensura vendatur q̃ plebeius potus, vt ceruisia in re Dubitatiũ
gione in qua nõ crescũt vites. Quid ni? Nam in Anglia Britannię parte nobis finitima quarta vini cula.
magno interuallo a Scotica pinta distat. Mensurã Gallicã haud æquat. Nec vlna in vtroq; Britãniæ Responsio.
regno Francam vlnam adæquat. Existimo pãnũ vænalem primo e cõtinenti ad nos Britannos de
uenisse, hinc in continente vlna maior remanet: sic mensura tritici consentanee ad Aristotelem di
centem: mensuras esse maiores in locis quibus merces emuntur q̃ vbi venũdantur. Angli discrimen
in suis vasis ceruisiæ atq; vini mensuratiuis noscunt. Est enim regionis vsus. Scienti autem & vo
lenti non fit iniuria, & hoc sufficit. Assuetudo illa discriminis inter mensuram vini ac ceruisiæ in
Scotia, vt mea fert opinio, vix est introducta: proinde patrium morem tutius tenebunt.
¶ Hæres quonã pacto cõsuetudo & lex mutuo sese habeant. Respondetur, q contra ius naturæ ac di Dubium.
uinũ consuetudo est inanis: non enĩ plus authoritatis assuetudo sibi vẽdicat q̃ humana authoritas Responsio.
modo omnis talis naturali æquitati ac supernę sanctioni subditur. Panormi. c. finali de cõsuetudine
dicit cõsuetudinẽ contra diuinas præceptiones valere, hocq; per cerimonialia atq; iudicialia verificat:
sed insulsa est assertio, insulsiorq; probatio: Nã illa iam multis seculis diuina esse desierũt. In humana
lege scito q assuetudo humanã sanctionẽ sequens eã interpretatur, illi derogat, ac interdũ eã prorsus
euertit: iam tota cõmunitas consuetudinẽ pro prescriptu suscipit: modo libera cõmunitas nõ est mi
noris authoritatis, immo maioris q̃ rex. Ab ea enim primi reges instituebantur. Et licet Pontifex
maximus a deo instituatur, illius tamẽ leges etiã e medio per cõtrariam assuetudinẽ tollũtur. Olim
lege cauebatur vt clerici immediate post sexagesimã ieiuniũ auspicarẽtur. dist. 4. statuimus. Pari modo
precipiebatur feriatis diebus rogationũ de cõse. dist. 3. pronũciandũ. omnia illa sunt e medio sublata.
Nec interest siue primi legi cõtrauenientes peccarũt siue non, postq̃ sufficiẽter est præscriptum: satis enĩ
est tolerantia superiorũ quæ hoc in casu precedẽtẽ sanctionẽ euertit, Sed quãdo lex habet clausulam
cõsuetudini derogatiuã est maior difficultas: sane hoc totũ prescriptũ vltra humanas traditiones non

ponit:proinde totũ vt videtur sit abrogabile per cõtrariũ vsum. Alij dicunt ꝙ scitũ in fine cõsuetudinis a superiore positum locũ assuetudinis adimit. Deniq; postq̃ cõsuetudinis memoria sua sponte incidit, nõnulla de ea perstringere haud grauabimur. Cõsuetudinis vis in naturam abit: assuetus eũ determinato tempore aluũ exonerare, illã tẽpestatẽ notare oportet: natura sic assueta egerit. Nec solũ in hominibus id vsu venit sed etiam in vegetabilibus. Herbæ humectatione longa assuetę si humectatio penitus deferatur arescunt ac intereunt. Perdicibus, phasianis, capis, ac pullis gallinarũ plures annos pasti, bubulam carnem aut suillam ægre digerunt, mollesq; ac delicati euadũt. Agricolarum digiti ac aliorũ artificũ incuruati postea vix extendũtur: tenera virga paululum in viriditate intorta facile expãditur ac rectitudinẽ reassumit, temporis curriculo curuatione relicta est incuruabilis. Ad homines hæc exẽpla conuertas licet. Iuuenculus in viridi ætate ad rectũ est flexibilis ac bono habitu genito, citra reluctamen disciplinatus efficitur, si in iuuenilibus annis morũ curuitatẽ induat, hanc exuere est illi perdifficile. Sic vidua molli sub marito educata capitosior morosa Zantippe efficitur: si iuuẽculam teneris annis in cõnubiũ duxeris circa illius futuros mores aliquãdiu inuigiles, postea sua sponte tuis monitis acquiescet. Nõne Schenobates per eleuatũ funem temporis successu intrepidus obambulat?

Tract. II. Cap. III. & Lib. V. Cap. VIII.

Iniuriã facit qui ius agit.

Cum autem iusta sint & iniusta ea quæ diximus: iniuriã quidem quispiã facit, & ius agit cum ea sua sponte agit: sed cum inuitus, non iniuriam facit, neq; ius agit. Agit enim ea quibus accidit vt sint iusta aut iniusta. Iniuria autem atq; iuris actio tũc est, cum a sponte agente fit: tũc enim vituperatur: & simul tunc iniuria est. Quare erit quid iniustum quidem, sed nondũ iniuria: si non a sponte agente sit factum. Equidem id a spõte agente fieri dico (quemadmodum & prius est dictum) quod quispiam in se situm sciens agit, & non ignorans, neq; quem, neq; quo, neq; gratia cuius, vt quem pulsat & quo: & gratia cuius, & vnũquodq; illorum, neq; per accidens, neq; vi: vt si quispiam vi mouẽs manum alterius ipsum pulset. Sponte enim ipse tum sua nõ pulsat: quippe cum non sit in ipso sitũ. Fieri etiam potest, vt qui pulsatur sit pater: ipse autem sciat quidem illum hominem esse, vel aliquem eorum qui assunt: ignoret autem esse patrem. Idem dicendũ est & de eo gratia cuius agitur, & circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur, aut non ignoratur quidem, non est autem in ipso situm, sed vi fit: id omne agitur ab inuito. Et eorum enim quæ nobis natura competunt complura scientes agimus, atq; patimur quorum nihil aut nostra sponte, aut inuitis fit nobis, vt senescere, aut mori. Est autem in iniustis ac iustis similiter id quod per accidens dicimus. Nam si quispiam depositum inuitus, & ob timorẽ reddiderit: non est dicendum hunc iustum, aut ius agere, nisi per accidens. Similiter est dicendum & eum iniuriam facere atq; iniusta per accidẽs agere, qui cogitur, atq; inuitus nõ reddit depositum. Eorum autem quæ sponte agimus, alia cum electione agimus, alia sine electione. Et cum electione agimus, quę antecessit deliberatio. Ea sine electione, quæ non antecessit deliberatio. Cum igitur lęsio sit in societatibus triplex: tunc sunt cum ignoratione peccata, cũ quispiam egerit aut circa quem, aut quod, aut quo, aut gratia cuius agere nõ putauit. Nam aut non percutere, aut non hoc, aut non hunc, aut non gratia huiusce putauit: sed accidit id cuius gratia non putauit: vt nõ vulneraret, sed vt pugnaret, aut nõ quẽ, aut non hoc modo. Atq; cum extra rationem fit lęsio, infortuniũ est: cum nõ extra rationẽ, sine tamen vitio, peccatum. Etenim peccat quidem quispiam cum in ipso est principium causæ, aduersa vero fortuna vtitur, cum est foris. Cum autem sciens quidem sed non deliberatione pręmissa quispiam lędit, iniuria est: cuius generis ea sunt vniuersa quæ per iram efficiuntur, aliasq; animi perturbationes, quęcũq; necessario, vel natura hominibus accidũt. Hæc enim iniuria sunt. Atq; ii qui ob hæc nocent ac peccant, iniuriam quidem faciunt: tamen nondum ob hæc ipsa sunt iniusti vel praui. Non enim nocent ob prauitatẽ: sed cum nocet quis electione, iniustus est atq; prauus. Quapropter perrecte ea quæ proficiscũtur ab ira, non diiudicãtur ex prouidẽtia fieri. Non enim is incipit qui facit ira, sed is qui prouocauit ad iram. Pręterea non fit in talibus controuersia, si factũ sit nec ne: sed si iure sit factũ. Ira nãq; ob apparentẽ oriri iniustitiã solet. Non enim de facto perinde atq; in commerciis contendunt: vbi necesse est alterum improbũ esse si non id faciat obliuione: sed de re conuenientes, iure an iniuria sit facta disceptant. Qui autẽ facit insidias, nõ ignorat. Quare alter putat iniuriã pati, alter non putat: ꝙ si electione nouerit, iniuriam facit. Atq; his iam iniuriis est iniustus qui iniuriã facit, cum comparationẽ rationũ, aut æqualitatẽ trãsgreditur,

Senescere.
Mori.

Iustus & iniustus p accidens.

Pari modo iustus etiam est cum ius agit electione. Ius autem agit si solum sua sponte agit. Eorum autem quæ ab inuitis fiunt alia sunt venia digna, alia non sunt venia digna. Nam ea quę non solum ignorantes, sed ob ignorantiam etiam faciunt, ignoscẽda sunt. Sed ea quæ faciunt non ob ignorationem, sed ignorantes quidem ob affectum autem non naturalem, neq; humanum, non sunt venia digna.

Iustus. Ius agens. Facta ab inuitis & ignorantibus.

CVm autem iusta sint &c. In hoc capite diluitur quæstio disquirens secundum quas iustificationes dicetur aliquis iustus, & per quales iniurias quis erit iniustus. Et ponit ius & iniuriam esse a sponte agentibus, & non ab inuitis aut ignorantibus nisi per accidens. Quæ voluntarie fiunt, nunc cum electione, nunc sine existunt. Qui cum electione nocet omnino iniustus est: quę ob ignorantiam fiunt, plerunq; venia digna sunt. ¶ Prima conclusio huius capitis est. Cum iustitia & iniustitia sint quę supradiximus tunc ius atq; iniuriam quis facit etiam per se cum sponte id agit: sin vero inuitus neq; ius neq; iniuriam facit, nisi secundum accidens. Vt si operetur ea quibus accidit esse iusta vel iniusta, hoc est ea quę pręcipiuntur vel vetantur legibus. Vt occidendo patrem ex ignorantia inuincibili talis facit iniustum, siue iniustum materialiter siue per accidens, quia facit illud quod prohibetur, scilicet occidere patrem. sed quia hoc accidit esse patrem, dicitur iniustum per accidẽs. Ius & iniuria volũtario & inuolũtario determinanẽ. & dũ volũtariũ est, vitupaẽ atq; simpliciter iniuria est. Quare si voluntarium non est, iniustum quidem erit & secundum accidens, nequaq̃ autem iniuria. Id autem voluntarie agitur, vt prius in tertio libro determinatum est, cum quis sciens agit, nihil singulorũ ignorans, vt neq; circa quam materiam, patrem an hostem: neq; quo instrumento, saxo duro an pumice: nec gratia cuius, si ad mortem an vitam: & ita de reliquis prudentiæ circunstantijs. Neq; per accidens neq; vi quidem. Exemplum, vt si quispiam violentia manum alterius mouens ipsum eundem percuciat, ipse tunc sua sponte se non pulsat, cum se pulsare non intendat. Per accidens etiam fieri contingit vt qui percutitur sit pater, vt si percutiens sciat quidem illum esse hominem, aut aliquem assistẽtium, ignoret autem ipsum esse patrem. Obsessus in arce dirigit sagittam in hostes & pręter intẽtionem patrem occidit, talis iniustum facit, & ita dicendum de quo, gratia cuius, & de reliquis circunstãtijs, quæ totum actum circunstant. Adhuc siue aliquid fit ignoranter siue non, dum modo non est in nostra facultate situm, vt si per vim fiat non est voluntarium. Postea soluit dubitatiunculam obiter occurrẽtem, vtrum omne quod quis operatur aut patitur sciens, sit voluntarium. ¶ Respondet negatiue. Morimur enim & senescimus ac tacitis dilabimur annis vt poeta inquit, scientes, non tamen voluntate. Postea illa quæ de voluntario & inuoluntario dicta sunt applicans ad propositum de iusto & iniusto, dicit: similiter est de iustis & iniustis, illud quod dictum est circa voluntarium & inuoluntarium, quia sicut in his inuenitur per se & per accidens, ita & in illis. Hoc ipsum exemplo probat. Cupiat Socrates pignus a Platone tenere, quod superior restituere cogit, tum Socrates timore alienum restituens non operatur iustum aut ius nisi secundum accidens, quia operi suo accidit q; sit iustum ad superioris imperium relatum. Similiter de iniusto dicendum est. Si enim contingat aliquem coactũ superioris præcepto non reddere pignus pauperi, iste contra iustitiam pignus retinet, contraq; iustitiam facit & iniustum per accidens facit, cum solum superiore imperante id facit. Postea partitionẽ ponens ad propositum vtilem, dicit: eorum quę sponte agimus quędam cum electione facimus, & sunt ea quæ consilio & deliberatione & a certo proposito agimus, quędam sine delectu operamur ac electione, hoc est absq; consilio pręuio. Secunda diuisio. Nocumentum in societatibus humanis triplex est, Primum ex ignoratione proficiscitur. Secundum ab affectu oritur. Tertium ab electiõe emanat. Primo explanat quando lęsio ex ignorantia emergit, tunc cum inscientia lęsio scatet: quãdo patrans circunstantias ignorat quas in litera extricat, vt dum quispiam agit circa quem aut quod, aut quo, aut gratia cuius agere non arbitratus est, aut dum non pulsare putauit aut non hoc instrumento, acuto scilicet ferro, sed rotundo, aut non hunc, scilicet patrem sed hostem: aut non gratia huius, scilicet ad vulnerandum, sed ad pungendum: & sic de alijs circunstantijs: attamen euenit quod non euenturum arbitratus est. Et tunc, pręter propositum siue intentionem facta huiusmodi lęsio infortunium dicitur. Quando non est extra rationem, hoc est non est præter intentionem operantis tale factum operari, est tamen subito affectu ductus vt subitanea cholera, tunc est absq; vitio, hoc est absq; magna culpa: peccat tamen, quia in ipso est principium causę Hicq; est ignorantia vincibilis licet parua lęsio intendatur. In priore membro est ignorantia inuincibilis vt proijciendo lapidem inter vepres inter quos nullus apparet esse homo, est tamen illic aliquis latitans, licet occidatur non est culpa cum lapidem proijciens adhibuit diligentiam quam tenebatur adhibere: quia non maiorem indaginem circunspecti viri in talibus negocijs adhibent. Vtitur tamen aduersa fortuna cum principium est foris non est in facultate eius situm illud homicidium: peccat tamen quia fons causę est in ipso, atq; nouerca fortuna vtitur hominem lędendo aut occidendo. Alter erat debilis & effoeto copore plagę ac mortis susceptiuus. Scienter lęsit virum citra deliberationem, propterea est iniuria: cuius generis sunt illa quæ ob feruentem iram perpetrantur & ob alios animi affectus quęcunq; necessario vel suapte natura hominibus conueniunt. Aliqui sunt cholerici a dominio vt ingeniosi, fames sitisq; necessario cõtingunt, si quispiam alienum cibum potionemq; capiat fame sitiq; adactus non sufficienti ad excusandũ prorsus a peccato, is vicino iniuriam facit, illum in persona aut fortunis lædẽs: verum isti ob perturbationem, famem aut iram peccãtes non sunt iniusti atq; praui, tametsi iniuriã efficiunt. Ecce omnia

clarissima, tunc enim quis est iniustus & prauus, consulto & electione efficit. Corollarium infert inquiens. Quapropter ea quę ab ira proficiscuntur non iudicantur ex prouidentia fieri. Primo, nam is nō incipit qui quicq̄ per iram molitur, sed is qui alium ad iram prouocauit.

¶ Secundo probatur idem a signo sic. Ille qui ob iram operatur palam operatur & non dubitat de facto, vtpote de percussione, sed eam concedit: sed an iuste an iniuste fecerit dubitat, sine iniuria vera vel apparenti non capit vindictam, & quando calet existimat se iuste alium pulsare. at ille qui iniustū facit ex prouidentia de facto dubitat cum ipse neget quod alter quaerit, & sic in dubium ab alijs reuocatur ipsum de quo contenditur, fortasse de debito alter proximum frustratur, vt in debito, in commercijs iniustis, in furto, rapina, & similibus negatur ipsum factum: & oportet alterum contendentiū esse malum, scilicet actorem aut reum, nisi obliuione excusetur, sicut nō soluens tempore debito obliuione ductus, vel non reddens compotum legitimum superiori ex obliuione hinc inde expositi. Parans alteri certo proposito insidias scit se alteri nocuisse, licet dubitationem & tergiuersationem in foro contradictorio inueniat, non autem iratus. Fortasse magno tempore post factum etiam cum frīget negat se iniuriam fecisse. ¶ Alia conclusio. Qui sponte & electione nocent iniuriam agentes iniusti sunt. Tales enim moliuntur insidias & non latet eos nocere, & cui iactura illata est existimat certe se pati incommodum, & alter se pati non putat. Secundo cum quis ex electione comparationum rationem hoc est proportionalitatem geometricam in distributiua aut arithmetica in commutatiua transgreditur, iniustus est, qui autem sponte & electione nocent sunt huiusmodi, igitur. Eodem modo iustus est quando eligens iusta facit, facit autem iusta si modo volens facit. Hoc est ad hominem esse iustum requiritur electio iuste faciendi. Ad ius aut iustum agere sufficit ipsum sua sponte agere.

¶ Vltima conclusio huius capitis est. Eorum quae homines faciunt ignorantes quaedam sunt venia digna, quędam vero nequaq̄. porro ea quę non modo ignorantes, sed ob ignorantiam inuite faciunt, ignoscenda veniunt, quod contingit illis qui quando id cognoscunt dolent, hoc est quando ignorantia est totalis causa vt in tertium diximus. Inuitum in praesentia extendit ad illum cui vehemens est impulsus ad faciendum: sed ea quę faciunt inuiti non ob ignorationem, sed ob quandam perturbationem non naturalem & humanam non sunt venia digna. Naturalis affectus hominem excusat, vt si in extrema necessitate pauper esculentum poculentumq; pro sua sustentatione assumeret. Ebrietas est affectus non naturalis, quia ab hominis voluntate (si culpabilis est) oritur. Affectus vocatur, quia non humanus quando effrenis procedit & non regulatur ratione, vt ira non cohibita. Decet hominem incidentes affectiones compescere. Vult dicere q; ea quae fiunt ob affectus non naturales & nō humanos non sunt venia digna, sed ea quae procedunt ab affectu naturali vt a magna fame, aut siti, dummodo capiatur in earum releuamen aut ab aliquo alio affectu naturali & humano, hoc est licet naturaliter insurgat & refrenetur eo modo quo homo potest & tenetur, sunt venia digna. Ira subita & repressa est affectus humanus, similiter impulsus appetitus sensitiui cohibitus est affectus humanus. Si plus q̄ par sit processerit desinit esse affectus humanus, & qui fuerat motus primo primus, incipit esse secundo primus. Sic theologi breuitatis gratia loquuntur: vt artistę dum dicunt dici de omni & dici de nullo.

Dubium. ¶ Dubitatur si Socrates intendat occidere hunc hominem quem credit esse hostem, qui reuera sit pater, an intendat patrem occidere.

Responsio. ¶ Respondetur q; Socrates casu illo, patrem intendit occidere. Patet, hunc hominem occidere intendit, & hic homo est pater eius, ergo patrem suum intendit occidere, & si ignorantia inuincibilis interueniat in hac nece non peccat. Sed Socrates non intendit patrem occidere, intentio enim occisionis non cadit in patrem, quia intendit occidere hostem, & patrem de per accidens occidit. Huiusmodi captiones ad verbosos sophistas tractare haud negligimus ne suis captiunculis lectorem circunuenire contendant. Verum huiusmodi praestigię sunt curriculo transeundi, siquidem indecorum est talibus nugamentis insenescere, atq; totos dies in eis consumere, etiam contingit nescientibus hęc intelligere, subinde non insulse hoc carptim attigimus.

¶ Dubitatur ex isto dicto de extrema necessitate, an incarceratus iuste potest carceres infringere & egredi pro sua vita seruanda. si iniuste includeretur non vertitur in dubium.

¶ Respondetur per aliquas propositiones. prima est. Non peccat expectando iustitiam, licet ei pateant fores carceris. Patet, meritus est mortem & hoc nouit, quam scit alios iuste ipsi inflicturos, ergo iuste potest mortem subire: ergo illic eam expectare potest. Item inuasus patiens se occidi ne occidat non peccat, ergo nec iste a fortiori. antecedens multi sancti & literati concesserunt.

¶ Secunda propositio. Iste potest ostium aperire & egredi potissimum si scelus perpetratum emendare proponit efficaciter: si tamen custodes carceris me compręhensum impigre sequātur, non possum reniti, quia ex parte mea conflictus esset iniustus, alijq; iuste mecum confligunt. Attamen si possum aliqua velocitate pedum proficisci est mihi fas, inuadentem tamen me, iniuste occido, vbi non queo aliter euadere. secus est si quispiam mihi mortem minetur nisi insontem occidam pro vita mea defendenda innocuum interficere mihi non licet.

Dubita. ¶ Dubitatur super hoc dicto. Electio pręsupponit deliberationem, quid est haec deliberatio.

Responsio. ¶ Alias ad hoc respondimus, ad intellectum deliberatio attinet, ad actum bonum deliberatio formalis requiritur, scilicet intellectus iudicium prudentiale, vt in sexto videbitur si deus coepta secundet: deliberatio interpretatiua ad malum sufficit, vt in nostro iracundo pręcipiti bili commoto ad pulsandum.

Tractatus Secundus. Cap.IIII.et Lib.V. Cap.IX.

Mbiget autem quispiam si determinatum sit satis, de faciendo patiendoq; iniuriam, atq; si ita sit vt Euripides inquit, absurde dicens, Euripides.
Queris parentem, quomodo occidi meam.
Sermo est breuis, non exitus longos habet.
Volens volentem, vel volentem non volens.

Vtrum enim reuera sua sponte quispiam iniuriam patiatur an nemo, sed omnes inuiti, quemadmodum & omnes qui iniuriam agunt, sua faciunt sponte. Et vtrũ omnes hoc modo an quidam inuiti, similiter & cum patiuntur homines ius? Nam omnes cum ius agunt, sua faciunt sponte. Quare cõsentaneum est rationi similiter opponi eos qui iniuriam, & qui ius patiuntur, vt aut sponte patiantur, aut inuiti. At absurdum videbitur si omnes etiam ius pati sua sponte dixerimus. Nonnulli namq; non sua sponte ius patiuntur. Enimuero de hoc quoq; quispiam dubitauerit si omnis qui passus est iniustum, iniuriam patiatur. An vt in agendo sic & in patiendo res sese habet? Etenim fit vt ad vtrunq; per accidens, ipsa iusta accommodentur, & eodem modo iniusta. Non enim est idem iniusta agere, & iniurias agere. Neq; iniusta pati, & iniurias pati. Similiter & in agendo patiendoq; ius. Fieri enim non potest vt patiatur quisq̃ iniuriam nisi quis iniuriam faciat, aut ius patiatur, nisi ius quispiam agat. Quod si simpliciter iniuriam facere, sit sua sponte quempiam lędere, & ipsum, sponte inquam lędere, sit lędere scientem, & quem, & quo, atq; quomodo, incontinens autem ipse sibi sua noceat sponte, ipse nimirum iniuriam patitur sua sponte, fierique potest vt sibiipsi iniuriam faciat atq; hoc etiam ipsum, vnum quid est eorum quæ dubitantur, si fieri inquam possit, vt sibiipsi quispiam iniuriam faciat. Præterea fit vt sua sponte quispiam ob incontinentiam ab alio sponte nocente lędatur. Quare fit, vt sua sponte quispiam iniuriam patiatur. An diffinitio dicta non recte sese habet, sed huic, lędere inquam scientem quem, & quo, atq; quomodo, hoc est addendum præter illius voluntatem? Læditur igitur sua quispiam sponte, patiturq; iniusta. Sed iniuriam sua sponte patitur nemo, nemo namq; vult. Neq; incontinens ipse, sed præter voluntatẽ agit. Neq; enim vllus id vult quod non existimat esse bonum, incontinens autem id agit quod non putat esse agendum. Qui vero dat sua, quemadmodum arma sua Diomedi Glaucus dedit, vt dicit Homerus, Ius patiẽtes.
Proq; nouem, centum, pro ferro tradidit aurum.
Is iniuriam non patitur, dare namq; est collocatum in ipso.

Sed vt iniuriam patiatur non est in potestate ipsius situm, sed is sit qui iniuriam agat oportet. Patet igitur sua sponte neminem iniuriam pati.

Insuper ex iis quæ præposuimus, hæc duo testant deinceps dicenda, vter iniuriam faciat, vtrum is qui plus pręter dignitatem tribuit, an is qui illud habet? Et si fieri possit vt sibi ipsi quispiam iniuriam faciat. Etenim si fit illud quod prius est dictum & qui distribuit nõ qui plus habet, iniuriam faciat si quispiam plus alii, q̃ sibi tribuat sciens, sponteq;, quod quidem moderati homines facere videntur (bonus enim & æquus, minora sibi tribuere solet) is p. fecto sibiipsi iniuriam facit. An neq; hoc simplex est? Ex alio namq; bono plus forte consequitur, vt gloriam, aut absolute honestum. Soluitur præterea & per diffinitionem agendi iniuriam, nihil enim ipse præter suam patitur voluntatem. Quare non iniuriam patitur ob idipsum, sed si minus capit, lęditur tm̃. Patet autem & distribuentem iniuriam agere, sed non eum semper qui plus habet. Non enim is iniuriam facit cui inest iniustum, sed is cui potestas inest id faciẽdi sponte. Hæc autem est vnde est principium actus. Quod quidem in ipso est distribuente, non in accipiente. Præterea cum facere multis dicatur modis, & modo quodam expertia animę, & manus, & seruus occidat hero iubente, iniuriam quidem non egit, iniusta autem facit. Insuper si iudicauit ignotans, non iniuriam facit legitimo iusto: nec est iniustum iudicium, est tamen aliquo modo iniustum. Aliud enim est legitimum iustum, aliud primum. Sin vero cognoscens iudicauit iniuste: plus habet & ipse, vel gratiam vel vindictam: perinde igitur & is, qui ob hæc iudicauit iniuste, plus habet, atq; si quispiam acceperit iniurię partem. Nam in illis is qui fundum peruerso iudicio tribuit, non fundum cepit, sed argentum. Atqui putant homines in seipsis esse situm iniurias facere. Quapropter & iniustum esse facile arbitrantur, hoc autem non ita sese habet. Coire namq; cum vxore vicini, & pulsare proximum, dareq; argẽtum manu facile est, & collocatur in ipsis, sed hęc age- Vter iniuriã faciat tribuẽs accipiẽs vltra dignitatem. Diuidens sibi minus.

æ ſic ſe habentes,neq; facile eſt,neq; in ipſis eſt ſitum.Simili modo cognoſcere iuſta atq; iniuſta nullam ſapientiam eſſe putant,propterea q; non eſt difficile,ea de quibus leges dictitant intelligere: at non hęc ſunt ipſa iuſta,niſi per accidens. Sed tunc ſunt iuſta, cum quodam aguntur modo,& quodam diſtribuuntur modo:id autem difficilius eſt,q̃ ea quę ſanitatem efficiunt ſcire.Et ibi nanq; mel,vinum,veratrum,aduſtionem, inciſionemve ſcire, perfacile ſane eſt,ſed quonam modo ad ſanitatem efficiendam,& cui & quando ſint tribuenda,tanta eſt difficultas ſcire,quanta eſt medicum eſſe.Ob id autem ipſum & iuſti non minus eſſe putant iniuriam facere, quia vir iuſtus non minus, ſed etiam magis horum ſingula facere poteſt,viciare inquam vxorem cuiuſpiam,& pulſare aliquem,& vir fortis in acie proiicere clypeum,tergiſq; verſis fugam ſurripere.At timide agere & iniuriam facere non eſt hęc facere, niſi per accidens,ſed ſic ſe habentem hæc facere.Quemadmodum & mederi,atq; curare non eſt incidere,vel non incidere,aut medicamenta dare,aut non dare,ſed hoc modo ſeſe habentem hæc agere. Iuſta autem in iis ſunt qui participes ſunt eorum, quæ ſunt ſimpliciter bona.Habent autem & exuperationem in his & defectionem. Nam quibuſdam non eſt ipſorum exuperatio,vt diis fortaſſe,quibuſdam vero nulla pars eſt vtilis, incurabilibus inquam malis,ſed omnia nocẽt:quibuſdam autem vſq; ad aliquem terminum, atq; hoc eſt humanũ.

AMbiget autem quiſpiam &c. Dubitabit aliquis an de agendo patiendoq; iniuriam ſufficienter determinatum ſit,ſicut ſufficienter loquuti ſumus de eo quod eſt facere iniuſtum vbi omne tale diximus voluntariũ:quare merito ambigitur an ita ſit de pati iniuſtum,& an ita ſit vt Euripides tragicus poeta,ſatis abſurde quidem,dicit

Queria parentem quomodo occidi meam.
Sermo eſt breuis,non exitus longos habet:
Volens volentem,vel volentem nun volens.

¶Loquitur poeta de bellerophonte qui matrem more Neronis atq; Alcmeonis occidit.quia ipſa a filio occidi voluit & filius voluit.Vel filio nolente ipſa voluit.Quęritur ergo,primo an volenti fiat iniuria an non.ſed omnes qui patiũtur iniuriam eam inuiti patiantur, quemadmodum & omnes qui iniuriam faciunt eam ſua ſponte faciunt.Patet in capite pręcedenti, an aliqui ſponte & aliqui inuiti. Similis quęſtio eſt vtrum omnis qui patitur ius id voluntarie patiatur, ſicut omnes qui faciunt ius ſponte quidem faciunt,an aliqui ſponte,aliqui vero inuiti.Poſtea vtrinq; argumentatur.Ad partem affirmatiuã pbãdo q; oẽ iniuſtũ pati ſit voluntariũ vel q; oẽ iuſtũ pati,ſit inuolũtariũ. Et argumẽtũ eſt hoc.Oĩs operatio iuſta eſt volũtaria,ſed iuſtũ facere eſt oppoſitũ ei quod eſt iuſtum pati:ergo oẽ operari iuſtum eſt voluntarium:aut omne tale eſt inuoluntarium.dicit litera,nam omnes cum ius agunt ſua faciunt ſponte.Idem eſt etiam de faciente iniuſtum : quare rationi conſentaneum eſt ſimiliter opponi eos quo ad voluntarium,aut inuoluntarium qui ius patiuntur,vt aut ſponte patiantur aut inuiti.Si enim oppoſitum in oppoſito,& propoſitum in propoſito. In oppoſitũ ratiocinatur inquiẽs. At abſurdum videbitur ſi omnes ius pati ſua ſponte dixerimus, cum aliqui pulſentur & licet iuſte plectantur inuiti.Siquidem ius eſt emendatio iniurię vel æqua retributio,ille cui nõnihil datur ſpõte ſua patitur,ille cui aufertur non ſua ſponte ius patitur,pariter nec ille qui ad ſupplicium trahitur, quocirca quidam ſponte quidam vero inuitus ius patitur. Et hæc eſt reſolutio interrogationis de illo qui ius patitur.Sunt hic duo oppoſitionum paria,ſcilicet iniuriam agere & iniuriam pati,ius agere atq; ius pati. Dicit q; abſurdum eſt aſſerere q; omnes ſua ſpõte patiantur ius,quia ius eſt ad iniuriæ reparationem,vel ad retributionem æqui.hic ſponte patitur, ille vero inuitus, pauci ad ſupplicium ſua ſponte trahuntur.¶Vlterius ambigitur an idem ſit iniuriam pati ac iniuſtum pati, iuſtum agere & iuſtum pati.Itaq; in vniuerſum quatuor ſunt oppoſitiones,ſed duo termini cũ his concurrunt, ſcilicet agere atq; pati.Sequitur in litera. Enimuero de hoc quiſpiam dubitauerit &c. Aliam adhuc quæſtionem mouet, vtrum omnis qui patitur iniuſtum iniuriam patiatur, an vt in agẽdo ſic in patiendo res ſe habeat. Reſpõdetur. Etenim ſit vt ipſa iuſta & iniuſta ad vtrunq;,ſcilicet agere & pati accommodantur . Ponitur hęc in principio capitis pręcedentis.dixit iniuriam quidem quiſpiam facit & ius agit,cum ea ſua ſponte agit,& quę ſequuntur.Et paucis interpoſitis ſubdidit. Agit enim ea quibus accidit vt ſint iuſta atq; iniuſta.Quando quiſpiam inuitus aut ignorantia agit iniuſtum hoc eſt per accidens. Si quiſpiam inuitus ſeipſum lędat,iniuſtum per accidens ſibi facit . At ſi quis iniuriam facit per ſe loquendo quis iniuriam patitur & ſi quis agit ius ſimiliter ius quis patiẽ. Fieri enim nõ poteſt (inquit in litera) vt quiſpiam patiatur iniuriam & nemo iniuriam faciat . Itidem vt patiatur ius & nemo faciat ius.Nam relatiue dicuntur iniuriam facere & iniuriã pati,& paſſio eſt effectus actionis. Similiter iniuſtum facere & iniuſtum pati,ſed iniuſtum facere & iniuſtum pati ſunt communiora,Ergo conditionales iſtę nouiſſimo propoſitę ſunt verę.Item in eis oppoſitum conſequentis antecedenti repugnat:igiẽ ſunt cõſequẽtię bonę,& per cõſequẽs etiã propoſitiones verę.Iuſta ergo & iniuſta & agendo & patiẽdo cõformiter ſe habẽt.Sequiẽ in litera,q; ſi ſimpliciter iniuriam facere occurrat. Recens quæſtio vtrum fieri queat vt quiſpiam ſibiipſi iniuriã faciat, & oĩno an aliq̃s vltro & ſua ſpõte iniuriã patiaẽ.Et aliquibus mox ita videri põt.Primo quia diffinitio eius qđ eſt iniuriam facere eſt

voluntarię aliquem lędere,sed sua sponte lędere est ipsum lędentē scientē lędere: sciētem dico & quē & quo instrumento & quo modo,cum incontinens siue intemperans sua sponte sibi noceat vtpote q̄ se cognoscit & quid operatur profundendo suas opes meretrici,quam deperit : ergo ipse incontinens vltro sibi iniuriam facit cum se infortunis lędat:igitur fieri contingit vt quispiam sciens sibiipsi iniuriam faciat,quod dubitabaṫ. Secundo fieri potest vt incontinens ob suam concupiscentiam ab alio sponte quidem vt a scorto nocere volenti patiatur , quare eodem modo ab seipso iniuriam patietur, & sic fieri potest vt quis voluntarie iniuriam patiatur.Huiusce questionis hæc ponitur solutio. Non bene diffinitur iniuriam facere esse sua sponte quempiam lędere, sed addendum venit scientem quē. quo.quomodo pręter illius voluntatem qui leditur.Quocirca nihil prohibet quempiam sua sponte lędi & iniusta pati,patet in casu intemperantis suas fortunas in meretricem profundentis. Hoc ipm in materia Glauci apud Homerum in Iliade patet: de qua paolo mox dicetur , sed nemo sua sponte iniuriam patitur neq; incontinens ipse de quo in argumento habita est mentio, sed pręter voluntatem id agit,hoc est sibi nocendo.Nemo vult illud quod non putat vtile,& bonum.Voluntas non fertur communiter nisi in bonum saltem putatum in volendo vti alias locupletius declarauimus. Appetit vnum incontinens,scilicet explere libidinem,alterum refugit absolute,scilicet suas profundere opes:tamen ob voluptatem quam putat esse sibi vtilem,vult opum sustinere iacturam , ita q̄ pluris voluptatem faciat q̄ fortunas expensas.In cuius argumentum si pecunię ingens excessus a meretrice petatur resilit, vt de Demosthene oratorum clarissimo referunt,qui Laide petēte pro concubinu talentum noluit ita care emere pœnitere,sed de incontinente & quo modo extra affectum & in affectione concupiscentię iudicat in septimum (si fata sinant) loqui proponimus . Neq; ab altero quis patitur iniuriam volens dato q̄ alteri plusq̄ par sit tribuat de suis seipsum lędens. Quemadmodum fecit Glaucus Homericus Diomedi,vni quinq; bellacium Graecorum qui troiam oppugnarūt : de quo Homerus vates canit.

Proq; nouem centum,& pro ferro tradidit aurum.

¶ Glaucus iniuriam non est passus cum sua arma aurea pro ereis & precio centum boum æstimata pro nouem æstimatis permutauerit,cum id facere in ipso collocatum esset. Conclusio. Non est situm in facultate hominis vt iniuriam patiatur,quia non est in eius potestate vt quis illi iniuriam inferat. Siquidem quia passio ab agente dependet,requiritur aliquis qui illi iniuriam inferat.

¶ Dubitatur circa diffinitionem eius quod est iniuriam facere quam philosophus dat. Videtur enim ex ea sequi q̄ non est in facultate viri facere alteri iniuriam. Patet non est penes facientem vt ille cui iniuria irrogaṫ velit nolit ve. Rn̄deṫ concedēdo q̄ cōplete ratio iniurię depēdet ab agēte & patiēte, tn̄ actio illa q̄ est iniuria cōplete malitiā habet ab agēte,sicut ab eo fit, licet ipsam taliter denoiari ab extrinseco depēdeat. ¶ Seqṫ in lr̄a eiusdē capitis. Insup ex his q̄ ꝓposuim⁹ hęc duo restāt circa iustitiā & iniustitiā discutiēdas. Hoc ē examinare op; de duob⁹ ī mediū allatis. Pri⁹ est vter iniuriā facit an ille q̄ p̄ter dignitatē dat, vt Glauc⁹ an is q illd h₃ & icipit vt Diomedes. Scd̄m iterū an fieri q̄at vt qs sibiipsi iniuriā faciat. ¶ Ad priorē q̄stionē an iudex plus tribuēdo vni q̄ alteri æq̄liū de bono cōi peccet. ¶ Ad negatiuā ptē argumētor,qa illo dato seqṫ q̄ iudex sibiipsi pōt facere iiuriā,s₃ hoc ē incōueniēs. Q: seqṫ pt₃,pōt minora sibi q maiorib⁹ dign⁹ est q̄ alteri,pari i bōitate dare. S₃ qlibet laudat tales vocās eos bonos moderatores & ęquos:ergo plus capiēs & nō plus vni pti dās,deliq̄t. Hoc diluit prio,an ne hoc simplex ē,hoc nō ē simplr̄ verū,s₃ plus dat de bono fortunę,& miori bono,& plus sibi capit de glīa & bono honesto. Scd̄o hoc diluit ex diffinitiōe faciēdi iiuriā. Nā iste distributor nihil p̄ter suā voluntatē patiṫ ꝑinde nō fit ei iiuria,s₃ lędiṫ tm̄ si sibi min⁹ capit . ¶ Alia cōclō q̄q̄ ita ē q̄ alij plus dādo alicui fit iniuria is q voluntarie distribuit citi⁹ iniuriā facit nō aūt is q plus capit. Hāc cōclōnē trifariā ꝓbat. Ille plus peccat i quo est pricipiū actiōis & volēs facit iiustū q̄ recipiēs sicut est de distribuēte: igiṫ signāter qn̄ recipiēs nō multū ad illā iniustā distributionē̄ coopaṫ. Scd̄o multifariā diciṫ qs iniuriā facere. Vno mō sicut causa pricipalis,alio mō sicut instrumēta faciūt,quo mō dicim⁹ q̄ expsia aię vt ensis & spiculū & man⁹ & seruus occidit hero iubēte. Instrumēta nō iniuriā, s₃ iniustū materialr̄ potius agūt,qa seruus facit vetitū ex lege,ergo iiustū. Cōsequētia est nota ex his q̄ diciṫ in fine septimi capitis,sed dn̄s q mādat poti⁹ iniuriā,facit,qa sua spōte nō aūt seruus,sic in ꝓposito, nō q plus sibi distributū accipit.peccat. Tertio. Sępius cōtingit vt q plus voluntarie distribuit,dū cuipiā iniuria fit,plus h₃ q̄ qui accipit. Nam si qs ignorās plus alteri adiudicauit ignoratiōe q̄dē legitimi iusti nō facit iniuriā p se simpliciter,tn̄ iudiciū est iniustū p accidēs & materialr̄. De iusto legitimo loqṫ,in qd̄ cadit ignorātia,qa in iustū,primū hoc est naturale,nō cadit ignorātia, illud est hoīs menti a deo impressum vt ante retulimus. E diuerso si cognoscens illud aut ob gratiam aut vindictam iniuste iudicauit & adhuc iniuria eius quod distributum est partē accipit plus habet q̄ ille cui distribuit, vt dum malo iudicio adiudicauit alicui fundum aut domum & partem capit nō quidem q̄ fundum capiat aut eius partē,sed argentū aut aliqd hoiusmodi. Igiṫ nō mirabere si distributor plus faciat iniuriā dum cuipiam fit iniuria & non is qui plus accipit, hoc enim modo qui sacerdotiū idoneo confert pretermisso magis idoneo peccat,& fortasse accipiens non peccat dum modo non cooperatur , esto q̄ se minus idoneum q̄ aliū nouerit,dū modo sit idone⁹. Post hęc reprobat tres falsas opiniones,quarū prima in cōclusiōe sequēti capiṫ. Seqṫ ergo alia cōclusio. Nō est facile iniustū esse vt vulgus hoim arbitraṫ,hoc aūt nō sic sese h₃. Coire nāq; cū vxore ꝓximi & pulsare ꝓximū & dare argētū manu est facile & collocaṫ in ipsis, verō sic se habētes hoc agere, hoc est ex habitu iniustitię prōpte & delectabilr̄, neq; facile est neq; in ipsis statim situ,etiā ad hoc longa consuetudine peruenitṫ. Secundam deliram opinionem confutat.

¶ Alia conclusio. Cognoscere iusta & iniusta falso aliqui nullam sapientiam putant, quoniam de qui-
bus rebus leges loquuntur eas res non est difficile intelligere, at hæc non sunt iusta nisi per accidens,
sed tunc sunt iusta, dum quodam modo aguntur atq; certo modo distribuuntur. Et sane illud est dif-
ficilius q̃ ea quę sanitatem efficiunt cognoscere. Maior est diuersitas actuum animę q̃ habitudinum
corporis: Esse excellenter ad habitum iustitię promptificatum est & inuentu ratum, latinum loqui
non est difficile, latine loqui difficile, secundo Ethicorum. In medicinis enim & curandę valitudinis
arte & mel & vinum & elleborum & adustionem ac incisionem cognoscere est facile, sed qua via ad pa-
randam sanitatem, & cui & quando & quomodo applicanda sunt, & in quo planetarum aspectu phar-
maca sint capienda, est perdifficile. Tanta profecto difficultas est scire quanta est medium hic tenere.
Ita quoq; in iustis & iniustis pernoscendis est.

¶ Alia conclusio qua carpitur tertia falsa opinio, est hæc. Aliqui falso dicunt iustum non minus pos-
se iniuriam iniuste agere q̃ iniustum, & ob idipsum hoc putant q̧ non minus immo magis vir iu-
stus vnumquodq; horum vt alteri⁹ thorum temerare, alium ferire facere potest, & vir fortis in acie
clypeum proijcere & fugiendo decedere, q̃ si esset iniustus ac meticulosus. Hęc facere nõ est iniuriam,
& iniuste agere at timide agere nisi per accidens. sed tunc iniuste iniuriamq; facit cum ea ex electiuo
habitu sicq; se habens facit, quemadmodum aliquem scire mederi non est incidere aut non incidere,
medicinas porrigere, aut non porrigere: sed tali artificio hęc facere. Vltima huius capitis conclusio
est. Iusta in his versantur quibus assunt secundum se simpliciter bona, hoc est opes & honores, nam
iusta iis insunt quibus bona assunt secundum magis & minus, excessum & defectionem habentia. Ex
Aristotelica officina hæc distictio emersit, Bona maxima sunt animi flosculi, bona corporis sunt me-
diocria, bona fortune vilissima. In primis bonis non est excessus, in extremis & exuperatio atq; defe-
ctio. Per hasce particulas excessum ac defectum se de extrarijs bonis loqui subindicat, vt superius di-
ximus. Opes non sunt mala simpliciter nec indifferentia bona sunt quãtum est ex parte eorum qui-
busdam externis bonis non est superexcessus vt dijs hoc est heroibus qui optime opulentiam parti-
untur, quibusdam vero nulla para fortunarum est vtilis, vt insanabilibus qui diuitijs abutuntur, il-
lis effluentia est toxicum, fomentum vitiorum subministrant. Omnia incurabilibus obsunt, quibus-
dam vero ad aliquem terminum vsq; tam excedendo q̃ deficiendo. Hoc est affluentia opum talibus
obest item & earundem poenuria. Atq; hoc nouissimum est humanum, primum vero semideorum
& heroum, medium vero est illorum qui sunt deploratæ malitiæ. Non loquor de vere inopibus qui
omnia propter Christum reliquerunt.

Dub. vij. ¶ Dubitatur quid est iniustum facere per se, & quid per accidẽs similiter pati. Secundo an quis patiatur
iniustum volens. Tertio an omnis iniustum faciens sit iniustus. ¶ Quarto dubitatur de comparatio-
ne medicinę & iustitię an difficilius sit esse iustum q̃ esse peritum medicum. Quinto an iudex corru-
ptus sententiam ferens iniustam pro parte corrumpente grauius delinquat & pars corrumpens. Se-
xto dubitatur de ipsis dijs qui & quomodo ponantur ab Aristotele. Vltimo an iudici liceat cõtra ve-
Ad primũ. ritatem agnitam sequendo proposita & probata iudicare. ¶ Ad primam dubitationem respondetur,
q̧ ille facit iniustum per se qui vult ex electione se aut suos habere plus q̃ par sit de bonis, & minus
q̃ ratio flagitat in malis poenæ. Talis actus voluntatis semper est malus. Ille facit iniustum per acci-
dens, qui vult se vel suos ea bona habere quæ de facto habendo plus habet q̃ debet vel vult alterum
ea tantum habere quę habẽdo de facto habet minus q̃ debet, licet nolit ex electione eum habere mi-
nus q̃ debet, sicut nec ex electione vult seipsum habere plus q̃ par sit, & in tali potest esse non pecca-
tum ob ignorationem inuincibilem. Istud iniustum per accidens a multis iniustum materialiter vo-
Ad secũdũ. catur. Proportionabiliter diffiniendum est iniustum pati per se & per accidens. ¶ Ad secundam dubi-
tationem respondetur, q̧ interdum potest homini fieri iniustum siue iniuria ipso consentiente, pri-
mo quando voluntas est tacita non expressa vt si Titius expetens damnum Sempronij vicini, quem
odio prosequitur eius equum quem ipse Sempronius tacite vult interimi, interimit, & sic Sempro-
nius iacturam incurrit, hæc voluntas tacita non dedit facultatem Titio vicino vt ipse impune equũ
occidat, si tamen ipse Sempronius pręcepisset equum suum trucidare vterq; peccasset, sed in foro hu-
mano Titius non fuisset coactus equum restituere, aut eius valorem. Secundo quis patitur iniuri-
am volens quando eius voluntas est ligata vt in pueris & infirmis qui cupiunt sibi nociua. qui pue-
rum infrenem viuere sine disciplina sinit puero iniuriam facit quam cupit ipse puer, sic grauiter in-
firmus vt calida febre laborans continuo bibere appetit in sui perniciem.

¶ Cõtra hoc obijcit. Ratio incõtinẽtis ligat tẽpore cõcupiscẽtię: igit si ab amasia dãnificet volens, ipse
iniuriã patiet volẽs, cuius oppositũ ponit Aristoteles. Rñsio, poterat incõtinẽs obuiã ire impetui affe-
ctus ne sua ratio ligaretur, ideo imputabitur ei ac si libere id voluerit tẽpore cõcupiscẽtię, sed de hoc
in septimũ lib. lati⁹. Aliqui tertiũ casum addũt qñ volũtas nõ est integra, sed partialis, hoc est qñ non
cadit sup actionẽ, sed passionẽ, sic Christus & martyres volebãt pati nõ tñ volebãt alios eos ferire, quia
hoc esset malũ. Sed illud mẽbrũ est nullũ si volebãt pati mortẽ, volebãt directe vel indirecte aliquos
eis mortẽ inferre. indirecte adieci, licet eñ sequat, iste patit ergo ab aliquo patit, antecedẽs põt esse vo-
litũ non autem consequẽs. Secũdo sancti nolebãt sic categorice pati. displicebat hoc eis, displicet enim
viro forti sua mors, vt patet in tertio Ethicorum in materia fortitudinis, pręeligunt tamen accepta-
re conditionem mortis q̃ deserere fidem & iustitiam. Sub hoc membro potest includi volitum inuo-
luntario admixtum, vt eijcere merces in mare gratia exonerandę nauis, talis plus habet de volito q̃
de nolito tertio Ethicorum, perinde vt in dante pecuniam latroni ne occidatur.

¶Pro tertia dubitatione respondetur ꝙ omne iniustum facere est alteri nocumentum inferre, sed Ad tertium. non omne nocumentum inferre est iniustum facere, quia non omne damnum illatum est iniustum: nocumentum enim fit homicidę grassatori eum perimendo, non tamen fit illi iniustum. Trifariam nocumentum contingit. patet paucis repetendo quædam quæ octauo capite dicta sunt & alia addendo, scilicet ex ignorantia affectione & electione. Ignorantiam in inuincibilem & vincibilem distinximus, & rursus vincibilem in affectatam & crassam partiuimus. Nocumentum ex ignorantia affectata ad nocumentum ex electione vel affectu reducitur, secundum ꝙ ignorantia est volita ob electionem, aut affectum. Proinde duplex tm̄ remanet nocumentum ex ignorantia contra alia duo distinctum. Nocumentum ex affectu est duplex secundum ꝙ duplex est affectus, scilicet naturalis vel humanus siue necessarius, & habitualis. Diciturq; affectus habitualis qui ex habitu prauo innascitur, secundum quem homo mox obiecto pręsente mouetur in ipsum, vti vides in assuetis iurare ex habitu ad iurandum pronos. Affectus autem naturalis ex sensibus naturalibus emergit, vt timor, spes, gaudium & huiusmodi. Et affectus naturalis rursus diuiditur: quidam enim retinet sibi nomen commune, qui iam dictus est, & dicitur naturalis. Alius dicitur humanus siue necessarius qui in hominis natura originem habet, vt sitis, fames, infirmitas & huiusmodi. Sancti non discedunt a sententia philosophi alijs verbis peccata diuidentes. Dicunt enim ꝙ peccantes, vel ex infirmitate & impotentia peccant, vel ex ignorantia, vel a certa scientia. primum peccatum est in patrem, quia est contra eius appropriatum scilicet potentiam. Secũdum in filium, quia est contra eius appropriatum scilicet sapientiã, filius enim est patris sapientia. Tertij ex electione & ex industria peccãtes dicuntur in spiritumsanctum peccare, quia contra eius appropriatum delinquunt hoc est contra bonitatem, & isti pessime peccãt quorũ pctm̄ a sanctis & doctoribus in fine secundi sententiarum dicitur irremissibile, ob eius malitiam. Aliter in euangelijs peccatum in spiritum sanctum exposuimus, nunc autem vt plures loquimur. His enarratis respondetur conclusiue ad dubitationem, oẽs iniustũ faciẽtes. Peccantes ex electione vel exiguo affectu sunt iniusti. Patet, tales ex habitu iniustitię & certo proposito iniustum agunt proinde sunt iniusti per aristotelem sepius in litera, & secundum sanctos grauissime delinquunt, & cum ignorantia affectata ad hoc reducatur. perinde est de ea ac de illo ad quod reducitur.

¶Secunda conclusio iniustum faciens ex graui affectu vel ex ignorantia crassa vel supina peccat, non tamen est iniustus, quia iniustus est admodum prauus quemadmodum non est iste.

¶Contra priorem conclusionem obijcitur sic. Secundum Dionysium de diuinis nominibus nemo respicit ad malum volens ergo nemo potest velle malum cognitum tale: ergo nemo peccat ex certa scientia. ¶Respondetur bifariam. Primo ꝙ peccare ex certa scientia, ex industria vel ex malitia non est aliud q̄ non habere impulsum sensualitatis (cui voluntas condescendit facile) inclinantem hominem ad male agendum, nec habere ignorantiam in intellectu & cum hoc potest esse apparẽtia boni alicuius in obiecto. ¶Alio modo dicitur ꝙ regulariter nemo aspicit ad malum, volens: tamen voluntas aliter facere potest ex sua fœcunditate & plenitudine potestatis suę vti superius in quadam dubitatione meminimus.

¶Contra secundam conclusionem arguitur sic, omnis iniustum faciens peccat & nullo alio peccato q̄ iniustitia, sed omnis talis est iniustus. Insuper omnis faciens iniustum volens est iniustus at omnis iniustificans facit iniustum volens: igitur. Probatio maioris, quia sicut iustitia est habitus a quo operatiui sunt iustorum & iusta operantur & volunt iusta, ita iniustitia est a qua operatiui sunt iniustorũ & volunt iniusta. ¶Ad priorem rationem dicitur ꝙ varijs modis cõtra iustitiam peccatur absq; hoc ꝙ quis sit iniustus: sufficit facere iniustum. ¶Ad secudum argumentum concedo habitum iniustitię inclinare ad iniusta, sed iniustus electione operatur iniuste vt ex dictis patet, iniustum facere ex habitu prompte & delectabiliter est actus iniustitię & non qualitercunq; iniustum facere. Nomina significant ad placitum: si Aristoteles & philosophi illius tempestatis ad dies nostros in philosophia vsi sunt vocabulis.

¶Ad quartam dubitationem respondetur vtrunq; est perdifficile, nec vnam difficultatem Aristoteles alteri præfert, sed quia hoc in litera tangit occasionaliter quæstionem mouet. In primis iustitia non fit nisi circa exteriora, de actibus enim occultis animæ non est iustitia in foro exteriori, sed solum in foro interiori, vbi euangelicus sacerdos credit homini sua occulta denudanti, & in eo foro dignoscere lepram a non lepra est perdifficile, quia tenebrosiora sunt vulnera mentis q̄ corporis. Sed de hac via non loquitur Aristoteles, quoniam scelera sacerdoti denudare nec est de lege naturę nec fuit de lege Mosaica. Credo tamen esse difficilius, probum esse iudicem q̄ esse peritum medicum. oportet enim iudicem in legibus esse peritum, & scire vti ęquitate quando par est & cum hoc in mari sęuienti existens miris fluctibus frangendæ iustitiæ exponitur, nunc procellarum minæ iudicem territant, nunc fauor blandiens, nunc vero munera (quæ oculos prudentum excęcant) offeruntur. Munera crede mihi placant hominesq; deosq;, dicit naso. Fauor nunc vnius partis, nunc odium alterius, quare iudicium rectum timore, amore, & odio immutare solet. Vnde Aristoteles secundo rethoricę dicit, non eadem videntur amantibus & odientibus, neq; iratis & se mansuete habentibus. Medico autem sanare plurima inuitant, occidere paucissima aut nulla, lucrum voluptas, honos, ad sanitatem instigant. ¶Pro quinta dubitatione notetur homines quadrifariam iniustum faciunt pro- Ad quintũ. ut recitatur, vndecima quæstione quarta, capitulo quarto, timore cupiditate amore & odio. In duobus primis iudex habet oculum ad se, & dicitur per partem corrumpi in duobus vltimis ad partes respicit & non corrumpitur ab extrinseco, sed a se: ideo eas relinquemus in titulo dubij.

His prægustatis respondetur per propositiones: quarum prima est. Iudex cupiditate corruptus plus
peccat q̃ timore corruptus. Probatio, peccatum tanto est grauius quanto est magis volũtarium. Mo-
do peccatum ex cupiditate est magis voluntarium q̃ peccatum ex timore: nam qui ex timore opera-
tur ille quodammodo inuitus & cum displicentia operatur. signanter si est iustus timor. Hinc timor
cadens in constantem virum impedit matrimonium contrahendum & dirimit contractum, nõ au-
tem cupiditas. ¶ Secunda propositio. Iudex cupiditate corruptus plus peccat q̃ pars corrumpẽs, cum
iudex obligetur iure communi sicut & pars, & cum hoc iure speciali tanq̃ iudex, igitur plus peccat.
¶ Tertia propositio. Iudex magno timore corruptus minus peccat q̃ pars corrumpens. Patet quia
eius peccatum est minus voluntarium. Eius enim actus est mixtus ex voluntario & inuolunta-
rio, partis autem actus pure voluntarius. Hinc Pilatus timore perdendi officij Christum inique iu-
dicãs, minus peccauit q̃ Iudas & Iudęi tradentes Christum Pilato, secundum verbum Christi ad Pi-
Obiecta. latum Ioannis vndeuigesimo. Qui me tradidit maius peccatum habet. ¶ Contra illud argumentor.
Plus peccat qui in plures peccat, at pars corrumpens in plures peccat q̃ iudex, quia in iudicem quem
ad peccatum inducit. & etiam in partem aduersam, iudex autem peccat tm̃ in partem. ¶ Secũdo ma-
gis peccat ille qui subtrahit bona animę & fortunas q̃ auferens bona animæ tm̃, at pars corrumpẽs
tollit bona animæ iudicis & bona fortunę partis aduersę. Iudex autem per iniquam sententiam sola
bona exteriora tollit: igitur. ¶ Tertio plus peccat qui plus facit q̃ dimidium totius operis mali q̃ ille
qui facit residuum. At pars corrumpẽs iudicem est huiusmodi, facit enim principium quod videtur
Responsiões. esse plus q̃ dimidium totius ¶ Ad primum respondetur concedendo maiorem, paritate hincinde da-
Ad secundũ ta iudex in vnam partem peccat quam in peccato alit, & alter facit iniuriam sicut pars. ¶ Ad secun-
dum dicitur q̃ bona animę non possunt tolli nisi ab habente animam. Secũdo iudex alendo vnam
Ad tertium. partem in prauitate tollit bona animę illius sicut bona animę subtrahuntur a iudice. ¶ Ad tertium
distinguo minorem q̃ pars plus facit q̃ dimidium totius, vel quo ad iniquitatem & sic negatur, iu-
dex enim parte inchoante est liber ad dissentire: vel quo ad difficultatem & perfectionem ope-
Ad sextum dubium. ris transeat, sed hoc non sufficit ¶ Ad sextam hęsitationem respondemus q̃ Prisci gentiles in thea-
tris ac delubris statuas, simulachra & similia ornamenta in illorum memoriam qui de re publica be-
ne meriti essent posuerunt. Non alia de causa Ceres dea frugum vocabatur nisi q̃ hominibus glan-
de vescentibus frumẽtum tradidit, ac molere, pinsere, panẽ facere finitimos docuit, hinc nomen deę
tulit. Et propter peritiam astronomicam Athlantem cęlum torquere & humeris sustinere finxere.
Et quia Æolus ventorum vtilitatem nauigantes docuit, vẽtorum deus fingebatur. Ita quoq̃ Amal-
phis seu magnes diuinos honores inter nautas meruit, quia magnetis vsum primo sulcantibus vn-
dabundum mare monstrauit, cum antehac ad siderum obseruationem cursum dirigerent & nubilo
cælo sępenumero errarent. Modus vulgaris hominum erat illos iam vita functos deos appellitare.
Recta erat generosę philosophantium via vnicum deum agnoscere, sed cum vulgo hominum loque-
bantur licet scire sapiebant. In pręsenti loco per deos consideratos homines philosophus intellexit.
Centoculus Argus semideus dici sic meruit. Hoc inter exponendum dixerimus.
Ad septimũ. ¶ Ad vltimam dubitationem notetur q̃ iudex potest habere suspitiones contra probationes testiũ,
vel certitudinem & scientiam, extendendo scientiam ad euidentiam. hoc præmisso per duas conclu-
siones respondetur, quarum prior est. Iudex debet sequi testimonium testium irrefragabilium in pro-
batione, esto q̃ ipse suspicetur oppositum esse verum. ¶ Secunda conclusio. Probabile est q̃ etiam ipse
potest sequi depositionem testium quos refellere nequit, esto q̃ sciat oppositum esse verum. Prior cõ-
clusio patet. Sicut enim se habent argumenta topica ad aliquam materiam in ordine ad euidentiã,
ita se habent suspitiones ad claras probationes, sed topicę rationes quotquot sunt euidentiæ cedunt.
dicitur enim q̃ in modio rendi non est vola plena sciendi. hoc est quęcunq̃ mensura opinionis nul-
lum gradum scientificum attingit. ¶ Secunda conclusio probatur, quia opposito dato aperietur via
iniquo iudici post omnem testium depositionem ad placitum iudicandi, dicẽdo q̃ ipse in occulto no-
uit oppositum, & sic semper esset tergiuersatio in iudicio, quod est inconueniens. Secundo Deuterono-
mij. xvij. In ore duorum vel trium stat omne verbum, sed iudex qui est lex animata secũdum philo-
sophum, habet Titium innocentem ostensum testimonio irrefragabili nocentem, debet aut saltem
potest depositionem testium sequi & patet per cap. pastoralis de officio iudicis delegati, & est sententia
beati Ambrosij super Beati imaculati, vt patet. iij. q. vij. cap. iudicet. Iudex tamen debet testes seorsum
examinare more Danielis, & facere quod in se est ad liberandum innocentem semper seruando ius cõ-
mune & legis communis conditiones. Nec valet dicere: ad iudicem superiorem mittendus est, tum q̃a
stat istum esse iudicem supremum. Tum secundo si esset iniquum sic iudicare, vitam innocentis ex-
poneret periculo mortis quod inconuenit, nec est necessarium relinquere officium. Nihil est dicere in
criminalibus & in magnis ciuilibus secũdum veritatem iudicabit, secus est in minutis, quoniam si p-
cessus sit iustus idem est in magnis atq̃ paruis.
Obiecta tria. ¶ Contra hanc secundam conclusionem arguitur. Iudicare contra veritatẽ est iudicare contra ius na-
turale, quod est ius diuinum. Exodi. xxiij Non suscipies vocem mẽdacij, neq̃ in iudicio plurimorum
acquiesces sententię vt a veritate deuies. Secũdo nullus innocens est ad mortem plectendus quando
est scitus talis, Titius est huiusmodi vt nouit iudex: igitur. Tertio potius debet iudex sinere scanda-
lum oriri in republica q̃ veritatem deserere agnitam. Vtilius enim scandalum nasci permittitur q̃
Ad primum veritas relinquatur de re. iu. cap. qui scandalisauerit. ¶ Ad primum dicitur hoc est verum nisi probe-
Ad secũdũ. tur testibus omni exceptione maioribus oppositum. ¶ Ad secundum similiter respondetur. ¶ Ad

tertiũ dicitur q iudex nullam veritatem derelinquit quã tenetur insequi.Quarto tunc Pilatus fuisset sce Ad tertium.
leris expers iudicãdo Christũ.Quinto contrauenit suę cõscientię proinde iudicãdo peccat.Ad quartũ dicit Obiectũ quar
non ignorauit Pilatus cõtumaces iudeos inuidia & sophistico testimonio procedere:hoc nihil obscure euan tum & quin
gelistę edocẽt:ingenue pręses profitebatur,nihil morte dignũ inueni,in eo in cuius argumentum manus tum.
abluit,propterea grauiter peccauit iudicãdo Christũ ad mortẽ.Ad quintũ dicit q particularẽ conscientiam Ad quartũ.
suam excutiat est persona publica:formet hoc iudiciũ a me secundũ processum iuris est sentẽtiãdũ tametsi Ad quintum
sit persona publica ac priuata non potest habere conscientias oppositas de eodẽ. Cęterum iudex imprimis
examinabit testes,sicut fecit Daniel seniores seu pśbyteros cõtra Susannã:& si sciat id pbare testes nõ sunt
omni exceptione maiores:si nequeat tũc augetur difficultas. Alloquatur testes clanculũ cũ viris etiã timo
ratis eos retrahendo a falso testimonio:si nequeat vlla via insontem liberare non peccat ipsum condemnã
do.Quia iudicis causa incidit quę sine aduocatione nõ cõmittitur,quęritur ad quid aduocatus clientuli est Quęstio.
obnoxius.Respondetur q peccat si sciẽter causam iniustã tutandam suscipiat,& si eã ab exordio probabi Responsio.
liter iustam arbitrabatur,ac tẽporis progressu illam iniquam deprehendit,tenetur illam deserere & iniu
stitiam suo clienti denunciare.Norma generalis,procedens in causa post iniustitiã agnitam peccat:& dãnũ
parti lęsę illatam refundere deuincitur. vnde bifariam patronus iuste aut non iniuste causam suscipit,quã
do causa iusta putatur,vel de illius iniustitia ambigitur:patrocinatur vt discussione veritas splendescat,li
cet litem ancipitem cliens deserere haud tenetur:ita nec patronus suum patrocinium minime inficiabi
tur.Cęterum si ex sua imperitia cliẽs causam iustam omittat plurimũ exorbitat,merita causę ab exordio
a clientulo expiscetur,si clientulus mentiatur,verum loco falsi propalando,iurisconsultus est excusandus,
si inopis causam periclitari sinat delinquit:quemadmodũ homo vrgenti inopia laboranti succurrere astrin
gitur, ita eius iumẽtũ e puteo extrahere obligatur & eius damnũ in futuro iudicio aliis neglıgẽtibus tue
ri.Nec incassum laborat:dominus enim illi merceserit.Demũ sublimis est virtus iustitia vt in fronte hu
ius quinti retulimus:quo circa eius oppositum est grande nephas & plurimũ exprobrabile. Aristides athe
niensis ab incorrupta aequitate iusti cognomen inter ciues meruit. Suetonius ait Augustũ Cęsarẽ tanta
fuisse aequitate vt nulli vnq̃ genti sine iustis & necessariis causis bellum intulerit.Pertrita est integritas iu
stitię ipsius Camilli phaliscos obsidẽtis:cui ludimagister phaliscorum liberos sub prętextu spatiãdi tradi
dit vt hac ansa parentes vrbem obsidenti traderent. Astuti perfidiã Camillus spreuit,ludimagistrũ reuin
ctis post terga manibus pueris flagellandũ dedit,ad obsessos cũ plagis illum remisit. Ob eximiam hãc iu
stitiam sua sponte phalisci deditionẽ fecere. Apud generosos animos perfidia poenas luit ac iustitia relucet.
Cambyses iudicẽ illi charissimum pecunia forensi causa corruptũ e uestigio comprehẽdi imperauit,ac pelle
a toto eius corpore detracta iudicũ tribunal insterni fecit. Posteris documẽtũ relinquens vt aliena insania
admoniti rectius iudicarent.Cęterum duas regias virtutes potissimum homerus probat scilicet fortitudi
nem atq; iustitiam:cum sic inquit.Ille bonus pugnator erat:duxq; optimus idem.Quẽ versum tantifecit
Alexander magnus,vt illum anteponeret omnibus Homeri versibus.

Tract. III. Cap.I. & Lib. V. Cap. X.

Einceps autem dicendũ est de aequitate & bonitate atq; aequo & bono: quonam modo sese habet aequitas quidem & bonitas ad iustitiã: aequũ autem & bonũ ad iustum.Nam considerantibus,neq; simpliciter idem, neq; genere diuersum esse videtur:atq; interdũ laudamus aequũ & bonum,virũq; talem.Quare & alia laudantes transferimus pro bono ipsum,equius declarantes melius esse.Interdũ rationem sequẽtibus absurdum videtur:si aequum & bonũ (si sit quid pręter iustum)laudabile fit.Nam aut iustũ nõ est studiosum,aut aequum & bonũ,si aliud fit a iusto:aut idẽ sunt,si vtrunq; est studiosum. Hęc igitur dubitatio ob ea fere quę dicta sunt,emergit de ipso aequo & bono. Recte autem aliquo modo sese habent omnia:& nihil prorsus ipsis aduersatur.Nam equũ & bonũ iustũ est:& est aliquo iusto melius:& non vt aliquod aliud genus:melius est ipso iusto.Idẽ est ergo iustũ,atq; aequũ & bonum.Et vtrunq; quidem est studiosum,pręstabilius autẽ est ipsum aequum & bonum.Fit autem hęc dubitatio quia aequum & bonũ iustum quidem est,nõ autem lex est sed emendatio legitimi iusti.Causa autẽ est quia lex quidem omnis vniuersalis est:fieri autem nõ potest:vt de quibusdam vniuersaliter recte dicatur.In quibus igitur vniuersaliter quidem dicere necesse est:fieri autẽ non potest vt recte dicatur,in iis lex id accipit quod fit plerunq; haud ignorans peccatũ.Et est nihilominus recta,peccatũ enim nõ est in lege:nec in legislatore:sed in ipsa rei natura.Continuo nanq; rerũ earum quae sub actionem cadũt,materia talis est.Quũ igitur lex quidẽ vniuersalitet loquitur:in iis autem pręter vniuersale quippiam accidit,tum recte sese habet:vt ea parte qua legislator omisit atq; peccauit absolute locutus:emendetur defectus:quod & ipse legislator si adesset, hoc modo dixisset:& si sciuisset,iubentẽ legem tulisset. Quapropter iustũ quidem est & praestabilius aliquo iusto non tamen simpliciter iusto,sed eo quod peccat propterea quod simpliciter dictum est.Atq; haec est natura ipsius aequi & boni:emendatio legis ex ea parte, qua deficit

ob vniuersale. Hęc enim est causa, vt nō omnia fint lege: quia de quibusdam impossibile est ponere legem. Quare decreto est opus. Indefinitę nanq; rei, indefinita & regula est. sicut & ædificationis Lesbię plumbea norma. Ad lapidis enim figuram mutatur: & non manet. & decretum ad res ipsas simili modo. patet igitur quid est æquum & bonum: & esse iustum & quo iusto pręstabilius est. Ex quo etiam emergit: quisnā sit homo bonus & æquus. Est enim is qui talia eligit atq; agit: & qui non exacte iustum in deteriorem exequitur partem: sed imminuit tametsi legem adiutricem ad illud habet & habitus hic æquitas & bonitas est. quæ quidem iustitia quędam: & non alius quisq̄ habitus est.

DEinceps autem &c. Consequēs est autē de bono & æquo quemadmodū bonitas & æquitas se habeāt ad iustitiam ac bonum & æquū ad iustū, hoc est ad eius obiectū determinationē suscipere, hæc æquitas apud veterem traductionem epiicia vocatur, vulgus epicaiam vocat. Et æquitatem quadrifariam iusto legali comparat. Primo nanq; cōsiderantib⁹, neq; idē simpliciter est iustitię & iusto, Secūdo: neq; genere diuersa esse vidētur, sed iustitia & æquitas ad idem genus spectant. Tertio æquitas est laudabilior iusto. Nam plerūq; æquum & bonū laudamus vt virum talem, non vt iustū. Quarto est iusto melior æquus, & nomen æqui & boni ad alia amplius commendanda pro bono transferunt: ex additione ęqui quicq̄ melius & nobilius esse significantes: quoniam iustum legale æquitas dirigit, est iusto legali melior. Vbiq; enim dirigens est pręstabilius illo quod per ipsum dirigitur. Iam in oppositū disceptat. Ex opposito vero rationem sequētibus sępius occurrit absolutū omnino esse æquum & bonum laudabile esse si æquum & bonum iustum non extiterit, sane aut iustū studiosum non est, aut si vtrūq; studiosum est, iustum æquum & bonū idem esse videbūtur Nanq; studiose percurrendo nullum aliud in mētē venit cui in æquum & bonū adfungamus: & hæc de ęquo & bono difficultatem afferunt: ea propter de eo discussionem suscipere conuenit. Respondens obiectionibus tam ad partē affirmatiuā q̄ ad negatiuā factis primo dicit recte se habent aliquo modo omnia: & sibi non obuersantur æquum & bonum. & iustum est aliquo modo prestantius: & nō vt aliquod aliud genus a iusto, quia sub naturali includitur. Idem est ergo iustum, æquum & bonū. At vero id iustum quod est secundū legem non est idem cum iusto legitimo seruando verba legis, sed cum iusto naturali: sed est emendatio iusti legitimi, ergo est ipso melius. Causa autem est. lex omnis vniuersalis est & non potest dari de omnibus: & vniuersalis multa includit in cuius singularibus cōmuniter eadem est ratio: hinc est vniuersalis. atqui fieri nequit vt de quibusdam contingentibus lex vniuersaliter feratur. In quibus igitur legem ferre operępretium est, & recte vniuersaliter intelligi non potest. In talibus lex capit id quod in pluribus in vsu est, peccatum intelligens. Sicut naturalis dicit hominem cum quinq; digitis nasci, sciens tamen ob peccatum oppositum quandoq; euenire: nihilo tamen secius ea lex recta est: Peccatū enim non est in lege, nec in legislatore: sed in ipsa rei natura. Cōtinuo nāq; rerū earū q̄ sub actionē cadunt materia talis est, vt vniuersali lege nūq̄ satis cōprehendātur. quin quicq̄ vbiq; subtrahendum excipiēdūq; occurrat. Sicut in grammatica a regulis cōmunibus multæ sunt exceptiones. Nec in humanis operibus ob diuersitatē figēdus est limes: ergo legē emēdari sępius cōuenit. Probat. Siquidē cū lex de aliqbus vniuersaliter stabilita est aliqd pter vniuersale inueniat ęquū est: vt ex ea parte qua legislator omisit, & absolute nihil demēdo loquut⁹ est, castiget qd deest: & nimirū id iustū & rectū est. Nā si ipse legislator adesset, isto mō fecisset: & si aliquid ita emersurum pręcognouisset vtiq; dixisset, licet iam legem tulerit. Quamobrem iustum est & melius aliquo iusto, non stando in distributione termini iusto, sed perinde ac si staret determinate, puta iusto legali est melius, nō eo quod est simpliciter, hoc est iusto in vniuersali: qa non est melius iusto naturali quod semper tenet. Sed eo ꝙ propter simplicitatem peccat non est hic sermo de peccato in moribus, sed de deuiatione illius quod cōducit, quēadmodum secundo physicorum dicitur, monstrum est peccatum in natura. ¶ Alia conclusio, quia iusta secundum leges faciunda sunt, decreto & iudicio boni & ęqui opus est. Siquidem munus boni & æqui est legis emendatio: ea ex parte qua ob vniuersale deest Id enim causę est vt non omnia secundum legis expressionem fiant: quia de quibusdam expressam sententiam ferre impossibile est, indefinite siue indeterminate rei indeterminata & variabilis est regula. Et sentētia æqui & boni ad res ipsas perinde sese habere debet vt plumbea regula in Lesbo insula ædificārium: quę ad lapidis figuram mutatur & non manet eadem. Lapides ibi loci ob duritiem sunt intractabiles. Eodem exemplo primo politicorum philosophus vtitur. Est autem lesbos insula in ægęo mari sita, a borea in austrum protensa quingenta aut sexaginta stadia longitudinis habens. Ferrea regula aut lignea est immutabilis: plumbea vero exiguo negocio variatur. Cęterum Pyttacus vnus ex septem sapientibus & Theophrastus ea in insula orti sunt. nunc autem mytilene a mytelene oppido appellatur. Et sicut regula lesbia mutatur: ita decretū ad res ipsas, & non manet semper vniforme: vna em̄ circūstantia aduenlens vel recedens potest decretum immutare. Patet igitur quid sit æquum & bonum, & esse iustum: & quo iusto pręstabilius est. Ex dictis prompte depręhendi potest quis sit æquus & bonus. Est enim is qui talia eligit atq; agit, & qui non exacte amplectitur ius in deteriorem partem ad puniendum, seruando verba legis eius sensu relicto. Summum ius, summa sępe iniuria est: sed imminuit poenam tametsi legem adiutricem ad illud habet: hoc est corticem legis ad puniendum. Nam poenę non sunt per se intentę a legislatore, sed intendūtur sic vt medicina & cauterium peccatorum. Quocirca æquus non plus apponit de poena q̄ sufficeret ad peccati cohibitionem. Poenæ enim restringendę sunt, & fauores ampliandi Et id causæ est quia satius est impunitum relinquere facinus delinquentis q̄ innocentem damnare. ff. de poenis. l. absentem. Potius est ad poenę leua-

men citra condignum descendere q̄ ad ipsius grauamen vltra condignum vt Aristoteles in problematibus ait. Cōscendere ad acerbam poenam magis contrarium est medio: ergo ab eo est magis recedendum: ex vna regula posita in calce secundi. Et habitus ipse æquitas & bonitas est: quæ quidem æquitas & bonitas iustitia quædam est & non alius quisq̄ habitus est. ¶ Dubitatur an æquitas siue epicia sit iustitia. Dubium. Pro huius dubitationis intelligētia scito ꝙ lex est dictamen scriptū, vocale, aut mentale: quo aliquid præcipitur vel vetatur. Responsio. Vt reddere depositū. Non capere alienū lex enī præcipit ea quæ cōmuniter accidunt: & si instantiam vllam pluries patiatur illam legislator ponere solet: si enim rarenter occurrat siue legislatoris menti occurrebat dum legem condebat siue non, illam exceptionem non ponit: hoc enim iudici prudenti interpretandum relinquit. Qui habet promptitudinem huiuscemodi leges vniuersales exponere secundum ꝙ ratio efflagitat, vocatur æquus: quia æquitate naturali est præditus siue ab ingenio siue ab habitu & ingenio simul, quod plus est: quia tunc propius legē interpretatur. Et si requiritur prudētia respōdens æquitati naturali quia quælibet virtus appetitiua prudentiam respōdentem (vt sexto patebit) requirit. Æquitas naturalis ad appetitum pertinet sicut ipsa iustitia cuius iustitiæ æquitas secundum philosophum est pars. Dubium. Verum adhuc remanet dubium an ista vniuersalis est lex: quilibet homicida est occidendus quodlibet depositum est semper deponenti cum ipsum deponens poscit reddendum: sic enim lex esset de falso cum nonnullas singulares falsas habeat. Si hæc sit lex mentalis, & sensus legis: depositum est reddendum semper cum a domino petitur nisi ratio naturalis obstiterit depositum reddi, & ita quælibet alia vniuersalis lex habebit mentaliter hanc limitationem: tunc æquus solum legem exponit sua prudentia & respondentem actum & habitum habet in voluntate. Respōdetur. Respondetur lex siue iustum legale bifariam capitur. Vno modo pro illo quod per dictamen tale significatur quod in pluribus est verum: at quilibet homicida est occidendus: sic æquitas non est pars eius sed ea melior nec illa est mala cum sæpissime dictet de vero, & vera erat ad intentionem legislatoris: sic dicetur æquitas siue epiicia pars subiectiua iusti naturalis. Alio modo capitur lex siue iustum legale pro sensu legis: vt homicida est occidendus nisi ratio clara illi obstiterit: & sic æquitas est pars subiectiua legis siue iusti legalis, nec est eo melior: sententia enim siue quod intenditur per legem est lex: ratio est anima legis. C. de lege & consti. prin. Non dubium est in legem committere eum qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem.

Obiecta. ¶ Ex isto patet ꝙ æquitas siue epiicia est pars subiectiua iustitiæ nec contrariatur legi. ¶ At dicis. Cuius est condere eius est interpretari: ergo conditor legis habet solū suam legem interpretari. Secundo cum aliqua exceptio legislatori occurrat quare eam non ponit: sed legem vniuersaliter ponit. Tertio quæ sint extrema æquitatis. Si enim est virtus: quælibet virtus appetitiua habet extrema.

Responsio. ¶ Ad primum respondetur ꝙ in casu ambiguo: cuius est condere eius interpretari: quam interpretationem pro lege posteri suscipiunt: sed in euidentibus, quando legi aduersantur, quilibet æquus dicit illum casum sub lege non contineri.

¶ Ad secundum dicitur ꝙ melius de exceptione tacuit legislator q̄ eam ponendo: vt homines a peccatis amplius arceret Cum dicitur quilibet homicida occidetur, proni ad cædem illud existimātes erronee in omni casu seruari melius se ob poenam infligendam conseruant q̄ si omnes exceptiones cognoscerent. Pater aliunde de Carthusiensi: Cui in generali carnium comestio est vetita, & tamen extrema necessitas est excepta: quam si in regula habuissent de non extrema necessitate extremam fingerent.

¶ Ad tertiam rationem dicitur ꝙ habet extrema æquitas: mediat enim inter excessiuum rigorem & remissionem excessiuam: inclinatq; tenere medium, iustitiæ seueritatem quando par est non euacuans, & punire malefactores vt insontes tranquille degant.

Dubium. ¶ Dubitatur finaliter an æquitas ius naturale dirigat. Respōdetur. Respondetur negatiue, nam solum dirigit iustum legale. Obiecta. Contra hoc obiicitur. Omnes iure naturę sunt liberi, & æquitas hoc moderatur: igitur. Secundo restitutio depositi est iuris naturalis: & tamen æquitas dictat depositum non reddendum amenti. Item communis omnium possessio est de iure naturę: æquitas suadet oppositum & res esse partiendas. Responsio. Ad primum nego maiorem, nisi intelligatur negatiue seruitus enim non est introducta iure naturæ: & adhuc de illo sensu esset disceptatio. Nam primo politicæ aliqui suapte natura sunt serui vt desides & obtusi. Ad secundum dicitur ꝙ non est de iure naturę in omni casu. Ad tertium nego maiorem nisi negatiue: lex enim naturę non partitur bona sed humana. Illud est potius de iure naturę non habere omnia in cōmuni pro tempore legis destitutę pro tempore legis institutę, ante peccatum originale introductū secus erat.

Tract. III. Cap. II. Et Lib. V. Cap. XI.

Atet autem ex iis quæ diximus si fieri possit vt sibiipsi quispiam iniuriam faciat necne. Iustorum enim quædam ex omni virtute a lege sunt ordinata vt lex non iubet quemq̄ seipsum occidere: quæ vero non iubet, vetat. Præterea cum quispiam contra legem lædit non lacessiturus: tum is iniuriam sponte facit. sponte autem is iniuriam facit: qui scit, & eum cui facit, & modum quo facit. At qui seipsum ob iram occidit: sponte id quod lex non permittit, contra legem efficit rectam. iniuriam ergo facit. Sed cuinam quæso? An sibiipsi, an ciuitati: nō sibiipsi? Nam sua patitur sponte. Nemo vero sponte iniuriam patitur. Quapropter ciuitati: & ciuitas mulctat, & instituta est ignominia quędam aduer-

ſus eum qui ſibi mortem conſciuit: vt ciuitati iniuriam facientem. Præterea fieri non poteſt vt ſibiipſi quiſq̃ iniuriam faciat ea ratione, qua iniuſtus eſt: qui ſolum iniuriam facit: & non omnino eſt vitioſus. Hic enim differt ab illo, homo nanq; iniuſtus eſt quodam modo ſic prauus: vt ipſe timidus: non vt totam habens prauitatem. Quare nec hac iniuſtitia ſibiipſi quiſq̃ iniuriam facit. Nam idem ſimul ablatum ab aliquo ac eidem additum eſſet: quod fieri nequit. Sed ſemper inter plures iuſtum atq; iniuſtum eſſe neceſſe eſt. Præterea qui iniuriam facit: ſponte agit, & electione, & prior. Qui nanq; læſus idem viciſſim facit, iniuriam facere non videtur. Ipſe autem ſimul eadem patitur ſibiq; facit. Præterea ſua ſponte quiſpiam iniuriam pateretur. Inſuper ſine ſingulis iniuriis: iniuriam facit nemo. At nemo adulterium ſua cum vxore committit. Nemo parietem confodit ſuum, nemo res ſuas furatur. Omnino autem hoc (ſibi inq̃ iniuriam facere) ſoluitur diffinitione iniuriam patiendi. ſua nanq; ſponte patitur iniuriam nemo. At vero conſtat vtrunq; prauum eſſe facere inquam iniuriam atq; pati. Alterum enim eſt plus, alterum minus habere medio. quod quidem perinde ſeſe habet atq; in medicina quidem quod ad ſanitatem: in exercitandi autẽ arte: quod ad habitudinem corporis bonam conducit. Peius tamen eſt iniuriam facere. Hoc enim cũ vitio eſt, atq; vituperatur. Et vitio vel perfecto & ſimpliciter: vel prope. Non enim omne quod ſponte fit, cum iniuſtitia eſt. ſed pati iniuriam ſine vitio, & iniuſtitia eſt. Pati igitur iniuriam per ſe quidem minus eſt malum: per accidẽs autem nihil prohibet maius eſſe malum. At non curæ eſt arti: ſed dolorem lateris maiorem morbum q̃ pedis offenſionem dicit. q̃q̃ fieri poteſt nonnunq̃ contra per accidens: ſi euenerit vt quiſpiam offenſo pede caperetur ab hoſte: & trucidaretur. Atqui per tranſlationem atq; ſimilitudinem eſt iuſtum non ſibi ad ſeipſum: ſed ſuorum quibuſdam. Non omne autem iuſtum ſed herile vel rei familiaris. His enim rationibus diſtat ea pars animæ quæ rationem habet: ab ea parte quæ rationis eſt expers. Ad quas inſpicientibus ad ſeipſum iniuſtitia eſſe videtur: propterea q; in his eſt pati aliquid contra ſuas appetitiones. Vt igitur eſt quid iuſtum magiſtratum gerenti: & quibus ipſe præeſt: ſic & his etiam eſſe videtur. Sed de iuſtitia quidem cæteriſq; morum virtutibus, hoc ſit modo determinatum.

Facere iniuriam eſt peius q̃ pati.

Iuſtum herile.

PAtet autẽ &c. In principio huius capitis ſoluit queſtionẽ. Secundum vnũ intellectũ. Aliqua poſſunt dici bifariã iniuſta vel quia ſunt contra vniuerſalẽ iuſtitiam, quę dicitur omnis virtus in primordio huius quinti: aliqua vero dicũtur ſpecialiter iniuſta, quia ſunt cõtra iuſtitiã particularẽ. Primo ſoluit queſtionem ſecundũ vniuerſalem iniuſtitiam: & illud deducit ad illam partem literę vſq; ad eã quę dicit: preterea fieri non poteſt vt ſibiipſi quiſq̃ iniuriã faciat. Aggrediendo literã primo diuiſionẽ affert. Pro cõſtructiua parte bifariã ratiocinatur quẽpiã poſſe ſibi iniuriã inferre. Primo ſic, Qui agit ſcitũ vetitũ iniuriã facit: at ſeipſum occidens eſt huiuſmodi: igitur. Minorẽ ſuadet. nulli alii a ſe facit iniuriã cum ſit agens patienſq;. Ex his videamus literam quę nihil obſcure notificat illa quę proponimus. ait q; ex omni virtute quędam iuſta ſunt a lege ordinata modo circa vnamquamq; virtutem quę lex non precipit, vt lex non iubet quempiam ſeipſum occidere, & propterea vetat, ergo videtur vt quis poſſit ſibiipſi inferre iniuriam: nam aliquid præter legem. Secundo cum aliquis contra legem quenq̃ lędit non læſus aut laceſſitus, tum iſte iniuriam voluntarie facit: ſponte autem iniuriam is facit, qui nouit eum cui facit, & modum quo facit, & cętera id genus: ſed ille qui ſeipſum ob iram occidit voluntarie lędit non laceſſitus: & facit illud quod lex non permittit, & contra legem rectam: iniuriam ergo facit. Sed cuinam precor: an ſibiipſi, an ciuitati? Attamen cõcluditur, qui hac via in ſe peccat non ſibiipſi, ſed ciuitati facit iniuriam. Probatur hæc concluſio. Nullus patitur iniuriam volens. ſed iſte patitur volens, ergo non facit ſibi iniuriam. Ciuitati aũt eſt iniurius, q2 ciuitati facit iniuriam quam vno ciue iniuſto priuat. Probatur primo a ſigno ſic, Ille cuius cadaueri infertur damnum a ciuitate: facit iniuriã ciuitati: at cadaueri occidẽtis ſeipſum infertur poſt mortem iactura a ciuitate: igitur. Minorem ponit in litera ſic inquiens. Quapropter ciuitas mulctat & inſtituta eſt ignominia quędam aduerſus eum qui ſibi mortem conſciuit vt ciuitati iniuriam facienti. Siquidẽ ad locum humilimum eius cadauer more canum vncis contemptim trahitur, & manet inſepultum. Per ciuitatem, vicum, & quãlibet congregationem cuius occiſor eſt pars, intelligito. ¶ Sequitur in litera. Preterea fieri non poteſt &c. Hic ſoluit queſtionem quantum ad iuſtitiam particularẽ & dicit. Quiſpiã eſt iniuſtus non quaſi totaliter prauus ſecundum omnem malitiã: hoc eſt nõ oppoſitus totali iuſtitię ſed particulari, dico etiã hoc in intellectu nemo facit ſibi iniuriam hoc exponendo dicit, q; hoc iniuſtũ contra particularem iuſtitiam eſt aliud ab illo iniuſto quod eſt cõtra vniuerſalem iuſtitiam. Ille quoq; ſic malus vt ſibi nociuus, eſt aliqualiter malus veluti timidus non habens totam malitiam vniuerſali iuſtitię oppoſitã ſed eius partem: ſicut timidus habet eam malitię portionem quę fortitudini aduerſatur. Probat quod dixit ſic. Ille qui facit iniuriam contra iuſtitiam particularem habet plus q̃ par ſit: & ille qui patitur, minus: ſequitur q; ſi aliquis ſibi iniuriam faciat & minus & magis q̃ par ſit habebit. Accedendo ad literam. Secundo qui non eſt omnino vitioſus, & ſolum iniuriam facit non ſibiipſi iniuriam facit qua-

tenus est iniustus, atq; iniustus non est omnino vitiosus. Discrepat enim iniusus a prorsus vitioso. Iniustus quodammodo dicitur prauus contra iustitiam particularem: quemadmodum meticulosus aliquomodo dicitur prauus non vt totam malitiam habens: igitur non sibiipsi quispiam facit iniuriam quatenus est iniustus. quia nec hac particulari iniustitia sibi iniuriam facit: haberet enim maius quatenus iniuriam operans, & minus quatenus iniuriam passus, & idem simul subtractum ab aliquo, & eidem additum esset, puta pecunia alicui iniuriam facienti subtraheretur, & eadem illi restitueretur: quod fieri non potest. Proinde nemo vnq̄ sibiipsi facit iniuriam, sed semper inter plures iustum & iniustum sunt. Pari forma & iniuriam facere & iniuriam pati. Tertio argumentando probatur sic qui iniuriam facit, voluntarie & electione prior malum intendit, qui prior lesus est & vicissim ledit non facit iniuriam, sed citius eam propulsat: qui vero seipsum ledit ipse simul eadem patitur & sibi facit, & licet idem in se agere potest non tamen hac actione quantum ad iniuriam. Insuper tunc aliquis volens sua sponte iniuriam pateretur: contra superius dicta. Vlterius argumentatur sic: Siue singulis iniuriis hoc est particularibus iniuriis nemo facit iniuriam: ergo nullus facit sibi iniuriam opposito iusto particulari. Antecedēs patet inductiue. Nemo moechiam propria cum vxore committit. Nemo parietem cum iniuria confodit suum. Nemo res suas furatur: & ita vbiq;: igitur nemo sibiipsi facit iniuriam. Finaliter argumentatur sic, omnino sibiipsi iniuriam facere soluitur diffinitione huius quod est iniuriam pati: sed nemo sua sponte patitur iniuriam, igitur nemo voluntarie sibi facit iniuriam.

¶ Alia conclusio. Tam iniuriam facere q̄ iniuriam pati prauum est. Probatur, quia in moralibus omnis excessus & defectus est quid prauum cum discedatur a medio. Hic vocabulum prauum extenditur ad omnem recessum a medio: conclusio sequens id manifestat. Perinde se se habet ac in medicina hoc quod perducit ad sanitatem & in exercitandi arte quod ad corporis soliditatem corpus perducit. Si plus tibi q̄ oportet detur, sanitatem impedit: pari iure si minus. Sic etiam in exercitatiua: maior q̄ oportet vires eneruat & minor vires laxat & emollit.

¶ Alia conclusio. Iniuriam facere est deterius q̄ iniuriam pati: iniuriam facere non est sine vitio & vituperatur: & est cum prauitate vel perfecta vel in confinio, cum perfecta quando quis facit iniuriam sua sponte & electione: est in confinio cum prauitate vel perfecta: hoc est prope perfectam prauitatem: non enim omne quod sponte fit cum iniustitia est perfecta prauitas, vt cum quis calore iracundię pulsat. Sed pati iniuriam est sine vitio & iniustitia in casu.

¶ Alia conclusio. Per se igitur, id est absolute ac communiter pati iniuriam minus est malum: sed per accidens & in casu nihil prohibet esse maius Patet. Ex hoc q; Socrates patitur iniuriam a Platone, ipse Plato ad maiora facinora prouocatur. Insuper Socrates patiens iniuriam potest desperationem incurrere & sibi mortem consciscere. Sed de his quae per accidens contingunt arti non est curae: vt ars medendi dicit pleuresim lateris morbum, qui cum febre & sputo sanguinolento est, maiorem q̄ pedis offensionem: q̄q̄ potest fieri nonnunq̄ contra per accidens. Vt si ita contigerit vt aliquis offenso pede capiatur ab hoste captusq; occidatur: tunc grandior pernicies in casu sequitur. Homicidium theologi dicunt esse grauius moechia: veruntamen aliquod adulterium hoc homicidio est detrimentosius vt temerare reginam q̄ sychophantem aut grassatorem abiectissimum trucidare. ¶ Alia conclusio. Tametsi ad se & sua proprie non sit: iustum vel iniuria: tamen inter hominem & suos potest esse translatitie & metaphorice. Non est iustum ciuile hominis ad se vel suos vt superius capite sexto retulimus. Nam licet non omne iustum in illis videatur, herile tamen iustum & rei familiaris vt paternum & oeconomicum in illis esse videtur. Patet ex capite huius libri sexto, hac ferme ratione distat pars animae quae rationem habet quemadmodum est intellectus & appetitus intellectiuus, a parte bruta quae rationis est expers. Partes inspicientes ad seipsum iniustitiam esse visum est: ob id quod in ipsis contingit alteram ab altera pati praeter suos rationales affectus cum appetitus sensitiuus (qui obsecundare habet) rationem vincat interdum econtrario, quando ratio appetui sensitiuo dominatur. Primum in incontinente: & secundum in continente contingit. Tale iustum non est hominis ad seipsum sed partis ad partem, loquendo vt plures: ac si essent partes animę distinctae. Item appetitus sensitiuus est totum respectu partis intellectiuae. Sed reuera iustum est magistratum gerenti his quibus praeest imperare: sic par est animae partem rationis participem illi parti imperare quae est rationis inops. Hoc modo de iustitia ac caeteris moralibus virtutibus affatim sit, determinatum. Post haec de intellectualibus virtutibus sumus loquuturi.

¶ Dubitatur de veritate illius maxime quam Aristoteles in huius capitis fronte supponit. ¶ Secundo Dub. duo.
dubitatur quomodo aequitas ita audacter iustum legale dirigat. ¶ Ad priorem dubitationem respōdetur: Ad primum.
q; si sumus in materia q̄ regulariter permittitur ex suo genere, tunc quod non est prohibitum est conces-
sum. Patet de tras. ex. § inter corporalia, iuncta glossa, sic quilibet potest esse testis qui non est prohibitus,
& quilibet potest contrahere matrimonium nisi inueniatur ei prohibitum. In talibus edictum est per-
missorium regulariter & in suo genere & certorum casuum aut certarum personarum est prohibitorium.
Si autem sumus in materia quę regulariter in suo genere est prohibita. si est de genere prohibitorū tunc
omnia intelliguntur prohibita quę non reperiuntur permissa. Nam alio non occurente recurrendum est
ad regulam. ff. de reg. iur. l. omnis diffinitio: satis est in nostra materia. In per se malis qd̄ lex non iubet nec Ad secundū.
permittit vetat. Vt sanctio non iubet filium pulsare patrem proinde illud fieri prohibet. ¶ Ad secundam
dubitationem respōdet q; iustitia est virtus ordinata pro trāquillitate in politia habēda: reddit enī Cęsari
q̄ Cęsaris sunt: & deo quae dei sunt: sontes mulctat vt grassatores malis facinorib; cohibeat & insontes trā-
quille degāt. Nouit ingenio & habitu ęquitate prędictus iustitiā & ad eā ordinatū. Insup ex lege naturę sine
doctore extrinseco haurit, q; quicqd ordinat ob aliquē finē cū ei; ordinatio & institutio illi fini aduersat nō

est seruandum:sicut theologi aiunt institutum pro charitate contra charitatem militare non debet. Pro bono publico legislator vetat ne peregrinus vllus sub poena capitis ciuitatis moenia cōscēdat:q a talis cōscēsus potest esse causa traditionis ciuitatis.hostes venīūt vrbē capturi:peregrinus portas vrbis occludit, & animose moenia cōscendēs hostibus reluctatur quoad ciues in auxiliū superueniūt:post vrbē defensam tāq̄ preuaricator statutorum vrbis quaeritur ad supplicium.Quęrētibus autem aequus contradicit inquiēs non esse mentem legislatoris vrbis tutorem de medio tollere,sed temerarium moenium ascensorē,ne talis hostes inuitando aut aditum prodendo,vrbem tradat.hoc ipsum perspicuum,alii vidētes protinus bene merentem liberant,pręmiisq; donant:& corticem legis euellentes ipsius nucleum cum bona aequitate capiūt.

Dub.tertiū. ¶ Tertio ambigitur cui facit iniuriam sibi lętum consciscens:& an Saul cum suo pedissequo amalechita peccauerit. Ad priorem quęsiti partē respondemus q; deo qui animam ex nihilo creauit iniuriam facit, profecto illius est munus animam a se creatam e suo carcere congruente tempestate educere veruntamen iusta conflictatione occidentis,corpus indisponitur vt anima corpus tali discrasia inepte informet. Ad secundum dicimus q; ne in manus incircuncisorum Saul deueniret,seipsum transfodere laborauit: hocq; eius culpam attenuat,attamen eam a toto haud eximit:& cum in deum ac rempublicam deliquerit,illius imperio famulus parere non habuit.hinc a Dauide paricidii vindice mulctatus est.

Dubium. ¶ Ambigitur an iniuriam pati sit vituperabile.

Responsio. Constructiue respondeo quando decet eam propulsare.vnde Tullius primo officiorum inquit:Iniustitię duo sunt genera vnum eorum qui inferunt:alterum eorum qui ab his quibus infertur si possint iniuriam non propulsant.Et mox paulo subdit.Qui autem non defendit nec obsistit si potest iniuriae tam est in vitio q̄ si parentes aut amicos aut patriam deserat.Cyrus inclytus apud Xenophontem libro primo ait:Nihil iustius q̄ propulsare iniuriam:aut pulchrius q̄ amicis succurrere. Cōsentanee ad hoc Plato quinto de legibus inquit.Qui non est iniurius honorari debet,qui vero nec alios id facere patitur duplici honore dignus est.Ille enim vni,hic vero multis hominibus opitulatur. Interdū est decentię ac honestatis iniuriam propulsare,nonnunq̄ preceptionis ferociam sęuientis cohibere ne alibi laedat:& a fortiore ne in te sua rabie sęuiat.Hęc scripserim in illos qui iniuriam pati solum poenam & nō culpam existimant:contra Aristotelis expressam literam,ac contra veritatem.

SEXTVS LIBER

TRACTATVS PRIMI. CAPVT PRIMVM.

Vm autem antea dictum sit medium expetendum esse: non exuperationem,neq; defectionem,& medium perinde sese habeat atq; recta ratio dictat:hoc ipsum deinceps diuidamus oportet. In omnibus enim dictis habitibus(quemadmodum & in ceteris)est quoddam signum ad quod is inspiciens qui rationem habet intendit atq; remittit : estq; quidam terminus mediocritatum: quas inter exuperationem defectionemq; dicimus esse:ita sese habentes vt recta ratio statuit. Atq; sermo talis est quidem verus, non tamen dilucidus. Nam & in quauis opera : atq; cura circa quam versatur scientia:verum est dicere:neq; nimium, neq; parum esse elaborandum vel quiescendum,sed mediocriter:& vt ratio recta praescribit. At qui hoc tantum habet,nihil plus sciērit:vt si quispiam dixerit ea esse corpori afferēda quę medicina,& vt is qui hanc habet scientiam,iubet. Quapropter & circa habitus animi nō modo vere hoc dictum esse oportet:sed etiam determinatum quaenam sit ipsa ratio recta, & quae eius sit diffinitio. Virtutes itaq; animae superioribus in locis diuisimus: & alias moris,alias mentis diximus esse:atq; de moris quidem virtutibus iam transegimus. De reliquis vero dicamus oportet:prius hisce de anima declaratis. Duas igitur esse animae partes antea diximus:eam quae rationis est particeps,& eam quae eiusdem est expers. Nunc autem identidem pars ea quae rationem habet est diuidenda: atq; sit suppositum duas esse parteis quae sunt participes rationis. Vna qua contemplamur ea quorum principia,vt aliter sese habeant,minime fieri potest. Alteram qua perspicimus ea,quae aliter sese habere possunt. Eę nanq; animae partes diuersae sunt genere,quae sunt aptae ad res eas cognoscendas quae genere differunt. Siquidem ipsis inest rerum cognitio similitudine quadam atq; accōmodatione. Atq; harum altera vis sciendi.altera vis subducendi rationem vocetur. Cōsultare nanq; rationē q̄ subducere eadem possunt. Nemo autem de iis rebus consultat quę aliter se habere non possunt. Quare vis subducendi rationem, vna pars eius partis est animę quae rationis est particeps. Sumendum est igitur quisnam vtriusq; sit optimus habitus. Hic enim vtriusq; est virtus. Virtus autem est ad proprium opus.

Signum in spiciendum.

Vm autē antea dictū sit &c. Secūdo libro superius retulimus mediū esse expetēdū, nō autē excessum, neq3 defectū: mediūq3 sese habere vt recta ratio prescribit. Nō enim ex natura rei sumendū est mediū: verum cōsentaneū ad rectā rationē. Variorū eñ comedentiū varię sunt tēperātię latitudines. hanc rectā rationē aperiamus latius. Ipsa eñ non vnifariā dicitur. Quot enim sunt virtutes ac habitus intellectiui tot species rectę rationis esse videtur. Cuiq3 specierū secundo capite numerandarū sua ratio respondet, vt post hac fauentibus superis locupletius enucleabimus. Sequitur. In omnibus dictis habitibus nā & in omnibus habitibus studiosis, quēadmodū in ceteris omnibus artibus, duo sunt consideranda: scilicet quoddā perfectū & signū: quod signum aspiciēs veluti sagittarius habitū habēs sua opera dirigit: quę nūc intēdit & auget, nūc vero remittit, hoc ipsum exēplo explanauero. Nūc magis comedo cutem vtcūq3 curādo, semper tamē in latitudine medii manēdo: nūc parcius vt in quadragenario ieiunio comedo. Virq3 tēperās nūc meracius bibit: ac opipare coenitat: nec oblata bellaria in raro cōuiuio spernit. alias autē domi frugalē trāsigit vitā. Preterea est termin⁹ ac limes mediocritatū q̄s mediocritates īter excessum atq3 defectionē esse dicimus. Astipulaṫ Flaccus canēs. Est modus in reb⁹ sunt certi deniq3 fines. Quos vltra citraq3 nequit cōsistere rectū. Cęterū finis vltimus nō inepte diciṫ esse signū cuius Aristoteles in frōtispicio primi libri meminit. Foelicitatis cognitio nō parū incremētū habet in ꝓsecutione virtutis. Est eñ finis propinquus cuiuslibet virtutis. Tēperās tēperāter corpus in seruitutē redigit: alioqui nō esset idoneū instrumētū animę, ęgrū eñ corpus spiritū a bonis operibus remoraṫ: atq3 sermo talis generatiui ꝓlatus est verus, scilicet: Recta ratio signū respicit qd cōtēplabimur ac eadē mediocritate p̄scribit. Hoc tñ nō satis est ad percipiēdā rectā rationē, vt artis exēplo probaṫ. Sicut recta ratio faciēdi se habet ad factibilia ac ea q̄ ab arte cōficiunṫ: ita recta ratio agēdi circa agibilia, ad bene operādū. In quauis arte. At sufficit generatim scire secundū artes preceptiones, proinde in agēdis rebus minime sufficit scire agēdū esse secundū rectā rationem nō exuperādo nec deficiēdo: sed determinādā atq3 particulizanda est hęc recta ratio: quęnā sit & quę illius diffinitio. Qui tantū hoc in communi sciuerit nō amplius curabit q̄ ille qui hoc pacto ait. Corporē ęgro ea sunt afferēda q̄ medicinę ars iubet aut afferēda sunt ea q̄ physicus iubet. Hęc generalis prolatio sine vlteriore discussiōe in singularib⁹ parū adiumēti lāguēti attulerit. Sequiṫ in litera. Virtutes animę superioribus in locis vtputa in calce primi distraxim⁹: & alias morū alias mētis duxim⁹ esse: atq3 de morū, hoc est affect⁹ qdē virtutib⁹ iā superius locupleti⁹ trāsegim⁹ in secūdo quarto ac quinto libris: Reliquū est de itellect⁹ virtutib⁹ fari. añ oia his de aīa delibatis, geminas animę esse partes superi⁹ retulimus: atq3 bifariā distraximus: quarū vna pars est rationis cōpos, altera aūt rationis inops: vt vegetatiua arboribus cōueniēs. rursus pars rationis particeps est vlterius deducēda. hoc supponaṫ tāq̄ in hac arte principiū. Vna animę parte ęterna cōtēplamur. hęc principia ęterna immutabilis sunt veritatis, alia pars aię qua cōtingētia rimamur, hęq3 partes diuisę sunt gñe: reipsa qa anima est impartibilis, hoc allatū affatim suo more exponit, vt qlibet ingenio p̄ditus qdnā dicere voluerit medulitus intelliget, rudiori tñ minerua p̄ditus falsum ꝓ vero somniabit, sicut pleriq3 faciūt. Sine magna dicacitate litera explanationē aggredior: partes sunt diuersę gñe q̄ sunt aptę res differētes gñe, qd est facile deprehēdere, siq dē ipsis partib⁹ animę inest rerū cognitio similitudine quadā atq3 accōmodatione: pinde acsi diceret istarū partiū obiecta reipsa gñe differūt: itaq3 talē denoīationē obiectiuę partes animę sortiunṫ. speciē logicā alii ꝓfessores genus nominitāt, sed redit in idē. Est gen⁹ subalternū qd cū specie subalterna cōspirat, Ex quo p̄spicuū est q̄ de reali discrimie partiū aię minime loquiṫ, nec hoc discrimē somniat. Verū pro faciliore elucidatiōe aīa denoīationē obiectorū suscipiet: atq3 necessarię enūciationes atq3 cōtingētes specie dispescunṫ, sicut est idē oculus q cęlestes orbes atq3 hęc caduca terrena aspicit, & duę sunt flāmę vires. s. calefaciēdi ac illuminādi, & ita flāma illuminatrix est etiā calefactrix, inest eadē aīa diuersis officiis, diuersis noib⁹ vocata. Sequiṫ in lrā. Atq3 harū altera vis sciēdi eaq3 est cōtēplatiua, altera subducēdi rationē vocabiṫ, & ea est vis cōsultatiua ac calculādi. Cōsultare ac rationē subducere siue ratiocinari idē sūt ac cōcidūt. Ad insinuādā idētitatē i re dixit, harū altera vis ac potestas. Nemo sane de his reb⁹ cōsultat q̄ aliter se habere nequeūt. Nec ipse astronomus de planetarū coitu oppositione ac alio aspectu cōsultat, verū aspectib⁹ cognitis qd de terrę fructib⁹ portēdāt. Ex planetarū & reliquorū cōspectib⁹ siderū annonę charitatē aut vilitatē iudicat: nōnūq̄ tñ ludiṫ p̄sertim in his q̄ a libero arbitrio pēdēt. talis eius ominatio est cifra in figurarū calce. Sequiṫ in lrā. Sumēdū est igiṫ qsnā vtriusq3 ptis aię. s. cōtēplatiuę & cōsultatiuę sit optim⁹ habit⁹. Vult dicere q̄ habit⁹ istarū partiū aię est virtus ac pfectio earūdē, nā his inuētis illarū partiū virt⁹ habeṫ. ostēdiṫ, illd a quo emanat opus pfectū ꝓpriū alicui⁹ potētię est illi⁹ potētię virt⁹: ac habit⁹ p̄stātissimi sunt a qb⁹ ꝓficisciṫ opatio p̄stātissima istarū potētiarū: pinde habit⁹ optimi sunt earūdē virtutes. Maior est liqda, qa virt⁹ cōsistit circa pfectū ac ꝓpriū opus. Circa literā hoc mō explanatā nōnulla dubia occurrūt. Primo q̄re alię virtutes morales denominenṫ: & cū cōsuetudine ac more ex scdo ethicorū ac quinṫ pariter & itellectiui. Habit⁹ siqdē illi ex actuū reiteratiōe emergūt. Scdo itellect⁹ reipsa est appetit⁹ quō virtutes hui⁹ libri habit⁹ itellectiui appelliteṫ. Capta eñ sciētia hoc pacto ratiocinabor, huic itellectui sciētia ihęret: at hic itellect⁹ est volūtas: pinde sciētia volūtati ihęret, expositorię. p̄missę minime sūt respuēdę: igiṫ nec illata cōclusio. ¶ Tertio potētię distinguunṫ p actus & actus p obiecta, scdo de aia, sed obiecta specie dispescunṫ reipa itaq3 & ipsę potētię. ¶ Quarto nihil est pars suimet: potētia cōtēplatiua est anima reipsa, pinde nō est ei⁹ pars. Eodē mō de parte cōsultatiua ratiocinabor. De habitib⁹ naturalib⁹ ac infusis neutiq̄, Prōptitudo naturalis ad bonū nullū habitū ponit, ac habit⁹ supne infusi Aristotelē p̄tereūt, allata dubitabilia ea serie q̄ ꝓposita sūt declarabim⁹, relictisq3 aliorū frigidis rationib⁹ carptim dicim⁹. Ad primū virtutes tā mētis q̄ appetit⁹ cōsuetudine paranṫ, ac illę virū bonū minie efficiūt scribēte Arist. ii. ethi. scire parū ꝓdest at virtutes eligere aūt nō parū (Vetusta trāslatione nō semel vtor, signāter qñ memoriter recito) istę vero virū moratum atq3 probū efficiunt, tēperātus ac iustus, est bonus, tēperātia ob cōnotatū & philoso-

Dubia quatuor.

Ad primū.

phicam acceptionem probitatem includit,alioqui ipsa est bonis malisq; communis,secundo moralis sola actuum ratiocinatione sine extrinseco doctore paratur quicquid preceptor dixerit nisi homo ad bonum assuescat flosculos morum minime assequetur.In prauorum corda intellectiuæ virtutes,vel eis quasi nolẽtibus instituantur.verberibus iuuenes quodammodo inuitos ad disciplinas coartamus,a cõsuetudine morales nomen accipiunt.secundi ethicorum primo.Verum nõ totaliter,cum intellectuales etiam more procreantur,mos consuetudinem significat dicentibus hebreis,nisi circuncidimini secundum morem legis

Ad. ii. moysi non potestis salui fieri.actuum decimo quinto. Ad secundum dicimus q; omnes virtutes intellectus appetitui insunt,sed intellectiuæ virtutes intellectui primo inherent.Si intellectus reipsa a voluntate distingueretur appetitui nullo modo inhererent.Nec tale impossibile in conditionali accipere est præter rationem,quomodo Aristoteles quarto physicorum & alubi.Vti seriosius alias explanauimus beatus. Thomas & alii intellectum ab appetitu reipsa separant,quæ accidentia animæ ponunt,quibus omnifariã refragamur,nec formalem distinctionem ad aliorum sensuũ ponimus.Hoc enĩ pacto placet dicere intellectum formaliter a voluntate distingui. Alia est ratio quare intellectus.& alia quare voluntas dicatur.In-

Ad.iii. tellectus munus est intelligere appetitus velle aut nolle.Ad tertiã hesitationem respondemus q; non est tanta potẽtiarũ distinctio quanta actuũ eius.Monstratur,in idẽ obiectũ lati actus,intellectus ac voluntatis specie distinguũtur:attamẽ ratione potẽtię secernuntur.Intellectus intelligit,ratiõe,sui nõ autẽ appetitus. proinde in ratiõe potentiæ distinguũtur.Ex hoc lucidum est aggregatũ potentię intellectiuę cũ suo actu

Ad.iiii. intelligẽdi ab aggregato appetitus cũ suo actu specie distingunt. Ad quartũ dicitur q; animæ functio ad intelligentiã solam haudquaq̃ terminatur:nec ad volẽdum eius facultas extenditur:verum ad hęc & illa exspatiatur,proinde illæ eius partes non ab re appellitantur.

Tract. I. Et Lib. VI. Cap. II.

Principia agẽdi & veritatis. Sẽsus intellectus,appetit⁹.

Ria autem sunt in anima quę sunt agendi veritatisq; principia.Sensus,intellectus,appetitus.Atq; sensus,nullius est principum actus.Quod quidẽ ex eo patet:quia belue sensum quidem habent,actionis autem sunt expertes.Est autem id in appetitu persecutio atq; fuga,quod est affirmatio negatioq; in mente.Quare cum moris quidem virtus habitus sit electiuus, electio vero appetitus deliberatiuus:ob hęc ipsa & rationem veram & appetitum rectum esse oportet si electio sit studiosa:atq; eadem illam quidem dicere:hunc autem persequi.Hæc igitur mens atq; veritas actiua est.Mentis autem eius(qua contemplandi,non agendi neq; faciendi principium est) bonum ac malum verum est atq; falsum.Hoc enim mentis est omnis opus:sed actiuę mentis veritas est consentanea appetitui recto.Electio igitur actus principium est:vnde est motus:sed nõ id gratia cuius,Appetitus autem, eaq; ratio quę alicuius est gratia:electionis principium est.Iccirco neq; sine intellectu menteq;,neq; sine habitu moris est ipsa electio.Sine namq; mente atque more non est actio bona nec item contraria.Mens autem ipsa nihil mouet.Sed ea quæ alicuius est gratia & actiua.Hæc enim & affectrici menti pręest:nam omnis qui facit gratia huius facit & non est simpliciter finis sed ad aliquid & alicuius id quod efficitur.sed nõ id quod agitur.ipsa nãq; bona actio finis est.Et huius est appetitus.Quapropter electio vel intellectus est appetiuus:vel appetitus intellectiuus.Et tale principium est homo.nulla autem res facta est eli-

Cõsultatio de futuro est agatho. gibilis:nemo enim eligit illum expugnasse:Neque enim de eo consultat quid factum est: sed de futuro ac contingente.factum autem non contingit nõ factum esse.Quapropter recte Agatho dixit.

Hoc etiam ipse deus soloq; carere videtur:

Infectum vt faciat quod factum est atque peractum.

Opus igitur vtriusq; partis intellectiuę veritas est:quare quibus habitibus maxime pars vtraq; verum dicit:ii sunt ambarum virtutes.

TRia aũt sunt in anima &c.Nosse oportet q; quatuor sunt potẽtiæ animæ q̃ suarũ operationũ sunt fontes.Prima vegetatiua:q̃ est potẽtię nutriẽdi augẽdi ac simile generãdi in specie.Eadẽ vulgatiore vocabulo vegetatiua vocatur,hęc vis nõ est principiũ humani actus.plantis enĩ cõuenit.hancq; philosophus prætermisit,cũ manifestũ esset illã nõ esse originẽ humanarũ operationũ.Et quia trib⁹ animalia mouent.vt tertio de anima scribit,tres fontes nostrarũ operationũ ac veritatis assumpsit,vt paulatim ad habit⁹ intellectiuos descẽdat,sensus enĩ nõ est potẽtia rationalis.Appetitus sensitiu⁹ sensum sequit & est appetit⁹.Quęlibet cognitiua potẽtia sua cũ appetitiua respõdẽte cõspirat sicut intellectus est volũtas,cuilibet sensui exteriori interiori vel sua appetitiua respõdẽs coincidit,& idẽ adequatũ obiectũ sibi vendicat,visus pulchro visibili(vt prouerbialiter traditur)pascitur.Et propterea visus inquãtũ appetitus approximationem obiecti conuenientis expetit.Sic de auditu somnii cymbalorũ bene sonantium,ꝓpiẽtes qui in quãtũ est appetitus illa melodia spiritualiter alitur atq; cõfortatur.Et sicut appetitus sensitiuus sensationem prerequirit:sic appetitus intellectiuus intellect⁹ actũ efflagitat,& eam ob rẽ appetitus intellectiuus fertur.

¶ Sequitur in litera. Atq; sensus nullius est principium actus humani, bene tamen est origo veritatis, nihil sensibile ab intellectu capitur, nisi prius a sensu sentitur: sed nostras operationes non elicit. Fulcit sic illud. Hoc quod est commune hoi cum belluis non est fons operationis humanę: sensus est huiusmodi igitur, pecora enim sensum habent, attamen non agunt: sed instinctu naturali congenito aguntur. Rationis enim sunt expertia. Sequitur. Est autē in appetitu, remoto sensu, reliquum est vt appetitus & intellectus sint rerum agendarum capita. Ostenditur sic, Ea quę ad res agendas cum quadā consonantia concurrunt, sunt principia rerum agendarum: ea est conformitas vt vnum ostendat aliud ostēsum sequatur. At mens & appetitus sunt istiusmodi: igitur, Minorē sic notificat. Quod est apud appetitum prosequutio vel fuga, hoc apud intellectum est affirmatio vel negatio eiusdem rei. intellectus affirmationem edit, dicendo hanc rem esse bonam, diligere proximum: tum rationalis appetitus bene inclinatus id prosequitur, proximum diligens. Pari modo quando intellectus negat aliquid esse bonum vt moechiam, appetitus rationalis illam refugit. Qua de re prosequutio in appetitu est sicut affirmatio siue assensus in intellectu: & fuga in appetitu est instar negationis siue dissensus in intellectu. Sequitur. Quare cum moris quidem virtus sit habitus electiuus, secundo ethicorum, requiritur harmonia inter intellectum atq; appetitum: electio autem appetitus cum deliberatione. Octauo capite libri precedentis dixit philosophus: ea cum electione agimus quę antecessit deliberatio: igitur, ob hęc ipsa rationem mētis esse veram & appetitum in agendo esse rectū oportet: si electio sit studiosa: atq; operępretium est illam rationem eadē dicere & monstrare & hunc appetitum illa prosequi, & hęc mēs actiua fertur. Pari iure eius veritas est actiua. Actus appetitus igitur studiosus erit rectę rationi consentaneus. Talem mentem actiuam vulgo practicam appellitāt. ¶ Sequitur in litera conclusio quędam. Mentis contemplatiuę, quę est fons contemplandi non agendi, bonum ac malum est verū ac falsum, hoc enim est totius mentis scilicet actiuę atq; contēplatiuę opus. Bonum est veritas, malū falsitas differenter tamen. Sane verum apud mentem actiuam cum appetitu recto concurrat. Notitia actiua est actus eliciti ac imperati directrix, & actum voluntatis studiosum esse illi consentaneum necesse est. Nō enim est sui gratia, sed operis, hinc consonantiam actus intellectus, appetitus actui prestat & contra. Nec hoc dissentaneum arbitreris. Exemplum in simili Socrates est causa quare Plato est illi vicinus & cōtra: contra eiū vtrinq; nō erit hęc reciproca denominatio. Mens speculatiua quę in veritatis agnitione desinit, est propter se: translatitio circulo suam theoricam cōcludit, a speculatione auspicat̄ ac in speculatione quiescit. Mens vero actiua ad opus progreditur: in operatione vero figit pedem, quia eam intendit. Cęterum speculatiuę mentis bonitas est veritas: eiusq; malū est ignorantia prauę dispositionis, & purę negationis eorum quę scire homo est obstrictus. In actiua mente, prudentia est eius bonitas: imprudentia eius labes. Haec imprudentia cum stultitia est semper, ac huius mundi prudentia, sępenumero concurrit. In intellectu est ars tanq̄ illius perfectio & eius contrarium labes. Sequitur in litera. Electio igitur actus principium est vnde motus hoc est in genere causę effectricis per actum exteriorem operationē siue actum imperatum intellige sicut cepit primo ethicorum principio capite in frontispi. Capientes ipsum pro actu elicito inaniter se fatigant. Actus elicitus est actus imperati effector, nono metaphysicę, sed nō in genere causę finalis, aliud enim ob finem fit. Sequitur alia cōclusio. Aptus aūt & ea ratio quę alicuius est gratia, electionis est effectrix prudētia est alicuius gratia, nō autē speculatio. Hinc corollarū subortū infert inquiēs. Iccirco neq; sine intellectu simplici apprehēsione, neq; mente hoc est ratiocinatione prima ipsa electio nascit̄. Secūdū Aristotelē triplex est intellectus operatio: scilicet simpliciū apprehensio, compositio & diuisio, atq; syllogismus etiā citra habitum perfectu electio haud procedit. Et quia quispiam obiectaret, actio omniū habitū antecedēs est electio: subdit se intelligere de actione bona intensa, ac propense elicita. Subdit, sine namq; mente atq; more non est actio bona. Quomodo autē prudentia ad studiosum actū requiritur, accōmodatiore loco habendus est sermo. Sequitur in litera. Nec itē contraria est intellectu & mente: attamē ad malum minus deliberationis sufficit q̄ ad bonū, hęc deliberationem formalē efflagitat, illā deliberatio interpretatiua struit. Ad maliciam satis est habere tēpus deliberandi & deliberationem negligere. Sequitur in litera. Mens autē ipsa nihil mouet. Mens in cōmuni nihil mouet, patet de contemplatiua mente quę ad opus haud quaq̄ excitat, tertio de anima. Sed ea quę est alicuius gratia mouet, eādēq; actiuam appellamus. Hęc etiam actiua effectrici menti pręest. Probatio. Nobilior habitus suo subiecto prestantiorem denominationē elargitur: at prudētia arti pręcellit, & ex consequenti ars prudētię ancillatur. Subdit causam quare mens actiua factiuā antevadit, q; vnus qui facit gratia finis facit. Ratione alterius finis ab ędificatione & ędibus etiā extructis, vt pote vt a rigore brumę, & totius hyemis & ab ęstiuo calore defendatur sua ędificatio: nec structura est simpliciter finis, sed in vlteriorē ordinatur. Sed non id quod agitur. Bona actio est finis habitus natus & cōgenitus. Habituatus succurrere indigo, vult delectabiliter illi opem impēdere, sine relatione alia alteri' scopi. Et ille actus est bonus: & huius actionis est appetitus. Proinde intellectus actiuus non iniuria factiuo pponitur, quare electio est intellectus appetitiuus vel appetitus intellectiuus. Hoc est pro actu intellectus in recto supponit appetitū connotans, vel pro appetitione accipitur, consultationē ac deliberationem preuiā connotans. Secundum modū obuiis vlnis, vt in. 3. amplectimur Et tale principiū summū est ipse homo agendi per intellectum & appetitum. Homo est principium. quod & appetitus principium quo. Sic intellectus est principium quo, & item intellectus erit principiū quod respectu potētiarū eius. Nulla autem res facta est eligibilis. Declarat nūc circa quā materiā electio cadit: ostendens nō esse preteritorū sed futurorū: & non omniū, sed tm̄ eorū quę fieri vel non fieri valent: & nō a quocunq;, verū a nobis. Ex isto & plerisq; locis erubescat Lutherus libertatē arbitrii negans, quū Aristoteles naturę magisterio nō clam nec vno loco ponit. Nulla eñ res facta (inquit) est eligibilis. Nemo eligit pergama troię expugnare. Erat autē Iliū Priami regia a scriptoribus pleno ore celebrata, & signāter ab Homero vate in Iliade. Propterea Alexāder ille ma-

cedo qui rerum gestarum gloria nomen magni tulit, Achillē felicē asseruit, q Patroclū fidū amicū in vita est nactus, & homerum in morte. De futuro contingente consultamus, de eclipsi solis & lunæ laboribus futuris minime cōsultamus quia tales eclipses nobis inuitis necessario eueniūt. facit q nō cōtingit non esse effectum. Nostri prouerbialiter aiunt stuprata virgine ac effuso lacte in cineres nullum est remediū. in dicti roborationem philosophus, Agathonis philosophi assertionē affert, infectum vt faciat quod factum est atq peractū. Peractū dicit ob tales. Antichristus fuit futurus: illa preteritionem redolet. verum quia illius veritas futuritionē respicit nō est peractū. Postea epilogat inquiens. Opus igitur vtriusq partis intellectiuæ, scilicet contemplatiuæ & ratiocinatiuæ veritas est, differēter tamē vt nuperrime edisseruimus quando quidē omnis dispositio animi perfecti ad suum opus est virtus. vii. physicorū, ac habitus secūdū quē anima

Dubia duo. potissime verū dicit, est dispositio partis animæ perfectæ & habituatæ per eū, & est ad eius optimū opus qđ

Ad.i. est verū enūciare. Quocirca talis habitus est illius partis animę virtus. Hic dubitabimus. primo qđ est praxis ac speculatio & sub quē istorū modorū logica cadit. Secūdo an ad præteritum vlla sit potentia. Respōdetur ad prius q praxis est actus elicitus aut imperatus ipsius appetitus: quocirca nullus actus intellectus est praxis quāuis in nostra facultate sit situs. Secūdo patet, q peccatū est praxis, notitia practica est iudicium praxis regulatiuū. Notitia actiua, & contēplatiua iudicijs & non aliis apprehensionibus cōueniunt. Speculatio vero est actus intellectus ad nihil aliud extra genus contemplationis finaliter ordinatus. Vlterius patet, q prudētia est notitia practica, moralis philosophia est practica. Hugo a sancto victore in didascalico ait, practicam in ethicam œconomicam ac politicam esse diuisa. scopus moralis philosophiæ est vt probi euadamus. dicēte Aristotele secundo ethicorū. Non vt sciamus quid est virtus scrutamur: sed vt boni efficiamur. Dicimꝰ logicam ac triuiales artes cum quadriuio speculatiuas non autem actiuas. Insultas, aristoteles. vi. metaphysicę: physicam, mathematicam ac metaphysicā speculatiuas ponit, & de logica nō loquitur. Insuper Augustinus octauo de ciuitate dei hoc pacto ait, plato commendatur, qui omnē philosophiam in tres partes diuidit in cōtēplatiuā quā naturalē vocāt, in actiuam quę ad mores instituēdos pertinet: & in rationalē quę verū a falso discernit. Respondetur q aristoteles triuiales scientias speculatiuas

Ad.ii. dubium. supponit, nec Augustinus rationalē cōtra speculatiuā distrahit. Ad secūdā dubitationē partita est positio. Pleriq enī theosophorū Aristotelē ac Agathonē imitātur, & via hęc est cōmunior. Gregorius Ariminēsis vtrāuis partem tutari satagit ac rationes hinc inde motas eluere. Petrus aliacensis affirmat Aristotelem non cōsequenter locutum fuisse asserentē ad futurū esse potentiā & nō ad præteritū: ita enī facile secūdū sicut primū sustinetur, quinimo ait naturaliter loquēdo secundū ad primū sequitur. hic semp dicere assueui, si verbū potest late extēdatur vt ampliatio ad preteritionē se diffundat pars cōstructiua est pspicua: nec in ea parte est vlla cōtrouersia, seclusa illa ampla acceptiōe potest vt ad p̄sentia futura applicetur. aristotelicū modū verū opinor nec Gregorꝰ ratiōes ad oppositā partē eluit. ac de aliaco spulose in Aristotelē incassum blaterat. Capio Platonem futurū hinc ad cētū annos: eius futuritio p̄pediri potest, illius progenitores corrūpendo auum ac patrē, sic p corruptionē aliquarū rerū aut illius procreationē impediēdo illā falsificabo: satis enī deꝰ potest adhuc posthac facere ne vnq̄ producatur, secus est de hac adā fuit, quę a nullo de futuro cōtingēte depēdet quēadmodū hęc Antichristꝰ fuit futurꝰ. Dicis poterat enī deus nō produxisse Adā. tamen nō capis cardinē negocii, amplitudinē acceptionis potest exuendo ante omnia id efficere cōtendas, ac postea

Dub.iii. imaginare. Hęres quare Agathonē introduxit, quare hoc solo dixit. Respōdet q veterū autoritatibus sua

Respōsio. dicta ancipitia munire solet: nec libenter primus potētiā dei minuebat, sed prædecessorū placitū sua assertione firmauit: hoc solo inter illa quę interdū potētiā ad esse & nō esse habuerunt. Interdū socrates nō fuit

Dub.iiii. at postq̄ fuerit adimit potētia illā verificandi, de impossibili simpliciter noto tali nulla est potētia. Dubitat

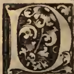
Respōsio. an ratio est principium electionis effectiuæ. affirmatiue respondemus. patet aristotelica auctoritate. In oppositū argumentor, electio est libera. itaq a libera causa suā originē trahit hoc breui diluit. Sufficit volū

Obiectio. tatis libertas. Torqueris quomō intellectus, & volūtas sunt in anima cū idētificent. Dico id vsu venire nō semel. Virtꝰ enī dei est in deo. & quia intellectꝰ vnū munꝰ animę obit & appetitꝰ aliud, vterq in aīa esse fert.

Respōsio.

Tract. II. Et Lib. VI. Cap. III.

Vera quinq.

DE ipsis igitur rursus dicamus oportet: altius initio sumpto. Sint itaq ea quibus verū anima dicit affirmādo, aut negādo numero quinq. Hęc aūt sunt ars, sciētia, prudētia, sapiētia, intellectꝰ. Fieri enī potest: vt falsum existimatiōe opinioneq dicat. Sciētia igit quidnā sit hinc pspicuum est: si exacte dicere oportet: & nō similitudines sequi, omnes enī putamus id qđ scimꝰ aliter se se habere non posse: quæ vero possunt aliter se habere, post cōtēplationē latēt si sint an nō sint. Ipsum ergo scibile necessario est: ergo est æternū. q̄ enī necessario simpliciter sunt: ęterna sunt omnia. At ęterna ingentita & incorruptibilia sunt.

Scibile æternum est. Præterea omnis sciētia docet: & scibile disci posse videt. At ex antea notis (vt in solutiuis etiā diximꝰ) fit omnis doctrina. Nā alia p inductionē, alia p ratiocinationē efficit. atq inductio qdē principiū est ipsius vniuersalis. Ratiocinatio aūt est ex vniuersalibꝰ. sunt enim principia ex qbꝰ ipsa ratiocinatio cōstat: quorū nō est ratiocinatio: ergo inductio. Sciētia ergo demōstratiuus est habitus: & cętera quę in resolutiuis determinauimus. Tū enī q̄spiā scit: cū aliquo modo credit & sunt ipsi principia nota: si enī nō sint magis q̄ cōclusio nota, per accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo determinatū.

DE ipsis igitur &c. In hoc capite generatim intellectiuas virtutes nominitat. de scientia ac arte spe-
ciatim tractat. hoc pacto ait. Cū iacta sit ratio virtutis intellectualis, proxime enarrauimus omnē
mentē circa verum insudare, affirmando negandoq;. Rursus alti⁹ sumpto exordio omnia enu-
cleabimus. quia in quinos distrahit sublimius auspicaṫ. sunt autē habitus qbus anima vero assentiṫ cōstru
ctiue destructiue ve, homo est animal, homo non est asinus. Quinariū hunc numerū dictio sipas penniter
tibi notificabit. sapientia, intellectus, prudētia, ars, sciētia. Inter hosce habitus veridicos ac celebritate nomi
nis perdignos opinionē ac existimationē haud supputam⁹. Opinatione ac suspitiōe sępenumero ludimur
alias habitibus neutiq̄ circūscribimur. aestimatio suspitio ac opinio cōincidūt. quidnā sit sciētia de ea ꝓprie
loquendo & nō metaphoras sequendo. hinc lucidū est: omnes quoq; remur scitū aliter se habere nō posse: sa
ne q̄ sunt variabilia de vero in falsum currētia secūdū contēplationē latent si sint an nō sint. per hoc obie
ctionem cōtra sua dicta refellit. notitia intuitiua papyri aut parietis indicia euidētia causat & ille assensus
est verus proinde sciētia. itaq; distractio quinaria est insufficiēs. Hoc euacuans ait in absentia obiecti. sicut
illa notitia intuitiua pit: sic assensus cōcomitās. Proinde ille assensus est instabilis: illeq; assensus nō est sciē
tia exacte loquēdo: cū obiectū aliter sese habere queat. Obiectū propinquū & remotū cōtingēter sub illa ha
bitudine stant. Obiectū propinquū voco hāc enūciationē paries est albus. Remotū ipsum parietem. ac eius
alborem postea aliquot proprietates scibilis annectit in hunc modū inquiēs. Ipsum ergo scibile necessario
est: itaq; est aeternū. q̄ eñ absolute sunt necessaria ęterna sunt omnia. & pręterea plane sunt citra generatio
nē & corruptionē: supramūdanus Deus solus necessario est, creatura ois cōtingenter est: tametsi Aristote
les intelligētias cęlestiū orbiū motrices cū sphęris caelestibus necessarias falso putauerit esse. hic de necessita
te enūciatione loquiṫ. Illud necessarium secūde intētionaliter nominalis haud iniuria nūcupat: sicq; scibile
est aeternū & aeternae veritatis. posita illius existentia. aut si mauis dicere necessario est in rebus sicut p illā
significaṫ: quo pacto est incorruptibilis ac ingenerabilis veritatis. Dei sempiterni imaginē necessarię ꝓpo
sitiones ꝑferūt, illius necessitatē suo modo ęmulātur. sicut eñ deus gloriosus necessario penniter existit ita
enūciatio necessaria quadā vmbra illā necessitatē exprimit: postq̄ aliter eē neq̄at q̄ ipsa repñsentat. Post hęc
scientiae proprietates subdit inquiens: Omnis sciētia ab illā callente doceri potest siue inuentione siue ab
alio illā hauserit. Hoc est verū (vt primo metaphysicae infit Aristoteles) signū sciētis est posse docere. dex-
teriq; est ingenii suā professionem alteri capaci cōmunicare posse. Viuae uocis energia a docto emanans au-
ditorū praecordia penetrat & scibile disci potest. Sequitur in litera. Ac ex antea notis & vt in posterioribus
analecticis dictum est, omnis doctrina emergit ex recognitione praeuia. Vnde cōstat q̄ logica, libri de ani
ma, omnes libri naturalis philosophiae ante hāc moralē philosophiā sunt editi. Iā eñ plenus dierū sacros
mores in audiētiū aures instillauit. Caeterū doctrina & disciplina reipsa cōspirant: attamē ratione differūt:
vt interuallum inter londinū & eboracū coincidit cum interuallo inter eboracum ac londinū. A doctore
fluit doctrina appellationemq; sumit: vt vero a discipulo recipitur, disciplinae nomē vsurpat. sed alia doctri-
na inductione, alia ratiocinatiōe emergit ratiocinatio est syllogismus sub quo enthymema includitur. ad
dita eñ vna ꝓpositiōe in enthymemate suppressa enthymema syllogismi formā induit. Itē exēplū est decur
tata inductio. Exemplo scientiarū principia nonnunq̄ explanātur. Vt exempli causa, oppositorū est idem
sensus, propterea oppositorū est eadē disciplina. Atq; inductio est principiū ipsius vniuersalis. vt hic ignis
est calidus, pariter & ille, & ille, proinde omnis ignis est calidus. Inane est more aliorum afferere bonitatē,
intellectus valorem consequi futuare. Experientia eñ singulariū habita in naturali proprietate conuenien
tium assensum vniuersalis suapte natura cū intellectu efficiunt. Pari modo calor & rigor mutuo pugnāt:
albedo nigredo & ita in reliquis. proinde omnia contraria mutuo aduersantur. Alia sunt principia quae
sunt proloquia a notitia rerū significatarū p terminos, intuitiua vel abstractiua pendentia. Illa aūt indu-
ctionis adminiculo minime egent, postq̄ scientialis cognitio ex notitia prima emanat. illorū positio elici-
tur dicētiū sciētias nobis insitas atq; ingenitas. de quorū numero Platonē fuisse tradūt vt primo posterio
rū patuit. sequiṫ in litera. ratiocinatio aūt est ex vniuersalibus. Syllogismus demonstratiuus ex vniuersali
bus procedit siue capiatur demonstratio pro praemissis tātū siue pro conclusione cum praemissis, signāter
vniuersalitate posterioristica. Quid nā sit vniuersale prioristicū posterioristicū ve suis locis explanatū est.
ac indecens duco hic eadē refricare. Sunt enim principia, ex qbus ipsa ratiocinatio cōstat. Quorū princi-
piorū mediate aut immediate nō est ratiocinatio sed facilis inductio. Cape cōclusionē remotā. Euclidis: illa
in principia propinqua resoluiṫ: ac rursus illa principia ad dignitates vsq; in qbus qescēdū est lumine na-
turalis intellectus mox talibus assenseris, Omne totū est sua quātitatiua parte maius. Quaecūq; sunt ęqua
lia vni tertio cōtinuo, ea inter se aequalia sunt. Propterea sciētia est demonstratiuus habitus non topicus,
neq; sophisticus: q̄uis actui sciētia conuenit, illa tamen scientem absolute non denominat: ideo ab habitu
splēdescit. In resolutiuis de his abūde determinauimus. Cōclusionē demōstrādā per eius causam demōstra-
re oportet: vt deliquiū lunae p interpositionē terrae inter lunā ac solē. Per opposita cornua lunae eius lumē
a sole emēdicari partim ratiōe partim experimēto nosti. tū lunae eclipsibilitatē dep̄hēdim⁹ hoc pacto syllo
gizando omne corpus lumē ab alio suscipiēs p opaci directā interpositionē suo lumine frustraṫ. at luna est
huiusmodi cū inter ipm & solē globus terrae interponiṫ, in luminariū oppositiōe: vno in capite draconis,
altero in cauda meāte: Verū quia haec in posterioribus analecticis sunt latius videnda nūc receptui cana-
mus. Sequiṫ. tūc eñ qspiā scit cū aliquo mō credit. Credere hic ad firmiter & euidēter assentire extēdiṫ. Per
aliquē modū assēsum euidētē itelligit. Per sequētia id enucleat dicēs Sint illi principia nota: si eñ nō sunt
cōclusiōe notiora, p accidēs sciētiā habebit. Et si cōclusio esset principiis notior esset petitio principii falla-
cia in materia peccās. Per accidēs iste sciētiā habebit pro quāto euenire potest vt hāc conclusionē p quędā
alia principia nouerit, & non p illa principia que nō magis cognoscuntur. Principia itaq; demōstrationis

conclusione erunt euidentiora. Quia propter vnum quodq; tale & illud magis primo posteriorum. Si no
titia conclusionis euidentiā s principiis desumat illa principia esse notiora necesse est. Nec propterea conse
quens est vllam ambiguitatē in cōclusione latere. In euidētia signandi sunt gradus. Per hunc igitur ma
Dubia tria. xime modū strictim de scientia determinatū sit: remanent tamē nōnulla ancipitia discutiēda. Primo de suf
ficientia horū iudiciorū numero qnario recitatorū. Secūdo videtur ars & prudētia deceptionis capaces mo
re opinatiōis. Tertio, fides est assensus ver⁹ firmusq; quo mediāte circūscribitur nemo proinde mēbra di
strahētia distractū exuperāt. Ad primū horū dicit, q̄ sufficiētia sic paucis colligit. Omnis habitus veridicus
Ad.i. aut circa cōtingētia aut circa necessaria insudat. Si secūdū, hoc trifariā distrahitur: aut circa immediata, &
sic est intellectus: vt em̄ dicitur secūdo posteriorum, illa paruo adminiculo ab intellectu capiuntur, propter
ea eius appellationē sibi vēdicāt. Vel circa mediata demonstrabilia, & est sciētia. Vel circa hęc & illa nodus illa
coniungens: & sic est sapientia. Si primū id bifariā euenit, vel circa agibilia & sic est prudētia, vel circa facti
Ad.ii. bilia: & sic artis nomē adipiscitur. Ad secūdū dicimus q̄ opinio & suspitio ex seipsis errorē minime extru
dūt, assensus em̄ cū ambiguitate oppositi implicant: ars vero & prudētia ex seipsis in verū tēdunt in q̄ dece
ptio minime cadit. Non em̄ est artis falli. Sed eius oppositi. Et sicut prudētia deceptionis est expers: ita
& ars illusionis immunis existit. Proinde prudētia ac ars sunt habitus veridici, cōtingēte illusiōe desinunt
esse tales. Adhaec nobiliores sunt habitus subiecta nobilitātes. Ad officinā Apellis pictoris excellētis ple
rūq; Alexāder magnus ventitabat, edicto vetās ne ab alio depingeret. Et Lysipp⁹ adeo in sculptura claruit
vt ab eo solo idem Alexāder fingi voluerit, canēte Flacco. Edicto cauit, ne quis se pręter apellē Pingeret
aut ali⁹ lysippo duceret ęre. Phidias, Polycletus. Aristides theban⁹. & pler:q; alii ea arte claruerūt. Vnā Ari
stidis tabulā Attalus rex centū talētis emit: quocirca non inter veridicos stabiliuntur ac sublimē locū si
bi vēdicāt. Fides nō mere naturaliter gñatur: sed s voluntate & motiuo procedit. & si ex vno antecedenti
fidei aliter assensus mere naturaliter procreatur, adhuc libertas est in prima radice antecedentis.

Tract.II. Cap.II Et Lib.VI Cap.IIII.

[C]Orum autem quae aliter sese habere possunt: est & aliquid quod sub effectionem, & aliquid quod sub actionem cadit. Diuersa vero sunt affectio atq; actus: de his autem ipsis & externis sermonibus credimus. Quare & habitus qui cum ratione actiuus est: diuersus est ab eo habitu q cū ratione est effectiuus: neq; alterū ab altero cōtinetur. Neq; enim effectio actus est, neq; actus effectio. Atqui cum extruēdarum aedium facultas, ars quaedam sit ac habitus quidam faciēdi cum ratione, nullaq; sit ars quae non sit habitus faciendi cum ratione, nec vllus habitus talis qui nō sit ars, sit vt idem sit ars atq; habitus faciendi vera cum ratione. At vero circa generationē ars omnis versatur, & inuentionē cōtemplationemve, quonam pacto fiat eorum aliquid quę & esse & non esse possunt, & quorum principium non in eo quod efficitur, sed in ipso est faciente. Nam neq; eorum quę necessario sunt vel fiunt, est ars: neq; eorum quae sunt secundum naturam. Haec enim in seipsis habent principium ipsum. Cum autem effectio atq; actus diuersa sint, artem effectionis esse, non actus necesse est. Atq; circa eadem quodammodo versatur ars & fortuna: quemadmodum & Agatho dicit.

Quippe ars, fortunam, fortunaq; diligit artem.

Ars igitur (vt diximus) habitus est quidam faciendi, vera cum ratione. Cōtrarium autem artis habitus est faciendi falsa cum ratione circa id quod sese aliter habere potest.

EOrū aūt &c. In superiore capite loquutus est philosoph⁹ de vno habitu veridico, scilicet sciētia: nūc aūt de arte loqtur stricte sumpta. Nōnunq̄ em̄ ad sciētias expandit: sicut cū dicimus q̄ dialectica est ars artiū. Et ponit haec cōclusio. Habit⁹ q est cū ratione actiu⁹ differt ab illo q est cū ratiōe effectiu⁹ siue factiu⁹ hocq; ex parte obiectorū ostēdit: secūdo de anima, habit⁹ p obiecta dispescitur. Nā cōtingētiū & eorū q̄ aliter se habere possunt, quādoq; aliqd sub effectionē cadit, & aliqd sub actionē: modo actio & effectio diuersae sunt materiae: igit. hoc ex sermonib⁹ externis credim⁹ vt nono metaphysicae. Neq; vnū sub altero cōtinet, vt domificatio sub aedificatiōe & structura. Postea diffinitionē artis ponit, q̄ est haec. Ars est habit⁹ cū vera ratione factiuus. Quia ars & habitus cū vera ratiōe factiuus, sunt idē cōuertibiliter. In aedificatoria arte hoc monstrat: & idē est iudiciū in aliis. Seqtur in litera. At vero &c. Circa generationē tria ex parte artis tāgit, scilicet generationē inuētionē atq; cōtēplationē. Ab illoq; incoeptat qd nouissimum locum in exequutiōe obtinet. primā em̄ sedē in intētiōe nāciscitur: scilicet agere ratiōe operis. Porro consideratio ac inuētio in operādo antecedit. Auspicatur em̄ artifex primū cōtēplari veluti Zeusis heracleotes quomodo vuarū figurā faciat, deinde quomodo est operādū: tādē figura pfecta, eius effectio admirabilis extitit. vt altites imagine illius illusae ad vuas decerpendas aduolarint. quorū principiū non est in artificio producto sed in mente artificis. Seqtur in litera. Nā neq; eorū q̄ necessario fiunt vel sunt est ars. Hic detegit philosophus quanā via materiā suā ars ab aliis habitibus intellectiuis diuidat & primo a scientia. Sed cū sciētia triplex esse videat, vt pote trāsmūdana metaphysica, mathematica & naturales: de illis subiudicat. duae primae circa necessaria potissimū insudāt vel circa necessaria fiunt vt circa solis atq; lunę eclipses seu labores. Nempe

omnis sciētia necessariorū est. In doctrinalib⁹ propositiōib⁹ modificatio copulæ subintelligit. vt si tonitruū est, pfecto est sonus terribilis in aere generat⁹ a valētiore ratiōe a sapiētia ac intellectu segregat. Illarū materia nō min⁹ est necessaria q̄ pfatorū. Ars vero est cōtigētiū & de eo pō a cōteplatiuę partis habitib⁹ differt. Cæterū a naturali sciētia differt materia quia illa est rerū naturaliū habētiū principiū motus atq; mutationis in se vt graue, leue, tepefactiuū algefactiuū. Opificiū artificis nō habet in se fontē sui mot⁹ inquātū huiusmodi. si statua a Polycleto facta præceps descēdat illū descensum a forma artificiali nō vēdicat: sed a grauitate. Nec in psentia disceptandi est loc⁹ accōmod⁹ an forma artificialis a reb⁹ naturalib⁹ distinguat: sed breuiter dicimus q; ęnea statua reipsa est æs: nihilo tamē minus Polyclet⁹ facit statuā & nō facit æs: neq; statuā facit. hoc ariete fortasse pulsus Polyclet⁹ facit hāc statuā, hæc statua est argētū: proinde Polycletus facit argētū. Cōsequiū est inualidū. atq; in illo cōfidēs se logicā ignorare profitet. Deinceps discrimē eius a prudētia ex parte materiæ ponit inquēs: Cū aūt effectio atq; actus diuersa sint, hoc est paulo lucidi⁹ dicere ars neutiq̄ circa actionem sed factionē cōsistit, ac prudētia est actiōis directiua. Finalis conclusio. Circa eadē ars atq; fortuna versat. Sępenumero aliqd a fortuna inchoatū arte pficit: & cōtradicimus empericos ac chirurgicos suis operib⁹ interdū bene fortunatos, quādo p illorū industriā, q sunt ęgri & lęsi prosperā valetudinē acqrūt. Fortuna nōnunq̄, pro effectu fortuito accipit, & sic diffinit, est effect⁹ agēti a pposito eueniēs præter eius intētionē: vt defodiēdo tumbā reperiēdo thesaurū. Si pro causa accipiat est voluntas cui aliquis effect⁹ magni emolumēti aut iacturæ præter illius intentionē euenit. Casus est superius ad fortunā. Verum hæc secūdo physicorū explanari habēt. Authoritate Agathonis poetę stipat artē fortunā ęmulari & cōtra. Fortuna tamē nullo modo est ars. Temere & p accidēs fortuito res eueniūt: q̄ vero ab arte proficiscuntur cū electione emergūt. His enarratis finitionē artis repetit. Artis cōtrariū est atechnia. Et est habitus cū sophistica ratiōe factiuus. vt inscitia extruēdæ ratis in illo q sibi hāc artē falso vēdicat: atq; hisce d ebus in templo nostræ parochiæ diui stephani in parisiorū lutetia contigit, vbi vno architectore semoto gnar⁹ illi successit. Ceterū ars, collatione liberaliū disciplinarū est seruilis cōditionis, hę animū ornāt atq; excolūt: illa est adulterina, habētes se cōparatiue degenerare facit. Quare apud maiores duro ingenio ac obtuso pditi mœchanicis artib⁹ deputabant: celsa minerua donati ingenuas disciplinas sectabātur. Dixi cōparatiue. Plerosq; inferioris sortis mœchanicæ artes haud dederēt. aliq artificū deo famulātur ac immaculatæ sunt vitæ, sinceriusq; viuunt q̄ multi causidicorū. Nihilo tamē minus istarū quinq; virtutū intellectualiū ars est fęx & infima. De speculatiuis in dubiū nō vertitur: nec de prudētia inter sapientes est vlla cōtrouersia. Prudentia soli boni perficiunt. Sapiētia atq; sciētia adiuti terrena pter rotundā necessitatem haud indigāt. Artificiū de se parū probitatis opifici affert. Nō em̄ seqtur: Apelles est egregi⁹ atq; excellens pictor, igit vir bonus. tametsi em̄ dędal⁹ labyrinthorū atq; nauiū esset artificiosus extructor, ppterea nō sequit q; erat bon⁹. Obiicies forsan aliquas artes esse phibitas vt necromātiā pyromātiā, & similes. respōdet q; callere virtutē si cuitę aut veratri seu ellebori & similiū nō est de se malū, sed ppter abusum prohibent. Medea & reliq̄ veneficæ & incātatrices ad malū ppētę illis abutuntur. Ambigit an ars & prudētia idē obiectū interdū habeāt. respōdet q; nōnulli inter has discrimē hoc pacto ponūt. dicūt enim q; in artificio opificiū post structurā manet. in actiōe nihil operis persistit. Id impugnat sic. Citharā plectro dulciter pulsare est artis: attamē a pulsu nihil structuræ pmanet. Alius placere video q; ars in exteriorē materiā pficiscit: nō aūt prudētia. hoc aūt modici est momēti. Nā tēperātia, liberalitas, magnificētia, & cetera id genus circa exteriora incubāt: vt pote circa pecuniā cibos, vestes & similia. Circa easdē materias est prudētia. quia moraliū virtutū est auriga. Ex his liquere arbitror q; idē est obiectū artis atq; prudētiæ. Et adhuc roborat sic. Eadē ędes est vtriusq; materia diuersis modis cōsiderata. Artificis est min⁹ bonitatē ac pstātiā sui artificii curare, siue opificū sit rationi cōsentaneū siue nō. Simulachrū Iouis Polyclet⁹ fingit aut Herculis. Pari modo periti latomi arcē in pnicię reipublicæ extruunt. Si opus sit venustū in quo eorū industria splēdescit intētū assequūtur. hoc est illis cū emolumēto toti curę: talē circa structurā prudēs cōformiter ad rationē insudat, rectū scopū cū circūstātiis debitis i omni opere prudēs collocat, nō aūt artifex iquārū huiusmodi. Attamē potes aliqua obiecta differētia particularizādo effingere vt pote cubiculū extruēdū ob cubiculi elegātiā, moralē honestatē parui faciēdo & illud est obiectū adęquatū artis: prudēs domū extrui iubet. vt trāquillā i ea vitā trāsigat, & deo famulet.

Dubium.

Responsio.

Tract. II. Cap. III. Et Lib. VI. Ca. V.

E prudētia vero q̄nā sit hoc perceperim⁹ pacto: si cōtēplabimur quosnā ipsos prudētes dicim⁹ esse. Videt itaq; prudētis esse, bene cōsulere posse circa ea q̄ sibi sunt bona, ac prosunt: nō aliqua ex parte: vt q̄nā ad sanitatē vel vires: sed q̄nā ad bene viuēdū omnino cōducāt. Argumēto est id ita esse: eos etiā q circa aliqd versantur prudētes dici: cū bene ad finē studiosum aliquē excogitauerint ea, quorū nulla est ars: quare & omnino prudēs is est, q ad cōsultādū est apt⁹. Cōsultat aūt de iis nemo: q̄ aliter sese habere nō possunt: aut de iis q̄ ipe agere neqt. Quare si sciētia qdē est cū demōstratione (quorū aūt principia aliter sese habere possunt: eorū nō est demonstratio, cūcta em̄ & aliter sese habere possunt) neq; de iis quæ sunt necessario, consultatio fieri potest. Ipsa prudentia profecto neq; scientia: neq; ars esse potest. Scientia quidem; quia quod sub actionem cadit aliter sese habere potest. Ars autem, quod aliud actionis, aliud effectionis est genus. Restat ergo habitum ipsum esse agendi, vera cum ratione, circa ea quæ sunt bona hominis atque mala.

Prudētia.

Prudentis consultatio

Demōstratio.

finis enim affectionis est quid aliud præter ipsam affectionem: actionis vero non semper. Est enim ipsa bona actio finis. Quocirca Periclem & viros tales arbitramur esse prudentes: quia quæ sibiipsis & quę cęteris hominibus sunt bona perspicere possunt: esse autem eos tales putamus: qui ad rem familiarem atq; ad rempublicam administrandam sunt apti. Vnde & temperantiam conseruatricem prudentiæ appellamus. Conseruat autem talem existimationem. Voluptas enim & dolor non omnem existimationem corrumpit atq; peruertit: non enim hanc, triangulum tres angulos æquales duobus rectis habere: sed eas quæ circa id habentur, quod cadit in actionē. Nam principium quidem rerum agendarum: id est gratia cuius sunt ipsę: ei vero qui corruptus est ob voluptatem aut dolorem: continuo non videtur principium ipsum: nec huius gratia: ac propter hoc ipsum expetenda esse vniuersa atq; agenda. Vitium enim principii corruptiuum est. Quare prudentiam habitum esse agēdi circa humana bona: vera cum ratione, necesse est. At vero artis quidem est virtus: prudentiæ vero non est. Et in arte quidem qui sua sponte peccat, magis est expetendus: circa vero prudentiam minus: quemadmodum & circa virtutes. Patet igitur prudentiam virtutem quandam esse: non artem. Cum autem duæ sint animæ partes rationem habentes, alterius erit ipsa prudentia virtus: ipsius inquam opinatiuę. (Nam opinatio circa id versatur, quod aliter sese habere potest, & prudentia ipsa) Atqui neq; habitus est cum ratione solum: huius autē indiciū est, talis quidē habitus obliuionē esse. prudentiæ vero non esse.

Prudētia.

DE prudētia vero. Superius philosophus declarauit binas virtutes intellectiuas, quarū vna speculatiui intellect⁹, altera cōsultatiui nec nō factiui pfectio est. Nūc autem de altero habitu mentis cōsultatiuæ aperit scilicet prudētia quę ipsius cōsultatiuæ nō effectiuæ sed actiuæ est pfectio. Hoc caput trifariam distrahitur: in prima pte prudentiæ materiā monstrat, in secunda discrimē inter artē scientiā atq; prudētiā explanat: demū subiectū in quo & obiectū circa quod prudētia insistit, explicat. Añ omnia diuulgat quisnam est ipse prudēs ex subiecto ac eius habitudine, iterum atq; iterū accidentis cōditio prehendit. Ecce in valore literā, Prudētiā facile percepimus si consideremus solicite illos quos omnes prudentes nūcupant. Prudentis est munus considerate consulere circa illa quæ sunt homini bona honesta ac cōducunt: quæ sunt bona vtilia non particulatim vt quænam ad incolumitatem vel robur cōducūt. sed quænam ad bene beateq; viuēdū cōueniūt. Solent philosophi in moralibus ac aliis disciplinis probationes ex communi hominum iudicio sumere. Non omnino vana est fama populi multitudine decantata. Argumēto est illud ita esse. Prudentes illos dicimus esse qui excogitant acute media ad aliquem finem studiosum: in quo non est ars circa opificia ipse prudens minime desudat. Itaq; is est prudens qui ad consultandum est promptus. Sequitur. consultat autem de his nemo &c. Discrimen inter artē, scientiam ac prudētiam affert. Nemo de necessariis (ait) consultat, neq; de his rebus quæ a nobis agi non possunt: sed a natura vel alia causa aguntur. Non enim consultamus de hisce rebus quæ aliter sese habere queant, cum obiecta scientiæ & prudentiæ distinguunē distinguuntur & ipsi habitus. Præterea scientia est cum demonstratione ac prudentia est demonstrationis exsors. Proinde prudentia non est scientia neq; prudentia est ars. Habitus quorum naturę sunt diuersæ sunt inter se discreti: at effectio & actio sunt operationes diuersæ. aliud enī est genus actionis aliud effectionis. Nō est vis de genere prædicamētali. satis est q ars ad factionē prudētia ad actionē attinet. Sequitur, restat igitur &c. Ex supradictis diffinitionem prudentiæ subdit inquiens. Cum prudentia non sit scientia nec ars: restat vt prudentia sit habitus agendi vera cum ratione circa ea quę sunt bona & mala. Et quia nouissima particula elucidatiōis eget, scilicet prudētia versatur circa illa quę sunt homini bona & mala: hanc trifariam probat. prima ratio est. Scopus factionis quam ars dirigit est alius ab ipsa factione, puta ædificiū aut protectio ab imbrifero aere: at finis actionis cuius prudentia est directrix non vsquequaq; est alius ab ipsa actione, felicitas est operatio animi secundū prudētiā, quare prudentia versatur circa ea q̄ sunt homini bona & mala. Secundā rationē a signo depromit sic. Periclē ac similes viros, prudētes appellitamus. fuit pericles xantippi filius vt Plutarchus ait, orator vehemens: coruscatiōes enī effundere, ciereq; tonitrua dicebatur. cūq; horrendū in lingua fulmē gerere dixerūt, suggestū ascēsurus diis vota fecit, ne qd verbū se imprudēte aut inuito efflueret. futurorū præsag⁹. cuius rei euidētiā hoc argumēto cape. Cum Lacedæmonii atticos fines depopulaturi essent, in pulpitū ascēdit, & atheniēsib⁹ mōstrauit id tēporis minime esse manib⁹ cū eis cōfligēdū: & cū lacedęmonii ipsius pericli agros nō tāgerēt vt populi inuidiā in eū excitarēt, & irati eū patriæ pditorē appellarēt: Reipublicę suos agros cōtulit: & sicut puiderat ita cōtigit. Tertio idē alio argumēto id fulcit, qa tēperātiā prudētię cōseruatricē appellitam⁹. porro ipsa tēperātia dolorē atq; voluptates moderaē, q̄ rectū iudiciū agēdi bona labefactāt, speculatiuos aūt assensus minus puertūt. vt triāgulus habet tres angulos ęquales duobus rectis. Qui habet iudicium gastrim argę immersum agēdorū scopū haud considerat. At finis est rerum agendarū fons secūdo physicorū. Præterea qualis vnusquisq; est, talis ipsi finis videtur. Et finis ad operis exequutionem incitat vt hostiles inuasiones formidans arcem extruit in qua tuto dormit. finis ille ad media ordinabilia extimulat: ita laudes esuriens ad media consequendæ laudis excitatur. tametsi opposita iustitiæ ac fortitudinis prudentiam lędunt, voluptas tñ intemperantia est penetrātior. Plusq; ipsi prudentiæ officit. Sequitur in litera. At vero artis quidem &c.

Licet aliquot discrepantias inter artem atque prudentiam antea posuerit, propter illarum affinitatem alia discrimina inuoluit: vt medici inter cholicam & nephresim laboriose factitant. Vna differētia talis est. Artis est virtus, ac prudentiæ non est virtus. Artifex sæpe numero mane stertit, ignauus est in operādo. quādo quotidiana mercede cōducit᷑ iustitia diligētia atq̧ vigilantia indiget ne pigritia torpeat neue lucri gratia structurā in rei publicę iacturā efficiat. At prudentia, alteri⁹ virtutis moralis haud est indiga cū ipsa tale incremētū susceperit nec citra eā pduret. Inter prudētiā ac ceteras virtutes est nodus atq̧ indissolubilis nexus vt postea loco accōmodo vberius differere proponimus. Sequit᷑ in litera. Et in arte quid. poti⁹ est eligendus artifex qui spōte in opificio peccat, q̄ ille qui inscius peccat. Hic enim est artis ignar⁹ ille vero perit⁹ artifici, malus tñ homo. vt vetustos tuos cacabos cōcinnās oscitāter, hiatus & rimas sic reparat vt cito ad concinnationē iteratā voceť. Secus est in prudētia. Deterior eñ est ille qui sua spōte q̄ q preter intentionē circa prudētiā delinquit. hinc sanct⁹ Paul⁹ euāgelii altisona tuba veniā cōsequut⁹ est quia ignorans exorbitauit. Astut⁹ aūt vt achitophel sciens in ipsam prudētiā delinquit. In ceteris virtutib⁹ hoc vsu venit, qui sciens cōtra eas facit graui⁹ in eas preuaricat᷑ q̄ qui ignorans eas ꝑtergredit᷑. Patet igitur q̄ prudentia q̄dā est virtus hominē totū bonū denominans, non autem ars. Nulla est illatio. Hic est peritus latomus aut faber tignarius, igit᷑ est bonus homo. Sequitur in litera, Cū aūt sint duę partes animæ. Postq̄ multiplex discrimē inter prudētiā & artē Aristoteles assignauit: nūc earūdē cōuenietiā subiūgit. inquiēs, duæ sunt animę partes rationales, scilicet speculatiua seu cōtēplatiua & cōsultiua quæ vulgo intellect⁹ practicus atq̧ speculatiuus ferunt᷑. Prudētia erit in altera scilicet in cōsultatiua & ratiocinatiua. Est etiā principiū opinādi quia vtraq̧ scilicet opinatio. Et prudētia circa id in obiectū in genere versat᷑ scilicet ea q̄ possunt aliter sese habere: vt ante vidimus. Opinio est de naturalib⁹ q̄ a nobis fieri nō possunt eam ob rē nō est virtus, quia nō est circūspectioni obnoxia. Opinio interdū est necessariorū atq̧ impossibiliū: vt de⁹ potest facere infinitū, nullū de⁹ infinitū efficere valet. Atq̧ prudētia nō est habit⁹ cū ratiōe solū, quinimo rectū appetit⁹ actū sibi ascisit, quia gratia illi⁹ dirigit᷑. Illius signū est, huiusmodi habitus opinatiui obliuio cadit: nō aūt prudētię.
Patet. operationū humanarū crebrā assuetā prudētia i quotidiano vsu cōtingit. Etiā quātō homo est an- Dubium.
nosior baculo nixus, tāto magis feruidis operibus atq̧ defecatis incūbit. Iā eñ ꝑturbatiōis affectus pene oēs Ad.1.
sopiuit, sopitosq̧ in capistro vincit. Circa hāc literā aliqua dubia adhuc occurrūt, obiiciēs probo prudētiam esse operationē. Occurrit mihi in biuio inops eleemosynæ indigus, illū esse pauperē censeo: & huic pauperi dādā eī esse stipē iudico: hoc iudiciū est prudētia, vt ꝑspicuū est & est opinio. Est eñ assensus cū formidine am- Responsio.
biguitate haud vacās. locuples eñ potest simulare se esse pauperē vt pleriq̧ mēdicitate assueti factitāt. Eo in statu ac similib⁹ cōcedo prudētiā in casu esse opinionē. Sępe tñ numero prudētia ab opinatiōe differt: & si sit de falso desinit esse prudētia: nihilomin⁹ nō desinit esse opinio. Eā ob rē opinio & prudētia vbiq̧ in suis rationib⁹ formalibus siue cōnotatis secernūtur. ¶ Hęsitas ꝑ quid prudētia ab aliis virtutib⁹ dispescit᷑, Dub.ii.
postq̄ vnā aliarū virtutū moraliū actus regulat. respōdetur est intellectiua. virtus actiones dirigēs ac specia- Responsio.
lē modū tēdēdi circa operationes sortit᷑, qualē nulla alia virtus sibi vēdicat. Nō eñ penes obiecta absolute virtutum est sumenda distinctio, sed penes talē modum circa ea procedendi.

Tract. II. Cap. IIII. Et lib. VI. Cap. VI. Scientia.

Vm autem scientia existimatio sit de vniuersalibus & iis quæ necessario sunt: sintq̧ demonstrabiliū: scientiæq̧ omnis principia (& enim ipsa sciētia cum ratione) principii rei scibilis: nec est scientia: nec ars: nec prudentia. Scientia, quia ipsum scibile demonstrabile est: ars & prudentia, quia in iis versantur, quæ sese aliter habere possunt. At neq̧ sapientia est. Est eñ Sapiens.
sapiētis, de quibusdam demonstrationem habere. Q2 si ea quidem quibus verum dicimus: & nunq̄ falsum in iis quæ possunt aut non possunt aliter sese habere: hæc sunt scientia, prudentia, sapientia. In intellectu, autem trium habituum nullus esse potest: atq̧ tres dico: prudentiam scientiam sapientiam: restat intellectum esse principiorum.

CVm aūt sciētia &c. Hoc caput breue in geminas partes diducitur. In priore parte cōclusiōes negatiuas adducit quibus intellectū a ceteris habitibus mētis separat. In secūda cōstructiuā partem affert, qua euulgat intellectum esse habitum principiorū. In primis sic art. Cū scientia sit circa vniuersalia & necessaria: & circa cōclusiones demōstrabiles: & cū sint principia ex quibus tales cōclusiones & omnis sciētia scatet: profecto principiorum huiusmodi rerum scibilium aliquis habitus peculiaris fuerit, non autem scientia ars, non prudentia non sapientia, itaq̧ alius erit habitus. Q2 scientia non sit habitus principiorū hoc modo ostenditur, scientia est de iis quorum est demonstratio: ac principiorum scibilium non est demonstratio: igitur principiorum non est scientia. Secunda conclusio, Ars est eorum quæ aliter possunt se habere: at principia rerum scibilium nequeunt aliter se habere, igitur illorum non est ars, sunt eñ principia atque causæ necessarię hoc est causam necessariam important. Et eodem medio ostenditur quod non est prudentia: cum obiecta prudentiæ sint contingentia. ¶ Alia conclusio in valore est. Sapientia est etiam de conclusionibus demonstrabilibus: at principiorum non est demonstratio: proinde illorum non est sapientia in quantum conclusio. Sequitur. Quod si ea quidem hęc conclusio constructiua hoc pacto stabilitur, Principiorum rerum scibilium aut est scientia, sapientia, ars, prudentia, aut intelle-

ctusat illorum non est ars,nec scientia nec sapientia nec prudentia:igitur illorum est intellectus:a sufficiẽ
ti deductione,artem hic philosophus breuiloqui causa minime supputauit. Hoc enim tanq̃ perspicuum
reliquit. ¶Circa literam dubitatur.Nam Euclydes & alii authores ex conclusionibus iam demonstratis
alias conclusiones inferunt:itaq; principiorum est scientia. Secũdo hęres:quia intellectus principiis inde-
monstrabilibus citra vllum habitum assentitur,qua de re inanis est principiorum habitus. ¶Bifariam
Dub. duo. prior hęsitatio soluitur:vno modo sic, Principiũ in vna scientia vt in subalternata,est conclusio in sub-
alternante. Secundo q; loquitur de primis principiis quæ sunt dignitates.¶Ad secundum negamus in-
Ad. i. tellectum esse eam ob causam ociosum. In ipsis enim anteloquiis habitus procreantur. assensus hu-
ius: omne calidum est calefactium, habitum generat. Pari modo assensus actualis huius omne to-
Ad. ii. tum est manus sua parte, habitum parit. Capimus hic intellectum pro assensu præmissarum,& non
pro potentia animę,habitus habentem promptificat ac interiorem actum coefficit. Cęterũ habit⁹ princi-
piorum instar primariæ lucis se habet. Sane lux per se sine alio adminiculo videtur.coloris more scien-
tia insequitur,lucis patrocinio color videtur.¶Ambigitur tertio,an moralis philosophia sit scientia.Re
spondetur q; moralis philosophia maiore in parte habitus appetitus tractat.palàq; est hanc non esse sciẽ
Dub. iii. tiam. Prudentia ad moralem philosophiam attinet,& si illa sit singularium iam nõ clam est illam a scien
tia dispesci. Idẽ est in vniuersalibus contingentibus. Prudentia in casu cum sciẽtia cõcurrere potest. Satis
est illo discrimẽ rationis.

Tract. II. Cap. V. Et Lib. VI. Cap. VII.

Phidias Polycletus

Apientiam autem in artibus iis tribuimus qui in ipsis sunt exactissimi:
Phidiam enim sapientem sculptorem lapidum dicimus & Polycletum
statuarium itidem sapientem. Atq; hic sapientiam nil aliud intelligi-
mus q̃ ipsius artis virtutem. At quosdam etiam esse sapientes omnino
non aliqua ex parte nec aliquid aliudq̃ sapientes arbitramur vt in mar-
gite dixit Homerus.

Diuum is munere,nec fossor nec durus arator.
Nec sapiens alia:vlla nimirum extitit arte.

¶Quare constat exactissimam scientiarum ipsam sapientiam esse. Sapientem ergo non so-
lum ea scire quæ ex principiis cognoscuntur:sed etiam circa principia dicere vera opor-
tet. Quare sapientia intellectus est & scientia.&(vt caput habens)scientia eorum quæ ho
norabilissima sunt. Perabsurdum est autem si quispiam facultatem ciuilem,aut prudentiã
Facultas ciuilis. studiosissimam esse putet,si non sit homo eorum optimum quæ sunt in mundo. Quod si sa
num quidem ac bonum aliud est hominibus,aliud piscibus:album autẽ & rectum semper
est idem:& sapiens omnes idem profecto prudens vero diuersum dixerint esse. Singula nã
q; quod suum perspicit bonum id prudens dixerint esse:eiq; seipsa gubernanda commise-
rint. Quapropter & nonnulla mutorum animalium prudentia dicunt esse:quæcunq; sua
in vita prouidendi vim habere videntur. Constiterit autem eandem non esse sapientiam
& facultatem ciuilem. Nam si eam facultatem sapientiã esse dicent quę circa cõmoda pro-
Hõ aialiũ pręstãtissimum. pria versatur:multæ sanę sapientiæ erunt. Non enim vna circa omnium animalium bo-
num:sed alia atq; alia circa vnũquodq; versatur:nisi de omnibus quæ sunt,vna sit & facul
tas medẽdi. quod si homo præstantissimũ esse cæterorum animalium diceretur:nil refert.
Etenim homine sunt alia longe diuiniora natura. Vt hęc manifestissima:ex quibus ipse cõ
sistit mundus. Patet igitur ex iis quę diximus:sapiẽtiã sciẽtiã esse & intellectũ eorum quæ
Thaletẽ honorabilissima sunt natura. Quapropter Anaxagorã,& Thalẽ,& similes sapientes quidẽ,
at nõ prudentes inquiunt esse:cũ videt ipsos propria cõmoda ignorare:& superflua qdẽ:
& admirãda & difficila cognitu,diuinaq; scire ipsos:sed inutilia dicũt quia nõ q̃rũt bona
Prudẽtis officiũ cõsultatio. humana. Prudẽtia aũt circa humana versat̃:& in quib⁹ habet cõsultatio locũ. prudẽtis eñ
hoc maxime opus dicim⁹ esse:bene inquã cõsulere. Cõsultat aũt de iis nemo,quę aliter se
se habere nõ possunt,& quorũ nõ est aliquis finis,atq; is bonũ agẽdũ is aũt ad bene cõsulẽ
dũ est simpliciter aptus:q cõiectura quod est homini optimũ eorũ q̃ cadũt in actiõem exco
gitãdo mẽte capere potest. Neq; prudẽtia est vniuersaliũ solũ,sed singula etiã oportet co-
gnoscere:est eñ actiua,& actio circa singula ipa versat̃. Quapropter & nesciẽtes nõnulli ma
gis q̃ nõnulli sciẽtes:idonei sunt ad agẽdũ:& in cæteris ii qui sunt experti. Nam si quispiã
sciat leues carnes facile concoqui ac esse salubres:quæ vero sint leues ignoret:non efficiet
sanitatem. Sed qui scit auium carnes leues esse,atq; salubres:is efficiet magis. Prudẽtia au-
tem est actiua,quare vtrãq; cognitionem,aut hãc potius habere oportet. fuerit autem quæ
dam & hæc architecturę subiens rationem.

SApientiã aũt in artibus &c. In hoc capite sapiētię ac vltimi habitꝰ veridici Aristoteles meminit. Hic habitꝰ est reliquorũ apex in quo fœlicitatē ponit vt .x. Ethicorꝫ videre licet. In pricipio metaphoricā sapiētiā enucleat, quā sapiētiā cũ addito appellitat, q̄ verticē i aliq̄ arte tenet. Postea a trāslatitia sapiētia ad sapiētiā simpliciter sumptā pgit, hoc em̄ pacto ait. Sapiētiā aũt in artibꝰ mechanicis ijs attribuimus q in eis sint absolutissimi. Phidiā em̄ sapiētē sculptorē lapidũ dicimꝰ. Nō ait eũ sapiētē dicimꝰ, sed sapiētē lapidũ effigiatorē. Fuit aũt Phidias statuariꝰ celebris Periclis studiosus, quē Cicero in prio Tusculanarũ q̄stionũ apprime laudat. Pliniusq̧ in varijs locis, & Quītilianꝰ lib. xij. dicit q̧ erat dijs q̄ hoibus effingēdis artifex melior. Seq̄r in lr̄a. Et Polycletũ statuariũ itidē sapientē. Lysippꝰ inter pictores celebratus ab opibus Polycleti se artis arcana didicisse asseruit. Polycletꝰ sycioniꝰ inter reliq̄ opa duos pueros nudos ludētes fecit, q viui & pene spirātes spectātibus videbant̄. ¶ Sequit̄ in litera. Ac quosdā esse sapiētes oīno. Hoc est sapiētes simpliciter, & nō aliq̄ ex parte nec aliqd aliud q̄ sapientes arbitramur. Vt de Mergite Homerus vates cecinit in libro q Mergites dicit̄ qd nō fuerit fossor nec durus arator. Nec in alia aliq̄ arte sapiens. s. quodāmodo iproprie & scd̄m quid, sed simpliciter & ꝓprie munere diuum sapiēs. Eā ob rem liquidũ est sapiētiā esse scientiarũ exactissimā. Non em̄ solũ oportet sapientē illa q̄ a principijs manāt scire, verũ etiā eũ principia callere necesse est. Quas ob res sapientia est intellectus & sciētia ac veluti caput hn̄s ꝑciosissimorũ sciētia, quia diuinorꝫ cōtēplatrix. Hæc est sapiētię functio ex antelatis emergēs. Dicebat oportere sapientē scire cōclusiōes, quarũ est sciētia, & callere ad vnguē scd̄m hũanę naturę fragilitatē principia, quorũ est intellectꝰ, & ipsa principia a posteriore explanare ingenio crassioribꝰ. Principia specialia in medicina & in alijs sciētijs suopte ingenio sple̅dide enucleabit, vt myrrhā & spicā sistere fluxũ pituitæ ꝑ expientiā. Principiũ geometricũ est oēs āgulos rectos esse æquales cuius intelligentiā metaphysicus delucidat: circa rē in cōi sumptā insudat, ideo certis cancellis more cęterarũ artiũ nō claudit̄, at cũ res sit multiplex, ea rōne q̄ numerꝰ arithmetico assignat̄. In quātũ magnitudo geometrię attribuit̄, arithmetici nō est speculari circa magnitudinē nec geometrię circa nũerũ, nā suis limitibꝰ claudũt̄. metaphysice aũt circa hęc oīa negociat̄. An nũerꝰ a rebus nũeratis, totũ a ptibꝰ, cōtinua quātitas a re quāta distinguat̄, & ita de alijs, vñ fit vt primę philosophię maiestas atq̧ amplitudo circa primũ motorē ac substātias sepatas desudat, ac orbiũ motꝰ atq̧ cōcentꝰ, q̄re iure æquissimo est cęterarũ facultatũ caput. Merito igit̄ sapiētia est vtrorũq̧. Sicut em̄ se hēt sapiētia trāslatitia ad illā artē cuius dicit̄ sapiētia, sic se habꝫ sapiētia simplr̄ dicta respectu cuiuslibet scientię. Ac sapiētia similitudinaria collatione ꝓprię artis est exactissima. Proinde sapiētia simplr̄ dicta est oīm sciētiarũ accuratissima atq̧ excellētissima, summũ locũ inter veridicos habitꝰ sibi vēdicās. ¶ Sequit̄ in litera. Perabsurdũ est aũt &c. Hic elidit errorē aliquorũ asserentiũ politicā qua ciuitas regit̄, vel prudētiā q̄ hō regit̄ esse habitus celsissimos. Et bifariā id refellit. In primis ꝑ hypoteticũ syllogismũ sic. Si hō nō est p̄stātissimũ eorũ q̄ sunt in mũdo, nec politica nec prudētia inter itellectuales virtutes est optima, at hō nō est p̄stātissimꝰ illorũ q̄ sunt in vniuerso. Maior est liqda ꝑ id q̧ tā prudētia q̄ politica, circa hoiem versat̄. Oeconomica hoiem docet rē familiarē gubernare. Politica q̄nā via in politia vitā transigat. Minor patet: qa corpora cœlestia suos motores icludētes hoi p̄stāt, sic deꝰ oīm rerũ moderator q a perenni motu ꝑhēdit̄. Anteq̄ scd̄a rō ad eādē cōclusionē fulciēdā ꝓbet̄, pnosse opꝫ q̧ q̄dā sũt quorũ bonitas dicit̄ in habitudine ad aliqd, vt bonitas sanitas. Oceanꝰ & riui sunt pisciũ optime nutritiui, hoibꝰ letiferi, sic de bonitate, in hoibꝰ, defęcatos exq̄rimꝰ mores ad hoc vt boni dicant̄, talē bonitatē in piscibꝰ haud exploramꝰ. Sũt em̄ belluę oēs morũ incapaces. Alia sũt in oibꝰ subiectis vniformia ac indifferētia, vt albũ in corporibꝰ, hoibꝰ & cęteris aiantibꝰ atq̧ oibꝰ mixtis æq̄liter cōueniēs, sic rectũ in figuris. Ista sunt eadē ac eiusdē rōnis iter oēs sicut albũ ē eiusdē rōnis iter hoies equos, piscesq̧, sic cōditiōes entiũ ꝑ vniuersalē sapiētiā cōsideratę sũt eiusdē rōnis in oibꝰ rebꝰ. Vtpote esse causam vel causatũ, priꝰ posteriusve, actu vel potētia, necessariũ vel cōtingēs absolutũ atq̧ respectiuũ, & ita de cęteris id genꝰ, rei in cōi cōuenietibꝰ. Et qa hāc lr̄am nōnulli scabriorē arbitrāt̄ duo restāt a nobis faciēda. Primo cōtextꝰ lr̄ę est ordinādus, scd̄o rō lr̄ę explanatiua adducet̄, & sic nihil indiscussum etiā crassioribꝰ relinq̄tur. Dicas itaq̧ sic. Sanitas ac bonitas est alteriꝰ rōnis in hoibꝰ atq̧ piscibꝰ, albũ aũt & rectũ semꝑ est idē. Hoc est eiusdē rōnis, oēs dixerũt sapiēs idē hoc est sapiētia nō habet eā discrepātiā quā prudētia habet. Sed hō & bellue in rōne causati ac cōtingētię haud discrepāt, nec in rōnibꝰ entis in cōi cōsiderati. Et dixerũt prudēs esse diuersum, qnimo in prudētia habitudo subiecti ac negocij est considerāda. Dixerũt id esse prudēs qd ꝑcipit singula & qd suũ bonũ est. Nemo (vt adagialr̄ ꝓdunt) est sibi icd̄s. Et cōmiserũt hoi seipsa singula gubernāda, quocirca trāslatitiā prudētiā mutis aialibꝰ attribuũt, eo q̧ illis insita est natura sibi ꝓuidēdi. Hoc cernere licet in apibus formicis, araneis, vulpibꝰ ac suibꝰ. Sicq̧ format̄ ratio. Illi habitꝰ inter se discrepāt, quorũ alter insudat circa ea q̄ sunt eadē apud oēs, alter vero vario mō se habet. At sapiētia inhiat circa illa q̄ sunt eadē apud oēs, nō aũt prudētia: igit̄ sapiētia a prudētia dispescit̄. Minor oñdit̄ sic. Albũ & rectũ q̄ natura cōstāt quorũ cognitio est eadē & scia est de his q̄ semꝑ eodē tenore ꝑsistũt, itaq̧ multo magis sapiētia. Humana bona circa q̄ prudētia inuigilat plurifariā sunt variabilia, & eadē est ratio de medicina, q̄ oīm nequit esse vna. itaq̧ varijs varię sũt bonitates: at illa virtus q̄ est cęterarũ vertex & caput est bonũ respectu oīm, ꝑinde prudētia & ciuilis facultas est inter intellectiuas virtutes p̄stātissima. Posthęc quādā cauillationē excludit, q̄ nōnulli dicũt sapientiā esse idē cũ prudētia & facultate ciuili, quia sapiētia est p̄stabilissimus habitꝰ oīm, silr̄ prudētia, quia hō ē p̄stātissimũ animaliũ, itaq̧ facultas q̄ erit circa hoiem erit oīm supma, itaq̧ erit idē cũ sapiētia. Hoc euacuat inquiēs, tametsi hō sit apex aialiũ, quę sunt in hoc mũdo, attamē in vniuerso sunt res p̄stabiliores vt ātea oñsũ est de substātijs sepatis. Et i fine, vt manifestiora sunt oīa finitionē sapiētię repetit.

¶ Seqꝫ q̃ propt Anaxagorã &c. Adhuc ꝓbare satagit sapiẽtiã nõ eẽ prudẽtiã hoc pacto. Prudẽtia circa
hũanas res versaꝫ, sapiẽtia circa illas nõ versaꝫ, sed diuinas. Effect⁹ nõ ꝓseqꝫ nisi ꝓ quãto in eis primus
opifex relucet: igiꝫ prudẽtia nõ ẽ sapiẽtia, hoc ab iudicio cõi notificat. Hoies recte loq̃ntes Thaletẽ Mi-
lesiũ atq; Anaxagorã sapiẽtes & nõ prudẽtes appellitãt, qa ꝓpria emolumẽta neglexere vt arduissima
naturę disq̃rerẽt. Abstrusiora arcana naturę scitissime ꝑscutabanꝫ. Teste Cicerõe Democrit⁹ patrimo
niũ neglexit, agros incultos deseruit vt abdita vniuersi exploraret. Prudẽtia hũana expiscaꝫ, cõsulta-
tiõe pollet. Nemo sane nisi idẽ demẽs cõsultat de ijs q̃ aliꝫ se hẽre nõ pñt, & quorũ nõ est aliq finis, atq;
finis est bonũ esse agẽdũ. Prudẽtę mun⁹ est optime cõsulere posse de his q̃ in actionẽ cadũt, excogitãdo
mẽte ea quę potissimũ cõducũt ad bñ btẽq; viuẽdũ. Per cõpẽdia ad æthereum globũ tẽdit nec mũda-
na spnit. ¶ Seqꝫ in lfa. Nec prudẽtia ẽ vniuersaliũ. Alia rõ. Sapiẽtia ẽ solorũ vniuersaliũ. i. Methaphy.
At prudẽtia est vniuersaliũ necnõ singulariũ, itaq; prudẽtia nõ est sapiẽtia. Prudẽtia est actiua, actio cir
ca singularia insudat. Propterea auctariũ ĩfert dicẽs. Aliq nesciẽtes sunt aliqb⁹ sciẽtib⁹ ad opãdũ aptio
res. Vñ in ꝓœmio metaphysices sic scribiꝫ, expt⁹ nõ artifex certi⁹ opaꝫ q̃ artifex inexpert⁹, sed artifex
emperico ꝑstat, attamẽ incerti⁹ opaꝫ. Paradigmate hoc ipsum explanat. Siqdẽ si q̃spiã sciat oẽs leues
carnes facile decoquẽdas, ac esse salubres, at nesciat q̃ sunt leues, sanitatẽ minime ꝓcurabit. At ille q vo
lucrũ carnes leues cognoscit atq; salubres multo citius ęgrotũ curabit. Auiũ carnes extra aq̃s degẽtiũ
sunt salubres. Anas tã domestica q̃ fluuiatilis insalubris ꝓhibeꝫ. Volucres cęlũ incolẽtes facilis sunt di
gestiõis. Prudẽtia aũt est actiua q̃re vtrãq; agnitionẽ vniuersalẽ cũ singulari efflagitat, & poti⁹ singula
riũ rõnẽ subit. Architecturę rõnẽ q̃dã prudẽtia subit, & hęc prudentia reliqs ꝑsidet ac dñaꝫ. vt iter la-
tomos cernimus, quorũ vn⁹ magnifico ędificio qd̃ inhabitat est tectus, cui alij subijciũꝫ. Nec mirũ q̃n
varię sũt prudẽtię vt seq̃nti capite locupleti⁹ liq̃bit. ¶ Cęterũ circa exẽpla philosophi Anaxagoras vt
Plutarch⁹ in libro virorũ illustriũ ait, sibi mortẽ cõsciuit decrepita ętate oĩ cura destitut⁹ mortẽ fame
sibi cõciscere pauit. Pericles multitudine negociorũ obrut⁹ illius vitę nõ adhibuit sufficiẽtẽ curã, & cũ
illũ iã ꝓpe mortẽ Pericles intelligeret, ꝑces cũ lachrymis abũde effudit ne se Periclis grã mũdo subtra
heret cui in rei publicę negocijs necessarius erat. Cui scite fato cõcedẽs decrepit⁹ ait o Pericles q lucer
na indigẽt infundũt oleũ, Thales aũt millesius fuit vnus septẽ sapiẽtũ opũ cõtẽptor, planetarũ aspect⁹
apprime calluit, vbertatẽq; vni⁹ anni ꝓuidẽs, oliuas parui æstimatas coemebat q̃s cõseruatas ad ãnũ
sequẽtẽ quo mira dei caritas erat multa cũ magno lucro vẽdidit, verũ tñ lucrũ cõtẽpsit, philosophũ osten
dens si vellet facile ditari posse, sed nolle. Isti naturę magisterio multis theologis in hoc sũt. ꝑferẽdi,
q ad sacerdotiorũ molẽ irreqeto cursu volitãt. Nõ sic fecerũt isti Ethnici naturã ducẽ secuti. Addã vnũ
icidẽter a Valerio recitatũ de thalete. Interrogat⁹ Thales an hoĩꝫ facta deũ laterẽt, scite rñdit, ne cogita
ta qdẽ. Ex cuius rñso distichon vulgare scitu haud indignũ emanauit. Quũ qd turpe facis, si me ꝑsen
Dubium. se rubescis. Cur ꝑsente deo, nõ magis ipse rubes. ¶ Dubitas forsan quãobrẽ philosophus de trãslatitia
Responsio. sapiẽtia exẽplificãs pictorũ, effigiatorũ, ac sculptorũ meminit. ¶ Rñdemus q; sunt hęc ꝓpemodũ pẽnia
monumẽta heroũ. posteros ad strenua opa inuitãtũ. Pręteritarũ rerũ memoriã pictura cõseruat, in q ꝑ
clara maiorũ facinora exprimũꝫ. Suspiciẽtes ad studiũ laudis & ad magna negocia obeũda, inuitat. Dũ
Cęsar q̃stor in Hispaniã missus ad Gades venisset, aiaduersa in Herculeo tẽplo Alexãdri magni ima-
gine ꝓpriã ignauiã presus ingemuit, q; nihil memoria dignũ ad eã ętatẽ egisset. Missionem a senatu
hinc postulans, Alexãdrũ conabaꝫ æmulari. Cęlatura, sculptura, atq; picturę sũt lr̃is ꝓxima. Nõ pudu-
it Fabiũ patriciũ illũ Romanũ pictura sese exercere. Platonẽ picturæ studiosum & M. Antoniũ phi-
bẽt. Quodã honesto certamine picturæ viuacitatẽ atq; nobilitatẽ mõstrabim⁹, Zeusis vuas ita affabre
pinxit vt eas decerpẽdas alites aduolarit. Artificio tumẽs Parrhasiũ nobilẽ pictorẽ in certamẽ ꝓuoca
uit. Parrhasius lintheũ attulit, veritate adeo rep̃sentata, vt Zeusis remoto lintheo oñdi sibi picturã
peteret, erroreq; subintellecto Parrhasio cessit. Zeusis eñ aues fefellerat, Parrhasius ipm zeusin artifi
Dub. secũdũ. cẽ. Hui⁹ Plini⁹ meminit. ¶ Dubites scdo an Metaphysica sapiẽtia sit vna: Dicimus illã nõ vnã vnita-
Responsio. te numerali nec specifica in specie specialissima, est tñ vna vnitate attributiõis, sicut logica, geometri-
a atq; alię sciẽtię. Versaꝫ circa primũ opificẽ atq; suos effectus ꝓ quãto p primũ motorẽ relucẽt. Neces-
saria atq; cõtingẽtia cõtẽplaꝫ. hęc eñ oibus reb⁹ vniformiter cõueniũt, sicut albũ & rectũ, nõ aũt prudẽ
tię. Implicitis eñ in sexcẽties mille negocijs opus est alia atq; alia prudẽtia. Nec astutę vulpi sua nata
prudẽtia deest, sic laboriosę formicę. Queadmodũ est de sanitate in hoie, equo, ac piscib⁹, varijs eñ aiali
Dub. iij. bus varię sunt corporũ habitudines. ¶ Incidẽter venaris q pisces salubres. Dicim⁹ albos, squamosos,
Responsio. solidę carnis salutares. At si qs pisciũ duas ꝓprietates & nõ tres obtineat est mediocris, vt salmo squa
Dub. quartũ. mosus & carnis solidę. ¶ Quarto ambigiꝫ quõ sapiẽtia sit intellectus & sciẽtia. ¶ Rñdeꝫ q; aliqb⁹ vi-
Responsio. sum est & de facto ita dixerũt, sapiẽtiã esse cõgeriẽ ex intellectu & sciẽtia, & q; totũ est ptes sil' sumptę.
Propterea sapiẽtia a quolibet istorũ distinguiꝫ nõ tñ ab eorũ aggregato, hãc viã falsam, & Aristoteli dis
sentaneã existima. Nã ex ea mox seqꝫ q; sapiẽtia nõ erit habit⁹ veridic⁹ cõdistinctus a reliqs. Cõseq̃ns
est cõtra Aristo. & scdo argumẽtor rõne, si nõ esset dabilis vn⁹ simplex habit⁹, hoc esset ꝓpterea q; ꝑ
narrata, nõ põt dari simplex notitia q̃ assentim⁹ cõclusiõi ꝓpter ꝑmissas, sꝫ hoc cõseq̃ns est falsũ. ergo
daꝫ simplex habit⁹ quo assentim⁹ cõclusiõi & ꝑmissis. Cõseq̃ntia tenet a tota cõditionali cũ destructiõe
cõsequẽtis ad destructionẽ antecedẽtis. Illa ꝓpositio cõditionalis patet, qa aliã rõnẽ aduersari⁹ dare ne-
quit. Ostẽdiꝫ minor. Daꝫ vn⁹ assensus quo assentiꝫ toti disiũctiuę & nulli parti ei⁹, vt põtifex maximus
dormit vel null⁹ põtifex maximus dormit, idẽtidẽ daꝫ vnus dissensus toti⁹ hypotheticæ cui⁹ q̃libet
categorica ambigiꝫ: patet de copulatiua huic disiũctiuę cõtradicente. Pariformi toti cõditiõali oĩ eius
categorica ancipite euidẽter assentiꝫ. vt si Socrates currit, Socra. moueꝫ, casu quo dubito Socratẽ cur-

rere,rursus qs eodē actu deligit mediū ordinatū ad finē & ipsam causam finalē,vt diligēdo inimicum
amicū.ve ppter deū,ergo idē est in actu intellectus.¶ Cōtra ista objicit.Iste assensus terminat⁹ sic ad to Obiectiones
tū.s.ad p̄missas & ad cōclusionē,& ita erit intellect⁹ respectu p̄missarū,& sciētia,respectu cōclusiōis,ergo tres.
nō erit nisi cōgeries intellectus & sciētiæ.At forte dicis & recte q terminat in totā cōsequētiā obiecti-
ue,& nec est intellect⁹ nec sciētia,sed res specie ab vtraq; illarū distincta. Cōtra hoc replicat,icōueniēs ē
sapiētiā ad totū & nō ad eius ptes terminari.Tū scdo eodē assensu plus assentit p̄missis q̄ cōclusiōi,qa Secūda ps.
illo assensu & p̄missis & cōclusiōi assentit vl' eq̄liter vtrisq; & hoc incōuenit.Quia ppter vnūquodq; ta
le & illud magis prio posteriorū.Vel plus cōclusioni q̄ p̄missis & eo nihil est absurdi⁹. vel dabit aliud
mēbrū qd dissentaneū cēsebit. ¶ Secūdo tūc qlibet assensus quo assentit cōclusioni & p̄missis erit sapi
entia cōtra Aristo.in lra,q sapiētiā notitiarū caput cēset. ¶ Tertio objicit,qa tūc nūq̄ dabit scia & itel
lectus quin ponet sapiētia vel terti⁹ assensus simul in aia.Patet,qa vel tertius assensus pducit ab illis
duab⁹ natural'r & si sic,seqt illatū.Positis eñ causis naturalib⁹ sine obice in passum dispositū,seqt effe- Ad primā.
ctus.Vel da aliquā aliā causā.¶ Ad primū nego incōueniēs esse sapiētiā ad totū & nō ad partē termi-
nari,quēadmodū assensus disiūctiuę (vt iter arguēdū dixim⁹) ad totā disiūctiuā & nō ad ptē terminat.
Quinq; sunt hic assensus,vn⁹ maioris,ali⁹ minoris,terti⁹ bonitatis cōsequētię,q̄rt⁹ assensus cōclusio-
nis,quintus est assensus toti⁹ cōsequētię quē sapiētiā vocamus. Potes etiā dare aliū assensum termina-
tū ad copulatiuā p̄missarū q nō terminet ad alterā p̄missarū,sicut de dissensu copulatiuę ipossibilia ex
ptib⁹ q̄rū q̄libet ē possibilis cōpositę,at in illo nō imorot,nec incōuenit esse vnū assensū ad affirmati-
uā & negatiuā copulatim terminatū,& tñ ille assensus nec est ppositio affirmatiua,nec negatiua cum
nullū iudiciū sit ppositio,ois ppositio mētalis ex plurib⁹ cōceptib⁹ & actu cōflat. ¶ Ad scdam obiectiū Ad secundā.
culā dico,q eodē assensu numero plus assentit p̄missis q̄ cōclusioni. Plus inquā.i.firmi⁹ & naturali⁹ p
imaginationē eundē actū simplicē (vt simplex distinguit cōtra ptes diuersarū rōnū) ptiri in itellectū
& sciētiā,sicut eodē actu plus diligit ap̄pciatiue deus q̄ creatura qn̄ diligo Socratē ppter deū,sed nō I-
teriore actu cū sit idē actus nūero quo vterq; diligit.Isti modi late differūt. Possum eñ intēsius dilige-
re creaturā q̄ deū,qa intētio dilectiōis creaturę nō est mihi vetita, nec intēsio gradualis dilectiōis Dei
cadit sub p̄ceptū vt reor.Et patet aliūde. Pastor plus itēsiue gaudet sup ouicula quā pdiderat inuēta q̄
sup nonaginta nouē q̄ nō pierūt,licet illas plus diligat & malit illā ouē q̄ nonagintanouē pire,Lucę
xv.sic de filio pdigo ad frugē melioris vitę reuertēte pat intēsi⁹ gaudet q̄ de filio frugi quē tñ plus p Ad secundā.
digo ap̄pciatiue diligit.¶ Ad scdm argumētū principale soluēs nego cōseq̄ntiā.Ad sapiētiā eñ vltra
assensū hūc tertiū req̄rit,vt ipse sit altissimarū rerū.Pone oia req̄sita ad sapiētiā cū hoc tertio assensu.
¶ Ad tertiū cōcedēdo illatū hoc difficulter euacuabis. Scdo nō seqt quēadmodū nō seqt de notitia,i- Ad tertiam.
flexa respectu notitię directę.Licet itellect⁹ sit cā natural',& notitia directa.Req̄rit cōcursus volūtatis,
sed de causalitate nō multū insisto.Cōiter dicit & apparēter q hic terti⁹ assensus p̄suponit illos alios,
& ab eis gn̄at,licet de actu cōpatiuo volūtatis alit videt dicēdū.Volūtas pōt obiectiue cōplexe ferri sine
pportionabili latiōe intellect⁹.vt prim⁹ angel⁹ appetijt dei eq̄litatē cū notitijs simplicib⁹ puis,ergo
pari rōne Socrates pōt velle diligere Platonē ppter deū cū intellectus iudicio Plato est diligēdus ppt
deū absq; dilectiōe absoluta,hui⁹ aut illi⁹.Absolutū hic cōtra respectiuū capio. ¶ At dicis philosoph⁹ Replica.
dicit sapiētiā esse intellectū & sciētiā.Rn̄det,Hoc est verū in valore.Illo eñ assensu assentit toti discur- Responsio.
sui & magis p̄missis q̄ cōclusioni,vt de dilectiōe Platonis ob deū,q̄ in valore est vsus & fruitio . ¶ Ex
dictis ppositiōes ifero q̄rū pria est.Idē actus est latria & dulia. respectu diuersorū,vt exhibendo Petro
honorē ppt deū.secūda ppositio vsu diligit deus licite.Patet,hoc actu diligit de⁹ licite,hic actus ē vsus
igit cōseq̄ntia est syllogism⁹ expositori⁹ ifallibilis.Non licet tñ vti deo licite. Aliud eñ p hāc denotat,
s; qa materia hęc partim hoc negociū trāscēdit haud diuti⁹ vos imorabor. ¶ Dubitat q̄nto vtrū pru Dub. quintū
dētia sit vniuersaliū,& videt q nō,qa illo dato prudētia erit circa necessaria,cui⁹ oppositū dicit Aristo.
Rn̄det q prudētia est vniuersaliū,sed magis singulariū, vñ tertio de aia dicit phūs vniuersalis existi
mationē mouet.Iudiciū hui⁹,huic iopi stipē porrigere op;,plus mouet q̄ hui⁹ assensus,paupi eleemo-
syna dāda est.Insup ars ē circa difficile,sic prudētia & virt⁹.Rō hui⁹ ē,qa multo difficili⁹ ē recte de sin-
gulari ob circūstātiarū varietatē iudicare q̄ de vniuersali. Adde etiā q singularia magis alliciūt appe
titū q̄ vniuersalia. Vt hui⁹ bellę mulieri p̄sentia q̄ mulierū in cōi.Quocirca phūs prio Rhetoricę ait
q legislator pōt citi⁹ dicere verū q̄ iudex,qa illi⁹ iudiciū est de futuris & vniuersalib⁹.Iudex aūt de p̄-
sentib⁹ & singularib⁹ iudicat quē amor & odiū ligantiū cōmodū aut dāmū circūstāt: ergo prudētia p̄ci-
pue circa singularia emicat.Cōcedo etiā prudētiā esse circa necessariū,vt iudiciū hui⁹.Nullū inhonestū
est ppetrādū,sed cōius prudētia est circa singularia,qa hoc ad op⁹ dirigit nō aūt illa. Scia nūq̄ ē cōtigē
tiū,& hoc sufficiebat Aristoteli quātū ad dicrimē.Rarēter l obiecto coincidūt.Per sīle in fine quīti ca
pit; dicebat opinatio circa id versat qd aliter se hr̄e pōt.Hoc ē cōiter verū,; etiā circa necessaria versat.
Et cōcedit cōseq̄nt q moralis scia ē prudētia,qa sensus cōclusiōis moral' sciētific⁹ pōt esse prudētia ei⁹.

Tract.II. Cap.VI. Et Lib.VI. Cap.VIII.

Tqui ciuilis facultas,& prudētia idē est habitus, esse tamē ipsarū nō idē est. Prudentia &
Eius autē quę in ciuitate versat,ea quidē (quę est vt architectura) prudētia ciuilis facul
legū est ferēdarū facultas,quę vero in singulis versat,ciuilis, nomine cōi vo- tas.
catur.Hęc aūt est actiua,& deliberatiua.decretū enim in actionē venit vt vl-
timū.Idcirco rem ciuilē hos solos gerere dicūt.Hi nāq; soli agūt perinde atq;

ſi qui ſuis manibus artis cōſiciūt opus. Videť aūt ea maxime prudētia eſſe, qua ſibiipſi quiſ-
piam vni quærit ac proſpicit bona, atq; hæc ipſo cōmuni nomine prudētia nuncupať. Illarū
autē alia gubernādi rei familiaris, alia ferendarū legū facultas, alia ciuilis vocať. Atq; huius
alia eſt deliberatiua, alia iudicialis. Cognitionis igiť quędā ſpecies fuerit ea q̄ bona ſunt ſibi
ſcire, ſed magnā differētiā habet. Atq; qui ſciunt ea qui ſibiipſis ſunt bona in illiſq; verſanť,
prudentes eſſe videntur: ciuiles autem negocioſi. Quapropter & Euripides dixit.

Qui nanq; prudens ſum, negocio ſine,
Licebat inter milites cui viuere.
Æquamq; partem habere, cunctis ex bonis!

Quærunt enim quod ſibiipſis eſt bonum, & hoc arbitrantur eſſe agendum. Ex hac igitur
opinione eſt ortum, prudentes hos eſſe, & tamen proprium vniuſcuiuſq; bonum nō eſt for-
taſſe ſine rei familiaris gubernatione, atq; ciuilis. Pręterea enim quonā modo ſua cuiuſq; ad-
miniſtranda ſit res, non eſt manifeſtum, atq; conſiderandum eſt. Indicatur id quod dicitur il-
Signum. lo ſigno. Geometrę enim iuuenes, & mathematici, ac ſapiētes in talibus fiūt: prudentes autē
fieri non videntur. cauſa autem eſt, q; & ſingularium rerum eſt ipſa prudētia, quæ quidē per
experientiam notę fiunt. Iuuenis autem non eſt expertus. Experientiam enim temporis effi-
cit longitudo. Nam & hoc quiſpiam conſiderauerit: cur puer mathematicus quidem fieri
poteſt, ſapiens autem aut naturalis non poteſt! An quia mathematica quidē ſunt per abſtra-
ctionē: horū vero principia experientia innoteſcūt, & hæc quidē adoleſcētes nō credūt, ſed di-
cunt: illorum autem diffinitiones non ſunt obſcuræ. Propterea peccatum quod fit in cōſu-
lendo, aut circa vniuerſale, aut circa ſingulare fieri ſolet. Ignorare nanq; quiſpiam poteſt, aut
oēs aquas ponderoſas eſſe prauas, aut hanc ponderoſam eſſe. Prudentiā autē non eſſe ſcienti-
am patet, eſt enim (vt dictum eſt) ipſius extremi. Tale enim id, quod cadit in actionem.
Opponitur igitur intellectui, hic enim eſt terminorum, quorum ratio non eſt. Hæc autem
eſt vltimi cuius non eſt ſcientia, ſed ſenſus: nō propriorum quidem, ſed qualis eſt is quo ſen-
timus id, quod vltimum in mathematicis eſt triangulum eſſe. ſtabitur enim & ibi, ſed hic
prudentia magis eſt ſenſus, illius autem eſt alia ſpecies.

ATqui ciuilis facultas &c. Ciuilis facultas & prudētia ſunt habit⁹ idē re ipſa, attamē rōne diſcre-
pāt. Nō eſt ſermo de prudētia q̄libet, ſ; ſolū de politica. Taliter in aſcēſu & deſcēſu imaginaberes
vel de diſtātia iter Oxoniā & cantebrigiā & cōtra: ſiue de cōuexo & cōcauo i circūferētia, ponēdo
lineas lōgas, latitudinis & pſūditatis exptes. ¶ Diciť prudētia ea rōne q̄ eſt principiū agēdi bona, ad
ſeipſum. Ciuilis vero facultas, ea rōne q̄ bñ agit ad alios i politia. Sicut i frōtiſpicio de virtute & iuſti-
tia retulim⁹, vocať virt⁹, vt eſt talis habit⁹ hñtē pficiēs. At iuſtitia in ordine ad aliū. Vt eſt habit⁹ ad ſe
ipſum diciť prudētia, vt vero ad plures expādiť, ciuilis facultas noiať. Eā aūt q̄ in ciuitate verſať, pru-
dētiā diuidit. Nā ea qdē q̄ eſt vt architectura, prudētia hoc eſt pſidēs & magiſtra legū ferēdarū eſt facul-
tas, qdā alia ē q̄ circa ſingła ciuitatis verſať, vt ius dicēdo ac decreta agēdo, & hęc cōi noie ciuil' facultas
dici aſſueuit. Ad eā nō ptinet cōdere leges, qa id eſt mun⁹ ciuil' architecturę, ſ; agere atq; diſcernere cir-
ca ſingula reipublicę. Decretū qd̄ eſt hui⁹ prudētię, in actionē vt nouiſſimū cadit. Primū eſt cōſultatio,
deinde electio, tertio decretū, quarto exequutio. Exēpli cauſa: cōſultať inter primores chriſtianiſſimi re-
gis an ſint mittēdi legati ad Carolū imꝑatorē Hiſpaniarū regē. Deinceps in hac cōtrouerſia alterum
eligiť, veluti ſūt oratores mittēdi, deide decerniť & fit decretū vt circūſpecti mittanť oratores. Subdit
phūs. Hāc ciuilē prudētiā hñtes circa ſingula verſantē dicunť ſoli rēpublicā adminiſtrare, q̄les ſunt p̄-
tores ac alij magiſtrāt⁹ q ius inter litigātes dicūt, & de cōtrouerſijs ſcd̄m intentionē legū decernūt. At
prudētia ciuilis legū ferēdarū, in vniuerſū ꝓuidet leges ferēdo. Primi architectis cōferunť, ſcd̄i manua-
rijs artificib⁹ cōpāť. Sūt eñ miniſtri legū exequētes illa q̄ legib⁹ ꝑcipiūť, nūc diſcernēdo, nūc iudicādo.
Hinc talis prudētia ciuilis actiua ac deliberatiua diciť. Prudētia architectonica totū corp⁹ ciuitatis re-
ſpicit q̄ſi nauis optima gubernatrix ſedēs in puppi, clauū moderās, & ꝑcipit p leges qdnā agēdū ſit. Vt
vero pauc; agā, duplex ē prudētia ciuil' vna architectōica legū cōditrix. Regis eñ eſt leges ſalutares po-
pulo cōdere. Hieremię. xxiij. ſcribiť. Regnabit rex & ſapiēs erit, & faciet iudiciū & iuſtitiā in terra. Alte-
ra actiua ac deliberatiua, q̄ vulgo ciuilis appellitať, at illa q̄ eſt hois ad ſeipm, cōiter prudentia vocitať.
Hāc in exordio hui⁹ capitis rōne differre a ciuili facultate affirmauit, qa hoies quēpiā prudētē nūcupā-
tes eū intelligūt q ſibi bona ꝓcurat. Poſthęc illā facultatē ciuilē phūs reſumit, & trifariā diuidit, vnū
ramū addēs cui⁹ añ nō meminit, dicitq; ſic. Alia eſt pītia rei familiaris gubernādę, alia legū conditrix,
alia ciuilis, actiua ac deliberatiua. Verū illa prudētia q̄ circa priuata cōmoda inhiat eſt cognitiōis q̄dam
ſpecies, attamē ab illis alijs diuerſa, poſtq̄ eſt agnitio priuata. Verū vt oīa clareſcāt ſequētē i modū diui-
ſio fiat. Prudētia; alia ē ad ſeipſā & hęc cōius nomē prudētię citra additū ſortiť. Alia aūt ē ad plēs, & il-
la bifariā ſcindiť, aut ē iter plēs i domo, hācq; prudētiā familarē ſeu œconomicā vocitāt, ſi ē ad plēs i ci-
uitate, prudētia ciuil' nūcupať. Rurſus illa ciuil' ſubiugať: aut. n. ē circa ferēdas leges, & ea architectura dā,

aut ē circa singula i republica gerēda,& illi nō est nomē speciale iditũrat cũ noie vacet,gñali appellatione gaudebit,ciuilisq; appellabitur. Et rursus ciuilis in deliberatiuam ac iudicialem diuiditur. Patet in litera. At qui sciunt ea. Nunc placitum vulgi affert,vulgus autem hominum eos prudētes autumat, qui suis commodis student,aliorum neglectis,alios reipublicę vacantes negociosos denominant. Ad hoc autoritatem Euripidis poetæ consentaneam citat. Erat quidam miles quondã gregarius qui sub quodam rege stipendia merebat,sortem inter alios diuidens,postea autem in exercitu cõstitutus,Centurio & autoritatem habēs talit conqueritur. Qui hoc est quomodo prudens sum,cui licebat olim inter milites citra negocium viuere,& ex cũctis manubijs ęquam portionem sine solicitudine habere, quam tunc multa sollicitudine vix obtinebat. Itaq; se minus prudentem censebat,q; ex dignitate curam nō bona auxit. plebeij hominum fęces expiscantur illud quod videtur sibi ipsis bonum,& dum pro suo emolomento insudant , hoc solum agendum putant . Ex hoc delirio id placitum emanauit. Hoc insulsum paradoxũ illudit philosophus inquiens. Ea positio si intelligat sine rei familiaris ac ciuilis gubernatione fortasse non est vera. Hic fortasse non est aduerbium dubitandi,sicut nec forte eius synonymum,vt supra exposui. Charitas aũt non quęrit quę sua sunt.j.ad Corinthios.xiij. Et quis putas est fidelis seruua & prudens,quem cõstituit dominus soper familiam suã Matthæi. xxiiij. Et Cicero primo officiorum . Non (inquit) nobis solis nati sumus,sed partem ortus nostri patria sibi vendicat,partem amici. Interdum est pręceptio onua alios regendi subire . Interdum est consilij opus. Interdum inflati sese vt præsint non vt prosint ingerunt. Alienum est nonnũq alienos agros meis sitientibus irrigare. Preterea nō est manifestum quinimmo est obscurũ ac cognitu difficile quõ cuilibet sit sua res administrãda, nisi in re familiari ac ciuili versatus fuerit. Postq̃ hõ est aial sociale. Hoc quodã indicio roborat. Iuuenes florida ætate geometrę,mathematici,ac sapiētes in talibus fiunt. Nõ dicit simpliciter sapiētes,sed cũ hoc ãnexo,in talib⁹. Prudētię vero sunt exortes,& id causę est, qa singulariũ rerũ est prudētia,q̃ expimēto cognoscunt. iuuenis aũt in viridi ętate est expiētię imunis,tēporis plixitas expientiã pcreat. Vęh patrię,cuius rex mane comedit, inqt sapiēs. At in hoc nō insulse quispiã dubitauerit,quas ob res puer mathematicus euadit,nō aũt sapiēs naturalis've. Hoc diluit inquiens,mathematica experientia haud indiget,quia eios principia sunt diffinitiones rerum quę a singularibus abstrahuntur,per imaginationem exhauriuntur. Sapientia vero ac naturalis philosophia a notitia singularium & experientia innotescũt,sensu ac inductione egent. Mathematica etiam sunt in primo gradu certitudinis suaq; euidentia iuuenibus sunt puia. Frigide atq; ieiune principijs physicis & sapientię credunt , imitantur tamen præceptores & more picarum ac psittacorum ab eis audita pronũciant . ¶ Sequitur in litera. Peccatum fit in consulendo. Prudens scit tam in vniuersali q̃ in singulari recte consulere. Proinde oportet eum scire ea quæ tam vitam familiarem q̃ ciuilem concernunt. De vtraq; ignoratione exempla affert . Omnes aquas ponderosas ignorare potest,aut hanc aquam esse ponderosam. ¶ Sequitur prudentiam non esse scientiam,hoc pacto liquet . Prudentia est extremi hoc est singularis,descēdendo enim ab vniuersali per particularem, singulare est extremum: ergo nō est vniuersaliũ tñ,sciētia est vniuersaliũ tñ,pinde prudētia nō est sciētia. Tale eñ,sc; singulare est id qd in actionē cadit,opponit igit valētiore rōne itellectui. Hic eñ intellect⁹ est terminoꝝ.i.ex notitia rerũ significatarõ p terminos. illi⁹ notitia nota euadit. Pricipioꝝ nō ē rō siue demõstratio,alioq nō essent pricipia. Hęc aũt prudētia ē vltimi agibilis cui⁹ nō est scia,s; sensus,nō pprioꝝ obiectoꝝ qb⁹ sensibilia ppria sentim⁹,vt sonũ auditu,colorē visu capim⁹,& ita in alijs trib⁹ sensib⁹ externis , s; q̃lis is est quo sentim⁹ vltim⁹,in mathematicis,illa sensus est imaginatiua virt⁹ iterior. Stabit eñ ibi I hoc triãgulo i pariete discripto,triãgulus est extrema figura in descendēdo ad pauciores angulos & latera. Dubi. q̃nq;

¶ Circa hoc caput in primis dubitat,an ciuilis facultas & prudētia sint idē habit⁹. Scdo an prudētia est circa singularia. Tertio quid in illo exemplo prætendit. Omnes aquę ponderosę sunt prauę. Quarto quem ordinē scientię in literis possumus ex Aristotelia litera coniecturare. Quinto videtur q; nō solum principia sunt ex terminis nota,verum etiam in probabilibus datur primũ opinatum. Ostendo,opinio a producitur ab opinione b,& iterum opinatio b ab opinione c,& non est in abyssum processus:ergo datur prima opinio & primum opinatum,quia opinio ex fide aut euidenti notitia iudicatiua non emergit. Si antecedens sit euidens aut firmiter creditum,consequens non erit opinatum. Ad primũ:

¶ Ad primum dubium respondeo per propositiones sequentes,quarum prima est . Multę sunt prudentię etiam monasticę & personales specie distinctę,hęc paulo post in hoc sexto probabitur . Secunda propositio. Multę prudentię,quarum altera est monastica altera vero ciuilis , specie distinguntur a fortiore. Hæc ex priore sequitur. Præterea multę tales habent obiecta specie distincta:ergo & specie distinguntur,secundo de anima Actus distinguotur per obiecta. Tertia propositio. Prudentia monastica sufficiens virum denominare prudentem non acquiritur sine œconomica & ciuili. Patet. Talis prudentia multos habitus prudentiales in longo temporis vsu requirit , quare Periclem M. Tullium & alios qui in rebus publicis oculati pręsiderunt prudentes vocamus . Et hoc innuit Aristoteles cum dicit,monastica prudentia sine alijs acquiri non potest, sic q; homo prudentia emicet . Homo tamen põt suũ bonũ particulare pcurare ab alijs secretus,ac sine cõuersatiõe cũ alijs,attamē prudēs nō euadet; sicut nec sciētia solitarie acqrit,ferrũ eñ ferro acuit,& plura lignicula iũcta actiuõ ignē faciũt. Quarta ppositio. Loquēdo de prudētia collectiue idē habit⁹ nũero est prudētia & facultas,siue prudētia,ciuilis: esse tamen earum nō idem est , hoc est denominatio quare prudētia & quare ciuilis prudentia dicitur non est eadem. Dicit enim prudentia,quia virum denominat perspicientem sua bona,laborans in familia & ciuitate sibi bona virtutis acqrit & sępi⁹ fortunas p sua industria & labore. Quinta ppositio.

Tractatus.III.Cap.I,& Lib.VI.Cap.IX.

AT vero quærere,ac cõsultare differunt.Cõsultare nanq; est aliquid quærere.Oportet autem & de bona consultatione quidnam sit accipere, vtrum scientia quædam sit an opinio, an coniectatio bona an aliquod aliud genus.Scientia quidem non est. Non enim de iis quærunt quæ sciuut. At bona consultatio, quædam est consultatio:qui vero consultat quærit rationemq; subducit.Atqui neq; bona coniectatio est, Ipsa nanq; sine ratione,& cito fit,ad consultationem vero longum temporis spatium adhibetur,atq; aiunt celeriter quidem deliberata esse agenda, cum mora autem consulendum. Præterea diuersa sunt solertia,& consultatio bona.Solertia vero,bona quędam est coniectatio. At neq; opinio vlla est.Sed cum is qui male deliberat peccet:qui autem bene consultat recte deliberet,cõstat bonam consultationem rectitudinem esse quandam.Non autem scientiæ,neq; opinionis.Scientiæ nanq; non est rectitudo,quippe cum neq; peccatum sit,opinionis vero rectitudo,veritas est.Et insuper determinatum iam est id omne, cuius est opinatio. At vero neq; sine ratione est ipsa consultatio bona,deficit ergo a mente. Hæc enim nondum est enunciatio. Etenim opinatio non inquisitio,sed quædam iam enunciatio est,Qui vero consultat, siue bene, siue male consultet,quærit aliquid rationemq; subducit,sed ipsa consultatio bona, consilii quædam est rectitudo.Quapropter quærendum est primum quidnam sit consiliũ, & circa quid ipsum versetur.Cum vero multipliciter rectitudo dicatur,constat non omnem rectitudinẽ, bonam consultationem esse.Incontinens enim & prauus id quod videre proponit attinget, cogitando rationemq; subducendo,quare recte quidem consultabit: malum autem magnũ existimabit.Bene vero consultasse,bonum quoddam esse videtur.Talis enim rectitudo consilii,qua bonum quispiam assequi potest,bona est consultatio.At potest quispiam & hoc ratiocinatione falsa attingere,atq; id quidem quod facere oportet assequi,non autem per quod oportet,sed falsus medius terminus esse potest.Quare nec ipsa bona est cõsultatio,qua quispiam adipiscitur quidem id quod oportet non tamen per quod oportet. Præterea fieri potest vt alius longo deliberans tempore id consequatur,alius cito, igitur nec illa bona est consultatio,sed eadem rectitudo bona est consultatio, qua quispiam ratione conducentis assequitur,quod oportet,& vt oportet,& cum oportet. Insuper fit vt & absolute quispiam bene consultet,& ad aliquem finem.Atq; bona quidem cõsultatio absolute est ea,qua ad eum finem qui est absolute finis pergitur recte,quædam autem ea,qua ad aliquem finem. Quod si bene consultare prudentium est,consultatio bona rectitudo est ea, qua ratione conferentis ad aliquem pergitur finem,cuius ipsa prudentia est existimatio vera.

Consultatio bona.

Opinatio.

Consultatio bona.

AT vero quærere & consultare differunt &c.Ostendit̃ q̃ñ sunt aliqua duo quorũ vnũ est alio gñalius,illa inter se dispescunt̃,at rogatio & consultatio sunt hmõi,& oẽ cõsultare est q̃rere nõ autẽ cõtra,hoc ex tertio lib.pspicuũ est.Bona cõsultatio nõ est sciẽtia.Probat̃, Sciẽtia nõ est inq̃sitio bona cõsultatio est inq̃sitio.pinde sciẽtia nõ est bona cõsultatio.Maior est liq̃da.Nõ eñ inq̃rim⁹ de iis quorũ sciam ac certitudinẽ habem⁹.¶Seq̃t.Atq; nec bona cõiectatio. Iã oñdit bonã cõsultationẽ nõ esse bonã cõiectationẽ,hoc pacto.Bona cõiectatio fit sine discussiõe & sic extẽplo (ob puritatẽ eñ organorũ & subtilitatẽ sensuũ aliq̃ subito iudicãt) at bona cõsultatio nõ fit citra discursũ: pinde bona cõsultatio nõ ẽ bona cõiectatio,cũ nõ fiat eadẽ tẽpestatis mẽsura.Bona eñ cõsultatio cũ libramine & mora pagit̃,& nõ est ita in cõiectatiõe.Vñ aũt(iq̃t Aristo.) lõgo spatio cõsultãdũ,celeriter postea agendũ. Recte itaq; ait Salust.Prius q̃ icipias cõsulto,at vbi cõsulueris,mature facto op⁹ ẽ.Pręterea diuersa sũt solertia & bona cõsultatio,solertia aũt est spẽs bonę cõiectatiõis medij inuẽtrix,qđ est causa cõiungẽdi duo extrema,ex qb⁹ cõclusio orit̃.In posteriorib⁹,iq̃t Aristo. solers extẽplo ad ppositũ mediũ iuenit. Vt si paup cũ diuite loq̃t̃ statĩ cõiectat illũ pecuniã petere,vel si duo inimici amicitiã ineãt,sollers dicet q; pp̃ter vnũ tertiũ amici fiãt.Vt de pace iter Herodẽ & Pilatũ ob Christũ.Nõ est opinio,hoc iferi⁹ ostẽdit̃.¶Seq̃t in lr̃a.Sed cũ is q̃ male &c.Nũc affirmatiue explanat qđ sit ex pte gñis ipsa cõsultatio, & hoc pacto dicit.Cũ is q̃ pperã delĩberat huc ẽ cõsulit,peccet,& erret: & is q̃ bñ cõsultat recte deliberet:liqdũ est bonã cõsultationẽ esse quãdã rectitudinẽ.Ecce affirmatiua ppositio q̃ indagat̃ gen⁹ ipsi⁹ cõsultatiõis.Nõ aũt est rectitudo sciẽtię neq; opinatiõis.Facile id mõstrat̃.Quia i rectitudine sciẽtię minime errat̃,neq; etiã opiniõis.Illi⁹ eñ rectitudinẽ veritas atq; falsitas pctm̃ ac lapsus.Insup id oẽ cui⁹ est opinio est determinatũ ac citra cõtrouersiã capit̃,cõsultatio adhuc nõ est sine rõcinatiõe attamẽ a mẽte assentiẽdo,ita esse aut nõ esse deficit.Hęc eñ.s. bona cõsultatio nõ est enũciatio postq̃ est questio. Etenim opinio non est inquisitio,sed iam est assensua determinatus enunciationis, qui vero consultat rem dextere, siue perperam aliud inuestigat rationemq; subducit, verum ipsa consultatio bona siue recta est quædam consilij rectitudo,quocirca indagandum est primum quidnam sit consilium:& circa quam mate

ria insudet,cum vero plurifariam rectitudo dicatur,proprie rectitudo est rationi consentanea,vulgariter malis conuenit.eum qui Herculis boues furatꝰ est recte cacum,qđ nomē malū sonat,appellamꝰ. Liquidū est nō oēm rectitudinē bonā cōsultationē esse, icōtinēs enī & flagitiosus accōmoda media ad malū finē excogitat & rationē subducēdo inuenit mediū. Verbi causa Achitophel dissidiū capitale inter Dauidē & Absalonē filiū eius aio volutās tādē post cogitationē iussit Absalonē cū paternis cōcubinis dormire vt hoc notorio iprobio Israelitarū corda Absaloni cōglutinaret,ac eadē a Dauidico studio alienaret. Ista est rectitudo cōsilij ad malū finē,extēdēdo rectitudinē cū vulgo,sed nō satis ē. Primū igit̄ reqsitū ad bonā cōsultationē est vera rectitudo medij,& nō vulgaris ac trāslatitia. Seqt̄. Bñ vero cōsultasse bonū quoddā esse videt̄. In primis pbū finē tuę cōsultationi pscribes, & ea cōditio haud sufficit. Certe possumꝰ bonū finē iniqs medijs cōseq. Succurrere inopi est bonū,sȝ furto illi subuenire ē vetitū. Nō enī sūt faciēda mala vt inde eueniāt bona. Dicit lr̄a. At pōt qspiā & hoc rōne falsa attingere. Sicut in speculabilibus ex falsis verū cōcludit̄ scđo priorū. ¶ Sic in agibilibꝰ bonꝰ finis pniciosis medijs interdū pficit̄. Nōne vides ex duabꝰ falsis in toto sequi verū vt ex his. Omnis asinus est hō,oē visibile est asinus,ergo oē visibile est homo. In barbara. Sic iniqs medijs in toto aliq sibi parāt honorē, diuitias,ad aliū scopū,ille id qđ rationi cōsentaneū est assequit̄,verūtamē nō p illđ qđ oportet,sed medius terminus falsus ac deceptorius esse pōt. Tertiū reqsitū ad rectū consiliū annectit,qđ est idoneitas tēporis negociū digerēdi,nec bonitas scopi ac mediorū ad digestū cōsiliū sufficit, sed insup cōgrua tēpestas subducēdi rationē requirit̄,vt pote ne nimis celeriter nec nimis tarde in ea materia procedat̄,sed vt vniuersa cū maturitate digerant̄. Dicit lr̄a. Preterea fieri pōt vt alius longo deliberās interuallo optatū cōsequat̄,alius vero ex tēplo ac in tēpestatis curriculo. Illa p̄ceps nō est bona cōsultatio, hinc vetusto aiunt prouerbio. Consiliū nox ipsa dabit. Perinde acsi diceret̄, in ardua re a quiete omnibus pacatis deliberabimus ac sententiā inquiremus. Ipse ego non plurimis rebus implicitus quia mihi curta supellex est,quando dono mutuo,aut alia via nōnihil a me alij expetunt respondere assueui, crastina luce aut perendie redeas, interea a studio respirās materiam illam hinc inde voluto & me circumscriptum raro offendo. Alias autem cum protinus responderim,stati me poenituit. Pecuniā enī mutuo tradēs eam ad grecas Calēdas recepi vel acriter solutionē petēs ex amico capitalē hostē peperi. Aut illis mutuū ptinꝰ inficiabar,qbus cōsentaneū erat mutuū p̄bere. Seqt̄ in lr̄a. Insup fit vt absolute qspiam. Nūc cōsultationē diducit q̄ duo sunt scopi respectu quorū bona consultatio emergit,scilicet finis absolutus & vltimus.s.ipsa felicitas. Alter terminꝰ est pticularis vt quanā via possim in sociū collegij Iesu cantebrigię recipi. Hic limes ad vltimū terminū ē ordinabilis etiā p alios interstites fines. Vt volo in hoc collegio literas amplecti vt magis idoneus in Parisiorū Lutetia fiam. hinc literis p virili cōpotis oē studiū in diuinū cultū impēdā. Postea diffinitionē bonę cōsultatiōis affert inquiēs. Si igit̄ prudētiū est bñ cōsulere ea est directio scđm vtilitatē aliquē ad finē,cuius prudētia est directrix,si alias virtutes dirigat suijpsius fimbrias moderatur bonum consilium est cōsilij rectitudo ad finem bonum per iusta media ac conuenienti tempore assequendum.

Tract.III. Lib.VI. Cap.X.

Sagacitas.

St autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus,ac hebetes, nec id est omnino quod scientia aut opinio (omnes enim scientes vel opinantes sagaces essent) nec vna quædam scientia vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neq enim de iis est quæ sunt semper,& non mouentur, neq de iis quę a quouis fiūt, sed de quibus dubitauerit quispiam, aut consultauerit. Quapropter est quidem de iis circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanq præceptiua est,finis enim ipsius est.quidnam fit agendum, aut non agendum præcipere,sagacitas autem iudicatiua est solum. Idem est enim sagacitas & bona sagacitas,quippe cum sagaces sint & boni sagaces. Neq autem habere, neq accipere prudētiam, est ipsa sagacitas, sed in opinationis vsu ad ea bene iudicanda de quibus est prudentia,alio dicente consistit. Fitq hic perinde atq cum discipulus ea discit, ac compræhendit quæ a scientia tradente præcipiuntur.

Est aūt & ipsa sagacitas &c. Prio mōstrat suo more qd nō est sagacitas,deide qd sagacitas. Igit̄ sagacitas & eiꝰ cōtrariū hebetudo a qbꝰ hoies sūt sagaces ac hebetes nō sūt oino idē cū scia ac opinione. Nā illo dato. Oēs sciētes ac opinātes essent sagaces,cōseqns liqt eē falsū. Nec ē scia pticularis vt medicina de sanitatibꝰ,aut geometria circa magnitudines. Neq enī est de his q̄ semp sūt & non mouēt̄,vt primꝰ motor aut intelligētię q̄ nec corrūpūt̄ nec mouēt̄. Neq sagacitas est de his q̄ a quouis fiūt,sed p̄cise de his de qbꝰ qspiā ambegerit aut cōsultauerit. Neq sagacitas est prudētia,qa prudētia ē p̄ceptiua & eo prudētia tēdit,vt qdnā agēdū sit aut nō agendū p̄cipiat. Sagacitas est solū iudicatiua de medijs inuētis a bene cōsultāte. Sagax sollerter iudicat. Aliq enī sunt inuētiui nō aūt acipitū i p̄ōptu resolutiui. Aliq bñ resoluūt & qdē repēte,nō multū inuētiui,vti in sorbonica palæstra ac vico stramineo videre est. Nec mirabere. Ipse de artifice funambulo iudico,tamē in morem bouis sup nauticū funē a terra erectū obābularē. Addit philosophus q̄ idē est sagacitas & bona sagacitas, subidicās sagacē

non esse astutum vt pleriq; arbitrãtur:itaq; in bonã partem vsquequaq; accipitur,cui nõ accidit illa acceptio consultationis bonę aut malæ. Sequitur. Neq; autẽ habere video &c. Quia hoc sicut pleraq; alia ab alijs frigide ac ieiune enarrata sunt ideo pro captu meo literã aptius exponã. Sagacitas nec est prudẽtia habita a quopiã,neq; prudentia in actuali acceptione a pręceptore:quinimo nullo modo est prudẽtia. Quid ergo? Est enim sagacitas in vsu existimationis ad bene iudicãdũ de ijs de quibus prudens cõminiscitur : & perinde emergit sagacitas cũ sedulus discipulus dicit ea quæ a præceptore tradũtur. Verbi causa: Apud diuinũ Platonem multa media pro tali aut tali materia inter docendum proponẽtem assident discipuli varia Miuerua pollentes,illorum qui recte iudicãt optimã inuentionẽ medij,sunt sagaces:hebes enim inuẽtionem cõducibilem supprimit, deteriorem viã acceptans nõ sic ipse sagax. Ecce sollertiam bonæ cõsultationis siue eubolizæ speciẽ cum ipsa sagacitate. Bene consultus medium cõducibile hinc inde volutans,caput scalpens aut vngues rodens inuenit cũ quadã tẽporis cõducentia:sollers enim minore maturitate mediũ depromit,& ipse sagax tãq̃ Argus linceis oculis optimam inuẽtionẽ ab alijs segregat. Verborũ prodigalitate nolo digladiari,an sint prudẽtiæ necne: verum vt consentanee ad Aristotelem dicam,ad illã plurimũ attinent:sunt enim eius partes quasi integrales aut subiectiuæ:sicut in Theosophia dicimus,q̃ restitutio & satisfactio sunt partes pœnitẽtiæ. Vel si dicere mauis capiẽdo prudentiam in toto suo ambitu,sunt illius partes . Sagacitas reipsa est prudentia ac pars subiectiua sic gnome siue sententia. De prudentia monastica œconomica & ciuili nõ verto in dubium quin sint partes subiectiuæ prudentiæ:sed præcipuũ est in prudentia. Pręcipere video nõnullos qui parum olei in peripateticorum dogmate cõsumpserũt in hoc diuum taxare Thomam: perinde ac si ex eius fonte illa tempestas imperandi emanaret : cum illud in litera Aristoteles affirmet. Non censeo philosophum aliquid gratis in morali philosophia asseruisse: sed cum magno examine atq; trutina digessisse,ac sępius hasce materias inter suos auditores agitasse. Moralẽ philosophiam,vt Cicero inquit, cęlestis ille Socrates cęlis deuocauit, cuius lacte Aristoteles a teneris annis alitus,post senticosas professiones huic morali philosophię sese dedidit. ¶Quęrem⁹ itaq; quomodo prudentiæ est præcipere cum nullum auctoramentum intellectus super appetitum vendicet. Hanc quæstionem carptim extricare curauero. Dico igitur hanc vim imperandi non a solo intellectu profluere,sed ab eo cũ appetitu intellectiuo consentaneo. Est enim inter hasce virtutes connexus quidã ac glutiniũ. Itaq; prudentia opem appetitus illi adiuncti implorat. In eo negocio duor; cõcurrentium scilicet prudentiæ cum appetitione consentanea totius imperij vis stat. Super hoc amplius capite finali huius libri dicere proponimus,cum de virtutum connexione loquemur, nũc autẽ compendio scribens dico consultationem ad prudentiam pertinere tãq̃ partem potentialem & adminiculatiuam: sagacitatẽq; sollertiam ac scientiam reipsa esse prudentias:sunt enim recta iudicia agibilium. Ita Theosophi ac morales capiũt:verũtamen potissimũ prudentię munus est imperium,in hoc illius vigor relucet: De hac autem materia nunc receptui cano. Quęstio.

Tract. III. Cap. III. Ex Lib. VI. Cap. XI.

TA vero quæ vocatur sententia, qua bene sentiẽtes homines dicimus sententiamq; habere: iudicium est rectum æqui & boni viri. Cuius hoc iudicium est. Bonum enim & æquum virum ad ignoscendum procliuem dicimus esse. Et veniam in aliquibus dare bonum & æquum esse , at venia sententia est iudicatiua recta æqui & boni viri : recta autem est ea quæ est ipsius veracis. Omnes autem habitus non sine ratione ad idem tendunt. Nam sententiam,sagacitatem,prudentiam,& mentem ad eosdem afferentes prudentes illos atq; sagaces. & sententiam habere,mentemq; dicimus. Omnes enim hæ potẽtiæ extremorum sunt,ac singularium. Atq; idem ea ratione qua est idoneus ad ea iudicãda de quibus est prudens sagax est,beneq; sentiens: aut ad dandam veniam aptus. Bona enim & æqua omnibus sunt cõmunia bonis, ea ratione qua ad alium tendunt. Sũt autem singularia & extrema ea,omnia quæ agi possunt & prudentem oportet,ipsa cognoscere,& sagacitas,& sententia circa hæc ipsa versatur,hæc autẽ sunt extrema. Et intellectus extremorum est ad partem vtrãq;. Etenim primorum terminorum,ac extremorum, intellectus est & non ratio: is quidem qui ad demonstrationes attinet immobilium terminorum,atq; primorum: is autem qui in agendis rebus versatur, extremi & contingentis, atq; alterius propositionis. Hæc enim principia sunt eius,gratia cuius,ex singulis enim emergit ipsum vniuersale: horum igitur sensum habere oportet. Hic autem est intellectus. Quapropter & naturalia hæc esse videntur. Atq; sapiens quidem natura est nemo: sententiam autem habet & sagacitatem & intellectum natura. Signum autem est nos hæc ætates sequi putare, atq; hanc ætatem intellectum dare sententiamq; habere, vt pote quæ a natura proficiscitur. Quocirca principium & finis est intellectus. Ex his enim & de his ipsę demonstrationesq; efficiuntur. Quare non minus eorum qui sunt experti & seniorum vel prudentium

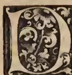
Intellectus. Vniuersale.

indemonſtrabilibus ſententiis,opinionibuſve,q̃ ipſis demonſtrationibus mentem adhibere oportet.Quia nãq; iam experientia viſum habent,principia ipſa cernũt.Quid igitur prudentia,& ſapientia eſt,& in quibus vtraq; verſatur , & diuerſarum animæ partium vtrãq; virtutem eſſe, iam diximus .

EA vero quæ vocatur ſentẽtia &c.Sentẽtia ac Gnome nihil aliud eſt q̃ rectum iudicium in intellectu viri boni & æqui rigorem legis n on ſequentis,ſed ad rectitudinẽ tendentis:talis autẽ ſententia eſt æquitas:cuius mentio facta eſt in.5.Ethicoꝝ cap.10.Præter id,vnũ ad appetitum, aliud ad intellectum pertinet. Sagacitas & ſententia grande adiumentũ prudentiæ præceptiuæ ſuppeditant.Sagacitas media inuenta bene iudicat ſecũdum rigorem legis. Sententia qui eſt illuſtratus in benigniorem partem tendit . Non enim poterat ipſe prudens vniuerſaliter loquens omnem caſum emergentem complecti. Si euenerit nonnihil quod rigorem legis obſeruando rigidum appareat,ipſe ſententia illuſtratus omnia in dexteriorem partem interpretabitur . Hi enim omnes quatuor habitus non præter rationem in idem tendunt: quippe ſententiam,ſagacitatem, prudentiam, & mentem adminiſtratiuam ad eoſdem pertinere communi vſu aſſerimus, dicentes illos , circũſpectos,ſagaces, ſententiam necnon adminiſtratiuam mentem habere. Sunt omnes iſti habitus in intellectu actiuo,& circa idem inſudant,conſultationem ſcilicet ſiue Eubuliam.Præter id eſt diſpoſitio ad quodlibet iſtorum quatuor . Omnis enim diſpoſitio vbiq; eandem materiam atq; finem nanciſcitur cum ipſa forma ad quam diſponit.Omnes hæ potentiæ,hoc eſt habitus extremorũ ſunt atq; ſingularium,atq; idem intellectus ea ratione qua eſt apperitus ad ea iudicãda, de quibus eſt ipſe prudens:necnon ſagax & ad ignoſcendum idoneus: non tamen præter rationem ignoſcit.Quippe ſentẽtia eſt diuinæ gubernationis æmula,quæ nullum malum aliquo modo impunitum relinquit. Mitius perperam factum caſtigat:vltra enim cõdignum præmians citra cõdignum mulctat.Bona enim ac æqua omnibus bonis humanis ſunt æqual a,ea ratione qua ad alium tendunt : quia hoc eſt de ratione iuſtitiæ ad alium tendere vt in fronte quinti libri explanauimus . Sunt autem omnis quæ agi queunt ſingularia ac prudentem ſingularia callere oportet:& ſagacitas ac ſentẽtia circa ipſa agẽda inſudant.Hæc autem ſunt extrema.Sequitur in litera.Et intellectus extremorum eſt.Ad partem vtrãq; nomen cõmune ſcilicet intellectum ſpeculatiuũ atq; actiuũ accipit. Ergo intellectus eſt extremorum ad vtrãq; partem ſcilicet cõtemplatiuam atq; actiuam.Vterq; ergo intellectus eſt extremoꝝ. Sane intellectus ſpeculatiuus eſt primorum principiorum immobilium:quia neceſſarioꝝ eſt,in quibus nõ eſt ratio,hoc eſt demõſtratio prior. Principia cognoſcimus inquãtũ terminos cognoſcimus. Inter talia nõ cadit terminus medius cum ſint propoſitiones immediatæ,vt in poſterioribus ſerioſius pro noſtro captu ſcripſimus. In ſpeculatiuis principia ſunt vniuerſalia:in actiuis ſingularia . Et hæc ſunt prima quantum ad noſtram intelligentiam , vniuerſalia ſunt prima quantum ad naturam.Hæc principia vniuerſalia & illa ſingularia ſunt extrema.❡Accedo ad literam.Is autem intellectus qui in agendis rebus verſatur extremi contingentis atq; alterius propoſitionis eſt, quia ſingularis eſt. Hæc enim ſingularia principia ſumũtur a fine gratia cuius in præſenti materia ſecundum circũſtantias occurrentes agitur . Ex quibus vniuerſale colligitur . Ex maiore autem vniuerſali per experientiam cognita in ſyllogiſmo practico,& minore ſingulari concluditur ſingularis , praxis directiua.Horum enim ſingularium ſenſum habere operęprecium eſt.Hic autem ſenſus eſt ipſe intellectus,hoc eſt virtus imaginatiua, quæ exteriora ſenſoria longo interuallo exuperat, quorum collatione intellectus nomen ſibi vſurpat.Ex quibus perſpicuum eſt q prudentia, ſagacitas, ſententia, ac intellectus circa extrema ſingularia inhærant:& ex conſequio in idem tẽdũt, quod oſtendendum muſerat. Sequitur in litera.Quapropter & naturalia eſſe videntur.Idem alia ratione monſtrat ſic argumentari intendens.Illa in idem tendunt quæ ſunt nobis quaſi naturalia atq; congenita: at hęc ſunt huiuſmodi:proinde in idem tendunt.Minorem patefacit,ſic inquiens.Quare ſapiens,hoc eſt metaphyſicus atq; phyſicus nemo ſine labore eſt:attamen homo ſagacitatem, ſententiam, necnõ intellectum natura habet. In cuius argumentum hæc ætates comitari rentur,& hanc ætatem diuino munere cõceſſam intellectui praſtare.Aliqui hãc peritiam in.53. anno, aliqui in minoribus annis hanc induſtriam cõgenitam ſuſcipiũt,ſecũdum longęuitatem & organorum diſpoſitionem, qua de re intellectus eſt origo atq; demõſtrationis ſcopus . Quia demõſtrationes prudẽtiales ſunt ex his .i. propoſitionibus ſingularibus,vel ſaltem ex altera ſingulari:& de his, hoc eſt cõcluſionibus ſingularibus quę a ſingularibus a nobis operabilibus ſumũtur.Vt omnis cholericus cholera cõmotus blãdiloquẽtia eſt mitigãdus.Iſte cõmilito meus literario ludo eſt huiuſmodi,igitur lenitate eſt mitigãdus.Et cũ prudentis circa ſingularia verſetur,nõ minus prudẽtum ſeniorum in demõſtrabilibus ſentẽtijs atq; opinationibus adhęrendum eſt q̃ demonſtrationibus.Illius aſſertionis cauſam extemplo ſubdit inquiẽs,quia iam longa rerum experientia magiſtra,vſum habent. at ipſa principia mentis acumine cernũt.Quia viſus omniũ ſenſoriorum firmiſſimũ teſtimoniũ præbet ipſum præponit.Iſaac auditu nõ fallebatur,ſi oculis non caligaſſet neutiq̃ a Iacob circũuentus eſſet . Quid igitur prudentia ac ſapientia exiſtat & in quibus vtraius laboret diuerſarum animæ partium,& in quibus vtraq; inſudet
Dubium. iam retulimus:quare par eſt huic materiæ finem imponere. ❡Ambigitur quamobrem hoſce præ-
Reſponſio. fatos habitus,potentias appellitauerit. Reſpondetur cum ætatem ac naturam citra eruditionẽ imitantur non ab re potentiarum nomina ſubeunt .

Tract. IIII. Cap. I. Et Lib. VI. Cap. XII.

Vtilitas dictorum habituum.

Vbitauerit autē quispiam ad quidnam habitus hi sunt vtiles? Nam sapientia quidem nihil eorū contemplatur, ex quibus fuerit homo fœlix: nullius enim est generationis. Prudentia autē hoc quidē habet. Sed cuiusnam gratia opus est ipsa? Si prudentia quidē est ea quæ circa iusta & honesta bonaq; homini versatur, hęc autē sunt ea quę viri boni est agere, atq; ipsa sciendo nō magis ad agendū nos sumus idonei: siquidē virtutes sunt habitus, quemadmodū nec ea sana, quæ non efficiūt bonā corporis habitudinem, sed ab ipsa proueniunt. Non enim magis apti sumus ad hæc agenda, medendi artem, aut exercendorū corporū facultatē habendo. Quod si non horum gratia sit prudens ponēdus, sed vt studiosi homines fiant, iis nō fuerit vtilis sane. qui iam sunt studiosi: at nec etiam iis qui studiosi nō sunt. Nihil enim referat siue ipsi habeāt, siue aliis habentibus pareant. Atq; hoc satis est nobis, quēadmodū & in sanitate. Nam & si valere volumus, medicinam tamē nō discimus. Insuper absurdū sane videbitur si prudentia quę quidē est inferior sapientia, sit magis domina q̃ ipsa magisq; princeps. Nā ea quę agit, dominatur in singulis atq; iubet. De his igitur est dicendū. Nūc enim de ipsis dubitauimus tātū. Primū itaq; dicimus, has expetēdas necessario per seipsas esse: quippe cū sint partiū vtrarūq; virtutes etiā si neutra ipsarū quicq̃ efficiat. Deinde & faciūt quidem: at nō vt medicina sanitatē, sed vt sanitas: sic sapiētia fœlicitatem. Nā cū sit pars totius virtutis fœlicē efficit: ex eo quia habetur ac operatur. Prætetea opus ipsum & per prudētiam & per virtutem moris efficitur. Etenim virtus quidē propositū ipsum efficit rectū: prudētia autē ea, quę in illud perducūt.

Quarta pars animæ.

Quare autē partis animę, quę quidem est principiū vegetandi nulla est talis virtus: quippe cū in ipsa nō sit agere, aut nō agere sitū. De eo vero quod dictū est non esse magis aptos ob prudentiā homines ad honesta iustaq; agenda, paulo altius incipiēdū est, hoc principio sumpto. Nam vt & iusta agentes quosdā nōdum iustos esse dicimus, vt eos qui faciunt ea quę legibus sunt instituta inuiti, vel ob ignorationem, vel ob aliquid aliud & nō ipsa: etsi agūt ea quę oportet, & quod virū oportet agere studiosum: sic (vt videtur) agere singula vnūquēq; oportet modo quodā affectū, vt homo bonus, ob electionē inquā, & ipsoꝝ gratia quæ agūtur. Electionem igitur rectā efficit virtus. Sed ea quæ illius gratia sunt agēda non sunt ipsius virtutis: sed ad aliā potentiam spectant. Dicendū autē de ipsis dilucidius est.

Habilitas.

Est igitur quędā potentia, quā habilitatem vocant. Hæc talis est vt ea possit agere atq; attingere quæ ad suppositam intentionem cōducunt. Si igitur propositum sit honestum, laudabilis est: sin improbū, versutia est. Quapropter & ipsos prudētes habiles & versutos dicimus esse. Ipsa vero prudentia nō est quidē hęc dicta potentia: non tamen est sine ipsa. Habitus autē ipse huic oculo imprimitur animæ. Neq; absq; virtute sicut dicimus atq; constat. Ratiocinationes enim agendarū rerū principiū habent, cū talis ipse finis, & ipsum optimū, quicquid tandē sit illud: sit enim (verbi gratia) quicquid cōtigerit. Hoc autē nō nisi bono viro videtur. Prauitas enim peruertit, facitq; vt circa principia rerū agēdarū homo fallatur. Quare patet prudentem neminem esse posse, nisi sit bonus.

Prudens nemo quin sit bonus.

Dubitauerit autē quispiam &c. Superius quinq; virtutes intellectiuas philosophus explanauit, scilicet scientiā, artē, prudentiā, intellectū, ac sapientiā: & item tres habitus siue naturales aptitudines prudētiæ annexas. In pręsentia quędā dubia circa sapientiā atq; pru ētiā affert dicēs. Dubitauerit autē quispiā ad quidnā hi habitus sunt conducibiles. In valore ad negatiuam partē sic ratiocinatur. Quippe ille habitus ad humanā felicitatē cōferre minime videtur, qui insudat circa ea quorum nō est generatio. i. actio, vel circa cōtingētia vt a nobis produci queāt, & aliter sese haberet at sapiētia est de æternis & necessariis & nō speculatur aliquid illoꝝ quibus homo felix efficitur. Idē de prudētia satagit ostēdere. Tametsi sibi vendic t qđ sapientiæ deest: quia circa opera nostra ac contingētia insudat. Hoc pacto in valore ratiocinatur. Habitus ille citra quē quispiā potest exercere bonas ac honestas operationes, nō videtur humanę vitæ cōducere, at prudentia est huiusmodi: proinde prudētia vitę humanę cōferre nō videtur. Nempe vt sit de sanis scilicet operationibus, quæ a sanitate profluūt: sic de operationibus iustis ac honestis quæ a bono viro eliciūtur fieri videtur, ac perspicuū est ꝙ sine cognitione medicinæ possunt a corpore sano sanę operationes profluere. Itaq; de prudētia cōtingit vt sine ea decorę operationes emanare queāt: proinde supuacanea videtur prudentia tot laboribus parta. Nosse hic oportet sanū multifariā sumi. Nūc pro causa sanitatis inductiua, vt potio herba & similia: nūc pro corpore sanitatis susceptiuo, vt corpus fertur sanū in quo est sanitas. Nunc

pro eius operatione, vt est bona digestio bona ambulatio & hoiusmodi. Philosophus autē hic capit sanū pro sano corpore quod sanas operationes efficit. Porro virtus animi est sanitas, sicut bona corporis habitudo corporis sanitas:& quēadmodū corpore incolumes sine peritia medicinę operationes sanas efficiūt: sic sani animi ornamētis sine prudētię lumine laudabiles opationes producere videtur. Itaq; prudētia est inanis. ¶ Fortasse dicis prudētiā cōferre virtutibus acquirēdis, licet sit superflua sic redimitis virtutū flosculis: quia illi ad studiosos actus suo vigore impellūt. Hoc illidit inquiēs. Habeāt nō studiosi ignaros qbus pareāt: sicut nō requirit medicinę peritia in eo qui valetudinē quęrit: sat est medicinā physico inhęrere cui obtēperet. Per accidēs medicus seipsum curat, & ita nō exigit prudētia his qui virtutem adipisci studēt. Insup absurdū sane videt, si prudētia lōgo interstitio sapiētia submissior, magis dominet q̄ sapiētia. In singulis dominat si ipsa ponat actiua in singulis. propterea vtraq; harū virtutū est supflua. Illud tertiū potest accipi tāq̄ tertia dubitatio, vel secūda ratio prudentiæ improbatiua. Hactenus dubitauimus imo: deinde obiecta euacuat. Tertiū de nobilitate sapiētię atq; prudentię ad finē capitis sequētis ex industria differt, vt accōmodatiore capiat loco. Allata spicula trifariā repellēs ante omnia vtilitatē tā sapiētię q̄ prudētię declarat. Secūdo, sapiētię cōmodū. Tertio prutię ostēdit vtilitatē, dicitq; hasce virtutes ppter seipsas expetēdas esse etiā si nihil aliud adiumēti sequatur: sunt eni partiū vtrarūq; scilicet cōtēplatiuę & actiuę virtutes: deinde efficiūt nō vt medicina incolumitatē extrinsece & instrumētaliter, sed vt ipsa sanitas sanas opationes efficit. Sapiētia est celsissimus habitus cōtēplatiuus. Ipsa enim sapiētia est pars totius virtutis pro quāto in eius opere fœlicitas cōsistit: quæ cuiuslibet virtutis est limes supremus. Sic prudentia est nobilissimus habitus actiuus, ac in agēte sunt isti habitus, & nō externi cū medicina. Prudentiæ cōpēdiū triplex esse mōstrat, inquiēs. Præterea prudētia ad opus virtutis magni est momēti. Habitus virtutis moralis intentionē rectā efficit: porro prudentia suo insito lumine omnia media voluiat & excogitat, quæ ad illam exigūtur. quo circa cōstat q maximoperę prudētia ad virtutē cōfert ¶ Sequit in litera. Q nare autē ptes animæ. In priore solutione dixit philosophus sapientiā & prudētiā esse expetēdas quia sunt perfectiones partiū animæ: ne quispiā elusus opinaretur quālibet animæ potentiā virtutē habere quæ sit eius perfectio: hūc errorē excludēs, inquit, q ea pars animę qua principiū vegetādi cōsistit nullius virtutis est susceptiua. Nō eni possumus nostro arbitatu eā partē animæ frenare Nutritur siquidē animal tantisper dū vitales carpit auras: nutricatione autē cessante animā exhalat. Non est eni in ipsius virtute situ agere aut nō agere. Sequitur de eo vero qd dictū est. Ostēdit prudentiā cæteris virtutibus annexā & q̄ vtilissimā ad operis studiosi elicitionē: telū in cōtrariū emissum cōfringēs, quo dicebat q nō essemus magis operatiui ob prudētiā sicut nec physici sunt robustiores ob medicinā ad digerendū opa sanitatis excercēda. Inter respōdēdū ait, q paulo altius auspicādū est. Hocq; principio dicēdorū assūpto a cōsentanee ad dicta in secūdo libro atq; q̄nto, videlicet q quosdā iusta agētes iustos nō appellitamus. Nēpe bonū ex genere siue bonū obiecti tm, ad studiosi actus bonitatē haudquaq̄ sufficit: si quidē non desunt faciētes ea quæ legibus sunt instituta inuiti vel ob ignorationē vel ob aliquod emolumētum & nō propter operū honestatē, tales autē licet id quod studiosum decet operētur, attamē nō agūt iuste ac studiose. Operari autē iusta ac operari iuste longa intercapedine distant. Operātē iuste operępreciū est iustitiæ trutinā ad vnguē obseruare. Quēlibet studiosū virū singula quodā affectū modo agere est necesse. Modus agendi est hominē prudētia esse redimitū. Rectā electionē moralis virtus efficit. Aliq fines sunt generales, vt nullū malum est faciendū & insons nō est affligendus. Simplexq; apprehēsio talium finiū euidentiū sufficiens lumen ministrat voluntati ad hoc vt in illum finē suo actu ac habitu tendat. Circa fines intricatos particulares & media ad illum scopū cōducentia prudētia laborat: proinde hæc particularia ad aliam potētiam spectāt, scilicet ad intellectū prudētiæ lumine illustratū. Adhuc dilucidius paululum est dicēdum. Est enim quedā potētia quā habilitatem cōmuniter loquētes vocitāt. Hæcq; habilitas talis est naturę vt opitulari valeat ad prestitutā intētionem pertingere. Aliqui ad logices gryphos & senticosos cauillos sunt idonei. Aliqui cornutos elenchos aspernātes, vt quorū sunt incapaces, ad rhetorices flosculos sunt proniores. Aliqui ad carmina nascūtur. Aliqui ad solutam orationem sunt promptiores: sicq; in aliis artificibus. Cæterum nonnulli qui sunt bene nati studiosis operationibus gaudent, prauitatēq; execrantur. Et ediuerso nōnulli male nati, versuti versipelles ac deploratę malitię fiunt: attamen suo arbitratu sunt ad bonū flexibiles: quā ob rem hos astutos ac vafros dicimus: illos vero generosi animi prodimus. Verūtamen ipsa prudentia nō est hęc insita habilitas nobis cōgenita, quæ nullum actum ponit, sed aptitudinem ac pronitatem ad actus: attamen sine hac innata industria ac docilitate prudentia non fundatur. Huic oculo animæ, hoc est huic intellectus acumini prudentia inhęret: nec prudentia absq; virtute persistit. Moralem virtutem prudentia sibi inseparabiliter ascisclt: & id causæ est quia agibilium ratiocinationes a fine principiū sibi vendicant: puta quia finis est talis vt ipsum optimū sit, verbi causa quodcūq; bonū in præsentia super hoc non est digladiādū. At talis finis apparebit nūq̄ nisi studioso homini: quocirca citra virtutem prudentiales syllogismi non recte caduntur. Prauitas enim iudicium peruertit, & eo captiuatum hominem ducit vt circa rerum agendarum principia homo circūscribatur. Quare patet q solus studiosus est prudēs. Irretitus vitiis multa verba indigeste effutit inter quæ more sturni balbutiens aliqua vera per accidens eructat: & hoc in agibilibus. In speculatiuis non est prorsus excęcatus: verum eius ingenium plurimum a consequutione veri retardatur.

¶ Queritur, an dictamen prudentiale in rationem obiecti cadat Ockam ita affirmat, aitq; assistentiā prudentiæ ad actum moraliter bonum non sufficere. Hoc placitum non est mihi cordi. Paucis cōtra

ipsum argumentor. Ex eo dogmate illiteratorum pars multo maxima nunq̄ actum moraliter bonum eliciet. Item nec multi sapientum. Itaq; nec meritorie. Hoc illatum est rationi dissentaneum. Secūdo, istud onerosum nulla ratione fultum non est asserendum. Dicimus itaq; q̄ si tale dictamen in actus obiectum ponatur actum perficit, verūtamen talis obiecti positio minime exigitur. Sine vlteriore ariete hoc paradoxum relinquo.

Obiecta. vi

¶Sed obijcitur. Ex his sequetur q̄ nullus actus voluntatis erit intrinsece bonus. Secūdo sic de actu non studioso fieret actus studiosus per aliquid mere naturale, quod non est in nostra facultate situm. Consequentia patet, quia post actum elicitum adueniente prudentia, naturalibus caussis intellectum necessitantibus, tunc actus qui prius erat nō bonus ob prudentiæ defectum, efficitur bonus & meritorius in habente gratiam, & illa prudentia semota rursus actus bonus erit malus, saltem erit nō bonus. Tertio, Non sufficit illa actualis prudentia assistens. Patet, quia vsu venit nūc prudentiā adesse actualem. Nihilominus sine ea volūtas etiam ad nudam apprehensionem obiecti actū illum elicuisset & sua libertate aut propter delectationem aut alia de causa q̄ prudentia mouente: ita q̄ prudentia assistens non sit illius actus effectiua causa. Quarto. Ad hoc q̄ actus voluntatis sit bonus requiritur huius causalis veritas: Quia recta ratio dictat, ieiuno stipem pauperi erogo. Et si sic, recta ratio cadit in rationem obiecti. Quinto, Aliquis est actus necessario malus, vt odium dei: ergo dabilis est actus necessario bonus.

Ad primū.

¶Ad primū concedo sequelam tam in actibus imperatis q̄ elicitis. In prioribus notum est. Possum enim imperare eleemosynam exteriorē a duobus actibus interioribus, scilicet ab amore dei & inani gloria: quo facto ille actus exterior est bonus. quia ab interiore bono imperatur: & malus, quia ab interiore malo imperatur. Sicut eadē propositio vocalis duabus mentalibus subordinata est vera & falsa, vt non deus est. Idem patet de actu elicito imperato, vt si vnus actus elicitus imperetur a duabus volitionibus, quarū altera est bona, reliqua vero mala. Et patet de solo actu elicito, vt si Socrates diligat deum in priore medietate horæ cum conscientia: & contra eam in posteriore medietate horæ: illa dilectio est eadem: & in secunda medietate horæ mala, in priore autem bona. Idem est si actus præciperetur in vna horæ medietate & prohiberetur in alia: non opus est vt illa præceptio aut vetatio cadat in rationem obiecti. Verum aliquis actus est bonus extrinsece pro quanto a bono intrinsece & formali deriuatur, vt actus exterior vel interior imperatus. Aliquis est intrinsece bonus quando nō reducitur in vlteriorem actum bonum vt actus voluntatis pure elicitus.

Replicę.

¶Contra illud arguitur, ergo idem actus erit bonus & nō bonus, quum, est malus est rationi difformis & per cōsequens nō bonus. Secūdo sequitur, q̄ idem habitus erit virtus vno tempore & vitium alio tempore. Et vlterius sequitur q̄ idem habitus ex vitio & virtute conflabitur. Ille actus tēpestate ea qua est bonus habitum bonum facit, & tempore malitiæ actum malum: & ille habitus erit idem.

Ad primū.

¶Ad primū nego sequelam. Concedo tamē q̄ erit bonus & malus rationi cōformis, & alicui rationi difformis pro quanto est malus. Contra hoc argumentor, bonū & malum sunt termini contrarij. Opponūtur enim & nō relatiue, nō contradictorie, nō priuatiue: quia illi termini nō magis verificātur de eodem q̄ termini contradictorij: ergo opponuntur contrarie. Responsio, nulla oppositione terminorum opponūtur, licet respectu actus eliciti non imperati aduersentur contrarie.

Ad secūdū.

¶Ad secūdū respondetur, q̄ sicut idem actus elicitus successiue erit bonus & malus: sic concedi potest de habitu ū ex cōsequēte. cōcedēdum est q̄ habitus bonus inclinabit in vitium & cōtra. Tempore quo actus est bonus, sic & habitus. Sed cū ille actus idem numero vel similis prohibetur, vel est cōtra conscientiam, habitus ad hoc inclinans erit malus. Et sic cōcedendum venit q̄ habitus qui ab actibus bonis emanat ad vitium inclinat. Nec inconuenit eum habitum totalem ex virtute & vitio conflari: nam hoc nihil aliud est q̄ ipsum emanare a duobus actibus, quorum alter est bonus, alter malus.

Ad secūdū obiectum.

¶Ad secūdū cōcedo sequelam: nec illatum incōuenit: immo arguēs habet id cōcedere quia secūdum eos nō est actus virtutis absq; dictaminis prudētialis iudicio reflexo, quo reflexe cōtēplatur ipsum esse rectū: quo sublato actus nō erit bonus. Etiā prudētia est in facultate hominis sita.

Ad tertium.

¶Ad tertiū dicit, q̄ sufficit presentia prudētiæ actu regulans: quis tamen potest stante prudētia actū suū inficere. Licet enī habeā prudētiā dictantē de ieiunio possum velle ieiunare ob inanem gloriā, vel nō propterea q̄ recta ratio iubet.

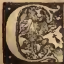
Ad quartū.

¶Ad quartū dicitur, q̄ illa causalis est vera, quādo actus volūtatis regulatur a prudentia cū precepto prudētię obtemperatur.

Ad quintū.

¶Ad quintū dico, q̄ antecedēs est propositio falsa. Bene autem sequitur: odium dei necessario est malum, ergo odium dei necessario est: consequens est falsum, ergo & antecedens. Secundo, odium dei potest esse & non esse actus malus extra subiectum. Tertio, odium dei impossibile est bene fieri: secus est de dei amore tum ob prohibitionem tum ob cōscientiā rectam vel erroneam dictantem deum non esse diligendum. Insuper dormiendum est & de corpore curandum, vel circa aliquid aliud illi amori incompossibile.

Tract. II. Cap. II. & Lib. VI. Cap. XIII.

Onsiderandū aūt iterū est & de virtute. Etenim vt prudētia sese habet ad habilitatē, quę nō est idē, sed simile: sic & proprie virtus sese habet ad naturalem virtutē. Omnibus enim singuli mores inesse quodāmodo natura vidētur. Etenim & iusti natura, fortesq; atq; ad tēperantiā nati videmur, cæteraq; cōtinuo habemus ex ipso ortu. Sed esse tamen quęrimus aliquid

aliud, quod est proprie bonũ, & talia nobis alio modo inesse. Pueris enim ac belluis naturales habitus insunt. At absq; mente nocere videntur. Atq; vt robusto fit in corpore sine oculis se mouent (errat enim vehementer ex eo, quia nõ habet visum) sic & hic accidit. Si vero mentẽ acceperint, in agẽdo differt, atq; habitus ille similis tunc erit proprie virtus. Quare vt in opinatiuo duę sunt species, habilitas atq; prudẽtia: sic & in morali sunt duæ: vna naturalis virtus, altera ꝓprie virtus. Atq; harũ ea q̃ est proprie virtus nõ fit sine prudẽtia. Quapropter, inquiũt, virtutes omnes prudẽtias esse, & Socrates partim recte q̃rebat, partim peccabat. Peccabat, quia virtutes omnes prudẽtias esse putabat. Benedicebat, ꝙ non esse sine prudẽtia ipsas aiebat. Hoc autẽ huius indiciũ est, etenim nũc omnes cũ virtutem diffiniũt, dicẽtes ipsam habitũ esse, & afferẽtes ea circa quę versatur, addũt secundũ rectam rationẽ. at recta est ea quę est secũdũ prudentiã. Vidẽtur igitur omnes vaticinari quodam modo talẽ habitũ esse virtutẽ qui est secũdũ prudentiã. oportet autẽ parumper migrare: est enim is habitus virtus, qui nõ solũ est secũdũ rationẽ rectã, sed cũ recta etiã ratione: recta autẽ de talibus ratio ipsa est sane prudẽtia. Socrates igitur virtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim sciẽtias esse dicebat. At nos cũ ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis fieri nõ posse, vt sine prudẽtia sit homo proprie bonus, & absq; morũ virtute prudens. Atenim & ea ratio qua quispiã disseruerit separari virtutes: hinc solui potest: nõ enĩ idẽ ad omnes suscipiẽdas aptissimus est ingenio: quare aliã iam accepit, aliã nõdũ accepit. Hoc enim in naturalibus quidem virtutibus fieri potest: at in iis quibus absolute dicitur homo bonus, fieri nequit. Etenim cũ prudẽtia quę est vna, simul inerũt vniuersæ. Constat autẽ & prudẽtia opus esse etiã si nõ esset actiua, quia partis est virtus, & sine prudentia, sineq; virtute, electionẽ rectã nõ fore. Altera nãq; finẽ, altera ea quæ sunt ad finẽ agere facit. At vero neq; sapientiæ pręest, neq; præstabilioris est partis, sicut neq; ars medendi præsidet sanitati. Non enim vtitur ipsa sed videt vt fiat. Illius igitur gratia (nõ illi) iubet. Pręterea simile est ac si quispiam facultatẽ ciuilem principem esse deorũ afferat, propterea ꝙ pręcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate.

Socrates.

Prudẽtia nõ pręest sapiẽtiæ.

COnsiderandũ autẽ &c. Adhuc de morali virtute speculandũ est. Vt prudentia ad natiuã habilitatẽ sese habet, quæ nõ est idẽ sed analogũ & affine. Moralis virtus ad insitã virtutẽ sic se habet. Nã omnibus singuli mores quodãmodo natura inesse vidẽtur, nõ cũcti mores sed singuli. Hoc est inclinationes naturales quæ nullã virtutẽ ponũt. Aliqui sunt masculini pectoris ad fortia opera procliui, nõnulli ad iustitiã propẽsi: aliqui ad alias virtutes proni. Hoc indicio hosce habitus a virtutibus remouebis. Pecoribus atq; pueris tales instinctus insunt. Leo enĩ cordatus, lepus pauidus, vulpes astuta, citra mẽtem ac discursum nõnũq̃ lędũt: itaq; nõ habẽt virtutes. Nulli iniuria est virtus. Vt corpus animalis bruti siue hominis cęci si moueaẽ in hiatũ pręceps ruit, vehemẽtiusq; offenditur atq; errat. Haud secus naturalis virtus si cuipiã sine lumine rationis & virtutis proprie dictę insit, occasionẽ prębet cõtinuo vt affligaẽ. Quocirca alias virtutes indagare opępreciũ est, quę cũ recta ratiõe cõnectũtur, tãq̃ cũ visu ac oculo directore, ne homines tota via aberrẽt & offendãtur. Si iste naturales virtutes mẽtẽ (hoc est prudẽtiã) nanciscãtur in agẽdo, habitus ille naturalis verę assimilabiẽ virtuti: nõ ꝙ vnq̃ erit virtus, re ipsa est substãtia sed virtute decorabiẽ: quare vt in opinatiuo, hoc est in opinatiua parte animę duę sunt species habilitas atq; prudẽtia: sic in materiali sunt duę, vna naturalis virtus prõptitudo ingenij ab eo minime re ipsa discrepãs: attamẽ notio aliud connotat. Alia est etiã ꝓprie absolute virtus: alia solũ est virtus cũ addito. Est deductio æquiuoci in sua æquiuocata qua deriuatione diuisum de mẽbro minus principali absolute nõ pędicaẽ. Atq; earũ quę nõ obscure est virtus, nõ est citra prudẽtiã qua de re oẽs virtutes Socratici prudẽtias esse existimãt. Non delirãt illo quo astruũt virtutes citra prudẽtiã nõ posse existere. Aliaq; assertione toto cęlo aberrãt. Diffinientes enĩ virtutẽ dicũt, ꝙ est habitus mẽtis, afferẽtes circa quæ versaẽ rectãq; rationẽ subdũt: & in virtutis finitione, tria stabiliunt, genus diffiniti, obiectum circa quod consistit, atq; prudentiam illius rectricẽ. Omnes igitur ominari videntur talem habitum esse secũdum rationem. At vltra illorum dicta vlterius progredi oportet. Is habitus est virtus qui nõ solum est secũdum rectam rationem, verum in eodẽ supposito cum ipsa ratione. Hoc ob naturales seruos, suopte ingenio hebetes, dominoq; obsecũdantes ponit. Quo fit ꝙ hi desides non moraliter bene agunt: perinde ac serui & belluæ operantur. Quocirca citra prudentiam nemo est bonus neq; citra morum virtutẽ prudens. Posthæc aliorũ cauillum infirmat. Aliorũ erat ratio disceptãtiũ virtutes separari posse. Hoc enĩ pacto ratiocinabãtur. Non enim quilibet est ingenio aptissimus ad oẽm virtutẽ: vnus enĩ est animosus a natalibus, ac siderũ influxu id capiẽs: alius Tersitę similis suã vmbrã metuẽs: proinde quispiã põt vnã virtutẽ cõsequi alia nõdũ habita. Hanc argutiã strictim euacuat. Ingenueq; fateẽ id in naturalibus virtutibus fieri posse, quę nullo modo sunt virtutes: attamẽ nõ in ijs q̃bus absolute homo insigniter prudẽs denominaẽ. Etenim cũ prudẽtia quæ est vna vnitate attributionis sicut logica, simul vniuersę inerũt. In vna enĩ

materia nō est absolute prudens:quemadmodū nō dicimus illū artistam qui aceruū prædicabiliū ac
prædicamētorū numerō supputare solum didicit. Si quispiā docētiū logicam inter reparādum lo-
gicam trica circūueniatur,plenoore a circūsedētibus dicetur, nequaq̄ hic est absolutus logicus! Itaq
si ob procellam eminētē quis a virtute labatur,minime absolute studiosus dicetur. ¶Cōstat vlterius
prudētia opus esse etiam si non esset actiua:nā vnius partis,mētis scilicet actiuæ est virtus, & actioni
cōfert,quia citra prudētiam ac virtutem recta electio haod completur. Virtus enim moralis scopum
ac prudētia cōferētia ad scopum seu finem lucidissime præparat. Ecce prudentiæ preconia. Verū tāetsi
tantę laudis est circūspectissima prudētia,adhuc tamē est sapiētia inferior. Nūc obiectū in præcedēti
capite nōdū euacuatū breui attenuat inquiēs. At vero,neq; sapiētiæ præfertur neq; præstabilioris est
partis animæ:sicut nec medendi ars sanitati præfertur:siquidem est ob sanitatem:proinde sanitas est
illa præstabilior:gratia enim sanitatis iubet. Aliud autē est iubere huic,& iubere de illo. Architectus
manufactiuę iubet atq; imperat:at sapiētia est cæterarum artiū collatione architectura:proinde nulla
alia facultas illi iubet. Non enim prudentia vtitur sapiētia,sed illi ancillatur, in necessarijs humanæ
vitæ illi prouidēs. Quātūlibet enim aquila sublimiter volauerit,eā tamē pro cibo descēdere præcip i-
tem necessum est:sic sapiens in hac miseriæ valle esurit ac sitit. Sollicita Martha illi prouidet. Q d
enim prouida Martha cōtemplatrici fuit Magdalenæ,hoc prudentia est sapientiæ: fitq; sapiētiæ gra-
tia sicut actiua vita contēplatiuæ,est causa. Demum simile est si quispiam asserat ciuilem facultatem
diuū esse principem, propterea q de vniuersis atq; singulis quæ in ciuitate peragūtur præcipit,itaq;
de dei maximi sempiterno cultu atq; cerimonijs.

¶Circa hoc caput multa ambigua occurrunt quorum præcipua per dubitatiunculas & quæstiones
carptim examinabo. In primis dubitatur,an sit vna prudentia circa omnia agēda. ¶Secūdo,vtrū Dubia
requirat prudētia actualis ad actū moraliter bonū an sufficit virtualis,sicut de relatione finis dicim⁹. quatuor.
¶Tertio,cōtra dicta obijcio:ignorātia inuincibilis regulat actū moraliter bonū, ergo & opinio a for-
tiori si est de vero. ¶Quarto, vtrū virtutes sint necessario cōnexę,sicut philosoph⁹ in litera innuit.

¶Ad primam dubitationē affirmatiue respōderūt priscorum multi, quos Buridanus qui omnem Ad primā.
ætatem in artibus triuerat delire insequitur. Pono itaq; alias cōclusiones,quarum prima est. Non est
vna prudētia numero. Patet,nullum accidēs vnū est in varijs subiectis. ¶Secūda propositio. Non est
eadē prudētia specialissima. Probatur, qa vbiq; ad distinctionē specificā obiectorū sequitur distinctio
specifica actuum & ex cōsequēti habituū obiectorū:sed nulla obiecta specie distinguntur,igitur. Item
quis potest esse prudēs in vna materia,imprudēs vero in alia. Ad Aristotelem autē dico,q prudētia
est vna vti logica aut alia scientia collectiue capta,quæ est ex differentibus partibus conflata, quæ in
vnum finem tendunt. In proposito quęlibet prudentia ad recte iudicandum circa agibilia versatur.
Per prudentiæ vnitatem virtutū cōnexionem Aristoteles probat,in quęstione illius id tangemus.

¶Ad secūdam respōdeo,q nō:sicut nec relatio actualis in deum vt in tertio iam diximus, sufficit Ad secūdū.
prudentia virtualis. Iudico prudentialiter in intellectu eleemosynam dandam his quinq; aut cētum
inopibus:cōformo me illi iudicio in volūtate volēdo parere rationi. Fortasse elicio decē aut cētū vo-
litiones dandi in particulari libere sine vlteriori iudicio: quęlibet harū volitionū liberarū est meri-
toria in habēte gratiam,& ex consequēti moraliter bona ab inferiori ad superius consequentialiter.
Ad tertiam respondeo affirmatiue. Patet, Iudico in intellectu huic vt pauperi dandā esse stipem, de- Ad tertium.
mōstrādo opulētū,qui sese inopem simulat:mereor,& tamen illud iudiciū est erroneū,iste est pauper:
licet bene ago in hac datione & iudiciū sit circa rectū agibile cū bene agā me cōformādo illi iudicio,
totale obiectū propositionale ob falsam implicationē est falsum:licet ea falsitas nō a praxi proueniat
vt pote iste est pauper:at hoc nō refert ad actū esse bonū,sat em̄ est eū aut a prudentia aut ab errore in-
uincibili regi. ¶Circa illud quod quarto loco ambigebat de virtutū moraliū cōnexione. Scito q in Ad quartū.
hac pte diuersa & aduersa offendo,quę mihi nō placēt. Aliq em̄ dicūt virtutū moraliū esse cōnexionē
in gradibus tēperātię & in gradu heroico,nō autē in gradu cōtinētię:de qbus in septimo loquemur,
Sine his gradibus cōformiter ad mētē philosophi,vt putamus carptim respondebimus, Memor sis
modi loquēdi Aristotelis. Nemo est prudēs nisi bonus,& vna prudētia nō sufficit denominare virum
prudētē simpliciter & perfectū:nec vna virtus sufficit denominare virū bonū simpliciter, illic em̄ est
nodus rei ad hoc vt homo dicat absolute bonus. Dicit ipse in litera,q simpliciter bonus.i.excellēter
bonus est rarus reptu:patet ratione. Nemo em̄ est dicēdus bonus excellēter & simpliciter qui vituperat
succūbēdo,& a virtutis culmine deijcitur:at si qs virtutū cōpaginē nō habuerit succūbēdo vitupera-
bitur:sed aliqui tentati nō cadōt:ergo in aliquibus imo in multis:licet cōparatiue in paucis est virtu-
tū nexus. Q multi nō cadant patet de multis mulieribus martyrio affectis. Catherina,Margareta,
Christina,Barbara,Apollonia,Agatha. Xenocrates & pleriq; alij inter philosophos. tūc capio in ca-
stitatis materia examinatā:cui mortē minatur tyrānus,si hęc nō fuerit in fortitudinis materia exer
citata actibus interioribus pudicitiam nō tuebitur,cui si aureę torques,margaritę & alia monera vt
cōsentiat promittātur,iterū nisi a iustitia & prudētia pręseruabitur demū succūbet. Prudentia iudicat
iniquū esse cōmerciū,& iustitia ei reluctat:ergo deficiēte vna illarū virtutū eius virtus aut actus pielli-
tabitur. Et nō solō id verū de virtutibus cardinalibus proprie dictis,sed etiā de eis annexis vtpote li-
beralitate māsuetudine & his q̄ in quotidiano vsu versant:ergo vna virtus periculo exposita pessum
ibit nisi ei p alias succurrat. Istę virtutes sese stipant:& sicut quadratū solide stat sic virtutibus redi-
mitus in humana tētatione nō cadet. Itē nemo habet pfectā prudētiā nisi versatus in omni materia
prudētiali actu interiori aut exteriori:ergo ipsa totalis requirit alias virtutes morales secū coassistere.

Et hoc est quod philosophus dicit, q͛ vna prudentia existente inhęrebūt omnes. Quęcūq; enim conectūtur vni tertio, si illud infuerit & illa inerunt: at aliæ virtutes prudentiæ annectūtur, ex sæpius dictis, igitur. Ambrosius super Lucam. Augustinus de Trinitate, Gregorius. 13. Moraliū, hāc virtutū connodationem sequuntur: sic & Marcus Tullius libro Tusculanarum Quæstionum.

Obiecta septem, ¶Contra istam virtutū cōnexionem argumētor, Primo sic. Socrates potest se exercitare in vna materia, alia nō occurrente: & potest vnam virtutem etiam intēsissimam perfectissimāq; acquirere sine alia, hoc in multis roborare possum quorū vitia eximias virtutes æquabāt, vt Liuius de Annibale pœno tradit: simile de M. Antonio Triūuiro scribūt. M. enim Antonius multis fulgebat virtutibus tāq; in rebus arduis q̄ in aduersis animum erexit: & quāto magis aduersa fortuna vexabatur tanto se prēstātiorem exhibuit: comitate pietate insignis, omni officio singulis quibusq; aderat, opibus ac consilio nemini deerat: sed hasce virtutes multa vitia obscurabāt. Nam inter sodales lenior illoꝝ illecebris se ingerebat: aleam in moltam noctem lusit: in ganeis ac scortorum amplexibus libēter versabatur, proinde virtutes vitijs sunt sociæ. Plato dicere cōsueuit q͛ p̄clara ingenia sicut virtutes multas sic quoq; vitia cōplura effundūt. Secūdo, ad hoc q͛ quis habeat perfecte virtutē, vel requiritur q͛ habeat omnē virtutem in specie, vel sufficit aliqua vna intensa: si primum dederis paucos dabis virtute præditos. Si secūdū habetur intētum. Tertio, vitia nō sunt connexa, ergo nec virtutes. Quarto, aliquæ virtutes repugnāt sibi mutuo vt virginitas & castitas coniugalis. Quinto, bene videns, vnū habet sensum perfecte: proinde pari ratiōe potest Socrates habere perfecte temperātiam sine fortitudine aut contra. Sexto, Ioannes Baptista, Paulus primus eremita, Antonius, Hillarion, & similes erāt viri cęlo digni & temperatissimi: nō autē exercitati in materia fortitudinis & iustitiæ: proinde non est hæc virtutū connexio. Septimo, beata Lucia & aliæ quædam teneræ virgines in viridi ætate non succubuere, nec discesserūt a tramite virtutis, solāq; vnā virtutem habebāt: ergo nō est ponenda hæc virtutū cōnexio ne probi exorbitent.

Responsio. ¶Istę rationes sunt apparentes & theologi in Aristotelica doctrina nō exercitati ob argutiolas peregrine philosophum cōtra eius expressam mentem pro libito ad sua capita trahunt. Verum postq̄ Tullius & ecclesiæ catholicæ proceres Aristotelem imitantur: turpe est ab Aristotelico fonte dilabi. Illatos igitur cauillos infirmare curauero.

Ad primū. ¶Ad primū, q͛ multi plus æquo ponderāt. Respōdetur cōcedēdo assumptum: habebit enim vnam virtutem Socrates intensam, sed illa nō denominabit eum sine alijs apprime studiosum virū. castitas contra carnis flatus ei aduersos eū muniet, sed cōtra terribilia & aduersas procellas fortitudinis non est sufficiēter septus, & per cōsequēs facile a sua virtute vel suo actu pellendus. Marcus Antonius mulierosus & parricida Tollij. Itē sæuus Annibal & similes pręclari duces vulgi opinatione cœtū proborum minime ingrediūtur: præclarios enim est homini suos affectus frenare q̄ vrbes demoliri.

Ad secūdū. ¶Ad secūdum respondetur q͛ nō oportet quālibet virtutem habere in specie: in infinitū indiuidua specie distincta dare potes, capiendo infinitum syncategorematice. Sufficit habere species cōmunes virtutū in quibus vita vulgariter voluitur.

Ad tertiū. ¶Ad tertium cōcedo antecedēs. Multa vitia repugnāt & inter nō pugnātia raro est quies: omne verū omni vero cōsonat: sed multa falsa sunt sibi inuicē dissona, sed in via vitioꝝ procedēs ad scelerū colluuionē est pronus. Abyssus abyssum inuocat, & qui sordidus est, sordescat adhuc.

Ad quartū. ¶Ad quartum cōceditur antecedēs. Virginitas enim est de consilio & rarēter in vsu in qua humana vita raro versatur: in talibus aūt nō est necessarius virtutū nexus. Fateor tamen talia proposita cōditionalia nō repugnāt: volo seruare castitatem coniugalem & virginalem si deo placet: licet non sit compossibilitas in actibus categoricis: cum enim illi actus super obiecta cōditionalia sint boni, virtutū generatiui sunt. Vbiq; enī actus boni habit⁹ aū similes actus inclinātes pariūt. Intuitiuos actus ab hac lege adimo: de qbus locupletius alias in libris Sētētiarū locuti sum⁹.

Ad quintū. ¶Ad quintum dicitur, q͛ non est simile: sensus enim non condependent sicut virtutes.

Ad sextū. ¶Ad sextum respōdeo, q͛ omnes isti prudentia immediate & pure ad superos directrice erāt imbuti in singulis temperātię speciebus præclarissima micātiaq; erāt lumina, erātq; iustitia redimiti. Ioānes Baptista militibus legem vitę atq; plebeis pręedicauit Herodis iniustitiam in Philippū & Herodiadis incestum tragice arguit, & ita ad se venietibus in Iudęę montibus, quos ipse rigidus luctator incoluit leges dedit, & mortis pręscius (vt putatur) Herodis Herodiadisq; intempestiuos concubitus rugata fronte (vt par erat) reprehendit. Præelegit enim charitatis facula conflagrans vitæ, aleam iacere q̄ senticosos vepres sinere coalescere in vinea domini: & sic heroice fortis erat. Inter omnes fortitudinis species in editiore loco tāq̄ in specula fastigium martyrium sibi vendicat. Antonius discipulorū frequētia illustratus quotidianas iustitię lectiones inter suos classiarios edidit. Insolentes iustitia punitiua coercuit, lites & iurgia inter suos pullulātia fortiter cōpescuit. Hæ supremę virtutes fortitudinē sibi facile attraxerāt: & sic dico de reliquis: quod & in argumenti sequētis solutione lucidius patebit.

Ad septimū. ¶Ad septimū respōdetur in primis, q͛ hæ sanctæ fœminæ erāt superna speciali dei ope adiutæ, & ab eo ad hæc præclarissima opera subeunda instigatæ, quibus meritum grāde nō defuit. Non enim erāt ad id opus necessitatę, sed speciali auxilio oib⁹ neruis cooperatæ sunt. Dico secūdo, q͛ mirabilia habebant proposita generalia ceterarum virtutum efficacia capita, vt pote nolimus quicq̄ fœdum perpetrare: sed omne honestum cordate prosequi, quia id recta ratio dictat. Quæ causalis hāc vniuersalē infert, omnia dictata a ratione volumus. In talibus assuetus habet habitū vniuersalem qui ad oēm actum voluntatis rationi cōsentaneum ostēsum esse talem per minorem subsumptam inclinat. Vel volumus omne id quod recta ratio pręcipit, & sancta vnctio docet, & prudētia dictante in particulari. hoc est bonū, pro fide, pro iustitia, pro castitate, anteq̄ deseratur mortem perpeti: protinus in actum

particularem patiendi exibant. Alias tetigimus vnū actū voluntatis efficacis circa finem cum intellectus iudicio, alium actum voluntatis particularem naturaliter educere. Sicq̧ eff caeter volens beatitudinem & censens esse necessarium perpeti pro fide aut alterius virtutis actu, necessitatur velle ceruicem tyrāno subdere. Sic volens consequentiā esse bonam cum antecedentis volitione sequitur naturalis volitio cōsequentis. In morali philosophia trita est lectio, Habitū vnius virtutis mediante actu suo elicito & prudētia primum actū alterius virtutis occurrente materia producere. Et non solum hoc verū est: sed sola pia volūtas cum intellectus iudicio sine alterius virtutis concursu occurrente materia actū & quidem intensum producit grandem vel maximū secundū voluntatis conatum. Dilectio dei inclinat ad beneuolentiā eius & ad ei in omnibus placendū. Sic vnus actus malus inclinat, licet nō necessitet in aliū malum actū, vt odiū Socratis ad nolendum ei quicq̄ boni, sed ad volendum illi incōmoda. Vnus ergo actus nonnūq̄ ad aliū necessitat. Interdū vero facilitat aut difficultat, sed istud nō est commune. Aristoteles omnes tales omnifariam virtute preditos nō ab re putasset: speciales enim dei auxiliū & charitatis proprietatem ignorauit in tempestate illa qua vixit. virguncule martyriū nō sunt passe. nec motiua ad sic existimādū habuit: hoc dico pro eo & positionis cōsummatione ad hoc ꝙ homo dicat aliqua virtute illustris inclytusq̧, virtutū cardinaliū & q̄ in quotidiano vsu sunt requirit glutinamentū, sic ꝙ immobilis & semper recte stās more quadrati in via virtutis maneat, nec ad dextrū ꝑ quacūq̧ ꝓcellosa tēpestate discēdat. Et ad hoc faciūdū de cōmuni lege virtutū cumulus requirit, qa ab vno vitiorū flatu virtus vna, & ab alio alia habentē protegit. Sic ꝙ si trū virtutum cardinalium habitus excellenter habeantur in conditionatis quartae sufficienter ab infesto hoste protegetur: occurrente enim materia illius materiae habitus voluntatis conamine coalescit. Et sic concedo posse esse vnam virtutem sine alia, at illa est imperfecta, & nouitiis in schola morum conuenies: sed nulla est virtus emicans & egregia sine aliarum societate: & hoc alij tenebrose innuunt connexionem ponentes in gradu temperantiae & heroico: sed sine illorum graduum peritia quos nōdum attigimus, negocium est conspicuum. Hoc in mentem reuoco, nullus absolutus logicus existimatur qui in insolubili exponibili vel obligatione vulgari illaqueatur: si praesidens in vito stramineo in cauillo corā multitudine irretiatur, cum cachinno regentes inter prandendum susurrantes dicunt: non est logicus: sic de absolute studioso dicas & omnia lucida.

¶ Et quia interdum quaeritur vtrum Sapientia sit prudentia praestantior an cōtra. In primis scito ꝙ habitus superne infusos hic praescindimus & loquimur more Aristotelico, suppono etiam Aristotelem & oēs graues philosophos posuisse vitam esse post hanc vitam, non tamen resurrectionem. quam e solo lumine fidei haurimus. Sapientes in decimo Ethicorum dei amicos existimat & ei q̄ acceptatissimos: quorum plerique durius in hac miseriae valle tractantur, & in caelesti efferuntur: proinde in futuro seculo post corporis resolutionem probis erit merces: improbis dirum suppliciū. His prelibatis respondeo ꝙ Sapientia est prudentia praestantior. haec enim est Aristotelis in naturali lumine egregie loquentis sententia superius in hoc sexto dicebat. Sapientia est intellectus & scientia & vt caput habens, & scientia honorabilissimorū: perinde ac si sic diceret. Illa notitia est praestantior, quę nobilius habet obiectum, primo de anima: at sapientia est huiusmodi: igitur. Minor patet: quia sapiētia circa primū motorem, hoc est deū, circa intelligentias & orbes cęlestes versatur, Iouem, Mercurium, & Venerem hominum monstra & figmenta existimans de caelestibus loquitur. Prudentia vero circa humanos actus insudat: modo absurdū est hos caelestibus conferre, vti Aristoteles superius innuebat. Item Aristoteles in sapiētiae actibus felicitatē ponit vt in decimo deo propitio videbit. Et in procemio metaphysicę eam cęteris artibus praefert. (Extendo hic attē ad omnē habitū intellectualē) dicens vt homo liber sui causa & nō alterius est: sic metaphysica est sciētia libera & ipsa sola suimet causa est. illic eā maxime honorandā & diuinā appellat: dicitq̧ necessariores quidē omnes sunt ipsa, dignior vero nulla. Optimus finis est solū scire, secūdo metaphysicę, ergo oportet naturali ordine vt prudētię & cęterę virtutes ad eā ordinētur vel ediuerso, secūdū nō est dicēdū ergo primū. Sicut in maiore mūdo est ordo ad optimū, itē minore mūdo in hoie est vna virt⁹ suprema, ad quā reliquę ordinant. In nouissimo capite huius libri hoc Aristoteles expressissime tenet. Insup cognitio qua deus cognoscit se & se diligit, perfectiori modo se habet q̄ cognoscēdo creaturas & eis ꝓducēdo. In priore em̄ stat eius beatitudo: nō autē in ratione notitię creaturarū. Primaria intentione cōtēplatur seipsum, secūdaria creaturas: sicut dicit cōmētator secundo cęli commento decimo tertio & xvii. Ergo pari ratione notitia qua deum cognoscimus est perfectior notitia, qua creaturam deprehendimus, quia in hoc deum aemulamur ꝙ perfectissimo modo se habet sese contemplando. Obiecta tria.

¶ Contra hanc conclusionem argumentor. Primū sic. Prudentia denominat virum meliorem q̄ metaphysica: quia sine prudentia nemo est bonus vir, neq̧ bonus ciuis septimo politicorum, sine metaphysica plerique sunt boni: igitur. Secūdo (& ratio a priore non multum discrepat) prudens nō sapiens est melior metaphysico non prudēte, ergo prudentia est metaphysica prestātior. Consequentia patet: quia nobilior virtus nobiliorem accidentaliter hominem denominat. Antecedens patet: quia prudens nō metaphysicus est bonus homo simpliciter nemo est prudēs nisi bonus ex philosophi literatat metaphysicus non prudens est non bonus: patet, quia sine prudentia non acquiruntur morales virtutes. Tertio illa virtus est prestantior, cuius proprius & principalis effectus est melior: finis sapientię est scire tm̄: secundo metaphysicę: finis prudentię operari & bene viuere secundum totum. Ad primum respondetur ꝙ Aristoteles in septimo politicorum loquitur de felicitate politica, non de felicitate simpliciter, haec enim in speculatione, illa vero in prudentię operibus consistit. Concedo tamen ꝙ prudentia est melior ad bene operādum q̄ metaphysica: at ex illo non concluditur eius super metaphysicen prestantia. Hoc enim calle probares ordinata ad finem prȩesse ipsi fini. Prudentia adminiculatur ad bene operandum: non sic est de notitia intuitiua dei & eius dilectione in patria, quae est ipsa charitate infusa prestantior, quam tamen primae ad Ad primum.

LIBER SEPTIMVS

TRACTATVS PRIMI CAPVT PRIMVM.

Ost hæc dicendum est alio sumpto principio,tres esse species eorum quę circa mores sunt fugienda:vitium,incontinentiam,feritatem.Atq; contraria quidem duobus manifesta sunt:aliud em̄ virtutem,aliud continentiam appellamus. Ad feritatem autem & immanitatem.maxime virtutem eam conuenit dicere, quę est supra nos,heroicam inquam quandam atq; diuinam. vt Homerus de Hectore:propterea q̄ eximia bonitate prestabat, dicentem Priamum introduxit.

Vitium incō tinens.

Nec iam hominis sane mortalis filius ille
Esse videbatur:sed dio semine natus.

Quare si ex hominibus ob virtutis exuperationem dii fiunt(vt aiunt)talis quidem is habitus fuerit,qui feritati opponitur.Etenim vt ferę neq; vitium est neq; virtus,sic neq; dei: sed hoc quidem præstabilius est virtute,illud autem diuersum est,a vitio genus.Atq; vt raro sit virum esse diuum:vt appellare Lacones consueuere cum valde aliquem admirantur (dicūt enim vir diuus hic est)sic & ferus atq; immanis est inter homines raro.Maxime vero inter nationes barbaras est.fiunt autem quidem tales & ob morbos,lęsionesq; principii. Et eos etiā homines qui in vitiis exuperant: hac infami cōsueuimus appellatione notare. Sed de tali quidē dispositione mētio aliqua posteri⁹ fiet.De vitio vero prius est dictū.Nūc de incōtinētia,mollitudine luxuria & de cōtinētia atq; cōstātia est dicēdū.Neq; em̄ vt idē qd virtus & vitiū:neq; vt diuersum gen⁹ hæc sunt putāda.Atq; vt in cęteris egim⁹:afferre ea quæ videntur oportet,& dubitare primū.Deinde omnia quę probabilia sunt aut falsitem plurima:maximeq; pręcipua circa hos affectus:ostendere.Nā si soluātur quidē ea quæ difficultatem afferūt:relinquantur autem ea quę probabilia sunt:satis sane fuerit demōstratum. Videtur itaq; continētia quidem,constātiaq;,studiosa esse ac laudabilis. Incontinētia vero & mollitudo praua atq; vituperabilis.Et idem esse continens,& persistens in ratione: & idem etiam incontinēs & rationem egrediēs.Et incontinens quidē improba sciens improba esse,agit ob perturbationem.Continens autē cupiditates sciens prauas esse,nō sequitur ob rationem.Et temperante quidem continentē esse aiunt atq; constantem.Talē autem alii tēperantē esse omnē, alii nullū dicunt.Et item intēperātē incōtinētē esse:& incōtinētē intēperantē cōfuse,nōnūq̄ diuersos inquiūt esse.Interdū etiā ipsum prudētē incōtinētē esse nōposse.Interdū nōnullos homines qui prudentes,ac habiles sunt incōtinētes esse dicunt. Preterea incōtinētes & irę, & honoris,& lucri dicuntur.Ea igitur quę dicuntur,hęc sunt.

Vir diuus, immanitas & feritas.

Continentia; Incontinētia.

Ost hęc dicendū &c. Superioribus sex libris Aristoteles luculēte loquutus est de virtutibus tā morū appetitū perficiētibus q̄ rationis intellectū illustrātibus:intellectum inquā tā speculatiuū q̄ actiuū.Restāt nōnulla cognitu dignissima agitāda anteq̄ de felicitate actiua ac cōtemplatiua loquatur:quia in illis moralē philosophiā claudit. Dicit ergo primo sic,Posthęc iā discussa,dicēdū est.Alio sumpto principio scilicet de gradibus virtutū ac vitiorū stilum scribendi a pręcedētibus hic mutat.Cōtinētia ac temperantia nō est specialis virtus:siquidē in qualibet virtute isti gradus inueniūtur.Pari modo de oppositis illorū vitiis dicendū est.Tres sunt species fugibiliū circa mores:scilicet vitiū,incōtinentia,feritas siue immanitas.Vitiū late sumptū incōtinētiā cū bestalitate includit:hic aūt stricte vitiū sumit. Atq; duorū vitiorū contraria sunt lucida.Cęterū unū virtutē,hoc est temperātiā gradū:alterū cōtinentiā nominitamus.Bestalitati,atq; immanitati heroica virtus siue diuina opponitur.Hęc virtus quodāmodo humanā sortē transilit:homines em̄ quodā modo deo sunt similes. Hęc suprema virtus facit ,testimoniū homeri poetę ad suū propositū citat canētis.Nec iam hominis sane mortalis filius ille Esse videbatur, sed dio semine natus.Perinde acsi diceret.Ita belliger Hector maximus natorū Priami virtute emicuit,vt paterno iudicio supero semine cretus & nō humano videretur.Sūmo vitio immanitati summa virtus opponitur.Priore gradu Sardanapalus assyrius,Nero & cęteri spurci omnes collocātur.Posteriore vero Socrates,cuius patientiā atq; constantiā admirabant:semper em̄ eodē vultu & nunq̄ aut aduersitate fractus aut prosperis elatus apparebat:vt scribūt Diogenes Plato & alii valētes philosophi:sed magis in lege gratię emicuere. Vtpote Ioannes baptista heroica tēperātia splēduit:admirāda fuit illius abstinētia atq; sobrietas,admirāda fuit fortitudo in Laurētio & cęteris martyribus.Heroica erat liberalitas in exordio nascētis

ecclesię:nā diuēditis omib⁹,preciū ad Apostolorū pedes collocarūt. Heroica erat Iob patiētia. Viticole ob vitium congelationē impatiētes,hanc heroicā patientiā iusta lance expendant. Dominus enim nouit solus quid nobis cōducat. Vini copia crebro obest. Panis est ad manducandū necessari⁹:proinde raro frumētū nobis necessariū perit. Iudęis cōmune erat in tēporalibus gaudere,christiani munus est in spiritualibus voluptatem capere.dispēdia in bonā partē interpretādo cum eueniūt,iam sunt volita volūtate dei beneplaciti. Itaq̃ incōsiderati est talia iam nolle. ¶ Accedo literā. Qua de re si ex hominibus ob virtutis excellentiam dii fiunt,vt aiunt:talis quidē is habitus heroicus fuerit cui feritas cōtrapugnat. Subindicat ex hominib⁹ deos fieri nō posse, verūtamē vt errori vulgi cōmuniter habito nō nihil adimam⁹,addere solem⁹, vt perhibent,vt tradūt,vt aiunt siue ferunt:quocirca Alexander,qui nomē magni tulit,alienas res publicas cupiditate laudis lacerās,nō erat heroicus,sed iniustus:atq̃ multi istorū libidine diffluebant:proinde nō erant studio. A valentiore ratione non erant heroici,certe heroicus communē hominū facultatē in laudabilibus exuperat,alioqui non est heroicus. Ferarū neq̃ virtus neq̃ vitiū est,postq̃ deest eis arbitrii libertas. Siquidem ad prosequutionē aut refutationem obiectorū naturaliter impelluntur. Verū quando homines etiam ratione vtentes vitiis sordent ac obruūtur bestiales vocātur.ab hominū cętu degenerātes,bibētes enī sanguinē ac crudas carnes comedētes feras brutos imitātur mores,neq̃ dei est virtus sed quid virtute pręstabilius. Nullū accidēs deo inhęret:pinde nō virt⁹ more philosophi dilectio dei vti ei⁹ notitia cū ei⁹ substātia conspirat. Nō solū theologia hoc indicat sed & metaphysica id docet:vt Aristoteles.xii. metaphysicę pbat. Verū loquēdo de virtute diuina metaphorice dicimus q̃ hęc heroica virtus apicē virtutis nāciscitur, itaq̃ virtute cōmuniter habita est pręstabilior. Vt deipare virginitas Bartholomei fortitudo. Pauli heremitę Antonii ac Hillarii abstinētia pene incredibilis. Illud autē.scilicet bestialitas,est diuersum genus a vitio cōmuni,habentē sane ad brutū statū deiicit. Quādo homo inemēdabilis more bellue desideria sensus insequitur,deploratę malitię,asinus bipes est,ac rarēti⁹ hominē diuū offendes. Interdū tamē nō desinit, cū laconēs quēpiā admirabātur eū blando vocabulo diuū appellarūt. Laconia est Poloponesi prouincia quā lacedęmoniam nūcupant. Sic listrenses Barnabā iouem,ac Paulū Mercuriū dixere. Act.xiiii. Et quia nōnulli hęrerent an vspiam bestiales offendātur,hinc illos inuētu raros affirmat. Alicubi tamē nō desunt signāter inter barbaras nationes.vt diomedes trachius Phalaris agrigentinorum tyrannus. Busiris Ægyptius hospites occidēs. Quędā est feralis intēperātia.gratia cuius q̃nq̃ ciuitates incēdio perierūt. Quędā est immanis lentitudo cū diuinos honores mortales sibi ascribūt,vt Nabuchodonosor in bestiā cōuersus Cosdroe Persa & Salmoneus poetę fingunt , equorū sonitu ac lampadum iaculatione diuinitatē sibi arrogarūt.quoddā est homicidiū ferale exquisitas poenas applicādo vt corpora mortua fame & tabo fluētia viuis ad interitū iungere:vt Mezentius fecit,cuius Virgilius meminit. Exteros omnes graii barbaros dixere ob cronicos morbos acutos & orbitates principii hoc est sensus communis moribus ferini euadūt, vt hecuba quę post mariti ac filiorum interitū gemebūda poene insana discurrebat,propterea a poetis in canē cōuersa scribitur. Diris verberibus aliqui desipiūt. Ob prauā educationē homines brutas cōsuetudines a teneris annis imbibūt. Prope polos a solis via elōgatis horridi homines existūt. Sicut enī i corpore in variis plagis discrepāt ita moribus dispescunt. Qui ita vitiis exuperāt infami appellatiōe a domitis sugillant. Verū de huiōi dispositione copiosior sermo posthac a nobis est habēd⁹,de vitio i priorib⁹ libris meminim⁹ in.ii.lib.ac sequētib⁹ generatim atq̃ speciatim de illo ac opposito mētionē fecim⁹:nūc vero de cōtinētia luxurię pariter & de cōtinētia atq̃ cōstātia sermocionabimur. Neq̃ putādū est hosce habit⁹ esse prorsus eosdē cū virtute,aut prorsus diuersos. Differētē modū a pcedētibus tā in virtutib⁹ q̃ in vitiis sortiunt,vt post explanabim⁹. Sequit in litera. Atq̃ vt in cęteris egim⁹ &c. Modū tradēdi innuit dicēs. Eūdē modū pcedēdi quē in aliis materiis obseruabim⁹. Antiquorū paradoxa in mediū afferem⁹,subinde dubitabim⁹:maxīmeq̃ pbabilia nostra opinatione eligem⁹. Vult dicere,oīa placita pbabilia recitabimus vel saltē plurima atq̃ principalia, q̃ circa hos affectus cōtingūt:& si illa absoluant q̃ circa hos affectus difficultatē afferūt,& ea q̃ pbabilia sunt relinquant secundū exigētiā negocii satis erit ostēsum. Hoc pmisso aliorū placita recēset:quorū primū est circa bonitatē atq̃ malitiā eorū. Est autem cōtinētia quędam cōstantia studiosa atq̃ laudabilis. Incontinētia ac mollitudo praua & ex cōsequio vituperabilis. Mollis a leuiorib⁹ perturbationib⁹ superat:cōtinēs vero vehemētia passionū ad illecebras trahit. Secundū probabile circa diffinitiōes eorū hoc est. Idē est cōtinēs & psistēs in ratione:& idē incōtinēs & rationē egrediēs. Tertiū probabile qd ad illorū operationes attinet supponēdū ex veterū placitis est. Incontinēs improbitatē nouit attamen pturbatione victus improbe agit. Sequit quartū. Cōtinēs scit cupiditates esse malas:eisq̃ ob reluctātē rationē nō indulget: Et tēperātē cōtinetē necnō pseuerātē esse tradūt. Verūtamē in his cōtrouersias agūt inter se vetusti,tragicoq̃ cothurno altercant. Quidā affirmāt oēm tēperātē cōtinētē esse,alii vero nullū. Ratio diuersitatis pptera cōtingere poterat,quia priores pōderabāt q̃ quicquid bonitatis est in hoie cōtinēte & pseuerāte,id totū est in tēperato:ideo dixerūt hominem tēperatū esse cōtinētē ac pseueratiuū. Alii vero mētis aciem flexerūt ad malū cōtinēti adiacēs. Nā prauę perturbationes eueniūt quę tēperato repugnāt:proinde dixere tēperatū nō esse continētē. Et interdum intēperātē incōtinentē esse:& incōtinentē intēperatum,cōfuse sine discussione promiscue, nōnūq̃ diuersos produnt esse. Ratio autē diuersitatis poterat eadē esse cū pręcedēti per oppositū accepta. Sequitur quintū. Interdū produnt fieri nō posse,vt prudēs sit incōtinēs:interdū quosdā prudētes ac sollertes incōtinētes esse loquūt. Isti pręcedētibus obuersantur ad rectū iudiciū in agibilib⁹ respiciētes. Nōnulli mali habent aliqua iudicia recta agibilium:alii tales inficiantur esse prudentes, vt ex calce libri pręcedentis nuperrime patuit. Pręterea sexto,incontinentes translatitie dicūtur: vt incōtinētes irę,honoris,atq̃ emolumēti:& hęc sunt quę a veteribus probabilia tradunt. Perstringamus virtutū ordinē modo sequēti. Virtus heroica tēperātia.
¶ Gradus,cōtinētia,perseuerātia. Continētia perturbationes vincit & hostē debellat. Sat est perseueranti

ab hoste non superari, q̄uis affectum non extrudat. In malitia immanitas est pessima. post intemperantia gradus ad sensum postea explicandum: deinde incontinentia. Mollis est incontinente deterior, quoniã a paruis molestiis vincitur, a vehementibus incontinens superatur. Insultas meliori peius opponitur. Cõtinentia enim est praestabilior perseuerantia: proinde incõtinentia est deterior q̄ mollities. Dicimus q͛ maior est vera nisi vnum in altero includatur: vt Aristoteles. viii. topicorũ ait: nũc autẽ perseuerantia includitur incõtinẽtia, & nõ contra. Cõtinẽs nõ superatur a turpibus voluptatibus, sed eas superat: & pseuerãs a tristitiis oppositis delectationibus turpibus nõ vincitur. Oĩs autẽ qui debellat voluptatũ cupiditates nõ vincitur a tristitiis oppositis illis delectationibus, & nõ eduerso. Patet in simili. Bene viuere est melius q̄ vitam transigere, non tamen est propterea consequens non bene viuere est deterius q̄ non viuere, & id propterea quia bene viuere in viuere includitur, deniq; homo inter belluas atq; substantias seperatas est interstes: nam cum pecoribus sentit, cum angelis intelligit: & interstes inter aliqua quodammodo vtrumq; extremum attingit. Rationalis pars hominis vltra communem hominum statum perfici potest: & etiã declinare ad bestias, & medio modo se habere, quo pacto sunt virtutes humanę.

Tract. I. Cap. II. Et Lib. VII. Cap. II.

Vbitauerit autem quispiã qui fit, vt recte quispiã existimans agat incõtinenter? Scientem igitur inquiunt quidã, impossibile esse. Nã absurdũ est (vt arbitrabatur Socrates) si scientia insit, aliud quippiã vincere, & ipsum perinde atq; mancipiũ trahere. Socrates enim omnino contra rationem ipsam pugnabat: incontinentiãq; exterminabat, neminem enim existimantem, pręter id quod est optimũ agere, sed ob ignorationẽ dicebat. Hæc igitur sentẽtia iis aduersatur: quę manifeste apparét. Atq; quęrere oportet quisnã in ipsa perturbatione si ob ignorationem agit, ignorationis sit modus? Constat enim incõtinentem non putare illud esse bonũ, anteq̄ in perturbatione sit constitutus. Sunt autẽ qui hęc partim concedunt, partim nõ concedũt: etenim scientia quidẽ nihil esse validius confitentur. At huic nõ assentiuntur, neminẽ agere præter id quod visum est melius. Quapropter, inquiũt, incontinentẽ a voluptatibus superari. non scientiã quidem, sed opinionẽ habentem. At vero si opinio sit nõ scientia, neq; vehemens existimatio quę resistit: sed remissa (sicut in ambigentibus) venia danda est: si nõ in his persistit aduersus vehemẽtes cupiditates. At prauitati non est venia danda: nec aliorũ cuiq̄ quę vituperabilia sunt. Est ne igitur id quod resistit prudentia? Hęc enim est validissima. At est absurdũ. Erit enim itẽ prudens atq; incontinens simul. Nemo dixerit prudentis esse ea sponte agere, quæ prauissima sunt. Et insuper demonstratum est antea prudentẽ aptum ad agendũ esse (est enim quidem extremorum) & cęteras virtutes habere. Præterea si continens est ex eo, quia vehemẽtes ac prauas habet cupiditates: neq; temperatus continens erit, neq; continens temperatus. Etenim neq; vehemẽtes habere cupiditates neq; prauas, est temperati. At oportet, nam si cupiditates sint bonę, prauus est habitus ille, qui prohibet non sequi. Quare non omnis continẽtia est studiosa: sin imbecilles & non prauæ, nõ est quid egregiũ nec etiam magnũ, quid si sint prauę ac imbecilles? Præterea si continentia in quauis opinione facit persistere, praua est: vt si & in falsa. Et si incontinẽtia a quauis opinione dimouet erit aliqua incontinẽtia studiosa: quale fecit Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete: est enim laudabile, quia non persistit in iis quę suaserat Vlysses ob mentiẽdi dolorem. Pręterea captio mẽtiens dubitatio est. Quia nãq; admirabilia, p̄terq; opinionẽ sophistę inferre volũt redarguẽdo, vt cũ attigerint: videãtur acuti, ratiocinatio facta dubitatio fit: ligatur enim mens cum manere quidẽ non vult: quia conclusio non placet: procedere autẽ nõ potest: quia rationẽ soluere nequit.

Incontinẽs.

Mẽtis ligatio.

Fit autẽ aliqua ratione vt imprudẽtia cũ incõtinẽtia sit virtus. Qui nãq; habet vtrũq;, cõtraria iis quę existimat ob incõtinentiam aget. Existimat autẽ bona esse mala: & agere non oportere. Quare bona aget: & nõ mala. Pręterea qui persuasus agit: voluptatesq; sequit͛ atq; eligit: melior eo videbitur esse: qui non ob rationẽ: sed ob incontinentiã agit. Nã facilius curari potest: quippe cum possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei prouerbio quo dicimus quid insuper bibere opus est: cũ strangulat aqua? Etenim si non persuasum esset ipsi ea nõ agẽda esse quę agit: dissuasus tandẽ cessasset. nũc vero persuasum est ei: & nihilominus talia agit. Insuper si circa vniuersa continẽtia sit atq; incontinẽtia: quisnã sit ille qui est incontinens absolute? Nemo enim habet incontinentias omnes. Dicimus autem quosdã simpliciter incõtinẽtes esse. Tales igitur quędã hac in materia dubitationes emergunt. Horũ autem alia tollere, alia relinquere oportet: dubitationis eñi solutio inuẽtio est.

Prouerbium.

Inuentio.

Dvbitauerit autem quispiã &c. Recitatis placitis veterum philosophorũ: in hoc capite illa examinare incipit, sexq; dubitatiões mouet quocirca sex particulis hoc caput deducitur. Primã dubitationẽ nunc prętereo. Secũda dubitatio est an incõtinẽs prudentiã habeat cõtra voluptates tendẽtẽ. Tertia, an idẽ sit cõtinẽs & temperatus: & incõtinẽs & intẽperatus. Quarta an continẽs sit idẽ conuertibiliter cũ permansiuo in ratione: & incõtinens idẽ cũ egressiuo a ratione. Quinta hęsitatio, an incõtinẽs sit intẽperãte deterior. Sexta vtrũ cõtinẽtia & incontinẽtia sint circa totã materiam morũ scilicet cõcupiscẽtias irę, lucri, ac honoris. Accedo ad literã de cõtinentia ac incõtinẽtia primo mẽtionẽ faciens nõ hęsitationes. Eadẽ serie qua istas recitauit eas discutit ac cribrat. Et a tertia opinione cęteris difficillima exorditur. Quęrens primo an fieri queat vt quispiã recte existimãs incontinẽter agat. Dicebat enim tertia opinio: incõtinens enim improba sciẽs ob perturbationẽ ac cupiditatẽ agit. Hęreret quoq; aliquis quomodo id fieri possit, vt aliquis rationẽ habens cõtra rationẽ operetur. Pro hac parte ante omnia ratiocinat̃ quasi hoc fieri nõ valeat: Socraticã afferẽs sentẽtiã. Dicebat enĩ Socrates, postq̃ sciẽtia est validissimus habitus si ipso incõtinẽs illustretur a cupiditate debiliore sciẽtia minime vincetur: propterea dissentaneũ videtur validiorẽ habitũ a concupiscẽtia velut mancipiũ quoddã trahi. Perinde acsi sic argumẽtaretur. Scientia est optimũ ac fortissimum in homine, at validius ab exiliore nõ ducitur: proinde sciẽtia sensitiuã partẽ tanq̃ ancillã trahet. At tamen Socrates cõtra rationẽ pugnabat. Hac enĩ via incontinentiã exterminabat, falsum est enĩ neminem agere aliud nisi quod optimũ censet: nec enim ex ignoratione semper malũ agit. Sane illius sentẽtia palã aduersatur his quę nõ clam apparent. Experimur enĩ nos censere aliquid malũ esse, nihil tamẽ minus in illud ferimur. Atq; inuestigare opportunũ est, in ipsam pturbationẽ ignorãtia incidit, & quis modus ignorationis existit. Liquidũ est incõtinẽtẽ ante perturbationẽ putare illud qđ operatur esse malum. Porro tria sunt tẽpore cõsiderãda, primũ ante perturbationẽ: secũdũ in pturbatione: & tertiũ perturbatione iã extincta. In primo & vltimo tẽperãte. s. perturbationẽ & ea sedata, est sciẽs: interstite tẽpore scilicet in pturbatione videtur quasi ignorãs, temulẽto persimilis & more pueri carmina q̃ nõ itelligit labiis pnũciãtis. Sequit̃. sunt autẽ. Hic quorũdã sentẽtiã circa socraticã viã adducit: quã extrudit. Ahi partim Socrati assentiunt̃, partim vero ab eo dissentiũt. Isti dixerũt incontinẽtẽ nullo modo habere scientiã: illa enĩ nõ pmitteret se abduci a perturbatione more mãcipii, inficias eunt quẽpiã a sciẽtia captiuari. Ideoq; de vehemẽti existimatione censent. hoc est vehemẽti opinatione. Sciẽtia est iudiciũ firmũ ac stabile. Opinio vero assensus formidolosus facile remouibilis. Sed produnt hanc languidã opinionẽ longo interuallo sciẽtia debiliorẽ, q̃a pturbatione & voluptate vincitur. Hoc Aristo. retundit inquiẽs: Si opinatio sit remissa & elãguida vt in ambigẽtibꝰ vsuvenit, tunc incõtinẽti ignoscẽdũ est. Loquitur de ambigẽtibus, attamẽ assentiẽtibus languide. Ob rationũ diuersitatẽ est homo interdũ poenę perplexus Dubitatio proprie dicta nullũ assensum dicit. Hinc est aliud agere contra scrupulos cõsciẽtię, & aliud cõtra cõscientiã: si cõtra vehemẽtes cupiditates & impulsus nõ persistat, at prauitati nõ est danda venia nec alii cuicũq; vituperabiliũ. Insultas, Philosophus dixit cõtinentiã
Obiectio. nõ esse virtutẽ nec incõtinẽtiã vitiũ: nũc vero incõtinẽtiã prauitatẽ dicit esse. Id obiectũ paucis euacuatur.
Responsio. Continẽtia nõ est virtus specialis aliarũ more: sed in qualibet virtute expatiatur, sic de incõtinentię vitio. Tres species fugiendorũ circa mores prius depinxit. ¶ Sequitur in litera. Est ne id igitur quod resistit. Hęc est secunda pars capitis qua quinta opinio prœcedenti capite recitata adducitur tractanda an prudentia incontinẽs habituetur quę prauitati resistit. Hoc ipsum apparere potest cum prudẽtia validissima sit: verum id admittere est absurdum. Nam incontinens praua ac turpia agit: turpia prudens non degustat, proinde prudens non est incontinens. Secunda ratio ad idem propositum est hæc. Insuper demonstratum est antea libro præcedenti prudentem aptum esse ad omnia præclara agenda: aptus sane extremorum est, hoc est singularium & reliquis moralibus virtutibus honestatur. ¶ Sequitur in litera. Praeterea si continens &c. In hac tertia parte huius capitis quartum placitum oppugnat: quod dicebat q; temperãtia ac continentia concurrunt. Ad inficiatiuam partem in valore argumentatur sic. Omnis continens habet concupiscẽtias vehementes nec non prauas, nullus temperatus tales concupiscentias habet: proinde nullus temperatus est continens: in Camestres. Per tales prædicatum maioris intelligo: sicq; lucidius litera explicatur. Continens habet cupiditates aut vehementes aut remissas. si vehemẽtes aut prauas bonas vel si fortes ac prauas nequit esse tẽperatus. Porro tẽperati munus nõ est habere vehementes cupiditates nec prauas cum in temperato homine appetitus rationi nõ reluctetur. at oportebat tamen, scilicet vt haberet, vt idem sit temperans & continens: secundũ aliorũ paradoxum. Quãobrem si continens habet vehemẽtes cupiditates & prauas non potest esse tẽperatus, sin autem ipse habet vehementes & bonas: prauus ille habitus fuerit qui bonis cupiditatibus renititur. Dubio procul, continens cum cupiditatibus malis luctatur, quas tandem debellat: sin bonis & vehementibus continentia obsistat, continentia habitus prauus erit. Itaq; non omnis continentia erit studiosa: at omnis temperantia est studiosa: quare colligendum est si cupiditates erunt vehementes siue bonæ siue malæ temperantia non est continentia: at si cupiditates sint elanguidæ ac non prauæ, tum continentia non esset egregius habitus vt putatur: proinde non habet remissas cupiditates non prauas: sin vero tenues ac prauæ extiterint tunc continentia non esset potens dispositio: cuius oppositum est verum, postq̃ vehementibus cupiditatibus valentius renititur: quare merito concludendum est cum continens circa exiles insultus non versetur, nec circa vehementer bonas: sed potius magnas ac prauas habet, & temperatus non habet tales, æquissimo iure concludemus q; temperans cum ipso continente minime conspirat: nec continentia cum temperantia concurrit: cuius oppositum quartum placitum voluit. Ex hac ratiocinatione deducitur q; continentia cupiditates immodicas atq; prauas habet. Patet per viam diuisionis a tota disiunctiua cum destructione vnius partis principalis ad alterius positionem. Multæ particulæ distinctæ secundum illius regulæ tenorem sunt vna pars principalis. Patet

assumptũ,per quadrimembrẽ distractionẽ:sic. Aut cõtinẽtia cupiditates vehemẽtes ac prauas sustinet,aut
remissas & laudabiles,aut exiguas & prauas:quodlibet istorũ triũ est exterminatũ:proinde altera pars prin=
cipalis disiunctiuę est destructa. Relinquitur ergo primũ membrũ. Sequitur in litera. Pręterea si continen
tia:hęc est quarta pars capitis, in qua hęsitatio circa secundũ placitũ mouet. Illic eñ dicebatur. Cõtinens
est cõstãs ac perseuerans in ratione siue opinione. Contra incõtinẽs a sua opinatione digreditur. hanc sen
tentiam refellit Aristoteles inquiens, si continentia est in opinione persistere facit ,aliqua continentia erit
praua,vt ea quę hominẽ in illa opinione detinet & eum mẽtiri facit. Et per oppositũ si cõtinẽtia a qualibet
opinatione dimoueret,aliqua incõtinentia studiosa esset:quẽadmodum apud Sophoclem poetam in phi=
loctete. Non mansit Neoptolemus in opinione quã illi astutus Vlysses persuaserat:vtpote in quodã ope=
re mentiri lucri gratia. Cordatus enim Pyrrhus ex turpi mẽdacio dolorẽ contraxit & a turpi destitit: in
quo cõmendandus est. In turpi enim promisso promissum rescinde. Idẽ est in iureiurãdo aut voto. Neutrũ
enim est iniquitatis vinculũ. Vulgo dicitur:in turpi voto decretũ muta. In hoc taxãdi sunt plerisq; in opi
nionibus suis nimis permãsuri . Postq̃ eñ vni doctori operã impẽderũt illi sunt ita addicti vt illi⁹ erronea
placita imitẽtur & defendãt:alii autẽ non sic in verba magistrorũ iurant. Pręterea captio sophistica dubita
tionem ingerit : cornuto eñ syllogismo verbosus sophistes respondentẽ illaqueare studet: colorãdo homi=
nem esse asinũ, captis his duabus, Asinus est asinus,dicatur a,homo est asinus b:sic syllogisat. Quicquid p̃=
dicatur in a prædicatur in b,ac idẽ de eodem pręducatur in a:itaq; idẽ de eodem pręducatur in b:proinde il=
la est vera. Clamorosus sophista laudis auidus admirabilia pręter opinionẽ inferre laborat redarguendo vt
respondentẽ attingeret,hoc est redargueret,vt acuto auditorio appareat , respondentẽ ad metam nõ loquẽ
di ducens,vel ad inopinabile respondẽti ingratũ. Attamẽ cornutus elenchus hęsitationẽ ingerit cuius in=
genium ligatur. Manere nõ vult cõclusioni sophismatis assentiẽdo:quinimmo ait. Quicquid agit geta, bir=
ria semper ero. Procedere autẽ nõ valet quia rimã excũdi nõ inuenit,in dędali labyrintho includit:technã
artificiose constructã enodare nequit. Laudis studio clamosus sophistes inapparentẽ solutionẽ euellit:respõ=
dentis imperiti os claudit. Capitur hic sophista pro illo qui artẽ callet & nõ pro illo qui sapiẽs non est et
sapiens apparet. hic est vituperabilis inanis glorię sitiens:ille laudãdus falsum cõtunderẽ,at verũ protege=
re & gloriosos examinare ad vnguẽ didicit. Sequitur tertia ratio ad idẽ in litera. Fit autem aliqua ratione
vt imprudentia cũ incontinentia sit virtus:hoc est si incontinentia esset rationis ac opinionis omissio vt
prisci dicebant. Ex duob⁹ vitiis vna virtus cõponeret. Qui nãq; habet vtrũq; hoc est sit incõtinẽs impru
dens & per imprudentiã arbitretur aliquid mali esse bonũ,& per incõtinentiã illã falsam opinationẽ omit
tat:at omissio prauę opiniõis est virtus. Sequitur in litera. Pręterea q persuasus agit &c. ¶ Hęc est quinta
pars hui⁹ capitis,qua dubitationẽ circa primã opinionẽ adducit. Quia eñ illa dicebat q̧ cõtinẽtia est de nu
mero bonorũ,incõtinẽtia de numero prauorũ nutaret q̃spiã in quo gñe prauorũ esset ponẽda:& an sit vitio
incõtinẽtia deterior. Et videt̃ incõtinẽtia esse intẽperãtia deterior,tali ratione. Qui p̃suasus oblectamẽta eli=
git est melior siue minus malus,illo qui dissuasus operat̃:porro facilius curabit̃ cũ illi dissuaderi potest, incõ
tinens nõ persuasus agit. Obstrictus eñ est p̃uerbio quo dicit̃. Quid insuper bibere opus est cũ aqua stran=
gulat. Nõ est offerẽdus illi potus qui aqua suffocat̃:quia illi potionẽ dãdo haud proficitur. Nequicq̃ icõtinẽ
ti dissuadebis,cũ ipse p̃cipiat se perperã agere:at tamẽ illud exequitur:aliter agit q̃ ratio ipsi ostendit. Habet
conscientiã remurmurãtẽ,quid igitur opus extrinseco monitore habet,intẽperãs habet iã iudiciũ corruptũ:
cuius conscientia iã manica franciscani capacior est. Quia vera litera est implexa ei sic ordino. Si persuasum
esset ipsi ea nõ agẽda esse quę agit,dissuasus cessaret,iã loquit̃ de intẽperato in gradu. Sequitur Nũc vero p̃=
suasum est ei & nihilominus talia agit. Iã loquit̃ de incõtinẽte. Nec mirabere. Hic solũ disceptat,nihil reso=
lutorie ponẽs. Sequit̃ in litera, Insuper si circa vniuersa. In hac sexta ac nouissima parte capitis circa sextũ
placitũ dubitationẽ affert. Nẽpe in illo dicebat̃ q̧ circa plurima obiecta incõtinẽtia licẽtios⁹ diuagat̃,vt cir
ca honorẽ,lucrũ,& cętera id genus. Nã data ea positione cõtinuo sequitur q̧ incontinẽtia nõ erit simplex:&
q̧ nemo erit absolute incõtinẽs:siquidẽ incõtinẽtias omnes habet. Nos autẽ dicimus aliquos simpliciter in=
cõtinẽtes. Nõ igitur videtur cõtinentia ac incõtinẽtia circa omnẽ materiã tã late insudare. Talia igitur du
bia hic oriũtur. Horũ autẽ alia auferre & diluere ea quę falsum cõcludũt,& rationes verũ concludẽtes insolu
tas relinquere oportet. q̃a hęsitationis elutio nihil aliud est q̃ veritatis inuẽtio:proinde veritate inuẽta nõ Dubium.
oportet veritatis rationes eluere. ¶ Dubitat̃ an opinioni falsę addictus peccet,dico q̧ quãdo homo effica= Responsio
cia rationũ secundũ exigentiã materię ducit̃ bene agit,siue opinio falsa extiterit siue erronea. Iudex inson=
tem si sit nocẽs probat⁹ damnãs nõ exorbitat:quãdo testes diligẽter examinat & exercet munus probi
iudicis,discernẽs testes ad partẽ sicut Daniel presbyteros post humanã indaginẽ si innocuũ cõdãnet nõ
est nephas,est eñ illi error inuincibilis,nec ob alios susurrãtes ad veritatẽ flectit̃:postq̃ nec ipse nec alii pos=
sunt illorũ testimoniũ refellere:& pręcipue vbi ipsi de opposito nõ cõstat:& etiã probabiliter in illa hypo=
thesi accusatũ punit. Verũ tamẽ hic est error quãdo homo suę opinioni pertinaciter innitit̃ aut amici:qñ
enim ipe est laudis auidus & heresim aspergẽs ęgerrime ad veritatis orbitã reuocatur:quare de malo in pe
ius descendit. vt Vuicleff superiore seculo nostrę Britãnię propudiũ:& nunc Martinus Luther Germanię
dedecus:qui cũ cuculla omnem probitatẽ cũ suis asseclis exuit. Tales inanis glorię famelici, demonstratio=
nes non audiũt:sed rimas sinistras elabendi inuenire satagũt, vt delira dogmata protegere videant̃. Tales Dubium.
sanc sunt vituperabiles. ¶ Hic etiam ambigitur quomodo Neoptolemus ob mendacium doluit. Respon= Responsio
detur mendaciũ est in se prauũ:persuasione Vlyssis mentiebatur reluctãte conscientia atq; mordente. Dice=
re falsum,putatũ verũ non est mentiri neq; peccatum:sed dicere scienter, vel dubitatiue falsum est mẽtiri.
annuncians aliquid assertiue de quo dubitat mentitur. Et intelligo de loquente assertiue non temptatiue,
disceptans scienter falsum assumit sed illud non asserit,plusq̃ recitator.

Tract. I. Cap. III. Et Lib. VII. Cap. III.

Rrimum itaq; conſiderandũ eſt:ſi incontinentes,ſcientes agant nec ne: & quonam modo ſcientes. Deinde circa quæ ſit incontinens ponendus, & continẽs. Vtrum circa voluptatem omnem atq; dolorem:an circa deſ=finitas quaſdam voluptates atq; dolores. Et vtrum idem ſit an diuerſus: continens atq; conſtans. Similter & de cetęris quæ ad hanc attinent cõtemplationem. Eſt autem conſiderationis initium:vtrum continens & incõtinẽs,iis circa quæ verſantur,differãt an modo. Dico autem hoc pacto vtrũ incõtinẽs ex eo ſolum ſit incontinens,quia circa hæc verſantur:an non ſed ipſo modo:an vtriſq;. Deinde ſi continentia,et incontinentia ſint circa vniuerſa,necne. Neq; enim circa omnia verſatur is,qui eſt incontinens abſolute:ſed circa ea circa quæ eſt intemperans:neq; ſimpliciter ſeſe habet ad illa:eſſent enim incõtinentia ac intemperãtia idem:ſed hoc modo. Nam ille quidem eligens dicitur:putans ſemper oportere perſequi voluptatem præſentem. Incontinens autem non putat quidem,perſequitur tamen. Si itaq; vere eſt opinio,ſed non ſcientia qua tranſgredientes incontinenter homines agunt:nihil refert ad rationem. Nonnulli nanq; eorum qui opinãtur nõ ambigunt,ſed arbitrantur exacte ſe ſcire. Si igitur opinantes ex eo quia remiſſe credunt,magis ꝗ̄ ſcientes,contra ſuam agent exiſtimationem: nihil differet ab opinione ſcientia. Sunt enim qui non minus opinioni ſuæ,ꝗ̄ alii ſuæ ſciẽtiæ credunt:vt ex Heraclito patet. Sed cum dupliciter dicatur ſcire(Nam & is qui ſcientiam quidem habet,non autem vtitur ipſa:& is qui vtitur dicitur ſcire)hæc inter ſeſe different:habẹntem inquam ſcientiam, at non contemplantem:& habentem ac contemplantem,agere ea quæ agere non oportet. Hoc enim videtur abſurdum ſed non ſi nõ agat contemplando. Præterea cum propoſitionum duo ſint modi:nihil prohibet vt quiſpiam agat contrarium eius quod ſcit:ſi habeat quidem vtraſq;:vniuerſali tamen & non particulari propoſitione vtatur. Nam ea quæ aguntur ſingularia ſunt. Differt autem & ipſum vniuerſale:nam aliud eſt in ipſo aliud in re. Vt omni homini ſicca conducunt:& hic eſt homo: vel ſiccũ eſt quod eſt tale:ſed ſi hoc ſit tale,aut non habet,aut non operatur. Magna igitur per hos emerget vtiq; differentia modos:atq; adeo vt hoc quidem modo non abſurdũ eſſe: alio vero modo mirabile videatur. Præterea vt homines ſcientiam habent,alio modo ꝗ̄ nuper diximus. Nam in habendo quidem ſed non vtendo differentem cernimus habitum: vt quiſpiam & habeat quodãmodo & non habeat ipſum:qualis eſt dormiens & furens:ac ebrius. At hoc modo diſponuntur ii qui ſunt in perturbationibus conſtituti. Nam ira & cupiditate venereæ:cæteraq; ſimilia,corpus etiam manifeſte permutant,atq; nonnullos & in furorem ac inſaniam adigunt. Patet igitur dicendum eſſe incontinẽtes perinde ſeſe habere atq; hi ſunt affecti. Dicere autem eas ſententias quæ a ſcientia proficiſcũtur,nullum eſt ſignum:etenim ii qui ſunt in hiſce perturbationibus conſtituti,demõſtrationes & carmina dicunt Empedoclis. Et qui primũ diſcunt:nectũt quidem orationes,ſed nondũ ſciũt. Oportet enim ipſorum inſideãt menti,ad quod tempore opus eſt. Quare putandum eſt,vt hiſtriones poemata recitant:ſic & incõtinẽter agẽtes ſentẽtias dicere. Inſuper & hoc modo quiſpiam naturaliter inſpexerit cauſam. Opinionum enim alia eſt vniuerſalis:alia de ſingularibus eſt:quibus iam ipſe præſidet ſenſus. Atq; cum ex ipſis ratio fuerit vna anima cõclusum ipſum in contemplandis quidẽ dicat,in agẽdis autẽ rebus cõtinuo agat neceſſe eſt. Nã ſi omne dulce guſtare oportet,& hoc eſt dulce,vt vnum quid ſingulariũ,is hoc ſimul & agat qui poteſt nec prohibetur neceſſe eſt. Cũ igitur vna quidẽ vniuerſalis ineſt opinio guſtare vetãs: alia vero dicit omne dulce voluptatem afferre,& hæc inſuper hoc eſſe dulce hæc operaẽ,atq; ineſt forte cupiditas. Illa quidẽ hoc fugere dicit,cupiditas autẽ ducit,mouere eñ partes ſingulas poteſt. Quare fit vt ratione quodãmodo & opinatione incõtinenter agatur,non tamen per ſe cõtrarie:ſed per accidens. Cupiditas eñ rectę rationi,ſed non opinatio aduerſaẽ. Quare & propter hoc,beluæ nõ ſunt incontinentes,quia non vniuerſalem exiſtimationem ſed ſingulariũ imaginationem atq; memoriã habẽt. Quomodo autem ſoluitur ignoratio ac rurſus fit incontinẽs ſciens,eadẽ eſt ratio,& de ebrio & dormiente, & non huius eſt propria pturbationis,quam quidẽ a naturalibus audire oportet. Cũ autem vltima propoſitio re ſit ſenſibilis opinatio,atq; actuum domina,hanc incontinens aut habet dum eſt in pturbatione,aut ſic habet vt in habendo non ſit ſcire,ſed dicere, perinde

Cõtinẽs
Incontinens

Heraclitus
Opinator.

Ira & venus
corp⁹ pmutãt

Hiſtriones.

Cupiditas
Beluę nõ ſunt
incõtinẽtes.

atq; temulentus Empedoclis carmina profert. Et quia terminus extremus non est vniuersalis nec ad scientiā vt vniuersalis attinere videtur: atq; id accidere videtur quod Socrates quaerebat. Non enim ea (quae proprie scientia videtur esse) praesente fit perturbatio neq; ipsa ob perturbationē distrahitur: sed sensitiua. De his igitur si sciēs inquā incōtinēs, an nō sciens & quonam modo sciens incontinenter agat: tot a nobis sint dicta.

PRimum itaq; considerandū est. In hoc tertio capite diuulgat philosophus continentiam ac incontinentiam non circa omnia insudare, sed circa determinatam materiā, circa quā est tēperantia ac intēperantia. Insuper continentiā a temperantia non discrepare materia notificat: sed circa modū se habendi circa talem materiā nudatur: quomodo incontinēs est sciens atq; inscius. Accedendo ad literam sic ait. Primum speculandum est vtrum incontinentes operentur scientes necne: & quanam via scientes. Deinde discutiendū est, circa quam materiam continens locetur: vtrum circa omnem dolorē ac voluptatē, an circa determinatas quasdā voluptates atq; certos dolores: & an continens & cōstans cōspirant. Similiter de caeteris quęstionibus quę ad hanc speculationem attinent, inquit, scrutabimur. Est autem considerationis exordium vtrum continens ac incontinens iis materiis circa quas insudant diuariētur: an circa eandem materiam negocientur: ac in modo tendendi discrepent. Interdū virtutes ab ipsis materiis dispescūtur. vt mansuetudo & veritas. Interdum eadem est materia, verum modo tendendi discrepant. Verbi causa, liberalitas ac temperantia eandem materiam obiectiuam sibi vendicant: at alio modo in illam feruntur, vt tēperantia vtendo vino ac cibo: eadem liberalitas dat. Circa libros, pecunias, vestimenta iustitia ac liberalitas versantur: proinde ex parte obiectorum minime differunt: sed alius atq; alius est tendendi modus in res illas varians virtutes. Per tendendi modū discrepant. Dico autē hoc pacto an incontinens eo ipso est incōtinens quia circa hęc obiecta inhiat, an non, sed ipso modo & forma tendendi: an vtrisq; scilicet materia & forma. Deinde vtrū cōtinētia & incontinentia circa omnē materiam indifferenter laborent necne. Hanc secundam hęsitationem ante omnia diluit, inquiens. Neq; enim is qui est simpliciter incontinens circa omnia desudat: sed circa illam materiam quam intemperans cōsiderat: hoc est circa voluptates gustus atq; tactus. Loquitur de intemperantia gradu, neq; ad illa obiecta sese simpliciter & vniformiter habet, nā illo dato incontinentia ac intemperantia coinciderent: verum speciali modo in sua obiecta ferūtur. Postea modum differendi continenter recitat, quare intemperatus eligens citra remorsum conscientię ducitur, arbitrans se instantem voluptatem persequi oportere, postq̄ non habet rationis frenum ipsum a foedo dimouens: quia iam diu tina consuetudine perperam agendi acquisiuit habitum ipsum promptificantem male agere, sic q rationis frenum amisit: incontinens autem id non suspicatur: oblectamentū tamē sequitur vetitum. ¶ Sequitur in litera. Si itaq; vera est opinio Hęc est secūda pars huius capituli in qua philosophus quorundā sententiā circa Socraticā viam cōfutat, dicebat enī Socrates incōtinentē non habere scientiam, quia ei est valida, cui obniti incōtinēs nequit. sed habet opinionē cui cōtrauenire valet. Ostēdit idem esse in opinione ac sciētia, dicit enim nihil ad rationē interest & ad ea q̄ intēdimus an opinio vera sit an scientia quā transgredientes homines incōtinēter viuūt. Hoc multifariā arguit. Primo quia nōnulli eorū qui opinantur nō haesitāt, sed existimāt se sua opinabilia exacte scire. Secundo, quaecūq; aeque assentiūtur ita esse sicut existimāt, aeque quiete vel intēse ęqualiter immanēt vel aequaliter egrediūtur ab aestimatione sua: at scientes & opinātes nōnulli sunt huiusmodi: igitur. Sicut enī potest esse remissa opinio ita potest nō intēsa sciētia. Minor patet de Heraclito Ephesi, omnia esse incōtinuo motu putāte quarto metaphysicae. Mirabilis fuit iste heraclitus. nā hominū miserias pertesus solitiuagus in mōtibus errabat Democrito cōtrarius: qui hominū ineptias assidue ridēs perēni risu pulmonē agebat. Sciētia ac opinio plurifariam dispescūtur. Opinio est contingentiū enūciationū quarū nūq̄ est sciētia. Attamē inficias nō ibo opinationē nōnūq̄ versari, circa necessariū: in graduali intentione minime discrepant: stante causa opinionis eductiua, opinio extrudi potest per scientiā aut opinionē oppositā vigorosiorē: secus est de sciētia: igitur si opinatio sit vehemēs nō minus est rationi dissentaneū cōtra eā nonnihil patrare q̄ cōtra scientiā. Sequitur in litera. Sed cū dupliciter dicatur scire. Nūc auspicatur secundū propriā mētē elucidare dubitationē superiore capite motā, vtrū incontinēs sit sciens. Tres distinctiones haesitationis solutioni praemittit, Scire bifariā capitur. Vno mō vt est in habitu vt is qui habet habitū & nō vtitur. eo, alio modo vt est in actu & operatione: vt est ille qui habet scientiā ac illa vtitur. Priore modo distractus in vigilia scientiā habet: & capit hic scientiā pro assensu vniuersalis non autem secundo modo. Primo posteriorū. Quis scit generatim omnē mulā esse sterilem: ac dubitat de hac bestia cui grossus venter an ipsa sit sterilis, demonstrando mulā quā nescit esse talem. Quis potest scire continentiā habitu ac incontinēter operari vt tradit, sed nemo sciens actu incontinenter operatur. Sequitur in litera. Praeterea cū propositionum. Nunc secundam distinctionem philosophus affert. duplex est vniuersale, aliud in ipso qui habet, aliud in re. Paradigma prioris membri: vt omni homini sicca prosunt: at hic est homo: & reliqua. Haec propositio singularis habentē latere nō potest. Non potest ignorare hanc singularem hic est homo, absurdum est si seipsum quis ignoret vt in tertio libro in numero circunstantiarum dixit. Exemplum secundi vt omne siccum homini prodest, at hoc est siccum: igitur. tale igitur vniuersale quod est in re sciri potest, & cū hoc singulare ignorari. Patet hoc ad oculū: possum enim assentire huic, omne reubarbarū cholerā purgat quod est vniuersale in re: & tamē nescire possum hoc illud ve esse reubarbarū. Philosophus subiudicat de vniuersali in re ad extra: alio modo vniuersale vocatur in se quādo ipsum ad singularia nō cōparatur: sed cū singulari nectitur tunc est vniuersale. in re vtraq; expositio sufficit. Incontinens agere potest sciendo vniuersale: postq; vero cum agit non percipit:

do singulare.Nec inconuenit incontinentem vtrasq; propositiones habere,scilicet vniuersalem ac parti-
cularem:attamen cum agit non vtitur cognitione & scientia illius singularis, quippe notitia singularis &
non vniuersalis praxim elicit.iii.de anima.Ista in vigilia euenit.Itaq; erit quoquomodo sciens respectu
vniuersalis.& quoquomodo nescius respectu singularis,postq̃ cognitione in singulari ꝓpositione minime
vtitur:Seqtur.Preterea fit vt homines.Tertiã distinctionẽ addẽs,ex qua tertia solutio dubitationis emer
git,inquit:Preterea fit vt homines scientiã habeãt alio modo q̃ nuper diximus:hoc est alio modo q̃ habi
tu operatione ac actu.Secũdo in habendo, sed nõ vtẽdo.Differentẽ cernimus habitũ vt habeat quodãmo
do & nõ habeat ipsum habitũ:postq̃ in tali dispositione in actũ exire nequit:qualis est sopore grauatus,fu-
rens ac temulentus. Tales quatũlibet bene habituati in arte ad rogata responsare nequeũt: quomodo illi
disponuntur qui perturbationibus implicãtur.Siquidẽ ire,cupidines venereę,cetera quoq; id genus vitia
corp⁹ ipsum nutare faciũt atq; ipm permutãt.Ebrius pedib⁹ recte ambulare negt.Tales insultus nõnullos
in vesaniã adigũt.Excessiuo amore aliqui infatuãtur ac in rabiẽ agũtur: & pallore ac tremore adigũtur. Si
quispiam impatienti ira concitetur ardescent illi oculi,os cũ inferiori labio tremit, lingua titubat, dentes
concrepant.Patet igitur ꝙ incontinẽtes sic se habent,ac homines his perturbationib⁹ affectu & corpore &
animo alterãtur,in libidinosa cogitatione pudibũda membra rationis gyrũ transiliũt:vt dęmoni audẽter
hominis cogitatũ indicẽt:qui cordis arcana hoc pacto cognoscit.Fortasse quispiã insultat inquiens.Furo
re agitatus consuetas cantilenas concinit: vatum odas antea imbibitas recitat:proinde suo habitu propin
que eas sententias quae a scientia emanant exprimit.Nullũ est indiciũ scientifici vsus propinqua potentia.
Obiectio. his affectibus cõstituti.Demõstrationes ex habitu Empedocles ac versiculos recitauit. Philosophiã Empe-
docles Agrigentinus carmine intricatissime complexus est:cuius Lucretius meminit inquiens, Carmina
quinetiã diuini pectoris eius vociferantur & exponũt pręclara reperta:Vt vix humana videatur stirpe crea
tus.Auditor fuit Pytagorae.Et pueruli qui primũ discunt concinnatas orationes earum verba nectunt, at
nesciunt quae pronunciant.Oportet vt capta illorum insideant menti anteq̃ dicta calleant: ad quod tem-
poris fluxu opus est.Si copiosum lac in angustum vasis os,infuderis,parum vas capiet, at sensim immis-
sum totum recipitur.Sic de scientia tota simul tradita:vnde tempestatis curriculo opus est. Quare existi-
mandũ est ꝙ vt histriones ac ludii poemata in scenicis ludis recitãt:haud secus incontinẽtes sentẽtias pro-
ferunt.Personati ludiones in scenis apud Romanos,Gręcosq;,& vbiuis gentiũ reperiũtur. Itaq; est de in-
continẽti:q̃uis enim ore dicat,attamẽ in corde aliter sentit.Quando incontinens est in opere incontinen
tiae,si interrogaretur forte recte responderet, sed hoc est a casu. Est enĩ prorsus distractus & ignarus corũ
quę ore exprimit:ac puero & ludioni ludo scenico ludenti cõfertur.Sequitur in litera.Insup & hoc modo
quispiam.In processu scientię actiuę est duplex opinio,vna vniuersalis,vt pote cĩxe dulce est gustandũ:alte
ra singularis quę per sensum deprehenditur,vt hoc est dulce,demonstrando vnũ.s.quorũuis singulariũ:vt
vinũ aruisium vel andegauẽse,vel hoc pomũ quale Adę oñsum est.Notitia intuitiua veritatẽ illius singu-
laris haurimus:sicut in speculatiuis assentiendo maiori atq; minori conclusioni assentitur.Primo posterio-
rum cognitis maiore & minore simul tempore cognoscitur conclusio.Ita in actiuis.ex opinione vniuersa-
li in actu & singulari in actu necessario sequitur opus,vt posterius prius comitatur,vt pluuia nubem seclu
so obice:nõ ꝙ semper inferatur cõclusio actiua:sed opus.Sequitur in litera. Cũ igitur vna quidẽ vniuersa-
lis.Nunc philosophus accedit ad solutionẽ vt intelligatur quomodo cõtinens operetur. Animaduersione
haud est indignũ ꝙ de eadẽ re diuersę propositiones esse possunt,quę a non cõsiderantibus cõtrarie putan
tur,nullo tamen modo sunt cõtrarie:nec ignoro ꝙ apprehẽsio vnius cõtrariorũ stat cũ assensu alterius.Nã
de aliquo dulci dicere valemus ꝙ ipsum est turpe,& etiam voluptatẽ affert.Ponatur vna vniuersalis vetãs
gustare dulce,scilicet,Nullum dulce est gustandum.sit alia vniuersalis dictitans,omne dulce voluptatem af-
fert. annectatur hec singularis,hoc est dulce:tunc incontinens si cupiditas adsit illam singularem sub vni-
uersali affirmatiua collocabit:concathenatione quadam:vt omne dulce voluptatem affert:hoc est dulce:sta-
timq; incontinens concludit operando & exequẽdo secluso impedimento.Altera vniuersalis quę est nega-
tiua nullũ dulce est gustandũ,ab incõtinenti relinquit.Ordino iã literã. Cum igitur vna quidem vniuer-
salis,omne dulce voluptatẽ affert,& insuper hoc est dulce:hęc scilicet singularis cum patrocinio vniuersa-
lis & cupiditatis operatur.Illa quidem,recta ratio scilicet nullũ dulce est gustandum hoc fugere dicat, cupi-
ditas victrix organica membra mouet:quare fit vt a ratione hoc est discursu quodãmodo & opinione singu
lari incontinenter agatur:non tamen per se cõtrarie.Quia illa ratio recta:nullum dulce inordinate est gu-
standum:huic omne dulce voluptatem affert non contrariatur: nec vniuersali affirmatiue aut negatiuae
singularis aduersatur,sed per accidens concupiscentia est rationi contraria, hominem ad oppositum recte
rationis ducens.Obiectas:superius dictum est contra scientiam vniuersalem actu & in particulari actu,non
Obiectio. potest quispiam operari,hic contrarium subinsinuat.Respondetur ꝙ contra scientiam in vniuersali non
ligatam & opinionem particularem actu non potest aliquis operari, secus est quando vniuersalis scientia
Respõsio. obfuscatur, tum nullius vigoris est. Ex hoc auctarium infert. Quare bruta non sunt incontinentia.
Omnis enim incontinens habet notitiam vniuersalem: bruta non habent. Canis dominum in vrbe
Obiectio. amittens aut deserens domum repedat:proinde itineris & suae domus est memoratiuus. Dicis ꝙ canis
venaticus feram in biuio insequens vna via odore prehensa aliam carpit:proinde syllogisat.Itaq; proposi-
Solutio. tiones mentales format:sincathegoreumata & vniuersalia.Dicimus ꝙ in multis belluarum operationi-
bus videntur syllogismi:nihilo tamen minus rationis sunt immunes.Veruntamen aliquae earum magis
ad rationem accedunt q̃ aliae:& in nonnullis operationibus magis rationem pre se ferunt q̃ in aliis. In
proposito dico ꝙ odoriferas species venatorius canis insequitur,quibus euanescentibus aliunde latrans im
petu naturae ductus eas,hac illac inuestigat,demum eis offensis tramite recto fugientem feram perniciter

insequitur. Seqtur litera. Quomodo autē soluitur ignoratio. Incontinēs tēpore ꝑturbationis est ignorās,
quo igiť pacto sciētia illi redit. Illa dubitatio nō est huic ꝑturbationi soli addicta: sed in dormiēte & temu
lento eidem perquisitio contingit: quā a ntauralibus audite ęquū est, ne scientias permisceat, sed seriose &
succincte materiā persequatur, hoc insolutū relinquit. In temulentia vapores ad caput cōscendūt qui spiri
tus vitales & cerebrum perturbāt, quę sunt instrumenta quibus ratio vtitur: sic somnus est sensuum ner
uorūq; ligamentum, citra quos ratio est prorsus inops. Soluto vapore spirit⁹ rursus meare auspicatur pu
rus & serenus: & fit instrumentum idoneum ad hoc vt intellectus suas operationes exerceat. Post haec de-
clarat quomodo incontinēs dicatur sciens atq; nesciēs, duasq; habet propositiones scilicet vniuersalē & sin-
gularem: & hęc nouissima est rei sensibilis opinatio: eam autem quę est domina actuum in perturbatione
incontinēs nō habet, aut obnubilate illam possidet: vt sit illi irrita atq; inanis, nulliusq; energię: vt haben-
tem ad bonum instiget. Nō autem percipit se habere illam & si proferat illā voce, eius efficaciā haud pon-
derat: more illorum qui carmina Empedoclis commemorāt. Et quia in agendis extremus terminus nō est
vniuersalis, sed singularis: nec ad scientiam more vniuersalis attinet: scientia enim proprie dicta est vniuer
salium primo analecticorum. Euenit igitur quodammodo nō inepte ꝙ Socrates percontabatur. Vniuersa-
lis est firma atq; perseuerans, qua pręsente non est perturbatio. Neq; ob passionem scientia distrahitur, sed
singularis & sensitiua quędam. Hactenus de sciente atq; non sciente, & quemadmedum cōtingat scientiam
incontinenter patrare tot a nobis dicta satis sunt. Ecce philosophū sibi similem: siue ab auspicio aliorū sen-
tentias refellere assueuit: deinde si quid boni dixerint id purgatum ad suam sententiam trahere, vt sua do-
ctrina tesfatior euadat.

¶ Dubitatur an aliquis potest assentiri maiori atq; minori perfecte, & actu inagibilibus: & cōtrauenite iu- Dubium.
dicio conclusionis per libertatem voluntatis. ¶ Affirmatiue respondetur. Pertrita enim est distinctio illa
magistralis: aliquod est peccatum ex infirmitate, quādo quispiam perturbatione victus perperam agit. Ali- Solutio.
quod ex ignoratione emergit: & tertiū quando quispiā ex industria, electione, & scienter male agit. Astipu-
latur deiloquus Lucas. 12. capite sui euangelii scribens. Seruus qui cognouit voluntatem domini sui & non
facit, plagis vapulabit multis. Et Iacobus cap. 4. scribit. Scienti bonum facere & non faciēti peccatum est il-
li. Ratione idem patet: Multi enim peccāt cum proposito poenitendi de hoc quod agunt. Huius sententiae
est August. super illum passum. Forte viuos deglutissent nos. Vbi ait viui absorbentur qui sciunt malum
esse & consentiunt. Idem super illud, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueū, qđ est sciētes vitio consenti-
re. Ecce nouerunt muscipulā, & immittunt pedem. Et Aristoteles quinto capite tertii ethicorū ait. Actu-
um enim a principio vsq; ad finem domini sumus, habituum vero principii. Ad hoc sunt articuli ali-
quot parisienses bene stringentes. ¶ Contra istud argumentor sic. Prouerbiorum. 14. Errāt omnes qui ope
rantur malū. Et. 3. ethicorū, omīs malus est ignorans: videtur ergo contradicere huic Aristotelis literę. Ad Obiectio.
illud prouerbiorum dicitur ꝙ illic est sermo de errore morum, hoc est de obliquitate affectus a gyro medii Responsio.
elongati. Ad authoritatem Aristotelis 3. ethicorum suo loco respondimus. Nunc autem superest au-
toritatem (gratia cuius in hanc dubitationē incidimus) euacuare. Plurifariam respondeo tum primo ꝙ vo
luntas operatur si non impediatur: [illegible] ditur autem per efficax reluctamē voluntatis. 2. intelligit philoso
phus stante rationis vsu, perturbatio homini rationem nisi viriliter renitatur adimit, ita ꝙ pecuino more
in capistro abducitur: et sic sequitur operatio, quia homo ignauia succumbit non vi intellectus aut eius iu-
dicii. sed ex voluntatis malitia. 3. sic Aristoteles loquitur de maiore vt est practica, cui voluntas consonat.
Vt si in periculo maris volo seruare vitam, & iudico hoc medium solum mihi relictum: eicere meas arcas
aut merces in mare: naturaliter volitio extrudendi cōmunicatur. Et applica id ad Aristotelicū exēplū sic,
delectatio habet rationē finis & ꝑ se appetibilis a tali in agibilib⁹ finis est principium: itaq; cū efficaciter vult
delectationē cū hac muliere & censet hoc mediū solum relictū, de necessitate in illud mediū fertur. Ex nul-
la harū triū solutionū sequiť aliqua diaphania cū articulis parisiensib⁹ aut libertate volūtatis. secūda via lo-
quitur de ratione adępta. Prima & scđa ratiōe facta omne dulce est gustandū, hoc est dulce, proinde hoc est
gustandum: capiendo gustandum vt tantū valet ꝗtum gustabitur, & non dignū gustari: modo volens effi
caciter aliquem finem, sciens hoc esse medium ad illum finem, de necessitate operatur si nō prępediať, tam-
etsi voluntas suum actum elicitū libere eliceat: illa volitio naturaliter actū exteriorē obice secluso producit:
& volitio finis cum notitia medii ad illum finem, mediū ponit si obex non ponatur. Dubitať primo quo-
modo iudicia hęc cōtraria possunt in eodem subiecto simul coexistere: vt nullū dulce est gustandū, oīe dul
ce est gustandum secūdo quomodo fuit hic discursus. Tertio an opus est hoc lōgo discursu, incontinenti Dubium. 4.
vt habeat duas maiores cum duabus aliis propositionibus.

¶ Quarto an cōcupiscentia cęteras potentias moueat. ¶ Respondeť ad primū ꝙ iudicia cōtraria nequeunt Ad primū.
eodē subiecto simul inesse: quinimmo iudiciū intellectus de magnitudine solis, quū primū supuenit, iudiciū
sensus de solari paruitate extrudit. In proposito nostro de eadē re diuersa iudicia nullo modo cōtraria ad cō
trarium scopum tendētia insudāt. Mulier est speciosa, hoc pacto allectiua ad sui copulā. Ratio ex cōtrario syl
logisat: nullū inhonestū est patrandū: coire cū hac est inhonestū, itaq; nō est patrādum. Ecce discursum se-
cūdū rationē. Ex altera pte. Omnis speciosa foemina est cognoscēda: hęc est huiusmodi: igiť. Nulla est cōtra-
rietas inter has maiores. De singularibus propositionib⁹ nō est ꝗstio: illę enim nec inter se nec cū aliis pu-
gnāt. Iterū dico ꝙ hę duę se mutuo cōpatiunť, nullū inhonestū est faciendū, aliquod inhonestū est facien-
dum, capiendo faciendum in negatiua pro illo quod est factu dignū: & in affirmatiua pro illo quod fiet.

¶ Ad secundū dicitur ꝙ in ipso incontinenti si remorsus cōscientię insurgat etsi doctus extiterit est ciui- Ad secundū.
le dissidiū: sicut in auaro mercatore, finge mercatorē a depa neustrię in scotiam hiberna tēpestate nauigan-
tem: & ꝙ inter nauigandum ingens tempestas oritur: flatus atq; nymbi vndiq; carinam agitant sic ꝙ

vnica est remedii spes ipsam carinã exonerare, cõfestim mercib⁹ quę sunt ꝑciosę: hinc inde negociator discurrit: rimã elabẽdi quęrẽs ne fortunas suas improbo sudore acquisitas, amittat: tandẽ vitę cõsulẽs eas per foros suis manibus extrudit. Ita est in ipso incontinẽte, signãter nõ deiecto animo: honestũ prouocat eum ne in foedũ ruat, & deũ irritet, & famã denigret, passio stimulãs facit intellectũ inuenire sophismata pro illius inclinatione. Interdũ nõ est iste discursus mẽte sed iudiciũ sine discursu, vel simplex apprehẽsio. Ita ꝙ appetitus sensitiuus ad delectabile inclinatus maiorẽ & conclusionẽ supplet, quicunq; sit syllogism⁹ ad partem inficiatoriã. ¶ Ad quartũ an concupiscẽtia hominem ad inique agendũ moueat. Respondeť affirmatiue, apprehensum sub ratione boni voluntatẽ mouet ad persequendũ, quando quispiã ꝑturbatur cẽset nonnihil esse bonũ quod alioqui malũ censeret, Danielis tertiodecimo. Concupiscẽtia subuertit cor tuũ. Cõmoto vehemẽter ad irã bonũ videtur non sic meritũ pulsare: cui hoc ipsum minime extra perturbationẽ videtur. Alludit Aristoteles secũdo rhetoricę inquiẽs. Nõ eadẽ videntur amãtibus & odientibus: neq; iratis & mãsuete se habẽtibus. Apud nostrates est prouerbiũ. Ostẽde mihi virũ: & legẽ tibi ostẽdero, perinde acsi dicerent pro eadẽ materia leges oppositas adducã: Modo vnus sit amic⁹ alter vero inimicus. iii. ethicorũ. Qualiscũq; quisq; est talis sibi finis videtur. Aliter enĩ febricitãs atq; famelicus sanus de cibo assumpto iudicat: hic recte diiudicat, ille palato infecto putribus humoribus prorsus aberrat. Sic vitiorũ sentina madẽs maligne sententiã fert. Appetitui intellectiuo insitũ est appetitui sensitiuo condescẽdere nisi ad rationẽ ex aliis principiis sumptã recurrat. Et istud est appetitũ sensituũ intellectũ & voluntatẽ positiue mouere. Alio modo priuatiue mouet, quãdo & ipsa ratio a desiderio appetitus sensitiui obnubilatur atq; distrahiť: & id rationis est: quandoquidẽ omnes potẽtię animę in vna animę essentia radicanť. Anima quę est appetit⁹ intellectiuus est pars appetitus sensitiui: itaq; quãdo vna potẽtia in suo actu intenditur, alię a suis operationibus distrãhũtur. Vetus est diuerbiũ. Pluribus intẽtus minor est ad singula sensus. Potest perturbatio appetitus sensitiui sic inualescere ꝙ rationẽ prorsus alienet: Interdũ citra culpã quãdo homo enormiter in capite percutitur: ebrius tamẽ cũ culpa sed siue hoc siue illud cõtingat more bellue tũc moueť elt mẽtis totaliter inops. attamẽ stante ratione potest insultũ passionis reprimere atq; domare: & adhoc est obnoxi⁹. Sub te erit appetitus tuus & tu dominaberis illius. Quocirca appetitus sensitiuus cõglutinatus volũtati suadere potest vt perperã agat. Iacobi tertio. Vnusquisq; temptatur a concupiscẽtia sua, abstractus & illectus. Verũ ipsa eum necessitare nequit. ¶ Insultas, volũtas appetitũ sensitiuũ mouet primo ethicorũ: modo mouẽs nõ mouetur ab eo quod mouet, vt sit motio reciproca octauo physicorũ. Respondetur ꝙ volũtas appetitũ sensitiuum motu politico & nõ despotico mouet: nõ enim principať illi more heri in seruũ, sed more principis in subditũ: cui plerunq; recalcitrat nisi homo obsistat, etiã in viris heroicis teste deiloquo Paulo ad Rom. septimo. Nõ enĩ quod volo bonũ hoc ago: sed quod odi malũ illud facio. Nõ enim potest volũtas agere quin appetitus sensitiuus insurgat: sed potest illi non consentire: & facere ne vllum sit peccatum.

Ad tertium.

Ad quartum

Obiectio.

Repulsio.

Tract. IIII. Et lib. VII. Cap. IIII.

Trum autẽ sit aliquis incõtinẽs absolutẽ, an aliqua ex parte sint omnes: & si sit, in quibusnã sit, dicendũ deinceps est. Patet igiť continẽtes atq; constantes, & incõtinẽtes ac molles circa voluptates doloresq; versari. Quoniã autẽ eorũ quę voluptatẽ efficiũt alia sunt necessaria, alia per se quidẽ expetibilia sunt, exuperationẽ aũt habẽt: atq; necessaria quidẽ dico, q̃ ad ipsum pertinẽt corp⁹: alimentũ inq̃, veneris vsum, & huiusmodi cętera: circa quę temperantiã intẽperantiãq; posuim⁹. Nõ necessaria vero: ꝑ se autẽ expetibilia victoriã honorẽ diuitias: & q̃ sunt similis generis: quę bona sunt, & delectãt. Eos quidẽ qui in his praeter rectã rationẽ q̃ est in ipsis, exuperãt absolute quidẽ incõtinẽtes nõ dicimus: sed hęc addẽtes, pecuniarũ incõtinentes, & lucri, & honoris, & irę dicim⁹: vt diuersos & similitudine nomẽ idem habẽtes, vt homo qui ludo in olympico vicit. Cõmunis enĩ ratio parũ ab illius ratione propria differebat. Attamẽ erat diuersa: atq; huius signũ est illud. Nã incontinẽtia quidẽ nõ solum vt delictũ sed etiã vt quoddã aut simpliciter, aut aliqua ex parte vitiũ vituperatur. At horũ nemo. Eorũ autẽ qui circa corporis voluptates versanť, in quibus tẽperantem intemperantẽq; ponim⁹, qui nõ eligẽdo, sed pręter electionẽ ac mentẽ efficientiũ q̃dem voluptatẽ exuperationes persequiť, dolorẽ autẽ inferentiũ fugit: famis, sitis, aestus, frigoris: & omniũ quę ad tactũ gustũq; ptinẽt: is nõ additione circa hęc inquã (vt circa irã) sed absolute solũ incõtinẽs diciť. Cui⁹ hoc indiciũ est: circa nãq; has voluptates & nõ circa vllã illarũ intẽperantes dicunť. Et ꝑpterea in eodẽ incõtinentẽ ponimus & intẽperantẽ: & cõtinentẽ ac tẽperantẽ. Sed illorũ neminẽ ꝙ circa voluptates easdẽ quodãmodo doloresq; versanť. Atq; sunt quidẽ hi circa hęc eadẽ sed nõ eodẽ modo: sed illi quidẽ eligũt: hi vero non eligũt: Quapropter poti⁹ eũ intẽperantẽ dixerimus qui non cupiens: aut remisse etiã exuperationes voluptarũ ꝑsequiť: ac mediocres fugit dolores: q̃ hunc qui ob vehemẽtes cupiditates eadẽ agit. Quid enĩ faceret ille si cupiditas adueniret ingẽs, & circa rerũ necessariarum

Voluptas.

Incõtinentes secũdũ quid.

Incõtinẽs simpliciter.

Intemperãs.

indigentiã vehemẽs dolor. Cum autẽ cupiditatũ ac voluptatũ alię genere sint honestæ stu diosęq;: alię nõ sint (eorũ enim quę voluptatẽ efficiũt, quędã expetibilia sunt natura: quædam hisce cõtraria: quędã media: quẽadmodũ prius distinximus: vt pecunię, lucrũ, honor, victoria) in omnibus talib⁹ atq; mediis ex eo vituperantur homines, qa his afficiũtur, hæc cupiũt atq; amãt: sed ob modũ, & quia exuperãt. Quapropter qui pręter rationẽ: aut vincuntur, aut sequũtur quippiam eorũ quę natura sunt honesta & bona, non laudantur: vt ii qui circa honorẽ magis q̃ oporteat student: aut erga filios, & parẽtes. Etenim bona sunt hęc: & laudãtur qui circa hęc student. Attamẽ est & in iis exuperatio quędã: si quispiã (vt Niobe) & aduersus deos cõtenderet: aut sic erga patrẽ efficeretur: vt Satyrus ille qui patris amator appellabatur, insanire nanq; nimiũ videbatur. Circa igitur hęc nulla est grauitas: propterea q; vnũquodq; per se (vt diximus) natura est expetibile. exuperationes tamẽ ipsorũ improbę sunt ac fugiẽdę. Similiter nec incontinẽtia. Etenim incõtinentia non solũ est fugienda, sed etiã vituperãda. Ob pturbationis aũt similitudinẽ adiungẽtes singula incõtinentiam circa vnũquodq; dicũt: vt malum medicũ, aut malũ histrionẽ, quẽ absolute nõ dicerẽt malũ. Vtitur neq; hic absolute dicit̃ malus, quia nõ est vitiũ quicq̃ ipsorũ: sed rationũ cõparatione simile: sic & illic solã existimãdum est incõtinentiã & continentiã esse quæ in iis est circa quę temperãtia intemperãtiaq; versatur: circa autẽ iram per similitudinẽ dicimus. Quapropter & ipsam addentes: incõtinentem dicimus irę quẽadmodũ & honoris & lucri.

VTrũ autẽ sit aliquis incontinẽs absolute & sine addito: an aliqua ex parte sint omnes incontinentes, aliqua ex parte, cum addito & appositione: vt incontinens irę, incontinẽs lucri. Et si quispiã sit absolute incõtinẽs circa quã materiã hoc est circa qualia sit incõtinẽs deinceps est notificandũ. Manifestũ autẽ est cõtinẽtes atq; cõstãtes, & incõtinẽtes ac molles circã voluptates atq; dolores insudare. deinde delectabiliũ distractionẽ trimembrẽ subdit vt per illã dignoscat̃ circa q̃ oblectamẽta sint continẽtia ac incõtinẽtia simpliciter dictę: & circa q̃ sunt cõtinẽtia ac incõtinẽtia, trãslatitię: diuisio est hęc eorũ q̃ voluptatẽ efficiunt: quędã em̃ sunt necessaria, quędã p se expetẽda. Quãdo sunt in cãcellis medii inclusa, nõ qñ excessum habẽt. Necessaria sunt illa q̃ ad corp⁹ ptinẽt, qualia sunt alimẽta. Sub alimẽtis & ęsculẽta & poculẽta cõplectit̃. Tãetsi aũt dicit̃ q; aqua nõ est pot⁹ primo priorũ: plerisq; tñ mera aqua vitã bene transigũt. Item veneris vsus cũ cõiuge est necessari⁹ p generis humani cõtinuatione: & alia huiusmodi ad corpus spectãtia vt vestitus, ędiũ habitatio: & similia. Ecce necessaria tã ad indiuiduũ q̃ ad speciẽ. Non necessaria p se tñ expetibilia sunt, honor, opes, & q̃ sunt similis generis. Diuitię em̃ sunt materia liberalitatis, misericordię, magnificẽtię, & talium. Sunt em̃ propter aliud pecunię: tãetsi quandã pulchritudinẽ habẽt, & sic propter se appetunt̃. Quẽadmodũ torquis aure⁹ & pulcher equ⁹, bellus canis atq; celer, placid⁹ psittacus. Nosti ex primo ethicorũ aliqua experti propter se & aliqua ꝓpter aliud. Istis prelibatis, subdit vnã cõclusionẽ, quę est hęc. Circa delectabilia non necessaria nõ vocãtur homines incõtinẽtes simpliciter, sed cũ addito, vt incõtinentes irę atq; lucri: & idem nomẽ translatitie habẽtes. Nulla aũt est illatio. Aiax Thelamonius est incõtinẽs irę: ergo est incontinens. A dicto secundũ qd ad dictũ simpliciter procedit̃. Vt homo qui olympico ludo vicit parũ differre videtur a cõmuni ratione hominis: nã per superadditã determinationẽ, scilicet vicit in olympo, discrepat. Alia enim est ratio qua est homo, & qua vicit in olympo. Sicq; est alia ratio incõtinẽtis qua incõtinẽs est simpliciter, & alia qua incõtinẽs scd̃m qd. Olympiadis spaciũ qnquẽnii cõplectebat̃: ab olympiadib⁹ sua tempora Gręci supputarũt, vt vigesimę olympiadis anno primo, secũdove. Prope olympiã vrbẽ gymnicũ illud certamẽ fiebat. Est ea vrbs inter Ossam & olympũ mõtes sita. Probatio cõclusionis pręfarę patet. Talis nõ vituperat̃ vt vitiũ malitia & foeditas: & nõ vt delictũ & paru⁹ excessus e medio. Voluptates obscoenę tactus ac gustus sunt exprobabiles tertio ethicorũ. Ac incõtinẽtia vituperat̃ vt malitia. Ac horũ incõtinentiũ cũ addito, nemo vituperat̃ vt talis viciosus. Iam ponit̃ alia cõclusio siue dictũ prosequẽs. Excessiuas voluptates ac oppositos dolores fingẽs circa quos sunt tẽperantia & intemperãtia sunt incõtinẽtes simpliciter & citra adiectum. Ecce literam pene de se perspicuam. Eorum qui circa corporis voluptatem versantur, in quibus temperãtẽ intẽperantẽq; locamus, ille qui nõ eligendo, sed pręter electionẽ ac mentẽ. quia cũ renisu & cõtra intellect⁹ dictamẽ & quę sequũtur. Pręter electionẽ atq; mentem incõtinẽs oblectamentũ prosequit̃. Mens eius resistit, & illũ cõtinere instigat: verũ sua socordia se a cupiditate duci permitit: voluntas pro sua virili non obsistit: ideo pręter voluntatẽ ac mentẽ incõcessum opus patrare dicitur, dolores fugit, vtpote famẽ, sitim, ęstũ, rigorẽ & cetera id genus, quę ad tactũ gustũq; attinẽt. Talis nõ fert̃ incõtinẽs cũ addito vt irę: verum absolute incõtinẽs dicit̃: cuius hoc est argumẽtũ: quia circa hasce voluptates necessarias & nõ circa vllã illarũ puta cupiditatũ nõ necessariarũ intẽperantes ferũtur. Quocirca in eodẽ hoc est circa eandẽ materiã incontinentẽ cum intẽperãte collocamus: hoc est circa idẽ: & similiter de cõtinẽte & tẽperato dicim⁹ talem, quia circa eosdem dolores & voluptates quodãmodo versantur. Sequit̃ in litera. Atq; sunt quidã. Ne ob supradicta videatur intemperans ac incontinens simpliciter conspirare hinc subdit: licet circa eandem materiam desudãt differentiasq; in hoc ostendit. Illi enim inter sese discrepant, quorũ alter eligẽs, alter non eligens operatur. At intemperans eligens operatur, incontinens non eligens. Subdit, Quapropter potius eum intemperatũ in gradu dicimus qui facile ac paruo reluctamine parũ cõcupiscens excessum voluptatũ sequit̃: q̃ qui vehementibus cupiditatibus stimulatus cũ eisdẽ voluptatibus exuperat. Quid em̃ faceret illę

alem,aut insaniam, ii sunt morbosi:fieri autem potest vt horum aliqua quispiam interdum habeat tm̃,sed non superetur:vt si Phalaris puerum percutiens comedere sese retineret, aut ab nefanda libidine abstineret. Fit etiam vt non solum habeat, verum etiam superetur. Vt igitur & prauitatum ea quidem quæ est humana absolute dicitur prauitas, alia vero cum additione(feralis inq̃ aut ex morbo)& non absolute:sic & incontinentia alia est feralis, alia ex morbo. Absolute autem ea est sola quæ intemperantię humanæ non egreditur fines. Perspicuum igitur est incontinentiam & continentiam in iis esse duntaxat, circa quæ intemperantia, temperantiaq; versatur:& in cæteris speciem aliam incontinẽtię esse quę quidem non absolute, sed per translationem incontinentia dici solet.

CVM autem quędam &c. Prima conclusio huius capitis est. Circa voluptates non naturales incontinentia simpliciter minime existit:sed bene incontinentia secũdum metaphoram. Pro huius conclusionis probatione vnã diuisionẽ delectabiliũ ponit inquiens. Quędã suapte natura voluptatẽ efficiũt: quorũ alia omnibus animalibus conueniũt, vt panis quo etiã feles vel murilegus fame adactus vtitur: Aqua etiã gliribus, felibus, auib⁹ & oib⁹ gressibilib⁹ couenit. Quędã vero sunt quę voluptatẽ afferũt secundũ gña animaliũ:quia vnũ genus animaliũ vnũ genus alimẽti delectat, vt ordeũ ipsum equũ. In Iudea eñ ac Italia equi ordeo pascũtur: alibi etiã auenã, foenũ & similia amãt. Carnes crudę leonẽ delectãt. Nonnulli hoies ranũculos & testitudines atq; boletos pratẽses comedũt, vt in deliciis habẽt: & tamẽ boletos seu fungos, ranas, testudines, Britãni abhorrẽt. Talpa terrã rodit. Quidã pręter naturã voluptatem capiũt. & circa hoc triplex gen⁹ hominũ ponit. Alia eñ illos ob morbos delectare possunt, quędã ob cõsuetudinem, qua teneris ab annis educant̃ & assuetudo in naturã conuertit̃:quędã ob flagitiosam naturã atq; puersam delectãt. Et pręfatis delectabilibus similes habitus respondẽt. Ita q; sunt quidã habitus homini naturales: quidam vero innaturales. Exemplariter enucleat singulares differentias delectabiliũ nõ naturaliũ:& primo de his quę sunt delectabilia ob peruersam hominũ habitudinẽ:isti sunt quodãmodo ferales, q̃a bestiis persa habitudine conferuntur ceu de lamia muliere perhibẽt, quę pręgnantiũ viscera rescidit infantesq; esitauit. ab hac muliere similes lamias appellant. Simile de efferatis gentibus ponti accolis tradunt. Essedones humanis carnib⁹ comedẽtes in extremis oris habitant scythiam:anthropophagos vocãt. Alii propinquos suos in epulorũ ac viscerationũ celebritatibus manducãt. Cadauera laniata pecorũ viscerib⁹ immixta edũt obsonãdo hęc delectabiliter deuorãt. Diomedes Thraci⁹ & Busiris equos humana carne pauerũt. & de Phalaride agrigẽtino dicitur q; exquisitissimis cruciatibus non contẽtus æneo tauro vtebatur, quo miseri mortales inclusi boum mugitus effingerent:cuius meminit Ouidius canens. Et Phalaris tauro violenti mẽbra perilli, Torruit, infelix imbuit auctor opus. Merito sane illũ cruciatũ crudelis artifex pertulit primus: eiusq; diritas egregie est repressa. Perillus fuit faber Athenensis qui ęneũ taurum fabrefecit in quo alii occiderẽtur quẽ phalaris in tauro primum occidit. At hi habitus sunt ferales quos ob morbos & insaniã incurrũt:vt is qui matrẽ occidit & comedit, & is qui conserui sui iecur siue hepar esitauit. Quidam hos efferatos appetitus & habitus ex morbo habẽt, alii vero consimiles ex consuetudine a puero & teneris annis imbibũt, vt pilos villicare aliquorũ mos est & signãter mulierũ si profunde tristẽtur, capillos euellere conãtur, alii vngues disrumpũt, aliqui carbones edũt vt impręgnatę ob detentũ mestruũ cuius fumi caput replent. In super venereorũ habitus circa mares, scelus propemodũ est infandũ insana libido de Pasiphae Phedra, Semisramide & similib⁹ cõsulto tacuit. Huiusmodi.n.scelera acrẽ fœdãt, aliis q̃ a praua natura, aliis ex praua cõsuetudine contingũt vt iis q̃ a pueritia talibus assuescũt. His pnarratis suam conclusionẽ roborat. primo sic. Illi in quibus naturalis habitudo est causa pdictorum non sunt incontinẽtes. hoc declarat similitudine. Nemo eñ dixerit mulieres incontinẽtes, q̃a gñationis opus nõ agũt, sed patiunt̃:passiue eñ materiã ad plis gñationẽ ministrãt & nõ actiue, vt sextodecimo de aĩalibus scribit, hoc eis natura puidente cõtingit. Neq; similiter eos incõtinẽtes dicimus q̃ ob cõsuetudinẽ & morbos talia faciũt, q̃a hi nõ habẽt rationẽ quę nata est cupiditates reprimere. Proinde nõ veniũt dicẽdi cõtinẽtes aut incontinẽtes Scdo eandẽ cõclusionẽ sic probat. Incontinẽtia simpliciter est malitia humana, sicut & intẽperãtia : & est circa delectabilia scdm naturã humanã. ac delectabilia cõtra naturã nõ sunt delectabilia scdm naturã humanã. Maiorẽ psupponit notã. Minorẽ i litera ponit inq̃ens igit̃ singula horũ habere hoc ẽ delectatiões cõtra naturã ex egritudine aut vsu extra fines est vicii:quẽdamodũ & ipsa feritas. Deide dicit q; qñ q̃spiã habet huiusmodi insultũ cõtra naturã & ipm vincit, nõ dicit̃ cõtinẽs simpliciter, aut si vincat̃, nõ dicit̃ incõtinẽs simpliciter, sed trãslatitie:sicut superi⁹ de incõtinẽtia irę loquuti sum⁹:talis dicẽdus est incontinẽs cũ affectu, vt icõtinẽs irę & nõ incõtinẽs absolute. Deide ponit aliã cõclusionẽ in q̃ mõstrat excessum extra latitudinẽ humanitatis inuenire posse circa vitia oĩb⁹ virtutib⁹ cõtraria:& p cõsequẽs circa totã materiã moralẽ põt esse malitię exuperatio. Hãc cõclusionẽ elucidatiõe exẽplari reserat. Primo tamẽ ait:oẽ vitiũ exuperãs vt amẽtia & timiditas, & intẽperãtia & acerbitas siue crudelitas, & ita scdm alias malitias:aut feralis est, aut ex morbo, siue bestialis cõsuetudinis. Ponit exẽpla, nã q̃ talis est natura, vt vniuersa ptimescat, etiã si sorex obstrepuerit, is est timidus timiditate ferali:quidã erat q̃ ob morbũ, muscipulã hoc est muris tẽdiculã timebat. sunt eñ quidam amentiũ ratione vacãtiũ, qui solo sensu more brutorũ degũt, tales vbilibet inueniuntur & hi q̃dẽ immanes sunt, quales sunt aliquę nationes longe habitantũ Barbarorũ. sunt qui crudelia ob morbos tentant vt ob morbũ comitialẽ aut insaniã, quẽ morbũ epilepsiã physici dicũt. Ex his liquet q; feritas siue bestialitas q̃ virtuti heroicę opponit̃ põt esse circa oĩa vitia moralib⁹ virtutibus opposita. Põt eñ aliq̃ timiditas esse feralis similiter audacia intemperantia, & sic de aliis, & per consequens virtus heroica potest esse in quę

libet specie virtutis moralis vt heroica fortitudo martyrum:heroica temperantia Ioānis Zacharię.Pauli primi anachoritę & Antonii:& sic de prudentia.Et per oppositum de imprudentia vt exemplificauit, vt parum prudentiæ habendo,aut nihil fit homo stolidus:& hęc feritas est sine peccato.

¶Post hæc dicit q̄ circa alia delectabilia est continentia & incontinentia similitudinarie dicta.Patet,quilibet victus a praua cupiditate est incōtinens simpliciter vel trāslatitie & in q̄d scd̄m q̄d:sed circa p̄dicta delectabilia al qui sunt tales igitur.Minorem explanat dicensin vsu interdum esse nos habere fortem cupiditatem & non vinci,vt si phalaris cuperet aut puerum mandere aut eo contra naturam abuti,& tamen ab vtroq; abstineret.Cōtingit etiam non solum talem habere cupiditatem sed etiam succūbere: huius est incontinentia similitudinaria,illius vero continentia metaphorica.Vt igitur prauitatum ea quę est humana,simpliciter dicitur prauitas.& sic maliciaralia vero dicitur cum addito, vt feralis aut ex morbo & non absolute:sic & incontinentia alia feralis,alia ex morbo dicitur:& ea absolute incontinentia a philosophis dicitur,quę voluptatum humanarum cancellos nō egreditur. Ac iam perspicuū euasit simpliciter continentiam ac incontinentiam in illis solum inueniri posse:circa quę temperātia & intemperantia insudat: & in reliquis alium continentiæ modum aliamq; speciem esse quę non simpliciter incontinentia sed translatiue incontinentia dicitur.

Dubiū, Solutio. ¶Dubitatur an incontinentia per assuefactionem sit deterior incontinentia per naturam . Affirmatiue respōdetur: quia liberius acquiritur. Multo enim liberior est impulsus consuetudinis q̄ impulsus naturę.

Dub.2. Solutio. ¶Ambigitur secundo an timens sonum murium potest effici sic animosus & viriliter vt cum hoste manum conserat. Constructiue respondemus:si sit capax rationis. Recta enim ratio vel erronea potest illi dictare cum tali esse congrediendum:quæro tunc an voluntas potest se tali iudicio conformare an non: si secundum non est libera:si primum habetur propositum:& potest se tali actu & actibus habituare,fateor, tamen q̄ est illi difficilius q̄ illi qui est bellicosus a natura. Nihilo tamen minus licet ita meticulosus fuerit vt vmbram suam timere dicatur,potest in oppositum se habituare ac in virum fortem euadere.

Dub.3. Solutio. ¶Dubitatur tertio quomodo amentes terram manducent aut stramina. Milites enim cæsariani in necessitate herbas insuetas manducati comederūt tempore belli ciuilis. Dico q̄ boues fœno & straminibus aluntur,si in necessitate hæc hominibus signanter dementibus porrigantur illos alerent, furētes cum pecoribus in sensu conueniunt:rationis sunt immunes,sic & in alimento.

Tract.I. Cap.VI. Lib.VII. Cap.VI.

Ira. Ost hæc autem & minus esse turpem irę,q̄ cupiditatum incontinentiam ostendamus. Ira nanq; aliqua ex parte & non perfecte rationem audire videtur:perinde atq; veloces ministri,qui quidem antea q̄ totum id audierint quod dicitur,excurrunt:deinde in agendo aberrant. Canes etiam anteq̄ confiderent,si sit amicus:si tantum pulsauerit ostium, latrant. Sic & ira propter caliditatem celeritatemq; naturæ,audita quidem ratione, non precepto autem audito,ad ipsam properat vltionem. Ratio nanq; vel imaginatio contumeliam,aut paruipensionem esse ostendit. Illa autem ac si ratiocinatione facta cōcluserit, oportet tali bellum inferre,statim insurgit. At cupiditas,si solum dixerit ratio aut sensus hoc afferre voluptatem:pergit ad fruēdum. Quare ira quidem sequitur quodammodo rationem: cupiditas autem non sequitur : turpior igitur est. Nam incontinens quidem irę , a ratione quodammodo quidem vincitur. Cupiditatis autem non a ratione sed cupiditate. Præterea magis est ignoscendum , si quispiam naturales appetitiones sequatur. Quippe cum & cupiditates tales sequenti , quæ sunt omnibus communes , & quo ad communes sunt,venia magis detur. At ira atq; acerbitas magis est naturalis , q̄ eæ cupiditates quæ exuperant,quæ non sunt necessariæ. Vt qui se excusabat q̄ patrem pulsaret,& hic eñ, dixit,suum patrem pulsabat & ille suum:& hic etiā(ostenso pucro)cum vir fuerit, me pulsabit:est enim nobis gentile. Et qui trahebatur a filio:sistere iubebat in ostio:& se enim patrem eousq; traxisse dicebat. Præterea iniusti magis sunt ii qui magis occulte procedunt ac insidias faciunt. Iracundus igitur non insidias facit.nec ira,sed est manifesta . Cupiditas autem contra quemadmodum venerem aiunt. Nam ipsam dolos nectere dicunt, & Homerus baltheum ipsi tribuit in quo fraudem etiam inesse dicit.

Cupiditas turpior ira.

Baltheus veneris. Fraus quoq; inest:quę prudentem persæpe fefellit.

Quare si cupiditas magis sit iniusta q̄ ira:& incontinentia quę est circa ipsam,turpior erit ea quæ est circa iram:& absolute incontinentia: atq; quodammodo vitium. Insuper nemo vtitur libidine dolens:sed qui facit per iram,dolens omnis facit qui vero exequitur libidinem,id facit cum voluptate. Sic igitur ea sunt magis iniusta quibus irasci magis iustum, Et incontinētia profecto quę fit ob cupiditatē,magis erit iniusta:nō est enim in ira libido.

Incontinentiā igitur circa cupiditates, turpiorem esse incontinētia circa iram:& continētiam atq; incontinentiam circa corporis cupiditates voluptatesq; versari: ex iis quæ diximus perspicuū iam euasit.Harū autē ipsarum differentiæ sunt sumēdę:Nam (vt ab initio diximus) alię sunt humanæ ac naturalia & genere & magnitudine,aliæ ferales, aliæ ob labefactatū principiū atq; morbos emergūt.Circa autē harū tātūmodo primas, temperantia intemperātiaq; versatur.Quapropter & feras nec temperatas nec intēperatas,nisi per translationem,dicimus,& si quod omnino aliud genus animaliū ab alio differt petulātia coitu voracitateq;.Non enim habent electionem nec rationem,sed dimotę sunt a natura,perinde atq; homines ii qui sunt mente capti atq; insani. Feritas autē minus est malum q̄ vitium sed terribilius est.Non enim corruptū est id quod est optimū,vt in homine: sed nō habet. Feritas. Fit igitur perinde atq; si quispiā inanimatū cū animo compararet verū sit peius. Semper enim prauitas eius quod nō habet principiū minus nocere potest. At mens principium. Perinde est igitur atq; si quispiā in iustitiā ad iniustū hominē compararet:est enim vtrūq; aliquo modo peius.Homo nāq; malus milies plura mala,q̄ fera facere potest.

POst hæc autē &c. Superius Aristoteles distinxit incontinētiā in incōtinentiā simpliciter & in incōtinentiā cū cauda adiecta,obiectūq; vtriusq; posuit:& de immanitate loquutus est.Nūc vero incōtinētiā simpliciter dictā,incōtinētię secūdū quid.i.irę cōfert.Et bifariā hoc caput distrahitur.In priore parte illas incōtinētias cōparat & inuestigat vtra sit altera deterior.In posteriore vitiū humanū immanitati cōparat.Et primo hanc cōclusionē ponit. Incontinētia irę est minus turpis q̄ incōtinētia cupiditatis.Hanc cōclusionē quadrifariā probat.Primo sic in valore.Illa incontinētia est magis turpis quę minus rationē insequitur:at sic est de libidine respectu iræ.Ira enim aliqua ex pte rationē audit:perturbatio libidinis cū accēditur opportunitate data statim in obiecti prosequutionē fertur,igitur.Accedo literā.Q oīa ira rationē aliquo modo audit,hoc est principiū rationis,q̄uia imperfecte dictat q; iniuriator pro sua paruipēsione est puniēdus:sed in ratione nō persistit,haud secus q̄ pręcipites famuli qui priusq̄ totū quod illis pręcipit percipiāt excurrūt, & subinde in agēdo delirāt, sicut canes qui priusq̄ cōsiderant an inimicus,an amicus sit qui obstrepuerit & fores percusserit,allatrant.Ita quoq; & ira ob velocitatē & naturæ feruorē ratione audita ac mādato non percepto,hoc est suasione rationis nōdū cōpleta,ad vindictā properat.Ratio eñ aut imaginatio irę contumeliā,maledictū,siue cōuiciū aut paruipēsionē mōstrat:& illa statim acsi ratione cōcluserit huic iniurianti repugnādū esse censet,belloq; inferēdū:& protinus insurgit.Adiecit cōsolto vel imaginatio.Ex sola enim imaginatiua sine rationis colore crebriter paruipēsionē sibi illatā imperite capit : quocirca alios & se plerūq; vexat.Temperet ergo cholericus sese & demū mititatis & lenitatis habitū ex actibus genitū cholerę occurrētē aggenerabit.Cupidus cū per sensum nūciat aliquid esse delectabile protinus sine ratione id prosequit.Incōtinens igit iræ quodāmodo a ratione vincit: nā ob calorē & siccitatē celeriter procedit.Incōtinēs cupiditatis nō a ratione sed a cupiditate superat.Ex illo capit hoc aliud medium. Turpius est a cupiditate q̄ a ratione vinci.Iracūdus quodāmodo a ratione vincitur,& alter a libidine superat,abstractus & illectus,vt Iacobus in sua canonica capite primo,ait. Secūdo,illi magis ignoscendū est,qui naturales appetitiones sequat:at ira est affectus naturalior,hereditarie procedēs, difficiliorq; ad superādū q̄ cupiditates excessiuę & nō necessarię.Cupiditas alimēti est necessaria,alia est hui⁹ esculenti,demōstrā o perdices aut similia delicata,de illis enim intelligit. Ergo aliquid est naturalius in genere sumptū,vt cupiditas q̄ ira,sed cupiditas excessiua est min⁹ naturalis q̄ ira. Igitur incōtinētia iræ est minus turpis q̄ incōtinētia cupiditatū.Maior patet, quia cupiditatibus quāto sunt vulgatiores tanto magis ignoscimus.Illud autē nō cōtingit nisi q; cōmuniores sunt naturaliores.Minorē duobus exēplis referat.Prius est.Quidā patris percussor sese in hoc excusabat inquiēs:Nā ipse,inquit patrē suū pulsauit,& ille item suū:& puerū ostēdēs inquit,& hic cū vir fuerit suū pulsabit. Sistere mādauit filiū se trahentē p capillos ante ianuā,nā & ipse patrē suū eo vsq; tractū fuisse dicebat. Tertio, illa incōtinētia est turpior quæ magis occulte procedit & insidias molitur,q̄ illa quę aperte inuadit. Hinc grāde scelus est hominē a tergo ferire, & multo grauius ꝓpter opportunitatē toxicū in cibum propinare.Ira palam procedit,libido clanculū,ergo magis iniuste.Quēadmodū venerē aiūt dolosam idolos enim ipsa Venus nectit. Et Homerus vates baltheum Veneri tribuit.Baltheus est zona bullis ornata qualē Hector Aiaci dedit. Extrinsecus redimita, intrinsecus vero mortua est caro . Exordiū veneris blandum , progressus autē foedus calamitosusq; est, extrema illius gaudij luctus occupat. Ea propter in eius baltheo Homerus fraudē inesse:ait.inquit eñ vt Argyropilus trāstulit. Fraus quoq; inest,adimens longe mētē sapienti.Quare si libido magis sit iniusta q̄ ira & incōtinētia,quæ est circa illam, foedior erit ea quæ est circa iram.Illa est absolute incōtinētia.Hęc cū addito solum,& sic quodāmodo est vitiū.Ira autē nō est sic vitiū.Quarto,omnia peccās cū voluptate plus peccat q̄ peccās cū tristitia:at incōtinētia p cōcupiscentiā cū oblectamēto fit,incōtinētia irę cū dolore:nemo eñ vtitur procacitate & libidine dolens,nisi doleat tāq̄ de malefacto vt de scelere p poenitudinem satisfaciat,& hoc cōuenit viro respectu cuiuslibet peccati: sed displicētiā capiti iracūdus de paruipēsione sibi illata:licet ira tumidus,imprudēs oblectet in vltione.Si ergo ea magis iniusta sunt quibus.i.in quę irasci est ma-

gis iustū, voluptatis incōtinētia magis iniusta erit, quia perperā cū voluptate operat: at in ira non est voluptas vt palā est: ergo circa cupiditates incōtinētiā foediorē esse q̄ circa irā oportet. Et ex his quae crebriter dicta sunt, patet incōtinentiā simpliciter circa corporis illecebras versari. Ac voluptatū differentiae hic parumper sunt sumendae. Ab huiusce determinationis exordio dictum est illarū quasdā esse humanas ac naturales genere quodam & magnitudine genere, vt carnes, pisces, panes, & caetera quae pene omnia animalia comedunt: magnitudine certam mensurā ascendēdo descēdēdoq;: quasdā vero ferales: quarum qoaedā ob lęsum tum habitudinis tum rationis principiū eueniūt: quaedam ob morbos, quaedā ob consuetudinē. Circa harū triū primas hoc est circa humanas, temperātia & intemperātia versantur. Hinc quoq; euenit vt neq; belluas temperatas, neq; intemperatas esse, quia nō habent humanas & naturales voluptates, nisi metaphorice dicamus, comparādo vnū genus animalium ad aliud, vt quomodo vnū genus animalium ab alio differt petulantia contumelia coitu ac voracitate. Nam porcus vorax salax caper & carniuorus lupus, sunt intemperati cōparatiue. Hoc est excercent venerea. Aries rarenter. Item canis & lupus sunt voraces respectu aliorum, neq; electionem neq; rationem habēt, sed a natura electione sana & ratione priuati sunt totaliter, sicut homines amētes. Nullus autē homo discedit a rationalitate secūdum actum primū, hoc est animā: homo enim non potest esse animal brutum, Nabuchodonosor nō factus est bos re ipsa, nec vxor Loth statua salis, quę tamen vere conuersa est in effigiem salis, hoc est sapientiae: docens parere superiori mandāti sicut sacra lectio biblica indicat. Demens tamen a vita humana per actum secūdū exorbitat, primo Metaphysicę: Hominū genus arte & ratione viuit: ferę sensu, imaginatione memoriaq; Sępiꝰ oratores & legistę per genus speciem vel specialissimam intelligunt. Post haec ponit vnam cōclusionem hypotheticam quę est haec. Animalium brutorū feritas minus malum est q̄ hominū, sed terribilius quiddam. Sicut theologi de peccato carnis collatiue ad spiritualis vitia dicūt ꝙ minoris sunt culpae maioris tamen infamiae. Quadrifariam priorem partem conclusionis probat. Primo sic. Omnis prauitas hominis intellectum extinctum habentis, est minus imputabilis q̄ intellectum habentis non penitus extinctum, sed deprauatum: at feritas est malitia hominis habentis intellectum extinctum quātum ad regimen & vsum: humana autem malitia habet solum intellectū deprauatum. Nō enim corruptum est id quod est optimū puta intellectus vt in homine: sed homo bestialis non habet intellectum quo ad vsum, sic autem vt cum vitijs feritas confertur, perinde sit ac si quis inanimatum cum animato comparet, vtrum sit peius. Bestialem inanimatum deputat quo ad animae vsum: ac si diceret opus inanimati est minus malum q̄ opus animati in malum tendentis, at bestialis est inanimatus: igitur. Et hic virtualiter tangitur alia ratio conclusionis probatiua. Semper enim prauitas eius quod non habet principium minus nocere potest. Per principium intellectum intelligit: quia sine actu intellectus, actus voluntatis dimouetur. Virtualiter hic secūda ratio tangitur. Tertia ratio talis est. Malitia hominis si qua sit hominis nō habētis principiū humanorū actuū est innocētior q̄ habentis: at feritas est malitia nō habentis principiū: humana vero malitia habet principiū: igitur. Quarta ratio: dū confertur vitio feritas perinde est atq; si quispiā iniustitiam ad hominē iniustum comparet: at iniustitia est malum minus imputabile q̄ homo iniustus. Iniustitia enim per se sumpta tm̄ appetitus peruersitatē includit: sic feritas quia de intellectu nihil prorsus habet ad sensum ante dictum, attamen opus facit, appetitum tāq̄ feralem haber: iniustus intellectum & appetitum habet. Homo nāq; malus, plura damna potest facere q̄ ipsa fera de pernicioso viro si ingeniū habeat prōptū est. Recte enim dicitur, gladius est in furioso, vtrūq; tamen est aliquo modo peius, supple altero. Hic cōsuetudine scilicet intēperatus: hęc scilicet feritas natura. Licet omnes animae pares fuerint quoad substantiam, tamen corporis dispositio non parum ad intellectus acrimoniam facit. Molles carne sunt apta mente & cholerici irae incontinentes, sunt ad literas promptissimi. Hinc vulgo dicitur: talis furorem habet poeticum, quia talis ad sublimia est aptior.

Dubium cū tribus argumentis.

¶ Circa hoc caput dubitatur. Dictū est ꝙ est cōtinētia irae q̄ cupiditatis est minus mala. Oppositum probatur tripliciter. Primo, difficilius est resistere concupiscētiae q̄ irę, ex secūdo libro, & quāto difficilius est reluctari affectui tāto succūbere est minus vituperabile. Secūdo, illud vitiū est peius quod deprauat nobiliorem animae partem, at ira est huiusmodi: deturpat enim appetitū irascibilem: incontinentia cupiditatis concupiscibilem, modo appetitus irascibilis est concupiscibilis pręstantior. Tertio illi incontinentes sunt deteriores cum quibus homines magis timent viuere: tales autem sunt irae incontinentes, quorum societatem prudentes diligentissime euitant.

Ad primū.

¶ Ad primū dicitur, ꝙ difficultate prouenientе ex parte obiecti cōmuniter occurrentis, si homo in coetu mulierū habitet cōcedo, ex parte impetus nego: si homo teneat sese in casta virorū societate tēperanter viuēdo in quotidiana operis excercitatione nō est difficile cupiditati (licet sit intrinsecus) resistere. adde ꝙ cupiditas a renibus & neruis procedit: virtus enim in lūbis eius est, dicit Gregorius, exponens illud Iob: qđ de confessore in matutinis secūdū Romanū vsum legimus: sic de foem ina ꝙ in vmbilico eius, a cordis calore ira emergit: in cuius argumētū cū homo irascitur sanguis circa cor ebullit, calefit homo iratus & alteratur sicut sępius in me experior: propterea in natos descendit, qa ex corde, seminis nō parua pars in vigore emergit. Hinc iracūdorū natos tales videmus: sic Aristoteles in litera ratus est, duo exempla ad hoc de vitio gentili introducens.

Ad secūdū.

¶ Ad secūdū dico, ꝙ argumentum praesupponit falsum in quo priscorum multi & Neotericorum nō pauci stant, idem re ipsa est appetitus concupiscibilis & irascibilis: nec discrimen vllum est reale, licet hi termini pro appetitu supponētes alia cōnotata habere possunt, cōsignificatio irascibilis est alia cōnotatione pręstantior. de

hoc in sententijs sum loquutus latius. Ad tertiū dico, q̄ prudēs in neutrius societatē gaudet : at iracūdus potest in verbera exire nō cōtētus verborū strepitu, talisq̄ tāq̄ fera pessima est fugiēdus, quādo ad manus itur. Secūdo modo, quis iracūdus est quē pulsare pudet, quia scholasticus est : at est cōtra eius honorē vel nō audet paruifaciētē ferire, sed in verba cōtumeliosa solet irrūpere & peccata occulta vētilare, is non solū ira laborat, sed est coluber ipsa nequitia nequior, vel suspecta flagitia tāq̄ explorata exprobrare : is priore haud est minus fugiēdus, penitusq̄ indignus cū quo habitetur. Tertius est iracūdus, iram intra se decoquēs, qui ratione eā ptim occulit, sed eā totaliter nō occultat, quin percipiat, nulli tamē est iniurius, vbi sedatus est illū irę pudet. Iste autē nō est prauus sed bonus, discoopertus, & fidus amicus. Quo vitio parui corpore si mēte polleāt vulgo laborāt. Hoc inter scholasticos viros facile capies : quare inflati aliqui eorū, nisi oppositū alijs indicijs mōstrent putātur. Adhuc nonnulla de ira annectam. Iratus corporis aut bonis fortunę nocet solū, hominē ferit, eius libros lacerat, aut boues mactat. Incōtinēs animā suā exorbitat, mulieres insidiose violās : quarū mores euertit. Ex incōtinētia multa mala oriūtur, Troianū excidiū intēperies Helenę ac Paridis peperit, & ita fit sępius. Ex tertia ratione Aristotelis, corollaria infero. Ille grauius exorbitat qui hominem a tergo pulsans necat q̄ is q eū occidit a fronte. Huic eñ elabendi aut sese defendēdi locus cōcedit : nō autē illi a tergo. Idēq; est dicere, couerte te & defende, & interim eū ferire, perinde ac si nihil diceret. Amplius q toxico hominē e medio tollit, grauissime delinquit. Tales si inueniātur ad Phalaridis tormēta sunt mittendi quatenus alios doceant a talibus fraudibus abstinere. Praeterea melius tibi fit iracūdū ac castū tecū habere cōmēsalem q̄ voluptariū, pudicitię filiae aut vxoris insidiantē. Noli eius incōtinētiam ad foeminas extra tuā familiā cōferre, & irā in tua mensa. Cape cętera paria in collatione. vnus iniuria lacessitus irascitur nullū ferit nec maledicit cuiq̄ de tali irato loquor.

Tract. I. Et Lib. VII. Cap. VII.

Sit autem vt circa voluptates doloresq̄ per tactū gustūq̄ & cupiditates ac fugas, circa quę versari temperātiam & intemperantiā prius est diffinitū, ita sese habeat quispiam, vt aut superetur ab iisipsis quę plerīq̄ superant homines, aut superet ea ipsa a quibus plerīq̄ vincuntur. Atq̄ si circa voluptates ita sese habeat. Primo quidē modo incontinens est, secūdo autem continens. Sin circa dolores, primo quidē modo mollis est, secūdo autē constans. In horum autē medio plurimorū hominū habitus collocantur, & si ad deteriores magis declinant: Quoniā autē quędā voluptatum sunt necessariae, quędā non necessariae, & vsq̄ ad quēdam terminū: exuperationes vero defectionesve nō sunt necessariae. Et simili modo res sese habet & in cupiditatibus atq̄ doloribus, qui voluptatū exuperationes, aut exuperātes voluptates ob electionem atq̄ ob ipsas, & ob nullam rem aliā inde prouenientē persequitur, intemperans est. Hūc enim nō poenitere necesse est : quare est incurabilis, quē enim nō poenitet is est incurabilis. Qui vero deficit, oppositus est. Atqui qui inter hos medius collocatur, temperans est. Similiter intemperans est: & qui (non quia vincitur, sed ob electionē) dolores corporis fugit. Eorū autē qui nō eligunt, alius ob voluptatem, alius ob eius fugam doloris, qui a cupiditate prouenit, ducitur. Quare inter sese differūt. Cuilibet enim deterior esse videbitur, si quis nō cupiens: aut remisse quippiā ageret turpe, q̄ vehementer cupiens, & si non iratus pulsaret, q̄ cōcitatus ira. Quid enim ageret, si esset in perturbatione? Quapropter intemperans incontinente deterior est. At eorū quos diximus alter mollitudinis magis subiicitur speciei, alter est incontinens. Atq̄ incontinenti quidem continens: molli vero constans opponitur. Constantia nāq̄ in resistendo, continētia vero in superādo consistit: suntq̄ diuersa resistere ac superare, sicut haud vinci & vincere. Quapropter & cōtinētia magis q̄ constātia est expetenda. Qui autē aduersus, quę plerīq̄ resistūt & possunt, deficit: is mollis est atq̄ deliciis defluens (delicię nāq̄ sunt mollitudines quędā) quiquidē vestē trahit, ne subeat laborē tollendi: & cū imitetur ęgrotātē, se ne putat miserū esse, qui misero similis est. Similiter res sese habet, & circa cōtinentiā & incontinentiā. Non est eñ mirum si quis a vehemētibus exuperātibus aut voluptatibus, aut doloribus vincitur: quin ignoscendū est si resistēs vincitur tandē, vt Theodecti poetae Philoctetes a serpente morsus, aut Carcino Cercyon in Alope, & vt homines ii qui detinere risum enitentes accumulatū illū effundūt, vt accidit Xenophanto. Sed si quis iis quibus multitudo resistere potest, succūbit & nō aduersatur dū potest, nō ob generis naturā aut ob morbū, qualis est mollitudo quę regibus Scytharū inest ob genus, & vt foemella a maris distat natura. Videtur autē & is quidē ad iocū propensior intemperās, est tamen mollis. Nā iocus relaxatio est : siquidem requies est. Qui vero ad iocū procliuis est, ex iis est qui in hac exuperāt. Atqui incōtinētię

Incōtinens. Continēs. Mollis. Constans. Intēperans incurabilis. Deliciae. Theodectus. Xenophātus

alia est temeritas,alia infirmitas.Quidã enim deliberatione facta non persistũt in iis quæ statuerũt ob p̃turbationẽ:qdã ex eo quia nõ cõsultarũt,a perturbatione ducũtur.Sũt enim qui ante sentiẽtes & preuidẽtes ac seipsos rationẽq̧ excitãtes,nõ superãtur a perturbatione siue voluptatẽ id quod mouet siue dolorẽ efficiat:perinde atq̧ pretitillati nõ titillãtur. Maxime autẽ celeres ac biliosi atra bili temeraria incõtinẽtia sunt incõtinẽtes. Illi ẽm ob velocitatẽ,hi ob vehemẽtiã,nõ expectãt rationẽ,ex eo quia ipsi⁹ sunt imaginationis sequaces.

FIt autẽ &c.In huius septimi capitis principio nonnullas diffinitiones ponit. Et quia litera est perspicua eã paucis transcurremus.Incõtinẽs is est qui a gustus & tactus voluptatib⁹ superatur, quas multi vincũt.Cõtinẽs p oppositũ ea oblectamẽta superat.Mollis a doloribus gustus & tact⁹, quos plerĩq̧ superãt vincit̃. Tales tristitias cõstans supat quẽ alij pseuerãtẽ appellãt. In hoꝝ habituũ noiatorũ medio,plurimoꝝ habitus ponunt̃:q nõ sunt omino cõtinẽtia vel cõstãtia nec icõtinẽtia vel incõstãtia vel mollitudo:& versant̃ circa eadẽ. Porro cũ plerĩq̧ sint grad⁹ circa vehemẽtes atq̧ faciles voluptates aut dolores,proinde multi sint habit⁹ necessum est. Siqdẽ incõtinẽs superat̃ nedũ a vehemẽtib⁹ p̃turbationib⁹,sed interdũ ab his quas multi superãt.Cõtinẽs quoq̧ magnas cupiditates vincit:q̧ si q̃spiã remissas supauerit,videt̃ min⁹ pfectus esse q̃ cõtinẽs.Nec est tñ impfectus more incõtinẽtis.Ita etiã est aliq̃ qui magis doloribus obnititur q̃ mollis & minus q̃ cõstãs:quocirca inter illos quatuor habitus pretactos dabũtur quidã alij interstites, declinãtes tamẽ magis ad imperfectionẽ & ad deteriores partes,hoc est magis ad mollitudinẽ ac incõstãtiã declinãt q̃ ad cõtumeliã & constãtiã. Et licet de vtroq̧ participãt,potius tñ molles atq̧ incõtinẽtes dicũtur q̃ cõtinẽtes & cõstantes. Post hec ponitur cõclusio.Intẽperãtia deterior est incõtinẽtia. Ad hãc probãdã repetit diuisionẽ superius positã. voluptatũ gustus tactusq̧ quędam sunt necessarię,alię nõ necessarię: & necessarię sunt vsq̧ ad quẽdã terminũ & limitẽ,& vltra illũ excedẽdo nõ sunt necessarię:eodẽ modo est certa mẽsura in deficiendo.Et vt de voluptatibus est:ita etiã de earũ doloribus in vsu est.Qui voluptatũ excessus,hoc est exuperãtes voluptates ob electionẽ propter easipsas, neq̧ ob aliud quicq̃ inde proueniẽs (vt lucrum vel huiusmodi) prosequitur,intẽperatus dicit̃,qui duas malas cõditiones habet quæ sequũtur,nõ est poeniturus.Ratio est q̃a quęrit delectationẽ corporalẽ ex electione tãq̃ finẽ, & nõ ob aliquẽ aliũ finẽs & homo inhęret immobiliter fini.Si voluptates ob lucrũ quęreret esset auarus atq̧ mœchus,vt .5. libro retulimus,quare incurabilis est, hoc est difficulter curabilis vel ab intrinseco nõ curatur, vt in capite sequẽti latius dicetur:incõtinens aut perturbatione sedata pœnitet,& sic curatur: qui vero ex electione deficit & voluptates refugit est insensibilis & intẽperãti aduersus.In horũ duũ vitiorũ medio tẽperãtia collocatur.Ex his discrimen inter hos tres patet.Intẽperatus ex electione sequitur voluptates tactus,& dolores oppositos refugit. Incõtinẽs vero nõ ex electione sed ex perturbatione, & per hoc ab intẽperato differt, & a molli quia incõtinẽs agit ob delectationẽ. Mollis vero vincitur a tristitia quã intendit aufugere. Est enim delicatus miles,ad oẽm bonã palęstrã inutilis. Posthæc intẽperatũ incõtinẽti & molli cõfert secũdo, incõtinẽtẽ molli,& ponitur alia cõclusio. Nõ modo incontinẽti sed molli intẽperãs est peior.Hæc ẽm cõclusio binas habet partes,quarũ priorẽ sic ostẽdit philosophus in valore.Omnis ille est deterior qui nõ cõcupiscẽs ac remisse cupiens turpe cõmittit, q̃ is q foedũ cõsimile ex vehementi affectu operat̃:hic autẽ est incõtinẽs,ille vero intẽperatus,maiorẽ exẽplo relerat,qđ est tale. Si nõ iratus quẽpiã pulsauerit,plus vituperatur q̃ cõcitatus ira pulsans:quid enim ageret si esset in perturbatione? Proinde intẽperãs est incõtinẽte deterior. Secũda pars patet. Mollis nõ agit ex electione,patet ex terminoꝝ explicatione.Ecce literã. Ac eoꝝ quos diximus,hoc est illoꝝ qui nõ ex electione agunt alter magis speciei mollitudinis subijcitur:alter vero absolute est incontinẽs.Incõtinẽti quidẽ continẽs opponitur, mollis autẽ constãti.Siquidẽ cõstãtia in resistẽdo est:continẽtia vero in superãdo.Reniti vero,& superare longo interstitio discrepãt.Cõtinẽs voluptates præsentes vincit:a pręsentibus autẽ voluptatibus incõtinẽs superat̃.Cõstãs & mollis circa dolores absentes insudant.Constans & perseuerãs æquanimiter fert absentiã delectabiliũ,nec ob absentiã dapũ aut vini torquetur,si taliũ memoria occurrit,non frangitur.Mollis vero ob absentiã delectabiliũ anxie stringitur.Et quia voluptas pręsens valẽtius potẽtiã ferit q̃ absens,hinc cõtinẽtia perseuerãtiã in materia tẽperãtię excedit.Tullius in sua rhetorica perseuerãtiã ptẽ fortitudinis posuit.Vnde fit q̧ mollis assimilat̃ ignauo militi,qui anteq̃ cũ hoste cõgrediat̃ se dedit. Incõtinẽs vero in certamẽ descẽdit, sed in cõflictu deferuescit atq̧ succũbit.Cõtinẽs vero digladiat̃ & vincit,& nõ solũ a perturbatione nõ vincit̃, sed eã reprimit & in nihilũ redigit.& in pacatũ sicut a belli victoria abit. ¶Ex his ponit̃ conclusio tãq̃ corollariũ terminis declaratis.Cõtinẽtia est magis q̃ cõtinẽtia expetẽdo.Vincere ẽm q̃ non vinci est pręstabilius. deinde de molli loquẽs ait.Mollis est qui aduersus ea quę plerĩq̧ superãt deficit. Propterea delicijs est diffluẽs.Delicię ẽm sunt mollitudines quędã,vt q vestẽ p lutũ trahit ne laborẽ subeat.Is ægrotũ imitat̃ qui nõ putat se miserũ:est tñ misero psimilis.Miser est flebilis & calamitosus & interdũ pegroto ponit̃.Infirmitas est quoddã genus infelicitatis,laborãs morbo est iudicio vulgi similis misero:licz nõ sit miser,si morbũ patiẽter ferat.Insup morbo laborãs cẽsẽs se nõ eẽ talẽ cõsiliũ medicoꝝ haud indagat,& sic in miseriã cadit:sic ipse mollis i calamitates sua mollitie incidit..Incõtinẽs & Mollis differũt.Ille ẽm vehemẽti p̃turbatione vincit̃. Mollis aũt deficit & trahit̃ ab his quos plurimi superãt.Quare mollis est deterior incõtinẽte.Et si q̃a ab ingẽtib⁹ p̃turbatiõib⁹ vincat̃,nõ est dicẽ

dus propterea incontinēs aut mollis. Per hoc dubiū eluit ostēdēs nō omnē a delectatione victum esse incōtinentē. Patet illud, & fit cōclusio. Cui est ignoscendū nō est incontinēs nec mollis (quia isti non sunt venia digni) at aliqui ab ingētibus affectibus vincūtur, id exēplariter explanat, vt erat Theodecti poetæ Philoctetes a vipera morsus Philoctetes diu cōtinēs vocē anguis dolore agitatus, tādem acclamauit, scindite dolentem manū. Aut carcini Cercyon in alope. Lego aut carcino, vt sit aut Cercyon sup. morsus carcino. i. a cancro in alope. s. fabula Theodecti: qui etiā diu patiēter morsum tolerauit: sed tandē victus acerbitate doloris exclamauit. Est carcinus cancer animal aquatile: vnde carcinoma cancer morbus difficulter curabilis. Alopex est vulpes, vnde forte sumptō nomen fabulæ. Et homines ii qui risum detinēt accumulatius illū effundūt, qd Xenophāto cōtigit. Vidi puellos vel in preceptorū presentia in risum prorūpere a quo se cohibere nequibāt, qui affectus mihi puero interdū cōtigit. Sed sup. mollis dicēdus est si quis iis doloribus quibus plerique reluctari possunt, succūbit, sic quod reluctari cupiditati negligi diem potest: nō ob generis naturā, qualis est ea mollitudo, quę Scytharū regibus ob genus inest: & vt fœmella delicata sup. succūbit, quę a maris distat natura. Talis itaque est incōtinēs aut mollis. Nō hic de virginibus & cordatis mulierib9 loquit, sed de mollissimis fœminis a natura: & de regibus Scytharū qui a predecessoribus hāc innatā mollitiē traxere. Auiti enim mores in nepotes deriuantur. In tua patria discuere, & quasdā illustriū familias bellaces atque robustas offendes, alias pacificas, alias autē delicatas & molles: magis curātes culinā, quam arma & ephippia. ¶ Alia cōclusio. Qui ad iocū est pronior nō intēperās sed mollis est. Videtur quidē intēperās eo quod delectationē in ludo quęrit, Iocus est quędā laboris relaxatio. Est enim a laboribus quędā requies. & sic ad iocū pronior ex his est hominibus qui in hac requie exuperāt. Solū loquor de excessiuo in iocis, qui totum tēpus inaniter interit. At qui iocatur false vt audius postea seriis det operā prudēter agit, arcum nō tenēdo continue tensum ne debilius feriat. Iocū ad ludū extēdit. Hicque nō capit quies vt motui opponatur sicut qnto Physicorū, sed est retractio a serio. Demū in capitis calce vnā diuisionē ponit dicens, Incōtinētię & mollitiei duę sunt species: vtpote temeritas siue preuolatio, & infirmitas siue debilitas. Quidā homines deliberatione facta in his quę cōcludūtur ob insurgērē perturbationē nō persistūt, quos debiles & infirmos dicūt. Aliqui sunt qui ob hoc ipsum quod nō cōsultāt a pturbatione ducūtur cadūtque, quos nō ab re temerarios vocamus. Et quidā sunt egregie sentiētes & preuidētes, & seipsos rationemque excitātes & se premunientes ne a pturbatione superētur, siue id qd mouet, oblectamentum siue dolorē efficit: & illos nūc cōtinentes nūc cōstantes vocamus. Similes sunt illis qui pretitillati nō pertitillātur. Quādo homines leui ictu sub axellis aut pedū plantis ptibus insolitis leuiter tangūtur titillātur & inhorrescūt: aliqui prius se titillant & sic horripilationē nō incurrāt. Si quis causam titillationis presenserit nō inhorrescit quare nemo a seipso cito titillatur, maxime acuti, hoc est cholerici & biliosi atra bili quos melancholicos vocāt, temeraria incōtinētia sępius agitantur. At illi ob cholerę celeritatē, & hi ob vehemētiā quia vehemētes imaginationes sequūtur rationē nō expectāt. Atra bilis terrę cōparata, inter habitudines difficulter ardorē exuit sicut ægre terra cōpacta incensa ardorem amittit. Incidunt hi maxime in temerariam incontinentiam.

Tract. I. & Lib. VII. Cap. VIII.

AT vero intemperantē quidē nō pœnitet, vt est dictū. In electione namque persistit. Incōtinēs autē facilis est omnis ad pœnitentiā: quocirca non ita res sese habet, vt dubitauimus. Sed ille quidē incurabilis, hic autē est curabilis. Vitiū enim morbis est hisce persimile, aquæ intercuti inquā, & tabi. Incontinētia vero, morbo comitiali. Etenim illud cōtinua, hæc non cōtinua est improbitas. Atque omnino diuersum est genus incōtinētię atque vitii. Vitiū enim latet, incōtinētia vero nō latet. Horū autē ipsorū ii qui ante rationē ducūtur, meliores iis sunt qui rationē quidē habēt: nō autē persistūt in ea. A minore namque perturbatione vincūtur: & nō absque deliberatione, vt illi. Incōtinēs enim similis est iis qui cito fiūt ebrii & pauco vino: & pauciore quam plerique. Patet igitur incōtinētiā vitiū nō esse, nisi aliqua ex parte fortasse. Nā hęc quidē est pręter electionē: illud autē cū electione. In actionibus tamen est similitudo, vt Demodocus in Milesios dixit. Milesii namque insipientes qdē nō sunt, ea tamen faciūt quæ agūt insipientes, & incōtinētes iniusti quidē nō sunt, iniuriam tamen faciūt. Cū autē alter sit talis, vt nō ex eo quia est ipsi persuasum, exuperantes corporis voluptates, pręterque rationē rectā sequatur, alteri fit persuasum: propterea quod talis est vt ipsas sequatur. Illi quidē dissuaderi facile, huic autem haud facile potest. Principium enim ipsum virtus quidem conseruat: vitium vero corrumpit. Id autem gratia, cuius principiū est in actibus, perinde vt suppositiones ipsę in mathematicis. Neque igitur ibi docendorum principiorum est ratio, neque hic, sed virtus, aut naturalis, aut assuetudine parta, causa est opinandi circa principium recte. Talis igitur homo temperans est. at contrarius est intēperans. Est autē quidam alius, ob perturbationē a recta ratione discedēs, quē perturbatio, vt non agat quidem vt recta ratio iubet, superat. Vt sit autem talis, vt ipsi fit persuasum

Intemperās peior incontinente.

Demodocus in Milesios.

Incõtinẽs nõ est absolute prauus.

oportere persequi voluptates libere, tales non vincit. at hic est incontinens, qui quidem intemperante melior est. Nec est absolute prauus: conseruatur enim id in ipso, quod est optimum, principium inquam ipsum. Alius autem est huic contrarius: is qui persistit: & non ob perturbationem a ratione discedit. Ex his igitur patet hunc qui dẽ studiosum, illum autem improbum habitum esse.

AT vero &c. Prima cõclusio huius capitis est. Incõtinentia est peior q̃ intemperantia. Hæc conclusio probatur. Primo sic. Insanabilis est deterior cito curabili: ac intemperãs est insanabilis: habet enim iudiciũ corruptũ, autumans id esse patrandũ quod inique patrat: secus est de incõtinente, Siquidem incõtinẽs est sanabilis. Intemperãs ex electione peccat in qua permanet, eo ꝙ voluptates corporeas eligit tãq̃ finem, ac post abitionẽ perturbationis incõtinẽs pœnitet. Morbus incurabilis deterior est curabili. Dicit ergo, nõ est ita sicut dubitauim⁹, supple in scdo capite, vbi argumẽtando dictũ est intẽperatũ esse curabilem, incõtinentẽ vero incurabilem, immo oppositũ est verum. Secũdo, malum cõtinuũ deterius est malo nõ cõtinuo: at intẽperantia est cõtinua, cũ intemperãtem pœnitudo nõ subijt. A sola cupiditate incõtinẽs ducitur, qua abeunte resipiscit. Minorẽ declarat per morbos corporeos qui ex intemperãtia nascuntur in nimia edacitate atq; excessiuo potu. fœdę sane matres turpes, & calamitosas filias perenniter relinquũt, vt qui ventrẽ plus q̃ par sit coluerit ab eius ingluuie torquetur. Morbi corporales clarius q̃ morbi spirituales deprehenduntur. Vitium enim est simile in his morbis aquæ intercuti, hoc est hydropisi. & tali hoc est phthisi: est enim phthisis pulmonis vlceratio, cum sanguinis excreatione. Phthisis est in ventre superiore. Illo morbo irretitus primo sanguinem spuit, deinde saniẽ: postea detẽtio saliuæ, sequiturq; tãdẽ mors. Incõtinẽtia assimilatur ægritudinibus quę nõ cõtinuo insunt homini. Cuiusmodi est epileptia siue morbus caducus, in quo licet homo semimortuus cadit: rursus tamẽ reuiuiscit. In corporibus humidis vim habere consueuit, vnde in ipsis infantib⁹ qui humiditate abũdãt suã vim excercet. In epileptia cerebrũ opilatur vnde epilepticus in terrã decidit spumans, & interea sensu orbatur. Sicq; in incõtinẽte passio expellit rationẽ, ita vt a rectitudine iudicij cadat. Patet per plagam corporis neglectã. Tertio, malũ latens deterius est malo nõ latenti. Pręuisum enim malũ melius potest euitari. Veteri eñ adagio dicitur. Nam pręuisa minus lędere tela solent. At intẽperãtia est malũ latens, quia intẽperãs falso putat id malum qđ facit esse bonũ vel malũ. At incõtinẽs scit se perperã agere. Varijs epistolis ad Lucilliũ Seneca id retexit, inquiens, Intemperatus raro ad sanitatem redit quia nescit seipsum morbo laborare, & ait. Sicut somniũ narrare vigilantis est, ita vitia sua cõfiteri, sanitatis est indiciũ. Item, ex debili passione intẽperatus in gradu mouetur, verũ ex uehementi habitu ipse iam finẽ sibi statuit in delicijs, frater Sardanapali anteq̃ famescat & sitiat, esitat & potat: dicit se nũq̃ famere neq; sitire: quia tẽpus pręuenit. Incontinens vero parum habitus adhuc habet, verum eius perturbatio est vehemens. Intemperatus, inter scorta conuersans, non tãtũ oblectamenti in venerijs capit, quãtũ continuo in caupona. Incõtinens autẽ nõ est ita frequẽs inter lupas seu meretriculas: cuius habitus est intemperato minor. sed perturbatio stringentior. Isti sunt quorum meminit Deiloquus Paulus, quorũ deus venter est, & signãter saginatus ille intẽperatus qui varijs morborũ generibus anteq̃ animam exhalet ringetur: indubie experietur, ꝙ extrema gaudij luctus occupet. Quocirca scire hic inqt philosophus. Propterea est diuersum genus, hoc est modus incõtinẽtię & vitij. hoc est intẽperãtię. Deinde species incõtinẽtię cõparat adinuicẽ ibi, horũ autẽ ipsorũ. Et ponit hãc cõclusionẽ. Incõtinẽtes temerarij minus culpandi sunt incõtinẽtibus infirmis. Rationẽ enim infirmi habẽt in qua nõ persistũt, armatisq; assimulantur qui hostem præuidẽt & permittũt se captiuos abduci. Incõtinẽtes, infirmi, inermes ad cõflictũ prodeũt, ratione nõ armãtur a minore vincũtur perturbatione: & nõ sine deliberatione. Et ex hoc occulte trahitur. Tertia ratio ad cõclusionẽ pręcedẽtẽ. A minori motiuo mouetur intẽperatus q̃ incõtinẽs, quia hic magnã perturbationem habet ille vero nõ. Per meliores minus malos intelligit, improprie, sed satis vulgariter vocabulũ, vt in quintũ Ethicoꝝ diximus, capit. Incõtinẽtes sunt his psimiles qui cito sunt temulenti & pauco vino & pauciore q̃ plerique alij. Isti peius de corpore disponũtur q̃ hi qui nõ sic inebriãtur: sic in ꝑposito est de anima & eius dispositione: ergo incõtinẽtes temerarij sunt meliores, hoc est minus mali q̃ incõtinẽtes infirmi. At dicis ex hac ꝓbatione sequitur incõtinẽtem plus peccare q̃ intẽperatũ, cũ ille habeat iudiciũ & rationẽ, Iste vero nõ. De grauitate inter peccata istorũ in quadã dubitatiõe post hæc a nobis fortasse tãget. Deinde cõparat incõtinẽtiã & intẽperãtiã secũdũ ea in quibus cõueniũt & differũt, ibi. Patet igit̃ incõtinẽtiã. Et hãc in valore ponit cõclusionẽ. Incõtinẽtia nõ est omnino vitiũ, sed ex aliqua parte. Patet, quia incõtinẽs pręter electionẽ a perturbatione victus operat̃: habet eñ intellectũ adhuc incorruptũ, vitiũ vero fit cũ electione. Conueniũt tamen in hoc ꝙ in actionibus est similitudo vt Demodocus in Milesios cauillabatur, inquiens. Milesij nãq; insipientes non sunt, ea tamen faciunt quæ insipientes operantur. Vt de quodam nobili nostrates cachinnando dicere sueuere. Dominus Makerstonensis verba imprudentium non effutit, attamen opera imprudentium insequitur. Quippe is auitas possessiones pene omnes alienauit, cuius pater ob verbalem imprudentiam derisus, vendiderat nihil. Non erat prudentia componẽdi stilum chartæ terrarum venditricis. Ac incontinentes iniusti non sunt, faciunt tamen iniuriam, sed quia ex electione non faciunt non sunt iniusti, & quia in gustu intemperati sinistræ agunt iniuriam faciunt. Iniustitia in vna acceptione est vitium commune, vt ex quinto patuit.

¶ Alia cõclusio. Facile incõtinẽti psuaderi potest ne male agat, difficulter vero intẽperato. Probatio: Incõtinẽs nõ prosequitur superabũdãtes voluptates corporis: ex eo q̃ sit ei persuasum eas esse prosequendas, cũ tales illecebras relinquendas esse censeat: intẽperatus vero persuasus eas sectatur. In incõtinente iudiciũ est incolume: intemperati vero principiũ est corruptũ. Existimat enim erronee voluptates corporales esse prosequẽdas. Principiũ virtus conseruat .s. temperãtia, quod vitiõ enẽruat. Loquitur de principio in agibilibus .s. de fine. Virtus ergo tale principiũ cõseruat vt temperãtia siue naturalis virtus, quãdo non ponitur vitiõ in ipsa potentia: sed malitia. hoc est grandis culpa facit hominẽ errare circa principia agibiliũ, & postea intemperatus est incurabilis, quia errat circa principiũ: sicut febricitans circa potũ, acetũ vino prefert: propterea nõ potest reuocari a suo errore: sicut errans circa propositiones in mathematicis: & circa talia principia cõtẽplatiua nõ potest corrigi, quia nihil est clarius illis principijs illorũ probatiuũ per quod potest reuocari: sic in proposito errãs circa finẽ est incorrigibilis. Menti cõmendes illud quod in tertio dicebatur, qualis vnusquisq; est talis sibi finis videtur: adhuc lumen incõtinentis in tenebras nõ est cõuersum: propterea dicit. Est alius .s. intemperãs ob perturbationẽ a recta ratione discedens, quẽ perturbatio superat, vt nõ recte agat. sed incõtinentẽ nõ vincit: vt ei persuasum sit sectari fœdas illecebras, quare est intẽperato minus malus: Nec est simpliciter & sine addito dicendus prauus, cũ conscientiã habeat, & sit sanabilis: sed ei partim ignoscendũ est. Ecce quonã pacto iuuenõ infirmitati humanẽ philosophus cõdescendit. Cõseruatur enim in ipso quod est optimũ .s. principiũ in agibilibus scilicet finis. dexterẽ enim de fine iudicat. Alius autẽ .s. cõtinẽs, est huic cõtrarius, qui a recta ratione nõ exorbitat. Ex his liquet hõc cõtinẽtiẽ habitũ esse studiosum, & habitũ incõtinẽtiẽ esse improbũ. Trepidãt multi timore vbi nõ est timor nõ audẽtes incõtinentiẽ habitũ appellare, sed dispositionẽ, cũ quẽlibet pars habitus quãtũcũq; pusilla, sit habitus. Est enim qualitas cõflata ex partibus eiusdem rationis tam ex parte qualitatis q̃ habitus.

Dubium.
Responsio.

¶ Dubitatur circa dicta, quomodo intẽperatus nõ habeat perturbationes ita vehemẽtes in oblectamẽta sicut incõtinẽs. Ratio est appetitus sensitiuus incõtinẽtis virtutũ expers, vehemẽter habentẽ in oblectamẽta trahit. Et quia p rectũ iudiciũ sẽpe numero abstinet obiecta plus mouent potentiã. Intẽperatus in gradu appetitus sensitiui desiderium preuenit, vt quidã cõterraneorũ mihi false Parisius dixit. Magnus erat æstus ac insolitus in quadã æstate, querebar illi quare plus in illo feruore sitiebã: pollicebaturq; se mihi perbellam regulã me preseruãdi a siti daturũ, cui plausibiliter acquieui. Tandẽ normã exponens ait q̃ ipse omnẽ futurã sitim presentiebat, & anteq̃ aduentaret tabernã petebat, & vinũ meracius hausit, sicq; sitis prepedita nõ oriebatur, iussitq; ridens ita facerẽ. Tales (vt superius in literali expositione meminimus) exiles delectationes in potu habent, recte dicitur. Nescit homo quid dulcis habet dulcedinis esca. Qui nũq̃ didicit quid fuit ipsa fames. Secundo, vnos actus incõtinentis vel actus eius cõmuniter contingentes sunt deteriores q̃ actus similes intemperati. Mõstro id, incontinens contra suã conscientiam peccat, non autem intemperatus. Seruus autem sciens voluntatem domini sui & nou faciens eam, plagis vapulabit multis. Luce. 12.

Dub. secundum.

¶ Secũdo dubitatur, an cõtinens plus meretur q̃ temperatus, & videtur q̃ sic. Virtus enim est circa difficile. 2 Ethicorum. Difficilius autẽ est cõtinẽtẽ cõtinẽtiẽ actum seruare q̃ tẽperãtiẽ tẽperato, ergo &c. Dicit q̃ difficultas ex appetitu sensitiuo aut eius cupiditate pueniẽs nõ auget meritũ, sed difficultas obiecti. ¶ Alios in hoc alias carpsimus, nũc paucis pretereundo respondeo primo ad secũdã dubitationem, q̃ continens plus meretur q̃ temperatus operando circa suã materiã: quia circa aliud obiectum alienũ: impertinens est hunc plus mereri q̃ illum aut cõtra. Regulam generalem pono, queadmodum difficultas proueniens ex parte obiecti auget meritũ & facit actum esse laudabiliorem, ita difficultas ex parte appetitus aut qualitercũq; intrinseca proueniẽs actus laudem promouet. Modo sine culpa ipsius habentes habetur. Eadem est ratio sicut ex parte obiecti & hoc semper voluit Aristoteles in secũdo, & in hoc septimo: quare reges Scytharum & male nati & ab vnguiculis taliter educati nõ sunt incõtinentes, & sic cõmuniter mulieres, signanter male in iuuenta institutẽ. Et idẽ est de habitu ex vitio acquisito signãter post pœnitudinem malorum actuũ: quia iam taliter habituatus satisfecit pro virili de sui habitus fonte temperatus, tamen est cõtinenti melior, cum in eo omnia sint pacata & multa merita in acceptatione diuina habeat: & sit in tranquilliore statu & bono portu vicinior. Cõtinens autem inter Scyllam & Charybdim periculosum nauigat æquor: & est simile. Male educatus Scytha plus meretur q̃ Anachorita eundem diem ieiunans, quem lõge in meritorum cumulo insequitur. Forte dicis, Temperantia gradus est melior continentia: proinde intemperantia est incõtinentia deterior. Semper meliori virtuti peius vitium opponitur. ¶ Dico, id non vbiq; verum. Inimici amor est amore amici magis meritorius, & purior in deum: & tamen odium amici est odio inimici deterius. Secundo, temperantia actus non est continentia melior, quãtum ad meritum sicut in dubitatione sequenti mox dicemus, quæ cum ista consuitur. ¶ Ad secundam dubitationem dico etiam incontinentem plus peccare circa eandem materiam q̃ intemperatum: attamen est in deteriori caso cum difficulter sit emendabilis, & sic est peior incontinenti: adde q̃ sẽpius in demeritorum cumulo ob defectum pœnitudinis illaqueatus, & sic est incontinenti deterior. Ex his Aristotelem intelligere potes. Licet intemperatus ex sua culpa conscientiam violauit, cuius conscientia primo erat semilacera, postea prorsus conculcata: & sic ex sua culpa agendorum ignorantiam contraxit: & per consequens non est excusandus. Nihilo tamen minus incontinens crebriter grauius q̃ intemperatus peccat, etiam ante pœnitentiam, quia omnia illa solum finite aggrauãt peccatum intemperati.

Responsio ad dub.

Verendum est autem, Vtrum is sit continens qui quauis in ratione, electioneve perstat, an is qui in recta persistit? Et vtrum is sit incontinens, qui non permanet in quauis electione rationeue: an is qui persistit in ratione falsa & electione non recta: quemadmodum antea dubitauimus. An per accidens quidem in quauis, per se autem in ratione vera, rectaque electione alter perstat, alter non perstat. Nam si quispiam hoc ob hoc expetit, aut sequitur: per se quidem hoc expetit atque sequitur, per accidens autē ipsum prius. At quod est per se, id simpliciter esse dicimus. quare fit, vt aliquo quidem modo quauis in opinione, absolute autem in vera, alter persistat, alter non persistat. Sunt autem quidam in opinione persistentes, quos pertinaces appellant. hi non nisi cū difficultate dimoueri a sua sententia possunt. Et simile quidem quid habent cum continente, sicut & prodigus cum liberali, & audax cum confidente. Sunt autem in multis ab illo diuersi: cōtinens enim nō mutat sententiam ob perturbationem, atque cupiditatem. Nam cum acciderit, facilem sese offeret recta persuadenti. Illi vero non a ratione mutantur. Nam cupiditates capiunt, atque a voluptatibus plerique ducūtur. Sunt autem ii pertinaces, qui suæ sunt sentētię & qui sunt indocti, ac rustici, atque suę sententię homines, ob voluptatem atque dolorē sunt pertinaces: gaudent enim vincentes si nō e sua sententia dissuasione vlla dimoueātur: & dolent, si sua sint irrita decreta. Quare potius sunt incōtinenti q̄ cōtinenti similes. Sunt etiam qui nō ob incontinentiā in sentētia nō persistūt: vt Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete, q̄q̄ ob voluptatem non persistit, sed honestū. Erat enim honestū illi vera loqui: ab Vlysse autē fuerat illi persuasum mentiri. Etenim nō omnis qui propter voluptatē quippiā agit intemperans est, aut prauus aut incōtinēs: sed qui agit ob turpem. Cum autē sit & quidā talis, vt minus q̄ oporteat corporis gaudeat voluptatibus, non persistens in ratione inter hunc & incōtinētem, medius ipse continēs collocatur. Incontinens enim non persistit in ratione: quia magis q̄ oportet voluptatib[9] delectatur, hic vero nō permanet, quia minus q̄ oportet eisdem gaudet. At cōtinens perstat, & ob neutrū sententiā mutat! Oportet autem si continentia sit studiosum, habitus hos vtrosque cōtrarios improbos esse, quēadmodū & videntur. Sed quia perpaucis alter hominibus inest, ratoque admodū fit vt temperantia soli contrariū intēperantiæ esse videtur, sic & cōtinentia soli incōtinentiæ aduersari putetur. At vero cū ob similitudinē multa dicātur, factū est vt temperās per similitudinē cōtinēs dicatur. Continens enim talis est, vt nihil pręter rationē ob voluptatem corporis agat, & tēperans etiam talis est, sed ille quidē habet prauas cupiditates, hic autē non habet. Et hic quidē est talis, vt nō delectetur pręter rationē: ille vero talis vt delectetur quidē, sed nō ducatur. Similes etiā sunt incōtinēs & intēperans, qui quidē diuersi sunt, vterque enim corporis sequitur voluptates, sed alter & oportere putat alter non putat.

Pertinaces.

Neoptolem[9]

Voluptas nō turpis.

Continens tēperāsque cōparatur.

Queredū est autē &c. In hoc nono capite quartā dubitationē in fronte libri motam explicat. Vbi addubitatum fuit an incontinens omni opinationi sit immāsiuus, an tm̄ vere & incontinens ab omni opinione egressiuus an tm̄ a falsa & praua. Et quomodo continens habeat rationem medij. Et de similitudine continētiæ & temperātiæ. Accedo ad literam. Quęrēdum esse videtur vtrum is continens sit qui in quauis ratione aut electione manet, an is citius qui in vera tm̄ manet. Et ex opposito vtrū is sit incōtinēs, qui non in quauis ratione ac electione, an potius qui manet in falsa electione & nō recta quēadmodum superius dubitauimus. Huic dubitationi hanc conclusionem hypotheticā responsalem ponit. Continens in qualibet opinione siue vera, siue falsa per accidens perstat, at per se & simpliciter solum perstat in vera. At incōtinēs per accidens a quauis opinatione discedit, ac simpliciter egreditur a vera. Hæc conclusio sic probatur. Sicut illud quod quęritur propter se primo per se quęritur, & illud quod quęritur per accidēs propter alterū quęritur, vt si qs diligit vinū ob dulcedinē, is primo & per se diligit dulce: & per accidēs diligit vinū: simile est, Socrates diligēs inimicū propter deū primo & per se diligit deū: & inimicū per accidēs diligit. & si quispiā fel loco mellis ob coloris similitudinem eligat, existimās fel esse mel, palam est q̄ primo quęrit hoc propter quod eligit alterū. Vnde per se is quęrit & eligit mel per accidēs autē quęrit & eligit fel. Per se est pręcise & pricipaliter intētū: p accidēs pręter intētionē valet: qđ interdū latēter cū per se intēto cōglutinatur. Nec oportet modos perseitatis primo posteriorum tactos hic rimari. Pone malum sacerdotē ex pposito deliberato quā ostētat ostiā nō consecrasse. tūc obiectū p orationis meę in Eucharistia est corpus Christi, obiectū p accidēs panis ille erectus. Itidē si quispiā falsam rationē, verā arbitrans

opinioni falsę immanet existimans eam esse veram. Exempli causa si enim quis crediderit bonum esse fornicari, & in hac opinatione perstat ob hoc ꝙ illam opinatur veram, per se verę rationi immanet, per accidens autem falsę. Sicq; est de continēte, qui aliquo modo in quauis opinione, absolute autem in vera persistit, alter vero vt incontinens non persistit.

¶ Secunda conclusio. Pertinax & continens inter se aliquo modo conueniunt, verum longo intersitio inter sese distant. Pertinaces cum difficultate a sua sententia dimoueri possunt, de aliquibus duræ ceruicis dicere soleo, Iste est intractabilis, qui nulla ratione persuasibili est in nostram sententiam trahibilis, siue sit in theorica siue in agibilibus. In materia amicos contingente de alijs dicere consueui. Hunc rationibus in meam sententiam alliciam. Generosa pectora rationum vi trahuntur, ceruicosi homines rationum sunt incapaces, ratiocinationum aculei illorum duritiam haud quaq̃ penetrant. Vulgo ceruicosi sunt alijs rudiores, multos attamen transiliunt, sibiq; placentes arbitrantur se Oedipos & pręse alios contemnūt. Verum pertinaces simile quid cum continente habent vt prodigus cum liberali, & audax cum forti. Hic expectat ille autem erogat. Verum non vt oportet. Continens vbi par est se facilem prebet recta monenti, non autem pertinaces qui nulla ratione persuadentur. Cupiditates capiunt a quibus pleriq; eorum ducuntur. Tales sunt pertinaces in his quę suę sentētię sunt permanent, hoc est in his quæ ipsi dicunt, & sunt indisciplinati. Rustici, & intractabiles ęgerrime cum alijs conueniunt, dicuntur suæ sententiæ homines, & vulgo capitosi, opinatiuiq;. Ob voluptatem & dolorem sic manent pertinaces, gaudent plurimum cum vicerint, si non e sua sentētia dissuasione aliqua dimoueantur, magna de se putantes. dolent vero si suę assertiones sint irritę, quas vt publica decreta tueri contendunt. Vnde fit ꝙ pertinax est incontinenti similior q̃ continenti, quia tales voluptatem vincendo & in delirio persistendo more incontinentis nimis auide quærunt, & dolorem plus æquo aufugiunt. Isti superciliosi (vt summatim loquar) nolunt sibi contradici. Posthæc narrat philosophus, quonam pacto laudabile est a sinistra opinione discedere, per casum Pyrrhi filij Achillis in libro Sophoclis poetę, quem Philotectem nuncupant, & quem superius partim tetigimus. Non ob voluptatem a sua sententia mouebatur Pyrrhus, sed ob honestatem. Erat potius illi triste quodammodo promissum non seruare: noluit tamen mentiri & stare in mendacio quod Vlyssi instiganti primo policitus est. Censebat illud ingenuo adulescente indignum. Ob bonam & honestam voluptatem non mentiri mouebatur. Cui volupe erat dicere verum, ac propterea non fuit incontinens, intemperans aut prauus cum id non egit ob turpem voluptatem, sed ob honestam. Deinde ostendit quomodo continentia habet rationem medij, sicut temperantia, & confert temperantiam & continētiam, & incontinentiam & intemperantiam adinuicem. In primis dicit continentem tenere mediū, hoc in valore sic roborat. Vbicunq; reperiuntur excessus defectusq; vituperabiles, illic est medietas inter hæc extrema laudabilis. (Patet, hæc maxima secundo Ethicorum.) At circa corporaliū voluptatum cupiditates inueniuntur exuperationes defectionesq; vituperabiles: igitur. Consequentia cū maiore liquet. Minorem sic ponit. Aliquis plus æquo in corporalibus voluptatibus gaudet, & nō manet in ratione & talis est incontinens, alius nō gaudet hisce voluptatibus vbi par est, & is est rarus, quem insensibilem dicunt. In casu homo tenetur indulgere genio se pascendo ad quod tenetur, sequitur voluptas naturaliter approximationis talis obiecti cum sensu. Incontinens autem plus q̃ oportet voluptuosis delectatur hic, hoc est insensibilis nō persistit in ratione, sicut incontinens, minusq; q̃ oportet in voluptatibus gaudet. Cōtinens autem in ratione manet, nec ob excessum defectumq; a tramite recto dimouetur. ¶ Alia conclusio. Cum continentia sit studiosa oportet hos habitus extremos esse improbos, & tales sane ab omnibus videntur. At quia perpaucis altera, scilicet insensibilitas inest, & in raro est vsu, sic vt intemperantia temperantię soli videatur aduersa, sic & continentia soli incontinentię contrariari videtur. Deinde comparat continentiam, & temperantiam, incontinentiāq; & intemperantiam adinuicem, & discrimina inter eas ponit. dicit ergo primo, Continens absolute temperans non est, ac cum multa ob metaphoram dicantur factum quoq; est vt continens translatiue dicatur temperans, quia continens nihil admittit præter rationem ob corporis delectationē, qualis est ipse temperans, ac lata dissociantur intercapedine. Continens prauas habet cupiditates quas tēperans non habet, & insuper temperans talis est vt non delectetur pręter rationem. Continens vero delectatur ac ab affectu minime ducitur. Et simili proportione inter se incontinens & intemperans respondent. Illi tamen differunt. Vterq; corporalis sectatur voluptates, at intemperans prosequi oporteret existimat, incontinēs autem prosequitur quidem, verum prosequendas esse minime arbitratur.

¶ Dubitatur an pertinacia sit grande scelus. Affirmatiue respondetur. Est enim inanis glorię filia Dubium.
scdm Gregorium. xxxj. Moralium, interdumq; est mater hæresum atq; dissidij in republica Christia Responsio.
na, vt pertinacia Lutheri atq; eius discipulorum, quorum indurata capita nulli rationum mallei eorum stulta opinione contundunt. Recte dixit & sapiēter Aristoteles capite sexto in fine. Iniustus homo est iniustitia, & mille belluis deterior, & hoc signanter quando est popularis laudis auidus. Itaq; talis pertinacia est letifera atq; execrabilis. Potest esse pertinacia in rebus minutis, fidem & mores bonos non violantibus, & talis pertinacia vulgo est venialis. Conferat homo suam opinionem cum doctis, & rationes eum erroneæ mouentes in medium afferat, & si eas illi diluant & pręstantiores fideiq; magis consonantes afferant, iam cedat. Summatim conclusero, duobus aut tribus dictis quorum quilibet existimatur illi par in scientia credat: alioqui inaniter gloriatur.

Lib. VII. Tractatus. I. Cap. X.

Tqui neq; fieri potest vt idem sit prudens atq; incontinens simul. Est em̃ demonstratum prudentem simul & more studiosum eundem esse. Praeterea nõ solũ ex eo quia scit, prudẽs est, sed ex eo etiã q̃a idoneus est ad agẽdũ. At incõtinẽs nõ est idoneus ad agendũ. Habilẽ aũt nihil prohibet esse incontinentem. Quapropter & interdum nonnulli prudentes esse videntur atq; incontinentes, quia differt habilitas a prudentia, eo modo quem suprà diximus, & sunt ratione quidem propinqua, electione vero diuersa. Nec incontinens sese habet, vt is qui scit, ac contemplatur: sed vt is qui dormit, aut est vinolentus, & sponte sua quidem agit. Scit em̃ quodammodo & quid, & cuius gratia facit. Malignus tamen non est. electio namq; est bona. Quare semimalignus est, & non iniustus. Non est enim insidiator. Nam ipsorum alter quidem non persistit in iis quae statuit consultando. Biliosus autem atra bili, nec ad consultandum omnino est aptus. Et similis est: igitur incontinens quidem ciuitati, quae decernat quidem omnia quae sunt agenda, & leges habeat bonas, sed non vtatur, vt Anaxandrides facete dixit.

Incontinens non est malignus. Biliosus. Anaxandrides.

Vrbs consultabat, leges quae negligat almas.

Malignus autem ciuitati, quae legibus quidem vtatur, sed prauis. Est autem continentia atq; incontinentia circa id quod multitudinis exuperat habitum. Alter enim magis alter minus persistit q̃ plurimi possunt. Facilius autem ea curari potest incontinentia, qua biliosi atra bili incontinenter agunt: q̃ eorum qui deliberant quidem, sed non persistunt. Et ii facilius curari possunt, qui per assuetudinem, q̃ ii qui natura incontinentes sunt. Est enim facilius consuetudinem, q̃ naturam mutare. Ideo enim & consuetudinem mutare difficile est, quia similis est naturae, quemadmodum Euenus poeta dixit.

Est vsus longus mos, ac meditatio crebra:
Hunc tandem assero naturam mortalibus esse.

Quid igitur continentia sit, & incontinentia: & quid constantia, mollitudoq;: & quomodo inter sese habeant habitus hi iam diximus.

Atqui neq; fieri potest &c. In hoc capitulo dubitationem antea motam, an quis potest esse prudens & incontinens, dissoluens prudentem cum incontinente confert, variasq; incontinentias comparat inter se quantum ad conuenientiam & differentiam. ¶ Prima conclusio est. Prudens & incontinens simul est nemo. Haec sic probatur. Superius monstratum est prudentem morib⁹ esse praeditum, quia prudentia est habitus cum vera ratione actiuus. Prudens non solum cognoscit ea quae sunt agenda, sed praeter hoc est iam idoneus illa exercere, cum non solum vniuersalium sit prudentia, verum etiam singularium, stipatus est solertia, sententia, bona cõsultatione atq; caeteris virtutibus moralibus. Non est harũdo vento agitabilis ipse prudens, verum ipsis virtutibus immobiliter atq; delectabiliter inhaeret. Incontinens vero ante perturbationem limpide iudicat: attamen adueniẽte procella perturbationis socorditer succumbit. Quocirca incontinens non est ad agendum idone⁹. Habilem autem & bene ratiocinantem nihil prohibet incontinentem esse. Hinc fit vt aliqui interdũ videantur esse prudentes & incontinentes. Insita habilitas est vis naturalis & potentia quae habitib⁹ illustrari potest, & etiam dedecorari prauis habitibus, vt astutia, malitia, & similibus. Prudẽtia semper rectum scopum ponit & conuenientia media ad illum scopum carpit. Quippe illa habilitas est indifferens ad astutiam & malum finem sicut ad bonum. Habilitas a prudẽtia discrepat, vti enarrauimus latius in sextum librum, & signanter. xiij. capite. Habent tamen quandam propinquitatem. At electione longo distant interuallo. Incontinens non sese habet vt is qui scit & actu contemplatur, sed se habet vti dormiens & vinolentus, sponte sua tamen operatur quodammodo & quid & cuius gratia ipse facit. Attamen incontinens non est malignus. Probatur sic, ad malitiam duo requiruntur, scilicet peruersitas appetitus & rationis corruptio, vt est in intemperato. Quicunq; habet alterum istorum & non reliquum est semimalus, quia malitiae medietatem habet. Etiam eius electio est bona, licet in ea non persistat, quare non est iniustus. Insidiator atq; ex deliberatione nocens, inquantum incontinens, si aliunde sit flagitijs irretitus non est nobis curae, nam incontinentium alter quem celerem dicimus in his quae consultando ordinauit nõ manet, & biliosus atra bili prorsus ad consultandum est inidoneus. Flaua bilis est cholera. Incontinens infirmus siue debilis est similis ciuitati optime decernenti in agibilibus ac male decreta exequutioni mandanti vt Anaxandrides facete inuexit dicens.

Vrbs consultabat leges quae negligit almas.

¶ Cauillabatur in quandam ciuitatem quae leges bonas posuit quibus non vtebatur, sic incontinens

ſignanter debilis conſultat de agendo ac conſilium ipſum aſpernatur. Malignus autem ſiue intempe-
ratus aſſimilatur ciuitati, quę legibus quidem, ſed prauis vtitur. Ac continentia ac incōtinentia cir-
ca id inſudant. Q, vincit habitum multitudinis, patet, continens magis, incontinens minus perma-
net q̄ multitudo poteſt. Vult dicere q̄ licet continens vtatur ratione quam habet, incontinens vero
non, tamen non quilibet exceſſus a recta ratione facit incontinentem. Continens perſiſtit in recta ra-
tione magis q̄ multi poſſunt. Superat enim cupiditates a quibus multi vincuntur, incontinens ve-
ro a cupiditatibus ſuperatur quas multi vincunt.
¶ Alia concluſio. Incontinentes præuolantes (qua incontinentia melancholici laborant ſunt minus
mali & curabiliores q̄ incontinentes debiles non perſiſtentes in conſultatione. Hæc concluſio in vir-
tute ante habita eſt. Probaturq; ſic. Qui habet rationem habet opem contra malum, vt debilis: præ-
uolans autem non habet, eapropter magis debili imputatur ſi ſuccumbat.
¶ Alia concluſio. Incontinentes per conſuetudinem ſunt curabiliores q̄ incōtinentes per naturam.
Incontinentes per naturam ſunt ex influentia cęli aut ex progenitoribus. Auiti enim mores in na-
tos deſcendunt, facilius autem eſt conſuetudinem q̄ naturam immutare. Aſſuetudinem mutare non
habet difficultatem niſi quia naturam æmulatur: modo propter quod vnumquodq; tale & illud ma-
gis. primo poſteriorum. Q, conſuetudo ſimilis ſit naturæ authoritate Eueni poetę ꝓbat dicētis.
Eſt vſus longus mos ac meditatio crebra:
Hunc tandem aſſero naturam mortalibus eſſe.
¶ Verum quid continentia incontinentiave: quid item conſtantia & mollitudo & qua via inter ſe ſe-
cernantur hi habitus iam vbertim dictum eſt. ¶ Circa totam hanc materiam in primis dubitatur Dubium.
an quis poteſt eſſe continens ſine munere dei, hoc eſt ſpeciali dei ope. ¶ Relicto philoſopho, ad theolo- Reſponſio.
gos deueniendo, dico hoſce ſuper hoc negocio diſceptare. Partem negatiuam approbatis doctoribus
eccleſięq; determinationibus conformiorem arbitror: eapropter eam æmulari par eſt. dicitur enim
Sapientię octauo. Non poſſum eſſe continens niſi deus det. Quod verbum occaſionem dubitandi no-
bis in pręſentiarum præbuit: & non modo circa continentiam verumetiam circa omne bonum id
contingit. Probatur hæc pars ſiue concluſio negatiua. Illic ſapiens non loquitur de datione & patro-
cinio generali, nam ſine concurſu dei generali incontinens eſſe poteſt nemo, ſiquidem ad cuiuſlibet
rei ſubſtantiam deus concurrit vt ex ſymbolis edocemur, eſt enim viſibilium & inuiſibilium bono-
rum & malorum actor. Aliud ergo auxilium dei ad bonum requiritur q̄ ad malum. Hoc tangens
Auguſtinus in epiſtola ad Paulinum Nolanum epiſcopum ait. Quando contra tentationes concu-
piſcentiaſq; illicitas dimicamus, quamuis illic & propriam habeamus voluntatem non tamen ex il-
la, ſed ex adiutorio dei noſtram prouenire victoriam arbitror. Proinde nec conſtans nec continens
poteſt ſtare inuictus in agone ſine dei ſpeciali ope. Et Auguſtinus in de correctione & gratia capitulo
quarto. Liberum arbitrium ad malum ſufficit: ad bonum autem parum eſt niſi adiuuetur ab omni-
potenti bono. Et doctor gentium ad Romanos nono. Deus operatur in nobis velle & perficere. Et
primę ad Corinthios quarto. Quid habes quod non accepiſti. Et Ioannis ſexto. Nemo poteſt venire
ad me niſi pater traxerit illum. Ad hoc magiſter, diſtinctione vigeſima ſexta libri ſecundi ſententia-
rum Patrum authoritates inducit, vt in eādem diſtinctionem, libro ſecundo fuſius monſtrauimus.
Hæc vocatur gratia præueniens ad bonum. Hoc puerorum libelli indicant quicquid habes meriti
pręuentrix gratia donat, & Quicquid peccamus, id nobis attribuamus. Oppoſitum erat error Pela-
gii: cuius errores Gratianus allegat, ergo aliter ad bonum aliter ad malum deus cooperatur.
¶ Contra hanc concluſionem argumentor ſic. Ex ea ſequitur hominem ad impoſſibile obligari, con- Obiecta.
ſequens eſt rationi diſſentaneum, quia omne peccatum eſt voluntarium. Conſequentia tamen patet,
quia quiſpiam tenetur elicere actum bonum quem cum influentia de generali habere nequit, pona-
tur deus ſpecialiter non concurrere tunc habetur propoſitum.
¶ Secundo Socrates non neceſſitatur concupiſcere hanc pulchram fœminam, ergo poteſt ab eius
cupiditate abſtinere: ergo ad hoc ſpeciali ope dei non eget.
¶ Tertio deus ſpecialiter inſtigat in malum, ergo non aliter bonum q̄ ad malum cooperatur. Aſ-
ſumptum patet per illud quod ſcribitur. primo Paralipomenum quinto. Suſcitauit dominus ſpiri-
tum Aſſyriorum regis contra Iſrael, & tranſtulit Ruben & Gad. At rex in hoc deliquit, Hebręorum
fortunas depilans. Simile ſecundi Paralipomenum vigeſimoprimo ſcribitur. Suſcitauit deus contra
Ioram ſpiritum Philiſtinorum & Arabum, & aſcenderunt in terram Iuda, & diſſipauerunt eam. Et
Eſaię decimo. Aſſur virga furoris mei & baculus ipſe eſt: mittam eum contra populum furoris mei.
Mandabo illi vt auferat ſpolia & diripiat prædam: & ponat eam in cōculcationem quaſi lutum. Hoc
vt commentari⁹ exponit dictum eſt de Senacherib rege Aſſyriorum contra Iſrael ſub Ezechia. quar-
ti Regum. xviij. ¶ Ad primum reſpōdendo ſequelam, inficior, Deus enim cuilibet ſuum ſpeciale au- Ad primū.
xilium dat ad bene operandum, niſi quis illo abutatur, & illi reluctetur: quare ſe indignificat ea ope.
Nemo poteſt aliquid operari ſine dei concurſu generali quod ſemper cuilibet ad bonum & malum eſt
paratum. Sic & de ſpeciali dico niſi quis ſe illo indignificet. Speciale hominem ad bonum nō neceſ-
ſitat ſcd̄m legem, propterea homo eo vtens meretur. Poteſt tamen quempiā neceſſitate ſi voluerit ad
bene agendum. ¶ Ad ſecundū prima fronte videtur ad perſeuerantiam ſiue conſtantiam non requi- Ad ſecundū.
ri dei ſpeciale auxiliū, quia cum generali & hominis libertate poteſt nō agere, alioqui nō ſit liber. Sec⁹
eſt de actu continentię difficiliore. qui actum poſitiuum moraliter bonum efflagitat. Attamen ob pa-
trum determinationes conſiderata noſtra infirmitate puto auxilium ſpeciale requiri ad hoc vt non

succubam⁹. Habita oportunitate obiecti & loci, sine hoc presidio essem⁹ i mirabili pugna, & tandē nr̄a imbecillitatē sentirem⁹. ¶ Ad tertiū r̄ndet̄ q̄ nō intelligat̄ deū speciali influētia influere volūtati ad actū q̄ mal⁹ est. ¶ Ad exēpla adducta dicim⁹ q̄ q̄n Hebrei diuino iussui nō paruerūt d̄ns deus lcitauit hostes ad illorū punitionē: q̄ digni erāt. Quis dubitat d̄nm deū ad pœnā & actū iustitie īpellere? Verū tñ Assyrij & alij Gētiles diuino instinctu abutebāt̄, plus enī ęquo Israelitas sępenūero torq̄bāt. Ad illorū culpam speciali ope d̄ns de⁹ nō impellebat. Culpę enim est osor atq̄ prohibitor. Hoc p ethica doctrina sat est.

Dub. secūdū. ¶ Scd̄o dubitat̄ vtrū ois cōtinētia gradus, a tēpantia i specie distinguat̄, & tēpantia a gradu heroico.

Responsio. ¶ Circa hāc dubitationē aliq̄ affirmatiue r̄ndēt, obiecta l aere sibi fabricātes i ethicorum libris insueti. Illis aūt relictis paucis r̄ndet̄ q̄ idē habitus nūero successiue est cōtinētię & tēpātię. Patet, q̄ fiet habit⁹ cōtinētię in Socrate circa a materiā ad intētionē habit⁹, affect⁹ minuit̄ pturbatiōe. Itaq̄ ea sedata vel i nihilū redacta, inclinat ille habit⁹ habētē ad bn̄ se h̄ndū circa a materiā, & nō est affectus in h̄nte ergo tunc erit tēperātia gradus, licet ab actib⁹ cōtinētię emersit, & si ex h̄ntis ignauia cupiditas crescat ille habitus erit cōtinētia. Esse cōtinētiā & tēperātiā ab extrinseco depēdet. s. affectu. Nō est de rōne cōtinentię h̄re affectū p obiecto sat enī est affectū inesse. ¶ Scd̄a ppositio. Actus cōtinētię & tēperātię sunt eiusdē speciei entitatiue. Patet p idētitatē obiecti, & oia q̄ ad idētitatē specificā sufficiūt. ¶ Tertia ppositio. Idē actus nūero successiue erit cōtinētia & tēperātia. Capio A actō cōtinētię affectu multū sopito, ita q̄ ppatū eius restet corrūpēdū, cōtinuet̄ A act⁹ quoad affect⁹ sit extinct⁹, & habet̄ ppositio. ¶ Quarta ppositio. Stat eūdē actū simul esse cōtinētię & tēperātię. patet de hoc actu, nolo comedere hūc cibū ppt deū, circa mediū pōt esse pturbatio, nō aūt circa finē. Idē patet de actu h̄nte copulatū p obiecto, vt nolo comedere hoc & hoc, demōstrādo fungū, & pdicē. Quin aliq̄ cōtinētia a tēperātia distinguat̄, nemo ambigit: sicq̄ est de multis actibus cōtinētię. Potes tñ ponere affect⁹ in rōne obiecti, & fingere taliter gra

Dub. iij. dus intrinsece tales. ¶ Finalr̄ dubitat̄ quō intēperātis iudiciū corrūpit̄. ¶ R̄ndet̄ q̄ a principio fuit incōtinens in gradu, & tpis lapsu prōptificat̄ ppera agere, & sic rectō iudiciō minoit̄ ita q̄ illud qd̄ graue scelus ab exordio iudicauit, postea nihilipēdit. Ostēdo id ad oculū in sacerdotiorū pluralitate a principio de duob⁹ cōsciētiā faciūt, postea cōsciētiā abijciūt, & cōsuetudo pene in naturā cōuertit̄. Et sic intēperatus est irrectificabilis quodāmō, dicēte Hieremia. xiij. Si mutare pōt æthiops pellē suā aut pardus varietates suas, & vos poteritis bn̄ facere cū didiceritis malū. Scitū est exēplū Lycurgi volētis pplō monstrare quātū efficacię bona assuefactio haberet. Acceptis enī duob⁹ catulis vnū in silua aluit, alterū domi in culina, cōuocatisq̄ ciuib⁹ spectaculū memorabile pbuit, pposito lepore iter canes q̄ culinę assuetus erat, repētino cursu se ad cacabū vet⁹ domiciliū pripuit, q̄ vero in nemore coaluit incredibili pedū leuitate fugitātē leporē sectabat̄. Caue itaq̄ a mala pelle intēperātię in gradu ab hoc enī gn̄e vix illaberis, nō tñ est īpossibile rimā elabēdi inuenire. Propterea pborū cōsilio vtere, itellectū rectifica, rectū iudiciū illud qd̄ est erroneū ab eodē subiecto circa eandē materiā exsufflabit. Nec in exemplo sacri Hieremię omnimoda similitudo est expectanda, sed aliqualis.

Tractatus. II. Cap. I, quod est VII. Cap. XI.

Voluptatis consideratio.

AD ipsum aūt ciuilē philosophū pertinet de voluptate cōtēplari, atq̄ dolore. Hic enī architectus est finis, ad quē vidētes vnūquodq̄ aut malū aut bonū simpliciter dicim⁹. Insup & necessariū est de ipsis cōsiderare: & virtutē enī morū, & vitiū circa dolores voluptatesq̄ posuim⁹. Et fœlicitatē plurimi cū voluptate asserūt esse. Quibusdā igit̄ nulla voluptas aut p se aut p accidēs bonū esse videt̄. Non enī idē bonū esse putant, ac voluptatē. Quibusdā nōnullę qdē bonę, pleręq̄ aūt prauę esse vident̄. Sūt & q̄ tertio cēsent, etsi oēs sunt bonę, summū tñ bonū voluptatē esse nō posse. Nō bonū igit̄ oino esse putat̄, q̄a ois voluptas generatio est sensibilis ad naturā. Generatio vero nulla genus idē subit qd̄ fines: nulla enī ędificatio domus est. Pręterea vir tēperās fugit ipsas voluptates. Pręterea prudēs psequit̄ vacuitatē doloris, nō id qd̄ afficit voluptate. Pręterea voluptates īpedimēto prudētiæ sunt atq̄ quo

Venus hebetat. magis hisce q̄spiā gaudet, eo magis īpedit̄ vt in venerea fit voluptate. Nemo nāq̄ dū est in illa mēte quicq̄ pspicere pōt. Pręterea ars nulla est voluptatis, & tñ oē bonū artis, est opus. Insup & pueri, & ferę, ipsas voluptates sequunt̄. Non esse aūt oēs studiosas existimat̄, q̄a sunt &

Voluptas morbum parens. turpes atq̄ īfames. Et q̄a afferūt detrimētū, eorū enī q̄ voluptatē efficiūt, nōnulla pariūt morbos. Ex eo vero voluptas summum bonum nō esse putatur, quia non est finis, sed generatio. Hæc igitur fere sunt quę de voluptate dicuntur.

AD ipsum aūt ciuilē &c. Pria hui⁹ capitis cōclusio est hæc. Ad ciuilē siue moralē phūm attinet de voluptate dolorēq̄ cōtēplari. Hāc trifariā pbat. Prio sic Moralis phūs est architectus, hoc est pcipuus speculator finis ad quē vidētes vnūquodq̄ simplr̄ aut bonū aut malū dicim⁹. Voluptas est vt qdā finis, i prioq̄ hui⁹ dicit̄ q̄ ad vitā cognitio finis magnū habet icremētū: ceu sagittarij signū h̄ntes magis vtiq̄ adipiscēt̄ qd̄ op⁹, q̄ in bonis opib⁹ delectat̄ is bonus est, q̄ vero in malis voluptatē capit is sane est mal⁹. Insup virt⁹ moralis & malitia sunt circa voluptates & tristitias. Ex scd̄o hui⁹. Interdū circa eas, sed rarēter vt obiecta incidūt sed ad moralē phūm ptinet cōsiderare de virtute & ma-

litia,ergo ad ipsum attinet de voluptate & dolore speculari.❡Tertio,felicitas est cũ voluptate,quocir
ca plures beatũ a gaudẽdo noiarũt.Hinc tres de voluptate opiniones recitat.Quarũ prima erat dicen
tiũ nullã voluptatẽ p se aut p accidẽs esse bonũ.Voluptatẽ eñ & bonũ nõ esse idẽ arbitrant.Bonũ p se
bonũ est suapte natura bonũ.Per accidẽs bonũ est bonũ alicui adiũctũ,nã potius facit vt illud bonum
aliqd mali habeat ob ei⁹ cõmixtionẽ.Scda erat opinio astruẽtiũ q̃sdã voluptates eẽ bonas,sʒ earũ plu-
rimas esse malas,hãc scdam inseqt.Inter vtrũq3 vola medio tutissim⁹ ibis inqt poeta.❡Tertia sup-
mũ bonũ,deinde horũ opinãtiũ motiua adducit,i primis rõnes priẽ opiniõis.Pria aũt rõ est.Nulla ge-
neratio in natura sensibili est bona,at ois delectatio est gñatio sensibilis i natura: igit nulla delectatio
est bona,in scdo mõ priẽ.Maior pʒ,qa nulla gñatio est finis.sed via p quã ad finẽ deueniť:sicut ẽdifica
tio quæ est domus generatio non est ipsa domus,sed via ad domum.Et bonum & finis secũdum sic
argumentantes coincidunt proinde secundum eos nulla generatio est bonum.Et minor declarat per
delectationis diffinitionem quam ipsi ponebant dicentes.Tunc solũ esse delectationẽ, quãdo aliquod
sensibile nostræ naturæ additur quasi nobis cõnaturale, vt in escæ aut potus assumptione est videre.
Sed quia hæc prima ratio est cæteris tẽdiosior, sic argumentor.nihil est bonũ qd̃ cũ fine stare nequit,
cum nihil sit bonũ nisi ob causas finales:vt inqt cõmẽtator.xij.Metaphy.at voluptas nõ stat cũ fine,
quia finis est in perfecto est,voluptas nunq̃ est in pfecto esse,sed in pfectiõis generatiõe.Patet ad ocu-
lum,si frigeas calefactio erit tibi voluptati,donec ad temperamẽtũ reductus fueris,& nõ amplius. Et
si repletiõis egeas,esca erit tibi voluptati,sed nõ diuti⁹ q̃ cũ stomachus & pori repleti fuerint.❡Scda
ratio est Tales voluptates vir tẽperãs fugit:igit voluptas est quid malũ.Preterea.❡Tertio prudẽs in-
dolentiã & dolorũ vacuitatem sequit,nõ autẽ ipsas voluptates.❡Quarto voluptates ipedimẽto sunt
prudẽti,& quo qa magis his voluptatib⁹ afficit & gaudet,eo magis impedit, vt in venerea voluptate
intueri licet.Nemo quoq3 dũ est in illa,quicq̃ mẽte cõsiderare valet: proinde voluptates nõ sunt bo-
nẽ.❡Quinto delectationis nulla est ars:at omne bonum humanum est opus alicuius artis.
❡Sexto,pueri & belluẽ ipsas voluptates sequuntur,sunt igitur brutales voluptates & non expetendẽ
vt bonẽ.His sex rationibus pro prima opinione recitatis, pro scda similiter argumentat. Primo sic.
Quẽdam voluptates sunt turpes ac infames:ergo nõ oẽs sunt studiosẽ. Scdo qa aliq̃ voluptatũ detri
mentũ afferũt,voluptatẽ eñ efficiẽtia q̃dã morbos aggenerant,alias aũt esse bonas nihil ipsis videtur
esse absurdum.❡Demum vnico medio pro tertia positione argumentat. quæ dicit nullam delectatio
nem esse optimam q̃uis omnes sint bonẽ.Id quod non est finis non est optimũ,at nulla voluptas est
finis:igitur. Consequentia tenet cum maiore.Et minor probatur scdm loquentiũ dicta,omnis dele-
ctatio est generatio sensibilis in natura,& nulla generatio est finis,sed via ad finẽ.Hẽc fere sunt quẽ de Obiecta.
voluptate ab illis adducunt.❡Sed cõtra literã obijcit:primo.Videt aũt q̃ hic nõ est locus de volupta
te disserẽdi:immo est in decimo:in signũ cuius in illius libri primordio de voluptate loqt.Itẽ in rhe Responsio.
torica de voluptate determinat, ergo nõ hic. ❡Respondet q̃ hic principaliter de voluptate sensuali ad primũ.
loquit,& de tristitia,circa quã cõtinẽtia incõtinẽtia,mollicies & pseuerãtia laborãt. de spũali aũt delecta
tione nõ determinat nisi p quãdo corporalis voluptas meli⁹ dephendit.Opposito aũt mõ determinat
in decimo.Principalr eñ de spũali in decimo,vt de felicitate loquuturus, q̃ qa nõ est sine voluptate,
prius de voluptate loqt.Itẽ plerĩq3 philosophi & vulgus in delectatione felicitatẽ ponebãt.hoc aũt in
decimo euacuat anteq̃ puinciã loquẽdi de felicitate subeat.Et quia inter amicos maxime solet esse de
lectatio (nihil enim est delectabilius q̃ cum honestis amicis conuiuere,vt in octauo & nono dicit) ea-
propter post hanc materiam voluptatis in septimi calce de amicitia loquet. Et sic hosce libros con-
nectit.❡Ad scdam rationẽ dicit q̃ rhetorica solum probabiliter de voluptate tractat , moralis autẽ Ad secundã.
philosophus demonstratiue eo modo quo ethicus demonstrationes suscipit.

Tractatus.II. Cap.II.Quod est Lib.VII. Cap.XII.

On effici aũt ob ea q̃ dicta sũt,vt voluptas bonũ nõ sit,nec id qd̃ est opti
mũ,ex hisce sane cõstabit.Primũ nãq3 cũ bonũ sit duplex (est eñ aliud ab
solute,aliud alicui bonũ) & naturẽ ipsẽ & habit⁹ hæc sequent.Quare se-
quent & motus,& gñationes.Atq3 earũ q̃ prauẽ videnť esse,q̃dã sunt sim
pliciter prauẽ,alicui vero non sunt, sed expetibiles huic.Quẽdã nec huic,
sed nõnũq̃ & tẽpore paruo expetibiles vero nõ sunt.Quẽdã neq3 volupta
tes sunt,sed videnť q̃ sunt cũ dolore & medicaminis gratia,quales sunt ægrotantiũ.Preter-
ea cũ bonorũ aliud sit opatio,aliud habitus,opationes q̃ ad naturã cõstituũt habitũ, p acci-
dẽs afficiũt voluptate.Est igit opatio in cupiditatib⁹ restãtis habit⁹ atq3 naturæ. nã & sine
dolore cupiditateq3 sunt voluptates,vt opationes cõtẽplandi,nõ deficiẽte natura.Signũ aũt
est q̃ nõ eisdẽ gaudẽt hoĩes,cũ replet,& cũ est cõstituta natura,sed cũ est cõstitura iis q̃ sim
pliciter afficiũt voluptate,cum repletur & cõtrariis.Nam & acribus gaudẽt & amaris,quo-
rũ nihil prorsus aut natura,aut simpliciter afficit voluptate,quare nec voluptates. Nam vt
ea quẽ voluptatẽ efficiunt inter sese distant,sic & voluptates eẽ q̃ ab illis pueniũt.Atqui nõ
necesse est aliquid aliud esse prẽstabilius voluptate,vt quidã inquiunt gñationes ipsius finẽ,

Non enim generationes, neq; cum generatione sunt omnes, sed operationes & finis. Nec eueniunt dum fiunt, sed cum fit vsus: nec omnium est finis aliud quicq̃, sed earum quæ ducunt ad perfectionem naturæ. Quapropter & non bene sese habet, voluptatem dicere generationem esse sensibilem, sed dicendum est potius operationem eius habitus qui est secundum naturam, & pro hoc sensibilem sine impedimento. Videtur autem ex eo generatio quædam esse, quia est proprie bonum. Operationem enim generationem esse existimant. est autem diuersum. At vero si voluptates esse prauas ex eo censent, quia nonnullæ rerum afferentium voluptatem morbos efficiunt, idem de salubribus rebus censebunt. Nonnullæ nanq; obsunt pecuniariæ rei. Hoc igitur pacto prauæ sunt ambæ. at non sunt ob idipsum prauæ. Nam obest interdum ad sanitatem & contemplario, impedit autem neq; prudentiam neq; habitum vllum voluptas ea quæ ab vno quoq; prodit sed alienæ. Nam eę voluptates quæ ad contemplationem emergunt & disciplinam, conferunt potius ad contemplandum, atq; discendum. Id præterea quod dicitur nullam vllius artis opus voluptatem esse cum ratione accidit. Nec enim vlla alia operatio artis est, sed potentiæ, q̃q̃ & vnguentaria ars & coquinaria, voluptatis esse videntur. Temperantem autem fugere voluptatem, & prudentem sequi vacuitatem doloris, pueros deniq; persequi beluasq; afficientes res voluptate, eodem omnia modo soluuntur. Nam cum voluptatum (vt dictum est) aliæ sint absolute bonæ, aliæ non bonæ tales voluptates tam pueri q̃ beluæ persequuntur, & harum indolentiam prudens quas cupiditates comitatur & dolor, quæq; corporis sunt. Hæ nanq; tales sunt, & harum exuperationes, quibus intemperans, intemperans est. Quapropter has temperās fugit: nam sunt voluptates, & temperantis.

NOn effici autem &c. In superiore capite aliorum opinationem recitauit, hic autem suam annectit, dicit ergo primo. Superioribus rationibus a priscis allatis non est conclusum vt voluptas bonum non sit, vt prima opinio prętendebat, neq; ostensum est q; non sit optimū, hoc est summum bonum, quod secunda opinatio prętendebat, ex hisce dicendis hoc constabit. Secunda opinio absolute est vera in conclusione: ideo contra eam nihil se dicturum ostendit, q̃q̃ ad vnam eius rationem inefficacem postea respondebit. Etiam prętermittit, quia illa verum concludit, dicit ante rationum solutionem q; boni communiter sumpti duo sunt genera: quoddam est bonum simpliciter qđ homini perfecto est bonum, vt speculari, & bonum alicui quod imperfecto homini conducit. Natura perfecto habitu decorata est perfecta simpliciter. Alia est imperfecta cuius cupidites adhuc non est domita. Habitus perfectus appetitum sensitiuum iam domat: imperfectus aliquem perturbationis insultum compatitur adhuc. Ita generatio & motus distinguantur. de prauis voluptatibus vide. xiiij. capite quia alię prauę naturę sunt operationes aut ab ortu: quędam nec sunt expetibiles huic, sed nōnunq̃ paruo tempore vt manducare, bibere: expetibiles tanq̃ perfectiones non sunt, sed quia ad perfectionem tendunt. Non enim viuimus vt comedamus: verum manducamus vt viuamus. Quędam reipsa non sunt voluptates verum sunt voluptatum simię: dolorem enim annexum habent & medicinę gratia fiunt: quales sunt illorum qui morbo illaqueantur. Decimumtertium caput cum. xiiij. hæc omnia affatim docebunt. Ista pro illis summatim solum pręlibantur. Preterea cum bonorum aliud sit operatio & actus secūdus: aliud habitus & actus primus, verbis philosophi vtendo. Secundo de anima operationes quo ad naturalem constituunt habitum per accidens afficiunt voluptatem. Distingunt hic habitum naturalem & innaturalem multi, & multa inutilia & peregrina languida ponunt quæ breuiloquij causa relinquo. Vult enim philosophus dicere q; operationes habitum pręcedentes per accidens solum voluptatem generant: cuius causam statim tangit quæ est: duplex est igitur operatio in cupiditatibus, restantis habitus & naturæ. Vult enim dicere q; ante habitum virtutis homo est pronus ad malum, & habet cupiditatem. Successiue generatur habitus ab operationibus successiue adductis. Toto generationis tempore habitus parui aut mediocris adhuc dominatur cupiditas inclinans contra bonum, quia habitus non est completus & perfectus qui cupiditatis feruorem mulceat. Habitus ipse est natura & naturaliter inclinans. Alio modo etiam & fortasse melius, naturæ habitum, habitus intellige. Itaq; in præsentia per naturam hic totum hominem intellige, quæ adhuc est imperfecta accidentaliter, cum non habeat habitum perfectum. Nam & sine dolore & cupiditate sunt voluptates purę. Hoc est voluptates sequentes habitum virtutis expellunt & dolorem & cupiditatem. Cupiditate vir affectus cum dolore abstinet, & a prosequutione obiecti si non iuuetur vehementi habitu virtutis. Exemplificat de hac puritate per vnum notius, quia talis debet esse probatio, vt contemplatio non deficiente natura, hoc est non morbo laborante vel male aliter se habente: operatio autem contēplandi in corpore sano est voluptuosa, quare mētem sanā in corpore sano nō ab re quidā expetebat. Probat illud a signo in corporalibus, sicut sępius facit & ea sunt nobis sensibiliora q̃ mētis abdita vti diximus, & vult dicere q; esurientes gaudēt malis cibis & potibus quo ad reficiantur, quia eorum pori sunt vacui & refocillatione egent, & est quidā lāguor stomachi ob cibi potus q; carētiam donec repleaē. at cum homines replenē, optume iudicant quę sint delectabilia & quę non.

Ponam literam. Signum autem est ꝙ non eisdem gaudent homines cum replentur, hoc est cum sunt in tempore repletionis: & cum cõstituta in natura humana, hoc est refocillata. Iam homo est fortificatus per cibum qui ante debilitatus erat, sed cum natura humana est constituta & fortificata in cibo natura sufficienter alimenti poculentiq́ sibi assumpsit, tunc gaudet natura his quæ simpliciter afficiunt voluptate, vt vino belnensi & perdicibus, cum homines fuerint repleti, hoc est in tempore repletionis contrariis gaudent, vt vino acri & cibo amaro. At esuries est eis salsa, seu condimentum, facitq́ hæc & illa apparere eis delectabilia, quorum nihil prorsus aut natura aut simpliciter afficit voluptate. Delectabilissimum simpliciter afficit voluptate vt optimus cibus, optimusq́ potus. Patiens sitim de pot⁹ bonitate sinistre iudicat, sed cum satis potus natura sibi assumpsit si crapulę nimietate non sit absorpta optime iudicat. Sic de cibo. Perinde atq́ est de voluptate, quę inest operi ante habitus generationem & eius productionem. Et ad illam analogiam Aristoteles hoc induxit. Nempe & ea quæ voluptatem efficiunt ante habitum genitum & post ipsum productum: hoc est vt ipsa delectabilia voluptatum obiecta inter sese distant, sic & voluptates quæ ab ipsis emanant. Variæ operationes specie distinctæ, varias voluptates specie distinctas producunt. Tametsi calor ignis & solis sint eiusdem speciei. In actibus animæ id verum habet. Alioqui non probabis mihi scientiam & opinionem de eodem obiecto specie distingui. ¶ Deinde soluit rationes pro opinionibus inductis, non ea ratione qua propositę erant. Primo enim eluit vnam rationem tertiæ opinationis, per quam in valore vi etiam primę opinionis eluitur, & incipit secunda illic. Atqui non necesse est aliquid aliud &c. dicit non esse necessarium ob rationem inductam, nullam delectationem esse optimam. Illa nanq́ ratio hoc non concludit, ratio enim erat hæc. Finis est præstabilior his quæ sunt ad finem: igitur est omnium generatione pręstantior: quia omnis generatio est ad finem: at omnis voluptas est generatio: igitur omni voluptate est nonnihil præstantius, scilicet finis voluptatis. Hanc rationem eluendo negat hanc omnia voluptas est generatio aut cũ generatiõe, vt parebit in decimo, sed solę illę voluptates quæ sunt cum tristitia & cupiditate constitutiua habituum sunt generationes aut cum generatione, ac non omnis voluptas est cum tristitia vt ex proxime significatis constat, quia quædam voluptates sunt operationes vel cum operationibus, quæ sunt ab habitu iam constituto & perfecto: & nihil vetat talem voluptatem esse optimam, cum habeat rationem finis. Saltem oppositum illi non probant, etiam perficiunt operationem vt quidam finis in decimo dicetur. Solum illarum operationum quæ ducunt ad perfectum habitum est alius finis ab eis, at non operationum habitum sequentium. Illę enim ad perfectionem ducunt hę a perfecta natura habituata emergunt. Capio literam. Atqui non necesse est aliquid aliud esse præstabilius voluptate, vt quidam inquiunt dicentes generationis finem supple esse meliorem generatione. Loco generatiõis Leonardus effectionem ponit. Non enim generationes, neq́ cum generatione sunt omnes voluptates, sed aliquæ sunt operationes, & etiam finis: quæ voluptates non eueniunt dum habitus fiunt & generantur, sed dũ fit vsus post habitũ complete genitõ. Et per hoc patet ꝙ nõ omniũ voluptatũ est alius finis ab ipsa voluptate, sed solũ earũ est alius finis q̃ sequunt̃. opationes inducẽtes habitũ ad perfectionẽ naturæ. Origines habituũ tẽpore generationis erãt cũ tristitia & cupiditate. Quapropter voluptatẽ sinistre diffiniũt dicẽtes, eã esse generationem ad naturã sensibilem, quia ea non competit nisi voluptatibus imperfectis. Quinimmo potius dicendõ fuisset voluptatẽ opationẽ esse illius habitus qui scdm naturã est. Hæc em̃ diffinitio omni voluptati perfectæ cõuenit. Et loco particulæ sensibilem, potius dicendum fuisset sine impedimento. ¶ An delectatio sit operatio formaliter an causaliter in decimo vbi locum habet videbitur. Et operationem hic extendit ad omnem actum secundum ab habitu, & forma procedentem. Strictius in decimo capit delectationem operationem negans. Operatio non impedita est voluptuosa, quia omnis operans voluntarie ex desiderio operatur, proinde si operatio non fuerit impedita, desiderium complebitur: quod si compleatur plurimum delectat ipsam animam: vt ait sapiens Prouerbiorum decimo tertio. In capite sequenti parum vltra medium ostenditur quonam pacto operatio potest impediri. Visum erat antiquis delectationem esse generationem, quia voluptas est quid optimum in felicitate, & idem est operatio & generatio, vt ipsi existimabant. At ita non est, quia operatio saltem perfecta est posterior generatione. Generatio enim est via ad naturam ac operatio est formæ aut ipsius habitus vsus.

¶ Sequitur in litera. At vero si voluptates &c. Iam tangit motiuum in capite præcedenti tactum, quo dicebatur. Præterea voluptates impedimento prudentię sunt, illicq́ soluit rationem pro secunda positione quæ ponit aliquam voluptatem non esse bonam, quia aliqua est nociua morbos inducens.

¶ Et in valore sic argumentatur. Nullum bonum est nociuum, at quædam voluptates sunt nociuæ seu ægritudinem inducentes. Dicit ergo ꝙ non sufficienter voluptates esse prauas concludunt per hoc ꝙ nonnullę voluptatem afferentium morbos efficiant. Primo quia aliquæ delectationes quæ valitudinem restituunt rei pecuniariæ obsunt, & sic idem in salubribus rebus censerent puta eas esse prauas, quod est falsum.

¶ Secundo contemplatio crebriter sanitatem præpedit, vt pleno stomacho literis insudare, vnde negat illam: omne afferens corpori iacturam est malum: contemplatio enim magni studij spiritus consumit, & longæuitati obest. & tamen non continuo est praua. In actu fortitudinis vita confestim periclitat̃, & nemo inficias iuerit, qn fortitudo sit laudabilis. Et sic eorum argumento contemplatio esset mala. Cõtẽplatiui em̃ in reb⁹ sublimib⁹ nisi ratiõe vtant̃ interdũ ingeniũ remittẽdo, sũt breuis ęui. Intercisis horis lr̃is est vacandũ: a sumpto pastu aliquãdiu fabulabere cũ salsis atq́ facetis, si haberi queãt;

Honesti sales a lepidis prolati animum recreant atq; refocillant. Si illi tibi non occurrant, ante meridianas horas, hoc est nonam perficito, atq; vespertinum officiom consummato, digestione celebrata studio operam nauabis. Nec hoc est temporis fæces deo porrigere & meliora mundo. Literarum eñ studiũ est propter deum atq; eius cultum capessendum. Non loquor de regentibus cursua artium. Nã a pastus calce reparant Artistę, cauillos Sophisticos a suis pharetris extrahunt, vt machinis respondentem circumueniant. Hęcq; exercitatio eis minime obfuerit. Ita & nosipsi fecimus. Tenuis est collegiorum portio, vinum per se debile, aqua debilitatur. & illis materijs excercitati abundant, & viridis sunt ætatis, proinde ea palęstra eis non obest. ¶ Sequitur in litera. Impedit autem neq; prudentia &c. Hic soluit quartam rationem pro prima opinione inductam, illic: dicebatur ꝙ voluptas prudentiam impedit: dicitq; ꝙ neq; prudentiam neq; aliorum habitum vllum voluptas quæ vnicuiq; operationi propria est, impedit: vnde voluptas quæ procedit ab operatione prudentis prudentem iuuat nõ impedit. Nec alicuius habitus propria voluptas habitum a quo proficiscitur impedit: quippe voluptas contemplationi superueniens adminiculum ad contemplandum ministrat. Quando artifex in sua operatione delectatur clarius atq; sincerius animaduertit diutiusq; continuat opus. Nausea vero atq; fastidium opus cœptum interrumpunt, non delectatio: quę perficit opus vt medicus sanum, decimo Ethicorum, sed sicut sanitas & finis causę sunt sibijnuicem causę. secũdo Physicorum. Operatio est voluptatis fons & affectrix. Verum delectationes extraneę vt corporales operationem scholasticã prępediunt. Voluptates enim corporales aliquę corpus transmutant & rationem pro tempore adimunt, vt de venereis vno ore perhibent omnes. Aliquæ distrahunt, & homo distractus in priore operatione minus immoratur, itaq; delectatio illius operationis minuitur. Aliquæ excessiuę voluptates existimationem prudentię corrumpunt, nõ autem speculabilium iudicium. vj. Ethicorum. Vna voluptas alteri interdum consonat, operationemq; pristinam parum nihil ve minuit, vt lyricen musicus inter prandendum. ¶ Sequitur in litera. Id pręterea quod dicitur nullam &c. Quintam rationem primæ opinationis hoc pacto infirmat. Ratio siue captio fuit hęc. Omne bonum est opus artis: at nulla voluptas est opus artis, proinde nulla voluptas est opus bonum. In secundo modo secundę figure, scilicet Camestres. Maior ostenditur. Quia omne bonum a recta ratione emergit, quæ apud illos est ars. Philosophus maiorem inficiatur dicens ꝙ operatio non est propria artis, sed potentię, quę talem habitum habet. Potentia est artis principium, ꝙ omnis opatio primo erit ipsius potẽtię in qua postea ars fundatur. Q; si voluptas more eorum sit operatio non erit bonum artis, sed potentię. Ars est recta ratio factibilium, & eorum quę efficiuntur, non eorum quæ a nobis aguntur. Deinde minorem interimit, scilicet ꝙ voluptas non sit opus artis, quia ars coquinaria est facere concoctiones & condimenta irritamenta gulę vt archimageri Parisienses in nuptijs locupletum faciunt. Pariter & ars vnguentaria voluptatis esse videtur. Post hęc soluit rationem secundo loco positam per dicentes temperatum fugere voluptates, dicitq; vbi addunt, temperantem fugere delectationem & prudentem sequi vacuitatem doloris, hoc est non tristem vitam, etiam pueros cum belluis voluptate trahi. Eadem solutione hęc omnia, scilicet secunda tertia & sexta rationes eluuntur. Dicit enim temperatum fugere dolores, quod in secunda ratione tangebatur, & ꝙ prudens vitam sine tristitia quærit, prout in tertia dicebatur. Insuper in sexta argumentatione insinuabat pueros atq; bellutas voluptates quærere, omnia hęc eandem solutionem efflagitant, quæ erit hęc. Voluptatum quædam sunt absolutę, hoc est reipsa bonę, siue sint corporales siue spirituales. Alię sunt non bonę, sed adulterinę & sophisticę. Voluptates illę sunt tristitię immunes, hę vero cum cupiditate & tristitia. Tales voluptates tam pueri q̃ bellują sequũtur. Verum harum voluptatum indolẽtiam, hoc est nõ cõtristationẽ prudẽs q̃rit. Prudẽs enim in harũ voluptatũ corporaliũ absentia nõ tristat. Vitã sine tristitia indagat. dicit ergo litera. Harum voluptatũ indolẽtiam prudẽs quęrit, quas voluptates cupiditas dolorq; comitatur, corporis eñ sunt. Hę nãq; voluptates tales existunt, & horũ excessus, quibus intemperãs euadit intẽperãs, vir tẽperat⁹ fugit. Nã aliquę sunt voluptates ipsius tẽperãtis. Sane vnusquisq; habitu redimit⁹ voluptatẽ capit in sui habit⁹ actib⁹, in cibo potuq; cõformiter ad rationẽ voluptatẽ capit. Ante esuriẽ & sitim nõ esitat bibit ve, quare palatũ bñ dispositũ habet, & sua tẽperãtia prudẽtiã cõseruat. Proinde in spiritualibus, vt par est, plurimũ delectat. Nec nõ tẽperatus in cõnubio in re vxoria voluptatẽ capit, q̃a cõiugẽ prolis gr̃a cognoscit & castitatẽ in se ac in vxore cõseruet, ne cũ aliena p̃sona sit coitus, & hoc sine peccato (vt reor) vllo. Et si voluptates vnius formę p̃dirẽt, illi veteres bñ cẽserẽt. modo nõ est ita. Tẽperãs in cibo potuq; eorũ q̃ ad corporis sustẽtationẽ capit, exupationẽ auersat atq; abhorret. Pueri & pecora plus æquo si alimẽtũ eis ministret capiũt. Bñ dicit. Da puero dũ vult, catulo dũ cauda mouet. Sic puer indoctus, catul⁹ male pastus habet. Puer sane vltra sufficiẽtiã nutrimẽtũ applicatũ suscipiet sicut in intẽperato adulto & bellua, & erit sui homicida, nisi p̃uida nutrix p̃uideat. Discretiõe prudẽtis medici illustriũ liberis i pueritia alimẽtũ det. Memineris ꝙ p̃miscue Aristoteles capit delectationẽ p̃ operatiõe vel q̃litate cõcomitãte. Sup hoc veteres digladiabant, & nostri theologi vt in decimo patebit.

Tract. II. Cap. III. Et Lib. VII. Cap. XIII.

Dolor an sit malum.

Atqui malum & ipsum dolorem esse ac fugiẽdum conceditur. Alius enim est simpliciter malum, alius aliqua ex parte, ex eo quia infert impedimentum. At contrarium fugiendo quo fugiẽdum quid est atq; malum, est bonum. Igitur voluptatem bonum quid esse necesse est. Eo nãq; modo quod Speusippus soluebat non conuenit solutio, vt minori maius est æquali vo

luptatem contrariū esse. Non enim sub malo voluptatem ipsam vt speciem dixerit sub genere collocari. At vero nihil prohibet, voluptatem aliquam optimum esse, si nonnullę voluptates sunt prauę quemadmodū & scientiam aliquam si sunt nonnullę sciētię prauę. Quin potius forsitan & necessarium est, expetibilem esse aliquam summe, si sunt vniuscuiusq; habitus operationes sine impedimento, siue omnis operatio sit fœlicitas, siue vnius cuiuspiā ipsorum, vacans impedimento. Hoc autē est voluptas. Quare fit vt aliqua voluptas, ipsum sit summum bonum etiam si forte pleręq; voluptatū sint simpliciter prauę. Atq; ob id ipsum fœlicem vitā iucundam esse omnes arbitrantur, nectuntq; ipsam voluptatem cum fœlicitate non absq; ratione. Nulla nāq; operatio perfecta est, si impedieē. At fœlicitas operatio est perfecta. Quapropter fœlix indiget bonis, & corporis & externis, ipsaq; fortuna, quo nō impediatur. Qui autem aiunt eum qui rota torquetur & magnis in calamitatibus est constitutus, fœlicem esse si modo sit bonus: nihil profecto dicunt aut sua sponte aut inuiti. Quia vero fœlix indiget & fortuna, ideo quibusdam fortunę prosperitas & fœlicitas idem esse videtur: quod non est ita. Nam & ipsa si exuperet, impedimētum affert, atq; fortasse iure tum non est prosperitas appellanda, diffinitio enim ipsius est ad ipsam fœlicitatem, illud etiam beluas hominesq; persequi voluptatem, indicat ipsam esse quodammodo summum bonū,

Sciētię bonę & prauę.

Fœlicitas ex igit bonum.

Prosperitas minima non est fœlicitas.

Quam populi celebrant omnino fama perire,
Nulla potest.

Sed quoniam eadem natura habitusq; optimus neq; est neq; videtur, nec voluptatem eandem omnes sequuntur. Voluptatem tamen omnes sequuntur: fortasse autem & persequuntur, non eā quam putant, neq; quā dicerent, sed eandem. Omnia namq; diuinū quid habent natura. Sed corporis voluptates ex eo sibi nomen hoc vendicarunt, quia sępissime occurrunt, & omnes sunt ipsarum participes. Solas igitur has esse putant, quia solę sunt notę. Patet etiā nisi voluptas & operatio sit bonum, fœlicem viuere cū voluptate non posse. Cuius nanq; gratia ipsa est opus, si non bonū est? At simul & cū dolore ipsum viuere contingit. Dolor enim neq; malum est neq; bonum, si neq; voluptas, cur nam itaq; fugeret? Neq; igitur studiosi ipsius vita iucunda erit, si non sint & operationes ipsius iucundę.

Atqui malum & ipsum dolorem esse. &c. Nunc probat q aliqua voluptas est bona, hocq; sic. Omne contrarium malo & fugiendo est bonū: at voluptas dolori malo quem fugiēdum dicūt, aduersatur: igitur. In contrariis inter quę est medium non sequitur: hoc est coloratum & non nigrum ergo est album: dantur enim colores medii. Verum vbiq; in contrariis immediatis si vnū est malum alterū est bonum. Vbi vero inter contraria est mediū vtrūq; est malum. Patet de prodigalitate & illiberalitate. Intelligit philosophus, q illud quod contrariatur malo tanq̄ mediū extremo, semper est bonū sic autem est in proposito. Verum tamē aliquis dolor est simpliciter malus vt dolor de bono fratris: vt inuidi dolor, ac dolor de inordinatorum venereorum absentia. Ille dolor a toto genere est malus. Alius est dolor nō simpliciter malus, sed ex parte solum est malus quia boni impeditiuus: nihil de nostra virtute aufert si sit cū moderamine: vt dolor qui est de amici morte: ac contrarium fugiendo, quo hoc est siue quatenus hoc est, fugiēdum est atq; malum: Est bonū, voluptas ergo hac via dolori aduersatur, est igitur voluptas, ergo aliquod bonum. neq; solutio Speusippi est conueniens: dicentis voluptatem sic aduersari dolori, vt maius minori: hoc est vt extremum extremo & æquali hoc est medio. Erat autem Speusippus platonis discipulus & ex sorore nepos: pręceptori in academia succedens qui dicebat voluptatem vt contrarium malus, aduersari dolori tanq̄ minori extremo, & etiam æquali hoc est medio: dicebatq; indolentiā siue carentiam doloris esse medium: sicut illiberalitas magis est fugiēda q̄ prodigalitas. Proinde non sequitur voluptatem esse bonā: sed potius sequitur eam esse quoddam malum. Hanc responsionem philosophus confutat ad hominē argumentans, qui platonicus erat, & eius sentētię addictus. Ex hoc dicit q voluptas esset quoddā per se & secundū genus malū: & sic quęlibet species voluptatis esse mala: qđ ipsi dicere nolunt. Conclusio hypothetica talis sequitur. Quis aliquę voluptates sint prauę: ex hoc nō concluditur quin aliqua voluptas optimū sit. Patet per locum a simili: non enim inconuenit aliquam scientiā esse optimam vt metaphysicam, licet aliquę essent prauis, quarum vsus ad malum ducit, vt nefaria deprauatorum volumina in quibus pestilētissima reliquerunt posteritati dogmata: vtpote de venereis quę ad illam explendam abundantius cōducunt: & quod pharmacū assumptum pręsentanee aut stato tempore hominem enecat. Pari modo Albumasar & reliqui superstitiosi astronomi perniciosissimos libros cuderunt quibus diuinam potentiā ac eius maiestatem corrodere studuerunt. Liberum arbitriū & cęteraid genus quibus bene beateq; viuitur, subtraxerunt. Omnia hęc monimēta indubie sunt vulcano cum Vuicleffi & Lutheri ac œcolampadii operibus tradenda. Pręterea quomodo Necromantię & similium artium vsus est malus, illas quoq; perniciosas esse oportet. Artis nomen ad impietatem homines late extendunt. Philosophus hic expletiue & conditionaliter procedit: in decimo ostensurus est felicitatem non cōsistere in voluptate: hic autem hypothetice loquitur: & vtitur aliorum more communi. Nondum enim est veritas illius negocii discussa. Forsan necessariū est aliquam voluptatem esse summe expetibilem. Probatur sic. aliqua operatio alicuius boni habitus vo-

luntaria & nõ impedita est bonum optimũ:at omnis talis operatio est voluptas, siue omnis operatio sit foelicitas siue vnius cuiuspiam ipsorũ sit foelicitas:quare aliqua voluptas erit summum bonũ. Licet etiam multę voluptatum sint prauę. Hoc solidat per vulgarem famam:Beatam enim vitam iucundam arbitrãtur omnes:nectuntq; cum beatitudine voluptatem. Et non sine ratione:quia nulla operatio si prępediatur perfecta est:at foelicitas est operatio perfecta:& si ea non assit operatio impedit̃. Quocirca foelix bonis indiget cum corporis tum externis.quibus fretus in sua actione minime impeditur. Stoici qui dicunt illum qui in rota,aut phalaridis tauro graui supplicio torquetur,& qui ingẽtibus calamitatibus premitur, foelicem esse,modo sit bonus,siue velint siue nolint,mihi ignoscant:nihil enim dicunt:quia illud est inopinabile. Vel siue velint.i.siue scienter hoc dicunt,tunc mentiuntur:aut si inuiti & sic decepti per rationes quas soluere nequeunt. Generose stoicus philosophatur illic,& a theosophorum vestigiis minime discedit: in contemplatione sopremę causę & studiosa vita beatitudinem collocans Iob enim calamitatibus pressus erat foelicitate clarus:loquor perinde ac si calamitas probos contingere possit. Dubio procul Socrates bibẽdo succum cicutę frigiditate illi letiferum & martyres in Mosaica lege & lege gratię a foelicitate in tormentis non cecidere. Eleganter sane stoici philosophabantur: eorumq; rationes erant insolubiles. Probo viro nulla calamitas aut vera miseria accidere potest. Hanc sententiam Aristoteles in decimo exosculatur,nunc autem de mundana foelicitate & politica,sicut in primo,loquitur. Foelicitas actiua quę est ad alios, vtpote ad familiam & ciuitatem fortunis indiget:verum foelicitas speculatiua. Vt in decimo inquit, perpaucis bonis aut nullis indiget:puta sic vt sint necessarii,nihilo tamen minus conducunt. Decimo libro propriam opinionem sincerę foelicitatis insequitur:& cum sibi non aduersetur:ita eum exponere vrgemur. Latius illam materiam deus coepta secundet in decimo examinabimus. Accedo literam quę facilis est. Foelix indiget fortunis,ea propter aliquibus fortunę prosperitas & foelicitas idẽ esse falso apparet. Sane opes si exuperanter assunt foelicitati impedimentum pręstant. Opes enim sunt instrumentum foelicis sed quãdo sunt excessiuę sunt ineptum instrumentum:& tunc prosperitas non est appellanda:quia opum diffinitio & terminus ad foelicitatem requiritur. Insuper & belluę & homines summo studio persequuntur voluptates, hoc est argumentum voluptatem quoddam optimum esse. Hoc ipsum omnes vno ore pręd icant. Et quod cõmunis fama tradit,omnino non deperit quod authoritate Hesiodi fulcit canẽtis: Quam populi celebrãt omnino fama perire Nulla potest. Sequitur in litera. Sed quoniã eadẽ natura habitusq; optimus &c. Quia iam probauit experimento omnes homines voluptatem obuiis vlnis prosequi & authoritate hesiodi non esse leuis momenti quod omnes populi pręd icant:diceret quispiam ꝙ tametsi pueri & belluę voluptates sectantur tamen per hoc minime probatur voluptas esse summum bonum,quia pueri & pecora ineptas voluptates sequuntur:non enim omnium eadem est optima natura neq; optimus habitus:eandemq; voluptatem non omnes sequuntur sed aliam & aliam. Logice loquendo omnes voluptatem sequuntur, verum nullam voluptatem omnes sequuntur senum & iuuenum differens est delectatio: & boues & equi diuersis gaudent. Hoc refellit inquiens. Quinimmo & voluptatem omnes sequuntur,fortasse autẽ & persequuntur hoc est ad finem vsq; & ita bene sequuntur. Vbi fortasse non est aduerbium dubitandi,plusq̃ forte vt alias latius explanauimus:& si sit aduerbium ambigendi ad eam partem Aristoteles descendit inquiẽs. Non persequuntur eam voluptatem quam suspicantur,nec illam quam interrogati dicerent:sed quãdam occultam voluptatem eis insitam quam explanare nequeunt. Omnia nanq; diuinum quod habent natura.omnes mortales vestigium quoddam innatum habent ad deum,a quo producti sunt, & suo modulo ad id tendunt,nam ad dei cognitionem possibilem omnes homines suapte natura tendũt quatenus dei maiestatem ornent. Similia in decimo ethicorum omnino tangit. Nec Aristoteles primus hanc viam detexit:sed philosophantum generosa cohors:quorum sententiam ipsa in exordio primi libri mutuatus corolarium subortum infert sic scribens. Quapropter bene veteres bonum ipsum id esse dixerunt, quod omnia apperunt. Vbi bonum ipsum stat determinate. Memor sis qđ superius commemoraui ꝙ in presentia Aristoteles voluptatem ab operatione illa summa aut illius obiecto non segregat. Sequitur in litera. Sed corporis voluptates grande sibi nomen vsurparunt. Et id rationis est ꝙ sępenumero occurrunt. Quotidie enim manducamus & bibimus:& in refocillatione naturę illę voluptates irrepunt:& quia sensibiles sunt vulgo sunt notiores. Quocirca eas solas esse voluptates falso abitrantur. Sequitur in litera. Patet etiam. Vnam rationem pręter illata affert, vallaturus voluptatem esse bonum. Circa quam hoc pacto in valore procedit. Si voluptas non sit bonum:foelix cum iucunditate vitam non aget. Consequens illatum est falsum:ergo & antecedens. Assumptum probatur:quia felix in summa iucunditate vitam degit: & peculiares voluptates habet:ex decimo atq; primo libro id lucet. Consequutio ostenditur:quia ipse felix omnia bona consequitur:at si delectatio non sit bona,eam protinus a se exterminaret tanq̃ non bonum: sed voluptas a felice minime extruditur:igitur. Secunda ratio ad impossibile vel ad falsum ducens est: Si voluptas non sit bonum,felix cum dolore viuet:consequens est respuendum: ergo & eius antecedens. Assumptum liquet:quia felicis non est cum dolore vitam transigere. Consequentia autem ostenditur: quia si voluptas non sit bonum non etiam erit malum:& si nec erit bonum neq; malum,idem erit iudicium de contrario:ac id quod neq; est bonum neq; malum potest felici adesse quia non cum ipso pugnat: promde felix potest cum dolore vitam anxie transigere:quod rationi dissentaneum est. Itaq; ponenda est nonnulla voluptas & cum foelicitate indiuisibiliter conglutinata. Repetam literam ob rudiores. Patet etiam nisi voluptas & operatio sit bonum felicem cum voluptate viuere non posse,quia voluptas cum esset non bona nõ proderit illi:& eam exsufflaret. Cuius nanq; gratia cum sit non bona,opus esset felici, voluptate? Perinde ac si diceret voluptas,non est quid bonum,quid quęso ipsi felici confert? Pręterea si cum dolore vitam ageret,dolor neq; malum esset neq; bonum secundum illos:neq; pari modo voluptas:si hoc cõcedis

precor cur felix ita dolorē fugit? ¶ Dubitatur an tristitia sit mala. Responsio per cōclusionē hypotheticā. Dolor secundū se sine respectu circūstantiarū cōsideratus est malus. Si vero in ordine ad circūstātias occurrentes ipsum metiamur tūc potest esse bonus. Prior pars cōclusionis patet: quia vir probus qui recte circa omnia cēset, nolet talem sibi inesse sed ab eo aufugit. Vir bonus nō quęrit illud, sed fugit qđ est ei nō demerēti incōmodo. Talis autē est ipse dolor. Nā spiritus tristis, autore Salamone, ossa exsiccat & extenuat, cor cōstringit, spiritus obtenebrat & inspissat & ex cōsequēti intellectū hebetat, memoriāq; obtūdit. Secūda pars multifariā patet in multis hominū generibꝰ. Primo in pueris, dolor etiā arcet eos a malo cōmittēdo, hinc parētes piētissimi pceptoresq; diligētissimi eos puniūt secūdū sapiētis cōsiliū. qui parcit virgę odit puerū. de malis voluptatibꝰ iā patet (qa eñ cōtraria cōtrariis curanī, q voluptatibꝰ iniqs absorbenī. Iustū est vt puniantur: ita faciūt legislatores respectu voluptatū, quę rēpublicā perturbāt, homicidas, grassatores & fures incorrigibiles extremo supplicio afficiēdo, iustitia punitiua: cui lex naturę & diuina quadrat.

Tract. II. Cap. IIII. Et Lib. VII. Cap. XIIII.

DE corporis autem voluptatibus considerandum est eis qui dicunt nonnullas voluptates expetibiles esse valde, & honestas, sed non corporis & in quibus temperās ipse versatur, cur igitur contrarii dolores sunt praui? Malo nāq; bonum contrarium est. An necessarię voluptates sic sunt bonę, quia & id quod est non malū est bonum, an vsq; ad aliquem terminum bonę sunt? Habituū enim eorum ac motuum, quorū non est melioris exuperatio, neq; voluptatis est. Eorū autē quorum est, est & voluptatis exuperatio. At bonorum corporis est exuperatio & prauus in persequendo exuperationē, sed non necessarias voluptates cōsistit. Omnes enim gaudent quodāmodo & epulis, & vino, & venere, sed non vt oportet. Contra autem in ipso dolore facit. Nō enim exuperationē, sed omnino fugit dolorem. Non est exuperationi dolor contrarius, nisi ipsi persequēti exuperationem. At enim cum non solum ipsum verū, sed etiam falsi causam oporteat dicere (hoc enim ad faciendā fidem conducit, nam cum id rationi consentaneum fuerit visum, ob quod verum esse videtur quod non est verū, facit vt ipsi vero magis assentiamur) dicendum est cur corporis voluptates expetibiliores videntur. Primū igitur ex eo quia pellūt dolorē, atq; ob exuperationes doloris, voluptatē exuperantem vti medelā, & omnino voluptatem corporis persequūtur, ipsę autem medelę vehementes fiunt. Quapropter & ipsas sequūtur, quia tales vidētur cum cōtrariū adest. Et propter hęc igitur duo (sicut dictū est) voluptas nō studiosum esse videtur, quia aliæ prauę naturę sunt operationes, aut ab ortu, quēadmodū ferę: aut ob cōsuetudinē, quales prauorū sunt hominū. Alię sunt medicamēta, quia sunt indigētis, & melius habere q̄ fieri. Alię accidūt dū perficiūtur, per accidēs igitur sunt studiosę. Pręterea ipsas qa sunt vehemētes, ii persequūtur qui aliis nequeūt gaudere. Ipsi itaq; sitim quādā sibi comparant: quod dū sine nocumēto fit, nō est increpandū, cū vero cū detrimēto, perprauū est. Neq; enim habēt alia quibus gaudent, nec aliud habere plerisq; permolestū est ob naturā. Nā animal semper laborat (vt naturales etiā sermones testantur) videre ac audire dolorē inferre dicentes, sed cōsueti iā sumus, vt aiunt. Similiter in iuuētute quidam ob incremēta, perinde disponūt ac vinolēti. Et iuuētꝰ ad voluptates propēsior est. Biliosi aūt atra bili natura semper egent medicamento. Cōtinue nāq; corpus ob cōplexionem mordetur: & semper in appetitione sunt vehemēti. Voluptas autē contraria, & quouis etiā modo fit vehemēs, pellit dolorem, & propterea intēperantes homines prauiq; fiunt. Voluptates autē eæ quæ sine dolore sunt, exuperationē non habēt. Atq; hę proficiscūtur ex iis quę natura, & nō per accidēs afficiūt voluptate. Ea vero dico per accidēs afficere voluptate, quę medētur: etenim quia fit vt homini medeatur, eo qđ sanum permanet aliquid agēte, ideo talia afficere voluptate vidētur, at ea natura voluptate afficiūt, quæ faciūt operationē talis naturę. Nulla autē res eadem ex eo nos semp delectat, quia nō est simplex nostra natura, sed inest & aliqd aliud, quo corruptibiles sumꝰ. Quare si quippiā agat alterū, id est alteri naturę pter naturā, at cū ęquatur, neq; molestū, neq; iucūdū videtur quod agitur. Qz si alicuius natura sit simplex, semper eadē operatio iucūdissima erit. Iccirco deꝰ vna semp simplicíq; gaudet voluptate, nō eñ solū motiōis est opatio sed & immobilitatis. Et voluptas in quiete potius q̄ in motu cōsistit. Mutatio vero omniū dulcissimū est secūdū poetā: ob prauitatē quādā. Vt eñ hō prauus, facile est mutabilis, sic & natura praua est ea q̄ indiget mutatione: nō eñ est simplex nec bona. Sed de cōtinētia quidēatq; incōtinētia, & de voluptate doloreq;, & qd vnū qdq; ipsorū est. & quonā mō alia ipsarū sunt bona alia mala, diximꝰ. Deinceps aūt de amicitia dicemꝰ.

Voluptates corporis.

Falsi causam dicens fidem facit.

Biliosi semper egent medicamento.

Voluptas sine dolo.

Voluptas dei vna voluptas in quiete.

DE corporis autem voluptatibus &c. Dictum est quasdam voluptates esse simpliciter voluptates & doloris prorsus expertes, quæ non sunt corporis, postq̄ corporales semper sunt cū dolore quoquomodo permixtæ: quare vt sequitur videntur ꝙ sunt malæ, itaq; dolores corporis eis oppositi boni erunt: qua de re speculandum est ab his qui ita loquuntur. Quippe ipsi etiā peripatetici ita opinari videntur: sunt ne dolores oppositi voluptatibus corporis mali. Porro si voluptates corporis sint malæ apparet dolores contrarios esse bonos, postq̄ malo bonum est contrarium. Quonam pacto igitur dolores sese habebunt. Bifariam hoc dissoluit illic: an necessariæ voluptates &c. Necessariæ voluptates sunt bonæ et eo ꝙ non sunt malæ: quando de illis dicitur: sunt non bonæ proinde malę: loquendo de necessariis, illatio est vana, illic enim inter bonum malumq; medium cadere videtur: sic dolores his contrarii non sunt boni aut mali simpliciter. Secunda solutio est, ad aliquem terminum vsq; sunt bonæ donec medium seruetur: postea vnam distinctionem affert motus necnon operationes quæ excessum suscipiunt. habent etiam voluptatis excessum: vt in cibo & potu sic in illis voluptas excessum suscipit. Et quia non est exuperatio in virtute & in speculatione, hinc in illis non est excessus voluptatis. Quædam sunt quorum est excessus melioris hoc est de meliore. Itaq; quanto maior est egressus tanto illud est peius quia magis a bono receditur & mandere & bibere vltra saturitatem est malum: & quanto magis exceditur tanto est peius. Et aliquorum habituum & motuum non est superabundantia melioris, immo quanto est maius crementum tanto est laudabilius, vt in speculatione veritatis. Crebra veritatis speculatio veritatem elucidat. Eodem modo in dilectione dei aut proximi, ac in omnibus probis operationibus. At corporalium voluptatum est exuperatio melioris, ergo corporalium bonorum est exuperatio voluptatis. Minorem probat: quia prauus non dicitur eo prauus ꝙ voluptates necessarias prosequatur, sed quia earum excessus prosequitur. Omnes enim gaudent epulis, vino, & venere: sed non vt par est. Proinde voluptates corporis ad certum limitem vsq; solum sunt bonæ. Dubitationem quandam mox euacuat, dicebat enim ꝙ solum ille vituperatur qui excessum voluptatum persequitur, & non ille qui moderatas quærit. iam dubitatio esse potest an solum ille est vituperandus qui auersatur excessiuas tristitias, dicit ꝙ contrario modo se habent in doloribus quia incontinens ac intemperatus non solum fugit excessum dolorum, sed prorsus omnem dolorem execratur: si intemperans parum per se a delectatione deflectat confestim tristatur. An contrarietas sit a tota specie vtpote an omnis calor frigori aduersetur cuilibet, vel solum intensum intenso, alibi in libros physicorum locupletius edisseruimus, hocq; in præsentia minime est agitandum. dicit litera philosophi. E diuerso est in doloribus. Non modo enim doloris excessum fugiunt, sed omnem omnino dolorem. Neq; enim dolor excessui est contrarius nisi cum quispiam voluptatis excessum indagat. Nec super solum abundanti voluptati dolor immodicus est contrarius, sed etiam parua tristitia est contraria quærenti voluptatis exuperationem. Si enim incontinens intemperatusue parum a voluptate declinet, confestim dolet. proinde paruus dolor est contrarius magnæ voluptati. Post hæc monstrat qui corporis illecebræ magis expetibiles q̄ par sit videantur. Non solum ipsum verum, sed etiam falsi causam enodare operæprecium est. Hoc ad faciendum fidem confert, cum enim ratio conspicitur propter quam quod credebatur verum non est verum, facit vt firmius vero assentiamur. Dicendum est itaq; cur corporis voluptates expetibiliores videntur. duas huius rei rationes dat, quarum prior est. Illa voluptas quæ expellit dolorem est desiderabilior q̄ quæ talem non pellit, corporalia oblectamenta dolorem extrudunt & per excessum doloris quasi medelam quandam excessiuam voluptatem sequuntur quæ excessiuum dolorem famis atq; sitis extrudit: at voluptates ex operibus virtutum intellectualium atq; moralium prudentes non habent contrarium: igitur. Postea assignat rationem cur voluptates corporales non sunt expetendæ vniuersaliter: illic, & propter hæc igitur duos quia non sunt studiosæ & bonę: & id bifariam contingit. quippe corporis voluptates quædam sunt prauæ suapte natura, vtpote illæ quæ prauas operationes consequuntur: quæ prauæ operationes a quibusdam sunt appetibiles a cunabilis, veluti operationes ferales sunt brutis hominibus & degenerantibus delectabiles quibusdam vero sunt voluptuosæ ob consuetudinem: sicut oblectamenta prauorum ad improbitatem assuetorum. Quædam enim voluptatum corporalium sunt medicinæ ob aliquem defectum, qui non vsu venit nisi indigentibus. Nemo sane cibo delectatur qui eo non eget: cui delectatio cibatus est medicina contra dolorem qui a fame proficiscitur. Cum igitur huiusmodi oblectamenta accidant his qui perficiuntur & non his qui iam sunt perfecti: & quia satius est habere nonnihil iam perfectum q̄ ipsum in fieri: perspicuum est ꝙ huiusmodi delectationes corporales non sunt bonæ secundum se, sed solum secundum exigentiam naturæ. Itaq; propter hæc duo, quia quædam voluptates corporales sunt prauæ, vtputa illæ quæ prauas operationes sequuntur, quæ a peruersa natura vel consuetudine emergunt, & quia alię voluptates quæ sunt propter indigentiam naturæ non sunt secundum se bonæ, sed solummodo per accidens: nonnullis visum est voluptates corporales non esse bonas. Sequitur in litera. Præterea ipsas quia sunt vehementes. Nunc aliam rationem affert cur voluptates corporales cum earum excessibus putantur esse bonæ cum reuera non sint: Nam cum homines inquit continuis laboribus & doloribus exagitentur, quos extrudere optant, nec vllam medicinam offendunt, ad voluptates confugiunt: & quando veras voluptates atq; decoras habere nequeunt, ad voluptates corporis quæ in promptu habent sese vertunt: quia non facile opera virtutum sequuntur quæ synceras voluptates relinquunt: & quia synceris vo-

luptatibus ipsis gaudere non conceditur, ipsi nanq; quandam sitim sibi comparant, vt salsamenta ad potandum, vt nonnulli bibuli factitant: quae voluptas dum non facit nocumentum sibi aliis non est magnopere execranda, sed dum est cum detrimento habẽtis aut aliorũ est praua. Neq; enĩ alia spiritualia bona quibus gaudeãt habent. Et quia in hac ratione videtur supponere omnes mortales, recreatione indigere: & quia illud est illiquidum, hoc ipsum sic ostendit. Omnes quibus corporales dolores contingunt: interdum aliqua corporali recreatione indigent: at omnibus mortalibus fatigatio & labores contingunt: vigilãdo laborant, quia sentiunt auditu visu atq; aliis tribus exterioribus sensoriis ac etiam interioribus: & sentire fit cum labore atq; fatigatione propterea oẽ animal indiget quiete in somno vt testatur Aristoteles in libro de somno & vigilia. Sopor est sensuum quies, sicut vigilia est eorumdem labor: corporales autem voluptates sunt medelae contra hosce labores. Post ea hanc conclusionem speciatim per nonnulla hominum genera manifestat. Iuuenes nanq; delectatione indigent: multę enim sunt motiones in eis humorum. Vinolẽtis assimulantur, & atra bili percitis. Biliosi autem habent corpus corrosum propter siccitatẽ habitudinis: suntq; suapte natura tristes. Hinc voluptates indagant: illorumq; corpus continuo mordetur, quare semper sunt in vehementi appetitione. Voluptas autem contraria, & quaeuis alia modo sit vehemens, dolorem pellit, delectatio vehemens vnius sensus non modo dolorem illius sensus expellit, verum etiam dolorem alterius: alios enim sensus ab illorum operationibus distrahit: quia omnium sensuum anima est potissima pars. In nephresi aut cholica paruum ictum aut alium paruum dolorem quem aliquis multifaceret paruifacio. Propterea damnati in inferno nullam voluptatem suscipiũt ob acerbitatem doloris: sunt enim voluptatis incapaces. Dolor contra tristitiam minime distinguitur: aliquis est dolor sensus, aliquis vero animę, vt in cacodęmonibus & animabus damnatis. Et pari iure indicibilis beatorum voluptas nullum dolorem cuiuscunq; obiecti admittit. Sequitur in litera. Voluptates autem hae quę sine dolore sunt exuperationem non habent. Hic enucleat quę voluptates sint praestantiores & ait ꝙ voluptates mentis voluptati corporis sunt praestabiliores. Hanc conclusionem sic stipat delectationes hę quę non habent excessum vituperabilem sunt praestantiores his quae talem excessum habent: at voluptates mentis sunt spirituales, contrarietatis immunes. Regula philosophi secundo topicorum hic locum nanciscitur. Si simpliciter ad simpliciter: & magis ad magis: & maximum ad maximum. Sicut intelligere est bonum: & ad magis intelligere est magis bonum: sic maxime intelligere est maximum bonum: quia hic scandendo irreperibilis est superfluitas: quod in aliis est superuacaneum. Hic maiorem in modum pulcrum inuenitur: & quia in bonitate in abyssum conscendatur consequens est ꝙ contrarietatis sint exortes: ac hę voluptates emanant ab his quę suapte natura & non per accidens, hoc est gratia indigentiae, voluptate afficiunt. ea vero quae per accidens voluptate quempiam afficiunt sunt medicinae, allatae dolorum propulsiuę. Nec cibus & potus sunt in potentia propinqua medicinę ac salubres, nisi quando homo esurit atq; sitit. Etenim quia fit, vt homini per alimentum medeatur in eo ꝙ sanum permanet, a nutritiua agente in homine plura sana produntur, vt totus homo mens sana nutritiua ac digestiua, dum oritur voluptas dolore mixta tunc est ad repletionem instabilis naturae, sumus enim profecto caduci plasmatis, nostrum caducum corpus pluries tabescens reperare operaepretium est. A repletione ad famẽ postea recurritur: & rursus ab esuritione restaurationem percupimus. At ea quae suapte natura voluptate afficiunt vt speculationes mentis, & contemplatio vitae laudabilis retroactae pręsentis ac futurę in spe sunt periucunda, & faciunt operationem talis naturae perfectae, hoc est in suo statu constitutae. Nam quando natura est perfecta & perfectus habitus, faciles operationes virtutum promptissime emergunt, & cum oblectamento: & illud est simpliciter voluptas. Itaq; mentis voluptates sunt praestabilissimae & longissimo interuallo corporalia oblectamenta anteeunt. Ecce quomodo philosophus generose philosophatur. mahometicas voluptates in paradiso natura duce prosternens. Etenim mancae, steriles, vanęq; corporis sunt oblectationes. Ad christianam philosophiam proxime conscendit. Per fidem illustrati credimus corpus nostrum mancum atq; mortale in extremo iudicio immortale resurrecturũ, qđ deinde nũq̃ tabescet: propterea mẽtis officia interea splendescant: nulla est laetitia, mentis laetitiae comparanda, canente psalmographo: Quã dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. Actus intellectus & appetitus intellectiui sensationes longissimo interstitio transcendunt. Nemo sanus est qui non careret potius oculo corporis q̃ oculo mentis. Ipsa mens est nata deum immediate intueri, hoc sensui non conceditur. Illud obiectum infinitum cętera obiecta infinite exuperat: intellectus magis reflectit se super suos actus q̃ sensus, etiam quicunq; interior. Proinde sicut operationes animae sunt nobiles, ita voluptates has comitantes. Sequitur in Aristotelis litera. Nulla autem res eadem, propterea nos semper delectat, quia nostra natura non est simplex: verum inest nonnihil aliud quo corruptibiles sumus. Materia appetit formam & illi cõglutinatur: ex cuius contagione mortales sumus. Ipsa est causa maleficii atq; interitus. Anima autem perennis: ex perenni igitur & mortali conflamur, quare si quippiam agat alterum alteri est praeter naturam. Nunc vertimus nos ad vnam voluptatem animae, accommodam: vt ad speculandum dei maiestatem, eius opificium in caelis, atq; regimen in terrenis. Nunc ad aliam voluptatem corpori accommodam aciem mentis erigimus de nutrimento ac cultu corporis syllogisamus. Aquila quantũcunq; sublimiter volitat, eam ad escam opportuno tempore descendere necessum est. Vna harum voluptatum est praeter naturam alterius. Abstinere ab illecebris & corpus rationi subigere est animae pabulum: cui appetitus sensitiuus ex diametro recalcitrat. Caro delectationes transitorias nisi regatur, bruto more expiscatur. Si sit aequalitas, gaudiolum animae corpori plurimum molestum, neq; molestum neq; iucũdum est qđ agitur. Voluptas illic obfuscat. vnius naturę voluptas per alterius dolorẽ atq; reluctamẽ mitigatur, in obiecti dissona sępenumero tędit;

Exemplum legimus nonnullos libidine tentatos aut superatos in algidam aquã mento tenus saliisse, in sceleris aut committendi cautelam, aut commissi punitionem: quo anima pascebatur, corpore renitente. Ex ea pugna appetitus sensitiui atq; rationis, bellum animę sedabatur. Per locum ab oppositis bellum terrenum suborium infertur. Si alicuius natura simplex extiterit, semper eadem operatio iucundissima erit, & signãter quando est accidentis incapax: vt de deo. xii. primę philosophię elegãtissime enodat. De angelis & anima separata in pręsentia minime digladiabor. Idcirco ait, deus vna semper simplicíq; gaudet voluptate, beatitudo dei est in eius essentia non vt est essentia, sed vt intelligens, deus enim est sua notitia: & hæc est eius immensa beatitudo, sit eius dilectio atq; delectatio. Hic non est quęrenda separatio delectationis ab operatione: secus est in creaturis. ¶ Fortasse insultas hoc pacto. Voluptas est in motu: & motus imperfectionẽ dicit: deus autem est immobilis & perfectissimus: proinde deus voluptate nõ gaudet. Hoc telũ philosophus retundit inquiens. Voluptas illa suprema est in quiete, immo etiã creata operatio & voluptas proficiscens a natura perfecta & habitu perfecto in quiete consistit: vt speculatio dei & mirabilium eius. Et ita de illius operationis voluptate quę operationem sequitur, vti vmbra corpus opacum, vt primum operatio existit. Verum voluptates a repletione naturę ebullientes successiue fiunt: sicut exinanitio famis successiue extruditur. Verum mutatio in nobis ob prauitatem oritur. Ecclesia. xxvii. Stultus vt luna mutatur. Sane nihil homine prauo & versipelle est instabilius. Nunc est tibi amicus nunc tibi modico negocio insidias struit. Mulieris inconstantiam luculenti scriptores nobis indicant: quæ in constantia viris non pręstant. Natura nostra instabilis non est bona. Vidẽt philosophum aureis dictis de voluptate dei & eius stabilitate hunc librum concludere. Hactenus, inquit, de continentia cum ipsius opposito incontinentia: de voluptate atq; dolore: & quę res existant, & quo pacto quędam eorum bona sunt, quædam mala, sufficienter literarũ monimentis tradidimus. Reliquum est octauum librum de amicitia auspicemur.

OCTAVI LIBRI

TRACTATVS PRIMI CAPVT PRIMVM.

Amicitia est virtus summe necessaria in vita.

Ost hæc consequens est de amicitia pertractare. Est enim quædã virtus, aut est cum virtute. Res est pręterea summe necessaria in vita. Nemo enim habens cætera omnia bona, sine amicis expeteret viuere. Nam & locupletes & in principatu potestateq; constituti, plurimum amicis indigere videntur. Quid enim prodest talis prosperitas beneficio sublato? Quid quidẽ maxime fit in amicos: ac maxime commendatur? Aut quonam pacto sine amicis custodiri, conseruarióq; potest? Quo nanq; magis abundat, eo magis periculis subiacet. In paupertate quoq; cæterisq; calamitatibus vnicum esse confugium amici putantur. Iuuenibus etiam conferunt ad compescenda peccata. Et senibus ad obsequium, atq; ad eos actus perficiẽdos quos ob imbecillitatem ipsi peragere nequesit. Et iis item qui sunt in statu, ad actiones honestas. Etenim si duo simul eant: intelligere magis atq; agere possunt. Inesse etiam amicitia videtur natura ei quod genuit, ad id quod est ortum ab eo: Non in hominibus solũ, sed in plurimis etiam animalibus: & iis inter sese quæ sunt eiusdem gentis: & hominibus maxime: quapropter amatores hominum laudamus. Cernere etiam quispiam potest & in ipsis erroribus, familiarem omnem hominem homini, atq; amicum esse. Ciuitates etiam amicitia cõtinere videtur, & legislatores circa hanc magis q̃ circa iustitiam studẽt. Concordia nanq; simile quid amicitię esse videtur, hanc autem maxime affectant, seditionem autem vt inimicam maxime expellunt. Et si sint quidem amici, iustitia non est opus: sin vero sint iusti, indigent amicitia & id quod maxime iustum est, ad amicitiam attinere videtur. Non solum autem necessarium est, sed & honestum. Laudamus enim eos, qui amãt amicos, copiaq; amicorum, honestum esse putatur: & quidem eosdem viros bonos esse atq; amicos putant.

Amicitię pręstantia.

Ost hęc consequens est &c. Iste est octauus Ethicorũ liber, in quo philosophus de amicitia loquitur in superioribus voluminibus proposuit finẽ tanq̃ incendiũ ad virtutem, scilicet ipsam felicitatem, promiscue de actiua atq; cõtemplatiua loquẽs, q̃uis plerisq; sermonis eius potius felicitati actiuę q̃ contemplatiuę accomodentur felicitatem per virtutem descripsit, & mox paulo emunctã doctrinã virtutũ tradidit, tãq; de virtutibus moralibus q̃ intellectuis affatim docuit: & cũ pręter hęc dicat quędã prosequenda, fugiẽdaq;, quę stricte loquẽdo nõ sunt virtutes & vitia vt cõtinẽtia incõtinẽtiaq; & similia: de quibus luculente in sexto disputauit. Restabat amicitia quæ est virtus aut virtuti affinis enucleanda: quę ad felicem actum maxime conducit, de ea in hoc libro atq; sequenti edocet. Hunc au-

tem librum in tres partes separat. In prima de amicitia personarum æqualium docet. In secunda de ami-
citia quę est inter personas inęquales. In tertia loquitur de querimoniis & accusationibus quę circa amici-
tias contingunt. Primũ caput in duas partes diuiditur, scilicet in procemiũ & in tractatum. secunda ibi est
autem controuersia. In procemio probat ad moralem philosophum spectare de amicitia pertractare: quæ
est huius octaui prima conclusio. Et hoc facit ne in impertinente more multorũ procedere videretur. Hãc
conclusionẽ sex rationibus probat. Prima ratio est hęc. De omni specie virtutis moralis & ei necessario an
nexis ad moralẽ philosophum considerare spectat: sed amicitia est virtus moralis aut aliquid ei annexum:
igitur. Maior est nota cum consequentię bonitate. Propterea circa minoris probationem laborat: non mo-
re eorum qui fusius circa nota q̃ ignota laborant. Secunda ratio est hęc. Moralis philosophus habet doce-
re de omnibus laudabilibus, quę ad vitam humanam sunt necessaria: sed amicitia est quoddã laudabile ne-
cessarium ad vitam humanã: igitur. Maior patet, quia moralis philosophus determinat de his quę spectãt
ad bene viuere: & minor patet, per hoc ꝙ amici sunt necessarii, in omni fortuna & in omni ętate. Hoc sic
ostendit. Sunt enim necessarii locupletibus & inopibus: iuuenibus & senibus. Q. locupletibus pernecessa-
rii sunt bifariam declarat. Primo ob vsum bonorũ fortunę. Nulla enim est bonorũ fortunę vtilitas si ex
ipsis nulli bene fiat: modo laudabilissimũ est beneficium in amicos collatum: igitur. Secũdo opulentis ami-
ci sunt necessarii, quoniam qui locuples est & in potestate constitutus sine amicis custodiri nequit: quando-
quidem quo quis magis bonis exterius abundat, eo magis discriminibus est subiectus. Et contra, vt Iuue-
nalis cecinit. Cantabit vacuus coram latrone viator: non autem locuples. Et Alexander puerorũ, pauper
ego ludo dum tu diues meditaris. Et nos tuti loquimur dum vos timidi taceatis. Cæterũ in paupertate
& cęteris ærumnis vnicus refugii portus amici putãtur, pręterea in omni ętate amici sunt hominib⁹ gra
ti. Si iuuenes sint, illis summopere amici conducũt, vt eorũ vitia arceant, & cohibeant. Si senes: vt illis obse
quium pręstent vt ea perficiãt quę senes ob ætatis imbecillitatẽ peragere nequeunt Et si ætate sint floren
tes ad clara obeunda amici conducunt. Nam Diomedes & Vlysses, Nisus & Eurialus plus amicitia iuncti
agere possunt q̃ separati & sic in literario ocio: duo post studiũ mutuo conferentes multo plus proficiunt
q̃ separatim cõtinuo studentes, idẽ dicẽdis horis inuenies duo simul castigatius dicũt & attẽtius q̃ duo sepa-
ratim, hoc etiã cernere est in parua materia collecta q̃ bonũ ignẽ reddit: & si spargeretur etiã ignita parum
calefaceret. Vnde fit ꝙ cuiuscũq; fortunę hominibus & cuiuscũq; ætatis amicitia est perutilis. Sequit. Inesse
etiã amicitia. Tertia ratio ad probandã conclusionẽ est hęc. Illa quę sunt naturaliter bona homini in adiu-
toriũ vitę humanę, sunt a philosopho morali cõsiderãda: sed amicitia est huiusmodi: igitur. Minor patet,
amicitia enĩ inest secundũ naturã generati ad generatũ: nõ solũ in hominibus sed etiã in aliis animalib⁹, q̃
magnã diligẽtiã adhibẽt ad suorũ foetuũ educationẽ: nõ ꝙ sit in eis amicitia laudabilis: qa nec virtus nec
eius actus inest eis: sed quia cũ amicitia affinitatẽ habẽt: & amicitia in eis laxato vocabulo dici potest. Qua-
ꝓpter amatores hominũ laudam⁹. Dũ homo i via pedũ errat aut morũ hoc cernere licet. Dũ etiã ignotũ a
recto tramite dilirare vides, eũ ad rectũ protinus reuocas: ergo indiciũ est ꝙ quilibet homo est alteri amic⁹.
¶ Ciuitates etiã &c. Hic ponit quarta ratio ad cõclusionẽ, quę est hęc. Illud pertinet ad moralẽ philosophũ
per qđ ciuitates in esse cõseruantur: sed amicitia est huiusmodi: igitur. Consequẽtia tenet cum maiore. Pro-
betur minor per legũlatores qui magis circa amicitiam q̃ circa iustitiam student. Cõcordia nanq; simile
quid amicitię est. Cui illud Sallustianum applaudit. Concordia ꝑuę rẽs crescunt, discordia vero magnæ
dilabuntur. Et illud euangelicum, omne regnum in se diuisum desolabitur. Et si sint omnes inter se ami-
ci, iustitia non est opus: si vero sint iusti, indigẽt adhuc amicitia. Illa est quinta ratio quę talis est. Illud per
quod magis ciuitates conseruẽtur q̃ per iustitiam, pertinet ad considerationem moralis philosophi: sed per
amicitiam magis q̃ per iustitiã conseruãtur ciuitates: igitur. Minorẽ in litera probat philosophus: & dicit:
Id quod maxime iustum est ad amicitiam attinere videtur, quod sic intelligo: omnium iustorum ma-
xime iustum est ad amicos Non solum autem est necessarium. Hęc est sexta ratio, quę talis est. Philosophus
moralis non solũ habet considerare de his quæ ad vitã sunt necessaria, sed habet etiã pertractare de bono
honesto: sed sic est de amicitia: igitur. Minorẽ in litera deducit. ¶ Hęsitaret quispiã de huius propositionis Dubium.
veritate. Nemo enim habẽs cętera omnia bona sine amicis viuere expeteret. Eius falsitas sic suadetur. Igi-
tur tyranno metu mortis solus habitare cupit. Dicis ꝙ talis nõ potest aliter viuere. Tunc sic argumẽtor:
de multis eremicolis in principio nascẽtis ecclesię vt de Zacharię insigni filio: Paulo primo eremita, Anto
nio & aliis patribus in thebaide Ægypti cęlo dignis: qui hominũ consortia fugiebant: ergo sine amicis vi
uere optime poterant. Secundo argumẽtor sic. Vir felix (politice loquẽdo) paucis eget: igitur. Nec ab amicis
depẽdet: quia sic ab extrinseco depẽderet, quod est inconueniens. Primo enim libro dici ifelicitas per se est
sufficiens. In oppositum est Aristoteles in litera & commentator quinto metaphysicę: virum eremitã cen-
set neq; bonum neq; malum. Respondetur ꝙ Aristoteles intellexit vt in pluribus. Aliqui tamen sunt ita Responsio.
proterui qui in hominum societatibus ex malignitate viuere nequeunt. Quemadmodum erat Timon
Atheniensis qui nullum pręter vnum Peantum ad colloquium admisit. Et Antonius triumvir actia-
ca clade fractus Timonem imitatus fuisset si non Cleopatrę illecebris ad tumultum aulicum fuisset reuo-
catus, verũ alia fuit Antonio talis solitudinis causa. verecundia enim hominũ conspectum pertęsus est. In
clyti sane vt vitiis vacarent in solitudinem concessere. Heliam in solitudine deus coruino ministerio ciba-
uit. Paulum thebęum simili pastu aluit. Hic Paulus nomenclaturam eremicolis reliquisse fertur. Septem
& nonaginta annos eremum incoluit, quantum aliorũ nemo, nunq̃ post primum a secularibus discessum
hominem pręter solum Antonium vidit. Isti viro similes minime sunt vituperabiles, proculdubio erant
heroes angelico cibatu celitus cibati, de his autem non loquitur Aristoteles, sed de prętacto Timone & si-
milibus. Tales sunt malignantis naturę quos Aristoteles primo politicorũ bestiis cõparat. Nam primo po-

liticorum ait q̃ homo natura ciuile est animal. Et qui absq; ciuitate est per malitiam non per fortunam,
aut neq̃ est aut potior q̃ homo: si em̃ ob prauitatem cum alijs habitare nequit nequam est. Eremicole di-
cti, qui sibi solis sufficiunt, sunt maiores q̃ homines hoc est q̃ communiter homines sunt. Sicut Ioannes
baptista, a Chrysostomo in homilia decollationis eius dicitur maior homine. Commētator loquitur de eis
qui non bene agūt alijs: qui seruant se: quos nec pessimos nec optimos vocat hoc est solū̃ mediocres, & sic
nec fiunt boni neq; mali. De cuiusmodi viro etiam Horatius: nec vixit male qui viuens moriēsq; fefellit. i.
latuit: non dicit q̃ bene vixit: sed q̃ nō male. Vlterius adhuc argumētor, Socrates potest viuere vita com
muni sine his amicis demonstrādo duos, & sine illis quoscūq; alios duos monstrādo. & sic de singulis: ergo
potest viuere sine amicis. ¶ Quarto amicitia est erga paucos, ergo potest viuere, cum vno. Ad tertium di-
co q̃ ratio est nulla: vt ex logica notum est. Ad quartum dicitur q̃ egre homo potest viuere cum solo vno
Dub. secundū amico. Secundo plurale sępius capitur, promiscue, vt singulare & plurale simul includat. ¶ Dubitatur itē
an amicitia sit pręferēda iustitię. Respondetur affirmatiue. Patet ex philosopho in litera: & ratione sic pro-
batur. Nam si aliqui sint inter se amici in nullo iustitia egent. At non contra. Prius patet: si sint inter se
amici habent omnia quasi inter se communia quātū̃ ad vsum: sicut secūdo politicorū̃ inquit philosophus:
& per consequens inter eos nō erūt lites. Iustitia itaq; i. legalis sanctio nō iusta vita, quę est amicitię mater,
eis inanis erit. Secūda pars patet, dato q̃ in politia iustitia fuerit: adhuc amicitia requiritur patet, quia ne-
mo est sibi sufficiens, vt dicitur primo politicorū̃: nec potest per seipsum omnia necessaria habere etiam via
iustitię. Patet de vsu rerum commutabiliū̃: quare homo indiget rebus aliorum per viā̃ amicabilis gratiæ
sępius, & vt sibi mutuo inseruiant, vtq; locupletes in opibus succurrant & ediuerso: iuuenibus vt senes
opitulentur, & contra: vt in expositione literę meminimus. Et Aristoteles ait, q̃ quidam existimant eos-
dem & eandem rem esse viros bonos & amicos: ac si diceret est vir bonus ergo amicus & ediuerso. In nostro
vulgari sermone britannico dicimus. Si non est amicus ergo est perfidus. Et Tullius in libro de amicitia,
amicitiam omnibus humanis bonis pręfert inquiens: Ego vos tm̃ hortari possum vt amicitiam omni-
bus rebus humanis anteponatis. Et paulo post dicit. Nihil a dijs immortalibus datū̃ hominibus est me-
lioris amicitia: excepta sapientia. Idē habet Seneca in epistola quadā ad Luciliū̃. In hocq; Scipionem Affri
canum maximopere extollunt q̃ hominum amicitiam more mercium preciosarum emere satagebant,
Insuper charitas acquisita ad amicitiam spectat: sed nulla virtus acquisita est ea praestantior (hęc enim in-
clinat ad deum super omnia diligendum & ad omnem proximum propter deum amādum. Suadetq; su-
perioribus parere: miseris succurrere: & ita de alijs eius proprietatibus) igitur. Finaliter dicitur si amicitia
sine iustitia inesset ciuibus inclinaret mediate hoc est mediante suo actu elicito in actus iustitiæ & aliarū̃
virtutum: quia inclinat immediate ad liberaliter & magnifice dandum: honeste conuiuendum, & sic pro-
pinque se haberet ad iustitiam procreandam.

Est autem controuersia de ipsa non mediocris. Quidam enim similitudinem quandam
Amicitia qd ipsam esse posuerunt: & similes esse amicos. Vnde & similem ad similem inquiunt, & mone
& inter q̃ sit. dulam ad monedulam, & similia. Quidam contra, singulos inter sese omnes tales inquiunt
esse: & de iis ipsis altius, naturaliusve perquirunt Euripedes quidem inquiens.
Cum est sic catellus: ipsa certe tum hymbrem amat
Cum turget æther hymbre, cum cælum tumet:
Affectat vt telluris in sinus cadat.
Heraclitus autem, cōtrarium dicens esse cōducens: & ex differentibus pulcherrimum con-
centum oriri: & per contrarietatem omnia fieri. Sed de his cōtraria complures alii sensisse,
& Empedocles, qui quidē simile appetere simile dicebat. Naturales igitur dubitatiōes omit
Amicitia an tamus, non enim ad hāc sunt accommodatę considerationem. Quæ vero sunt humanæ, &
specie vna. ad mores affectusq; pertinēt, eas consideremus. Vt sit ne inter omnes homines amicitia, an
impossibile est prauos esse amicos, & vtrum vna species amicitię sit, an plures. Qui nāq; vnā
esse putant, quia magis est atq; minus, non sufficienti argumento ducuntur. Nam & quæ
sunt diuersa specie magis sunt atq; minus. Sed de his ante diximus.

Est autē cōtrouersia &c. Post Procemiū̃ tractatū̃ inchoat: in quo primo aliorū̃ sentētias de amicitia reci-
tat, vt in septimo fecit: illudq; est ei peculiare. Postea ꝓpriā̃ inserit: more ortulani vrticas, cicutas & alias her
bas orto inutiles primo euellētis, vt postea saluiam lactucā̃ boraginē & cęteras salutares herbas inserat. Di
cit itaq; primo sic. Est aūt controuersia de ipsa nō mediocris, hoc est circa amicitiam opiniones oppsitę pul
lulant. Quidā̃ enim dixerunt amicitiā̃ esse similitudinē quandam, hoc est inter similia esse amicitiam: vt
monedula gaudet societate monedulæ. & cum ea amicitia vtitur, monedula est auis nigra dicta monedula
quia monetam diligit: aurum & argentū̃ clanculum capit, vt de pica & talibus videre est. Alii cōtra, hoc est
contrarium inquiūt. Nam dicunt omnes figulos inter sese odium habere & omnes tales. i. qui sunt vnius
professionis: & perquirunt naturalius & altius hoc est per rationes naturales. Euripides enim poeta dicit.
Cum autem sicca tellus, ipsa certe tum hymbrem amat &c. Hoc est suum cōtrarium: & cum ether materia
pluuię turget & cælum tumet & inflatur hymbrem auet vt cadat in sinus telluris hoc est in gremiū̃ terrę
& eius viscera tanq̃ in terram siccam suum contrarium, quod diligit. Sinus nonnunq̃ est littus curuum

vt sinus adriaticus. Tertia est opinio Heraclii philosophi dicentis, contrarium esse conducens & accommodum suo contrario: & ex differentibus pulcherrimum concentum oriri. Et coloratur istud tam in picturis q̄ in harmonia, ita q̄ contrarietas est omnium rerũ amoris causa, dixitq; omnia fieri per litẽ, quę ex cõtrarietate est. Empedocles aliter ab his sentit dicens, simile appetere simile. Naturales dubitationes philosoph⁹ hic relinquit: quia huic materiae morali non sunt accommodatae. In scientiis em̃ debemus ex propriis procedere, primo posteriorũ. Consideremus nos hic inquit ea quę humana sunt hoc est ad hominum mores & affectus eorum spectant: vt an amicitia sit inter omnes mortales, & an nõ sit possibilis inter prauos. Vel an sit ponenda vna amicitiae species an plures. Et dicit q̄ quidam naturaliter loquentium vnam solum amicitiae speciem ponebant: leui motiuo moti, vtpote hoc: Quęcunq; recipiũt magis & minus, hoc est operatur secundum magis & minus, quia Socrates plus fratrem q̄ distantiorem in gradu consanguinitatis diligit. Verum isti non sufficienti argumento ducuntur. Dicimus enim q̄ homo est nobilissimum animalium & charitas nobilissima qualitas: & tamẽ inter hęc multa sunt quę specie discrepãt. Sed de istis antea hoc est in septimo physicorũ diximus. Nam ethica & politica in fine vitae cum esset annosior scripsit.

Dubium. Responsio.

¶ Dubitatur hic vtrum inter similia an dissimilia sit amicitia. Respondetur q̄ inter similia de per se est amicitia. Probatur per sapientem: omne animal diligit sibi simile. Et eccle. 13. omnis caro ad similem sibi coniungetur: & omnis homo simili sui sociabitur. Et patet inductiue: Oues gregatim inter se viuunt non cum porcis: sic porci inter se, monedulae, grues, & sic de aliis animantibus. Secundum adagiũ vulgare semper id est & erit, similis similem sibi quęrit. ¶ Contra hoc argumentor. Viri eiusdẽ professionis de paritate certantes odio se prosequuntur, aut non magna charitate, vt videmus quotidie: cui astipulatur illud Hesiodi. Inuidet & figulus figulo vel egenus egeno. Sicq; faber fabro dulcisq; poeta poetae. Insuper contraria contrariis curantur: ergo vnum contrarium conducit habenti aliud, vt laboranti tertiana quotidiana aut continua febre, frigida applicantur. Non autem in quartana. Respondetur q̄ prudentes eiusdem artis sese fraternaliter diligunt. Sed quia hi sunt rari: q̄ se nõ charitate magna prosequũtur per accidẽs: faber enim nõ est fabro inimicus p se. i. quia faber est, sed quia vnus alterius lucrũ impedit aut exaltationẽ famę velcam denigrare videtur: quãdo ista nõ contingũt mutua beneuolentia sese persequũtur: vt dum alter cessit fato superstes cum laruis non luctatur. Vel dũ vnus parisii alter vero Oxonię in eadẽ professione legit esto q̄ vterq; in illius professionis apice sublimatus fuerit. Nisi a casu contra se scribam: quia in fama sunt pręsentes acsi in eodẽ loco residerẽt. Secundũ argumentũ nõ mouet: cum vnũ cõtrariũ aliud a sua sede appellat, nõ est inter materiã apparẽs amicitia: extẽdẽdo etiã amicitiã ad inanimata qualitas alteri⁹ expultrix societatem cum subiecto expellendae qualitatis cõtrahit: & est ei similis cũ eius incolumitati abũde cõducat.

Obiectio. Ad primum. Ad secundũ.

Tract. I. Lib. III. Cap. VII.

Amabile.

Patebunt autem haec fortasse si ipsum amabile fuerit notum. Non enim omne quoduis amari videtur, sed ipsum amabile. Hoc autem aut bonũ aut iucundũ, aut vtile esse videtur. Atq; id vtile videbitur esse, per quod efficitur aliquod bonum aut voluptas. Quare fit, vt amabilia sint ipsum bonum & iucundum, vt fines. Vtrum igitur ipsum bonũ ament homines: an id quod ipsis est bonum. Discrepant enim nonnunq̄ haec: similiter & circa ipsum iucundum. Videtur autem id quisq; amare, quod bonum est sibi: & esse simpliciter quidem amabile ipsum bonum: vnicuiq; autem id quod est vnicuiq; bonum. Amat autem quisq; non id quod est sibi bonum, sed quod apparet: neq; quicq̄ id refert: erit ipsum amabile apparens. Cum itaq; tria sint ea propter quę homines amant: in amatione quidem inanimatarum rerum, non dicitur amicitia: quippe cum non sit reciprocus amor, neq; voluntas boni illati. Est enim ridiculum forsitan, vino bonum quempiam velle. Q; si vult, saluum illud vult esse: vt habeat ipse. At oportere aiũt amico bona illius gratia velle. Eos autem qui hoc modo volunt bona: beneuolos dicunt, si non idem & ab illo fiat. Mutuam nanq; beneuolentiam, amicitiam esse dicunt: an adiungendum est, non latentem. Sunt enim cõplures iis beneuoli, quos non viderunt. Putant autem studiosos esse vel frugi. Atq; fieri potest, vt illorũ etiam quispiam eodem ad hos modo afficiatur. Igitur hi mutuo quidem sibi beneuoli esse videntur: Amicos autem ipsos quodammodo quispiam dixerit latentes, vt erga sese mutuo sunt affecti. Oportet ergo amicos mutuam habere beneuolentiam: & velle sibi mutuo bona non latentes, ob vnum quid eorum quae dicta sunt.

Vino bonum velle. Amici.

Patebunt autẽ &c. In hoc secũdo capite philosophus amicitię diffinitionem inuestigat: sub aliq̄bus cõclusionibus quarũ prima est. Considerãs de amicitia habet cõsiderare de ipso amabili, hoc est amicitię obiecto. Nam illud est obiectũ adęquatũ alicuius habit⁹ aut potẽtię quãdo habitus & potẽtia potest in illud pręcise & in quodlibet sub illo cõtentũ: sicut intelligibile est obiectũ intellect⁹ & gustabile ipsius gust⁹: sed sic est hic q̄ amabile est obiectũ amicitię. Hoc dupliciter probant: primo quia forte prędicta dubia in capitis pręcedẽtis calce tacta ex hoc soluẽtur, scilicet an amicitia sit tantũ ad bonos. Et an amicitię plures possunt esse species. Dicit ergo sic, patebũt autẽ hęc forte si ipsum amabile fuerit notũ. Hoc est hę dubitatio-

¶ Ad secundū,transeat maior:amicitia in potestate habētis est sita,nec desinit esse virtus ob alterius exemplum,interitū aut malā vitā occultā:attamē denominationis partē amittat.Nō enim amplius est completa amicitia.¶ Ad tertiū.Respuo cōclusionē illic illatā:certitudinē eīn moralē habere queo,q me amas mutuiter minime certitudo mathematica aut euidētia exigitur.Et si te sincere amē & erronee iudico me abs te diligi actus meus relatiuus est virtus,sereno enim a fonte scatet:attamē non est cōpleta amicitia ob alterius fucū & sophisticū amorem.Sophista amicus bellę virtutis splendorē in tali esse obtenebrat.Nec reqrit reciproc⁹ amor actualis eodē tēporis curriculo:sat est me te dilexisse nec posuisse oppositū te me nūc diligente,& clancularium odiū si quod erat imbibitū sepeliente.¶ Ad quartum dico q non sufficit ad cōpletam amicitiā q nos inuicē sciam⁹nos diligere.Vltra id requiritur q id de te sciā & ediuerso:hoc amicitiam fouet vt cinis ignē nocturnū ne euanescat.¶ Ad quintū:assumptū inficior. Ad syllogismū expositoriū dico cōclusionē esse admēdā:attamē minor est solidę veritatis,verū maior est reiciēda.Hāc abiicio tāq̄ falsam hęc amicitia desinit esse.attn̄ nō eo inficias quin hæc amicitia permaneat amor ac beneuolentia, quo fit & amicitia desinat esse amicitia,quādo multa amicitia dīsinit esse amor aut virt⁹,citius denoīatio amicitię extinguitur q̄ denominatio virtutis aut amoris.Insultas.hęc qualitas desinit esse amicitia,ꝑinde desinit esse amor:ab inferiori ad superius.In logica sane peccas:si in hoc arūdineo baculo cōfidas.Nō est inferioritas totalis extremi ad extremū:& cū hoc cū dictione negationē nō exercitā implicite ꝓcedit.Et qa ita cito amicitia a cōpleta finitiōe ruit,ꝑpterea Aristoteles dixit eā vix mereri locum virtutis:attamen ipsa citra virtutē minime habetur.

Tract.I. Lib.VIII. Cap.III.

Differūt aūt hęc specie:& amationes ergo & amicitię.Tres igitur sunt amicitię species equales numero amabilib⁹ ipsis. Ob vnūquodq eīn est amatio mutua,nō latēs.Atq qui sese mutuo amāt:hoc bona sibi inuicē volūt quo amāt. Qui igit ob vtilitatē se mutuo amāt, nō p se amāt,sed quo aliquod ex sese mutuo capiūt bonū.Similiter & qui amāt ob voluptatē:non eīn facetos amāt,qa sunt tales:sed qa ipis afferūt voluptatē Qui igitur ob vtilitatē amāt:ob suū diligūt bonū,& qui ob voluptatē,ob id quod est ipsis iucundū:& non quo talis est qui amat:sed quo est vtilis aut iucūdus.Per accidēs igit hę amicitiæ .Nō eīn amatur quo talis est is qui amat,sed quo vel bonū aliquod affert,vel voluptatē. Tales autē amicitię facile dissolui possunt,non permanētibus ipsis similibus.Nā si nō vlterius iucūdi sint,aut vtiles:amare desistūt.Vtilitas autē nō ꝑmanet:sed alias alia fit. Dimoto eo propter quod erāt amici,dissoluit & amicitia:vtpote quę ob illud erat. Maxime autē amicitia talis in senibus fieri videt.Huius eīn ętatis homines,non voluptatē,sed vtilitatē sequunt:& in iis iuuenibus atq viris,qui suę studēt vtilitati.Tales autē nec multū simul viuūt.Interdum enim nec sunt iucūdi:nec indigēt igit tali cōgressione si nō sint vtiles. Nam cousq iucūdi sunt,quousq boni cōsequēdi spē habēt.Cū his amicitiis & hospitalitiā ponūt.Iuuenū autē amicitia ob voluptatē cōstare videt. Viuūt eīn cū affectu,& id maxime sequūtur, quod sibi ipsis est iucundū & pręsens.At cū mutatur ętas,alia fiunt & ipsa iucūda:quocirca cito fiunt amici:citoq desistūt.Nā simul cū eo quod ipsos afficit voluptate,& amicitia ipsa mutatur:talis vero voluptatis celeris fit mutatio.Proni sunt etiam ipsi iuuenes ad amores.Plurimum enim amatorię amicitię perturbatione fit:& ob voluptatē.Quaproter amant:& cito desistunt:eadē die propositū sæpe mutātes.Hi volūt totos dies vna versari, simulq viuere. Sic enim fit ipsis id quod per amicitiā suam affectant . Bonorum autem amicitia, similiumq virtute:perfecta est amicitia.Hi nāq mutuo sibi bona,similiter volūt,quo boni sunt. Boni vero sunt per seipsos.Atq ii maxime sunt amici qui bona amicis,illorū gratia volūt. Propter seipsos enim ita sese habēt,& nō per accidēs.Permanet igitur horū amicitia quandiu sunt boni.At virtus res permanēs est. Atq horū vterq bonus est,simpliciter & amico, Boni eīn ipsi & absolute & sibi mutuo boni sunt:& vtiles & iucūdi simili modo . Nā boni, & absolute,& sibi mutuo sunt iucūdi.Singulis eīn proprię actiones sunt voluptati, & quæ sunt tales:bonorū aūt actiones tales sunt,aut similes.Talis aūt amicitia,nō sine ratione ꝑmanens est.Coniungūtur enim in ipsa omnia quę in amicis esse oportet. Nā omnis amicitia aut ob bonū,aut ob voluptatem:vel simpliciter,vel amāti,& ob similitudinē quandā. Hæc autem omnia bonorū per seipsos amicitię insunt,huic eīn similes sunt & cęterę.Et id quod est absolute bonū,est & iucundū simpliciter.Maxime igitur hęc sunt amabilia ; & amare ac amicitia in his est maxime,& optima amicitia.Sunt autē merito tales amicitię raræ,pauci enim sunt tales.Tempore insuper & cōsuetudine opus est.Secundū eīn prouerbiū,nō fit vt mutuo sese cognoscant,antea q̄ simul consumant dictam salis mensuram.Nec igitur fit, vt

Amicitiæ species.

Amicictię senum.

Amicitia iuuenum.

Puerorum amor.

Amicitia perfecta.

acceptentur antea fintq; amici, q̄ amabilis vtriq; videatur esse, atq; credatur vterq;. Qui vero ea celeriter inter sese mutuo faciūt, quę ad amicitiā attinent: volunt quidē esse amici: sed non sunt, nisi sint & amabiles: & idipsum sciant. Amicitię nanq; voluntas, non amicitia, celeriter fit. Hæc igitur & tempore, & cęteris perfecta est amicitia: & per hæc omnia fit. & vtriq; similis est ab vtroq;, quod quidem amicis insit oportet.

Differūt aūt hę specie &c. In hoc tertio capite philosoph⁹ species amicitię distiguit scd̄m distinctionē amabiliū: & caput nouē cōclusionib⁹ absoluit. Prima cōclusio est. Tres sunt amicitię species abinuicē distinctę. Hāc ꝓbat, qa tria sunt amabilia inter se distincta: scilicet honestū, vtile & delectabile. Itaq; tres amationes. Nā ex distinctione obiectorū specifica arguit distinctio actuū secūdo de anima. Et licet idē sit amabile honestū & delectabile, est tamē distinctio rationū: quod sufficit. Et licet amicitia ob honestū sit precise amicitia absolute & ꝓprie dicta, & diuisio sit analogi in sua analogata, & nō generis in species nō magnopere ad moralē interest. Verā rationē generis atq; speciei logici mun⁹ est exacte rimari. Amatio est gen⁹ amicitię: non requiritur ad amationem. Amatio reciproca vel patens vtrunq; ad amicitiam requiritur, vt ex capite precedenti patet. Ob vnumquodq; enim est amatio mutua non latens: igitur. Atq; qui sese mutuo amant hoc bona sibiinuicē volūt quo amāt: hoc est si amēt se ꝓpter bonū honestū volūt sibi bonū honestū: si ꝓpter bonū vtile, sibiinuicē volunt vtile & ita de bono delectabili. Qui igit̄ ob vtilitatē &c.

¶ Hęc est secūda conclusio huius capitis in qua habet̄, ꝙ amicitię ob vtilitatē atq; voluptatē non per se sed per accidēs sunt amicitię. Quę cōclusio sic probat̄. Omnis amicitia qua amatur quis nō propter seipsum absolute, sed propter alterū, est amicitia per accidens: sed tā amicitia propter vtile q̄ amicitia ob delectabile est huiusmodi: igitur. Minor patet. Quia qui amat propter bonū vtile ob suum emolumentū diligit, & non propter bonū alterius: sic qui alium diligit propter bonū delectabile, diligit illū quia affert sibi oblectamentum, & non propter ipsum aut eius virtutem: Nō enim facetos amāt quia tales, hoc est quia habēt virtutem eutrapeliam sed quia ipsis afferunt voluptatē. Qui amat aliquem quia talis est, puta studiosus & probus per se amat. non autē sic in aliis duabus speciebus amicitiæ. Sequitur in litera. Tales autem amicitiæ facile dissolui possunt, hæc est tertia conclusio huius capitis, quę sic probatur. Illę amicitię quarū causę nō diu permanent, sed de facili labuntur, cito pereunt: sed causæ amicitię ob vtile & delectabile sunt huiusmodi: igitur. Consequentia tenet cum minore. Maior etiam elucidatur, quia cessante causa per se, a qua effect⁹ dependet, vt radius a luminoso, cessat effectus. De effectu a causa dependente in esse & conseruari loquor, quēadmodum est huiusmodi. Minor patet. Non enim semper est idem homini vtile. Dum enim homo est inopia pressus, locuples est ei admodum vtilis: & dum morbo laborat medius est ei propitius: & dum est sospes medicus non est ei amplius vtilis. Et sic de delectabili: quia vno tempore aliquid est delectabile, quod alio tēpore minime delectat. Quia fallax & fugax est voluptas. Maxime autem &c. Hic ponitur quarta conclusio in qua loquitur de subiecto amicitię ob vtile. Quę est amicitia ob vtilitatem maxime videtur esse in senibus: Senes enim ob corporis imbecillitatem habent insultus perturbationum mitigatos a natura: quoniā frigidi & sicci sunt licet accidentaliter videātur humidi ob crudos humores: modo talium sanguis est diminutus qui eos rucidos fecerat: ideoq; nō quęrūt delectabile sed vtile: quatenus eorum naturę collabenti succurratur, vnde sibi vtiles amicos putant. Et non modo hoc in senibus fit, sed etiam in adolescētibus & quibusdam viris: qui suę vtilitati student. Non loquitur de senibus aut iuuenibus probis: quia sic repugnaret dicendis inferius. Loquendo itaq; de senibus & iuuenibus improbis. dicit tales nō sunt vere amici, nec queunt adinuicem conuiuere. Et quoniam non sunt adinuicem delectabiles, neq; vnus indiget societate alterius, nisi ob emolumentum, eousq; iocundi sunt quousq; boni consequendi spem habent. Hoc est eatenus sunt delectabiles, quatenus spem boni habēt & non vltra cum his hospitalitiam amicitiam ponunt. Hoc est peregrini seinuicem ob commodum quod mutuo consequuntur amant. Puta si hospes pecuniam fusius exponat ab hospita diligitur, & porrecta fronte illi seruietur: sin parce, caperata fronte illi cibum ministrant & pro eius ęgressu anxie laborabunt. Quinta conclusio. Iuuenum amicitia maxime ob voluptatem fit. Iuuenes enim lasciuiusculi, calidiq; suapte natura cum affectu viuunt, & id maxime sequuntur quod ipsis iucundum est: atq; presens incommodum nondum sunt experti: de futuris autem parū prospiciunt. Hęc amicitia est momentanea atq; transitoria. Probatio: mutatur ętas quia sunt labentis æui: & tunc materia iucunditatis in eis mutatur, secundum illud Apostoli primę ad Corinht. xiii. Cum essem paruulus, sapiebam vt paruulus: cum autem factus sum vir, euacuaui quę sunt paruuli. Tūc pila, throcus, arcus, equitatio super harūdinem, crepitacula & cetera id genus in quibus oblectamentum mutuo ceperunt perit. Et sicut iuuenum caro alteratur incremento, sic eorum mens est instabilis. Nunc sunt inter se amici & colludunt: & protinus inimici, & rursus in eodem die amici. Talis ergo voluptatis celeris fit mutatio: proni enim sunt iuuenes ad amores. Plurimum enim amatoria amicitia perturbatione fit. hoc est passione iuuenili atq; ob voluptatem amant. Volunt enim totos dies versari vna simulq; viuere: sic enim fit ipsis quod per amicitiam suam affectāt: hoc est sic voluptate fruūtur quam per amicitiam quęrunt. In effectu sic ducitur ratio. Cuius causa facile labitur, illius effectus cito euanescit: sed causa amoris iuuenilis mox euanescit: igitur. Et idem est de amore qui fit inter personas impudicas, loquendo de actibus voluptatis & sensualitatis, deductis aliis spurcitiis quę inter tales personas contingunt. Bonorum autem amicitia qui sunt macti virtute. Hęc est sexta huius capitis conclusio quæ dicit. Amicitia studiosorum & virtute similium, perfecta est amicitia. Et sex conditiones quæ tali amicitię inhęrent tangit. Prima est ꝙ talis amicitia est per se amicitia. Secūda ꝙ talis amicitia est maxime amicitia. Tertia ꝙ est ꝑmāsiua. Quarta ꝙ talis amicitia in genere amicitiæ est perfecta. Quinta ꝙ talis amicitia est optima. Sexta conditio ꝙ huiusmodi

amicitia est rara inuentu.Hi volunt amicis probis bona,amicorum gratia & non per accidens. Quod sic probat. Amicitia quae est secundum se: non secundum accidens,amicitia: quę est diuturne permansiua,quę est amantibus simpliciter bona,quae est integerrima,quę est maxima & optima,quae est difficilis & inuētu rara,ista inquã est perfecta:sed pręfata amicitia cum sex cōditionibus praefatis est huiusmodi::igitur. Huius rationis minorem in litera prosequitur.Literam ergo ingredior quam particulatim explico. Hi nanq; mutuo sibi bona similiter volunt puto. Dauid vult Ionathę bonum, & eum esse probum virum: & contra idem vult Ionathas de Dauide:q̃ boni sunt hoc est sunt ambo boni,ergo bene volunt: & bonitatem sibiinuicem inesse volunt.Sicut enim malus male vult in eo q̃ malus est,sic bonus bene vult in eo q̃ bonus:& signanter amico,sicut castus caste loquitur in eo q̃ castus est:boni vero sunt per seipsos hoc est propter suas virtutes & se ob tales amant & non gratia lucri aut voluptatis. Atq; ii maxime sunt amici qui bona amicis illorum gratia volunt.Per seipsos enim ita se habent & non per accidens. Hoc est dictu Adam episcopus scotus Osualdum northumbrum regem diligit, & ediuerso propter virtutes quae erant in sancto antistite & rege:& non ob aliud.Pari modo Hieremias propheta Iosiam regem ob vitae candorem amauit & contra.hoc est non amauit eum propter bonum vtile aut delectabile quod a rege recipere intendit:quia dato q̃ nunq̃ speraret aliquid ab ipso accipere adhuc ob eius virtutem ipsum amaret. Ex hoc sic arguitur.Illud q̃ est per se tale est magis tale q̃ id quod est per accidens tale:quia per accidens pręsupponit per se,secundo physicorum:at amicitia quae est ob bonum virtutis est p se talis, & aliae amicitiae sunt per accidens tales:igitur.Hoc enim in litera nouissime exposita innuebat.Sequitur in litera. Permanet igitur horum amicitia q̃diu sunt boni:at virtus permanens est.hoc est dictu amicitia q̃ est ob virtutem est permansiua:quia cuius causa inesse & conseruari est permansiua,illud est permansiuum: at amicitia ob virtutem est huiusmodi::igitur.Minor patet.Virtus illius amicitiae est causa quae est permansiua,cum sit habitus,& per consequens difficulter dimobilis.Licet enim & actui virtus conueniat,tamen ob diuturnitatem communius habitui attribuitur. Vides q̃ studiosi & macti virtute sincere se amant in domino. Sequitur in litera. Atq; horum vterq; bonus est simpliciter & amicus. boni enim ipsi & absolute & sibi mutuo boni sunt & vtiles & iucundi.Simili modo declarat q̃ amicitia ob virtutem est perfecta.Et sic argumentatur.Illa amicitia cui nihil deest quod pertinet ad rationem amicitiae est perfecta in genere amicitię (proculdubio perfectum est cui nihil deest,quinto metaphysicae.)at amicitiae quae est propter bonum virtutis nihil deest, quod ad rationem amicitiae attinet: sane haec amicitia omnia complectitur per quę aliae amicitiae fiunt. Porro in hac amicitiae specie vterq; amicus est bonus non solum simpliciter secundum seipsum sed etiam est bonus comparatiue ad suum amicum.Nempe probus est & amico vtilis & delectabilis.Quod sic colligitur.Siquidē studiosę operationes a virtute emanantes sunt delectabiles ex secundo huius.Et hoc in nobis experimur:quia post laudabiles operationes oblectamentum & suauitatem capim⁹.sicut post mala nostra, tristitia tanq̃ spina pūgimur.Et sic in studioso operationes alterius studiosi sunt delectabiles,cum sint operationibus propriis similes,& eum ad virtutem alliciāt cōtinuandã: ergo amicus est amico vtilis & delectabilis. Sequitur in litera. Talis autem amicitia non sine ratione permanens est &c.Hoc est.Amicitia quę est ob bonum virtutis est optima.Quę conclusio sic probatur.Illa amicitia quae omnia copulat.quę ad amicos requiruntur,est optima:at amicitia quae est ob bonum uirtutis est huiusmodi::igitur.Minor patet,quia amicitia ob bonum virtutis,bonum vtile & delectabile coniungit & implicat.Sequitur octaua conclusio.Quod est absolute bonum est bonum simpliciter atq; absolute iucundũ:sunt igit̃ absolute bona maxime amabilia,hoc est virtutes:amicitia ergo erit in his maxima atq; optima.Sunt autem merito tales amicitiae rarae . Sequitur nona conclusio & nouissima huius capitis . Pauci enim sunt tales.Hanc conclusionem in litera bifariam probat.primo sic. Amicitia quę est ob bonum virtutis,est solum studiosorum:sed pauci sunt studiosi ob difficultatem medii attingendi. ex secundo huius,& stultorum infinitus est numerus secundum ecclesiasten,& homines vt in pluribus sunt mali primo topicorum.& poeta.Rari quippe boni,numero vix sunt totidem quot Thebarum portae vel diuitis ostia nili.Non tamen est intelligendum q̃ non plures q̃ satyricus ponit,sint boni. Helias existimabat se solum in cultu diuino permansisse.Audiuit tamen a domino septem milia in Israele relicta quę nō curuauerunt genua ante Baal.

¶Secundo probat eandem conclusionem sic.Sane virtus illa quę magno tempore & consuetudine eget adhoc vt cognoscatur est rara:sed amicitia haec est huiusmodi::igitur.Consequentia tenet cum maiore.Minorem per vetus deuerbium declarat quod dicit,Ante dictam salis mensuram comestam.i. simul estã ab eis qui volunt esse amici,non cognoscitur amicus:sic dicit Argyropilus.Leonardus vero sic dicit.Prius sal illud de quo dicitur comedendum est q̃ se cognoscere possint.Illa maior etiam patet ecclesiast.ix. Ne derelinquas amicũ antiquũ:nouus enĩ nō erit similis illi.Vinũ nouũ amicus nouus.Hoc est nō cōfidas illi a principio donec probatus fueris:sicut nescitur quale vinum nouum sit futurum. ¶Qui vero celeriter &c.Obiectionē excludit de his q cito vidētur fieri amici.Dicit enĩ philosophus tales velle esse amicos & amicitiã inter se coire,nō tñ esse amicos.Volũtas amicitię hoc est volitio amicitię in vsitatiore mō loquendi apud theologos,cito fit,nō aũt amicitia:& patet p dicta.Amicitia enĩ tēpore & cęteris ad verã amicitiã requisitis de qbus antē meminim⁹ coalescit.Fit enĩ similis amicitia vtriq; ab vtroq;,quod qdē amicis insit oportet vt insit amicis vtriusq; aliqd vt opinio virtutis & fidei & amoris gratia cui⁹ vterq; alterũ amat & colit.

¶Circa hoc caput quęritur primo:an sit dabile quartum membrum amicitię,quod amare possum aliquē ob bonum vtile & virtutis,aut propter bonum delectabile & bonum virtutis.& videtur q̃ non autoritate philosophi in litera solum tres species ponentis,in hoc capite & in precedenti. Quaestio.

¶In oppositum argumentor primo sic.Possum amare Socratem ob tria bona,scilicet honestum delecta- Arg. tria.

bile & vtile:vel propter duo istorum bonorum: & Socrates me ob tria ista aut duo me amabit recipro-
ce,& isti amores non fugient : ergo dabilia sunt plura membra q̃ quatuor . Insuper possum licite ama-
re Socratẽ q mihi voluptatẽ honestã aut lucrũ affert,& nõ gratia ipsius Socratis. Licitũ est enĩ mihi cape-
pecuniã,& licitũ est huic mihi pecuniã dare:quare ego nõ possũ illud licite velle gratiã ei:ergo erit amicitia.
¶ Tertio possum amare Socratem gratia ipsius ponendo omnia requisita ad amicitiam , & cum hoc
Ad primũ. eum amare vt det mihi vtile. Respondeo ad primum concedendo ꝙ dari possunt plura membra ista co-
pulando,& sic plura erunt obiecta amabilia. Secundum argumentum non mouet: concedo enim ꝙ pos-
Ad secundũ. sum licite amare Socratem ob bonum meum vtile aut delectabile:sed talis amor ad perfectam amicitiam
non sufficit. Est enim amor concupiscentiæ & non amicitiæ.
Ad tertium. ¶ Ad tertium dicitur ꝙ talis est amicus ob bonum honestum & bonum vtile simul,respectu eiusdẽ ami-
ci,sed respectu diuersorũ actuũ:& potest etiã id fieri respectu eiusdem actus posito ꝙ vtrũq; eodẽ actu velit.
sed ille est virtualiter duo act⁹.Insup ita grat⁹ est ver⁹ amic⁹ locuples sicut indigus quia inopi amico non ro
Dubium. ganti succurrit alioqui,non est verus amicus. ¶ Dubitatur vlterius an requirat longũ tempus ad amicitiã
Responsio. cognoscendam . Respondetur affirmatiue. Patet autoritate philosophi & rationibus eius. In oppositum
Arg.duo. tamẽ argumẽtor Socrates est mihi amic⁹ ob bonũ honestũ:ego illi sicut mihipsi fidẽ adhibeo:amicus enĩ
est alter ego. Plato est amic⁹ Socratis, inter quos est vera amicitia Socrates dicit Platonẽ illibatę vitę. tunc
sic:si Socrati fidẽ adhibeo,necesse est assertis ab illo fidẽ habere:sed ipse dicit Platonẽ virũ probũ:ergo mox
possum ipm in verã amicitiã assumere. Si dicas ei⁹ pbitatẽ nondũ exptus sum,hoc nõ soluit. Exptus sum
Socratis integritatẽ,cui in omnibus credo:ergo ei firmiter assentio Platonẽ esse talẽ qualẽ ipse refert. Secũdo
sic. Cicero est clarissimę famę apud omnes eiusq; bonitas est mihi nota:ideo possum illũ repẽre in amicitiã
assumere. Si dicas ꝙ adhuc dubitare possum an sit hypocrita aut occulte malus. Cõtra si talis esset ab inti
Ad prius. mis amicis cognosceret. ¶ Respondẽs ad prius limito dictũ Aristotelis secundũ exigentiã prioris argumẽ
ti,& dico ꝙ possum talẽ recipere statim in amicitiã,& mei cordis secreta illi reseruare:experiẽtia enĩ vel per
Ad secundũ. alterius indubitati experiẽtiã Platonis integritatẽ deprehẽdo. ¶ In secũdo casu si vis cum priore coincide-
re ꝙ id cognosco per veros amicos illi famato familiares & cũ eo plurimũ cõuersantes:& tunc est prius ar-
gumentũ. Vel loqueris de bene famato per vulgus incertũ de quo nõ est suspitio mali:dico ꝙ talẽ in amici-
tiam capiam multo celerius q̃ aliũ non sic famatũ:sed illa fama nuda non sufficit ad veram amicitiam ha
bendam. Ecce tres amicitię species quarum due sunt labiles,fluxę atq; momentanę a futilibus dependen-
tes fontibus. Hic est solum amicitiæ vmbra,atq; fictum amicitiæ simulacrũ.si vnus in reciproca datione al-
teri nõ respondeat:alius queritur. Macti virtute amicitię nexu copulati sunt perpetui. Nullius loci interca-
pedo,nulla tẽporis malignitas.nec ventorũ reflatio illud indissolubile vinculũ dissoluit:stãtibus virtutibus
in extremis,nexus in eis persistit. Hęc amicitia altissimis infixa radicibus nulla vi dimoueri aut diuelli po-
test:susurrãtibus & dissidiũ inter eos temere molientibus haudquaq̃ credunt. Opposito dato nõ essent ma
cti virtute. Probitas inter eos necessitudinẽ cõciliauit:qua stante nexus est indissolubilis. Nõ cõtinget inter
eos,quod qbusdã cõciliatis cũ Alcibiade. Fuit enĩ Alcibiades astutus artifex amicitiarũ cõciliãdarũ, elo-
quentię clypeo sua vitia celans. At cognitis eius sceleribus,amoris vinculũ in odiũ conuertebat. Quis etenĩ
scelerosum diligit:qui ignauię socordięq; deditus inter oscitãtes degit. A nullo probo mediusfidi⁹ diligetur.
Nõ inficior theologorũ more loquẽdo illius naturã diligendã:improbos tamẽ mores insectandos. Et si qui
in ganeis,popinis,lustrisq; interdiu inter lupas viuãt,crapulã exhalãtes & vinũ euomẽtes,& noctu in tene-
bris vagent,aliorũ vestes rapiẽtes,inter tales nullũ est verę amicitię vinculũ. Tales asotos si dubitas põta
re & ita esse tibi plane respõdebunt. Sed res iam postulat vt tandẽ finem huic imponamus capiti.

Lib. VIII. Tract. I. Cap. IIII.

SA vero quę ob voluptatẽ,& ea quę ob vtilitatem est,similitudinem huius habent. Boni nanq; & iucũdi,& vtiles sibi mutuo sunt. maxime autẽ & tales amicitię permanẽt cum ęquale fit ab vtrisq;,vt voluptas. & non solum hoc modo sed etiã ab eodẽ vt inter facetos fit:& q̃ inter amatorẽ ac adamatũ. Hi nãq; nõ delectãtur eisdẽ:sed ille qdẽ aspectu gaudet adamati,hic asit obseqo amatoris. Desinẽte vero pulchritudine amicitia quoq; nõnunq̃ definit. Illi nanq; aspectus nõ est iucundus:huic autem obsequiũ nõ pręstatur. Pleriq; autẽ in amicitia pmanẽt,si ex cõsuetudine mores dilexerint,eosdẽ mores habẽtes:sed q nõ ob voluptatẽ in amorib⁹ sed ob vtilitatẽ communicant: ii & min⁹ sunt amici,& min⁹ pmanent. Qui vero sunt ob vtilitatem amici:ii simul cum vtilitate dissoluuntur. Non enim hi sese mutuo,sed vtilitatem amabant. Fit igitur vt & praui prauis,& boni prauis, & neutri quibusuis amici sint ob voluptatem atq; vtilitatem:sed boni sunt propter seipsos amici. Mali nanq; seipsis non gaudent:nisi vtilitas proueniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia nullum calumnia locum habet. Non enim facile cuiq̃ quisq̃ de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobauit. In hisipsis est,& sibi mutuo credere,& nunq̃ iniuriam facere:cæteraq; omnia quæ amicitię verę censentur inesse. In cæteris autem amicitiis nihil prohibet ea quæ sunt hisce contraria fieri. Nam quandoquidem homines eos etiam dicere con

sueuerunt amicos: qui ob vtilitatem amant: vt ciuitates (societates enim a ciuitatibus, conducentis gratia fieri videntur) & item eos qui se propter voluptatem mutuo diligunt, vt pueri: nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet. Asserere autem species amicitię plures esse: atq; primo quidem & proprie amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum ratione sane qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem: quo nanq; bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim quod afficit voluptate, bonum quoddam iis est qui voluptatem ament. Non autem multum hæc copulantur, nec iidem ob vtilitatem voluptatemq; fiunt amici. Nam ea quæ per accidens sunt non nimium coniunguntur. In has autem species amicitia distributa: praui quidem erunt ob voluptatem aut vtilitatem amici, hac ratione similitudinem subeuntes: boni autem sunt propter seipsos amici, ea nanq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici, illi vero per accidens & quia sunt similes his.

EX vtroq; &c. In hoc quarto capite amicitia ob vtile & delectabile, ad amicitiam ob honestum comparatur. Septemq; conclusionibus, & recapitulatione quorundam dictorum hoc caput partitum est. Dicit autem pro prima cõclusione sic. Ea vero supple amicitia quæ ob voluptatẽ & quæ ob vtilitatem est, similitudinem huius (scilicet amicitię ob honestum bonum) habent. Nam studiosi sibi mutuo & iucundi & vtiles sunt. Est tamen discrimen, quoniam amicitia ob bonum delectabile habet delectationem pro causa: amicitia vero ob honestum habet delectationem pro sequela & effectu.

¶ Secunda cõclusio. Maxime aũt &c. Dicit vlterius ꝙ illæ duę amicitiæ cõparãt amicitię ob honestũ penes ꝑmanentiam. Nam sicut amicitia ob honestum est permanens, sic amicitia ob vtile & delectabile dummodo quod primo requiritur illa' duo concurrant, non est fluxa, scilicet seruato vt æquale vicissim rependatur, vt delectatio pro delectatione: & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem hoc est ab eadem causa. Secundo requiritur, vt non solum fiat delectatio vtrisq;, sed etiam fiat ab eodem delectabili secũdum speciem, sicut accidit duobus facetis. vt in colludentibus similitudo, vt mutuo disputando, sagittando, ludendo pila, aut huiusmodi recreatione, in qua vterq; gaudet in alterius ludo. Si illud secundum omittatur nõ erunt amicitię permanentes, sicut accidit amatori & amatæ. Pone amatorem turpem sed obsequiosum & blandientem amatrici: & amatricem pone venustam, tum illa turpis obsequio gaudet: ipse vero aspectu speciosę delectatur. Verum defluente horatia formositate amicitia illa soluitur. Non enim amplius in melioris aspectu gaudet nec amplius se illi familiarem præstat, vnus a visu, altera a sensu auditus & a famulatu delectationem accipit & non ab eodem. Sequitur in litera. Plerięq; autem &c.

¶ Tertia conclusio qua cõparat amicitias easdem & earum permanentiam quantum ad mores: dicit ergo. Alia est causa permanentiæ ob amicitiæ vtile & delectabile: si ex consuetudine mores dilexerint eosdem similesq; mores habentes. Isti licet non fuerint homines frugi tamen ob morum similitudinem in amicitia durant. Sic venationẽ diligentes aut aliam exercitationem: sic auarus auatum, & lubricus lubricum diligit: per hoc enim minus eius vitium apparebit. Sicut enim prope virtutem conspicuam, vitium foedum sordescit, quia opposita iuxta se posita clarius elucescunt, sic scelestus criminoso iunctus minus apparebit talis. Diximus enim superius in primi capitis expositione: ꝙ similitudo per se est causa amicitię: sed qui non ob voluptatem, sed vtilitatem amicitiam contraxerunt, ii & minus sunt amici & minus permanent: puta Socrates locuples & meretrix auara diligunt se inuicem: hic ob voluptatem, illa vero ob vtile. Talis amicitia non est permansiua: & in hoc non comparatur amicitię studiosorum, quę est diu permanens, non autem hęc. Sequitur in litera qui vero sunt. Comparat amicitiam ob vtile pręcise ad amicitiam honesti penes permanentiam & non permanentiam. Prior cum vtilitate dissoluitur. hi enim non sese sed vtilitatem amabant, qua neglecta illa dissoluitur & pessumit. Sequitur in litera corollarium. Fit igitur vt praui prauis. Hęc est secunda pars huius capitis. Nuperrime explanauit similitudinem quã habent amicitiæ vtiles atq; iucundæ cum vera amicitia: nunc discrimẽ earum ad veram amicitiam explicat asserens, pleraq; a quibus a sincera amicitia dispescuntur. Et primum asserit ꝙ amicitia ob bonum vtile & delectabile inter quoscunq; homines promiscue inuenitur. Amicitia autem ob bonũ honestũ, solum inter frugi viros. Hoc probatur sic. Omnes homines quibus vtile vel delectabile est amabile, cõtingit esse amicos ob voluptatem aut emolumentũ: sed hoc cuilibet hominũ generi cõuenit: igitur. Cõsequentia tenet cũ maiore. Et minor patet. Reuera praui possunt esse & vtiles & delectabiles prauis & etiã studiosis: & viri probi possunt esse vtiles & delectabiles: & sic neutri, hoc est mediocriter boni, possunt esse amici qbuscũq; talibus, igitur. Sed boni soli sunt propter seipsos amici, mali nanq; seipsis nõ gaudent, nisi vtilitas proueniat aliqua. Sequitᷣ in litera. In sola eñ bonoꝝ. Hic amicitiã perfectã ad alias per dissimilitudinẽ cõparat, & hanc conclusionẽ intendit. Amicitię ob honestũ magnã dissimilitudinẽ habẽt ab amicitia ob vtile & delectabile: & hoc duabus rationibus probat per quas duas earum differentias tangit. Primo boni sunt amici ob honestũ, non aũt aliæ amicitię. Secũda ratio. Sola amicitia proborũ & intrãsmutabilis, igiᷣ ipsa ab alita differt. Antecedẽs patet. In sola eñ bonorũ amicitia nulla calumnia aut criminatio locũ habet. Nõ eñ facile cuiq̃ &c. Ponit vnã exclusiuã dicẽs. Sola proborũ amicitia est intrãsmutabilis. & probat vtranq; exponentẽ. primo affirmatiuã ꝙ illa est itrãsmutabilis: & ꝓbaᷣ sic vno ꝑsupposito. Amicitia nõnũq̃ a bilinguib⁹ & versipellib⁹ soluiᷣ: q seditionem inter amicos ponere solẽt. & sic communius frangitur amicitia. Alio modo frangitur ob peccata & displicẽtias inter amicos cõtingẽtes. His suppositis argumẽtator sic. Ois amicitia frãgibilis aut frãgiᷣ per schismaticos, & pacis ꝑturbatores, aut ꝑ peccata nota inter amicos. neutrum istorũ inter probos contingit.

Quomodo enim esse posset vt Socrates aliquid mali de Platone credat, cuius probitatem integritatemq; iam longo tempore expertus est:& per consequens nec in ipsum deliquit. Veri amici munus est secundum philosophum de alto bene credere,& ei nunq̄ iniuriam facere:& habere deniq; omnia quę ad verā amicitiā spectant. Oppositum contingit in aliis amicitiis. Indubie facillime mali mala de aliis credunt: quia eos vafros iam sępius intellexerūt, ergo calumnia illic facile aditum habet. In omni regno videmus principū pactiones ob vtile initas:ire sæpenumero in interitū:& mutuo non semel se fallunt siue iureiurando illud astrinxerunt siue non. Et sequitur in litera. Nam homines eos etiam dicere consueuerunt amicos qui ob vtilitatem amant. Vult dicere q̄ proprie loquendo amicitia ob vtile & delectabile non est amicitia, vel non est amicitia philosophice loquendo, sicut decet sapientem loqui:licet dici queat actus laudabilis: sed vulgus ita loquitur:modo loquendū est vt plures. Secundo de cælo & mundo,& primo topicorum, sentiendum vero vt sentiunt pauci. Si enim Lacedæmonii contra Thebanos pugnantes,& a Megarensibus opem petentes impetrant, dicimus Lacedæmonios & Megarenses amicos. Patet de pueris quos quia simul frequenter degunt amicos appellitamus. Sequitur in litera. Asserere autem species amicitiæ plures esse. Sequitur epilogus. Dicit q̄ possumus asserere plures esse amicitiæ species, sed præcipue & proprie est ea quæ est studiosorum, ea ratione qua boni sunt. Cæteras autem species amicitiæ per metaphoram dictas esse constat, vt quatinus bonum quoddam & simile in ipsis est, eatenus ipsi sunt amici. Hoc est boni sunt amici propter bonum quod est in eorū vtroq;. Similiter delectabile est amabile amatoribus delectationum, sicut bonum vtile amatoribus vtilitatum:& in hoc quandam similitudinem habent cum amicitia ad bonū honestum: non tamen multum hæc copulantur, hoc est cohęrent amicitia ob vtile aut delectabile: quippe quandoq; idem est bonum vtile & delectabile interdum vero non vnde istæ duæ sunt amicitię per accidens, quia per accidens coniunguntur & non vsquequaq;. Et sequitur in litera. In has autem species. Dicit q̄ cum amicitia sit in has tres species partita, praui possunt esse amici ob vtile & delectabile, in hoc similes existentes his hac ratione qua similitudinem subeunt, hoc est sunt similes his, hoc est studiosis. Litera est perspicua demptis quibusdam difficultatibus obiter emergentibus. ¶Primo dubitatur an dentur viri neutri, qui nec sunt boni nec mali. *Dubia duo.* Secūdo quomodo fiat partitio amicitiæ bonum vtile & delectabile, cum omne bonum sit honestum. nunq̄ enim est bonum vtile aut delectabile a bono honesto segregatum. videtur igitur q̄ hac via nulla erit amicitia nisi ob honestatē. *Ad prius.* ¶Ad priorem dubitationē respōdetur, q̄ vnusquisq; est in mortali aut in gratia. Charitas enim diuidit inter filios regni & perditionis.xv. de trinitate capite.xviii. Et hoc post primi hominis peccatum. Non enim est improbabile q̄ prius homo nec erat in gratia nec in peccato productus:de secundo certum est. Modo quilibet existens in mortali est malus,& existens in gratia, esto q̄ venialia habeat est bonus. Nā veniale vocat̄ eo q̄ est venia dignū, hoc modo capiendo, non datur homo neuter inter bonum & malum.& hic loquimur de lege dei ordinata & non absoluta. Potest enim deus alicui mortali non imputare nullam gratiam illi conferendo: sed loquendo more gentilium philosophorum vel more vulgariter loquentium, adhuc datur homo neuter:& est ille qui non est excellenter bonus & paucis est criminibus irretitus. De plerisq; enim quorū malitiam non percipimus, quia nulli nocent dicimus talis est homo neuter:aut vnus dicit eum malum, alius vero bonum: tertius & quartus qui eum nouerunt dicunt eum nec bonum nec malum, sed tenere limitem inter bonum & malum, ac tepidum & virum rotundū esse. Et ita tales qui mediocriter boni siue mali denominant̄ neutri dici possunt. ¶Contra illud argumentor. Augustinus dicit in enchiridio q̄ aliqui sunt valde boni, aliqui mali, aliqui *Obiectio.* mediocriter boni, aliqui mediocriter mali:& recitatur de celebra. missa c.cum Marthæ: ergo est discrimen inter mediocriter bonos & malos. *Responsio.* Respondetur q̄ pauca habens peccata est mediocriter malus,& pauca habens merita mediocriter bonus: sed ad illam distinctionem diui augustini quomodo intelligenda venit iam diximus in distinctionem.xlv. quarti sententiatum. ¶Et si adhuc obiicies: quia qui in vno *Replica.* offendit factus est omnium reus. Iacobi secundo. *Resolutio.* Respondetur q̄ non intelligitur q̄ in vno peccans sit omnibus vitiis irretitus:sed q̄ sic punieт̄ cū vno peccato mortali decedens æternaliter, sicut decedēs cum multis:non autem tantum intensiue punietur.

¶Ad secundum respondeo q̄ nunq̄ bonum vtile aut delectabile a bono honesto segregatur: tamen *Ad posterius dubium.* bonum quod aliqui delire existimant vtile aut delectabile est sine honestate:& ad tale bonum nonnunq̄ vtile aut delectabile extenditur:loquendo priori modo de bono vtili & dalectabili vtrumq; horum est honestum quia rationi rectæ consentaneum, sed quia non ita purum & syncęrum, cum sit vtraq; amicitia propter amantis lucrum non dicitur amicitia ob honestum. *Dub. tertiū.* Dubitatur tertio q̄ miser sit ille qui amore speciosæ fœminæ est innodatus. Respōdetur q̄ est in valde misero statu. Paris enim Helenam ardens incendium troiæ peperit, paternas opes & fraternas deleuit. Aristides ac Themistocles Athenienses clarissimi riuales eiusdem fœminæ plurimum patriæ nocuerunt. Semiramidis inexplebilis libido perpetuo probro proscindetur. Catilina ita ardebat Aureliam vt illius amore filium ex priore coniuge procreatum necarit:Catilinæ enim illas nuptias superstite filio recusauit. Cāpana luxuria inuictum Annibalis exercitum eneruauit. Exercitus enim Veneris illecebris pellectus militiam dedidicit. Æstum amoris adolescens apud Platum eiulat inquiens. Iactor, crucior, agitor, stimulor, versor in amatoria rota miser examinor, feror, distrahor vbi sum ibi non sum:vbi non sum ibi est animus. Alexander Thaidis meretriculæ blanditiis delinitus Persepolum vrbem opulentissimam incendit. Melius respondit Laidi Demosthenes, Dum enim Lais meretrix corinthia lentum pro nocturno concubitu ab eo peteret, ille scite respōdit. Pœnitere tanti non emo. Qui se in literario ludo ac bono opere exercet, amoris prestigiis nō est delinitus. Hic inebrians amor vitam denigrat famamq; ac rem omnem pessundat.

Lib.VIII. Tractatus.I. Cap.V.

T autem in virtutibus alii habitu,alii actu boni dicuntur,sic & in amicitia. Amicorum enim alii simul viuentes gaudent se mutuo,bonaq; conferunt,alii dormientes aut locis seiuncti non operantur quidem,sed ita se se habent,vt operentur amice,loca nanq; non dissoluunt amicitiam absolute,sed operationem. Q; si diuturna absentia fuerit,amicitię quoq; videtur obliuionem efficere. vnde dictum est,taciturnitas amicitias complures dissoluit. At qui neq; senes neq; seueri videntur esse ad amicitiam apti. Exigua enim afficiunt voluptate, nemo autem conseruari cum eo potest qui dolorem afferat, aut non sit iucundus. Maxime nanq; natura videtur molestiam quidem fugere,oblectamenta autem affectare. Qui vero se quidem mutuo acceptant,non simul autem viuunt ii beneuolis magis sunt similes q̃ amicis. Nihil enim tam proprium est amicorum q̃ viuere simul. Nam egentes quidem vtilitatem affectant,simul autem viuere,& ipsi beati,etenim solitarios quidem hos esse minime conuenit. Vt simul autem degant, fieri non potest nisi sint iucundi eisdemq; gaudeant:quod quidem amicitia sodalitia videtur habere. Bonorum igitur amicitia, maxime est (vt sępe diximus) amicitia. Nam amabile quidem id & expetibile esse videtur,quod est absolute bonum aut iucundum,vnicuiq; vero,quod ipsi est tale,bono autem propter hęc vtraq; bonus. At vero amatio quidē similis est affectui,amicitia vero habitui. Amatio nāq; non minus est ad inanimata. Amici autem amant sese mutuo cum electione. Electio vero ab habitu proficiscitur. Et volunt iis bona quos amant illorum gratia: non per affectum sed habitum,& amantes amicum,id amant quod sibiipsis est bonum. Vir enim bonus factus amicus, bonum fit ei cui iam est amicus. Vterq; igitur, & id quod sibi bonum est amat. & par reddit voluntate atq; iucunditate. Dicitur enim amicitia æqualitas. Maxime autem hæc bonorum amicitiæ insunt.

Amicitia. Habitu.

Sodalitiā amicitia.

Amicitia dicit ęqualiten

VT autem in virtutibus &c. Superius philosophus amicitiam diffiniuit, eamq; in suas species diuidens proborum amicitiam ostendit esse amicitiam absolute, alias tres solum translatitias. Nunc vero amicitiam cum suo actu comparat. Primoq; hoc pacto ait. Sicut in virtutibus aliis aliqui sunt actualiter boni,alij habitualiter boni,ita & in amicitia. Amicorū enim alij simul viuentes gaudent mutuo.bonaq; conferunt sibi mutuo. Litera est clara. Quippe locorum intercapedo amicitiam non dissoluit,sed amicitię operationē & actum. Nam multę sunt ipsius amicitię operationes vtpote cōuiuere,obsequi mutuo,benefacere. Aliquam operationem absentia priuat,diuturna tamē absentia videtur amicitię obliuionem efficere, quod sic expono per solum talem habitum homo non est propensus in aliquos actus amicitię exire erga talem amicum, quare autem sic exponam in vna dubitatione clarebit. Vnde dictum est q; taciturnitas amicitias complures dissoluit. Non dicit silentium quod colloquium non præsupponit,taciturnitas supponit. Dictum est,hoc est deuerbium in omnium ore. Et sequitur. Atqui neq; senes neq; seueri videntur esse ad amicitiam apti. Hæc est secunda conclusio huius capitis. Quæ sic probatur. Nam modica voluptate afficiunt & ex consequenti tristitiam afferunt,at nemo amicitiam quęrit cum eo habere qui tristitiam affert,nobis enim a natura insitum est molestiam fugere oblectamentaq; appetere,mutuo autem conuersari amicorū est. Hæc conclusio non intelligitur de omnibus senibus vel in prima senectute, quoniam multi tales hilares sunt & expetūt in hilaritate ducere dies suos. Intelligit ergo senes in vltima senectute quasi iam decrepitos. Per seueros itelligit rigidos, qui cuilibet bono aut festiuo dicto amici in tabula vel extra eā occurrere student. Noui enim quosdam huius conditionis,si probi omnes quempiam laudassent vel in aliqua honesta materia conuenissent, ipsi futili argumento ducti omnibus cōtradixissent,breuiter tales sūt reliquis inuisi. Cum his ergo nemo amicitiam inire potest. Et sequitur. Qui vero siquidem simul acceptant &c. Hæc est tertia conclusio huius capitis,in qua philosophus vult dicere.q; si Socrates & Plato se mutuo aceptant,hoc est habent mores similes & conuenientes, sed ob impedimētum non mutuo conuiuunt,hi non sunt amici,sed potius beneuoli. Probat hoc sic. Nihil est tam propriū amicorum q̃ viuere simul. Immo est proprium tertio modo. Et conuiuere non est solū morando sub eodem tecto vel eadem mensa, sed mutuo colloquendo & suarum mentium arcana mutuo detegendo. Cū enī sint cogniti ad amicitiam idonei,nō est timendum de secreti reseratione. Vnde Tullius in de amicitia sic dicit. Quid dulcius q̃ habere qui cum oia audes sic loqui vt tecū? Et prouerbiorū.xxv. Tracta cū amico tuo &c. Probatur q; mutuo conuenire est proprijssimus actus amicitię sic. Ille actus quem amici omnes appetunt in quacunq; fortuna positi fuerint videtur esse proprijssimus amicitię actus,sed omnes amici in quocunq; statu fuerint appetunt simul conuiuere:igitur. Minor patet, qa duo actus ad amicum pertinent vnus est mutuo conuiuere,secundus est facere amico vtilitatem,hoc est largiri amico de suis. Secundum actum non oēs quęrunt. Beati enim quęrūt simul viuere, hoc est locupletes qui apud vulgus beati putantur,minime tamen beati sunt. Aristoteles in Topicorum.iij. exemplificans de inopinabili dicit vt dicere reges infelices,secundū vulgariter loquentes,at si diceret,

secundũ sapiẽtes nõ sunt sane felices. Dicitq;, dedecet beatos esse solitarios, vt simul aũt degãt fieri nõ potest nisi sint iucundi eisdẽq; gaudeãt qđ quidẽ amicitia sodalitia hoc est conuictiua videt habere. Et sequit in litera. Bonorũ igit amicitia maxime est (vt sępe diximus) amicitia. ¶ Hæc est quarta cõclusio, quę sic probat. Quod est eligibile simpliciter & etiã eligenti illud est maxime eligibile: qꝛ oẽs causas eligibilitatis habet, sed ꝓborũ amicitia est huiusmodi: igit. Minorẽ probat inquiens. Nã amabile quidẽ id & expetibile esse videt quod est absolute bonũ aut iucundũ, hoc est qđ reipsa est tale. ¶ Et seqtur. Vnicuiq; vero quod ipsi est tale, puta qđ est ei apparẽs bonũ, licet nõ sit bonũ. Hic bonũ apparens nõ est dictio alienãs a bono, sed quoddã supius. Et sequit in litera. At vero amatio &c. Hic inter amationẽ & amicitiã discrimẽ ponit & sane istam literã difficilẽ inuenio. Vno modo sic exponit. Amatio quidẽ est similis affectui, hoc est perturbatiõi siue passioni, & hoc potest bifariã intelligi, vno mõ reipsa est passio, alio mõ nõ est passio, sed passioni similis, queadmodum cõcedere possumus, ego sum similis scoto Britãno, & similis Frãco. Amicitia vero est similis habitui realiter, immo est habitus sicut plerẽq; virtutes sunt habitus. Amatio est etiam ad inanimata, amamus eñ vinũ, & hoc patuit capite. ij. huius. viij. Amici aũt amãt sese mutuo cũ electione, electio vero ab habitu ꝓficiscit. Electio ꝓprie est eoꝝ q̃ sunt ad finẽ, ex tertio huius. Electio ergo p̃supponit discursum intellectus circa hoc vel illud acceptandũ. & tũc volũtas p electionẽ altero relicto vnũ acceptat. Electio ꝓ actu volũtatis supponit & discursum illũ in ambiguis p̃supponit, sed tũc dũ dicit q̧ electio ab habitu ꝓficiscit, ꝓprie capit electionẽ ꝓ actu ab habitu emanãte, sicut est de actu virtutis, nã virt⁹ est habit⁹ electiuus in mediocritate cõsistẽs ꝓut determinat ipse sapiẽs scđo Ethicoꝝ. sic est de amicitia. Primus actus habit⁹ gñatiuus dispositionis vel habit⁹ amicitię nõ est ꝓprie amicitia. Tẽporis magna intercapedo ad amicitiã exigit, ergo amicitia ꝓprie loquẽdo ab habitu emergit. ¶ Et seqt in litera. Et volũt ijs bona quos amãt, illorũ gr̃a nõ p affectũ, sed habitũ, hoc est sunt ad hoc ꝓni iã ab habitu parto. Amor põt dirigi ab affectu & sic ẽ ei silis, aut amor est affectus nõ sic aũt amicitia. ¶ Seqt in lr̃a. Et amãtes amicũ, id amãt qđ sibiipsis est bonũ. Vir eñ bon⁹ factus amic⁹ bonũ fit ei cui iam est amicus. Hic dubiũ remouet. Dictũ est eñ supius in hoc. viij. Hoc vnicuiq; est amabile qđ est ei bonũ: igit videt q̧ hoc mõ amet amicũ nõ gr̃a amici, sꝫ gratia sui cõmodi. ¶ Respõdẽdo dicit q̧ amãtes amicũ amici gr̃a volũt sibiipsis bonũ, & amãt seipsos p hoc effectualiter, nã qñ ille q est bonus in se, factus est amicus alicui, fit bonũ amico suo. Amic⁹ enim bonus, est suo amico bonus, & iste amor est reciprocus. Aliter sic & plus fortasse tibi placebit. Si diligã amicũ gratia amici. Hoc est virtutis eius nõ curãdo an amic⁹ sit mihi vtilis aut delectabilis nec ne habeo bonũ virtutis actũ & sic appeto mihi, bonũ vel bonõ mihi appeto, & sic me diligo. ¶ Et postea seqtur, vterq; igit & id qđ est sibi bonũ amat & par reddit volũ ate atq; iucũditate. Prior portio iã patuit. Et scđa ex litera leonardi patet. Vterq; repẽdet equale. s. par voluptati & iucũditati alteri⁹. Dicit eñ amicitia æqualitas, maxime aũt hęc bonorũ amicitię sunt Hoc est in amicitia reddit æquale: & potissimõ hęc verũ hñt i amicitia studiosorũ

Dub. primũ. ¶ Hic dubitat an habit⁹ amicitiæ remittat p cessationẽ lõgã ab actibus. Ad partẽ affirmatiuã argumẽtor authoritate phĩi in litera. Dũmodo notabilr̃ amici distãt & lõgo tẽpore, & hoc etiã expiẽtia cõprobare videt, & in ꝓuerbio dicim⁹ Amicitiã absentia dissoluit. In oppositũ argumẽtor oẽ qđ corrũpit aliquo istorũ triũ modorũ corrũpit. s. p suũ cõtrariũ, vel cõtrarium suę causę productiuę, vel ad corruptionẽ subiecti vel ad desitionẽ causę cõseruãtis effectũ. Exẽplum primi vt tẽperantia habit⁹ p intẽperantiã actualẽ oppositã actib⁹ a qbus tẽpãtia emanauit. Exẽplũ secundi, vt notitię brutorum. Exemplum tertij. vt lumen in luna tempore deliquij. Modo nullo horũ modoꝝ habitus corrũpitur. Non primo, quia loqmur solũ de cessatiõe ab actibus. Nec secundo modo, quia voluntas est incorruptibilis naturaliter, sicut ipsa essentia animę ei eadem reipsa. Nec tertio mõ, quia habitus non requirit concursum sui subiecti ad hoc vt sit, cum etiam in dormiente maneat. Itẽ habitus manet non remissus ad breuẽ morulam, ergo cõtinuo si nõ ponat aliud positiuũ eius corruptiuũ.

Responsio. ¶ Dico de facto q̧ non cessat, sed bene verũ est quando duo mutuo viuunt vterq; est pronior exire in amicitię actus, quia actus refricant & habitus intendit. Potest tamen inter absentes amicos amicitia cõtinuari, dũmodo sunt pręsentes per literas & tabelliones & per crebros actus memorandi.

Dubi. ij. ¶ Secundo hęres quas ob res inter annosos non contrahit amicitia: Hoc Aristoteles p̃tendere videt, posiq̃ sexagesimũ annũ ptrãsijt nõnihil hic dicã. Inter iuuenes rara est vera amicitia. Nãq; iuuẽt⁹ lasciua ꝓna est ad carnis titillãtis illecebras: ante trigesimũ vel quadragesimũ annũ rarẽtius hoies in virtutibus splendẽt. Proinde inter illos nõ est vera amicitia, siquidẽ inter solos studiosos illa existit. Loquutus sum de his q̃ vulgo eueniũt: nõnulli eñ in viridi ætate sunt morib⁹ cani: vt magnus Zacharię fili⁹, Timotheus, Titus & siles. Verũ in tãta turba hoim hi ꝓfecto sunt perrari dicẽdi. ¶ Scđa ꝓpositio. Capulares senes amicitiã prius partẽ obseruãt. Nõ enim video qđ obstet. ¶ Tertia ꝓpositio. Pleriq; in frigida senecta amicitiã haud q̃q̃ inter se auspicant. Nã grãdis natu sunt seueri atq; tetrici, aliosq; oẽs a se sugillãt. Vñ ait Horati⁹ de sene. Difficilis, q̃rul⁹, laudator tẽporꝭ acti se puero. Alius cũ nausea hęc audit ꝑinde illibẽter cũ illo cõuiuit. Et rursus alius grãdis æui est morosus. Duo aũt morosi cõuiuere neq̃unt. Nõ ignoro quosdã iuuenes ficte cũ senib⁹ cõuenire vt ab illis opes expiscẽt. Verũ illa nõ est porta verę amicitię & syncerę. ¶ Quarta ꝓpositio. Aliq exactę ętatis amicitiã ieũt, & radices amicitię indelebiles iaciũt. Probatio. Vbicũq; fontes amicitię inueniunt, illic amicitia scatet abũde: at i altissimo senio scaturigo amicitię dat. s. virtę ꝓbitas, mutuus lepos atq; cõfabulatio i reb⁹ serijs scitu dignis, iocũditas, bñuolẽtia reciproca & cętera id gen⁹. Postrema enũciatio. Grauis ãnis cũ iuuenibus iucunde viuit. Iuuenes eñ sunt suopte ingenio alacres, iocũda sua spõte adducũt, mõ senib⁹ sint familiares, modo emolumẽtũ a senib⁹ recipiãt in pecunia, doctrina, & huiusmodi, cum senibus conueniunt.

Lib.VIII. Tractatus.I. Cap.VI.

N seueris autem atq; senibus,tanto minus fit amicitia ,quanto difficiliores sunt,& minus congregationibus gaudent.Hæc enim ad amicitiam maxime spectare & ipsam efficere videntur.Quocirca iuuenes quidem cito,senes aūt non cito fiūt amici.Non enim fiunt iis amici,quibus non delectātur,similiter nec seueri.Sed tales beneuoli quidem mutuo sibi sunt,etenim & bona volunt, &prompti sunt ad necessitates,amici vero non valde sunt, propterea q non simul degunt,neq; se mutuo delectantur,quę quidem ad ipsam amicitiam maxime pertinere videntur. Non fit autem vt amicitia perfecta multis quispiam sit amicus, quemadmodum nec vt complures simul adamet.Est enim exuperationi similis, tale autem ad vnum aptum fieri.Multos vero eidem vehementer placere non facile est , fortasse autem nec bonos esse.Oportet autem & expientiam accipere , & in consuetudine fieri , quod quidem est perdifficile . Ob vtilitatem autem ac voluptatem multis placere quis potest.Complures enim sunt tales,& subministrationes manifeste breui in tempore fiunt . Harum autem ea magis est similis amicitiæ quæ est ob voluptatem , dum eadem ab vtrisq; prouenīunt,& sese mutuo gaudent aut eisdem,quales sunt iuuenum amicitiæ,inest enim magis in his liberalitas.At ea quæ ob vtilitatem constat eorum est hominū,qui quæstui vacant.Beati etiam vtilibus non indigent,sed iucundis.Cum quibusdam enim simul viuere volunt,& molestum paruo quidem tempore ferunt.Continue vero nemo,nec ipsum bonum toleraret, si dolore ipsum afficeret.Quare iucundos quærunt amicos . Sed forsitan & bonos oportet, cum sint tales, & etiam ipsis:sic enim ipsis inerunt , quæ amicis inesse oportet . Qui autem sunt in potestatibus constituti,diuisis vti videntur amicis . Alii enim sunt ipsis vtiles , alii iucundi,vt autem ambo sint iidem non nimium fit.Neq; enim cum virtute iucundos quęrunt,neq; vtiles ad honesta,sed facetos quidem quærunt voluptatem appetentes:habiles aūtem vt agant ipsum præceptum.Atq; hæc homine in eodem non nimium fiunt , studiosus autem homo iucundus est simul (vt diximus) atq; vtilis,sed talis amicus non fit excedenti,si non & virtute excedatur,sin minus non æquatur,cum rata sit inferior ratione,non nimium autem tales fieri solent.Hæ igitur amicitiæ dictæ, in æqualitate consistunt . Eadem enim ab vtrisq; fiunt,& sibi mutuo volunt,aut aliud pro alio (vt voluptatem pro vtilitate) commutant.Dictum est autem has minus amicitias esse,minusq; permanere. Videntur autem & ob similitudinem dissimilitudinem eiusdem,& esse amicitiæ,& non esse. Nam similitudine amicitiæ quæ est ob virtutem, videntur amicitiæ esse . Altera namq; voluptatem, altera habet vtilitatem,quæ quidem insunt & illi . Sed quia illa quidem omni calumnia caret , & stabilis est , hæ vero cito dissoluuntur, aliisq; compluribus differunt , non videntur ob illius dissimilitudinem amicitię esse.

Congressiones. Iuuenes. Senes. Beati. Epilogus.

IN seueris autem &c.In quinto amicitiam ad suum actum comparauit,in hoc sexto ipsam ad eius subiectum in quo est,confert, in quo explanat quæ hominū genera sunt amicitię receptacula idonea & quæ non. Et hanc conclusionem negatiuam pręmittit. Senes atq; morosi nō sunt ad amicitiam propensi.Ostēditur sic.Qui sunt difficiles & minus conuictu gaudent , sunt ad amicitiam inepti.Seueri annis confecti sunt huiusmodi,igitur. ¶Ex hac probatione infert aliam quæ ex opposito sequitur,puta Iuuenes sunt prompti amicitiam contrahere, conuictu enim & conuersatione mutua gaudent,ex qua scaturigine amicitia proficiscitur.Eiusdem ætatis & iuueniles erant qui amorem arctissime inter se seruarāt vt Orestes,& Pylades,de qbus Cicero in Lęlio meminit.Damon & Pythias pythagorici de quibus idem in officijs loquitur.Lęlius & Scipio, Diomedes & Vlysses . Hercules & Theseus. Alexāder magnus & Ephestion.Nisus & Euryalus.Post hęc tacitam obiectionem mouet.diceret quispiam.Seueri & tetrici sibi bn̄ volunt,proinde amicitiam contrahūt.Hanc euacuans ait.Alij qui sunt parum difficiles,aliqui magis,aliqui vero difficillimi, de actualibus loquor & negatiue exponendo. Affirmatiue dubium est,de possibilibus non est status. Profecto in abyssum secūdū Pythagoricos proceditur,& sic de congressionibus.Nempe aliqui congrediuntur cum parua difficultate , aliqui cum maiore,aliqui cum maxima.Isti tamen sunt beneuoli & proni sunt alijs succurrere,sed quia non simul degunt nec mutuo delectantur amici non sunt valde,hoc est raro perfecti sunt amici. Aliqualis enim consocietas ad amicitiam perfectam non sufficit.Non fit autem vt perfecta amicitia sit multis,quēadmodum neq; fit vt complures quis amet vehementer.Hæc est secunda huius capitis conclusio,quam probat.Primo quia perfecta amicitia cuiusdam vehementiæ & superabundantiæ amoris similis est,talis autem amor abundans ad vnum fieri aptus est. Secundo , non est facile inuenire multos studiosos & frugi viros,cum etiam opus sit in amicitia longa experientia,scd̄m quod dixim⁹. Nō

vult Aristoteles dicere q̄ nemo potest habere nisi pręcise vnum amicũ, sed q̄ paucos habere põt, dicit vnus põt pauciores alter vero plures habere. Aliqui enim comiter & humane se hñt ad multos, & ad amicitiã alijs proniores sunt, ergo tales plures põt amicos habere, sicut de Scipione africano legimus. Quando dicit q̄ amicitia est similis exuperationi aut excessui aut supabũdãtię, scdm antiquã trãslationẽ, nõ illic est abũdãtia q̃ suplatiuis cõuenire dicit. Nã quod p supabũdãtiã dicim⁹ vni soli cõuenit, quẽadmodũ solet esse de dictione suplatiui gradus positiue & affirmatiue exponendo.
¶ Sequit. Ob vtilitatẽ aut voluptatẽ quis multis placere põt, in tali autẽ amicitia nec requirit illibatę vitę nitor inter amicos, sicut in amicitia ob honestũ: nec longa illa expiẽtia exigit, sed vicaria obsequia & subministratio, hoc est munera scdm exigentiã psonarũ sint. Amicitia ob delectabile est nobilior amicitia ob vtile. Probatio, est similior amicitię ob honestũ q̃ illa, proinde est nobilior. ¶ Consequentia tenet p simile. Animal quod est homini simillimũ in nobilitate quodlibet aliud in nobilitate excedit. In hac amicitia mutuo redduntur oblectamina. Etiã hęc amicitia est amicitia ob vtile, liberalior ergo & melior. Nã ea q̃ ob vtilitatẽ est eorũ est hoim q̄ q̄stui vacãt. Scdo beati nõ solũ amicis vtilibus, sed & iucũdis egent. Nõnunq̃ etiã scurras parasitos & assentatores q̃rũt. Nã cũ q̄busdã simul viuere volũt & molestũ modico tpe ferũt, cõtinuo vero nemo, nec ipm bonũ toleraret si dolore ipsum afficeret. Hoc est dicere. illa amicitia est alia nobilior q̃ maioribus & pluribus cõuenit q̃ alia, sed sic est de amicitia ob iucundũ: igitur. Postea dicit, quare beati hoc est locupletes iucũdos q̄runt amicos & etiam oportet habere bonos cum tales sint beatis iucundi, sic enim & beatis inerunt quę & veris amicis inesse oportet. ¶ Sequitur sexta conclusio. Qui in potestatibus sunt constituti, diuersis vtuntur amicis. Alij enim sunt ipsis vtiles, alij vero iucundi, vt vero illis idẽ sit vtilis & iucũdus simul, nõ vsu venit. Nam huiusmodi potẽtes nõ virtute iucũdos q̄rũt neq̧ vtiles ad honesta, sed iucundos qdẽ ac facetos ad voluptatũ oblectamina quęrunt, insuper habiles & pronus vt mandata celeriter exequantur expl scantur. Verum raro tamen fit vt in eodem hoie hęc cõnexa inueniantur, nisi studiosus extiterit. Nã studiosus homo, quẽadmodũ iã dictum est, est & iucũdus & vtilis verũ talis studiosus viro existẽti in potestate nõ fit amicus nisi virtute multũ pluceat, vtpote in simili proportiõe vitę integritas in studioso opes exuperãt, in qua diuitię eminentiã locupleti dant, hoc est. Tales se habẽt sicut excedẽs & excessum, sed si illi duo excessus sunt pares possunt manere amici, signanter si beat⁹ sit circũspect⁹, alioqn ex insolẽtia se studioso pfert, & sic nõ erũt familiares. Sic literã ordinabis. Sed talis amic⁹ puta studiosus nõ fit excedẽti puta beato si nõ & virtute excedat, puta locuples a studioso, vt Alexãder ab Aristotele vel Platõe, sin min⁹, hoc est si nõ equat, nõ est analogatio cũ rata sit iferior rõne, hoc est cũ rata. i. portio & ps studiosi sit iferior rõne, hoc est scdm pportionẽ & dignitatẽ. ¶ Seqt epilogus. Hę igit amicitię dictę. hoc ẽ. Oẽs tres amicitiæ i æqualitate cõsistũt qd pticulariter explicat, eadẽ enĩ ab vtrisq̧ fiũt & sibi mutuo volũt aut aliud p alio cõmutãt, vt voluptatẽ p cõmodo, in qb⁹ quãdã ęqualitatẽ seruare oportet dictũ est has etiã amicitias minus minusq̧ pmanere. Loqt de amicitia ob vtile & delectabile.
¶ Post hęc seqt. Videntur autẽ ob similitudinẽ & dissimilitudinem eiusdẽ & esse amicitię & nõ esse. Hoc est amicitię ob honestũ, quia aliqualẽ cõuenientiã aliqualem vero diaphoniam cum perfecta amicitia habent, vt mediocriter bonus ob similitudinẽ cum bonis absolute, bonus censet. Et quia prauos nõnũq̃ imitatur, improbus indicat, haud secus ob similitudinem studiosę amicitiæ quæ quidẽ ob virtutẽ est, amicitię videntur esse. Vna ob voluptatẽ, altera vero ob vtilitatẽ quę & verę amicitię assunt. Ac amicitia ob bonũ honestũ prorsus oĩ calũnia carẽs stabilis & solida pmanet, hę vero cito fugaces atq̧ solutę sunt & multis alijs discriminibus dissentiẽtes, ob eiusdẽ dissimilitudinem nõnũq̃ nõ videntur esse amicitię. Amicitia delectabilis magno iterstitio abolet Vtilis pari modo antiquatur decrescẽte emolumẽto. Voluptates quoq̧ vetitę omni virtute ex diametro obsistunt, proinde ad amicitiã de qua impsentia loquimur minime attinent. Amicitia vero studiosa est constans atq̧ firma cuius basis est virtus quæ est clara atq̧ æterna, vt ait Salustius, est amicitia per se, hoc est ratiõe celsi habitus animã illustrãtis, & est bonum intrinsecum habentis. Alię quoq̧ duę amicitię ab extrario dependent, qd est currax atq̧ mobile, & amicitia solũ per accidẽs, cũ nõ fundentur in bono intrinseco potioris partis hominis.

Tractatus. II. Cap. I. Et Lib. VIII. Cap. VII.

Amicitia in excellentia.

St autem & alia species amicitiæ, quæ in excellentia consistit, vt amicitia patris ad filium, & omnino senioris ad iuniorem, viriq̧ ad vxorem, & principis omnis ad eos qui ipsi subiiciũtur. Atq̧ hæ inter sese etiam differũt. Nõ est enim eadem amicitia parẽtibus ad liberos, & principibus ad subditos: nec patri ad filium, & filio ad patrem, nec viro ad vxorem. & vxori ad virum: diuersa enim est vniuscuiusq̧ horum virtus ac opus. Diuersa etiam sunt & ea propter quæ amant. diuersę igitur & amationes & amicitię. Atq̧ eadem quidem vtriq̧ ab altero nec fiunt, nec sunt quærenda. Sed dum liberi quidem ea parentibus tribuunt quæ tribuenda sunt genitoribus, parentes autem filiis quæ natis tribui debent, stabilis talium & bona est amicitia. Oportet autem & amationem omnibus in amicitiis quæ in excellentia consistunt, comparatione fieri rationum. Magis enim amari præstabiliorem,

Amationẽ fieri per comparationem oportet.

vtiliorem ve, q̃ amare oportet, & cęterorum vnumquemq; similiter. Nam quũ amatio fit pro dignitate, tunc fit aliquo modo æqualitas, quod quidem amicitiæ esse videtur. Æquale autẽ in iustis & in amicitia, non similiter sese habere videtur. Est enim iustis quidem æquale: primo quod est pro dignitate, secundo quod est in quantitate. In amicitia autem id quidem quod est in quantitate primo, id autem quod est pro dignitate, secundo. Constat autem si in virtute vel vitio, vel diuitiis, vel in aliqua alia re magna distantia, fiat non vlterius sunt amici: nec dignum putant se esse amicos. Maxime autem hoc est manifestum, in ipsis diis immortalibus, hi nanq; plurimum bonis omnibus antecellunt. Constat autem & in regibus. Nec enim his se esse amicos dignum ii putant, qui sunt longe inferiores, nec item optimis viris, aut sapientissimis ii qui nullius sunt precii. Exacta igitur in talibus non est definitio, quousq; sint amici, multis enim ablatis adhuc amicitia manet. q si nimis fuerint separati (vt a deo) non permanet. Vnde & dubitatur vtrum amici velint amicis ea bonorum quæ maxima sunt, vt deos esse. Non enim vlterius erunt ipsis amici, quare nec bona, amici namq; bona sunt suis amicis. Quod si bene sit dictum amicum amico bona illius gratia velle, manere oportet qualiscunq; sit ille. Homini autem volet maxima bona inesse, & fortasse non omnia sibi enim ipsi maxime quisq; vult ipsa bona,

Amicitia nõ cum longe p̃cedentibus.

Est autẽ & alia species amicitię. Ecce secũdũ tractatũ hui⁹ octaui libri. Suplus cõtẽplabat̃ in sex capitibus amicitiã inter pares, nũc aũt amicitiã inter psonas inæquales agitat, sexq; capitibus hic tractat⁹ scd̃s absoluit̃ vt in literę pcessu liq̃scet. Hoc caput trifariã distrahit. Primo eius intẽtionẽ apit, mõstrãs alias esse amicitias p̃ter enumeratas in p̃cedẽti pte hui⁹ toti⁹ voluminis, in scda pte denudat quanã via istę amicitię nũc ptractãdę cõseruari & manuteneri q̃ant, demũ quãdã dubitatiõnẽ citat quã nõ multis eluit. Añ oĩa igit̃ hoc pacto ait. Est & alia amicitię species q̃ in excellẽtia cõsistit, nõ q vtrũq; extremũ sit excellẽs, sꝫ alter termin⁹ collatiõe alteri⁹ est excellẽs, vt genitoris ad natũ viri ad vxorẽ, principis ad ei subditos, siue sit priceps, rex, dux, siue alia dignitate eximi⁹ haud magnopere interest. ¶ Et seq̃t in lr̃a. Atq; hę iter sese etiã differũt. Hoc pbat, nõ eñ est eadẽ amicitia parẽtibus ad liberos & pricipib⁹ ad subditos, illę eñ amicitię specie differũt, cũ alia officia habeãt q̃ cõiter, p obiecta respiciũt. insup nec est eadẽ amicitia specię pr̃is ad liberos & liberorũ ad patrẽ, & ita de aliis añ enumeratis, cui⁹ pbationẽ prio in lr̃a ponit inquiẽs. Diuersa eñ est vniusq; horũ virt⁹ ac opus. Patris est liberos in morib⁹ & vita educari, filiorũ parẽtes reuereri. Ergo diuersa hñt officia. Sic est de officiis dñorũ quę sunt diuersa a famulis, vult dicere, quorũ virtutes & opera specie secernunt̃, illorũ amicitię specie dispescuntur, at illorum qui sunt superiores excellẽtia & illorũ q sunt inferiores, opera & officia specie distinguntur. proinde & amicitię. Secundo, diuersa etiam sunt & ea propter quæ amant, diuersæ igitur amationes & amicitię. Tertio quia nec eadem vtriq; ab altero fiunt, nec fieri q̃renda sunt. Indecens enim esset si talem reuerentiam dominus famulo exhiberet qualem hero seruus exhibet. Vult ergo dicere q extrema excedentia in ordine ad sua correlatiua specie differunt, & sic de excessis ad excedentia, & de excessis inter se. ¶ Sequitur. Sed cum liberi quidem ea parentibus quæ parentibus tribuenda sunt tribuunt, parentes autem filiis quę filiis tribui debẽt, stabilis talium & bona est amicitia. Hic ostendit quomodo amicitia inter excedentem & excessum seruanda est. Et dicit q in hoc seruatur q amicorũ vterq; exhibet alteri quod est ei debitũ scd̃m pportionẽ dignitatis. ¶ Seq̃t. Oportet aũt & amationẽ, hoc est in oĩb⁹ amicitiis q̃ in excellẽtia cõsistũt amatio cõparatiõe rationũ fieri debet. Nam pręstabilior, magis diligi debet q̃ ipse diligere, sic vtiliorem magis amari q̃ amari, & ita de quolibet excedente ad excessum. Hoc in affectu sic probatur. Omnis enim amicitia per æqualitatem conseruatur, per hoc scilicet q vnusquisq; æqualiter amatur ab altero, & hoc secundum quantitatem vel proportionem, æqualitas enim videtur maxime amicitiæ amatiua. In amicitiis personarum æqualium amicitia conseruatur per æqualitatem quantitatis. Si enim Patroclus & Achilles in dignitate pares sint, eorum amicitia per hoc conseruatur q vnus bonum delectabile pro ęquali bono delectabili præbet, sed in amicitiis personarum inæqualium cõseruatur amicitia per hoc q vterq; amat reliquum secundum dignitatem, vt si Agamemnon sit in duplo excellentior Vlysse, tunc seruatur æqualitas proportionis si Vlysses in duplo plus amet Agamemnonem, vt qualis est proportio amati ad amatum, talis sit proportio amicitię ad amicitiam. Verum ob modicum defectum æqualitatis siue secundum quantitatem siue secundum proportionem, non oportet amicitiam dissolui.

¶ Sequitur quarta conclusio. Æquale autẽ in iustis & in amicitia non similiter sese habere videtur, est enim iustis æquale primo quod est pro dignitate, secundo quod est in quantitate.

¶ Contra autem in amicitia, hoc est in iustitia, primo consideranda est æqualitas dignitatum personarum, in quibus debet fieri iustitia. Et secundum hoc partienda sunt præmia. Verbi causa si Achilles plus vtilitatis ac honoris in duplo Græcorum phalangi q̃ Vlysses attulerit, oportet de bonis cõmunibus duplicem portionem habeat. Vnde in iustitia distributiua de qua loquitur philosophus primo debẽt cõsiderari opa seu pportio operũ corũ qb⁹ fieri debet distributio, & scd̃o debet eis fieri distributio rerũ scd̃m æqualitatẽ & pportionẽ opũ. Verũ in amicitia prio cõsiderãda est pportio iter psonas sese amãtes, & secundo debent exhiberi opera amicitię secũdum proportionẽ dignitatis personarum.

Qꝫ in amicitia primum quantitas consideranda venit, liquidum est. Nam si in virtute, vitio, vel diui-
tijs aut alijs rebus permagna fiat distantia non amplius fiunt amici, nec dignũ quidem id existimãt.
Maxime autem hoc manifestum est in ipsis dijs immortalibus. Hi nanqȝ plurimum omnibus bonis
antecellunt, quorum amicitijs nemo se dignum putat. Hoc idẽ in regibus optimis & sapiẽtissimis di-
cit. ¶ Sequitur cuiusdam questionis responsio. Exacta determinatio & limes prefixus in his non est
quando primum desinunt esse amici, scio enim ꝙ magna distantia amicitiã impedit, sed de exigua,
& vbi est limes precisus nescitur. quẽadmodum scio ꝙ ad talem distantiam videre nequeo vel sagit-
tam iacere, sed vbi est precisus limes virtutis mee ignoro, sic de consecratiõe eucharistie per aliquam
distantiam cõsecrare queo, sed de termino dubitatur. ¶ Sequitur dubitatio quedam que dicit. Vnde
& dubitatur vtrum amici volunt amicis ea bona quae maxima sunt, vtpote an volunt amicos suos
esse deos immortales. Argumentatur ad partem negatiuam sic: quia tunc non essent vlterius amici,
& sic optando bona perderent vtpote ipsos amicos. Sunt enim amici amicis bona. ¶ Respondendo
tenebrose obiectionem soluit dicens, ꝙ si bene sit dictum amicũ bona illius gratia belle, manere opor-
tet qualiscũqȝ sit ille. hoc est vt maneat homo & talis nature qualis prius fuerit, & etiam maneat pro
dignitate amicus, homini amico maxima bona volet inesse, & fortasse non oĩa vt esse deũ immorta-
lem, sibi enim ipsi maxime quisqȝ vult ipsa bona.

Dubi. iiij. ¶ Circa hãc literam dubitatur primo. Dicit ꝙ inferior debet magis diligere superiorem q̃ contra.
an hoc intelligatur de maioritate intensiua in actu elicito, an in signis reuerentie exterioris ab amo
re intrinseco prouenientibus. ¶ Secundo dubitatur de veritate illius propositiõis. Non est amicitia
dei ad hominem. ¶ Ad partem affirmatiuam argumẽtor, Abraham erat Dei amicus vt diuus Iaco-
bus in sua canonica capite secundo dicit. Similiter apostoli fuerũt amici Christi. ¶ Tertio, an ego ra-
tionabiliter debeam velle amico maxima bona. ¶ Quarto quomodo vocat philosophus deos imor-
tales cum duodecimo Metaphysice vnum primum motorem ponat quem deum intellexit.

Ad primũ. ¶ Ad primum dicitur ꝙ potissimum intelligitur in signis reuerentie & in obsequio, siquidem si se-
cundum dignitatem inferior superiori obsequetur superior indigne feret, existimabit enim ꝙ infe-
rior se aequalem ei censet, & per consequens cogitabit ꝙ nimia familiaritas pariet contemptum. Er-
go amicum inferiorem decet similem reuerentiam sepius superiori facere, qualem ipse facere consue-
uerat ab amicitie exordio, dignum est etiam ꝙ plus intensiue superior ametur, cum ipse inferiorem
Ad secũdũ. in amicitiam vocet, & ex tali intensiore actu amoris inferior integrius nitidiusqȝ amorẽ seruabit.
¶ Ad secundam dubitationem respondetur, ꝙ Abrahã & apostoli proprie non erant amici dei neqȝ
Christi, propter infinitam intercapedinem inter illos. Hic ea tenus est interuallum quatenus est per-
sona superior: sicut distantia inter Socratem Philosophum & Brunellum asinum penes perfectio-
nem Socratis mensuranda venit, erant tamen amici laxato vocabulo.

Ad tertium. ¶ Ad tertiam dubitationem respondeo per propositiões, quarum prima est. Nõ debeo velle de ami-
co meo ꝙ ipse sit deus, hoc possum ei velle. Volũtas quoqȝ est impossibilium tertio Ethicorum, licet
debeam velle ei bona ipsius gratia, volo tamen vt talis nature qualis est, maneat. Et hanc propositio
nem innuit Aristoteles in litera in solutione ad vltimam dubitationem inquiẽs, ꝙ si bene sit dictũ,
cum amico bona illius gratia valle, maneret oportet qualiscunqȝ sit ille, quia si in aliam speciem mu-
tetur nõ manet eius natura. ¶ Secũda propositio. Socrates debet velle amico suo maxima bona gra-
tia ipsius amici, etiãsi illa bona statum eius mutauerint, vtpote potest velle eum esse regem aut maxi
mum pontificem. Patet, potest ipsi velle bona & citius potiora bona, alioqui nõ esset verus eius ami-
cus. ¶ Tertia propositio homo volet maxima bona sibi. Patet in calce huius capitis, & patet etiã se-
cundum ordinem charitatis. Dilige proximum tuum sicut teipsum, ergo hõ est in se limes dilectiõis
Obiecta duo. aliorum. Et istud etiam nono Ethicorũ patebit, homo debet sibi eligere maiora bona virtutũ & vel-
le citius se non peccare q̃ aliũ. ¶ Contra secũdã ꝑpositionẽ argumẽtor. Per hoc Socrates ꝑdet amicũ
& sic suũ bonũ vt eius familiaritatẽ. Secũdo stat ꝙ maximus pontificatus erit ei in ruinã. Nam si nõ
fuissem de numero episcoporum fuissem de numero saluandorum dixit quidam.

Ad primum ¶ Ad primum nego sequelam. Nõ perdet amicum licet minus familiaritatis cum eo habeat, esiqȝ ei
honestius interdum cum Romano pontifice amice loqui & communicare & officium amicitiae an-
tique pignus habere q̃ manere perpetuo cũ eo in maiore familiaritate, & in statu inferiori.
¶ Ad secundum dico ꝙ in illo casu non debeo ei velle summũ pontificatum, solũ debeo ei bene vel-
le & illa que eius statui sunt accommoda, cum quibus probe viuere potest.

Ad. iiij. dubi. ¶ Ad quartã dubitationẽ respõdet ꝙ Arist. loquit̃ de intelligẽtijs q̃s imortales putat. Scd̃o eñ de ce-
lo dicit. Extra celos sunt entia optimã vitã ducẽtia quã toto aeuo cõsumũt. scd̃o loqt̃ etiã vt plures &
sentit vt pauci. Vt faciendũ censet, scd̃o de celo. Modus ille est modus eius, & cuiuslibet sapiẽtis loq cũ
vulgo, & cũ exacte de illa materia loquuturus est ꝓpriã opinionẽ dicere. mõ. xij. Metaphysice dicit ꝙ
pluralitas principũ mala: mũdus nõ vult male disponi: vnus est ergo mũdi princeps. Illic expsise suã
mentẽ de primo motore primo siue de ipso deo posuit. Itẽ in Psalmo, Ego dixi dij estis & filij excelsi
omnes. Magnos sic viros deos appellamus sicut Aaron erat propheta Moysi, & Moyses eius deus. In-
super Christiani. Vtuntur nominibus deorum & in carmine & in oratione soluta. Vnde Baptista mã-
tuanus hoc sepius facit & in quodam libello super hoc edito ostendit illud esse licitum. Quis enim
est qui nesciat Iouem illum fuisse virum perditissimum: nihilominus vtimur modo loquendi de Io
ue summo hoc est de vero deo. Ethnici enim vulgares putabant ꝙ idem esset Iupiter qui & summus
deus, & nos vnum loco alterius capimus, & concinne quandoqȝ in oratione soluta ponitur.

Tractatus. II. Cap. II. Et Lib. VIII. Cap. VIII.

Leriq; autem ob ambitionē, magis amari q̄ amare velle videnť. Quapropter
pleriq; amant ipsos adulatores, adulator enim inferior est amicus, aut fingit
se talē, & magis amare q̄ amari. Amari autē ꝓpinquum huic esse videtur, af
fici inquā honore, quod quidē pleriq; affectant. Non per se autē sed per acci
dens videnť honorē expetere. Nam pleriq; gaudēt, cū honoranť ab iis q̄ sunt
in potestatibus propter spem, putāt enim se si quo indigeāt, id ab illis īpetra
turos. Gaudēt igiť ipso honore, vt signo beneficii suscipiēdi. Qui autē appetūt a bonis viris
atq; sciētibus honorari, cōfirmare opinionē eam quā ipsi habent de se affectant, gaudēt igiť,
quia sunt boni, credentes eorum iudicio qui id dicūt. Amari autē per se gaudēt, quapropter
prestabilius ipsum esse q̄ honorari videbitur, & amicitia expetēda per seipsam esse. Videtur
autē magis in exhibendo amorem, q̄ in suscipiendo consistere. Argumēto sunt matres, amā
do gaudentes. Nonnullę nanq; suos tollendos filios dant. & amant quidem scientes, vt amē
tur autem ab illis non quęrunt, si vtrumq; fieri nequeat, sed satis ipsis esse videtur si in pro
speritate vident illos esse constitutos. Amantq; illos, & si illi non possunt ob ignorationem
ea quæ sunt exhibenda retribuere matri. Cum igitur amicitia magis in amando consistat, &
laudentur qui amant amicos, virtus amicorum videtur esse amare. Quare in quibus hoc fit
pro dignitate, ii stabiles sunt amici: & amicitia talium est stabilita. Hoc autem modo & qui
sunt inæquales, maxime fuerint amici, æquales enim fieri possunt. Æqualitas autem & simi
litudo est amicitia. Et maxime quidem eorum similitudo qui similes sunt virtute. Nam cū
stabiles per seipsos sint, & tales inter se sunt. & neq; indigent prauis neq; talia subministrāt:
quin potius etiam prohibent. Est enim bonorum hominum neq; ipsos delinquere, neq; ami
cos permittere praua subministrare. Praui autem stabilitatem quidem non habent, quippe
cum neq; sibiipsis similes perseuerent. Breui vero tempore fiunt amici: sua gaudentes mu-
tuo prauitate. Vtiles autem & iucundi permanent magis, permanent enim quousq; volupta
tes aut commoda sibi mutuo præstant. Ex contrariis autem maxime videtur ea fieri amici-
tia quæ ob vtilitatem efficitur. Nam fit amicus pauper diuiti, ac indoctus scienti. Cuius enī
quis indiget, id affectans aliud affert pro ipso. Huc trahere quispiam & amatorē ac adama
tum, & pulchrum ac turpem potest. Quapropter & amatores ridiculi videntur interdū, di-
gnum esse censentes perinde amari vt amant. At si similiter quidē amabiles sint amādi sunt
fortasse vt censeť. Si vero nihil amabilis habeāt, ridiculū est ꝑfecto sese vt amāt amari opor-
tere censere. Fortasse autē neq; cōtrariū per se cōtrariū appetit, sed ꝑ accidēs: appetitio vero,
ipsius est medii. Hoc enī est bonū, veluti sicco, nō vt humidū fiat, sed vt accedat ad mediū, &
calido, & cęteris simili modo. Sed hęc qdē missa faciamus, nō enī ad huc loci accōmodātur.

Amari q̄ amare poti' volentes.

Amor matrum.

Amare Amicitia stabilis.

Ridiculi sūt amari volentes nisi sint amabiles.

PLeriq; autem ob ambitionem &c. Hoc est secundum caput huius secundi tractatus & octauum
huius octaui libri, in quo enodat quomodo amare & amari se habeant adinuicem, & in primis
dicit q̄ Pleriq; magis amari q̄ amare expetūt: & causa est quia honorari appetunt, & hoc expel
lentibus conuenit quibus honos debetur. Nam complures sunt ambitiosi qui magis amari q̄ amare
cupiunt. Hinc pleriq; assentatores amant. Est enim adulator inferior amicus, aut se talem pręleferēs.
Insuper amari est vicinum honori, at homines maxime honore afficiuntur. ¶ Secūda conclusio. Nō
per se, sed per accidens videntur honorem expetere, hoc est amari q̄ honorari est quid pręstabili'. Nā
non per se, sed per accidens pleriq; honorem affectant. Omne quod homines cupiūt propter seipsum
melius est eo quod desiderant secundū accidens, sed honorari desiderant secundum accidens, & amari
secundum se: quare melius est amari q̄ honorari. Minorem probat in litera, ex duobus profecto ho-
mines singulariter desiderant honorari a potentibus & sapiētibus. Hoc duobus exemplis probat pri
mo. gaudent enim pleriq; cum ab his qui in potestatibus constituti sunt honorantur ob spem, arbi-
trantur enim si aliquorum indiguerint se facile ab his impetraturos, itaq; gaudent hi honore per ac
cidens, vt signo beneficij si forte egeant. Sunt & alij qui a probis & scientibus viris honorari ament,
desiderantes per hoc opinionem de propria excellentia confirmari. Tales igitur de per se gaudent eo
q̄ sint boni credentes eorum iudicio qui id dicant, quoniam viri scientes si probi fuerint minime
adulantur. ¶ Sequitur. Videtur autem q̄ hoc id est amicitia magis consistit in amare q̄ amari. Id ma
trum iudicio cognoscitur, qui filios amando multum gaudent, & si filios alendos nutrici committāt
amant tamen suos liberos, neq; ab eis amari quærunt, vbi vtrunq; fieri non potest, sed matribus sa
tis est filios in prosperitate videre, & amant filios quiuis ipsi ob ignorantiam ea quæ matri sunt ex-
hibenda retribuere nequeant, indicium est igitur amicitiam potius in amare q̄ in amari cōsistere, sed
matrum ad filios non redamantes non est amicitia. Ex hoc duo corollaria infert, quorum prius est

Amicorum virtus atq; perfectio videtur esse amare, quippe amicitia magis in hoc q; ament consistit, magisq; laudantur amantes amicos. Amicorum igitur quatenus ipsi amici sunt, virtus & perfectio in amare est. ¶ Sequitur in litera. Quare in quibus &c. Secundum corollariũ. Vnde fit vt qui pro dignitate faciunt stabiles sint amici: talium nanq; amicitia est stabilita. Profecto illo modo qui sunt inaequales maxime solent fieri amici, inferior tunc plus amabit & sic erunt aequales, at amicitia aequalitas & similitudo quędam est, hoc est in aequalitate consistit, secundum q; superius est expositum.

¶ Sequitur. Et maxime quidem &c. Dicit q; amicitia maxime eorum est similitudo qui virtute sunt similes, nam in seipsis in virtute permansiui sunt, & in virtute similes permanent, neq; indigent prauis hoc est non egent illo vt alter eorum praue operetur: neq; talia subministrant quin etiã ꝓhibent tam inter se q̃ inter alios. Sane bonos hoĩes dicit litera, neq; ipsos delinq̃re neq; amicos ꝑmittere praua agere. Et in hoc Ionathas erat amicus ipsi Saulo patri suo ꝓhibẽdo quãtũ poterat necẽ inuocantis dauidis. ¶ Seq̃r. Praui stabilitatẽ in amicitia nõ hñt. Nã neq; sibiipsis similes ꝑseuerãt, sed breui momento manẽt amici, sua gaudẽtes mutuo prauitate. Praui enĩ nihil stabile, fixum, & amabile in se habent, sed prauitatem, quae ab omni sapiẽte est odibilis. Et demũ immo sepius poenitudine ducuntur. Et licet ad vomitũ redeãt sunt instabiles, quia nihil inueniunt in quo ipsorum volũtas quiescere potest. Operationes autem probi ei suauitatem ministrant, & sic perseuerat: oppositumq; in prauo contingit. ¶ Sequitur. Vtiles & delectabiles diutius in amicitia ꝑmanẽt q̃ praui, siq̃dẽ eousq; durant quousq; emolumenta aut oblectamina sibi mutuo pręstant. Ex contrariis amicitia ob vtile coalescit. Ob vtilitatem locupleti inops, & scienti ignorans fit amicus, cuius enim quisq; indiget id affectat, pro quo aliud affert & rependit. Ad hanc enim vtilitatem quis trahere potest amatorem & amatum in venereis. Si formosum mulier turpis diligat, quapropter & amatores ridiculi videntur, dignum esse censentes perinde amari vti ipsi amant. Nulla ratio est vt formosa mulier virum foedum sic diligat sicut ab illo diligitur, nisi aequipollentia & recompensatio suae formę fiat, cum nõ sint similiter amabiles. Et forte in hac amicitia contrarium non per se contrarium appetit, sed per accidens. Contrarium enim non appetit contrarium secundũ se, sed est appetitus medii secundum se, quod quidem medium est bonum subiecto quod afficitur per vnum contrarium in excessu. Vt si corpus Socratis sit siccum, non est appetibile Socrati vt suum corpus sit humidum, sed appetibile est venire ad medium ad quem perueniret superueniente humido, quoniam appetitus est medii secundum se & contrarii per accidens, & ita in calido & similibus. Sed haec missa faciamus, non enim ad hunc locum accommodantur.

Dubium. ¶ Dubitatur an melius sit amare q̃ amari. Et argumentor ad partem negatiuam. Amans melius facit amato q̃ amatus amanti. Proinde melius est amari q̃ amare. Nam amari a deo est praestabilius q̃ deum amare. Insuper illud est nobilius quod superioribus damus, sed eos plus amamus q̃ contra igitur.

Responsio. ¶ Respondetur q; vtilius saltem temporaliter est amari praesertim a locuplete q̃ amare, actus tamen non est melior. Amare enim est bonum intrinsecum amantis: amari ab extrinseco dependet, satius est tamen habere causam quare ametur & quare sit dignus amatu. Deus enim & virtutibus prediti sunt amatu digni.

Dub. scd̃m. Responsio. ¶ Dubitatur secundo an amicitia inter prauos duret. Respondetur q; proprie loquendo inter prauos non est amicitia, sed latius capiendo vocabulum. Et dico q; amicitia inter tales giros minimę est durationis, vt perbelle Aristoteles in litera docet. Et paret alia ratione. Nunq̃ enim durat amicitia inter aliquos nisi habeant inter se oblectamina, quae inter flagitiosos non contingunt, immo peccata tristitia sequitur vt corpus opacum vmbra, secundum illud Augustinum. Iussisti domine, & ita est, vt poena sit sibi omnis inordinatus animus. Conscientiam mordentem in morem draconis habent praui, Esaiae tertio. Erit cubile draconum, scilicet conscientia peccatrix.

Tractatus. II. Cap. III. Et Lib. VIII. Cap. IX.

Idetur autem amicitia & iustum (vt in pricipio diximus) circa eadem & in eisdem esse. In omni nanq; societate iustum aliquod, & amicitia esse videtur. Itaq; vt amicos appellant, simul nauigantes, & commilitones, & caeteros similiter socios: atq; quatenus communicant, eatenus est amicitia & iustum enim eodem modo. Et prouerbium recte, ea quae sunt amicorũ, communia dicit esse. Amicitia nanq; in communicatione, societateq; consistit. Atq; fratribus quidem sodalibusq; cuncta communia sunt, caeteris autem definita: & aliis plura, aliis pauciora. Amicitiarum enim aliae magis, aliae minus amicitiae sunt. Differunt autem & iusta. Non enim eadem sunt parentibus ad filios & fratribus inter se: neq; sodalibus, atq; ciuibus, & in caeteris similiter amicitiis. Diuersa igitur sunt & iusta ad horum singulos. Et incrementa suscipiunt q; sunt ad magis amicos. Est enim grauius sodali, q̃ ciui pecuniam auferre, & fratri q̃ extraneo opem non ferre: & patrem q̃ quemuis alium pulsare. Crescit autem & iustum cum amicitia simul, quippe cum sint in eisdẽ, & ęque sese extẽdant. At vero societates omnes, similes sunt partibus societatis ciuilis. Nam ob vtilitatẽ aliquam

Amicorum communia.

Sodali auferre.

conueniũt homines: & aliquid eorum consequũtur,quæ ad vitam conferũt. Ciuilis quoq͞ societas, conducentis ab initio constitui gratia,permanereq͞ videtur. Hoc enim & latores legum coniectant & iustum id inquiunt esse,quod publice prodest. Cæteræ igitur societates,per partes vtilitatem appetunt. Nautæ quidem eam quæ ex nauigatione prouenit, acquisitionẽ inquã pecuniarum aut aliquid tale. Milites autẽ eam quæ fit ex bello,siue pecuniam,siue victoriam,siue ciuitatem affectant, eodem modo cõtribulesq͞ & populares. Nõnullæ autem societates gratia voluptatis constare videntur, vt eorum qui simul choros exercent,aliaq͞ similia: & eorum qui pecunias conferunt ad cõuiuia sibi paranda: hę nãq͞ sacrificii,conuictusq͞ causa fiunt. Omnes autem hæ sub ciuili societate esse vidẽtur. Non enim præsens commodum ciuilis affectat: sed ad omnem vitam. Atq͞ sacrificia & cœtus circa hæc faciunt, honorem diis tribuentes,& sibiipsis requiem prestantes cum voluptate. Vetusta nãq͞ sacrificia,conuentusq͞ post frugum fieri perceptionem (vt primitiæ) videntur: hoc enim tempore maxime ocio indulgebant. Societates igitur vniuersę,partes ciuilis esse videntur: tales autem amicitiæ,tales societates sequuntur.

Sacrificiã ob fruges

VIdetur aotem amicitia &c. Superios enodauit terminos amicitiæ qui in excellentia cõsistunt, & qoomodo amare & amari se habẽt ad amicitiam,& nõnullas obiectiones obiter occurrẽtes soluit,nũc vero in hoc tertio capite secundi tractatus explanat quonã pacto amicitia in societate permaneat,& hoc in capitis anteriori parte facit. In posteriori declarat omnes societates esse similes societati ciuili,& ad illam redigi tãq͞ partes ad totum. Et primũ dicit sic. Omnis amicitia in quadam cõmunicatione consistit. Hoc trifariam probat: Primo sic. Circa eadẽ est iustitia & amicitia: sed omnis iustitia cõsistit in quadã cõmunicatione,igitur. Maior ex superius annotatis in principio huius octaui patoit, & minor patet ex quinto huius cum omnia iustitia sit ad alterum. Secundo, probat hoc idem ex vsu loquendi inductiue. Q oi simul nauigãt appellant amicos & cõmilitones & cæteros simul socios. Atq͞ quatenus cõmunicant eatenus est amicitia,& pariter iustũ. Eodẽ modo cõmilitones qui simul militiam excercẽt. Miles proprie est ille qui pedes pugnat. Scholastici tyrociniũ in literario ludo simul excercẽtes cõmilitones siue contyrones appellantur, vnde fit vt late differant milites & equites aurati. Et sic nos in hoc plurimũ hallucinamur vnos pro alteris ponentes. Tertio, hoc per deuerbium vulgare probat Amicorũ omnia sunt cõmunia: ergo amicitia in cõmunicatione & societate existit. ¶ Atq͞ fratribus &c. Hic ponitor secũda cõclusio in qua pretendit philosophus q͞ cõmunicãtũ amicitię variãtur quemadmodũ & iusta. Hocq͞ exemplariter detegit in litera inquiens. Atq͞ fratribus quidem sodalibusq͞ cũcta sunt cõmunia. Sodales dicti sunt quasi simul edales. Cæteris autẽ sunt definita, hoc est bona determinata. Et sic sunt aliquæ amicitiæ maiores,alię vero minores. ¶ Sequitur tertia conclusio. Differũt autẽ & iusta. Vult dicere q͞ sicut amicitiæ differũt secũdũ diuersas cõmunicationes, ita iustitia secũdũ diuersas cõmunicationes diuersificatur. Hanc conclusionẽ exẽplariter demõstrat. Litera autem est clara. ¶ Sequitur quarta conclusio. Et incrementa suscipiũt. Dicit q͞ iustitia & iniustitia augmentãtur & attenuãtur per comparationẽ ad magis & minus amicos, & ita diuersificãtur secũdũ diuersitatem amicitiæ. Est enim grauius sodali q̃ ciui pecuniam auferre: & ita de similibus, ascendẽdo ad magis cõiunctas. Et hoc intellige cæteris paribus. Crescit itaq͞ iustum cum amicitia simul, quippe cũ sint in eisdẽ & æqualiter ad eadem sese porrigant. ¶ Sequitur quinta cõclusio. At vero societates omnes. Hęc est secũda pars principalis huius capitis in qua philosophus cõparat omnes alias cõmunicationes a cõmunicatione politica, ad cõmunicationem politicam, quia omnis alia cõmunicatio est ob vtile particulare: cõmunicatio vero politica ob cõmodũ cõmune. Dicit ergo litera. At vero societates omnes similes sunt partibus societatis ciuilis, hoc est politicę. Nam ob vtilitatem aliquã homines societatis ineunt, quibusq͞ aliqua consequũtur quę ad vitam cõducũt. Propter enim aliquã vtilitatem cõmunẽ videntur aues a principio simul cõuenisse: & propter vtilitatem perseuerare in cõmunicatione. Et hoc legũlatores coniectãt,& iustũ id esse inquiũt qd publicũ affert cõmodũ. Sunt igitur cęteræ cõmunitates suis partibus similes. Cæteræ eñ societates per partes vtilitatem quęrunt vt de nautis & cõmilitonibus exemplificat. Et eodẽ modo se habent cõtribules & populares. Contribules sunt eiusdẽ tribus,& populares eiusdẽ populi. ¶ Sequitur sexta conclusio siue solutio dubij. Nõnullæ autẽ societatis gratia voluptatis constare videntur, vt eorũ qui simul choros ducunt siue choreas: & sic cũ saltu secũdũ illud Maronianũ. Pars pedibus plaudunt, choreas & carmina dicunt. litera est intellectu facilis. Extendit vtile ad vtile proprie dictum & ad delectabile. ¶ Sequitur vltima conclusio. Omnes autẽ hæ sub ciuili societate esse vidẽtur. Quæ sic probatur. Omnis cõmunicatio quæ est ob conferens particulare est sub illa cõmunicatione quæ est ob cõferẽs cõmune: sicut enim particulare est sub communi, ita cõmunicatio ob bonũ particulare est sub cõmunicatione quæ est propter bonũ cõmone: sed omnis cõmunicatio alia a cõmunicatione politica est ptopter aliquod particulare bonũ: & patet ex cõmunicatione cõnauigantũ, cõmilitonũ,& cæterorum: & cõmunicatio politica est propter bonũ cõmune. igitur. Maior huius rationis cũ priore parte minoris lucent. Propterea philosophus circa secũdã partẽ minorũ insistit, quæ est q͞ cõmunicatio politica est ob bonũ cõmune. Vnde dicit q͞ cõmunicatio politica non intendit aliquod bonũ particulare & præsens, sed

negociatur circa id quod est vtile per totam vitã. Et hoc ex industria ostendit circa cõmunicationes delectabiliũ & maxime in sacrificijs, hoc est in libaminibus superũ, de quibꝰ minus videtur: & si illud quod minus videtur inesse insit, & illud qd̃ magis videtur inesse inerit: cũ de sacrificijs loquutꝰ dicit. Vetusta nãq; sacrificia cõuẽtusq; post frugũ fieri perceptionẽ, vt primitię videntur. Primitię sunt primi fructus ex agro collecti. Fruges enĩ dicũtur omnia quę ex fructu terrę in alimoniã cõuerti possunt. Hoc enĩ tẽpore maxime ocio indulgebãt: quia post autumni graues labores vt collectos fructus par erat animos & corpora recreare & gratias agere superis. Nõ Cereri & Baccho, qui circa fruges & vinũ fuerãt industrij, sed omnipotẽti deo. Cõcludẽdo dicit. Societates igiť vniuersę partes societatis ciuilis esse videntur. Hoc est omnes alię cõmunicationes pticulares sub politica cõtinẽtur, sicut quędã partes eius, quia oẽs alię cõmunicationes ad particularia cõmoda, politica autem ad cõmodũ cõmune ordinatur. Et quia amicitia est in cõmunicatione oportet qd̃ distinctio amicitiæ seu amicorũ attẽdat secũdũ cõmunicationẽ politicã, & ex qualitatibus cõmunicationũ qualificent amicitię cõmunicantũ.

Dubium. ℂDubitatur, an verũ sit illud deuerbiũ, qd̃ Aristoteles in litera approbare videtur. Amicorũ omnia

Responsio. bona sunt cõmunia Respondetur, q̃ est verũ. ℂContra, hoc est cõtra eius doctrinã secũdo Politicorũ, vbi politiã Socratis & Platonis in hoc reprehẽdit. Respõdetur, illud est reprehẽdẽdũ in cõmunitate tota aut in magna: non autẽ inter paucos, vtpote inter amicos qui pauci solent esse. Et sicut in religionibus, in quibus omnia in cõmuni habẽtur. Vt in principio nascẽtis ecclesiæ Actuũ .4. Abstinẽtia a carnibus perennis potest fieri in parua cõmunitate, vt in Carthusiensibus, Benedictinis, aut in Prędicatoribus: non autem expediret in toto hominũ cõmunitate.

Tract. II. Cap. IIII. & Lib. VIII. Cap. X.

Reipublicæ species.

REi autem publicę tres sunt species, & totidẽ etiã transgressiones & quasi labes illarũ. Et illę quidẽ sunt regnũ, & optimorũ potestas, & tertia est ea, quę e censibus fit, quã censupotestatẽ dicere accõmodatũ videtur: plurimi autẽ rẽpublicã appellare consueuerũt. Atq; harũ optima quidẽ est regnũ. Deterrima vero censupotestas. Transgressio autẽ regni quidẽ tyrãnis est. In vtraq; enim, vnus est princeps, sed inter sese plurimũ differũt. Nam tyrannus quidẽ suũ, rex autẽ eorũ qui ab ipso regũtur considerat cõmodũ. Non est enim rex nisi sit ex sese sufficiens, & bonis omnibus antecellat. Talis autẽ nullius indiget rei. Non ergo suas ipse, sed eorũ qui regũtur vtilitates considerat. Qui nãq; talis non est, forte potius quidã est princeps q̃ rex. Tyrannis autẽ est contraria regno: suũ nãq; bonũ sequitur ipse tyrãnus. Quo magis patet ipsam esse pessimam. Pessimum enim id est quod est contrarium optimo. Fit autẽ in tyrannidẽ ex regno transgressio. Tyrannis enim principatus est prauitas eius, in quo vnus est princeps. Prauus autẽ rex, fit tyrannus. Ex optimatũ vero potestate ad paucorum potentiã fit transgressio, vitio principũ qui res ciuitatis præter dignitatem distribuũt, & cũcta bona sibi vel plurima tribuũt & magistratus semper eisdẽ, plurimi diuitias facientes: pauci igitur & praui pro optimis dominãtur. Sed ex censupotestate ad popularẽ fit transgressio potestatem. Sunt enim hę finitimæ. Nã & censupotestas, multitudinis esse solet: & pares sunt omnes qui sunt in censu. Minime vero prauũ est popularis potestas: parum enim reipublicę transgreditur speciem. Res igitur publicę hoc maxime modo mutãtur. Minima enim sic atq; facillima fit ipsarum migratio. Similitudines autem ipsarum & quasi exempla quispiam & in domibus accipere potest. Societas enim patris ad filios, regni prę se fert effigiem, nati nãq; patri sunt curę, hinc & Homerus Iouem patrẽ appellat. Ipsum nãq; regnũ, imperium est suapte natura paternũ. Patris autem apud Persas imperium tyrãnicum est: suis enim filijs vtũtur vt seruis. Heri etiam ad seruos, tyrãnicum est. Nam in ipso vtilitas agitur heri: atq; hoc quidem rectum esse videtur: sed Persarum aberrat, diuersorum enim diuersa sunt imperia. Viri autem & vxoris societas similis optimatum potestati videtur, pro dignitate nãq; vir presidet & in iis quæ virum decent; quæ vero vxori accõmodantur, hæc illi tribuit. Q; si in omnibus vir dominetur, in paucorũ potestatem mutatur, pręter dignitatem enim hoc facit: & nõ ea ratione qua prestabilior est. Interdum autẽ dominantur vxores, ob amplitudinẽ patrimonij: non igitur fiũt imperia ob virtutẽ: sed ob diuitias & potentiã: perinde atq; in paucorum fit potestate. Fratrum vero societas, similis est censupotestati. sunt enim pares, pręter differẽtiam ætatis. Quocirca si multum ætatibus differant, non fraterna inter ipsos fit amicitia. Popularis autem potestas, in iis maxime habitationibus est, quæ domino carẽt: hic enim omnes sunt æquales. Et in quibus princeps est imbecillis, & vnicuiq; inest potestas.

Censu potestas. — Optimatum potestas & eiꝰ deprauatio. — Censu potestas & eius vitium. — Iuppiter pater. — Vxores dominantur. — Fratrum societas.

REi autẽ publicę &c. Hoc est quartũ caput huius secũdi tractatus, in quo Aristoteles dictis dicẽda assuit atq; annectit. Nuperrime dixit ꝙ amicitia in societate cõsistit. Insuper enodauit iustitiã atq; amicitiã circa eãdẽ versari materiã. Preterea mõstrauit singulas societates ad ciuilem attinere, tãꝗ partes ad totũ, nũc vero societatẽ ciuilem in suos ramos distrahit, & similitudinẽ ipsarũ enucleat ad societatẽ rei familiaris. Et hoc quia ad illas nõ solũ iustitia extendit̃, verũetiã amicitia. In geminas partes caput secat. In priore species rei ciuilis aperit. In posteriore vero societates rei familiaris. Dicit ergo primo. Rei autẽ publicę tres sunt species, & totidẽ trãsgressiones & quasi labes, hoc est corruptiones. Et illę quidẽ sunt, Regũ, Optimorũ potestas, hoc est Aristocratia, & tertia est ea quæ & censibus fit, quã censupotestatẽ dicere accõmodatũ videt̃, plurimi autẽ rẽpublicã appellare consueuere. Alijs vero Timocratia. Hodierno die in his extera subnectemus duoꝝ secũdoꝝ quia regia potestas est perspicua Aristocratia est. In Venetijs vbi patritij soli reipublicę habenas moderant̃. Metis in confinio Lotharingię, Florentię, Senis, Lubecçe in Germania. Exẽplũ tertij est apud Heluetios qui homines in illa politia sunt æquales, nec inter nobiles & ignobiles est discrimen: sed ciuiũ æqualitatẽ quęrũt. Sequitur. Atq; harũ politiarũ optima est regnum, deiectissima censupotestas, & media optimoꝝ potestas. Regnũ est optima politia quia illic vnus prudẽs pręest. Ex hoc duodecimo Metaphysicę Aristoteles vnũ rectorẽ vniuersi cõcludit. Et quia politia Timocratica ambitiosorũ maxime ab vnitate recedit, illa est deterrima. Et quia paucorũ potestas nõ ita late a politia regali distat illa est media. Transgressio regni tyrãnis vocat̃, hoc est ea labes quę politię regali opponit̃ tyrannis appellat̃. In vtraq; enĩ politia vnus est monarcha, sed inter se late differũt. Tyrannus enĩ suũ, rex vero eoꝝ qui regũtur quęrit emolumẽtũ. Non enĩ quispiã meretur dici rex nisi ad regendũ ex se sufficiẽs fuerit & omnibus bonis antecellat. Non ergo suas ipse sed eoꝝ quos regit vtilitates quęrit: qui autẽ talis non est forte potius est quidẽ princeps ꝗ rex. Tyrãnis est labes inter has tres trãsgressiones abiectissima. Probatio, quia opponit̃ optimę: quãobrẽ ipsa est pessima. Propterea enĩ odiũ dei est flagitiũ immane, quia virtuti optimę i. dilectioni dei aduersatur. Ex optimatũ vero potestate ad paucorũ potentiã fit transgressio, & hęc labes in antiqua translatione vocatur oligarchia, hoc est quoniã probi & pauci a principio habenas reipublicę bene moderãtur, qui res ciuitatus pręter dignitatẽ distribuũt, & magistratus nõ æqua lance partiũtur, sed eosdẽ magistratus opulentis conferũt. Ex censopotestate ad popularem potestatẽ fit transgressio, hoc est ad Democratiã. Hæ enim duę sunt finitimæ. At minima transgressionũ reipublicæ est popularis potestas: quãdoquidem parũ reipublicę trãsgreditur speciem & patet ratione. Timocratica est politiarum infima, itaq; lues ei opposita est infima. Item in politia Timocratica, est æqualis obtuitus ad locupletes & inopes: in Democratica inopibus plus fauoris dat̃ ꝗ locupletibus. Et licet id pręter dignitatem fiat, labes tamẽ nõ est maxima. Inopibus enim quia nõ est iniuria, sed locupletibus, parua est transgressio, qui illã melius ꝗ pauperes sustinere possunt:, & hoc est totũ peccatũ quod in hac politia fit. De Democratica ad Timocraticã quia sunt multũ finitimæ facilis est transitus: quia in symbolizantibus facilior est transmutatio, secũdo de generatione. Harum trium specierum reipublicæ effigiem in œconomicis & in re familiari accipere potes. Societas enim patris ad filium prę se fert specimen ipsius politiæ regalis. Patri nãq; liberi sunt curæ. Hinc & Homerus Iouem patrẽ appellat. Ipsum enim regnũ imperiũ vult esse paternũ. Patris tamẽ apud Persas imperium tyrannicũ est: suis enim filijs vtũtur vt seruis. Non est hic sermo de seruis mercenarijs sed legalibus. Heri dominiũ ad seruos tyrãnicum est. Herus est dominus, Heros aũt quasi diuinus & semideus: sicut æneas a poeta maximus heros appellat̃: & hinc heroica virtus, de qua in septimo Ethicoꝝ dictũ est. Et licet seruitus recta sit: tamẽ per se errant in hoc ꝙ filijs tãꝗ seruis vtũtur. Nam diuersoꝝ diuersa debent esse imperia. At viri & vxoris societas similis optimatum potestati videtur. Pro dignitate vir præsidet & in his quæ virũ decent: quæ vero vxori accõmodãtur hęc illi tribuit vir. Hoc est de exterioribus & de his quæ sunt magnæ molis vir prouidet, de minutioribus & his quæ domi sunt, mulier prouidet. Q; si in omnibus vir dominetur in paucorũ potestatẽ mutatur. Nonnunꝗ tamẽ vxores ob patrimonij amplitudinẽ dominãtur, sed tunc nõ sunt imperia ob virtutem sed ob opes: perinde atq; in paucorum fit potestate, fratrum vero societas similis est censupotestati: sunt enĩ pares præter differentias ætatis, & si in ætate multum distent ægre inter eos seruatur fraterna amicitia. Popularis autẽ potestas in his maxime habitationibus est quę domino carent. Hic autẽ omnes sunt æquales, & in quibus princeps est imbecillus & vnicuiq; inest potestas, debilis est princeps inter eos. Vt Heluetij quando ad bellum proficiscũtur, ductores ordinant qui & magistratus in republica, sed parũ authoritatis habent. Certe si in paruis labantur vltimo supplicio feriũtur, sic est de priora Sorbonico annuo & in collegijs in quibus est sociorum æqualitas, hoc dempto ꝙ quidam cum parua authoritate aliquando magistratum gerit.

¶ Queritur, quæ politiarum est præstantissima. Respondetur, monarchia inter omnes politias est prima cæterisq; anteponenda. In apibus est rex, cuius auspicijs bella cum hoste gerunt, defessum sobleuant: egredientem turmatim circumuolant. & cum apes rationis expertes id doceant, omnibus non est prætereundum. Et prima quia ante alias fluxit. Assyrij enim reges tempore Tharæ patris Abrahæ floruere, Abraham cum regibus bellabat, vt ex. 14. capite Geneseos edocemur. Ad hæc vsq; tempora perdurat vbiuis gentiũ diffusa. In Asia, Affrica, ac pene in tota Europa reges imperant. Secundo, pluralitas principum mala est. 12. Metaphysicę, vnusq; est mundi rector scilicet deus. Itaq; vnus habenas regni moderabitur, in cuius argumentum Romulus & Remus simul regnare nequibant. Parricidium monarcham peperit, cõuenienti similitudine, nec in omnibus similitudinem

Questio.
Responsio.

quętimus,in vniuersó preest deus in varijs regnis princeps. Ad hoc est Aristoteles in literis.

¶Contra istud argumētor. Optimorum potestas siue politia Aristocratica est perpetua, quādo centū vel ducenti patricij reipublicę præsunt, vno moriente alius in illius locum sufficitur, extincto autē rege tenellus puer futurus rex relinquitur: sub inter rege respublica nutat, vt nauis in procelloso mari sine nauarcha. Secūdo, a politia regali tāq labe in Aristocraticam correctricem regiæ audaciæ ascenditur quamobrem Aristocratica politia est præferenda. Assumptum patet in Romana politia, vbi Tarquinio Superbo deiecto consules eligebantur. Pari modo Athenienses expulsis regibus a senatoribus regebantur, & illorum respublica creuit atq; floruit. Tempore etiam Senatus Romanorū respublica in sua celsitudine extitit, quæ postq̄ ad imperatores deuenit parum in suo robore stetit. Et patet hodierna tēpestate in Italia in qua Veneti late imperant ab erroribus quibus Romana politia pessundabatur cauentes Romani duces exercituū, vt Sylla, Marius, Cæsar, Pompeius, Crassus & similes dissidia excitarunt & funesta bella populo. Insuper Aristoteles duodecimo capite tertij Politicorum Aristocraticam regali politiæ præfert, librum autē Politicorum post Ethica edidit vt in calce Ethicorū constat.

Ad primū. ¶Ad primum concedo politiam Aristocraticam aliqua proprietate nobili ornari, qua regia celsitudo vacat. ex opposito multa litigia & occulta odia in multorum regimine contingunt. Romanorum respublicę, Atheniensium atq; Lacedæmoniorum hoc ipsum docuerunt: & nouissime apud Genuenses id patuit. Aristocraticam Veneti illustrant quibus Creta, Cyprus & quædam alia regna obediunt. A lapsibus enim Romanorum maximopere cauent. Florentini paucis imperāt. Senensiū fama regnandi vix Alpes transiliit.

Ad secūdū. ¶Ad secundum argumentum inficior assumptum. illic enim erat tyrannis. Tarquinius Superbus regium sceptrum in tyrānidem conuerterat. Regis prouincia est subditorum commodo studere: hoc illum æternabit. Extolluntur reges ad astra qui proprijs cōmodis neglectis populi salutem quæsiuere.

Ad tertiū. ¶Ad Aristotelem tertio politicorum dicimus, q; illic disputatiue solum procedit, nec sibi in Ethica doctrina reluctatur: verum ponit aliqua pręconia quibus Aristocratia monarchiam antecellit, & hoc ingenue fatemur. Reges plerique adulatorum melle deliniti intumescunt, & sæpe numero exorbitant, tali lue optimates reipublicę rectores minime corrumpuntur.

Dubia duo. ¶Dubitatiūculas duas incidentes carptim mouemus. Primo quod est regium munus. Secundo, an

Ad prius. cōducibilius est habere regem successione q̄ electione. ¶Priorem dubitationem octo aut nouem documentis strictim absoluerimus. Primū documentum est. Rex deum timere (sub alijs verbis idem dicam) incontaminate viuere satagat vt non solum legibus subiectis imperet, verū etiā vitę exēplo. Nam qui sibi nequam est, cui alij bonus erit? Eccle. 14. Sedet in specula velut exemplar alijs. Ad motū primi mobilis sphęræ inferiores perenni vertigine irrequiete circūtorquētur. Rex virtuti incumbat & studiosos honoribus præficiat, omnesq; summopere virtutibus innitentur, sin vitijs insudet hiatū singulis ad malum aperiet. Homines ad malitiam proni velamine superioris licentiosius peccant. Quicquid monarchæ cum aulicis factitant ignobile vulgus protinus insequitur. Hoc experimēto pluries didicimus. Deum timere est illibate vitā transigere. Præ ptera hæc duo (vt retulimus) cōspirant. Tametsi autem hæc præceptio vitium extrudat, nihilo tamen minus gratia maioris explanationis speciatim quædā alia subdemus quæ ad laudabilem eius vitam ancillantur: quorū primū secūdum tamen in ordine est. Rex sit verax. Mendacium enim quarto Ethicorum est per se vituperabile, ac in rege fœdissimū. In verbo regio (dicere solent) confulendum est. Quicquid promittat si cancellos honestatis haud transiliat obseruetur: alioqui fidefragus atq; contemptibilis censebitur. Fides est hosti inuiolate seruanda, proinde valentiore ratione inter suos. Tertium. Carnis illecebras domet: alienas mulieres non sollicitet, nullam a sua coniuge carnaliter cognoscat, si secus fecerit hiatum illecebrosis voluptatibus patefaciet. Alij enim ad inconcessas libidines proni, illius vestigia sequentur, Venerem illicitam etiam alia crimina comitantur. Dauidis adulterium cū Bersabea, Vriæ mariti eius homicidium attraxit, Salomonis infrenis libido ipsum iam annosum pene præcipitauit ita vt a nonnullis ambigatur, an sit damnatus. Talia scelera deus non finit esse inulta. Secundus & tertius regum de præfatis regibus hæc docent. Libidinosi sunt Martis nothi, quia ineptissime ad exercitium rite ducandum. Compti capilli, tripudia, atq; escarum luxuria neruum bellicum attenuant, frangunt, potentatusq; exterminant. Sardanapali exitus id edocet, qui inter greges meretricum penia diuisit, ludibundisq; oculis illas intuebatur, indignusq; erat cui armipotentes parerent. Hānibal pœnus ducum vix vlli secundus, campana luxuria corruptus, florentissimas acies secum pessundedit. Quas paruo negocio Scipio Africanus attriuit. Nec mirum congressus fuit impar. Scipio militari disciplina inter milites proficiens seipso robustior quotidie euasit. Annibalis iam delicatus miles scortorum illecebras redolebat. In Cannarum exitu cum Alexandro Macedone bello tonitruante ambiguo Marte cōflixisset. Nec Alexandrum sua laude fraudabo: qui Darium regem pugna superauit: in qua eius coniugem cum duabus filiabus viro maturis cepit. Erat regina incredibilis formæ pariter & filiæ, & Alexander in viridi ætate, eas tamen inuiolatas vt sorores custodiuit, strictissime vetās ne quispiam captiuarum corporibus illuderet, in qua castitate mirifice a scriptoribus laudatur. Quarto sit grassatorum & parricidarum seuerus (secundum iustitiam) vltor. Alicubi gentium homicidas magni faciunt ipsosq; animosos prædicant. Qui secundum iustitiam legalem extremo supplicio sunt reprimendi vt cæteri a tanta audacia cohibeantur. Interuētu magna-

tum reges plerunq; illis ignoscunt, a cuiusmodi remissione peccatoribus cornua aperiuntur. Istud nullo modo ad clementiam, sed principis ignauiam referendum est. Si quispiam duos aut tres occiderit regem aut iudicem omnium homicidam praeter primum nostrates prodant, eo q impunitas audaciam parricidae contulit. Quando multae particulares caedes in eius regno fiunt, eius culpabilis omissio conuincitur. Quinto sit princeps iustitiae seruantissimus: neminem ipse laedat, cum enim patriae pater merito dicendus sit, absonum est illi quempiam iniuria afficere. Nulliusq; numosi pecuniam sub sophistico velamine capiat. Dionysium Syracusanum merito culpant omnes q opulentorum opes sub vmbra laesae maiestatis, aut proditionis diripuit. Adq; eum metum improbus tyrannus deuenit, vt tonsorum nouaculas timens, filias tondendi artem doceret: quas tandem suspectas habens viuo carbone barbam exussisse traditur. Ecce quid ex tyrannide lucrefecerit. Plurimum peccauit propterea dignus vt vigorem & animi fortitudinem dominus ei tolleret. Meminerit rex q rex est ob bonum cōmune multitudinis. Et ideo male meritos condigno supplicio mulctet: benemeritos laude & pręmio prosequat vt reliqui vitia execrentur atq; ad virtutū nitorem anhelent. Regna enim citra iustitiam in sua integritate stare nequeunt, nam sine ea non sunt nisi latrocinia. Sexto pacem inter suos nutriat, pacemq; initam cum hoste inuiolate seruet. Fidefragi Poeni suis dolosis machinamentis Carthaginem euerterunt. Pace diuinus cultus floret. Pace artes incrementa capiunt: mercator tuto mare sulcat, patrias merces in exteras defert oras: ac peregrinas affatim domum aduehit. Pace agricola sua munia nauiter obit. Agricolae autem mortalibus vitam suppeditant. Belli horror mortem ominatur. At agricolae diutino labore sub Ioue, i. nudo cęlo assueti tempore praelij durissimi milites repente euadunt. Pondus rei bellicę in agricolis post nobiles in vtroq; Britanniae regno consistit: proinde sunt humane tractandi, quia tempore belli atq; pacis sunt reipublicae maiorem in modum vtiles. Septimo, nihil ardui citra maturum consilium definiat. Multitudo enim sapientum sanitas est orbis terrarum, Sapientiae sexto. Sint consiliarij eius longa rerum experientia & immaculatae vitae splendore conspicui. Ne innitatur prudentiae suae: & ne sit sapiens apud semetipsum Prouerbiorum tertio. Rex etiam hebes prudentium consilio fretus, regi ingenioso & suopte ingenio confidenti anteponendus est. Octauo sit rex humanus, & sit ad illum accessus facilis. Non loquatur cum honestis viris per interpositos cubicularios more Sardanapali regis Assyriorum vel Annibalis, qui post victoriam Cannensem ita victoria intumuit vt nullum Carthaginensium suo colloquio dignaretur. Serena fronte superuenientes rex ipse suscipiat. Iusta postulanti si ab alio non sit praeuentus hilariter concedat, vel spem concedendi porrecta fronte monstret. Nullum a se tristem abire permittat. In re dubia dilationem super hoc deliberandi petat. Interim consultando cum a secretis competitorum desiderio faciet, satis cauendo ne mendacio appropinquet. Demum sit verborum parcus, grauitatem gestu verboq; teneat decentem, fastum euitet. In vulgus bene cultus ac clientibus secūdum exigentiam dignitatis, comitatus prodeat. Meminerit se hominem cōmunem cuius maiestas in omnes subditos deriuatur & cuius ignominiae illi omnes sint ab extraneis participes.

¶Pro secundo dubio respondemus, q successio haereditaria, electioni in regno est praeferenda ob armatorum strepitum & dissidium pro futuro rege cōtingente. Rarissime enim in maxime idoneum coirent. Et nouus homo in regem electus, se & contribules in aliorum iacturam eueheret. Et patet istud a signo. Proximi haeredes in regiū solium collocantur. Vetustus Taprobanensium mos est peruarus. Elegerant enim illi in Regem, virum probum, senem, liberisq; orbum, cui pauci erant sanguinis nexu conglutinati.

Ad secūdū dubium.

Tract. II. Cap. V. Et Lib. VIII. Cap. XI.

IN vnaquaq; autem republica tantum amicitię esse, quantum & iusti videtur. Atq; regis quidem amicitia ad eos qui reguntur, in excellentia beneficii consistit. Confert enim in eos beneficia, qui ab ipso aguntur. siquidem cum sit bonus, curam ipsorum habet, quo bene sese habeant, vt ouiū pastor. vnde & Homerus Agamemnonem populorum nuncupauit pastorem. Talis autem est & amicitia paterna: beneficiorū vero magnitudine differt. Est enim essendi causa pater: quod maximum esse videtur: & enutritionis ac eruditionis. Haec eadem & caeteris maioribus tribuitur. Natura nāq; pater filiorum, & aui nepotum, & rex eorum quibus praesidet imperium obtinet. Hae autem amicitię in excellentia consistunt quapropter & honorantur ipsi parentes. Et iustum igitur in his non idem est: sed quod efflagitat dignitas. Sic enim sese habet & amicitia. Et viri etiam ad vxorem eadē est amicitia, & in optimatum potestate, est enim vt virtus postulat. Et pręstabiliori plus tribuitur boni & quod vnicuiq; accommodatur: sic autem sese habet & ipsum iustum. At amicitia fratrum, similis est sodalitię: sunt enim pares atq; aequales aetate: tales autem eiusdem plerūq; disciplinae, & eorundem sunt morum. Similis est huic, & quae est in censupo-

Regis amicitia.

Pastor populorum.

Fratrū amicitia.

testate.Ciues enim pares esse solent,ac boni:& quisq; nunc dominatur,nũc paret, & æque, sic igitur est in ipsis & amicitia.In transgressionibus autem quemadmodum & iustum sic & amicitia exigua est,& minime est in ea, quæ est pessima.In tyrãnide nãq; nihil aut perparum est amicitia. In quibus enim nihil est commune imperanti atq; parenti,nec amicitia est:nam neq; iustum.Sed tale quidem est,quale est artifici ad instrumentum , & animæ ad corpus,& hero ad seruum. Hæc enim omnia,vtilitatem quidem ab iis suscipiunt , qui ipsis vtuntur:sed amicitia nõ est ad inanimata,nec iustũ.Quin neq; ad bouem vel equum, neq; ad seruum ea ratione qua seruus est.non est enim quicq̃ commune.Seruus enim animatũ est instrumentum: instrumentum autem inanimatus est seruus . Ad seruum igitur hoc ipso , quo seruus est non est amicitia,sed quo est homo . Nam omni homini iustum quiddam esse videtur ad omnem hominem,qui communicare secũdum legem,pactionésq; potest.quare & amicitiam,ratione qua homo est . Perparum igitur & in tyrannide est amicitiæ atq; iusti.In popularibus autem potestatibus plurimum.Cõplura enim his sunt communia,cum sint pares.

In tyrãnide non est amicitia.

Seruus instrumentũ.

IN vnaquaq; autem republica &c. Postq̃ philosophus distinxit species politiæ hic secũdum illarũ partitionem amicitiæ species diuidit.Primo ergo intentum proponit dicens.In vnaquaq; autem republica tãtum amicitiæ videtur,quãtum & iusti,quod adęquare se habet ad iustitiã. Posthæc in toto capite aliquot ponit conclusiones,quarum Prima est,Regis ad eos qui ab ipso regũtur amicitia in excellentia est.Confert enim in eos beneficia qui ab ipso regũtur:alit inter eos pacem & etiam cũ exteris,si expediat: insontes fouet,sontes vero vt par est plectit:siquidem cũ sit bonus,curam ipsorũ habet.Nõ modo est bonus vir sed & bonus rex:quod splendidius est, more pastores ouiũ gregem gubernãtis:sic rex ipsi subiectos cõseruat.Vnde Homerus Agamemnonẽ populorũ nũcupauit pastorẽ. ¶ Secũda cõclusio. Talis autem (hoc est amicitia paterna) est similis regię,sed ab ea beneficiorũ amplitudine differt.Porro amicitia paterna vt & regia in excellentia consistit,sed in beneficiorum magnitudine amicitiam regiam transcendit.Est enim pater filijs essendi causa,quod maximũ esse videtur:enotritionis & eruditionis.Enutrit filios & eos erudiri facit,tam in literis q̃ in moribus.Primũ istorum bonorũ quãtum ad esse simpliciter attinet: secũdum pro corporis sustentatione & manutenentia:tertium pro animæ ornamento in virtutibus.Si nimis laboret pro illorum doctrina, in teneris annis,paternũ munus violet.Rudiores ad artes mechanicas plebei mittant,quarum adminiculo inopem tueri vitam postea queant.Pręstantes ingenio liberalibus artibus imbuere faciant.Locupletum omniũ interest tam rudes q̃ celsa Minerua pręditos literis applicare donec literarũ peritia & boni mores hausti sufficiant eis suppetias ferre cum adoleuerint. ¶ Sequitur in litera. Hæc eadem & cæteris maioribus tribuũtur:hoc est auo,proauo,abauo,tritauo,& deinceps, quia primi erant causæ essendi respectu posteriorũ omniũ ꝓpinque vel remote:& q superstites sunt superiores nepotes & ꝓnepotes alunt & erudire faciũt more patrũ. ¶ Sequit in litera.Natura nãq; pater:filiorũ,& aui nepotũ,& rex eorum quibus præsidet imperiũ obtinet,hoc est naturaliter pater habet imperiũ filiorũ:& rex natura imperiũ debet eorũ quibus præest . Sic est aui respectu & patris & nepotum & aliorum inferiorum . ¶ Sequitur tertia conclusio. Amicitiæ paternæ atq; regiæ non est idem iustum:nam in vtraq; id est iustum quod efflagitat:sic enim se habet amicitia. ¶ Quarta cõclusio.Viri ad vxorem eadem est amicitia quæ est in optimatum potestate. Pręstabiliori plus tribuitur boni . Non omnes primores sunt æqualiter boni,sic nec vxor æqualiter bona cum viro. Amicitia fratrum similis est sodalitiæ . Sunt enim pares ætate:tales autem eiusdem disciplinæ & eorũdem morum frequenter sunt,quia simul cõuersant,eodẽ modo imbuũtur,& inclinationes naturales pares habent. Similiter amicitia fratrum similis est censu potestati.Ciues enim pares esse solent ac boni : plurium bonitas alios ad bonitatem accẽdit:& quisq; nũc dominatur.nũc paret:nã vicissim magistratus gerũt:sicut igitur in ipsis,sic & in fraterna amicitia est.In trãsgressionibus quẽadmodũ & iustũ sic amicitia exigua est.Et minima amicitia est in tyrãnide,quia illa est labes teterrima,quia nihil est in hac trãsgressione cõmune imperãti & parẽti.Tyrãnus lucrũ subdito debitũ colligit,& sic nihil est cõmune inter eos,sed tale est hic iustũ quale est artifici ad instrumentum,animę ad corpus,hero ad seruũ. Modo anima vtitur corpore pro lucro animæ,quia in eo meretur & operationes bonas exercet, sed incudem faber & seruũ herus ob seipsum diligit.Verũ amicitia non est ad inanimata,ex principio huius octaui,sicut nec iustum.Et si iniustitiam facio bouem vicini ei subtrahendo & actum iustitiæ ei bouem restituendo,hoc est in ordine ad bouis dominũ,& nõ ad ipsum bouem. Non etiam est amicitia ad seruum ea ratione qua seruus est.Non est enim quicq̃ cõmune,seruo cum domino,dominus totum lucrum ad se trahit,tenuẽ victũ seruo relinquendo cum sordido vestitu: & adhuc non pro bono serui,sed pro bono proprio,vt seruus ei continuo famuletur.Nam si ista ei non fierent seruus pessum iret. Seruus enim animatum est instrumẽtũ. Instrumentũ autẽ est inanimatus seruus. Prior pars patet: Seruus enim animã rationalẽ habet. Secũda pars verificatur de dolabro,ascia,& similibus instrumẽtis artis. Vel sic altius exponẽdo. Seruus est animatũ instrumentũ sicut dictũ est,sed illud idem instrumentũ est inanimatus seruus, hoc est vtitur seruitute ac si seruus ipse esset pecus. Et quia vtroq; vtitur pro bono proprio,hoc

ipso quo est seruus,nõ vti amicitia ad ipsum sed quo est homo . Cuiuslibet eñ hominis ad quẽlibet
hominẽ ei occurrẽtẽ est iustũ & amicitia.Hoc in primo capite huius octaui annotauit.In popularib⁹
potestatibus plurimũ inter trãsgressiones amicitię est:certe cum sunt pares plura sunt eis cõmunia.
¶Dubitatur,an regẽ pater magnitudine beneficiorum excedit.Et argumẽtor q nõ. Officiũ regis est Dubium.
magis arduũ in tota republica & magis necessariũ. Insup Socrates tenetur regi succurrere patre ne-
glecto,quãdo vni soli succurrere potest casu quo ad regis internetiũ res publica labaret. ¶Respõdet, Responsio.
q rex est vtilior toti reipublicę,sed pater suis natis vtilior.Obiectũ regis est sublimius,quia tota res
publica,quã cõseruare pro virili debet.Pater autẽ ad solũ suã familiã obtutũ flectit. Ad argumentũ
cõcedo antecedẽs,& nego cõsequẽtiã cũ cõsequẽte. ¶Contra aliud dictũ in fine capitis argumẽtor sic. Obiectio.
Ad hũc hominẽ ea ratione qua hic homo est amicitia est:& hic homo est hic seruus:ergo ad hũc ser-
uũ ea ratione qua seruus est amicitia est,expositorie. ¶Respondet,cõsequẽtia nihil valet. Appellatio Responsio.
rationis id manifestat . Ingenue tñ fatebor vbi herus fidelẽ seruũ inuenerit, eius est officij illũ vnice
diligere.Cõsidera seruũ illũ Hispanũ qui Hasdrubalẽ Pœnorum ducẽ intrepidus interemit,eo q ipsi⁹
dominũ truciter mactauit.Et cũ ad suppliciũ raperetur exultauit q in tãta honestate supremũ age-
ret diem.Quando heros a famulis diligitur firmissima est illorum custodia.

Tract. II. Cap. VI. quod est Lib. VIII. Cap. XII.

Mnis igitur amicitia (vt dictũ est) in societate consistit. Consanguineã
autẽ quispiã seiunxit ac sodalitiam. Ciuiũ autẽ amicitiæ & contribuliũ,
& simul nauigantiũ,& quotquot sunt tales, magis in societate cõsistũt.
Nam stipulatione quasi quadã constare videntur. Inter has quispiam & Varię socie-
hospitalitiã collocauerit.Consanguinea vero multiplex esse videtur: pẽ- tates.
det autẽ omnis ex paterna . Parentes enim diligũt natos, vt aliquid sui: Cõsanguinea societas.
nati vero parentes vt qd ex illis. Atq magis sciũt parẽtes eos qui sunt ex ipsis,q̃ nati,se esse Parentum
ex illis.Magisq coniunctũ est id ex quo natũ est ipsi nato,q̃ factũ ei quod fecit. Est enim ei amor.
ex quo est ortũ propriũ id quod ex ipso est ortũ,vt dens,crinis,& quiduis habẽti.Nullum Filiorum amor
autẽ illorũ id ex quo orta sunt,aut minus. Accedit eodẽ & temporis longitudo . Parentes
enim natos continuo diligũt.Illi vero parentes,incremẽtis tẽpore susceptis,& mẽtis cõpre-
hensione vel sensus.Ex his autẽ patet & cur magis diligãt matres . Parẽtes igitur natos vt Matres plus
seipsos amãt,qui nãq ex ipsis sunt orti: sunt quasi ipsi,alii separatione . Nati vero parẽtes diligũtur.
vt orti ex illis. ¶Fratres autẽ sese mutuo diligunt,q ex eisdem sunt orti . Identitas enim
quę est ad illa,idẽ inter ipsos facit.Quapropter eũdẽ sanguinẽ dicũt,& stirpẽ,& talia:sunt
igitur quodãmodo idẽ & in diuisis . Magnũ autẽ ad amicitiã est & enutritos simul esse,
& ætatis æqualis. Æqualis enim æqualẽ delectat: & ipsi familiares sodales sunt, & idcirco Æqualitas.
fraterna amicitia sodalitię similis est: patrueles vero,& cęteri propinqui.ex his sunt coniũ-
cti: propterea q sunt ex eisdẽ.Atq alii magis , alii minus fiunt ex eo coniũcti, quia prope
est aut distat origo.Amicitia autẽ quæ filiorum est ad parentes,& hominũ ad deos, vt ad
bonũ est atq excellens.Nam maxima beneficia cõtulerũt: fuerũt enim essendi causa,& ali-
menti,ac educationis.Habet autẽ & voluptatẽ & vtilitatem talis amicitia magis q̃ extra-
neorũ quãto & vita cõmunior ipsis est. Sunt autẽ & in fraterna amicitia ea quæ & in so-
dalitia sunt,& magis in bonis,& omnino in similibus quãto coniũcti sunt magis : itaq ab
ortu sese mutuo diligũt.Et quãto sunt magis similiũ morũ qui ex eisdẽ sunt orti, & simul
nutriti,& similiter educati,ac eruditi. Probatio enim quæ quidẽ fit tẽpore, plurima est atq
firmissima.Sunt etiã & cæteris in consanguineis ea quæ ad amicitiã attinẽt,vt rationum
cõparatio flagitat. Viro autẽ & vxori secũdũ naturã amicitia videtur inesse.Homo nãq
natura coniugale †magis est,q̃ ciuile:quãto prius & necessariũ magis est domus q̃ ciuitas: †.s.animal.
& procreatio cõmunior animalibus. At cęterorũ quidẽ animaliũ, hic societatis est termi- Amicitia
nus. Homines autẽ coniugiũ subeunt nõ solũ procreationis : sed eorũ etiã gratia quæ ad coniugiũ.
ipsam cõferũt vitã: officia nãq cõtinuo sunt diuisa. Atq alia viri,alia sunt vxoris. Opem
itaq sibi mutuo ferũt: res proprias in cõmune ponẽtes.Quapropter hac in amicitia vtili-
tas inesse videtur,atq voluptas.Fuerit autẽ & ob virtutẽ,etiã amicitia si boni sint.Est eñ
vtriusq virtus,atq hoc ipso esse gaudebũt.Filii autẽ eorũ coniũctio esse videtur.Iccirco &
citius ii qui carent liberis dissoluũtur. Filii nãq bonũ est vtrisq cõmune, ipsum autẽ cõ-
mune continet.Quęrere vero quonãmodo viro viuendũ est cũ vxore,& omnino amico cũ Filij in ma-
amico: nil aliud esse videtur q̃ quęrere quomodo iustũ est. Non enim idem iustũ videtur trimonio.
amico amicum nec ad extraneum & sodalem ac condiscipulum esse.

OMnis igitur amicitia &c. Iam præmittit philosophus id quod sæpenumero dixit, scilicet ꝙ omnis amicitia in quadam societate consistit: & non ab re aliquia distingueret amicitiam cōsanguineā & sodalitiā a reliquis amicitijs. Porro ciues contribules & similes vt sunt hospites, societates pactionibus constātes habere videntur: quocirca istę amicitiæ sunt distinguendę. Amicitia consanguinea a societate naturali profluit: & amicitia sodalitia a mutua conuersatione a primis incunabulis proficiscitur. Et rursus consanguinea est multiplex, verum omnis ex paterna stirpe pēdet. Sane parentes filios vt aliquid illorū suapte natura diligunt. E diuerso nati parētes vt aliquid ex illis emanās. Verūtamen parentes vehementius natos amant q̄ contra. Istius amoris glutinum ex varijs proficiscitur. Primo quo quispiam magis causam dignoscit ob quā amat, eo feruentius amat: at genitores magis causam cognoscunt quare filios ament q̄ filij: quare genitores feruētius liberos q̄ e diuerso liberi parentes amant. Certe parentes liberos amāt quis sunt ipsorū aliquid, filij enim ab ipsis fluūt. Secūdo, quo aliquid est magis coniūctū alicui, eo magis illud amore prosequetur: sed filius est patri coniūctus vt pars eius, quia semen patris compositione filij ingreditur. pars autē genita a toto dependet velut dens, pilus, & manus. Tertio, qui prolixiore temporis curriculo amāt plus amāt q̄ illi qui minore tempestate amant: at parentes productiore tempore natos amant q̄ e diuerso. Amicitiæ enim temporis successu incrementa suscipiūt. Modo literam quæ tenebrosa est, vt poterimus aperire curabimus, quæ est hæc, Magisq; coniūctū est id ex quo natum ipsi nato, q̄ factū ei quod fecit. Est enī ei ex quo ortum est vt dens, & crinis, & quiduis habenti. Nullum autē illorū id ex quo orta sunt. Ecce valor rationis in hoc iacet, quo aliquis est cuipiam coniūctior eo magis illū diligit, at pater est liberis coniūctior q̄ e diuerso: pater se habet vt totum cuius filius in prima productione est pars, pater autē non est aliquid filij. ¶ Sequitur in litera. Ex his autē insinuat matres magis diligere natos q̄ patres: quia matribus est maior certitudo filiorū q̄ patribus, atq; cōtractiore temporis tractu natos diligūt: & magis continue filios in sinu & super genu fouentes dulcia oscula genis paruulorū infigūt: fratres autem sese diligunt quia ex eadem stirpe immediata profluxerunt, nōnū q̄ ex patre tātū: nonnūq̄ ex materno latere tm̄: interdū ex vtroq; parente. O uecūq; autē sunt idem vni tertio eadem identitate sunt idem inter se: at fratres sunt idem parentibus: igitur. Non sunt omnino idem, sed pro modulo pro quanto ad tertium referuntur. Frater enim dicitur quasi fere alter. Mutua sodalitate aluntur & ætate fere pares solent esse, mutuo colludunt: atq; magno amore sese complectuntur: nam æqualem æqualis delectat. Patrueles siue fratrueles magna charitate sese prosequūtur, & alij in omnibus consanguinitatis gradibus conglutinati: propterea ꝙ ex eadē stirpe mediate descenderūt. A cōmuni stipite sollicite suos nexus calculant secūdū accessum ad truncum propinquū magis atq; minus sese diligunt: semper paritate data intellige. Cognomines quoq; incredibili glutino in Britannia annectūtur. Ibi loci vnus cognominē sibi nullo sanguinis vinculo iūctum nepoti ex sorore præponit. Auaritia autē filiorū ad parentes, & hominū ad deos est excellens: loquendo vt plures, per deos vnitatē dei intelligit. Porro deus & genitores potissimū bona pueris tribuerūt: esse, alimētum pariter & educationem. Animam creat deus citra cuius influentiam creatura omnis protinus tabescat. Talis amicitia iucūditatem cū vtilitate magis q̄ extraneorum amplectitur. Mutuo conuiuūt, & seniores iunioribus prouident: & quādo senescant & sont decrepiti liberi illis prouident vt in pullis ciconiæ cōtingit vbi pulli effœtas matres pascunt. ¶ Posthæc luculente declarat quare fraterna amicitia magna arctitudine est connexa. Sunt enim sodales, moribus similes, colludūt & sua secreta mutuo communicant. ¶ Sequitur. Viro autem & vxori &c. Hæc amicitia non ob sanguinis nexum cōtrahitur: in gradibus propinquis a coniugio arcentur. Hoc Aristoteles in litera subindicat. Hæc autem societas natura cōstat. Hoc monstrās ait ꝙ homo est animal magis coniugale q̄ ciuile: at est natura ciuilis homo, primo Politicorū: proinde magis natura coniugale. Q; sit magis natura coniugalis q̄ ciuilis, duplici ratione fulcit: quarum prior est. Id est magis naturale homini quod est magis necessariū & prius natura: at esse coniugale est prius natura & magis necessarium q̄ esse ciuile: quamobrē est homini naturalius, quia domus prius est natura q̄ ciuitas atq; magis necessaria. Secūdo. Id quod totum animaliū genus comitatur & est cōmunius, est naturalius: at filiorū procreatio ad quam cōiugalis societas ordinatur, est huiusmodi, igitur. Atq; belluarum hic est societas scopus. Genita & alita prole alites & cætera animalia segregantur: homines autem cōnubium subeunt, non solum prolis gratia generādę, sed etiam causa illorum quæ ad vitam conducunt. Officiaq; diuersa habent. viri munus est curare illa quę foris sunt, & opes procurare: mulieris tractare illa quæ domi sunt, sibiq; mutuo suppetias ferūt pacta in cōmuni ponentes vt in œconomicis atq; politicis abunde dicitur. Quocirca in hac amicitia est vtilitas atq; iucūditas. Vtilitas quidē, quia cōmuni vtilitati consulunt: voluptas autem ob generationē & in bonis liberis, & se mutuo vir & vxor diligunt. Nec virtus illis defuerit modo probi sint, & (vt de cæteris taceam) castitatem coniugalem seruabunt. Et huius amicitiæ filij sunt nodus & firmamētū. In cuius argumētum cū infœcunda muliere citius matrimoniū dissoluitur. Filij sunt parentibus cōmune bonū, non possunt illos separare vt mater filias capiat & pater masculos: ipsum autē cōmune bonū hanc amicitiam conglutinat. ¶ Sequitur. Quęrere autē &c. Tacitę quęstioni obiter occurrenti respondet. Diceret enim quispiam, domine, multa de amicitia ciuili, coniugali atq; consanguineorū dixisti: attamen non tradidisti normā viuendi in eis. Respondēs, inquit, hoc nihil aliud est percōtari ac quonam pacto, hoc est iustum. Procul dubio quale est iustum, talis est viuendi modus. Considerandus est personarum sexus, discretio, & cætera id genus quæ iustū contingūt: & omnia sunt aperta. Non enim idem videtur iustū amico ad animū & ad extraneū nec ad sodalē ac condiscipulum esse.

¶Circa hoc duodecimũ caput in quo philosophus loquitur de amicitia vxoris,parentum,filiorũ, fratrũ, Quęstio.
hospitum & sodalium.quęritur de modo diligendi inter se.Respondetur q̄ parentes naturalius liberos di- Responsio.
ligunt q̄ ab eis diligantur.Siquidem filii ab eis fluxerunt tanq̄ partes a toto,vt circa literã commẽti su-
mus,& genitores in genitis viuũt in fama qa in propagine stirps cõtinuatur.Filios autẽ plura bona a pa
rẽtibus accepisse q̄ eis cõtulisse,nil de amore naturali cõcludit.Et quia origo paterna est pręstãtior mater-
na,filii patrẽ matri in casu incõpossibili anteponẽt.Ratio seminalis patris secũdum Aristotelem in.xv.de
animalibus & secundũ medicos est actiua,& matris passiua.Multos angores fateor mater pro filio tulit,quẽ
forte intẽsius diligit q̄ pater:verum hoc nõ obstat.Matrem enim & totã familiam pater sua industria alit
atq̃ in morbus regit:atq̃ plura pro natis q̄ mater faciet dum ratio efflagitat.¶Dicis pater est vinosus,
bonorũ dilapidator,puerorum in moribus neglector:mater autẽ casta,oculata,familiã sollicitudine pascit,
filios anxie erudite facit:nõne sub ea hypothesi ea est patri pręferẽda:dico q̄ hoc nõ est inquãtũ pater aut
mater est,& de his quę vulgo eueniũt:Potes etiã tot circunstãtias in mediũ afferre,de extranei amore,q cũ
periculo suę vitę meam vitam a sęuo carnifice protexit,me postea aluit:at pater me nihil male merentem
domo abdicauit:vnde plus sum obnoxius barbarum quempiam patri anteponere:verum hoc non est in-
quantum pater est & in his quę cõmuniter vsu eueniunt:quocirca si non possum releuare simul indigen-
tiam patris & matris,sed alterutrius tñ,vel grassatores illos inuadunt vel ignis comburendo domum illos
vero similiter cõburet,patrem matre relicta e mediis flãmis eripiam:vt Æneas Anchisen,sed matrem ea
hypothesi vxori & liberis pręferã.Cęterũ quando seminariũ dissidii inter fratres enascitur capitale odium
inter illos pullulat:hinc prouerbialiter aiũt(inquit Aristoteles)in politicis.Nõ est ira sicut ira fratrũ.Verũ
tamẽ regulariter se tenerrime cũ sorore diligũt De his omnibus nõnulla exẽpla memoratu digna strictim
subdemus.De beati Andreę & Petri fratrũ amore in euãgelistas locuti sumus.Israel pio dolo fraternã hę-
reditatem emit aut potius vexationẽ redemit:ob infensum enĩ fratrẽ paternũ solũ reliquit: postliminio
reuersum Esau comiter suscepit,ingenitę pietatis nõ putatę iniurię memor.Ioseph Israelis filius a fratrib⁹
venditus hospitaliter eos suscepit eisq̃ in omnibus fraterne succurrit.Maria soror Moysi,Moysen probro
sis verbis procidit iccirco deus lepra eã infecit:nõ destitit tamẽ Moyses deũ suppliciter deprecari quoad le-
prę contagio prorsus esset extincta.Pollux & castor arctissime inter se dilexerũt.Pollux imortalis castorẽ
mortalẽ semiimmortalẽ vt fabulantur effecit:quod ideo fingiẽ quia illorũ stellę sitũ talẽ in stellifera sphe-
ra habent vt vna occidẽte oriatur altera.Drusum fratrẽ in germania extinctũ Tyberius Cęsar incredibili-
ter defleuit:squaloreq̃ obsitus pedibus cadauer romam vsq̃ prosequebatur.Hęc de fraterno amore strictim
delibasse sufficiat.Cęterũ incredibilis est indulgẽtia parẽtũ in filios:atq̃ cõiugũ inter se amor reciprocus de
quo deinceps commentabimur.Nauiganti in cretam theseo cum ęgeus pater iussisset vt si perempto mi-
notauro incolumis rediret albis vteretur velis:at filius paterni moniti immemor lintheũ nigrum reten-
dit pater per errorem Theseum confectum putans ex alta specula in subiectum sese mare precipitauit.de
Niobes amore in filios in septimo huius locuti sumus:quę propterea in scopulum,vt poetę fingunt,diri-
guit.Simile de Hecuba produnt quę ob filios in Troiana clade interẽptos versa fingitur in canẽ.Cartha
ginẽses matres tertio bello punico filios ad pelagus sequentes & a filiorũ cõplexibus auulsę partim stimu-
lante dolore in fluctus desiliere.Romani ex omni nobilitate lectissimos adolescentes obsides a pœnis pe-
tiere quos matres ad naues vsq̃ sunt comitatę.Olympias Alexandri magni mater refossa ossa Iolę dissi-
pauit,quia in viuum sęuire non est illi concessum in mortuum sęuiebat.Iolas.n.ferebatur venenum Ale
xandro propinasse.Cum in cannensi strage plurimi Romanorum occubuissent aliquorum vita erat iam
temere deplorata,quibus repente superuenientibus matres lętitia confectę sunt.Lętitię enim ingens mo
les insperate post mœrorem superueniens illas extinxit.Ad atrocẽ nunciũ mortis filii Solon consterna-
tus animo,statim se humo afflixit:pilos cum barba manibus vellicans,iniectu quoq̃ pulueris capillos fœ-
dauit:vestes muliebriter laniauit.Erat iam Mileti cum Thalete in foro deambulans, Thales autem ex
composito fictum nuncium introduxit qui interitum filii Solonis denunciaret:iccirco autẽ id fecit Tha-
les vt Soloni persuaderet,non oportere sapientem rei vxorię vacare, vt quę ex stulto insanum faciat.
Trita est dauidica historia ex secundo regum.Dauid ab absolone regio solio est deiectus,hoc non obstãte fi-
lium afflictum lamentabatur.Atys filius Crœsi natura mutus vbi vidit hostilem gladium paterno iugu-
lo imminentem,solutis dentium claustris prorupit in verba coercens hostem ne patrem feriret. Æneas
inuersam Troiam populantibus seni patri humeros incuruauit & posthabitis opibus patrem ab incen-
dio eripuit. Leo Iunior cũ vnicum annum Constantinopoli imperio pręfuisset Zenoni patri imperium
contulit.¶Super est iam paucis vt promisimus,de amore coniugali scribere.Celebris est Penelopes amor
in Vlyssem maritum.quę absente illo annos.xx.castitatem impollutam seruauit,multisq̃ procorum blã-
dimentis succubuit non.Iulia vxor põpeii & filia Iulii Cęsaris cum mariti sui vestem cruentam cerneret
subito pauore est consternata & exanimis collapsa.Portia Catonis filia cum accepisset Brutum coniugem
apud Philippos interfectum haustis carbonibus se suffocauit,primam harum trium laudamus,nec secun
dam vituperamus.ingens enim doloris moles citra mulieris culpam poterat eam extinguere, tertiã car-
pimus.Orpheus multis lachrymis Euridicem cõiugem defleuit,amissaq̃ coniuge omnem mulierũ con-
gressum obhorruit,& soliuagus flebili cantu luctũ solabatur,ita vt poetis ansa aperiretur orpheũ ad tarta
ra descendisse vt vxorem a plutonis antro auocaret.Arthemisię reginę amorem in Mausoleum maritũ
& sumptuosum illi sepulchrum ab ea constructum literę collaudant omnes & hominum memoria exci-
dere non patiuntur.Hæc paucula annotasse sufficiat.

Pares amici in pares.

Vm autẽ tres ſint amicitię (vt ab initio dictũ eſt) & in vnaquaq; alii ſint pares amici, alii impares (nã ſimiliter boni fiunt amici, & pręſtabilior deteriori, ſimiliter & iucũdi, & ob vtilitatem etiã in cõmodis pares, & differẽtes) pares quidẽ tam amãdo q̃ cęteris ęquales eſſe oportet: impares autem id reddere quod excellẽtię ratio flagitat. Fiunt autẽ in amicitia quæ vtilitatis eſt gratia, vel ſola, vel maxime incuſationes nõ ſine ratione, atq; querelę. Qui nãq; ſunt ob virtutẽ amici, prompti ſunt ad beneficia ſibi mutuo cõferenda. hoc enim eſt & virtutis, & amicitię. Atq; cũ ad hoc certatim properẽt nullę prorſus inter ipſos accuſationes, nec rixę fiunt. Nemo enim amãti & beneficia conferẽti ſuccenſet, ſed ſi ſit gratus, beneficiis reſpõdet. Atq; qui in beneficiis conferendis exuperat, cũ id aſſequatur quod cupit nõ incuſabit amicũ. Vterq; enim bonũ affectat. Nec in iis quę ob voluptatẽ cõſtant, querelę nimiũ fiunt. Nã ſi ſimul degere gaudẽt, ſit id ſimul vtriſq; quod appetit. Ridiculus autẽ videtur qui nõ delectantem incuſat, cum liceat non conuerſari. At in ea quæ vtilitatis gratia cõſtat, locum incuſationes habẽt atq; querelę. Nã cũ ſeſe mutuo pro vtilitate vtãtur, ſemper indigẽt pluris, & minus q̃ oportet ſeſe habere putãt, atq; queritur ex eo quia nõ tot aſſequuntur quot indigent, cũ ſint digni. Qui vero cõferũt beneficia, nequeũt tot conferre, quot indigent ii in quos beneficia conferũtur.

Iuſtũ duplex.

Videtur autẽ vt duplex eſt iuſtum, aliud ſine ſcripto, aliud lege, ſic & eius amicitia quę vtilitatis eſt gratia, alia moralis, alia legitima eſſe. Fiunt igitur incuſationes tum maxime, cũ non per eandẽ commutant, & diſſoluuntur. Atq; legitima quidẽ eſt ea, quę in definitis cõſiſtit, & quędã eſt omnino ſordida de manu in manũ, quędã liberalior, ad tẽpus, ſed per pactionẽ quid pro quo.

Quid pro quo.

Eſt id quod debetur in hac manifeſtũ, & nõ ambigitur. habet autẽ dilationẽ ad amicitiã attinẽtẽ. Quapropter apud nõnullos horum nõ ſunt iudicia, ſed arbitrãtur eos oportere contentos eſſe, qui fide cõmutarunt. Moralis autem nõ in definitis conſiſtit, ſed vt amico quidẽ largitur, aut vt alii (quiſquis is tandem ſit) accipere autem dignum eſſe cẽſet, ęquale aut plus, quaſi nõ dederit, ſed mutuauerit. Atq; ſi nõ vt cõmutauit, diſſolutio ſit, incuſabit. Hoc autem accidit quia omnes vel plurimi, volunt quidem honeſta, anteponunt autem ea quę proſunt.

Honeſta volunt omnes ſed vtilia plerúq; pręferũt.

Atq; honeſtum quidẽ eſt beneficia conferre, nõ vt viciſſim ſuſcipiatur, vtile vero ſuſcipere. Si poteſt igitur, dignum reddere oportet beneficiũ iis quę accepit, & ſponte quidẽ, inuitus enim nõ eſt faciendus amicus. Errore igitur in principio facto, & beneficio a quo accipere non oportebat, ſuſcepto (Non eñ ab amico, nec ob ipſum id faciẽte) diſſoluere ipſum oportet, vt beneficio pro definitis ſuſcepto, atq; polliceri quũ poſſet reddere. Nã ſi non poſſet, nec dignum his qui dedit, ipſum ſuo munere cenſuiſſet: quare reddendũ eſt, ſi habeat facultatem. In principio autẽ conſiderandũ eſt, a quonam beneficiũ, & pro quo cõfertur, vt pro iis ſuſcipiat, aut non ſuſcipiat illud. Exiſtit autẽ dubitatio, vtrum eius qui ſuſcepit, vtilitate metiri oporteat id quod reddi debet, an eius qui cõtulit beneficio? Qui nãq; beneficiũ acceperunt extenuãtes idipſum, ea dicunt ſeſe cepiſſe, quę parua erant illis, quęq; ab aliis licebat accipere: illi vero cõtra ea quę maxima rerum erant ſuarũ, quęq; ab aliis aſſequi nõ poterant, & in periculis, aut neceſſitatibus talibus. An quia amicitia eſt ob vtilitatem, vtilitas eius qui beneficiũ ſuſcepit, mẽſura eſt ſtatuẽda? Hic eſt enim qui indiget, & huic fert opem vt accepturus æqualem: tantũ igitur auxiliũ fuit, quantũ vtilitatis habuit hic. & reddendũ igitur tantum, quãtũ ipſe cõſecutus eſt, vel etiã plus. Eſt enim magis honeſtũ. In amicitiis autem quę ſunt ob virtutẽ, accuſationes quidẽ nõ ſunt. Mẽſurę autẽ ſimilis eſt electio eius, qui beneficiũ contulit. Id enim quod eſt virtutis, ac moris pręcipuũ, in electione conſiſtit.

CVm autẽ tres ſint amicitię &c. Superius philoſophus de amicitia in generali & de eius ſpeciebus in ſpeciali loquutus eſt. Nunc autẽ de amicitię conſeruatione & diſſolutione agit. Et caput iſtud ſex cõcluſionibus & vnius queſtionis ſolutione abſoluitur. Dicit ergo primo. Cũ autẽ tres ſint amicitię, vt ab initio ſcilicet huius octaui, dictũ eſt, vna ob virtutis bonũ, ſecunda ob voluptatem, tertia ob vtile: Et in vnaquaq; alii ſint pares alii, impares: hoc eſt iterũ diuiſis amicitiis illis ſecundũ duas differentias, puta quę ſint inter æquales & inter inæquales: Nã & boni inter ſe fiunt amici, hoc eſt æqualiter boni & ſic pares tangit: & pręſtabilior ſit amicus deteriori hoc eſt inferiori, qui cõparatiue eſt deterior: & ita in voluptate & vtilitate &c. ſic ſex amicitię ſpecies habemus, primã ob bonũ honeſtũ inter pares: ſecundã ob bonũ honeſtum inter impares: & ſic de aliis duobus mẽbris quadripartiẽdo. Poſt hęc ponit duas leges: vnã inter pares alteram inter impares: diciti; primo ſic. Pares quidẽ tã in amãdo q̃ in cęteris ęquales eſſe debent: hoc eſt tã in amore q̃ in aliis beneficiis eos æqualitatẽ ſeruare oportet, ſecũdũ illud dictamẽ legis naturę Matthęi ſepti.

mo:Omnia quecunq; vultis vt faciãt vobis homines,hec eadẽ & vos facite illis. Secũda lex est. Impares autem id reddent quod excellẽtię ratio flagitat. Secũdum illud Roma.xiii. Reddite omnibus debita.cui tributum tributũ,cui vectigal vectigal:cui timorem timorẽ,cui honorẽ honorem In epilogo hec omnia dicta sunt. Post sequitur prima huius capitis conclusio. Fiunt in amicitia quę vtilitatis est gratia,non sine ratione incusatiões & querimonię. Quã probat per duas cõclusiões pręuias,quarũ prior est. Qui nãq; sunt ob virtutẽ amici proni sunt ad beneficia sibi conferẽda. Beneficiũ est munus & benefactũ:nõ vt vulgo capitur dignitas presbytero addicta quẽadmodũ est sacerdotium. Hãc sic probat. In illa amicitia in qua vterq; amicus habet illud quod exoptat,nõ fiunt incusationes & querelę,sed talis est amicitia ob virtutẽ:igitur. Consequentia tenet cũ maiore. Minorẽ in litera probat. Nã illi qui sunt amici ob virtutem,propensi sunt ad sibi mutuo benefaciendũ. Ad hoc enim certatim properant & contẽdunt. Amãti enim & benefaciẽti quis succẽset vnq̃? certe nullus,presertim si gratus beneficiis respondit secundũ vires suas:alioqui nõ est amicus,de quo sermo habitus est. Quod si nonnunq̃ contingat vt in beneficiis quis exuperet,cũ assequatur quod cupit nõ incusabit amicũ. Vterq; enĩ alteri bonũ optat. Secunda cõclusio. In amicitiis quę ob voluptatẽ consistunt,nõ multũ incusationes & querelę fiunt. Nã si simul degere gaudent,fit simul vtrisq; quod vtriq; appetunt. Non igitur tunc fiũt incusationes & querimonię. Qz si alterius cõsuetudo iucũda nõ extiterit, ridiculus videbitur qui tunc aliũ accusabit:cũ illi liceat cũ illo nõ cõuiuere. Ecce ergo exponẽtẽ negatiuã illius exclusiuę per duas cõclusiones probatã:quia per contradictoriã secundę exponẽtis illius exclusiuę sequeretur q̃ in amicitia ob honestũ aut ob vtile fierent incusationes,cũ nõ ponantur alię purę amicitię. Postea exponentẽ affirmatiuã probat quę est tertia conclusio inquiẽs. At in ea quę vtilitatis gratia constat locũ habent incusariones & querimonię,cũ se mutuo pro emolumẽto vtãtur,semper pluris indigẽt & sese minus q̃ par sit,habere putãt,suntq; queruli ob idipsum q̃ non tãta reportẽt quãtis ipsi egent,quibus videntur iudicio suo digni:& qui beneficia conferunt tot cõferre nequeũt quot ii egent in quos beneficia conferuntur,quare nõ ab re in hac amicitia incusationes fiunt & querimonię. Tota causa ergo huius querelę est quia alter censet se minus a reliquo accepisse q̃ ipse dignus sit:cõtra alter nõ potest illi ad votũ satisfacere: Et gratia illius plenius intelligẽdi distinguit amicitiã vtilẽ secundũ distinctionẽ iusti. Sicut enĩ duplex est iustum,vt patet quinti ethicorũ septimo:scilicet iustũ naturale quod hic morale dicitur : & ius legale siue legitimũ hoc est ius positiuũ de quo nõ ambigitur,& cõmuni cõscripto redigitur:dicit q̃ ita in amicitia est ob vtile. Nã quędã est amicitia ob vtile morale,& quędã est amicitia ob vtile legale. Amicitia propter vtile morale est quãdo vnus exhibet alteri vtilitatẽ secũdũ q̃ a lege statutũ est,vt decẽ aureos pro modio tritici quãdo tanti in foro vẽditur. Fiunt igitur incusationes tũ maxime cũ nõ per easdẽ amicitiã cõmutãt & dissoluũtur tales amicitię. Verbi causa,vnus dat equũ amico suo tanti quanti in foro vẽditur:alter eũ accipit secundum conuenientiã moralem,dicẽdo sum tibi amicus,ergo minus a me accipere debes q̃ equus,valet secundũ legẽ statutam fori. Hic autẽ ex vna parte exigitur cõmutatio secundũ legẽ , & ex altera parte cõnotatio secundũ mores & gratitudinẽ:& quia nõ concordant,fiunt quęstus & rixę. Et legitima quidem amicitia ea est quę in definitis consistit,hoc est quãdo valor rei secundũ legẽ positus est: & quędã est sordida vt quę est de manu in manũ & nihil gratificationis est in ea:vt quãdo duo agricolę cõpares in foro vẽdunt post euacuationem poculi & largã potationem dicunt sese amicos,sed omnia ad manũ commutant. Quędã autẽ amicitia est liberalior vt quę ad temporis vtilitatẽ pręstat,sed per stipulationẽ quid pro quo. Et exemplo notũ est quid in hac amicitia debetur,& in cõtrouersiam nõ venit. Habet tamẽ dilationẽ gratiosam:vt vendo tibi. A mẽsuram nunc,in foro valentẽ decẽ,pro decem:solutionẽ expectando. Nec terminum determinatũ ponimus,nec illud scripto aut testimonio roboramus,quapropter apud nõnullos in tali contractu nõ sunt iudicia,sed arbitrantur eos cõtentos esse oportere qui fide commutauerũt. Et moralis non in definitis determinatisq; cõsistit:hoc est non fit in stipulatione expressa: sed ille qui dat recõpensationem cupit,de qua tamẽ nõ fit mẽtio in traditione rei. Verbis vtitur ac si esset donatio libera: mẽtaliter tamẽ solũ cõmutat. Tunc si dans nõ recipiat equale aut maius,incusationes & rixę ab eo mouẽtur. Litera sic habet. Sed vt amico quidẽ largitur,aut vt alii cuicunq; quisquis is tãdem sit:hoc est qui largitur vt amico aut vt alteri cuipiã:iste fidit:& hoc ideo accidit quia omnes volũt bona,hoc est apparere boni & honesti & grati:ideo bona sua tradunt quia gratis absq; stipulatione verbali solũ:anteponũt aũt ea quę prosunt. Sicut primo elenchorũ philosophus dicit. Nõ enim eadẽ volũt homines & dicũt: dicunt enim decoratissimas orationes,volunt autẽ ea quę vidẽtur prodesse. Atq; honestũ est beneficia cõferre,nõ vt vicissim suscipiant,vtile vero suscipere. Sequitur quarta conclusio. Si potest igitur &c. Si potest amicus amico paria rependere sua sponte id efficere debet,quia nõ debet amicus cogere amicũ facere inuite:sic vt velit gratis recipere ab eo qui nõ vult gratis elargiri. Si enim recipiẽs beneficiũ simile nõ rependit quia dantẽ eum supponit qui talis nõ est in rei veritate,tunc amicũ vult inuitũ habere,errore in principio facto. Hoc est errat in principio beneficii accepti accipiẽs beneficiũ ab illo a quo nõ debuit. Nam ille qui beneficiũ contulit,nõ contulit illud ob illũ cui datũ est,sed ob lucrũ inde speratũ. Dissoluere ergo beneficiũ operępreciũ est: vt beneficio pro defunctis suscepto. Eo modo solutio est in cõuẽtionibus quę in stipulatione fiũt. Atq; polliceri scilicet oportet,cũ posset reddere. Nã si reddere nõ posset nec dignũ is qui dedit ipsum suo munere cẽsuisset: hoc est ille qui dedit nõ putabat dignũ aliquid ab eo exigere,vt si darẽ vestẽ valẽtẽ viginti Socrati nõ habenti.iiii.indiciũ est q̃ nolo aliqd ab illo accipere. Vel sic,Oportet polliceri reddere cũ posset: posse enĩ eũ q̃ accepit putat is qui dedit:quia alioqui nõ dedisset. Sequitur in litera. A principio ergo considerandũ est a quonã beneficiũ & pro quo cõfertur,vt pro his suscipiat an vt nõ suscipiat illud. Cũ ergo tibi pręsentatur beneficiũ,vide an gratis opinione tua bene ponderata qui illud offert det an nõ vtroq; istorũ dato tãtum aut maius retribuat:si enim gratis,gratũ sese ostẽdat,quia manus manũ fricat,si det vt habeat vide vtrũ

simile aut maius repēdere potes an nō:si potes repēde libēter,ne vincaris in beneficio:si repēdere nequeas hoc illi significa:& sic incusationes & questus euitabis. Sequit̄ in litera dubitatio. Existit dubitatio hoc est in dubiū vertitur vtrū beneficiū suscipiētis vtilitate metiri oportet,qd̄ repetēdū est,aut poti⁹ merito eius qui beneficiū contulit. Et id quidē nō ab re dubitationē habet. Et vtrinq̄ argumētatur,a parte ingrati receptoris & collatoris inflati. Primo sic. Nā qui beneficiū acceperit idipsum attenuātes dicūt ea se accepisse,q̄ exigua erāt his qui contulerūt:& quę sibi ab aliis licet accipere. Cōtra qui contulerūt dicūt se ea cōtulisse q̄ maxima suarū rerū erāt,queq̄ ab aliis assequi nō poterāt recipiētes,aut in periculis aut necessitatibus talibus. Sicut vir quispiā plebeius recipiēs mille ab Alexādro Macedone,dicit se parū a tali rege accipere.& q̄ licite tm̄ poterat a tā locuplete viro recipere. Contra autē collator suū beneficiū auget,dicēs se cōtulisse maxima,& qualia nō decet recipientē ab ipso recipere:aut qualia ipse nō potest sibi inuenire:& q̄ ea contulerit in magnis periculis,& in magnis necessitatibus,eorū qui beneficia receperūt. ¶ Dubitationē soluit quintā conclusionē ponēdo & dicēdo. An quia amicitia est ob vtilitatē &c. Hoc est vtilitas accipiētis potius mēsura esse debet vt quātū vtilitatis cōsequut⁹ est tantū aut plus repēdat. Nā hęc amicitia ob vtilitatē est: vtilitas autē est eius qui beneficiū suscipit. Indigus enī est beneficiū suscipiēs,cuius indigētię collator succurrit,parē gratiā accepturus. Tantū ergo auxiliū fuit,quātū ipse vtilitatis accepit:tantūq̄ debet,si potest beneficium repēdere vel maius. Id enī honestius est. Sequitur in litera. Sexta conclusio. In amicitiis q̄ sunt ob virtutē incusationes nō sunt. In his autē amicitiis mēsura referēdę gratię ex parte electionis ponderāda est:hoc est ponderādus est affectus & nō effectus. Quare mulier euāgelica quę duo minuta in gazophylacium posuit plus omnibus aliis posuit,q2 a sinceriori actu & difficiliori:hoc est pręcipuū in virtute. Nā mēsura in vnoquoq̄ genere est illud quod est maximū in illo,decimo metaphysicę. ¶ Cōtra secundā conclusionē preambulā obiicitur:

Obiectio. Vir nō potest vxorē derelinquere,ergo potest licite nō delectationē incusare cū non liceat viro cū coniuge nō conuersari.

Responsio. Respōdetur primo q̄ in lumine naturali difficile est ostēdere diuortiū esse cōtra legē naturę. Sed quia cōformius est ad legē naturę q̄ vinculū matrimonii est indissolubile. Respondet q̄ Aristoteles intelligit in plurib⁹:& hoc in cōclusiōe innuit dicēs. Nec in his q̄ ob voluptatē cōstāt,querelę nimiū sunt:acsi diceret nōnūq̄ sunt. Tertio dicit̄ q̄ licet vinculū matrimonii nō dissoluat̄, parū tn̄ pōt qs cū coniuge rixosa cōuersari:& hoc nō nisi tpe necessitatis vt fecit Socrates cū rixosa &,morosa Zantippe.

Tract.III. Cap.II. Et Lib.VIII. Cap.XIIII.

AT vero dissentiūt & in amicitiis quę in excellētia consistunt. Nā vterq̄ dignum existimat plus se habere.atq̄ cū hoc nō fit,dissoluitur amicitia. Quināq̄ prestabilior est,plus habere oportere se putat, plus enim tribuendum est bono. Eadem censet,& qui magis vtilis est. Si nanq̄ quispiā inutilis sit, non aequale inquiunt ipsum habere oportere,subministrationē enim & nō amicitiā fieri dicunt,si nō pro dignitate operū ea fuerint quę ab amicitia fiunt. Nā vt in pecuniarū societate plus ii capiunt qui plures pecunias contulerunt,sic arbitrantur & in amicitia fieri oportere. Qui vero eget & qui est inferior contra. Ad amicū nāq̄ bonū spectare cēset:egentibus opē ferre. Quid enim prodest inquiunt amicū esse quępiam studioso viro aut potenti:si nihil cōsecuturus sit inde? Videtur autē vterq̄ recte cēsere. Atq̄ plus quidē vtrisq̄ est ex amicitia tribuendū,non tamē eiusdē,sed excellenti quidē honoris:egenti autē lucri. Virtutis enim & beneficētię premium,honos est,indigētię vero auxilium,lucrū. Hoc ita se habere & in rebus publicis constat. Nō enim is honoratur, qui nihil boni reipublicę prestat,id enim quod est publicū ei tribuitur qui beneficia in rempublicam confert. At honor publicum est. Non enim fit,vt simul quispiam pecunias a republica atq̄ honorem accipiat. Nemo nāq̄ fert in omnibus minus habere. Qui igitur in pecuniis imminuitur,ei honorē tribuunt:qui vero munera suscipit:ei pecunias dant. Quod enim fit pro dignitate,id aequat & conseruat amicitiā vt est dictū. Sic igitur & iis est agēdum atq̄ congrediendū,qui impares sunt. Et is qui in pecuniis aut virtute vtilitatem accipit reddat honorem oportet,id reddendo quod potest.

Amicitia qd exigat. Amicitia nanq̄ id exposcit qd̄ fieri potest:non id quod est pro dignitate. Neq̄ enim in omnib⁹ est:vt in honoribus erga deos,

Deo & parentibus non redditur condignum. atq̄ parentes. Nemo enim vnq̄ dignum reddere potest. Sed qui quoad potest obsequitur, bonus & aequus esse videtur. Quapropter videbitur patrem quidem non licere filio abdicare,

Filio nō licet abdicare patrem. filium autem patri licere. Debentem enim reddere oportet,at quicquid egerit : nihil vnq̄ iis dignum fecerit quae a patre suscepit,quare semper debet. Quibus autem debetur, potestas est dimittendi,igitur & patri,simul autem nemo forsitan vnq̄ sese mouere videtur, nisi ille exuperet prauitate. Nam absq̄ amicitia naturali,humanum est,auxilium non negare,Illi autem fugiendum est aut non studendum, opem afferre, cum sit prauus,plerīq̄ enim suscipere quidem beneficia volunt, conferre autem nolunt, aut fugiunt vt inutile. Sed de his quidem eousq̄ sit dictum.

AT vero dissentiunt &c. hic philosophus determinat, quō sunt incusationes & murmura in amicitiis personarum inęqualium. Et tres partes pręcipuas hoc caput continet. In prima medium citat controuersię rationē assignando. In secūda controuersiā soluit. Et in tertia corollariū infert. Secūda pars illic, videtur autē: tertia pars illic, quapropter videbitur. Duabus cōclusionibus principalibus, & vno corollario caput est consummatum. Prior conclusio est. In amicitiis quę in excellētia consistunt, dissensiones & questus sunt. Nam vterq̧ amicorum se dignum existimat plus habere debere: at hoc nō fit dispari amicitia. Primo rationes ꝓ pręstabiliori inducit. Si enim probo bonū tribui debet, probiori plus boni conferendum est. Itidem in amicitia quę est ob bonum vtile: non enim videtur rationi consentaneum ꝙ minus vtilis aequalia recipiat cum illum qui est magis vtilis, accidit quaedam subministratio, hoc est seruitus, & non amicitia si commoda quae ex amicitia proueniunt non distribuantur secundum dignitatē & secundū ꝙ ratio efflagitat. Hoc explicat per eos qui inaequaliter in societatem pecuniam ponunt. Nempe qui plura erogarunt plura recipiunt, sicq̧ in amicitia fieri debere arbitrantur. Qui vero eget &c. Ponit motiua inopum literaq̧ est clara. sic enim inquit, Qui vero eget & qui est inferior cōtra dicit. Nam ad amicum bonū spectare censet egentibus opem ferre: quid enim conducit quempiam viro studioso aut potenti esse amicū, si nihil emolumenti inde consequuturus sit? Sequitur. Videtur autem vterq̧ recte censere. Haec est secunda pars principalis & conclusio huius capitis qua dicit ꝙ vtraq̧ opinio recte sentit: vtriq̧ enim parti plus tribuendum est non autem de eadem re. Pręstabiliori enim plus honoris, inferiori vero plus emolumenti dandum est. Virtutis enim & beneficientię primum honor est: indigentię vero auxilium, hoc est lucrum. Hoc probat exemplariter. Nam id ita sese habet in rebus publicis. Non enim is qui reipublicę nihil attulit honoratur, sed qui in rempublicam beneficia contulerit ei nōnihil tribuitur, quod publicum est, id autem honos est. Neq̧ fit vnq̄ vt quispiam simul & lucrum & honorem a republica accipiat. Nemo enim fert in omnibus minus habere. Patet exemplariter in Londinensi apud Anglos pręfecto quem maiorem vocant quotannis electo viro locupletissimo, honorē is in illo officio habet, pecuniarum vero nihil: cum multum de suo gratia honoris seruandi exponat. Idē patet in rectore vniuersitatis Pariensis: & in multis aliis magistratibus, quod enim pro dignitate fit id adaequat & amicitiam conseruat. Sic igitur & his est agendum atq̧ congrediendum qui impares sunt: & iis qui in pecuniis aut in re alia vtilitatem accipit reddat honorē operępretium est, reddendo id quod potest: amicitia nāq̧ id efflagitat quod fieri potest: nō vsquequaq̧ illud qd̄ est pro dignitate. Neq̧ enī in omībus id fieri pōt: vt in honoribꝰ erga superos atq̧ parētes. Nemo enim deo atq̧ parētibꝰ vnq̄ dignū retribuere pōt q̄ pro virili & quātū potest id facit bonus & aequus esse videt̄. Sequitur tertia pars pręcipua capitis, in qua ex pręd:ctis philosophus corollarium infert dicens. Quapropter videbitur patrem &c. Hoc est hinc fit vt videatur non licere filio patrem abdicare, patri autē abdicare filium: quia semper reddere oportet & filius semper debet & quicquid erga patrem egerit nihil vnq̄ dignū facere potest iis quę a patre suscepit: non igitur ei patrē abdicare licebit quia semper ei debet. Posthęc probat ꝙ patri licet filium abdicare. Nam quibus debetur potestas est dimittendi beneficiumq̧ negādi: patri autem semper debetur: igitur patri potestas est filiū dimittendi. Sic virtualiter ratiocinatur. Ille qui semper remanet debitor ad benefaciendum alicui non licet ipsum abdicare ei nō benefaciendo, sed filius semper remanet debitor patri, igitur non licet filio patrem abdicare. Maior est manifesta: quoniam nō licet debitorem nunq̄ reddere debitum. Minorē in litera probat, quia filius patri aequiualens rependere nequit. Secunda pars corollarii scilicet ꝙ filium pater abnegare potest. Patet sic. Ille cui debetur habet potestatem dimittendi eos qui ei debent patri autem debetur a filio & non contra: & ita habet potestatem abnegandi filium. Patrem creditori perpetuo: & filium debitori perhenni accommodabis. Et sequitur in litera. Simul autem nemo forsitan. Hoc est tametsi ita est ꝙ pater possit filium abnegare: tamen abnegando & abdicando, nullus videtur conferre filio beneficium sed totaliter subtraxisse, nec humane egisse nisi ille exuperet prauitate. Aliqui dicunt ille scilicet pater, satius est tamen dicere nisi ille, scilicet filius flagitiosus fuerit. Et sequitur in litera. Nam absq̧ amicitia naturali, humanum est auxilium non negare, hoc sic intelligo, seclusa etiam amicitia naturali, id est licet inter patrem & filium non esset amicitia naturalis tamen humanū est ei non negare auxilium, humanū adhuc est non desistere a beneficio sed succurrere. illi etiam in quem multa beneficia contulimus. Hoc est etiā prauo filio cuius prauitas a principio erat ignota vel saltem minus patēs. Patri tamen fugiendū est aut non studēdū, opem filio offerre. Dū prauus manifeste est, Fortasse enī ꝓpter bonorū amplitudinē in ipm collatoq̧ & patris familiaritatē deterior efficietur. Sequit̄ in litera. Plerisq̧ enī suscipere quidā beneficia volūt: cōferre autē nolūt, ac fugiūt, vt inutile. Vt malus filius vult suscipere beneficia a patre: iāq̧ ea recepit nec simile pro virili repēdit. Fugiūt inq̄t cōferre vt inutile, dicunt enim conferre est inutile. Sequitur. Sed de his quidem eousq̧ sit dictum. antiqua translatio habet, de his autē intantum sit dictū. Cōtra solutionē corollarii philosophi argumētor probādo ꝙ aliquis potest patri satisfacere. Potest enī cōseruare vitā paternā in casu etiā difficillimo, cū periculo vitę suę: modo nō minor est virtus q̄ quaerere parta tueri. Pater autē in actu voluptuoso fuit causa essendi filio. Praeterea filius potest patrem alere in senecta tā in alimentis ꝙ in moribus, ergo tunc patri aequiualens reddit: ergo etiam iste filius potest patrem abdicare, sicut pater eiusdē ei satisfecit. Respōdetur admisso illo casu qui rarus est inuētu, nōnūq̄ tñ cōtigit, vt de quodā Scipione legit̄: iste filius tātā opē patri quātā ab eo accepit cōfert tñ inhumanū esset illi patrē abdicare: & a gratitudinis lege multū discedere. Nec eo beneficio tātū iuris in patrē quātū pater in ipsum habet acquisiuerit. Quinimmo nefarius est filius atq̧ furca dignus qui patrē nil male merentē e domo extrudit, quū ciconiarum mos sit defoetos progenitores fouere ac alere. Bellua est abiectior quę parentum non miseretur, & viis in necessitudine, suppetias non fert. Vltra etiam legē naturę diuino iussu sunt filii ad hoc ipsum obnoxii, nulla rima aut ansa ab illo modo nexuq̧ solubiles.

LIBER NONVS

TRACTATVS PRIMI CAPVT PRIMVM.

N omnibus autem amicitiis, quæ sunt dissimiles specie, compa
ratio rationum æquat atq; conseruat amicitiam, vt est dictum,
vt & in ciuili societate sutori pro calceamentis, & textori, & cę
Numus. teris pro dignitate permutatio fit. Atq; hic quidem communis
habetur mensura, nummus ipse ad quem omnia referuntur, &
quo mensurantur. In amatoria autem amicitia, interdum ama-
tor queritur ꝙ supra modum amans, non vicissim amatur, ni-
hil habens forte amabile, interdum is qui adamatur ꝙ cū prius
cuncta polliceretur nunc nihil facit. Fiunt autem talia, cum il-
le quidem ob voluptatem adamatum, hinc autem ob vtilitatem
diligit amatorem, & hæc non assunt vtrisq;. Nam cum propter
hæc sit amicitia, fit dissolutio cum ea non fiunt gratia quorum amabant. Non enim se mu
tuo amabant, sed ea quæ inerant, quæ non permanent. Quaptopter tales & amicitiæ sunt.
Morum vero amicitia, cum per se sit, permanet vt est dictum. Differunt autem, & cum alia
fiunt ipsis & non ea quæ appetit. Est enim simile ac si nihil fieret, cum id assequitur, quod
Citharœdi meroes. affectat. Quale fecit & qui citharœdo pollicebatur, quanto melius cantaret tanto se plura
daturum. Postridie vero reposcenti promissa, voluptatem reddidisse dixit pro voluptate.
Si igitur vterq; hoc affectatet, satis vtiq; haberet. Sin vero ille voluptatem, hic lucrum affe-
ctabat, & alter habet, alter non habet, non bene sese habet ipsa societas. Quorum enim indi
get vnusquisq; hæc & assequi vult, & horum gratia dabit ea quæ habet. Verius autem est
Æstimatio ab vtero fiet. æstimationem facere, eius ne qui dat, an eius qui primo accepit? Nam qui dat videtur illi
permittere, quod quidem & Protagoram fecisse aiunt, cum enim docuisset: ea quæ profite-
batur discipulum existimare iubebat: & quanti ipsi viderentur ea quæ didicisset: & tantum
accipiebat. Nonnullis autem talibus satis est illud.
Sufficiens socio merces sane est statuenda.
Qui vero prius acceperunt argentum, deinde nihil eorum quę promiserūt ob exuperatio-
Sophistę. nem promissionum efficiunt, merito incusantur, non enim perficiunt ea quę pepigerunt,
hoc fortasse sophistę facere compelluntur, quia nemo daret pro iis quę sciunt argentum, hi
igitur (ea pro quibus acceperunt mercedem non efficientes) merito accusantur. Eorum au
tem in quibus subministrationis non fit pactio, qui propter seipsos exhibent, incusationi-
bus carent vt diximus. Talis est enim ea amicitia quæ ob virtutem conflatur. Remunera-
tioq; facienda est electione: hæc enim est amici atq; virtutis. Sic est faciendum & in socie-
Pecunię non sunt dignę philosophia. tate quæ fit ob philosophiam. Non enim tantæ dignitati rei, pecuniæ æquari possunt, nec
honos paris vnq̄ fiet momenti, sed satis est forsitan, vt ad deos atq; parentes, id quod fieri
potest. Q; si datio nō fit talis, sed pro aliquo: maxime quidē oportet forsitā retributionē fie-
ri, vt vtriusq; videt̄ esse pro dignitate, si vero hoc nō accidit, nō solū necessariū, virū etiam
iustū esse videbitur, ipsum præhabentē hāc ipsam statuere. Nam si quantum hic vtilitatis
habuit aut pro quāto voluptatē expetit. tantū ille receperit, dignā de hoc remunerationem
habebit. Etenim in rebus venalibus ita fieri videtur, & quibusdam in locis sunt leges quæ
vetant, sponte actarum contractionum iudicia esse, propterea ꝙ oportet vnumquemq; ad
eum qui credidit sic dissolutionem facere, vt societatem contraxit. Putant enim eū iustius
esse eum statuere cui permissum est q̄ eum qui permisit. Etenim plerunq; non æque æsti-
Quanti æstimandum. mant qui habent & qui accipere volunt. Sua enim cuiq;, & ea quæ dat, multo videntur pre
cio digna, attamen retributio fit ea (quam statuunt ii qui capiunt) quantitate. Oportet au
tem fortasse, non tanti æstimare, quanti videtur dignum habenti, sed quanti æstimabat an
tea q̄ haberet.

N omnibus autē amicitiis &c. In octauo huius philosophus de amicitia in communi & speciebus
eius loquutus, nunc autem de amicitię proprietatibus & difficultatibus in amicitia emergen-
tibus loquitur. Et quædam in octauo dicta vt tenacius menti hæreant resumit. Ac pri-
mum caput quinq; conclusionibus absoluit: quarum prima est. In omnibus & inæqualium

& æqualiū amicitias vicissim rependere beneficiū conseruat amicitiā. Et in inęqualibus hoc probat. Primo:
q2 proportio & analogia hoc est cōparatio rationū cōmunicationē politicā cōseruāt, ergo & amicitiā. Antes
cedens probat. Nā ad conseruandam communicationem politicam oportet vt coriario pro calciamentis
& textori reliquisq; artificibus pro suis operibus fiat retributio secundū dignitatē & operum valorem: A.
sumptum probat, quia ad hoc mensura communis inuenta est, scilicet nummus: vt ipso omnia mēsurētur.
Si calcei mei .xvi. denarios valent & totidem agricolę parua mensura frumenti, nummo tanq̄ per mensu
ram cōmunem hoc metimur. Sequitur secunda ratio. In amatoria aūt amicitia si alteri desit quod ipse re-
pendit, querelę fiunt & amicitia pessumit. Amator querulatur q2 ipse impatiēter amans nō redametur au-
tem, tamē ipse nihil habeat quo dignus sit amari. Nonnūq̄ vero qui amatur querulus est. q2 cū prius cun-
cta amans pollicitus sit, nunc opere ipso exequatur nihil. Et hoc tūc pręcipue fieri solet cum amator ob vo
luptatem diligit amatum: amatus autem ob vtilitatem ipsum amatorem, & hęc non assunt vtrisq;. Por-
ro cum propter hęc sit amicitia cito rumpitur, cum ea non fiunt gratia quorum amabant. Quocirca ta-
les amicitię merito sunt momentanęę atq; fugaces. Virtutum autem amicitię cum per se sint, & semper
assit repensione dignum, durant, vt dictum est. Vicissim igitur beneficium repensum amicitiam incolumē
obseruat. Sequitur in litera. Differunt autem &c. Ponitur hic alia ratio ad conclusionem. Contendūt amí
ci cum quicq̄ ipsis rependitur & aliqua fiunt ipsis sed non illa quę appetunt. Siquidem tum simile ipsis est
ac si nihil eis fieret si non assequātur illud quod auēt. Quale fecit is qui citharœdo pollicebat quanto dulci⁹
caneret tāto se plura daturum: postridie vero cum citharœdus primum exposceret voluptatē se reddidisse,
pro voluptate asserebat. Si vterq; id affectaret satis vtriq; habebat: sin ille voluptatem hic lucrum cupiebat
& alter haber alter non habet, non bene sese habet ipsa societas. Quorum enim vnusquisq; indiget hæc &
assequi cupit, & horum gratia quæ ipse habet largitur. ¶ Sequitur secunda conclusio. Vtriusq; autem hoc
est sufficienter retributio fiet, si citius recipientis estimatione id fiat q̄ retribuentis. Hoc probat, primo q2
qui primo dat videtur permittere & concedere recipienti facultatem æstimandę retributionis: qd & pro-
thagoram fecisse aiunt qui cum mercede docuisset ea quæ profitebatur: discipulum æstimare iubebat quā-
ti sibi viderentur illa quæ ab ipso percepisset: & tantum ab illo mercedis accipiebat & in aliquibus talibus
satis illud est, insuper merces viro datur, & non ei, quod a viro prestatur: ergo illa merces est sufficiens quæ
viro beneficiato sufficiens esse videtur. Qui vero prius acceperunt argentum, deinde nihil eorumq; pro-
miserunt ob exuperationem promissionum efficiunt, merito incusantur. Non enim perficiunt ea quę pe-
pigerunt. Et hoc fortasse sophistę facere compelluntur: quoniam nemo daret eis pecunias pro his quæ
sciunt. Sophista hic est qui sapiens videri cupit & non est sed iners. Qui artem sophisticam nouit, & scit
ducere rete argumenti ante permultorum oculos is plurimum peritus est. Qui circa quintam essentiam
& mutationem inferioris metalli in aurum laborant & ignari medici incolumitatem laboranti promitten
tes vere sophistæ sunt. ¶ Sequitur tertia conclusio. Eorum autem in quibus subministrationis non fit pa-
ctio (Subministrationis, hoc est ministrationis aut retributionis vt in iis qui propter seipos beneficiū exhi
bent) Locum non habent, accusationes. Talis enim amicitia quę ob virtutem conflatur: vbi remuneratio
electione facienda est, hoc est affectu animi. Electio enim & amici & virtutis est. (De electione superius memi
nimus) Et ita faciendum est in congressione quæ ob philosophiam fit. Non enim numismate tanta rei
dignitas æstimari potest: nec honos paris vnq̄ fiet momenti, sed satis forte fuerit vt ad superos atq; parentes
tes id quod fieri potest reddatur. Quomodo de diis & superis pluraliter loqui intelligatur in octauo dixi-
mus. ¶ Quarta conclusio est. Q2 si datio non sit talis hoc est ob virtutem, sed pro aliquo, hoc est bono vti
li aut voluptuario: retributio forte frigida videbitur, vt vtrisq; pro dignitate esse videtur: & hoc si datio
non sit moralis sed ad certum & definitum inde recipiendum, tunc frigida est retributio secundum dan-
tis & accipientis existimationem, acsi datio sit moralis & non legalis. Retributio enim frigida est secundū
ęstimationem recipientis & beneficiati. Priorem partem philosophus notam relinquit, quia stipulatio con
trahentium consensu firmatur, secundam vero partem in litera prosequitur inquiens. Si vero hoc non
accidit non solum necessarium, verum etiam iustum esse videbitur ipsum prębentem hanc ipsam sta
tuerit: hoc est ad recipientem attinet facere æstimationem quantum sit vtilitatis ex beneficio cōsequutus,
vel quantum appretietur delectationem sibi exhibitam. Hoc duplici argumentatione corroborat. Primo
inquiens. Sicut in emptionibus ad ementem æstimationem facere pertinet, quantę vtilitatis res empta
esse ei potest, & secundum hoc tantum emere debet. Et hoc est quod litera dicit. Nam si quantum hic vti-
litatis habuit aut pro quanto voluptatem experit tantum ille receperit, dignam de hoc remunerationem
habebit. Etenim in rebus venalibus ita fieri videtur. Et sequitur secunda probatio. Et quibusdam in locis
sunt leges quę vetant sponte actarum contractionum iudicia esse, quasi vnamquanq; eiusmodi contractio-
num dissolui oporteat, illi qui alteri æstimationis fidem credidit, quemadmodum & societatem contraxit.
Existimat enim iustius esse eum statuere atq; æstimare cui permissum est, q̄ eum qui permisit. Siqui-
dem plerunq; non æque æstimant qui habent & qui accipere volunt. Sua enim qui dat multi æstimat,
verum compensatio ea fiet quam statuunt ii qui acceperunt valorisq; quantitatem agnouerunt. ¶ Sequi-
tur quinta conclusio illic, oportet autem fortasse. Vult dicere philosophus q2 sanum est non tanti donum
æstimari quanti videbitur possidenti, hoc est illi qui iam rem aliquandiu tenuit quia talis donum atte-
nuare solet, sed oportet donum tanti æstimare quanti ipsum faciebat priusq̄ ipsum possideret. Et hic
ponit philosophus temperamentum forte, nam pleriq; soleant rem (qua plurimum egent) notabi-
liter plus æstimare q̄ valeat, tunc secundum illud non erit recompensatio, sed secundum ve-
rum rei tunc valorem quem postea plenius cognoscet. ¶ Dubitabitur an retributio mensuran-
da venit secundum æstimationem dantis prius beneficium an accipientis. Pro dubitationis solutione Dubita

ponentur propositiones quarum prima est. In amicitia ob bonum honestum non est vis siue maius siue minus siue æquale retribuatur. Ratio est quia illic donans nullā retributionē intendit. Secūda cōclusio. In amicitia quę est precise ob bonum vtile dationes solū verbaliter a venditione distinguūtur. Intētio enim dantis est æquale rehabere: alioqui non daret: sed honestius est vocabulum dandi q̄ vendendi aut mutuandi. Propterea illo modo loquendi vtitur. In venditione enim quid pro quo dare oportet & oportet vtrūq; illorum secundum suas opinationes lucrari. Siquidem vendens gradarium mediocrem decem scutis, lucrari existimat, cum pecuniam ęquo ei gratiorem acquirit: contra vero gradarium molliter ingredientem acquirens, lucrari se opinatur, cum pecunia qua non eget gradarius est ei gratior. Sic amicitia ob vtile inter aliquos contrahitur vbi vterq; lucrari credit: & si ita non contingat, amicitia talis dissoluitur. Variæ enim circunstantiæ donatoris considerandę sunt. Si enim det rem qua multum eget, vtpote quia iacturam in rebus suis incurrit gratia illius doni, vel lucrum eius cessat, tunc plus q̄ ei collatum est retribuendum est. Oppositum in vsu erit si talis rei non indigeat. ¶ Tertia conclusio dubitationi partim respondēs est hæc. Tam dans q̄ recipiens debet quantitatem doni æstimare. Primo quidam dans vt sciat quantum retributionis recipere oportebit, secundo recipiens vt sciat in quanto ad retributionem deuinctus est.
¶ Quarta & vltima conclusio responsionem cum priore conclusione dans est hęc. Ad retribuentem pertinet inuenire proportionem retributionis priori dono respondentem. Hęc enim est Aristotelis in litera. Et patet quodammodo ratione, eius quia benefactor ei contulit authoritatem hoc faciendi cum præmiū retributionis non expressit, sed suo arbitrio reliquit. Et non solum dandum est pręmium priori dono respondens, sed amplius sicut Aristoteles semper in octauo innuere videtur, & ratio potest esse quia quātum fieri potest parificandæ sunt gratię in tali amicitia ne materia querelus interueniat. Gratię enim non parificantur nisi plus q̄ acceptum fuerit detur: qui enim primo dedit gratiam fecit, vt dedit arcum valentem decem: qui baltheum valentem pręcise decem reddidit, nullam gratiam fecit. Reddidit enim solum quod obnoxius est dare: ex parte rei datę ad extra & nihil ex parte gratiæ præuenientis. Oportet ergo tanto plus dare, quanto gratia prius dātis gratiā recipiētis excessit. Nolo dicere ꝙ plus a quolibet & semper in bonis fortunę detur, sed æquale vel plus detur vel polliceatur aliter se pro beneficio accepto satisfacturum.

Lib. IX. Tract. I. Cap. II.

Patri quatenus dandum.

Abent autem & talia dubitationem: vtrum oporteat omnia patri tribuere, in omnibusq; obtēperare, an ęgrotanti quidem parendū sit medico, deligenti vero ducem exercitus, deligendus sit rei militaris peritissimus homo? Simili modo, vtrum amico sit potius, an studioso subministrandum. Et benefactori teddenda sit gratia, an sodali potius dandū, si vtrunq; fieri neque at. Omnia igitur talia, exacte determinare, nō est facile. multas enī ac varias habent differētias, & magnitudine, & prauitate, & honestate, atq; necessitate. Verum nō omnia eidem esse tribuēda, non est obscurū. Atq; beneficia plerisq; reddēda sunt potius q̄ est largiendū amicis, sicut & mutuū reddendū: est potius cui debeas, q̄ dandū sodali. Fortasse autē neq; hoc agendū est semper, vt redemptū a prędonibus vtrū eum qui ipse redemit, redimere vicissim oporteat quicūq; is sit, aut nō capto quidē repetēti vero mutuum, reddere, an redimere patrē? Videbitur enim patrē potius q̄ se etiā redimere illum oportere. Debitum igitur (vt diximus) simpliciter est reddendū si vero datio honestate, aut necessitate excedat, ad hęc ipsa est declinandū. Interdū enim neq; est ęquū beneficiū retribuere, cū alter quidem in studiosum sciens studiosum esse, cōtulit beneficiū, alter autem illū flagitiosum esse existimat. Nonnunq̄ enim nec ei qui mutuauit, vicissim est mutuandū. Nam ille quidē putans se recepturum bono mutuauit viro, hic autē non sperat a prauo recipere. Siue igitur reuera hoc sic se habeat, nō ęqualis est dignitas, siue nō ita quidem se habeat, putet autem sic se habere, non videbitur absurde facere. Quod igitur sępe est dictū, sermones qui de affectibus actibusve fiūt perinde habēt definitionē, vt ea circa quę sunt. Nō eadē igitur vniuersis esse reddēda, nec patri cūcta (quēadmodū neq; Ioui sacra omnia dātur) nō est obscurum. ꝙ si diuersa tribuēda sunt parētibus, & fratribus, & sodalibus, & beneficiis tribuenda sunt singulis sua, quęq; ad quēq; accommodantur. Sic autē & facere vidētur, nam ad nuptias vocant cognatos, genus enim iis est cōmune, quare & actus qui circa hoc sunt. & ad sponsalia etiā maxime cognatos propter idē putant accedere oportere. Videbitur autē parētibus maxime alimentis filios vt debentes, opitulari oportere, & honestius esse iis qui causa sunt essendi, q̄ sibiipsis subuenire. Honorem etiā vt diis tribuere oportet, non omnē autē parentibus, neq; eundem patri matriq;, neq; sapienti, aut imperatori, sed patri paternum & similiter matri maternū. Omni quoq; seniori honor est tribuēdus qui ad ætatē accōmodatur, assurgendo, locumve cedendo & talibus sodalibus autem atq; fratribus præstanda est libertas, omniumq; communitas, atq; cognatis, & iis qui sunt eiusdem tribus, & ciuibus ac

Debita reddēda.

Vbi pater beneficio pręferendus.

Vbi mutuanti non mutuabitur.

Sua cuiq; danda.

Nuptię visendę.

Parentes alēdi.

Seniori debetur honor.

Sociis comitas.

ceteris vniuersis semper est enitēdum, id quod accommodatur tribuere, & comparare, quę insunt singulis ratione familiaritatis, & virtutis, aut vtilitatis. eorū igitur qui generis sunt eiusdem, facile est iudicium, differentium autem est difficilius, non tamen ob hoc desistendum est, sed vt fieri potest, est ita distinguendum.

HAbēt autē & talia dubitationē & c. Secundū hoc caput tribus siue quatuor questionibus & quatuor cōclusionibus partitū est. Questionū prima est. Vtrū oporteat omnia patri tribuere & in omnibus ei parere: & vtrū ęgrotanti, potius patri parendū est an physico Et vtrū diligēti ducem exercitus, pater diligendus sit an homo rei militaris peritissimus. Illic potest esse secūda questio. Sequitur tercia siue secunda aliorum more. Vtrum amico potius an studioso subministrandum sit. Tertia. An benefactori potius referenda sit gratia an amico tribuendum, vbi vtrunq; fieri nequit. Omnia hęc exacte determinare non est facile. Hic excusat se a determinatione omnium in speciali: & id rationis est, nam multas habēt differētias nūc in magnitudine & paruitate: nūc in honestate & necessitate hoc est differētias habent in quāto in quali: quātitatiuas qdē in magnitudīe & pūitate qa differūt secundū magis & minus. Puta benefactor scdm magis & minus. Et magis amicus & minus amicus. Et studiosus magis & minus studiosus. Et consanguineus magis propinquus & minus propinquus. Pari iure qualitatiuas differentias habēt: quia retributionum quędam magis de bonitate, quędam vero minus habent. Quia dare viro studioso indigenti magis bonum est & minus necessarium, q̄ reddere debitum creditori abundanti. Et sequitur in litera responsio ad has questiones in speciali, ibi. Verum non omnia. Et est prima conclusio capitis & solutio ad quartam questionem qua dicit. Non omnia eidem sunt tetribuenda: nam beneficia potius reddenda sunt q̄ largiendum amico: vt mutuum reddendum potius cui debeas q̄ dandum sodali. Sed non forte illud est vsquequaq; obseruandum vt vtrum redemptum a latronibus eum qui ipsum redemit redimere oporteat quicunq; is sit. In his & consimilibus videtur patrem potius q̄ seipsum etiam redimere oportere. Debitum ergo simpliciter nulla maiore honestate, aut necessitate interueniente, reddendum est: sed aut si honestatis, aut necessitatis excessus intercedat, ab ipso dando declinandum est. Vult ergo philosophus dicere. Licet pluribus magis sit retribuendum, benefactori, & mutuum reddendum q̄ amico dandum, non tamen semper. Debeo eñ potius patrem e carceribus liberare q̄ eū qui me a carcere aut ergastulo liberauit, quādo solum vni opem ferre queo. Similiter potius patrem liberabo q̄ mutuum reddam benefactori nō capto, & mutuum repetenti. Primo citius debeo patrem a carceribus q̄ meipsum liberare. Vbiq; quando datio honestae & necessarię retributioni praestat magis ad dationem q̄ ad retributionem declinandum est: & non alias. Sequitur secunda conclusio, quę est. Interdum neq; est aequum beneficium retribuere: cum alter quidem in studiosum sciens studiosum esse, contulit beneficium: alter autem illum flagitiosum existimat. Sic effectualiter dicit quodam modo probando q; non oportet rependere vices benefactori. & sic ait. Nonnun q̄ non est iustum retribuere benefactori beneficium: igitur non semper est maius retribuēdum benefactori. Antecedens patet: quia ei quem quis existimat malum in certo casu non est retributio facienda. Fortassis eñ flagitiosus ille pecuniā in reipublicę perniciē effundet, vt Catilina aut Sylla. Pręterea nōnūq̄ nec ei qui mutuauit vicissim mutuandum est. Siquidem flagitiosus mutuat interdum probo viro spe lucri allectus: a prauo autem studiosus nihil lucri expectat: tali ergo non est iterato dandū mutuo. Vbi homo non potest dare amico & digno non tenetur iterato mutuum dare, vt cum Socrates non contulit Platoni mutuum gratia Platonis vllo modo sed spe tantum lucri non debet Plato saltem eadem spe illi mutuo dare. Nec refert siue talis sit in rei veritate flagitiosus, vel talis putatus, non enim ęqualis est dignitas: nec studiosus videbitur absurde facere, quia mutua rarius non fieret mutuo accepto melior. Sequitur tertia cōclusio. Quod igitur sępe est dictū. Sermones qui de affectibus, hoc est perturbationibus siue passionibus actibusve fiunt, perinde habent definitionem, hoc est determinationē, vt ea circa quę sunt. Et primam questionem soluit dicēs. Nō oīa sunt tribuenda patri: sed quę vnicuiq; pro dignitate accommodātur. Probat hoc sic. Nō omnia sacra Ioui dantur, aliqua enim Iunoni, Mineruę, Apollini, & aliis dantur. Item non solus pater ad nuptias vocatur, sed etiam alii cognati & consanguinei (genus enim est eis commune) quare & actus, qui circa hoc sunt. hoc est preparationes vt sponsalia quę generis causa sunt, quocirca ad sponsalia etiam maxime cognatos propter idem putant accedere oportere, & ita non omnia sunt soli patri tribuenda. Sequit̃ quarta conclusio. Videbitur autem opitulari patri oportere: ne ei alimentum desit: cum sit filiis essendi causa: & videtur oportere eum more superum, hoc est proportionabiliter ad superos honorare. Honestiusq; est patri q̄ sibi succurrere. Sequitur quinta conclusio. Non omnē honorem parentibus tribuere oportet neq; eundem patri & matri: neq; sapienti ac imperatori sed patri paternū, matri maternū, & ceteris quibusq; sunt. Omni quoq; seniori honos tribuendus est, qui ad ętatem accōmodatur, vt assurgēdo, locumve cedendo, secundū illud Iuuenalis satyra. xiii. Improbitas illo fuit admirabilis ęuo, Credebāt hoc grande nephas, & morte piandum, Si iuuenis vetulo non assurrexerat & quę sequuntur. Fratribus autem & sodalibus prestanda ęqua libertas & bonorū cōmunitas. Hoc est bona nostra libere eis prout ratio efflagitat cōmunicabūtur. Sēper eñ enitendū est tribuere qd vnicuiq; accōmodatur, & cōparare quę insunt singulis ratione familiaritatis & virtutis aut vtilitatis & eorū q eiusdē gñis sunt, facilis est dephēsio gñis: hoc est eiusdē parētelę, qa illic facile scit̃ qs est nobis cōsanguinitate cōiūctior: & per cōsequēs ceteris paribus plus illi dandū est. Differentiū aūt est difficilius: vt vtrū magis subueniēdū est studioso an tali cōsanguineo. Et licet in talibus iudicare sit difficile, non tamen ob hoc desistendum est, sed vt fieri potest, hoc pacto inter eos est determinandum. Dub. quinq.

¶ Circa hoc caput nonnullę difficultates emergunt: quarum prima est. Vtrum homo magis debet parere medico q̄ patri: Et an citius patri q̄ regi, aut principi militię. Secūdo an citius succurrendū est amico ob bo

num virtutis q̄ amico ob bonum generis. Tertio vtrum quis citius patrem a latronibus liberare habeat
an eum qui ipsum in tali necessitate liberauit. Quarto an illud est verū quod philosophus dicit: homo de-
bet potius patrem q̄ seipsum ab ergastulo liberare. Quinto qñ est vnus solus deus, etiam secundū philoso-
phum, vt in octauū huius diximus, quomodo est hoc verum ꝙ non omnis honos Ioui tribuitur: cum
per Iouem summum deum intelligat.

Ad primum. ¶ Ad primum respondetur per conclusiones: quarum prima est. In omnibus obediēdum est secūdū subie-
ctionem superioritatis & non aliter. Hęc conclusio duas sortitur partes, quarū prior est: vt obtutus ad subie-
ctionem habeatur, quia par in parem non habet imperium, & hoc probat secundam partem conclusionis.
Ex isto primo sequitur ꝙ medico infirmus & non patri obtemperare habet, vtpote si interdicat medicus
ipsi febricitanti vino, pater autem filio ægrotanti pręcipiat bibere vinū, iam patri filius parere nō tenetur.
Primo tenetur non parere: quia in hoc patri non est subiectus. Secundo sequitur ꝙ si pater pręcipiat filio
colere agros & operi oeconomico intendere tēpore quo illi intēdendū est: & rex pro libito suo illud vetat:
filius patri & nō regi parere debet. Probatio pater pręcipit in his quę patris sunt non autē rex, sed (per iam
positum fundamentum) parendum est superiori in iis quę superioritatis eius sunt. Tertio sequitur ꝙ si cō-
fessionis auditor filio pœnitentiam iniūgat quam pater vetat, filius non habet patri parere sed suo confes-
sario qui in hoc est ei superior. Quarto sequitur ꝙ si alicui domino filius famuletur & pater prohibeat ser
uitium quod dominus eius pręcipit, domino & non patri parendum est.

¶ Secunda conclusio principalis est hæc. Quando & pater & rex rationabiliter petunt vt quando seorsum
vtriusq; pręceptum esset licitum reliquo secluso: tunc regi & nō patri parēdū est. Declaro exemplariter vt
si Rex pręcipit filio adire bellum pro salute patriæ necessarium: pater vero pręcipit colere agros. Proba-
tur hæc conclusio sic. domino superiori potius est obediendum q̄ inferiori vbi incompossibilia pręcipiūt: at
rex est dominus superior: igitur. Insuper bonum quanto communius tanto est diuinius: at rex cōmune
bonum magis intuetur q̄ pater: igitur. Domus enim est pars ciuitatis, propterea imperfectior, sicut pars re-
spectu totius primo politicorum. Tertio licet ab inferiori domino ad superiorem prouocare, non autem
contra: ergo homo tenetur superiori in casu isto parere, inferiori neglecto. Quarto opposito dato, omnes fi
lios a iusto bello excusares, quod est inconueniens. ¶ Contra secundū corollarium primę cōclusionis, po-
nendo ꝙ pater iuste pręcipiat filio retinere frumentū, quod rex iniuste pręcipit exponere venditioni. argu
mentor sic. In hoc casu nō tenetur parere patri, & tamē casus huiusmodi est de iurisdictione paterna: igit.
Cōsequētia tenet cū minore. Et probatur maior: quia tūc a rege occidet. Ioānes Buridanus hic dicit ꝙ pręe-
ceptū regis est iniquū & propterea nō est ei parendū. Et quia imponere manus in bona alterius inuito dño
est iniuste agere, si metu cadēte in constantem virū principi obediat tunc peccat, sed solū venialiter. Insuper
argumētor aliter ponēdo casum ꝙ pater filio pcipiat frumentū in horreū deferre & princeps sub pœna ca
pitis id vetet: tūc filius nō parebit patri. Dicit idē Ioannes ꝙ in isto casu filius nō debet obedire patri, quia
patris pręceptū esset irrationabile. Hic dico Buridanū multifariā labi, tum primo quia erronee primo argu
mento respondet: tum secūdo quia falsum est, ꝙ venialiter peccat. Secundū est ꝙ tertia respōsio cū prima
pugnat. Probatur. Primū pręceptū patris erit rationabile in hoc casu si velit filiū pręceptū suū exequi, stā-
te sua nece magis suā mortē filius euitare habet q̄ patris imperiū non exaudire: primo nō est iustū imperiū.
Filius ergo impune frumentū vendet sine peccato vllo: & cum sit timor cadēs in constātem virum sicut
suppono, ex dicto Buridani a toto excusatur. Ille enim timor secundū omnes recte loquentes a toto excu-
sat. In secūdo etiam casu regi parebit patre neglecto. Irrationabile eñ esset ꝙ filius vitā suam exponeret pe
riculo pro sacco frumēti: & pater debet ita censere. Qz si pater constāter clamet fili mihi obedias non autē
regi: dicat filius, pater mi pro te hoc in casu faciam nihil, quia iniuste pręcipis. ¶ At forte dicis, rex peccat
in sic pręcipiendo, ergo & filius hoc exequens. Cōsequentia est nulla: quemadmodū sicario petēti iniuste de-

Obiecta tria. cem, decem porrigo sine peccato, quæ tamē iniuste ipse capit. ¶ Contra secūdam conclusionē principalem
& quodāmodo cōtra solutiones argumentorum pręcedētium argumētor sic. Filius est magis obnoxius
patri q̄ regi, & plura bona ab illo accepit, vt patet ex octauo & nono huius: ergo citius patri parere debet. Se-
cūdo fortior est obligatio quę est secundum naturam q̄ quę est ab hominū institutione: prior autē est pa
tris ad filium, secūda regis ad subditos. ¶ Tertio prius est homo patri obligatus q̄ regi: cū domus sit prior
ciuitate primo oeconomicorū & primo politicorum: sed posterius nō deobligat a priore: igitur.

¶ Ad primum cōcedo totum antecedēs, & nego consequētiā. Plus enim oportet hūc filium respicere ad bo-

Ad primum. num totius reipublicę, cuius est pars, q̄ ad patris imperium. ¶ Ad secūdum, nego maiorem, si intelligatur

Ad secundū & tertium. in omni casu: dato ꝙ hęc superioritas regalis sit ab hominū institutione conformius est legi naturali, huic
regi in casu parere q̄ patri. Insuper si in hoc regno ortus sit pater non prius est filius patri subiectus q̄ re-
gi: immo & pater & filius vt primum sunt, regi subiiciūtur. Solent autem aliqui dicere ꝙ prius homo
est regi q̄ deo subiectus: quia ante baptismū non est deo subiectus, bene autem regi. Istud tamen non placet,

Ad secundū dubium. quia vt primum est ipse & etiam rex: deo est vterq; subiectus. domini eñ est terra & plenitudo eius. Per hoc
ad tertium respōsio patet. Ad tertiam dubitationē affirmatiue respōdetur. Magis enim subueniendum est
amico ob bonum virtutis, q̄ amico ob generis identitatē. Probatur tam ex parte amicitię q̄ ex parte ami
corum. Prius patet, satius eñ est operandū secundū amicitiā integerrimā & optimā q̄ secūdum aliam mi-
nus bonam: sed sic est de amicitia ob honestū ex octauo huius igitur. Insuper magis operandū est secūdum
amicitiā quę bonitatē & vtilitatē cum oblectamēto syncere & permanenter cōglutināt, q̄ secundū illā quæ
hęc non annectit: sed sic est de amicitia ob honestū respectu aliarum amicitiarū: igitur. Ex parte amicorū sic
argumentor. Illi magis subueniendū est qui simpliciter est melior, & subuenienti melior: q̄ illi qui non est
talis: sed amicitia studiosorū est huiusmodi, igit. Cōsequētia tenet cū maiore. Probat minor. Ipse est studiosus

Obiectio.

ergo probus,& amico est bonus. Patuit hoc octauo huius. Contra hanc responsionem argumētor. Fortior est amicitia ex natura veniens q̄ amicitia consuetudine parta:facili⁹ enim est consuetudinem q̄ naturam permutare:& si quam difficultatem permutandi consuetudo habeat,hoc est quia naturam imitatur, ex septimo huius:sed amicitia eiusdem generis est a natura:amicitia ob virtutem ex assuefactione parta:igitur. Respondetur negādo maiorem ꝙ fortior sit permanentior,syncerior & solidior:bene tamē est naturalior. Et intelligo de amicitia consanguineorum inquantum huiusmodi. Nam si inter consanguineos sit amicitia ob honestum nihil contra nos.

Responsio.

Ad tertium dubium.

¶ Ad tertiam dubitationem Gerardus odo,quem Buridanus insequitur tenet partem affirmatiuam:sed hęc responsio est manifeste contra literam philosophi, vt ex ea colligitur. Insuper indistincte est omnino falsum vt in respondendo ad dubitationem liquebit. Pro qua eluenda ponentur propositiones. Prima est. Patrē in casu dubitationis liberare oportet alio, de quo dubitaꝝ relicto. Probatur conclusio: Quia sicut iste alius vitam istius conseruauit eum liberando a carcere in quo(si redemptus non fuisset) mortem obiisset prout supponitur:sic pater huic vitam dedit. Vlterius pater filium diu aluit & eum in moribus erudire fecit:modo hoc totum est maius q̄ filium e carcere liberare:ergo citius patri propterea succurrendum est. Et quia communiter patres haec omnia liberis faciunt,sane dicit Aristoteles patrem(hoc relicto)e carcere liberandum. Et illa est secunda conclusio in valore. Adde etiam ꝙ multa apud liberos parētum amor immobilis meretur. Adde item parētum singularem amorem in filios. Dum enim Agrippina Neronem filium imperaturum a Cahldeis intellexisset, se ab eo occidēdam,interficiat inquit modo imperet. Immēsus est parentum in filios amor qui apud liberos plurimum meretur. Tertia conclusio. Dato. A. patre qui Platonem genuit,& nihil amplius boni ei fecit:puta nec illum aluit nec erudire fecit:quem Cicero cum suę vitę discrimine seruat in vita(puta ne occidatur submergaturve viriliter resistit)citius Plato debet succurrere Ciceroni q̄. A. patri. Probatio. Sicut enim. A. Platoni vitam contulit sic Cicero illam inesse cōseruauit. Modo vetus est sententia. Non minor est virtus q̄ quęrere parta tueri. Et cum hoc,casus A non erat difficilis:casus vero Ciceronis est difficillimus,ergo plus laudādus est Cicero Platoni q̄ proprius pater & illi est præponendus. Et istud opposito probabilius puto.

Ad quintū dubium.

¶ Ad quartam dubitationē lib.nono huius respōdebiꝝ. Ad quintā dubitationē suppositis his quę in octauo dicuntur Aristoteles per Iouem primum motorem & deum intelligit. Licet enim vulgus de illo pestifero viro Gręco intellexerit. Philosophi tamen de alio sicut & nos intellexerunt. Dicimus enim hoc faciam Ioue propitio per iouem deum intelligentes ex vsu eruditorum. Intelligentię autem & animæ heroicorum virorum,qui fato cesserunt in gratię cumulo honoribus inferioribus, venerandæ veniunt, sicut loquimur de latria dulia & hyperdulia.

Dub. sextū.

¶ Dubitatur sexto:an aliqui ita arctę amicitię nexum seruarunt non sanguinis vinculo coniuncti sicut & consanguinei. Constructiue respondeo. Nullus enim est veræ amicitiæ nodus nisi inter probos, vt sępenumero in octauum librum diximus. Multo facilius amabis candidum non contribulem cum quo tui mores quadrabunt q̄ liuidum contribulem cum quo non conueniēt. De meipso dicere soleo ꝙ nunq̄ fideliorem amicum offendi q̄ extraneum,a sanguinis parētela semotum. Et patet exemplariter de Oreste & Pylade:siquidem Orestes & Pylades singulariter se dilexerunt. Orestes enim cum esset a barbaro rege capitis damnatus & nesciret rex vter esset Orestes,Pylades se Orestē finxit vt pro Oreste seruando necaretur. Orestes autē se criminis reum constanter affirmabat & commilitonem insontem constituerat. Feruidus ira Achilles ad pugnam in Troianos nunq̄ redire proponebat ob Briseidem ei ab Agamēnone ereptam. Et ipsum vt videbatur inexorabilem,virum,nec Aiax,nec Diomedes,nec facundus Vlysses flectere quibant. Verum vbi intellexit Patroclum amicum ab Hectore occisum,ad bellū vltro alacer rediit: nec satiatus est donec Hectorem per pergama Troiæ in loris ad caudam equi traheret. Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros:ait Maro. Damon & Pythias Pythagorę discipuli sic inter se amauerunt vt cum alterum illorum Dionysius syracusanus trucidare vellet,alter se periculo mortis vadem pręstiterit,donec alter rebus domesticis dispositis reuerteretur. Aduenerat autem hora constituta qua vas extremum supplicium pati debebat amico non reuersoat ille dicebat se de amici reditu non ambigere: & ꝙ libens si non rediret pro illo pateretur. Verum eodem pene momento quo supplicium tyrannus indixerat:is qui discesserat superuenit,obsidem liberaturus:admiratus autem illorum fidem tyrannus vtriq; pepercit, rogans vt tertius in illorum fidem amicitiamq; admitteretur. Cicero huius rei author est.

Responsio.

Tract.I. Lib.IX. Cap.III.

Amicitię an dissoluendę.

ST etiam dubitatio si dissoluendę sint amicitię:nec ne ad eos qui nō permanēt. An ad eos qui ob vtilitatē aut voluptatē amici sunt,cū hęc non habent:nō est absurdū dissolui. Illorum enim erāt amici quibus deficiētibus, rationi consonū est nō amare. Incusauerit autē quispiam:si ob vtilitatē aut voluptatē amās:ob mores simulat amare. Quod em̄ superi⁹ diximus:plurimę fiūt incusationes inter amicos:cū nō similiter putāt:& sunt amici. Cū igitur quispiā sua se opinione fefellerit:putaueritq; ob mores amari nihil illo tale agēte:tū seipsum is accusare debet,cū vero a simulatione illius deceptus fuerit:tū eum qui decepit iustum est accusare:& magis q̄ eos qui numos adulterinos conficiūt quanto maleficium ipsum circa pręstabilius est. Quod si acceptat vt bonum,factus est autē prauus:atq; videtur

Deceptor amici magis accusandus q̄ nummi falsificator.

est ne amandū? an impossibile est siquidē non omne quoduis est amabile sed bonū: neq; autem dignū est prauū amicū habere: neq; oportet. non eñ amatorē prauorū esse oportet, neq; similem euadere prauo. dictum est autē simile simili esse amicum. Est ne igitur statim amicitia dissoluenda, an non omnis: sed in qua est incurabilis ob prauitatem. Qui autem emendari possunt: iis magis ferendum est in moribus auxilium q̃ in pecuniis: quanto praestabiliores sunt & magis amicitię proprii. Nihil autem absurdi videbitur facere: qui amicitiam dissoluit. Non enim huic aut tali amicus erat: cum igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat: sese ab illo seiungit. Quod si alter permaneat, alter magis bonus euadat, multumq; virtute differat, est ne vtendum amico? An fieri nequit? In magna autem distantia maxime manifestum fit: vt in amicitiis quae a pueritia contrahuntur. Nā si alter mēte permaneat puer: alter optimum in virum euaserit quonāmodo fuerint amici, cum neq; eadem ipsis placeant neq; eisdem gaudeant doleantq;. Neq; enim hęc erunt in ipsis & quia sine vero his esse amici non possunt: simul enim ipsos viuere, impossibile est. Atq; de his ante diximus. Oportet ne igitur ipsum non secus ad illum sese habere, q̃ si amicus nunq̃ fuisset. an factae memoriam consuetudinis habere oportet? Atq; vt amicis potiusq̃ extraneis arbitramur gratificari oportere: sic & iis qui fuerunt amici: tribuendum est aliquid ob amicitiam quae antea fuit, cum non ob exuperationem prauitatis est dissolutio facta.

EST etiam dubitatio &c. Hoc caput quinq; particulas secundum quinq; dubitationes seu quęstiones in litera motas continet. Prima quęstio est. Vtrum dissoluendę sint amicitię an non, ad eos qui amici non permanent. Responsio ad amicos ob commodum aut delectationem, cum amplius nihil vtilitatis aut voluptatis habēt, amicitias dissolui haud absurdum esse videtur: nam illarū rerum gratia erant amici: modo deficiēte causa deficit effectus, qui ab illa causa depēdet. Illis ergo deficiētibus rationi cōsonum est eos inter se non amare Et si quis ob vtilitatem aut voluptatē amat qui simulat ob mores amare, querelę incusationesq; fiunt. Nam vt superius meminimus, plurimę inter amicos incusationes fiunt, dum nō similiter putāt & sunt amici. Simulare autem & dissimulare sic differūt. Nam simulare est fingere aut ostendere vnum exterius, & oppositum mente intendere. Et assimulo valde simulo, dissimulare est prudenter tegere ne verum cognoscatur. Simulamus enim falsa, & est peccatum, dissimulamus autē vera interdum sine culpa: ergo simulo & dissimulo contrariam habent significationem. Hinc aduerbia simulanter & dissimulanter. Itaq; cum quempiam sua opinio fefellerit, ipseq; putauerit se ob mores suos amari nihil tale agens vnde amari dignus sit: accusare seipsum debet ille, atq; de seipso queri. Cum vero amari dignus, alterius simulatione deceptus fuerit, tum eum qui decepit iustum est accusare: & tanto magis q̃ eos qui nummos adulterinos conficiunt & cudunt: quanto maleficium vtputa ipsa deceptio circa praestabilius est, quia circa virtutem. Sequitur secunda quęstio. Vtrum quis probus in amicitiam acceptus, sed tempore lapsus prauus efficitur, & talis esse deprehenditur, adhuc amandus sit. Respondetur q; vt tales impossibile est. Siquidem non omne quoduis est amabile sed bonum tantum nec dignum est quempiam habere prauum amicum: amicitia enim est inter similes ex octauo huius: modo non est similitudo inter probum & improbum. Sequitur tertia quęstio. Est ne igitur statim amicitia cum amicus prauus sit dissoluenda? Respondetur negatiue, nisi talis sit incurabilis sane iis qui emendari possunt, magis in moribus q̃ in pecuniis auxiliū ferendum est: quanto pręstabiliores sunt mores pecunia: quantoq; magis amicitię magis accommodi. Veruntamen nihil absurdi facere videretur qui am citiam solueret. Sed vt dicit Cicero, dissuendo potius paulatim q̃ simul abrumpendo filum amicitię. Et certe vir bonus aut nō huic, aut non tali amicus erat. Non tali simpliciter sed habito studioso: cum igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat, sese ab illo seiunget: nec illi iniuriā facit: cum enim sit iam prauus non est amicitia dignus.

¶ Sequitur quarta quęstio. Si alter in statu suo permaneat, hoc est si amicorum alter semper in virtute eadem permaneat. & non augeatur eius probitas: alterius vero probitas plurimum crescat, an inter eos amicitia maneat. Respondet q; manere non potest nisi secundum proportionem etiam in magna differentia. Id vel maxime exploratum habetur in amicitiis quae ab ineunte ętate contrahuntur. Nam si alter mente permaneat puer, sicut aliqui prouectę ętatis factitāt, alter in optimū virum euaserit. quonammodo fuerint amici, cum neq; eadem ipsis placeant neq; eisdem gaudeant & doleant: neq; in ipsis sint vnde hęc ipsis contingere possunt, sine quibus impossibile est eos esse amicos: quandoquidem sine his ipsos simul cōuiuere impossibile sit: vt superius dictum est: & patet exemplariter. Nam castus castitatē & illa quę ad eam conducūt amat: impudicus autē illote de libidine spurca cōtinuo loquitur. Et ita de aliis virtutibus & vitiis, quibus homines laborant. Quinta quęstio est. Oportet ne igitur ipsum nō secus &c. Hoc est vtrum ille qui optimus euasit vir ad alterum sese habere debeat, perinde acsi nunq̃ fuerit amicus. Respondet. Minime sed factę cōsuetudinis memoriā habere oportet, & amicis potius q̃ extraneis gratificandū esse arbitramur. Ita sane & iis qui fuerunt amici ob amicitiam quę antea fuit nonnihil tribuendum est. tum quia non ob prauitatis exuperationem est dissolutio facta. ¶ Circa hoc caput dubitatur, videtur q; solutio secūdę dubitationis cū solutione tertię pugnet. Dictum est enim in solutione secūdę q; inter prauū & probū nō est amicitia: hocq; ipsum in toto octauo dixit: hic autem in solutione tertię dubitationis ait q; nō omnis est statim dissoluenda, sed quādo amicus est incorrigibilis: ergo stat amicitia inter bonū & malū. Hoc facile diluitur. Ob vetustā

Dub. incidēs.

amicitiam a scelerata via in rectam orbitam reuocandus est:qui si recte monenti obtemperet,amicitia dignus est.Dubio procul nonnulli fide lapsi sunt,qui insontes virtutum flosculis æquatunt.Hec in debiliori vasculo duplice paradigmate ad oculum ostendo de Maria Magdalena generosa Christi hospita:& de Maria Ægyptiaca venereis illecebris immersa conspurcataq;:que tandem diuino præsidio a sordium colluuie extracta eremi abditissimos recessus petiit:ibiq; cælesti pabulo diuinitus multos annos est sustentata. Quare solutiones Aristotelicæ,ex diametro non pugnant.

Lib. IX. Tract, I. Cap, IIII.

A vero quę ad amicos attinent,& quibus amicitię definiuntur:ex iis quę ad seipsum quisq; facit profecta esse videtur.Ponũt enim eũ amicũ esse:qui vult & agit bona vel quę videñt:amici gratia aut eũ qui vult esse:viuereq; amicũ gratia ipsius amici:quod quidē matribus ad suos accidit filios:& iis amicis q̃ sunt offensi.Quidã autē eum esse dicũt,q̃ versañ vna cũ amico:& eadē expetit,aut eũ q̃ dolet vna atq; gaudet cũ amico.Maxime aũt & hoc matribus accidit.Horũ etiam aliquo & amicitiã ipsam deficiũt.Vnũquodq; aũt horũ:viro cõpetit erga se bono,reliquis vero ea ratione qua tales esse existimat.Videñ aũt(vt dictum est)virtus & studiosus ipse vnicuiq; esse mensura.Hic eñ sibiipsi consentaneus est: ac eadē affectat anima omni.Et vult igitur sibiipsi bona & quę apparent ac agit.Est enim viri boni,bonum agere.& suiipsius gratia,mentis enim causa:quę quidem vnusquisq; esse videñ:& vult etiam se viuere saluumq; esse:atq; id maxime quo sapit:est eñ bonum homini studioso esse.Vnuquisq; aũt sibi vult ipsa bona:factus vero alius null⁹ expetit cũcta illud quod est factũ habere.Habet eñ & nũc deus summũ bonũ:sed est id quod est ipse: videtur autem id vnusquisq; esse quod intelligit:aut maxime.Atq; talis secum degere vult.Libenter eñ hoc:cum voluptateq; facit.Nam & actarum rerum recordatio periucunda est : & futurarũ spes bona.Talis autē afficit voluptate.Et insuper contēplationibus mente abundat.Preterea maxime secum vna dolet atq; lętatur.Idem est enim omnino ipsi molestũ atq; iucũdum:& non alias aliud.Est eñ sine poenitentia prorsus.Ex eo igitur quia vnum quodq; ipsorum ad seipsum competit studioso:ad amicum autē sic se habet vt ad seipsum(amicus est enim alius ipse)& amicitia videtur horũ aliquid esse:& quibus hęc insunt videntur esse amici.Quęrere vero verũ ad seipsum sit an non amicitia,nunc omittamus.Videbitur autē hoc amicitia esse:quo duo vel plura ex iis est quæ sunt dicta:& ꝙ exuperatio amicitię similis est ei quę est ad seipsum.At vero videntur ea quę dicta sunt & ipsis multis inesse:q̃uis sint praui.An hoc participes ipsorum sunt:quo sibiipsis placent:& bonos se esse existimant.Nam eorum qui vehementer sunt praui atq; nefarii: nemini hæc insunt:sed nec inesse vidẽtur.fere autem neq; prauis.dissident enim secum & alia quidem cupiũt:alia autē volunt,vt incontinentes.Nã iis quę bona sibi videntur:anteponũt ea quę voluptate afficiũt atq; nocẽt.Quidam rursus ob formidinē atq; inertiam eas agere res omittũt quas putãt sibiipsis optimas esse.Qui vero multas res graues atq; nefandas egerũt:vitam ob prauitatē odio habent ac fugiunt,sibiq; mortē consciscunt.Quęrũt pręterea alios ipsi flagitiosi quibuscũ cõuersentur,se vero ipsos fugiũt.Nã si sint secum:recordãtur multarũ grauiumq; rerũ: & sperãt alias:tales cum aliis autem sint,obliuiscuntur.Atq; cum nihil habeant quod sit amabile:nulla re prorsus afficiuntur ad seipsos quæ ad amicitiam attinet.neq; igitur vna secum gaudẽt atq; dolent.est enim eorum anima in seditione.At interdum ob prauitatem dolet:abstinens a quibusdam interdum lętatur,& hęc quidem pars huc:illa autem illuc trahit,vt diuellentes.Quod si fieri neq̃at vt doleat simul atq; lęteñ:at paulopost dolet,ꝙ lętat⁹ fuerit & nollet sibiipsi illa voluptati fuisse.improbi nanq; poenitentia sunt referti.Improbus igitur:nec erga se quidem amice affectus esse videtur,propterea ꝙ nihil habet quod sit amabile.ꝙ si ita sese habere vehēmenter est miserum,totis viribus fugienda est prauitas, & enitendum est bonum esse.sic enim & ad seipsum habebit amice:& aliis amicus poterit esse.

Vnde sint amicitiæ.

Deus est sibi summũ bonum.

Poenitentia nõ est bonis.

Amicitia an ad seipsum.

Incõtinens.

Se fugiẽtes.

Poenitẽtia est improborũ.

E A vero &c.Hic scd̃m aliquos incipit scd̃us tractat⁹ hui⁹ noni.Põt eñ hic non⁹ in tres tractat⁹ diuidi,quorũ prim⁹ tria capita pcedẽtia cõtinet,scd̃us quatuor capitib⁹ absoluiñ,& terti⁹ qnq; capitib⁹ explicañ.Istd̃ caput trifariã scidiñ.In prima eñ pte amicitię effect⁹ & eoꝝ originē ponit.In scd̃a enucleat quõ sese habeãt ad effect⁹ p̃fatos.In tertia quõ praui ad eosdē sese habeãt.Pro primo hãc cõclusioē; ponit.

Quonam pacto ad amicos se gerendum sit ex iis quæ quis ad ipsum facit deprehendendũ venit. Nam ea quę ad amicos attinẽt, & quibus amicitię definiunt̃ hoc est determinant̃ ex iis quę quisq; ad seipsum facit, pfecta esse vident̃. Hoc est, amicabilia vel actus amicitię ad alterũ vident̃ proficisci ab amabilibꝰ ad seipsum. Hoc probat philosophus per aliqua amicabilia inducendo, inquiens. Ponunt enim eum amicum esse quia vult & agit bona vel quę videntutur amici gratia. Ponit videntur: non enim semper requiritur vt sint vera bona: sed talia ex ignoratione inuincibili esse sufficit. Etiam ponunt loquẽtes eum amicum qui vult amicum esse & viuere gratia amici: quod & matribus ad suos filios accidit: & iis etiam amicorum qui offensi quidem sunt non tamen minus bene faciunt amico ob offensionem. Alii enim amicum dicunt qui versatur vna cum amico, & eadem experit: aut qui dolet & gaudet vna cum amico. Quod & matribus summopere accidere solet. Et aliquo actu istorum amicitiam definiunt. Verum vnumquodq; prædictorum viro bono ad seipsum competit: reliquis vero quatenus tales esse hoc est bonos (qualis ipse est) existimat. Sequitur secunda conclusio. Videtur virtus & studiosus vnicuiq; esse mensura. Hoc est viro studioso ad seipsum quæ dicta sunt, conueniunt. Priorem partem, ꝙ virtus est vnicuiq; mensura relinquit notam. Posteriorem probat: quia hic sibiipsi consentaneus est, & eadem affectat anima omni, hoc est secundum omneis animæ vires aut potentias. rationi sensualitas in eo obtemperat, & vult in voluntate sicut censet in intellectu. Et vult igitur sibi ipsa bona aut quæ talia videntur. Est enim viri boni bona agere, & suiipsius gratia, nam mentis gratia, quæ quidem vnusquisq; esse videtur. Hoc est anima videtur esse totus homo, nõ ꝙ re ipsa sit totꝰ homo sicut Platonici volũt vt ex Platonis Phędone patet: sed ẽ hõis potior ps more Aristotelis: & p cõsequẽs quodãmõ, hoc est cũ addito vel ad bonũ sensum, põt dici totꝰ homo. Hoc enĩ qđ primores ciuitatis faciũt tota ciuitas facere dicit̃: q̄a potior ciuitatis pars id facit. Et totꝰ excercitꝰ a principe militiæ q̄ in excercitu est pręcipuꝰ sępius denominat̃. Itẽ licet corpus sensim varietur dũmodo tamen anima ipsum successiue informat, manet idem homo: ergo maxima identitas hominis ab anima venit. Insuper licet vtraq; harum sit impossibilis duo sunt quatuor, & duo sunt mille, secundum Aristotelem in meteoris intelligendo in impartibilibus. secundam tamen magis falsam censet, quia magis a veritate elongatur, sic qui diceret has duas, homo est anima, homo est corpus, copulatiue duo falsa enũciaret: sed secundum ad sensum datum est priore falsius. Semper per mentem totum intellectum hic intelligas, Et quid mirum, cum intellectus re ipsa sit ipsa voluntas. Vult etiam studiosus se viuere saluumq; esse, & id maxime quo sapit & intelligit. Hoc est mentem quę ad fælicitatem maxime conducit. Est enim bonum homini studioso esse: & vnusquisq; sibiipsi ipsa vult bona. Si enim non moueret sed aliud fieret, vtputa lignum vel lapis, nullus curaret an illud in quod transmutaretur, omnia bona haberet. Dicit litera. Factus vero aliud nullus experit cuncta, illud quod est factus, habere. Proinde deus summum bonum nunc habet, nam idipsum summũ bonum ipse est & videtur esse, vnusquisq; hominũ quod intelligit. Illud translatitiæ dictum est, hoc est ipse intellectus & mens (vt supra dictum est) aut maxime hoc est illa est hominis potior pars, cuius profecto magis procuranda est ac vir studiosus secum degere vult: & libenter id & cum voluptate facit. Hoc probat effectualiter sic. Quicunq; solitario placida sola occurrunt talis secum bene degit: sed sic est de studioso: igitur. Consequentia tenet cum maiore. Probatur minor: quia vel circa præterita memoria eius laborat, vel circa futura, aut præsentia meditatur: si primum occurrunt ei præterita acta periucunda: & hoc est quod dicit. Nam & actarum rerum recordatio periucunda & futurarum rerum spes bona. Talis autem afficitur voluptate: qui enim bene in tempore præterito egit, facile assentitur ꝙ in posterum bene aget. Et insuper contemplationibus mente abundat. Habet enim philosophia mirabiles delectationes & synceras, decimo libro huius: nunc philosophię grauissimas quæstiones nũc vero theosophiæ abyssos mente resoluit. Qui autem scientiam scripturarum amat carius vitia non admittet, teste Hieronymo ad Rusticum monachum. Et sic non datur ei locus vllus circa sordida & illa quæ hominem inquinant. Et cum non habeat conscientiam lesam optime secum moratur. Vnde Seneca secunda epistola ad Lucillium. Primum argumentum compositæ mentis existimo posse consistere, & secum morari. Præterea maxime vna secum dolet ac lętatur: dolet enim de perperam in republica actis: & de bonis in ea gestis gaudet. Idem enim omnino est ipsi iucundum atq; molestum, & non vno tempore aliquid iucundum est & postea molestum. Nam sine pœnitudine est prorsus. Competunt igitur studioso viro ad se hęc: sibiipsi bene velle ac facere, velle esse ac viuere, & secum iucunde viuere. Eisdem tristari, eisdemq; gaudere: quę sunt beneficentię, beneuolentię concordięq; officia. Ex hoc corollarium infert tale. Ex eo igitur quia vnumquodq; ipsorum ad seipsum competit studioso: ad amicum autem habet vt ad seipsum (est enim amicus alter ipse) igitur quęcunq; competunt studioso respectu suiipsius, studioso competunt respectu amici. Et sequitur quæstio. Quærere vero vtrum ad seipsum an non sit, amicitia, omittamus. Hoc itaq; missum facit, nec magnopere curat: tamen nunc a nobis strictim dicatur. Amicitia videtur esse inter quoscunq; quibus duo aut tria ex prædictis conueniunt. & si ad alios superabundant amicitiam habeamus. Talis amicitia assimilatur amicitię quam homo ad seipsum habet. Vnde cum quis vult explicare & magnificare amicitiam quam ad alium habet, dicere solet: diligo talem sicut meipsum.

Dub. duo. ¶ Dubitatur an studiosus sit sine pœnitentia: & argumentor ꝙ nõ. Nemo sine crimine viuit, & primæ Ioannis tertio. Si dixerimus ꝙ peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est: sed quicunq; delinquit, vt eum pœnitudo subeat necesse est. In oppositum est philosophus.

¶ Secundo dubitatur an hominis ad seipsum sit amicitia.

Ad primum. Ad priorem dubitationem dicitur ꝙ nemo est tam studiosus in hac mortali vita de lege communi qui non peccet. Delicta quis intelligit? Et hoc melius fideles nouerunt q̄ puri philosophi. Aristoteles autem intelligit ꝙ non sepicule ducitur pœnitentia quoniam raro delinquit, cum est habituatus iam probis moribus.

Vel q nõ ducitur pœnitẽtia vt talis.i.studiosus,sed vt a virtute cadẽs.septies in die cadit iust⁹ & resurgit. Ad secundam dubitationem affirmatiue respõdetur. Patet.qa in eodem supposito possunt cõcurrere oĩa in principio octaui capite secundo posita,quæ ad veram amicitiam attinent.Qui enim pure & iucunde viuit est sibiipsi maximus amicus. Communiter tamen est beneuolentia inter diuersos.Propterea in secundo capite octaui Aristoteles dicit q amicitia est beneuolentia mutua.Insuper circa eandem materiam est iustitia & amicitia ex octauo huius libri:sed iustitia est respectu sui met. Pœnitens enim vindicat piaculum a se commissum ac si esset in alio perpetratum:igitur.Sequitur tertia pars principalis huius capitis,ibi. At vero videntur in qua quęrit an praui inter sese habeant amicitiam. Et primo colorat partem affirmatiuam inquiens. At vero,videntur & ea quæ dicta sunt multis inesse q̃uis sunt praui, dicit praui ad seipsos: hęc autem amicitiæ opera non habent,tametsi nonnullis visum sit multis ad seipsos q̃uis praui essent hoc conuenire:id ita non esse ostenditur. Primo quia hæc ipsis non conueniunt quo sibiipsis placent, & bonos seipsos esse existimant. Nam nemo eorum qui vehementer mali atq; nepharii sunt sibiipsi placet, bonumq; se putat:& propterea hæc eis nec insunt nec inesse videntur,quod manus est. Ferme autẽ neq; prauis prædicta opera amicitiæ conueniunt. Dissident enim secum & alia quidem cupiunt,alia autem volunt. Hoc est alia secundum partem sensitiuam cupiunt,alia autem volunt secundum rationem:vt incontinentes factitant. Nam iis quę bona sibi videntur anteponunt ea quę voluptate afficiunt atq; nocent. Et sicut in intemperantiæ materia hoc declarat:sic hoc ipsum circa fortitudinis obiectum ostendit,inquiens, Quidam rursus ob fortitudinem atq; inertiam eas agere res omittunt,quas putant sibiipsis optimas esse. Qui vero multas res graues atq; nephandas egerunt,vitam ob prauitatem odio habent ac fugiunt:sibiq; mortem consciscunt:vt Achitophel. Quærunt præterea alios ipsi flagitiosi quibuscum conuersentur: se vero ipsos fugiunt:non q a seipsis recedant,sed q nolunt stare soli ne præterita sua male acta in mentem veniant. Nam si sint secum recordantur multarum grauiumq; rerum stimulante conscientia,& sperãt aliquando tales se facturos:quas si cũ aliis extiterint obliuiscuntur:quia aliis delectationibus distrahũtur. Atq; cum nihil habeant quod sit amabile,nulla re prorsus afficiuntur ad seipsos,quæ ad amicitiam attinet. Neq; igitur vna secum gaudent atq; dolent. Est enim eorum anima in seditione:habent enim in se ciuile bellum. Neq; enim est pax cum impiis,secundum prophetam. Atq; interdum ob prauitatem dolet q a quibusdã facinorosis abstineat:& interdum lætatur secundum rationem,& hęc quidem pars huc,illa autem illuc trahit,vt ipsum flagitiosum diuellentes. Et si vltra gradum incontinentię hunc intemperatum in gradu posueris,sic q consciẽtia non remurmuret,dico per synderesim innatã circa practicã pungitur sicut a sente,& ad impossibilia nõnunq̃ calamitose rapitur. Honores eñ ardẽter quęrit: & ad luxum honori incõpossibilẽ. Similiter quãdo famescit cibum ad sacietatẽ quęrit,& vbi est opipare refect⁹ dolet se nõ amplius posse comedere. Et eructationes ob humores crudos habet,& sic cũ mala pœnitentia subit. Sic circa materiã illecebrę & cætera id genus sępicule facit. Q si fieri nequeat vt doleat atq; lętetur supple circa eandem materiam & cum simili apprehensione:at paulopost dolet.q lętatus fuit. Extrema enim gaudii luctus occupat:& vellet sibiipsi illa voluptati non fuisse. Improbi nanq; pœnitentia sunt referti. Pœnitentia inq̃ instabili & inefficaci. Improbus igitur ad seipsum non est amice affectus, ppterea q nihil in se qd amabile sit,habeat. Quod ita sese habere valde est miserum & calamitosum. Est ergo totis viribus enitendum nobis vt boni simus. Sic enim ad seipsum se quisq; habebit amice,& aliis amicus esse poterit.

Lib. IX. Tract. I. Cap. V.

Eneuolentia autem amicitię quidem est similis: non tamen est amicitia. Fit enim beneuolentia & ad ignaros:& latens amicitia vero non fit. Hęc autem antea diximus.at nec etiam est amatio. Non enim habet extentionem nec appetitionem,amationem autem hęc sequitur. Et amatio quidem est cum consuetudine,beneuolentia autem fit repente: vt fit & erga certantes. Spectantes enim beneuoli fiunt ipsis & volunt bona:nihil autẽ agerent simul. Quod eñ diximus:repẽte fiunt beneuoli:& leuiter diligunt. Videtur igitur beneuolentia principium amicitię esse.sicut & adamãdi:voluptas ea quę per aspectũ efficitur. Nemo nanq; adamat: si nõ antea delectatus fuerit forma.qui vero gaudet forma : non cõtinuo & adamat,sed cũ absentẽ desiderat,pręsentiãq; affectat. Sic igitur & amicos & impossibile esse:nisi beneuoli fuerint,beneuoli vero non cõtinuo & amãt. volũt enim dũtaxat iis bona,quibus beneuoli sunt.sed nihil agerẽt simul:neq; pro illis molestiã susciperẽt vllã. Quapropter quispiã per translationẽ principium ipsum amicitię dicẽt esse diuturnam factam:& ad consuetudinẽ accedentẽ,amicitiã fieri.nõ eam quidẽ quę ob vtilitatẽ, neq; eam quę ob voluptatẽ est.neq; eñ pro hisce beneuolẽtia fit. Qui nãq; beneficiũ accepit:retribuit pro iis quę accepit beneuolentiã:faciens iusta.qui vero vult aliquã prosperitatẽ habere, spe cõmodi alicuius consequendi per illũ non illi sed sibi potius beneuolus esse videtur, quẽadmodum nec amicus illi propter aliquem vsum obsequiũ pręstat. Omnino autem beneuolentia ob virtutem ac bonitatem aliquam fit,cum cuipiam quispiam pulcher, aut fortis aut aliquid tale videtur:vt & in certantibus diximus.

BEneuolentia autem &c. In hoc capite philosophus de beneuolētia docet & dicit primo ꝙ nec est amicitia, nec amatio, sed est amicitię principiū, Diuturna tñ beneuolētia & cōsueta, fit amicitia: & ꝙ non est principiū amicitię q̄ est ob bonū vtile aut delectabile, cū in his nō sit beneuolētia: sed est origo amicitiæ ob honestū. Et hic loquitur de primo actu amicitię, scilicet de beneuolētia quę est actus interior amicitię a quo opera exteriora amicitię prodeūt. Prima cōclusio est. beneuolētia amicitię ꝑsimilis est: non tñ est amicitia. Nā beneuolētia est ad ignotos & latēs, hoc amicitię minime cōuenit, vt ex tertio capite octaui hu⁹ perspicuū est. Scito ꝙ hic in allegatione in quarto aut octauo huius, intelligēdo precise librū vnum ethicorū. Nonnūq̄ etiam totale opus intelligo, secundū materias subiectas sermonē cape. Secūda cōclusio. Nec etiā beneuolētia est amatio. Probatur quia beneuolētia non intentionis vehementiā habet, aut appetitionē vehementē, hęc autem amationē sequūtur, igitur beneuolētia amatio nō est. Tertio argumētor ad idem quia amatio est postq̄ mutua consuetudine cōtracta est: beneuolētia aūt fit repente: vt circa certātes & agonistas fieri solet. Spectātes enim sunt beneuoli alteri aut alteris, & vnus est vni beneuolus & alter alteri, & eos illius beneneuolētię causa sæpicule fugit. Illis ergo sunt beneuoli & eis bona volūt, nihil tamē simul egerunt, sed (vt dictū est) repente fiunt beneuoli: tenuiterq; eos diligunt. ❡ Tertia conclusio. Videtur igitur beneuolētia principiū esse perinde ac ea voluptas quę aspectu afficiē. Sane nemo taliter adamat si non antea forma delectatus fuerit: verū qui specie gaudet nō cōtinuo & adamat, sed cū absentē desiderat pręsentēq; affectat. Sic igiē & amicos impossibile est esse nisi beneuoli fuerint. Beneuoli vero nō cōtinuo amāt: volūt eñ dūtaxat iis bona qbus beneuoli sunt: sed nihil egerūt simul, neq; pro illis molestiā aut sollicitudinē susceperūt vllā. Postea quandā obiectionē eluit inquiēs. Quapropter quispiā &c. Diceret eñ aliquis ꝙ beneuolētia (vt communiter dicitur) est ociosa amicitia, & beneuolentia diuturna & in consuetudinem veniens, fit amicitia. Consequentiam in effectu negat philosophus dicens hoc translatitie esse dictum, loco huius esse captum. Beneuolus est factus amicus vel beneuolus incipit esse amicus. Quarta conclusio. Beneuolentia non est principium amicitiæ propter vtile nec amicitiæ ob voluptatem. Nam ob vtilitatem atq; voluptatem nulla est beneuolentia. Siquidem beneuolentia eius gratia est cui beneuoli sumus: sed ille qui beneficiū accipit, retribuit vicissim pro iis quæ accipit gratiam, paria faciens: & qui optat alicui prosperitatis successum euenire, alicuius spe per eum commodi consequendi, nō illi sed sibi beneuolus citius diceretur. Quemadmodum nec diceretur amicus, si illi propter aliquem vsum obsequium præstiterit. Sequitur quinta cōclusio quæ dicit, ꝙ beneuolus est principium amicitiæ quæ est ob virtutem. propterea dicit litera. Omnino autem beneuolentia ob virtutem ac bonitatem aliquam fit, cum cuipiam quispiam pulcher aut fortis aut aliquod tale videtur: & vt in certaminibus ante retulimus. Hoc est dum dicitur de aliquo ꝙ est fortis, erudit⁹, probus, mox sumus illi beneuoli, Postea beneuolentiam intendimus, quo amicitia dicatur, quia beneuolentia pro remissa qualitate capta erit pars amicitiæ.

Dub. duo. ❡ Dubitatur primo vtrum amicitia sit beneuolentia. secundo an amicitia sit amatio. Respondetur ad priorem dubitationem ꝙ amicitia potest pro actu & habitu accipi, pariter & beneuolentia. secūdo ꝙ beneuolentia potest capi pro actu vel habitu remisso & amicitia pro actu vel habitu intenso, & sic nunq̄ amicitia est beneuolentia, comparando actum ad actum, aut habitum ad habitum: si tamen beneuolentia capiatur pro qualitate siue intensa siue remissa, tunc omnis amicitia est beneuolentia, non autem e contrario, puta non conuertuntur: quia amicitia aliqua connotat quę beneuolentia non connotat.

Ad primum.

Ad secūdū. ❡ Ad secundam dubitationem respondetur ꝙ amatio dicit qualitatē intensam amandi: sicut enim grammatici docent & oratores obseruant, plus est amare q̄ diligere: tunc beneuolentia capiendo pro actu vel habitu remisso non est amatio, vt notum est: sed beneuolentia fit amicitia assuefactione: sicut forma remissa fit intensa, vel aer fit aqua, non ꝙ forma remissa vnq̄ erit intensa cuius est pars: sic nec beneuolentia hoc modo capiendo est amatio.

Tract. I. Lib. IX. Cap. VI.

Concordia.

T qui concordia etiam ad amicitiam attinere videtur. Quapropter non est eadem opinatio: hæc enim & iis qui sibi mutuo sunt ignoti, inesse potest. Nec eos qui de re quauis sunt eiusdē sentētiæ concordes dicunt, velut eos qui de cælestibus eadem sentiunt. non enim ad amicitiam pertinet: de his esse concordes. Sed ciuitates concordes inquiunt esse: cum de iis quę conferunt eadem sentiunt eliguntq;: atq; agunt ea quę publice visa sunt. Circa igitur ea quę in actionem veniunt concordes sunt homines & horum circa ea quæ in magnitudine sunt: possuntq; vtrisq; vel omnibus inesse. Vt ciuitates concordes sunt; cum omnibus videtur. magistratus esse diligendos: aut societatem cum Lacedęmoniis ineundam esse: aut magistratum gerere Pittacum cum vellet & ipse. At cum vterq; se ipsum vult (vt ii volunt qui in Phoenissis sunt) seditionem habent. Concordes enim esse: non est idem vtrunq; intelligere quicquid tandem id sit sed in eodem idem: vt cum & populus & boni, rempublicā optimates gerere volunt. sic enim fit omnibus quod exoptant. Ciuilis autem amicitia videtur ipsa concordia esse: sicut & dicitur. Nam circa commoda & ea quæ pertinēt ad vitā versatur. Est autē talis concordia: in bonis. Nā & sesi quisq; horū

Pittacus

Phoenissi.

est concors & omnes inter sese sunt concordes : quippe cum eisdem omnino sint. talium enim voluntates manent : & non refluunt, vt Euripus voluntq; semper ea quæ iusta sunt & quæ prosunt. Hæc autem & communiter affectant. Prauos vero concordes esse impossibile est nisi paruo tempore quemadmodũ & amicos esse. In rebus quidem vtilibus plus: in subeundis vero laboribus, subministrationibusve minus habere percupiẽtes. Vnusquisq; autẽ hæc sibi volens proximũ perscrutatur, & prohibet : perit enim res ipsa cõmunis, cum ab ipsis non conseruetur. Fit igitur vt in seditione versentur, sese quidem vicissim vrgentes : seipsos vero nolentes facere iusta.

Euripus

ATqui concordia &c. Hic philosophus de secũda amicabili, scilicet concordia loquitur: & primõ eam opinioni cõparat. Secũdo, ostendit circa quæ constat, & circa quæ non. Tertio, eã ad amicitiam politicã comparat, Et quarto monstrat quibus cõueniat, quibus vero non. Et caput hoc octo conclusionibus absoluitur. ¶ Prima conclusio. Concordia etiã ad amicitiã attinere videtur: quapropter nõ est eadẽ ac opinatio. Opinatio enim & ijs qui sibi ignoti sunt inesse potest. ¶ Secũda conclusio. Nec eos qui de quauis re sunt eiusdẽ sentẽtiæ concordes dicũt. s. cõmuniter loquẽtes & sapiẽtes. Probatur hæc cõclusio. Nam qui de cęlestibus eadẽ sentiũt minime iccirco cõcordes esse dicimus, non enim ad amicitiam attinet de his esse concordes vnde possibile est amicos cõtraria sentire, circa speculabilia: immo de beatis patet Danielis. 10. de angelo Persarũ & Medorũ qui probabiliter erãt beati, hoc est secũdũ positionẽ probabilem. idem patet de Paulo & Barnaba heroicis sane viris. ¶ Posthæc ponitur tertia conclusio, ostendẽs affirmatiue circa quæ sit concordia his verbis. Circa actiones versat concordia: nam ciuitates cõcordes esse aiũt dũ de ijs quæ conferũt eadẽ sentiũt ac eligunt: & ea agunt quæ publice visa sunt. igitur concordia est in ijs rebus quæ in actionẽ veniũt. ¶ Sequitur quarta cõclusio, quæ ponit in speciali circa quæ operabilia est cõcordia, quia in cõclusione præcedẽti in generali illud tetigit & dicit ꝙ Concordia est consensus circa quæ operabilia magna, quæ possunt vtriq; concordantiũ vel omnibus cõuenire: Propterea dicit litera. Et horũ circa ea quæ in magnitudine sunt, possuntq; vtrisq; vel omnibus inesse. Exemplificat vt ciuitates cõcordes sunt cũ omnibus videt magistratus esse deligẽdos, aut societatẽ cũ Lacedæmonijs esse ineũdã, aut magistratũ gerere Pittacum cũ vellet & ipse, Lacedæmonia, seu Lacedæmon, quę & Sparta dicitur, est Peloponesi vrbs Menelai regia, cuius ciues Lacedæmonij ac Spartani dicũtur. Pittacus vnus e septẽ sapiẽtibus philosophus Mythyleneus dux & pugnator egregius, sed & tyrãnus fuit. ¶ Quinta cõclusio. Concordia est cõsensus circa idem & in eodẽ. Patet, quia si vterq; seipsum principari optauerit, vt illi qui in Phœnissis sunt, nam erit cõcordia, sed seditio, Phœnissę fabulæ notę nomen est: in qua sunt personę plurimę sibi principatũ addicentes. Secũdo hoc ipsum probat: quia quãdo homines sic cõsentiũt fit omnibus qᵈ expetũt & tũc cõcordes fiũt. Dicit litera in valore. Non igitur cõcordes esse est vtriq; idem intelligere, quicqd illud tãdem sit: sed cũ ciues omnes rempublicã eos qui optimates sunt, gerere volunt, cõcordes sunt: sic enim fit omnibus qᵈ exoptant. ¶ Sexta conclusio. Ciuilis autẽ amicitia, hoc est politica, videtur ipsa concordia. Patet, quia hoc ita vulgo dicitur. Nam ciuilis amicitia circa ciuiũ cõmoda & ea quę ad vitam attinent, versatur. ¶ Septima cõclusio. In bonis concordia reperitur. Nam bonorũ quisq; secũ est concors, & omnes inter se concordes, vtpote qui in eisdẽ propositis fixe permanẽt. Bonorũ enim voluptates propositaq; manẽt, neq; refluũt vt Euripus. Volũt enim semper quę iusta sunt, & illa quæ cõducũt: & hęc cõmuni voto exoptant: in bonis igit reperitur cõcordia. Euripus Chalcidis est fretũ seu mare angustũ septies interdiu totiesq; noctu refluũ. Non intelligatur ꝙ boni semper fixi in eodẽ maneant, sed cũ bene habituati sunt in illo tãdiu stant q̃diu ratio efflagitat, aut boni esse desinunt. ¶ Octaua cõclusio. Prauos esse cõcordes impossibile est nisi in paruo tempore, quẽadmodũ & amicos esse. Probatur sic cõclusio. Praui nõ sunt amici nisi exiliter, hoc est nõ sunt veri amici licet aliquibus cõditionibus amicorum tẽpore exiguo vtantur. Secũdo sic, in valore argumẽtatur, Nullus volens plus cõmodi cõsequi & minus laboris siue subministrationis, cum alijs cõuenit: sed prauus est huiusmodi igitur. Et hoc est qᵈ litera dicit. In rebus quidẽ vtilibus plus, in subeundis vero laboribus subministrationibusue hoc est sumptibus aut ministerijs minus habere cupiẽtes. Vnusquisq; autem hæc sibi volens proximũ perscrutatur & perhibet, hoc est obseruat quid agat, & prohibet ne cõmodũ publicũ consequatur: & ita vnusquisq; vult habere particulare cõmodũ: & proximũ perscrutatur vt laboret & subministret & prohibet eum ab honore & lucro & tamen oppositum vtriusq; ipse facit & honorem cupit, & subministrationes cum labore refugit, & sic perit res cõmunis cum ab ipsis non conseruetur: sed excitẽt seditionẽ sese quidẽ vicissim vrgentes, seipsos vero subtrahẽtes nolentes facere iusta, hoc est quilibet vrget consocium iusta agere & tamen ipse iuste agere renuit, igitur mutuo sese lacessunt.

¶ Dubitatur, quæ res est concordia & quod eius obiectum. Primũ hanc dubitationẽ formamus, quia aliqui hic scribentes in hac materia sese ignauiter fatigant. Dico igitur concordiam nihil aliud esse q̃ multorum voluntates conformes: & ꝙ concordia pro ipsis voluntatibus in recto supponit connotando ꝙ conformiter velint circa idem eligibile. Sicut discordia pro voluntatibus supponit, cõnotando ꝙ difformiter velint: Concors vero & discors pro solo vno homine supponit, sicut plebeius aut popularis pro vno quolibet populi aut plebis: quorum abstracta pro pluribus supponunt.

Dubium bimẽbre. Responsio ad primũ.

¶ Ad secũdam partem dubitationis dicitur ꝙ nullius potentiæ est aliquod obiectum primũ, id est adæquatum: sed in proposito complexa in quæ feruntur concordiæ sunt eius obiecta quæ nõ solum

Ad secũdũ.

numero, verũetiam specie& genere discernũtur, declaro. Nonnũq̃ in magistratu cõueniũt, Socratem habiturum esse talem magistratum, ergo Socratem habere talem magistratum est obiectum cõcordiæ: & si aliqui disconueniant respectu talium, illud est obiectum discordiæ. Nec mirum ꝙ idem sit obiectum vtriusq̃, cum concordia vnius sit discordia alterius & contra. Si canonici omnes ad Platonem eligendũ in episcopum consenserint, Platonem esse episcopum illius concordię erit obiectũ. Et ita de præfecturis & alijs magistratibus cæterisq̃ id genus dicatur.

Lib. IX. Tract. I. Cap. VII.

Beneficus plus amat q̃ beneficiarius, Debitores. Creditores.

Identur autẽ ii qui beneficia cõtulerunt magis eos amare in quos beneficia sunt collata, q̃ ii qui acceperũt eos qui contulerũt. Atq̃ vt præter rationẽ eueniẽs queritur. Plurimis igitur videtur id ex eo fieri, quia hi qdẽ debẽt illis vero debetur. Vt igitur in mutuis debitores quidẽ volũt suos creditores nõ esse, hi vero de salute quoq̃ debitorũ diligentiã adhibent, sic & eos inquiũt qui beneficia contulerũt velle eos esse erga quos fuere benefici, vt gratias accepturos. Illis vero nõ esse curã reddendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hęc ipsos dicere aspicientes ad malum. Videtur autẽ hoc esse humanũ, plerique enim immemores sunt: & suscipere potius, q̃ cõferre beneficia appetũt. Videbitur autẽ causa naturalior esse: & nõ similis ei quę de creditoribus dicitur. Nõ est enim erga debitores amatio. Sed voluntas salutis recipiẽdi causa. Sed qui beneficia cõtulerũt: diligũt atq̃ amãt eos qui beneficia acceperũt, & si nulla in re sunt vtiles: neq̃ in posterũ futuri. Quod quidem & artificibus accidit. Magis enim vnusquisq̃ proprium amat opus q̃ ipse ab opere amaretur: si animę particeps esset. Maxime vero forsitan hoc circa poetas accidit. Hi nãq̃ sua diligũt poemata supra modũ: & perinde atq̃ filios amant. Tali igitur simile est & id quod faciũt ii qui beneficia cõtulerũt. Quod enim suscepit beneficiũ ipsorũ est opus. Hoc igitur & amant magis q̃ opus eũ qui fecit. Huius autẽ causa est, quod vniuersis est expetibile atq̃ amabile esse: sumus autẽ actu. Nã viuẽdo sumus atq̃ agendo. Qui igitur fecit, est actu suũ quodãmodo opus. Diligit itaq̃ ipsum opus, quia amat & esse. Hoc autẽ est naturale. Quod enim est potẽtia, id opus ipsum actu declarat. Et insuper ei quidẽ qui cõtulit beneficium: honestũ est id quod egit. Quare gaudet eo in quo est hoc. At ei q accepit, nihil est honesti nisi in eo quod cõtulit cõferẽs: quod quidẽ minus est iucũdũ atq̃ amabile. Est eñ pñtis quidẽ operatio: futuri autẽ spes, facti vero memoria iucũda. Sed iucundissimũ est quod est actu, & amabile simili modo: ei igitur qui cõtulit beneficiũ permanet ipsum opus. Diuturnũ est enim ipsum honestũ. Sed ei qui cepit: trãsacta est ipsa vtilitas. Memoriaq̃ honestarũ quidẽ rerũ, est periucũda: vtiliũ autẽ non nimiũ aut minus. Expectatio vero cõtra sese habere videtur. Et amare quidẽ simile est actioni: amari autem passioni. Eos igitur qui circa actũ excellũt, sequitur amare, & ea quę ad amicitiã attinẽt. Prętere quę facta sunt cũ labore ea magis diligunt oẽs, & pecunias magis diligũt qui acquisiuerũt, q̃ qui ab aliis acceperũt. At beneficiũ qdẽ accipere sine labore esse videtur: Beneficiũ autẽ cõferre difficile. Propter hęc & matres filios magis amãt. Generatio nãq̃ laboriosa est magis: & magis sciũt esse suos. Videbitur autem hoc & iis accommodatum esse qui beneficia contulerunt.

Artifices amant plus opa sua q̃ ab illis amari possint.

Iucũdissimũ actu.

Labore parta plus diliguntur.

Matres plus diligũt liberos q̃ patres.

Ident autẽ ij qui &c. In hoc capite philosophus de tertio actu amicitię .s. benefi-ẽtia loquit: in quo principaliter ostẽdit benefactorẽ plus diligere eũ cui benefecit q̃ cõtra, licet primo obtutu hoc vix opinabile putaret. Hoc p aliorũ rationes ostẽdit & p exẽplũ, de creditoribus qui benefactoribus similes vidẽtur, & debitoribus qui beneficiarijs similes vidẽtur. Et illa ratione & exẽplo recitatis clarius quęstionẽ eluit. Et caput ipsum in geminas partes pcipuas secat. Nã in priore pte intẽtionẽ suã cũ aliorũ colore prelibat. In secũda veras rationes sup quęsito dat: & hãc cõclusionem ponit. Vident ij q beneficia cõtulerũt magis eos amare in quos beneficia sunt collata q̃ ij q acceperũt, eos q cõtulerũt, atq̃ vt p̃ter rationẽ eueniẽs q̃rit: illud eñ cõtra rationẽ videt, cui⁹ beneficiũ accipiẽs sit benefactori plus obnoxius q̃ cõtra. Tam philosophus q̃ veteres cõuenerũt in hoc qd q̃stio supponit, dat veterẽ causam inquiẽs. plurimis igit videt id ex eo fieri quia hi qdẽ debẽt, puta q beneficia acceperũt: illis vero debet puta beneficia cõferẽtibus, vt igit in mutuis debitores qdẽ velint suos creditores nõ esse. i. postq̃ benefecerũt extinctos esse ne referre sint obnoxij: hi vero. i. creditores etiã de debitorũ salute diligẽtiã adhibẽt, sic & eos inquiũt q beneficia cõtulerũt, velle eos esse, erga quos fuere benefici. vt gratiã accepturos: illis vero nõ esse curã reddẽdi. Epicharmus fortasse dixerit hęc ipsos dicere aspiciẽtes ad malũ. Epicharmus is est philosophus q primus ideas introduxit. Videt aũt hoc esse humanũ: plerique eñ imemores sunt & suscipe poti⁹ q̃ cõferre beneficia appetũt, illudq̃ est cõmunis nõ tñ apud magnanimos & cordatos viros. ¶ Sequit secũda pars principalis. Videbit autẽ causa naturalior esse q̃,

illa quę de creditoribus allata est,& nō similis ei quę de creditoribus dicitur. Talis eñ volūtas non est creditorū erga debitores amatio,sed volūtas salutis.i. qua velint creditores esse saluos, est causa recipiendi.i.vt recipiāt ab eis paria. Probat autē q̃ sit alia naturalior causa. Quia qui beneficia cōtulerūt diligūt atq̧ amāt eos qui beneficia acceperūt, etiā si illi in nulla resint vtiles,nec in posterū futuri:qđ per simile probat dicēs. Q.d.s. amare opera sua,qui opa sua sunt accidit etiā artificibus. Omnia enim factor opus suū plus diligit q̄ ab illo opere diligat. esto q̃ opus sit animatū. Patet de amore dei respectu creaturę animatę,parentis in liberos,preceptoris in discipulos probos. Ita quoq̧ est de artificibus & poetis & itidē inductiue patet: sed ille cui beneficiū est collatū est tāq̄ opus. Benefici igit suos foetus & pręter cæteros poetę admodū diligunt. De Terētio eñ referunt q̃ dū plusculas comœdias græcas latinas fecisset quę casu in mare cecidere: suorū operū desiderio in mare desilijt. Doctus discipulus est opus præceptoris, vt Aristoteles Platonis quātū est ad esse doctū: licet nō ad esse simpliciter. Similiter quātū ad esse locupletē uel huiusmodi plurimū huius faciūt qui aut opes aut alio huiusmodi cōferūt:& huius dilectionis causa est,quoniā vniuersis expetibile atq̧ amabile est esse. Sumus autē & actu primo,hoc est anima,& actu secūdo,hoc est operatione. Nā viuendo sumus & agēdo. Qui igitur fecit; est actu suū quodāmodo opus:nō q̃ homo sit suū opus in recto. propterea Aristoteles adiecit quodāmodo,dictionē alienantē. Homo eñ per suū opus in hominū memoria viuit, vt Homerus viuit vt poeta. Diligit itaq̧ quisq̧ opus suum qui amat & esse,hocq̧ est naturale. Nec alia de causa Alexander Magnus,& alij innumeri proceres res pręclaras suo ipsorū iudicio fecerūt , nisi vt nō solū in vita viuerēt clari,sed vt post vitā etiā celebre cōsequerētur nomē,vtq̧ ānalibus & alijs historijs cōmēdarent. Huius famę quātūuis iniquę & stolido desiderio captus Herostratus tēplū Dianæ in Epheso nobilissimū incēdit, vt eo facinore famā obtineret perpetuā. Quod q̄ stulte cupiebat,nemo nescit. Sed aliqđ perenni laude dignū efficere nō est paruę laudis,apud delirū vulgus solum. Alij efferūtur ergo in vno verbo,q̃ homo habet esse in suo opere,hoc est esse cognitū , & q̃ in hominū ore viuūt . Sicut Naso in fine Metamorphoseos canit. Iāq̧ opus exegi,qđ nec Iouis ira &c. Et demū . Si qđ habēt veri vatū presagia viuā. Insuper opus ipsum actu explicat potentiā artificis,sicut totus orbis dei potentiam. Et libri Ethicorū cū cęteris Aristotelis scriptis,eius potētiā in scribēdo ostēdūt. Nā magnū magna decēt. Et hoc innuit litera quę dicit. Quod eñi est potētia,id opus ipm actu declarat. Alia ratio. Honestius est beneficiū,ille qui beneficiū cōtulit,quare illo gaudet,q̄ ille qui beneficiū suscepit, qui nihil honeste facit,nisi in capiendo,cōformiter ad rationē. Propterea dicit litera . Et insuper ei quidē qui contulit beneficiū,honestū est qđ egit: quare gaudet eo,in quo est hoc . At ei qui accepit nihil est honeste nisi in eo qđ contulit conferens,hoc est nisi vtile: quod quidē minus est iucūdum atq̧ amabile . Aut sic, nisi in eum qui cōtulit sit spe cōferens:quod quidē &c. Modo honos est nobis a natura insitus. primo Rhetoricorū: & maior honos magis expetēdus,potissimū si illo digni fuerim⁹ nec min⁹. In Officijs, dicit Tullius. Honos alit artes. Et in Tusculanis Quęstionibus. Omnes ad studia incēdimur gloria. Est autē præsentis quidē opinatio. Futuri autē spes,facti vero memoria iucunda:sed qđ actu est horū iucūdissimū est atq̧ maxime amabile. Ei autem qui beneficiū cōtulit actu permanet ipsum honestū: opus enim diuturnū atq̧ permanens honestum est:sed ei qui beneficiū suscepit transacta est.i.tā pertransijt ipsa vtilitas:at rerum honestarū memoria manet periucūda, vtilius autē rerum memoria est suscipienti nō plurimū aut minus iucūda: spes autem & expectatio contra sese habere videtur , quia spes expectantē affligit, vnde dubitatum est a priscis boni an mali plus haberet . Non mirum igitur est. Beneficos magis eos quibus benefaciūt amare q̄ ab illis amentur. Pro cuius vberiori intelligentia scito,qđ est pręsens,est delectabilissimū,& ꝓpterea quę delectabilissimo ꝓpinquiora sunt delectabiliora sunt: & quia in pręteritis vtilia honesta antecedūt qa vtilia sunt media cōsequendi honesta,iccirco in præteritis honesta sunt ipsi præsenti propinquiora & vtilia remotiora: propterea non sine causa cōtingit vt honestorum memoria iucūdior sit: vtilium vero minus. Insuper honesta plerūq̧ manent vtilia vero non,stat enim q̃ ille cui ipse pecuniam contulit ipsam expoluit: datio tamen pecunię in hominū existimatione manet. Cui alludit Seneca primo libro de beneficijs inquiens. Hæc quæ tenemus,quæ aspicimus,in quibus cupiditas nostra hæret,caduca sunt,& ea nobis fortuna auferre potest & iniuria: beneficium vero etiam amisso eo qđ datum est durat. Permansiuū autē cū maneat præsens est delectabile,secūdū actum transitoriū vero quia præterit est delectabile secūdū memoriā : sed delectabilissimū est quod est secūdū actum:cum præterita & futura nō delectent nisi eo q̃ actum memoramur. At speramus & in futuro. Vtilia autem anteeunt honesta. vt quæ ad honestatem cōsequēdam sunt media necessaria. Propterea in futuro vtilia,ipsi pręsenti quod delectabilissimū est,sunt propinquiora & honesto remotiora. Ponitur & alia ratio ad respōsionem. Amare simile est actioni: amari autem passioni: eos igitur qui erga actus excellunt vt beneficos rationabiliter sequitur amare,& quæ ad amicitiam pertinent. Qui autem suscipiūt amari,rationabile est. Igitur eos qui beneficia conferūt, magis amare. Rursus quæ cum labore facta sunt,magis diligere solent omnes: vt & magis pecunias diligunt,qui eas sibi suo labore & sua industria acquisierunt,q̄ qui ab alijs eas acceperunt, vt patet. 4. Ethicorū primo,& experientia. At beneficium acciperre non est labor,nec est difficile, pœnale beneficium autem cōficere, difficile: merito ergo qui beneficium conferunt eos quibus beneficia contulerūt magis diligunt q̄ contra. ¶ Sequitur corollarium. Quocirca & matres,magis amant filios: nam generatio laboriosa illis est. Ideoq̧ res maximę afflictiuę & summę animorum corporūq̧ ægritudines, dolori,percutientis cōparari solent,& quia matres magis cognoscunt esse suos. Quod quidem & magis cognoscere,accōmodati posse videtur ad eos qui beneficia contulerunt.

¶Dubitatur a quibusdam, vtrum beneficus magis deligat illũ cui benefacit.i.beneficiariũ: an cõtra. Respondetur affirmatiue. Hæc responsio affirmatiua & experientia & rationibus veterũ nimis efficacibus & Aristotelicis in litera patet. ¶In oppositum argumẽtor primo sic. Nobilius & excellẽtius est amabilius, & per cõsequẽs beneficium qui est excellentior in hoc ꝙ beneficus est, q̃ ille cui collatũ est, ergo est magis amandus. ¶Secundo. Illum magis amare debemus a quo plura bona q̃ illum a quo pauciora suscepimus: sed beneficiarius plura bona accipit a benefactore q̃ contra: ergo.

¶Ad priorem rationẽ concedo ꝙ benefactor absolute est amabilior beneficiario inquãtum huiusmodi: ex quo sequitur ꝙ beneficus maiore amore & nobiliore se amat q̃ illum cui beneficiũ cõfert: quia amore virtutis quã in se præoptat, sed ex hoc nõ sequitur ꝙ plus ametur. Patet respectu dei & creaturæ intellectualis. Insuper magis inclinatur beneficus illum cui benefacit diligere q̃ contra, vt Aristoteles in litera generose probat. ¶Ad secũdũ dico nos esse magis ingratos si vices amoris non rependimus amori benefactorum, sed ex hoc non probatur ꝙ plus diligatur beneficus ab illo in quẽ beneficium est collatum q̃ contra: nõ tamẽ nego quin intensiore actu potest beneficium suscipiens benefactorem diligere q facit econtrario beneficus beneficiarium.

Tract. II. Cap. I. & Lib. IX. Cap. VIII.

An se an aliũ maxime quisq; amare debeat.

Vbitatur autem & vtrum oporteat seipsum amare maxime, an aliquem alium. Increpant enim eos qui se ipsos maxime amant, & vt turpe, sui amatores appellant. Atq; prauus quidẽ sui gratia agere cuncta videtur, & tanto magis, quãto prauior est. Incusant igitur ipsum, quia nihil nisi sibi agit. Probus autem ob honestatem: & tanto magis ob honestatem, gratiaq; amici, quanto præstabilior est, sua vero negligit. Ab his autem verbis non sine ratione ipsa opera discrepant. Nam eum inquiũt oportere summe amare, qui maxime est amicus: iis autem maxime est amicus qui vult bona illius gratia: si nullus etiam scierit: at hæc ipsi ad seipsum maxime competũt: & cætera omnia quibus definitur amicus. Dictum est enim ab ipso ea omnia quæ ad amicitiam attinent, & ad cæteros peruenire. Eodem accedũt & prouerbia vniuersa, vt anima vna, & amicorũ omnia sunt cõmunia, & amicitia est æqualitas, & tibię genu propinquius. Hæc enim vniuersa ipsi ad seipsum maxime competũt. Maxime nãq; amicus est sibi, & se igitur ipsum maxime amare oportet.

Prouerbia de amicis.

¶Dubitatur autẽ merito, vtris oporteat assentiri, cũ vtrisq; videatur esse credendum. Forsitan igitur tales sermones distinguendi, determinãdiq; sunt, quousq; & quonã modo sint veri. Si itaq; sumpserimus quonã vtriq; modo sui amatorẽ dicũt: fuerit forsitan manifestũ. Qui igitur hoc reprehendendũ esse existimant, eos amatores sui appellant qui sibi plus tribuũt in pecuniis & honoribus & voluptatibus corporis: hæc enĩ ipsa multitudo affectat, & ipsis vt optimis, omni studio incumbit: quapropter & in certamen veniũt. Qui igitur in hisce plus habere pergunt: ii cupiditatibus, & omnino affectibus, eiq; parti animę quæ rationis est expers, gratificantur. Tales autẽ sunt ipsi multi: iccirco & appellatio orta est ex multitudine: quę quidem est praua: ergo iuste vituperantur ii, qui ita se amant. Non est autem obscurum, vulgus eos qui sibiipsis talia tribuũt, sui amatores dicere consueuisse. Nã si quis semper studeat agere iusta maxime omniũ, aut temperata, aut quauis cæterorũ quæ a virtutibus proficiscuntur, honestatẽq; omnino sibi ipsi semper vendicet, atq; vsurpet: hũc nemo dicet amatorem sui, neq; vituperabit. Magis autẽ videbitur talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit quæ pulcherrima, maximeq; bona: & gratificatur ei quod sui ipsius potissimũ, in omnibusq; illi obtemperat. Vt autẽ & ciuitas id esse maxime videtur, quod est potissimũ & aliud omne, conuentus: sic & homo: amator igitur is est maxime sui, qui illud amat illiq; gratificatur. Et continens igitur dicitur & incõtinens, quia mens vincit, aut non vincit. propterea ꝙ ipsa est hominũ quisq; & egisse ipsi & sua sponte ea videntur quæ cum ratione maxime egerunt: non igitur est obscurum, hoc esse maxime vnũquẽq;, & hoc maxime virũ bonũ amare. Quapropter maxime sui est amator, diuersa specie ab eo qui reprehenditur, tãtũq; differt, quantũ vita cum ratione differt a vita cũ perturbatione: & appetitio aut honesti aut eius quod conferre videtur. Qui si omnes ad consequendam honestatẽ & ad res agendas pulcherrimas decertarẽt, atq; cõtenderẽt: & omnibus publice ea quæ oportet & vnicuiq; priuatim maxima bonorum inessent: si quidem virtus est tale. Quare bonũ quidẽ hominẽ amatorẽ esse sui oportet, nã & sibi ipse & cæteris proderit, agẽdo honeste. Prauũ autem nõ oportet: & sibi nãq; nocebit, & propinquis, affectus prauos sequẽdo. Ea igitur quę vir improbus agit ab iis discrepãt, quę agere oportet. At probus quæ

Amatores sui q sint.

Amator sui verus.

oportet ea & agit: mens enim omnis id expetit, quod est optimũ sibi, & probus obtẽperat menti. Atqui verũ est illud quod de studioso dicitur: cõplura inquã ipsum agere, & amicorũ & patrię gratia: & si opus fuerit mortẽ obire, & pecunias enim & honores abiiciet, & ea bona omnino de quibus homines decertãt, sibi vendicãs honestatẽ. Expetet enim potius voluptatẽ breuí tẽpore vehementem, q̃ longo leuem, & vitã honestam vno anno, q̃ quãuis multis. & vnũ actũ honestũ, magnũq; : q̃ multos & paruos. Atq; iis qui pro amicis, qui pro patria mortem obeũt: hoc forsitan accidit. Magnam igitur sibiipsis eligunt honestatem, abiiciũtq; pecunias vt amici capiant plures: hinc enim amicus facultates, ipse consequitur honestatẽ, atq; sibi maius tribuit bonũ. Eũdẽ & circa honores modũ magistratusq; seruabit. Nã hæc omnia amico suo concedet: est enim hoc honestũ ipsi ac laudabile. Merito igitur studiosus esse videtur, anteponens omnibus honestatẽ. Fit etiã & vt res agendas cõcedat amico, sitq; honestius seipsum fuisse causam vt agat illas amicus, q̃ si ipsemet agat. In vniuersis igitur laudabilibus ipse studiosus plus honestatis tribuere sibiipsi videt̃. Sic igit̃ sui ipsius (vti diximus) amatorem esse oportet, vt ipsi autem multi sunt, non oportet.

Bono & studioso faciẽda:

Intẽsum bonum breue, præferẽ lõgo remisso.

Vita honesta:

DVbitatur autem &c. In hoc octauo capite philosophus inquirit an oporteat hominẽ seipsum maxime amare an potius aliũ: & vtrinq; argumẽtatur. Primo, probãdo q̃ amator sui sit reprehendendus: deinde ad partem affirmatiuã ratiocinatur. Et demũ quęstionẽ soluendo dicit q̃ ille peccat in amore sui qui caduca fortunæ bona & corporis illecebras insequitur: ille vero nõ peccat qui se maxime secũdũ bona spiritualia diligit. Et caput hoc totum quinq; cõclusionibus, dubitatione, & vno corollario distractum est. Dicit ergo primo. Dubitatur, vtrum oporteat seipsum maxime amare an queq̃ alium. Et videtur primo non oportere, seipsum maxime amare: nam eos qui seipsos maxime amãt increpant homines, appellantq; sui amatores tãq̃ id turpe sit: & de talibus dicimus, isti sese fruũtur. Non igitur seipsum maxime amare licebit. ¶ Secũdo argumentatur ad eãdem partem negatiuã de amore sui: quia prauus cũcta sui gratia facere videtur, & eo magis quo deterior est: incusant enim ipsum quia nihil nisi sibiipsi suiq; gratia agit. Probus autem contra, ob honestatẽ amiciq; gratiã agit & eo magis quo prestabilior est. ¶ Verum iis quæ dicta sunt ipsa opera & res ipsę nõ sine ratione discordare videtur, atq; ediuerso maxime seipsum amare oportere: ratio est: nam eum dicũt maxime amare oportere qui maxime sit amicus: at is maxime est amicus qui maxime alicui bona vult, & illius gratia, etiam si nullus alius id scierit: hæc autem ad seipsum maxime competũt; igitur seipsum maxime amare operępreciũ est. Secũdo, cetera omnia quibus definitur amicus, maxime ad seipsum competũt, dictum est enim ex iis quæ ad seipsum sint cetera omnia quæ ad amicitiã attinent metienda esse, & a seipso omnia ad amicitiam spectãtia ad reliquos proficisci: maxime igitur oportet seipsum amare. Tertio idem sic vallatur. Ad hoc prouerbia vniuersa accedant, vt Anima est vna. Et amicorum omnia sunt cõmunia. Et amicitia est æqualitas, & tibia genu est propinquius. Quia vero hæc prouerbia quatuor nõ ab omnibus capiuntur quidam sic ea exposuit. Vna est anima amicorum, quia vna volũtas: sed sibi cuiq; anima sua proxima est. Item amicorum sunt omnia communia, sed vt dicit Terentiuus, Proximus sum egomet mihi. Et amicitia est æqualitas: sed nihil est cuiq̃ seipso æqualius. Præterea genu non hoc cordi & nõ præcordijs in quibus est affectionũ sedes est propinquius tibia quæ infra genu est: sic sibi quisq; proximus est, et enim vniuersa ad seipsum maxime competũt, maxime nãq; amicus est sibi & seipsum maxime amare oportet, hęc enim merito addubitare faciunt cui potius parti assentiendum sit cum vtrinq; rationes credibilitatem afferant.

¶ Sequitur prima conclusio, dicens opus est distinctione: sicq; litera clara, inquit. Fortasse igitur tales sermones distinguẽdi determinãdiq; sunt quousq; & quomodo sint veri. Nã si acceperimus quonammodo vtriq; amatorẽ sui dicant, cito fiet manifestum id de quo ambigitur. ¶ Sequitur secũda conclusio. Qui igitur hoc reprehendendũ esse existimãt, eos amatores sui appellant qui sibi plus tribuũt in pecunijs & honoribus & voluptatibus corporis: hæc enim ipsa multitudo affectat & ipsis vt optimus omni studio incũbit. Hoc est multitudo corporales illecebras prosequitur, & eis vt optimis rebus fruitur: quapropter & in certamen veniũt, quia pro eis certant. Qui igitur in hisce plus habere pergunt ij cupiditatibus & perturbationibus eiq; parti animæ qui rationis est expers gratificantur, hoc est condescendunt sensualitati & parti brutali. Tales autem sunt multi, iccirco & appellatio orta est ex multitudine quę quidem est praua: est orta .i. primam originem duxit. Secundo, non est obscurum vulgus eos sui amatores dicere consueuisse qui sibiipsis talia tribuũt: nam si quis studet semper iusta agere: & maxime omniũ aut temperata aut queuis alia ex virtutibus ipsis emergentia honestatemq; omnino sibiipsi semper vendicet atq; vsurpet, hunc nemo dicit amatorem sui: neq; vituperabit. Liquet ergo multitudinem amatorem sui appellare eum qui corpus & corporis affectiones sequitur: & is est merito arguẽdus. ¶ Tertia cõclusio. Magis aũt videbitur talis homo sui amator. s. qui honesta sectatur. Nã ea sibi tribuit quæ pulcherrima sunt maximeq; bona & gratificat̃ ei q̃d sui ipsius est potissimũ, in oibusq; illi obtẽperat. Hoc est intellectui & rationi quę est hois pars potissima. Secũdo quẽadmodũ ciuitas & omnis alia societas maxime id esse videt̃ q̃d sui optimũ est, sic & homo ergo amator sui maxime is dicet̃ q̃ id q̃d sui optimũ est amat eiq; obsequit̃. Tertio, quia vt ciuitas id

maxime esse videt̃ qđ est in ea potissimũ. vt cõciliũ sapiẽtũ: & aliod esse cẽset conuẽtus. s. hominũ, non ciuitas: sic homo est id qđ est in eo potissimũ, scilicet ratio & intellect⁹, qui id in se amat, is sui amator dicẽdus est. Quarto, quia quis dicit̃ cõtinens aut incõtinẽs, quis mens & ratio in eo vincit aut vincit̃, quia quisq; hominũ potissimũ mens est: & maxime ea homines sua sponte egisse videtur quę cũ mẽte rationeq; gerũt: igitur nõ obscurũ est hãc maxime virũ bonũ amare quare talis maxime suipsius est amator. ❡Hinc corollariũ infert dicẽs. Quapropter maxime sui est amator. s. amans qđ in se potissimũ est, diuersa specie ab eo qui reprehẽdit̃. s. vulgo, dictus amator sui, sibi nimis indulgẽs, tãtũq; distat atq; differt quãtõ vita cũ ratione differt a vita cũ perturbatione: & quantũ appetere qđ honestũ est, ab eo qđ videat̃ prodesse. ❡Sequit̃ quarta cõclusio. Bonũ hominẽ esse amatorẽ sui expedit: nã & sibi & cęteris proderit agẽdo honesta. ❡Quinta cõclusio. Prauũ autẽ esse amatorẽ sui nõ expedit. Hãc probat philosophus. Quia & sibi & propinquis oberit affectus prauos sequẽdo. Non eñ potest arbor mala bonos fructus facere. ❡Sequit̃ cuiuidã dubitationis solutio. Diceret eñ aliqs sic. Nullus suã vitã nihilifaciẽs in opere honesto se maxime diligit: sed studiosus est huiusmodi, igitur. Philosophus cõcedit ingenue in litera minorẽ: & ex cõsequente maiorẽ interimeret. Circa minorẽ insudat, & litera est peruia. Atqui verũ est illud qđ de studioso dicit̃: cõplura ipsum agere & amicorũ & patrię gratia, & si opus fuerit mortẽ obire. Et pecunias eñ & honores abijciet: & sup. abijciat etiã ea bona de quibus homines decertãt, digladiãtur & insaniũt: vendicãs. i. vt propriã asserẽs sibi honestatẽ: hoc est illud qđ rationi rectę est cõsentaneũ. Et quia homines delectationẽ, bona opa, & longã vitã exoptant de illis trib⁹ loquẽs cõparationẽ facit sic inquiẽs. Vir bonus & magnanimus expetet potius voluptatẽ breui tẽpore vehemẽtẽ q̃ longo tẽpore leuẽ. i. exilem: & vitã honestã vno anno, q̃ quãuis. i. quãlibet aut qualẽcũq; vitam & mediocrẽ, multis sup. annis. Et vnũ actũ honestũ magnũ expetet magis q̃ multos & minutulos. Atq; iis qui pro amicis, qui propriã mortẽ obeunt, hoc forsitan obtigit. Magnã igit̃ sibi ipsis eligunt honestatẽ, abijciũtq; pecunias vt amici capiãt plures. Hinc eñ amic⁹ facultates: ipse vero studiosus honestatẽ cõsequitur: Atq; sibi maius tribuit bonũ: quia virtutẽ & nõ solũ istud circa vitã & pecuniam factitat, sed etiã circa magistratus & honores. Pręterea eũdẽ circa honores modũ magistratusq; seruabit, nã hęc omnia amico suo cõcedit. Est eñ hoc honestũ ipsi ac laudabile. Merito igitur studiosus videtur anteponens omnibus honestatem. Insup studiosus facit amicum agere illa quę immediate ipse agere potest, vt etiã honorẽ amico partiat̃: & vult esse causa quare amicus perbelle agat. Quare litera dicit, fit etiã vt & res agendas cõcedat amico: sitq; honestius seipsum fuisse causam vt agat illas amicus, q̃ si ipsemet agat. Sũmatim vt paucis oĩa cõplectat̃ sic dicit. In vniuersis igitur laudabilibus ipse studiosus plus honestatis tribuere sibiipsi videt̃. Sic igit̃ (quẽadmodũ astruxim⁹) amatorẽ suipsi⁹ esse oportet, vt ipsi autem multi sunt non oportet, hoc est oportet vt vir studiosus sit amator sui, sic vt diximus. i. sibi virtutẽ vẽdicãs, cum non vt multi sunt amatores sui, sibi indulgentes quemadmodũ diximus de amicis vituperabilibus. Ecce Aristotelis sentẽtiam paucis relatã, quę perbella est: & mirũ est gentilem virũ ita veritate cõformiter ad orthodoxã fidem suffultum & præditum esse.

Propositiones corollariæ.

❡Circa hãc materiã aliquot enũciationes breui perstrinxero, quarũ prima est. Potius oẽm culpam in meipso euitauero q̃ in quopiã alio. Anima mea in manibus meis, & nullus sibi secũdus: proinde sollicitior ero de mea salute, q̃ de herili aut paterna. Quinimo potius a ventali noxa cauebo in meipso q̃ de lętifero crimine proximi. ❡Secũda ꝓpositio. Potius ꝓcurabo mihi vitã æternã & ea quę ad ipsam ãminiculant̃ q̃ cuipiã alteri. Et si insultaueris. Obnoxius sum diligere ꝓximũ sicut meipsum. Sępe numero dictũ est, ꝙ aduerbiũ sicut ibi omnimodã similitudinẽ haud quaq̃ denotat. Ipse sum mẽsura atq; regula dilectionis fraternę, eius salutis nõ ero immemor quũ pręceptũ me ad eã astringit. Sic ei⁹ corpus protegã ne a sęuo carnifice iniuste trucidet̃. Pari modo meis fortunis eius inopię succurram. Generatim in bonis virtutũ meipm illi semp ꝓtulero, & hoc elegãter in litera Aristoteles explicat.

Tract. II. Cap. II. & Lib. IX. Cap. XI.

Fœlix an indigeat amicis.

St autem controuersia & de ipso fœlice, vtrum indigeat amicis necne. Non esse enim (inquiũt) ipsis beatis & ex sese sufficiẽtibus opus amicis. Insunt enim ipsis omnia bona. Cum igitur ex sese sint sibi sufficientes, nullius indigẽt rei. Amicũ autẽ inquiũt, cũ sit alter ipse, ea afferre amico: quę ipse per se amicus consequi nequit. Vnde & hanc sententiã dicunt. Fortuna cum bona est, amicis cur opus?

Amici externorũ bonorũ pręcipuũ.

At absurdo simile est: vniuersa bona tribuentes fœlici, amicos ipsi non tribuere: quod externorum bonorum maximũ esse videtur. Quod si ad amicũ conferre potius q̃ accipere beneficia spectat, atq; ad virum bonũ, virtutemq; dare beneficia pertinet, magisq; honestũ est amicis q̃ alienis largiri, beneficiaq; conferre: vir studiosus iis indigebit profecto, qui largitionis beneficia sunt accepturi. Quapropter & quęritur vtrum prosperis in rebus, an in aduersis opus sit magis amicis, vtpote cũ & is qui mala fortuna vtitur, iis indigeat q̃ beneficia cõferent: & iis q prospera fortuna fruũtur, iis sit opus, apud quos beneficia collocabũt. Est etiã forsitan absurdũ, beatũ ipsum solitariũ facere. Nemo eñ expetet per se bona

Beatus nõ est solitarius.

cũcta habere. Nã homo, ciuile animal est: & cũ aliis aptũ vna viuere. Hoc igitur cõpetit &

fœlici:habet eñ ea oĩa,quæ natura sunt bona. Constat autẽ melius esse cũ amicis,probisq̃; q̃ cũ extraneis,ipsum & quibusuis conuersari.Amicis ergo beato est opus.Quid igitur illi primi dicũt,& qua parte vera loquũtur?An q̃a vulgus eos amicos esse putat q̃ vtiles sunt? Talibus igitur nõ indiget ipse beatus:quippe cũ ipsi oĩa bona insint.Nec etiã iis qui ob voluptatẽ amãtur aut pparũ.Nã cũ sit ipsius vita iucũda aduẽtitia nõ indiget voluptate,atq̃ cũ amicis talibus haud indigeat,nõ videtur indigere amicis.Hoc autẽ nõ est forsitan verũ: Nã in principio dictũ est fœlicitatẽ operationẽ essem quãdã.Cõstat autẽ operationẽ ipsam fieri:& nõ vt quãdã rẽ esse,quę possidetur.Q; si fœlicẽ esse in viuẽdo ac operãdo cõsistit; boni autẽ operatio studiosa & iucunda per se,vt initio diximus resq̃ propria ex iis est quæ delectãt,atq̃ magis propinquos q̃ nosipsos, & actus illorũ q̃ nostros possumus cõtemplari: Studiosorũq̃ hominũ actus si sint amici,iucũdi sunt ipsis bonis (habẽt eñ ambo ea quæ sunt natura iucũda) beatus profecto talibus indigebit amicis,si expetit actus bonos & proprios cõtẽplari,talesq̃ sunt ipsius boni,si sit amicus. Arbitrãtur autẽ homines fœlicẽ iucũde viuere oportere.Solitario igitur,difficilis est vita. Nõ est enim facile per seipsum cõtinue operari,cũ aliis vero atq̃ ad alios facile est.Erit igitur operatio cõtinua magis,cum sit per seipsam iucũda:quod quidẽ esse circa beatũ ipsum oporteat . Studiosus enim hoc ipso quo studiosus est.gaudet quidẽ iis actibus,qui a virtute proficiscũtur: moleste autem fert eos,qui a vitiis prodeũt: perinde atq̃ musicus delectatur quidẽ eleganti cantu, offenditur autẽ prauo . Fuerit etiã & quędã virtutis exercitatio ex cõuictu bonorũ, vt & Theognidi placet.Naturalius autẽ cõsiderãtibus,studiosus amicus expetibilis esse natura studioso videtur.Diximus eñ id quod est bonũ natura studioso bonũ,& iucũdũ,esse per se.Diffiniũt autẽ ipsum viuere,animaliũ quidẽ potẽtia sensus,hominũ autem sensus,vel intellectionis: potẽtia vero ad operationẽ reducitur,& ipsum pręcipuũ in operatione cõsistit.Ipsum autẽ viuere videtur proprie esse ipsum sentire,vel intelligere.At ipsum viuere de iis est,quæ sũt per se bona atq̃ iucũda.Est eñ definitũ:definitũ autẽ natura est bonũ.Quod vero natura est bonũ,id & bono est bonũ.Quapropter hominibus iucũdũ esse videtur.Nõ oportet aũt vitã sumere prauã atq̃ corruptã:neq̃ in doloribus cõstitutã. Indefinita nãq̃ est talis, quẽ admodũ ea quę insunt ipsi.Eritq̃ hoc manifestũ magis in sequẽtibus de dolore.Si vero ipm viuere bonũ est,& iucũdũ etiã est quod vel ex eo videtur,quia oẽs appetũt ipsum,& maxime boni atq̃ beati: his enim viuere maxime est expetibile:& horũ vita est beatissima . Qui autẽ videt videre sentit;& qui audit,audire:& qui ambulat,ambulare:& in cęteris similiter est aliquid sentiẽs nos operari:sentire vero nos sentire,& intelligere nos intelligere possumus.Quod quidẽ est nos esse: esse enim,sentire vel intelligere.Sentire autẽ se,viuere:de iis est quę per se sunt iucũda. Vita nãq̃ natura est bonũ.Bonũ autẽ sibi quẽpiã inesse sentire, voluptate afficit: Ipsum vero viuere expetibile est,& maxime bonis: propterea q̃ esse bonũ est ipsis,atq̃ iucũdũ:sentiẽtes enim id quod est per se bonũ,voluptate afficiũtur. At studiosus vt erga seipsum,sic sese habet & ad amicũ. Amicus eñ est alter ipse. Vt igitur seipsum esse est vnicuiq̃ expetibile:sic & suũ amicũ esse,vel similiter.Esse autẽ ideo est expetibile,q̃a sibi bonũ esse ipsum sentit:at talis sensus iucũdus per seipsum est:sentiat ergo & ipm amicũ esse oportet : hoc autẽ fieri potest,cũ ipso simul viuẽdo,& verba mẽtẽq̃ cõmutando.Sic enim in hominibus dici videtur,simul viuere: & nõ (vt in pecoribus) eodẽ in loco pasci. Si igitur ipsum esse per se esse expetibile viro beato:cum natura sit bonũ atq̃ iucundum, simile autem est & amici ipsius esse : amicus etiam ex iis est profecto quæ expetibilia sunt beato. At quod est expetibile beato,id assit ipsi oportet vel egens erit hac parte . Opus est igitur ei qui fœlix futurus sit,studiosus amicis .

Definitũ est natura bonum.

Viuere expetũt omnes.

Vita est natura bonũ.

Amicus.

EST autem cõtrouersia &c. Disceptant nõnulli an felix amicis indigeat . Constructoriã partem philosophus in litera sustinet.Q̃ ã rationibus tã naturalibus q̃ moralibus stipat. Nihilo tamẽ minus de more partẽ inficiatoriã colorare videtur cauillos alioꝝ assumẽdo.Theodorus enim atheos dictus amictiam e medio tollere laborauit. Nã sapiẽtibus asseruit amicitiã inanẽ. Siquidem sapiẽtes sunt macti virtute & sibi ipsis sufficiũt:proinde illis superuacanei sunt amici.Insipiẽtibus aũt inutiles amicos dixit.eo q̃ amicis (vt vero simile est) vti nesciãt.¶Sequit̃ litera,in qua dubitationẽ sub hoc verborũ tenore proponit.Est controuersia inter varios an felix amicis indigeat,necne. Ad inficiatoriã partẽ aliqui argumẽtãtur.Primo sic.Beatus est per se sufficiẽs,proinde amicoꝝ præsidio non indiget.Secũdo sic.Amicus est alter ipse,& ea affert amico quę amicus per seipsum consequi nõ valet.Vnde hãc sentẽtiã in diuerbio habent.Cũ fortuna est bona dei munere.Cur opus est amicis?

Perinde ac si diceret beneficio dei homo iste claris natalibus & naturalibus pollet, cui abūde omnia bona cōuenisit. Inane igitur est eū amicorū praesidio roborari, deinde ad partē affirmatiuā hoc pacto argumētatur. Absurdū est omnia bona beato dare, & amicos illi nō tribuere. Procul dubio inter externa bona amicitia est maximū. Secūdo sic. Magis cōsentaneū est felici bene facere q̄ bene pati. Profecto virtute propriū est benefacere, at felicitas in operatione virtutis cōsistit, vt in primo libro retulimus, atq; magis pertinet ad felicem beneficia impendere q̄ accipere, & honestius est amicis q̄ extraneis beneficia conferre: itaq; eget eis qui sunt beneficiorū capaces. Quas ob res amicis indiget beatus. Quapropter quaestionē mouere consueuerūt. Vtrū in rebus secūdis, an in aduersis potius indigeamus amicis: quia in omni fortuna amici sunt necessarij, vt in praecedēte libro diximus. Infortunati enī indigent amicis qui ipsorū defortuniū releuent. In prospera autē fortuna constituti indigēt amicis, quibus benefaciāt. Tertio sic. Absurdū est & rationi dissentaneū beatū solitarium atq; soliuagum facere. Profecto nemo expeteret solitarie vniuersa possidere bona: quādoquidē homo est animal ciuile, & cum alijs aptum natū viuere, vt primo Politicorū traditur. Itaq; felici congruit cū alijs vitā agere. Possidet enim oīa quae suapte natura sunt bona, & perspicuū est melius esse ipsi beato cum amicis vitae candore bonis conuersari q̄ cum incognitis & quibusuis hominibus. Propterea concludēdum est, felici opus esse amicis, reliquū est videre quātū veritatis rationes aduersariorū habeāt. Ignobile vulgus eos amicos putat qui cōmodū afferūt, verū vtilitatis beatus nō est indigus. Ipse enim est sufficiēter locuples. Neq; indiget amicis qui ob voluptatem amātur, aut perparū illis indiget & additur ratio: quia ipsius vita est iucūda, proinde aduentitia nō indiget voluptate. Quas ob res aduersarij concludūt beatū nō indigere amicis. At hoc nō est vsquequaq; verū. Siquidem in primo libro dictū est, felicitatem esse quādā operationē: perspicuū autē est ipsam operationē fieri & dependere continuo ab ipso operante. Et nō assimilatur rei quę possidetur. Aurei enim nummi in arca: & holoserica vestis a domino nō agēte possidētur. Nempe felix viuēdo aut operando cōsistit. Boni quoq; operatio est studiosa atq; iucūda per seipsam Hoc in primo libro probauimus. Siquidē studiosa operatione inter delectabilia potissimū delectari, propria res est. Quod qa ita est alios nobiscū cōuersantes cum eorū actib⁹ serenius citra fucum cōtēplamur q̄ nos & nostros. Insitū est nobis a natura nos ipsos diligere, & plerisq; mortalū in hoc plurimū exorbitant, sua magnipendētes, de culice gigantē efficiūt. Propter hūc ergo affectū nobis a primis cunabulis congenitū dexterius de alijs q̄ de nobis ipsis iudicamus. Ingenue tamē fatebor abditos nostrae mentis recessus certius cognoscimus q̄ caeterorū. Complusculi sunt qui sub velamento sanctitatis hypocriseos labem contegūt. Nihilo tamē minus dū amicitia diutino tempore est parta, amicum intus & in cute noscimus, vt prouerbialiter traditur. Quā ob rē absolute aliorū opera splendidius q̄ nostra rimamur. Studiosorūq; hominū actus si sint amici, iucundi sunt ipsis bonis: quia omnis bona bonis sunt delectabilia, atq; iucūda. Profecto habēt ambo ea quae suapte natura iucūda sunt, vtpote virtutes cū earū opibus. Itaq; beatus talibus eget amicis, si proprios actus cōtēplari expetat, quia amicorū actus erūt ei analogia atq; scala intelligendi proprios. Alios per lineā rectā, nos ipsos vero per lineam reflexam intelligimus. Sed aliorū vultus recte cernim⁹, nostros vero reflexe in speculo. Et aliorū erratula in mantica anteriori gestamus: nostra vero cōmissa a tergo. Nostra praeconia si quę sunt directe ante oculos ferimus. Sane nō est quęrēdus amicus in hac lachrymarū valle q sit omniū noxarū expers, diuina eloquia & experientia rerū magistra veritatē in hoc nos docent, Philosophantiū turba ad occultos pectoris recessus oculū mentis nō dirigebat: sed ad exteriora quae in lucē prodeunt. Ita erat apud plerosq; Mosaica lege imbutos, Lex enim cohibet manū nō animū ait diuiniloquus Paulus ❡ Sequitur litera. Arbitrātur autē homines felicē iucūde viuere oportere: at solitario difficilis est vita: siquidē nō est facile soliuagū cōtinue bene operari, cū alijs vero belle operari facile est. Istud roboratur quia in principio nascentis ecclesiae nullos eremicolas ad speluncas deserti miserūt, nisi prius in schola morū excellenter instructos. Eremicolas modernos vix floccifacio qui in biuijs triuijsve sedent inexplebilibus vocibus stipem quęrentes. Ad loca publica conueniūt turmatim quęstus gratia. Si operibus manuū incumberent hoc emaculatae vitae splendore florerent, deuotae matronae necessaria vitę si quid eis deesset affatim suppeditarēt. Verū maiorū vmbra suū ocium suāq; segnitiē tueri satagunt: cū tamen illi proprio sudore victū atq; amictū parcissimi quęsiuerūt, vt de Paulo primo eremita, Antonio, Hilarione, & similibus cęlo dignis meminimus. Nec tū assertio Aristotelica solitudini Carthusiensiū derogat. Crebro enī in tēplū cōueniūt, antelucanos hymnos simul domino cantātantemeridiana luce precaminib⁹ iugiter insistūt. Sole meridianū circulū superāte minime torpent, nūc in angulo domūculi orantes cū deo susurrāt: nūc in hortulo fodiētes vrticas & alias noxias herbas cōculcant, salutares inserūt, nūc diuina volumina cū ardore percurrūt. Sęperq; extra somnū occupātur, ne Sathan eos ociosos inueniat. Nō ignorāt ociū multa mala docuisse: propterea ab eo tāq̄ ab aspide inopinato calcata aufugiūt. Itaq; fecere coelicolę illi eremitę quos iampridē citauimus. Ac inclytus Zacharię filius cuius vita frugalis & sanctitudo est sup aethera nota, ociū virtutū nouercā abominabatur. Nocturno sopore sacrū caput cauti supposuit, trihorio somno cōtentus, eius esui atq; potui ille sufficiebat. Reliquo tēpore superueniēte populo cōcionabatur, caperataq; fronte & stentoria voce, in lapsus & hominū mendas tonitruabat. placido vero gestu virtutum rosas atq; candida lilia ad coelum tollebāt, ita vt deuotus & foemininus sexus eum audiens diceret: Quis mihi dabit pennas vt columbae & volabo & requiescam? Insimularet ne Aristoteles hosce deicolas? Absit. Diceret enim. Nonne primo Politicorum asserui istos heroas ac homine maiores? Sed de hominū multitudine hic loquor. Bella eius responsio, cui subscribimus.

¶Accedo ad literam. Studiosus enim hoc ipso quo studiosus est, oppido gaudet in his actibus quæ a
virtute emanāt, siue ab ipso siue ab alio proficiscant. Ex opposito moleste fert eos qui a sordibus vitij
emergunt, opera spurca atq; fœda obhorret & execratur, quoniam est alter Cato Cēsorinus. Manudu-
ctionem dat de musico qui harmonia vocum eleganti cantione delectatur perstrepente autem cantu
offenditur, nec mirum, emodulata enim melodia est assuetus. Ex conuictu & amicorum assuetudinē
proborum, virtutis est exercitatio vt Theognidi placet. Vt ferrum ferro acuitur, & ex varijs ignicu-
lis ingens rogus coalescit, sic ex conuictu proborum probitas incrementum suscipit, atq; late diffun-
ditur. Et non dissimiliter ex prauorum conuictu & conuersatione peruersitas enascitur. Si naturali-
us considerauerimus probus amicus natura studioso expetibilis est. Nam quod est bonum suapte na-
tura & per se iucundum tale est studioso, ita dū omnibus dexterrime censet, sicut sanus de saporibus.
Definiunt autem philosophi ipsum viuere animalium potentiam sensus habere, viuere autem ho-
minis vltra potentiam sensus intellectionem habet. Homo inquantum animal sentit, sed ra-
tione qua homo est suopte ingenio intelligit. Potentia ad operandum est ordinata, ad operationem
quoq; reducitur & reficitur si nō esset operatio, sensus esset inutilis. ¶Ad quid enim potentia visiua
ordinatur nisi ad visionē? Pari modo de auditu & alijs tribus sensorijs dicatur. Perfectiori namq; mo-
do sensus se habent dum sentiunt, q̄ cum sensatione vacant, & haud secus de intellectu intelligatur.
Dormiens enim non sentit, nec perfecte intelligit, quocirca nō perfecte viuit. Propterea dictum est.
In primo libro q᷑ habet tm̄ dimidium vitę, somno enim grauatus non proprie viuit. Quo prælibа-
to, superadditur. Viuere est naturaliter bonum atq; delectabile. Porro viuere est quoddam definitum
atq; determinatū. Definitur enim viuere ad naturam viuentis & illud quod est definitum suapte na-
tura est bonum, sicut indefinitum suapte natura est malum. Vt sanitas est quoddam definitum, debi-
tam proportionem humor efflagitans. Ægritudo autem est indefinita. Modicus enim egressus a la-
titudine sanitatis hominem infirmum reddit, & maior egressus a debita habitudine corporis reddit
hominem infirmiorem, & vita in abyssum. Haud secus in virtute & vitio. Virtus enim est definita,
debitam materiam cum circunstantijs conuenientibus requirens. Multis autem modis in vitia itur
nam facilis descēsus auerni in sexto Æneidos. Itaq; vitium limitibus non clauditur, proinde est in-
determinatum. ¶Subditur in litera. Non oportet autem vitam sumere prauā atq; corruptam. Nunc
incidens remouet. Quia enim nupertime dictum est q᷑ viuere est naturaliter bonū & eligibile. Posset
merito quispiam insultare. Perperam viuere, & in angoribus non est suapte natura bonum. Hunc ca-
uillum euacuās ait. Non est sermo de vita praua, corrupta atq; dolorosa. Indefinita enim est talis vi-
ta, quēadmodum sunt illa quæ talem vitam denominant. De vitijs iam id ostendimus. Et dolor ęgri-
tudini parificatur hoc clarebit decimo libro cum materia doloris agitabitur. Si ipsum viuere bonū
est (si pro quia) & viuere est etiam iucundum. Quod ex hoc deprehenditur, quia omnes appetunt vi-
tam agere, & signanter boni atq; felices. His enim viuere maxime est expetibile, & ipsorū vita beatis-
sima. Quicquid homines loquantur dum afflictiuo morbo ringuntur, ad medicos & pharmacopolas
ocyssime mittunt, vota largiter emittunt, vt valetudinem reciperent. Proinde viuere est pergratum
atq; iucundum. ¶Subditur. Qui autem videt se videre sentit, & audiens se audire sentit. Parī modo
qui ambulat se ambulare sentit, & ita in reliquis est aliquid quo homo sentit se operari. In istis refle-
ctimus nos super actus directos: sensus enim particularis extrarium obiectum sentit, vt visus colorē
auditus sonum. Veruntamen actum suum proprium non sentit. Visus enim visionem. In se inhęrē-
tem minime videt. Veruntamen sensus communis sensationes particulares sentit. Hoc autem senti-
re est nos esse, esse nāq; nobis sentire aut intelligere est. At sentire seipsum esse atq; vitā agere, ex his
bonis sunt quę per se sunt delectabila. Vita enim suapte natura bonum est, & natura bonum est senti-
re ex illud inesse, necnon iucundum & pręcipue ipsis studiosis. Propterea voluptate afficiuntur.
¶Sequitur. At studiosus vt ad seipsum ita quoq; ad fidum amicum se habebit, vt vetere prouerbio
dicitur, amicus est alter ipse. Proinde vt seipsum esse cuilibet est expetibile, ita & amicum esse vult si-
militer. Hoc est propemodum, amicum vt seipsum diligit. Nonnulli amicorum vitam suæ pręferūt.
Parentes enim quidam eligunt supremū agere diē ante probos liberos vt de priamo respectu hecto-
ris & de matre Neronis meminimus. Veruntamen vulgo hominis vita est sibi expetibilior q̄ amici.
Itaq; beato potissimum expetibile est esse, bonumq; esse iudicat, talis quoq; sensus per seipsum perio-
cundus est. Quamobrem vt amicum sentiat esse operępreciurn est, & hoc aliter fieri nequit, quam cū
ipso conuiuendo hoc erit, verborum dulcore arcana mentis mutuiter cōmunicando. Probatus ami-
cus est secretissimarum rerum idoneum receptaculum, cum virtute clareat, abdita ab amico reuelata
citra rationem haud patefaciet. Porro non satis est in eadem mensa continuo sedere, sed prænarrata
ad amicitiam requiruntur. Belluę enim in eodem prato pascuntur omnis amicitię moralis expertes.
Oues enim hærbas turmatim, id est in turmam collectę simul carpunt, sic de bobus videre est & de
alijs pecorum generibus, quamobrem felici opus est probis amicis, quod est pręcipuum in hoc capite
probandum. Si igitur ipsum esse suapte natura fausto est expetibile, cum esse natura bonum necnon
iucundum sit, pari modo sentire amicum esse est ipsi felici natura bonum atq; delectabile. Ex relatis
perspicuum est q᷑ amicus est ex illis bonis quę beato sunt expetibilia, & profecto quod est expetibile
beato vt aduersarij pleno ore fatentur, hoc felici non deerit. Opposito enim dato hac magna parte
egens atq; amicus erit. Beatus certe multum expetibilibus nō erit orbatus, quocirca concludit prin-
cipale intentum, videlicet, opus est igitur ei qui felix futurus sit, studiosis amicis.
¶Restant aliqua ambigua pro literę explanatione tractanda. Primo hæręs forsitan cur dicat philo- Dubium.

Responsio. sophus ꝙ musicus modulata cantione delectatur, perstrepente autem offenditur. ¶ Respondetur ꝙ eleganti melodia assuetus est propterea absona offenditur. Delicatę enim sunt iam ei aures consuetudine factę. Propterea si vnus a cantus orbita deuiet reliqui canere desinũt. Memoriæ proditum est ꝙ cum cantoris Parisiensis domus esset incensa, plus illi displicuit obstrepentum vocum dissonantia q̃ incendium, quod ex eo probatum est ꝙ relicto rogo & ædibus, ad vociferantes egressus pertexit vt vocum diaphoniam ad euphoniam reducerent. Musica etiam deuotionem excitat propterea Dauid regũ religiosissimus pcutiebat organa & saltabat, totis viribus ante dñm, vt patet ex secundo Regũ, & Heliseus propheta prophetię donum non habẽs ad manus, misit pro psalte vt pietatem in eo dulci fidium pulsatione erigeret, vt quarti Regum tertio capite videre est. Sic Dauid citharæ suaui sono angorem Saul regis mitigauit. citharizante enim Dauide refocillabatur Saul spiritu maligno vexatus. Primus liber Regum id explanat. Propterea antiquitus musica sacrificijs atq; funeribus adhibebatur, vt fletum citaret. Quędã enim modulatio curas abigit atq; mœrores & hilares hilariores reddit. Tradunt ꝙ Xenocrates organicis modulis limphaticos liberauit, & ꝙ Asclepiades tubarum cantu surdis medebatur. Timotheus scriptorum calamo celebratus Alexandrum magnum ad bellum inflammatum leniuit. Nec solum hominum affectus melodia demulcet. Cerui enim cantu fistularũ vt ferunt illaqueantur, & delphines capiuntur. Alites fistulę modulatione falluntur. Quædam instrumenta musicalia, ad arma prouocant vt tibię litui, tubę, cornua, ita aliqua prouocant ad planctũ atq; deuotionem & ad alias hominum affectiones. quare Aristoteles octauo Politicorum scribit oportere iuuenes in musica & gymnastica instituere, quare organa & cantus fractus non sunt ab ecclesiis tollenda vt neoterici hęretici somniant, vetusti patrum ritus multitudini proficientes ob aliquorum mẽdas minime sunt antiquandi. Alioqui panem & vinum obliterare necessum, sit & ob lapsum gulonũ & ebriorum in eis quo nihil absurdius.

Dubia. ¶ Secundo dubites forsan, Cur dicit operationem quæ est felicitas in fieri consistere & non esse quandam rem. ¶ Tertio, quare dicit esse hominis ex parte sentire, cum esse hominis sit homo existens, & sensatio sit accidens longo interuallo substantia inferius.

¶ Quarto an videns continuo sentit se videre. Et an aliqui felicitatem a natura habeant.

¶ Ad secundam dubitatiunculam respõsatur. Res in geminos ramos distrahitur. Nempe aliqua est res pure successiua, vt dies & agon, hæc enĩ sunt quando fiunt, quando vero facta sunt esse desierunt, alia successiue fiunt, quando vero facta sunt persistunt. Ista a physicis successiua quo ad productionem permanentia quo ad esse nominitãtur. Rursus aliqua res a sua causa particulari haud quaq̃ dependet, vt calor, Bucephalus, quando de causa particulari loquutus fuerim non est obscurum. Siquidem nihil est vspiam creatum quod a deo non manuteneatur. Aliquid autem a causa secunda & particulari nusq̃ non dependet, vt lux, lumen, operatio. Isto modo philosophum impræsentiarum intelliges.

¶ Tertia ambiguitas non est difficilis enodatu. Substantia non est propter accidens tanq̃ scopum, verum homo in potentia sentiendi atq; intelligendi est propter seipsum sentientem atq; intelligentem. Homo intelligens perfectiori modo sese habet q̃ dormiens, veterno marcessens, asinus bipes, bñ intelligens rationalis & homo ¶ Ad quartum respondetur ꝙ non est necessarium actu directo praeditum in actum exire reflexũ, potest enim facile super huiusmodi actus se reflectere, & hoc est illi maximopere iucundum si omnia dextre ei contingunt, proinde citra caudam & additum, esse atq; viuere ẽ delectabile, pręcipue quando cernit alios ipsi syncronos atq; minores ipso defunctos. Nihilotamẽ minus viuere in magna pœnuria atq; mœrore non est homini vulgo iucundũ. Sane quædam sunt irrestricte capta vera, quę cum addito definunt esse talia. Sic sensatio vitę studioso est pergrata, vt sit in potentia propinqua bene operandi, sed habere vitam cum morbo neopolitano perpetuo non est delectabile, immo hominem pungit atq; ringit, signanter quando ex tetra libidine habetur. Tunc enim homo duplici pœna affligitur, infamia non delebili opinione vulgi, & atrocitate morbi ossa cũ carne rodentis. Hęc pręcordia lancinant & erit officina mœroris. Dixi opinione vulgi. Potest enim ipse prudens pœnam suapte prudentia leuare, culpam in deum commissam detestando, & punitionẽ annexam gratanter sumendo, cum dicat alijs, mea scelerata vita hãc acerbitatem atq; maiorum meruit & tunc non parum merebitur, pœnam naturaliter inflictam voluntarie tolerando. Isti actus habitum ipsum ad bonum promptificantem in eo generabit. & sic de necessitate virtutem efficit.

Ad quintũ. ¶ Quęrebaẽ etiã an aliq felicitatẽ a natura habeant. Vetus trãslator ait, cũ dęmon bona det qd opus est amicis. Leonardus hoc ipsum interp̃taẽ rectiꝰ hoc pacto. Cũ deus abũde sibi dederit, Argyropilus claram sentẽtiã cepit, vt inter exponẽdũ enucleauimus. Dicamus ꝙ ab horoscopo & cęli influẽtia aliqui sunt alijs ad ꝓbitatẽ ꝓpẽsiores. Parẽtũ etiã mores in liberos deriuanẽ, deus tñ nõnullis singularem gratiã in tenella ętate elargiẽ, vt Nicolao glorioso cõfessori q quarta vel sexta feria, semel sugebat vbera: post quã refectionẽ os a maternis vberibꝰ auertebat: nullisq; blãditijs pia mater poterat tenellũ filium brachijs pẽdẽtem allicere vt iterato mamillas sugeret. Examẽ apũ bti Ambrosij adhuc in cunis iacẽtis os ĩgrediẽs declarauit qsnã futurus esset puer. Sic de Bernardo, in quo matris somniũ de cane latrãte est verificatũ. Isti & sĩles diuino iuuamine fœlicitatis pręsagiũ in teneris annis acceperũt. Cõis via huiꝰ est in schola virtutũ feruẽter educari. Dũ virtutis seminaria sunt cõcinne iacta, & fulcra diutino tẽpore accepint, nõ parũ momẽti hñt vt virũ beatũ efficiãt. ¶ Fortasse optas scdę cõclusionis deductionẽ clariꝰ notari.

Conclusiõis secundę deductio. ¶ Respõdeẽ ꝙ illic sũt duo pusilli syllogismi, quorũ prior est ille. *Sicut* hõ studiosus se habet ad seip̃m, ita quoq; sese ad amicũ habet, sed sic est ꝙ ad seip̃m qd est ei eligibile esse & viuere ꝓpter sentire & percipere seip̃m esse bonũ, q̃a talis sensus est ei oppido delectabilis, pinde haud

dissimiliter eligit amicum esse & viuere vt ipsum sentiat & percipiat bene esse, itaq; illum optat percipere atq; sentire. Secundus syllogismus est. Omnis studiosus eligit & expetit sentire amicum bene esse & valere, ac huiusmodi sentire in conuictu atq; cantatione mutua fit igitur. Epilogãtes dicimus q; solus studiosus habet amicos sibi similes: prudẽtia alterius vitam examinat, qa plurimi foris sunt Catones, intus Sardanapali. est proteus, nunc more leonis frendit, nunc more anguis sibilat. Catoniana lingua tales proximorum errata incessunt, intercutibus vitijs ipsi occulte madẽt. Ab illorũ societate beatus summopere cauet, & cum nullo nisi septuplum purgato amicitię nexum contrahit, Cum omnibus tamen in foro atq; cubiculo loquitur. Vnde hæc breuis colloquutio cũ societate amici nihil commercij habet.

Tractatus, III. Cap. I. Et Lib. IX. Cap. X.

Vnt ne igitur q̃plurimi faciendi amici, an vt de hospitalitate dictum cõcinne fuisse videtur.

Amici an multi habendi.

Hospite ne careas, hospes neq; pluribus esto.

Hospites pauci habendi.

Sic & ad amicitiã accõmodabitur, neq; sine amicis esse, neq; rursus nimiũ multos habere amicos. Ad eas igitur amicitias quæ sunt ob vtilitatem, & valde id quod dictum est accommodatum esse videbitur. Multis enim vicissim subministrare, laboriosum est, neq; ad hoc agendum facultates ipsę sufficiunt. Plures igitur iis qui sunt ad facultates proprias satis, superuacanei sunt, atq; ad bene viuendũ impedimento: non ergo opus est ipsis. Ii quoq; qui comparantur ob voluptatem, sufficiũt pauci: vt in epulis condimentum. At sunt ne studiosi plurimi comparãdi? An & multitudinis amicorum est quidam numerus, perinde ac ciuitatis. Nec enim decem ex hominibus ciuitas constare potest, nec etiam est ex centum milibus adhuc ciuitas. Sed quãtitas non est forsitan vna quędã determinata, sed omnis ea quę est media inter quasdam multitudines definitas. Et amicorũ igitur multitudo quędã est definita. Atq; ii fortasse sunt plurimi, cum quibus quispiam viuere potest, hoc enim ad amicitiã pertinere maxime videbatur. Fieri aũt nõ posse vt vna cũ multis quispiam viuat, seq; multis impertiat, nõ est obscurũ. Præterea illos etiã inter sese amicos esse oportet, si simul oẽs victuri sunt, hoc aũt difficile est in multis. Est etiã perdifficile gaudere familiariter cũ multis, atq; dolere. cõcurrere enim hęc simul possunt cũ vno inquã dolere, & cũ altero gaudere. Forsitan igiť bene est, nõ quærere q̃ plurimos amicos habere, sed quot ad cõmunẽ vitã habendã sufficiunt. ¶Neq; enim posse videť, multis vehementer amicũ esse. Quapropter neq; adamare plures, exuperatio enim q̃dam amicitię est, hoc autẽ est ad vnũ. Et vehementer igitur amare, ad paucos erit. Hoc & in ipsis rebus ita se habere videtur. Amicitia namq; sodalitia non fiunt multi amici, & quę fama celebrãtur inter duos fuisse dicuntur. Qui vero multos amicos habet, & omnibus sese familiariter offerunt, ii nemini amici esse videnť, nisi ciuiliter, quos & placidos appellãt. Fit igitur vt ciuiliter multis sit quispiam amicus. etiã si non sit placidus, sed vere vir probus. Sed ob virtutẽ & seipsos amicitia, non est ad multos, amabile autem est, & paucos inuenire tales.

Ciuitas ex quot.

Amici quot sunt habẽdi.

Amicitia excellens inter duos annos.

SVnt ne igiť q̃plurimi &c. In hoc decimo capite hãc q̃stionẽ terminat. Vtrũ multi sint parãdi amici an pauci. Et primo q̃stionẽ ponit, deinde eã eluit. Et totũ caput duabus q̃stionib⁹ & tribus conclusionib⁹ partitũ est. Prior q̃stio. Vtrũ quãplurimi cõciliãdi sint amici an potius pauci. ¶Respõdendo dicit q̃d de hospitalitate elegãter dictum est. Hospite ne careas, hospes neq; pluribus esto. Ad amicitiã accõmodať hoc pacto, vt neq; sine amico sis, neq; rursus nimiũ multos amicos habeas. ¶Sequiť prima cõclusio. Ad eas igiť amicitias q̃ ob vtilitatẽ cõparãť id recte accõmodatũ videť. Neq; in his opus est plurib⁹ amicis. Ratio est, multis eñ vicissim subministrare laboriosum est, neq; ad hoc agendũ facultates suppetũt ea amicorũ copia q̃ ad ꝓprias facultates satis est, supuacanei sunt, atq; ad bñ viuendũ sunt ipedimẽto, nõ est ergo opus ipsis, qa sic hõ esset, ita distractus circa amicorũ subuẽtionẽ vt sua negocia gerere vix posset, nec trãquille viuere posset, cũ toties ab amicorũ multitudine inquietareť. ¶Scd̃a cõclusio. Pauci amici ob voluptatẽ sufficiũt. Dicit lr̃a. Ij quoq; q ob voluptatẽ cõparãtur sufficiũt pauci, vt in epulis cõdimentũ. Probatio est ꝑsimilis. Nã sicut in cibo cõdiẽdo modicũ salis sufficit, sic ad delectationẽ pauci amici sufficiũt. Et sicut cib⁹ multo sale cõdit⁹ indelectabilis ẽ, sic ẽt plures delectationẽ faciẽtes molestiã ingerũt. ¶Tertia cõclusio. At sint ne studiosi plurimi cõparãdi, an & amicorũ studiosorũ faciẽdorũ est q̃dã multitudo determinata. Hoc ꝑ metaphorã ꝓponit inq̃t. An & multitudinis amicorũ est q̃dã nũer⁹, ꝑinde ac ciuitatis. Nec eñ ex decẽ hoib⁹ ciuitas cõstare põt, nec etiã ex centũ millib⁹ adhuc est ciuitas, sʒ quãtitas nõ est forsan vna q̃dã determinata, sʒ ois ea q̃ est media iter q̃sdã multitudines definitas. Et amicoꝝ igiť multitudo est definita. Vult phũs dicere q; duo sunt limites in ciuitate noti. Vtpote decẽ nõ sufficiũt ad ciuitatẽ ob ꝑuitatẽ, & põt qs talẽ nũerũ augere ponẽdo tot hoies vt illi hoies sint nimis multi ꝑ ciuitate cõstituẽda, sʒ de multis intermedijs notũ est q; ad ciuitatẽ suppetũt. Scd̃o fieri põt vt ij sint plurimi cũ qb⁹ q̃spiã viuere põt. hoc ad ami-

citiã vel maxime ptinere videt. Contingit igit in amicitia studiosa q̃ plurimos sibi cõparare amicos. ¶ Quarta cõclusio. In amicitia studiosa haud plures cõparãdi sunt amici. Hãc cõclusioné q̃ntuplicitér ostẽdit. Primo qa haud quaq̃ obscurũ est fieri nõ posse vt vna pariter cũ multis q̃spiã viuat, seq; mul-tis totũ iptiat, ergo in studiosa amicitia nõ q̃plurimi cõparãdi sunt amici. ¶ Secũdo oẽs amicos ami-corũ esse amicos op;, qd est difficile. ¶ Tertia ratio difficile est gaudere & dolere cũ multis, stat aũt ami-corũ vnõ gaudere illo tẽpore quo alter dolet & sic cũ vno gaudebit cũ altero vero gemet. Cõcludit er-go forsitã igit bñ est nõ q̃rere q̃plurimos amicos hñe, sed quot ad cõem vitã habẽdã sufficiũt. ¶ Quar-ta ratio. Nõ est pbabile quẽpiã multis esse valde amicũ, ergo nõ est possibile esse amicũ multis. cõseq̃n-tia tenet, exupatio eñ q̃dã amicitię est (vt pt; in octauo libro) hęc aũt est ad vnũ. Et vehemẽter igi-tur amare ad paucos erit. ¶ Quinta ratio. Ita est in re q; eidẽ nõ sunt plures amici, nã amicitia sodali-tia nõ fiunt multi vehemẽter amici, sed amicitię q̃s famę celebritas reddit insigniores inter duos fu-isse cõmemorant, vt inter Achillẽ & Patroc'õ. Inter Theseũ & Pyrithoũ. Nõ a rõne, igit alienũ fue-rit vt i amicitia studiosa nõ multi q̃rant amici. ¶ Seq̃t. Qui vero &c. Solotio cuiosdã obiectiõis. Di-ceret eñ aliq̃s, multi sũt amici placidi. dicit q; tales multi nõ sũt amici scdm veritatẽ, licet placidi vo-cent. Dicit Ira. Qui vero multos amicos hñt & oibus sese familiariter offerũt ij nemini esse amici videñ-tur nisi ciuiliter: quos placidos appellãt. Fit igit vt ciuiliter m̃tis sit q̃spiã amic⁹. Hęc est capitis q̃n-ta cõclo. Ad amicitiã vero ciuilẽ & politicã sufficit virũ esse placide, pbũ, & bñ erga oẽs ciues i ciuitate viuere, sed id ad amicitiã de q̃ in his duob⁹ libris loq̃mur nõ sufficit. ¶ Nec seq̃t. Inter tales est amici-tia politica: ergo iter eos est vera amicitia. Cõcludẽdo ergo dicit. Amicitia q̃ est ob virtutẽ, & ob seipos ad multos nõ est, sed amabile est, hoc est multũ charũ in amicitia & lõga expiẽtia partũ tecũ bñ agi,

Dubia duo.

putãdũ est paucos etiã repiri q talí amicitia digni sũt. ¶ Dubitat primo, q̃re decẽ vel in pauco nũero existẽtes vel in nimis amplo nũero pñt cõstituere ciuitatẽ. ¶ Scdo quotus numerus adęq̃te q̃ntũ ad puitatẽ & magnitudinẽ sufficit ad ciuitatẽ. Si dices cẽtũ est minima multitodo q̃ sufficit ad ciuitatẽ, tũc vno mortuo perit ciuitas. Et si dicas mille (gr̃a exẽpli) est iustus nũerus & ad ciuitatẽ sufficiẽs, tũc inferã, igit ob vnũ supueniẽtẽ desinet eẽ ciuitas. Si dicas q; nõ desinet eẽ ciuitas. Inferã, igit nõ dabit p̃-cisus limes, puta nec maximus nũerus nec minim⁹ q nõ, ob magnitudinẽ vel ob paruitatẽ. ¶ Cõtra hoc q; accepto vno nũero hoim sufficiẽtiũ ciuitatẽ cõflare sic argumẽtabor. Vel illa multitudo est ma-xima vel nõ. si primũ, ppositũ, si scdm, auferã adhuc vnũ hoiem quo ablato q̃ro an remanẽs nũerus ẽ maxima multitudo q̃ ad ciuitatẽ sufficit, & si sic. Adhuc habet ppositũ & si nõ, in abyssum distẽdã, er-go op; dare maximã moltitudinẽ q̃ ad ciuitatẽ sufficit, vel minimã q̃ nõ sufficit. Et eodẽ modo argu-mẽtari possem de altero extremo, sc; minima multitudine, vel maxima q̃ non semp est minor mini-ma q̃ sufficit: qa dato nũero denario q̃rã an illa multitudo est minima an nõ, si primũ, ppositũ, si scd;

Ad primum

distẽdã, quosdusq; mihi dederis limitẽ. ¶ Ad priorẽ dubitationẽ respondet q; pauci nõ pñt sibi inui-cẽ in necessarijs suppeditare. Opus est agricolis, viticolis in regiõe in q̃ vites crescũt, sed in his oris ra-ro tales vrbes inhabitãt, opus est fabris, sutorib⁹, & sartorib⁹ & alijs artificib⁹, mercatorib⁹ p̃fectis iudi-cibus & alijs magistratib⁹ p vrbis regimine, q̃re decẽ sunt nimis pauci p vrbe aut ciuitate. Pro vico tñ q est ciuitates pars in potẽtia sufficiũt. Etiã status est in vrbis magnitudine, si eñ nũero exuperan-tes vrbẽ bñ muratã habeãt sunt insolẽtes vix regib⁹ obsequẽtes, qñ est politia regalis insup q̃cunq; sit politia difficillimũ est excessiuã multitudinẽ bñ regere. Videmus eñ ad oculũ in Parisiẽsi rectore eli-gendo maiorẽ difficultatẽ & plures seditiones q̃ in alijs minorib⁹ vniuersitatibus, hoc aũt ab eligẽtiũ multitudine orit. Vbi eñ multitudo illic est cõfusio. Insup ciuitas est mediocris p vna regiõe q̃ p alijs nimis magna fieret, quia ad annonã & reliq̃ necessaria oculus habẽdus est, immanem vrbem Charum Ægyptus bis triticũ in annũ colligens bñ alit, & Tunetũ minor africa, q̃ excessiue magnę p Britãnia forẽt. ¶ Ad scdam dubitationẽ dicit q; Aristoteles vult dicere si q̃rat vbi est p̃cisus limes i nũero ciui-

Ad secundũ.

tatis descẽdẽdo an ascendendo dubie respõdet, esto q; hõ sciat tot p sufficiente sufficere sicut scio me p aliquã distãtiã posse videre & cõsecrare, & nõ p quãcũq;, sed vbi est limes ignorat, esto q; talis dabilis sit: sic in pposito realiter dabilis est vna multitudo q̃ nõ sufficit ob paucitatẽ ciuitatẽ constituere, vel ni-mia quę sufficit & sic de alio extremo in ascendendo dicatur.

Tractatus.III. Cap.II. Et Lib.IX. Cap.XI.

Amici quando magis expetendi.

T vtra in fortuna magis opus est amicis, vtrũ in p̃spera an in aduersa? In vtraq; nãq; q̃ręrunt. Nam & qui fortunã habẽt aduersam, indigẽt ope: & qui sunt in rerũ p̃speritate corũ idigẽt q̃buscũ viuẽt, & in quos bñficia cõ-ferẽt, volũt enim largiri, bñficiaq; cõferre. Amicos igit habere necessariũ q̃-dẽ est: magisq; in aduersa fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis est op⁹, honestis autẽ in p̃speritate fortunę. Idcirco & bonos q̃rũt in hos eñ be-neficia conferre atq; cũ his vna degere magis est expetibile. Est eñ & ipsa p̃sentia amicorũ iucũda in vtraq; fortuna, nã leuant ipsi dolẽtes cõdolẽtibus ipsis amicis. Quapropter & du-bitauerit quispiã vtrũ doloris, vt oneris amici participes fiũt. An hoc quid est nõ fit, ipsorũ aũt p̃sentia cũ sit iucũda, cõdolẽdiq; sensus minuit ipsum dolorẽ. Verũ an ob hęc, vtrũ ob aliq̃d aliud leuant, missum faciamus. Id qd̃ dictũ est, euenire sane videt. Ipsorum aũt p̃sentia immixta q̃dã esse videt. Nam aspicere q̃dẽ amicos iucũdum est, p̃sertim ei q calamitatibus premit, fertq; p̃sidiũ aliqd̃ aduersus dolores. Cõsolationẽ enim ipse amicus & aspectu, & ver-

bis afferre põt, modo sit dexter. Scit nãq mores, ex qb⁹ gaudet atq dolet. At sentire suas ob ærũnas dolere amicũ, affert dolorẽ. Nã oẽs fugiũt se causam doloris esse amicis, quapropter viriles quidẽ natura cauẽt, ne amici secũ cõdoleãt & si nõ exuperẽt indolẽtia, dolorẽ quo illi afficiunt nõ ferũt. Atq oĩno simul plorãtes mœrẽtesq nõ admittũt, q̃a nec ipsi sunt ꝓpẽsi ad luctus. Mulierculę vero & hmõi viri gaudẽt iis q vna cũ ipsis gemũt, & amãt eos tanq̃ amicos & cõdolẽtes. Oportet aũt oĩbus in rebus ꝓstabiliorẽ imitari. At amicorũ ꝓsperis tñ reb⁹ p̃sentia & voluptatẽ affert omni in actu, & cogitatiõe delectat, ꝙ in ipsius bonis lętãtur. Quapropter videbit̃ oportere in ꝓsperitatib⁹ quidẽ prõpte vocare amicos. Est enim honestũ beneficum esse. In aduersitatibus aũt pigre. Minime nãq facere participes malorũ ipsos oportet. Vnde & illud dicitur. Sat est grauis tristisq, sine me fors premat.

Viriles cauẽt dolentes. Mulierculę.

Maxime tamẽ vocãdi sunt tũc amici, cũ parua suscepta molestia multũ prodesse possunt. Cõtra aũt fortasse cõgruũ est, ad calamitosos quidẽ ire nõ vocatũ, & prõpte, est enim amici beneficia cõferre, presertim in eos q indigẽt, & antea q̃ illi requirãt: vtrisq nãq honesti⁹, atq iucundius est. Ad fortunatos aũt prõpte qdẽ accedere ad operãdũ vna cũ illis. (Est eñi ad hæc opus amicis) lente aũt ꝓ beneficiis cõsequẽdis. Non est eñ honestũ vtilitatis suę causa properate. Cauenda autem est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo, accidit eñ nõnũq̃. Pręsentia igitur amicorum in vniuersis expetibilis esse videtur.

Vocãdi amici quando. Qñ adeundi a nõ vocatis.

AT vtra in fortuna &c. In hoc capite phũs docet vtrũ in scḋa fortuna an in aduersa hõ citius amicis egeat. Et prio q̃stionẽ cũ eius motiuo ponit, postea eã soluit dicẽs. In aduersa fortuna magis opus est amicis ob indigẽtiã subleuãdã, in ꝓspera vero plus ob honestatẽ. Ponit̃ q̃stio clare in lr̃a sic. At vtra in fortuna magis op⁹ est amicis, vtrũ in ꝓspera an in aduersa. ¶ Pria cõclusio. In vtraq fortuna parãdi sunt amici, nã & q fortunã hñt aduersam amicorũ indigẽt ope, & quos rerũ ꝓsperitas ad rerũ fastigia euehit ij indigẽt amicis cũ qb⁹ viuãt & in quos bñficia cõferãt. Volũt eñ largiri bñficiaq cõferre. Ex illo corollariũ hoc infert. In aduersa igit̃ fortuna amicos hr̃e magis necessariũ est, q̃ ꝓpter hic vtilib⁹ opus est amicis, in scḋis autẽ reb⁹ opus est honestis, idcirco bonos q̃ sit, in hos eñ bñficia cõferre, atq cũ his vna degere, magis est expetibile ¶ Scḋa cõclusio. In vtraq fortuna tã aduersa q̃ scḋa iucũda est amicorũ p̃sentia. Nã in aduersa fortuna leuant̃ & ipsi dolẽtes cũ dolẽtib⁹ amicis. Et idcirco q̃ri solet vtrũ doloris vt oneris amici pticipes esse debeãt, cũ alterũ alter alleuat, hoc est quũ pondus qḋ alter solus portat ab amico minuat̃. An id qdẽ nõ fit hoc modo. s. vt etiã alter doleat, sed quãdo ipsorũ p̃sentia est iucũda, & cõdolẽdi sensus minuit dolorẽ. Hoc est iucũd⁹ superueniẽs tristitiã alteri⁹ minuit, nõ tñ eã induit, sic vt & ipse doleat. Verũ vnũ ob hęc q̃ tã aliata sunt, an ob aliqd aliud leuãt̃, sed amici ambo tristitia, missum faciamus. Tametsi ob hoc qḋ dictũ est rõnabile id euenire videt̃. Nã ipsorũ p̃sentia reb⁹ lugubrib⁹ immixta alleuatiõis cã esse videt̃. Aspicere eñ amicos, iucũdũ est, signãter illi q calamitatib⁹ p̃mit̃ fertq p̃sentia aliqḋ aduersus dolores p̃sidiũ. Cõsolationẽ eñ ipse amicus & aspectu & verbis afferre p̃t, mõ sit dexter & affabilis. Scit nãq amici mores & qb⁹ gaudet, atq dolet. Sꝫ enim in hoc gñe virtutis oblectamẽtũ capit circa materiã illã versat̃, & bona p̃terita amici recitat, q̃ audita eũ delectãt. Exẽpla ad ꝓpositũ ponã. Dũ Parisij cronica febri laborarẽ & mihi pot⁹ & somnus a medico ꝓhibit⁹ eẽt, fontes badingtonanos & circũ vicinos oẽs millies mihi recitare fecerũt, & quonã pacto post Angliã pedes sol⁹ incessi dũ Parisios adirem, q̃a in his me alias scholastici mei cõterranei gauisũ nouerũt, scḋm illḋ Virgilianũ. Hęc olim meminisse iuuabit. Et sic morbũ mihi tolerabiliorẽ fecerũt, & p cõseq̃ns & dolorẽ pceptũ, & tristitiã accedẽtẽ caute diminuerũt. Fac cũ amico scḋm exigẽtiã materię tu quoq sic. At natura viriles cauẽt ne amici secũ doleãt. ꝓpterea lr̃a dicit. At sẽtire suas ob ęrũnas dolere amicũ, affert dolorẽ nã oẽs cauẽt ne sint causę doloris amicis. Quapropter viriles natura cauẽt ne amici secũ doleãt, & si ipsi nõ exupẽt idolẽtia. i. nisi excellẽter ea p̃diti. ¶ Seqt̃ i lr̃a. Atq oĩno secũ plorãtes mœrẽtesq nõ admittũt, q̃a nec igit̃ ꝓpẽsi sũt ad luct⁹. Nõ ẽ eñ virile more muliercularũ lachrymas fũdere, plãgere & eiulari. Propria dicit lr̃a. Mulierculę vero & hmõi mulierosi viri gaudẽt his q secũ vna gemũt amãtq eos tãq̃ amicos cõdolẽtes. Signãter mulierculę, q̃ñ cordata mulier lꝫ aĩo tristi sit, & gemit nõ tñ aera eiulatu cõfũdit. Legim⁹ eñi de deipa virgine ꝙ iuxta crucẽ filij stetit, de eiulatu tali minime legim⁹. Et lꝫ loc⁹ a nõ legit̃, parũ soliditatis iter arguẽtes obtineat, vero sile tñ ẽ, si talẽ plãctũ emisisset, id euãgelistã nõ neglexisset. Sꝫ nũc aliq plãgũt i aduersitate, alij vero nõ, q p̃stabiliores sũt, ꝓpterea q imitãdi. Dicit aũt phũs. At amicoꝝ i ꝓspis reb⁹ p̃ñtia voluptatẽ affert oĩi actu & cogitatiõe delectat, ꝙ i ipsi⁹ bõis lętent̃. ¶ Posthęc põit phũs documẽta sex moralia q̃ mõ hõ hẽbit se erga amicos i vtraq fortuna. Tria circa amicoꝝ vocationẽ & totidẽ circa visitationẽ, dicitq ꝙ i scḋa fortũa cito i aduersa pigre vocãdi sũt amici. Lr̃a ẽ ꝑspicua, q̃ ait. Quapropt̃ videbit̃ oportere i ꝓspitatib⁹ prõpte vocare amicos, ẽ eñi honestũ bñficũ eẽ, hoc ẽ ꝙ hõ facit amicũ suũ gaudere de reb⁹ suis scḋis & hoc ẽ illi bñficiũ cõferre. In aduersitatib⁹ aũt pigre. i. tarde. s. videbit̃ oportere vocare amicos. Minime nãq facere ptĩcipes maloꝝ ipos opꝫ vñ illḋ dr̃. Sat ẽ grauis tristisq, sine me, fors premat. Phũs recitat ex poeta aliq̃ dictũ cuiusdã mifortũati, tñ prudẽtis, q̃ dicebat, mea calamitas ẽ mihi satis grauis tristisq sine. i. pmitte vt fors. i. aduersa fortũa p̃mat. i. occulte torq̃at mẽ, & cũ hoc nõ obruat amicos ꝓpterea suas miserias amicis nõ reuelauit. ¶ Terriũ documẽtũ ẽ veꝝ tñ maxime sũt vocãdi amici cũ pua suscepta molestia plimũ ꝓdesse p̃ñt. Ptꝫ q̃a mai⁹ bonũ ẽ magis eligẽdũ, si grãde subleuamẽ factũ amico plurimũ idigẽti est mai⁹ bonũ q̃ pua amici tristitia. Post hęc ponit phũs reliq̃ tria documẽta q̃ sunt ex pte eoꝝ q sua sponte amicos adeunt in vtraq fortuna sicut in precedenti.

¶ Sequit̃ igit̃ quartũ documẽtũ qd̃ est tale. Ecõtrario aũt fortasse cõgruũ est ad calamitosos q̃dẽ ire nõ
vocatũ. Et in promptu est, ꝓbatio. Est eñ amici, bñficia conferre p̃sertim in eos q indigent etiã antea
q̃ illi requirãt. Vtrisq; nãq; honesti⁹ est & iucũdi⁹, de dãte cõstat, de recipiẽte etiã patet. Honesti⁹ eñ est il-
lã gratificationẽ ab amico suscipe cũ nõ vocãdo. ¶ Quintũ documẽtũ. Ad fortunas aũt prõpte q̃dem
accedere. s. op; ad opandũ vna cũ illis. Hoc est amicos aiare ad bñ opandũ. Est eñ opus ad hęc amicis.
¶ Seq̃t̃ sextũ documẽtũ. Lente p bñficijs cõsequẽdis ite decet, alioq amico esset onerosus. Nã nõ satis
est vtilitatis suę cã ad amicos ꝓperare, cauẽda est etiã hac in re opinio iniocũditatis. Pro cui⁹ vberiori
intelligẽtia scito q̧ qs põt amico bñ fortunato opinionẽ indelectatiõis bifariã dare. Vno mõ si nullũ
cõgratulatiõis signũ ostẽdit sup eius scda fortuna. ¶ Altero si id ostẽdit tñ ex cupiditatis suæ mõ, q̧
nõ ob amicũ delectat̃, sed ob se ipsum. dicẽdo placet mihi tua ꝓspera fortuna, hac eñ via bñficiũ abs te
cõsequar. Plerisq; nãq; i hoc regno & in alijs p̃sertim laicorũ erga bñficiatos amicos in hoc delinquũt,
de illorũ ꝓmot õe ipsorũ gratiã minime curãt: sed vt ipsi de crucifixi bonis reficiant̃, sicut ancillę sũt
in manibus dñę suę, ita sunt illorũ manus semp aptę vt recipiãt: & nũq̃ sunt in sacerdotis vita cõtẽti
anteq̃ ille aiã exhalat. tũc aũt qñ est in mortis piculo, oia p̃donũ more asportãt. ¶ Dubitat̃ an virilis
Dubium. hois est nõnunq̃ flere. ¶ Rñdet̃ q̧ sic, pietatis causa. Nã veritas ipsa & pfectissim⁹ hoim dñs noster Ie-
Responsio. sus Christus, videns ciuitatẽ Hierusalẽ excidendã fleuit sup illã, & in lazari resuscitatiõe, & vt hymn⁹
attestat̃ vitã ab lachrymis, vt reliq hoies auspicatus est, vñ canit̃. Vagit infans inter arcta posit⁹ p̃se-
pia. Etiam magnanimus tristat̃ recordatione peccatorũ a se cõmissorũ & tã ꝓfunda tristitia absorbe-
ri põt, & talis habitudinis esse vt in lachrymas prorũpere cogat̃ qd̃ pfectionis esse indicat illud, Laua-
bo psing. noct. lectũ meũ, & lachrymis meis stra. meũ rigabo. Quin etiã audita re lugubri, aut recita-
ta passione dñi viriles etiã animi soluunt̃ in lachrymas, nã vt ledere in lętis est ꝓpriũ hois, ita flere in
Dubia. tristibus. Futili tñ & leui de causa flere, nõ est virilis animi. ¶ Secũdo dubitat̃, an amici p̃sentia ami-
ci tristitiã diminuit & quõ. ¶ Tertio, quia de vtraq; fortuna loquuti sumus quid est ꝓspera fortuna,
Ad secundũ. & quid aduersa & quid ipsa deinde fortuna. ¶ Ad secundũ dicit̃ q̧ experimento cognoscit̃ amici p̃sen
tia cã esse leuaminis, qa amicus partẽ tristitię amici tristantis capit, sicut pondus lenius fert̃ a duob⁹
q̃ ab vno vt dicit Aristoteles in litera, & Marcus Tulli⁹ in libro de amicitia. Vbi sic ait. Quis esset tã
tus fructus in ꝓsperis reb⁹ nisi haberes, qui illis æque ac tu ipse gauderes. Aduersas vero ferre diffici-
le esset, sine eo q eas grauius etiã q̃ tu ferret. Secũdas res splẽdidiores facit amicitia, & aduersas ptiens
cõicãsq; facit leuiores. Sicut in analogia põderis nõ dicit oimodã silitudinẽ, qm̃ dũ idẽ põdus a duob⁹
fert̃, prior; rata alleuat̃, accidẽs aũt qd̃ est tristitia, nõ sic diminuit̃, s; p̃sentia amici on⁹ tristitię alleuat,
& nouã tristitiã capit, ergo sic diuidit̃ tristitia i fortunati & ps ab amico suscipit̃. Mirũ etiã ẽ q̧ Burida
nus nõ sic Tulliũ itellexit & Aristotelẽ quẽ Tulli⁹ in libro illo totalr̃ imitat̃. In hac sane intelligẽtia
nulla est difficultas. Dico ergo q̧ plerisq; sunt q magis amari q̃ amare volũt, q̃bus placet dolor amici
supueniẽtis, de p accidẽs, eo q̧ se ab amicis dilectos sentiũt, & eorũ tristitia ꝓpris remittit̃. Scd̃o amic⁹
supueniẽs est ab amico plurimũ dilect⁹, & i illa apphẽsiõe ituitiua plurimũ gaudet. Videm⁹ eñ q̧ cũ de
amico plurimũ dilecto absente sermo icidit plurimũ delectamur, & sermonẽ vltro ptrahim⁹, nõnũq̃
vsq; ad aliorũ fastidiũ. Quid ergo erit in amici p̃sentia: id igit̃ gaudiũ cũ tristitia iptinẽte nõ aduersat̃,
tristitiã mitigat, cui nõ formalr̃, s; virtualr̃ cõtrariat̃. Est etiã ob minorẽ aiaduersionẽ ad obiectũ tri-
stitię & cõsolationẽ ab amico, tãq̃ q sanitatẽ corpis ab infirmo expectat. Insup affabilis amic⁹ tristitię
causa, mitigat: nã si bona fortunę amissa fuerint ob eorũ istabilitatẽ docet nõ esse dolẽdũ. Etiã de suis
reb⁹ si opępciũ sit, illi succurrit. ¶ Cõtra hęc tñ obijcit̃ sic. Manẽte causa manet effect⁹, mors liberoꝝ ẽ
Obiecta. causã tristitię q̃ manet & tristitia l; amic⁹ supueniat, manebit. Insup virilis p amici accessũ amicũ tri-
stari sẽtiẽs tristat̃, ergo nouã tristitiã acqrit, & sic ei⁹ tristitia augꝫ. ¶ Ad primũ rñdet̃ q̧ notitia mor
Ad primũ obiectum. tis, & nolitio eã euenisse est causa ꝓpinq̃ tristitię q̃ & tolli & remitti põt. Mors reipsa. ¶ Ad hoc nihil
facit, cũ putata mors q̃ re ipsa ẽ vita idẽ faceret, vt pꝫ in Solone ad luctũ filij falso mortui concitato
Ad secundũ obiectum. Mytilene p Thaletẽ. ¶ Ad scd̃m, trãseat q̧ infortunat⁹ virilis sup tristitia amici tristat̃, s; qa solamẽ
aliũde acq̃sitũ est maius realr̃, prior tristitia & tota remittit̃. ¶ At tertiã dubitationẽ dicit̃ q̧ fortuna
Ad tertium dubium. scd̃m cõiter loquẽtes nihil aliud est nisi accidẽtiũ rerũ subit⁹ ac iopinat⁹ euẽt⁹. Et cui res scdę succedũt
dicit̃ hr̃e ꝓsperã fortunã, cui vero ifaustę, aduersam & durã fortunã hr̃e dicit̃. Et sic p affectu fortuito ca
pit̃. Hinc vulgus dicit hoc tale cõcessum a Fortuna, quã ethnici vulgares deã finxerũt scd̃m illud Iu
uenalis. Te facimus fortuna deã cęloq; locamus. Teste diuo Augusti. lib. iiij. de ciuit. dei. Romani deã
Fortunã posuerũt. Sed qa fortuna apud oẽs dicit̃ qñq; bona qñq; vero mala, eorũ dea mala esset, hoc
aũt est absurdissimũ. Fortuna p effectu fortuito nihil aliud est q̃ effectus ab agẽte scd̃m ꝓpositũ ꝓdu-
ctus ab eo nõ intẽt⁹ ab eo, extra semp & freq̃nter, q est notabilis boni vel mali. Vt fractio tibiæ p̃ter i-
tẽtionẽ, hoc mõ dicit̃ fortuna, vel iuẽtio thesauri in muro dimolito, & sic vulgariter capit̃. Ab Ari-
stotele scd̃o Physicorũ capit̃ p illo qd̃ est causa p accidẽs, hoc est nõ intẽdẽs effectũ, q est notabilis bo-
ni vel mali. Agẽs scd̃m ꝓpositũ & illũ effectũ nõ sępius ꝓducẽs, vt creatura rationalis q̃ est agens a ꝓ-
posito est fortuna respectu effectus cui cõnotatio termini per diffinitionem explicati cõuenit. Sed de
fato non solũ ethnici verũ etiã vulgares christiani plurimũ aberrant. Putãt enim ipsum rebus neces-
sitatẽ imponere, vt poeta de paride loquẽs ait. Te tua fata trahũt ne fata relinquere possis. Et si forte
equus moritur, dicit vulgus hoc esse illi fatale, cum a casu & fortuna vel malo equi regimẽ id euenit.
Nullum enim est fatum tale, teste Augustino quinto de ciuitate dei. Non tamen negandum est quin
posset esse hominis inclinatio ad hoc vel ad illud a sideribus, tamen necessitas vel prouidentia dei circa
creaturas est cõtingẽter, sed neq; hoc neq; illud apud nos est fatũ dicẽdũ more gẽtiliũ aut vulgarium.

Tractatus.III.Cap.III.Et Lib.IX.Cap.XII.

T est ne, vt adamantibus amabilissimum est ipse aspectus, magisq; hunc sensum q̃ cæteros expetunt, propterea q per hunc maxime est, atq; oritur amor sit & amicis maxime expetibile conuersari, simulq; viuere ? Amicitia nanq; communicatio est, Et vt ad seipsum quisq;, sic sese habet & ad amicum. Sensus autem vnicuiq; circa seipsum est expetibilis, & circa igitur amicum. At operatio ipsis in simul viuendo fit. Quare non immerito viuere simul affectant. Atq; quod tandem est singulis esse, vel gratia cuius viuere expetunt, in eo cum amicis versari, degereq; volunt. Quocirca alii compotant, alii talorum ludo simul incumbunt, alii simul sese exercent, & vna venantur aut philosophantur singuli totos dies id simul agẽtes quod maxime amant. Viuere enim simul cum amicis volentes hæc faciunt & ea cum his communicant, quibuscum vna viuere expetunt, quæ maxime ipsos in vita delectant. Fit igitur vt amicitia quidem improborum sit flagitiosa. Communicant enim praua, suntq; instabiles, & peiores etiam fiunt moribus similes euadentes. Proborum autem proba, congressionibus suscipiens incrementa. Videntur etiam tales & præstabiliores euadere, tam agendo q̃ se mutuo emendando: eliciunt enim ex sese mutuo ea quæ placent. Vnde illud dicit̃ recte.

Àspect' quid amor oritur an sit expetẽdus sumine.

Amicitia imp̃borũ flagitiosa.

Disces ex studiosis nimirum optima semper.

Sed hactenus de amicitia. Deinceps de voluptate dicamus.

AT est ne &c. Hic philosophus quęrit an sit delectabilissimum cum amicis conuiuere. Secundo quæstionem diluit & tribus conclusionibus caput absoluit. Prima conclusio est. Amicorum pręcipuum munus est vna conuersari simulq; viuere. Hoc quadrifariam probat. Primo quia vt in amantibus suauissimum est videre, & vt hunc sensum magis q̃ cæteros expetunt propterea q per hunc sensum est atq; orit̃ amor, quia corporis pulchritudo & decor p illũ sensum apprehenditur, modo obiectum conueniens mouet potentiam ad oblectamentum, sic & dulcis melodia cymbali hominum aures in musica delectantis, ita & cum amicis conuersari simulq; viuere expetibile videtur. Nam amicitia quædam & vnicuiq; communicatio est. Secundo vt quisq; se ad se ipsum habet, ita ad amicum, sensus aũt vnicuiq; circa se ipm est expetibilis. Et circa igit̃ amicũ. Minor est, delectabilissimũ est viro scire seipsum esse. Tertio amicitię operatio fit ipsis amicis simul cõuiuendo, non igit̃ immerito ipsi simul viuere affectant. ¶ Quarto singuli amici volunt cum amicis conuersari, in illa operatione quę est illis gratissima, & gratia cuius viuere eligunt, quasi ad illam operationem totam suam vitam ordinantes eligũt, quasi ad illam operationem totam suam vitam ordinantes. Hoc patet inductione ex litera quæ dicit. Atq; quod tandem est singulis esse vel gratia cuius viuere expetũt in eo eñ cum amicis versari degereq; volunt. ¶ Quocirca alij compotant vt mercatores. Alij talorum ludo simul incumbunt, hoc est tesserulas, ossa diabolo inuenta iactant. Alij sese simul exercent, hoc est luctantur & vna venantur, aut philosophantur vt sapientes singuli, totos dies id agentes quod maxime amant. signanter totos dies dicit, vt tempus sine interruptione ponat. Sic de loco dic, quæ sibi gratissima sunt in loco, viuere enim simul cum amicis volentes hęc faciunt, & ea cum his communicant quibuscum vna viuere expetunt quæ maxime ipsos in vita delectant.

¶ Secunda conclusio. Amicitia improborum est flagitiosa. Communicant enim praua: suntq; instabiles, peiores etiam fiunt moribus, similes euadentes, communicant enim in malis, vt in libidine furto rapina, in homicidio & in alijs flagitijs, & vnus alium ad malum allicit cum peruerso peruerteris. Et qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Et Satyricus, dedit hæc contagio labem. Et dabit in plures, sicut grex totus in agris Vnius scabie cadit & prurigine porci. Vuaq; conspecta liuorem ducit ab vua. Et prouerbialiter dicitur. Vnica praua pecus inficit omne pecus sic de scabioso & leproso cum alijs dormiente & de pomis marcidis paucis quæ totum pomorum cumulum inficiunt Et modicum fermentum totam massam secundum apostolum.

¶ Tertia conclusio. Proborum amicitia est proba. Patet, quia congressionibus suscipiens incrementa. Videntur etenim tales pręstabiliores euadere tam agendo q̃ se mutuo emendando, eliciunt enim ex sese mutuo ea quę placent. Hoc est bona. Vnde id recte dicitur. Disces ex studiosis nimirum optima semper. Et psalmographus. Cum sancto sanctus eris & cum peruerso peruerteris. Sed hactenus de amicitia deinceps de voluptate dicamus. Hoc est de amicitia affatim hactenus dictum est, nunc autem ad loquendum de voluptate sermo habendus. Dubium.

¶ Dubitatur circa hoc quod dixit. Per visum maximam delectationem capimus, quia multi maiorem per tactum capiunt. Visus est multis ob factum impudicum.

¶ Respondetur q' philosophus loquitur de humano & casto amore, non autem de brutali concupiscentia. Responsio.

Finis Noni.

LIBER DECIMVS.

Tractatus primus, Caput Primum

Voluptas nobis familiaris est.

OST HÆC SEQVITVR FORSITAN VT de voluptate dicamus. Maxime namq; voluptas nostro generi familiaris esse videtur. Quapropter erudiunt iuuenes, gubernantes ipsos, voluptate atq; dolore. Videtur autem ad consequẽdam moris virtutem maxime esse, gaudere iis quibus oportet, & odisse ea quæ oportet. Comitantur enim hæc tota in vita, momẽtum & vim ad virtutem habentia, fœlicemq; vitam. Nam eligũt quidem ea quæ voluptate afficiunt, fugiunt autem ea quæ dolorem efficiunt. Talia vero minime prætermittenda esse videntur. Præsertim cum magna de ipsis sit controuersia. Quidam enim summum bonum voluptatem esse dicunt, quidam contra vehemẽter prauum. Partim forsitan & credentes sic esse, partim putantes ad vitam nostram melius esse voluptatem ostendere prauam esse, etsi talis non est, pleriq; enim propensiores sunt ad ipsam & voluptatibus inseruiunt. Quamobrem ad contrarium ipsos ducere oportere dicunt, sic enim ad ipsum medium tandem peruenient. Fortasse autem hoc non bene dicitur. Sermones enim qui de affectibus fiunt & actibus, minus creduntur q̃ opera. Cum igitur ab iis discrepant quæ sensu percipiuntur, tum spreti veritatem etiam ipsam interimũt. Qui namq; voluptatem vituperat, is si eam visus nonnunq̃ fuerit affectare, ad ipsam inclinari videtur vt talem omnem. Distinguere namq; non est ipsius multitudinis imperitę. Sermones igitur veri, non solum ad sciendum, sed ad viuendum etiam perutiles esse videntur, creduntur enim cum sunt operibus consentanei. Quapropter hortantur eos qui ipsos intelligunt, ad ita viuendum, vt ipsi definiunt, sed de his hactenus.

Operib' plus quam verbis creditur. Sermones veri.

Nunc ea quæ de voluptate dicta sunt referamus.

Ost hęc sequitur &c. In primi libri exordio de fine vltimo sermonẽ habuit philosophus, vt homines ad virtutum opera, per quæ felicitas procuratur, inuitaret. Sicut psalmographus in Psalmorum primordio inquiens. Beatus vir & reliqua. Et rursus scd̃m virtutum materiam habõde hactenus determinatam, in hoc decimo locupletius de virtutum præmio mentionẽ facit. Hunc librum in duas partes diuidet in priore parte de voluptate felicitatis adminiculo docet, quam partẽ in quinq; capita secat. In posteriore parte de ipsa fœlicitate pręcipit. Huius capitis prima conclusio est. Post habita de virtutibus, forsitan consequens est vt de voluptate transigamus. Trifariam hanc conclusionem roborat.

¶ Primo sic. Ad moralẽ philosophũ attinet tractare de rebus humanis per quas humana vita regit, at voluptas nostro generi familiaris esse videtur: igitur. ¶ Consequẽtia cum maiore liquet. Minorem a signo fulcit. Ludi magistri & qui iuuenum curam subeunt volentes pueros prouocare ad probitatem, & declinare ab improbitate, erudiunt eos voluptate atq; dolore. Bonos enim lepido sermone & munusculis ad probitatem alliciunt, & eos voluptate afficiunt, resides vero plectunt terroribus eosq; verberibus a malo dehortantur, atq; dolore afficiunt.

¶ Secundo probatur eadem conclusio sic. Moralis philosophi est de his tractare quæ ad virtutẽ moralem attinent, at voluptas & tristitia sunt huiuscemodi: igitur. Maior declaratur, quia moralis philosophi munus est de virtutibus moralibus tractare, & de ijs per quæ virtus moralis fouetur.

¶ Minor probatur in litera. Videtur autem ad consequendam moris virtutem maximum esse gaudere ijs quibus oportet, & odisse ea quæ oportet, homines inclinantur prosequi voluptates, & auersari dolores: virtus moralis in talibus tenet medium. secundo Ethicorum, & affectus regulat. Gaudere enĩ & odio habere per totam vitam se diffundunt, & communicantur hæc tota vita, momentum & vim ad virtotem felicemq; vitam habent. Sane homines eligunt ea quæ voluptate afficiunt, auersantur autem ea quę dolorem faciunt, proinde de voluptate determinatio videtur consentanea. ¶ Tertio eadem conclusio stipatur sic. Moralis philosophi est tractare id quod magnam controuersiam circa mores habet, at voluptas est huiusmodi: igitur. Minor ex contrarietate opinationum inter sapientes agitata hoc enucleat. In principio posita dictio forsitan non est aduerbiũ dubitandi sicut nec alibi freq̃nter in hoc libro. Dicit q̧ voluptas videtur nostro generi, hoc est generi humano, esse familiaris. Vbiq; autem capit videtur pro aperte est in Ethicis, sicut porphyrius in isagogis, videtur autem neq; genus neq; species &c. Et quod dialecticus vocat genus, legũlator speciem vocat. Et sermo est de voluptate spirituali & mẽtis, quę est nobis & ãgelis peculiaris. Voluptas corporalis est nobis & belluis cõmunis.

De sensuali voluptate potissimum in septimo ethicorum loquutus est. In septimo enim de incontinentia & eius opposito signanter loquutus est quibus voluptas corporalis communicatur: proinde aliter de voluptate in septimo & aliter in hoc decimo loquitur. Quidam astruunt voluptatem esse summum bonum vt epicurus & eudoxus. Quidam contra (vt stoici) grande admodum ducunt esse malum. Et hi sunt duplices: quidam eorum ita reuera censent esse, scilicet omnem voluptatem esse vehementer prauam: secundi putant ad nostram vitam satius esse monstrare voluptatem esse prauam tametsi mala non sit: ꝙ multi ad ipsam procliuiores feruntur, voluptatibus inseruientes: & propterea ad oppositum ipsos allicere salubre ducunt. Hoc enim calle ad medium peruenient: vt in calce secundi libri diximus, de incuruato mucrone exemplificantes. Postea arguit eos qui astruunt voluptatem esse bona, & eam verbis insectantur. Et ponit vnam bellam conclusionem orthodoxęq; fidei consentaneam, quę est haec. Fortasse autem hoc non bene dicitur: hoc est incircunspecte facit is, qui scit voluptatem esse bonam & eam malam asseuerat. Conciones enim quae de affectibus & operationibus fiunt minus creduntur q̄ opera. In valore sic discurrit credentes voluptates esse bonas nonnunq̄ eas verbis persequūtur: sed minus sermonibus q̄ operibus fidei tribuitur: Dum sermones actibus humanis qui sensu percipiuntur discrepant, tunc spernuntur dicentes, & veritatem ipsam infirmant. Cuius enim vita despicitur (teste Gregorio) restat vt eius praedicatio cōtemnatur. Et ideo Actuum primo. Incepit Iesus facere & docere: praeponitur facere tanq̄ difficilius. Propterea quidam data opera ad populum concionando penultimam de facere elongauit & penultimam de docere abbreuiauit: quia hoc est facile: istud vero difficile. Et aiax thelomonius improperās vlyssi dicebat: tibi concessum est eloqui nō autem decore facere: mihi autem facere. Itaq; sibi ipse priores partes laudis assumpsit. Qui voluptatem vituperat verbis, si visus fuerit eam interdum anxie quaerere: ad ipsam illam voluptatem & immo ad omnem inclinari videbitur. Et quia aliquis diceret non ad omnem sed ad eam quam insequitur, dicit ꝙ distinguere quae voluptas est studiosa, quae vero praua, non est imperitae multitudinis: & ita siquis talis ad vnam inclinatur, ad omnem inclinari posse videtur. Postea obiter occurrentem cōclusionem ponit: quę est hęc. Sermones veri non solum ad sciendum, sed etiam ad viuendum sunt maiorē immodum vtiles. Hoc est veritas duo bona vendicat. Probatur haec tertia conclusio sic. Sermones illi sunt perutiles qui verum stipant solidantq; at quando actibus humanis sunt consentanei sunt huiusmodi: ergo tur. Minor patet. Quia tunc illos hortantur qui sermocinantes intelligunt, viuere vt ipsi verbis definiūt. Ex litera patet, mendacio neminem trahendum ad bonum: secundum deiloquum apostolum ad Romanos. Non sunt facienda mala vt inde eueniant bona.

¶ Contra, dicis mentiri possum aut saltem illudere vt hominem ad bonum inducam. Si carnifex quaerat hominē in mea domo ad mortem: licite dico non est in domo mea, id est non comedit in domo mea, vt sit tertia persona de edo. Et Iacob a diuo Augustino & aliis bene sentientibus excusatur a peccato q dicebat se esse Esau: de his fusius in sentētiis loquut⁹ sum & nō nihil sup hoc opus: quocirca nūc pertranseo.

¶ Dubitatur contra has duas conclusiones. Nam videntur esse veritatis suspectae. Si egregius concionator Dubium. insectetur intemperantiam, & fractionem ieiunii: nemo per hoc arbitratur frangere ieiunium non esse peccatum. Cui consonat Christus dn̄s in euangelio Matth. xxiii. dicens. Super cathedram Moysi sedēt Scribe & Pharisęi quę dicunt vobis facere facite: & quae faciunt nolite facere. ac si dicat. Suscipite eorum salubrem doctrinam, eorum perditos mores detestantes. Respondetur ꝙ hoc est verum quando constat de ve- Responsio. ritate veri, & de operis malitia, non autem in verbo ambiguo: vt est in exemplo philosophi. Talis concionator reuera non est egregius sed seminiuerbius: qui quod dixerat verbo, opere infirmat. Perinde acsi medicus praedicans alas perdicum esse malas, & tamen ipse auidius illas mandit, quis illi crediderit? Quilibet id agit quod arbitratur sibi esse bonum actualiter & in particulari, septimo ethicorum: circa particularia sunt operationes, & affectus. At non oportet quemlibet dicere illud quod ei videtur bonum, primo elenchorum. Non eadem volunt & dicunt homines: dicunt enim decoratissimas orationes, volunt autem ea quae videntur prodesse. Et patet de concionatrice contra pluralitatem sacerdotiorum & plura tenente siue in titulum siue in vt dicunt commendā. Immo concionator supradictus ieiunium facto interimit signanter apud vulgus ad intemperantiam procliuem: sic enim ratiocinatur. Quicquid dixerit iste in concione, nunc in coena commedere non est peccatum: quia iste legem nouit & suam animam diligit: si esset delictum non manducaret. Ad terrorem ergo haec verba dixit: & propterea scandalum actiuum apud sapientes est grande nephas: & in occulto ieiunium infringere est minus detestabile. Verum haec sunt separabilia apud sapiētes. Licet enim verbi diuini declamator tetra libidine sit famosus, non oportet eum in libidine imitari: propterea Christus praecepit relinquere eorum scelestam vitam & amplecti eorū sermones. Actus arctius mouent q̄ verba: & in operibus aliud superne carpi solet. quod vnico exemplo rursum detegitur. In concilio Niceno erat philosophantium quidam qui a gentilitio delirio nullis argumētationum inuolucris ad fidem trahi poterat. Prosiliit in medium quidam annis grauis illibatae vitae nexuum dialecticorum ignarus, prudenter cum philosopho captionibus imbuto disserens. Vitae nitorem philosophus intelligēs mox baptismum suscepit inquiēs. donec meandris scholasticis mecum ageretur, verbis verba opposui: vbi pro verbis vitae candor processit: reluctari nequiui. Vt autem paucis agam si vita concionantis verbis sit concors sermo eius est efficax, & verificatur maxime de illo dictum apostoli ad hebręos quarto. Viuus est sermo dei efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsq; ad diuisionem animę ac spiritus. Et hoc videmus ad oculum in hominibus excellentis vitae, qui rudioribus verbis plebem ad aethera trahunt. Non enim in sublimitate sermonis venit apostolus ad Corinthios vt ipse. i. Corinth. secundo ait.

Eudoxus probat voluptatē ſummum bonum.

Vdoxus itaq; voluptatem ex eo ſummum bonum eſſe putabat, quia cernebat vniuerſa ipſam affectare:& quæ rationem habent, & quæ expertia ſunt eiuſdem. Atq; in cunctis quod eſt expetibile, bonum eſſe, & quod maxime eſt expetibile, optimum eſſe. Vniuerſa vero ad idem ferri declarat, omnibus illud optimum eſſe. Vnumquodq; enim id quod eſt ſibi bonum inuenire dicebat, quemadmodum & alimentum. Quod igitur vniuerſis eſt bonum, quodq; cuncta affectant, id eſſe ſummum bonum aiebat. Huius autem viri rationes ob moris magis virtutem, q̄ propter ſeipſas credebantur, valde enim videbatur eſſe modeſtus, non igitur vt voluptatis amicus hæc dicere videbatur, ſed quia vere res ita ſe habent. Non minus autem hoc manifeſtum eſſe cenſebat, & ex contrario. Dolorem enim etiam dicebat fugiendum per ſe omnibus eſſe. Itaq; cōtrarium expetibile eſſe simili modo. Maxime autem id expetibile eſſe, quod non ob aliud, neq; cuiuſq̄ expetimus gratia, atq; tale ipſam eſſe ſine cōtrouerſia voluptatem, neminem enim interrogas, cuiuſnam gratia capiat voluptatem. propterea q̧ per ſeipſam expetibilis eſt ipſa voluptas: facereq; ipſam quoduis bonum expetibile magis ſi illi addatur, vt iuſtas operationes temperataſve: & incrementa ſuſcipere bonum ipſum ſeipſo. Videtur autem hæc ratio voluptatem oſtēdere bonum eſſe, & non magis q̄ aliud bonum. Omne enim bonum expetibilius eſt cum alio bono, q̄ ſolum. Tali itaq; ratione & Plato tollit voluptatem ſummum eſſe bonum. Vitam enim iucūdam cum prudentia dicit expetibiliorē eſſe q̄ ſi ſit ſola. Q̧ ſi mixtum eſt præſtabilius voluptatē ſummum bonum non eſſe, nullo enim addito ſummum bonum ſe expetibilius fieri. Conſtat autem nec aliud quicq̄ ſummum eſſe bonum, quod cum eorum aliquo quæ ſunt per ſe bona, expetibilius fit. Quid igitur eſt tale, cuius & nos participes ſumus? Nam tale quæritur bonum. Qui vero negant bonum id eſſe quod omnia appetunt, ii nihil omnino dicit. Quod enim vniuerſis videtur, id eſſe dicimus. Qui autem fidem hanc tollit, nō multo credibiliora dicet. Nam ſi ea ſolum quæ mente carent, ipſam appeterent, eſſet aliquid quod diceretur, ſin vero & ea quæ prudentiam habent ipſam affectant, qui fit, vt aliquid dicant? Fortaſſe autem & in prauis eſt aliquod naturale bonum præſtabilius q̄ ipſa per ſe ſunt, quod proprium appetit bonum. Non videtur etiam & de contrario recte dici. Inquiunt enim, nō ſi dolor ſit malum, voluptatem continuo bonum eſſe. Aduerſatur enim & malum malo, & ambo ei quod neutrum eſt. Atq; hæc non male dicunt, non tamen vere in iis quæ ſunt dicta. Si enim ambo eſſent mala, oporteret & fugienda vtraq; eſſe. ſin neutra, neutrum, aut ſimiliter: nunc vero illum quidem fugere vt malum, hanc autem expetere tanq̄ bonum videntur: ſic igitur & opponuntur.

Eudoxi ſermo ob moleſtiam vitæ placuit.

Bonū duplex

Vdoxus itaq; voluptatem &c. Hic recitat opinionē q̄ Eudoxi voluptatē ſummū bonū arbitrabat, primo hac ratione pſuaſus q̧ vniuerſa cernebat voluptatē affectare: tā ea q̄ rationis ſunt capacia q̄ ea q̄ rationis ſunt expertia. In oībus aūt qđ eſt expetibile illud eſt bonū, & illa qđ eſt maxime expetibile illud eſt optimū. Q̧ igit̄ vniuerſa ad voluptatē ferant̄ illud oſtēdit eā eſſe ſummū bonū. Aiebat etiā Eudoxus vnumquodq; inuenire id quod eſt ipſi bonum: quemadmodum quodlibet animal quærit & inuenit quod ſibi bonum eſt alimentum, vt carduos & tribulos aſini, lacertos ciconiæ, vermiculos & herbas piſciculi. Panem homines & fere animalia domeſtica: vnde ſunt qui putant ſic dictum q̧ pan eſt totum, quia toti animantium generi expetitur: Omnia autem voluptatem quærunt: Quod igitur eſt cunctis bonum & quod cuncta deſiderant id aiebat eſſe ſummum bonum. Vis rationis iacet in hoc: Illud eſt ſummū bonum quod ab omnibus appetitur: ſi ab omnibus appetitur ſua bonitate omnes ad ſe trahit. At voluptas eſt huiuſmodi: igitur. Eudoxi rationi morum elegantia plus momenti tribuit q̄ ratio ipſa valeret. nemo credebat Sardanapalo in alimento & venereis ſummum bonum ponenti: quia helluo & lubricus erat. Lurchones & intemperantes contemnimus cum eorum dictis. Valde enim modeſtus Eudoxus videbat̄ hoc eſt erat. Licet exteriora (vt in hypocritis) vix hominis probitatem concludant, in euidentibus tamen vtimur illo modo loquendi vt dicamus videtur. Non enim dicebat voluptatem eſſe ſummum bonum quia afficiebatur voluptatibus immo ſua temperantia eas contempſit propterea plus ei credebatur. Deinde ponitur ratio ſecunda Eudoxi quę ex parte contrarietatis accipitur & eſt hæc. Dolorem conſtat omnibus per ſe fugiendum eſſe: igitur doloris contrarium ſcilicet ipſam voluptatem ab omnibus expetēdam. Momentum rationis in hoc ſtat. Cuius contrarium eſt malum & fugiendum, ipſum eſt bonum: at cōtrarium voluptatis ſcilicet dolor, eſt malum: igitur. Deinde ponit rationes Eudoxi quibus probare elaborat voluptatem eſſe ſummum bonum. Illud eſt ſummum bonum quod non ob aliud neq; cuiuſq; alterius gratia expetimus: at voluptas eſt huiuſmodi: igitur. Maior patet, quia per hoc vltimum finem in rebus humanis oſtendimus. Minor patet, quia ſine controuerſia talis eſt voluptas. Neminem enim interrogas cuiuſnam gratia indaget voluptatem: & id cauſę eſt, quia ipſa voluptas eſt per ſe ipſam, expetibilis. Si eīn vo

luptas ordinaretur ad finem altiorem, recte inquireres quare voluptatem optas: ſicut recte quæritur quare comedis, & rite reſpondetur vt viuam. Scholaſticus petit campos vt ludat: ludit vt recreetur, recreatur vt melius agat ac ſtudeat & illic eſt ſtatus. Ratio ſecunda Eudoxi ad probandam voluptatem eſſe ſummũ bonum ſiue quarta in ordine eſt hæc. Illud quod cuicunq̃ bono appoſitum facit illud eligibilius, eſt ſummũ bonum: at voluptas eſt huiuſmodi: igitur. Minor patet ex litera: vt iuſtas operationes temperatas ve magis expetibiles & incrementa ſuſcipere: vt bonum ipſum ſeipſo bono ſplendeſcit, dulcis enim eſt mixtura bonorum vt produnt. Sequitur prima concluſio huius capitis ex mente philoſophi, qui hactenus aliorũ dicta recitauit. Verum hęc ratio Eudoxi eſt flaccida, ſolum monſtrans voluptatem eſſe bonum: ſed nõ magis q̃ aliud bonum: cum omne bonum cum alio eſt expetibilius q̃ ipſum ſolum. Sed eadẽ ratione cui innititur Eudoxus ſubtrahit Plato voluptatem ſummum bonum eſſe. Dicebat enim. Ad aſſumptum Eudoxi ſequitur voluptatem non eſſe ſummum bonum. Ad antecedens Eudoxi ſequebatur oppoſitum conſequentis vt Platonici dixerunt: quoniam ſi voluptas alteri bono addita vtpote prudentiæ congeriem bonorum meliorem facit quia vita iucunda cum prudentia, vitę iucundę ſoli pręſtat: ſequitur voluptatem non eſſe optimum quia illa congeries voluptati pręſtat, dicebat enim Plato ſummum bonum nullo addito meliorari poſſe. Subſequenter monſtrat philoſophus Platonem inſufficienter reſpondere obiectui Eudoxi dicens ſi nihil alteri additum totum meli⁹ facit & eſt per ſe bonum: nullum bonum quo nos cõmunicamus eſt per ſe bonum: & hęc eſt ſecunda concluſio quam hic intendit. Si hęc Platonis ratio vera eſſet & eius maior vera, clarum iſtud quoq̃ eſſet: neq̃ vllum quidem aliud eſſet ſummum bonum, quia nullum vnum eſt eligibilius per ſeipſum ſolum q̃ cum aliquo illorum bonorum quę ſunt bona ſecundum ſeipſa. Nulla enim eſt virtutis bonitas quę ſit eligibilior ſine ſapientia q̃ cum ſapiẽtia. Nec aliquod aliud bonum quo nos communicare poſſumus. Tale autem bonum inter morales philoſophos indagatur: de bono ſeparato & diuino inter ſapientes non contenditur. Neq̃ ſolutio Platonicorum ad primam rationem Eudoxi valet. Hęc eſt ſecunda concluſio huius capitis. Qui negant illud bonum eſſe quod omnia appetunt ii nihil omnino dicunt: & ſic in valore argumentatur. Omne illud eſt bonum quod vniuerſi bonum eſſe cenſent: & quod omnes morales expetunt illud eſſe bonũ cenſent: ergo illud eſt bonũ quod vniuerſi expetũt. Secũdo ſi ſolũ ea animalia quę mentis & rationis expertia ſunt vt bellues & amentes, voluptatem appeterent tunc cum colore platonici loquerentur: ad cum ea animalia quę prudentia prędita ſunt voluptatẽ cupiant, qui fit vt aliquid apparenter dicant? Et ſi praui voluptatem appetant non ſequitur voluptatem eſſe malam, quia in prauis naturale bonum valẽtius q̃ ipſa per ſe ſunt bona: puta bonum diuinum quod proprium appetit bonum vt in ſeptimo diximus capite penultimo, omnia nanq̃ diuinum quid habent natura. Nec etiam Platonici eluunt rationem quę de contrario aſſumebatur. Hic ponitur quarta concluſio. Inquiunt non ſtatim fieri: ſi dolor malum eſt voluptas eſt bonum: quia contrariatur malum malo & ambo mala ſcilicet extrema ei quod neutrum eſt: ſcilicet medio. Neq̃ hæc quidem inerudite dicunt quia reuera malum malo & medio aduerſatur prodigalitas: illiberalitati & liberalitati aduerſatur. Sed in propoſito hic non ſoluit: quia ambo & dolor & voluptas mala non ſunt. Si enim ambo eſſent mala oporteret ambo fugienda eſſe: quæ enim in genere malo conueniunt ea ipſa in eius proprietate conuenient, fugiendũ ſaltem nominaliter eſt malum: ſin neutra neutrum, hoc eſt ſi neutra ſint mala ſed bona aut neutra neutrũ eſt fugiendum: aut ſimiliter de vtroq̃ cenſeas, ſi ſint mala quantum ad fugiendum proſequẽdum aut huiuſmodi. At non eſt ita. nam conſtat eos dolorem vt malum fugere, voluptatem ceu bonum petere ſic igitur, & opponuntur, ſicq̃ aduerſantur vt bonum malo: proinde Plato haud ſufficienter rationes Eudoxi diluit.

¶ Dubitatur de vno dicto probando: bonum bono ſuperadditum non reddit totum præſtabilius: deus & creatura non eſt præſtabilior deo ſolo: oppoſito enim dato ſequitur aliquid ſaltem congeriem eſſe deo perfectiorem quod eſt rationi diſſentaneum. *Dubium.*

Reſpondetur q̃ dum vna pars totius eſt infinitæ perfectionis a qua tota creaturę perfectio dependet, aggregatũ non eſt illo infinito, ſi ſit ſolo deo perfectius. vnde fit q̃ aſinus ex Iudęa in Ægyptũ fugiẽs nõ portauit nobilius põdus q̃ Chriſtifera virgo Chriſtũ dñm in vlnis portans: & licet binarius almę virginis & Chriſti ſpecie differret a verbo incarnato, nõ eſt ſuperior perfectio in toto q̃ in parte: cum aggregati nobilitas a partis perfectione proficiſcatur: ſecus in omnibus creatis quare recte Ariſtoteles in Platonem ait: ſummum bonum cuicunq̃ bono additum totum pręſtabilius reddit. *Reſponſio.*

¶ Dubitatur ſecundo quiſnam fuit iſte Eudoxus. *Dub. ſecundũ.*

Reſpõdetur q̃ erat Æſchinis Demoſthenis ęmuli filius auditorq̃ Socratis, Platonis ſodalis, patria Gnidius: eſt enim Gnidus Cilicię ciuitas fuit hic mathematicus ſummus & medicus: legeſq̃ ſcripſit. Fuit & alter Eudoxus Rhodius hiſtoricus. Fuit & tertius Siculus de genere Agathoclis tyranni, poeta Comicus. *Reſponſio.*

Tract.I. Et Lib.X. Cap.III.

AT qui neq̃ ſi voluptas non eſt qualitas propter hoc bonum non eſt. Neq̃ enim operationes virtutis ſunt qualitates, neq̃ fœlicitas ipſa. Dicant etiã, bonum quidem ipſum definitum eſſe, voluptatem vero indefinitum: quia ſuſcipit intentionem remiſſionem ve. *Si* igitur ex eo quia magis voluptas minuſve capitur hoc iudicãt, erit idem & circa iuſtitiam cæteraſq̃ omnis virtutes, quibus manifeſte dicunt magis minuſve tales eos eſſe qui ipſas habent, nam magis ſunt iuſti forteſve. Et fit, vt & iuſte agatur ac temperate magis & minus. ¶ Sin in voluptatibus hoc inquiunt eſſe, videant ne fortaſſe non dicant cauſam: ſi volupta

tum aliæ sint mixtæ aliæ immixtæ. Quid autem prohibet, vt sanitas quæ definita ma= gis est atq; minus,sic & voluptates esse?Non enim eadem in cũctis est temperatio, nec vna quędam semper est in eodem,Sed cum remittitur permanet vsq; ad aliquem terminum: & differt ex eo quia magis est atq; minus.Tale igitur & in voluptate esse potest.Præterea sum mum quidem bonum perfectum esse,motiones autem & generationes imperfectas esse po= nentes,voluptatem motionem esse, generationemve ostendere enituntur. Sed non dicere bene videntur.Non est enim motus. Omni nanq; motui proprium esse videtur celeritas tarditasve,etsi non per seipsum,vt motui ipsius mundi ad aliud:at neutrum horum compe tit voluptati.Fit enim vt aliquis cito sit cõstitutus in voluptate quemadmodum & in ira, vt velociter autem delectetur,non fit neq; ad alium:sed fit vt velociter ambulet, & accre=
Generatio. scat,& omnia id genus.Fit igitur vt velociter atq; tarde quispiam ad voluptatem mute= tur,at non fit,vt hac ipsa celeriter operetur,id est delectetur.Generatio vero quonam fuerit modo?Etenim non ex quouis fieri quoduis,sed ex quo quid fit in id dissolui videtur. & cu
Dolor. ius generatio esset voluptas,eius esset corruptio dolor.Dicunt autem dolorem quidem in= digentiam eius esse quod est secundum naturam,voluptatem vero repletionẽ,hi autem affe ctus,corporis sunt.Si igitur voluptas repletio eius est quod est secũdum naturam,id & vo= luptate afficitur in quo est repletio,corpus ergo capit voluptatem.At non videtur, Nõ est ergo voluptas repletio,sed dum fit repletio,voluptate quispiam afficitur,& dũ secatur do= let.Opinio autem hæc ex doloribus circa alimentum & voluptatibus orta fuisse videtur. Nam indigentes facit & antea affecti dolore,repletione capimus voluptatem. Hoc autem non circa omnes accidit voluptates.Nam sine dolore sunt & ipsæ mathematicæ voluptā= tes,& quæ per olfactum & auditum fiunt ac visum,& spes complures, item & recordatio= nes voluptate afficiunt.Cuius igitur hæ generationes erunt?Nullius enim rei fuerunt in= digentiæ cuius repletio fuerit.Ad eos autem qui proferũt voluptates eas quæ sunt obscœ næ ac improbę,dicere quispiam potest ea que tales afferunt voluptates non esse iucunda. Non enim si praue dispositis sunt iucunda,putandum est & iucunda simpliciter esse, nisi illis,quemadmodum neq; salubria,aut dulcia,aut amara quæ ægrotantibus,aut alba quę lip pis videntur.Vel hoc modo dicatur.Voluptates expetibiles quidem esse, non tamen ab il=
Voluptates specie differre. lis:quemadmodum & diuitem esse expetibile quidem est, at non ex patriæ proditione, & sanum esse,at non quodcunq; edendo. An voluptates differunt specie? Diuersę nanq; sunt quæ ab honestis rebus & quæ a turpibus prodeunt: & non fit vt quisq̃ iusti capiat volu= ptatem si non sit iustus, aut musici si non sit musicus,& in cæteris simili modo. Ostende= re autem videtur & ipse amicus,cum sit ab adulatore diuersus nõ esse voluptatem bonum, aut specie voluptates differre. Hic enim ad bonum, ille ob voluptatem congredi videtur. Et ille quidem vituperatur hunc autem laudant vt ad diuersum congredientem. Nemo præterea expetet ita viuere vt mentem habens per vitam pueri,iis ex rebus capiat volupta tem quibus pueri maxime delectantur vt putant, aut gaudere turpissimum quid facien= do,nullum vnq̃ suscepturus dolorem. Et compluribus indulgeremus rebus, etiam si nul= lam voluptatem afferrent. Damus enim operam vt videamus, vt meminerimus, vt scia= mus,vt habeamus virtutes.Quod si necessario hæc sequatur voluptas,nihil refert. expetere mus enim hæc etiam si nulla prorsus ab ipsis prouentura esset voluptas. Voluptatem igi= tur neq; summum bonum esse,neq; expetibilem omnem:& voluptates nonnullas esse per se expetibiles specie differentes,aut ea a quibus proueniunt perspicuum esse videtur.Ea igitur quæ de voluptate doloreq; dicuntur,satis sint dicta.

AT qui neq; si voluptas &c.In hoc tertio capite philosophus opiniones voluptatem non esse bonam asserentes recitat,easq; refellit.Dixerunt enim aliqui nullam voluptatem esse bonam: tum quia non est qualitas, tum quia suscipit magis & minus,tum quia est generatio,tum demum quia ali= quæ voluptates sunt foedę,vt in septimo libro capite vndecimo dictum est.Est igitur prima conclusio hu ius capitis,voluptas nõ est qualitas nõ sequitur iccirco q; nõ est bonũ/hoc est nõ sequitur:voluptas non est qualitas,ergo non est bonum.Probatur hæc cõclusio quia neq; virtutis operationes sunt qualitates,immo nec ipsa foelicitas,etiam forte secundum Platonicos,hæc tamen sunt(vt liquet)bona.vnde non sequitur: voluptas non est qualitas ergo non est bonum.

❡ Secunda conclusio,q; quia voluptas magis & minus, intensionem ac remissionem suscipit,& ideo quid determinatum non est, ea propter non est bonum: nulla est probatio. Patet, sic illud concludit falsum sicuti verum: ergo inepte illam conclusionem ponunt. Assumptum patet,& sic formatur ratio

Omne bonũ est definitũ & determinatum:at voluptas non definita, quia non cõsistit in aliquo vno certo, pinde nõ est bonũ. In quarto mõ secũdo figurę. Accedo ad literã. si censent voluptatẽ qđ indefinitũ & malũ suscipit magis & minus: vel intelligunt de subiecto virtutis aut delectationis & tunc erit idem circa iustitiam & reliquas virtutes, quibus aperte dicunt eas habentes magis vel minus esse: vt magis iustos minus ve, & fortes. fit certe vt quid magis & minus agatur & iuste & temperate. Ex hoc passu trahitur argumentum quod subiectũ formę intenditur. Et coloratur ratione: forma intensa discrepat ab ea quæ pauciores gradus habet, proinde haud est eadem forma intensa & remissa, metaphysice loquendo: at subiectum formæ est idem numero. Idem etiam concedit de forma. Sed hęc sunt physicę perscrutationis & ab hoc instituto aliena. Sequitur litera. Sin in voluptatibus hoc inquiunt esse. In abstracto & non in subiecto ꝙ voluptatis sunt: inde finitæ quia suscipiunt magis & minus, videant ipsi ne causam vniuersaliter dicant: quoniam voluptatum aliæ sunt impuræ & mixtæ: & quædam est pura in summo: & ista non suscipit magis & minus. Caliditas est pura quæ nihil contrarii habet: quæ est in summo non amplius naturaliter intensibilis. Item quid prohibet de sanitate quæ definita bonitate existit ꝙ suscipiat magis & minus: non enim est in omnibus eadem temperatio siue mensura humorum, nec vna semper in eodem animali: sed cum sanitas remittitur permanet ad aliquem limitem vsq; sub quo erit ęgritudo: quia sub illo limite erit humorum disproportio: Et sic inter sanum ægrumq; non est dare mediũ: & per consequens sunt contraria immediata. Qui neutralitatem ponunt, vt Galenus ab hoc solum verbaliter dixerunt. Latitudo proinde sanitatis est partibilis & vnus alio incolumior proinde & ægrior: & qui est in puncto sanitatis mathematico est sanissimus. Tale quid erit in ipsa voluptate. Carptim dicere intendit: nõ sequitur. Voluptas suscipit magis & minus: proinde non est quid determinatum & bonum sicut iam ostẽsum est de sanitate quę est determinate bona, licet remittatur intendaturve.

❡ Sequitur in litera. Præterea summũ quiddã bonũ. Aliqui dixerũt voluptatẽ nõ esse bonũ: quia est motio vel generatio contrariorũ: neutrũ autẽ est per se bonũ. Probat autem voluptatẽ non esse motum. vnde est tertia conclusio. Voluptas non est motus. quod sic ostendit. Omnis motio est celeris pigra ve: At voluptas non est huiusmodi igitur. Maiorem explanat sic, Celeritas & tarditas non conueniunt motui secundum seipsum hoc est absolute sed per respectum ad aliud: sicut motus diurnus quo totum cælum torquetur dicitur per relationem ad alias motiones, impiger quia paruo tempore multum intercapedinis conficit. sexto physicorum: Pigrum vero tali temporis fluxu paruum interstitium metitur, vt punctus in minore vrsa tardius q̃ alter in æquatore mouetur licet æqualiter secum circumgiratur. At multum & paucum dicuntur ad aliquid, vt ex prædicamẽtis liquet. Verum neutrum horum competit voluptati hoc est. Neq; celeritas neq; tarditas voluptati conuenit: nec eius duratio breui tempestate aut longo mensuratur: fieri tamen potest vt quispiam subito voluptate sit cõstitutus: sicut & ira. non fit autẽ vt velociter delectetur neq; ad se neq; ad alium. Sed plane fit vt quis impigre ambulet atq; adolescat: & cętera id genus. Non tamen inficiandum est quempiam posse disponi vt pigre impigre ve ad voluptatem perueniat. sed nõ fit vt voluptate celeriter operetur hoc est vt subito delectetur. Vult dicere ꝙ motus quo ad voluptatem peruenitur potest esse volucer aut tardus, tamen non est dicendum aliquem velociter delectari quia delectari non est in fieri sed in facto esse. deinde probat voluptatem non esse generationẽ ❡ Quarta conclusio voluptas non est generatio. Bifariam hęc ostenditur, Primo sic. Non quodlibet generatur ex quolibet, sed determinatũ ex determinato. primo physicorum: & in illud resoluitur ex quo generatur, At hoc in voluptate non contingit. non enim est ex definito in definitum: quia non est motus. Secundo sic. Si voluptas sit generatio: dolor erit corruptio. (Per locũ a contrariis) sed consequens est falsum: ergo & antecedens. Si enĩ dolor esset corruptio: quodcunq; tristaretur corrumperetur. Sed quia Platonici hoc concesserunt dicentes voluptatem esse repletionem, & dolorem defectum. ❡ Contra hoc ponit conclusionem & est in ordine quinta quæ talis est. Dolor non est indigentia eius quod est secundum naturam. Neq; voluptas est repletio naturalis. Hæc conclusio potest bifariam intelligi. Primo sic. Platonici dixerunt alimentum replens stomachum & venas esse voluptatem: & dum corpus est exinanitum indigentia alimenti est dolor. Hoc refellit inquiens. Hi autem affectus corporis sunt: ergo corpus vel anima sensitiua seclusa capit voluptatem. Repletio & vacuitas animatis & inanimatis mixta conuenit. Alimentum coniungitur arbori: ergo in ea est repletio: & per consequens voluptas: & dolor per substractionem alimenti necessarii. Consequens est falsum, ac non videtur: puta non est ita. Secundo sic. Dixerunt Platonici quando alimenti conuenientis est repletio efficitur voluptas corporea, & aliter non habetur: & quando corpus exhauritur generatur dolor: quia subtractio obiecti conuenientis dolorem generat: & eius applicatio voluptatem. Ordino literam. Dicant ergo platonici esse indigentiam eius quod est secundum naturam. hoc est esculenti poculentiq; aut alterius rei conuenientis: & aiunt voluptatem esse repletionem, hoc est ꝙ quando est repletio generatur voluptas solum in corpore hoc est in aggregato corporis & animæ. Insto, ex isto sequitur ꝙ corpus capiet voluptatem & non erit voluptas sine corporis repletione: nec repletio nisi supplendo defectum exinanitionis. At non videtur, id est non est ita. Non est ergo voluptas repletio corporis. Verum dum fit repletio voluptate quispiam afficitur. Hoc est ille affectus procreatur: & dum corpus secatur generatur dolor. Ex hoc intelligitur ꝙ generatur voluptas & dolor in anima subiectiue: quia de voluptate & dolore spirituali hic loquitur. Non tamen est negandum quin voluptas corporalis & extensa generatur quando corpus fame affectum reficitur. Et rursus ex media dolor generatur corporalis: ego habetur voluptas aliqua non corporalis pariter & dolor. Alii volũt dicere voluptatem doloremq; sic vniuersaliter generari, quod post hac lucide refellit. Deinde mõstrat vnde hęc opinio ortũ duxit inquiẽs. Opinatio hęc ex doloribus & voluptatibus circa alimẽtũ, originem traxit: q̃a inaniores statim & antea dolore ptẽti ipsa repletiõe voluptatẽ

sumimus:at illud non contingit circa omnes voluptates. Mathematicae eñ voluptates & speculatiuę sunt sine dolore pręuio. Mathematicę autem artes hoc versiculo deprehenduntur. Mu,canit.ar,numerat,ge põderat,est colit astra. Et ea quae per olfactum capiuntur vt odorando flores,vnguentaq;:per auditum audiẽdo melodiam & cimbalum bene sonans videndo aulea,tapeta,flores,faciem humanam & species complures. Sperando consequi dignitates mundanas aut caelum. Et recordationes an actorum voluptate afficiũt. Sed cuius hae generationes & cuius repletiones erunt:nullius enim rei antecesserunt indigentiae: & cuius generatio est voluptas eius corruptio est dolor. Ex his colligitur ꝙ voluptas non est vniuersaliter repletio, quia multae sunt voluptates absq; defectu praeuio,at nulla repletio est absq; defectu pręcedenti.

❡Sexta conclusio. Facile respondebitur asserentibus voluptates obscoenas esse, & iccirco concludentibus voluptatem esse malum. Trifariam autem his respondebitur. Primo dicemus voluptates obscoenas non esse voluptates simpliciter,quia non sunt voluptates foedae nisi prauis. Et non sequitur,sunt voluptates malę dispositis:ergo sunt voluptates. Proceditur enim a dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Sicut in simili non sequitur:hoc videtur dulce amarumve aegroto:igitur est vere tale. Nec sequitur:hoc videtur candidum lippo hallucinanti:ergo hoc est candidũ, Qui habet opthalmiam ei humor putreus & subalbus circa pupillam oculi emittitur:iccirco lippus ophtalmia infectus non alba censet alba: Sic malus habet oculum mentis infectum & perperam de voluptate iudicat. Lippus oculos lachrymantes habet.dum frons tibi prurit,timor lippitudinis est. Plinius in naturali historia libro vigesimoquarto negat eos lippire ac oculorum vitia contrahere,qui dum pedes lauant ex ea aqua ter oculos tangant. Ipse lotiũ recenter emissum oculis applico. Illa enim sunt absolute iucunda,quae probis videntur talia. Haec illatio est bona:hoc videtur probis iucundum:ergo hoc est vere iucundum. Illic enim a parte in modo ad suum totum affirmatiue sine distributione proceditur. Secundo soluit inquiens vel hoc modo dicatur:voluptates indifferenter sunt bonae:non tamen quibuscunq;. Voluptates venereę sunt bonę inter coniugatos,quando actus coniugii licite fit causa generandae prolis vel sanitatis corporis aut animae,aut causa reddendi debiti,aut causa cõseruandae vxoris,& sui ab adulterio. Etiam non sunt vnq̄ malae belluis,quemadmodum in simili locupletem esse est bonum simpliciter sed non proditori patrię,quia per fortunas plus natiuo solo incommodare potest. Aliud exemplum. Incolumen esse est bonum,sed non quodcunq; edendo, puta mandendo hominem vel eum occidendo vt sanus sis. Sicut dicitur de Constantino magno primo Romanorum Imperatorum qui verae pietatis cultum suscepit, Vel sic Socratem esse sanum est bonum,non tamen quocunq; modo sanitatem acquirendo per fornicationẽ aut adulterium. ❡Tertio soluit hoc pacto, omnes voluptates talis speciei sunt bonę:voluptates ab honestis & foedis prodeuntes specie differunt. Patet. Ab obiectis specie differentibus hę voluptates prodeunt:studiosus honestis solũ gaudet,improbus obscoenis. Quatuor viis hoc probat prima. Musicus aliam voluptatem in melodia capit q̄ non musicus. Neq; enim fit vt quis iusti voluptatem capiat qui idem iustus non sit:quemadmodum neq; musici qui non est musicus & ita in talibus. Hoc videtur monstrare ipse amicus & assentator,cũ amicus alius sit ab assentatore: Amicus eñ ad bonum congreditur,quia ob pacem & tranquillitatem cum alio congreditur. Adulator autem ad voluptatem,hoc est quęrit placere:sed adulatorem criminantur,omnes amicũ vero laudant,velut ad diuersum cõgredientem. Et per consequens hę voluptates in specie differunt. Secundo nullus optat ita viuere, vt integro vitę curriculo puerilem mentem habeat. ❡Cuius enim pueri multis voluptatibus defluant,& ex his rebus captant voluptatem quibus pueros maxime delectamina capere arbitrantur. Vis rationis iacet in hoc ꝙ nullus quęrit voluptates puerorum licet illa delectamina sint magna,& plerique voluptatem quaerunt: proinde voluptates specie differunt. Pueri maxime oblectamenta habent,& tamen ille esset mentis inops qui pueri mentem tota in vita expeteret semper capiendo voluptatem in his quae pueri oblectamenta captunt. Quarto nemo item appeteret foedissima agendo semper gaudere nullum vnq̄ dolorem habiturus:igitur voluptates specie differunt.

❡Vltima conclusio huius capitis est haec. Non omne ob voluptatem est eligibile. Hoc manifeste reuelat in litera quae perspicua est. Compluribus insudamus rebus etiã si nullam voluptatem afferunt Damus enim operam vt videamus regem,mononachiã,meminerimus,sciamus,virtutesq; nobis paremus. Neq; refert quicq̄ ꝙ his voluptas non est annexa:experimus videre vt cum recolligamus:per exteriores sensus multa addiscimus. Cupimus etiam anteacta penosa reuocare in mentem,horum olim meminisse iuuabit. Hęc experimus etiam si ex eis nulla esset prouentura voluptas. Deinde epilogat inquiens. Ex pręedictis perspicuũ est ꝙ voluptas non est per se bonum & summum:& non omnẽ voluptatem esse expetibilem: Sed aliquę sunt voluptates per se expetibiles:cum quo dicto alludit psalmographus inquiens, Torrente voluptatis tuę potabis eos,differentes specie ab aliis aut saltem ea specie differunt a quibus proueniunt. Verum de voluptate doloreq; quę a pręedecessoribus nostris traduntur tanta esse dicta sufficiat.

Dubium. ❡Circa hoc caput aliqua dubia occurrunt primo:in hac illatione, Volupeas non est qualitas ergo non est bonum, proceditur a superiore ad inferius negatiue cum superioris distributione. Secundo videtur voluptas esse qualitas,quia quaeritur in quo alio praedicamento ponatur. Item foelicitas est qualitas si enim

Responsio. quaeratur,qualis est Ioannes euangelista:apte respondetur felix in etherea sede. Respondetur primo: aliqui dicunt Aristotelem loqui secundum Platonis sententiam, & ad hominem argumentari,non ex sua opinione. Hoc autem mihi non placet. Secundum realium principia qui res multiplicant, quemadmodum multi priscorum fecerunt,duplex est delectatio:quaedam est de genere actionis. vt illa quę est productiua delectationis perfectae,quae consistit in perfecta operatione virtutis:& quędã est de genere qualitatis,vt illa quae est tota perficiens perfectissimam virtutis operationẽ. Et ista est de genere qualitatis. Sic foelicitas,vno mõ est finis vltimi ꝑductio humanorũ actuũ:& hęc ꝑductio est de genere actionis. Alio mõ est

finis vltimus & sic est de genere qualitatis. Aliter dico res non multiplicando. Hæc realium secta ab vrbe
parisia exulat. Dico q̃ omnis res mundi est qualitas primę intentionaliter. De partibili patet:est enim suę
partes, ergo paritas imparitasve De impartibilibus ostenditur:deus est iustus & sua iustitia. Anima intelle
ctiua & angelus est liberum & sua libertas:& sic qualitas. Item quęlibet res mundi est naturalis potentia aut
impotentia:ergo & qualitas. Verum qualitas secundę intentionaliter solum supponit pro dicibilib⁹ in prę-
dicamento qualitatis ponibilibus. Capiatur loco vocabuli voluptas delectatio sicut vetus tralatio:aut actiu-
ua passiuave vocabula modo illa sunt de prædicamento actionis aut passionis sicut alia verbalia in io termi
nata, vt calefactio est in prædicamento actionis vel passionis:calidum vel caliditas in prædicamento quali-
tatis:& sic operationes virtutum vt iustifico temperanter ago, & fœlicitas in actione & non in habitu con-
sistit:& si vocabula delectationem, consequenter ad græcũ caperetur, ita foret:voluptas a voluo dicitur quæ
animum demulcet & actionem importat. Aliter dicitur q̃ licet notio bonum ponatur in prædicamen-
to qualitatis sicut species eius, tamen diuiditur in hos ramos, bonum vtile, bonum voluptabile, & bonum
honestum:non tanq̃ genus in suas species, sed tanq̃ totum in modo in suas partes. Sicut homo in homi-
nem album & nigrum:quod patet quia dictio vtile est in prædicamento ad aliquid, & relatiue ad aliud di-
citur:& sic non sequitur voluptas vel a non est qualitas, secundę intentionaliter capiẽdo vocabulum qua-
litas, ergo non est bonum capiendo bonum in toto suo ambitu. Vtile non est qualitas & tamen vtile est bo
num. Et sic hæc ratiocinatio est nulla in prima conclusione huius capitis Si loco notionis voluptas, voca-
bulum actionem passionem ve importans capiatur. Eius prior solutio est lucida, vt delectatio dictio lati-
na qua Cicero libro quarto Tuscu. vtit. illic dicit delectatio est voluptas suauitate auditus animum leniens.
Et qualis est hæc aurium tales sunt oculorum & tactuum & odorationum & saporum quæ sunt omnes
vnius generis ad perfundendum animum tanq̃ illiquefactæ voluptates.

¶ Secũdo dubitatur an voluptas sit motus. ¶ Tertio an omnis voluptas obscœna ab honesta specie discer Dub[i]a qua-
nitur. ¶ Quarto an voluptas sit generatio. ¶ Ad secundum dicitur q̃ motus proprie dictus vt qualitati tuor.
intensibili conuenit, est forma imperfecta ad perfectionem continuo tendens, vt caliditas cuius vna pars Ad horũ pri-
est acquisita & reliqua in continua accessione. Motus pro tali supponit connotando vnam partem exsiste- mum q̃d est
re & reliquas in continua productione esse. Conformiter ad philosophum tertio physicorum dicentẽ. Mo secundum.
tus est actus entis in potentia secundum quod in potẽtia. hoc supposito dicitur si voluptas subito fiat ipsa
non est motus. At de eius volucri productione capite sequenti futurus est sermo. ¶ Ad tertium negatiue Ad tertium.
respondetur. Voluptas enim in venereis non distinguitur a voluptate tempore connubii, nec ipsæ causæ,
vt volo cognoscere hanc demonstrando eam solutam & coniunctam:hic autem in causa non est distinctio
in genere naturę est tamen distinctio in genere moris & vicii & hoc satis est pro philosopho.

¶ Ad quartam dubitationem respondetur q̃ motus interdum est genus generationis vt patet in post Ad quartũ.
prædicamentis:vbi generatio inter sex motionum species numeratur. Alio modo capitur motus vt est
inter terminos positiuos. Generatio & corruptio sunt inter terminum positiuum & priuatiuum vt habe
tur quinto physicorum. At dum voluptas potest fieri sine dolore præuio, vt in literali expositione retuli
mus:tunc voluptatis non est motus nec generatio:quia de ratione generationis proprie dictæ est sicut
philosophus sępe capit, idem cum motu q̃ successiue fiat vt calor partibiliter productus toto tẽpore pro-
ductionis est caliditatis generatio. Transmutatio instantanea nõ est generatio: illa enim nihil aliud est q̃
res ipsa quæ subito procreatur vt visio, lumen, anima intellectiua partis immunis:& quia voluptas instan
tanee producitur non est generatio sicut nec motus.

¶ Quinto dubitatur. Ego musicam diligo qui cantionis sum expers, & latro iustitiam diligit. Responde- Dub quintũ.
tur q̃ nemo hasce artes vehementer & flagranter diligit qui earum est immunis vt de philosopho aiũt: Responsio.
amator sapientiæ conuertitur cum philosopho, ergo philosophiæ inops non amat philosophiam vel non
omnis philosophiam amans est philosophus. ¶ Dubitatur quare dicit nos expetere futura pręterita & cę Dub. sextum.
tera. Aliqui de remotis oris hispaniæ venerunt in Italiam videre Titum Liuiũ, vt Hieronymus ad Pau
linum ex Plinio depromẽs dicit. Regem & monomachiam fortium videre expetimus vt meminerimus.
Patet de peccatis nostris retroactis denudare confessario & de laboribus a nobis exantlatis. Affectamus sci
re futura vt mortem nostram & amicorum fortunam, licet nulla sequeretur voluptas, sed videtur q̃ volu
ptates pueriles quęrimus, Socrates enim arundinem inter tibias ponens inter puellos equitarat.

Tract.I. Lib.X. Cap.IIII.

Ed quidnam aut quale sit, magis patebit si sermonem paulo altius repete-
mus. Visio enim quouis in tempore perfecta esse videtur: nihil enim ipsi
deest, quod postea factũ species ipsius perficiet. Tali persimilis est & ipsa Visio.
voluptas. Est enim quoddã totum, nulloq̃ in tẽpore voluptatẽ quispiã ac
cipiet, cuius species si maiore tẽpore fiat, perficietur, quocirca nec motus Motus.
est:in tẽpore eñ est oĩs motus. Et alicuius etiã finis, vt ædificatio, tunc
erit perfecta, cũ id fecerit quod affectat in toto tẽpore, aut in hoc. In partibus autẽ tẽporis
omnes sunt imperfectæ & a toto, & inter sese diuersę specie sunt. cõpositio nãq̃ lapidũ diuer
sa est ab erectione colũna, & hæc rursus a tẽpli effectione. Et templi quidem est perfecta, nul Compositio
lius enim ad propositũ indiget rei. Fundamentorũ autem & laquearĩũ imperfecta, est enim templi.
vtraq̃ pars. Differũt igit̃ specie, & fieri nõ potest, vt quouis in tẽpore motus specie accipiat

perfectus. nisi in toto. Similiter res sese habet & in ambulatione, & motionibus cæteris. Nam si latio motus est, quo quidem ex hoc ad hoc itur, & huius differentię specie, volatio, ambulatio, saltatio, & talia motiones sunt quibus ex hoc in hoc similiter itur. Non solum autem in his res ita sese habet, sed in ipsa etiam ambulatione. Termini nāq; non sunt iidē in stadio toto, atq; in parte, & in alia atq; alia parte. Neq; idē est pertransire lineam hanc & illam, non solum enim lineā, sed etiam in loco collocatam pertransit. Atq; hęc & illa in diuersis sunt locis, sed exacte quidē de motu aliis in locis est dictum. Videtur autem non in omni tempore esse perfectus, sed multi sunt imperfecti specieq; diuersi. Siquidē ipsi termini speciei sunt effectores. At voluptatis species quouis in tēpore est perfecta. Patet igitur voluptatem & motum diuersa esse, & voluptatem ex iis esse quę tota sunt perfecta. Id & ex eo ita esse videbitur quia moueri quidem in non tempore nihil potest, voluptate autem affici potest. Quod enim in ipso nunc est, totum est quoddam. Ex his autem patet nō bene dici voluptatem motum esse vel generationem. Non enim omnium hoc dicuntur, sed partibilium & non totorū. Neq; enim visionis, neq; puncti, neq; vnitatis est generatio, neq; quę horum est motus vel generatio, quare neq; voluptatis, est enim quoddam totum.

Voluptas nō est motus.

SEd quidnam aut quale sit &c. In hoc quarto capite post philosophorum opinationes enarratas mōstrat quid est voluptas secundū propriam opinionē. Et caput quadrifariā seiugatur. In prima philosophus ostendit voluptatem posse fieri in instanti more visionis. In secunda ex precedentibus concludit eam non esse motum aut generationem. In tertia voluptatis naturam declarat. In quarta nonnullas voluptatis proprietates attingit. Literam aggredior. Sed quidnā, quę res aut quale, id est cuius conditionis sit ipsa voluptas clarebit, si sermonem paulo altius consequenter ad dicta in septimo resumpserimus. Deinde contra Platonicos talem conclusionem ponit. Voluptas non est motus. Hanc conclusionem multifariam munit. Primo sic, visio in quouis tempore est perfecta, vtpote cui nihil deest quod factum eius species hoc est ornatus perficiet. Species, id est decor, vnde speciosus. Ac visioni similis est ipsa voluptas. Per locum a simili cōclusionem fulcit. Visio fit subito, itaq; & voluptas, est enim quoddam totum integrūq; neq; vllo tempore voluptatem quis acciperet: cuius species si longiore tempore prorogetur perficiatur, non itaq; voluptas est motus, quoniam omnis motus in tempore est. Secundo omnis motus est gratia alicuius finis vel termini quo absoluto ipse tunc & non prius perfectus est: vt ædificatio haud est perfecta nisi hoc absoluto quod per ædificationem intenditur, in toto tempore aut in hoc totali supple In partibus tēporis omnis structurę motiones sunt imperfectę & a toto & inter se specie diuersę: situs lapidum diuersus est a columnę erectione: columnarum & intercolumniū & lquearius apex a columnis sustentatur: & hę partiū differūt a templi complemento. Templi absolutio perfecta est quia nihil ei ad susceptum opus deficit. Basis & laquearis structura est imperfecta, laquear & lacunar est trabium in tabulato connexio artificiosa quę ad ornamentum tabulatorum ponitur in tricliniis & in atriis principum. Est enim vtraq; pars, hoc est basis seu fundamentum & laquear sunt templi partes: & hę partes specie differunt: & fieri non potest vt quouis in tempore motus specie perfectus accipiatur nisi toto in tempore. Et vt in ædificatione diximus: ita de ambulatione & cæteris motionibus sentiendum est. Ratio motio est quo ex hoc termino a quo ad hunc terminum ad quem pergitur, & eius species differētes sunt volatio, ambulatio saltatio & similia: primum alitibus, secundum gressibilibus, tertium locustis Leoni & similibus conuenit: quia animæ has motiones efficientes specie differunt, alioqui illa animalia non differrent specie. Nec solum hoc modo diuersificantur species motus secundum diuersitatem principiorum efficientium, verum in vna præfatarum specierum sunt diuersæ species motus, vt in ambulatione: nam idem termini non sunt in toto stadio atq; in parte: & in alia atq; in alia parte. Neq; idem est transire hanc lineam & illam: quia non solum lineam meator sed eam loco coniunctam pertransit: & a diuersitate loci differentia localis motionis accipitur. Stat vnam partem stadii habere aquam, & vnam eius partem aerem, ignem aut terram. Insuper licet sint eiusdem speciei essentialis in genere naturę, differunt tamen in specie motus penes perfectū & imperfectum. Quando totum est pertransitum perfectus est motus: in partis pertransitione est imperfectus. Attamē de motu hoc apertum capiatur q; non in omni tempore est perfectus: & multi sunt imperfecti & specie differentes vti diximus: quia termini ad quos qui mouentur proficiscuntur specie differunt, qui istud discrimen specificum efficiunt. At voluptatis species in quolibet tempore quantumlibet pusillo perfecta est. vnde fit vt voluptas & motus diuersa sint. Voluptas est de eorum numero quæ tota sunt atq; perfecta, hoc est ipsa simul tota acquiritur & perfecta est. Aliter hoc ipsum probatur, quia in puncto moueri & in non tempore nihil potest: at in non tempore quis voluptate afficitur: voluptas igitur & motus diuersa sunt. Quod enim in ipso nunc hoc est instanti est, totum quoddam est. Ex dictis itaq; patet qua via non recte diceremus voluptatem motum esse aut generationem, q; motus & generatio non totorum dicuntur sed perfectibilium & imperfectorum & eorum quę successiue producuntur. Capit generationem pro successiua materię dispositione ad ędificiū. Visionis, puncti, vnitatis, nō est generatio: nullius istorū triū est motus aut generatio cū impartibiliter pducātur. De pūcto & vnitate mathematice loquēdo nō habēt partes: ergo nō possunt successiue pduci. Sicut nec deus pōt angelū successiue efficere cū partiū sit immunis. Voluptas sicut reliqua in aīo q̄a partes habet, sensim ei pduci nō repugnat: at ei more visionis produci impartibiliter cōuenit, dummodo

visibile subito applicatur, ita q; non est defectus ex parte eius quin visio subito producatur.

¶ Circa literam hanc dubitatur quomodo est discrimen specificum inter fundamentum & laquear: & quomodo motus in stadio toto & eius parte discrepant. Respondetur q; inter multas partes domus est discrimen specificum: & licet differentia specie non continentur vnum tamen aceruum conflant etiam partes specie differentes, quarum vna altam infert: specie differunt vt materia & forma substãtialis. Exacte loqui de motus essentia huic arti peregrinum est in physicam auscultationem super hoc iam meminimus. Verum summatim pro litera philosophi dico q; motus distinguitur a causis effectiuis signãter intrinsecis, vt saltatio progressio volatio, & etiam a terminis ad quos discrimen habent. De variis speciebus motus hoc est notum. Patet sic albefactio & nigrefactio differunt specie, penes terminos acquirendos: & sic in motu locali tenendo motum localem distingui a mobili: tenẽdo lationem cum mobili identificari licet non sit discrimen essentiale ex parte rei pro qua motus supponit, est tamen discrimen in specie motus: quemadmodũ licet binari⁹ duorum canum sit eiusdem speciei cum eorum ternario in genere naturæ, non tamen in specie specialissima numeri: quia hęc duo vocabula binarius & ternarius differunt in specie numeri, cum peregrinas sortiantur connotationes. Similiter pertransitiones partis stadii & totius differunt penes perfectum & imperfectum, quod satis est. Etiam stat dare alium terminum in pertransitione huius partis ab illa. vt aquam vno in loco, & aerem aut lignum in alio: & sic sunt alii termini ad quos specie distincti. Stadium (vt nosti) est octaua miliarii pars. Miliare quinq; pedum millia mediocris hominis habet: cum mille passus miliarium conflent: & rursus quinos pedes quilibet passus includit: duos in quibus statur & tres intermedios, consequens est miliare quinq; milia pedum includere: quem numerum diuide per octo & in quotiente numerus pedum stadii colligitur.

At vero sensus omnis ad sensibile est operatio quędam: perfecta autem eius qui bene est dispositus ad id quod est pulcherrimũ eorum quę ipsi subiiciuntur, tale enĩ maxime videtur esse operatio ipsa perfecta. Atq; nihil intersit: siue ipse, siue id quo est ipse operari dicatur. In vnoquoq; autem genere pręstabilissima est eius operatio, quod optime dispositum, ad id quod est pręstabilissimũ eorum quę ipsi obiiciuntur. Hęc autem perfectissima est & iucundissima. In omni nanq; sensu, voluptas est, & in mente simili modo contẽplatione ve. Iucundissima autem est ea quę est perfectissima: perfectissima autem est ea quę est eius quod bene sese habet ad id quod est studiosissimum eorum quę cadunt sub ipsum. Voluptas autẽ perficit operationem: atq; non eodem modo voluptas perficit ac sensibile & sensus: si sunt studiosa. Quemadmodum neq; sanitas, medicusq; similiter causæ sunt, vt quispiam valeat. In vno quoq; autem sensu voluptatem fieri constat: dicimus enim visiones ac auditiones voluptatem afferre. Constat autem & maxime tum, cum sensus est pręstantissimus: & circa tale operatur. Atq; cum talia sunt ipsum sensibile & id quod sentit erit semper voluptas: si est quod agat & quod patiatur. Perficit autem operationem voluptas non vt habitus, sed vt resultans quidam finis: perinde atq; pulchritudo in iis qui vigent ætate. Atq; quousq; ipsum sensibile vel intelligibile, & id quod discernit vel cõtemplatur tale fit quale esse oportet. erit in operatione voluptas. Nam cum sunt similia ipsum passiuum atq; actiuum, & inter sese modum habent eundem: idem semper natura fieri solet. Quando igitur nemo continue voluptatem capit aut defatigatur (omnia enim humana nequeunt continue operari) neq; voluptas igitur continue fit: sequitur enim operationem. Nõnullæ autem res cum nouę sunt delectant, sed postea nõ similiter propter hęc ipsa, primo nanq; inuitatur mens. & circa illas operatur intense, quemadmodum operantur visu qui inspiciũt: deinde non fit talis ipsa operatio, sed neglectior. Quapropter & voluptas extenuat ac obfuscatur. Putauerit autem quispiã omnes ideo voluptatem appetere, quia viuere etiam omnes affectãt. Vita vero quędã est operatio, atq; circa ea quęlibet & iis operatur, quę & maxime amat, vt musicus quidem auditu circa cantus: cupidus vero dicendi, circa res contemplandas: eodem modo & singuli cęterorũ. Voluptas autẽ perficit operationẽ, & ipsum etiam viuere quod appetunt. Cum ratione igitur & voluptatem affectant: perficit enim ipsum viuere vniuscuiusq; quod expetibile est. Quærere vero vtrum ob voluptatem viuere expetamus, an voluptatem ob vitam, missum in præsentia faciam⁹. Coniuncta enim hęc esse videntur, & non suscipere separationem. Nam & sine operatione voluptas non fit: & omnem operationem perficit ipsa voluptas.

Homo nõ cõtinue operari nequit.

Operationẽ voluptas pficit.

¶ Sequitur litera & tertia pars huius capitis. At vero sensus omñis. Hic ponit naturam ipsius voluptatis: & ponitur hæc conclusio. Perfectissimæ operationis animę perfectissima est voluptas: omnis sensus ad sensibile est quędã operatio vt sint: ad auditum operatio est auditio, vt visibilis ad visum est visio, & ita in aliis, & illius sensus qui apprime est dispositus ad pulcherrimum sensibilium, operatio maxime perfecta est. Nec

causæ ad inuicem applicantur. Tertio sequitur aliquem mereri præmium infinitum in quolibet tempore quantumlibet paruo merendo. Probatio in primo instanti per conclusionem & probationem meretur: ac in quolibet instanti primum sequenti tantum merebitur quantum in primo & sic de peccato argumenta bor. Ad primum concedo antecedens. Qualitas enim signanter corporalis habens contrarium successiue producitur. Forma aquæ corrupto calore frigus partibiliter producit, etiam tenendo nullos gradus formarum contrariarum stare in eodem subiecto: sic de calore: secus est de lumine. Candela tua tantum producit a principio quantum producit postea, sic stans, & medio sic disposito. Si successiue illuminet sed successiue interdum in cubiculum introducitur non refert, & si subito adducatur in sphæram suæ actiuitatis. ita cito illuminabit a remotis sicut propinquis. Aliqua ergo agentia subito, aliqua vero sensim suos effectus producunt. Ad primū.

¶ Ad secundum dicitur q̃ sufficit prioritas naturę inter causam & effectum. Tertium argumentum difficilioris est solutionis, ad quod dico q̃ licet voluntas potest actum in instanti elicere, non tamen potest illum actum in quolibet tempore remittere: nihil producitur ad hoc vt raptim fluat octauo physicorum, dum Socrates producit actum vt quatuor requiritur aliquod determinatum temp⁹ anteq̃ potest totum illum actum remittere, ita q̃ non est in facultate Socratis quin ille actus secundum se vel aliquid eius manebit in aliqua intensione graduali per aliquod certum tempus. Si Socrates duret, & deus generali influentia concurrat toto illo temporis curriculo cum Socrates facit quod in fecit ad illius actus corruptionem non imputabitur, ad meritum peccatumve: & talia temporis interstitia sunt solum finita: ergo gratia istius ratiocinationis solum finite peccabit ac bene merebitur. At si actum in toto illius temporis interuallo in eadem intensione graduali continuet nihil eius resecando, aut actum tota illa morula augendo non sequitur infinitas meriti aut peccati plus q̃ de actu bono pure partibiliter producto. Socrates habens talem actum erit continuo in maiore merito, in quolibet instanti sequenti. Verum est dicere, est in maiore merito q̃ erat in aliquo instanti istius temporis præcedenti: & patet aliunde in naturali philosophia: vt nullum scrupulum more multorum capias, quando a, calor sensim producitur in a hora, tunc in b passo quolibet tempore motus: verum est dicere in quocunq; instanti sequenti est maior caliditas in b passo q̃ erat in aliquo instanti præcedenti: & tamen in fine motus erit determinatus, calor fortasse solum quatuor aut quinq; graduum secundum exigentiam agentis & passi. Ad secundū. Ad tertium.

Lib. X. Tract. I. Cap. V.

Nde & specie voluptates differre videntur. Nam ea quæ sunt diuersa specie, a diuersis perfici putamus. Sic enim videntur: & ea quę a natura, & ea quæ ab arte conficiuntur, vt animalia, arbores, pictura, statua, domus, vas & similia. Similiter igitur & operationes differentes specie, a differētibus specie perficiuntur. Operationes autem mentis, ab operationibus sensus: & hæ rursus inter se differunt specie: igitur & voluptates quę ipsas perficiunt. Hoc autem & ex eo patebit, quia vnaquæq; voluptas est ei propria operationi, quam perficit: propria enim voluptas auget operationem. Qui nanq; cum voluptate operantur, singula magis discernunt atq; exactius comprehendunt. Veluti geometrę fiunt qui geometrica gaudent contemplatione, magisq; intelligunt singula. Similiter & qui musicam amāt: & qui ędium exstruendarum delectantur arte: cæterorumq; singuli omnes in opere proficiunt proprio, hoc ipso se oblectantes. Voluptates igitur augent operationes. Atq; ea quę augent, propria sunt. Quæ vero diuersis specie propia sunt, & ipsa diuersa specie sunt. Præterea magis hoc ex eo videbitur ita esse: quia voluptates quæ a diuersis sunt, impedimento sunt operationibus. Qui nanq; fistulis delectantur, nequeunt mentem sermonibus adhibere: si quempiam audierint modulantem, magis modulandi gaudentes arte, q̃ operatione præsenti. Voluptas igitur ea quæ a modulandi facultate prodit, operationem quæ est circa sermones, corrumpit. Hoc idem & in cæteris euenire vsu videtur, quum circa duo simul quispiam operatur. Operatio nanq; iucundior alteram excludit: & si multum voluptate pręcellat, magis extrudit: atq; adeo vt neq; operetur per illam. Quocirca cū vehementer aliqua re gaudemus: non multo aliud agimus, & alia facimus, cum parum nobis alia placent, vt & in spectaculis, qui bellaria edunt, tum id maxime faciunt cum viles sunt qui contendunt. Cum igitur propria quædam voluptas exactas operationes reddat, & diuturniores ac meliores efficiat: alienę vero extenuent atq; corrumpant, constat ipsas inter sese vehementer distare. Alienæ nanq; voluptates id fere quod proprii dolores, efficiūt. Etenim proprii dolores operationes ipsas corrumpunt. Vt si huic scribere, illi rationem subducere iniucundum est atq; molestum: hic non scribit, ille rationem non subducit. Quippe cum dolorem afferat operatio. Circa igitur operationes contrarium a propriis voluptatibus & dolorib⁹ accidit. Atq; voluptates doloresve proprii sunt, q in operatione per seipsam fiunt. Alienas vero voluptates dicimus eo q̃ simile qd atq; ipsi dolores efficiunt: corrūpunt

Voluptates specie differūt

Voluptas perficit artificem.

Operatio iucūdior minus iucundā excludit.

Bellaria.

enim & si non similiter, operationes. Cum autem operationes probitate differant atq; improbitate: & aliæ quidem sint expetendæ, aliæ vero fugiendæ & aliæ neutræ: similiter sese habent & voluptates. Nam vnicuiq; operationi est propria quædã voluptas. Quę igitur studiosæ propria est, ea & proba: quæ vero prauæ, ea est improba. Etenim & cupiditates honestarum quidem laudabiles sunt: turpium vero vituperabiles. Magis autem propriæ sunt operationibus voluptates quæ sunt in ipsis, q̃ ipsæ cupiditates. Hę nanq; seiunctæ sunt & temporibus, & natura: Illę vero propinquę sunt operationibus, atq; adeo indistinctę, vt contentio sit, si idem sit operatio & voluptas. Non tamen ipsa voluptas mentis, esse videtur operatio: neq; sensus: est enim absurdum: sed quia non separatur: idem quibusdam videtur. Vt igitur operationes sunt diuersę sic & voluptates: differt autem visus a tactu puritate: & auditus ac odoratus a gustu. Similiter igitur & voluptates differunt: & ab iis item eę quę sunt mentis: & hę rursus differentiam inter sese suscipiunt.

Voluptates.

Cupiditates.

VNDE & specie &c. In hoc capite loquitur de voluptatum diuersitate ab operationum diuersitate accepta: & quatuor partes præcipuas caput continet. In prima ponit conclusionem & remouet dubium. In secunda probat aliquas voluptates esse laudabiles aliquas vero prauas. In tertia determinat de voluptatum varietate penes purum impurumq; In quarta hoc ipsum facit secundum subiectorum diuersitatem. Literam attingo. Vnde & specie &c. Prima conclusio. Voluptates inter se differunt specie. Probatur primo: quia perfectibilium specie differentium hoc est operationum, sunt perfectiones specie differentes: at operationes sunt per voluptatem perfectibiles, hoc est augmentabiles ex proxime enarratis: igitur. Maior patet explanatione exemplari tam in naturalibus q̃ artificialibus. Alia enim est perfectio animalium, alia arborum. harum enim perfectio est in fructuum vbertate, illorum vero in sensuum aut intellectus perspicacitate. Similiter in artificialibus: alia est enim perfectio picturæ, statuæ, domus & vasis. Ac operationes mentis ab operationibus sensus: & rursus operationes sensus inter se differunt. Intellectio a sensatione: & auditio a visione specie differt. & ita in aliis, vel sic descriptetur. In affectibus siue actibus sensus vel intellectus quorum causæ specie differunt, etiam effectus specie differunt: Licet calores a sole & igne producti specie non differant: opinio tamen & scientia eiusdem obiecti. Item scientia propter quid & quia est, eiusdem obiecti propinqui specie differunt, & non nisi ob discrimen specificum causarum. Extra habitus hoc vbiq; teneo, si mente tenes: quare autem sic de habitu opinor in ethicorum secundum iam diximus. Secundo argumentatur ad eandem conclusionem: quia vnaquæq; voluptas & operatio in propria est quam perficicit: nam propriæ voluptatis peculiare est operationem augere: at voluptas auget operationem, quod ex hoc deprehenditur q; qui cum delectatione operantur cuncta, magis discernunt & exactius singula cognoscunt. Colonus enim suauiter ore fistulando & sartor vestimentorum canendo optime operatur: vt geometræ fiunt qui geometrica speculatione gaudent. & potius capiunt vniuersa: & cantores qui concentus amant & architecti qui in architectura & in ædificiorum extruendorum arte voluptatem capiunt. Et reliquorum singuli proprio in opere perficiuntur, hoc ipso scilicet opere se oblectantes. delectationes proinde augere operationes, & quæ operationes augent propria sunt: quę autem differentibus specie propria sunt, & ipsa diuersa specie erunt: vt esse risibile est homini proprium, & crocitare coruo. itaq; crocitare & esse risibile specie distant: itaq; delectationes inter se specie distant, quod restabat ostendendum. Contra istud argumentor. Perfectibilium differentium specie non sunt perfectiones differentes specie: albedo enim est perfectio hominis & equi: illæ duæ perfectiones sunt eiusdem speciei & tamen perfectibilia specie differunt. Respondetur trifariam. Primo q non est hic sermo de perfectione perfectibili inhærente, quia voluptas operationi non inhæret: nunq̃ enim accidens accidenti inhæret. In vltima proprietate substantię Aristoteles dicit, maxime proprium est substantiæ cũ sit vna & eadem numero vt sit susceptiua contrariorum: hoc est nulli alteri a substantia conuenit, vnum contrariorum aut aliquod accidens in se suscipere. Albedo in sacramento eucharistiæ est sua quãtitas & extra subiectum, sicut aduersarii ponunt de quantitate. Non lucteris de relatione aliqua accidenti inhærente quia illam non ponimus a fundamento distingui. Loquitur philosophus de perfectione propria & peculiari alicui conuenienti, & non de subiecti perfectione. Secundo, & si ponatur vnum accidens alteri inhærere realium more, albedo est accidens commune: de proprio loquitur, vt patet per secundam probationem conclusionis. Tertio dicitur hæc accidentia corporalia non habent totum compositum pro subiecto inhæsionis sed denominationis. Inhærẽt hæ albedines materiis hominum & equorum: quæ in omnibus corruptibilibus sunt eiusdem speciei. Accidentia tamen vitaliter immutantia quemadmodum sunt cognitiones, toti subiecto primo insunt vt visio oculo, & sic de aliis sensationibus. Adhuc argumentor pro conclusionis roboratione: ostendendo voluptates specie differre, & hoc sic. Quæcunq; officiunt aliquibus operationibus specie differunt ab his quæ illas operationes iuuant. Nam si sint eiusdem speciei eundem specificum effectum sortiuntur: addo minorem. quædam voluptates operationibus patrocinantur easq; solidant quas aliæ extenuant: alienæ voluptates hoc est quæ communicantur alias operationes officiunt operationibus illis quas proprię voluptates obstipant. Propria voluptas a proprio actu enascitur, aliena voluptas ab alia operatione, Patet aliter hæc maior quia per id

Obiectio.

Responsio.

quod est commune duobus neutrum illorum impeditur nec extenuatur: ac voluptas in vna operatione aliam præpedit, scilicet extraneam: igitur. Minor patet in litera, vt qui fistulis delectantur si fistularum sonum audiant nequeunt sermonibus qui eis in aure recitantur mentem adhibere, plus modulatione gaudentes q̄ præsenti sermonis occupatione. Voluptas proinde quæ ex modulationis arte emanat operationem quæ loquutio est præpedit corrumpitq: & hoc in reliquis inuenitur. Cum occurrerit cuipiam circa duo operari: operatio cum voluptate, sic ꝙ si in vna operatione voluptatis exuperatio extiterit aliam extrudit operationem minus voluptuosam: & interdum adeo vt circa minorem non operetur. Vnde fit vt cum aliqua re vehementer gaudemus non multum aliud agere possumus: at alia facimus cum alia remisse nobis placent, vt in gladiatorum spectaculis qui bellaria mandunt & simul agonizantes desides contemplantur et esitant tum id potissimum faciunt cum viles & ingenerosi sunt illi qui digladiantur. Nam si agonisantes eminenter decertarent in gladiorum concertatione erit magna voluptas, ita ꝙ famescens epulum postponet. Magna enim voluptas in vna operatione aliam omnem extrudit. Itaq; beati minime dolere possunt: act̄i in vna operatione parum voluptatis capiunt, possunt in alia operatione vtcunq; voluptatem capere: vt quando torpentes digladiantur, tunc contemplantes in theatris comedunt, etiam cum voluptate bellaria. Sunt autem bellaria secundæ mensæ dulciaria, vt tragemata & cætera ex sacharo & melle confecta. Erat autem apud priscos ædificium in formam hemicycli fabricatum ad videnda spectacula idoneum, hoc est theatrum: & illic & ludiones & gladiatores pugiles certare sueuerunt. Cum itaq; voluptates proprię suas operationes ex quibus proficiscuntur perfectas reddant, & diuturniores melioresq; faciant, alienæ autem voluptates diminuant atq; corrumpant, quid mirum est voluptates inter se plurimum distare, quia quanto vna voluptas coadiuuat, tanto alia extenuat. Si vehementer distent non solo numero elongantur quia illa intercapedo est minima: ergo specie differunt. Insuper alienæ voluptates id ferme faciunt qđ proprii dolores efficiunt: proprii enim dolores operationes extenuant, vt si huic scribere iniucundum sit, illi vero rationem subducere: nec ille bene scribet, nec hic bene ratiocinabitur: quia eis dolorem talis operatio affert. Itaq; fit vt circa operationes a propriis delectationibus & propriis doloribus contrarium contingat. Quia igitur voluptas & dolor proprius habent contrarios effectus, verisimile est voluptatem propriam & alienam etiam contrarios effectus habere: & per consequens specie differunt. Et ne credatur voluptatem alienam & dolorem proprium eandem vim vendicare, dicit ꝙ voluptates alienæ faciunt aliquod propinquum dolori proprio. Ab vtroq; operatio extenuatur, sed magis per dolorem proprium, qui secundum se propriæ voluptati aduersatur. At voluptas aliena secundum aliud scilicet operationem contrariatur. Appetitus ob doloris fugam intellectum sensumve ab operatione auertit. Aliena voluptas per accidens operationem extenuat quia appetitus in aliquo voluptatem vehementem capiens circa illud iniungitur, alia fastidiens illa relinquit, & sic intellectus parum circa alia intelligit. Nec circa illud circa quod appetitus operatur. Hinc in venereorum opere hominem non intelligentem referunt, propterea non ab re tunc brutis & insipientibus confertur.

¶ Alia conclusio. Voluptatum quædam sunt bonę, aliæ foedæ & fugiendæ. Trifariam hæc conclusio ostenditur. Primo quia operationes bonitate malitiaq; differunt. Sunt enim operationes quædam expetendę, quædam fugiendæ, aliæ sunt neutræ. Pariq; forma se habent voluptates. Cuicunq; operationi est sua voluptas propria: ea voluptas quæ operationi studiosæ addicta est, proba est: quę vero operationi malæ, praua. Secūda ratio a minori ad mai⁹, Si illđ qđ min⁹ videť inesse iest, & illđ qđ magis videť inesse inerit, at minus videť ꝙ cupiditates bonorū operū essent bonę & malorū malę, & tñ ita est: g ẽ. Minorē mõstrat. Quia cõcupiscētiæ honestarū operationū sunt laudabiles, & turpiū illaudabiles: Nēpe voluptates magis affines & indiuisę sunt operationib⁹ quibus assunt q̄ cupiditates: sane ipsæ cupiditates ab operationibus & tempore & natura seiunctæ sunt: concupiscentiæ opus & tempore & natura anteeunt. Concupiscentia enim est boni nondum habiti. Nonnunq̄ etiam sunt concupiscentiæ, & tamen concupita non sequuntur. Voluptates autem semper comites sunt operationum, ita vt ambigatur an voluptas ab operatione sit indiuisa, tamen voluptas non videtur operatio mentis aut sensus. Inconuenit enim vt voluptas quæ est in appetitu sicut concupiscentia, sit operatio sensus vel mentis. Sed quibusdam ipsa voluptas cum operatione iccirco idem esse videtur, quia ab operatione non separatur. Sed quicquid sit hæc ratio non valet. vt patet de connexione virtutum inter se, & cum prudentia in sexto libro. Insuper vt operationes differunt ita & voluptates ipsæ. Operatio visus a tactus operatione puritate differt. Pari forma operationes auditus & odoratus a gustus operatione puritate sunt discretæ. Ita quoq; voluptas visus a tactus voluptate: & voluptas auditus & odoratus a voluptate gustus puritate differt. Et voluptates mentis a sensuum voluptatibus, & iterum mentis voluptates sua discrimina inter se vendicant.

¶ Hic scito ꝙ voluptatis puritas operationis puritatem insequitur. Hunc ordinem puritatis capito. Operatio visus est purior tactus operatione: & operationes auditus & olfactus sunt puriores q̄ operationes gustus: & operatio intellect⁹ est purior operatione sensus. Operatio enim vbiq; ea est purior quæ est immaterialior & maxime seiuncta ab obiecto maxime materiali, scilicet a terra. proinde inter omnes operationes sensitiuas visus operatio est defęcatissima sincerissimaq;: qa min⁹ admistiois habet dispositionis terrestris: quod ex parte obiecti liquet ꝙ sit actu sensibile per lumē quod est plurimum secretū a terra & opacitate. Lumē enim est qualitas cęlestis & multū spiritualis: vitrū, papirū, & cetera id gen⁹ diaphana in instāti penetrat: proinde licet sit corporale. Lumē magnā tamen affinitatē cum spirituali proprie dicto sortiť. & ob hāc causam immutatio tactus est maiorē in modū materialis: qa ei⁹ obiectū scilicet qualitates tāgibiles, vt caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, sunt non parum materiales. Insuper gustus & tactus non senti-

unt per ſpeciem rei ſenſibilis ſiue rei ſenſibilis corporali applicatione ſuper organum ſenſus. Alii vero tres ſenſus exteriores ſentiunt per ſolam ſpeciem rei ſenſibilis. Quia ergo operatio & ipſa voluptas corporeis adiungitur dicitur impura: ſicut vinum aquæ aut terreſtrietatibus iunctum impurum dicitur. Et iterum ex parte animæ voluptates differunt conſequenter. Ad operationes enim nobilioris obiecti præſtantior eſt operatio, & ex conſequenti reſpondens voluptas.

Videtur autem vnicuiq; animalium & propria quędam eſſe voluptas, ſicut & opus: eſt enim ea quæ comitatur operationem. In ſingulis etiam intuenti id eſſe videbitur. Alia nanq; voluptas eſt equi, alia canis, alia hominis. Quemadmodum & Heraclitus dicit, aſinum ſtramina magis optare q̄ aurum: aſinis enim pabulum auro iucundius eſt. Voluptates igitur eæ quæ ſunt diuerſorum ſpecie, differunt ſpecie: eas vero quæ ſunt eorundem, conſentaneum eſt rationi, diuerſas non eſſe. In hominibus autem non mediocriter diſcrepant. Eadē enim alios dolore afficiunt, alios delectant: & aliis quidem moleſta ſunt, odioq; habentur: aliis vero iucunda ac amabilia ſunt. Hoc & in dulcibus accidit. Non enim eadem dulcia febricitanti atq; ſano videntur. Neq; calidum idem infirmo, atq; optimam habitudinem habenti videtur. Similiter & in aliis accidit. In omnibus autem talibus id eſſe tale videtur, quod ſtudioſo videtur. Quod ſi hoc recte dicitur, quemadmodum & videtur & eſt atq; virtus & bonus hoc ipſo quo talis eſt, omnium eſt menſura: erunt & voluptates profecto quæ huic videntur: & iucunda quibus gaudet ipſe. Atq; non mirum eſt ſi ea quæ huic moleſta ſunt, alicui videantur eſſe iucunda. Multæ nanq; corruptelæ deprauationeſq; hominum ſiunt, iucunda autem non ſunt: ſed his, & ita diſpoſitis. Eas igitur quę ſunt ſine controuerſia turpes, conſtat non eſſe dicendum voluptates eſſe, niſi corruptis: earum vero quæ probę videntur eſſe, qualem aut quam dicendum eſt hominis eſſe! An ex operationibus conſtat! has enim ipſi voluptates ſequuntur. Siue igitur vna ſit, ſiue plures operationes perfecti viri atq; beati, eæ voluptates, quæ has perficiunt, propriæ dicendę ſunt hominis voluptates: cęterę vero ſecundo, & perparum, quemadmodum & operationes.

Aſini voluptas.

Quod ſtudioſo placet ſequendum.

Voluptas hominis ꝓpria.

¶ Sequitur litera philoſophi hanc concluſionem ponentis, Animalium ſpecie differentium differentes ſunt voluptates ſpecie. Hanc bifariam monſtrat. Primo ratiocinatione. Secundo: exemplo. Ratione ſic. Omnia habentia operationes ſpecie differentes habent voluptates proportionabiliter ſpecie differentes: at omnia animalia habent operationes ſpecie differentes: igitur. Maior patet, quia voluptates operationibus appropriantur. Et minor patet, quia operatio propria eſt a propria forma ſubſtantiali: ergo quot ſunt formæ ſubſtantiales animalium ſpecie differentes, tot ſunt operationes ſpecie differentes. Secunda probatio quæ eſt per exemplum eſt. Alia eſt enim voluptas equi, alia canis, alia hominis, quemadmodum Heraclitus dicit, aſinus potius ſtramina q̄ aurum optat. Quęlibet enim animalis ſpecies habet quandam voluptatē ſibi peculiarem ab aliis ſegregatam: licet aliquę ſpecies in aliquo generico conueniunt, & communi, vt mula aſinus & equus mandunt auenam & fœnum: tamen carduos eſitat auidi⁹ q̄ equus aut mula. Aliqua habent ſibi appropriata aliqua communia vt in voluptate coitus pro fœtus continuatione: at fortaſſe hæ voluptates ſicut & operationes a formis ſpecie differunt, licet in cōmuni voluptatis denominatione cōueniāt.
¶ Alia concluſio de humanis voluptatibus eſt, quas dicit longo interſtitio inter ſe diſtare. Eadem enim alios dolore afficiunt, alios delectant: & quæ aliquibus ſunt iucunda aliis moleſta ſunt. Quod in dulcibus reperitur quæ aliquibus ſunt amabilia, aliis odio habentur. Nec eadem ſano & febricitanti dulcia videntur. Neq; idem eſſe calidum infirmo & bonam valetudinem habenti.
¶ Alia concluſio. In ſingulis hominum voluptatibus id ſentiēdum eſt tale, quale ſtudioſus iudicat: ſicut qualitatum motuumq; difformitates ſiue vniformiter ſiue difformiter difformes regulantur per vniformes. Latitudines ſic differentium hominum voluptates per ſtudioſorum delectationes, qui ſunt in hiſce norma. In vno quoq; genere eſt vnum primum, quod eſt metron & menſura omnium quæ ſunt in illo genere (decimo metaphyſicæ) ſicut brutum quanto magis ad hominem in perfectionibus accedit, tanto eſt præſtantius: & homo eſt regula, ſic differentes hominum voluptates quanto magis accedunt ad ſtudioſi oblectamenta tanto ſunt præſtantiores. Studioſo enim omnia ſunt committenda, ſi in adagio bene dicitur: quemadmodum ſtudioſo videtur eſſe ita plane eſt & virtutem ac bonum eoipſo quo talis eſt omnium eſſe menſuram: quo ſane recte dici dubium non eſt, proinde eæ voluptates ſunt verę quæ ipſi videntur: & illa vere ſunt iucunda quibus ſtudioſus gaudet. Nec demirabere q̄ nonnulla quę ſtudioſis ſunt moleſta, aliquibus iucunda videntur: quia non paucæ hominum ſunt corruptelæ: & deprauati mores quibus illa quæ re ipſa triſtia ſunt iucunda videntur. Patet ratione hęc concluſio. Voluptatum differentiā inter hoīes eſt cōtētio: nā luxus, illecebras incōtinēs: ſicari⁹ inſontū necē cū oblectamēto pſeqt, q̄ vtraq; auerſat ſtudioſus, tūc ſic. vel optimo vel deterrimo, vel mediocriter prauo pręſtāda eſt i hac digladiatiōe fides: nō duo vltima ga de morib⁹ cēſent ſicut de epulis ęgrot⁹ corpe: ergo primū, & eſt ꝓpoſitū. Corollariū. Vt eę voluptates quæ ſine controuerſia fœdę ſunt, non ſint dicendæ voluptates niſi deprauatis: & non ſequitur

hoc est iucundum deprauato. ergo hoc est iucundum, nam a dicto secundum quid ad dictum simpliciter proceditur. At bene sequitur, hoc est studioso voluptati, ergo hoc est iucundum: a parte in modo ad suum totum: sine vllo errore, tramite rectissimo transitur. Postea dicit, earum voluptatum quæ probę videntur esse, qualem & quam dicis hominis propriam esse, & ei peculiarem inquantum homo est non inquantum animal, an ex operibus constat. An dubitationem illic non importat sępius tali modo loquendi in problematibus sine vacillatione, & sic hic vtitur, & valet nonne. hoc est voluptates homini addictæ ex operationibus hominibus peculiaribus proficiscuntur. hasce enim operationes voluptates sequuntur. Siue igitur sit vna operatio siue plures viri perfecti beatiq; hæ voluptates quę has operationes perficiunt proprie loquendo sunt hominis voluptates: quemadmodum & ipsæ operationes. Et hæc de literali elucidatione primi tractatus huius decimi.

Dubia & quęstiones.

¶ Circa materiam voluptatis quędam in capitibus pręcedentibus & etiam in hoc capite sunt ambigua: ideo circa totam hanc materiam dubitationes cum quęstionibus formabimus. Primo dubitatur quomodo voluptas perficit operationem. Secundo queritur an principali intentione operatio est ob voluptatem an contra. Tertio an voluptas sit amor an effectus aliquis amorem consequens & ab eo distinctus.

Ad dubium.

¶ Ad primam dubitationem respondetur q; voluptas nullam efficientiam habet respectu operationis cum naturaliter eam sequatur, & belluæ & homines voluptatem quęrsit vt in septimo libro significatum est & primo rhetoricę dicit philosophus. Voluptatem omnia prosequuntur quam & appetunt. At velle aliquid inclinat & incitat ad omne illud sine quo illud haberi non potest aut durare: & voluptas sine operatione non est. Homo in campis equitans tristitiam extrudere volens occurrentem vel voluptatem habere volēs contemplatur & discurrit in illo quod ei voluptatem adgenerabit: sicut ipse crebriter cum essem in Scotia cogitaui me Lutetiam rediturum, & more pristino publice lecturum disputationesq; auditurum. Voluptas tanq̄ acceptus finis causam eius promotiuam excitat continuatq;, hominis anima more rotæ molendini hincinde agitatur, si non insudet circa spiritualia & voluptatem consequentem, circa inutilia versabitur.

Ad priorem quęstionem.

¶ Ad quæstionem respondetur q; operatio est pręstantior voluptate quę ob operationem est: & cōtra probatur. Semper imperfectiora sunt ob perfectiora septimo politicorum: & patet ad oculum, gramina ob equos, equi & ceteræ bestiæ ob homines, & homines ob deum. At operatio est voluptate pręstantior: igitur. Consequentia cum maiore liquet. Probare solum restat minorem: quę sic ostenditur. Fælicitas est in operatione secundum Aristotelem & theologos: sed nihil in accidentibus creatis est præstantius beatitudine: igitur. Secundo, operatio est voluptate melior & in natura potestate per quem & boni & mali & voluptates & bonę & prauæ proficiscuntur. Nam ob illud quod naturaliter euenit, nec laudamur nec vituperamur ex tertio libro huius. Tertio cuius contrarium est peius, ipsum est melius: at odium dei quod dilectioni eius aduersatur est deterius dolore: igitur. Quarto, amor amicitiæ est deo gratissimus & voluptate accedente acceptabilior: igitur.

Obiecta sex.

¶ Contra hanc conclusionem obiecto. Illud est optimum quod omnia expetunt, bonum est obiectum voluntatis, in volendo nihil per modum obiecti omnia ad se trahit & rapit nisi optimum. At voluptas est huiusmodi vt Eudoxus cōtēdit, quā sententiā nō refellit Aristoteles in hoc decimo sed crebriter eam in septimo approbat. Secundo voluptas est operatione posterior, ergo est operatio pręstantior: antecedens ex dictis dicendisq; liquebit. Consequentia patet nono metaphysicę: quæ autem generatione sunt posteriora, priora sunt perfectione. Tertio id est maxime eligibile quod ob seipsum eligitur & non alterius gratia: tale est voluptas. non enim quęrimus cuius rei gratia quis voluptatem capit. Quarto illud est præstantius quod melioribus cōuenit, q̄ illud quod his & illis tam ignobilibus q̄ perfectis conuenitat huiusmodi est voluptas, non autem operatio. Solis enim animalibus inest voluptas: omnibus autem animantibus & elemētis inest operatio, vt descendere, ascendere calefacere frigefacere &c. Quinto in ludo operatio ob voluptatem quęritur: longa fatigatio ad pedalem pilam manualem ve esset fugibilis, nisi ob voluptatē. Nec coitus ob operationem eligitur sed ob voluptatem. Mulier enim grauida appetit coitum non ob prolem sed voluptatem: igitur. Sexto illud est nobilius quod voluptatem quietat: voluptas est huiusmodi & non fruitio, cum post fruitionem expetatur voluptas. Ad hæc obiecta eo ordine quo fuerunt illata respondebitur.

Ad primū.

Ad primū cōcedo q; meliorē operationē oēs prudētes appetūt hoc est fęlicitatē & illd ē appetibile, qd a studiosis appetit: bene enī fęlicitatē scilicet cōtēplationē primę causæ & ei⁹ dilectionē voluptas seqtur. Itē etiā nōnūq̄ principalius ob minus perfectum expetimus, at nō finaliter, vt diligo deū ad me finaliter ob deū summe dilectum appreciatiue diligo.

Ad secundū.

Ad secundum nego consequentiam. Accidentia animæ ea posteriora sunt vel ipsa imperfectiora. Propositio philosophi habet verum ad intentionem eius: q̄diu persistit motus generationis & ad complementum tenditur posterius est perfectius, vt sensitiua est præstantior vegetatiua, & intellectiua sensitiua.

Ad tertium.

Ad tertium dicitur q; licet voluptas sit per seipsam eligibilis est tamen etiam ob operationem quam perficit eligibilis. Nec inconuenit aliquid per se & propter aliud esse eligibile. virtutes enim perseipsas sunt intelligibiles, licet ab eis circumscriberentur earum operationes, inquantum sunt quędam animæ perfectiones, vt in prima distinctione primi magister sententiarum autoritate patrū probat: & tamē virtutes sunt magis eligibiles propter operationes q̄ ob seipsas, quia operationes sunt fines virtutum & ipsis pręstibiliores, vt in primū ethicorum retulimus.

Ad quartū. Ad quintū.

¶ Ad quartū dicit̄ q; generalitas operationis nō ignobilitat operationē cū perfectis quib⁹ cognitio cōpetit & opatio ppria & voluptas cōsequit̄. Ad qntū dicit̄ q; lud⁹ ob voluptatē ordinat̄, verū nō finaliter. Illa enī voluptas & qes ab itellectu est gr̄a opatiōis, seu vt auidi⁹ literis dēt operā. De muliere dicit̄ q; ipa imp̄gnata nō recusat coitū ob duas cās. Vna ē q̄a ob libidis fœditatē ipa & mascul⁹ coitionē si voluptas nō icideret auersaret̄.

Secūdo coitus in animalibus est pręcipue ob generationē, rari⁹ est foetu grauida mulier q̄ bellua fęminina.
multę enī sunt steriles & foecundę non in quolibet cum mare cōgressu cōcipiunt. hinc instituit deus natu
ra hanc voluptatē tam in mari q̄ in foemina. Nulla foemina inter bruta pręter asinā & superfoetātes im-
pręgnata coitum appetit: sed eum abhorret. Masculis pro omni tēpore cōcessit rector vniuersi deus, vt non
abominentur foeminas impręgnare tēpore cōgruo, & gallis hāc foecunditatē generādi cōcessit vt tā ino-
pum q̄ opulentorū esca non desit. Rusticolę & inopes oua sępe edītāt, quorū gallinę pauca & q̄d parui precij
cōedūt & talia mēdicātibus ob rei paruitatē in stipē cōcedūtur. Nihil in vniuerso suprem⁹ ille opifex inutile
(si causam pēsiculate indages) reliquit. Ad sextū respondeẗ q̄ bifariā aliq̄d potentiā quietat. vno mō q̄a est
Ad sextum. vltimū eligibile pp̄ter se nō ob aliud: & sic fruitio volūtatē q̄etat, & hoc est nobilissimū. Scđo mō aliq̄d q̄etat,
q̄a post ip̄m nō est aliq̄d q̄erās, & tñ nō est ob aliud: illud aūt nō arguit pręstantiā, voluptas ob mētis : & sit
Ad secundā & nō cōtra, ipsa cōcomitaẗ actū & eum p̄ficit vt sęp̄icule asseruimus. ¶ Secunda erat quęstio an voluptas ab
quęstionem. omni actu intellectus & voluntatis distinguiẗ. Hic geminę sunt positiones, quarum altera partē negatiuam
tenet, & illa est gregoriana vt videre licet in prima distinctione primi sententiarū. Alia est via cōmunior, &
Aristoteli cōformior, ac veritati vt reor, p̄pterea cōclusione affirmatiua ad quęstionis titulū respondebitur.
Patet primo autoritate philosophi in litera tacite. Dicit enī volupeates & operationes adeo affines sūt vt cō
tentio sit inter sapiētes an idē sit operatio & voluptas. Et seq̄tur ad p̄positū. Non tñ ipsa voluptas mētis vi
detur operatio neq̄ sensus. Per mentē & intellectū & voluntatē intelligit: & videẗ vbiq̄ capit (nisi specialissi
me aliq̄d appareat de opposito) vt tantū valeat sicut est. In materia tamē fortitudinis de animę immorta-
litate per alios huius passus p̄bamus eum aliter capere. Secūdo argumētor ratiōe. Illa re ipsa distinguū
tur quorū vnum manet altero non manente. Hac enī via primo physicorū principia rei naturalis p̄bat di
stingui. Sed sic est im p̄sentiarū: stat volitionē esse sine voluptate, dęmō se diligit & multo vult & voluptate
perpetuo caret: ergo aliqua dilectio & volitio nō est voluptas. Tertio sic argumētor. Illa nō identificanẗ quo
rum contraria non coinciduntur: at sic est in proposito: igitur. Maior est Aristotelis secūdo topicorū. Si op-
positum in opposito & propositū in proposito. Tantū vnū vni est cōtrariū decimo metaphysicę: & primo
cœli. Minor patet: contrariū voluptatis est dolor, q̄ autē odium & dolor nō idētificenẗ, patet. Tū primo q̄a
dolor violente naturaliter generatur, odiū autem libere. Tum secundo quia deus odit malos & tamē conti-
Obiecta tria. nuo delectatur, duodecimo metaphysicę, ergo non dolet. Cōtra hāc conclusionē argumētor. Dilectio & odiū
sunt eiusdē potentię & habēt idē obiectū: ergo sunt idem duodecimo metaphysicę. Si agens idē & materia
vna & potentia. vna necesse est actū esse vnum. Secundo, eundem habent effectū immediatū, scilicet perfi-
Ad primum. cere operationē: ergo sunt idem. Tertio immediate sequunẗ eundē actū cognoscitiuū & non vnus mediāte
altero: igitur. ¶ Ad primum nego cōsequentiā: intuitiua enī & abstractiua notitia habent idem obiectū nu
mero, sic volitio & nolitio: & tamē specie distinguunẗ. Aristoteles bene dicit si agens est aliud & materia alia
effectus erit alius: non tamen oportet idem dici de identitate. Secundo illud assumptum est verum,
vbi non probatur aliunde distinctio. multis enim aliis modis distinctionem rerum probamus. Per diuer-
sum modum immutandi & in obiectum tendēdi: & ab alietate causę p̄ductiuę, & sic de mille aliis viis. Con
cedo ergo voluptatem esse in voluntate & habere idem obiectum cum actu voluntatis, sed quia ab opera-
tione causatur non potest cum ea identificari.
Ad secundū. ¶ Ad secundum nego antecedens: profecto quoniam secundum philosophum voluptas perficit operatio-
Ad tertium. nem, non potest esse operatio ipsa. Nihil enim idem perficit se. Ad tertium dicitur q̄ voluptas mētis sequi-
tur actum voluntatis & voluptas corporalis sensationem.
Obiecta iterū ¶ Quarto argumētor sic. In septimo Aristoteles vocat voluptatē fęlicitatē & dicit q̄ fęlicitas est operatio.
tria. ¶ Quinto, dęmon diligit se & dilectio per se generat voluptatem: ergo dæmon habet voluptatem: contra
dicta. ¶ Sexto, omnis complacentia est actus voluntatis: at delectatio est complacentia: igitur. Minor est be
Ad quartū. ati Augustini. xi. de trinitate cap. v. sic scribentis. In omni delectatione appetitus quiescit. Ad quartū re-
sponde[tur] q̄ bipartitum erat placitum inter philosophos de ipsa voluptate propter affinitatem quam dele-
ctatio cum actu voluntatis habet. Vtroq̄ loquendi modo Aristoteles vtitur, vbi non ponit proprium pa-
radoxum. Hoc in eo & reliquis sapientibus est peculiare. In hoc decimo nō clam ponit illud q̄d sustinem⁹.
Ad quintū. ¶ Quintum iaculum est pusillum. Dęmon enim lętitię est incapax ob vehementē dolorem quo merito
torquetur: nam vehemens dolor nullum gaudium secum admittit.
Ad sextum. ¶ Nouissima arundo est nulla. Tametsi enim delectatio non est actus voluntatis: eius tamen gratia
voluntas sępe nectitur cum obiecto voluntatis: sicubi inueniatur dictum in autoribus q̄ delectatio
est voluntas, illa propositio non erit identica & intransitiua: sed causalis, vt tristitia ingēs est mors, hoc est
mortem generat. Et si dicas: Aristoteles dicit operationes & volupeates sensuum mutuiter specie differe q̄d
videtur non esse verum: auditus enim & visus habent eandem animam numero & corpus eiusdem ratio-
nis. Respondetur paucis agendo sine verborum prodigalitate. Operatio sensus & intellectus penes spiritua
le corporaleq̄ secernitur: & penes causas specie differentes. Et auditio & visio etiam differunt specie saltem
Replica. specialissima, ponendo formas corporalitatis alterius speciei, in variis enim sensibus non est ambiguitas &
Responsio. difficultas nulla erit. Ad illud probatio haud floccipendenda. Et adhuc ponendo vnam animam in homi
ne sine forma corporeitatis, alię sunt organorum partes & longe aliter sitę: licet essent rationis eiusdem tamen
adhuc faciunt discrimen specificum operationum. Differunt enim specie in ratione potētię: vt omnes act⁹
eiusdem potentię specie identificantur ab obiectis sicut a potentia solum secernuntur. Viden q̄ notitię
eiusdem speciei generant iudicia plurimum differentia. Ipse iudico aliquos colores in colūbi collo ob vnum
situm quos alter ex alio loco conspicatus simili cum notitia in specie non iudicat. Videtur propria volu-
ptas intendere operationē effectiue contra dicta cum faciat eam intensiorē. Respondeẗ nunq̄ effect⁹ ad suas

causę productionē cooperatur: sed voluptas est causa quare potētia magis immergatur circa obiectū sui actus: & sic est causa p accidēs augmētatiōis suę causę. Et rursus ad cremētū causę voluptas crescit: ergo quodāmodo est causa quare apponitur nonnihil sibi: sed tota voluptas nihil efficit etiam occasionaliter respectu sui.

Dubium. Responsio.

¶ Dubitatur, an sit aliqua operatio indifferēs. Videtur philosophus id velle inquiens operationū aliæ sunt expetendę, alię vero fugiēdę, & aliæ neutræ. Respōdetur affirmatiue. Primo enim hoc est verū in operationibus indeliberatis. Secūdo, probabilitate haud vacat in deliberatis. Pro cuius vberiore intelligētia notato q ad actū moraliter bonū nō requiritur relatio actualis in finē vltimū, nisi quando quispiā in eū ferre actualiter est obnoxius, vt de aliquo actu fidei & charitatis. Satis est ad actū bonū habere finē creatū bonū: & nihil mali in circūstātia cadēte in rationē obiecti inuolui. Aliquis actus est malus ex pte finis obiecti, vel talis circūstātię. Tertius est actus etiā deliberatus habēs finē neq rationi dissentaneū neq vtile vt fricando indeliberate in casu barbam, vel leuādo stramen sine vlteriore fine, & ita de talibus. Si enim stramen ad purgādos dentes leuarē vel ob aliū bonū finē actus ille non esset indifferēs. Nihilo tñ minus probabile est nullū actū esse indifferētē inter bonū & malū loquēdo de actu deliberato.

Dubi. scdm. Responsio.

¶ Dubitatur, an dolor magis corpori, officit q̄ aliquis alius affectus. Respondetur affirmatiue. A tristitia eñ festina est mors, & cooperit virtutē. Eccle. 38. & Prouerb. 17. Spiritus tristis exsiccat ossa. Vitalis meatus qui a corde in reliquas ptes diffundit per dolorē impeditur. ¶ Contra, in voluptate immensa citius generat mors q̄ in dolore. Secūdo, ratio perdit in magna voluptate, vt in venereis. 7. Ethicoꝝ. Respōdet, q antecedēs est verū de gaudio immēso & repētino, intollerabilem eñ calorē naturalē in mēbra diffundit, & interficit. Voluptas añt mediocris calorē mediocrē diffundit & optime valet. Prouerbioꝝ. 17. Animus gaudens ætatem floridam facit, tristitia dementiam si vehemens fuerit, inducit, Ira, & desperatio, & huiusmodi affectus maximopere fugiēdi sunt. Tolle causam doloris generatiuam & procura voluptatis causam, & sic dolor corrumpetur. Potatio & cōmunicatio cum amicis dolorem attenuant. Amici enim mutuo amore dolorē partiūtur, nono Ethicorum.

Dubita. iij. Responsio.

¶ Dubitat quomodo voluptas actus & habitus distinguunt. Respōdet q cōueniūt, habēt eñ idē obiectū numero. Diligo A. ad quā dilectionē innascit voluptas & scatet habit⁹. Hęc tria hñt. A. p obiecto. Discrimē etiā habent, qa habitus remanet abeunte actu, & effectus eius ipsa voluptas sine actu nō remanet in rerū natura. proinde est actui affinior q̄ habitus ipse, & est affectus actus, sicut ipse habitus aliter actum perficit q̄ habitus. Habitus similē actū in specie actui a quo emanauit procat, hoc nō facit ipsa voluptas fortasse, sed facit potentiam in suum obiectum immergi & auget suam causam. Dixi fortasse, diceret enim quispiam voluptatem habere posse respectu alterius actus similis actui a quo proficiscitur & sicut habitus ab actu bonitatem malitiam ve vulgo accipit, sic & ipsa voluptas, si ex sereno fonte voluptas prodeat ea sit pura, sin ex turbido & infecto & ipsa insincera fuerit.

Tractatus.II. Cap.I. Quod est Lib.X. Cap.VI.

Foelicitas finis hominis

Foelicitas nō est habitus.

Dictis autem iis quæ ad ipsas virtutes ac amicitias, voluptatesq pertinēt, de foelicitate figura dicere restat, quippe cum finem humanarum rerum ipsam esse ponamus. Si igitur ea quæ prius dicta sunt repetierimus, orationem sane fecerimus breuiorem. Diximus itaq foelicitatem habitū nō esse. Inesset enim dormienti per vitam, plantarum vita viuenti, & in calamitatibus maximis constituto. Q si hęc non placent, sed ponendum est potius ipsam operationem esse quandam, vt prius dictum est, & operationum aliæ sunt necessariæ & ob alia, alię per seipsas sunt expetibiles, perspicuum est foelicitatem earum aliquā operationem esse quæ sunt per se & non ob aliud expetendæ, foelicitas enim nullius indiget rei, sed est ex sese sufficiens. Operationes autem eę per se sunt expetibiles, a quibus nihil pręter operationem quæritur. Tales vero videntur esse actus ii qui a virtute proficiscuntur, honesta nanq studiosaq agere ex iis est quæ per se expetuntur: & item ludorum ii qui sunt iucundi. Non enim ob alia ipsos expetunt, damna nanq potius ex ipsis q̄ commoda suscipiūt, & corpus & patrimonium negligentes. Confugiunt autem ad talia oblectamenta & plerique eorum qui beati esse dicuntur. Quapropter apud tyrannos in precio habentur ii qui in talibus oblectamentis sunt dextri. In iis enim seipsos prębent iucundos quæ illi affectant. Indigent autem talibus. Videntur igitur hę ad foelicitatem pertinere, propterea q hisce vacant homines ii qui sunt in potestatibus constituti. Ad nullum fortasse signum tales sunt homines. Nam nec virtus in potestatibus, nec intellectus consistit, a quibus operationes studiosę proficiscuntur. Nec filii cum sinceram liberalemq voluptatem nō degustarint, ad corporis confugiunt voluptates, propterea putandum est has magis expetibiles esse. Et pueri enim quæ apud seipsos in precio sunt, præstabilissima esse putant. Consentaneum igitur est rationi, vt pueris & viris diuersa preciosa esse videntur, sic & prauis & studiosis videri. Vt igitur sępe dictum est, & preciosa & iucunda sunt ea, quæ studiosa viro talia sunt.

Operatiōes p se expetibiles

Iucunda & preciosa.

Fœlicitas nõ est in lulu & ioco.
Iocus non est finis.
Iocus bonus
Requies nõ est finis.
Seria pręstãt iocis.
Mãcipio si ẽ fœlicitas.

Vnicuiq; autẽ ea est operatio maxime expetibilis, quæ ab habitu proprio prodit. Et studioso igitur ea quæ proficiscitur a virtute. Fœlicitas ergo non in lusione, iocove consistit. Item absurdum foret humanum finem iocum esse, & negocia multa molestiasve per totam vitam causa iucundi suscipere. Cuncta enim fere pręter fœlicitatem alterius expetimus gratia, hęc enim est finis. Studere autem & laborare gratia ioci stultum profecto, nimisq; puerile esse videtur. Iocari vero vt studeas secundum sententiam Anacharsidis, recte sese habere videtur. Iocus enim requiei similis est. Atq; quoniam continue nequeunt homines laborare, indigẽt requie. Non est igitur ipsa requies finis, fit enim gratia operationis. At vero vita fœlix in virtute videtur consistere. hæc vero vita cum studio est & in seriis, sed non in ioco consistit. Atq; ea quę studiosa sunt seriave, pręstabiliora ridiculis & iis quæ ioco fiunt. Et operationem semper melioris & partis, & hominis studiosam magis dicimus esse, melioris vero præstabilior est, & ad fœlicitatem iam magis attinens. Frui præterea quiuis, & mancipium, voluptatibus corporis, non minus q̃ optimus homo potest. At fœlicitatem nemo mancipio tribuet, nisi & vitam tribuerit studiosam. Fœlicitas enim non in talibus consistit modis viuendi, sed in operationibus quæ a virtute proficiscuntur vt prius etiam diximus.

Dictis autem iis &c. In priori tractatu hu[9] decimi philosophus de voluptate felicitati annexa loquutus, in hoc secundo tractatu de felicitate ipsa loquuturus est. Et quatuor capitibus his tractatus absoluitur. In primo felicitatem monstrat non esse habitum, sed operationem, non circa ludum, sed a virtutis operatione: & dicenda dictis continuat, dicens dictis autem iis quę ad ipsas virtutes a secundo libro ad septimum vsq; pertinent, & de his quæ ad amicitiam in octauo & nono libris, & de voluptale circa finem septimi, & in priori tractatu huius decimi: Reliquum est rudi minerua de felicitate loqui. Si enim artificiose id prosequeretur non caperetur a multitudine. Humanarum rerum felicitatem ponimus finem & si strictim aliqua in primo libro dicta repetierimus sane omnia erunt breuiora, quia illa ad iam dicenda apprime conducunt. Proinde sermonem protractiorem q̃ par sit non faciunt, quia vt dicit ille. Non sunt longa, quibus nihil est quod demere posses, sine his autem materia non intelligatur. Deinde ponitur hęc prima cõclusio huius capitis in primo posita libro. j. Felicitas non est habitus, sed operatio. Prior pars trifariam patet. Omnis habitus in dormiente manet, at felicitas in dormiente non manet, proinde non est habitus in quarto modo secundę. Secundo, quia opposito dato felicitas inesset illi qui vita plantę viuit, hoc est vita animæ nutritiuę, hoc autem est absurdum. Felicitas enim est quoddam perfectum, sensus exteriores in somno clauduntur, nec in suas operationes exeunt. Imaginatiua & intellectus tunc imperfecte quãdoq; operantur, nonnunq̃ ab operationibus cessant, in cuius argumentum post completum somnum homo excrementum egerit. Tunc autem somnus est completus quãdo ab extrinseco non excitatur, sed ab ipsa natura, & hoc si pituita non laboret rheumaticus plus iusto somno indulgens ab extrinseco, statuto tempore est excitandus ¶ Tertio calamitatum plenus habet habitum, at talis non est felix. Si hæc tria illata non placent quia ratione sunt dissentanea, tunc ex hac parte secunda sequitur q; felicitas est operatio. Omnes enim apparenter loquentes felicitatem in operatione aut in habitu posuerunt. Mox operationum partitionem subdit philosophus inquiens. Operationum quędam sunt necessariæ & ob aliud, hoc est ob emolumentum vt sanitatem aut huiusmodi & non propter se, vt edificatio ædium, potio amara dosis. Nullus enim enema nisi ob euacuationẽ putrium humorum sumeret. Alię sunt operationes gratia sui expetibiles & non ob finem vlteriorem. Liquidum est ex primo libro felicitatem esse earum operationum aliquam quę gratia sui & non ob aliud sunt expetibiles. At felicitas nullius rei est indiga, est enim ex se sufficiens, quia est finis vltimus, aliaq; propter ipsam q̃rimus & in ea senescimus. Nos christicolę & verę pietatis cultores ieiunamus, stipem inopi porrigimus, operamur sacris, ob ęternam vitam, quam propter seipsam expetimus, sic in puro lumine naturali suo more philosophi ambulantes faciunt. Et rursus operationum secundum se intelligibilium quędã est operatio secũdũ virtutẽ & quędã est opatio scd̃m ludũ. Statim ponit. ¶ Alia cõclusio. Licet ludi iucundi sint per se eligibiles, in eis tñ nõ consistit felicitas. Priorẽ partẽ aptã non pbat. Scdam sic ostẽdit, primo qa ludis vacãtes magis iacturę q̃ auxilij ab eis suscipiunt, at hoies plurimũ a felicitate iuuant Hoc supponit, dãna ludorũ ostẽdit. Lusores eñ dãnũ corporis sępius incurrunt, ad lassitudinẽ enim ludũt vt in ludo pilę, & postea in calore frigidã aquã aut aliũ potũ frigidũ non sine sanitatis damno bibũt. Et sedẽtes longo tpe q taxillis ludũt excremẽta primę & secũdę digestiõis nõ euacuãt. Et ipsi atq; alij patrimonium dissipant, quia suas opes fortunæ exponũt. Deinde quasi in se obijcit. Multi qui felices putantur, vt principes ad voluptates ludorum confugiunt, & isti quęrunt p̃stantissima, cum semidei a vulgo censeantur, & ludiones qui dexteri in lusibus sunt apud eos in precio habẽtur, ergo in lusione consistit felicitas. Hanc obiectionẽ eluit, cõsequentiã negando. Nam potẽtes in talibus lusibus delectari nõ est argumentũ sufficiẽs probandi felicitatem in ludo consistere in potestatibus. Nec est virtus moralis nec intellectualis a quibus studiosę operationes proficiscuntur. Sinceram enim voluptatem hi nondum olfecerunt, eapropter ad ludorum voluptates cõfugiunt. Vt anxietates animi deuitent. Tyrãni sibi opes, subiectis neglectis pcurant, quocirca conscientia malefactorum torti cum

de malis perpetratis memorantur,recreationem curarum extinctiuam indagãt. Patet istud per sile.
Pueri quæ apud ipsos in precio sunt prestabilissima esse putant, vt crepundia,tintinabula, molendi-
na in ruinoso pariete aut in torrente faciunt, cum papiro volubili in baculi extremo contra ventũ
cursitant,& cetera leuia quæ viri se digna non existimant:igitur rationi est consentaneum vt quem
admodum & pueris & viris diuersa preciosa esse videntur:ita quoq; malis & studiosis contingat. Sa-
ne ea preciosa sunt quę studiosis talia vidẽtur, ex superius sępe allegatis,& illis prestabilissima sunt q̃
a virtute emergunt.Cuilibet ea operatio maxime iucũda est & expetibilis,quę a proprio emanat ha-
bitu,siue is bonus siue malus fuerit. Assuetus ludere alea voluptatẽ in illa lusione capit. Studiosę ope-
rationes a virtutibus proficiscuntur. Felicitas ergo non in lusione ioco ve consistit. Ludus autem ꝓ-
prie in facto,iocus est in verbis. ¶ Vlterius eandem conclusionem sic probat. Omnia alia a felicitate
gratia alterius expetimus,at nõ omnia gratia ludi expetimus, sed ludum ob aliud statuimus:igitur.
Minorem monstrat. Absurdum enim esset humanum finem iocum existimare & multa negocia la-
boriosa per totam vitam gratia ioci suscipere. Studere & laborare gratia ioci stultum est & nimium
puerile. Recte Anacharsis in hoc dicit,iocandum est vt studeas. hinc ludunt scholastici vt feruenti⁹
postea literis incumbant. Iocus requiei similis est,cum homines ob imbecillitatem continuo labora-
re nequeunt requie indigent & curarũ intermissione. Requies tñ laborum humanorũ finis nõ est,fit
enim oꝑationis gratia. Præterea finis vltimus est optabilissimus pariter & optimus,& eius vita opti-
ma,hęc autem est in virtutum operibus cum studio & serijs.proinde in ioco non consistit. Quę sunt
studiosa & seria,ridiculis & ijs quæ ioco sunt semper prestabiliora. ¶ Finaliter ad hanc conclusionem
argumentatur. Semper melioris partis & hominis operationem magis studiosam appellamus,præ-
stabilioris enim partis operatio nobilior est & ad felicitatem plus mouenti habet. ¶ Alia conclusio.
Felicitas nõ cõsistit in voluptatibus corꝑalib⁹. Probatur,quia in his quæ non minus belluis q̃ hoib⁹
insunt nõ cõsistit felicitas,at voluptates corꝑales sunt hmõi:igit. Minor patet quia quis,etiam q vile
mancipiũ est corꝑis voluptatib⁹ nõ minus q̃ optim⁹ frui põt. Agnus,vitulus,catellus, oblectamentũ
ludo capiũt,alias nõ luderẽt.at felicitatẽ dat mancipio null⁹ nisi & vitã det illi studiosam,quã ei dare
nequimus. Post has cõclusiones negatiuas vnã affirmatiuã tanq̃ corollariã infert,inquiẽs. Quia feli-
citas in iam repudiatis nõ cõsistit,in oꝑatiõibus virtutis cõsistit. Et patet. Felicitas cõsistit in oꝑatiõe
scd̃m se expetibili vel in oꝑationib⁹ talib⁹,at ois talis,aut est oꝑatio in ludo, aut in virtutis oꝑatiõe,s;
nõ cõsistit in oꝑatiõe ludi vt fusius ꝓbatũ est,ꝓinde est in oꝑatiõe scd̃m virtutẽ. Vñ fit ꝙ aliqd est ꝓpt
se solũ eligibile,vt felicitas,aliqd ꝓpter se & aliud,vt lud⁹,nõnihil ob aliud tñ,vt potio amara ob cor
poris valitudinẽ ꝓcreãdã. ¶ Dubitat hic primo,quare dicat. Ludorũ ij q sunt iucundi,cũ oẽs ludi esse Dubita.iiij.
iucũdi videant. Scd̃o q̃re dicat,fere cuncta p̃ter felicitatem alteri⁹ gr̃a expetim⁹. Tertio obijcit dictis,
q͞a aliq nõ ludũt vt oꝑent postea,nã ferme cõtinuo ludũt,vt nobiles nũc venãdo canibus lepores aut
ceruos,nũc alitib⁹ rapacib⁹ mãsuetiores captẽdo,nũc spherulis & pilase exercendo. Quarto videt dor-
miẽs felix,& etiã capt⁹,q͞a q̃ñ q felix est dormit nõ desinit esse felix. Nec ob calamitatẽ supueniẽtẽ q̃
nõ est in eius facultate sita desinit felix esse. ¶ Ad primũ dicit ꝙ aliq sunt ludi iniucũdi,q̃ñ plurimũ Ad primum
sollicitudinis & ingenij ad eorũ applicationẽ reqrit vt in ludo illo q̃ regẽ,reginã,auratũ eqtẽ & hmõi
artificiose collocãt,& de suis sitib⁹ extrahũt,alij sunt ludi in q̃b⁹ parũ ingenij reqrit vt in puerilib⁹ lu
dis,in rusticorũ tripudijs & alijs lusib⁹. ¶ Ad scd̃m r̃ndet ꝙ dixit in p̃cedẽtis capitis fine, siue vna sit Ad secundũ.
oꝑatio in qua est felicitas siue plures,tũc nõ oẽs oꝑatiões fiũt ob felicitatẽ. Itẽ bon⁹ actualr aut virtua-
liter ferme oĩa in finẽ vltimũ refert. ¶ Ad tertiũ dicit ꝙ stultorũ infinit⁹ est numer⁹.hoies aũt bñ in Ad tertium.
stituti & q alios minores in ludo lr̃ario erudiũt,ludũt,vt lr̃is alacrius postea vacẽt. Hõ eñ natus est ad
laborẽ sicut auis ad volandũ. Et militia est vita hois (authore Iob) sup terrã. Et adamo ꝓtoplasto post
lapsum dictũ est. In sudore vultus tui pane tuo vesceris,licet aliq plus aliq vero min⁹ laborẽt. Probi Ad quartũ.
ludũt vt postea serijs cõmodi⁹ occupent,inutiles ludũt vt tp̃s trãsigãt more mãcipij ignaui. ¶ Ad q̃r-
tũ dicit ꝙ Aristoteles nõ vult inficiari dormiẽtẽ esse felicẽ,sed vult dicere ꝙ felicis opus nõ exercet in
somno,sed in vigilia. Si eñ esset habitus alicui,inesset ei etiã si tota vita dormiret vt Endymion de
quo postea fabimur. Quartũ ad calamitates supueniẽtes nõ deꝑdit felicitas hois si mẽte nõ deijciat,s;
fit felicior apud deũ. Et sapiẽtis,in solis bonis aię est felicitas,& miseria in vitijs oppositis. Nec in bo-
nis corporis & fortunę nisi scd̃ario,illa eñ sunt istrumẽta bonę oꝑatiõis, q̃ñ diffortunia & carẽtia ne-
cessariorũ virũ ab actib⁹ aię impediũt.tũc fœlicitatẽ cõcutiũt. Per calamitates vitiorũ sordes intelligi-
to. Felicitas ab extrinseco nõ ꝑiclitat. Dicit phl̃us in lr̃a. Felicitas eñ nullius indiget rei,sed est ex se-
se sufficiẽs,hoc est in sua facultate bonas oꝑationes virtutũ habet,& ipsis virtutibus emicat, nec aliũ-
de ab vllo mortalium potest a felicitate diuelli.

Tractatus.II. Cap.I. Quod est Lib.X. Cap.VII.

QVod si fœlicitas operatio est per virtutem, consentaneum est rationi per Fœlicitas est
eam esse quæ est prestabilissima. Hæc autem eius fuerit,quod est optimũ. per operatio
siue igitur mens sit hoc,siue aliquid aliud, quod quidem natura domina- nẽ maxime
ri videtur,ac imperare,& animaduersionem habere de honestis, diuinisq; prestantem.
rebus,aut quia diuinum & ipsum est, aut ꝙ eorum quæ sunt in nobis est Contempla-
diuinissimum,huius operatio per virtutem propriam,ipsa fœlicitas fuerit tiuę p̃stãtia.
beatitudoq; perfecta. Dictum est autem ipsam esse contemplatiuam. Atq; cõsentaneum hoc

Mens cognoscibilia. est antea dictis & veritati videbitur esse,hæc enim operatio præstabilissima est, quippe cum & mens sit eorum quæ in nobis insunt præstabilissimum, & ea circa quæ mens versatur cognoscibilium præstabilissima sint.Est præterea continua maxime. Nam contemplari magis continue,q̃ agere quoduis possumus. Arbitramur præterea fœlicitati voluptatem admixtã esse oportere.Iucundissima autem operationum virtutum,est ea haud dubie quę per sapientiam prodit.Itaq; philosophia mirabiles tum puritate,tum firmitate,voluptates habere videtur.Atq; consentaneum est rationi, scientibus q̃ quærentibus oblectamentum ipsum iucundius esse.Ipsa quoq; sufficientia maxime fuerit incontemplatiua.Nam & sapiens & iustus & cæteris rebus iis indigent quæ necessariæ sunt ad vitam,sed si satis his talia adsunt: iustus quidem eorum indiget ad quos & cum quibus egerit iuste:& temperans item ac fortis,& singuli cæterorum.At sapiens si solus etiam sit contemplari potest, & quo sapientior est eo magis potest, melius autem fortasse si habeat adiutores attamen sufficientissimus est ipse.Præterea propter seipsam amari sola videtur.Nihil enim ab ipsa fit præter hoc,contemplatum inquam esse,at cum agimus præter ipsam actionem,aut plus aliquid aut minus assequimur. Videtur etiam in ocio fœlicitas ipsa consistere.Negocia nanq; suscipimus vt ocium habeamus, & bellum gerimus, vt in pace degamus! Operationes igitur actiuarum virtutum,ciuilibus aut bellicis in rebus versantur,actiones autem quæ in his versantur negociosæ esse videntur,atq; bellicæ quidem & omnino.Nemo nanq; bellum expetit gerere,gerendi gratia belli, neq; bellum ob bellum parat. Videbitur enim crudelis quidem atq; sanguinolentus penitus esse,si faciet amicos hostes vt pugnæ cædesq; fiant. At & ipsius ciuilis negociosa est, & præter ipsam administrationem potestates comparantis atq; honores, aut fœlicitatem sibiipsi & ciuibus,quæ quidem diuersa est a ciuili & quam quærimus vt diuersam.Si igitur ciuiles quidem & bellicæ actiones,cæteris actibus,qui a virtutibus proficiscũtur pulchritudine,magnitudineq; præcellunt, hæ vero negociosæ sunt atq; aliquem finem affectant,& non propter seipsas sunt expetibiles.Mentis autem operatio & studio antecellere videtur,cum contemplatiua sit,& præter se ipsam nullum affectare penitus finem, habereq; voluptatem propriam, quæ quidem operationem ipsam exaugeat, sufficientia insuper, ocium,defatigationis vacuitas & humana,& quæcunq; alia viro tribuuntur beato,per hanc operationem illi inesse videntur,perfecta fœlicitas hominis fuerit hæc profecto sumpta longitudine vitæ perfecta.Nihil enim fœlicitatis est imperfectum.Talis autem vita superat hominis naturam.Non enim hocipso quo homo est,ita viuet,sed quo est quid in ipso diuinũ. Quantum igitur hoc ab ipso composito differt,tantum & huius operatio distat ab ea quæ a virtute alia proficiscitur.Q; si mens,diuinum ad ipsum hominem est, & vita quę ab hac manat,diuina est respectu ipsius vitæ humanæ. Oportet autem non quemadmodum monent quidam,humana nos sapere,cum simus homines,aut mortalia cum simus mortales,sed quoad fieri potest immortales nos ipsos facere.Cunctaq; efficere vt ea vita viuamus quę ab eo manat quod est eorum quæ in nobis insunt præstabilissimum, Nam tametsi parum est mole, vi tamen & precio multum omnibus antecellit. Videbitur autem & vnusquisq; hoc esse,si quidem præcipuum est & melius.Absurdum igitur esset si non suam, sed alicuius alterius expeteret vitam,Id insuper quod dictum est antea,nunc etiam accommodabit.Quod est enim natura vnicuiq; proprium,id optimum vnicuiq; & iucundissimum est.Et homini igitur ea vita quę ab ipsa proficiscitur mente,siquidem maxime,hoc est homo,hæc ergo est & fœlicissima vita.

Marginalia: Philosophia — Sapientia. — Sapiens. — Ocium negocium. — Bellum non fit propter se — Longitudo vitę fœlicitatis nihil imperfectum. — Immortales fieri oportet. — Vita mentis fœlicissima.

QVod si felicitas operatio est &c. Istud est septimum caput huius decimi libri & secundum tractatus secũdi. Et duas partes pręcipuas complectitur. Prior pars est enarratiua,& tria carptim enarrat. Primum q; felicitas est perfecta operatio secundum optimam virtutem optimę potẽtię quę est in homine. Secundum q; illa alijs hominis partibus dominatur & diuinarum humanarumq; rerum cognitionem habet. Tertium q; talis operatio quæ est felicitas est cognitio speculatiua.

¶ Prima conclusio huius capitis est. Operatio partis contemplatiuæ secundum propriam virtutem est felicitas. Hoc est contemplatio veritatis.

¶ Probatur hæc conclusio sic. Felicitas est operatio secundum virtutem, & vt in hoc decimo retulimus, rationi consentaneum est vt sit secundum præstabilissimam virtutem & eius potentiæ etiam fuerit quæ in nobis est optima,siue ea potentia sit mens hoc est ipse intellectus, siue aliquid aliud vt voluntas,siue neotericorum more (volitio) quod suapte natura alijs imperat & animaduersionem de honestis diuinisq; reb⁹ habet. Nõ enĩ est ei curę de vtili delectabiliq; nisi p accidẽs,q̃n copulaẽ honesto,

Sane ipsum ē qd̄ diuinū, aut eorū q̄ in nobis sunt est quid diuinissimū. Itaq; eius partis diuinę operatio secūdum propriam virtutem beatitudo pręstabilissima est. Multa alia pręsupponit vt postea dicam. Per mentem, intellectum & voluntatem intelligit. Patet per proprietates quas illi potentię diuinę applicat, ratione enim intellectus intelligit & animaduersionem habet, per volūtatis imperium, hominis partibus imperat, dominatur enim voluntas appetitui sensitiuo principatu politico. Ille appetitus nonnunq̄ rationi renititur, vt in continenti videre est, membris corporis principatu despotico imperat. primo Politicorum hoc ipsum alibi locupletius reteximus. Mens est quid diuinū sempiternum a materia separatum. Et hoc Auerrois tertio de anima insequitur. Cui ex diametro obsistim⁹. Aristoteles vult dicere est quid diuinissimum eorum quę in nobis sunt cum cęlestia meditetur. Dictū est autē in primo libro eā felicitatē esse cōtēplatiuā. Proinde hoc est tā rationi q̄ an̄ enarratis cōsonū. Et istā cōclusionē tam ex parte subiecti p̄stātissimi, q̄ ex pte obiecti probat sic. Omnis ea operatio quę a perfectissimo subiecto pfectissimoq; obiecto proficiscitur est optima: speculatio veritatis est huiusmodi: igitur. Maior patet, quia ex pręstabilissimis causis pręstabilissimus emanat effectus: & quia est in mente, quę est diuinum aliquid & circa substantias separatas. patet minor. Secundo idem probat in valore sic. Inter omnes operationes hominis felicitas est maxime continua, vt patet ex primo libro. Sed contemplari magis continue q̄ quoduis agere possumus. nam ob fatigationem corporum sensuum accidit discontinuatio: at intellectus non vtitur organo corporeo. Intelligit enim cęcus & surdus, & anima separata. Mens est animi altior pars qua solum honesta diuinaq; percipimus. vnde Ouidius. Mente deos adijt, & qd̄ natura negabat. Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit, Mens re ipsa est anima. sed hæc vocabula in connotato differunt. Quandiu corpus informat est anima & animus. sed mens solum contemplando, inferiora speculans non est mens, necdum est mente captus. Non tamē inficior quin amens si literatus fuerit optime ratiocinatur, carmina enim melius q̄ cum est mentis compos cudit. Hoc experimento in talibus noui. Ergo sensuum & virium corporis indispositio quæ amentem facit non extrudit omnia, sed ea adhuc tanq̄ quid diuinum nonnihil meditatur. Et patet istud. Inter principes Israelitarum qui ad Iehu inquiunt quid vult iste insanus tecum. Loquentes de propheta domini vide tertium Regum. Tertio suspicamur voluptatem beatitudini coniunctam esse oportere, at operationum virtutum dubio procul ea iucundissima est quæ a sapientia propriaq; contemplatiuę partis virtute emergit. Itaq; sapientia mirabiles tum puritate cum firmitate voluptates habet. Puritate quia voluptates venereę cibi potusq; impuræ sunt & brutales, & creberrima earum est pœnitudo, proinde non sunt firmæ. Cui astipulatur respōsio illa Demosthenis oratoris suo seculo principis ad laudem nobile scortum plus nimio pro concubitu expostulātem nolo tanti emere istud quod pœnitentia obliterare oportebit. Hę voluptates doloribus & anxietatibus miscentur. Qr philosophia speculationes cum voluptate habeat, patet, quia hoc quod scitu dignum est inquirere est delectabile vt illud sciatur, at maior est voluptas in sciente dum illud iam nouit. Hoc est philosophia duobus hominum generibus est iucunda, scilicet scire cupidis & inquirentibus & iam eruditis. Concupiunt enim homines scire abditissima a sensu vt cęlorum numerum, eorumq; motum tam in epicyclis q̄ excentricis, cur dies hiberni sunt contracti & ęstatis porrecti, de primo motore & quem ordinem & principatum in vniuerso habeat. & sic de alijs altissimis causis. Cui alludit illud virgilianum. Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Sic de morali philosophia, quæ viā aperit ad bene beateq; viuendum, sic de eloquentia quę venere dicendi, vt vult, persuadet, dissuadetq;, nulla est ars liberalis quæ nō habeat suam voluptatem affinem. Pius qui eam dignitatem inter pontifices maximos secundus tulit, excelsam dignitatem nactus quicquid ocij dabatur ab administratione publica id omne literis impendebat, crebriter inter necessarios testatus id tandem esse vnde mira voluptas perciperetur, quocirca multo pluris libros faciebat q̄ vniones quibus vt fari consueuerunt nō parum chrysolitarum inesset. Petrus blesensis recte ait si paradisus est in terris, est in claustro aut studio. Perbellū est huiusmodi similia cognoscere. At scire bolos delicatos in boue ariete ve. Item quot panes sint in modio tritici, quot pintę vini in dolio, est vilium & abiectorum, & ita de cæteris opificum artibus qui in sordido lucro versantur. Locupletum opes sunt sentes hominincm pungentes, authore Christo in euangelio. Hæ scientię in philosophia non discuntur.

¶ Quarto. In illa operatione consistit felicitas ad quam homo est magis per se sufficiens, at inter oēs operationes virtutum homo est maxime sufficiens ad speculandum: igitur. ¶ Probatur minor, quia alię partes lucent. Sapiens, iustus, & cęteri omnes virtute prediti ijs indigent quę vitę necessaria sūt, vt alimento amictuq;, ac studiosus secundum virtutem moralem pluribus eget. Iustus adhuc eorum eget ad quos & cum quibus assessoribus agat iuste, & temperantes homines communiter in societate cum alijs manduni quorum temperantiam aliorum ingluuies frangit, gulosus enim temperantem ad excessiuum esum irritat, & fortes & alij aliorum egens & cum his non parum anxietatis est. Iudex iustam ferens sententiam, tyrannos carnificesq; veretur ob lucrum, odiū, amorē in talibus multa requirunt, & est anxietas, verū si sapiēs solus fuerit cōtēplari valet. Dicebat enī ille Roman⁹ Scipio, nūq̄ minus sol⁹ sum q̄ cū solus sum. Tūc enī sua mēte hincinde rōnabat. Paucis libris vir sapiēs cōtētus est, & quāto sapiētior tāto pauciorū codicū est indigus. Egregie aūt erudit⁹ l sermo pectoris librariū circūfert & generosus verbi diuini declamator ad populum, solo breuiario vtens vtiliter concionatur. At nihil prohibet id posse melius si habeat adiutores. Plura vidēt oculi q̄ ocul⁹, & ferrū ferro acuitur. Octauo huius, duo simul viuentes intelligere & agere sunt potentiores. Quatuor tresve mutuo conferētes solidi⁹ audaciusq; materiam aliquā absoluēt q̄ octo aut decē segregati. Oedippū interdū duos erudit, Pugilem

nanus nonnunq̃ prostrauit,nihilo secius inter homines virtute redimitos sufficiẽtissimus est ipse so
lus,si anxie eruditus fuerit magnus eius labor solitarie consistit,in ambiguis cum alijs doctis cõfert.
¶ Quinto ipsius sapientię speculatio potissimum ob seipsam vel sola amatur. Priorem exponentem
illius exclusiuę primo monstrat,postea secundam. Nihil enim ab ipsa pręter ipsam cõtẽplationẽ gue
nit,at cũ nõnihil in alijs virtutũ opibus opamur acquirimus nobis plus minusve p̃ter ipsam actio-
nẽ vtpote gratiã lucrũ aut odiũ a carnificibus iustitiã colẽtes iterdũ crucianẽ. Vis rõnis i hoc est. Hęc
perfecta felicitas cõsistit in ea opatiõe q̃ est per se expetibilis & nullo modo ob aliud in reb⁹ humanis,
at speculatio veritatis est hmõi:igr̃. Mox paulo pbat felicitatẽ nõ cõsistere in opatiõe virtutis actiuę.
Hoc mõstrat de duarũ virtutũ pręstãtissimarũ opationibus.s.virtute politica vbi supior ciues regit,
& in virtute bellica patriã tuendo a diris hostibus & immites propulsando. Et qa felicitas est in opa-
tione alicuius virtutis excellẽtis & nõ actiuę,ergo in opatiõe mẽtis cõtẽplatiuę fuerit. ¶ Sicq̧ sexto in
valore argumentañ. Felicitas ipsa in ocio & trãquillitate consistit,quia negociũ suscipimus vt ociũ ha
beamus,& bellũ gerimus vt in pace quiete viuamus. Virtutũ agibiliũ opationes sunt in ciuilib⁹ bel-
licisq̧ rebus maiorẽ in modũ sunt ex p̃ciosę & gratia trãquillitatis habẽdę suscipiũẽ. Carnifex trucu-
lentus esset ille q bellũ gratia sui susciperet. Sãguinolẽt⁹ est ille si faciat amicos hostes vt pugnę & cę-
des tetrę fiãt. Dissipa gẽtes q bella volũt,inqt deiloquus Psalmista. Et ciuilis opatio negociosa est,vt
q p̃ter actionẽ potestates sibi cõparãs,honores sibipsi & suis ciuibus beatitudinẽ parãs,q̃ ciuilis vir fe
licitas diuersa est a ciuiũ beatitudine & magis irrequieta, & ab ea quã hoc in loco querimus vtraq̧ est
diuersa. Si ergo ciuiles & bellicę opatiões reliqs actiõibus q̃ a virtute emanãt & pulchritudine & ma-
gnitudine antecellũt,hę virtutes sũt circa bonũ cõe, vna facere ciues bene viuere,opes trãquille habe
re,& ne ab hostibus inquietenẽ ars militaris insudat,& negociosę sunt pp̃ter aliquẽ finẽ,nõ eñ ob se-
ipsas petẽdę,tãto magis alię actiones,mõ mentis opatio p̃cellit, qa cõtẽplatiua p̃ter seipsam nullũ pe
nitus affert finem,& affinitatem habet cum voluptate q̃ ipsam operationẽ auget,itaq̧ est sufficientis
sima non negociosa,nõ turbulenta,sed in ocio & tranquillitatis dexteritate,& curarum expers quan-
tum hoibus conceditur. Et vt paucis agam,quęcunq̧ alia felici tribuunẽ p hãc cõtẽplatiuę partis ope
rationẽ secundũ virtutẽ insunt. Proinde hęc perfecta opatio hois est felicitas, cũ hoc annexo vt ipsa
accipiañ in vitę longitudine. Nihil enim felicitatis mancum & imperfectũ est, sicut eñ opatio est pfe-
cta ita temporis interuallum ad felicitatem exigitur.
¶ Septimo hęc vita secundũ sapientiã hois superat naturã. Non eñ eo ipso q̧ hõ ita viuet , sed quo
quid in ipso diuinũ est,scilicet mẽte,qua quispiã diuinus est. Quãtũ itaq̧ mẽs a toto cõposito differt:
tantum & totius operatio compositi ab ea quę est mentis. Ita politica & militaria est totius composi
ti,quia illic est pręcipua cura circa corpus,eius alimentum & toti necessaria. Hęc vita beata circa pri-
mum motorem eiusq̧ effectus sublimes insudat,vt circa cęlestia. Nam cęli,teste psalmographo,enar-
rant gloriam dei,& opera manuum eius annunciat firmamentum.i.octauum cęlum. In vita sensiti
ua cum brutis cõmunicamus. In vita politica & militari est vita perfecta humana,& illam vocat to-
tius compositi. Speculatio cęlestium est vita diuina.
¶ Octauo,mens aliquid diuinum ad ipsum hominem est , itaq̧ vita quę ab hac proficiscitur diuina
est humanę vitę respectu. Neq̧ oportet sicut nonnulli admonẽt humana nos sapere,quia sumus ho
mines,aut mortalia,quia sumus caduci,verum quantũ fieri potest nos ipsos immortales efficere eni-
temur,vniuersaq̧ facere vt ea viuamus vita quę ab ea deriuatur quod omnium quę nobis insunt est
pręcipuum. Legitur Herostrati insigne flagitium. Is vt sibi nominis perennitatem conciliaret, tem-
plum Dianę in Epheso concremauit. Quã cũ ille sacrilegio suo causam p̃tenderet,publico edicto cau
tum est vt ex hoim memoria excideret vt nemo id factũ enarraret,at vno refrẽte agminatim cete-
ri nõ tacuerũt. Quid ergo faciendũ est p noie in bono? ¶ q̃ aũt mens parũ est mole,qa imptibilia est,
& sic nõ pprie qd magnũ,cũ non sit quãtũ:vi tñ & p̃cio oibus antecellit. Hęc eñ est Hesiodi poetę sen-
tẽtia,vt primo metaphysicę patet,monentis nos circa diuina negociari.
¶ Nono absurdũ est cuipiã nõ eligere ppriã vitã,sed alteri⁹ sua neglecta,at vita cõtẽplatiua est hoi fa-
miliaris & ppria,pinde conari debet vt secundũ itellectũ viuat. Minorẽ bifariã ostẽdit. Primo qa vnus
quisq̧ videñ esse intellectus tãq̃ p̃cipuũ,qd est in eo,qa a tali totũ cõpositũ (vt ex nono lib. patet) de-
noiañ. Scdo qa vt pri⁹ significatũ est,illud est vnicuiq̧ ppriũ qd est ei naturañ optimũ iucũdissimũq̧,
at hoi scdm intellectũ vita est iucũdissima,itaq̧ talis vita est hoi addicta. Intellectu maxime qs est hõ
vt recẽtissime retulimus,& hęc est felicissima vita. ¶ Circa literã dubitañ. Primo quõ mẽs est qd diui
Dubita.sex. nũ? Scdo quãta tẽporis intercapedo ad felicitatẽ reqriñ. Tertio an vna opatio an plures sunt felicitas.
Quarto videtur felicitas non cõsistere in ocio. Ociamur enim ob aliud & finis est irreferibilis. Quin
to scriptum est altiora te ne quęsieris. Ecclesia. tertio. Cui Cato illudẽs ait. Cum sis mortalis quę sunt
mortalia cura,quomodo ergo id improbatur in litera. ¶ Sexto totum cõpositũ est mẽte perfecti⁹,&
perfectioris subiecti est perfectior opatio scdm philosophũ:ergo opatio cõpositi est pręstantior.
¶ Ad primum respondetur q̧ anima est immortalis. Patet tertio de aĩa. Separat hoc ab illo tanq̃ a
Ad primũ. corruptibili,ppetuũ. Secũdo homo erectus gradiñ & ad sidera tollit vultũ , cętera aĩalia prona spectãt
in terram ergo presagiũ est hoiem a belluis ad alium locũ tendere . Tertio generose philosophantes
ita opinati sunt. Quarto deus bene regit vniuersum,proinde sontes alicubi omnes mulctat & inson-
tes pro suis bonis operibus pręmiat , at hoc non semper in hac mortali vita contingit:igitur.
¶ Quinto qui assentitur huic,anima est immortalis, pro illius assensu siue sit immortalis siue non,
non damnabitur. Aduersario autem pro hoc malę contingit:igitur.

¶ Sexto in lumine naturali quilibet ratiõe vtens habet assentire his. Remunerator bonorum & punitor malorum est deus ad Hebręos.xj ergo illi dissentiens peccat vel in solo naturali lumine ambulans, cum enim non fiat sufficienter pręmiatio aut punitio in hoc mundo, per cõsequens erit in alio & propter hoc animam esse immortalem est necesse.

[Obiecta duo.] ¶ Contra, naturaliter loquẽs nihil habet ponere sine ratione cogente, at nullus animam separatam cognoscit, cum eam nõ videat in lumine naturali, nec eius cruciatus vel pręmiũ. Scdo nemo scit in illo lumine naturali vbi locorũ anima separata p̄miat̃ aut punit̃, ergo illud nõ est concedendum.

[Ad prius.] ¶ Ad priorem dico maiorem esse falsam, in omni enim scibili ponuntur aliqua demonstratione vallata. Secundo ratione irrefragabili illud ponitur, patet per ꝓbationes adductas: ad minorẽ dico aĩam nõ cadere sub obiectũ alicui⁹ sensus interioris aut exterioris, rõne tñ cognoscit̃ felicitas ei⁹ aut dolor.

¶ Ad scdm dicitur q̄ de loco ꝓprio hoc est verum, sed ex hoc nõ seqtur illatũ, Scio eñ amicũ meũ q̄ abiit hinc, esse in aliquo loco ĩ cõtracto, sed an in isto loco an in ꝓprio illo me prorsus fugit, scio hic ad credo vel autumo extendo. ¶ Secundo dico intellectũ esse qd diuinũ, quia deũ cognoscit & effectus memorabilis eius, & suis opibus perpetuitatẽ deũ ęmulãdo q̄rit, & dei opatiões ęmulat̃, q̄ nõ est circa operationes vitę actiuę vt in capitis sequentis dicere explanatione proponimus.

[Ad secundũ dubium.] ¶ Ad secundũ dubiũ rñdet̃ q̄ prudẽtis est temporis mensurã apphẽdere. Senectus nõ cõputat̃ in annis, sed in vitę nitore. Ioãnes Zacharię filius Titus & similes, licet iuuenes erãt ad modũ loquẽdi Aristotelis felices. Ad beatũ satis est multo maximã partẽ vitę excellẽtib⁹ cõtẽplatiõib⁹ applicare, ꝓinde grãdęuo plus interualli ad felicitatẽ q̄ ad iuuenẽ reqrit̃.

[Ad tertium] ¶ Ad tertiã dubitationẽ rñdet̃ q̄ felicitas humana de qua philosophus loqt̃ est simia verę felicitatis, de qua verę pietatis cultores loquunt̃, & vt sine dubio capiat̃, res paulo altius repetẽda est. Nemo est in patria cęlesti beatus nisi deũ vidẽs eũ diligẽs & lętitia perfusus & hoc virtutũ cumulo redimitus, licet cõtendat̃ in quo actu mẽtis potior eius actus consistat itidẽ imp̄sentiarũ felix secundũ philosophũ virtutib⁹ abunde illustratus, sordium expers, heroice viuens, primum motorem eiusq; effectus pro virili, intelligens, & deum amans, & colens, talis quęrit veritates altissimorum ad bene beateq; viuendum. Talis autem vita vt Plato ait, superat hominis naturam, hoc est hominis strepitu forensi viuentis, & est extra humanam aleam, eoq; modo quo mortalibus conceditur. literis indefesse vacat Rachel & Magdalena vitam cõtemplatiuam signi ficantes sunt perbellę, Martha & Lya minus formosę & anxietatibus onustę. Hę posteriores vitã actiuam reprę sentant. Ex his patet Aristotelem generose in materia felicitatis philosophatũ fuisse, nec poterat per naturam sublimius conscendere. ægre enim in lumine naturali ostendi potest animam separatam posse deum intuitiue videre. Dicere itaq; soleo philosophorũ principẽ nusq̄ elegantius q̄ de felicitate loquutum esse vbi etiam manuductionem ad veram felicitatem monstrauit. Vnde sit vt carpendi sint theologorum nonnulli parum in ethica doctrina versari asserẽtes ipsum quasi in somnio de beatitudine loquutum.

[Ad quartũ.] ¶ Ad quartã dubitationem dicitur q̄ nõ est hic sermo de ocio & tranquillitate ludi, sed est carẽtia eorũ q̄ in vita actiua cõtingãt, cõparatiue ad eã in cõtẽplatione est reqes. Pro cui⁹ vberiore intelligẽtia scito q̄ ociũ vulgare est desidia & vacatio a labore, cuius cõtrariũ est negociũ, de hoc ocio nõ fit hic mentio. ¶ Aliud est ociũ philosophicũ, & capit̃ ꝓ studio literario. Literis eñ incumbẽtẽ oportet esse separatũ a tumultu seculi. Vñ Quintilianus. Ingrendo scribẽdoq; talia solemur ociũ nostrũ. Et Tulli⁹. Quid dulci⁹ est ocio literario? id est studio & vt ita dicã negocioso ocio, de ocio hoc modo capto loqt̃ philosophus in ocio literario iucũde ociant̃.

[Ad quintũ] ¶ Ad quintã dubitationẽ dicit̃ q̄ ecclesiasticus vult nos nõ debere transcendere limites humanos ad cognoscẽda impossibilia nobis, quẽadmodũ sunt illa q̄ soli deo attribuunt̃, vt occulta futura p̄dicere, sed enitendũ est cognoscere deũ eo modo quo hoib⁹ cõcessum est. Intellect⁹ est ad dei imaginẽ creat⁹. Par est ergo vt eũ diligat, quẽ diligere sine apprehẽsiõe neqt. Hęc est vita æterna vt cognoscãt te solũ deũ verũ & quẽ misisti Iesum Christũ. Ioãnis.xvij.

[Ad sextum.] ¶ Ad sextã dubitationẽ rñdet̃ q̄ totũ cõpositũ est pfect⁹ entitatiue q̄ mẽs, nõ tñ est pfectior potẽtia. Secũdo q̄ qñ intellectus etiã anxie cõsiderat opatiões vitę actiuæ tũc versat̃ circa totũ hoiem, & qñ opatiões vitę cõtẽplatiuę, tũc circa diuinũ qd negociat̃. De qua re ꝓlixi⁹ in capite imediate sequẽti videbit̃.

[Dubi. septi. Responsio.] ¶ Dubitat̃ etiã quõ hõ sit mens, cũ mẽs sit ps eius. Respõdet̃ per suppositionem synecdochicam, vt fusius in dialectices introductionibus iampridem retulimus.

Tractatus secundus, Caput.III. Et Lib.X. Cap.VIII.

SEcundo autem est ea vita quę a virtute alia manat. Operationes enim quę ab hac prodeunt humanę sunt. Nam iusta, & fortia, & cętera quę a virtutibus proficiscuntur, inter nosipsos agimus, in commerciis, & necessitatibus atq; actibus cõmunibus, & item affectibus vnicuiq; seruantes decorũ, hæc autem omnia constat esse humana. Nonnulla autem & a corpore prouenire videntur, & multum virtus morum cum affectibus videtur esse coniuncta. Coniuncta est etiam & prudentia, moris virtuti, & hæc prudentiæ, si principia quidem prudentiæ a virtutibus ipsis emergant, rectum vero moris virtutum a prudentia manet. Cum autem hę sese habeant, vt a se mutuo pendeant, sintq; coniunctę as

fectus, circa ipsum compositum fuerint, at compositi virtutes humanę sunt. Quare & ea vita quę ab ipsis proficiscitur, & fœlicitas humana est. Mentis autem est separata. Atq; tanq; de ipsa sit dictum, exacte nanq; dicere proposito maius est. Videbitur autem & externa affluētia perparum aut minus indigere q̃ moralis, opus est enim vtrisq; necessariis rebus. Atq; sit aeque, q̃q̃ circa corpus & res tales, ciuilis homo magis elaborat, parua enim differētia fuerit in operationibus autem non mediocriter different. Etenim liberali quidem ad liberalitatis operationes exercendas, & iusto ad retributiones, pecuniis opus erit. Voluntates enim non sunt manifestæ. Simulant autem & qui nō sunt iusti, agere iuste velle. Forti autem opus est potentia, si agit aliquid eorum quæ a virtute proficiscuntur, & potestate etiam temperanti, Quo nanq; modo aut hic aut cęterorum quisq; manifestus erit? Quæritur autē vtrū magis proprium sit virtutis electio, an ipsi actus, quippe cum vtrisq; virtus consistat, atq; constet in vtrisq; perfectum ipsum cōsistere. At actus autē multis indiget, & quo maiores, pulchrioresq; sunt, eo pluribus indigēt. At contemplanti nullis huiuscemodi rebus ad operationem est opus, quin & impedimento fere sunt ad contemplationem. Sed hoc ipso quo homo est, atq; cum pluribus viuit, expetit ea agere q̃ a virtute proficiscunt. Indigebit igit͂ talibus ad ea agenda quę ad hominem spectant. Atq; fœlicitatem perfectam contemplatiuā quandam operationem esse hinc quoq; fuerit manifestum, deos enim maxime beatos esse putamus, atq; fœlices, at quosnam actus tribuere illis oportet, iustosne? An ridiculi videbuntur, si commutent & deposita reddant, & huiusmodi cętera agant? Ac fortesne, propterea q; formidolosas res sustinent, periculaq; subeunt, honestatis ipsius causa? An liberales? At cuinam dabunt? Absurdum est insuper si nummos etiam habeant, aut aliquid tale. An temperantes? At quidnam fuerint? An laus sit importuna si prauas dii cupiditates non habere dicantur? Ita per omnia discurrenti, cuncta quæ sunt circa actus, parua quædam & non digna diis immortalibus sane videntur. At vero viuere ipsos vniuersi putant, quare & operari. Non enim oportet illos (vt Endymionem aiunt) dormire. Viuenti igitur ei, cui actio & multo magis effectio non tribuitur, quidnam aliud præter contemplationem restat. Quare dei operatio præcellens beatitudine contemplatiua sine controuersia fuerit. Et humanarum igitur operationum ea homo est summe fœlix, quæ illi maxime est cognata. Signum est huius & animalia cætera fœlicitatis expertia, esse tali penitus operatione priuata. Nam diis quidem tota est vita beata, talem habentibus operationem, hominibus autem, quoad ipsis talis operationis quædam inest similitudo. At animalium cæterorum nullum prorsus est fœlix, quippe cum nulla ex parte particeps sit contemplationis. Quousq; igitur contemplatio sese extendit, eousq; sese extendit & fœlicitas ipsa. Et quibus contemplatio magis inest iis & fœlicitas magis inest, non per accidens quidem, sed per ipsam vtiq; contemplationem. Hæc enim per se ipsam est preciosa. Quare fœlicitas contemplatio fuerit quędam. Est autem opus huic & prosperitate externa cum sit homo, Natura ipsa non est ad cōtemplandum sufficiens, sed & corpus sanum esse oportet, & alimenta, reliquumq; famulatū adesse. Non tamen putandum est multis ac magnis ei opus fore, qui futurus est fœlix, si fieri non potest vt sit beatus sine bonis externis. Neq; enim sufficientia neq; iudicium, neq; actus in exuperatione consistit, sed fieri potest vt & non principes terræ ac maris agant honesta, etenim a mediocribus facultatibus potest quispiam agere p virtutē. Atq; id clare cernere licet, priuati namq; non minus agere videntur res bonas, q̃ qui sunt in potestatibus constituti, immo etiam magis. Satis autem est tot facultates habere, erit enim eius vita fœlix qui p ipsam operatur virtutem. Solon etiam bene fortasse de fœlicitatibus sensit, qui quidem eos esse fœlices dixit, qui mediocriter res habuerunt externas, & pulcherrimas res (vt putabat) egere, modesteq; vixere. Fieri enim potest, vt mediocria possidentes agant ea quę agere oportet. Videtur autem Anaxagoras, non locupletem, neq; potentem fœlicem ipsum existimasse cum dixit se non mirari si absurdus quidem multitudini videatur, hęc enim sentiens res solum externas is iudicare tantummodo solet. Consentaneæ igitur nostris sententiis & sapientum opiniones esse videntur. At enim habent quidem & talia quandam fidem. Veritas tamen in iis quæ in actionem veniunt ex operibus iudicatur & vita. In his enim præcipuē certitudo veritatis consistit. Considerare enim oportet ea quæ antea dicta sunt ad opera referentes, & vitam & si consona sunt operibus, acceptanda sunt. sin vero discrepant, verba sunt tantum putanda. At vero qui mentę operatur, & eam colit, disponitur optime,

Fœlicitas humana.

Electio actis. Actus.

Dij operanť dijs digna.

Endymion Contemplatiua.

Animalia fœlicitatis expertia non contemplantur.

Fœlicitas cō templatio quędam.

Externa fœlici necessaria

Solon. Facultas mediocris. Anaxagoras

is & amicissimus diis immortalibus esse videtur. Nam si dii curam humanarum rerũ (vt existimatur) aliquam habent, rationi sane consentaneum fuerit ipsos eo gaudere quod est optimum, maximeq; sibi cognatum, hoc autem fuerit ipsa mens. Et in eos qui maxime hoc amant atq; honorant, beneficia vicissim conferre tanq̃ curam iis quæ sibi sunt cara, ac diligentiam adhibentes, & recte, beneq; agentes. At constat hæc omnia maxime sapienti inesse. Amicissimus igitur sapiens ipse diis immortalibus est. Eundem autem cõuenienis est, & foelicissimum esse. Quare sapiens hoc quoq; modo maxime fuerit foelix.

Dij curãt hũmana Mens diis maxime cognata.

SEcundo autem est ea vita &c. In hoc octauo capite philosophus ostendit vitę contemplatiuę excellentiã & p̃stantiã sup actiuę vitę opatiões in qbus scd̃ario bonitas cõsistit, nõ eñ est beatitudo, sed beatitudini multũ affinis. ¶ Ad literę explanationẽ accedo. dicit itaq; primo sic. Scd̃o aũt loco ponit ea vita q̃ a virtute alia, hoc est actiua q̃ est alia q̃ speculatiua pficisci. Quis felicitas cõtẽplatiua vt supiore capite retulim⁹ primas occupat ptes, & adhuc idipsum hoc in capite detegere enitemur. Opatiões aũt eę q̃ ab hac actiua virtute emergũt humanę sunt, qa totius cõpositi, iusta eñ fortia, & reliq̃ q̃s virtutib⁹ talib⁹ fluũt inter nos agim⁹ in cõmercijs & necessitatib⁹ nostris mutuo succurrẽtes atq; actibus cõibus & itẽ affectib⁹ seruãtes vnicuiq; qd̃ ad eũ spectat, sicq; in politica vita viuim⁹. Liquet aũt hęc oĩa humana esse & aliqua istorũ a corpore puenire videnẽ, hoc est vt corpori succurraẽ. Opatiões q̃ sũdã virtutũ sunt circa facultates q̃ in hoim vsum veniũt, vt opa iustitię, fortitudinis, & aliarũ virtutũ scd̃m q̃s mutuiter agimus in cõmutatiõibus. In iustitia cõmutatiua distributiuaq; suas opes hoies mutuo cõicant. Quędã eñ virtutes sunt circa hoim indigẽtias qbus ali⁹ alij subuenit, cuiusmodi ẽ liberalitas & hmõi. Per hęc Aristotles intẽdit oẽm virtutẽ moralẽ esse circa bona humana, qa ois virtus moralis est vel circa bona fortunę, q̃ in hoim vsum cõtingũt, vel circa bona corpis, vt ei succurratur vel circa animi affectũ. Quę aię nõ cõtingũt nisi qñ est in toto cõposito, & virt⁹ hęc moralis multũ affectib⁹ cõmisceẽ, vt circa irã, mãsuetudinẽ & cętera, q̃ inter hoies cõtingũt. Pręterea illi virtuti inseparabiliter prudẽtia cõiungeẽ vt in sexto lib. dictũ est. Virtus moralis certũ finẽ statuit quẽ finẽ prudentia supponit tãq̃ principiũ. Si eñ q̃spiã nõ fuerit studiosus circa principia agibiliũ errabit, capto principio prudẽtia capit media p q̃ recte ad talẽ finẽ pueniri põt. Hoc patuit in sexto, Prudẽtia & virtus moralis a se mutuo pẽdẽt, & sunt circa affectus & ptubatiões, & sunt toti⁹ cõpositi. Proinde humanę virtutes sunt. Vñ fit vt ea vita hoc est opatio q̃ ab ipsis manat, sit humana, secundum tamen locũ post felicitatem contemplatiuam sibi vendicat. Felicitas mentis est separata hoc est cõuenit animę separatę, quę non minus immo magis contemplatur q̃ corpori coniuncta. Corpus eñ quod corrũpitẽ aggrauat animã. In corpore tñ glorificato q̃tuor dotibus, subtilitate, impassibilitate, claritate, agilitateq; ornata, nullũ habebit obicem. Verum euangelica lege & non naturaliter id deprehenditur. Tantum de ipsa dictum hic satis sit, quia illud exacte prosequi proposito maius est. Et quia fortasse Tullius & pleriq; alij reipub. studiosi contenderent vitam actiuam contemplatiua esse pręstantiorem illius opposium eleganter conformiter ad euangelium philosophorum princeps probat hãc cõclusionem ponens. Felicitas contemplatiua est actiua longe pręstabilior. Probatur hęc conclusio quadruplici argumento. Primo sic. Illud quod est separati & diuini, est pręstantius eo quod est compositi inquantum talis, auditus entitatiue est intellectu perfectior non tamen in ratione potentiæ, sic de toto composito & intellectu intellige, at felicitas contemplatiuæ respectu actiuæ est huiusmodi: igitur. Ego enim sane reor Aristotelem velle consequenter ad dicta in tertio de anima, animam immortalem dicere, & non solum hoc sed etiam eam separatam perpetuo contemplari celestia, & non habere commercium cum vita humana. Hoc in tertium de anima & in distinctionem quadragesimã tertiã, quarti sententiarum locupletius monstrauimus.

¶ Secundo probatur eadem conclusio sic. Vita ea quę paucioribus indiget q̃ alia, paritate data, est alia melior. (Homo plura ad sui sustentationem efflagitat q̃ catus aut glis imperfectior. ergo quantum ad vitã actiuam in quibusdã est illis imperfectior. Paucioribus qdẽ indigere sane nobilis est conditio, sed nonnihil boni dedit deus belluis rationis expertibus quod non dedit homini, verum multo excellẽtiora homini tribuit & in hoc magis nobilem conditionem habet, & est in se magis sufficiens.) At vita contemplatiua respectu actiuę est huiusmodi: igitur. Minorẽ litera ponit. Opus est tamẽ vtrisq; necessarijs rebus pro corporis sustentatione. Oportet vtrumq;, & q̃q̃ ita est vt ciuilis homo circa corpus & res tales magis insudet, dato tamen q; posueris & contemplatiuum & actiuum æqualiter agere, hoc sane parum ad id quod paramus interest, & parui est momenti. Nam in operationibus plurimum differunt. Liberali ad liberales operationes faciundas, & iusto ad retributiones opus est pecunijs, contemplatoribus autem hac affluentia non opus est. Voluntates sine datione exteriori nõ sunt manifestę. Per hoc dubitationẽ eluit. Diceret eñ quispiã. Et si ei nõ sunt opes põt tñ habere volũtatẽ dandi & ea sufficit. Dicit philosophus q; nõ cõstat alijs de hoc aio, bene aũt deo cõstat. Etiã multi iniusti se iustos simulãt. Verũ forti opus est potẽtia & robore, si aliqd eorũ agere debeat q̃ a fortitudine manãt, & tẽperato q circa epulas & cõuiuia cũ ratio efflagitat insudat, opus est facultate eorũ circa q̃ cõtigit tẽperatũ intẽperatũq; esse. Quomodo eñ aut tẽperãs aut aliorũ studiosorũ q̃spiã cognit⁹ erit nisi circa extrinsecũ opeẽ: Et ideo q̃riẽ ab eruditis an magis sit virtuti p̃priũ ipsa electio an act⁹ ipse exterior, q̃si in vtrisq; ipsa virt⁹ cõsistit & palã est p̃fectũ ab vtrisq; pẽdere, magis tñ in radice ab electione.

Verum ad actus exteriores multis eget actiua & administratiua virtus,& quo pulchrior est tanto pluribus indiget quibus contemplans ad sui muneris functionem non eget, immo contemplationi fere sunt impedimento, ea de re prędicatorij ordinis viri & minoritę nominis celebritate clari egregia volumina condiderunt. Patet de Thoma aquinate, Alberto, Alexandro halensi, Ioanne duns conterraneo meo & sexcentis alijs vbi locupletes assectarum turba impliciti licet eruditi fuerint perparum literarum monimentis mandauerunt. Aliacensis anteq̃ esset cameracensis pręsul & rubro galero donatus exacte in sentẽtias & in alia scripsit, postea finẽ iposuit. Negociosus in foro (vt in apophthegmate dicitur) nequicq̃ in ocio literario proficit. Nec ab re, vsu enim venit vt ea quibus actiuus eget contemplantem impediunt. Nam in actiua vita homo hoc ipso quo homo viuit, & quãto cum pluribus degit tanto magis facere optat quæ ab humana virture oriuntur. Proinde fortuna egebit, vt ea quæ ad hominem attinent peragat. ¶ Alia ratio ad conclusionem ex rebus supra nos capitur a deo.s. Perfectissimus enim absolute est deus, quia prima causa & primus motor, licet interdum intelligentiæ cæleltes dij nuncupentur, vti sacræ literæ faciunt. Postea hoc ipsum probat per res nobis subiectas scilicet pecora. Accedendo ad literam ratio admodum est pulchra, quæ est hæc. Ea operatio quam deo & substantijs separatis attribuimus est perfectior illa quam ab eis secludimus, quia perfectioribus perfectiora damus, & non ab re imperfectiora ab illis remouemus. At veritatem contemplari deo & substantijs separatis damus, relicto tedioso syllogismo. remouemus a dijs immortalibus opera vitæ actiuæ, proinde actus vitæ contemplatiuæ est operatione actiua præstantior. Vel sic. Deorum vita est nobilissima. Ergo vita illi maxime affinis, secundum locum bonitatis simpliciter sibi ascifcit. Maior patet. Brutum enim maxime ad hominem accedens brutorum est nobilissimum, & substantia deo simillima est optima. Itaq; ea vita quæ deo est maxime affinis est præstantissima.

¶ Sententiam literæ pono. Hinc deprehendimus contemplatiuam felicitatem perfectam esse operationem, & primum sibi vsurpare perfectionis locum, q; deos hoc est superhumanas mentes maxime felices renuit, illis autem nullas actiones tribuimus. Nonne iustos censemus? verum hoc ridiculę erunt illę celestes mentes si commutent frumentum pro vino aut simile, aut deposita reddant & cętera opera iustitiæ efficiant. Fortesve? sed id foret absonum quasi res formidolosas tolerent & discrimina subeant honestatis gratia. An liberales? sed precor cuinam tum dabunt inopi? & absurdum est, præterea si nummos habeant & loculos aut aliquid simile. An temperantes? sed qua via quæso id fuerint, & vtrum indecens & inopportuna laus est si malas cupiditates dij non habere dicantur? Et ita per omnia discurrenti omnia quæ sunt circa actus, parua quædam & non digna dijs immortalibus plane videntur. Aliqua Archimagiruṁ decent quæ virum illustrem dedecent. Illa quæ preciose mortalibus applicantur indecore cęlitibus applicentur. At vero ipsos viuere existimãt omnes, Eam ob rem & operari. Non enim oportet illos vt Endimion fecisse fabulatur, semper dormire. Endimion (vt poetæ finxere) a luna fuit dilectus & in monte Lyciæ perpetuo somno sopitus quo luna licentius dormientis carperet oscula. Sed quidnam potius eis tribuemus q̃ contemplari? Cum enim operantur, vti dictum est, & vitam actuam non ministrent, & a fortiori neq; artis quicq̃, nihil præter contemplationem a sufficienti diuisione eis relinquitur. Eam ob rem dei operatio pręcellens felicitate, contemplatiua sine controuersia fuerit. Et secundo de celo capite tertio ex Argyropili tralatione philosophus sic ait. Dei autem operatio est immortalis, hoc autem est vita sempiterna. Illa igitur operatione inter humanas operationes homo maxime beatus est, quæ illi diuinæ beatitudini maxime affinis & cognata est, hæc autem est contemplatiua. Proinde non ab re diximus contemplatiuam felicitatem eminentissimum perfectionis locum inter humanas operationes iure quidem optimo sibi vendicare. Huius rei signum est, q; animalia beatitudinis expertia contemplatione prorsus vacant. Quando bos cognouit possessorem suum in præsepio, dominus eius genua more hominis procumbentis disposuit. Et sic de asino quem deum cognouisse vulgo perhibẽt. Supermundanis spiritibus tota vita felix est, talem habentibus operationem, hominibus autem quãtum ad superos talis operationis inest similitudo. At aliorum animalium nullum penitus est felix, quia huius contẽplationis non est particeps. Quousq; igitur veritatis speculatio sese effundit, eousq; pręcise se extẽdit felicitas. Quę enim contemplatione orbantur etiam felicitate carent, & quibus contemplatio magis inest (vt celestibus spiritibus) & felicitas magis inhęrebit, non per accidens quidem & alterius gratia, verum per ipsam contemplationem. Est enim contemplatio per seipsam pręciosa.

¶ Alia conclusio. Contemplatiua operatiõe felix exterarũ rerũ p̃sidio eget. Cũ enim re ipsa sit hõ, natura humana nõ sinit eũ sine fortunarũ ãminiculo sufficientẽ, sed corpus sanũ esse op; alimẽta & reliquum famulatum adesse. Si valitudinarius fuerit & ægritudine vexatus minus speculari poterit ob corporis ipedimentũ. Et signãter si morbus peracutus vt cholica, nephresis Iliaca ve fuerit. Per alimẽta, vestimẽta, domũ qa sub dio male habitet & filia intelligit. Et p famulatũ innuit eum non debere impediri circa suam prouisionem, sed talium curã minister eius habebit. Dedecet eũ circa hæc transitoria impediri. At si sine aliquibus opibus beatus fieri nequeat, non tamen magnis eget, quia neq; sufficientia neq; iudicium rectum tam in speculabilibus q̃ actiuis neq; actus studiosus in affluentia fortunę cõsistit. Fieri enim potest vt q neq; principes terrę neq; altis natalibus sunt agãt honesta, nã in mediocribus facultatibus potest quis secundũ virtutem agere qd videre licet, qa cũ priuati hoies nõ minus res p̃claras agere vident q̃ illi qui sunt in potestatibus cõstituti, immo & magis. Quãtitas eñi rei expositę nõ est cõsiderãda solum, verum etiam animus dantis. quocirca vidua illa euangelica apud Lucam quæ duo minuta in Gazophylacium misit a domino plus efertur q̃ multo plura ponentes.

Etiam felicis vita in virtutũ splendore literarũq; eminẽtia emicat, ita vt cũ fato cesserit a pluribus cognoscatur q̃ pecuniosus tyrãnus sua solũ tempestate & inter suos vel ob sordidã vitã notus. Satis ergo fuerit tot habere opes quot ad bene agendũ sufficiãt: quia eius vita felix erit qui secũdũ virtutẽ operabitur. Quæ si sufficiant ad agendũ, per locũ a maiore ad cõtemplandũ sufficiũt. Hãc cõclusionem sapientum authoritate roborat. Primo, quia Solon eos felices dicebat qui mediocribus habent opes. Propterea Crœsum Lydorum regẽ omniũ locupletissimũ a felici remotissimũ rectissime censuit, & Tellum Atheniensem bonos liberos habẽtẽ qui fortiter pugnando pro patria occubuit felicissimũ iudicauit. Qui mediocres opes habebãt & modeste viuebãt, poterãt res pulcherrimas, vt ipse arbitrabatur, facere. Et Anaxagoras Clazomenius cuius est illa vox, cum liberos mortuos audiret, scio me mortales genuisse: & de quo sexto Ethicorũ habitus est sermo, nec pecuniosum neq; potentẽ felicem existimabat. Quocirca dicit se non stupere si absurdus quidẽ multitudini videretur: quia multitudo multorũ capitũ bellua, opes solum cognoscens ab his præcise iudiciũ fert quæ vidẽtur. Anaxagoras vt recte & libere philosopharetur facultates suas cõcessit, pauca & sufficientia sibi seruans. Constãs est etiam fama q; priuauit se visu vt altius cõtemplaretur. Ergo dicit philosophus sapientũ opiniones sunt nobis cõsentaneę, & talia quãdã fidem habent, quia sine ratione loqui nõ solent: & iam ob temporis lapsum & famã celebrẽ eis creditur. Huc accedit eorũ vita quæ sermonibus erat cõsona: mediocribus enim erãt cõtenti, & ita tales fuisse credendi. Nã a fructibus eorũ cognoscetis eos, teste scriptura. Veritas in ijs quæ veniũt in actionẽ ex operibus iudicatur: & si sermones vitæ sint consoni acceptentur. Sin vero discrepent, verba tũ quidem caduca putanda sunt. ¶ At vero qui mente &c. Superius ostendit quomodo felix se habeat ad aliqua externa scilicet ad opes. Nũc vero ascendẽdo ad grauiora monstrat quomodo se habeãt ad deos immortales. Et hanc conclusionẽ in valore ponit. Felix felicitate cõtẽplatiua est deo amicissimus & maxime ab eo diligitur. Probatur hæc conclusio. Ille qui mẽtem colit & maximã curam habet de illo q̃d est deo maxime cognatum illiq; simillimũ est deo amicissimus, at felix cõtemplatiuus est huiusmodi, igitur. Nam se dij humanarũ rerũ curam habẽt vt ab omnibus recte existimãtibus putãtur, rationi sane maxime fuerit cõsentaneũ eos eo gaudere q̃d est optimũ maximeq; sibi cognatũ: hoc autẽ est ipsa mens quæ est perpetua a tergo, licet initiũ a fronte acceperit. Cõsentaneũ igitur est numina in eos maximopere qui mẽtem venerantur, beneficia vicissim cõferre, velut curam eorũ qui sibi sunt cordi ac diligẽtiam habẽtia & recte agẽtia: quilibet enim diligit diligentẽ se & amicũ suũ. Et etiã diligo benefacientẽ fratri meo. At intellectus est deo cognatissimus: ergo qui eũ diligit colit, honoratq; est a deo maxime diligendus.

Dubia tria.

¶ Circa hoc caput felicitatisq; fertilissimę materiam, nõ pauca diluenda occurrunt. Primo circa hæc quæ nuperrime dicta sunt, An anima sit æterna & felix. Secũdo, an sine actu exteriore virtus generetur per solam electionem. Et, an actus exterior nõnihil bonitatis malitięve electioni superaddat. Tertio, qualis fuit iste Endymion de quo hæc fictio recitetur, & quid veri in se contineat: licet autem nollem lectorem in hac de felicitate tam vbere materia in talibus morari, dignum induxi cum dei operationem contingat hoc inquirere. hæc igitur primum tractemus, postea alia dissectari.

Ad pri. dub.

¶ Ad primã dubitationẽ respondendo primo ad suppositum, deinde ad dubitatum. Ad suppositum dico q; in lumine naturali concedẽdum est animã intellectiuã esse immortalem, vt in explanatione superioris capitis circa finem iam disputauimus. At tunc rogas quid erit de anima post separationẽ a corpore? Dicerem q; natura duce resurrectio non probatur, verum anima illius qui probe vixit præmiabitur alicubi. licet quo in loco sit philosophis dubiũ, an in elisijs campis, an in cęlo, an alibi & ea quæ in mortalibus decessit perpetim cruciabitur.

Ad secũdũ.

¶ Ad secũdam dubitationẽ respondetur, q; perfectius generatur virtus per excercitiũ actus exterioris q̃ cum solo interiore. Mansuetudo enim & huiusmodi sine actu exteriori produci valet: sed virtus sine actu exteriore non innotescit. Ad alterã dubitationis partẽ dico actum exteriorẽ actui interiori efficaci, nihil bonitatis aut culpæ superaddere. Socrates volens in opus exterius prodit quãtum est ex parte eius: & Plato in actũ exteriorem exiens cũ simili actu interiori æqualiter peccãt in malis, & æqualiter merẽtur in bonis. Probatur hęc cõclusio affirmatiua. Actus exterior naturaliter ab electione proficiscitur: electio efficax semp exteriorẽ operationẽ secluso impedimẽto ponit, & propterea & habitus & affectus nõ imputãtur, quia naturaliter actus comitãtur: ergo cũ Socrates tantũ facit ex parte sua ad positionem exterioris operationis nõ minus ei imputabitur. Secũdo, Socrates dirigens spiculum in Ciceronem vt eũ occidat, eũ casu nõ occidit tãtũ peccat quãtũ Plato sagitta sua Robertũ occidens, paritate data ex parte obiectorũ & intensionis gradualis, sint omnia paria pręter illũ euẽtũ sequentẽ vniua necis & nõ alterius. Anteq̃ enĩ sagitta Platonis Robertũ attingebat æqualiter peccabãt, ergo & post æqualiter peccauerũt. Pono Platonẽ decedere vita repẽte post spiculũ emissum, occidatur videlicet a Ioanne, post mortem nõ peccat, & ante erant in delictis paribus, igitur.

Obiecta sex.

¶ Contra hãc conclusionem Primo sic argumẽtor. Platoni imputabitur mors (si superuiuat) pro Roberti interitu: nõ autẽ Socrati pro nece Ciceronis. Secũdo, actus interiores sunt omnino pares ex casu: & actus exterior Platonis est etiã culpa, cũ nõ est actus bonus aut indifferens at culpa culpæ addita aggregatum facit peius. Tertio, actus exterior interiorem auget, ergo ipsum habẽs est altero deterior. Quarto, consecrans habet gratiã sacramẽtalem cui gloria respõdet: volens efficaciter celebrare hanc nõ habet: stat enim hominẽ velle efficaciter celebrare & habere impedimentũ intrinsecum aut extrinsecũ nõ subiacẽs voluntati illius, vt pote quia nõ habet panem triticeum, vt vinũ, vel quia est factus de nouo in manu vel in lingua paralyticus. Quinto, diuersis pręceptia prohibent in decalogo.

Patet de furto in quo actus exterior prohibetur, & de concupiſcentia, quæ eſt actus interior. Sexto aliqua operatio exterior bonitatem aut malitiā ſibi ſine electione vendicat, ergo habet familiarem malitiā aut præmiū. Antecedens patet. Tum primo de diſtractio celebrante, qui ſatis facit de dicendi horis canonicis. Tum ſecūdo de martyribus qui pro Chriſto paſſi ſont quib⁹ mors ab extrinſeco inferebatur. Tū tertio, ſi dominus famulo præcipit dare ſtipem inopi, dominus per clientis dationem meretur. Et idem eſt quoad demeritū. Si præciperet homicidiū qui accidit imperāte domino, hic etiā

Ad primū. domino dormiente peccat. ¶ Reſpondetur, q primū argumētū probat, q in foro exteriore homicidiū cōmittēs, plus punitur. & hoc eſt verū cū actualiter plus politiā inquietet, in foro tamē dei æqualiter delinquūt.

Ad ſecūdū. ¶ Ad ſecūdū dicit, q culpa naturaliter a culpa emanans nō reddit cōgeriē deteriorē q culpa ea ſola a qua emergit: modo operatio exterior ab electione naturaliter ſcatet ſi ea efficax fuerit.

Ad tertium. ¶ Ad tertiū concedo antecedēs, & talis tūc eſt alio deterior ſecūdū illud Auguſtini, volūtate ſola quilibet miſer efficitur: miſerior tamen quādo poteſtas peccandi opere cōpletur: ſed cōcluſio intelligitur ſemper paritate data in electione quātū ad intenſionem gradualem quātū ad obiectum & volitionis efficaciam, & ſummatim q ſint omnia paria, dempta operatione exteriore in vno & nō in altero ob

Ad quartū. poſitum impedimentū, quod nō eſt ſitū in facultate nō operantis. ¶ Ad quartū dicit, q in operibus ſacramentorum non intelligimus concluſionem, quia illic virtute operis operati bonum additur.

Ad quintū. ¶ Ad quintum dicitur, q illic ſunt diuerſæ prohibitiones, ne imperiti exiſtiment nō eſſe peccatum

Ad ſextū. in ſolo actu interiore. Plerique enim Iudæorum (vt ipſe Ioſephus) opinati ſunt oppoſitū. ¶ Ad ſextū nego antecedens. Ad eius primā probationē dico, q celebratio cū diſtractione ſignanter inuolūtarie incidente eſt ſatiſfactoria, ſic q homo eſt deobligatus ab illius celebratione: tamē talis celebratio tēpore puræ diſtractionis nō eſt meritoria vitæ æternæ. Modo aliud eſt eſſe ſatiſfactorium, aliud meritorium ſatiſfactio eſt ſæpius in mortali peccato. Propterea talis celebrat ne peccatum peccato addat, licet nō mereatur. In præſentia nō diſceptabo, an quiſpiam ſatiſfaciat cū actu qui eſt peccatū, vt quādo religioſus vult ieiunare ut famā bonā aucupetur abbatis, in die ieiunabili: vel Socrates vult celebrare horas tali loco ob inanem gloriā, in die quo celebrare eſt obſtrictus. ¶ Ad ſecūdā probationem dicitur, q martyres meriti ſunt per actus ſpontaneas nolendi relinquere opera præcepti aut conſilij non obſtante morte & per æquanimē mortis tolerantiam. ¶ Ad tertiam probationē dicitur, q ſiue miniſter eleemoſynarius eleemoſynā det ſiue non, dominus nō magis neque minus meretur quātum ad vitam æternā, licet poſſet prodeſſe quātū ad liberationē a pœna purgatorij ſi ſtipem erigat actualiter ad quod hæc operatio exterior valet. Et pediſequus peccat nō dando imperante domino. Similiter de nece dicitur ſiue cliens interimat ſiue non, non magis dominus vel minus peccat. Euentus enim actualiter ſequens illi nō imputabitur eius culpam menſurans, ſed ſolū illud quod vero ſimiliter eo mandāte ſequeretur. Si vnius famulus perimat, alterius vero nō, domini æqualiter peccant coram deo: licet vnus ad maiorē reſtitutionē liberis & cōiugi occiſi q alter teneatur, ob actualē iniu-

Ad tertiū dubium. riam illatam. ¶ Ad tertiā dubitationē reſpōdetur, q Endymion primus rationē curſus lunæ inuenit & obdormiſſe triginta annos dicit, quia iudicio vulgi meditationi vacātes operā vti dormiētes pdūt.

Dubium quartum. Reſponſio. ¶ Quarto dubitatur, quid eſt dei felicitas ſecūdū Ariſtotelem. Reſpōdetur, q eadē eſt cum Chriſtianis philoſophi definitione dicēda, Deus cognoſcit ſe perfectiſſima cognitione ſcilicet intuitiua: & cognitio dei a deo nō diſtinguitur, duodecimo Metaphyſicæ: & diligit ſe intuitiue cognitum & lætitia cōſequitur per modum dicendi in deo, cū eo re ipſa idemptificatur. Licet notitia creaturarū in deo eſt beatitudo, tamē nō pro quāto eſt creaturarū notitia. Itaque ridendi ſunt dicentes Ariſtotelem dixiſſe deum nō cognouiſſe creaturas. Hominū enim mentes noſcūt & probos qui mētem excolunt, diligunt.

Dub. v. Reſponſio. ¶ Quinto dubitatur, an in philoſophia aliqd probabilitatis ſit dicere Iouem, Herculem aut Venerē deum deamve. Reſpōdetur negatiue. Philoſophi enim ponebāt intelligentias incorporeas cælorum motrices inter quas eſt primus motor quē deū pietatis cultores nominānt. Vulgus vero vitijs irretitos vt Iouem, Venerem, Martem deorū catalago appoſuit. hoc autem eſt valde alienū apud græcos &

Dub. vj. Reſponſio. eos qui lac Athenienſium biberunt. ¶ Dubitatur ſexto, quomodo virtus moralis a prudentia & ecōtrario pēdet. Reſpōdetur, hoc eſt in alio genere dependentiæ. Milites enim pro alijs belligerantes ab his qui eis ſtipendia dant pendent. Et rurſus mercedem dantes ſua proſperitate a forti propulſatore in pace pendent. Item Ludimagiſter pendet a locuplete diſcipulo in alimento corporali: & nūmoſus

Dub. vij. ſcholaſticus in vita ſpirituali a præceptore pendet. ¶ Dubitatur ſeptimo, quomodo requiratur corporis ſanitas ad felicitatem. Videtur enim illud eſſe rationi diſſentaneum, in pluribus morboſis.

Reſponſio. Reſpōdetur, q ſermo eſt de morbo atroci & illo qui mētis operationē præpedit. Experimur enim q corpore male diſpoſito in ſpeculatione & alijs capimus faſtidiū. Patet in rheumatico qui cū bene curatur altius cōtemplatur & attentius diuina celebrat. Interdū ob animæ bonū conducibile eſt habere corporis indiſpoſitionē quæ mētis operationes haud lædit: & ſi aliquod tale quod rarenter fit euenit, nihil male eſt. Socrates & martyres corpus ſanū anteq eſſent interempti habuere: quocirca de eis nō eſt facienda obiectio. In graui morbo etiam homo intātū cruciatur vt mentis deuotionem perparū admittat, iuxta illud Pſalmographi. Quoniam non eſt in morte qui memor ſit tui. Interdū varijs in locis ob alias reſpōſiones idem mouemus: & quia ſemper pertinenter occurrit hāc dubitatiunculā alibi fecimus. Carptim dico q nulli corporis angores nec tyrānorum fulmina, fœlicitatem expellunt. Ea enim in virtutum operationibus ſolidiſſime conſiſtit, Phalaridis tormenta hominē a gyro rationis (modo nō ſit mentis inops) extrudere nequeunt. In procella & tonitruo tormentorum fœlicitas nō obfuſcatur ſed ſplendeſcit, ſicut fuluū aurū fornax probat, ſic angores corpori illati fœlicē examināt,

examinatūq; cōprobant.In martyrum choro hoc & in Socrate hoc ipsum est lucidū.De beatitudine
contemplatiua in præsentia loquor.Ingenue tamen fatebor q̄ felicitas actiua in afflictionibus obfu-
scata videtur,signanter apud vulgus.Superius in septimo libro Stoicorū paradoxum sumus secuti
& obuijs vlnis hoc placitum semper amplectimur,scilicet q̄ felicitas sine culpa nō amittitur.

¶Quæritur item,an vita cōtemplatiua vitæ actiuę prestet.Pro huius quęstionis solutione ante cō- Quęstio.
clusionem aliquas notatiūculas pro nouitiis ponemus.Solum est hic sermo de vita humana separata
a brutali.Sane in fœdis corporis voluptatibus nō est vita sed mors.Nec in voluptate honesta mane-
mus tāq̄ in fine:omnia enim quæ ordinātur circa exteriora vt tranquille viuatur ad actiuā vitā at-
tinent,vt opera iustitię,liberalitatis,& cętera id genus.Vita cōtēplatiua est in veritatis agnitione,po-
tissimū nobilissimi obiecti,scilicet dei.Vacate & videte,quoniam ego sum dominus,dicit Psalmogra-
phus regius.Hoc Aristoteles in litera innuit.Et Gregorius.6.Moraliū.Etiā est in contēplatione crea-
turarū pro quāto in eis relucet supremus ille artifex qui cūcta gubernat.Ad Romanos primo.Inui-
sibilia dei per ea quę facta sunt intellecta cōspiciūtur.A posteriore ab effectuū notitia in causę intelli-
gentiā deuenimus.Propterea dicit Psalmista.Mirabilia opera tua & anima mea cognoscit nimis. Et
alibi.Meditatus sum in omnibus operibus tuis,& in factis manuū tuarū meditabor.Expandi manus
meas ad te.¶Scdo,scito q̄ nō est discrimen inter intellectū & volūtatē,imo est eadē res numero, hoc
ex philosophia supponatur.Aristoteles per mētem & intellectū,voluntatē etiā intelligit.In lumine
naturali diceret philosophus voluntatem debere deum diligere & eum magnificare,qui cuncta mo-
deratur,a quo esse & viuere habemus,plus q̄ a parentibus,etiam secūdō eū.¶His suppositis affirma- Responsio.
tiue respondetur ad quęstionē.q̄ hanc Aristoteles eleganter in lumine naturali probat in litera. Fe-
licitas tam speculatiua q̄ practica est in intellectu,hæc in actiuo,illa in cōtemplatiuo: hæc ab habitu
prudentia,illa vero ab habitu sapientia,proficiscitur.Sapientia & habitus cōtēplatiuus, prudētię est
intellectui actiuo pręstant. Item ex parte obiecti intellectus cōtemplatiui potissimū obiectū est causa
prima: obiectū felicitatis politiæ est humana politia.Addo philosophi viam esse consonam doctrinę
Christianæ.Dicit enim veritas Lucę.10.Maria optimam partē elegit, per Mariam autē vita cōtēpla-
tiua intelligitur,vt Augustinus de verbis domini exponit.& Gregorius.6.Moraliū,& sup Ezechielē
& omnes in theologia sapientes.¶Contra hoc argumētor primo. Est in via mixta tam actiua q̄ cō- Obiecta
templatiua,& ea sicut toto parti,vtriq; pręstat.Secūdo,opus vitæ actiuæ est maioris meriti,ergo illa octo.
vita est melior.Tertio,nemo debet relinquere meliorem vitā ob minus bonā.Dicit enim Apostolus
primę ad Corinthios.12.Æmulamini charismata meliora:at quidnam a vitæ contēplatiuæ statu ad
vitam actiuā & ad prælaturas euocantur,igitur.Quarto,dicit Gregorius super Ezechielem,q̄ nullū
sacrificiū est deo magis acceptū q̄ zelos animarū:at per animarū zelum quispiam se ad opera actiuæ
vitę accingit.Quinto,dicit Gregorius tertia homilia super Ezechielem,q̄ vita actiua prior est con-
templatiua:sed quod est prius est melius,igitur.Sexto,homo plus assimilatur deo in actu felicitatis
politicę q̄ in actu felicitatis cōtēplatiuę.Patet,quia per talem, homo est causa multorū operum sicut
deus per intellectum est causa rerum.12.Metaphysicę. Septimo,felicitas politica in melioribus inue-
nitur, scilicet in regentibus qui reipublicę præsunt, qui secundum philosophum præstantiores esse
debēt.Octauo,felicitas politica laborat circa bonum commune quod est diuinissimum, primo Ethi-
corum: non sic autem de felicitate contemplatiua,igitur.

¶Ad primum respondetur,q̄ sermo est de parte vitę cōtemplatiuæ,ad actiuam comparatæ quę est Ad primū.
illa pręstantior,Maria optimam partem elegit,dicit Saluator,hoc est de illo aggregato vitæ actiuæ
& contemplatiuæ,totum tamen est pręstantius,cum vitā actiuā bonā vitæ cōtemplatiue superaddit.

¶Ad secūdū dicitur,q̄ interdū ita est,sed crebrius est oppositū. Et ex parte cōtemplationis maius est Ad secūdū.
meritū in dei cōtēplatione & mirabiliū eius eū diligendo,colendo.magnificādo,hoc est maius q̄ bene
operari circa proximū.Si enim detur vnus actus actiuę vitę pręstātior hoc vel illo opere vitę cōtē-
platiuę,nihil ad rē.Sic aliqd opus est tēperantię qd vnū opus fortitudinis trāscēdit sub quo est a toto
genere.Optimus actus vitę cōtēplatiuę optimo actui vitę actiuę pręstat,sicut.3.Topicorū dicit philo-
sophus.Melius est philosophari q̄ ditari.At egēti est satius ditari q̄ philosophari:sic licet in casu actus
vitę actiuę sit actu vitę contemplatiuę melior,non tamen absolute.

¶Ad tertiū dicit̄,q̄ suscipiēs prelaturā nō deserit dulcedinē vitę cōtēplatiuę.Pręlatus nūc cū Martha Ad tertiū.
circa subditos est sollicitus,nūc vero cū Maria cōtēplatur.Et ita cōcionator peritus Christū imitādo,
qui se ad partē alijs exēplū orādi relinquēs retraxit. Gregorius in Pastorali ait sic. Rector in actione
pręcipuus sit prę cūctis in cōtēplatione suspēsus.Et August.19.de Ciuitate dei. Ocium sanctū quęrit
charitas,veritatis negociū iustū suscipit necessitas charitatis: quā sarcinā si nullus imponit pcipiēdæ
atq; intuēdę vacandū est veritati. Si autem imponitur sustinēda est propter charitatis necessitatem.
Pro nunc non insisto an homo teneatur maius meritum ob melius meritum deserere,cum illa cir-
cunstantia maioris meriti relinquendi faciat minus turgere.hoc alibi disseruimus.

¶Ad quartū dicit̄,q̄ in primis est zelus proprie animę procurādę.Eccl'i.30. Miserere animę tuę pla- Ad quartū.
cēs deo.Modo in dei cōtēplatione & eius dilectione,& in hac trāquillitate vitę homo est maxime sui
sollicit⁹,cū aūt nō negligat aliorū aīas scdo tñ in toto post suā.Charitas,vt phibēt incipit ab habēte.

¶Ad quintū distinguo maiorē,vel prioritate perfectionis,& sic negatur,vel prioritate generationis Ad quintū.
& sic cōcedit̄.Vnde homo anteq̄ cōscendit ad hāc cōtēplationis celsitudinē debet priua in campo vitę
actiōe se exercere. Et dicit Gregorius.6.Moraliū,q̄ vita actiua in virtutū dispositionē est dispositio
ad verā cōtemplatiuā,quia tollit impedimēta vitæ cōtēplatiuæ per iracūdi ā inflationē illiberalitatem

& cætera vitia impeditur quispiam plurimū a vita cōtēplatiua, insistere circa quisquilias has an rela-
tio distinguatur a fundamēto & termino & similia a vita cōtēplatiua est alienū: oportet primū dispo-
nere vitam in virtutū operibus & tum bonū principium habet ad ingressum scholę cōtemplatiuę.

Ad sextum. ¶ Ad sextū dicitur in actu cōtēplatiuo magis deo assimilamur q̄ in actu intellectus actiui: quia per
illum deum contemplamur, vt deus semper seipsum contemplatur in quo est sua beatitudo. Creatu-
ras in se contemplatur quia sua essentia est sibi creaturarū notitia actualis.

Ad septimū. ¶ Ad septimū respondet cōformiter ad tertij solutionem, q̄ qui præsunt in vtraq; vita sunt vel esse
debent perfecti, cum optimi sint: modo optimus est contemplatiuus, & felicitas actiua ob contempla-
tiuam & eius finem ordinatur, vt superius philosophus probauit.

Ad octauū. ¶ Ad octauū respōdet, q̄ cōtēplatiua vita laborat circa obiectū cōmunissimū in causando q̄ alia p-
ducit cōseruatq; cōtinuo, & cōmunitas causatiua est prestātior cōmunitate multitudinis creaturarū.

Dubium.ix. ¶ Dubitatur, quomodo manuducamur cognoscere in deo esse summā felicitatē. Respōdet hoc pacto
Responsio. censemus luminibus orbatos miseros & in luctu positos, cui astipulatur Thobias, qui angelo salutāti
respōdit. Quale gaudiū mihi erit cū lumen cęli nō videā. Visus est omniū exterioꝝ sensuū lōge gratis-
simus, primo Metaphysicę: quo sensu mūdi theatrū intuemur. Thobias gaudio exiliebat, cū ab ange-
lo visum recepit & sibi gratulabatur ac si ab inferis rediuisset. Q̄d oculis corporeis est tā iocūdū, hoc
deus iustitiæ sol & solus factor est mētis iubar immarcessibile, pinde optabilissimū fuerit videre deū.

Tract.II. Cap.IIII. Ex Lib.X.Cap.IX.
In quo est operis peroratio.

Tenim si de his, atq; virtutibus & insuper de amicitia, voluptateq; satis
Finis virtu- figura diximus: est ne putādū nostrū propositum iam finem habere? An
tis opatio. quēadmodū dicitur, non est in hoc rebus agendis finis, perspexisse, cogno-
uisseq; singulas, sed potius agere. Nec de virtute scire sat est: sed enitendū
est ipsam habere ac vti: vel si quo alio modo boni efficiamur. Si igitur
verba sufficerēt ad faciēdos homines bonos, multas iure mercedes secūdū
Theognidem, atq; magnas afferrent & cōparare ea oporteret. Nūc vero iuuenes quidem
liberos hortari, ac prouocare, moreq; idoneū ad obtēperandū educatione bona iam factum,
Vulgus in- ingenuū vereq; honestatis amatorē facere posse videntur, vulgus autē ad probitatē incitare
docue. nō posse. Non enim sunt tales, vt ob dolorē obtēperēt, sed ob metū: nec vt a prauis ob tur-
pitudinē abstineāt, rebus, sed ob pœnā. Nam quia affectibus viuūt. persequūtur quidē pro-
prias voluptates: & ea quæ illas efficiūt: fugiunt autē dolores oppositos. Honestatis autē
voluptatisq; verę nullam prorsus habent animaduersionē: quippe cū eas non degustarint.
Tales igitur quænā verba traducere, moderariq; possent? Fieri enim nō potest, aut nō faci-
le fit: vt a verbis mutētur ac extrudantur, quæ impressa sunt moribus, tēporeq; diuturno
Boni quomo retenta. Amabile autē est fortasse si cū omnia essent quibus boni fieri videmur participes
do fiant. virtutis efficiamur. Fieri vero bonus alii natura, alii cōsuetudine, alii doctrina putant. Na-
tura quidē (vt cōstat) nō in nostra est potestate, sed inest iis hominibus per causam quā-
dam diuinā: qui vere sunt fortunati. Verba autē pręceptionesve nō in omnibus vires ha-
Dociles qui bent: sed opus est auditoris animū antea moribus esse cultū, ad recte gaudendū, ac ad hor-
sunt. rendū: perinde atq; terrā quæ semina sit nutritura. Qui nāq; viuit cū perturbatione non
audiet ea verba quæ dehortātur, neq; intelliget. Is vero qui ita dispositus est, qui fieri po-
test vt dissuadēti obtēperet? Omnino autē nō verbis ipsa perturbatio sed vi cedere videt.
Mores igitur pręcedant aliquo modo virtuti familiares oportet, amantes bonū, atq; abhor-
rentes a turpi. Difficile autē est, vt ab adolescentia recte quis ad virtutē instituatur, nō sub
Iuuenes non talibus legibus educatus. Modeste nāq; viuere, continēterq; plerisq; hominū præsertim iu-
expetunt ho- uenibus nō est iucūdū. Quaptopter educationē, atq; officia legibus instituta esse oportet.
nestā vitā. Non enim dolorē afferrent si fuerint consueta. Fortasse autē nō sufficit, dū sunt adolescētes
rectā educationē & curā esse adeptos: cū oporteat viros quoq; factos ipsa agere, ac assue-
scere, & in his & omnino omni in vita legibus est opus. Multitudo enim necessitati potius
Legislatorib' q̄ rationi, & pœnis q̄ honestati paret. Iccirco sunt q legislatores oportere cēsent ad virtutē
attendēda. inuitare ac prouocare honestatis gratia, propterea q̄ ii qui probi sunt ob cōsuetudinē pre-
cipue obtēperabūt. Aduersus autē inobediētes & hebetiores ingenio castigationes pœnasq;
instituere. At eos qui curari ac emendari nequeūt, extrudere atq; exterminare. Probū enim
In chamo & hominē, & ad honestatē viuentē rationi obtemperaturū inquiūt esse. Improbū vero volu-
freno &c. ptatem affectantē dolore afficiendū esse, perinde atq; iumētum. Quapropter & eo dolores

afferri oportere dicunt,qui maximè concupitis voluptatibus aduerſantur. Quod ſi enim
qui bonus futurus ſit bene educatũ (vt dictũ eſt) ac moribus bonis aſſuefactũ eſſe opor-
tet: deinde bonis in exercitiis viuere,& neq; inuitũ neq; ſponte res agere prauas.hęc autẽ
fuerint ſi mente aliqua,rectoq; ordine vires habente viuatur.Igitur patris quidẽ pręceptio
vires nõ habet,neq; neceſſitudinem,neq; vllius omnino vnius viri, niſi ſit rex,aut aliquis
talis.Lex autẽ vim habet cogentẽ,quæ quidẽ eſt ſermo ab aliqua prudentia atq; mẽte pro- Lex.
fectus.Et hominũ quidã eos odiſſe ſolẽt qui appetitionibus aduerſantur, etſi recte idipſum
faciũt: lex autẽ non eſt eis moleſta,probitatem iubens.In ſola autẽ Lacedæmoniorum ciui-
tate cũ aliis paucis curã adhibuiſſe in liberorũ educatione, atq; officiis legiſlator videtur. Lacedęmonij
In pluribus autẽ ciuitatibus tales res ſunt neglectæ . Et ita vnuſquiſq; viuit vt ſibi placet,
ritu Cyclopum filios regens atq; vxorem.Præſtabiliſſimum igitur eſt diligentia rectamq; Cyclopes.
curam adhibere cõmunẽ: idq; ipſum facere poſſe.Quod ſi negligitur publice, ad vnũquẽq;
attinere videbitur filios ſuos atq; amicos ad virtutem dirigere , vel ſaltem velle dirigere.
Atq; maxime idipſum poſſe videbitur ex dictis idoneus ad leges ferendas factus. Publicas
igitur diligentias atq; curas per leges fieri cõſtat,bonas autem,per ſtudioſas.Nec intereſſe
quicq̃ videtur:ſcriptę ſint,an non ſcriptæ:vnus an plures per illas inſtituatur,vt & in mu-
ſica exercitandiq; facultate, & eruditionibus cæteris hoc nihil refert . Nam vt in ciuitati-
bus leges ac mores: ſic & in domibus poſſunt paterni ſermones ac mores , quinetiã magis Paterfami-
ob cognitionem beneficiaq; collata. ſunt enim ipſi filii iampridem affectione deuincti, & lias in ſuos.
facile obtemperantes natura.Differunt inſuper & inſtituta priuata a publicis:perinde atq;
in medicina , vniuerſaliter enim febricitanti confert inedia & quies , at alicui forſitan non
conducit. Magiſter quoq; ludi non omnibus fortaſſe pugilibus eandem pugnam impo-
nit. Singula autem magis exacte fieri videbuntur adhibita cura diligentiaq; priuata.Ma-
gis enim id adipiſcitur vnuſquiſq; quod congruum eſt. Atq; optime quidem in ſingulis
curam ac diligẽtiam adhibuerit & medicus & ludimagiſter & quiuis alius, qui hoc vni- Ludimagi-
uerſale ſcit,omnibus inquam aut talibus hoc eſſe accommodatum. Sciẽtiæ enim commu- ſter.
nis ipſius eſſe dicuntur,& ſunt . Nihil tamen forſitan obſtat quin & is qui ſcientiæ quidẽ
eſt expers,exacte autem ea perſpexit experientia quæ in vnoquoq; accidunt,rectam in vno
aliquo diligentiam adhibeat atq; curam.Quemadmodum & quidam optimi ſibiipſis eſſe
medici videntur : qui tamen nulli alii poſſunt opem afferre . Verum non minus forſitan
oportere videbitur eum qui vult artifex & contemplator euadere, ad vniuerſale peregre,
atq; illud (vt fieri poteſt) cognoſcere.Dictũ eſt enim ſcientia circa hoc ipſum verſari.For-
taſſe autem & is qui vult ſua cura diligentiave meliores facere ſiue multos ſiue paucos,
enitatur oportet,vt ad ferendas legẽs aptus euadat, ſi boni legibus fieri poſſumus . Non
eſt enim cuiuſuis quẽuis recte diſponere, ſed ſi alicuius eſt,ſcientis eſt, vt in medicina ſit
& in cæteris facultatibus, quarum eſt aliqua cura atq; prudentia .

ETenim de his,hoc eſt felicitatibus,atq; virtutibus moralibus, & inſuper de amicitia, in octa-
uo & nono libris, & de voluptate in hoc decimo, ſatis figura, hoc eſt rudi Mineruа diximus.
Eſt ne propterea putãdũ noſtrũ propoſitũ iã finẽ habere.i.nos propoſitũ attigiſſe. Si enim ea
quæ ſcripta ſunt ſufficiãt ad faciẽdũ hominẽ felicẽ,qui eſt finis huius ſciẽtiæ,tũc ſufficit ea dixiſſe : at
ſi ea nõ ſufficiãt nõ habemus adhuc intẽtũ faciẽdo bonos.Hoc diluit philoſophus hãc cõcluſionẽ põ
nẽs,Nulla doctrina vel ſciẽtia moralis ad illud ſufficit vniuerſaliter.Hoc bifariã ſtipat . Queadmodũ
dicitur,nõ ſufficit in rebus agẽdis ſingula cognouiſſe ſed potius agere, hoc eſt finis ſciẽtiæ actiuæ nõ
eſt ſcire ſed operari,at per prædicta operari nequimus,igiť.Maior ſuperius patuit . Vnde ſecũdi Ethi-
co.2.Moraliũ tractatio nõ cõtẽplationis ſit vt cætera gratia . Nõ eñ vt ſciamus quidnã ſit virtus,
ſed vt efficiamur boni cõſideramus.Ergo ſcire virtutes & earũ extrema nõ ſat eſt ad bonitatem , ſed
nitẽdũ eſt omnibus conaminibus eã acqrere.Si eñ verba ad faciẽdos probos ſufficerẽt,magnas mer-
cedes ſecũdũ Theognidis ſentẽtiã afferrẽt.Theognis erat poeta Graij ſanguinis,cuius mẽtionẽ facit
Plato in libris de legibus.Hæc tñ momẽtũ ſermones habent , vt prouocare allicereq; iuuenes eos q
ingenui ſunt,qui habẽt generoſos mores & verę honeſtatis amatores ſunt,ad probitatẽ,hi bona in-
clinatione aſſuefactioneq; diſponũtur ad ſuſcipiẽdos frugi ſermones , vt terra bene culta ad recipiẽ-
da ſemina:ſed verba nequeũt vulgus,hoc eſt multitudinẽ ignobiliorẽ incitare ad probitatẽ.i.vulgus
ad bonũ nõ facile trahitur.Intẽdit ſermones nõ ſufficere vniuerſaliter ad faciendos bonos , quia do-
ctrina vniuerſalis debet omnibus ſufficere: at ſermo nõ omnibus ſufficit. Igitur.Minor patet. Aliqui
ſunt qui nõ ob ignominiã ſed metũ obtẽperant. Nec ob turpitudinẽ ſed ob pœnã a prauis abſtinẽt.
Cui ſententiæ Horatiana carmina applaudunt.

Oderunt peccare mali formidine poenae:
Oderunt peccare boni virtutis amore.

Pleriq͂ perturbationibus viuẽtes proprias voluptates & ea quæ illas efficiũt persequũtur, & molestias aduersas fugiũt. Eapropter terrã libidinẽ persequũtur. i. ad finẽ vsq͂ sequũtur & ieiuniũ ecclesiæ & tẽperantiã frangũt. hi honestatis & sinceræ voluptatis nullã prorsus habent rationem aut amorẽ. Tales enim nõ degustarũt aliquid. De his capite. 7. huius libri loquuti sumus. Nulla verbe possunt traducere. i. transformare & retrahere sic male habituatos: fieri enĩ nõ potest aut nõ facile fit, vt ea quæ sunt impressa & instillata malis moribus, & longo tẽpore retenta, verbis extrudãtur. Iuxta illud Hieremię. 13. Si mutare potest Æthiops pellem suã, & pardus varietates suas: & vos poteritis bene facere cum didiceritis malum. Hoc est dum estis iam vitiis irretiti (quæ iam quasi in naturam abierunt. Non est omnino simile sed difficile est. Vnde sacerdotes cum mulieribus longo tempore infecti quas tenent in domo focarias difficile ab eis separantur. Et ita in continuato furto & similibus. Sed bene nobiscum agi putandum est si omnibus etiam existentibus, hoc est bona natura, bona consuetudine, bona societate & bonis praeceptis, & huiusmodi per quæ probi esse possumus, virtutem indipiscamur. Statim post de indipiscenda virtute triplicem opinionem recitat, inquiẽs. Fieri enim bonos nõnulli putant natura, quosdam consuetudine, quosdam vero doctrina. Ex hac triplici via vnã conclusionẽ elicit, quæ est hæc. Ad hoc vt homo sit probus consuetudo bona requiritur. Hãc sic probat. Nemo est bonus secũdum loquentes nisi a natura, doctrina, vel consuetudine. at non potest esse bonus duobus primis modis: relinquitur ergo tertius solum. Minor est ambigua & per cõsequens monstranda quã sic enodat. Quomodo natura homo erit bonus cũ ea in nostra facultate sita non sit: sed illa per quãdam causam diuinam illis inest qui sunt vere fortunati, & virtus est in nostra potestate. Item & quo pacto bonitas doctrina comparabitur. Praeceptiones enim non in omnibus (vt superius diximus) habent vires, verum opus est auditoris animũ moribus esse cultum ad recte gaudendum in bonis, & ad exhorrendum mala, veluti agrum qui semina sit nutriturus. Sermo auditu capiẽdus sic se habet in animo sicut semen in terra vti superius retulimus: at consuetudo sic se habet veluti bona cultura proinde ad hoc vt homo sermonibus obtẽperet oportet eum assuefieri, de bonis gaudere & auersari mala. vnde perturbatio consuetudine firmata solo sermone non obliteratur sed vim adhibere oportet, vt homo ad bonum pellatur. Ad hoc enim vt sermo efficaciam habeat oportet consuetudinem anteire vt sint bonũ ipsum amantes, ac turpi abhorrẽtes. Deinde ponit conclusionem hanc. Ad bonam consuetudinem inducendã legis vigor requiritur. Hoc primo in iuuenibus secũdo in prouectę ætatis viris monstrat inquiens. Difficile profecto est vt a pueritia quis ad virtutem figatur, nisi sub virtutum legibus educatus fuerit: hominũ multitudini & praecipue iuuenibus non est iucũdum cõtinenter viuere, ea de re operępretium est educationem atq͂ exercitationem a legibus esse institutam. Non enim molestiam afferent si fuerint consueta. Et quia pleriq͂ sub ferula imbuti cum adolescũt, postea licentiores facti insolescunt, addit. Non satis est vt iuuenes recta educatione imbuantur sed viros iam factos oportet ipsos eodem modo exercere ac moribus tenere. Ad hæc quoq͂ legibus egebimus profecto per integrum vitæ discursum. Siquidem multo plures necessitati q̃ rationi obtemperant, hoc est formidant poenas legum, & hinc quodammodo necessitantur ad bonum, sicut grassator qui sub tepido rege sanguinolentus fit carnifex, sub seuero ad bonum cogitur, dum a malo timore poenę arcetur. Ergo non inutilis est violentia in iuuenũ verberibus ab vnguiculis vt bene habituentur tunc enim multo facilius bene uiuent. Illud autem vulgare imprudentum dictum abolebis falsumq͂ iudicabis: Angelicus iuuenis senibus Sathan fit in annis. Cum talis ad vitam angelicã bonũ habeat inchoamentum. Et icirco sunt qui legũlatores oportere putant ad virtutem prouocare honesti gratia, ob hoc quia illi qui boni sunt ob consuetudinem bonam parebũt, aduersus autem hebetiores & indomitos castigationibus & plagis decernendum est. Et effrenes vt intolerabiles extrudere & vltimo supplicio exterminare (ne res publica turbetur) oportet sicut in capitali supplicio per iustitiam fieri videmus. Sic inemẽdabiles scholastici post multiplicẽ correctionẽ durantes obstinati ab aliorum gremio eijciantur, ne alios sua cõtagione inficiant, & eis cornua malefaciendi aperiant. Bonũ virum ad honestatis normam viuentem rationi obsecundaturum esse inquiũt. Improbũ voluptate defluentem tristitia afficiendum, more iumenti & belluę pigrę. Ea de re eos his doloribus afficere cõducit qui concupitis voluptatibus contrarij sunt. Nempe contraria contrarijs curantur, sicut vinolento aquæ potum ministrare expedit, & libidinoso ieiuniũ. Si ergo vt iam significatum est, eum qui futurus est probus, bene educatum bonisq͂ moribus assuetum esse oportet, & deinde adhuc cum togam induerit bonis exercitijs viuere: & neq͂ inuitum hoc est aliorum instigatione magna, neq͂ sua sponte mala perpetrare. sane vt ita viuatur, mente aliqua & recta ordinatione opus est. Patris autem ordinatio vim a malo arcentem non habet inquantum huiusmodi nisi sit rex aut alius in communitate princeps superiorem non cognoscens. At lex vim necessitantem habet quę quidem lex est sermo profectus a prudentia atq͂ mente, hoc est ferenda cum libramine & ratione: alioqui lex non meretur appellari. Per sermonem etiam scripturam intelligit. Lex scripta primo mente concipiebatur, deinde scripto, post disceptationem est promulgata. Conducibilius autem est habere legem homines corrigentem quàm virum, quia pleriq͂ eos odio prosequuntur qui suis aduersantur operationibus, licet rectissime castigatores fecerint: lex autem non est ipsis molesta. Nempe ipsa vniuersaliter & in omnes fertur: & ante huius hominis necem de hoc grassatore carnificeve non praecogitans, proinde in legem per eum mulctatus non oblatrat: in hominem

vero obstreperet. Et in sola Lacedæmoniorũ ciuitate cũ paucis quibusdã alijs legislator curam adhibuit ad puerorũ educationẽ. Lacedæmon est vrbs nobilis Laconię alio nomine Sparta. In plerisq; añt ciuitatibus tales leges negligũtur, in quibꝰ vnusquisq; suo ritu vt sibi libuerit degit, more Cyclopũ viuẽs, & filios ac coniugẽ regens. Erãt Cyclopes gigantes prisci iuxta Ætnã mõtẽ Sicilię vnũ oculũ in fronte habẽtes. vnde Maro. 8. Æneidos. Ferrũ exercebãt vasto Cyclopes in antro. Fabri eñ Iouis a poetis finguntur. Præstabilissimũ igitur est curã adhibere cõmunẽ, & idipsum facere posse idipsum hoc est curã cõmunẽ habere: qđ si publice negligat, sicut de facto fit, vnicuiq; cur fuerit filios necessariosq; ad virtutẽ dirigere, vel saltẽ pro virili velle dirigere per se vel p aliũ. Ad id autẽ conari poterit maxime secũdũ prędicta, si idoneus ad leges ferẽdas factus fuerit. Ad hoc autẽ homo est obnoxius: quare Heli sacerdos a deo punitus est, quia Ophym & Phinees filios impudẽtes & legẽ domini trãsilientes nõ castigauit. Idẽ cõtingit in tepido præceptore, qui scholasticorũ curã capit, in forma vel in valore, & parẽtibus pollicetur eorũ curã sicut decet subire, quãtũ ad literas & ad mores pertinet: proinde si praui euaserint ei imputabit: debite eñ haud facit satis. ¶ Deinde in valore hãc cõclusionẽ ponit, plurimũ expedit legẽ publicã ad hoc habere. Probatio. Sicut est in domo, ita est in ciuitate: at in domo est vnꝰ qui curam cõmunẽ domus habet: igitur ita erit in ciuitate. Publicas curas & diligẽtias. i. bonos viros aut p studiosas. s. ciuitates legũ potius p studiosos patresfamilias. per leges fieri oportet, & bonas diligẽtias p studiosos Nec refert an illę leges scriptę fuerint, vt apud Atheniẽses, an memoria habeãtur vt apud Lacedæmonios, quãtũ ad mores: quãtũ tamẽ ad firmitatẽ differt. Nec refert siue vnus vt in domo, siue plures vt in cõmunitate per eas leges instituũtur, sicut nec in musica nec in exercitandi facultate cæterisq; eruditionibus hoc interest, vt in ciuitatibus manentes habent cõmunes leges & mores, sic in domibus paterni sermones, ac magis ob cognationẽ & collata beneficia sunt iampridẽ affectione obstricti, & facile illis suadetur. Differũt eñ priuata instituta, hoc est domestici mores, aut si instituta ponũtur pro institutionibꝰ. i. domesticę doctrinę: nam institutiones sunt libri, a publicis. s. institutionibus, vt in medicina. Generali eñ pręceptione febricitanti cõducit inedia quiesq;: at cuipiã ob talẽ habitudinẽ fortasse nõ cõfert. Et forte magister ludi gladiatorij non omnibus pugilibus eãdẽ pugnã iniũgit. Magister ludi apud vetustos pugiles tyronesq; ad diuersa exercitiorũ genera vt palęstrarũ & luctarũ formabat, singula magis exacte sunt adhibita diligẽtia priuata. Quilibet enim hac via magis indipiscitur id quod cõgruit. Nã vnusquisq; est bonus iudex eorũ quæ nouit, primo Ethicorũ: & optime in singulis curã adhibebit, & medicus & ludi magister & quilibet alius, qui hoc vniuersale nouit, aut omnibus aut talibus puta tali cõplexioni hoc esse proficuũ siue accõmodũ. Sciẽtiæ eñ vniuersalium sunt vt patet primo Posteriorũ. Attamen nihil vetat quin & is qui sciens est expers si conspexerit diligẽter in vnoquoq; cõtingẽtia per experientiã rectã in aliquo diligẽtiã adhibebit atq; curã: quẽadmodũ aliqui sibiipsis optime medẽtur, & alijs nõ sufficiũt, quia in particulari melius suos morbos norunt, sicut ipse in meo catharro & nephresi interdũ meipsum iuuo, iuuans perparũ alios, quia eorũ habitudo me prorsus fugit. Empericus sciẽtiæ immunis certius operatur fortasse q̃ medicus inassuetus, primo Metaphysicę. Expertus non artifex certius operatur q̃ artifex non expertus. Triplex est ergo modus sciendi circa operabilia. primus in vniuersali, secũdus in singulari, tertius in toto aggregato, scilicet in vniuersali & particulari: & hic modus est certissimus, quoniã medicus vt medicus curabit bene si nouerit vniuersale puta q; tale antidotũ talisvt dosis cõgruit omnibꝰ simpliciter vel omnibus talibus taliter dispositis, & dũ cognoscit hoc in hoc singulari, puta huius cõplexionem ex excremẽto, lotio, pulsu & relatione. Simili modo vsu venit in cæteris artibus & doctrinis operabiliũ. Verũ oportet eũ qui vult artifex & cõtẽplator euadere, hoc est qui vult esse speculatiuus, ad vniuersale pergere, & illud pro sua facultate internoscere: quoniã eñ circa vniuersale est sciẽtia, experimẽtũ cũ arte habẽs optime operatur. Qui est solũ empericus sæpe occidit, sicut etiã speculatiuus medicus experiẽtię expers. Et si quis sua cura diligẽtiaq; vult alios meliores facere siue multos siue paucos curet, vt ad dandas leges idoneus euadat: quia per leges nos boni fieri possumus. Siquidem posse quempiã bonũ facere nõ est cuiusuis, sed si alicuius est, sciẽtis, vt in medicina, & in cęteris facultatibus quarũ est aliqua cura atq; prudẽtia. Oporteret legislatorẽ cognoscere in vniuersali quæ toti cõmunitati vel politię cõducũt & etiã in particulari, ex particularis notitia vniuersalis notitia hic accipitur. Ex his patet q; bonitas hominũ a bona assuefactione manat, & ad hãc assuefactionem lex apprime valet, & q; ad legis dationem legislator peritus requiritur.

¶ Hęc cũ ita sint, considerare post hoc oportet vndenã, & quomodo quispiã legislator euaserit. An ab iis qui rẽpublicã gerunt quẽadmodũ & in facultatibus cæteris fieri solet? Nam pars ciuilis esse videtur ipsa ferẽdarum legũ facultas: an nõ similiter in ciuili & cæteris in facultatibus fieri sciẽtiisq; videtur. Nam in cęteris quidẽ idẽ tradere facultates, & per ipsas operari videtur, vt medici, atq; pictores. Res autẽ ciuiles docere quidẽ pollicentur ipsi sophistę: nemo autẽ ipsorũ agit: sed ii qui rempublicã gerunt. Quiquidẽ potentia quadam id agere, & experientia potius q̃ mente videtur. Neq; enim scribere de talibus, neq; dicere videntur. Quod tamẽ pręclarius forsitan esset, q̃ iudiciales orationes, vel deliberatiuas cõponere. Neq; filios suos, aut amicorũ vllos idoneos, ad gubernandũ rẽpublicã effecisse. Erat autẽ consentaneũ rationi si possent. Neq; enim melius quicq̃ ciuitatibus reliquissent: neq;

Legislator vnde fiat.

Sophistę

sibiipsis,aut charissimis aliud magis optassent q̃ talia posse. Non tamen parum experientia conferre videtur: nō enim fierēt per ciuilem cōsuetudinē ad gubernandū rēpublicā aptiores. Quapropter iis qui de re ciuili cupiūt scire: experientia insuper opus esse videtur. Sophistarum autē ii qui facultatē hanc profitentur: longe abesse a tradenda ipsa videntur. Neq; enim quale quid est,neq; circa quę versatur omnino sciūt. Non enim ipsam,& oratoriam facultatē idem neq; inferiorē ponerent,cōgregatis iis legibus quę sunt probatę. Fieri enim posse dicūt,vt optime deligātur. proinde quasi delectio nō esset sagacitatis,& iudicare recte nō esset maximū,vt in musicis. Qui nāq; sunt in singulis experti recte opera iudicāt,& quibus aut quomodo perficiūtur,& quę sunt.his cōsona cōprehendūt. In expertis autē satis est,si nō lateat ipsos vtrū bene an male factū sit opus,vt in pictura. Leges autem operibus similes ciuilibus sunt. Quonā igitur pacto quispiā ex his legū fuerit lator,aut eas quę sunt optime iudicauerit? Neq; enim medici vidētur ex libris fieri: & tamen dicere conātur nō solum curationes,sed etiā ægrotantes curari posse: Et vt curare oportet habitu vniuscuiusq; distincto. Hæc autē expertis quidē vtilia,iis vero qui scientia carent inutilia esse vidētur. Et legū igitur forsitan & rerū publicarū congregationes, iis quidē qui prospicere atq; discernere possunt quidnā recte sese habet,vel contra,aut quę quibus accōmodātur:vtiles esse possunt? sed ii qui sine habitu talia tractant,recte quidē iudicare nō possunt, nisi fortuitu. magis autē ad ea cōprehendenda fortasse fuerint apti. Cū igitur nostri maiores ea quæ ad facultatē ferendarū legū pertinerēt sine perscrutatione reliquerint, nosipsos illa fortasse præstat considerare,& omnino de republica pertractare oportet, vt quoad fieri potest,ea philosophia perficiatur,quę circa res humanas versatur. Primū itaq; si quid recte sit a maioribus dictū,id enitamur recēsere. Deinde ex cōgregatis rebus publicis cōsiderare quęnā ciuitates & rerū publicarum singulas euertūt,atq; cōseruāt. Et quas ob causas aliæ recte gubernantur,alię contra. His enim perspectis, magis fortasse perceperimus quęnā sit respublica optima,& quomodo vnaquęq; disposita quibusue legibus vtēs ac moribus bene fuerit constituta. Dicamus igitur hinc initio sumpto.

Medici non fiūt ex libris

Hinc patet politica bis cadenda.

Ethicorum Aristotelis Finis.

❡Sequitur litera. Hęc cū ita sint, vt nemō nisi sciēs possit esse legislator. Quoniā originē felicitatis posuit legis latorē,inquirit qua via quispiā fiet peritus legislator. Cōducibile est post determinationē de moribꝰ videre quanā via quispiā legislator euadere possit. An ab his qui rēpublicā gubernāt,quē admodū in cęteris facultatibus in vsu est,quia legū ferendarū facultas politię pars est. An non similiter in ciuili & in cęteris sciētijs fit. Nā in alijs artibus idē artē tradit & per eā operał. Inductiue illud est liquidū,de pictoribus,medicis,scribis,calcificibus,vestiarijs,& deniq; de omnibus,at gubernādarū rerū publicarū artē sophistę profitētur,quoꝝ nullus rēpublicā moderatur. Sophistes nō capił hic pro callente sophismata,& pro cauillatore sophię,sed pro apparente & nō existēte sapiente. sophia enim sapientia & sophi sapientes.philosophi amatores sapiētię. Erātq; sophistę rhetoricā docētes & declamare qđ nō fit sine legū adductione:itaq; se legū peritos iactitabāt: quarū vere periti esse debēt pręfecti,iudices, Tribuni plebis prætores proprętores & alij qui in republica insudāt. Verū multi qui alijs pręsunt ad id muneris inepti vidētur:cū experiētia & potētia,hoc est habitu ex cōsuetudine acquisito magis q̃ mēte agere videātur. Per mētē intellectū vel sciētiā intelligit. Constat autē eos de talibus nec scribere nec loqui:qđ tamē venustius foret q̃ iudiciales orationes deliberatiuasve in concionibus cōponere,more oratorū. Q; vero id facere nequeāt hoc indicio deprehēdił:cū nec filios nec amicoꝝ vlos ad regēdū idoneos efficiāt,qđ tn̄ rationi cōsentaneū erat eos facturos fuisse si potuissent: nec aliquid pręstātius sibiipsis aut ciuitati reliquissent. Nō tamē ciuilis excercitatio est inutilis: quia illa excercitatio plurimū cōducit:alioqui minime fierent per ciuilē cōsuetudinē ad regendā rēpublicā magis idonei,qđ liquet rationi esse dissentaneū. Quocirca ijs qui de re ciuili internosse expetūt,experiētia opus est. Vidimus eñ multa plebiscita & multas pręfectorū leges sine experiētia latas (quę primo obtuitu nobis rationi cōsentaneę visæ sunt) sinistrū exitū sortiri,& propterea mox abolitas. Qui rei publicæ præsunt multa p experientiā norūt. Insuper sophistarū ij qui hāc artem profitētur ab huius facultatis traditione sunt remoti. Neq; eñ quid sit nec circa q̃ insudet ipsi didicerūt. Hoc tali ratione deprehēditur. Si enim id cognoscerēt nō dicerēt ciuilē facultatē esse eādē cū oratoria:proinde nesciūt quid est:& cū dicāt eā esse inferiorē arte oratoria,nesciūt circa quæ versał. Insup nō existimarēt facile esse leges ferre. Huic rationi innitētes dicūt oportere multas leges a maioribus elucubratas colligere optimasq; diligere,quo habito ciuilis facultas pulcherrima conflabitur. Eo pacto vani blaterones dicunt facillimum esse factu, egregia volumina condere legesq; optimas deligere .i. de multis eligere, proinde quasi delectio optimarum non esset sagacitatis & sollertiæ. Hebes & rudi Minerua prędiꝰus pro bonis mala decerpet,& incerta pro certis capiet,& sępius leges oppositas varijs in locis ciebit.

Qui in singulis sunt periti, recte iudicant; quibus medijs & quomodo perficientur, & quæ sint his & illis consona comprehendūt. Inexpertis satis est si eos nō lateat an leges sint bene maleve institutæ. Multi de inuentis bene iudicant qui talia inuenire nequeunt. Patet de carminibus affabre factis, de picturis, scriptura & cæteris id genus. Leges autem sunt similes operibus ciuilibus; quomodo ergo sophistarum aliquis legislator fuerit aut quonā pacto eas quæ sunt optimę diiudicauerit? Neq; medici boni ex libris solum fiūt, tametsi libri ipsi indicant nō modo curationes, sed modū etiā quo ægrotātes suæ restituātur valetudini: & de habitu etiā vniuscuiusq; distinctio, vt hoc pacto puer, illa via dierum plenus: sic cholericus, sic melancholicus curādus venit. Hæc autē omnia expertis sunt vtilia illis vero qui experientia vacant inutilia: oportet medicos de occurrentibus interdū dare nouā sentētiā. A simili legū publicarū collectiones his qui discernere valent quidnā recte se habeat aut ediuerso, cōducere possunt: sed qui sine experientię habitu huiuscemodi tractant, recte nisi fortuitu iudicare nequeunt, tametsi nihil vetat eos suapte natura ad ea capiēda esse magis idoneos. Deinde dicit se de illo amplius determinaturū: hūc librū cū politicis in quibus hāc materiam pertractabit, cōtinuās. Dicit itaq; sic. Cum igitur maiores nostri ea quæ ad legum positiones attinēt intacta reliquerit, nosipsos illa præstat considerare & omnino de republica disserere & pertractare oportet, vt quo ad fieri potest ea philosophia compleatur quę circa res humanas desudat. Perinde ac si diceret, Iam cū iunior essem de naturali philosophia abunde scripsi: nūc de politia & in primis si quid recte a priscis sit dictū hoc in mediū conemur referre, vt secūdo Politicorū si fata sinant dicemus. Sic in sententias theologus quiuis exacte scribens præcedētū bene dicta, suis additis, capit, & rationi dissentanea cōfutat. Deinde inquit ex rerum publicarū collatione cōtemplandum est quæ sint illa, quæ ciuitatū respublicas euertunt cōseruantve, & qua de causa alię recte, alię vero oblique regantur. His enim pensiculatis cognouerimus quænā rerū publicarū sit prestabilissima, & quomodo vnaquęq; respublica constituta, & quibus legibus & moribus bene cōstituta fuerit. Dicamus igitur hoc sumpto inchoamento, ita vt hæc sit Politicorū præfatio. vnde constat politicos libros hosce annectendos.

¶ Dubitatur hic primo, qui sint isti fortunati per causam diuinā. Secūdo, quomodo dicat, q verba Dub.4.
nō habent in omnibus vires, sed opus est auditoris animū antea moribus esse cultum: videtur enim
sic q virtutes sint ante virtutes habendę. Tertio, iuuenes nō sunt cogendi ad probitatem: per tales
enim actus non merentur, quia quodammodo eos inuiti faciūt. Quarto, cur citius iuuenes & pro-
uectę ætatis homines difficilius a malo arceantur. ¶ Ad primū dicitur, q aliqui habent aspectus sy- Ad primū.
derum beneuolos suo horoscopo, in quibus est inclinatio magna ad probitatem, aliqui contra ad te-
tra vitia inclinātes. Priorem inclinationē occultam diuinā vocat philosophus. Deus talem inclina-
tionem aliquibus dare potest, sine occursu causarū secundarum. Illi facilius bene agunt q alij: possunt
tamē transgredi. Sic & vitiorum colluuie irretiti possunt ad virtutem prouocari, sed rarius id fit.
¶ Ad secūdā dubitationē respōdetur, q remissi habitus virtutum qui nō multū pronificant ad bo- Ad secūdā.
nū, sunt dispositiones ad virtutem & etiam re ipsa virtutes, etiam si inuite boni habitus in pueris
generentur ab actibus non sua sponte factis, tunc erunt proni ad virtutes & bene dispositi ad eas: &
hoc innuit dicens, Mores igitur præcedant aliquo modo virtuti familiares oportet. ¶ Ad tertium Ad tertium.
dicitur, q licet non mereantur pro tempore, disponūt tamen sua subiecta ad bonū: & tunc non erit
eis difficile sua sponte in bonū exire. ¶ Ad quartum dicitur, q sanguis & alij humores puerorū sen- Ad quartū.
sus titillant & ad libidinem prouocant. sunt enim imprudētes adhuc, nec dedecus in talibus timēt.
Opposita istorum vsu veniūt in prouectis, sorde non infectis.

¶ Quinto dubitatur, cur hebetiores non ita sermonibus sicut ingeniosi ad bonum trahontur. Dub. quintū.
¶ Responsio, causa est, quia cum hebetes sint, non ita verba in eorū auribus cordis instillantur. Actus Responsio.
enim actiuorum sunt in patiente & disposito. secūdo de anima. Et cōmuniter hebetes sunt alijs mo-
ribus deteriores: sunt enim sicut aspides surdæ obturantes aures suas. Aspis vt non audiat, vnā aurē
in terram ponit, in reliquam caudam imponit. Rudes sordibus irretiti terrenis implicantur, sicq;
eis vna auris clauditur, & in alteram caudam ponūt, scilicet spem longę vitæ cogitātes finaliter pro-
bitatem indepturos, & sic alteram aurem obturat. Contra hoc clamat scriptura, Hodie si vocem eius
audieritis, scilicet concionantis, nolite obdurare corda vestra. Salutaris monitio in auribus ingenio-
sorum est dulcis. Iuxta illud Cantico. 2. Sonet vox tua in auribus meis: uox enim tua dulcis. Experiē-
tia didici me posse mente pollentes facile inuitare ad bonū: difficillime vero rudiores, hoc inter scho-
lasticos cum quibus plurimum versatus sum, cognoui.

¶ Dubitatur vltimo, quis sit bonus legislator. Respōdetur, Solers qui multas publicas leges nouit, Dub. sextū.
maturus æui, qui insudauit in regimine populi, & authoritatem in populo habet. Et qui authorita- Respōsio.
tem habens peritorum consilio innititur & ope fulcitur. Sic a Iustiniano mediare latę sunt leges.
Peritis enim curam legum componendarum tribuit, inualidare iubens dissona & stabilire tectas no-
ua secundum populi vtilitatem sancire. Hactenus de humanis legibus. Reliquum est deum sedulo
precari vt nobis sua clementia, speciale præsidium conferat, quatinus eius mandata, monitiones &
consilia citra fucum illibate seruemus, vt tandem finali beatitudine perfruamur.

Finis Commentariorum Ioannis Maioris Parisiensis Theologi, Impressorum prelo Ascensiano Impensis eiusdem, & Ioannis Parui. Pridie Nonas Iunias. M.D, XXX.